БУГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1963 ч. АВГУСТ 1 ЧЕТВЕРГ № 181 (5585).

Өртээ 2 көп.

Данияның Коммунистиг партиязының даргазы эш Кнуд Есперсенни СЭКП ТК-га хүлээп алганы

Июльдуң 30-де СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, секретары Л. И. Брежнев болгаш СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев олар Данияның Коммунистиг партиязының даргазы Кнуд Есперсен-биле ужурашкан болгаш чылыг, найыралдыг байдалга беседа кылган. Беседаның чорудулгазында делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарны солушкан, марксисчи-ленинчи ийи партияларның аразында үзел-бодалдарның бүрүн чаңгыс эптиин ол санал-оналдар көргүскен.

Беседага СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизиниң оралакчызы В. П. Терешкин киришкен.

Югославияның Коммунистер Эвилелиниң удуртур ажылдакчылары-биле СЭКП ТК-га ужуражышкын

Совет Эвилелинде дыштанып турар Югославияның Коммунистер Эвилелиниң ТК-зының күүскомунуң кежигүннери В. Влаховичини болгаш Д. Пуцарны, а ол ышкаш ЮКЭ ТК-ның кежигүннери В. Зековичини болгаш С. Стефановичини июльдуң 29-та СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, секретары Л. И. Брежнев биле СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов олар СЭКП ТК-га хүлээп алган болгаш олар-биле найыралдыг беседаны кылган.

Улус ажыл-агыйында чаа чедиишкиннер

1963 чылдың бирги чартыында Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле күрүне планының күүселдезиниң дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИНИҢ ДЫҢНАДЫЫ

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары, партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң соолгундеги Пленумнарының шиитпирлерин күүсеткеш, 1963 чылдың бирги чартыында улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге чамдык чедиишкиннерни чедип алган.

I.

Республиканың үлетпүрү 1963 чылдың бирги чартыында нийти продукцияны бүдүрүп үндүрерин эрткен чылдың чогуур үези-биле деңнээрге, 16 хуу көвүдеткен.

Чер-чер Советтериниң бүдүрүлгелери бирги чартык чылда нийти продукция бүдүрер планын 105 хуу күүсеткен, эрткен чылдың чогуур үези-биле деңнээрге, нийти продукция бүдүрүп үндүрери 10 хуу өскен.

Красноярск совнархозтуң бүдүрүлгелери бирги чартык чылда нийти продукция бүдүрер планын 113 хуу, ооң иштинде даг-руда комбинадының бүдүрүлгелери 112 хуу күүсеткен. 1962 чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге, Красноярск совнархозтуң бүдүрүлгелери нийти продукция бүдүрерин 14 хуу, ооң иштинде даг-руда комбинадының бүдүрүлгелери 11 хуу өстүрген.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң нийти продукция бүдүрүп үндүреринин планын күүсеткенин болгаш өзүлдезин дараазында саннар көргүзүп турар:

Бүдүрүлгелерниң аттары	1963 чылдың бирги чартыында планның күүселдези хуу-биле	1962 чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге хуу-биле
Красноярск совнархозтуң бүдүрүлгелери	113	114
Ооң иштинде:		
Даараныгла комбинады	103	105
Алгы заводу	104	103
Эът комбинады	120	122
Пиво заводу	107	106
Даг-руда комбинадының бүдүрүлгелери	112	111
Ооң иштинде:		
«Тыва даг-дүгү» комбинат	109	194
«Тыва кобальт» руда эргелели	105	167
Элегес шахта эргелели	112	88
Кызылдың электростанциязы	125	143
«Главкрасноярскстройнуң» бүдүрүлгелери	74	104
Ооң иштинде:		
«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң дузалал бүдүрүлгелериниң комбинады	71	86
«Тыва тудуг» эргелелиниң дузалал бүдүрүлгелериниң комбинады	76	128
Туүйбу заводу	78	113
Чоннуң амыдырал хандырылга эргелелиниң бүдүрүлгелери	105	110
Ооң иштинде:		
Хлеб заводу	108	111
Райүлетпүркомбинаттар:		
Шагаан-Арыгның	105	99.1
Туранның	110	111
Сарыг-Септиң	98	99,0
Чадаананың	100.2	89
Бай-Хаактың	100.0	120
Тожунуң	86	110
Шуурмактың	102	143
Кызыл хоорайның үлетпүр комбинады	105	112
Кызылдың сүт заводу	94	107
Кызыл типографиязы	111	99.3
Хлеб продуктулар эргелелиниң бүдүрүлгелери	114	121
Ооң иштинде:		
Кызыл дээрбези	123	141
Коммунал ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелери	120	112
Ооң иштинде:		
Тыва коммунэнерго	111	213
Хоорайның суг дамчыдылгазы	123	99,1
Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый чери	104	122
Автосептелге заводу	102	99.0
Үстүү-Енисей ажыглал участогу	156	94

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң дузалал бүдүрүлгелериниң комбинады, «Тыва тудуг» трестиң дузалал бүдүрүлгелериниң комбинады, туүйбу заводу, Сарыг-Септиң, Тожунуң райүлетпүр комбинаттары, сүт заводу чартык чылдың планын күүсетпээннер.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелери электроэнергияны бүдүрер, хөмүр даш казар, туүйбу, чугай, чыып эптээр демир бетон конструкциялар, хөм идик, эът, колбаса кылыглар, кондитер кылыглар, пиво, далган, хлеб, булка кылыглар болгаш дус бүдүрер талазы-биле чартык чылдып планын ажыр күүсеткен.

1963 чылдың бирги чартыында продукцияның чугула хевирлерин дараазында санга бүдүрүп үндүрген:

Продукцияның аттары	1963 чылдың бирги чартыында бүдүрүлгени	1962 чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге хуу-биле
Электроэнергия—(муң киловатт-шак-биле)	13989	135
Хөмүр даш—(муң тонна-биле)	87	102
Тудуг туүйбузу—(муң кезек-биле)	5439	175
Тудуг чугайы—(тонна-биле)	4238	157
Дилиг материалдар—(муң кубометр-биле)	39	95
Тудуг болгаш оттулар ыяшты сөөрткени—(муң кубометр-биле)	156	115
Ооң иштинде:		
Тудуг ыяжы—(муң кубометр-биле)	110	118
Чыып эптээр демир бетон конструкциялар—(кубометр-биле)	2481	129
Хөм идик—(муң эжеш-биле),	22	112
Кидис идик—(муң эжеш-биле)	29	99.7
Даараныгла кылыглары—(муң рубль-биле)	256	99.1
Субпродуктуларны киириштирбишаан, I чергениң эъди—(тонна-биле)	968	135
Колбаса кылыглар—(тонна-биле)	287	104
Мал саржаа—(тонна-биле)	159	112
Чалаң сүт продукция—(тонна-биле)	3201	98
Далган—(тонна-биле)	7411	113
Хлеб болгаш булка кылыглар—(тонна-биле)	3578	110
Кондитер кылыглар—(тонна-биле)	276	121
Пиво—(муң декалитр-биле)	98	108
Эзиртпес суксун—(муң декалитр-биле)	74	108
Эт-херсел—(муң рубль-биле)	318	108
Дус тывыжы—(тонна-биле)	2057	124

Эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге, 1963 чылдың бирги чартыында электроэнергияны 3632 муң киловатт-шак, хөмүр дашты 1436 тонна, тудуг туүйбузун 2338 муң кезек, тудуг чугайын 1544 тонна, тудуг ыяжын 17 муң кубометр, чыып эптээр демир бетон конструкцияларны 561 кубометр, хөм идиктерни 2 муң эжеш, эътти 249 тонна, колбаса кылыгларны 12 тонна, мал саржаан 17 тонна, далганны 860 тонна, хлеб болгаш булка кылыгларны 335 тонна, кондитер кылыгларны 48 тонна, пивону 7 муң декалитр, эт-херекселди 22 муң рубль, чемге хереглээр дусту 399 тонна хөйнү бүдүрүп үндүрген.

Республиканың үлетпүрү күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле чартык чыл планын 101 хуу, ооң иштинде Красноярск совнархозтуң бүдүрүлгелери 115 хуу, «Главкрасноярскстройнуң» бүдүрүлгези 78 хуу, чер-чер Советтериниң бүдүрүлгелери 103 хуу күүсеткен.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң дузалал бүдүрүлгелериниң комбинады, «Тыва тудуг» трестиң дузалал бүдүрүлгелериниң комбинады, туүйбу заводу, Сарыг-Сеп, Чадаана, Бай-Хаак, Тожу райүлетпүр комбинаттары, сүт заводу, хоорайның суг дамчыдылгазы, хлеб продуктулар эргелелиниң бүдүрүлгелери күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле чартык чыл планын күүсетпээннер.

II.

1963 чылда ажыл-агыйларның бүгү категорияларында тарылга шөлдери 393,3 муң гектар болган болгаш 1962 чыл-биле деңнээрге, 11 хуу көвүдээн.

Колхозтарда болгаш совхозтарда тараа культураларының тарылга шөлдери 1962 чыл-биле деңнээрге, 28,4 гектарга көвүдээн азы 12 хуу өскен, кызыл-тастың тарылгазы 30,9 муң гектарга көвүдээн азы 19 хуу өскен.

1963 чылда тарылга шөлдериниң тургузуун экижиткен.

Сула дээн ышкаш биче дүжүттүг культураларның тарылгазын улуу-биле эвээжеткен, ынчаарга колхозтарда болгаш совхозтарда чочак-тарааның тарылга шөлү 74 хуу калбарган.

Колхозтарда болгаш совхозтарда мал чеми культуралардан кукурузаның тарылга шөлү 6,7 муң гектар азы 21 хуу өскен. Чаңгыс болгаш хөй чылдарлыг сигеннерниң тарылга шөлдери улуу-биле кызырылган.

Эрткен чылдың чогуур үези-биле деңнээрге, 1963 чылдың июль 1-де мыйыстыг бода малдың баш саны 7 хуу, саар инектерниң — 9 хуу, хаваннарның—18 хуу, хойнуң — 4 хуу өскен.

Чаш бызаалар 12 хуу, хаван оолдары 17 хуу, хураганнар болгаш анайлар 3 хуу көвүдээн. Чартык чылда эът садып алырының планы 112 хуу, дүктүг—105 хуу, сүттүг—98 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге, күрүнеге сүттү 338 тонна, эътти 58 тонна хөйнү саткан.

Бирги чартык чылда Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Өвүр районнар, «Сүт-Хөл», «Тес-Хем» совхозтар болгаш дуржулга станциязы сүт, эът, дүк садарының планын чедиишкинниг күүсеткен.

III.

1963 чылдың бирги чартыында республиканың улус ажыл-агыйынга күрүнениң капитал салыышкыннары 14 миллион рубль, ооң иштинде тудуг-монтаж ажылдарынга 10 миллион чыгам рубль болган.

Чурталга тудуунга күрүне планын ёзугаар 2,9 миллион рубльди чарыгдаан, ол үениң дургузунда 10630 дөрбелчин метр нийти шөлдүг чурталга бажыңнарын ажыглалга киирген, ооң аңгыда колхозчулар болгаш кадээ интеллигенция 150 бажыңнарны тудуп, ажыглалга киирген. Ындыг болза-даа чурталга тудуунга капитал салыышкыннарның болгаш чурталга бажыңнарын ажыглалга киирериниң планы күүсеттинмейн турар.

«Тыва тудуг» трези бирги чартык чылда бодунуң шыдаар аргалыындан куду ажылдап, чагыг ажылдарының планын 89 хуу күүсеткенин демдеглээри эргежок чугула.

IV.

Совет садыгның улам ыңай хөгжүп турарының болгаш чоннуң садып алыр аргазының өскениниң түңнелинде, 1963 чылдың бирги чартыында үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле план 101 хуу, ооң иштинде садыг четкизиниң бараан саарылгазының планы 100,9 хуу, хөйнийти чемненилге саарылгазының планы 106 хуу күүсеттинген. 1963 чылдың январь—июнь айларның дургузунда эрткен чылдың ол-ла үезинден 2320 муң рубль түңнүг хөй барааннарны чоңга саткан.

1963 чылдың алды айларының дургузунда күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазының нийти хемчээли 36 миллион рубль болган азы эрткен чыл-биле деңнээрге, 7 хуу көвүдээн.

1963 чылдың бирги чартыында күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазының доктааттынган планын кол садыг организациялары дараазында хемчээлдерге күүсеткен:

	1963 чылдың бирги чартыында планны күүсеткени хуу-биле	1962 чылдың бирги чартыы-биле деңнээрге, хуу-биле
Тувреспотребсоюз	101	106
Аъш-чем хандырылга чери	102	115
Союзпечать	103	112
Аптека эргелели	105	110
Совхозтар	131	149

1963 чылдың бирги чартыында бараан саарылгазы өскен турбужежок, улус хереглелиниң элээн хөй барааннарының талазы-биле чоннуң негелдезин хандыртынмаан, садыг организациялары бүдүрүп үндүрүп турар үлетпүр кылыгларының ассортиментизин калбартыр, шынарын экижидер талазы-биле дээштиг салдарны четпес чедирип, түс-түс районнарже барааннарны сөөртүр талазы-биле частырыгларны болдуруп турган, ооң чылдагаанында садыг четкизинге барааннарның курлавырлары нормадан ажыр тургустунган.

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИ.

Кызылга болган хурал

СЭКП-ниң Тыва обкому болгаш Кызыл хоорКому РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл болган оюнга турасааткан байырлыг хуралды июльдуң 30-де Кызылдың «Найырал» кинотеатрынга чыылдырган.

СЭКП-ниң Кызыл хоорКомунуң секретары эш П. Т. Киселев байырлыг хуралды ажыткаш. хуралдың хүндүлүг президиумун соңгуур дугайында СЭКП обкомунуң секретары эш К. С. Шойгуга сөс берген. СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннерин эш Н. С. Хрущевту баштадып соңгуур деп эш К. С. Шойгу саналдаарга, хуралдың бүгү киржикчилери бүт ыярынга ёзулап туруп келген болгаш диңмиттиг, үр адыш часкаашкыннары болган.

«РСДРП-ниң II съездизиниң 60 чыл оюу» деп илеткелди СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока кылган. Ол съездиниң төөгүлүг ужур-дузазының, бистиң партиявыстың алдарлыг эрткен оруунуң дугайында бо илеткелди хуралдың киржикчилери улуг кичээнгейбиле сонуургап дыңнаан.

Байырлыг хуралдың киржикчилери «Орус хуулгаазын» деп сураглыг кинофильмниң бирги сериязын онза соңгуурап көрген.

Ёзулуг шынныг амыдырал дугайында кайгамчык чогаал
„Орус хуулгаазын“ деп кино

Космодром. Аңаа ужудукчу-космонавт Юрий Гагарин бодунуң өөрүнге, эртемденнерге, конструкторларга үдеттирип алгаш келир. Делегейде эң-не баштайгы бирги ужудукчу-космонавт совет кижилерниң бүдүрүп кааны кайгамчык хуулгаазын, күчүлүг корабль-спутникке олуруп-каштың, кандыг-бир уран тоолда чүве ышкаш, кайгап ханмас элдеп күчү-биле дээрже ужугуп үнүптер. Кижи төрелгеттениң төөгүзүнге кажан-даа болуп көрбээн төөгүлүг улуг болуушкун — октаргай делгеминче кижиниң ужудуушкунун ССРЭ делегейге бир дугаарында ынчаар эгелеп, космиктиг ужудуушкунның чаа эразы ынчандыр ажыттынар.

Герман Демократтыг Республиканың кинематографистери Аннели биле Андрэ Торндайк оларның чогаадып кылгаш тургусканы «Орус хуулгаазын» деп уран-чечен документалдыг кинозу ынчаар эгелээр.

Июль 30-де Кызылдың «Найырал» кинотеатрынга «Орус хуулгаазын» деп кинонуң бирги сериязының көрүүшкүнү болган. Ол көрүүшкүнге республиканың болгаш Кызыл хоорайның партия, совет органнарның удуртукчулары, хоорайның бүдүрүлгелериниң, албан организация, өөредилге черлериниң төлээлекчилери, интеллигентилер, журналистер дээш хөй санның кижилер олуржуп, шынныг амыдыралды көргүзүп турар кинону улуг сонуургал, кичээнгей-биле көргеннер.

Делегейде бирги ужудукчу-космонавт Юрий Гагаринниң космосче ужудуп үнүпкенин кинонуң эгезинге көргүзе каапканының соонда, коммунизмни тургузуп турар күчү-күштүг улуг Төрээн чуртувустуң шаандагы кадыг-берге, караңгы-дүмбей үезин ол кинода көргүскен. Пролетариаттың улуг баштыңчылары Маркс биле Энгельстиң тураскаалын Москвага ажыдып турда улуг Ленин башкының чүве чугаалап турары көстүп келирге, көрүкчүлерниң сагыш-сеткили хайнып, чырыткылыг чаагай үе дээш демиселчи, мерген угааның кайгамчык кижиже канчаар-даа аажок улуг кичээнгей салдына бээр.

Экономика болгаш культура талазы-биле чыдып калган хааның Россия үезиниң кадыг-берге дарлалдыг, шаажылалдыг чылдары... Чоннуң аш-түреңги, өлүм-чидимниг амыдырал-чурталгазы... Хосталга, аас-кежик дээш демисел-чилер... Чаа тургустунган Совет эрге-чагырганың баштайгы дошкун чылдары... Аныяк Совет республиканы боой тударыбиле халдап келген даштыкы болгаш чурт иштиниң дайзыннарынга удур демисел... Хамаатыдайынның үрегделиниге таварлашкан чурттуң ажыл-агый экономиказы, культуразының тургузуушкуну дээш кайгамчык улуг күш-ажылчы демисел... Бола бөгүнгү «Орус хуулгаазын» деп кинонуң бирги сериязында көргүзүп турар.

Бо кино чогаал болза бистиң чуртувус экономика болгаш культура талазы-биле канчаар-даа аажок чыдып калган чурт турагаш кыска үениң дургузунда делегейде кайгамчык улуг күчү-шыдалдыг, эртем-техника, экономика, культура талазы-биле эң-не сайзыраңгай болуп, коммунистиг ниитилелди тургузуп турар чурт кылдыр сайзырай бергенин көргүзүп турар. Кыска үениң дургузунда бистиң чуртувустуң делегейде эң-не күчүлүг, эң-не сайзыраңгай кайгамчык улуг чурт болу бергени улуг Ленин башкының номналы, ооң тургусканы Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет кижилерниң чедип алган кайгамчык тиилелгези-дир деп чүвени «Орус хуулгаазын» деп кинода тодаргай көргүскен.

Бистиң немец өңнүктеривис Аннели биле Андрэ Торндайк олар бо кайгамчык кинону чогаадып тургузар дээш беш чылдың дургузунда күжениишкинниг ажылдарны кылып дыка хөй киностудияларның болгаш шаанда болгаш амгы тырттырып каапкан кинокадрларын, дыка хөй архивтерни каспарлап турагаш, ооң чедиишкиннин шилип алышкынны, хөй-хөй төөгү документилерни билдилиг-биле ажыглап, улуг күжениишкинни үндүрген. Бо документалдыг кино херек кырында болган шынныг амыдыралды тодаргай көргүзүп турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга Н. С. Хрущев чүве чугаалап тургаш, бистиң амгы чырыткылыг үевистиң дугайын, шаандагы шыдажып эрттип келген кадыг-берге амыдыралывысты көргүзүп турар «Орус хуулгаазын» деп кинону бедик-биле үнелеп мынча диген болгай: «Ону көргеш кижи мынчаар бодап келир: шаанда ындыг чораан-дыр бис ийн, а шыдажып чурттап-ла келген-дир бис! Чүгле шыдажып чурттап келген эвес, а ажылчын-тараачын күрүнени хамыкты мурнап тургускан, социализмни кымдан мурнап тургузуп алган, космосче бир дугаарында көдүрлүп үнген-дир бис. Ол үени чүгле номнардан билир аныяктарга, кижилерге бодаарга, хоочун салгалдың кижилери бистер фильмде көргүскен чүүлдерни бир янзы сактыр-дыр бис. Ол үе аныяк кижилерниң чамдызынга коргунчуг-ла боор. Немец кинорежиссерлар Торндайк ашак-кадай ол фильмни артистерниң ойнаарын ажыглавайн, чүгле документалдыг кадрлардан тургускан».

Бо фильмни чогаадып тургусканы дээш немец кинематографистер Аннели биле Андрэ Торндайк оларның ажылын Совет чазак улуу-биле үнелеп көргеш, оларга Ленин орденин тывыскан.

«Орус хуулгаазын» деп кинонуң 1-ги, 2-ги сериялары ам удавас бистиң республиканың киноэкраннарынга үнүп эгелей бээр.

Шынап-ла, кайгамчык-тыр

«Орус хуулгаазын» деп кино херек кырында болган бүгү-ле шынныг амыдыралды кандыг-даа өскертиишкин чокка ол-ла хевээргизин көргүзүп турар-дыр. Ол кинонуң бирги сериязындан бистиң амгы бо чырыткылыг, делегейде күчүлүг, эң-не сайзыраңгай чуртувустуң эртип келген төөгүзүн көрдүм. Мен ышкаш мыңдыг бөдүүн ажылчын кижиниң шаанда ажылдап, амыдырап чораанын көөрге, муңгаранчыг-даа, коргунчуг-даа-дыр. Шынап-ла, «шаг шаа-биле чавындак көгү-биле турбас» деп чүве ол-дур ийин. Шаг-төрени шак ынчап-дыр күчүлүг, чаа кылдыр чаартып өскертиптер чүве — чон, а ол чонну баштап, удуртуп турар кара-чаңгыс күчү—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы.

«Орус хуулгаазын» деп кино кайгамчык улуг кижизиңкчи рольдуг. Ол бистиң улуг чуртувустуң улустарының эртип келген улуг оруун тодаргай көргүзүп турар.

О. КАЛЗАН.
«Кызыл тудугнуң» дашчызы.

Маадырлыг чоруктуң летопизи

Бистиң немец өңнүктеривис, кинонуң сураглыг мастерлери Аннели биле Андрэ Торндайк олар бистиң чонувуска кайгамчык улуг белекти бараалгаткан-дыр.

Бистиң чуртувустуң шак ол маадырлыг летопизин көрүп олурарга, кижиниң төрээн партиязынга, маадырлыг күш-ажылчы чонунга өөрүшкүзү, чоргааралы хайнып келир, күш-ажылчы чаа маадырлыг чоруктарже кижиниң улам-на хей-аът киирип турар-дыр.

Бистиң ада-өгбелеривис бөгүнгү бо чырыткылыг амыдыралды канчаар демисежип чораш тургусканыл дээрзин билбес, чиик амыдырал сүрер азы ажыл кылырындан чалгаараар маңгыссыг амыдыралдыг чамдык кижилерге бо кино улуг кижизидилгелиг. Ада-өгбелерниң мындыг чырыткылыг амыдыралды канчаар тургусканын олар ооң көрүп алзыннар.

А. ПРЕСТОВ,
Республиканың кинофильмнер тарадыр конторазының инспектору.

РСДРП-ниң ийиги съездизиниң 60 чыл болганынга

В. И. Лениннин амыдыралының фото чыл демдеглели

МОСКВА. (СЭТА). Чаа делегейниң улуг үндезилекчизи — Владимир Ильич Лениннин каталпаттынмас овур-хевири ооң бодунуң гениалдыг ажылдарында, хөй санныг документилерде болгаш Ленин-биле, ужуражыр аас-кежиктиг болган ындыг кижилерниң сактыышкыннарында, а ол ышкаш ооң дириг турган үезинде тырттырган фотографияларда болгаш кино чуруктарда көстүп турар.

В. И. Лениннин фотографияларының ховар фондузу СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунда кадагалаттынып турар. Күрүнениң чурулга уран чүүлү парлап үндүрер черниң үндүргени альбомга оларның чамдызы парлаттынган. Ол альбомну «Ленин» деп адаар болгаш төөгүлүг хүнге — РСДРП-тың II съездизиниң 60 чыл болган оюнга холбаштыр үндүрген.

Владимир Ильич бодунуң чай чогунуң болгаш кедергей биче сеткилдииниң уламындан чурукка тыртыгарынга тура чок турган. Ынчангаш Ильичиниң овур-хевирин көргүзүп турар шоолут-ла хөй эвес чуруктар болгаш элээн каш чүс кино пленкалары бисте арткан.

В. И. Лениннин амыдыралының революция мурнундагы үезиниң элээн каш фотографиялары альбомда парлаттынган. Орустуң баштайгы революциязының үезинде Лениннин чаңгыс-даа фотографиязы чок. Чүгле элээн каш фото чуруктар 1917 чылга хамааржып турар. Революция соонда В. И. Лениннин баштайгы чуруктары болза 1918 чылдың январьда Смольныйга кылган портреттер болуп турар. Чыындыга киирген фотографияларның хөй кезии аныяк Совет республиканы болгаш Коммунистиг партияны удуртукчузу болур Владимир Ильичиниң янзы-бүрү талалыг ажыл-чорудулгазын көргүзүп турар. Оларның дыка хөйүнге Ильич Советтер чуртунуң ажылчы чоннары-биле кады тыртырган.

Альбомда кирген 60 фотографиялар баштыңчының амыдыралының доңчу фото чыл демдеглели болуп турар.

Улуг-Хемни кежир көвүрүг тудуу

Кызыл чанында Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнүң ажыттынарынга чедир каш-ла хонуктар арткан. Көвүрүг тудугжулары көвүрүгнү август 11-де тудугжу хүнүнде ажыглалга киирер бис деп сөзүн бергеннер. Ол сөзүн олар күүседир дээш, амгы үеде ийи эвилел-биле ажылдап турарлар.

Чурукта: Көвүрүгнүң машина чоруур кезиинге сөөгү калбак бетонну салып турганы.

Сөзү болгаш фотозу П. Гольцовтуу.

ХӨИ-НИИТИНИҢ ШУГУМУ-БИЛЕ

ЧОН-БИЛЕ ХАРЫЛЗААНЫ БЫЖЫГЛААР

Кызыл хоорай Совединиң чоокта чаа болган ээлчеглиг сессиязынга хоорайда хөй-нийти эгелээшкининиң дугайында хооркүүском даргазының оралакчызы эш М. Попованың илеткелин дыңнап, чугаалашкан.

Депутаттарның сонгукчулар-биле харылзаазы быжыгып, чоннуң чагыг сүмелерин күүседир талазы-биле депутаттарның хөй нуруузунуң ажыл-чорудулгазының экижээниң илеткелчи тодаргай чижектер-биле көргүскен.

Хоорай Совединиң 7 доктаамал комиссияларының составында 65 депутаттар соңгуттурган болгаш оларда 100 чыгыы активчилер киржип турар. Хоорай Совединиң мурнунда тургустунуп турар сорулгаларны болгаш ажыл-херектерин күүседиринге чамдык доктаамал комиссиялар идепкейлиг киржип турар. Чижээ, бюджет болгаш саң-хөө комиссиязы — даргазы Г. Н. Кудрявцев, коммунал ажыл-агый комиссиязы — даргазы Р. Г. Воронкова, үлүс өөредилгезиниң комиссиязы — даргазы Д. Н. Королева олар боттарының хөй-ниитичи, активчи чорууп көргүзүп турарлар. Ооң ыңай депутаттарның хөй кезии сонгукчулар мурнунга отчёдун берип турар.

7600 кижиниң хаара туткан 400 ажыг хөй-нийтиниң бот-тывынгыр организацияларын тургускан. Ооң иштинде 63 квартал болгаш бажыңнар комитеттери, уруглар албан черлеринде болгаш школаларда 39 төреддер комитеттери, Кызыл Крестиң 107 организациялары, 21 санитар дружиналары, херээженнерниң 23 чөвүлелдери, клубтарда, кинотеатрларда болгаш библиотекаларда 15 хөй-нийти чөвүлелдери чижектиг хөй-нийти организациялары ажылдап турар.

Хоорай Совединиң күүскомунда штаттан дашкаар садыг болгаш культура-чырыдыышкын килдистери ажылдап турар болгаш ында ниитизи-биле штаттан дашкаар инструкторларны хаара туткан.

Ооң-биле кады, күүскомнуң чамдык килдистери боттарының ажылынга хөй-нийтиниң эгелээшкинин ам-даа четпес ажыглап, үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш культура албан черлериниң ажылын сайзырадырыбиле бар курлавырларны болгаш аргаларны долу ажыглап шыдавайн турар.

Үлетпүрнүң, транспорттуң, тудугнуң, харылзааның болгаш хөй-нийтиниң корум-чурумун камгалаарының дээн ышкаш чамдык доктаамал комиссиялар ажыл-агыйның болгаш культура-амыдыралдың айтырыгларының дугайында хоорай Совединиң үндүрген шиитпирлерин боттандырар талазы-биле кошкак ажылдап, боттарының бот-идепкейжи чорууң илеретпейн, чүгле эдеринчи илеткелдер кылырынга өйлежип турарлар.

Хоорай күүскомундан чамдык депутаттар чогуур арга-сүмелерин албайн, боттарының депутат хүлээлгезин кошкак күүседип турар. Хоорайның ажыл-агыйы, культура-амыдырал ажылынга идепкейлиг киржир ужурлуг турган, чамдык депутаттар ол хүлээлгезин уттуп турар. Хоорай Совединиң күүскому хөй-нийтиниң бот-тывынгыр организацияларын четпес удуртуп, оларның удуртукчуларының семинарларын ховар чорудуп турарын сессияга санал берген депутаттар демдеглээн.

Эки ажылдап турар депутаттарның, доктаамал комиссияларның болгаш хөй-нийтиниң бот-тывынгыр организацияларының дуржулгаларын нептередир, өөренип көөр талазы-биле ажыл ам-даа кошкак.

Сессияга санал берген депутаттар болгаш хоорайның албан, организация черлериниң удуртукчулары хөй-нийтиниң эгелээшкинин хоорайның ажыл-агый болгаш культура амыдыралынга чугула рольдуг болурун айтып турганнар.

Төрээн хоорайның чаагайжыдып, олуртунган ыяштарның ажаалгазынче кол кичээнгейни салыры албан, организация, бүдүрүлге черлериниң кол сорулгазы болур. Ынчангаш бо ажылды хынап көрүп турары-биле хөй-нийтиниң инструкторларын тургузарын депутаттар саналдааннар.

Пассажир АТК-зында, № 1 АТК-да болгаш дааранылга комбинадында санитар активиниң ажылын экижиткениңден, ол бүдүрүлгелерде арыг-шевер байдалы эки. Эмчи ажылдакчыларынга кадык камгалалының талазы-биле доктаамал комиссияларның кежигүннери улуг дузаны чедирип турар. Албан, бүдүрүлге черлеринге тус-тус санитар активин тургузар чорук ол черлерде арыг-шеверни сагырынга болгаш хоорайның чурттакчы чонун аарыг-аржыктан камгалаарынга улуг рольдуун депутаттар онзалап демдеглээн.

Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң ажылынга хөй-нийтиниң эгелээшкинин улам ыңай калбартырын сессия онзалап демдеглээш, тускай шиитпирни үндүрген.

Будумчу шимчээшкининиң чурумунуң, Кызыл хоорайга чер казарының чурумунуң болгаш хоорайга туразы-биле чуртталга тудугларын чорудар чорук-биле дөмисел дугайында шиитпирлерни сессия хүлээп алган.

Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң бирги оралакчызы эш Еремеевтиң өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр ооң орнунга А. Ф. Лужниковту бадылаан. Ол ышкаш хөй-нийтиниң корум-чурумун камгалаарының доктаамал комиссиязының даргазы эш Б. Н. Елановтуң Кызыл хоорайдан өскээр ажылче шилчээни-биле ооң орнунга эш В. В. Кузнецовту соңгаан.

Аныяк кыс КАРА-САЛ Опуштан Ак-Довурактың тудуунда беш чыл ажылдап турар, ооң дөрт чылын дашчылар бригадазынга ажылдап эрттирген. Бодунуң шилип алган тускай мергежилинге ынак, аңаа эки ажылдап билир ол аныяк ажылчын ай санында-ла ажыл-үлүүн доллур болгаш ажыр күүседип, чаа тудугнуң мурнакчы кижилериниң санынга чоргаарал-биле кирген. Ол ажылдавышаан, билиг бедидериниң үш ай хуусаалыг курузунда чедимишкиннг өөренип турар.

ЧУРУКТА: дашчы Кара-Сал Опуштан.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Ажылдавышаан тура...

Кызылдың башкы институдунуң бот-өөредилге салбырын доозуп, башкының дээди эртемин чылдын-на хөй кижилер чедип ап турар. Бо чылдың чайгы сессиязынга беш чүс ажыг башкылар өөренип эрткен. Олар лекцияларны дыңнавышаан, тус-тус эртемнер аайы-биле шылгаткаңнар. Хөй-хөй бот-өөредилгелиглерниң быжыг билиглерни чедип ап турарын шылгалдаларның түңнели көргүскен. Ылаңгыя төөгү-дыл факультединде башкылар О. Маспык-оол, Х. Кашпык-оол (Бии-Хемден), В. Шарый-оол (Өвүрден), Ө. Танова (Тес-Хемден), З. Чамбал, С. Севил (Барыын-Хемчиктен) бүгү шылгалдаларны чүгле 4 — 5-ке дужааганнар. Бо чылдың октябрьда болур күрүне шылгалдаларынче бешки курсту доосан 105 башкылар белеткенип кирипкеннер.

М. МӨГЕ.

Барыын-Хемчик район.

Ашталга техниказын долу ажыглаар

Башкир АССР-ниң найысылалы Уфа хоорайга чоокта чаа хоорайлар ашталгазын комплексилиг механизастаар талазы-биле Бүгү-эвилелдиң чөвүлел хуралы болган. Ол чөвүлел хуралды РСФСР-ниң Коммунал ажыл-агый министерствозунуң болгаш Коммунал ажыл-агый академиязының инициативазы-биле чыылдырган.

Хоорайлар чаагайдылгазының кол айтырыгларының бирээзи болза кудумчулар, тротуарлар, шөлдер ашталгазының бүгү ажылдарын комплексилиг механизастаары, хоорайга доозун үнер чорукту узуткаары болур деп чөвүлел хуралга демдеглээн.

Ашталга техниказының бүгү хевирлерин бүдүрүп үндүрери өскениң барымдаалааш, машина-техниканы долузу-биле чеп ажыглаары негеттинип турар. Бүгү-эвилелдиң чөвүлел хуралынга чораш, Кызыл хоорайда болгаш республиканың өске-даа хоорайларында ашталга машиналарын долузу-биле ажыглап шыдавайн турарывысты билген бис. Кудумчуларның аштаар шөлүнүң бир дөрбелчин метринге Тыва республиканың коммунал ажыл-агый министерствозунуң тускай автоажыл-агыйының машиналарының онаажырын алырга Уфа, Рязань, Донда-Ростов чижектиг улуг хоорайлардан хөй болуп турар. Ынчангаш ашталга техниказы-биле бистиң чепсегленгенивис эки.

Ашталга техниказы-биле, тускай машиналар-биле эки чепсегленген хирезинде-ле Кызыл хоорайның ашталгазы ам-даа четпезин мининир ужурлуг бис. Ооң чылдагааның чүгле машиналарны чөп ажыглап шыдавайн, ажылды четпес организастап турарывыс-биле тайылбырлаар апаар.

Боктаныганың тыптыр дестерин узуткаары хоорайны арыг-шевер болдурарының кол айтырыы болур. Кызыл хоорайда сөөлгү чылдарда асфальтылаттынган кудумчулар, шөлдер, тараан үнүштер көвүдээн. Ол чорук доозун бурулаашкынның узуткаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп турар. Кудумчуларны, тротуарларны асфальтылап турзувусса-даа доозун, боктаныышкынның тыптыр дестерин долузу-биле узуткап шыдаваан бис. Бажыңнарның кирер эжиктеринге чедир ам-даа асфальтылаттынмааныңдан довурак-доозунну черлер ам-даа хөй. Газоннар тротуарлардан бедик кылдыр кылдынып турар. Ынчангаш газоннарны суггарар суг бок, довуракты тротуарже киирип турар. Кудумчуларга, шөлдерге, тротуарларга довурак-доозун чыылдырар чылдагааннарны чоокку чылдарда узуткаары хоорайның чаагайжыдылга конторазының сорулгазы болур.

Кызыл хоорайда тудуг чорудуп турарында багай практиканы узуткаары эргежок чугула. Чурттакчыларның шөлээн чоруурунга, дыштанырынга бажыңнар тудуглары шаптыктавас ужурлуг. А Кызылда пединститутуң, Ленин кудумчузунда школаның ниити чуртталга бажыңының болгаш хоорай канализациязының бирги ээлчээниң тудуглары тротуарларны, тараан ыяштарны үреп, хоорай иштин боктаадырган. «Кызыл тудугнуң» тудуг эргелелиниң удуртукчуларының талазындан тудуг шөлдерин эки кажаалап албааныңдан ындыг болган.

Бар машина-техниканы канчаар чөп, долузу-биле ажыглаарының үлегерин Уфа хоорайга практиктиг көргүзүлгеден көрген бис. Ашталга техниказын ында долузу-биле ажыглап турар, а бисте машиналарның ажыглалы дыка четпес. Кудумчуларны суггарары чугаа чок, ынчалза-даа кудумчуда довурак-доозун, бок аштаттынмаанда ону чеже-даа суггарарга дуза болбас дээрзи билдингир. Кудумчуларның ашталгазын шимчээшкин чок үеде, тодаргайлаарга, кежээкиниң 11 шактан эртенгиниң 7 шакка чедир чорудары эргежок чугула турбуже, бисте ашталганы хүндүс чорудуп келгенивис база-ла шын эвес.

Ашталганың тускай машиналарын долузу-биле ажыглап шыдавайн турарывыстың бир чылдагааны коммунал автотранспортунуң структуразының шын эвес, эргижирээн арга-биле тургустунганы болур. Хоорайда ашталганы чаагайжыдылга конторазы харылап турда, машиналар республиканың коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының болуп турар. Ол АТК-ның планы чүък сөөртүрүнүң тонна-километри-биле тургустунган. Ынчангаш бо ажыл-агый чери хоорай ашталгазынга сонуургал чок. Ынчангаш ашталгага херектиг тускай машиналар долузу-биле ажыглаттынмайн, чаңгыс ээлчегде ажылдап келген. Тускай машиналарның механизаторлары АТК-ның, ашталгага олар-биле ажылдаарлар чаагайжыдылга конторазының болуп турар. Кызыл хоорайның ашталгазының талазы-биле мындыг байдалды чаагайжыдылга конторазы чаңгыс аай кылдыр чорудуп шыдавас. Хооркүүском болгаш ооң коммунал ажыл-агый килдизи министерствонуң АТК-зын шуут эргелей берип база болбас.

Кандыг түңнелди кылыр болур? Россия федерациязының өске хоорайларында хооркүүскомнарга болгаш коммунал ажыл-агый килдистеринге шуут чагырткан ашталга трестери тургустунган. Оларның сорулгазы хоорайлар ашталгазының болгаш техниканы долу ажыглаарының айтырыгларын шиитпирлеп, организастап турар. Кызыл хоорайга ындыг чаа, мурнакчы арганы нептередириниң айтырыын шиитпирлээри негеттинип турар.

Тыва АССР-ниң коммунал ажыл-агый министерствозунуң чалаанын ёзугаар Коммунал ажыл-агый академиязының тускай эртемниглери биске келир. Олар бистиң хоорайның планныг, доктаамал ашталгазының талазы-биле айтырыгларны ажылдап кылырынга болгаш шиитпирлээринге дузаламчы көргүзер дээрзи чугаажок.

Республика найысылалының чаагайжыдылгазының болгаш ашталгазының талазы-биле бүгү болдунар аргаларны, техниканы долузу-биле ажыглаар болгаш өске хоорайларның чаа, дешпилгелиг чүүлдерин нептередири — хоорайның чаагайжыдылга конторазының хүлээлгези болур.

В. МИРОШНИКОВ,
Кызыл хоорайның чаагайжыдылга конторазының начальниги.

МАЛГА ХӨЙ ЧЕМНИ БЕЛЕТКЭЭЛ!

Сигенчилерниң чөптүг негелделери

«Торгалыг» колхозтуң Кара-Талда бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригаданың төвү болур чаа өзүп олурар бичии суурга дүштекиниң конгуг изиниң үезинде чедип келген бис. Улуг-ла чоон дыт баарында хөлегеде хол кадырлары таптаан кижилерниң дөжүлериниң, маскаларының даажы суржугаш дужунда ширгай арыжче чаңгыланып чорупт турду. Сиген белеткелинде улус-тур деп чүве дораан-на билдинир болду.

Божазында бир бажыңдан хөглүг каткы, чугаа дыңналган. Чеде бээривиске, элээн каш кижилер хөлшыдыраа ойнаан, оюнуң изиг-түлүк үези турган. Чүгле Өвүр районда туржук, харын бистиң республиканың база бир мурнакчы ажыл-агыйлыг бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригаданың кежигүннери дүштекти чапсар үезинде боттарының хостуг шагын ынчаар эрттирип турар болдулар.

Хойжу бригаданың бригадири Түлүш Дагба чок, ам дээрезинде бригаданың бүгү-ле ажыл-херээн ооң оралакчызы Монгуш Бапыжайович Комбуй-оол ужуртуп турар. Бригада сиген кезилдезин канчаар чорудуп турарының дугайын Монгуш Бапыжайович мынчаар чугаалады:

— Бо чылын бистиң бригада 483 тонна сиген белеткээр планныг улус бис. Бо частан эгелээш, ыырыңай чоокка чедир-ле бистиң Өвүрге чаашкын черле чагбаан, ынчангаш оът-сигенниң үнүжү дыка багай болду. Сиген белеткели багай болур болза оът, сүт, дүк эвээш болуру билдингир. Ынчангаш бистер ховусту бо чылын дыка эрте тайгалаткан бис. Бригаданың кежигүннери ам Торгалыг бажында болгаш Кызыл-Хөө кырында, Айлыгбай бажында, Шаалааш хем өрү ынчаар чайлаглап турар. Мындыг кандааштыныг чай болур деп чүвени баш удур билгештиң, бригаданың сиген кезер шөлдерин үргүлчү-ле суггарып турдувус. Ынчангаштың сигенниң дүжүдү эки. Сиген кезилдезинче чоокта чаа кирдивис. Бригадада 14 кижи бар, оларның 7-зи ам мында сигенде, ооң өскелери тайгаларда мал семиртип турар. Баштайгы үеде дыттар, дөңгеликтер аразы дээш ындыг шаптараазынныг черлерниң сигенин хол кадыры-биле кезип турар мындыг улус бис. Ооң соонда ам аът машиназы чорун шыдаар черлерниң сигенин кестирер. Июль 28-ке чедир хол кадыры-биле 10 га черниң сигенин кестивис. Дүүнден эгелээш болуп, сараттап кирипкен. Сигенни кестирер, бөдүрер, сараттаар машиналар талазы-биле кончуг ядыы улус бис. Чүгле бир аът дырбаажы бар. Сараттаар машина шуут чок, ынчангаштың ону хол-биле кылырга хөй үе-шак чарыгдаттынар боор чүве-дир. 483 тонна планныг сигенивисти август айның 15-те шуут холдан үндүрүп доозар дээш сорулга салган, улуг күженишкиниң ажылдап турар мындыг бис ийин — деп, бригадирниң оралакчызы мынчаар чугаалады.

Ол бригаданы механизастаттынган хойжу бригада деп адап турар болгай. Шынында бригада машина-техника-биле шуут хандыртынмаан. Ынчангаш ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн бедидеринге улуг шаптык ужуражтырып, хөй үе-шакты хол-биле кылыр ажылга чарыгдап турар. Өөда-чадаарда сиген кестирер машина, бөдүрер дырбааш талазы-биле багай хандыртынган: чүгле 1 сиген кестирер аът машиналыг, аът-биле бөдүрер бир дырбаажтыг. «Торгалыг» колхозу техника талазы-биле Өвүр районда эң-не бай колхоз. Ынчалза-даа олар сиген, тараа кестирер, бөдүрер машиналарны чогуур ээленчизинге чедир ажыглап шыдавайн, үрээр чорук кайы хөй. Колхозтуң Сарыг-Хөлде болгаш Ак-Чыраада сиген шөлдеринде сиген бөдүрер, кестирер машиналарны үрээштиң ол-ла хевээргизин октапкан чыткылаар. Ол дугайын республика солуннарынга үргүлчү бижип келген болгай. Ынчалза-даа «Торгалыг» колхозтуң удуртукчулары мынчага дээр ол партийжи шүгүмчүлелдерни болур-чогуру-биле үнелеп, ооң шын түңнел үндүрбээн. Ол ышкаш тракторларның болгаш чүък машиналарының база өске-даа чамдык техниктерниң үрелир чоруу, оларга кам-хайыра чок болуру үргүлчү-ле болуп турар. Бо дугайын мындыг чаңгыс чижектен көргүзерге-ле четчир. Каш хонук бурунгаар, июль айның бир сөөлгү хүнүнде колхозтуң «Беларусь» дээр тракторун колхозчулар Кара-оол, Бичииҗик олар Чайлаг-Хемге аалдар кезип, арагалап турган, ажыглалдан үндүр үреп каан. Ол аварияның түңнелинде ону башкарып чораан Бичииҗик амы-тынындан когараан. Шынында ол ийи колхозчу трактор башкарар талазы-биле кандыг-даа документ чок улустар болган. Хөй-ниитиниң өнчүзүн ону башкарып билбес улуска арагалап, мундуртуп турганы дээш колхоз даргазы эш Мирчин харысалганы хүлээри албан.

Сиген белеткелиниң түлүктээшкинниг ажылының үезинде бо чугула улуг үүлени бүдүреринге машина-чепсек аажок херегленттинип турда, техниканы шак мындыг урелиишкинге таварыштырып турары дээрге улуг буруулуг херек-тир.

— Ол арагалап мунуп турган, үреп каан тракторну биске берген болза. Бистер ооң-биле та кандыг улуг ажылдарны бүдүрүп каар бис ийнаан... Бо сиген кезиишкининиң үезинде мындыг трактор биске дыка-ла херегленттинип турар-дыр ийин — деп, Кара-Талда бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригаданың бир кежигүнүнүң чугаалааны кончуг-ла шын болган.

Кара-Талда мурнакчы хойжу бригаданың сиген белеткелинде ажылдап турар кижилериниң ортузунда культура-массалыг ажылдар кончуг багай. Ол сигенчилер кино көөрүнүң талазы-биле улуг негелделиг. Ынчалза-даа оларның ол негелдези боттанмайн турар. Ол ышкаш автолавка келбестээн, аңаа дерги садыгның организастап тургуспаан. Бо талазы-биле оларның хомудалы улуг болду.

Кара-талчылар сиген белеткелиниң талазы-биле боттарының планын августуң 15-те доозар дээш шалыпкын ажылдап турарлар. Ажылдың темпизин дүргедедип, ооң бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле чүгле оларга техника талазы-биле дуза чедирери негеттинип турар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.
«Шынның» тускай корреспондентизи.

Мурнунда— найыралчылар

ТЭЭЛИ. (Телефон-биле). Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну белеткээри—эът болгаш сүт бүдүрерин улам көвүдедири болур. «Тээли» совхозтуң сиген шөлдеринде бо талазы-биле ажыл кидин-түлүк.

Бо чылын үнүш элээн орайтаан, ооң четчирин манап болбас. Совхоз 9950 тонна бөдүүн, 9000 тонна шыктыг чем белеткээр сорулгалыг. Ону чедимишкинниг күүседиринге бүгү күштү эвилелдевишаан, болдунар бүгү аргаларны ажыглап турар.

Трактор-биле сиген кестирер болгаш бөдүрер агрегаттар, аът машиналары болгаш дырбаажтары долу күш-биле кирген. Машинага кестинмес, үнүжү эки черлерниң сигенин шилип ажаарынга 110 кижи хол кадырлыг ажылдап турар. Баштайгы хүннерде 230 ажыг гектарның сигенин кескен, 720 центнерни бөлүп сараттаан.

Мал чеми белеткээр талазы-биле Найырал салбырның коллективи дээре ажылдап турар. Оларда 1 трактор, 1 аът машиназы быжыглаттынган, хол кадырлыг 35 кижи бар.

Шефтээшкин

«Улуг-Хая» совхозтуң Хендерге салбырының коллективи мал чеми белеткээр ажылды организастыг чорудуп, олче бүгү күштү эвилелдеп турар. Ак-Тал суурнуң чурттакчылары сиген белеткелинге шеф ажылын доктаамал чорударын шиитпирлээн. Баштайгы шеф организастыг, көргүзүү база эки болган.

Шефчилер үш звено кылдыр ажылдап эгелээн: биргизи — хол кадырлыг кирген, ийигизи — бөлүп сараттаар, үшкүзү — будук-бүрү белеткээр. Ажылдың бүдүнгүрү, эки шынары дээш чарыш кижилерни улам сорук киирип турган.

Ол хүн шефчилер 30 центнер сигенни бөлүп сараттаан, 3399 боодал будук-бүрүнү белеткээн. Ак-талчыларның үлегерин калбартыры күзенчиг.

Д. ШУЛУУ.

Тудугжулар байырынга

Коммунистиг партия, Совет чазак бодунуң кол кичээнгейин чоннуң материалдыг болгаш культурлуг амыдыралын улам-на экижидеринче угландырган. Партияның XXII съездиинге чоокку он чылдарда чуртталга тудуунуң айтырыын шиитпирлээр деп сорулга салдынган. Бо чугула сорулганы амыдыралга боттандырарынга тудугжулар кол рольду ойнаар.

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң тудугжулары бүгү совет тудугжулар-биле бир дөмей ажылдап турарлар. Тудугжулар бажыын таварыштыр олар боттарының ажыл-херээниң дугайын бижиир вес арга чок.

1953 чылдан 1963 чылга чедир олар колхозчу суурну чаагайжыдыларынга эвээш эвес ажылды кылганнар. Бо үеде олар колхозтуң электростанциязын, 8 чыл школазын, эмнелгениң херээженнер божуур бажыңын, харылзаа конторазын, ниитиниң чунар бажыңын болгаш колхозчуларның хөй санныг чуртталга бажыңнарының тудуун ажыглалга киргеннер.

Суурда 3 чаа кудумчулар немешкен, 500 ажыг чуртталга бажыңнары септеттинип чаагайжыттынган, бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазы төвүнде 1000 баш хөй, 800 хураганнар кирер кажаалар, чуртталганың 4 бажыңнары болгаш ажыл-агыйның, культура-амыдыралдың өске-даа тудуглары чоруттунган. Чүгле бо чылдың эгезинден бээр колхозтуң баштаар чериниң 5 өрээлдиг конторазын тудуп доосан. Нити чемненилге столовазының тудуу ам дооступ турар. Тудуг ажылының дүрген темпилиг болурунга тудуг материалдарының бары база улуг ужур-дузалыг.

Тудуг материалдары алыр черивис кадыр, берт оруктуг Кара-Баалык тайгазы турган. Ооң берге оруун аштап, 2 көвүрүглерни кылганындан ам тракторлар тудугнуң херегленинге таарымчалыг, эки шынарлыг чудуктарны машина оруунче үндүр сөөртүп турар апарган.

Эш Дагбалдайның удурткан тудугжулар бригадазы саны эвээш-даа болза, кызымаккай ажылдап турар. Тудугжулар Норбужук, Быргыс Бичии, Болдук, Чарт-оол, Шойдуу, Даш-оол болгаш оон-даа өскелер шудургу ажылдап турарлар.

К. ОЙДУП-ООЛ.

Ажылды эки организастаанда

ТООРА-ХЕМ. (Радио-биле). Сигенниң үнүжү орайтаан болзажок, ниитиниң малынга четчир, эки хоолуг чемни белеткеп алырынга Тожунуң «Май бири» колхозунуң баштаар чери, партия организациязы тодаргай хемчеглерни ап турар. Контора ажылдакчыларындан эгелээш, бүгү ажыл участоктарында амгы кол кичээнгейни мал чеми белеткээринче угландырган. Чаа уруглар яслизин немей организастааш, ында 30 уругну ажаалдага алганы-биле, оларның мелери база сиген ажылында кирген.

Бо хүннерде ажыл кидин-түлүк. Ниитизи-биле 140 ажыг кижи 3 трактор, 20 аът машиналыг ажылдап турар. Үнүжү эки, машинага кестинмес черлерниң сигенин 80 кижи хол кадырлыг кестирип турар. Звенолар аразында чарышты калбартпышаан, күш-ажылды шын организастааныңдан ногаан сараттар хүн бүрү немежип турар.

Амгы үеде чүгле хүн эвес, шак бүрүзү үнелиг. Таарымчалыг хүннерде бөлүп сараттаар, бораңгыгда силос салыр—күштү ынчаар бүрүн ажыглап, үе-шагны халас эрттирбейн турарындан сөөлгү хүннерде 300 тонна ажыг силос белеткеттипкен.

Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунуң Белбейде Давыд Есиповка удурткан сигенчи звенонуң сигенчилери бо хүннерде мал чеминиң белеткелинге бүгү-ле аргаларны хереглеп, ажылдың темпизин бедидип турар. Трактор-биле сиген кестирер агрегаттар барлынмас черлерни аът машиназы-биле кестирип турар С. Серен-оол, С. Силиң болгаш И. Карпов олар мурнакчыларның одуруунга үнгеннер. Оларның кижи бүрүзү хүнде 3,5 га черниң орнунга 5 гектар чедир кестирип турар.

ЧУРУКТА: Белбейде сигенчи звенонуң аът-биле сиген кестирикчилери. Мурнуку одуруда Серен Серен-оол.

Сөзү болгаш фото О. НАМЧЫЛАКТЫЫ.

Буруулугларны—харысалгаже

Бай-Тайга сельпозунуң баштаар чери (даргазы турган Б. Чамбый-оол) өртектиг чүүлдер харылаар ажылга таварышкан-на кижилерни хыналда чокка киирип ап турган. Ооң түңнелинде ажылга харысалга чок, арагалаар чорукка хандыкшыыр кижилер садыг шугумунга шургуп киргеш, ниитиниң өнчүзүнге биче эвес когаралды таварыштырып турарлар.

Сельпонуң системазында өре-самчыгдал түңү сөөлгү үеде дендии көвүдээн. Эрткен чылын ол садыг организациязынга самчыгдал 22 муң рубль турган болза, бо чылдың июнь 1-де 70 муң рубль чедип турар. Хөй түңнүг самчыгдалдар Бай-Тал, Тээли, Кызыл-Даг, Дөң-Терек магазиннеринге база Тээли столовазының буфетинге болгулаан. Ылаңгыя садыгжылар турган Долзат, Серот, Багай-оол олар арагалаар чорукка сундугуп, боттарының ажылын чадагай каап турган, дыка хөй түңнү тудатканнар.

Кызыл-Даг магазининиң таңныылынга мурнунда каш удаа шииттирип чораан Салчак Үспун-оол дээрзин киирип каарга, ол бодунуң ажылынга үнмейн, дүне бажыңынга арагалап турган, магазининден бараннарны оорлатканының фактызы база бар.

Районнуң суд органы чамдык самчыгдакчыларның херектерин чогуур үезинде көрбейн, оларны сула салып турар. Чижээ, хөй түңнүг акша самчыгдаан Хүреш-оол, Кызыл-оол дээш өске-даа кижилерниң дугайында херектери көөрүн улус суду саададып келген.

Сельпонуң баштаар чери магазиннерни чогуур үезинде хынавайн, садыгжыларның ажылынга хүн бүрү боттуг дуза көргүспейн келген. Сельпо чер-черде бодунуң магазиннериниң септелгезинче, оларны одаар чүүл-биле хандырарынче кичээнгейин база салбайн турар.

Садыг организациязында өре-самчыгдал түңү улуг болуп турда-ла, ол четпес чорук-биле демиселди Тээли кодээ Совет (даргазы эш Байыскылаң) база-ла четпес чорудуп келген. Ооң туржук Бай-Тал магазининге садыглап турган, 23000 рубль самчыгдаан херээниң дугайында буруудадырып турар Хертек Серотту ол кодээ Совет бодунуң бухгалтеринде ажылдадып турар чүүл база бар.

Кодээ Советтиң девискээриниң бүгү чурттакчыларын аъш-чем болгаш үлетпүр бараннары-биле хандырар хүлээлгелиг Бай-Тайга сельпозунуң ажылында үстүнде ышкаш улуг четпестерни узуткап, ол садыг организациязын ажылга мергежилдиг, садыгжы кадрлар-биле хандырарынче респотребсоюзтуң баштаар чериниң кичээнгейин угландырары чугула.

Сельпонуң шугумунда болдунган хөй түңнүг самчыгдалдарны узуткап, буруулугларны хоойлунуң чогуур харысалгазынче киирер болгаш ниитиниң өнчүзүнге чедирген когаралдарны оларга төлеттирер хемчеглерни алырын Барыын-Хемчик районнуң хоойлу-дүрүм органнарындан хүүчүлар улуу-биле күзеп турарлар.

О. ОЙДУП,
сельпонуң ревизия комиссиязының даргазы.

ЫЯШТЫ—ЧАА ТУДУГЛАРГА

Салдакчы-биле ужуражылга

Енисейнин хем пароходствозунун Үстүү Енисей ажыглал участогунун эң-не хоочун болган мурнакчы кижилериниң бирээзи Трофим Артемьевич Филиппов Тожуга ажылдап турган, каш хонукта Кызылга келген. Оон-биле участоктуң конторазынга ужурашкаш, оон ажыл-херектериниң дугайын сонуургадым.

Трофим Артемьевичиниң хары дөртен ажа берген-даа болза бажының дүгү шагда-ла көгерип калган. Ол дээрге амыдыралдың эң берге чылдарының — дайынның кадыг-дошкун хүннериниң салдары ол боор деп сагышка кирер. А оон бажы көгерип калган-даа болза бүгү ажы-чаны, арыг-шевери, далай шеринниң парадка кедер бөргүн кедип алганы аныяк далайжылар-биле бир дөмей.

Филиппов бодунуң дугайында шак мынчаар чугаалаар:

— Дайын соонда, 1946 чылда, Тывага келген мен. Баштайгы узаада дег экспедициязынга чолаачылап ажылдап турдум. 1950 чылда хемге эжиндирер катерлер эккелген чүве. Оон шак орта ажылдап кирген мен. А 1954 чылдан бөөр-ле мыны салдарыны ажылдап турарым бо. Ажылдаан чылларым хөй, пенсиялаар үе келген, назын-хар база дөгүй берген. Мынчалза-даа чай дүжүп, суг оруу ажыттынарга, сагыш дестүнүнее апаар. Катеримге олургаш-ла Тожу девискээр — Ырбан, Сыстыг-Хем мынаар мыны салдадып өскээр-дир мен ийин. Ам тос чылдарның дургузунда сал бадырып, агаар-бойдустуң чурумалынга, Улуг-Хемге чанчыга бердим.

Трофим Артемьевич шынында-ла тос чыл ажыг үениң дургузунда Кызылдың тудугларынга хереглээр мыны соөртүр талазы-биле шудургу ажылдап, мурнакчыга санадып, хөй удаа мактадып келген. Ол бо чылын суг оруу ажыттынары билек-ле Ырбан, Сыстыг-Хем мыны ажыл-агыйларынан сал бадырары-биле майның 14-те чорупкан. Май айда 110 муң тонна-километрни эртер тургаш ол 200 муң тонна-километрни кылган. Июнь айда 564 муң тонна-километрниң орнунга 580 тонна-километрни эрткен. Үк айның планы база-ла чедишкинниг, хуусаа бетинде күүсеттинген.

Трофим Филипповтуң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга чогуур идигни берип турар чамдык талаларын сонуургап көрээли. Бир-ле дугаар кол чүүл оон техникага болгаш ажылынга улуг сонуургалдыы ол. Оон ажылдап турары БМК маркалыг № 10 машинаазы ажылдарынга кезээде белен, чугула артык кезектерлиг, арыг-силиг. Ажылдап турар үезинде бичии-даа бол үрелиишкиннер болур болза ону доп-дораан алып алгаш, ажылын уламчылай бөөр.

Оон ажылында база бир чугула чүүл болза күрүненин эрге-ажыктарын хуузунда эрге-ажылдан кезээде бедик көрүп чоруурунда. Анаа чижек кылдыр мындыг таварылганы ап көрээли: моон мурнунда Тожудан салды хүлээп алган кижи шуут-ла Кызылга чедирер ужурлуг турган. Ол чорук хемнин оруун билбес кижилерге дыка айылдыг болгаш берге. Озал-ондак-даа болуп болур. Мынчаган оны бир янзы кылдыр организастаарын ол шинтпирлээн. Ам салдарны мыны ажыл-агый черинден Хүт ужарынга чедирерин — бирги болүк, Хүт ужарын эрттирерин — ийги болүк, оон ынай Кызылга чедирерин — үшкү болүк харымдап турар. Хүт ужарынга салдар үредир, озалгондаа болур чорукту болдурбас дээш, ужар эрттир сал үдээр катержилерни тургузуп бербээн: Тожу биле Кызыл аразынга кывар-чаар материалдарны соөртүп чедирерин аазап турза-даа, ол материалдар болганчок-да үстүү бөөр. Катерлериниң капитаннары Севиде хуузунда хемелерлиг кижилерден бензин болгаш чаар үе чегдинер ужурга бо-ла таварыжы бөөр. Пароходство ажылдакчыларының чурттаар оран-бажыңнары чедир дериттинмээн. Ырбанда оларның бажыңының безинчалаарда сонгазы чок.

Оон ынай салды шынар чок даап, катерлериниң ажыл чок, анаа турар чоруун болдуруп турар. Сыстыг-Хем болгаш Ырбан мыны ажыл-агый черлериниң удуртукчулары эштер Бяков, Артемьев олар күш-ажылды организастаарын эжиндери чугула.

Улуг-Хем, Ырбан болгаш Сыстыг-Хем мыны ажыл-агыйларында мыны салдадырынга хереглээр тростар болганчок-ла чок болгуларын пароходствонун ажылдакчылары хомудап чугаалап турар.

Бо чугула черде ажылдап турарларның ортузунда агитас-массалыг ажыл четпес тургустунган. Олар тайга үнген соонда солун-сеткүүл-даа номчувас, радио-даа дыңнавас. Оларның ортузунга лекция кылбайн, беседалар чоруткайн турар. Пароходствонун партия организациязы тайгада ажылдакчылар-биле кижизидилге ажылын чорудар туржук, конторада «Улуг-Хем» деп хана солуунун эдегелиг номерин безин дыка үр үеде үндүрүп чадаан.

Кижилер-биле ажыл — кандыг-даа планны күүседириниң кол үндезини болуур дээрзин үстүү Енисей ажыглал участогунун начальниги эш Ловеткинге, ында партия эге организациязының секретарынга сагындырары артык эвес.

А. ИРГИТ.

Аныяк натуралистерниң ажыл-ижи

Хоорайның үстүү талазында, «Восток» кинотеатрының чанында озалаан үүрен бажың—ында чоок-кавы бажыңнардан онзаланып кестүр. Бажыңның девискээри долгандыр херим-биле билектеннипкен, оон девискээри янзы-бүрү ногаалар, кат-чимис аймаа-биле байлак. Ында — яблоня, вишня болгаш хову «кадыны»— кукурузаның чемижи арбыдап, бедип үне бертен, салгын аайы-биле чайганыл тургулаар.

Ол — аныяк натуралистерниң республика станциязы-дыр. Бо бүгү үнүш-дүжүттү натуралисчи оолдар, уруглар остүүл алганнар. Ында Кызыл хоорайның школаларының өөреникчилери киржип турар.

ТООЛАЙЛАР, ДАГАА ООЛДАРЫ БОЛГАШ ОЛАРНЫҢ АЖААКЧЫЛАРЫ

Түс-түс клеткаларда — бора-тоолайлар, демир четки иштинде— дагаа оолдары. Чамдык уруглар херим иштинден көк сиген, люцерна кескен, чамдыктары ону чемгерикчилеринче дажыглаан, өскелери чемгерген, чай чок ажылдап турар. Оларның ажаалдазында 70 ажыг бора-тоолайлар болгаш 60 хире дагаа оолдары бар. Оларның хире-чергези-биле алырга, хөйү-де ажаап турарлар.

Бо ферманы мергежилдиг зоотехник-башкы Мария Васильевна Точилкина удуртуп турар.

— Бора-тоолайлар чүвү чинрил, канчаар азырап турар силер?—деп, Мария Васильевнадан айтырдывыс.

Ол аразында бир оол кадыырын, кескен сигенин түпүшаап, фермаже бар чор.

— Витя, бөөр келем!—дээш, башкы ону кый деп алды. Оон холунда оваа сиген, оон аразында кукуруза бар болду.

—Бо-ла болгай, кукуруза-биле чаш тоолайлар чемгерер, люцерна, көк сиген, зеленка-биле улугларын-даа, чаштарын-даа хамаан чокка азыраар бис. Капуста болгаш доминамнур тоолайга кайгамчык эки, ону база берип турар бис. Морьков—тоолайның салдыкпас чеми. Ол бисте ай арай-ла бышпаан—деп чугаалаан, Витяны ажылдазын дээш чорудуттуу.

— Силерде кандыг уксаалар барыл?

— Ак беликан, шинчилин, даг коданы, моңгүннелчек кара уксаа, тодикова, чөөктүг бора уксаа, бенск деп чеди чүүл уксаа бар.

— Оларның бот-боттарындан ылгалы чүл?

— Ак беликан — дүккүр, эътким, кежи бижыг. Оон кежи-биле уруглар тону кылып каанын көрген боор силер. Ол ышкаш, моңгүннелчек бора-тоолай база ындыг. Чөөктүг бора-тоолай чаңгыдан аргаан арыыл, хол кавын, уруглар бирттерин садыдан база хөйну көрген боор силер. Ынчайгаш бо үнелиг бора-тоолайларның ужур-дузазын юннаттарга өөредип, оларны өстүрген, республиканың школаларынга база ону азырап алыр сонуургалдыг-ла кижилерге садып турар бис. Маша өөренген уруглар хире-шаа-биле ханы билигни алырлар—деп, Мария Васильевна чергаар чугаалады.

МАЛ ЧЕМИНДЕ ЧАА ҮНҮШ

Бо чылын Коми АССР-ниң аныяк натуралистери Тыва республиканың школачыларынга дуржулга кылыры-биле бистиң республикага көстүп көрбээн. Мальба деп үнүштү чорудуп берген, чеминиинин талазы-биле бо үнүш кукурузадан барык-ла калыш чок. Мальба 7 градус соокка безин өлбес. Ол бодунуң шыдамыы-биле бүгү тараа болгаш мал чеми культураларның адак соолуде-даа, бо культуралар быыпаанда-даа ажаап болур белоктуг болгаш витаминниг үнүш болур. Ону Совет Эвилелинде масса-лыы-биле тарып турар.

— Чамдык черлерге мальба 2 метр чедир узап үнер, бистер 1 метр 80 сантиметр кыыдыр өстүрер соруга салган бис. Бистиң республиканың агаар-бойдузунга ынчаар үнер-даа—деп, школаларынга база ону азырап алыр сонуургалдыг-ла кижилерге садып турар бис. Маша өөренген уруглар хире-шаа-биле ханы билигни алырлар—деп, Мария Васильевна чергаар чугаалады.

МАЛ ЧЕМИНДЕ ЧАА ҮНҮШ

Бо чылын Коми АССР-ниң аныяк натуралистери Тыва республиканың школачыларынга дуржулга кылыры-биле бистиң республикага көстүп көрбээн. Мальба деп үнүштү чорудуп берген, чеминиинин талазы-биле бо үнүш кукурузадан барык-ла калыш чок. Мальба 7 градус соокка безин өлбес. Ол бодунуң шыдамыы-биле бүгү тараа болгаш мал чеми культураларның адак соолуде-даа, бо культуралар быыпаанда-даа ажаап болур белоктуг болгаш витаминниг үнүш болур. Ону Совет Эвилелинде масса-лыы-биле тарып турар.

— Чамдык черлерге мальба 2 метр чедир узап үнер, бистер 1 метр 80 сантиметр кыыдыр өстүрер соруга салган бис. Бистиң республиканың агаар-бойдузунга ынчаар үнер-даа—деп, өгород участогунуң башкызы Нина Нефедовна Тулина чугаалады.

Ногаа ажаалгазын № 9 школаның өөреникчилери эки шинтээдип ап, эки мергежилдиг апарганнар. Ногаа өстүрер салбырда мал чеми: капуста, брюква, чочак-тараа, бобы болгаш өске-даа культураларны тарып турар. Капустаның 4, помидорнуң 26 ангы-аңгы соорттарын ында тараан.

ЧААГАЙ ДҮЖҮТ КӨСТҮП КЕЛГЕН

№ 11 школаның 7-ги класының өөреникчизи аныяк натуралисчи Маша Ломанова яблокту болгаш вишняны суггарбышаан, оон чамдык кургай берген будуктарын овааримчалыы-биле ап каан, доорзунда бок үнүштерин аштап, бир сыптан кайы хире хөй дүжүт ап болдурун хайгаарап чоруп тур.

Нина Нефедовна садчыдан дүжүдүнү бо улуска көргүзүп көр деп, оон диледи.

— Көргүзүп болур мен—дээш, ол бисти чоогунда яблок сывынга чедире берди.

— Ол—шала чаптыла берген, чадаа яблок сывы болду. Ону билбес кижи үгдереп калган үнүш-тур деп бодап болур.

— Бо-ла болгай, бистин яблогувус — дээш, ол улуг сыпты өрү көдүрүптү.

— Черде чаптыла берген чылдагааны— оон дүжүдүнүң улгадып көвүдээнинде, ону ам-даа бичии чыттырган, каш хонгаш ыяш-биле тургузу баганалап каар бис, оон изиг хүнге яблок дүрген бижып эгелээр—деп, ол садчы мергежилин көргүзүп, хүлүмүрүп.

— Ажылга кайгамчык суңдугуучал уруг чүве, оон сады чүгле бо эвес, бо дуржулгазын ажыглавышаан, бажыңының девискээринде база тарып алган практикалап турар.

ЧУРУКТАРДА бора-тоолайның чөөгүн ап турарын (эгезинде), Маша Ломанованың яблоктуң дүжүдүн хайгаарап турарын (ортузунда) болгаш Надя Гусева биле Филиппованың мальба деп культураның суттарын турарын (соолунде) көрүнер.

А. СОДУНАМ.
А. НУГУУРАК.
(Бистиң тускай корр.).

Нарын көдээ Советинде

Нарын көдээ Совети—Тес-Хем районда дээре ажылдыг көдээ Советтерниң бирээзи. Хөй-нийти ажылынга практиктиг дуржулганы комсомол ажылынга тургаш мөөнөө алган коммунист эш Банчык көдээ Советти даргалап турар. Эш Банчык көдээ Советтиң ажылынга депутаттарның идепкейлиг киржилгезин организастап, докгаамал комиссияларга болгаш чонның бот-тывынгыр хөй-нийти организацияларынга даянып ажылдап турар.

Көдээ Советтиң талазындан ажылдагый талазы-биле организастыг ажылды чорудуп келгенинин түннелинде бирги чартык чылда багай эвес түннелдерлиг болган. Часкы тарылганы чедишкининг чорудуп, тудуг болгаш чонның амыдырал-культурлуг байдалын экижидер хемчеглер талазы-биле онаалгаларны эки күүседип келген. Часкы тарылга болгаш тудуг талазы-биле районга бирги черни эзлээш. Тес-Хем парткомунуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алганы, бирги чартык чылда күргүнеге дүк садарының планын 100 хуу, эът садарының планын 119 хуу күүсеткени — Нарын көдээ Советиниң ажыл-агый талазы-биле чедишкининерин хереченип турар.

Боттарынын хүлээлгелиг ажылынга болгаш хөй-нийти ажылынга кызымаккай тудуг бригадири эш Нам-оол, агроном эш Саныгаа, бригадир эш Дамдын, библиотекарь эш Ширшин оларны болгаш оон-даа өскелерни мактал-биле демдеглеп болур.

Көдээ Совет саң-хөө планнарын база багай эвес күүсеткен. Бо чылын бот-онаалга үндүрүү-биле 568 рубльди киирип алыр тургаш, 548 рубльди, страхованиеге 3000 рубльден 2207 рубльди чартык чылда киирип алган. Бо талазы-биле районда базала бирги черни эзлеп турар. Саңхөө орулгалары киирип алырына депутаттар идепкейлиг киришкен. Ылангыя эштер Белчир, Шойжун, Дажы олар 130—180 чедир рубльди чондан чыш киирген.

Күрүне эрге-чагыргазының органнарынга эрткен чазын болган соңгудда үезинде соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле элээн ажылдар кыдынган. Төп сүтбараан фермалынга электросаалданы кылыр, электри чырыткызы болгаш радио шугуму шөйер. Дагилди-өвүрде хойжу бригаданың төвүн тудуп тургузар, аңаа чуртталга болгаш культура-амыдырал тудугларын кылыр дугайында соңгукчулар чагыгларын чедишкининг күүсеттинген.

Көдээ Совет кудумчу комитеттериниң составын өй-шаанда четчелеп, чаартып, ол ажылга кызымак активтерни киңгирлээн. Дөрт кудумчу комитеттеринде 12 кижи ол чугула, хөй-нийтичи хүлээлгени күүседип турар. Нарын кудумчузунда эш Микпан, Найырал кудумчузунда эш Нордуп даргалаан кудумчу комитеттери элээн кескү ажылдарны кылган. Суур чаагайжыдар, ыяш олуртур, хуузунда малдыг кижилерден мал продуктуларын күрүнеге саттырар ажылдарны олар организастажып эвилелдешкен.

Ниитиниң корум-чурумун камгалаар, чон ортузунга культура-массалыг ажылды чорудар талазы-биле коммунист эш Нурсат, клуб эргелекчизи эш Баян-Саная олар идепкейлиг ажылдап келген.

Моон-биле чергелештир четпестерни база демдеглезе чогуур. Көдээ Совет суур чаагайжыдылгазының талазы-биле чамдык ажылдарны кылаа-даа мыны тарылгазының талазы-биле соңгукчуларның чагыгларын чедир күүсетпээн. Чамдык албан чердериниң болгаш элээн хөй чурттакчыларның тарып олурткан ынчангаш ында кижилер чыл-чылы-биле чүнаар бажыңга кирбейн турар. Черле мынчаар Тес-Хем районда 1963 чылда чүнаар бажыннар тударының планы күүсеттинмейн турар.

Санитар-кадыкшылга хемчеглерин планнаарынга болгаш оларны боттандырарын организастаарынга медицина ажылдакчылары улуг рольду ойнаар ужурлуг. Ол планнарны чогаадырынга районнарның, участок эмнелгелериниң кол эмчилери, фельдшер-акушер пунктуларының фельдшерлери дузалажыр хүлээлгелиг.

Чаагайжыдылга ажылы, арыг-шевер байдалы кайда-ла четпес болдур, ында дизентерия чижектиг аарыглар хөй болур. Барымын-Хемчик районда чаагайжыдылга, арыг-шевер байдалы четпеимнеп дээш янзы-бүрү аарыглар нептерээчел болуп турар.

Санитар культуразы дээш, ажылдың болгаш чурттапганың байдалын кадыкшыдар хемчеглерни ол планнарга кииргеш, оларны амыдыралга боттандырар херек.

Коммунал-амыдырал хандырылгазының черлери үргүлчүнүң хынаддазынга алдынган турар ужурлуг. Ылангыя коммунал чүнаар бажыңнарының ажылын экижитсе чогуур. Кижилерниң чүнаар бажыңга доктаамал чүнары кадыкшылганың чугула хереэ болур. Ындыг түрбүже ниитиниң чүнаар бажыңнарын тудар ажыл чамдык черлерде четпес чоруп турар. «Тес-Хем» совхозтуң бирги-даа, ийги-даа салбырларында чүнаар бажың чок. Ол районнуң «Чодураа» колхозунда байдал база ындыг. Мынчангаш ында кижилер чыл-чылы-биле чүнаар бажыңга кирбейн турар. Черле мынчаш

СЭТА ДЫҢНАДЫП ТУР

Буруңгу хоорайның чаа алдары

Балканны ашкан сурагдыг Троян артының соңгу эдээнде чаптылган эрте-бурунгу Троли хоорайга келгенивисте, хүн дал дүъш турган.

Ол чайгы каан хүн улуг эвес бедигээштер кырында тургустунган хоорайжыгаштар хоорайны бир-ле онзагай чаражы-биле каастап турган сырый үнген чимистиг садтарның аразында шаандагы болгар национал архитектура-биле тудуп тургускан бажыңнарның чүгле крышалары көстүп тургулаар. Хоорайны долгандыр аккан Ак болгаш Кара деп шапкын ол хемнерниң шаалаан даажы дыңналып, каан дээр делгеминде улуг чаагай сыыннар бедий берген тургулаан.

Хоорайның улус Совединиң делгем сериин өрээлинге бисти ооң даргазы Христо Петков өөрүшкү-биле хүлээп алды.

— Үр чылдар иштинде Троян болза чоогунда буруңгу хүрээниң ламаларының хайындырган магалыг реакциязы-биле (арага) алдаржып турган деп ол чугаалаан. Революция мурнундагы эрги Болгарияга бистиң хоорайывыс дугайында билдинип турган чүүл чүгле ол-дур. Бистиң шапкын хемнеривиске форель деп балыктар хөй турган. Шаанда хоорайга чаңгыс фабрика-даа, чаңгыс завод-даа турбаан.

Революция мурнунда хоорайның чурттакчылары ядыы-түреңги байдалга чурттап чораан. Ыяштан, демирден кылган кылымалдарын олар хензиг өртекке садып, харын-даа чамдыкта бичии кескинди хлебке орнап ап турганнар. Кинотеатрлар, клубтар, эмнелгелер дугайында бодавайн-даа чораан.

А ам, 18 чыл эртկенде, Троян — бистиң республикавыстың чаагайжыткан социалистиг аныяк хоорайларының бирээзи болу берген. Электромоторлар үндүрүп турар завод — хоорайның чоргаарады.

Бистер заводтуң девискээринге келдивис. Амгы үениң үлетпүр бүдүрүлгезиниң делгем улуг цехтери бистиң мурнувуста бо турарлар. Ооң директору, эрес-омак шырайлыг улгады берген кижи — Марин Стаевский заводтуң дугайын улуг күзелдиг-биле чугаалап эгеледи:

— Бүгү диптерде алдаржаан Троянның электромоторларын мында бүдүрүп турар. Бис чүгле бистиң чуртувустуң электромоторларынга херегледин хандырып турар эвес бис. Бистиң продукциявыстың 70 хуузун дашкаар үндүрүп турар. Заводтуң марказын чыпшырган электромоторлары Совет Эвилелинде болгаш социалистиг өске-даа чурттарда, а ол ышкаш Барыын Германияда, Италияда, Африканың чурттарында бар болуп турар.

Завод 1949 чылда, Болгарияның бирги беш чыл планында тургустунган. Ол үеден бээр хөй чүүлдерни кылган. 1949 чылдың бүгү дургузунда 500 санныг электромоторларны заводка бүдүрүп үндүрген, а бо чылын 320000 электромоторларны азы эрткен чылдан 20.000 хөйнү үндүрерин төлевилеп турар. Моон ап көөрге, бүдүрүлгениң хемчээли 14 чыл иштинде 640 катап өскен-дир. Завод амгы үениң бичии болгаш ортумак күштүг, 40 чедир янзы-бүрү хевириниң электромоторларын бүдүрүп турар. Завод төлевилел күчүзүн үш катап ажырганындан бээр ийи чыл боон турар.

Троян заводу магалыг коллективи-биле алдаржып турар, ында үш дугаар ажылчын бүрүзү — рационализатор. Боттарының чогаадыкчы күш-ажылы-биле моторларны үргүлчү чаартып турар ажылчыннар-биле таныштывыс. Оларның иштинде — электромоторнуң шимчедикчизин чаарткан, заводтуң кол конструктору, инженер Димитр Лучков. Ооң киирген саналын шиңгээткени 100.000 лев-акша камналганы берген. 1961 чылда инженерлериниң болгаш ажылчыннарның чаа рационилазторжу саналын ажыгааанындан 800 тонна ажыг металлды камнап алган.

«Бистиң бүгү коллектививис заводтуң ат-алдарын бедик тудуп, Болгарияның коммунистиг партиязының салып үндүрген лозуңун херек кырында боттандырып турар деп директор чугаалаан.

Бистиң электромоторларывыстың бүгү делегей делгелгезинге үш алдын база бир мөңгүн медальдар чаалап алганынга чоргаарланып турар бис.

Амгы үеде бистиң коллектививис 20 хевириниң янзы-бүрү электромоторларын кылып дооскаңнар, а оларны бис бо чылдың августа Москвага болур Болгарияның делгелгезинге көргүзер бис.

Заводту чоокку чылдарда калбартыр болгаш бүгү бүдүрүлге чорудулгазын автоматчыдар деп хүлээнген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 25 хуу өзер. 1980 чылда завод 1.300 муң электромоторларны чылда бээр эпаар.

Электромоторларны чыып эптээр цехке завод-биле таныжылгавыс доостувус. Минута санында-ла мaңаа бир электромотор бүдүртүнүп турар. Оларны каиныы-биле хааржактап, орукка белеткеп турар.

Олар янзы-бүрү чурттарда миллион-миллион ажылчыннарның күш-ажылын чиңгетпишаан, хоочун, ынчалза-даа мөңгеде чалыы Троян хоорайның дугайында эки ачылыг алдарны бүгү делегейге тарадып турар.

Клара ОРЛОВА.
(СЭТА-ның корр.).

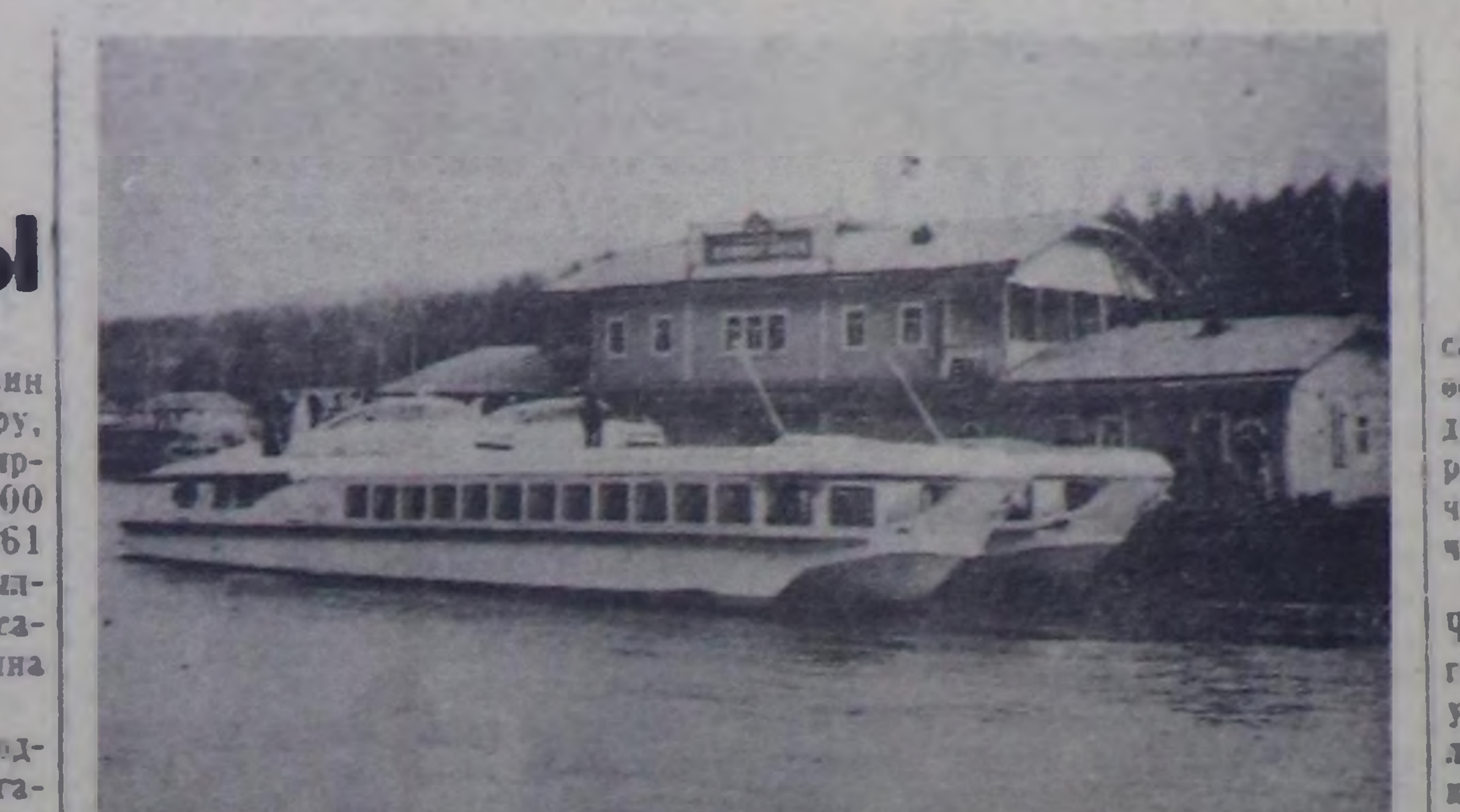

Красноярск край. Красноярскиден Дивногорскиге чедир Енисей-биле «Ракета» деп теплоходка селгүүстээшкин кылыры кончуг солун. Ол районда кедергей улуг тудуг — Красноярск ГЭС бар.

ЧУРУКТА: суг адаанда чалгынныг, дүргев чоруктуг, «Ракета» деп теплоходтар Дивногорскиниң хем өртээлинде.

Фото **К. МУСТАФИННИИ.** СЭТА-ның фотохрониказы.

Соруук киирикчи шиитпир

БЕРЛИН. (СЭТА). Демократтыг херээженнерниң Делегей федерациязының даргазы Эжени Коттоннуң Берлинге парлап үндүрген медеглелинде чугаалап турары болза, агаарга, космос делгеминге болгаш суг иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээни Совет Эвилелиниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның төлээлекчилериниң парафирлээн хүнү кижи төрелгетенниң төөгүзүнге база бир улуг чаагай хүн болуп кирер. Атомнуг дайынның айыылы делегей кырынга диргелген эң-не коргунчуг айыыл болуру 1945 чылдың август 6-да Хиросиманы болгаш Нагасакини бомбалаан үезинден бээр тодаргай апарган деп, медеглелде чугаалап турар. КНО-нуң Кол Ассамблеязының XV сессиязынга Н. С. Хрущевтуң саналдааны чепсегленишкинни делегейниң контролюн ёзугаар бүгү-нийти болгаш бүрүн дужуурерин чедип алырынче чаагай сеткилдиг бүгү кижилерниң чүткүлдүүн, бо айтырыгның талазы-биле хүлээп алыр баштайгы шиитпир болза ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында шиитпир болган турарынга оларның күзелдиин медеглелде демдеглээн.

Херээженнер болза уругларның кадыынга бо шенелделерниң өлүмнүг уржуктарынга онза дүвүреп, бо айыылдыг шенелделерни соксадырынче угландыр чер болганда чорудуп турар хемчеглерге киржип турар деп, Э. Коттон демдеглээн. Бо чылдың июньда демократтыг херээженнерниң Делегей федерациязының Москвага чыылдырганы херээженнерниң Бүгү-делегей конгрези тайбыңны камгалап алыр дээш идепкейлиг ажыл-чорудулганы калбартыр деп бүгү диптерниң херээженнерин кыйгырган. Үш күчүлүг атомнуг күрүнелерниң төлээлекчилериниң Москвага болган чугаалажылгазынга улуг идегелди конгресс салып турган.

Бүгү делегейниң херээженнери болгаш нелери боттарының идегелиниң боттуг чүүл апарганы-биле холбаштыр сагыш сеткилиниң аажок улуу-биле ханганын илергейлеп турар. Делегейниң контролюн ёзугаар чепсегленишкинни бүрүн дужуурерин дүрген боттандырар сорулга-биле демиселди идепкейлиг үргүлчүлээринче оларны бо чорук соруук киирип турар.

Куба революция-биле эп-сеткил каттыштырылгазы

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Куба революцияның 10 чыл болганынга—июль 26-ның Хүнүнге холбаштырган хөй кижи киржикчилиг митинг Сан-Хосеге болган. Хоойлужудулга хуралының депутады Хулио Сунь Оль митингиге чүве чугаалаан.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээни Москвага парафирлээн дугайын бистиң дыңнаанывыс бо хүннерде куба улустуң маадырлыг үезиниң 10 чыл оюн улуг өөрүшкү-биле демдеглеп турар деп, Сунь Оль чугаалаан. Бо документини парафирлээни болза тайбыңның болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның талалакчыларының тиилелгези болурун ол демдеглээн.

Сунь Ольдуң ооң ындай чугаалааны: «Бис тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш туржуп турар бис, ынчалза-даа ол дээрге, империализмниң мурнунга бистиң дужуп берип турар дээнивис ол эвес, харын империализмге удур бистиң демиселивисти, национал хосталга дээш демиселди күштелдирип турар бис, аңгы демиселин күштелдирер дээш, капиталистиг мөлчүгделден хосталыры дээш туржуп турар бис, ынчалза-даа ол демиселди дайын чок тайбыңның байдалынга чорудар чорук хамыктың дээрези болур деп санап турар бис».

Бистер шуптувус Кубага ышкаш, бистиң төрээн чуртувуска хосталганың тугу база киискип үнген турзун дээш кады демисежир бис деп Коста-рика депутат чугаазының түңнелинде демдеглээн.

Керээ чепсегленишкинни бүгү-нийти дужуурерииге перспективаларны ажыдып турар

МЕХИКО. (СЭТА). Чоокта чаа парлалга конференциязынга Мексиканың даштыкы херектер министри Мануэль Тельонуң медеглээни болза, агаарга, космос делгеминге болгаш суг иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээге Мексиканың чазаа ат салыр.

Ядролуг шенелделерни бүрүн хоруурунга болгаш делегейниң контролюн ёзугаар чепсегленишкинни бүгү-нийти база бүрүн дужуурер дугайында эң делгерең тей керээни чарып болурунга перспективалар улуг күрүнелерниң мурнунга ам ажыттынган деп, Тельо демдеглээн.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Москвага парафирлээн Керээ бо ийи улуг эчис сорулгаларны чедип алырының оруунга баштайгы болгаш онза чугула базым болур деп, Тельо айыткан.

Латин Американы атом чок зона кылдыр чарлаар дугайында Мексиканың чазааның саналын Тельо база катап бадыткаан.

„Индия АКШ-тың чулчурукчузу болбас ужурлуг"

ДЕЛИ. (СЭТА). Калькуттага радиостанциязын тургузарының болгаш ооң дамчыдылгазын катап дамчыдарының дугайында «Американың үнү» деп радиостанциязы-биле индий чазактың дугуржулгазы «бистиң чуртувуска националдың бужар-бак чорууду» деп, мурнунда Индияның камгалал министри турган Кришна Менон Мадрас штатта Мадурай хоорайга болган митингиге медеглээн. Бодун хүндүлээр чаңгыс-даа кижи азы каттыышпазының политиказын чорудуп турар чаңгыс-даа чурт сөөлгү бүгү чылдарның дургузунда чүгле көөр хөөн чок чорукту болгаш өжээтен чорукту суртаалдап келген «Американың үнү» деп радиостанцияның дамчыдылгаларын катап дамчыдарын чөпшээреп шыдавас деп, Менон онзалап демдеглээн.

ХҮН ЧУРУМУН ШЫН САГЫЫР

Уругларның угаан-медерелиниң сайзыралы, нийти билии, школага өөредилгези өг-бүлезинге боттуг амыдыралындан долузу-биле хамааржыры тодаргай. Маңаа эрткен өөредилге чылының дургузунда эскерттинген чамдык чижектерни киирип көрейн.

Мээң клазымда өөренип турар Ө. Чооду эртенин-не озалдап кээр апарган. Чылдагаанын билип алыры-биле урок соонда оон авазы-биле чугаалаштым. Илереэни болза, демги уруг кежээ орайга чедир янзы-бүрү дептерлер номчуур, оон уламында чогуур өйүнде удуваc апарган. Чок болза дүне 11 — 12 шактарга чедир ээренейнип кылаштап турарын ада-иези бадыткады. Үйгу четпестээнинден ол өөреникчи урокка шаг чок, ээеп орар, чамдыкта аймааргай болур турганының чылдагааны, ооң хүн чурумун сагывайн барганындан илереэн. Азы өөреникчи М. Валера урок үезинде болганчок-ла соңгаже кайгаар, чок болза кожазында эжинге шаптыктап, канчап-ла урок доостурун четтикпейн олурар.

Ооддуң кичээнгей чок чоруу чүүден болганыл? Ол кырган-авазынында чурттап турар, а төрээн ада-иези ыракта. Ооддуң амыдыралы өг-бүлениң хайгааралындан үнүп, хүн чурумун үреп, хүндүс хөй-ле үе шакты ойнаарынга чарыгдап турганы билдингир.

Чамдык ада-иелер «уруг-дарының өөредилгеге сундулуу төрүмелинден, чажындан-на хамаарылгалыг, черле угаан-сарыылдыг уруглар боттары-ла эки өөренип чоруй баар чүве чораан» деп, алдагдалдыг бодалга алзы бээрлер. Азы олар «кошкак уругларны канчаар-даа өөредип, кызыдарга чер албас» дижирлер. Мындыг шын эвес, дужун хараар ада-иелер ажы-төлүн башкыларның сүмелээни хүн чурумун сагыдарынче чаңчыктырар хамаан чок, харын «өөредилге-кижизидилге ажылы дээрге чүгле эртем-билиглиг башкыларның херээ-дир» деп соора угаай бээрлер.

Эмчи шинчилгезин эртип, кадык болган уруглар бир класстан дараазында классче черле шилчип, тоң дээрге-ле ортумак өөренип болур болгай. Бо чорук чүгле ада-иелерниң, өг-бүлениң, улуг кижилериниң школа-биле, класс башкылары-биле хүн бүрү чоок, найыралдыг харылзаазындан бүрүн хамааржыр.

База бир оюп эртип болбас чижек. Самагалдай школазының бешки клазынга К. Люба өөренип турган. Ол уроктарга чудай берген хевирлиг, шаг чок кээп турган. Өг-бүлезинде ооң амыдыралындан тодараны мындыг: ачазы арагалапканда удувас, дүне орайга дээр чүлчуруп, үеннээр. Авазы биле уруу соксадырга оларга каржыланыр. Ооң ужурундан Люба өске бажыңнарга барып хонуп турганын башкылар илереткен. Школачы уруунга хүн чурумун сагытпайн турган ада-биле тускай кижизидилге ажылын чорудкан бис. Ооң соонда Любаның өөренири экижип, уроктан озалдавас, сеткили хөглүг, сергек апарган.

Бышкы, чайгы-даа үелерде өг-бүлениң улуг кежигүннеринге болган чок-ла доора кижилер, азы өң-тала «аалчылар» келгилээн тургулаар. Олар дазрта өөренир уругларының чогуур дыжын, оналга күүседир үезин уттупкаш, база-ла орай дүнеге чедир ээрик шуугажып, ырлажып, туразында хөөрежип, өрээл иштин туманнадыр таакпылап олуруп бээр. А өөреникчизи оттуп, удуп чадап, нервилениp эгелээр. Эртенинде ооң шаг-шинээ чок, үйгузу ханмааныдан бердинген кичээлдерни эки шиңгээдип ап шыдавас. Хүн чуруму база үреттинип, күүсеттинмээни ол-дур.

Бо культур чок, эргиниң артыышкынын черле чайладырындан аңгыда, аргалыг-ла болза уругларның үдуур, чыдар өрээли тускай, аңгы турары ажыктыг. Ында столдуг, номдептерлер шкафка чыскаай салдынган, эмнелиг турар.

Бижыг күүсеттинип турар хүн чуруму өөреникчиниң бүгү-ле кылып чеңгиптер ажылдарын, өөредилгеге белеткелин, дыштанылгазын өйшаанда хандырар.

С. САНДЮ.

Он сес чылда

Мария Шогжаловна Балаш үгбай школаның техниктиг ажылчынынга он сес чыл иштинде ажылдап келген. Бо чылдарның дургузунда ол ажылынга кызымак, чүткүлдүг чорууун көргүскен. Ам ол Көк-Чыраа 8 чыл школазында ажылдап турар. Коммунист ие тос уругларны азырап, өстүрген.

Ак-сеткилдиг, кызымаккай ажылчынны ол черниң чону Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа көдээ Совединиң депутадынга каш удаа соңгуп, улуг идегелди көргүзүп турар. Чонуң ол идегелин Мария Балаш шынзыдып шыдаан.

К. УРАНГАЙ.

ТЕХНИКАДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

ҮШ КАТАП АЖЫГ

Запорожьениң машина тудукчулары чаңгыс угда 14 метр черниң таразын кестирер чаа машинаны бо чылын чурттуң ховуларынче салып үндүрген. Ол машина бир ажыл хүнүнде 100—120 гектарны кестирип, мурнуку үеде машиналарның 3 ээлчегде кылыр ажылын бүдүрүп турар. Эки, багай үнүштүг шөлдерни кестиреринге бо машинаны таарыштырып алыр кылдыр кылган.

ХООЛАЙ ЧОК СУГ ДАМЧЫДЫЛГАЗЫ

Украинаның Донецкиде хоолай чок суг дамчыдылгазын кылган. Инектерге чем каап бээр деспилерниң одуругларын дургаар суг дамчыыр шоргаларны кылган. Демир хоорза орнунга мындыг янзылыг шоргаларны кылганы ийи катап чиңгелделиг болган.

А. МАЙЗЕЛЬС.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, чамдык черлерге кыска чаашкыннар чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат өй-тавында. Агаарның температуразы: республикага—23—27, а Кызылга —25—27 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Улуг сонуургал

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелдезин кылырын хоругдаар дугайында Керээни Москвага парафирлээниниң дугайын румын радио болгаш телевидение чонга калбаа-биле чарлап дыңнаткан. Керээни болгаш дыңнадыгны солуннар бирги арыннарынга парлап үндүрген, «Скынтейя» солун ССРЭ-ниң, Англияның болгаш АКШ-тың чугаалажыышкынынарының чедиишкинин «делегейниң дужуглуг чоруун чавырылдырарынга болгаш тайбыңны быжыглаарынга баштайгы базым» кылдыр үнелээн.

Латин Америкада атом чок зоналар

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Латин Американың чурттарын ядролуг чепсектен хостуг зона болдурар дугайында айтырыгны америк күрүнелерниң организациязы (АКО) чугаалажып көрзүн деп саналды Аргентинаның чазаа саналдаан.

Оон өске беш латин-америк күрүнелер — Мексика, Бразилия, Чили Боливия болгаш Эквадор — бо айтырыгны Каттышкан Нациялар Организациязынга чугаалажып көөр деп саналды киирген. Ол дугайын Ассошиэйтед Пресс агентилел дыңнаткан.

Куба — Латин Америкага үлегер-чижек

БАРАКАС. (СЭТА). «Куба турар, дээрбечилер чок болур! Төрээн чурт азы өлүм!»—бо лозуң болза империалистиг мөлчүгделден качыгдап турар латин-америк улустарның лозуңу болуп турар. 10 чыл ою—июль 26-ның хүнү-биле холбаштыр Каракастың хөй-ниитизиниң хуралынга чүве чугаалап тургаш, Венесуэланың тайбыңның Национал чөвүлелиниң даргазы генерал Хосе Рафаэль Габальдонның медеглээни: Кубаның үлегер-чижээ-биле латин Америка бөгүн чаа идегелдерниң оруу-биле бар чорууp.

АКШ-та харылзаа спутнигин салып үндүрген

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Черни долгандыр орбитага «Синком-2» деп харылзаа спутнигин салып үндүрер оралдажыышкынны Каттышкан Штаттар кылган деп, Канаверал думчуктан америк телеграф агентилелдери дыңнадып турар. Чедиишкинниг болган тавартылгада спутник долгандыр орбитага 22.500 миль бедикче үнер. Ооң черни долганырының-үези бодунуң өзээн сөөлгү долганырынга дең-болур. Ындыг төлээде, черден көөр хайгааракчыларга ол спутник дээрде анаа-ла астына берген турар ышкаш кылдыр сагындырар.

Шенелде шинчилел нарын болган ужурунда, «Синком-2» санап каан орбитазынче үнген деп чугаалап болуруну бетинде элээн каш шактар эртер деп, аэронавтика болгаш космос делгемин шинчилээрниң талазы-биле национал эргелелдиң төлээлекчилери медеглээн.

Ол серияның баштайгы спутниги—«Синком — 1»-ни бо чылдың февральда санап кааныга чоок орбитаже салып үндүрген турган.

Капиталдың чурттарында ажыл соксадыышкынныг шимчээшкин

ИСПАНИЯ

Астурияның ажылчыннары чеди хүн ажыл соксадып турар. «Индустриас Астурианс де Мьерес» компанияның үш заводтарының ажылчыннары оларга каттышкан. Ам ажыл соксатканнарның саны 11,5 муң кижи чедир өскен, франкочу эргечагыргалар ажыл соксатканнарга парлалга дамчыштыр кыжанып турар. Ажыл соксадыышкынының киржикчилеринге удур полицейжи хемчеглерни алырынче кыйгырып турар кыйгырыгны «Информасионес» солунга парлап үндүрген.

АРГЕНТИНА

Чурттуң эге болгаш ортумак школаларының 270.000 башкыларының бүгү-нийти ажыл соксадыышкыны үргүлчүлевишаан. Ол болза улус өөредилгезиниң системазын камгалаары-биле болгаш башкыларның амыдыралының материалдыг байдалдарын экижидери-биле Аргентинаның башкылар профэвилелиниң чорудуп турары, сөөлгү айда санының талазы-биле үшкү бүгү-нийти ажыл соксадыышкыны болуп турар.

Амгы бүгү-нийти ажыл соксадыышкыны Аргентинаның башкыларының ажыл соксадыышкынныг шимчээшкининиң төөгүзүнге эң-не улуг болуп турар. Ажыл соксатканнар бедик организастыг чоруун болгаш бүрүн тиилелгеге чедир демиссежир шиитпирлиин көргүзүп турар.

Янзы-бүрү политиктиг партиялар, хөй-нийти организациялары, калбак улус массалар демисежип турар башкылар-биле сагыш-сеткилин бүрүн каттыштырып турар.

АКШ

Демир орукчуларның нийти национал ажыл соксадыышкынын амдаа 30 хонукка узаткан. АКШ-тың президентизи Кеннединиң саналын ёзугаар, профэвилелдериниң демир орук компаниялары-биле маргылдаазын чугаалажып көөрү-биле конгресстиң штаттар аразының садыглажылгазының айтырыгларының талазы-биле комиссияга шилчидип бергенин билдингир. Аңаа холбаштыр, транспортка «чаа дүрүмнерни» амдызында күштүг болдуруп киирбес деп, бүдүрүлге ээлери дугурушкан, ол «чаа дүрүмнер» ажылчыннарны ажылдан массалыы-биле үндүрерин баш удур көрүп турар.

(СЭТА).

Француз парламентиниң сессиязы

ПАРИЖ. (СЭТА). Болуңуң ажылын үш айда чапсарлаткан француз парламентиниң ээлчеглиг сессиязы доозулган. Бо сессия болза ажылчыннарга удур чазактың хоойлу төлевилелин Национал хуралдың деголльчу хөй нурууңуң шуут бадылааны-биле демдеглеттинген. Ол хоойлу төлевилелин сенат үш катап хүлээп албааны билдингир болгай.

Мынчангаш Национал хуралдың соңгукчуларының чүгле үштүң бир кезиин төлээлээн чазакта хөй нуруу ажылчыннарга удур хоойлу төлевилелин Францияның ажылчын аңгызының болгаш ажылчы чоннарының тодаргай илергейлээн күзел-соруунга чөрүштүр хүлээп алган.

Сессияның сөөлгү хүннеринде бо чылда күрүне бюджединге чазактың киирген немелдезин база хүлээп алган. «Немелде бюджеттиң» дыка хөй (30 хуузу хирези) шериг херегделдеринге чарыгдалдар болуп турар.

Керээниң дайзыннары идепкейжип турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Англия, АКШ, Совет Эвилелиниң аразынга дугуржулганың бижимелин шериг белен болур чоруктуң айтырыгларының талазы-биле сенаттың белеткел комиссиязы болурчогууру-биле өөренир деп турар дээрзин ол комиссияның удуртукчузу сенатор Джон Стеннис медеглээн.

«Ол дугуржулга АКШ-тың национал айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга шынында дүгжүп турар бе, бо дугуржулга-биле холбаштыр болдунуп турар ол айыылды шынында хүлээп ап болур бе азы болбас бе дээрзин» чеди кижиден тургустунган ол белеткел комиссиязы тодарадырын күзеп турар деп, Стеннис медеглээн.

Москвага парафирлээн бо керээни сенаттан дүрген бадылаарын чедип алырын оралдажып турар чазактың күжениишкиннери саадалгалыг болур магат чогун Стеннистиң бо медеглели айтып турар чадап чок.

Алжирде баштайгы конституцияны чугаалажып турар

АЛЖИР. (СЭТА). Алжирниң баштайгы конституциязының төлевилелин чугаалажып көөрү чуртта эгелээн. Национал хосталга фронтузуңуң болгаш өске-даа организацияларның төлээлекчилериниң хуралдары Оран болгаш Константина хоорайларга болган дээрзин парлалга айтып турар. Чаа конституцияның төлевилели алжир улустуң революсчу чаңчылдарынга дүгжүп, чурттуң онзагай байдалдарын илергейлеп турарын хуралдарга хүлээп алдынган резолюцияларга демдеглээн. Төлевилелди чугаалажып чоруп турда хуралдарның киржикчилери хөй саналдарны киирип турар.

Хову ажылдарынга кемдээшкиннерни болдурбас

Хову ажылдарының үезинде болу бээр кемдээшкиннер янзы-бүрү чылдагааннардан болгулаар. Оларга техниктиг айыыл чок чоруктуң чурумун сагываны азы ажылга кайы-хамаан чок хайгаараачал эвес болганы-биле база машинаның кандыг-бир механизминиң үрелчээ, илчирбелер болгаш ременьнер хөделип турда, олардан камгалаан дериглериниң (халыптарының) чок турганы, ээрик ажылдап турганы дээн ышкаш чүүлдер хамааржыр. Ол ышкаш, дуржулга чок ажылдакчыларга бодаарга дуржулгалыг кижилер кемдээшкинге кончуг эвээш гаваржып турар дээрзин тускай хайгааралдар көргүскен.

Трактористер болгаш комбайнерлер машиналарының моторун хөделдирер дулгуурлериниң дедир чазылгаш, каканындан кемдээн болгулаар. Ол дулгуурнуң салаалар-биле чаңгыс талалавайн, эргектиң дузазы-биле аспактай тудуп алыры чугула. Ол ышкаш бо ажылды кылырда чамдык кижилер кичээнгей чок болгаш бажын эмин эрттир ээктирип алгаш долгай бээр. Ооң уламындан башка кемдээшкиннер болур. Соонда бир машина сөөрткен кожуглуг трактор чоруп олура, хенертен тура дужерге кожуг-биле үскүлешкениинден кемдеп болурун утпас херек. Бо таварылгада кожуг машинада ажылдап турар кижи трактордан медээ үнзе-даа, ооң моторунуң даажынга дыңнавайн барып болур болгай.

Тракторга кывар-чаар материалдар кудуп алырда, оттуг ыяш чергелиг чырыткыларны херегләэниинден өрт үнүп болурун утпаза чогуур. Чамдыкта чолаачы кижи кывар чүүл кудар савазында кайы хире бензин артканын хынап көөрде-даа, оттуг-ыяш чергелиг чырыткыларны ажыглай бергилээр. Ол кончуг ондагайлыг дээрзин ыяк билир херек. Бензин ыяавыла бусталып үнүп турар болганда, ол чырыткыларга дег геш өртке таварыштырып болур. Ол ышкаш суу хайны берген радиаторну ажыдарда кичээнгейлиг болуру чугула. Ону хенертен кызыл холу-биле ажыдыптар болза, изиг сугга арын база күштүг өртенип болур.

Тракторнуң азы комбайнның олудун кошкак быжыглаан таварылгада кижиниң мага-боду үргүлчү силгиишкинге таваржып болур. Ол болза-ла кижиге халалыг болгаш кадыкка эки эвес салдарны чедирип болур.

Электриниг энергияны ажыглаарының айыыл чок чоруун сагыванындан электриниг кемдээшкиннер тыптып болур.

Дүнеки ээлчегде ажылдаарының чурумун сагывазы база улуг кемдээшкиннерге чедирер. Ол ышкаш гараа бастырылгазы болгаш милиртээшкин чергелиг ажылдарны кылып турарының үезинде камгаланыр карак шилдерин кетпес болза, каракче хир-чам, доозун-довурак кирип болур.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫНГА КЕМДЭЭШКИННЕРНИ БАШ УДУР БОЛДУРБАС ДЭЭШ МООН АДААНДА ЧҮҮЛДЕРНИ САГЫЫР ХЕРЕК:

1. Болунга быжыглаттынган техниканы эки билир, ону хүн бүрү ажаар болгаш үрмек үрелишкиннерни өй-шаанда эдип турар.

2. Чоруп олурган машинаның депкииже турар азы, ол-ла хевээр дуже халыыр, чоруп тура үрмек үрелишкиннерин эдер, ийикпе үзеп-чаар чергелиг айыылдыг чүүлдер кылбазының дугайында техниктиг дүрүмнерни сагыыр.

3. Машинаның бистиг кезектериниң мурнунга (ылаңгыя дүне) туруп болбас.

4. Машинаның бензин кудар савазында бар кывар-чаар чүүлдү чүгле тускай демир хемчегиниң дузазы-биле хынаар.

5. Радиаторже суг кударда кичээнгейлиг болур: ында суг хайнып турар кылдыр изий бергенде, ооң аксын чүгле хоа халтыг ажыдар, ону долузу-биле ажытпаан шаанда, ынаар арнын чоокшулатпас.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫНЫ

Кинотеатрларга

АВГУСТ 1-ДЕ.

«НАЙЫРАЛ»: «Бодун боду билир» 10. «Хайныкан сагыш сеткил» 12. «Даартагы сагыш човаашкыннар» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Мультипликациялар 10.30. «Чоруп-ла турдувус» 2.30, 4.30, 6.30, 8,30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10. «Чуртталга, сеңээ ынак-тыр мен» 11.15, 1.15, «Ээлчеглиг рейс» 3.15, «Улуг, биче кижилер» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Негаан оттар» 3.15, 7.15. «У французских каминов» 5.15, 9.15 шактарда.

Чайгы кинотеатрга: «Мээң уруум» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажын, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурнуйнуң 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23—35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, ашкыда информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солуң кезбейн барганда 32—75 телефонга долгаар.

ТС — 00869 Культура министерствозунуң типографиязы

БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. АВГУСТ 2 ПЯТНИЦА № 182 (5586).

Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Мал ажылында чедиишкиннер дээш шаңналдар

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели 1963 чылдың бирги чартыында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедири дээш Россия Федерациязының автономнуг республикаларының, крайларының болгаш областарының социалистиг чарыжының түңнелдерин чугаалажып көрген. Колхозтарга болгаш совхозтарга эът, сүт, дүк, чуурга бүдүрер талазы-биле эң бедик көргүзүглерни алыры база мал ажылының продуктуларын курунеге садар планны ажыр күүседири дээш чарышка Ленинград, Вологда, Свердловск болгаш Амур областарны тиилекчилер деп санаан. Ынчангаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң моон мурнунда тывыскан шилчиир Кызыл тугу Свердловск областа хевээр арткан. Ленинград, Вологда болгаш Амур областарга шилчиир кызыл туктарны база тыпсыр. Тиилекчилерге 10.000—10.000 рубльдиң шаңналын тыпсыр.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедиринге чедип алган чедиишкиннери дээш 5.000—5.000 рубльдиң аңша шаңналын Сахалин областа болгаш Якут АССР-ге тыпсыр.

1963 чылдың бирги чартыында Волгоград, Кемерово, Камчатка, Мурманск областарның, Хабаровск крайның, Калмык болгаш Коми автономнуг республикаларның колхозтарынга болгаш совхозтарынга эът, сүт болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрер болгаш белеткээр талазы-биле эки ажылды РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглээн.

Ынчаарга Калуга, Брянск, Иркутск, Чита, Новгород, Курск, Пенза, Омск, Тюмень областарның, Марий, Татар болгаш Удмурт автономнуг республикаларның ажылын багай деп санаан.

(СЭТА).

„Тыва АССР-ниң күрүне тургузуунуң дугайында" Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 2 чүүлүнге өскерилгелер киирер дугайында

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1 чүүл. «Тыва АССР-ниң районнарын улгаттыр каттыштырар дугайында» РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1963 чылдың февраль 1-де Чарлыы-биле бадылааны «Тыва АССР-ниң Бай-Тайга болгаш Эрзин районнарын дужүрер дугайында», Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1963 чылдың январь 7-де Чарлыын ёзугаар «Тыва АССР-ниң күрүне тургузуунуң дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 2 чүүлүнге чогуур өскертилгени киирер, ону мынчаар бижиир:

«2 чүүл. Тыва АССР болза: Барыын-Хемчик, составынга Чадаана хоорайны киирбишаан Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Өвүр, составынга Туран хоорайны киирбишаан Бии-Хем, Таңды, Тес-Хем, Тожу, составынга Шагаан-Арыг хоорайны киирбишаан Улуг-Хем көдээ районнардан болгаш Тыва АССР-ниң күрүне эрге-чагыргазының дээди органнарынга шуут чагырткан Кызыл хоорайдан тургустунуп турар».

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы **Б. ДОЛЧАҢМАА.**
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары **К. ДИИГА.**

Кызыл хоорай, 1963 чылдың июль 19.

„Тыва АССР-ниң күрүне эрге-чагыргазының органнарының болгаш күрүне эргелелиниң органнарының дугайында" Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 16 чүүлүнге немелделер киирер дугайында

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың ХООЙЛУЗУ

Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1 чүүл. «СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер чөвүлелиниң Партия-күрүне контролюнуң комитедин тургузар дугайында» СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң 1963 чылдың февраль 8-те доктаалын чүүлдүг деп санаар.

2 чүүл. Бо Хоойлунуң 1 чүүлүн база «Тыва АССР-ниң Чурт болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозун дужүрер дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1963 чылдың февраль 8-те Чарлыын ёзугаар «Тыва АССР-ниң күрүне эрге-чагыргазының органнарының болгаш күрүне эргелелиниң органнарының дугайында Хоойлунуң 16 чүүлүнге чогуур өскертилгелерни киирер, ол чүүлдү мынчаар бижиир:

«**16 чүүл.** Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелин Тыва АССР-ниң Дээди Совединден дараазында составтыг кылдыр тургузар:

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы;
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчылары;
Тыва АССР-ниң министрлери:
Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының;
Кадык камгалалының;
Коммунал ажыл-агыйының;
Культураның;
Чырыдыышкынның;
Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдериниң;
Социал хандырылганың;
Садыгның;
Саң-хөөнүң;
Тыва АССР-ниң Күрүнениң план комиссиязының даргазы;
СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-күрүне контролюнуң комитединиң даргазы;
Күрүнениң айыыл чок чорук комитединиң даргазы;
Эргелелдер начальниктери:
Тудуг болгаш архитектура херектериниң талазы-биле;
Автомобиль оруктарының тудуунуң болгаш септелгезиниң».

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы **Б. ДОЛЧАҢМАА.**
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары **К. ДИИГА.**

Кызыл хоорай, 1963 чылдың июль 19.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының чамдык көдээ Советтерин өскээр адаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

Чөөн-Хемчик районнуң Сүт-Аксы көдээ Соведин Сүт-Хөл көдээ Соведи;

Бии-Хем районнуң Алдыы-Өөк көдээ Совединиң Өөк көдээ Соведи;

Бии-Хем районнуң Тарлаг көдээ Совединиң Аржаан көдээ Соведи;

Өвүр районнуң Дус-Даг көдээ Совединиң Торгалыг көдээ Соведи;

Таңды районнуң Чедер көдээ Совединиң Кур чер көдээ Соведи кылдыр адаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы **Б. ДОЛЧАҢМАА.**
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары **К. ДИИГА.**

Кызыл хоорай, 1963 чылдың июль 30.

Н. С. Хрущев Клязьминскиниң суг кадагалалында пансионатка чораан

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев июльдуң 31-де найысылалдың тудуушкунунуң болгаш реконструкциязының пландары-биле таныжарын уругулчулээн. Ол хүн Никита Сергеевич ажылчы чоннарның дыштанылгазының чаа зоназынга—Клязьминскиниң суг кадагалалынга барган.

Ында мыш-биле шыптынган, суг кадагалалының эриктеринде, каасчараш черде найысылалдың ажылчы чоннарынга херегээри-биле чаа тудуп тургускан пансионаттың корпустары бедик берген турар. Ооң ногаан, ак-көк, кызыл будуктар-биле будаан балконнарлыг бажыңнары ырактан-на көстүп турар. Баштайгы үш корпустарны ажыглалга дужааган, ам суг кадагалалының эриктеринде үш муң москвачылар дыштанып турар.

Бодунуң шөлээзин пансионатта эрттирип турар москвачылар Н. С. Хрущевка изиг байырны чедирген.

Пансионатта столоваялар, кафелер бар. Эш Н. С. Хрущев кафелерниң бирээзинге кирип көрген. Ында эптиг, таарымчалыг бажың херекселдерин салгылаан, амгы үениң деригле-ри-биле дерзэн болган.

Кафеден үнүп келгеш, Н. С. Хрущев дыштанып турарлар-биле чугаалашкан.

— Бо чер силерге таарзыр-дыр бе?—деп, Никита Сергеевич айтырган.

— Аажок таарзыр. Магалыг пансионат-тыр. Дыштанырынга магалыгла чер бо!—деп, харыылааннар.

Эш Н. С. Хрущев дыштанып турарлар-биле чылыг байырлажып, оларның эки дыштанып алырын күзээн.

«Метеор—3» деп дүрген чоруктуг катерге олурупкаш, Москваже ээп кел чораaш, Н. С. Хрущев СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң болгаш Моссоветтиң удуртур ажылдакчылары-биле беседазынга, Москваның ажылчы чоннарының дыштанылгазын организастаар талазы-биле элээн хөй чазалгаларны болгаш күзээшкиннерни кылган.

Клязьминскиниң суг кадагалалынче аян-чорукка эш Н. С. Хрущевту Моссоветтиң күүскомунуң даргазы В. Ф. Промыслов, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң секретарылары Н. А. Кузнецов биле А. Е. Бирюков, МГСПС-тиң даргазы В. И. Крестьянинов олар үдеп чораан.

(СЭТА).

ВЛКСМ Тыва обкомунуң VI пленуму

ВЛКСМ Тыва обкомунуң VI пленуму июль 31-де Кызылга болуп эрткен. «ВЛКСМ ТК-ның III пленумунуң түңнелдери болгаш комсомолдуң область организациязының сорулгаларының дугайында» ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары эш **Г. Ширшин** илеткел кылган.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле ВЛКСМ хооркомунуң секретары **П. Путинцев**, «Тиилелге» совхозта комсомол комитединиң секретары **С. Седен-оол**, композитор **С. Бюрбе**, Шагаан-Арыгның № 1 он бир чыл школазының директору **Н. Мареева**, хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының министри **О. Алдын-оол**, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, саанчы **А. Үзүйген**, Чыраа-Бажы 11 чыл школазының өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадазының бригадири **М. Куулар**, Кызылдың электри станциязында механик **А. Григорьев**, культура министри **М. Хомушку**, ВЛКСМ-ниң Чөөн-Хемчик райкомунуң секретары **Л. Монгуш** болгаш өскелер-даа санал бергилээн.

ВЛКСМ обкомунуң чалааны-биле ВЛКСМ-ниң Красноярск көдээ крайкомунуң бирги секретары эш **Н. Я. Мельников** пленумга олурушкан болгаш Красноярск крайның комсомолчуларының болгаш аныяктарының мурнундан пленумнуң киржикчилеринге байыр чедирген.

Комсомол обкомунуң ажылынга СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Тока**, ВЛКСМ Төп Комитединиң секретары эш **В. Т. Дувакин** олар олурушкан.

Пленумга чугаалашкан айтырыг талазы-биле делгеренгей доктаалды бир үн-биле хүлээп алган. Пленумнуң ажылының дугайында делгеренгей отчёт дараазында солунга үнер.

СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕН МЕДЭЭЛЕР

УЛУГ-ХЕМНИҢ СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

Ниитиниң малынга четчир санныг чем белеткээр дээш ажыл-иш Чаатының Улуг-Шыкта хайнышкынныг чоруп турар. Сигенни тракторнуң үш, аъттың үш машиналары-биле кестирбишаан, тракторнуң болгаш аъттың ийи-ийи дырбаалдары-биле бөлдүрүп, шупту 30 ажыг кижи ында ажылдап турар.

Эрткен чылдың бо үезинде турганы-биле деңнээрге 1000 центнер хөй сигенни мында сигенчилер белеткеп алган, азы 1005 центнерни 14 кезек черде сараатттаан.

Механизатор К. Чыртак-оол хүнде 18 гектар черниң сигенин кестирер нормазы 20—24 центнер кылдыр күүседип, социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп турар. Сиген бөлүкчүзү К. Бышкан-оол—бөлдүрукчүлерниң арaзында чарыштың мурнакчызы. Аът машиназы-биле сиген кезикчилери эштер Дайдинн-оол, Доспан-оол, Дамчай-оол оларның шалыпчы ажылын база-ла демдеглээри чугула. Сарааттакчылар Д. Кара-оол, С. Чыртак-оол, С. Марат-оол, А. Даш-оол олар ажылдың хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Бо колхозта мал чемнерин белеткээриниң онаалдазы бүгү бригадаларда, фермаларда болгаш тус-тус малчыннарда бердинген. Тудуг бригадазы бежин 155 тонна сигенни белеткээрин хүлээнгеш, ам сигенни кезип, бөлүп турар. Колхоз конторазының саналга аппарадының ажылдакчылары 7 тонна сигенни белеткээр. Школа коллективи бо талазы-биле база хүлээтге алган.

Ынчалза-даа мал чемнериниң белеткелинче бүгү күштер ам-даа четче мобилизастаттынмааның айтыр херек. Мынчага чедир колхозта сиген белеткелиниң чүгле чаңгыс бригадазы ажылдап турар. Улуг-Шык бригадазында агитас-массалыг ажыл чорувайн турар, кескү агитацияның делгелгези шуут чок. Агитхуудүс ийи удаа үнзе-даа, ооң сөөлгү номерин чүгле чаңгыс материалдыг кылдыр ёзу барымдаалап үндүрген. Ол четпестерни чайладырының хемчээн «Чодураа» колхозтуң баштаар чери доп-дораан алыры чугула.

• • •

«Найырал» совхозтуң Булун-Терек салбырының Түлүш Кызыл-оолга баштаткан 18 кижи составтыг сигенчилер бригадазы сигенни июль 15-тен бээр хол кадыры-биле кезип эгелээн.

Олар Чаа-Хөлдүң хем алаагында Балыктыг-Сеп деп черниң сигенинден каш-ла хүн иштинде 20 тонназы ажаап алган.

Ниитиниң малынга

СҮТ-БАЖЫ. (Телефон-биле). «Тиилелге» совхозтуң Кара-Хаак салбырының коллективи мал чеми белеткээр ажылды улам калбартып турар. Тракторнуң 3 агрегаттары, 3 аът машиналары кестирип турда, олардан бөлүкчү звенолар база хожудавайн. 400 ажыг центнер сигенни сарааттаан. Хол кадырлыг звенoларны чер болганда база организастаан.

Совхозтуң кайы-даа ажыл участогунда амгы кол кичээнгейни сиген белеткелинче угландырган. А. Судер-оолдуң эргелекчилээни Шомбалыг салбыры баштайгы хүннерде 500 центнер сигенни бөлүп сарааттаан. Олар 6 трактор агрегаттарын бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, хол херекселдерин база калбак херегтеп турар.

Сигенниң үнүжү орайтаан, амгы байдал гектардан 5 центнер ашпайн турар. Мону барымдаалааш, мал чеми белеткээрин бүгү хемчег-биле чорудуп турар. Будук-бүрү боодалдар белеткээринче школачыларны болгаш хереэженнерни организастаан. Аът машиналыг болгаш хол кадырлыг малчыннар звенолары база кирген.

Аргыда сигенчилер

Тожу районнуң «Май 1-зи» колхозу ниитиниң мал ажылынга четчир чемнер белеткээр дээш демиселди хүн бүрүде күштелдирип турар. Колхозта мал чемнери белеткээр бригадалардан Аргыда сигенчилер бригадазы кол черни ээлеп турар.

Аргы бригадазы 7000 центнер сиген, 1.100 тонна силос белеткээр онаалдалыг. Бригаданың составында 35 кижи ажылдап турар. Бригадада «Беларусь», «ДТ-14» тракторлар, сиген кезер машиналар бар. Аргыда мал чемнери белеткээр бригада А. Байгыжыктың удуртулгазы-биле организастыг ажылдап турар. Олар 1000 ажыг центнер сигенни бөлүп сарааттап, 131 тонна силосту салган. Хол кадырлыг 12 колхозчу хереэженнер сиген кезилдезинге идепкейлиг киржип турар. Оларның арaзында школачылар Хүрбек Чыкыма, Каастай Шика, Байгыжык Белек-оол, колхозчулар Бичен, Чылбак олар эңне шалыпчы ажылдап турарлар.

Турлагда культура-массалыг ажыл эки тургустунган. Сигенчилер «Шын», «Коммунистиг күш-ажыл дээш» солуннарны үргүлчү номчуп турар. Кино көргүзүглери үргүлчү боол турар. Ниитиниң чемнелгезин эки организастаан.

Ажылдың темпизин дүргедедир

Хүн келген тудум-на кескү дүжүт ажаалдазы чоокшулап, кайгамчык бачым ажыл-иштиң үези кел чыдар. Кескү дүжүт ажаалдазының мурнунда база бир чугула кампанияның бирээзи болза ниитиниң малынга четчир чемни белеткээри болур. Мал чеми сиген, силос четчир турда,— эът-даа, сүт-даа, дүк-даа көвей болур—деп, Никита Сергеевич Хрущевтуң каш удаа айтып келгени амыдыралда долузу-биле бадыткаттынып турар.

Бо чугула болгаш ниитиге ужурлуг кампанияны Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» колхозунуң баштаар чери, ында партия организациязы ажыл-херекке канчаар боттандырып турарын таныжып көрээлиңер.

Колхозтуң сигенчилери боттарының кол күжүн үш бригада кылдыр үскен. Н. Калининге бригадирлеткен 20 кижи составтыг механизастаттынган № 1 бригада Өл-Арыгда сиген кезип турар. Колхозтуң чылдың-на хөй мал чеми бээр чери Шанганда дуржулгалыг бригадир Оюн Ойдупаага удурткан 39 кижи составтыг бир бригада июльдуң 10-да сигенни кезип кирипкеннер.

Июльдуң төнчүзүнде Элегесте сиген кезип турар № 2 бригадага чеде бердивис. Ынчан тантыг-ла дүштеки чемниң үези турган. Сигенчилерниң бир чамдыызы дүштеки чемин чемнеп каапкан, тал хөлегезинде дыштанып, шыдыраалаан турлар.

Ажыл-иштиң чорып турар байдалын чугаалажып олурувуста, бригадир чедип келди. Изиг хүнге арнып бажы додукан, амыяк эр бисче кел чор. Ол элээн чоокшулап келгенде дораан-на таныш кагдым. Эрткен чазын колхозтуң эң тараалаң шөлү Оңгар-Ховуга «ДТ-54» деп трактор-биле чер аңдарып, хүннүң үлүг-нормазын ийи бүдүн чартык катап ажыр күүседип турган мурнакчы тракторист Оюн Комбужап ол болду. Менди солушкан дораан-на ажыл-херек дугайында чугааже кирип, бригадир болганынга байыр чедиреримге, ол хөлжок эгенип, мынчаар чугаалай-дыр:

— Бригаданың ажылын хүлээп алгаш, чартык ай-даа четпедим. Мактанып чүвевис-даа чок ийин. Моон мурнунда үргүлчү трактористеп ажылдап чордум. Кижилер-биле ажылдап, ажыл-иш башкарып организастаар деп чүве анаа-ла эвес херек-тир—деп, бодунуң ажылынга таварышкан баштайгы бергелерни шынныы-биле миннип орду.

Оюн Комбужаптың удуртуп турар бригадазы 1200 тонна сигенни белеткээр планныг. — Бо чылын сигенниң дүжүдү эрткен чылдар-биле деңнээрге ындыг-ла эки эвес. Ынчалза-даа бригадада 1200 тонна сигенни кезип белеткээриниң бүгү-ле аргалары бар—деп, бригадирниң үтчётчизи Сиирин Кара-оол чугаалай-дыр.

Ниитиниң малынга четчир сигенни белеткээр дээш кызымак ажылдап турар колхозчуларны болгаш механизаторларны бригадир адагылады. Оларның чамдыктары бо-дур: О. Яң-оол—хүнде шаптараазынныг черлерниң 9 гектарын кестирер турга, 17-18 гектар чедирип, бодунуң тракторун болгаш сиген кестирер машиназын чаңгыс-даа хүн анаа халас тургуспаан. Ол ышкаш аныяк механизаторлар Седен-оол Анай, Хемер-оол Сычаан олар хүннүң-не бүдүн чартык нормазы күүседип келгеннер. Көпээн салыкчылары Бара-оол Картсыга, Данзы Сиириң олар база шалыпчыларның олурууңда. Бо хүннерде ол бригаданың коллективи 370 центнер сигенни ажаап алган. Шанганда О. Ойдупаа бригадирлээн № 3 бригада 714 центнер сигенни белеткээн.

Ынчалза-даа колхозта бүгү күштү мал чемниң белеткелдеринче мөөнневейн турары харааданчыг. Июль 29-та түңнелди ёзугаар алырга, ниитизи-биле чүгле 142 тонна сиген белеткеттинген. А колхоз бо чылын 3975 тонна сиген белеткээр ужурлуг. Ол дээрге мынчага чедир дыка багай түңнел-дир. Оюн Комбужаптың бригадазынга 80 ажыг колхозчулар ажылдаар ужурлуг. Ынчаарга бо хүннерде чүгле 20 шаа кижи ажылдап турар. Олар колдуунда-ла трактористер: дүне чер аңдарар, хүндүс сиген кестирер... Колхозтуң баштаар чери чаа ажылдаан, дуржулгазы эвээш, аныяк бригадирниң ажылынга практиктиг дуза чедирбейн турар. Ылаңгыя бригадага ажылдаза чогуур 80 шаа колхозчуларны ажылче организастаар талазы-биле боттуг дуза чедирбейн турар.

Мал чеми белеткээр ажылга хөй-нниити организациялары, башкылар, школачылар, контораның саң-хөө ажылдакчылары, колхозтуң тускай эртемниглери улуг дузаны чедирип болур болгай. Ынчалза-даа колхоз баштаар чери, партия организациязы хөй-ниитиниң ол күжүнге даянып ажылдавайн турар.

Июльдуң 28-те Элегесте № 2 бригадага (бригадири О. Комбужап) шеф ажылы организастаарын чарлаан турган. Шефчилерни чедип алыр дээн тускай машина эртенгиниң 6 шакта-ла колхоз конторазынга чедип келген. Ол шефке колхозтуң саң-хөө ажылдакчыларындан чүгле 4—5 кижи киришкен. Оон ыңай кижи болгаш мал эмчилери, зоотехниктер, механиктер—кым-даа барбаан.

Ол хүн бригадага колхоз даргазы-даа, партия эге организациязының секретары-даа көзүлбээн. Организас чок чоруктуң чижээ ол-дур.

Партияның идеологтуг ажылы, кескү агитация кайда-ла бедик деңнелге тургустунган болдур, ында ажыл чедиишкиннериниң боттаныр турар деп чоокта чаа болуп эрткен СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунга онзалап демдеглээн болгай. Ынчаарга бо колхозтуң сигенчилериниң ортузунда агитас-массалыг ажыл амдаа эде тургустунмаан. Моон чижээ № 2 бригаданың төвүнден көрүп болур. Мында сигенчилерни ажылышче сорук кирип турар лозун, плакат чок. Мурнакчы механизаторларның ажыл-ижин көргүскен Хүндүлел самбыразы-даа чок. Шак мындыг четпес байдалды колхозтуң өске-даа бригадаларындан көрүп болур.

Сигенчилер ортузунда социалистиг чарышты организаставаан. Ындыг чарышты чорударының негелделерин, шаңнал-мактал тургузарын кым-даа сонуургавайн турары черле кайгамчык. Элегес хемниң унуунда машина-трактор чорып албас черлерде хол кадыры-биле кезип ап болур хөй сиген бар. Ынчаарга колхозтуң баштаар чери хол кадыры-биле сиген кестирерин организаставайн турары элдептиг. Амгы үеде колхозтуң кайы-даа бригадаларында хол кадыры-биле сиген кезип турар чаңгыс-даа кижи чок. «Хол кадыры-биле сиген кезери хожудап калган эрги арга-дыр» деп бодаар кижилер бар. Ону бурууу шавар херек. Бо колхозтуң девискээринде хол кадыры-биле кезип алыр сиген дыка хөй. Колхозтуң баштаар чериниң даргазы эш Агапов, кол зоотехник эш Б. Сарыглар, парторганизация секретары эш Н. Тембрек олар ниитиниң малынга четчир, эки шынарлыг сигенни белеткээр дээш бүгү-ле аргаларны хереглээри чугула.

И. КЕЛИН-СЕНГИ.
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

СОҢГУ-ОСЕТИН АССР. Кировскиниң бүдүрүлге эргелелинде «Хумалаг» колхозтуң шөлдеринде кукуруза чаагай үнүп турар.

Механизастаттынган звеноның удуртукчузу комсомолчу Борис Пхалагов чааскаан 120 гектар черде кукурузаны өстүрүп турар. Аныяк кукурузачы ол шөлдүң гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 80 центнерден эвээш эвес кукуруза тараазын алырын хүлээнген.

ЧУРУКТА: Б. Пхалагов.

Фото В. Байдаловтуу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Салбырда сиген белеткели

Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң Сесерлиг салбыры сиген белеткелин организастыг эгелээн. Сиген кезилдезиниң баштайгы хүнүнден эгелеп хол кадырлыг 10 кижи болгаш 3 аът машиназы үзүк чок ажылдап келген. Кезикчилерниң кескен сигенин 30 ажыг кижи бөлүп, сарааттап кирипкен. Олар сарааттарның колдуун Биче Баян-Колдуң Сарыг-Сиген деп черде тургузуп турар. Салбыр бо чылын 400 тонна ногаан сигенни белеткээр планныг. Бригада бо хүннерге чедир 80 тонна сигенни белеткеп алган.

Бригадада ажыл-ишчилерниң иштинден аът машиназы-биле сиген кестирип турар С. Лопсан, Д. Шаравии, Н. Доңгак; бөлдүрүкчүлер К. Дотпаа, А. Хүрең-оол; сараат салыкчылары Б. Салчак, С. Лагба, С. Баныыла олар ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар. Колхозтуң сиген белеткелинге Сесерлигниң интеллигентилери дыштанылга хүннеринде база үргүлчү дузалажып турарлар. Бистиң салбыр сиген белеткээриниң планын өй-шаанда күүседип шыдаар.

ПАРТКОМНУҢ ПЛЕНУМУ

Дайынчы идеологтуг ажыл дээш

Чөөн-Хемчик парткомунуң чоокта чаа болуп эрткен пленумунга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түңнелдери болгаш районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалажып көрүп тура, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин районнуң партия организациязының ажыл-чорудулгазынга бүрүн удуртулга кылдыр хүлээп алыр деп доктааткан.

Империалистер биске удур өжээнненшкек идеологтуг халдаашкыннарны кылып турарын, аңаа удур демиселге СЭКП Төп Комитединиң бо Пленумунуң улуг ужур-дузазын, кижизидилге ажылының талазы-биле районда чамдык эки чижектерниң барын болгаш дол-дораан чайладыры негеттиниң турар улуг четпестерниң дугайын илеткелчи болгаш санал берген эштер демдеглээн.

Илеткелчи, партком секретары эш Д. Б. Ондар партия болза, идеологтуг ажылды экономиктиг кол сорулгалардан хоорулдурбайн, ону оон практиктиг түңнелдериниң деңнели-биле, оон күш-ажылга кандыг салдарны чедирип турары-биле тодарадып, хемчээп турар дээрзин чугаалавышаан, районда байдалдың кандыг туруп турарын тодарадып көргүскен. Эрткен өөредилге чылында партия чырыдыышкынының калбак четкизи ажылдап турган. 35 агитколлективтерде 727 агитаторларны хаара туткан. «Билиг» ниитилелиниң район салбыры 270 лекторларны каттыштырып турар. Лекторларның, агитаторларның бо улуг армиязы—улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларының тускай эртемниглери, партия-совет активчилер—ажылчы чонну кижизидер талазы-биле улуг ажылды кылып турар.

Районда удуртур ажылдакчыларның чон ортузунга полит-массалыг ажылдарны чорударының үнүүшкүннерин организастап турар. Олар тус-тус чурттакчылыг суурларга барып, культура-чырыдыышкынның, кадык камгалалының, улус өөредилгезиниң болгаш хөй-нити организацияларының ажылының канчаар тургустунганы-биле таныжып, оларның ажылынга боттуг дузаламчыларны көргүзүп, янзы-бүрү темаларга лекцияларны, илеткелдерни кылып турарлар. Чоокта чаа прокуратураның милицияның, улус судунуң болгаш райсобестиң ажылдакчылары «Сүт-Хөл» совхозче ындыг үнүүшкүн кылгаш, хөй-нити организацияларының ажылынга дузалажып, хөй уруглуг болгаш бот-иелерге база назылап кырааннарга пособия, пенсия тывсырының айтырыгларын аңаа чурумчудуп, юридиктиг консультацияның кежээзин эрттиргеннер. АТК начальниги эш Ванюков «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хөрүмнүг-Кежиг салбырынга лекция кылып турда, салбырның ажылчыннары автобустарны ол салбырга чедип турар кылдыр тургузар дугайында дилегни кылып, боттарының сапалын киирген нер. Оларның ол дилээ ам хандырлыган.

Парткомнуң боттандырып чорутканы бо болгаш өске-даа хемчеглер районнуң мурнунда туруп турар сорулгаларны чедиишкинниг күүседиринге дузалап турар. Часкы тарылга чогуур үезинде чорудулган. Бирги чартык чылда район күрүнеге эът садар хүлээлгезин 129, сүттүң—102, дүктүң — 103 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге мал бажы база өскен. Сүт саалдазы барык-ла бүгү фермаларда механизастаттынган.

Партия организацияларының чон ортузунга полит-массалыг ажылдарны эки тургусканындан «Сүт-Хөл» совхоз, «Большевик», Ленин аттыг колхозтар кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле элээн чедиишкиннерлиг болуп турар.

Чедиишкиннерни демдеглевишаан, партия организацияларының партийжи-политиктиг ажылды удуртуп турарында улуг четпестерниң барын илеткелчи болгаш пленумнуң киржикчилери айыткан.

Политиктиг өөредилге багай организастаттынган: агар политика бөлгүмнери колдаан, а коммунистиг кижизидилгениң школазы чүгле 2, эртем атеизминиң, экономиканың школалары шуут тургустунмаан турган. Чамдык бөлгүмнер ийи-бир кичээлдерниң соонда сандарап душкулаан. Райпога тургустунган СЭКП төөгүзү өөренир бөлгүм ийи-ле кичээл эрттирген соонда ажылы соксаан. Коммунал ажыл-агый болгаш орук ажылчыннарының, тудугжуларның ортузунга политиктиг өөредилгени, идеологтуг ажылдарны тодаргай организастаарын ында партия организациялары чедип ап шыдавааннар. Колхоз, совхоз бүдүрүлге эргелелиниң аппарадынга ажылдап турган тодаргай экономика болгаш техника өөрениринин бөлгүмнери түңнел үндүреринге четпейн ара соксааннар.

«Кедээ тудуг» тудуг-монтаж эргелелиниң, Чадаанада орук-эдилел участогунуң, райүлетпүр комбинаттың партия организациялары идея-кижизидилгелиг ажылдарны онза кошкатканнар. Ында арагалаар, ажыл шагы үзер фактылар хөй. Райпода, «Тыва» совхозта кескү болгаш аас агитациялары багай тургустунган. Чамдык партия организациялары арагачы, ажыл шагы үзер, өг-бүлезинге төлеп чок кижилерге суртаал ажылы чорударын дагзып турар. Чадаананың «Сельхозтехника» салбырында Сапракин эзирик-даа, элээр-даа кадайын дорамчылап турар. «Октябрь 30 чылы» колхозта коммунист Күулар Байыр-оол 6 уруглуг кадайын каггаан. Бо кижилерни хамаарышкан партия организациялары агитаторларывыс деп санап турарлар.

Лекция пропагандазы ам-даа чогуур негелдезинге четпейн турар. Бүдүрүлгеде мурнакчы дуржулга дугайында, үлетпүр болгаш кедээ ажыл-агый экономиказының айтырыгларының талазы-биле, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң болгаш чаа техниканы ажыглаарының дугайында, эртем атеизминиң болгаш коммунистиг кижизидилге дугайында лекциялар кончуг эвээш номчуттунуп, айтырыглар болгаш харыылар кежээлери хаая болгулап турар.

Амгы үениң чугула шимчээшкини — коммунистиг күш-ажыл дээш чарышче партия организацияларының талазындан кичээнгей салбайн турарындан ол массалыг эвес — районда чүгле 195 кижи ында киржип турар. Ажыл-агый адырларының тускай эртемниглери бо патриоттуг шимчээшкинден дашкаар.

Хөй-ниитиниң бот-тывынгыр организацияларының, улусчу контрольдуң ажылын идепкейжидип күштелдирериниң херээнде, комсомол организацияларының, культура-чырыдыышкын албан черлериниң, школаларның кижизидилге ажылдарында четпестерни илеткелчи болгаш санал бергеннер база тодаргай фактыларга көргүскен.

Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер дугайында СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын боттандырар талазы-биле районда элээн ажылдар кылдынган болзажок, СЭКП XXII съездизи, Ленин аттыг колхозтар чурттаарга бажыңнары болгаш культура-амыдырал тудугларының темпизин оожумнатканнар. Садыг организациялары малчыннарның хандырылгазын шоолуг экижитпээн.

Партия организацияларының организастыг болгаш идеологтуг ажылдарында четпестер районнуң ажылчыларының социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге багай салдарны чедирип турар. Райүлетпүр комбинады, «Кедээ тудуг» тудуг-монтаж эргелели, орук-эдилел участогу, АТК, хөмүр даш разрези чартык чылдың планныг онаалгаларын күүсетпээннер.

Дужут ажаалдазынга белеткелдерниң ам-даа кошкак чоруп турарын, күрүнеге мал продуктулары садарының темпизиниң кошкаан илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн. «Тыва» совхоз, СЭКП XXII съездизи аттыг, «Октябрь 30 чылы» колхозтар комбайннар септээр планын деңгүл-ле 50 хуу күүсеткилээн. «Искра», «Октябрь 30 чылы», СЭКП XXII съездизи аттыг колхозтар бирги чартык чылда күрүнеге өүт садар планын күүсетпээн болгаш ам-даа хамыктың соонда чоруп турарлар.

Мал чемнери белеткээр ажыл районда кончуг оожум чоруп турар. «Тыва» совхоз мынчага чедир тудум-даа сиген белеткевээн. СЭКП XXII съездизи аттыг колхоз 30-не тонна сиген белеткээн. Бо болгаш өске-даа ажыл-агыйларның удуртукчулары сиген тайыс, амдызында трактор-биле кестирер сиген чок дижири-биле өйлешкеш, бүга-сумун кыдыгларындан, хараган, чыраа аразындан, арга-арыг иштинден хол кадыыры-биле сиген кезер ажылды организастаарынче кичээнгей салбайн турарлар.

«Сүт-Хөл» совхозта ажылчыннарның политиктиг медерелиниң бедээни-биле холбаштыр совхозтуң ажыл-агый көргүзүглериниң экижээнин демдеглевишаан, оон-биле кады парткомнуң кошкак удуртулгазының түңнелинде эрткен чылын дыка хөй ажылчыннарның болгаш 84 коммунистерниң кандыг-даа өөредилгеге хаара туттунмаанын, совхозтуң чамдык клубтарында кинолардан өске кандыг-даа ажыл чоруттунмайн турарын партком секретары эш Лопсаң-Серен миннип чугаалаан.

Хөй-ниитиниң коруң-чүрүмүн үрээр фактыларның районда ам-даа барын, чамдык ажыл-агый, албан черлериниң болгаш организацияларның талазындан бо талазы-биле кошкак ажылдап турарын судья эш Сериң-оол чугаалаан. Манаа, хамаарыштыр ылаңгыя «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хөрүм-Даг, Хөрүмнүг-Кежиг салбырларында байдалдың дугайын, ол чижекке алган.

Мындыг шүгүмчүлел түрбүже, «Чыраа-Бажы» совхозтуң партком секретары эш Саанчык бодунуң саналын чедиишкиннер дугайында лозуннар-биле долдургаш, кижизидилге ажылында четпестер дугайын да чүнү-даа ыттаваан.

Малчыннарга кино хандырылгазының багай тургустунганын, улусчу театрның кедээ чондан хоорук турарын, хоойлу-дүрүм органнарының ажылдакчыларының хоойлу таныдылгазын чорутпайн турарын «Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбырында партия организациязының секретары эш Лопсаң «Октябрь 30 чылы» колхозтуң партия организациязының секретары эш Самбуу олар боттарының саналынга чугаалааннар.

Районнуң ВЛКСМ комитединиң секретары эш Л. Моңгуш, культура килдизинде партия организациязының секретары эш Аржакова, Шеминде херээженнер чөвүлелиниң даргазы эш Алажык, Чадааның электростанциязының директору эш Филин олар база санал бергеннер.

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока пленумнуң ажылынга киржип, чүве чугаалаан. Улус ажыл-агыйының планныг онаалгаларын Чөөн-Хемчик районну багай эвес күүседип турар, ол болза районнуң партия организациязы чон ортузунга идеологтуг ажылды чүгээр чорудуп турар апарган деп чүвени херечилеп турар. Ындыг-даа болза СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдырал-биле боттандырары-биле чүнү кылыр ужурлуул деп айтырыгны парткомнуң пленумунда ындыг-ла тодаргай тургустунмайн турар-дыр дээрзин, эш Тока айыткан. Парткомнуң идеологтуг ажылында четпестерни тодаргай фактылар-биле бадыткап тургаш шүгүмчүлээн болгаш оларны дарый узуткаар хемчеглерни алырын ол сүмелээн.

СЭКП ТК-ның Ажык чагаазынга холбаштыр эш Тока тодаргай тайылбырны кылган.

Идеологтуг ажылдың ээлчеглиг сорулгаларының дугайында Төп Комитеттиң июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле тускай доктаалды пленум хүлээп алган.

Совет Эвилелиниң бүгү партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазын пленумнуң киржикчилери бир үн-биле чүүлдүг деп санаан.

С. ПАВУ.

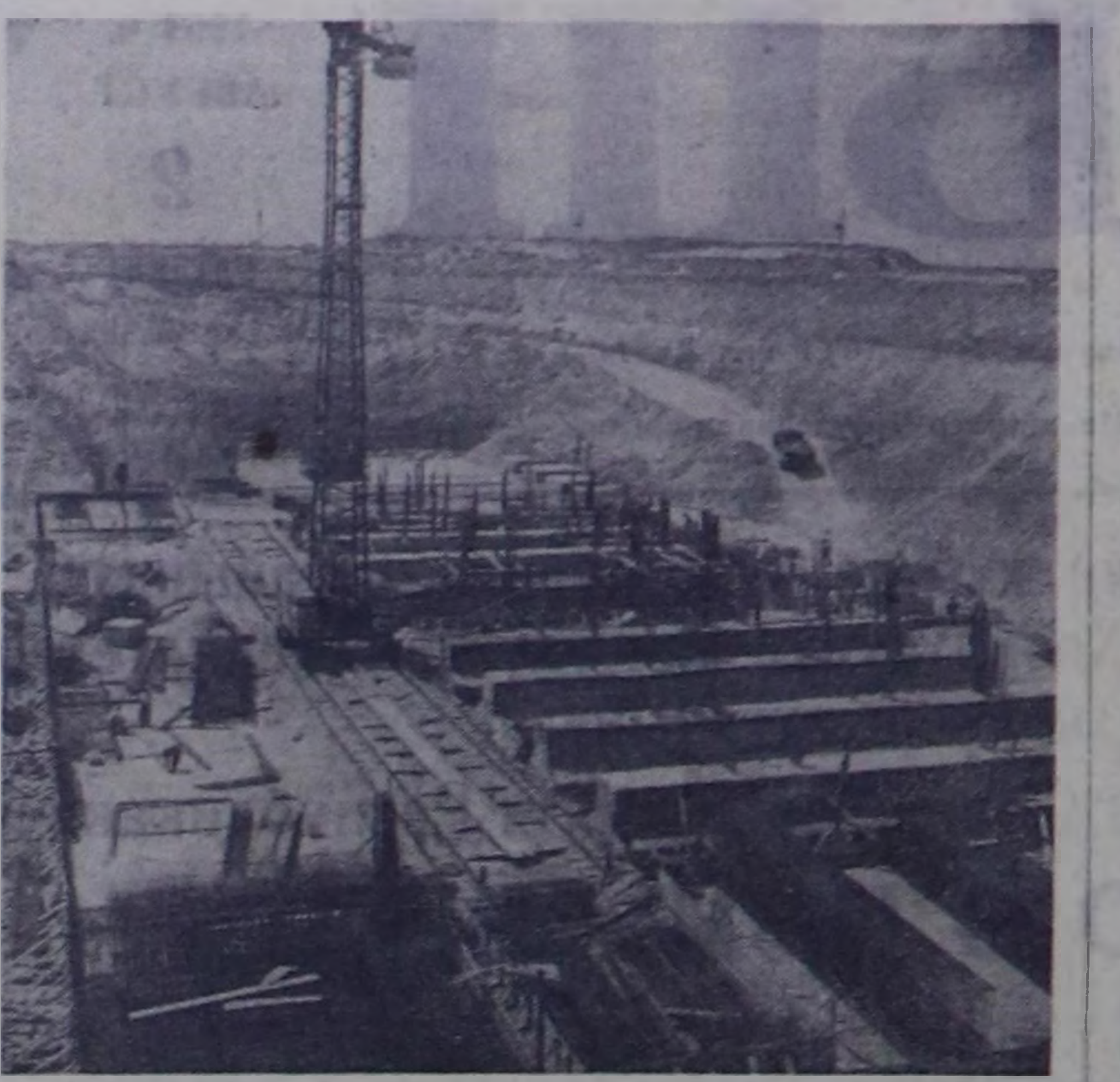

ДНЕПРОПЕТРОВСК ОБЛАСТЬ. Никопольск районда, Каховка далайдан ырак эвес черде, Чкаловскиниң даг байлаа болбаазырадыр комбинадының тудуу эгелээн. Марганец руданы казып алыр черлерниң бирээзинде мазар ажылдар чоруп турар. Даг байлаа болбаазырадыр фабриканың дөжээн салып эгелээн. Ада-чурттуң амгы үениң техниказы тудуг шөлүнде кээп турар. Монтажниктер боду чоруур күчүлүг экскаваторну эптеп кылган турар. 1964 чылда чурт Чкаловскиниң даг байлаа болбаазырадыр комбинадының марганец концентрадын ап эгелээр.

ЧУРУКТА: Чкаловскиниң даг байлаа болбаазырадыр комбинадының фабриказының тудуу.

Фото А. Запараныы. СЭТА-ның фотохроникази.

САРЛЫК ФЕРМАЗЫ

«Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырының Оораш-Кара-Сиг деп черге дөрт чыл бурунгаар сарлык фермазы тургустунган. Ол ферма бо үеге чедир совхозка хөй орулганы берип турар. Бо чылын ферманың коллективи 16 тонна сүттү болгаш 560 кг саржагны күрүнеге саткан. Саанчылардан И. Долума бодунга быжыглаан 15 сарлыындан 1118 кг сүттү, И. Чайдамаа 13 сарлыындан 1063 кг сүттү саап алган. Малдың чаш төлүн менди камгалап алыр дээш кызымак ажылдааның түңнелинде кадарчы О. Карың-оол 121 баш сарлыындан 109 бызааны камгалап алгаш, семис-шыырак кылдыр доруктурган.

Ферманың коллективи мурнуку эрткен чылдарда ышкаш малды хүр чыл ажырып алыры-биле кышка белеткелди амдыгааштан эгелээн. Олар бо чылын 72 тонна сиген белеткээр планныг, а ам херек кырында 15 тонналы тургузуп алган. Совхозтуң тудугжулары ферманың кыштаанда бир кажааны болгаш ийи аал ишти чурттаар бажыңны тудуп дооскан. Олар Даштыг-Тейде база бир ындыг бажыңның тудуун дооскаалар.

М. ТАРЫН-БАЗЫР.

Редакцияга ЧАГААЛАР

ЧАРТЫК ЧЫЛДА ОРТА АЖЫЛДАВААН

Бистиң «Май 1» колхозувуста Тожу райпозунуң магазини бо чылдың эгезинден бээр доктаамал ажылдавайн, үр үеде хаалгылыг туруп келген. Колхозчулар боттарының херегээн бараанарын садып алыры-биле район төвүнче шуужуп, хүн бүрү ынай-бээр барык 30 километр черге аян-чорук кылыр ужурга таваржып турарлар.

Бо четпес чоруктуң колдуг чылдагааны болза райпонуң баштаар черинден (даргазы эш Барис-хөө) кадрларны ажылга чогуур хыналда чокка киирип ап турарында болур.

Чыл эгезинде магазинниң эргелекчизинге эш Байгыжык ажылдап тургаш, ол ажылдан ойталааны билдингир болгай. Оон-биле холбаштыр магазин үргүлчү хаалгылыг турган. Алак сөөлүнде аңаа Шогжал дээр чаа садыгжыны киирген. Ол дээрге садыгга ак-сеткилдиг ажылдаарын бодавас, чүгле магазин эргелекчизи деп атты чедип алгаш, тура четсе ажылдаар, тура четпезе ажыл шагында-ла балыктап, сеүгүстээринге ынакшылдыг кижи болган. Бараан өртээн кара-туразы-биле улгаттырар, чоннуң акша-хөреңгизин кажар арга-биле бодунга шиңгээдир бак чоруун ол база көргүскен.

Садыг ажылын сонуургавас шак мындыг төлеп чок кижини ажылга киирген дугайында боттарының четпезин районуң удуртукчулары чүгле сөөлгү үеде миннип ужурга таварышкан. Шогжалды ол магазинниң эргелекчизинден дүжүрген, магазинни өске бир чаа садыгжыга райпо ам хүлээдип турар. Ол чаа садыгжының киргени-биле холбаштыр магазинниң моон соңгаар үзүктел чок ажылдаарын садып алыкчылар күзеп турар.

А. ДОЛГАНЧИК.

ХЛЕБ КАЖАН БОЛУРУЛ?

Тожу райпозу бистиң «Май 1» колхозка бодунуң пекарназын тургускаш, чоннуң амыдырал хандырылгазын улуу-биле экижидерин чедип алган. Колхозчулар чаа быжырган экиишнарлыг хлеб, булка кылыгларын чемге хүн бүрүде-ле хереглеп турар апарганнар.

Ындыг болза-даа сөөлгү үеде пекарняны септеп эгелээнден соңгаар суурнуң чурттакчыларын хлеб-биле хандырар дугайында айтырыгже райпонуң баштаар чери сагыш салбаап. Оон уламындан колхозчулар хлеб садып алыры-биле район төвүнче барык бүдүн чай дургузунда шуужуп келгеннер.

Бир эвес райпонуң талазындан шиитпирлиг хемчегни алган болза, пекарняның септелгези шагда-ла дооступ ужурлуг, а шынында удуртукчуларның негелде чогундан ол ажыл үр үеде узамдыккан, оон доостуру ам-даа билдинмес.

Ынчангаш Ийи суурнуң чурттакчыларын хлеб-биле хандырар дугайында айтырыгны райпонуң удуртукчулары дарый шиитпирлезе чогуур.

К. КУМАЯҢ.

Ленинчи генийниң боттаныышкыны

Ф. Н. ПЕТРОВ,
1896 чылдан бээр СЭКП кежигүнү,
Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры

Космостуң чаа маадырлары боттарының маадырлыг ужудуушкунун СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга тураскааткаңында бир-ле онзагай чүүл бар. Пленумга олуржуп тургаш, Валерий Быковский биле Валентина Терешкованың черге кээп менди-чаагай хонупканын дыңнааш, мен Константин Циолковский биле шагдагыза ужуражышкынымны сактып келдим. Элээн каш чыл мурнунда улуг эртемдениң бүзүрелдиг чугаалааны болза:

—Көөр-даа силер, силерниң чурттаганар иштинде-ле совет улус космосче ужудуп турар апаар.

Ол дидим күзелдиң боттанганының херечизи болгап мээн аас-кежиимниң чүнүп-биле хемчээрил. Тайбыңның хереэ дээш, коммунизмниң хереэ дээш маадырлыг чоруктарже совет кижилерни чалгыннандырып турар күш—партия ол-дур. СЭКП-ниң удуртулгазы-биле бистиң улузувустуң эрткен оруун сактып кээрге, эрткен үениң арыннары чаягаар-ла сагышка кирип келир-дир...

Бо чай мээн амыдыралымда—сезен чедиги чай. Ол хиреде-ле шагдагы революстуг чажыт маевкаларда; ынак Ильичивис-биле ужуражышкыннар-даа; хаанның кадыг-дошкун албадалы-даа; Совет черге келген интервентилерниң сеелгеүп чылча шапкан волочаевчи хүннер-даа; аныяк Советтер республиказынга таварышкан аш болгаш үрелиишкин-биле улусчу демисел-даа... сагышка кезээ мөңгеде арткан. Чылдар эртип-ле турган. базындырган, үжук-бижик билбес чоннуг Россия, ышт андазыннарының болгаш озуктарның чурту Россия мен көрүп чорумза-да чаартынып, делегейниң эң-не күчүлүг, мурнакчы күрүнези, эртемнейниң шиңгээдикчизи апарган. Ол тиилелгеже ону Лениниң улуг партиязы чедирип келген.

«Партияның ажыл-чорудулгазының кол түңнелин чүдел дизе, совет эргелеглиганын чылдарында бистиң чуртка социализмниң бүрүнү-биле база туюлунга чедир тиилээни, коммунистиг идеалдарның болгаш бедик моральдыг принциптерниң кижизидилгенниң бижиттиниң турары, миллион-миллион кижилерниң мировоззрениези марксизм-ленинизмниң эртемниг үндезининге төөгүде бир-ле дугаар хевирлеттиниң турары болур: совет улус ам коммунизмни тургузарының эртемге үндезилеттинген тодаргай планныг болуп турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалында бо сөстерни номчааш, партияның XXII съездизин катап-катап сактып келбес арга чок-тур. Партияның чаа Программазын хүлээп алган ол съезд коммунистиг ниитилелди тургузарының, оон материал-техниктиг баазазын салырын бистиң улузувустуң практиктиг сорулгазы кылдыр идип үндүрген. СЭКП марксизм-ленинизмни чогаадыкчы хөгжүтпушаан, совет ниитилелдиң тура-соруун, оларның күжениишкинниң болгаш энергиязын амгы үеде бистиң мурнувуста салдынган сорулгаларны шиитпирлээринче мөөннеп турар. Коммунизмни калбаа-биле тургузарынче ССРЭ-ниң киргени ленинчи партияның, ам үеде бүгү совет улустуң партиязының маадырлыг ажыл-чорудулгазының түңнелинде боддунар аргалыг болган.

Бодунуң марксисчи партиязын тургузуп алырда Россияның ажылчын аңгызы үр болгаш берге орукту эрткен. Оон эгези 1895 чылда В. И. Лениниң үндезилээни «Ажылчын аңгыны хостаары дээш демиселдиң эвилелинден» эгелээн. А бодунуң партиязының үнер дөзүн Ленин мырыпай Маркс биле Энгельстиң Коммунистиг манифестизинден алган.

Мен бодумнуң революстуг ажыл-чорудулгамны Киевке, сурагалыг «Арсенал» заводтуң ажылчыннарының аразынга, эгелээн мен. Манаа турган марксисчи бөлгүмнерниң бирээзиниң кичээлдеринге олуржуп турдум. 1895 чылдың күзүнүнде уттундурбас чүүл болган: революсчу өөрүмнүң бирээзи мимеографияга парлаан ийи кыдырааштыы меңээ дамчыдып берген. Ол дээрге «Улустуң өөнүктери» деп кымнарыл база олар социал-демократтарга удур канчаар чаалажып турарыл?» деп Лениниң номунуң бирги болгаш үшкү кезектери болган. Ол Ленинчи ажылдарны бөлгүмнерге кичээнгейлиг өөренип, изиг маргыжып тургулаан бис. Ильичиниң бодалдары тодазы болгаш сорулгаже чүткүлдүү-биле бисти магададып турган. Лениниң байгамчыктыг чогаалын номчааш, народниктерниң чазыгларын улам ханы билип ап турдувус.

Ынчан өске бир чүгула чүүлдү база билип алган бис. Орус марксистерниң иштинде чаа, «Плехановтуң бодундан» түдак чок. Харын ону ажып турар улуг ажылдакчы тыптып келген-дир деп билген бис. Элээн болганда Ленин «Ажылчын аңгыны хостаары дээш демиселдиң эвилелин» Петербургка тургускан дээрзин биске билдине берген. Оон үлегери-биле 1897 чылда Киевке база «Демиселдиң эвилели» организастаттынган. Ол ышкаш, чажыт «Демисел эвилелдери» өске-даа хоорайларга тургустунган. Ынчалза-даа оларның харылзаа чок хөделишкини революстуг демиселдиң хөгжүлдезин шаптыктап турган.

Ынчангы быдаргай организацияларның мурнунга — чаңгыс аай социал-демократтыг партияны тургузарының сорулгазы тургустунуп келген. 1889 чылдың мартта Петербургтуң, Киевтиң, Екатеринославтың болгаш өске-даа «Демиселдиң эвилелдериниң» 9 төлээлекчилери Минскиге ужурашкаш, РСДРП-ниң тургустунганын чарлааннар. Ол болза Россияның социал-демократтыг ажылчын партиязының Бирги съездизи болган. Ынчалза-даа съездиден соңгуткан төп органнарны хаан чазак дораан тудуп алган. Съезд партияның Программазын-даа, Уставын-даа ажылдап кылбаан. «Демисел эвилелдерин» РСДРП-ниң чер-черде комитеттери кылдыр эде организастаан-даа болза, партияны катап эгелеп тургузар херек турган.

1900 чылдың февральда чамдык эштер-биле ужуражып, революстуг ажылдың айтырыгларын чугаалажып алыр дээш, Москвага келген мен. Эң-не уттундурбас болгаш тураскаалдыг ужуражылга болза, студент-революционер Дмитрий Ульяновтуң бажыңынга шөлүгеден чаа ээп келген оон акызы Владимир Ульянов-биле ужуражылга болган. Оон бодунуң болгаш чүүлдериниң, номнарының дугайын ынчан бис дыңнаан турган бис.

Ленин бистиң ажылывыс дугайын тодаргай айтырып, оон ажылчыннар болгаш солдаттар-биле канчаар харылзашканын сонуургап орган. Ол кежээ мен Владимир Ильичиниң бодундан — ниити орустуң марксисчи солунуң тургузар дугайында оон изиг күзелин билип алган мен. Ындыг солун быдаргай бөлгүмнерни болгаш бөлүктерни партия кылдыр каттыштырарынга, эртемниг социализмниң теориязын ажылчын шимчээшкин-биле каттыштырарынга дузалаар дээрзин Ленин изиг хандыкшыл-биле чугаалап турган.

Революстуг шууурган Россияга өзүп, делегейниң революстуг шимчээшкининиң төвү бистиң чуртувусче иледе-ле чайлып орган. Ажылчыннарның соксадыышкыны массалыг апарган. Ажылчыннарның экономиктиг демиселг «Самодержавие сөнезин!» деп лозунгнуң адаа-биле политиктиг демиселче хөвар эвес шилчип турган. Оон-биле кады кудумчуларга демонстрациялар болуп, полиция болгаш шериглер-биле сегиржип алышкынга тургулаан.

Бо байдалдар демиселди баштап шыдаар марксисчи партияны тургузарын улам шыңгыы негеп келген. Ынчангаш социал-демократтыг организацияларның төлээлериниң съездизин чыылдырары чүгула турган. Ынчалза-даа каттыжарының мурнунда партияның идейлиг болгаш организастыг үндезиннерин, оон Программазын болгаш Уставын ажылдап кылып алыры негеттиниң турган. Ол бүгү сорулгаларны, РСДРП-ниң Ийиги съездизин чыылдырарының аажок улуг белеткел ажылдарын 1900 чылдан эгелеп үнген ленинчи «Искра» солун күүсеткен.

Солун болза чүгле коллективтиг пропагандист болгаш агитатор эвес, харын база коллективтиг организакчы болган. «Искраның» дузазы-биле РСДРП-ниң иштинге турган оппортунистиг агым — «экономизм» идея талазы-биле чылча шаптынган. Солунуң арыннарынга Программаның болгаш Уставтың төлевилелдерин парлаан, чаа хевирниң марксисчи партиязының организастыг болгаш идейлиг принциптерин ажылдап кылган турган.

Социал-демократтыг организацияларны «Искраны» долгандыр сырый каттыштырарынга, партияны идеология болгаш организация талазы-биле белеткээринге В. И. Лениниң «Чүнү кылырыл» деп ному болгаш өске-даа ажылдары аажок улуг ужур-дузалыг болган. Программаның болгаш тактиканың ол ажылдарга ажылдап кылдынган принципиалдыг чүүлдери революстуг мурнакчы теория-биле чепсегленген, чаңгыс аай, быжыг сырый каттышкан пролетаржы партияны тургузарының боттуг оруктарын тодараткан.

Ынчаарга, сөс кырында марксистер бис деп боттарын адаттынып турган, а херек кырында ажылчын шимчээшкининге быдаргай чорукту хевээр арттырар деп оралдажып турган кижилер Россияга база тургулаан. Олар ажылчын шимчээшкининден революсчу сорукту үндүр кызып, II Интернационалдың барыын-европада оппортунизмниниң салдарынга алыскан социал-демократтыг организациялары хевирлиг партия тургузар дээш туржуп турганнар.

Харын моон ужурунда Ийиги съездиге Россияга тургустунар партия кандыг болуруул дээр дугайында принципиалдыг дошкун демисел калбарган. Ол айтырыгдан чүгле орустуң эвес, а бүгү делегейниң революстуг шимчээшкининиң социализм, коммунизм дээш ажылчы чоннарның демиселиниң салым-чолу хамаарыжыр турганың төөгү көргүскен.

Ол демиселге Ленин, оон эштери болгаш чаңгыс аай бодалдыглары тиилээн. Ийиги съездиниң ажыттынганындан бээр 60 чылдар эрткен. Ынчалза-даа Владимир Ильичиниң марксисчи теорияның арыы дээш, пролетариаттың партиязы дээш демисели кажан-даа уттундурбас. Съездиниң протоколдарында Лениниң чүс үжен чугаалары болгаш саналдары бижиттинген. Ол бүгү болза В. И. Лениниң оппортунизмге эптеш чогун, марксизмниң принциптерин камгалаарда оон сыныш чогун херечилеп турар.

Ийиги съезд 1903 чылдың июль 17(30)—август 10(23)-ке чедир, баштай Брюссельге, оон соонда Лондонга хуралдап эрткен болгай. Съездиге Россияда болгаш даштыкыга хоргадаан социал-демократтыг 26 организацияларының бежен бир бадылаар эргелиг, 42 делегаттары келген. Искрачыларга үжен үш бадылаар эрге хамаарыжып турган болгай, ынчалза-даа туруш чоктар, ынчан оларны адап турганы ышкаш «чымчак» искрачылар база турган болгаш олар Мартовтуң талазынче чайгыла берип тургулаан. Быжыг искрачыларга Ленин, Плеханов, Бауман, Красиков, Шотман, Д. Ульянов, Гусев, Лядов, Землячка болгаш өскелер-даа хамаарыжып турган. «Искраның» ажык дайзыннары 8 бадылаашкынныг, троцкисчи центристер 10 бадылаашкынныг турган.

Партияны национал барымдаалап тургузарын оралдажып турган Бунт бөлүкке съезд дораан удур харыы берген, партияны девискээр аайын барымдаалап тургузары чүгула деп санаан. Чер-черде организациялар РСДРП-ниң организациялары болур ужурлуг болган.

Дараазында съездиниң кол айтырыгларының бирээзи — партияның Программазын чугаалашкан. Программалыг чүүлдер партияның утка-шынарын, оон политиказын болгаш тактиказын тодарадыры билдингир болгай. Моон ужурунда ол чүүлдерни ажылдап кылырынче «Искраның» хөй сагыш салганы таварыышкын эвес. Ол ышкаш, съездиниң үжен чеди хуралдарының 9-зунга бо айтырыг талазы-биле чидиг маргылдааларның үнүп келгени база таварыышкын эвес. «Экономистер» болгаш бундучулар Программаның революстуг утка-шынарын чайладып, оон пролетариат диктатуразының дугайын ап каарын оралдажып турганнар. Ол үндезин марксисчи чүүлдү Программага кииргени Лениниң болгаш оон талалакчыларының төөгүлүг тиилелгези болган. Ол ышкаш аграр болгаш национал айтырыгларының талазы-биле Ленинчи идеялар Программага кииртинген.

Съездиге партияның Уставын, ылаңгыя оон бирги параграфын чугаалажып көрүп турда чидиг маргылдаа үнген. Ленинге баштаткан быжыг искрачылар болза партияның бүгү кежигүннеринге албан болур пролетаржы чурум-биле каттышкан чаңгыс сырый эптиг партия дээш демисежип турган. Оппортунистер болза «бодунуң салдарын үргүлчү чедирип турар кижи бүрүзүн партияга киирип алырын», аазы организация талазы-биле тода хевир чок партия дээш туржуп турганнар. Ынчаарда быжыг эвес искрачыларның башкалангаш, оппортунистерже каттыжа бергениниң бирги параграфка Мартовтуң формулировказы кире берген. Ынчалза-даа дараазында III съездиде-ле ол параграф ленинчи формулировка-биле хүлээп алдынган болгаш бо хүннерге чедир ол принцип күштүг болуп турар.

Өске бүгү айтырыглар талазы-биле Ленин болгаш оон талалакчылары «Искраның» организастыг планын камгалап ап шыдаан. Ол ышкаш, партияның төп органнарының соңгудазынга искрачылар бүрүн тиилеп үнгеннер.

Программалыг болгаш организастыг айтырыглар талазы-биле съездиге үнген чидиг демисел партияның херек кырында ийи тускай партияга: революсчу—большевиктерге база чөпшээрежикчи—меньшевиктерге чарлыры-биле доозулган. Ынчан В. И. Ленин: «Большевизм политиктиг бодалдың агымы болуп база политиктиг партия болуп 1903 чылдан бээр туруп турар» деп бижээн.

РСДРП-ниң II съездизинге болган чарлыышкын дугайы 1903 чылдың күзүнүнде Киевке дыңналып келгенде, меньшевиктер, бундучулар болгаш украин националистер иштики демиселдиң утка-шынарын бүгү арга-биле хажыдып турганнар. Ынчалзажок шыныг чүвени олар чажырып шыдаваан нар. Ол үеде шериг-революсчу организацияга ажылдап турган бистер. Ийиги съездиге Владимир Ильич Лениниң ээлээн туружу ажылчын аңгының, пролетар революциязының эрге-ажыынга бүрүн дүгжүп турарын эки билген бис.

Ленинчи стратегия болгаш тактика-биле, марксисчи теория-биле чепсегленген, Ленинге баштаткан большевик партия Октябрьның социалистиг революциязының тиилээрин хандырган, ол партияның удуртулгазы-биле чаа ниитилел тургустунуп турар. Социализм чаңгыс чурттуң хемчээлинден үнгеш, делегей системазы апарган. Социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазы, делегейниң коммунистиг болгаш национал-хостуг талгалыг шимчээшкини быжыгып, калбарып тиилеп турар. Төөгү Лениниң-биле хөгжүп турар. Ол хоочун большевиктерни өөртпес аргажок. Ынчалза-даа Лениниң улуг партиязының, коммунизмни тургузуп турар чурту хоптап-нугулдаарин күзеп турар кыдат удуртукчулар ышкаш коммунистерниң бар болуп турары сеткилди хомудатпас аргажок. Ынчангаш бис оларга: СЭКП-ниң ленинчи курузу шын, ону чайгылдырар деп кордаванар деп чугаалап турар бис.

Болувус сезувуске балыткал кылдыр ленинчи партияның XXII съездизинге хүлээп алган Программаны алдарлыы-биле күүседип турар болгаш бүрүн күүседип шыдаар бис. СЭКП чүгле бистиң партиявыс эвес, а марксизм-ленинизмниң, пролетаржы интернационализмниң туглун бедик тудуп чоруур амгы үениң улуг күжү-дүр.

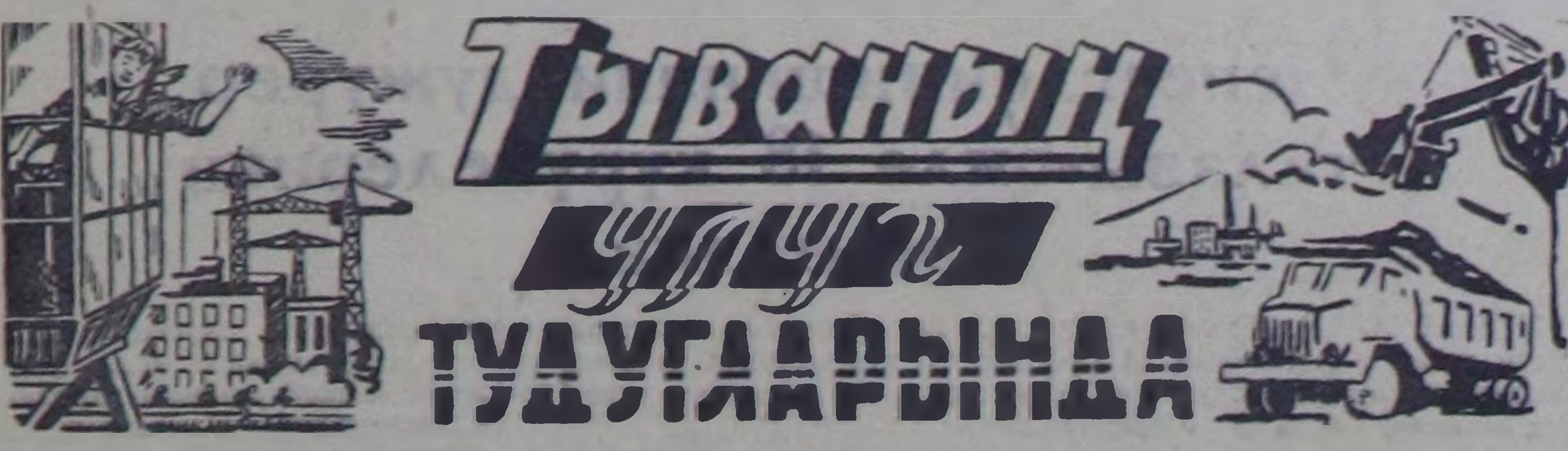

Онза чугула тудугнуң аныяктары

Бүгү-эвилелге онза чугула ужурдуг тудуг «Тыва даг-дүгү» комбинат тудуунда бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү-ле булуңнарындан келген 1200 ажыг комсомолчу-аныяктар акы-дуңма ёзу-биле бот-боттарынга дузалажып, күш-ажылга эки түңнелдерни чедип ап турарлар. Тудуг эргелелинде ниитизи-биле 39 бригадалар болгаш коллективтер бар. Оларның иштинде 20 бригадалар комсомолчу-аныяктардан тургустунган.

Үш коллективтер коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп бедик атты чедип алганнар. Борта Владимир Черныйга, Ураа-Базырга удуртурган тудугжулар бригадалары болгаш бустурбиналыг электростанцияның коллективи хамааржыр.

Он бир бригадалар коммунистиг күш-ажыл бригадазының ады дээш демисежип турар.

Коммунистиг күш-ажыл шимчээшкининде шупту 600 ажыг кижи хаара туттунган. Оон иштинде комсомолчулар 233 кижи. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты 129 кижиге тывыскан.

Ак-Довурактың тудугжуларының мурнунда бо хүннерде эң-не харысалгалыг болгаш хүндүлүг сорулга салдынып турар. Чылда 15 муң тонна даг-дүгү арыглап сайзырадыр фабрика тудуунуң бирги ээлчээн доозуп, ажыглалга дужаар хуусаазы — 1963 чылдың сентябрь 30-ге чедир эвээш хонуктар арткан.

Ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның барык-ла 50 хуузун ээлеп турар комсомолчу-аныяктарның бригадаларының хөй кезии бирги чартык чылда эки ажылдааннар. Даг-дүгү арыглап сайзырадыр фабриканың кол корпузунда Владимир Вишневскийге удуртурган арматуржулар бригадазы ажыл нормазын ай санында 120 хуу күүседир деп социалистиг хүлээлгезин херек кырында 140—160 хуу күүседип турар. Бригаданың кежигүннеринде күш-ажылдың нормазын күүсетпейн турар чаңгыс-даа кижи чок.

Бригаданың составында 13 комсомолчу-аныяктар бар. Оларның иштиинден 9 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чедип алганнар. Бригадада күш-ажылдың сагылга-чурумун үреп, прогулдаар чорук болбайн турар.

Фабрика тудуунда ажылдап турар комсомолчу-аныяктарның 9 бригадалары бирги чартык чылда бүдүрүлге планын ажыр күүсеткеннер. Күш-ажылга кайгамчыктыг эки түңнелдерни чедип ап турар, тудуг ажылынга мергежилдиг дашчылар Бады-Шулуу, Ооржак Мартаалай, Ооржак Балыңдүү болгаш оон-даа өске аныяк ажылчыннар тудугга келген.

Тудуг эргелелинде комсомол комитеди бодунуң кол кичээнгейин аныяк оолдар, кыстарның нииити болгаш культурлуг билииниң деңнелин бедидеринче, күш-ажылды хүндүлээриниң, нииитиниң өнчүзүн камныг көөрүнүң, бодунуң хүн бүрүдеги ажыл-чорудулгазының аажок улуг төөгүлүг утка-шынарын медереп билириниң өөзүнге кижизидеринче угландырып келген.

Эрткен чылдарда турганынга деңнээрге, клубтар чанында бот-тывынгыр уран чүүлдер бөлгүмнериниң болгаш күш-культура ажылы элээн экижээн. Бистиң коллективтиң бот-тывынгыр уран чүүлдер бөлгүмнериниң киржикчилери бо чылын бот-тывынгыр уран чүүлдерниң республика көрүлдезинге бирги черни ээлээн. Ол чедиишкинни моон соңгаар улам-на быжыглавышаан, немелде хемчеглерни ажылдап кылган бис.

Кинотеатр болгаш спорт залының тудуун дүрген доозар сорулга-биле комсомолчу-аныяктар ол тудугларга ажыл шагының соонда боттарының эки туразы-биле ажылдаарын шиитпирлээннер. Тудугда комсомолчу штабты болгаш комсомолчу «прожекторну» организастап тургускан.

Олар тудуг материалдарының камналгазында, ажыглалында болгаш чамдык удуртур ажылдакчыларның бурууазы-биле тудуг объектилеринге бетон, туйбу, арматур болгаш өске-даа чүүлдер үзүктелир бээр таварылгаларда ажылчыннар бригадазы-биле 3—4 шактар, харын-даа бүдүн хүн дургузунда хөй турар чорукту чогуур үезинде илередип, ону парткомга болгаш тудуг эргелелиниң удуртукчуларынга дыңнадып турар.

Ындыг-даа болза бистиң ол дыңнадыгларывыстың хөй кезии сөөлгү үеде кандыг-даа чугаалажып көрүүшкүнге кирбейн, тудуг материалдарының ажаалгазында болгаш ажыглалында ажыл-агыйжы эвес сандаргай чорук чайлаттынмаан, ол талазы-биле буруулуг кижилерге харысалга хүлээтпейн турары харааданчыг.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге бүгү совет улус-биле бир демей сорук кирген Ак-Довурактың аныяк тудугжулары фабрика тудуунуң бирги ээлчээн айыткан хуусаазында доозар дээш хайнышкыныг ажылдап турарлар. Олар боттарының хүлээлгелерин төлептиг күүседип шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас.

А. ШИРЯЕВ.
Тудуг эргелелинде комсомол комитединиң секретары.

ЧУРУКТА: «Тыва даг-дүгү» комбинатта. (Бирги одуругда солагай таладан оң талаже) бетонщиктер бригадазының кежигүннери С. Ооржак, А. Воронов, Н. Жуков, Д. Чихачев (бригадир), М. Яфизов, Д. Бойду, (ийиги одуругда) К. Ооржак, К. Хертек, Е. Лучников, Б. Дамбый-оол, А. Хертек, Т. Лопсан, М. Ооржак, (үшкү одуругда) И. Моренко, Н. Колбысов, Е. Сыркашев.

Түңнелдер болгаш сорулгалар

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуг эргелелиниң партия-ажыл-агый активиниң хуралынга ол тудуг эргелелиниң начальниги эш Л. К. Внуковтуң база комбинат директору эш В. С. Белявскийниң бирги чартык чылда тудуг ажылының түңнелдери болгаш ийиги чартык чылда сорулгалар дугайында илеткелдерин дыңнап чугаалашкан. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, тудуг эргелелиниң чамдык участоктары болгаш № 1 автоколонаның коллективи бүдүрүлге планын күүседир талазы-биле бирги чартык чылда эки ажылдаан.

Ылангыя даг-дүгү арыглаар фабрика тудуун чорудуп турар № 1 үлетпүр участогунда (начальниги Г. Махдиновский, партия организациязының секретары М. Бореев) бо хүннерде ажыл-иш хайнышкыныг чоруп турар. Ол участокта Владимир Черныйга удуртурган коммунистиг күш-ажыл бригадазы, Владимир Вишневскийниң сургалыт арматуржу бригадазы июнь айның планын 140—160 хуу күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар. Ол ышкаш өөрүнчүг эки көргүзүглерни Дмитрий Голубьевтиң бызанчылар, Сарыглар Михаилдиң болгаш Степан Мокраштың дашчы бригадалары хүн бүрү чедип ап турарлар.

Бүдүрүлге комбинадының арматур цегинде, ыяш дилер болгаш чазаныр цехтеринде күш-ажылды организастаары экижээн. Арматуржулар: Арташев, Д. Достаң, А. Александрова, чазакчылар Х. Чамбал, Б. Хөвен-оол, Х. Мөңгүн-оол, Б. Тамбыра чартык чылда боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин 120—140 хуу күүсеткеннер.

Ыяш дилдирер цехте М. Дин-Сериң, Н. Даваа, О. Ооржак олар хүнде 48 кубометр маңзылар дилдирер нормазын херек кырында 60—65 кубометр чедирип турар. Бус-турбиналыг электростанциязының тудуунда ажылчыннар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар тудуг ажылын доозкаш, ам монтаж ажылын эгелей берген.

Комбинаттың коллективи эки шынарлыг даг-дүгүнүң чиг-эдин Төрээн чуртка берип эгелей бергенин демдеглээри өөрүнчүг. Комбинат нииити продукция бүдүрериниң чартык чыл планын 109 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң 105,2 хуу күүсеткен.

Ынчалза-даа ук комбинаттың тудуг эргелели, чартык чылдың тудуг планын 793 хуу, а бо чылын ажыглалга дужаар ужурлуг кол объектилерниң планын—чүгле 62,2 хуу күүсеткенин партия-ажыл-агый активиниң хуралының киржикчилери шынгыы шүгүмчүлээн.

Тудуг планының күүсеттинмээниниң кол чылдагааны болза, парткомнуң (секретары эш Коганков) болгаш партия эге организацияларының талазындан ажылчыннар ортузунга политиктиг кижизидилге ажылын кошкак тургусканындан хамааржыр. Моон түңнелинде күш-ажылдың сагылга-чурумун каржызы-биле үрээр чоруктар чайлаттынмаан.

Бирги чартык чылда тудуг эргелелиниң участоктарынга 5564 кижи-хүнү прогул болдунган. Тудуг эргелели 6 айлар иштинде ажылга 207 кижи хүлээп алган, а 384 кижини үндүрген.

Бүдүрүлге комбинады чартык чылда 350 кижини ажылга хүлээп алгаш, 320 ажыг кижини үндүрген. Ол-ла үениң иштинде бүдүрүлге комбинадының 3 директорлары, 8 мастерлери, 2 кол механиктери, 7 цехтер начальниктери, 1 кол инженер болгаш оон-даа өске ажылдакчылары халашканнар.

Даг-дүгү арыглаар фабриканы чазактың айыткан хуусаазында доозар дээш ажылчыннар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар дүн-хүн иштинде үзүктелиишкин чокка күжениишкиниг ажылдап турарлар.

Чурттакчы чоннуң культура-амыдырал хандырылгазынче эвээш кичээнгей салып турар дээш, партия-ажыл-агый активиниң хуралынга санал берген эштер партком секретары эш Коганковтуң, тудуг комитединиң даргазы эш Тупицынның, тудуг эргелелиниң начальнигиниң амыдырал болгаш кадрлар талазы-биле оралакчызы эш В. Самбаның болгаш ажылчыннар хандырылгазының килдизиниң начальниги эш Любчуктуң адрезинге шынгыы шүгүмчүлелдерни кылгылаан.

Бүдүрүлгеде аъш-чем магазиннери болгаш хөй-нииити чемненилге черлери арыг-шевер эвес, чемнерниң шынары куду. Хлеб, печенье садыглаары болган чок-ла үзүктели бээр. Ногаа аймаа шуут чок.

Чаа хлеб заводунуң, спорт болгаш күш-культура залының, чунар бажыңның тудуун эгелээнинден бээр 2—2,5 чылдар эрткен. Ону дүрген доозуп, ажыглалга кииририн Ак-Довурак суурнуң чону четикпейн манап турарлар.

«Совет кижи бүрүзүн нииитиге ажыктыг күш-ажылга ынак болгаш ону хүндүлээр кылдыр кижизидери партияның, Советтерниң, профэвилелдериниң, комсомолдуң идеологтуг ажылының өзээ болур ужурлуг» — деп СЭКП ТК-ның июнь Пленуму айыткан. Борта үндезилээш, ажылчыннар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар ортузунга политиктиг кижизидилге ажылын күштелдирип чорударын партия-ажыл-агый активиниң хуралы тудуг эргелелинде парткомдан, оон секретары эш В. Коганковтан негээн.

Х. КЕСТИКЕЙ.
Ак-Довуракта «Шынның» корреспондентилер бөлүүнүң кежигүнү.

Совет кижилер

БАРААН КӨВҮДЭЭН

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң № 2 фермазында рабкоов магазинниниң эргелекчизи Анна Жулина үр эвес үениң иштинде ажылдаза-даа мактадыы чедип алган. Ооң магазининде чугула хереглединиң үүрмектеп садар бараанныры долу. Бичии уругларның янзы-бүрү хептери, улуг, биче чадаг-тергелер, мотоциклдер, кышкы, чайгы хептер ол магазинге эрткен чылдың бо үезинде ховар турган болза, ам ол бараанныарны садып алыкчылар туралаар үезинде садып ап болур аргалыг апарган. Бараан бүрүзүнүң өртээн көскү ылдыр бижээш аскан болгаш оос аймаан база таарымчалыг делгээн.

Садыгжы эш Жулина чоңга энтиг-ээлдек болгаш аңаа киирген чагыг бүрүзүн өй-шаанда чедирип кээр. Ферманың бо магазининде аъш-чем аймаан үзүк чок садып турар. Ол ышкаш янзы-бүрү ноннар болгаш өөредилге херекселдери база мында хөй. Мурнанчы садыгжы ай болгаш квартал планын үргүлчү ажыр күүседип турар.

Т. Очур-оол.

* * *

КИЖИЛЕРНИҢ КАДЫЫ ДЭЭШ

Владимир Биче-оол 1948 чылда Кызылдың медицина училищезин дооскаш, Улуг-Хем районнуң Чодураада эмнелге пунктузунга ажылдай берген. Ажылының баштайгы хүнүнден эгелеп кижилерниң кадыы дээш дыш билбейн кызымак ажылдап тургаш, чоннуң хүндүткелин ол чедип алган. Эш Биче-оол ол харысалгалыг ажылга ам он беш чыл иштинде багай диртпейн ажылдап турар. Амгы үеде ол «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырында эмнелге пунктузунуң эргелекчизи. Бо үениң дургузунда ол хөй-хөй аарыг кижилерни экирти эмнээн. Аныяк эмчи бодунуң оналашкан ажылын ак-сеткилдиг күүсетпишаан, хөй-нииитиниң ажылынга база идепкейлиг киржип турар.

Суур чурттакчыларының бажыңнарын ол үргүлчү кезип, культурлуг амыдырал-чурттаалганың темазынга беседалары хөйнү кылып келген. Ооң-биле кады биче чаштарны халдавырлыг аарыглардан камчаар баш удур камгалаарының аргазын чоңга база-ла үргүлчү тайылбырлап берип чорур. Эш Биче-оол ам совхозта дээре агитаторларының бирээзи. Чоннуң кадыы дээш, ол моон соңгаар оон-даа эки ажылдаар.

М. Багалдай.

* * *

МАЛЧЫННАРНЫҢ КҮЗЕНЧИГ ААЛЧЫЗЫ

Июльдуң изиг хүннериниң бирээзи турган. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының почтачызы М. Базыр-Садының бажыңынга келдим. Почтачы-биле кезек чугаалажып орган, кайнаар чорааның, ооң соонда кайыже баар деп турарын оон айтырарымга:

— Бөгүн Ак-Хем, соңгу, башкы Адырлар баштары четкеш келдим, а эртен Чайлаг-Алаак, Кара-Суг, Кара-Дыт сүт-бараан фермазынче эргиир мен — диди. Малчыннарның амыдырал-чурттаалгазының дугайында чугаалажып олурувуста, мээң билип алыксаан чүүлүмнү боду-ла хөөреп эгеледи.

— Почтачы кижи малчыннарга чүгле солун, сеткүүл, чагаа чедирип бээри-биле кызыгаарлаттынмас бооп чүве-дир. Хүнниң чугула айтырыгларын чоңга таныштырбышаан, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин тайылбырлап, делегей байдалының топчуларын база чугаалап берип чорууур-дур мен. Кадарчылар аажок сонуургаар боор-дур — диир.

Эш Базыр-Сады ол ажылга элээн үр үеде кызымак ажылдап турар. Кырганнарга болгаш хөй уруглуг иелерге акша пособиезин база-ла өй-шаанда чедирип келген. Ооң барып турар кодааннарының малчыннары барык шупту чагылгалыг.

М. Данзын.

Участок, бригада, цех аайы-биле

Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» тудугнуң тудугжулары даг-дүгү болбаазырадыр фабриканың тудуун бо чылдың сентябрь 30-де доозар дээш дүн-хүн чок күжениишкиниг демисежип турарлар. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң ажылының түңнелдери болгаш Ак-Довурактың партия организациязының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалаан партия хуралы маңаа июль 24-те болуп турда, Владимир Черный удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазы фабриканың сөөлгү 7-ги каъдының дээвиририниң бетоннаашкыны доозулганын, ынчаарга эштер Вишневскийниң, Чихачевтың бригадалары сөөлгү каъттың арматура баглаашкынын, бетоннаар ажылды дооспайн чанмас бис деп турарын рапортаанын хуралда орган коммунистер адыш часкаашкыны-биле хүлээп алганнар.

Партком ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин тудуг участоктарында, цехтерде, албан организацияларда болгаш тудуг черлеринде чоңга таныштырып турар.

Пленумнуң материалдарын чон ортузунга таныштырар, өөредир ажылды фабрика тудуунда (секретары эш М. Гореев), «Тыва даг-дүгү» комбинатта (секретары эш В. Пастухов), дузалаар бүдүрүлгелер комбинадында (секретары эш В. Балзан), Кызыл-Мажалык АТК-да (секретары эш Н. Рубинов) партия эге организациялары багай эвес организастааннар. Агитаторлар эштер В. Сухачев, Н. Волокитина, Г. Жуковская, Н. Чигжит, Балзан, Ооржак Балыңдүү идепкейлиг ажылдап турарлар.

Партком ВЛКСМ комитеди-биле кады «СЭКП ТК-ның июнь Пленуму», «кино», «совет уран чүүл» деп лекцияларны бүгү участоктарга кино үнериниң мурнунда кылып база Москваның кинорежиссеру С. А. Яковлев-биле аныяктарның ужуражылга кежээзин, СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока-биле суурнуң ажылчы чоннарының ужуражылгазын, аныяктарның дыштанылга кежээлерин организастап эрттирген.

Ажылчы чоннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер сорулга-биле садыгның, эмнелге хандырылгазының тускай планын кылган. Неделяның суббота бүрүзүн арыг-шеверниң хүнү кылдыр чарлаан. Дүн-хүн иштинде 10 тонна хлеб быжырар хлеб заводу, чаа чунар бажың август айда ажыглалга кирер. Декабрь айда амыдыралдың эргежок чугула чүүлдериниң мастерскаяны ажыттынар.

Ынчалза-даа үстүнде айыткан чамдык ажылдар-биле чергелештир тудугжулар ортузунга кижизидилге, масса-политиктиг ажыл ам-даа ыракта четпес деп чүвени миннир ужурлуг бис.

Бирги ээлчегде кол четпес чүүл болза полит-массалыг ажыл ёзу барымдаалаар чоруктан ам-даа адырылбайн турарында. Чижээ, чуртталга тудуунуң участогунда (партия эге организацияның секретары эш В. Бачурин, начальниктери эштер Алейников, Константинов) ажылчыннар ортузунга полит-кижизидилгелиг ажылды кончуг кошкак чорудуп турар. Лекция номчууру, беседалар кылыры чоруттунмайн, хана солуну, агитхуудустар үнмейн турар.

Чоң ортузунга полит-кижизидилгелиг ажыл Ак-Довурак—Абаза орук тудуг эргелелинде (секретары эш А. Давыдов), № 60 автобаазада (секретары эш П. Бурыкин), бус турбиналыг электростанция тудуунда (секретары эш Криворучко) партия организациялары ыракта четпес чоруп турар.

«Даг-дүгү» тудуг эргелелиниң, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың база орук тудуунуң эргелелиниң участоктарында болгаш цехтеринде көскү агитация багай тургустунган. Бижээш, азып каан лозуңнарның, плакаттарның хөй кезии коллективтиң мурнунда салдынган тодаргай сорулгаларны көргүспейн турар. Орук тудуунуң эргелелинде, чуртталга тудуунуң участоктарында, электростанциязында база өске-даа чамдык черлерде хана солуннары, агитхуудустар, көргүзүг болгаш хүндүлел самбыралары чүгле байырлал хүннерин таварыштыр үнүп турар. Тудуг эргелелинде, «Даг-дүгү» комбинатта, орук тудуунда база өске бүдүрүлге, албан черлеринде солуннар азар самбыралар безин чок.

Суурда радио онза багай ажылдап турар. Ылангыя нииити чурттаалга бажыңнарында радио үзүктелиишкинниг ажылдап турда комбинаттың харылзаа конторазының начальниги коммунист эш В. Черемнев кандыг-даа хемчег албайн, янзы-бүрү чылдагааннар чугаалаары-биле кызыгаарлаттынып олурар. Шангырда чурттап турар 50 ажыг өг-бүлелерде радио ажылдавайн турар.

Ак-Довурактың Эрик кудумчузунда сайгылгаан болгаш радио шугуму амдыгаа чедир чок.

Чамдык ажыл-агый удуртукчуларының талазындан ажылчыннар ортузунга кижизидилге ажылы чорудары чүгле партия ажылдакчызының херээ-дир дээр шын эвес билиишкиннер бар. Чижээ, чаа совет чогаалдың болгаш кинонуң дугайында дузалаар бүдүрүлгелер комбинадының коллективинге лекция номчуур дээш лектор чеде бээрге, директор турган коммунист эш А. Желтоногов тоовааң болгаш ажылчыннарын чыып бээрин безин бодаваан. Нииити чурттаалга бажыңнарында аныяктарга лекция номчуур талазы-биле парткомнуң графигин удуртукчу коммунистер эштер Л. К. Внуков, Б. Д. Якушев, Г. М. Бутонаев болгаш өскелер-даа үскеннер.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле партком болгаш партия эге организациялары тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган.

Чаа өөредилге чылынга школаларның септелгезин дүрген-не бетинде доозар, август 20-ге чедир орук тудугжуларының уруглары өөренир чаа эге школаны Ак-Сугга тудуп доозар. Бо чаа өөредилге чылында кежээки школага 200 ажыг аныяктар өөренир, оон аңгыда өөредилге комбинадының шугуму-биле чыл төнчүзүнге чедир 600 хире ажылчыннарны тускай эртемнерге өөредир. Ак-Довуракта Абаканның политехниктиг техникумунуң кежээки салбырынга 100 ажыг аныяк оолдар, кыстар өөренирин көрген.

Партия чырыдыышкынының четкизин баш бурунгаар четчелеп тургузар, коммунист, комсомолчу болгаш кежигүн эвес активчилерниң кижи бүрүзү-биле түс-түс чугаалажып, оларның билииниң болгаш хар-назының онзагай байдалын өөренип көөр. Ак-Довурактың тудуг эргелелинге, «Тыва даг-дүгү» комбинатка, орук тудуунуң эргелелинге удуртур кадрларның школазын тургузар, а оон программазынга техника-экономиктиг болгаш политиктиг айтырыгларны өөренири көрдүнер.

Оон аңгыда культураның база кадыкшылдың университеди ажыттынар. Клубка үргүлчүнүң лекториязын организастаар. Партия комитеди ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, албан-хаакчыларның чайгы үеде культурлуг дыштанылгазының планын профэвилелдиң тудуг комитеди, комсомол комитеди-биле кады ажылдап кылган.

Партком болгаш партия эге организациялары көскү агитацияны экижидер, ылангыя оон тодаргай амыдыралчы болурун чедип алыр дээш амгы үеде тодаргай план-биле участок, бригада, цех аайы-биле ажылдап эгелээн.

А. ТАМДЫН-ООЛ.
парткомнуң инструктору.

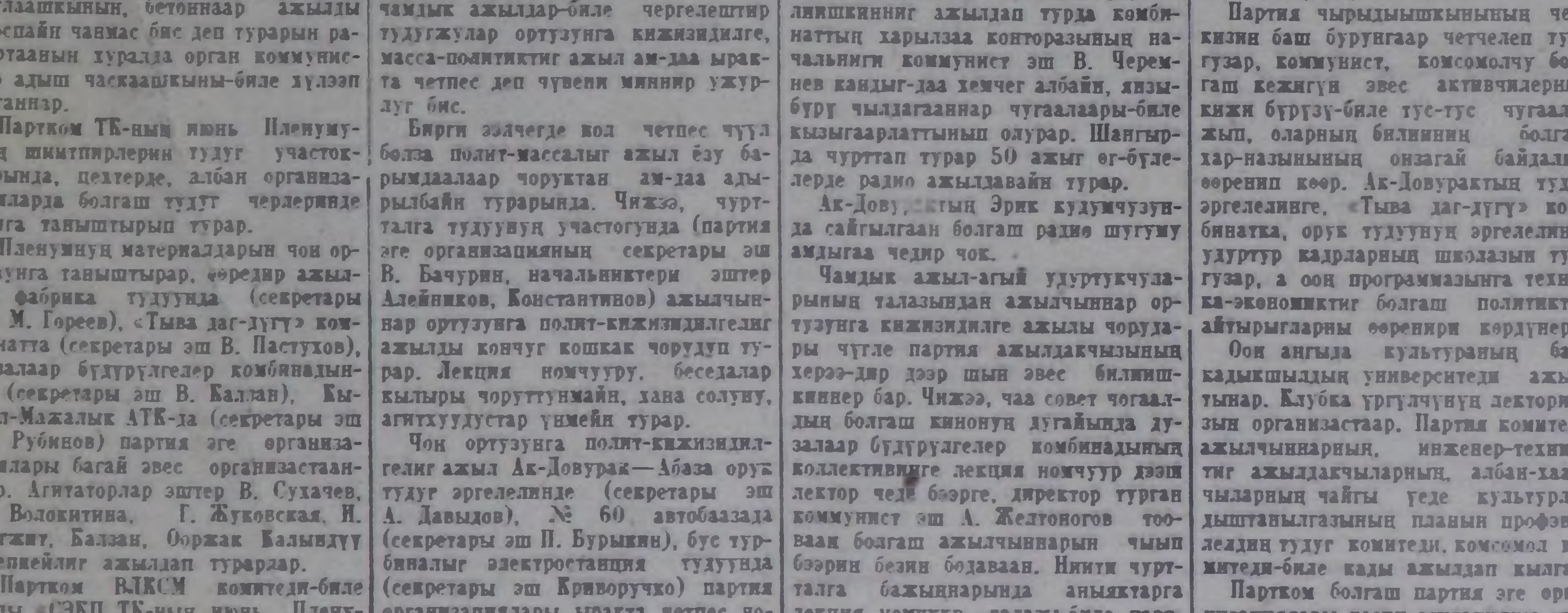

Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинаттың күштүг механизмнери шимчеп үнүп, тыва даг-дүгү чудурген автомобильдер оон шуужуп үнүптер хүн чоокшулап келген.

ЧУРУКТА: «Тыва даг-дүгү» комбинат тудуунуң нииити хевири.

Фотолар В. ЛУТКОВТУУ.

ШКОЛА БҮРҮН БЕЛЕН

Ам таптыг-ла бир ай болгаш, бүгү чуртта ышкаш, бистиң республиканың түс-түс школачылары боттарының парталарының артынга барып өөренирлер.

Кайда-ла школаны эки кылдыр септеп, будуп, чугайлаан болдур, ол школаның өөреникчилери боттарының башкыларынга, школаның техниктиг ажылдакчыларынга сеткил-сагыжының ханызындан өөрүүрлер. Амыдыралының баштайгы базымында школаның эжиин ажыткан бирги классчыга-даа, доозукчу он бирги классчыга-даа школазы өөредилге чылынга бүгү талалыг белеткеттинген болза канчап өөрүнчүг эвес боор.

Школаны өөредилге чылынга эки шынарлыг белеткеп алырга, өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарның бедик деңнелдиг болуру оон база улуу-биле хамааржыр.

Кызылдың уруглар хүнзээр № 5 школазы, мында башкылар коллективи, школаның техниктиг ажылчыннары чаа өөредилге чылынга школаны эки шынарлыг белеткээр дээш бо чайын дыка организастыг ажылдаан.

Чоокта чаа ол школаның директору А. Г. Толстикова-биле беседалажып, школаның септелгезиниң болгаш чаа чүүлдер дугайын чугаалап бээрин дилеедивис. Ооң биске чугаалааны болза:

— Бир-тээ уруглар хүнзээр школа болганда өөреникчилер эртен 8 шактан кежээ 6 шакка чедир школага турар апаар. Мону барымдаалаалааш, уругларның столоваязы, дыштаныр өрээли, ойнаар өрээли дээш, ынаа школаларга бодаарга элээн онзагай байдалдыг. Бо бүгүнү таарымчалыг кылып алыр дээш, боттуг хемчеглер алдынган.

Бо чылын септелгени колдуунда техниктиг ажылдакчылар кылганнар. Эң ылангыя школаның ажыл-агый эргелекчизи Валентина Дмитриевна Белова удурткан кезек ажылчыннар школаның 17 өрээлдерин чугайлааш, будаан. Ол ышкаш школаның ажылчыннарының күжү-биле 150 тонна хөмүр даш, 45 кубометр одаар ыяшты белеткээн болгаш 175 парталарны будаан. Бо ажылга В. Дмитриева, З. Чихачева, Т. Моңгуш эң идепкейлиг киришкениң Антонина Григорьевна чоргаал-биле чугаалап турар. Амгы үеде школаның септелгези бүрүңү-биле доозулган. Башкылар школага өөренир өөреникчилерниң нииити дансызын тургузуп, ада-иелер-биле харылзажып, чаа өөредилге чылынга белеткелди чорудуп турарлар. Улус ажыл-агыйының планын ёзугаар 1963—64 өөредилге чылында 1—4 класстарга 175 өөреникчилер өөренири көрдүнген. Школа башкы кадрлар-биле бүрүн хандыртынган. Эрткен чылгы ышкаш, бо чылын база-ла хөй чылда дуржулгалыг В. Пуговкина, Е. Лубошникова, В. Бунина дээш ышкаш башкылар ол школага ажылдаарлар.

— Бо чылын өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарда чаа чүү-ле чүү иргиү?— деп айтырыгга А. Г. Толстикова мынчаар харыылап турар:

— Москваның, Дона-Ростовтуң уруглар хүнзээр школалары ышкаш, бистиң школавыстың бүгү-ле класстарынга неделяда бир катап өөрениричи-биле хореографияның кичээлин чорударын бо чылын башкылар коллективи планнап турар. Бо талазы-биле Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозунга тайылбырны киирген бис. Шак ындыг кичээлдерни чорудары уругларның бичиизинден-не танцыга, ырыга, музыкага өөренириңге улуг кижизидилгени бээри чугаажок. Ол чорук бичии чаштарның эстетиктиг кижизидилгезинге улуг ужур-дузалыг. Ынчангаш Чырыдыышкын министерствозу бистиң саналывысты деткиир боор деп бодап турар мен—деп директор чугаалады.

Шынап-ла директорнуң ол саналын бүгү талалыг деткиири черле эргежок чугула. Чүге дээрге музыка болгаш танцы чүгле уругларның угаан-сагыжын сайзырангайжыдар эвес, харын шимченгир, ээлдек, культуржу болурунга улуг рольдуг болгай.

Ажыл-агыйда, ылангыя техниктиг ажылдакчылар талазы-биле чамдык четпес чүүлдер барын ол хомудап чугаалап турар. Чижээлээрге, школада шупту 22 печка бар. Ынчалзадаа школаның штаттыг ажылдакчыларында от салыр кижи көрдүнмээн. Мынчангаш соок эгелей бергенде от салыр кижи чок дыка бергедеп турарын директор чугаалап турар. Бо талазы-биле айтырыгны бистиң хоорай Советтинге депутадывыс, хоорайкүүскомнуң саң килдизиниң эргелекчизи эш Успенскийге тургускан бис. Ам-даа тодаргай харыы чок деп директор чугаалап турар.

Бо айтырыгны Кызыл хоорайкүүскому сонуургап, № 5 школага штаттыг одакчыны тургузар дээш директорнуң чөптүг негелдезин [illegible] болза эки.

Кызылдың уруглар хүнзээр № 5 школазы өөреникчилерни хүлээп алырынга ам бүгү талазы-биле белен.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

АКЫ-ДУҢМА СОЦИАЛИСТИГ ЧУРТТАРДА

РОЗА ШЫНААЗЫНДА

Болгарияның алдарлыг Роза шынаазының дугайында алдар Болгарияның кызыгаарындан ажып эрткен. Чурттуң бо чүнүн-биле-даа деңнел чок чараш булуңу кончуг улуг тоолчургу салды сагындырып турар, ол булуң барык чүктен чоон чүкче онон километрлерге эрги болгар хоорайлар — Клисураның, Карловонуң, Казанлыктың, Пловдивтиң районунда шөйлүп чоруткан. Мында кайгамчыктыг эфироустуг «Дамацена» роза өзүп үнүп турар, азы ону Болгарияда база-ла Кызыл роза деп адап турар. Ооң өңү — куу-ягаан-кызыл.

Бо магалыг чечектиң дугайында хөй-хөй тоолчургу чугааларны, ырларны Болгарияга дыңнап болур. Дамчыыр чугаа-биле алырга, Кызыл розаны маңаа 14 чүс чылда Сириядан эккелген боор турар. Ынчаарга бойдус боду ук чечек маңаа, Хүннээрек шынаазынга, бодунуң ийиги төрээн чуртун тывсын, аваа чурттазын деп сагыш салганы ол ыйнаан. Эрги дагның кончуг улуг бедиктери ону соңгу чүктүң соок хаттарындан камгалап, а Среднегорьяның даглыг тудушкаа — мурнуу чүктүң изиинден дугаап турар. Мында кыш чымчак, а чай сериин, соок чаашкыннарлыг.

Мындыг таарымчалыг агаар-бойдуска тура мурнуу чүктүң хүнүнге чылытпышаан, болгар Кызыл роза болза делегейде кара чаңгыс болгаш катаптаттынмас тергиин, бодунуң шынарының талазы-биле үнелиг — парфюмерия үлетпүрүнге үнелиг чиг-эт болур. Ортумаа-биле Кызыл розаның 3 муң килограмм чечек бүрүлериинден (1200 муң чечек бүрүлер) бир килограмм роза үзүн алыр. Ынчаарга Францияга 1 кг роза үзүн 4 муң килограмм роза чечээниң бүрүзүнден, Испанияга — 5 муң кг, Индияга — 7 муң кг чечек бүрүзүнден чыып ап турар.

Кызыл розаның калбак-делгем роза плантациялары Болгарияның национал хөй байлакшылы болур. Ынчангаш үнези алдынга ийи катап ажып турар роза үзү болгар экспорттуң чугула чүүлү болгаш бүгү делегей садыглажылгазынга улуг херелеттинип турар.

Эрги болгар хоорай Казанлыктың девискээринде роза тарылырының дуржулга станциязынга бис эртем ажылдакчызы Христо Шорбайджийск-биле таныштывыс.

— Делегейниң бүгү чурттарындан мында розаның муң ажыг сорттары чыгдынган. Ынчалза-даа бистиң бүгү-ле ынакшылывыс дөө ол чечектиң талазында — дээш, Кызыл розаже сад ажылдакчызы айытты.

Бистиң станцияның сорулгазы болза бо үнелиг чечектиң ажаарының мурнакчы, агротехниктиг хемчеглерин чорудары, а ол ышкаш, ооң чаа-чаа сорттарын үндүрүп алыры болур. Станцияның бо ажылын күш-ажылчы кооперативтер-биле, чер ажыл-агыйлары-биле сырый харылзаалыг чорудуп турар бис. Ол болза чуртка роза өстүрүлгезиниң улуг ажылдарын боттандырып турар — деп, ол уламчылап чугаалады.

Кажан бистиң Төрээн чуртувустуң кырынга хосталганың хүнү үнүп кээрге, чуртка шупту 10 муң декар (1 декар 0,1 гектарга деп) роза тарыыр чер бар болган. Ам олар 30 муң, а 1965 чылга чедир чазактың талазындан дузаламчының база роза тарыыр черлерниң болбаазырадылгазының ачызында, ол сан 90 муң декар чедер — деп, ол сактып чугаалады.

...Пловдинск округта сурагжаан суур Розинонуң калбак-делгем роза плантацияларынга чедип келгенивисте, эртенгиниң беш шак үези болган чүве. Чоогунда элээн каш суурларны каттыштырып турар улуг күш-ажылчы чер ажылының кооперативтериниң төвү бо суурда туруп турар.

Кооперативтиң кол бүдүрүп кылыр культуразы — розалар, олар 1500 декар. Ол хүннерде кооператив роза чечээниң бүрүзүн чыып турган чүве, ажыл эртенден хүн ашкыже чедир үргүлчүлеп келген.

...Чыыкчылар розаны дүрген, мергежилдиг чыып ап турдулар. Розаның чаагай чыды амдызында бусталып читпээн турда, ону чыгташ, ак-ак шоодайларже кирип каггылап турар. Ооң соонда оларны роза хайындырар черлерже алгаш баар. Магалыг эки, чаагай чыттыг бо чечекти делегейниң хөй-хөй чурттарынче чорудуп турар. Ону алган улустар болгар черниң чаражының болгаш байлакшылының дугайын, алдарлыг болгар ажыл-иштчилерниң чүткүлдүг болгаш эрес-соруктуг ажыл-херээниң дугайын үлегерге ап турарлар.

К. Орлова.

СЭТА-ның корреспондентизи.
София.

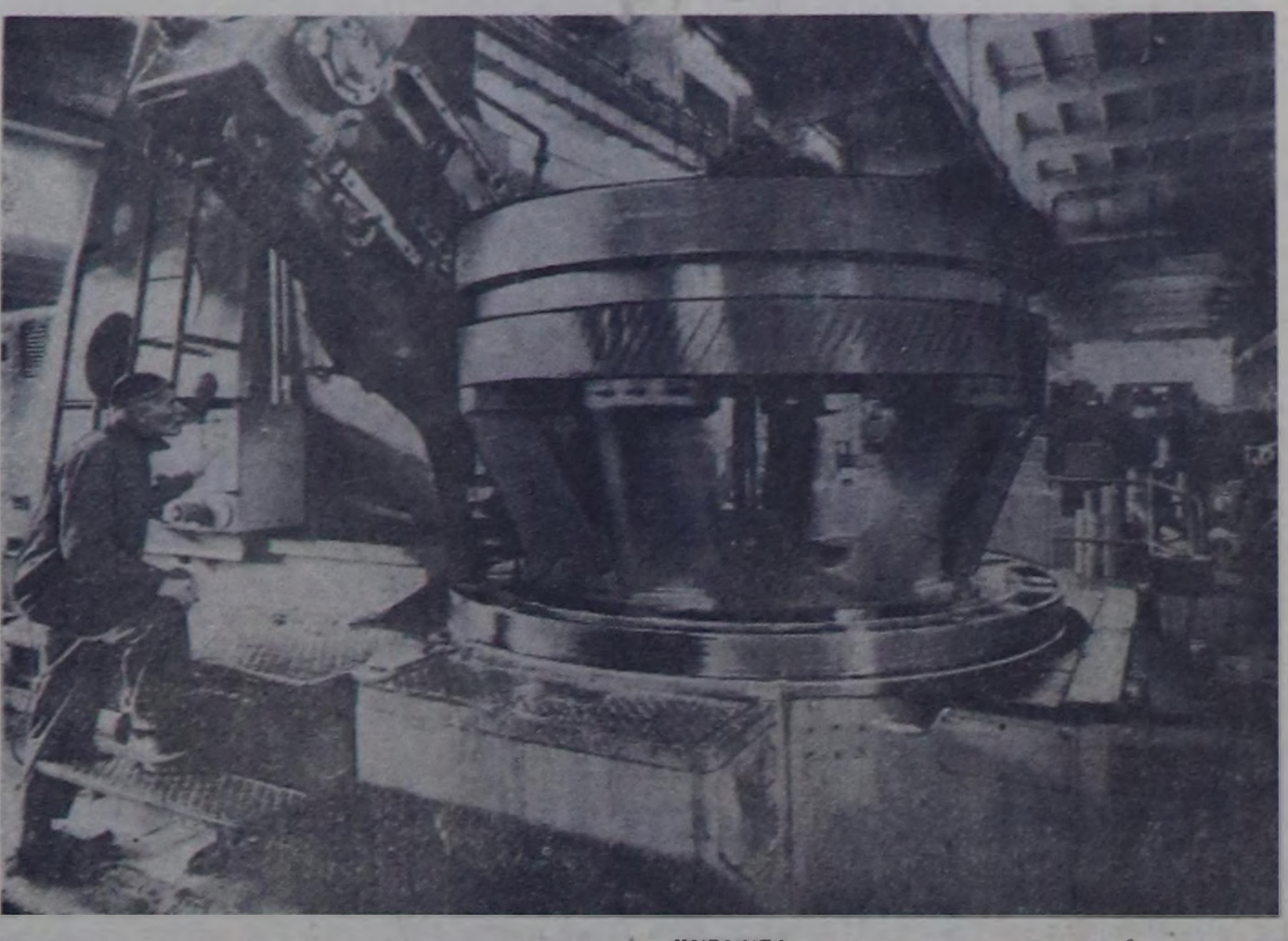

«Венгрияга кылган» деп маркалыг үлетпүр деригезиниң даштыкы 40 чурттарның бүдүрүлгелеринде көрүп болур.

ЧУРУКТА: шахта-машина тудуунуң болгаш электро-дериглгениң Будапешт заводунуң цегинде. Фото МТИ — СЭТА-ныы.

АКЫ-ДУҢМА ВЕНГРИЯДА

Саланта көдээ суурнуң (Баранья область) дуржулга станциязының черлеринде амгы бо чайгы изиг үеде янзы-бүрү тараа аймааның үнүштери болгаш мал чеми культуралар шылгалда дужаап турар. Экономиктиг Бот-боттарынга дузалажылга Чөвүлелиниң сүмелээниң ёзугаар, мында деңнелге дуржулгаларын чорудуп турар. Бо чайын станцияның ажылчыннары күзүн чажар арбайның 12 сорттарын болгаш кызыл-тастың 46 сорттарын казып тургаш деңнеп көргеннер. Бо дээрге тараа аймааның культураларының ёзулуг чарыжыдыр, мында венгр сорттардан аңгыда болгар, чехословак, француз, канада, польша, немец, итали, австри, румын болгаш совет тараа культураларының сорттары бар.

Эрткен кыштың кадыг-дошкун соогу тарылганың дошкун шылгалдазын болдурган. Кызыл-тастың даштыкы сорттарындан «Безостая 1» деп совет сорт база дүрген быжар «31-в» деп сорт соокка эң-не шыдамык болганын дуржулга көргүскен. Оларның дүжүдү шынар-даа, сан-даа талазы-биле кончуг эки.

Совет кызыл-тасты өске бедик дүжүттүг даштыкы сорттар — Канаданың «Оттава» болгаш «Кау» сорттары-биле деңнеп көрген. Ынчалзадаа Канаданың кызыл-тазы бичии болгаш элээн чыдыптар болган. Совет сорттарының маңаа тиилеп алганы чигзиниг чок. Дээрелерниң бирээзи — совет арбай «Краснодарский» болган. Ол сорт венгр сорттан 4—5 хүн эрте бышкан болгаш эки дүжүттү берген.

ХОВУЛАР СУГНУ АП ТУР

Тисса болгаш Хармаш-Кереш хемнерниң аразында, Надькуншаг деп адатткан делгем чер кайы шаандан бээр сугдан качыгдап келген. Улус эрге-чагыргазының чылдарында ол бодунуң хевирин өскертип, хөлдерниң болгаш хөөлбектерниң чери апарган. Амаа 40 хире хөөлбектерни база кылымал суг шыгжамырларын тургузар дээн, а бүгү Сольнюк областың бүгү суг шыгжамырының шөлү 2000 хольда ажып турар.

Кунхедьештиң районунга чоокта чаа 254 хольда ишкирлиг ийи миллион кубометр суг кирер суг хөөлбээниң тудуу доозулган. Среднетисск күрүне ажыл-агыйының черинде 1000 хольда хемчээлдиг балык хөөлбектерин тудуп турар. Сольнюк областа суггарылга системазының ажылы база-ла хайныгып турар. Өске-даа черлерде ындыг ажыл калбарган. 1965 чылга чедир ам-даа 23 ындыг суг хөөлбектерин кылыры көрдүнген.

ХЕЙ-БИЛЕ «ЧЕМИШЧИДЕРИ»

Венгрияга эрткен чылын 3, а бо чылын 17 көдээ ажыл-агый кооперативтеринге баш бурунгаар дуржулгаларының соонда, бойдустуң хөмүрзүг, ажыг хейниң парник үнүштерин чемишчидеринге практика кырынга ажыглаары эгелээн. Агаар хөмүрзүг, ажыг хей-биле доллуртунуп турар парниктерге дүжүт 28—30 хуу бедип турар. Ындыг болганда ногаалар азы чечектер анаа парниктерге турганынга деңнээрге, оон бир-ийи неделя эрте чечектелип азы бышып турар.

Эрте быжар перец болгаш өске-даа ногаалардан кирип турар орулга-биле деңнээрге, парниктерни хөмүрзүг ажыг хей-биле доллурары хөй эвес чарыгдалдарны негеп турар. Ол Эгерск кооперативтиң дуржулгазы-биле база бадыткаттынган. Эрткен чазын ук кооператив эрте быжар ногаалардан 40 муң форинт немелде орулганы алган.

БОТАНИКТИҢ ТЫПКАН ЧҮҮЛДЕРИ

Виллань суурда (Баранья область) чурттап турар венгр ботаник Иштван Надь дескиндир турар баалыктарның болгаш оргу черлерниң үнүш аймаан 1955 чылдан бээр өөренип келген. Ол-ла чылдарда — үнүштерниң 1000 ажыг хевирлерин ол чыып алган. Ооң коллекциязында мындыг үш үнүш бар: «Дяска хевирлиг люцерна», «Хейлендирер чечек», «Охлонковый дуниик». Олар Венгрияның өске районнарындан тывылбаан. Иштван Надь ол ышкаш, эрткен чүс чылдан бээр ол черлерге өлген деп санаттынып келген ындыг алды үнүштерни база тып алган.

М. Попов.

СЭТА-ның корреспондентизи.
Будапешт.

Дузаламчы дээш өөрүп четтириишкин

БЕЛГРАД. (СЭТА). Скоплеге чер шимчээшкининиң үезинде мачыгдаан чурттакчыларга дузаламчы көргүзер талазы-биле югослав чазактың комиссиязы ол үрелген хоорайның чонунга ажыктыг дузаны көргүзеринге изиң-биле киришкени дээш бүгү чурттарга, организацияларга болгаш тус-тус кижилерге өөрүп четтириишкинин илергейлээн. Моон-биле кады ук комиссия дузаламчыны улам ыңай көргүзеринче кыйгырган.

Комиссияның медеглелинде демдеглеп турары болза, чер шимчээшкининиң түңнелинде 813 кижи алган болгаш 2.170 кижи балыгланган. 700 хире кижиниң хуу-салымы ам-даа билдинмес. Олар бузулган бажыңнарга бастыртып өлген боор чадавас. 34.000 квартиралар бүрүн узуткаттынган. Хоорайның 220 муң чурттакчы чону барык шуптузу херекти чок артнан. Хей-ниитиниң хөй санныг бажыңнары чок кылдыр үрелген. 150 муң хире кижини майгыннарже болгаш барактарже сайгара көжүрер талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Югославияның бүгү чонунуң болгаш даштыкы чурттарның дүрген болгаш ажыктыг дузаламчызының ачызында балыгланган кижилерни ажаар талазы-биле эргежок чугула хемчеглер алдынган. Хөй-хөй уруглар, назылап-ыраанаарны болгаш аарыг кижилерни дыштанылга бажыңнарынче, Югославияның янзы-бүрү районнарында хей-ниитиниң бажыңнарынче көжүрген.

Чепсегленииишкинни дүжүрер талазы-биле 18 күрүнелерниң Комитединде

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Чепсегленииишкинни дүжүрер талазы-биле 18 күрүнелерниң Комитеди бодунуң ажылын Женевада Нациялар Ордузунга июль 30-де катап эгелээн.

18-тиң Комитединде ССРЭ-ниң төлээлекчизи С. К. Царапкинниң бодунуң чугаазынга айытканы болза, ядролуг чепсектиң шенелделерин чамдык-кезиктеп хоруур дугайында ядролуг үш күрүнелерниң аразынга дугуржуушкунуну чедип алган чоруу амгы үениң эң чугула айтырыы — чепсегленииишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин шиитпирлээринге чаа аргаларны ажыдып турар. Бо айтырыгны шиитпирлээр дээш 18 күрүнелерниң Комитеди үр үеде ажылдап келген деп чүве билдингир.

Чепсегленииишкинни дүжүрерниң айтырыын шиитпирлээрин чедип алыр, делегейниң дүшкүүрлүг чорууну чавырылдырарынга болгаш чепсегленииишкинни дүжүрер дугайында дугуржулганы чедип алырынга дузалап турары, НАТО-нуң чурттары биле Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң аразынга халдашпас дугайында керээни соңгаарладылыышкынының чөпка чарары, чер бөмбүрзээниң янзы-бүрү районнарынга ядролуг эвес зоналарны тургузары болгаш өске-даа ол ышкаш, ындыг хемчеглерни боттандырар дээш ийи дапкыр күжениишкиннерин салырынче Комитеттиң кежигүннерин совет төлээ кыйгырган.

Ол хүн болган хуралды даргалаан Румынияның даштыкы херектер министриниң оралакчызы Маковеску Москва Керээзинге ат салыр чорукту тургузар байдалы-биле холбаштыр 18-тиң Комитединиң ажылынга деппилге болур дээрзинге улуг идегелин база илергейлээн.

Португали колонизаторлар аштырыышкынга таваржып турар

КОНАКРИ. СЭТА-ның корреспондентизи **А. Ковалевтуң** дыңнадып турары болза:

Португали Гвинеяның демисежип турар улузунуң Конакриде чоруп турар төлээлекчилери чедиишкинге бүзүрелдиг хөөннерни илергейлеп турар. Ол дугайында бүгү барымдаалар оларда бүрүн бар. Оларның төрээн чуртунда национал-хосталгалыг шимчээшкининиң чедиишкиннери маргыш чок. Португали Гвинеяның болгаш Ногаан Думчук ортулуктарының хамаарышпас чорую дээш демиселдиң африка партиязының (ПАИГК-тың) тура халыкчыларының чедиишкиннериниң дугайында доктаамал чарлап турар дыңнадыгларын Лиссабоннуң эрге-чагыргалары безин ам бүрүү шаап шыдаар аргазы чок апарган.

Хосталган районнарда тараачыннар политиктиг, экономиктиг болгаш социал амыдыралдан колониалисчи уржуктарны узуткаарын идепкейлиг эгелээн. Ынчаарга Португали Гвинеяның мурнуу болгаш төп районнарында колониалисчи шериглерниң хоңунда турар хөй эвес дааныр пункттарын узуткаар талазы-биле чепсектиг демиселди тура халыкчылар үргүлчүлеп турар.

ПАИГК-тың чиигине секретариадының ында парлап үндүрген дыңнадыынга айтып турары-биле алырга, бузээлеттирген гарнизонга азыг-чемни болгаш шериг дерилгекинни суг азы кургаг чер-биле чедирип бээр дээш португали командылалдың кылган бүгү оралдажыышкыннары буураашкынга таварышкан. Чижээ, немелде шериглерни сөөрткен «Формоза» деп суднаже тура халыкчылар халдаашкын кылган. 20 шаажылакчылар өлүрткен, а судно Болама портче дезип чоруткан. Катион суурнуң чанында быжыглаттынган черинге арга-эзим иштиниң оруу-биле чедерин оралдажып турган португали отряды чеди шакта үргүлчүлээн тулчуушкунга бүрүнү-биле узуткаттынган чок кылган. Комбадж хемге тура халыкчылар португали гарнизоннарга шериг дерилгекинниң болгаш азыг-чемни аппар чораан суднону тудуп алган. Ол суднога ажылдап чораан африканнар тура халыкчыларга каттышкан.

КАЛЧААРААШКЫН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Июль 29-та америк конгрессиниң төлээлекчилер палатазынга Кубага удур калчаараашкын барык дөрт шакта үргүлчүлеп келген. Санал берген барык 25 конгрессменнерниң иштинден кижи бүрүзү антикоммунизмге шыптынып алгаш, куба революциязының чаалап алыышкыннарын узуткап чок кылыр деп кыйгырып турган.

Чижээлээрге, палатаның кежигүнү, республиканчы Уилер Кубага бүрүн экономиктиг бузээлелди тургузар, Кубаже баар чүктерни сөөртүрүн боттандырып турар чурттарның суднолорын болгаш самолёттарын бүгү америк далай болгаш агаар порттарынга кирбес деп негеп турган. Куба-биле садыглажып азы кандыг-бир харылзааларны тудуп турар бүгү чурттарга америк «дузаламчыны» көргүзерин соксадырын ол «тенек аарыгбай» саналдап турган. Уилер эмигрант «куба түр чазакты» хүлээп көөрүнче кыйгы салып, Кубаның девискээринче инспекцияны чорударын негээн.

Төлээлекчилер палатазының кежигүнү, республиканчы Крамер Кубаның кырынга америк хайгыылчы самолёттарның чавыс ужудуушкуннарын катап эгелээрин негээн.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында үш улуг күрүнелерниң Керээзин бадылаарынга удур америк калчаарааннарның ам калбарты берген кампаниязының эгелээн үезинде Кубага удур калчаараашкын «тенек аарыгларның» оргузунда дендеп барган. Кубаны долгандыр шуугаазынны үндүрбүшаан, «тенек аарыглар» дүшкүүрлүг чорукту сагыштыы-биле тургузуп, ынчангаш Керээни бадылаарынга берге байдалды таварыштырарын күзеп турар ышкаш-тыр.

Иранда чер шимчээшкини

ЛОНДОН. (СЭТА). Хормоз ортулукта (Персия шенек) Бендир-Аббас хоорайдан ырак эвес Гагум суур чер шимчээшкининден качыгдаан. Хөй бажыңнар бузулган. Качыгдалга таварышканнарның саны ам дээрезинде илереттинмээн дээрзин Рейтер агентилелдиң корреспондентизи Тегерандан дыңнаткан.

1958 чылдан бээр Иранга күштүг чер шимчээшкини 6 удаа болган. Ол чер шимчээшкиннери иран улуска улуг когаралдарны таварыштырган. Муң-муң кижилер өлген болгаш балыгланган, он-он муң кижилер этхөренги чок арткан.

ЧАЗАЛГА

1963 чылдың август 1-де үнген № 181 (5585). «Шын» солуннуң бирги арнында Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң дыңнадыының II бөлүкте үстүнден куду үшкү болгаш дөрткү одуругларны «Колхозтарда болгаш совхозтарда тараа культураларының тарылга шөлдери 1962 чыл-биле деңнээрге 28,4 муң гектарга көвүдээн азы 12 хуу өскен» деп чазап номчуур-дур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

БРУЦЕЛЛЁЗ

Бруцеллёз—хойнуң, өшкүнүң, инектиң болгаш өске-даа малдарның халдавырлыг аарыы. Олардан кижиге бруцеллёз аарыг халдап болур.

Бруцелльлер дээр микробтар кижиниң организминге киргениниң түңнелинде бруцеллёз аарыг тыптып өөскүүр.

Бруцелльдер халдааның соонда кижиге олар 3 неделя хире үеде билдиртпейн чоруурлар. Оон сөөлүнде кижиниң шаг-деңгели үстүп, эъди изиввишаан шыырыттып, бажы, чүстери аарып чоруур апаар.

Кижиниң ынчаар аарыыр чоруу каш неделялар, а чамдыкта ай дургузунда болгаш оон-даа үр үеде үргүлчүлээр.

Бруцеллёзтан аараан малдың сүдүнге болгаш мыяк-сидиинге бруцелльдер чоруур. Олар ылаңгыя аарыг малдың ара салган өлүг төлүнге азы соңгузунга кончуг хөй болур.

Бруцеллёзтан аараан малдың дириг чаш төлү мал аразынга чоруур кижилерге база-ла аймылдыг. Аараан малдар төрүп азы ара салып турда оларның өдээнге болгаш чадыгларынга бруцелльдер онза хөй чыглыр.

Бруцелльдер васты болгаш өйлүп кемдээн кешти даммыштыр халдап болур.

Аарыг инектиң, азы өшкүнүң чиг сүдүнден ийикпе, хайындырык болбаазыратпаан өске-даа сүт продуктулардан бруцеллёз аарыг нептерээр.

Аарыг мал турган кажаа иштинге чемненип, таалкылаар кижи бруцеллёзтан аарып болур, чүге дизе, бруцеллёзтуң микробтары чем-биле кады, азы хол-биле хирактир тудупкан папирос сывын дамчааш аас иштинче кирер.

Аарыг мал турар кажаа иштинге ужуп чораан сээк бруцелльдерни ажык чыткан продуктуларга болгаш чемге эккеп каап болурлар. Ындыг чемнерни чип, хереглээн кижилерге бруцеллёз аарыг чыпшынар.

Ол аарыгны халдатпас төлээде дараазында хемчеглерни алыры чугула, чүл дизе, бруцеллёзтан аараан малды кадык малдардан аңгы кажаага тургускаш, ону тускай ажаар. Ындыг малды ажаар кижи тускай чурумну сагыыр ужурлуг.

Ылаңгыя холдарга, арын-шырайга болгаш идик-хепке малдың сидик-мыяан дээртип, былчаштырып болбас. Ол дугайында ажаакчы кижи тускай идик, хептиг, халаттыг, клеёнка фартуктуг, резин савогтарлыг, резин хол хаптарлыг, баш шарыыр аржыылдыг азы шлем бөрттүг болуру чугула, оларны чурттап турар бажыңының иштинче киирбейн, тускай шкафка шыгжап турар херек. Ол тускай идик-хептер-биле чурттаар бажыңче кирип, столовая, клубче барып болбас.

Төрээн малдың чаш төлүн, ылаңгыя ара салган малдың өлүг төлүн хол-биле туттпайн, чүгле резин хол хаптыг тудары чугула.

Малдың чаш төлүн хүлээп алганының база ара салган малдың өлүг төлүн тутканының сөөлүнде 3 хуу саваң-карболдуг эзилдириг-биле азы марганецтиг ажыг калий ээзилдири-биле холдарны дезинфекциялеп арыглааш, ооң соонда оларны чылыг сугга саваңнап чуур.

Бруцеллёз аарыглыг мал ажаар кижи бодунуң холдарынга, арын-шырайынга балыг-бышкынның чок болурун үргүлчү хайгаараары чугула. Холдарга балыг үнүп, азы шыймактар тывылганда оларны иод-биле азы коллодий деп эм-биле чаап өгевээнде азы шарываанда аарыг мал ажаар ажылче үнүп болбас.

Бруцеллёзтан аараан инектиң азы өшкүнүң сүдүн чигге ишпес, хайындырган сүтке бруцелльдер өлгүлеп калыр.

Сугну үнүп чыдар дөзүнүң ылаптыг арыг болганы билдинмес болза, ындыг сугну чигге ижип болбас, аңаа бруцелльдер халдаан туруп болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: **«Он ийиги дүн»** 10, 12, **«Ыстың чазы»** 2, **«Даартагы сагыш човаашкыннар»** 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Уругларга программалар** 10, **«Кичээн, кырган-авай»** 11.15, 1.15, **«Нуду думаалдыг»** 3.15, **«Улуг болгаш бичии кижилер»** 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Солдаттар»** 2.30, **«Стаман суг»** 4.30, **«Чажыт назылыглар»** 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Чоруп-ла турдувус»** 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«У французских каминов»** 5, 7, 9 шактарда.

ШҮГҮМЧҮЛЕЛ

(ЧЕЧЕН-ЧУГАА)

Төмүр биле Долгар ийи соруддаалашканындан бээр беш чыл чедип турар. Ажы-төлдүг-даа апарганнар. Ийи боду хөлчок найыралдыг. Оларның сен дижип турганын кым-даа көрбээн. Бот-боттарының адын безин адашпастар: «ачазы», «авазы» дижип чугаалажыр.

Долгар чеди класс дооскаш, аарыг ужун уламчылап өөренмейн, узамдыгып калган. А өгнүң ээзи Төмүр эмир чылын колхоз даргазынга соңгуткан. Ажыл дээрге баш ажыг, дүн-даа, хүн-даа дивес хап-ла турар. «Ол-ла болгай ачазы. Чон идегеп каан соонда кызар апаар. Арай доңгун кижи болгай сен. Оваарнып чоруп көр»— деп, Долгар ашаан бо-ла чагый бээр.

Ынча дидиң бе дээн ышкаш, дамчыыр чугаа суурну бир кылдыр чоруп турган. Хоп бе дээрге, хат чок болза сиген бажы чоп шимчээрил. Эң ылаңгыя кыш соогунда колхозчулар «ыяштап ап көрээл, машинадан бер дарга» дижип келирге, чүгле ыттан эрттирерин бодаар. «Манаңар, маңаңар» дээрден өске ёзулуг дузалапкан улузу санныг. Четтикпези ындыг бе дээрге, машиналар козурт, анаа тургулаар. Чаш ажы-төлдүг кандыг улус келбээн деп. Ындыг боорга ону чамдык кижилер «Топчок дарга» дижи берген.

Бир-ле катап Хорлуу угбай Долгарның бажын доза кылаштап келгеш, сеткили хомудаан байдалдыг мынча дээн: «Уруум эмчиледир дээш акша чөпшээредип, колхоз даргазынга чордум. Борастап алган билдириишкинимни дедир октапкаш, «колхоз саап ижер инек эвес-тир» деп чүү-даа хөлчок. Моон мурнунда айтырыг-даа тургузуп чорбадым. Хоректевейн, чүвениң ужур-чөвүн чугаалаза. Меделдиг кижи кайын оон бодунга чарбыттына бээр деп мен»

Кежээзинде Долгар ашааның кулаан «коңгалап», бүдүүзүнде хөлчок-ла кылынган.

— Ча, чаа, орталан бо, кадай. Паш-сава бажы эвес, ажыл-албанга киришкен херээң чүл?

— Төл төрээш, ону азыраар, херээң-не ол деп бо сен бе, кай? Бодан. Меңээ чондан эргим чүве чок! Айтырыг тургускан колхозчуларга каржы-халанчыныңны улус чугаалажып турар чүве-дир. Ону дыңнааш, хейде-ле мен ыядып, човаар кижидир мен.

— Ыядып-ыядып дивейн, сокса. Иштин-даштын улус дыңнап каап-тар. Талаар болгай!

— Дыңназын харын. Херек апарза иштин-даштын улус хамаан чок, кана-даа четчир мен. Ынчаар билип ал!

— Улуг аас оштуг. Болгаап көр. Ажыпа бердиң бе азы?...—дээш, Төмүр шала сести берген байдалдыг. Долгарның бажын суйбай тудуп каан.

Мыя бо чугааны Төмүр Кечилекович херекке албаан. Өг-бүлениң үүрмек чөрүлдээзи кылдыр санап каан. «Шынап-даа болза кижи кадайынга баш билиндирер бе, ынчаш?» деп шала өжежиксээр болгаш Долгарның чугаазын тоомча чок эрттирип каар апарган. Ооң-биле кады Долгарның талазындан база бир элдеп чаң тыптып келген. Бүзүренчиг чугааларны мындаагының соонда безин ол каш удаа дыңнаан хирезинде, ажына бербес, анаа-ла билбээчеңнеп эрттирип каар. «Оозун бодаарга, кадай-даа ам холда кирген-дир. Моон соңгаар менче аас ашпас ол, чүге дээрге бирээде, ынак-тыр, ийиде, ашааның ат-алдарын база бодаай. Эгезинде кончуттумуп, эчизинде чажыртынып алган кажарын көрем оон. Черле ынчаш, кадайларның политиказы ханы болдур ийин» деп дарга иштинде амырап турган.

Чаа чылдың эгезинде колхозтуң ниити хуралын чыыдырган. Тос-тостуң соогу турза-даа, колхозчулар оон-моон эңдере сөктүп келгеш, клубту шыгырт доддур олурупкан. Эрткен чылдың түңнелдерин үндүрүп, колхозунуң даргазының илеткелин дыңнааннар. Хурал кидин чоруп, санал-оналдарже кирип турда: «Кымга кым идегээр. Шүгүмчүлей берзе-даа болдум-иа» деп Төмүр ындазында чиргле олурган.

— Кымда санал барыл, эштер!— деп айтыргаш, эң мурнунда олургулаан улусче чымчак көрген.

— Менде!— дээн соонда ынаар артыкы сандайдан Долгар бо туруп келген. Ол улустуң ортузу-биле «токток» кылдыр базып эрткеш, индирже уммейн, оон чанынга кээп туруп алган.

— Эштер!— деп чугаалааш, кезек үзүктелип чоруй, оожуму кончуг уламчылаан.

— Хөй-даа чүве чугаалап турбас мен. Чугаалагы дег чүвени маңаа санал берген эштер чугаалап кааптылар. Ынчалза-даа чедер, четпестерин деңзилеп көөр болза, четпес тала ам-даа чая баскаш турар болдур ийин. Бетин-кыдыы маңаа мактаткан тракторист Бичениң чижек кылдыр ап көрээлиңер. Ол хүн үлүүн лаазы ажыр күүседип турар, колхозтуң мурнакчызы дишти. Дыка өөрүнчүг-дүр. Ынчалза-даа мактаарының мурнунда таптыг четче көрген бе, ынчаш? Бичен ог-бүлезинге кандыг кижил? Дөө орган ооң кадайы Болатмаадан айтырыңар. Бичен бажынга балды тудуп, мыш чарар ийикпе, суг узар ийикпе? Чок. Чүгле ишкеш чыдар, улааш турар кижи ышкажыгай. Оон аңгыда арага ижипкен болза ол ышкаш, аактыг чүве чок. Ууур, чыдарын билбес. «баг бажынга» тура хонар. Ындыг эштин канчап мурнакчы дээр бис. Мурнакчы кижи болза ажылынга-даа, өөнге-даа үлегерлиг, дески болур ужурлуг деп мен ынчаар билип турар мен — дээш боданы бээр арасында, адыш часкаашкыны диңмиреп-ле үнген. Ылаңгыя кадайлар аразында шекектежип каап, адыштары изигиже мызыладып олургулаан. Шимээн чавыралы бээри билек, Долгарның үнү улам хөнүп келген.

— Колхоз даргазы Төмүр Кечилековичиниң дугайында чоп чүве дыңналбады?— дээрге, хүлүмзүрүп орган дарга хөлүш кыннгаш, бирде кадайынче-даа көөр, бирде улусче-даа көөр.—Шуптуңар билир боор. Ажылынга кызымак болза-даа, чон-биле арай ажылдап билбес, каржы-халанчыг, каңдай, ындыг кижи-дир бо. Уруун эмчиледир дээш акша чөпшээредип барган колхозчу Хорлууну мындаа чүгле үндүр сывырбаан-дыр. Ол ышкаш колхозта хүндүлүг Байлакай ирейни, дөө олургулаан Мөнге, Оюн сутларны база ындыг эпчок байдалга таварыштырган. Черле ынчаш колхозчуларның амыдырал, чуртталгазынче кичээнгей салза эки. Ону боттандырарынга колхоз даргазындан дыка хөй күжениг, эвилең-ээлдек, дыңнангыыр чорук негеттинер. Оон аңгыда ясли кажан туттунарыл деп дааады айтырар кижи-дир мен. «Билип бодап турар баштыг кижидир мен» дээрден өске орта чугаазы чок боор-дур. Шынап-ла чүнү бодап турар кижил? Колхозтуң бүрүн эргелиг органы чон — ниити хурал болдур, чугаалазын. Келдүлиг кижи болза эмнедир, чаңныг кижи болза чазалыр болгай. Эрте-дээре шиитпирлеңер, эштер!— дээш, Долгар тура-ла душпейн, хая-даа көрүнмейн индир чанындан дүже халаан.

Төмүр чап-чаа чунар бажыңдан үнүп келген-биле домей, арны-бажы кызыл өрт апарган, хөйлениниң өөгүн чежип, буруузун минниип чугаалааш, харамдыгып улуг тынган.

В. ХОМУШКУ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20 — 60, бухгалтериязының 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС — 01312 Чагыт № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылдан үнезилеттинген

1963 ч. АВГУСТ 3 СУББОТА № 183 (5587).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Н. С. Хрущев пионерлерге байыр чедирген

Джамбул областың школалар доозукчуларының бирги слёдунга чорутпан бодунуң чагаазынга Н. С. Хрущев болза ортумак школаны чедишкинниг-биле доозуп, тускай күш-ажылчы амыдыралче кирген-биле холбаштыр аныяк оолдар, кыстарга байырны чедирген. Школа дооскан соонда кедээ ажыл-агыйга ажылдаар, Казахстанның ийиги кур черни—мал ажылын көдүрер—деп оларның патриоттуг эгелээшкинин Н. С. Хрущев чүгүлдүг деп көрген.

Коммунистиг ёзу-биле чурттап болгаш ажылдап өөрениңер!—деп, бодунуң чагаазынга Н. С. Хрущев бижээн. Аныяктарның ол патриоттуг эгелээшкинин практиктиг эки ажыл-херектер-биле бадыткаттынган турар дээрзинге бүзүрелин ол илергейлээн.

Школаны 789 доозукчулардан 507 кижи, кедээ ажыл-агыйга, ооң иштинде 279 кижи—мал ажылынга ажылдаар деп шиитпирлээн дээрзин слёттуң киржикчилери Н. С. Хрущевка чагаазында дыңнаткан турарлар.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээге атты салырынга

Чедип алдынган дугуржулганы ёзугаар, атмосферага, космоска болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында июльдуң 25-те парафирлээн Керээге атты салыры августуң 5-те Москвага болур.

Керээге ат салыры-биле АКШ-тың күрүне секретары Д. Раск болгаш Великобританияның даштыкы херектер министри лорд Хьюм олар Москвага келир деп турар.

ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Англияның чазактарының чалааны ёзугаар ам Москвада туруп турар КНО-нуң чиңгине секретары У Тан ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээге ат салыры турда аңаа киржип олуржур.

(СЭТА).

ЧОЛААЧЫЛАР—ДҮЖҮТ АЖААП АЛЫЫШКЫНЫНГА

Тыва АССР-ниң автомобиль транспортунуң бүгү ажылдакчыларынга бирги чүък АТК-зының коллективиниң кыйгырыы

Эргим эштер! Тараа дээш демиселдиң — дүжүт ажаап алышкынының шиитпирлиг үе-чадазы чоокшулап орар, мынаа автотранспорт ажылдакчылары улуг рольду ойнаар ужурлуг. Бистиң хүлээлгевис — тарааны, силос массазын болгаш картофельди сөөртүр талазы-биле автотранспорттуң дең-дески болгаш ылаптыг ажылдаарын организастаары болур.

Чаа дүжүттүң тараазы Төрээн чурттуң шыгжамырынче бичии-даа чидириг чокка сөөртүнген турар ужурлуг.

Дүжүт ажаап алышкынынга чедиишкиннер автопарктарны канчаар белеткээнивистен дыка хамаарылгалыг болурун эки билир бис. Бистиң коллектививис бо чылын Каа-Хем районнуң колхозтарын, Таңды районнуң «Тиилелге», «Межегей» совхозтарын хандырар.

Бодувустуң бар аргаларывысты санап көргеш, тарааны күрүнеге чогуур үезинде болгаш чидириг чокка сөөртүп бээр дээш транспортту ажаап алышкынга шынарлыг болгаш чогуур хуусаазында белеткээрин шиитпирлээн бис.

Хүлээнгиривис болза:

Каа-Хем районнуң колхозтарындан тараа хүлээп алыр пунктуларже 15 муң тонна, комбайннардан колхозтарның шаңнарынче —20 муң тонна тарааны, 16 муң тонна силос массазын, «Тиилелге» болгаш «Межегей» совхозтардан — силос массазын 20 муң тоннаны, комбайннардан совхозтарның шаңнарынче — 25 муң тонна, тараа хүлээп алыр пунктуларже — 12 муң тонна тарааны сөөртүр;

автотранспорттуң үзүктелиишкин чок ажылдаарын хандырар дээш 8 автоколонналарның болгаш автомобильдерниң техниктиг хандырылгазының талазы-биле 8 бригадаларны организастаар, оларны көжүп чорур мастерскаялар-биле хандырар;

автомобильдерниң болгаш прицептерниң чүък алыр күчүзүн долузу-биле ажыглаар, сава чокка сөөртүлгеге тарааның чидириин болдурбас дээш машиналар хааржактарын бедидер, кузовтарын чазыглыг болгаш дыдык чок былып алыр бис;

ажаап алышкынның бүгү дургузунда хааржактыг машиналарның техника талазы-биле коэффициентизин хандырарын 0,90 болгаш ону шугумга ажыглаарын — 0,80 чедирер;

ажаап алышкын үезинде ээлчег онаалдазының күүселдези 130—135 хуудан куду эвес болган турзун дээш автотранспорттуң үзүктелиишкин чок ажылдаарын организастаар;

дүжүт ажаап алышкынының дургузунда кыварчаар материалдарны нормазынын 5 хуузундан эвээш эвезин камнап алыр, автосөөртүлгениң бот-үнезин 4 хууга чиигедир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 10 хууга бедидер;

күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, автоорукка озал-ондак болгаш үрелиишкиннер болур чоруктуң чаңгыс-даа таварылгазын болдурбас бис.

Шаңнарга тарааны чүдүрерин болгаш дүжүрерин организастаарынче — тарааҗыларны, а оруктарны эки тургузарынче — орукчуларны, тарааны анализтээрин болгаш ону складтарга барып дүжүрерин дүрген чорударынче—тараа хүлээп алыр пунктуларның ажылдакчыларын кыйгырып тур бис.

1963 чылдың дүжүдүнүң кедээ ажыл-агый продуктуларын сөөртүрүнүң планын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышка каттыжарынче, ооң-биле Тываның кедээ ажыл-агыйын улам көдүрериңге күш-ажылчы салышкыннарлыг болурунче Тыва АССР-ниң автомобиль транспортунуң бүгү ажылдакчыларын бирги чүък АТК-зының коллективи кыйгырып тур.

(Кыйгырыгны коллективтиң 1963 чылдың июль 21-де болган хуралынга чугаалашкан болгаш хүлээп алган).

Мал чемин өй-шаанда дүрген белеткээр

* *

Мурнакчыларда ажыл хайнышкынныг

Малга хоолулуг чемнерни четчир-биле белеткээр дээш, социалистиг чарыш «Чыраа-Бажы» совхозтуң салбырларының 12 бригадаларында калбарган.

Бо чылын совхоз 37.050 центнер сигенни белеткээр планын чедиишкинниг күүседир дээш хемчеглерни ап, бүгү-ле аргаларны хереглеп турар. Дагыр-Шеминиң, Хорум-Дагның, Чыргакының шынааларында сиген кезер машиналар кошкан 7 трактор, аът-биле сиген кестирер 6 машиналар, тракторнуң 5, аъттың 7 бөлер дырбааштары, хол кадыырлыг 83 кижи болгаш хөй бөлүкчүлер, сараттакчылар сиген кезилдезин үргүлчүлеп турар.

Июль төнчүзүнге чедир 980 ажыг гектар шөлдүң сигени кестинген. Бөлдүнген 600 тонна сиген 80 ажыг сарат кылдыр тургустунган. Кезилде-биле бөлдүрүүшкүннүң аразын үзүктелдирбейн турар.

Совхоз дирекциязы, партком болгаш ажылчын комитеди мал чемнери белеткээр талазы-биле чарышка шылгарааан салбырга болгаш бригадага тыпсыр шилчиир Кызыл тукту база вымпелди акша шаңналы-биле кады тургускан, чарышты беш хонуктап түңнеп турарын шиитпирлээн.

Мал чеми белеткеп турарының баштайгы түңнелинде Хорумнуг-Бежиг салбыры (эргелекчизи эш Д. Настык-Доржу) 383 тонна сигенни белеткеп, чарышка мурнакчы болбушаан, шилчиир кызыл тукту чаалап алган. Бригадаларның чарыжынга эш Д. Селенниң удуртканы хойжу бригаданың Тежектигде сигенчилери чарышка бирги черни ээлээн, аңаа шилчиир вымпелди тывыскан. Ол бригада 500 тонна сигенни белеткээр планныг, ам 170 тоннаны белеткээн.

Сиген белеткелинде мурнакчыларның саны көвүдеп турар. Чижээ, М. Делгер-оол (Хорум-Дагда) аът машиназы-биле хүнде 4 га черниң сигенин кезер онаалдазын 150 — 200 хуу, эш Д. Селенниң бригадазында К. Лопсан-Дажы тракторнуң сиген кезер машиназы-биле хүнде 12 га черни кезер нормазын 200 — 250 хуу күүседип турар. Ол ышкаш тракторист О. Туран-оол, хол кадыыры-биле безикчи К. Мөңгүндей, сараттакчы М. Кочал-оол болгаш оон-даа өскелер мурнакчыларның одуруунда.

Агит-хуулустар, көргүзүг самбылары үнүп, аңаа ажылдың чорудулгазын, мурнакчыларның чедиишкиннерин чырыдып турар. Хорум-Даг кедээ клувунуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери сиген белеткелчилеринге концертти көргүзүп эгелээн. Агитаторлар ажыл-ишчилерниң ортузунда таныылганы калбартып турар.

С. МОНГУШ.

51 ХУУ

ЧАДААНА. («Шынның» корр.). Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, күш-ажылды шын организастаанының түңнелинде, «Большевик» колхоз малга сиген белеткээриниң планын август 1-де 51 хуу күүсеткен. Социалистиг чарышка бирги черни ээлээн ол ажыл-агыйның коллективи Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң болгаш парткомунуң шилчиир Кызыл тугун тиилеп алган.

Колхоз мооң мурнунда малга 4500 центнер бөлүүн чем белеткээр планныг турган. Олар шаңнал тукту ап тура, хүлээлгезин улам бедидип, 7500 центнер сигенни белеткээрин илереткен. Колхозчулар ол сөзүн ээлеп шыдаар.

Ажыл-иш түлүктээн

САЛДАК-ТЕРЕК. (Телефон-биле). «Барлык» совхозтуң сиген шөлдеринде ажыл-иш улам хайныккан, ногаан сарааттар хүн бүрү немежип турар. Тракторнуң 11 агрегаттары, 7 аът машиналары кестирип турда, бөлүкчү звенолар олардан база хожудавайн, сөөлгү хүннерде 2780 центнерни сараттаан.

Совхозтуң кайы-даа ажыл участогунда амгы кичээнгейни мал чеми белеткээринче угландырган. Малчыннар звеноларын ферма, бригада бүрүзүнде организастаан, хол кадыырлыг 95 кижи ажылдап турар.

Бижиктиг-Хаяның коллективинде ажылдың организастыы өске салбырлардан дээре тургустунган. Олар техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, машинага кестиимес черлерниң сигенинде хол кадыырлыг 35 кижини киирген. Коллектив каш-ла хүн 1240 центнер сигенни бөлүп сараттаан.

Бо чылын сигенниң үнүжү хирелиг, а кыжын тудум-даа сиген үнелиг. Совхоз мал чеми белеткээрин бүгү хемчег-биле организастап турар. Аксы-Барлыкта школачылар болгаш херээженнер звенолары будук-бүрү бөөдалдап белеткээрин чедиишкинниг чорудуп турар. Чашпан, сигенден силос белеткээр ажылды Шыраа-Булакта болгаш өске-даа черлерде звенолар эгелээн.

ЧАРЫШТЫҢ МУРНУКУ ОДУРУУНДА

БАЙ-ХААК. (Телефон-биле). Таңды бүдүрүлге эргелелиниң «Коммунизмниң херели» кедээ ажыл-агый артелиниң сиген белеткелинде үш бригаданы организастаан. Оларда 8 трактор агрегаттары, 7 аът машиналары болгаш тракторнуң база аъттыг 12 дырбааштарын бижыглаан.

Ажылдың баштайгы хүннеринде 830 гектарның сигенин кескен, 1848 центнерни бөлүп сараттаан. Колхозта партия организациязының секретары эш Н. Тембректиң дыңнатканың ёзугаар алырга, мал чеми белеткээр талазы-биле калбарган чарыштың мурнуку одуруунда эш Ойдупааның бригадазы чорул турар.

Колхозтуң хову ажылының ийи бригадалары 848 центнер сигенни белеткеп турда, Межегейниң Улуг-Алаакта эш Ойдупааның бригадазы 1000 ажыг центнерни сараттаан. Бригаданың ол чедиишкини күш-ажылды шын организастааның, аът машиналарын болгаш холдуң херекселдерин калбак ажыглааның илередип турар.

Колхоз баштаар чериниң болгаш партия организациязының мактал шаңналынга кирбишаан, Улуг-Алаак бригадазы шилчиир вымпелди тиилеп алган. Олар дүүнгүзүнден бөгүн, а даарта оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга улам чүткүлдүг ажылдап турар.

Комсомолчу кыстар Х. Насибуллина (солагай талазында) болгаш А. Галиуллина олар Лениногорскиниң техниктиг училищезин доозкаш, Татар АССР-ден «Тыва даг-дүгү» тудуунга чедип келгеннер. Олар ам арматуршиктер бригадазында ажылдап турар, ол бригада планын 140—150 хуу күүседип турар.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Нииттиниң малынга

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Малга сиген белеткелин «Чыраа-Бажы» совхоз организастыг чорудуп, сөөлгү хүннерде 9090 центнерни 129 сараат кылдыр тургускан. Тракторнуң сиген кестирер 8, бөлдүрер 5 агрегаттарын, 9 аът машиналарын болгаш 6 дырбааштарын бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, хол херекселдерин база калбак херелгеп турар. Машинага кестиимес черлерниң сигенин ажаап алырынче хол кадыырлыг 70 ажыг кижини организастаан.

Сиген белеткээринге Чыргакы салбырның (эргелекчизи эш Настык-Доржу) коллективи мурнап турар. Олар 8525 гектарны кескен болгаш 5700 центнерни бөлүп сараттаан. Мал чеминге будук-бүрү белеткээр ажылче школачыларның болгаш херээженнерниң күжүн база шын организастаан. Ол ажылда звенолар 7600 боодал будук-бүрүнү белеткээн.

Девискээри чаңгыс аай, техника болгаш кижи күжү ылгашпас хирезинде, Чыраа-Бажы салбырның (эргелекчизи эш Самдан) коллективинде бо ажыл хожудап турар. Олар бо хүннерде чүгле 1400 центнер сиген сараттаан. Будук-бүрү белеткелинче күштү организаставаан. Ажылды шын башкарган болза, оларның көргүзүү амгызындан ыракта бедик турар ийик.

Нииттиниң малынга чем белеткээр талазы-биле Шык-Бажында сүт-бараан фермазының коллективи, Чыргакыда Доңгак Селенниң хой бригадазы үлегерлиг ажылдап турар.

Коммунизмниң идеяларының идепкейлиг нептередикчилери

Коммунизм миллион-миллион кижилерниң медерелдиг күш-ажылы-биле тургустунар. Коммунистиг тургузуушкунның улуг болгаш нарын сорулгалары улустуң күжүн дээре болгаш бүрүн организастаан тудумна, массаларның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейжизи бедик көдүрүлген тудум-на, улам чедиишкинниг шиитпирлеттинер. Бо талазы-биле аажок улуг роль партияның идейлиг чепсээниң база бир чугула хевири—политиктиг агитацияга, агитаторларның хөй миллион армиязының ажылынга хамааржып турар.

Агитация практика-биле теорияны холбаштырып турар, ооң аажок улуг кужу мында деп, Ленин өөредип чораан. «АГИТАТОР БҮРҮЗҮ КҮРҮНЕ УДУРТУКЧУЗУ, ЭКОНОМИКТИГ ТУРГУЗУУШКУННУҢ ХЕРЭЭНГЕ БҮГҮ ТАРААЧЫННАРНЫҢ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫННАРНЫҢ УДУРТУКЧУЗУ БОЛГАН ТУРАР УЖУРЛУГ» деп Владимир Ильич айтып турган. Массаларның иштинге политиктиг ажылдың идейлиг утка-шынарынга, ооң чүткүлдүг, оперативтиг, тодаргай, чедимиг болгаш бедик дээштиг болур чоруунга кол кичээнгейни Ленин көрүндүрүп чораан.

Партия организациялары сөөлгү чылдарның дургузунда масса-политиктиг ажылды амыдыралче, коммунистиг тургузуушкунуң практиказынче чоокшуладыр. массаларга идейлиг дээштиг салдарның адырларын калбартыр талазы-биле хөй чүүлдерни кылган. Ындыг болза-даа коммунистиг тургузуушкунуң эргеажыктары политиктиг агитацияның деңнелин болгаш дээштиин бүгү хемчег-биле улам ыңай бедидерин негеп турар.

ҮЛЕТПҮР БҮДҮРҮЛГЕЛЕРНИҢ БОЛГАШ ТУДУГЛАРНЫҢ, КОЛХОЗТАРНЫҢ, СОВХОЗТАРНЫҢ БОЛГАШ АЛБАН ЧЕРЛЕРИНИҢ КОЛЛЕКТИВТЕРИНИҢ ТОДАРГАЙ СОРУЛГАЛАРЫ-БИЛЕ АГИТАС-МАССАЛЫГ АЖЫЛДЫҢ ҮЗҮЛБЕС ХАРЫЛЗААЗЫН ХАНДЫРАРЫН, АГИТАС-МАССАЛЫГ АЖЫЛДА ФОРМАЛИЗМНИ, ХАМААН ЧОК КӨӨР ЧОРУКТУ, ДҮЖҮМЕТСИГ-ДУЖААЛЗЫРАК ЧОРУКТУ УЗУТКААРЫН; ЧОННУҢ ЯНЗЫ-БҮРҮ КЕЗЕКТЕРИНИҢ ОРТУЗУНГА ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛДЫ ТААРЫШТЫР ЧОРУДАРЫН; КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ЭКИ ҮЛЕГЕР-ЧИЖЭЭНГЕ КОЛЛЕКТИВТИҢ БҮГҮ КЕЖИГҮННЕРИН КИЖИЗИДЕРИН, МУРНАКЧЫ АЖЫЛЧЫННАРНЫҢ БОЛГАШ КОЛХОЗЧУЛАРНЫҢ ДУРЖУЛГАЗЫН КАЛБАА-БИЛЕ НЕПТЕРЕДИРИН; КИЖИЛЕРНИҢ ЭШТЕЖИЛГЕЗИНИҢ БОЛГАШ БОТБОТТАРЫНГА ДУЗАЛАЖЫЛГАЗЫНЫҢ СЕТКИЛ-САГЫЖЫН ХӨГЖҮДЕРИН ПАРТИЯ КОМИТЕТТЕРИНГЕ БОЛГАШ ПАРТИЯ ЭГЕ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНГА СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ ДААСКАН.

Эки үлегер-чижектерге, күш-ажылдың маадырлыг чоруунга, коммунизм дээш демиселдиң маадырлыг чоруунга кижилерни кижизидери, чеди чылдың онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжының чорудулгазында төрүттүнүп турар бүгү-ле чаа, мурнакчы чүүлдерни идепкейлиг деткиири—массаларның иштинге политиктиг ажыл-чорудулганың чугула угланышкыны бо-дур. Күш-ажылдың эки үлегер-чижектеринге кижилерни өөредип, бүдүрүлгениң чаартыкчыларының дуржулгазын калбаа-биле пропагандалавышаан, бистиң агитаторларывыс болгаш пропагандистеривис оларның маадырлыг чоруунун ниитилелге ужур-дузазын болгаш шимчедикчи күштерин илередип, күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорукта кижиниң бодун, ооң бодалдарының чаагайын, сагыш-сеткилиниң каастаражын көргүзер ужурлуг. Агитаторнуң беседа бүрүзү кижилерниң чаа энергиязын дээре, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга чүткүлүн хайныктырып үндүрген турары кончуг чугула.

Агитаторлар—партияның идея талазы-биле дайынчылары. Олар буржуаз идеологияның кандыг-даа илередиишкиннеринге удур, күш-ажылды болгаш нииттиниң өнчүзүн шын эвес көөр чорукка, хуу өнчүүргек, шажынчыдылгеге болгаш эргиниң өске-даа артыышкыннарынга удур коммунизм тургузукчузунуң мораль дүрүмүнүң принциптери амыдыралга бадыткаттынып тургустунган турзун дээш шиитпирлиг демиселди чорудуп турарлар. Чижээлээрге, Ленинградтың Балтика заводунуң агитаторлары Василий Александрович Смирнов, Николай Степанович Сорокин, Владимир Александрович Дюков болгаш өске-даа хөй-хөй агитаторлар боттарының ролюн шак ынчаар билип турар.

Ындыг агитаторлар бисте эвээш эвес. Ындыг болза-даа масса-политиктиг ажылга дүжүметсиг-дужаалзырак, эреңгей ёзу барымдаалап көөр чорукту хаая эвес болдуруп турары харааданчыг. Чижээ, партияның Горловка хоорkому янзы-бүрү масса-политиктиг хемчеглерни эвээш эвес чорудуп турары «Кочегарка» шахтаның партия организациязын эки үлгер-чижектиг кылдыр көргүзүп турар. Ынчаарга ол шахтада сөөлгү үеде прогулдарның саны эвээжевээн, харын көвүдээн, арагалаар, нииттиниң корум-чурумун үрээр чоруктарның таварылгалары бар болуп турар. Бо бүгү «хемчеглерниң» үнелиг чүүлү чүл?

ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛДЫ КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ ЧЕДИРЕРИН партия негеп турар. Ажылды чогаадыкчы көрбес, массаларга идей-политиктиг дээштиг салдарны чедирериниң бүгү хөй янзы хевирлерин билдилиг ажыглавас болза ол негелдени чедиишкинниг күүседири болдунмас. Кижилерниң коммунистиг кижизидилгези—ол дээрге, амыдыралдың боду-биле доктаамал хөгжүп база түңнеп байыттынып турар дириг, чогаадыкчы ажыл-херек-тир.

Политиктиг агитацияга кол чүүл кижилер-биле тус-тузунда чорудар ажыл болуп турган болгаш ындыг болуп артып-даа турар. Бир эвес кижиниң сеткил-сагыжынче орукту тып ап шыдаар болза, бир эвес кижилерниң салым-чолунга сагыш човап, изиг-биле сонуургап чоруур болза, чүгле ол таварылгада агитатор чедиишкинни чедип ап болур. Бистиң эң дээре агитаторларывыс кижилерниң сагыш-сеткилинге кирип, оларның амыдыралынга, чурталгазынга, хөөнүнге сонуургалды илередип турары-биле онзаланып турарлар.

Ынчалза-даа чамдык партия организациялары бодунуң политиктиг ажылын кижи бүрүзүнге чедир чорутпайн турарын база-ла көрбейн барып болбас. Парторганизациялар хөй-хөй «нииити хемчеглерни» чорудуп турала, ажылчы чоннарның элээн бөлүктери оларның хемчеглериниң даштынга артып каап турарын чамдыкта эскербейн турарлар. Хөй-хөй кедээ районнарда масса-политиктиг ажыл четпес тургустунган. Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының, партия обкомнарының болгаш крайкомнарының сөөлгү үеде болуп эрткилээн пленумнарынга, актив хуралдарынга ол дугайы чугаалаттынган. Дүжүт дээш тулчуушкунуң чедиишкинниг шиитпирлеп турар ховуларга, мал семиртир чайлагларга, ыракта туруп турар бригадаларга кижилер агитаторнуң, лекторнуң, илетгелчиниң сорук киирикчи, кыйгырыкчы сөзүн эптиг дыңнавайн турар. Чурттуң элээн хөй районнарында херээженнер ортузунда ажыл кошкаан.

Сөөлгү үеге чедир-ле бисте политиктиг ажылды колдуунда-ла бүдүрүлгеге азы өөредилге черлеринге чорудуп турган. Ол черле чүүлдүг, чүге дээрге кижилерниң үзел-бодалдары болгаш бүзүрелдери чогум-на бүдүрүлгелерниң, тудугларның, колхозтарның, совхозтарның, дээди өөредилге черлериниң болгаш албан черлериниң коллективтеринге хамыктың мурнунда хевирлеттинип турар болгай. Ынчалза-даа бажыңнар, квартиралар, дыштаныылга черлери база-ла коммунистиг кижизидилгениң чугула одагалары болур дээрзин уттуп болбас. Күш-ажыл болгаш чурттаалга—амыдыралдың коммунистиг хевириниң чарылбас тудуш кезээ болур деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленуму онзалап демдеглээн болгаш коммунистиг чурттаалганы быжыглаары дээш, ооң бедик культуразы дээш демиселди калбартып чорударын партия комитеттеринге, чер-чер Советтеринге, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга саналдаан.

Кижилерниң чурттап турар чериниң аайы-биле кижизидилге ажылын чорударының элээн дуржулгазы Москвада, Ленинградта болгаш өске-даа хоорайларда ам чыгдынган. Партия организациялары микрорайоннарга доктаамал ажылдап турар агитбригадаларны, клубтарны, библиотекаларны, улус театрларын, культура университеттерин, лекторийлерни хөй-нииттиниң шугуму-биле тургузуп, херээженнер чөвүлелдерин, улус дружиналарын, депутаттар чөвүлелдерин, уруглар-биле ажыл чорудар комиссияларны, бажыңнар болгаш участоктар аайы-биле организастап турар. Ол микрорайоннарда чурттап турар коммунистерни чурттакчылар ортузунга идепкейлиг ажылга хаара туттунуп турар. Ол бүгү—чүгле баштайгы базымнар-дыр. Кижилерниң чурттап турар чериниң аайы-биле чорудар ажылды хөй-хөй хоорайларда багай тургускан.

Июнь Пленуму идеология ажылынга доктаамал киржирин бүгү-ле удуртукчу кадрлардан негээн. Партия, ажыл-агый, совет, профэвилел болгаш комсомол ажылдакчылары боттарының коллективтериниң мораль-политиктиг байдалын, бүдүрүлге планнарын күүседирин дег, база-ла шак ынчаар харыылаар ужурлуг.

Миллион-миллион кылдыр санаттынып турар агитаторларның кедергей улуг отрядын бистиң партиявыс өстүрген. Оларның колдуг хөй нуруузу партийжи, хөй-нииттичи хүлээлгениң чуруму-биле марксизм-ленинизмниң улуг идеяларын, бистиң партиявыстың политиказын массалар ортузунга чыл-чылы-биле, а харын-даа он-он чылдарда карак кызыл болгаш халажылга чогу-биле пропагандылап турар магалыг кижилер-дир. Оларның хөй-хөйүнге ол ажыл—ийиги мергежили, улуг, чаагай ажыл-херээ болу берген. Ынчангаш оларның ажылын болур-чогуур-биле үнелеп, мактаар болгаш оларның ажыл-чорудулгазынга ажыл-херекчи, тодаргай дузаны көргүзери-биле кужениишкин үндүрерин харамнанмас херек. Агитатор бүрүзү кижилер-биле бөдүүн, тодаргай, билдиниг, сагышка киригир кылдыр чугаалажып, сорук кириишкиниң болгаш чогаадыкчы эгелекчи чоруктуң оду-биле оларны хайныктырып, XXII съездиниң шиитпирлерин, СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырары дээш демиселге оларның күштерин көвүдедиринге парторганизацияның идепкейлиг болгаш хүн бүрүде дузаламчызы-биле чаңчыгып мергежээн турарын чедип алза чогуур.

(Август 1-де «Праваданың» мурнуку чүүлү).

АК-ДОВУРАКТЫҢ УЛУГ ТУДУУНДАН

КУЛЬТУРА-АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуг эргелели ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш албан-хаакчыларының культура-амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле элээн ажылдарны боттандырып чоруткан. Он беш муң ажыг чурттакчы чоннуг Ак-Довурак ажылчын суурда бүдүрүлгениң, культура-амыдыралдың болгаш чурттаалга бажыңнарының ажыглалга дужааган чаа тудуглары ай, чыл келир тудум улам-на немежип турар.

Амгы үеде бистиң суурувуста 1100 ажыг өөреникчилерлиг он бир чыл школазы, ажылчын аныяктарның кежээки школазы, музыка школазы, тудуг техникуму, ажылчыннарның бүдүрүлгечи мергежилин бедидериниң комбинады болгаш оон-даа өске өөредилге черлери бар.

Бирээзи 250—250 олуттарлыг ийи клубтар, 160-160 орунарлыг ийи уруглар садтары болгаш 100 орунуг уруглар яслизи, ажылчын аныяктарның нииити чурттаалга бажыңнарында 15 кызыл булуңнар доктаамал ажылдап турар. Ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының культура-амыдырал хандырылгазын улам-на экижидер сорулга-биле 11 муң ном фондулуг библиотеканы, үлетпүр бараанларының, аъш-чемниң 15 санныг магазиннерин, тудуг участоктарында 8 ларёктарны болгаш суурда 5 столоваяларны ажыткан.

Хлеб заводу, дааранып болгаш сапык мастерскаялары, чунар бажың, хеп чуур чер, баш таарар чер, 60 орунуг эмнелге, амбулатория, аптека, радио, телефон станциялары дээш өске-даа культура-чырыдыышкынның албан черлери чурттакчы чоңга бараан болуп турар. Чүгле сөөлгү ийи чылдарның дургузунда суурда түс-түс чурттаалга бажыңнары ажыглалга кирген.

Оон иштинде 50 ажыг ийи-ийи каът, бирээзинге-ле 16-18 өг-бүле чурттаар, суг-биле чылыдар бажыңнар бар.

Бот ажылчыннар чаагайжыды кылган 14 нииити чурттаалга бажыңнарында чурттап турар. Ак-Довурактың тудугжулары бо чылдың бирги чартыында 2592 дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн, 100 олуттуг столоваяның, идиктер болгаш ном магазиннериниң тудуун доозуп, ажыглаалда дужааганнар.

Бо бүгү кылдынган ажылдарның түңнелинде 2 чыл мурнунда турганы ышкаш, ажылчыннар өглерге азы майгыннарга чурттаар таварылгалар чайлаттынган. Амгы үеде Ак-Довурак суурнуң кедээр талазында, даг белинде туүйбу-биле тудуп турар 4—5 каът бажыңнар хүн бүрү бедип үнүп турар. Ол болза келир үеде аар үлетпүрге ажылдаар ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш албан-хаакчыларның чурттаар хоорайы-дыр.

Культура-амыдырал хандырылгазының талазы-биле бистиң ажылывыста четпестер чок деп сөглеп болбас. Ол дугайында чоокта чаа болуп эрткен партия-ажыл-агый активиниң хуралынга санал берген эштер тудуг эргелелиниң удуртукчулары бистерни, ылангыя ол ажылды шуут харыылап турар мени шүгүмчүлээни чөптүг. Оортан түңнел үндүрүп, тодаргай хемчеглер алырын дугурушкан бис.

Ол хемчеглер мындыг: бо чылдың август айда дүн-хүн иштинде 10 тонна хлеб быжырар күчүлүг чаа заводту, аъш-чемниң болгаш ногааның 2 магазиннерин, поликлиниканы, 60 орунуг кезип эмнээр салбырны, 50 орунуг божуур бажыңны, 16 өг-бүле чурттаар бир чурттаалга бажыңын болгаш бир үеде 50 кижи кирер чунар бажыңны ажыглаалга дужаар.

Чыл төнчүзүнге чедир 5064 дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн, дүн-хүн иштинде 500 кг. хеп чуур черни, 420 олуттуг кинотеатрны, күш-культура болгаш спорт залын, чүс ажыг тонна аъш-чем болгаш ногаа шыгжаар складтарны, сүт заводун база амыдырал хандырылга комбинадының тудуун доозуп, ажыглаалга киирери планда көрдүнген. Салдынган сорулга улуг.

Кол чүүл тудугнуң ажылын бистерниң талавыстан оперативтиг организастап удуртурувустан хамааржыр. Чурттакчы чоннуң санының өскени база тудуг участоктарынга ажылчыннарның саат чокка чедерин хандырар сорулга-биле республиканың Министерлер Чөвүлели Ак-Довурак суурга доктаамал автобус шимчээшкинин август 1-де ажыдарын Тыва автотрестке (эш Антышевке) даандырган. Бөгүнге чедир бо дугайында хемчег алдынмааны илдептиг...

В. САМБА,
Тудуг эргелелиниң начальнигиниң амыдырал болгаш кадрлар талазы-биле оралакчызы.

КҮШ-АЖЫЛ—КИЖИЗИДИЛГЕНИҢ ҮНДЕЗИНИ

ВЛКСМ Тыва обкомунуң VI пленуму

Эш Г. Ширшиннің илеткелинден

Совет кижилерни коммунистиг ёзу-биле кижизидеринин сорулгаларын ханы болгаш бүгү тала-биле чугаалаҗып көрген СЭКП ТК-ныҥ июнь Пленуму партияның болгаш совет улустуң амыдыралында чугула болдушкын болган деп, илеткелчи эгелээн. СЭКП ТК-ныҥ Пленумунга эш Н. С. Хрущевтуң делгереңгей чугаазында, эш Л. Ф. Ильичевтуң идеткелинде база июнь Пленумунуң шиитпирлеринде идеологтуг угланышкынга партияның кол сорулгалары болгаш оларны бөттандырарының аргалары тодаргайлаттынган.

СЭКП ТК-ныҥ Пленумунга идеологтуг айтырыгны чугаалажып көрген чорук, совет кижилерни коммунистиг ёзуга кижизидеринче партия кайы хире сагын салып турарын база катап көргүскен. Партия болза болдунуң салгакчыны—аныктарны кижизиделинин айтырыгларын чүден артык кичээнгейлиг, сагыш човангыр көрүп турар дээрзи билдингир. Ол салгалдың маадырлыг ажыл-херектери, эң-хүзээлэри болгаш чогаадыкчы чүүлүү ленинчи партияның идегелин бадыткап шыдаан. Ленинчи комсомол болгаш совет аныктар партияга болгаш чонунга бердингенин космосче база катап тоогулуг чаа ужудушкуну кылган Валерий Быковский биле Валентина Терешкованың ияртүнде бадыткап көргүскен.

Оон дараазында идеткелчи бо чылдың июль айның 9—10 хүннерде болуп эрткен ВЛКСМ ТК-ныҥ III Пленумунуң чугаалашкан айтырыгларынга доктаалаан. Совет аныктарны коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүң үндезинингге кижизиделинин дугайында ол пленумга эң-не харысалгалыы-биле чугаалашкан деп, ол демдеглээн, аныктарны коммунистиг ёзуга кижизиделинин айтырыглары бистиҥ республикада канчаар шиитпирлеттинип турарын чугаалаан.

Кижинин коммунисчы үнезин кол тодарадыр чүүл—күш-ажылы чаа ёзу-биле көөр чорук—кижизидилгенин үндезини апарган деп, эш Ширшин чугаалаан. Бистиҥ республиканың аныктары коммунизминиҥ материал-техниктиг базазын тургузарынга керек кырынга киржип, хөй күш-ажылчы чедишкиннерни чедип ап турар. Республиканың ажыл-ишчилери күрүнеге эът болгаш дүк дужаарының чартык чыл планын аҗыр күүсеткен. Ол чедишкинде аныктарның улуг үлүү кирип турар. Республиканың үлетүүр индустризиязының баштайгылары—«Тыва даг дүгү» болгаш «Тыва кобальт» комбинаттар бистиҥ аныктарывыстың ишчи холдары-биле түттунуп турар. Малдың баш санын өстүрери, оон продуктулуун бедидери дээш деминседиҥ мурнуку одуруунга олар турҗуп, кукурузаның хөй ногаан массазы дээш, хөй сүт дээш деминседе олар көскү черни ээлеп турар.

Аныктарның дыка хөй коллективтери күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүмүү үлегери апарган, ажыл-ижин, түскай мергежилин, нинни билигин болгаш идей-политиктиг деңнелин бедидери-биле холбап, хостуг үезин чоп ажыглап турар. Оон чижээнге Кызылдың электростанциязында дежурный инженер Альберт Канга болгаш комсомолчу бригадир Валентина Черкашинага удуртқан комсомолчу-аныктарның ээлчээш демдеглеп болур. Онда аныктар үргүлчү будүүлге онаалгазын күүседип, өске ээлчеглер-биле чаржып, онда ажыддан турар дуржулгалыг хоочун ажылчыннарның аргадуржулгазын өөренип ап, ажыл-ишчи көргүзүглер талазы-биле олардан чыдып калбайн турааралар. Электростанцияның комсомол организациязы күш-ажылдың болгаш хөй-нинтининиҥ чүүминарын үреэр чоруктарны шуут үзүткен шыдаан, аныктарның техниктиг билиглерин бедидеринче онза кичээнгейни салып келген, чаартыкчы санаалдарны шингээдип алырының түскай комсомолчу хайгаарал черин тургускан. Онда ВЛКСМ комитеди өске хөй-нинти организациялары-биле демнежип алгаш, аныг ажылчын кижи бүрүзүнүң дугайында доктаамал сагыш салып турарындан коллектив чаңгыс ай, культурлуг хереглеп байлак болган бедик болу берген.

Ол ышкаш күш-ажылчы үлегерчижекти ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл туктарың чаалап алган комсомолчу-аныктар коллективтери — «Тиилелге» совхозтуң Төп сүт-бараан фермазы (комсомол оргайизациязының секретары эш С. Седен-оол). Бүгү-эвилелдин комсомолчу шалыпчы түүүү «Тыва даг дүгү» комбинатта Владимир Черныгга удурткан аныктар бригадазы болган өскелер-даа көргүзүп турар.

Республиканың аныг өскенинин күш-ажылчы чедишкиннери-биле холбаштыр оларның кижизидилгезинде четпестер ам-даа бар. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидери дээш деминседиҥ, совет улустуң күш-ажылчы кайгамчык чанчылдарынга оолдар, кыстарны кижизидер ажылды комсомол комитеттери ам-даа сурда чорудуп турар. Шиңгыр четпестерниҥ бир көскү чижээ болза, бо чылдың баштайгы чартыныда республикада аныктарның 64 хире сүт-бараан фермаларындан 29 хирези чылдың баштайгы чартынында алган хүзээлгелерин күүсетпээни болуп. Ынчалза-даа аныктарны 64 хире сүт-бараан фермаларындан 29 хирези чылдың баштайгы чартынында алган хүзээлгелерин күүсетпээни болуп.

«Кызыл-тудуг» түдүг эргелиниҥ чаңгыс-даа аныктар бригадазы түдүг-монтаж ажылдарының чартык чыл планын күүсетпээн, а харек кырында олар барык шупту коммунистиг күш-ажыл дээш деминседиҥ киржип турар. Онда комсомол организациязы анык түдүгү бүргүү үлүг-нормазын күүседирип чедип алыр талазы-биле ёзулуг деминсел чоруттаан.

Барыын-Хемчик районда комсомолчу аныктарның 10 сүт-бараан фермазындан 8, Тес-Хемде — 4 фермалар бо чылдың бирги чартынында сүт саалдазын эрткен чылдың бо үезининден кудуматкан. Ол районнарның комсомол комитеттериниҥ бюролары болгаш секретарылары эштер Д. Ооржак биле Ф. Даҗы олар сүт саалдазын бедидеринче аныктарны мобилизаставайн турар.

Күш-ажылды үнелевес, ону хамаан чок көөр болгаш ажыл шагы үзер аныктарның кижи бүрүзү-биле кижизидилге ажылын комсомол комитеттери ам-даа кошкак чорудуп турарын илеткелчи шынгыы шүүгүмчүлээн. Моон түннелинде «Тыва даг дүгү» комбинатка чартык чылда 6 мун кижи-хүн үзүлген. Ажыл кылырындан ойталаар, эвээш күш үндүрген, хойнуң алырын күзээрдер бистиҥ аравыста ам-даа бар. Бо чылдың апрельде Кызыл-Мажалык суурнуң чүрүтакчылары анык оолдар Л. Монгуш, Э. Донгак болган Т. Ооржак олар кандыг-даа черге ажылавайн турган, кем-херек үүлгедип, истелге органнарынга киргеп. Ындыг таварылгалар кайда-да комсомол организациязы күш-ажылчы кижизидилгеже кошкак сагыш салып турар болдур, чүгле оон тыптып кээп турар. Ындыг таварылгаларны чымчак көөр чоруктар бистиҥ амыдыралывыска тааржыппас болуушкуннар тыптыр.

Хөй-нинтининиҥ ончуүн коммунистиг ёзу-биле көөр чорукка кижилерни кижизидери чаа кижи дээш деминседиҥ шиитпирлиг звенозу деп июнь Пленуму демдеглээн деп, илеткелчи чугаалаан. Аныктарның хөй нуруузу улустуң ончуүн бедии-биле үнелеп турар. Ынчалза-даа бо талазы-биле техниканы камналга чок эдилеп турар фактылар бистиҥ республиканың анык механизаторларында бар.

Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин чаа кижини кижизиделиринге кайы хире улуг ужур-дузалыны партия айтып келген. Бистиҥ республикада ол шимчээшкинге 3000 ажыг аныктар хаара түттүнген, оларның хөй нуруузу ам үеде коммунистиг ёзу-биле чүрттен бол-

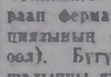

ган ажылдап турар. Бо талазы-биле четпестерниве ам-даа улуг. Амыдыгаа чедир дыка хөй фермалар, бригадалар, звенодар ол патриотчу шимчээшкинге хаара түттүнмээн. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинде көрээ аныктарның чүгле беш хуузу киржип турар. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары дээш чарышты аныык оолдар, кыстарның оруузунга нептередир талазы-биле ажылды комсомол комитеттери ам-даа кошкак чорудуп турарындан, көдээниҥ аныктарында чүгле 25 кижи бо шимчээшкинде киржип турар. Өвүрүнүң «Торгалыг» колхозта Чаа-Суур. «Коммунизме орук» колхозта Арыг-Бажы сүт-бараан фермалары бо шимчээшкинде киржип турар аттыг, а шынында ында саанчылар ол дугайын билбее болуп турар.

СЭКП ТК-ныҥ июнь Пленумунуң болгаш ВЛКСМ ТК-ныҥ III Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни чаазы-биле удуртуп чорудары республиканың комсомол организациязының мурнунда бо хүннерде улуг сорулгаларның бирээзи деп, илеткелчи чугаалаан.

Аныктарны марксисчи-ленинчи теориялар-биле чепсеглээриниҥ болгаш комсомолчу политчырыдыышкынны кижизидилгеге ажыглаарының талазы-биле айтырыгга доктааган. Республиканың аныктарының болгаш комсомолчуларының оруузунда СЭКП-ниҥ XXII болгаш ВЛКСМ-ниҥ XIV съездилериниҥ материалдарын өөренип турар болгуннер ээлээн нептереэн. «Улуг-Хая» совхозтуң Алыы-Шынаа сүт-бараан фермазында А. Дагбалай. Каа-Хем район эмнелгезинде эш Петрова, «Тиилелге» совхозтуң Төп сүт-бараан фермазында эштер Д. Камаа, К. Чаская ышкаш сурагчыг аныык пропагандистерни илеткелчи мактап чугаалаан.

ВЛКСМ-ниҥ Барыын-Хемчик (секретары эш Ооржак), Каа-Хем (секретары эш Оюн), Өвүр (секретары эш Сандан), Улуг-Хем (секретары эш Дукар) район комитеттери. Кызыл хооркому (секретары эш Путинцев) аныктар өөредилгезин багай чоруткан. Аныктарның оруузунга политчырыдыышкынны дараалажакка кылдыр, оларның билиг мергежилинин дээш-биле чорудар деп ВЛКСМ ТК-ныҥ Пленуму айтыкан болгай. Ындыг өөредилгени боттандырарының хевирлерин ВЛКСМ обкомунуң бюрозу саналдан турар. Бирги чадага колдуунда аныык кижи төөгү хөгжүдезиниҥ кол-кол үе-чадаларын, коммунистиг шинтилелди тургузарының кол сорулгаларын өөренип ужурлуг. Бол чүве политиктиг болгаш техника-экономиктиг өөредилгениҥ харылзазында. Ийиги чадага өөренир кижилер оруумак эртеминг, техникумнарда ийикпе азы дээди өөредилге чердеринде өөренип турарлар болур.

Үшкү чада—дээди эртеминг аныктарга болгаш эртеминден база чогаадыкчы интеллигенция. Анаа философия, политэкономия, марксисчи-ленинчи этика талазы-биле семинарларның түскай системазы колдаан турар. Ындыг янзылыг өөредилгени чорударынга комсомол комитеттери амдыгаатган эгелеп белеткениҥ, пропагандистерни шилип алыр ужурлуг.

Аныктарны кижизиделиниҥ янзы-бүрү хевирлерин калбаа-биле ажыглаары, ылангғы хоочун салгалдың кижилериниҥ революсчу чанчыдарынга, маадырлыг чоруктарының чижээнге оларны кижизидер ужурлуг. Ол хиреде бо талазы-биле четпестер хөй, оон түрүк чамдык тураскаадарны безин багай ажаап турар фактылар барын илеткелчи демдеглээн.

Школаларны амыдыралче чоокшуладып, будүрүлге өөредилгезин организастаары эки түннелди берген. Өөреникчилер ниити билигни алырыг-биле кады, будүрүлге бригадаларыныҥ ажил алган, чамдык үре-түннелдиг ажылдарны ап чоруткан. Ындыг өг-бүлелерден чамдык аныык кижилер ам үеде комсомол кежигүнүнге безин кирип ап турар апарган. Чижээ, Сизим чүрттүг Зина Н. чоокта чаа ленинчи комсомолдуң хүрээлеҥинге кирип тура, «эртеминиҥ болгаш техниканың чаа чедишкиннериниҥ, бүгү совет Аныктарның чаагай амыдыралын хажыылаңнап көрүп олурар хөөнүн чок. Шажыниҥ меге сурталындан кезээде алырылганым демдээ кылдыр аныктарның Коммунистиг Эвилелиниҥе кирериниҥ быжы-биле шиитпирлеп алган мен» деп чугаалаан.

Атеисчи пропагандаңы чедишкиниҥ чорударынга биске комсомол обкомунуң лекциялар, түскай мергежилдиг лекторлар-биле хандырып, башкыларның болгаш комсомолчу активчилериниҥ каш хонуктуг семинарларын эртирип дузалаарын күзээн ийик бис деп, ол чугаалаан.

Сураглыг саанчы, ССРЭ-ниҥ Дээди Советиниҥ депутады **Александра Үзүйген** пленумуун индиринден бодунуң коллективиниҥ бо чылгы чедишкиннерин чугаалаан. Тыва хоочун колхозтарның бирээзи «Кызыл тараачын» чеди чылдың бешки чылының баштайгы чартынында күрүче мурнунга алган хүзээлгезин доддур болгаш ажыр күүсеткен. Коммунистиг күш-ажыл дээш деминседиҥ турар Туран сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери ол хүзээлгелериниҥ күүседдезинге улуг үлүү киирген дээрзин ол демдеглээн.

Аңгы үеде бо коллектив мал чемининиҥ белеткелинче идепкейлиг киришкен. Малга четчир хемчээллиг чемнерни белеткеп алыры оон продуктуулуун бедидеринге, ону менди кыш ажырарынга эргежок чугула деп, ол айытқан.

Партия Төп Комитединиҥ июнь Пленумунга күш-культура хөгжүдезинче улуг киҥээнгей салган. Бистиҥ республиканың күш-культуржузары коммунизм тургузуушкунунга идепкейлиг киришпишаан, будүрүлгеде ажыл-чорудулгазың спорт-биле чедишкиниҥ холбаштырып турар деп, республиканың спорт эки-тура ниитилелдериниҥ болгаш организациялыраның Чөвүзелиниҥ даргазы эш **В. Юрьев** бодунуң саналынга чугаалаан. Оларның арааында Кызылдың алгы заводунда коммунистиг күш-ажыл бригадазының удурткучузу И. Чижов, септелге заводунда коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Б. Букарин, хойнуң М. Бошкар-оол болгаш өскелернин-даа бедик мергежилдиг спортчулар апарганын ол демдеглээн.

Тыва АССР-ниҥ Чырыышкын министри **Б. Болдур-оол** бодунуң саналынга аныык салгакчыларны кижизиделиниҥ айтырыгларынга доктааган. Улус өөредилгезиниҥ системазын эде тургускаанының ачызында республиканың школаларында өөреникчилер будүрүлгечи чанчылдарны ниитн билиглерни чедип алыры-биле холбаштырып турар апарган. Өөредилгени амыдырал-биле сырый холбаштырып тургаш, боттарының кижизидип турарларын коммунистиг ажыл-чаңга төлептиг кылдыр кижизидип турар, башкы ажылының мастерлери бистe улам ковүдээн. Чүгле бо чылын безин өөредилге болгаш сагылга-чурумга чүс хуу өөредилгени чедип ап шыдаан башкыларның саны 450 кижи четкеп, оон иштинде республика найысылалында ыңгылар 100 ажыг турар.

Будүрүлге-биле холбашкан чаа программалыг 8-ки классты бо чылын бистиҥ республикада бир-ле дугаар ээлээн хөй школачылар дооскан. Ол ышкаш 11 чылдың будүрүлге өөредилгези школаларын бо өөредилге чылында 301 кижи двозуп, оларның 175 хирези кедээ ажыл-агыйже ажыдап чоруткан, үлетпүр будүрүлгелериче 82 хире кижи школаларга чедип алганы түскай мергежилдерин ёзугаар ажыдап кирген.

Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында бо чайын 21 хире өөреникчилер бригадалары ажыдап турар. Оларның хайгаралында чүгле үнелиг мал чеми культура кукуруза безин 1365 гектар черде өзүп турар. Уруглар аңаа боттарын күш-ажылчы ёзугга дадыктырып, амыдыралчы дуржулганы ап турар.

«Тиилелге» совхозта комсомол организациязының секретары, ында төп сүт-бараан фермазының эргелекчизи **С. Седен-оол** мынча дээн: СЭКП ТК-ныҥ июнь Пленумунуң төөгүдүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бистиҥ совхозтуң аныктары улам-на улуг күжениишкин-биле ажыдап турар.

Бисте комсомолчуларның болгаш аныктарның өөредилгезинче улуг киҥээнгей салдынып турар. Ылангғы бистиҥ фермавыска СЭКП төөгүзүг өөренирининиҥ белгүмүн, ээлеетөөредилгени организастаан бис. Ол ышкаш кежээки школага 16 кижи өөренип турган, оларның 3 саанчы кежээки школаны доозуп, будүрүлге көргүзүүн бедидип, инек бүргүзүнден чартык чылда 800 — 850 литр сүттү саап алган.

Бистиҥ фермавыста колдуунда комсомолчулар болгаш аныктар ажыдап турар. Ол ферма хожудан калган ферма турган. Соолгүредир социалистиг чарыштың дээш хевири — коммунистиг күш-ажыл дээш чарышка бүгү ажылдакчыларны хаара туткан бис. Моок түннелинде коммунистиг күш-ажылдың фермазы деп атты чоокта чаа чедип алдывыс.

Мындыг түннелди канчаар чедип алган бис? Чарышты калбартпышаан, ону баштавры-биле комсомол болдуун тургускан бис. Аныктарның политиктиг өөредилгезин ажыл-херек-биле сырый холбаштырган. Бо бүгүнүң түннелинде мурнунда хожудангай турган ферма мурнакчыларның олуруунче кирген. Бо чартык чылда профзавилел обкомунун, ВЛКСМ обкомунуң болгаш СЭКП Таңды райкомунун база райкүүскомунуң шилчинир Кызыл туктарын чаалап алдывыс. Ол ышкаш бистиҥ үлегеривис-биле коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш деминсежин үнген бригадалар база бар апарганы биске өөрүнчүт.

Ынчалза-даа бисте четпестер чок эвес деп, оратор демдеглээн. Көскү агитацня бисте кончуг чавыс деңнелде. Коммунистиг күш-ажыл дээш чарышта эвээш аныктар киржип турар. Бо четпестерни чайлыдыр дээш кызыл турар бис. Моон-биле кады ВЛКСМ Таңды райкому, комсомол обкомунуң кежигүнериниҥ талазындан биске багай дузалап турарын демдеглээри чугула.

Өзүп орар аныктарны кижизиделиринге хөй күш болгаш ажыл негеттинер деп, Шагаан-Арыгның № 1 ортумак школазының директору **Н. М. Мареева** чугаалаан.

Бистиҥ школавыстың ажылын аналитеп көөрүвүске, бүгү өөреникчилерниҥ 30 ажыг хуузу кончуг эки болгаш эки өөредилгелиг, 6 класстар 100 хуу өөредилгелиг, чүгле 2 отрядтардан өске бүгү отрядтар ийи-

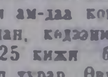

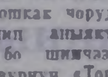

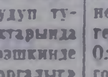

демдек чок өөренип турар болгаш школаның ниити өөредилге шынары багай эвес болду.

Мындыг түннелди чедип алыр дээш бирги ээлчегге өөреникчилерниҥ боттарының харылзазазын бедиткеш, улуг өөреникчилер бичелериҥе, шырак өөреникчилер көшкактарынга, комсомолчулар пионерлерге, пионерлер октябряттарга дузалаар кылдыр ажыдыг ынчаар тургустувус. Оон ынай өөреникчилерниҥ үе-чергези-биле янзы-бүрү ажылдарны чоруткан. Улуг класстарны шефтеп турар организациялар-биле харылзааны күштелдирип, оларны чаа, солун утка-шынар-биле байытқан. Чижээ. АТК шефтеп турар класты-биле будүрүлге өөредилгезин чоруттушаан, социалистиг чарыштың дээш хевирин алган. Олар түннелин докгаамал хынажып турарлар. Бо дээрге чүгле өөреникчилерге эвес, харын ажылчыннарга база ажыктыг, оларның арааында харылзааны улам быжыглап турар чүүл болган. Ол ышкаш, школаны шефтеп турар «Улуг-Хая» совхоз биске база эки дузалаан, өөреникчилер-биле мурнакчыларның ужуражылгаларын чорудуп турар.

Школада пионер ажылы алаан ажыжаан. Пионер ходелимшкиниҥ зоналарында ажыл багай эвес. Пионер эвес бичии уруглар база отрядтарның докгаамал хайгаарал-ында турар.

Өөреникчилерни кижизидеринге күш-ажылчы чыыштарның ужур-дузазы дыка улуг. Бистиҥ школавыс ындыг чыыштарны организастап, кудумчу ногаанчыдылгазы, школа депискээрин чурумчудары ышкаш өскелдаа дузалыг ажылдарны пионерлерниҥ идепкейлиг киржилгези-биле кылып турар.

Школаның башкылар коллективи өөреникчи комсомолчуларның кижизидилгезинче кичээнгей салып, комсомол организациязынга дузалап турар. Комсомолчуларга илеткелдерни, лекцияларны кылып, диспуттарны болгаш янзы-бүрү кежээлерни организастап турар. Ылаңғыя хоорайның будүрүлгелериҥе болгаш совхозка эрттиргилээн кежээлер өөреникчилерге улуг салдарны чедирген.

Чамдык черлерде ышкаш, бистe база-да өөредилге биле кижизидилгенин харылзазазы ам-даа кошкак. Ынчангаш багай өөренир, корум-чурум үреэр чоруктар болуп турар. Ол дээрге идеологтуг ажылга үрей кылышкын-дыр. Өөредилге биле кижизидилге чүгле школаның херээ эвес, а бүгү-ниитининиҥ херээ болгай. ВЛКСМ Улуг-Хем комитеди комсомолчуларның, пионерлеринин эки эгелээшкининиҥ деткивес, дузалавас, оларның негелделерин бижбес, шуут-ла үйгузурай берген орар. Ол ышкаш культура-чырыдыышкын албан чердери өөреникчилерниҥ кижизидилгезинче киҥээнгей салыр ужурлуг.

— Бир эвес бис ниити күш-биле шуптү ажылдаар болзувусса, кижизидилге чедишкиниҥ шиитпирлеттинер, а бир эвес багай ажылдаанывыстан идеологтуг ажылга чаңгыс хуу-даа үрей кылышкын тыптыр болза, коммунизиче шимчээшкинге моондактаар—деп, эш Мареева демдеглээн.

Хөй-нинтининиҥ корум-чуруум камгалалының министри эш **О. Алдын-оол** бодунуң саналынга республиканың комсомол организациязының кижизидилге талазы-биле кылган ажылдарын демдеглээн. Ынчалза-даа республикада хөй-нинтининиҥ корум-чурумун үреэр, кем-херек үүлгедир чоруктарның эвээжевейн турарын, ылангғы оларның иштинде аныктарның хөй болуп, а комсомолчуларның безин бар болуп турарын ол толаргай чижектер-биле көргүскен.

Аныктарның болгаш назы четпээн бичии оолдарның талазындан кем-херек үүлгедир, хөй-нинтининиҥ корум-чурумун үреэр чоруктар Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнарда, Хову-Аксында болгаш Кызылда удаадараа таварыжып турар. Бо бүгү дээрге аныктар ортузунда политкижизидилгелиг ажыддың куду деңнедиҥ хереченлеп, ылангғы назы четпээннериҥ кем-херек үүлгедир чоруу — бүгү-ниитининиҥ өөредилгениҥ хоойлуузун багай күүседип турарын хереченлеп турар.

Республиканың комсомол организациялары эки чүүлдерни кылган. Ынчалза-даа корум-чуруум үреэр, кем-херек үүлгедир чоруктарны сонгадыр дээш ёзулуг деминсел чоруттайн турарын ол шүүгүмчүлээн

Чыраа-Бажы 11 чыл школазының өөреникчилериниҥ будүрүлге бригадазының бригадири **М. Куулар** ол бригаданың ажылын планнуга чугаалаан. Бистиҥ бригадавыс 25 гектар кукуруза болгаш ээлээн каш гектар картофель, ногаа аймаан ажаап өстүрүп турар. Тарыганы хараганың сөөкпен шөлге чоруткан. Ам үеде ийи катап сайзырадып ажыддавышаан, минералдыг чеминчиилгени чоруткан деп, ол чугаалаан.

Бистиҥ бригадавыс ийи чыл ажыддан келген, эки ажыддавас болза, чер чүнү-даа бербейн баар дээрзин эки билип алган бис. Ынчангаш чүткүдүг ажылдап, дыштанылгавысты омак-хөлүг эрттирип турар бис. Биске «Чыраа-Бажы» совхозтуң дирекциязы эки дузалаан, техника-биле болгаш культурлуг чүүттан, дыштанылгарывыска таварымчалыг байдалды тургузуп берген. Ынчангаш эки ажыддан тур бис, боттарывыстың мурнакчыларывыс-даа бар.

Аныктар бистерге эки өөренип, ажыддан чүттаарының, хөлүг дыштанылгарының бүгү эки аргаларын бергени дээш, бистиҥ дугайывыста ава сагыш, салыышкыны дээш «Чыраа-Бажы» школазының өөреникчилери бистер СЭКП ТК-га, Никита Сергеевич Хрущевка ханызы-биле өөрүп четтиргенивисти илергейлевишаан, моон соңгаар коммунистиг ёзу-биле ажыддап, чүүттаа өөренир дээш удам кызарывысты будүредип тур бис деп, школачы бригадир чугаалаан.

Коммунизмни калбаа-биле тургузуп турар үеде идей-кижизидилгелиг ажылды бедидери кажангыдан-даа артык чугула дээрзин ол демдеглээн. Коммунистиг күш-ажыл дээш деминсежин турар ол будүрүлгеде политиктиг өөредилге, политкижизидилгелиг ажыл эки тургустунган. Хөй ажылчыннар 2 — 3 мергежилди чедип алган. Хөй-нинтичи конструкторлар бюрозу, чаартыкчылар багай эвес ажыддап турар.

Комсомолчулар коммунистиг күш-ажыл дээш деминселиҥ чөвүзелиҥ, комсомолчу прожекторну тургузуп, партия-күрүне контролиҥга дузалаар болуктерде ажыддап турар. Бо бүгү четпестерни чайлыдып, эки түннелдиг ажылдаарынга дузалап турар. Чарыштың түннелин үндүрерде, кижилерниҥ ажыы-чаң байдалын база барымдаалап, кандыг бир эпчок чүве кылган таварылганы бүгү коллектив онза болуушкун дег шынгыы көрүп турар.

Эш Григорьев хоорайда чамдык арагалаар, хөй-нинтининиҥ корум-чурумун үреэр аныык кижилерниҥ барын айытқаш, комсомол хоорюму оон-биле шынгыы деминселди чорутса чогтуур деп санаалдаан.

Комсомолдуң Красноярск кедээ крайкомунуң бирги секретары эш **Н. Я. Мельников** индирге үнүп ээрге, пленумнуң киржикчилери динниттиг адыш часкашкын-биле уткаан. Эш Мельников Красноярск крайның бүгү комсомолчуларының болгаш аныктарының мурнуңдан пленумнуң киржикчилериҥе, Тываның бүгү оолдар, кыстарынга изиг байыр чедирген.

Тываның болгаш Красноярскиниҥ аныктарының аразында найырал шагдан бөөр тургустунган, ленинчи национал политиканың ачызында ол найырал удам өзүп быжыккан деп ол демдеглээн. Тываның комсомол организациязының боттандырганы ажык улуг политкижизидилгелиг ажылын ол бедии-биле үнелеп, «Тыва кобальт» «Тыва даг дүгү» комбинаттарны, Ак-Довурак—Абаза оруун калы чудуп турарын демдеглээн. Божалаарывыстың чедишкиннериҥе кызыгаар чок өөрүп турар бис. Ынчангаш болуувустуң ажыл-херээвисти допчуу-биле таныштырайн дээш, эш Мельников крайның сөөлгү 10 чылда өзүдезин, ам салып турар сорулгаларын чугаалаан. Крайның комсомол организациязының кезиинден хөй дээди болгаш ортумак эртеминг, ында 4000 ажыг түскай эртеминг, 1,5 мун башкылар бар. Культура албан черлери дыка хөй, биче нациялар ам чечектелип турар булуңнар кылдыр сайзыраан дээрзин ол демдеглээш, крайның комсомолчуларының хүзээлгелерин, ону канчаар күүседип турарын чугаалаан.

Эш Мельников Тыва биле Красноярскиниҥ аныктарының аразында найраа улам-на калбарып, быжыксын деп, бодунуң чугаазын доозан.

ВЛКСМ Чөөн-Хемчик комитединиҥ секретары **Л. Монгуш** пленумга эрес саналдаан. Ол, бирги ээлчегге Красноярск крайның комсомолчуларынга болгаш аныктарынга Тываның аныктарының изиг байырын чедирерин эш Н. Мельниковтан пленум киржикчилериниҥ өмүнээзинден дилээш, оон Тывага кээп, комсомолчулар-биле ужурашканы дээш аныктарның өөрүп четтиргенин илергейлээн.

СЭКП ТК-ныҥ, ВЛКСМ ТК-ныҥ пленумнарыныҥ аныктарының мурнуңга салган сорулгаларын күүседир дээш, Чөөн-Хемчиктиҥ комсомолчулары болгаш аныктары чүткүдүг ажылдап, будүрүлгечи бедик көргүзүглерни чедип ап турарын ол демдеглээн. Бисте хөй сүт саап ап, чүс баш хойнан 105 — 110 хураган ап, бир хойнан 2,5 кг дүк ап турар аныык мурнакчылар хөй деп, секретарь чоргаарал-биле чугаалаан. Ылангғы аныктар малчыннарже культура походун организастаан. Янзы-бүрү хемчеглерни чорудуп, болгуннерни организастап турар. Ам үеде 22 чүнар бажыңнар, 17 кызыл булуңнарны кылып, 7 фермаларны комсомолчу-аныктар механизастаан. Районда 15 агиткульбригадалар ажыддап турар. Бо чылын аныктарның 3 кежээки школазын, механизатор өөредилгени организастаан болгаш өске-даа.

Ынчалза-даа ажылда четпестер ам-даа хөй дээрзин демдеглээш, эш Монгуш ол бүгүнү дүрген чайладыр дээш чаа ёзу-биле күжениишкиниҥ ажылдаар бис деп чугаалаан.

ВЛКСМ обкомунуң пленумунга Культура министри эш **М. Хомушку**, роспотребсоюз даргазы эш **Б. Будегчинов**, аныык чогаалчы **А. Даржаа** олар база санал бергеннер.

ВЛКСМ Төп Комитединиҥ секретары эш **В. Т. Дувакин** пленумга делгереңгей чүве чугаалаан. Тываның комсомолчуларының мурнунда политкижизидилгелиг ажыл талазы-биле сорулгаларга тодаргай доктааган. Чугаазының сөөлгү кезээзинге ВЛКСМ биле Кыдаттың комсомолуунуң аразында харылзаалар дугайын делгереңгей чугаалаан.

Санал-оналын солчуп турлар

— Коммунистиг күш-ажыл дээш деминсежин турарларның саны бистиҥ аныык кызымчыларывыстың аразында улам-на көвүдеп турар. Совет кижилерни коммунистиг ёзуга кижизиделиниҥ чугула адыры болу берген ол шимчээшкинде республика найысылалының будүрүлгелериндe ниитизи-биле 1143 аныктар бар—деп, ВЛКСМ Кызыл хоорюмунуң секретары Ю. Путинцев пленумга баштайгыда санал бергеш демдеглээн. Хоорайның аныык кижилери будүрүлгелерде эки коргузүглерни чедип ап турарында ангыда, бүгү-ле хөй-нинти ажылдарынга идепкейлиг киржип турар апарганы оларның аажы-чанының улам өскенин хереченлеп турар. Түс-түс комсомол организацияларындан оолдар болгаш кыстар улусчу дружиналарда хөй-нинтининиҥ корум-чурумун камгалажып, бот-тывингыр уран чүүл болгуннеринге идепкейлиг киржип турар.

Чалыы кижилерниҥ хостуг шагын чөп ажыглаарын организастаар талазы-биле хоорайның комсомол комитеди эвээш эвес ажылды чоруткуп турар. Комитеттиҥ бюрозунга августуң 1—3-ке чедир ол талазы-биле семинар эрттирерин шиитпирлээн.

Аныктарны марксисчи-ленинчи ёзуга кижизиделиниҥ талазы-биле илеткелчиниҥ көдүрген айтырыгларын детквиишаан, эш Путинцев хоорайның комсомол организациязынга политчырыдыышкын четкизин кончаар организастаанын чугаалаан. Хоорайда будүрүлгелерге болгаш азбан организацияларга аныктарның 49 ыңдыг болгуннери ажыддап кыштаан. Оларның улуг нуруузу боттарының программаларын чедишкиниҥ доозкан, ынчалза-даа комсомол комитединиҥ болгаш эге организацияларының удуртулгазының кошкаа-биле чамдык болгуннер кичээнгеениҥ эчизиҥе чедирбээн болуп турар. Келир өөредилге чылында бо ажылды чаа ёзу-биле чорудар белеткел хемчеглерни алыр апаар дээрзин ол бадыткаан.

Пленумнуң индиринде — композитор **С. Бюрбе** СЭКП ТК-ныҥ июнь Пленумунга көдүрүнген чугула айтырыглар культура фронтузунуң ажылдакчыларын ээзээн онза бодалдарже кыйгырып турар. Чогум-на аңаа совет кижиниҥ коммунистиг ёзуга кижизиделиниҥ өске чугула айтырыглары-биле чергелештир, музыка хөгжүдезиниҥ талазы-биле чаа чүүлдерни демдеглээн болгай деп, оратор чугаалаан. Бистиҥ республиканың композиторлары чаа-чаа сөлүп ааргаларны чогаадып турар апарган. Музыка чогаадырынга сонуургадыгларның саны чыл келген дудум-на улам өзүп турары өөрүнчүг. Ам үеде түскай мергежилдиг композиторлар болгаш бот-тывингыр композиторлар шуптү 30 чедир санаттыныр турар. Эш Чүльдум-Сурунуң чогаатканы «Моол-совет найыралдың ырызы», эш С. Базыр-оолдуң — «Мээң колхозум» деп ырызы дээш оон-даа өске ааргалар чонныц сагыш-сеткилин өөрүп шыдапкан.

— Бистиҥ районнуң комсомол организациязы эргинин артышкыны болур — чүдүлгеге удур пропагандаңы күштелдирип турары таварылга эвес. Коммунизм тургузукчузу чаа кижини кижизиделиринге моондактарның бирээзи болур шажын-чүдүлгеге удур коммунистиг кижизидилге эштеш чок деминседи чорудар ужурлуг дээрзин СЭКП ТК-ныҥ июнь Пленумунга айытқан болгай—деп, Каа-Хем районда ВЛКСМ комитединиҥ секретары эш **Б. Сам** бодунуң саналын эгелээн.

Каа-Хем оруг Сизим, Үжеп, Чодураалыг ынчаар шажынчы кижилер школа назылыг уруг-дарыгларын пионерге болгаш комсомолга киреринге хорүп, аныык салгалдың культурлуг амыдыралынга моондак чедирерин орадажыр чоруктар хөй. Эржейде будүрүлгеде школаның өөреникчилериниҥ чүгле 11 уруг пионержи галстуктарлыг чорүп турар. Ынчалза-даа районда комсомол комитеди өске хөй-нинти организациялары-биле демнежип, будүрүлге бригадаларынга ажыддап, түскай мергежилди ап турар. Ынчалза-даа школаларда өөредилге, кижизиндилгелиг ажылче комсомол, пионер организацияларының кошкак кичээнгей салып турарындан, өөредилгени болур-чогуурубиле организаставаан, уруглардың политиктиг кижизидилгезин экижиттирип турар фактыларны илеткелчи тодаргай чижектерге киргускен. Школаны ара каар чоруктар хөй болгаш оон түннелди назы четпээннериҥ талазындан кем-херек үүлгедир чоруктарны болдуруп турар. Ол ышкаш Кызылда Күргүнени

Курск дээрбээнге тулчуушкуннуң 20 чыл болганынга

Бодунуң хемчээлиниң талазы-биле дайыннар төөгүзүнге туруп көрбээн танкалыг тулчуушкун таптыг-ла 20 чыл мурнунда Белгород областың Прохоровка суурунга болган.

Ынчаарда чугааланып турганы-биле алырга, азарганчыг бичии черге, «дайынның километринге», бүдүн чартык муң танкалар кээп тарарышкан. Аңаа совет танкалар тиилеп үнген.

Ам ол черлерде свёкла өстүрер «Октябрьский» совхозтуң болгаш «Кызыл туг» колхозтуң тараа-кадылаң черлери чаттыла берген чыдар. Ол болза Прохоровск районда эң-не улуг ажыл-агыйлар-дыр.

ЧУРУКТА: Прохоровск быжыглаашкынынга тулчуушкунуң киржикчизи, мурнунда танкист чораан, а ам Калинин аттыг колхозтуң хаван фермазының эргелекчизи, Совет Эвилелиниң Маадыры К. Лиманский биле свёкла өстүрүп турар «Октябрьский» совхозтуң комбайнери А. Селюков олар мурнунда тулчуушкун болуп турган черде турлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Школалар септелгези

«МАЙ 1-ЗИ» КОЛХОЗТА

Тожу районнуң школалары июль 16-га чедир оттулар ыяжын бүрүн дужуруп албышаан, септелгени база дүрген темпи-биле чорудуп турар. Ылангыя «Май 1-зи» колхозта школа септелгези эки болуп турарын демдеглээри чугула. Колхозтуң К. Дажыкыкка баштаткан тудугжу звенозу Ийде ийи аал чурттаар башкылар бажының июньнуң төнчүзүнде тудуп дооскан. Тудугжулар ам июльдуң 23-тен эгелээш, Дээтнелик деп черде узуну 14 м, дооразы 7 м бажыңның тудуунче кирген болгаш ол бажыңны август айда доозар сорулганы салып алган шалыпчы ажылдап турарлар. Бызаңчылардан эштер Сарыг-Хува, Мыйгакчык, Чылбак, Кылбыжа, Байыр-оол, Дажыык олар хүн нормазын ажыр күүседип турар.

* * *

ЧАА ШКОЛАНЫ ТУДУП ТУРАР

Ол колхозтуң девискээри Дээтпеликде кадыы багай уруглар өөренир 160 олуттуг чаа школаның тудуун июль айның эгезинден кылып эгелээн. Хоочун бызанчы К. Хүлербенге баштаткан тудугжу бригада школаның ханазын хүн-бүрү бедидип бар чоруур. Колхозтуң чолаачызы Д. Хемер-оол тайгада белеткээн чудуктарны машиназы-биле хүнде үш катап сөөртүп турар. Школаның рамаларын чазаныр цехтиң бызанчылары белеткеп эгелээн. Тудугжулар ам школаның ханазын ноябрь 1-де доозар сорулганы салып алган, шалыпчы ажылдап турарлар.

Тудугнуң темпизи дүрген чорутура-даа, ханаже чудуктар үндүр тырттар чоон хендир, улуг өрүмнер болгаш кадаг чогундан ажыл саадап турарын тудугжулар хомудап чугаалап турарлар. Бир эвес эргежок чугула чүүлдер-биле тудугжуларны долу хандырган болза, ажыл оон-даа экижир турган.

В. Аранчаа.

* * *

СЕПТЕЛГЕ ДООЗУЛГАН

Улуг-Хем районнуң Эйлиг-Хем школазы мурнуку чылдарда септелгени долузу-биле кылбайн, кызыа чогуур хөй чүүлдү кыры-биле эренгейлеп турган. Бо чылын ында байдал шуут өске. Школаның бүгү класстарының болгаш башкылар чурттаар 6 бажыңның өжиктерин, соңгаларын септээн, шалазын будаан. Школа чоокка чедир 11 печканы салдыртпышаан, эрги херимни чаарты солуп, элээн улуг бажыңны крышалаан. Өөредилге мастерскаязында ам ийи станокту база тургускан. Эрги парталарны бүрүн септээш, оон кырынга 35 чаа партаны база салып алган. Школаның септелгезинге бызанчылар К. Чимбии, М. Садыы, К. Үнүкей, печка салыкчызы В. Авчитаев, аштакчы Т. Быйлан олар идепкейлиг киришкеннер. Септелге доозулганы-биле кады кыжын оттуларынга четчир ыяш база дужурттүнген.

К. ЧОЛДАК-ООЛ.

Улусчу контроль чөрүп тур

Частырыгларны эдип, ажылды шулуудаткан

Барыын-Хемчик районда партия-күрүне контролюнуң комитеди дузалаар бөлүктерниң база массаларның идепкейлиг киржилгези-биле чер-черге хыналдаларны чорудкан. Оон илерээни: «Союзсельхозтехниканың» район салбыры «ДТ-54» деп бир тракторну септээни дээш 800 рубль алыр ужурлуг турган, 880 рубльди төлеттирип алганы шын эвес болган. Септелге дээш ниитизи-биле 2000 рубльди артыр төлеттирген чүвениң шынынга канчап-даа дүүшпес. Ол ынча түңнүг акшаны хамаарышкан колхозтарга болгаш совхозтарга партия-күрүне контролюнуң комитеди дедир эгиттирген.

Ниитизи-биле 10 муң рубль өртектиг, ажыл-агыйларга ындыг херегжиттинмес техника кезектери «Союзсельхозтехника» салбырының складтарында ажыглал чок чыдар. Колхозтарның, совхозтарның чагыын хүлээп ап турар «Сельхозтехника» салбырының харысалгалыг ажылдакчызы эш Пратухин чагыг ёзугаар херектиг артык кезектерни чагыдып эккелдирер талазы-биле боттуг хемчеглерни албаан, а харын Чөөн-Хемчик эргелелиниң колхозтарынга болгаш совхозтарынга херегжиттинмес кезектер чыглы берген чыдар.

«Союзсельхозтехниканың» республика каттыжыышкыны чамдыкта чагыг барымдаалавайн, тавартышкан-на кезектерни чорудуп турганы шын эвес. Ындыг кезектерниң ажы эвээш болганын практика көргүскен.

— Фактура силерниң адрезинерде бижиттинген-дир, ынчангаш ында айыттынган кезектерни алыр апаар силер. Оларны дедир чорудар болза, албас бис, Саян артынче барып, садыптыңар—деп «Союзсельхозтехника» каттыжыышкынының ажылдакчылары ынчаар дыңнаткан. Ындыг практиканы чөптүг деп санап болбас. Чижээ, Барыын-Хемчик районга түскай чагыг ёзугаар кукуруза олурту 13 машинаны чорудар турган 28-ти, силос ажаар 8 комбайнның орнунга 17 комбайнны чорудуп берген. «Союзсельхозтехника» салбырының девискээринде хөй чаа техника сандаргай чыткылаар. Олар ам-даа эптеттинмээн. Хөй акша-хөреңги өртектиг, ажыглаттынмас кезектерни эккелдирип турган болгаш ажылга харысалга чок чорууну көргеш, эш Пратухинниң партия-күрүне контролюнуң комитеди шыңгыы доңгуткан, салбырның эргелекчизи эш Силкинниң шыңгыы сагындырган. Салбырда ындыг четпестерни эргелекчи көре турган, чайладырының хемчеглерин албааның болгаш частырыгларны эптээниниң комитет буруу шапкан. Илерээн четпестерни чоокку үеде чайладыр дугайында салбырның удуртукчуларынга партия-күрүне контролюнуң комитеди даалган.

«Мурнакчы» колхозтуң удуртукчулары «Малчын» колхозтан 17 бидон саржагны эккелдиргеш, күрүнеге сүт садарының планын ооң-биле долдуруп күүсеткен. Ындыг-даа болза, колхоз бодунуң сүдү-биле күрүнеге сүт садарының планын күүсетпээн. Ол удуртукчулар бар аргаларны ылап санап көргеш, ажылды эки организастаан болза, чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт садарының планын колхоз бодунуң күжү-биле күүседип болур аргалыг турган.

«Малчын» колхозтуң удуртукчулары 17 бидон саржагны «Мурнакчы» колхозка «чегдирген». Ол колхоз июль, август айларда саржагны боду-биле «Малчын» колхозка дедир эгидер деп ийи ажыл-агыйларның удуртукчуларының дуржулгазы ындыг болган. Ындыг байдал-биле карак ажыттаашкын болза, күрүне мегелээн, ооң мурнунга шынчы эвес чорук-тур.

Артельдиң № 24 отчёдундан көөрге, «Мурнакчы» колхоз чылдың бирги чартыында 591 центнер сүттү бүдүрген, а күрүнеге сатканы—658 центнер болган. Моон ап көөрге, сүттү бүдүргениниден күрүнеге сатканы хөй апарган, азы 67 тонна көвүдээн-дир. Ол болза, шын эвес, харын сүттү бүдүргениниң күрүнеге сатканы эвээш болур. Ынчангаш мегелээшкинниң туттурганының база бир фактызы ол.

Сес бидон саржагны Маслопром хүлээп албайн, дедир эгиткен. Чүге дизе, саржаг багай чыттыг, салидол-биле холушкан, бидоннарның иштиарыг эвес болган. «Малчын» колхозтуң удуртукчулары артелиниң саржаан өске ажыл-агыйга, чегдиргени таарымчалыг чорук деп санап болбас. Иштин чугбаан, салидол турган бидоннарга саржагны куткаш, карак ажыттап чорудупканың харысалга чок чорук деп санаар херек.

«Мурнакчы» колхозтуң удуртукчулары сиген кезер машиналарның, тараа комбайннарының септелгезин доозулган деп медээлээн, а херек кырында 3 комбайн, сиген кезер чамдык машиналар септеттинмээн. Шын эвес медээлерни киирип турганы дээш колхоз даргазы эш Кудурукпайның, улуг бухгалтер эш Сундуй-оолдуң партия-күрүне контролюнуң комитединиң хуралынга шыңгыы доңгуткан. Партийжи контрольду сулараткан парторганизацияның секретары эш Данзын шыңгыы сагындырыг алган. Үстүнде ады үнген эштер боттарының буруузун билинген.

Тараа хүлээп алыр пунктунуң белеткели кайы хире чорупп турар дугайында ооң эргелекчизи эш Арапданның информациязын комитеттиң хуралынга чугаалашкан. Район бо чылын күрүнеге 4250 тонна тарааны садар. Тараа урар 7 склад чүгээр белеткеңдиг, складтарның 1028 дөрбелчин метр шөлүн асфальтылап дооскан. Тараа белеткел пунктузунуң ажылчыннары 4 транспортёрну, тараа кургадыр 3 кезек черин, 27 электромоторну септээн.

Моон-биле чергелештир хөй четпестер хыналдадан илерээн: өртке удур хемчеглер чогуур негелдезинге чедир чорутттунмаан, бо талазы-биле белеткел, өрт өжүрер чепсек-херекселдер четпес. Складтарның иштин арыглаттынмаан. Бухгалтерия документилерин хынаанындан илерээни — эртхен чылын бир совхоз арбайны эккеп дужаарга, лаборант частырыг кылып, кызыл-тас кылдыр бижип кааны илерээн. Ынчангаш документ барымдаалаарга, 3400 кг кызыл-тас четпес, а 3420 кг арбай артып турар апарган. Четче кылдынмаан чүүлдерни чедир кылыр, четпестерни чоокку үеде чайладыр дугайында боттуг хемчеглерни алырын эш Арапданга партия-күрүне контролюнуң комитединиң хуралындан даасан.

К. КАЛГАХӨӨ,
Барыын-Хемчик парткомунуң инспектор-парторганизакчызы.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Амыдырал айтырыынче сагыш сал ыр

«Күш-ажылдың хостуу» колхоз ийи чыл бурунгаар акша төлевиринче шилчээн. Күш-ажылга кылганың барымдаалап ай санында акша алыр чорук, колхозчуларның материалдыг сонуургалын улгаттырган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн-даа бедиткен.

Ынчалза-даа колхозтуң баштаар чери сөөлгү үеде колхозчуларның ажыл төлевирин чогуур үезинде төлевес апарган. Ылангыя апрель айда ажылдааны дээш акшаның чүгле чартыын июльдуң эгезинде эккеп берген, а май, июнь айларның акшазы бээр шинчи чок болуп турар.

Амгы үеде колхозчулар сиген ажаап алыышкынынга калбак-биле киржип турар. Массалыг херектелдиң бараанын салып алыр акша чокка чурттаары колхозчуларга дыка таарымча чок болуп турарын колхозтуң баштаар чери, күрүне банкызының Шагаан-Арыг салбыры чүү деп бодап турарлар ирги?

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Прик көвүрүглер

Өвүр районнуң төвү Хандагайты суурдан ырак эвесте 10 ажыт километр черде 4 көвүрүг ирээш, буступ, үрелип эгелээн. Бо көвүрүглерни кылгандан бээр 20 чыл ашкан. Ук көвүрүглерни Чөөн-Хемчиктиң № 1030 орук участогу кылыр болгаш харылаар турган. Ук черниң начальниги эш Ойдуп Өвүр районнуң төвү Хандагайты суурга чаңгыс катап келгеш чана берген.

Ол көвүрүглер-биле Өвүр болгаш Моңгун-Тайгаже чүъктер сөөрткен машиналар болгаш почта, автобус дээш бүгү-ле машиналар чорууп турар. Бо дугайында Чөөн-Хемчиктиң орук чери, ооң начальниги эш Ойдуп, Өвүр районнуң орук мастери эш Канчыыр-оол олар чүнү бодап орарыл?

Ам кол чүве болза, ук көвүрүглерни дүрген септеп, оларны үргүлчү үлегерлиг тургузары болуп турар.

А. АРТАА.

Садыг—чоннуу-биле болур ужурлуг

Самагалдай суурнуң магазиннеринге кижилер халас шак эрттирип, үр үеде ээлгегге турар ужурга таварышып турар. Дежурный магазин үр үениң иштинде ажылдавайн келген. Ол ышкаш ларёк сөөлгү үеде көңгүс ажыттынмастаан. Столоваяда байдал база-ла оон дээредевес.

Аъш-чем садыын эртенгиниң 10 шактан эгелеп ажылдаар кылып кааны таарымча чок. Чүге дизе кижилере эртен ажылдап чоруурунуң мурнунда херегзээр аъш-чемин саттынып алырын күзээр. Аъш-чем садыын эртенгиниң 7 шак чартыктан эгелеп ажылдаар кылдыр чурумчулары негеттиниип турда, хамаарышкан черлер ону херекке албайн турар.

Бо үстүнде четпестерни дарый узуткап, чоруур хемчеглерни алыры райпо баштаар черинден (даргазы Моңгуш) чон негеп турар. Чоңга төлептиг бараан болуру, чоннуң негелдезин күүседири — кооператорларның кол хүлээлгези эвес чүве бе?!

М. МАРГЫС-ООЛ.
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

ЧАГААЛАРДАН ОДУРУГЛАР

УТТУНДУРБАС ӨӨРҮШКҮМ

1960 чылдың күзүнүнде театр студиязынга хүлээп алган бөлүк студийжилерниң аразынга мен база кирдим. Ол-ла чылын кежээки школаның 8-ки класзынга өөренип кирген мен.

1963 чыл мээң амыдыралымга уттундурбас чыл. Студияны чедиишкинниг доозуп, дипломну алдым. Кежээки школаның 10-гу класзын доозуп, ортумак эртемниң аттестадын холга алдым. Оон-биле кады Ленинградтың музыка болгаш кинематография институдунче кирериниң экзаменнерин дужаап, улуг Лениниң адын эдилээн, маадыр хоорайга барып өөренир аас-кежиктиг болган мен.

К. Кара-Сал.

ХОСТУГ ШАГЫНДА

«Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырының аныяктары хостуг үезин чөп ажыглап билирлер. Салбырда бот-тывынгыр уран чүүл бөлүү эки ажылдап турар. Аныяктар боттарының концертин чон мурнунга каш удаа бараалгатканнар.

О. Кайгал-оол.

* * *

СОНУУРГАТКАН

Республиканың хөгжүм-шии театрының артистери Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-ишчилеринге аалдап чораалнар. Артистер үш бөлүкке үстүп алгаш, солун программалыг концерт база «Бальзаминовтуң кадайланыышкыны» болгаш «Ийи кожайның чалчазы» деп шиилери-биле бүдүрүкчүлерни сонуургатканнар.

К. Кертик-оол.

МООЛ ӨННҮКТЕР БИСКЕ ЧОРААН

Акы-дуңма моолдан бөлүк эштер бистиң республикага ай ажыг турганнар. Олар «Чедер» болгаш «Үш-Белдир» курорттарга эмнедип тургулаан. Эмнедип дыштанганының соонда, олар бистиң республиканың найысылалы-биле, ооң үлетпүр бүдүрүлгелери-биле таныжыканнар.

ЧУРУКТА: бөлүк моол эштер республика типографиязының ажылы-биле таныжып турлар. *Фото Н. НИКОЛАЕВТИИ.*

Кымнар каттыжып, кымнар удурланып турарыл?

Радиоприёмниктиң ногаан отчугажы чивеңейнип, бир чалгыгдан өске чалгыже дамчыдар туда шакытайнып турар,—кандыг-даа станцияны тударынга, «Москва» дээн сөс черле болгандан дыңналып турар, таарзыныышкынның, шын сеткилдиң өөрүшкүзүнүп сөстери чер-ле болгандан дыңналып кээп турар; мырыңай хөй эвес радио чалгыгларындан шыксымаар, караңгы чер иштинден кээп турар ышкаш, сооксумаар үннер дыңналып турар: ында «соок дайынның» агаары ам-даа еболаңналы хадывышаан. Эфирде бүгү делегейниң онзагай плебисциди-даа болуп турганзыг: ядролуг чазылдырыышкынны хоругдаары дээш кымнар туржуп турары, а кымнар аңаа удурланып турары; кымнар делегей байдалын кадыкшыдары дээш туржуп турары, а кымнар ону улам ынай хирлендирери болгаш дорайтадыры дээш туржуп турары; кымнар тайбыңны быжыглаары дээш туржуп турары, а кымнар дайынны кыпсып үндүрери дээш туржуп турары оон дыңналып турар...

Агаарга, суг адаанга болгаш космоска ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында керээни Москвага парафирлээн чорук — ол дээрге ядролуг дайынның кыжаныышкынын эвээжедиринче угланган чүгле баштайгы базым-дыр, тайбың дээш демисежип турар күштер чедип алдынган чүүлге оожурган шыдавас, ук керээ болза, чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүнү-биле дүжүрериниче угланган чаа болгаш оон-даа улуг базымнарны кылырынче күрүнелерни албадаар сорулга-биле бүгү делегейниң күженишкиниг, каттышкан кампаниязын чорударының медээзи болур ужурлуг деп, Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президентизи профессор Джон Берналдың чугаалааны кончуг-ла шын. Ол дээрге аңаа-ла бир базым эвес болгай, ол дээрге ядролуг шенелделерни соксадыры дээш үр чылдарда демисежип келген тайбың күштериниң улуг тиилелгезин айтып турар дыка улуг, чугула базым-дыр. Ынчаарга ол тиилелге оларны чаа-чаа чедиишкиннерже сорук киирип турар.

«Ол — эки эге-дир»— деп, эш Н. С. Хрущев чугаалаан. «Ол болза тайбынче орукка базым-дыр, угаансарыылдың оруунга базым-дыр, дайындан өске талазынче базым-дыр» — деп, Джон Кеннеди чугаалаан. «Ол керээ бодунуң талазы-биле чугула ужур-дузалыг болуп турар, ынчалза-даа болдунуп болур чаа улуг болуушкуннарга үндезин болур оон-даа артык улуг ужур-дузалыг болуп турар»— деп, Гарольд Макмиллан чугаалаан. «Ол болза делегейниң амгы төөгүзүнге эргилделиг пункт-дур» деп, Джавахарлал Неру чугаалаан. «Ол болза дайын кыпсыкчыларының эң-не шыңгыы аштырыышкыны-дыр»— деп, ГДР-ниң Улус палатазының даргазы доктор Иоганнес Дикман чугаалаан.

Керээни парафирлээнинге Варшава керээзиниң күрүнелериниң коммунистиг болгаш ажылчын партияларының ТК-ларының бирги секретарьлары болгаш чазактарының баштыңнары, Бразилияның, Мексиканың, Чилиниң, Каттышкан Араб Республиканың президентилери, Италияның, Канаданың, Цейлоннуң, Грецияның, Австралияның, Чаа Зеландияның, Ирландияның, Данияның болгаш өске-даа хөй чурттарның премьер-министрлери байыр чедирген. Үш чурттар — дугуржулганың тургузукчулары ол керээге ат салгаш, күштүг болдуруп чарлаары билек-ле, ук керээге доп-дораан каттыжарынга белениниң дугайын хөй-хөй чазактар ам безин медеглээн. Черле болганда хөй-ниити дугуржулгага байыр чедирбишаан, оон ынайгы өңү келген айтырыгларны соңгаарладыышкын чокка шиитпирлээрин, «соок дайынның» озаннарын аштаарын, тайбыңны быжыглаарын негеп турар. Эгелээшкин кылдынгандыр, улам-на бурунгаар чорунар — деп, кижилер чугаалап турар.

Шаг-үе эрттирип болбас, термоядролуг чепсегленишкинниң эндере бүдүреринге сундулуг американ эртемден Теллерниң сөзү-биле алырга, «атомнуг бомбаже дүлгүүр болур» 586 реакторлар ам делегейде ажылдап турар дээрзин үтпаалынар. Ол реакторларга чиг-эт болуп турар уран дээр бүдүмел барык-ла бүгү чурттарда бар болуп турар, ынчаарга ам ооң өртээ база чиик — бир фунтунуң өртээ 8-ле доллар хире. Реакторларга киргеш, демги уран чоорту чайыннылчак өңнүг, аар металл болу бээр, ол дээрге сүртенчиг плутоний-дир. Кижиниң холдары болгаш угааны-биле тургускан ол металлды шаажаң аяктан биче хемчээлдиг чаңгыс кестинчи кылдыр ээлдирип каар болза, ол кестинчи 1945 чылдың августуң 9-та Нагасакиге болганы ышкаш, бүдүн хоорайны үреп каар (плутонийден кылган бомбаны американ чепсектиг күштер төөгүте бир дугаарында аңаа шенээн; Хиросиманы 235 дээр урандан кылган бомба үрегдээн).

Нагасакини узуткап каан ышкаш, шак ындыг он бомбаларны кылырынга четчир санныг плутонийни ам ядролуг чепсээ чок болуп турар үш он чурттарда реакторлар бо чылдың төнчүзүнге чедир бүдүрүп үндүрер апаар, а 1967 чылга чедир ол реакторлар болгаш ол үеге чедир тургустуна берген турар өске-даа реакторлар чүс-чүс атомнуг бомбаларны бүдүреринге херек ынча санныг плутонийни бээр апаар дээрзин санап үндүрген. Ядролуг чепсектиң ам чыдыыган ол халаптыг курлавырларынга бодаарга, ол дээрге шоолуг эвес чүве-дир, ынчалзажок таварылга болу бергенде делегейниң термоядролуг дайыны кыпсып үндүреринге ол безин четчир ышкажыл.

Ындыг болган төлээде, бичии-даа саадавайн, бот оожургаттынышкынга алыспайн, эки эгелээн херектиуламчылаар херек: агаарга, суг адаанга болгаш космоска шенелделер кылырын хоругдаар дугайында дугуржулга чедип алдынган-дыр, — ам чер адаанга кылыр шенелделерге удур демисежир болгаш чер кырында ак-сеткилдиг бүгү-ле кижилерниң мурнунда туруп турар кол сорулганы: бүгү-ле ядролуг чепсекти болгаш ону чедиреринин херекселдерин хоругдаарын болгаш узуткап чок кылырын, чепсегленишкинни делегейниң шыңгыы контролю-биле бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрерин чедип алырын шиитпирлээр.

Амдыызында ол сорулгалар шиитпирлеттинмээн турда, амыдыралдың бодунуң бирги чергеже идип үндүрүп турары бирги чергениң хемчеглерин: НАТО-ның киржикчилери биле Варшава керээзиниң киржикчилериниң аразынга халдашпас дугайында керээни чарарын; күрүнелерниң шериг бюджеттерин кызырарын; хенертен халдаар чорукту болдурбазының хемчеглерин боттандырарын; ГФР-де болгаш ГДР-де даштыкы шериглерни кызырарын; барыын талакы күрүнелерниң ГФР-де шериглеринче бистиң төлээлекчилеривисти чорутташ, аңаа дораагаштыр оларның төлээлекчилерин ГДР-де туруп турар совет шериглерже чорударын соңгаарладыышкын чокка боттандырар херек. Эш Н. С. Хрущев «Правданың» болгаш «Известияның» корреспондентилериниң айтырыгларынга харыылавышаан, ол айтырыгларның чугулазын база катап онзалап демдеглээн.

Мында санаттынган хемчеглерни боттандырарын чедип алыры берге бе? Ийет, берге. Чедип ол болур бе, ынчаш? Чугаа чок чедип ап болур. Херектиң ужуру чүдел дээрге, кижилерниң демиселге сырый каттыжарында, дайын кыпсыкчыларын болгаандырарында болгаш боттарының тайбынче тура-соруун оларга албадаарында болур. Эң-не нарын болгаш берге айтырыгларның талазы-биле безин дугуржулга чедип алдынып болур дээрзин Москвага чедип алдынган баштайгы чедиишкин бадыткап турар-дыр, — термоядролуг дайын кымны-даа кээргевес, ол дайынны кыпсып үндүрерин оралдажыр ындыг кижи ооң чалбыыжынга боду өртенип каныр дээрзин билбес ийикпе, азы билирин күзевейн турар ындыг кижилер ам эвээш-ле тыптыр боор.

— Империализмниң онзагай шынарларының ужурундан тайбыңны камгалап алыры болдунар арга чок деп чугаалажып турар-дыр — деп, совет-венгр найыралдың митингизинге эш Н. С. Хрущев чоокта чаа чугаалаан.—Ынчаарга империализмниң араатанзыг бүдүжү өскерилбээн болгаш өскерлип-даа шыдавас дээрзи ол мырыңай шын харын. Бистер шуптувус ону чугаалап турар бис, чугаалап турарывыс шын-даа ынчаш. Ынчалзажок империалистиг чурттарның политиказын база-ла кижилер тодаргайлап турар болгай, эштер. Ынчаарга ол кижилер база-ла баштыг, бажы мээлиг кижилер-дир. Оларның мээзиниң борбактары кандыг угланыышкынче долганып турар чүве ийик—ол дээрге өске айтырыг-дыр. Бистер—коммунистер бис, бистиң бодалдарывыс чаңгыс угланыышкынныг, а империалистер удурланышкак угланыышкынче бодап турарлар. Ынчалзажок империалистер-даа—бир эвес бүгү-ле бак чүвени кылып бөлүр калчаарап барганнарны барымдаалавас чүве болза—херек кырында боттуг амыдыралдың, делегей күштериниң өскерилген деңзигүрүн, тайбың болгаш социализм дээш туржуп турар күштерниң өзулдезин барымдаалаар ужурга таварышып турарлар.

Ынчаарга «калчаарап барганнарның» ап көөр болза, олар моон соңгаар-даа термоядролуг бомбадан барла шаа-биле халбактаныр болгаш ол бомбаның шенелделерин соксадырынга удурланыр апаарлар. АКШ-тың президентизи болур эрге-дужаалдың дугайын күзеп турар американ сенатор Голдуотер Москвага чедип алдынган дугуржулга аажок дүвүрепбачыыдап, ол керээ мензэ «кедергей улуг ондаксыныышкынны» болдуруп тур деп буу-хаа медеглээн болгаш мынча деп шугулдап айтырган: «ынчаар дүрген дугуржуп алганының» черле херээ чүл ынчаш? Чүгле мурнундагы президент соңгулдаларынга буурап дүшкен эвес, харын-даа Калифорния штаттың губернаторунуң эрге-дужаалынга безин соңгулдуп чадаан, ойлук чок Никсон демги Голдуотерни өттүнмүшаан, «тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның оруунче кирбезе чогуур деп. Барыын чүкту сагындырган». Сенаторлар Джексон биле Стеннис, конгрессмен Хосмер, демги-ле Теллер олар база-ла шак ынчаар чулчуруп турарлар. «Агаарга, суг адаанга болгаш космоска ядролуг шенелделер кылырын хоругдаар дугайында дугуржулганы чедип алган чорук, Каттышкан Штаттарның күчүлүг ядролуг чепсекти тургузарын бойлатканы ол-дур, ынчаарга ындыг чепсекти Совет Эвилели тургузуп алган-дыр» — деп, Хосмер медеглээн. Ынчаарга «калчаарап барганнарның» солуну «Дейли ньюс» ону өттүнмүшаан, мынча деп чулчураан: «Ол бүгү буу-хаа чорук чүге херек чүвел?.. Быжыышкынның болгаш бүгү делегейге тайбың турар магалыг-ла-дыр дээн ышкамзыранчыг амыраашкынның байдалдарынга ону шиитпирлээри баш мунгаш херек-тир... Мурнукузун ёзугаар эки коммунист—ол дээрге чүгле өлүг коммунист-тир...»

Барыын-европейжи «калчаараавнар» база-ла кылыы хайнып, шугулдап турарлар. Бистиң чазаавыс «Москва дугуржулгазынга байыр чедирип турар болгаш ооң адаанга холунуң үжүүн салырынга белен» деп, ГФР-ниң даштыкы херектер министри Шредер чүрээ саргып медеглеп турза-даа, барыын-герман чазактың өске кежигүнү—камгалал министри Бай-Уве фон Хассель буу-хаа мынча деп медеглээн: «ядролуг шенелделерни соксатканы хөй талалыг ядролуг күштерниң дугайында айтырыгга хамаарышпайн турар». Өске-биле чугаалаарга, чүү-кандыг-даа болур чүве болза, термоядролуг бомбаны ушта тырткаш, аңаа стол кырынга салып берзин дээни ол ышкажыл.

Парижтен бужурганып, хыйланган үннер дыңналып кээп турар. Ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында дугуржулгага каттыжарынче кыйгырган Кеннединиң бижиин июль 25-те генерал де Голльга дамчыдып берген турза-даа, даштыкы херектер министри Кув де Мюрвиль турган, Франция Москва керээзи-биле холбашпас, ынчаарга ол хоругдаашкын ядролуг чепсэ «бар» болгаш «чок» чурттарның аразында ылгалды «кристаллчыдар» сорулгалыг дээр янзылыг кылдыр

(Уланчызы 4-кү арында).

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, ДЫҢНАДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

АЖЫК ЧАГАА НОРВЕГ ДЫЛДА

ОСЛО. (СЭТА). Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге СЭКП Төп Комитединиң Ажык чагаазын Норвегияга массалыг тиражтыг кылдыр парлап үндүрген. Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң үндезин айтырыгларын чырыткан ол төөгүлүг чугула документиниң хөй-нити улуг сонуургал-биле таныжып турар.

ГДР-НИҢ УЛУС ПАЛАТАЗЫНЫҢ ХУРАЛЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). ГДР-ниң Улус палатазының хуралы Берлинге ажыттынган. Герман Демократтыг Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң даргазы В. Ульбрихтиң медеглели депутаттарның кичээнгейиниң төвүнде турар. Депутаттар ол медеглелди, а ол ышкаш Күрүне Чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазының дугайында киирген отчётту чугаалажыр.

Республиканың улус төлээлекчи черлеринге соңгулда дугайында хоойлуну, ГДР биле МАР-ның аразында консуль керээзиниң дугайында хоойлуну болгаш өске-даа айтырыгларны анаа база чугаалажыр.

Хуралды ажыдып тура ГДР-ниң Улус палатазының даргазы И. Дикман Скоплеге чер шимчээшкининден болган халаптыг когарал-биле холбаштыр Югославияның улузунга кажыыдалын Улус палатазының депутаттарының болгаш ГДР-ниң чонунуң мурнундан илергейлээн.

Депутаттарның мурнунга Вальтер Ульбрихт медеглел кылган.

БРАЗИЛИЯ ДЕТКИП ТУРАР

РИО-ДЕ-ЖАНЕЙРО. (СЭТА). Чазактың хуралынга Бразилияның президентизи Жоао Гуларт болза ядролуг чепсекти хоругдаар дугайында Москва Керээзинге каттыжар талазы-биле консультацияларны кылыр болгаш эргежок чугула хемчеглерни алыр деп айтыышкынны даштыкы херектер министринге берген.

Үш неделя дургузунда 700 кижини хоругдаан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ажылга хөлезилеп алыр үеде негрлерни кызагдаар чорукка удурланыышкынның чыскаалдары АКШ-та үргүлчүлеп турар. Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң дыңнадып турары-биле алырга, тудуг ажылдарынга негрлерни шаптыктаашкын чокка хүлээп алырын негээн 700 хире кижини полиция сөөлгү үш неделяның дургузунда тудуп хоругдаан.

Чажыт спутникти АКШ-та салып үндүрген

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Калифорнияда шериг-агаар баазазы Ванденбергтен чаа чажыт спутникти АКШ салып үндүрген деп, информация агентилелдери дыңнадып турар.

Япония Москва Керээзинге каттыжар

ТОКИО. (СЭТА). Япон чазактың төлээлекчилериниң июль 31-де болган чөвүлел хуралы ядролуг чепсектиң шенелделерин чамдык кезиктеп хоруур дугайында Москва Керээзинге Япония каттыжар деп шиитпирни хүлээп алган.

Чөвүлел хуралдың соонда парлап үндүрген медеглелде чугаалап турары ядролуг шенелделерни чамдык кезиктеп хоруур дугайында АБШ-тың, ССРЭ-ниң болгаш Англияның Москвага парафирлээн Керээзи чер иштинге ядролуг шенелделерни киирбээн болгаш бистиң негелделеривиске шуут дүүшпейн турар. Канчаарга-даа бис ядролуг шенелделерниң бүрүн соксадырын чедип алырынга база бир базым кылдыр ол Керээниң ужур-дузазын хүлээп көрүп турар бис, ынчангаш япон чазак анаа каттыжар апаар. Ындыг болза-даа ол чорук бо айтырыгның талазы-биле бистиң мурнуку турушувустан — ядролуг шенелделерниң бүгү хевирлерин соксадыр деп негелдеден ойталааны ол эвес.

Чөвүлел хуралдың соонда чуве чугаалап тургаш, министрлер кабинединиң чиигине секретары Курочанониң медеглээни болза, Керээни парафирлээн үш күрүнелер анаа ат салган соонда, Япония Москва Керээзинге албан ёзузу-биле каттыжар.

ДЕ ГОЛЛЬДУҢ АЙЫЫЛДЫГ ШИИТПИРИ

КАНБЕРРА. (СЭТА). «Президент де Голль ондактыг ядролуг бизениниң кырында теңдинейнип турар» — деп, сидней солун «Сан» биживишаан, ядролуг шенелделерни кезик чамдык хоругдаар дугайында керээниң киржикчизи болурундан францияның ойталаанын шүгүмчүлээн.

«Сидней морнинг Геральд» солунунуң бижээни болза: «Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээге Францияның каттышпайн турар чоруу амгы чиик эвес тайбынга улам-на быжыг үндезинни тургузары дээш даржыктыг демиселге база бир херек чок шаптараазын кылдыр хөй-хөй кижилерге ынчаар сагындырар апаар-дыр».

«Де Голльдуң шиитпири хомудаашкынны болдуруп турар-дыр... Француз бомбаның бузундулары удавас Оожум океанның районунда агаарны хораннаар» — деп, «Дейли миррор» бижээн.

Макнамара Боннда

АКШ-тың камгалал министри Макнамара Боннга июль 31-де чеде берген. ГФР-ниң камгалал министри фон Хассель-биле чугаалажыышкыннар дугайында ооң программазы мырыңай чажыт болуп турар. Фон Хассель-биле чөвүлежилге эрттирериниңден аңгыда ийи министрлер Ганновериниң чоогунда Мүнстерлагерже аян-чорук кылыр деп турары чүгле билдинип турар. Бундесвер бодунуң океан ындындан келген аалчызынга чаа «стандарт танкызын» болгаш танкыга удур боду чоруур тургузулганы көргүзер деп турар. Брауншвейгте бундесверниң бригадазынга Макнамара база баар, а оон соонда «Горх фок» деп өөредилге суднозунга фон Хассель-биле чугаалажыышкыннарны катап эгелээр.

Макнамараның кол сорулгазы — бундесверниң дайынчы белен байдалы-биле таныжар болгаш «НАТО-нуң организастыг-стратегтиг айтырыгларын» чугаалажып көөр деп шуугаазынны боннуп камгалал министерствозунуң кижилери таралып турар. «Штуттгартер цейтунг» солуннуң бижип турары болза, «НАТО-га ГФР-ниң шериг салыышкынын көвүдедир дугайында айтырыг — чугаалажыышкыннарның кол темаларының бирээзи болур. «ГФР-ниң камгалал министерствозунга чоок «Франкфуртер альгемейне» солуннуң бодалы-биле алырга, бундесверниң санын көвүдедип тургаш, НАТО-га чаа барыын-герман салыышкынны киирерин Макнамара негээр апаар, ынчаарга чугаалажыышкыннар талазы-биле бонн өңнүктери НАТО-нуң барыын-герман шериглерин атомнуг чепсек-биле чепсеглээрин негээрин оралдажыр деп турар.

ИРАКТА ШААЖЫЛАЛ

ЛОНДОН. (СЭТА). Ирактың шериг губернатору Рашид Мослехтиң медеглелин Багдадтың радиозу дамчыткан. 21 кижини шаажылап өлүрген дугайын ол медеглелде дыңнадып турар. Июль 3-те «Рашид» лагерьге чепсектиг тура халыышкынны үндүрерин оралдашканы дээш оларны буруудаткан.

«Рашид» лагерьде турар шериг кезээниң солдаттары курттарга удур дайын чорудулгаларынга киржир кылдыр чурттуң соңгу чүгүнче чорудар дээн дужаалдан ойталааны ол лагерьге хөлзээшкинниң үнген чылдагааны болган.

Ол шаажылап өлүрген 21 кижиниң иштинден 19 шериг албанныгларын боолап каан, а ийи хамаатыкижини азып өлүрген деп, Рейтер агентилел дыңнаткан.

Тараачыннар помещиктерниң черин ээлеп ап турар

ЛИМА. (СЭТА). Сан-Педро-де-Кахас общинаның (Перу) ийи муң тараачыннары Карпенниң ээлеп турганы Паппас-де-Хуния деп черни ээлеп алган. Тараачыннар ол черге национал тукту аскан болгаш анаа турган майгыннарны үреп чок кылгаш, чаа чурттаар черлерни тудуп алган.

39 чылдарның дургузунда общинаның тараачыннары ол черлерни боттарынга тайбын арга-биле эгидип алырын оралдажып келген, ынчалзадаа помещиктер тараачыннарның чер эдилээр эргезин хүлээп көөрүнден ойталап турар.

Үүрмек чер ажылдыгларны кооперастап турары

ГАВАНА. (СЭТА). 25 муң кабельерия черлиг, үүрмек чер ажылдыгларның Национал ассоциациязының 46 муң хире кежигүннери амгы үеде чээлиниң болгаш хандырылга-саарылганың 560 кооперативтеринде каттышкан. Үүрмек чер ажылдыгларының Национал ассоциациязының 3 муң кабельерия черлиг 4 муң хире кежигүннери мал ажылының 370 ниитилеллеринде каттыжып турар.

Чээли болгаш хандырылга-саарылга кооперативтери чогумчалыг улуг рольду ойнап турар деп, ол организацияның удуртукчуларының бирээзи Хосе Рамирес парлалга конференциязынга медеглээн. Кооперативтерниң коллективтиг өнчүзүнде турар кедээ ажыл-агый чепсектерин болгаш чээлини тараачыннар оларны дамчыштыр ап турар.

Коллективтиг ажылдың ол эге хевирлери кооперацияның улам бедик формаларынче тараачыннарны белеткеп турар.

Кожавыс—Моол Арат Республикада

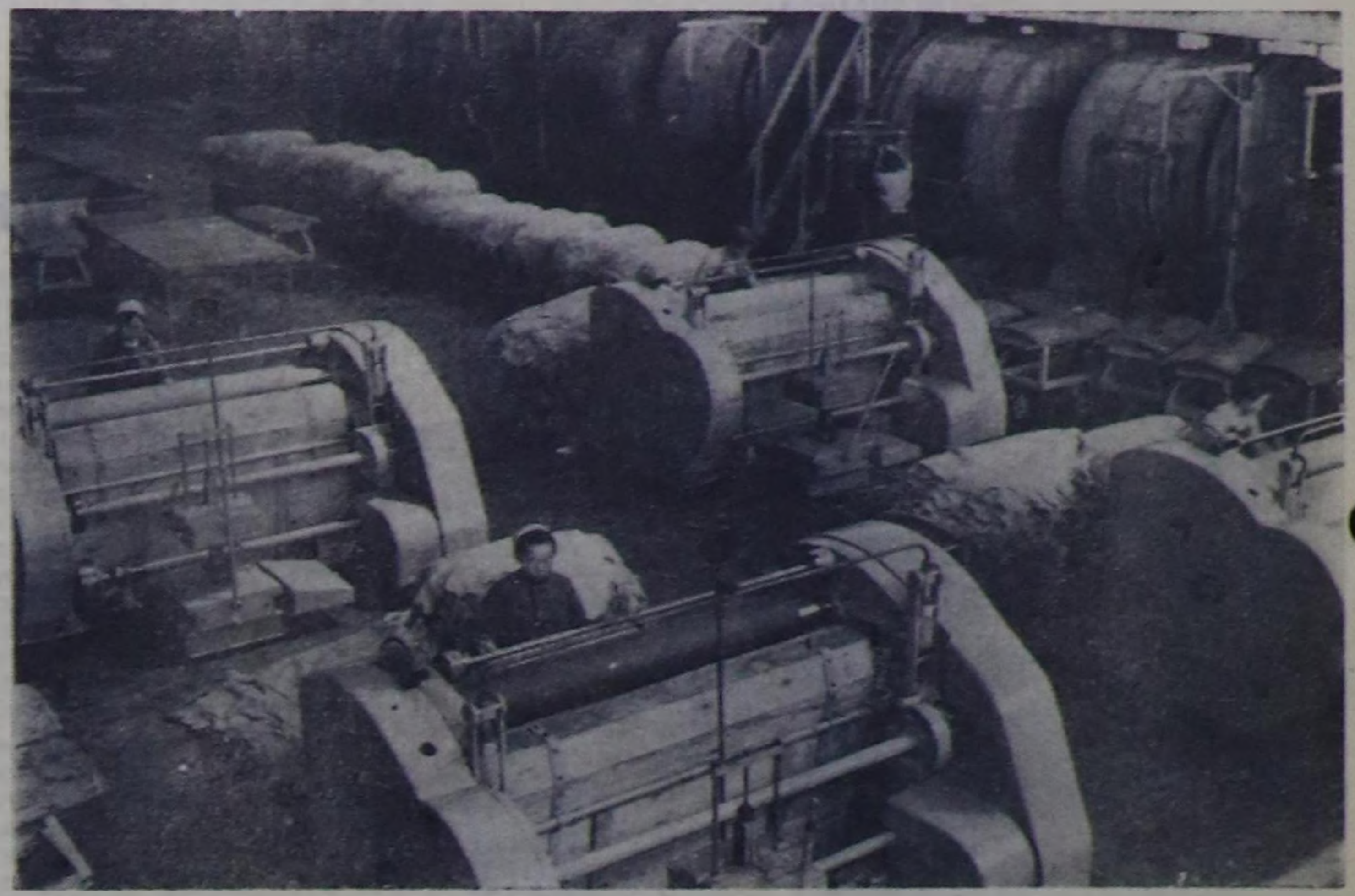

Моол Арат Республика. Савыяа заводу—Улан-Баторда чаа бүдүрүлге. Ук заводту бедик бүдүрүкчүлүг, амгы үениң болбаазын машиналары-биле дерээн. Цехте комплексилиг механизацияны калбаа-биле хереглеп турар.

ЧУРУКТА: заводтуң бир цегинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Спартакиада доозулган

Республиканың шериг назылыг аныяктарының спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге спартакиадазының ийиги хүнү 100 метрге чарыш-биле эгелээн. Бо дистанцияны Кызылдың спортчузу Леонид Осмоловский 12 секунда иштинде эрткеш, бирги черни алган. Бии-Хемден келген Валерий Горбунов 12,4 секунда иштинде ол хемчээлди эртип, ийиги черни ээлээн, а Корнеев (Кызыл) — үшкү черни ээлээн.

Баштайгыларындан шала улуг назылыг аныяктар мурнукуларының көргүзүүн экижидип шыдаваан. Тиилекчи болган Виктор Сизенев (Кызыл) чүгле 12,3 секунда көргүзүглүг болган, а ийиги болгаш үшкү черни — Сарыглар-биле (Чөөн-Хемчик) Чооду (Тес-Хем) үлешкен. Черниң узунун халып талазы-биле Валерий Горбунов 5 м 12 см (Бии-Хем), Өнер Чимба 5 м 11 см (Тес-Хем), Владимир Москаленко 5 м 8 см (Кызыл) көргүзүглерлиг болуп, тиилекчилер болганнар.

Граната октаар талазы-биле каахемчилер Иванов биле Абрамов олар тиилекчилер болган. Черниң бедиин халыырының талазы-биле Кызылдың спортчулары дээре көргүзүглерни чедип алганнар. Тиилекчилер Леониид Осмоловский 1 м 60 см, Виктор Сизенев 1 м 70 см бедик хемчээлди халааннар.

800 м болгаш 1500 м дистанцияга районнардан келген спортчулар тиилелгени чедип алган. Бии-Хемден келген Валерий Горбунов 800 метрни 2 минута 24 секунда иштинде эрткеш, Владимир Москаленконуң (Кызыл) көргүзүүн экижиткен. Каа-Хемден келген эш Абрамов ол хемчээлди 2 минута 31 секунда иштинде эрткеш үшкү черни алган. 1500 м хемчээлдиг дистанцияны Рязанов (Бии-Хем) 4 минута 53 секунда эрткеш, бирги черни ээлээн. Ийиги черни Виктор Сизенев, үшкүзүн — Николай Анчугов (Кызыл) алган.

Спартакиаданың үшкү хүнүнде аныяктар биче калибрлиг винтовка-биле 50 м хемчээлге кара боолаан. Бо маргылдаага эш Деревягин (Кызыл) 50 ок-биле 44 санны боолааш, бирги черни алган. Ийиги болгаш үшкү черни—Осмоловский (Кызыл) биле Казанмай (Тес-Хем) ээлээн.

Үш хүн иштинде үргүлчүлээн маргылдааның түңнелинде Кызылдың командазы бирги черни чаалап алган. Кызылдың командазының саны 2205 болган, а Бии-Хем командазының саны — 1866 болуп ийиги черни алган. Тес-Хемниң командазы 1555 санны алгаш, үшкү черни ээлээн.

Спортчуларның хууда көргүзүглериниң талазы-биле В. Горбунов (Бии-Хем), Осмоловский, В. Москаленко, В. Сизенев, Н. Анчугов (Кызыл), К. Чооду (Тес-Хем) олар тиилекчилер болганнар.

Дээре көргүзүглерни чедип алган спортчуларны мактал бижиктер-биле, эртектиг белек-биле шаңнаан. Тиилекчи болган Кызылдың командазынга шилчиир кубокту тывыскан.

В. ФЕДОРОВ.

Социалистиг чуртта

(Журналистиң орук демдеглелинден үзүндү)

ГДР-ниң даштыкы херектер министерствозунуң даштыкы корреспондентилерге организастаан аян-чоруунга киржирге, хөй чаа болгаш солун чүүлдерни кижи билип, көрүп алыр. Бо удаада база ындыг болган. Берлинден республиканың бүгү соңгу талазын 3 хүн иштинде кезидивис.

КАТАП ТӨРҮТТҮНГЕН

Элээн каш шак чорааш, автобус бурунгу шагдан бээр университет бар Грейфевальд хоорайда доктаады. Бо ногаан, чурумалдыг хоорайның арнын «Эрнета-Морица Арыдта» аттыг университет тодаргайлап турар.

Каш чылдар мурнунда университеттиң 500 чыл оюн байырлаан байырлалга таварышкан кижи мен. Студентилер, профессорларның чыскаалынга байыр чедирери-биле хоорайның бүгү чурттакчылары ынчаарда кудумчуже үнүп келген ышкаш болган.

Улусчу эрге-чагырганың чылдарында университет катап төрүттүнген. Ооң дугайында биске университеттиң ректору профессор Ганс Верли чугаалаан.

Мооң мурнунда университетке муң хире студентилер өөренип турган болза, ам 5 факультетте 3.000 ажыг кижи өөренип турар. Чылдын-на университеттиң херегледиинге ажылчын-тараачын эрге-чагырга 40 миллион марканы чарыгдап турар. Университеттиң соңгу чүк чурттарының чурттаглазын өөренип шинчилээр бир институдунга чордувус. Фашизм үезинде ол расизминиң болгаш герман империализминиң соңгу чүктүң бичии чурттарынга хамаарыштыр эжелекчи сорулгаларын нептередир төвү турган, ам мында тайбыш сеткил-сорук, ак-сеткилдиг харылзаа болгаш найырал тергиидеп турар. Институт Прибалтикага болган тайбын неделязынга идепкейлиг киришкен.

БАЛТИКАНЫҢ ОРТУЛУКТАРЫНДА

Штральзунд хоорайга келиривиске, бисти Хидензее ортулукче баары-биле катер манап тур. Хат чок, каан хүн агаарлаашкынга кончуг-ла дүгжүп турган. Могаг-шылаг чок чайка куштарның үделгези-биле ийи шак чартык чорааш, анаа чедип келдивис.

Хидензее ортулук Рюгенниң барыын эриин дургаар 16 километр ажыг кызаа дилиндек болуп шөйлү берген. Ортулуктуң 2 муң чурттакчылары 4 суурда чурттап турар. Бис оларның эң колу—Нейендорфе суурга чордувус. Улуг эвес, чурумалдыг тейниң эдээнде таарымчалыг бажың тургустунган. Анаа үр үениң иштинде сураглыг немец драмматург Герхарт Гауптман (1862—1946 чылдар) чурттап турган. Музейниң экспонаттарының аразында, драмматургтуң 50 хар харлаанынга таварыштыр Максим Горькийниң 1912 чылда бижээн чагаазы бар. Гитлержи фашизмниң бурап дүшкениниң соонда кырган Гауптман Германияның демократтыг болуп катап тургустуунарын идегеп чугаалаан. Оон ол идегели Германияның чөөн талазында — ГДР-де боттанган.

Ортулукта Грейфсвальд университединиң элээн каш институттары тургустунган. Оларның бирээзинге чордувус. Ол — профессор Ганс Шильд-махерниң удуртуп турары биологияның дуржулга станциязы. Институттуң 23 ажылдакчылары, оларның иштинде 8 эртемденнер эртем-шинчилел ажылын доктаамал чорудуп турар деп, ол чугаалап-дыр. Станцияда дуструг хөрзүнге мал чеми үнүштерниң өзүлдезин өөренип суггаэштир куштарның паралиттерин өөренип-шинчилеп турары кедээ ажыл-агыйга биче эвес ужур-дузалыг боop турар.

Хидензее ортулуктан бичии катер-биле Рюген ортулуктуң соңгу-барыын талазындан мурнуу-чөөн талазынче кешкеш, Бинцке келдивис. Оортан оон чоогунда тургустунган балык комбинадынга баар.

Балык консервалап турар Засницада комбинаттан бистиң комбинадывыстың ылгалы чүл дээрге, янзы-бүрү соустар-биле быжырган, хааргаан, ыштап кадырган балыктарны бүдүрүп турар деп, шаанда бодууң ажылчын хэрээжен чораан, а ам комбинаттың директору М. Отто чугаалады. Комбинатка өске чурттардан эккелген допурган балыктарны болгаш чурттуң бодунуң балыктарын ажылдап турар соярының цегинде хэрээженнерниң ажылының мергежилин магадавайн көөрү берге. Балык бүдүрер талазы-биле бүгү шуушурулга бүдүрүлгениң бодунуң ажылчыннарының болгаш техниктериниң ажыл-херээ — деп инженер Барл-Гейнц Боль чугаалаан. Баштаар черниң өөрээлинге баргаш, ажылчыннарның үлегерлиг күш-ажылы-биле чаалап алганы ГДР-ниң Министрлер чөвүлелиниң база округ Советиниң хүндүлел бижиктерин бөлүк-бөлүү-биле көрдүвүс.

БАЛТИКАДА ЭҢ УЛУГ

Росток хоорайның база ол бүгү округтуң үлетпүрүнде судно бүдүрүлгези колдаан. Шаанда анаа бичии-бичии балыкчылар судноларын, катерлерин септээр черлер турган. Улусчу эрге-чагырганың чылдарында далай балыкчыларының болгаш пассажирлер флодунуң судноларын тудар улуг төптер тургустунган. Судно тудуушкунунуң шапкын өзүлдези Ростокта чурттуң бодунуң мотор тудуушкуну-биле чергележип турар.

Бис Ростоктуң «Дизель-Моторен—Верк» деп улусчу үлетпүр черинге келдивис. Бирги судно моторун завод 1949 чылда бүдүрген деп, заводтуң директорунуң хүлээлгезин күүседкен Вернер Кольбиг чугаалады. Оон күжү чүгле 100 аът күжүнге деңнежир турган, ол — ам 5400-тен 8180 аът күштүг моторларны бүдүрүп турар. Ол заводтуң продукциязын ап турар чурттарның арасында Совет Эвилели база бар.

2 муң кижи санныг коллективтиг ол бүдүрүлгеде Совет инженер Митрофановтуң кезектерин бөлүк кижилер болбаазырадыр аргазын калбаа-биле ажыглап турар. Эрткен чылын ол арга-биле 740 кезектерлиг 173 бөлүктү болбаазыраткан. ол чорук 32 муң марктың камналгазын берген.

КАЙГАМЧЫКТЫГ ӨСКЕРЛИИШКИН

Ростоктан Балтий далайның эриибиле барыын талаже аян-чоруувусту уламчыладывыс. Оон Висмар деп далай өртээли хоорайны эрткеш, мурнуу чүкче углаптывыс. Делгем Шверин хелду дургаар чорааш, өске бир округтуң кол хоорайынга — Шверинче келдивис.

Округтуң удуртукчу ажылдакчылары-биле ужурашкан. Округтуң чамдык девискээри мурнундагы Мекленбург черниң кезиин ээлеп турар Германияның эң-не чылып калган, чер-тараалан облазы — деп, округ Советиниң даргазы Михаэль Грип чугаалап турду. Ол болза улуг помещиктерниң ээлээн черлери турган. Дайын сөөлүнде чылдарда Германияның ол районун таныттынмас кылдыр өскерилген. Округка коллективизация 1960 чылда долузу-биле болдунган.

Ээн черге берге байдалга үлетпүр бүдүрүлге черлерин тудуп турган. Ам ол округ—аграр-индустриальдыг округ апарган. Чоокку чылдарда чүгле Шверин хоорайда ажылдап турар үлетпүр бүдүрүлгелеринге үш завод немежир. 1965 чылга чедир округтуң үлетпүр бүдүрүлгези болза, 1958 чылга деңнээрге, ийи катап көвүдээр. Мурнунда уругларны прусс офицерлер ужук-бижикке өөредип турган чаңгыс класстыг школаларның орнунда 200 политехниктиг школалар болгаш он ийи чылдың 60 школалары, эмнелге чери, поликлиника, диш эмнээриниң кабинеттери калбаа-биле тургустунган.

ЧАА ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДАП ТУР БИС

Шверин округтуң Вессинде кедээ ажыл-агыйның бүдүрүлге кооперативинге база чораан бис. Ол кооператив мурнакчыларның санында кирбейн-даа турар болза, мында чорук турар ажыл көрүштүг.

— Сөөлгү үеге чедир-ле бистиң кооператививис планны үргүлчү чедир күүсетпейн турган — деп, ооң даргазы Эрвин Рамту чугаалаан. Өскерлиишкиннер эрткен чылын чыл планын эде көргенивистен эгелээн. Планны ажыр күүсеткени дээш тускай шаңнал системазын тургускан бис. Эрткен чылдың төнчүзүнде баштайгы чедиишкиннер кеcтү берген, чоң бодунуң кужүнге бүзүреп, ажыл-херек бүдүп эгелээн. Оон бээр бис планны ай санында үргүлчү күүседип, күрүнеден алган чээливисти эгидип берип тур бис.

Дедир чоруур үе келген. Бисти үдеп чораан, ГДР-ниң даштыкы херектер министерствозунуң парлалга салбырының төлээлекчилеринге, ГДР-де чоннуң амыдырал-чуртталгазы-биле таныжып алырынга дузалаар ол аян-чорукту организастааанынга улуг четтиргенивисти илереттивис.

Евгений БАШМАЧНИКОВ.

Берлин. СЭТА-ның корр.

Кым каттыжып, кым удурланып турарыл?

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

медеглээн. Чаа Зеландияның чазааның чаннышкынын-даа херекке албайн, Оожум океанның ортулуктарынга термоядролуг чепсектиң шенелделерин генерал де Голль чоокку үеде эгелээр бодап турарын бүгүдеге дыңналдыр чарлаан.

Бодунуң агрессчи утказын Бонн-Париж өзек база катап шак ынчаар тодаргайы-биле көргүзүп турар-дыр. Барыын Германияның болгаш Францияның удуртукчулары термоядролуг чепсекти шиңгээдип алырынче углаңган угланыышкынын чүү-даа канчап турза өскертпезин бодап турарлар-дыр. Деголлчу пропаганданың албаны мегелеп арын чаарын, будулдурарын оралдашпышаан, Москва дугуржулгазының эчис сорулгазы—«чамдык күрүнелерниң атомнуг монополиязын мөңгежидери-дир» деп бадыткап турар.

Ынчаар чугаалап турар кижилер боттарының мегелеп турарын билип турарлар. Каттышкан Штаттарның баштап турары империалистиг күрүнелерниң шериг эвилелдериниң социалистиг чурттарга удур, хамыктың мурнунда Совет Эвилелинге удур угланган механиказы агрессчи бөлүглежиишкин НАТО-ның кежигүнү болуп турар Францияның удуртукчуларынга билдинмес болза, кымга билдинер боор. Ынчаарга сарыг парлалганың ёзузунга кижизиттинген буржуаз пропагандист чуну мегелевес ийик, ынчаш?

Мени өске чуве кайгадып турар: ядролуг шенелделерни болгаш термоядролуг чепсегленишкинни эндере бүдүрерин үргүлчүлээриниң француз камгалакчылары-биле бир баг болуп, арын-нүүр чогу-биле туржуп турар. Кыдат Улус Республиканың чамдык харысалгалыг ажылдакчылары болгаш «Жэньминь жибао» солунда бистиң коллегаларывыс ындыг чүвени чугаалаарынга канчап дылы эптежип турар чүве ийик. Оларны шак ындыг бир баг болур чорук эгендирбейн турар-дыр. Француз буржуаз пропаганданың мегехоозун чугаа-соодун олар ыдыр арын чокка үлегерлеп алгаш, кара олчаанга катаптап, чулчуруп турар. Де Голльдуң сагыш-сеткилинге кирер кижилер ам-на тыпты берген-дир деп, «Монд» солун июль 27-де амырап бижээн: «Ядролуг чепсекти эндере бүдүреринче кирипкен Франция-даа, оон үлегерин эдерер күзели хайнып турар Кыдат-даа керээге киржир бичии-даа күзели чок болуп турар».

Ол меге-хоозун чулчуруушкунну чаңгыс-даа сөс артырбайн катаптавышаан, «Жэньминь жибао» солунунуң бижээни болза: ядролуг шенелделерни соксадыр чорук «улустарга айыыл чок чоруктуң меге-хоозун медерелин болдурар, оларның серемчилелдиг чоруун кошкадыр». Москвага болган үш талалыг сапал-онал солчулгазы» американ империализминиң сүлчээзи болуп турар». «кандыг-даа ядролуг дугуржулга, бир эвес ол дугуржулга туруп турар ядролуг чепсекти узуткап чок кылырын болгаш ону бүдүрерин соксадырын хандырбас болза, ол чүгле хөй-нитини мегелээн чорук болур» деп, профэвилелдериниң бүгү-кыдат федерациязының төлээлекчизи Чжао Гоцян июль 25-те Японияның профэвилелдериниң национал съездизинге чуве чугаалааш медеглээн. (Ону база-ла де Голльдан үлегерлеп алган).

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ында-даа, дүгде-даа чаңгыс туруш-тур, чаңгыс тактика-дыр: бир болза шуптузун бүрүн кылыр, бир болза чүүдаа херек чок дээн меге-хоозун лозуң-биле, ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында дугуржулганы херекке албас болгаш болдурбас дээни ол-дур. Бир эвес кыдат эштер де Голльду өттүнүп, ооң соондан чоруур болза, олар шынап-ла ойлук чок чорукка таваржыр апаар. Улустар оларны билип шыдавас. Шенелделерни үргүлчүлээрин камгалаан чорукту черле агартыр арга чок-тур.

Ядролуг шенелделерни соксадыры дээш демиселге баштайгы чедиишкин делегейниң чаа дайынының халавын чайладырынга шиитпирлиг болуп турар улустарны сорук киирип турар. Оларның демиселиниң авангардында коммунистер чоруп турар. Чижээ, Францияның Компартиязының Политбюрозу деголлчу чазактың меге овуузуннарын чоннуң мурнунга сойгалап илеретпишаан, «улус массаларның салдары деголлчу чазакты чедип алдынган дугуржулгага каттыжарынче албадазын дээш, кужениишкиннерин ийи катап улгаттырарынче» эр, херээжен француззтарны ам кыйгырып турар. Өске-даа хөй-хөй коммунистиг партиялар шак ындыг эгелекчи чорукту үндүрген.

Ол эгелекчи чорукту бүгү улустар деткээн турар, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаарын болгаш чепсегленишкинни эндере бүдүрерин соксадырын олар херек кырынга боттуу-биле боттандырарын чедип ап шыдаар дээрзинге чигзиниг чок.

«Калчаарап барганнар» эрте-даа азы орай-даа бол, чулчуруушкун кылырын соксадыр болгаш тайбынны чүткүлдүг күзеп база тайбын дээш идепкейлиг демисежип турар улустарның күчүлүг шиитпиринге чагыртыр ужурга таваржыр апаар.

Юрий ЖУКОВ,

«Правданың» хайгааракчызы.

АГААР байдалы

Бөгүн республикага бүргег, чамдык черлерге кыска чаашкыннарлыг, диңмирээшкиннерлиг хүн болур. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат өй-тавында, диңмирээшкин болуп турда — дыңзыг, соңгу-барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 26—31, а Кызылга — 29—31 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Гитаралыг уруг» 10, 11. 40, «Үш мушкетер» (1-ги, 2-ги сериялары) 1.20, 5, 8.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Олено Добуч» 11.15, 1.15, «Даартагы сагыш човаашкыннар» 3.15, 9.15, «Боттанмаан күзелдер» 7.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Дөртен тос хүннер» 2.30, «Улуг болгаш биче кижилер» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шыным чугаалап берейн» 1.15, «Сафра» (делгем экранныг) 3.15, 9.15, «Өгленишкиниң баштайгы айы» 5.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Черупла турдувус» 5, 7, 9 шактарда.

Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Мажалык ортумак школазының дирекциязының 1959 чылда Ооржак Октя Шагдыровичиге тывысканы 319274 дугаарлыг, бышкан билигниң аттестады читкен, ам оон күш чок болганын чарлап тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйның 35—24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23—35, чедээ ажыл-агый килдизиниң 25—38, партийжи амыдырал килдизиниң 37—13, иштики информация килдизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—00872. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. АВГУСТ 4 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 184 (5588).

Өртээ 2 көп.

Чимкент областың тараажыларының улуг тиилелгези

Бүрүнеге тараа садарының чыл планын ажыр күүсеткени-биле холбаштыр, Казахстанның Чимкент облазының ажылчы чоннарынга СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели байыр чедирген. Областың кедээзиниң ажыл-ишчилери 7 миллион 437 муң пуд тарааны саткан, азы пландан 484 муң пуд хөй болуп турар.

Областың колхозтары болгаш совхозтары боттарының хүлээлгелерин эде көрген болгаш пландан артыкка 3 миллион пуд тарааны, азы мурнунда алган хүлээлгезинден 2,8 миллион пуд хөйнү бүрүнеге садар деп шиитпирлээнин Чимкентиниң тараачылары СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш Н. С. Хрущевка чоруткан чагаазында дыңнадып турар. Дүжүт ажаап алыышкынын дооскан ажыл-агыйлар тараа болгаш бобы культураларның үрезиннери-биле боттарын хандыртынган; мал чеминиң фондуларын тургускан болгаш колхозчуларның күш-хүннеринге тарааны берип турар.

Чимкент областың кедээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери боттарының курлавырларын болгаш болдунар аргаларын ажыглап тургаш, кедээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр дээрзинге бажыт бүзүрелин СЭКП ТБ болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илереткен.

(СЭТА).

БҮГҮ КҮШТҮ—МАЛ ЧЕМНЕРИН БЕЛЕТКЭЭРИНЧЕ, ДҮЖҮТ АЖААП АЛЫЫШКЫНЫНЧЕ

С. К. ТОКА,

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары

Партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТБ-ның Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, колхозчулар болгаш совхозтар ажылдакчылары 1963 чылдың часкы тарылгазын агротехниктиг бедик деңнелге чоруткан, оон ужурунда дыка хөй ажыл-агыйларда тараа болгаш мал чеми культураларының байлак дүжүдү быжып эгелээн.

Бо чылдың чазының болгаш чайының агаар-бойдус байдалдары бистиң республиканың кедээ ажыл-агыйынга таарымча чок кылдыр тургустунган болзажок, колхозтарның болгаш совхозтарның хөй нуруузунуң удуртукчулары, чүгле бойдустуң хайыралдары-биле чүве бүттүнмезин билбишаан, дүжүт өстүрер бүгү чүүлдерни кылганын шуут демдеглээр херек. Ылангыя Таңды районнуң «Революцияның чалбыжы», «Совет Россия» колхозтарының, дуржулга станциязының, Каа-Хем районнуң «Тиилелге», «Кызылтук», Ленин аттыг, Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик», «Искра», Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозтарының болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларның ажыл-ишчилери бо талазы-биле хөй күштү үндүрген.

Мынчангаш кедээ ажыл-агыйның ажылдакчыларының алдарлыг күш-ажылының, партияның болгаш чазактың материал-техниктиг улуг дузаламчызының ачызы-биле бо чылдың агаар-бойдузунуң таарымча чок байдалы ажып эрттинген.—Тываның бүгү районнарынга тараа-даа база мал чеми-даа болур.

Оон ужурунда республиканың кедээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң мурнунда ам мындыг ийи сорулга тургустунган: ниитиниң өзүп турар мал ажылынга быжыг-чем-сүүрүн тургузар болгаш дүжүт ажаап алыышкынын эң кыска хуусаада чидириг чокка чорудар, күрүнеге тараа садар талазы-биле боттарының хүлээлгезин күүседир.

«Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге мал чеми дээш демиселди тараа дээш демисел-биле бир дөмей чорудар ужурлуг. Бир эвес удуртукчу хөй чүтаа кылыр, а мал чемнерин бүдүрериң көвүдедир дугайында сагыш салбас болза, оон чүү-даа бүтпес. Мал чеми барда сүт-даа, эът-даа бар болур» деп эш Н. С. Хрущев чугаалаан.

Республикада сиген кезилдезиниң үези шагда эгелээн, ындыг болза-даа бо ажыл чамдык черлерде ам-даа шулуудаваан. Ажыл-агыйларның чамдык удуртукчулары бир-ле чүвени ам-даа манавышаан, ынчаарга шаг-үе эртип, бүгү-ле күштер негеттинер, дүжүттүң массалыг ажаап алыышкынының үези чоокшулап кел чыдар. Мынчангаш ажаап алыышкынга чедир сиген болгаш өске-даа чемнерниң белеткелин доозар ужурлуг. Барыын-Хемчик, Таңды болгаш Өвүр районнарның колхозтарында, «Тээли», болгаш «Тыва» совхозтарда сиген кезилдезиниң темпилери кончуг оожум.

1963 чылдың июль 28-ке чедир «Көк-Тей» болгаш «Сукпак» совхозтарда чаңгыс-даа килограмм сиген белеткетинмээн. Республиканың чамдык ажыл-агыйларында сиген ажаап алыр техниканың септелгези мынчага чедир доозулбаан, кижи курлавырлары багай ажыглаттынып турар. Бо талазы-биле ажыл-херектер «Найырал», «Улуг-Хая», «Элегес», «Өөк» совхозтарда, Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунда эки организастаттынган. Оларда чүгле трактор болгаш аът-биле сиген кестирер машиналарны эвес, харын база сиген кезер кадыырларны, а чамдык черлерде тараа кадыырларын ажыглап турар. Ленин аттыг колхоз (даргазы эш Бархатов), «Мурнакчы» колхоз (даргазы эш Кудурукпай) бүгү күштерин мобилизастааш, мал чемнериниң белеткелин эки чорудуп турар. Мынчангаш ам безин мал чемнериниң белеткелиниң планын 30 ажыг хуу күүседипкен.

Республиканың колхозчулары болгаш совхозтар ажылдакчылары кукуруза, чигир свёклазы, бобылар болгаш өске-даа үнелиг мал чеми культуралар мал чемнерин мөөннээринге кол үндезиннер болуп турарын билбишаан, чазын ол культураларны он-он муң гектар черлерге олуртуп тараан. Ындыг болза-даа чамдык черлерде ол мал чеми культураларының дүжүдү саналгадан куду болурун барымдаалааш, колхозтар болгаш совхозтар мал чеминиң бар турар өске-даа бүгү курлавырларын бүрүн ажыглаары-биле бүгү чүүлдерни кылыр ужурлуг. Одарларда болгаш шынааларда үнген бүгү-ле сигеннерни кезип алыр херек, моон-биле кады ортулуктарда, чадан ыяштар аразының орук ийлериниң, суггаттыг бүга уннарының болгаш өске-даа черлерниң сигеннерин база кезип, чыып алыры чугула. Чамдык черлерде мал чемнериниң белеткелдериниң оожум чорупт турарын ак-сеткилдиг эвес удуртукчулар «сиген үнмээн» дээр чылдак-биле бадыткаарын оралдажып турар. Ындыг болза-даа сиген үнген черлерниң сигенин кезип алыр талазы-биле чүнү-даа кылбайн турарлар. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Чаа-Хөл баштарында, «Тээли» совхозтуң Көп-Сөөк дагларының Оорга-Кыры деп черде байлак сигеннер үнген болза-даа ону кезип албайн турар. Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң Бүренде болгаш Шыгларыкте эки дүжүттүг сиген үнген, ынчалзажок мал чеми барда сүт, эът болгаш дүк бар болур, ол болза малдың баш саның өстүрер планны күүседиринге магадылал болур деп чүвени уттуп, ында мал чемнериниң белеткелин база-ла саададып турар.

«Мурнакчы» болгаш Ленин аттыг колхозтарда (эштер Кудурукпай, Бархатов), мал чеми—мал ажылын хөгжүдеринге болгаш оон продуктулуун бедидеринге шиитпирлиг чүүл болурун билип, мал чемнериниң планын күүседир талазы-биле дыка хөй практиктиг хемчеглерни алган. Олар чер болганда чалгаар үнген сигеннерни кезип база силостап, эрги саваңны, эрткен чылдан арткан сигенни ажыглап, бүдүк-бүрү чемнерни белеткеп, тайгада үнген сигеннерни кезип, долгаг кылгаш, ыяштарда азып турарлар.

Малдың кол чем-сууру болур силоска херeглээр ногаан массаны өстүрүп алыр төлээде арткан шаг-үеде кукуруза шөлдериниң ажылдап кылыышкынын болур-чогууру-биле чорудары, а болдунар черлерге суггарары эргежок чугула. Оон аңгыда малдың баш санын чүгле камгалап алырын хандырар эвес, харын база оон продуктулуун бедидериниң планын күүседирин хандырар төлээде чамдык хемчеглерни немей алыры эргежок чугула. Хөй болгаш өшкү бүрүзүнге 1,5—2 центнер онаажыр кылдыр хадың, тал, чойган, терек болгаш өске-даа ыяштарның картын, будуун болгаш бүрүзүн белеткээрин чер болганга калбартыр ужурлуг. Бо ажылды үстүнде айыткан колхозтар база-ла чорудуп турар.

Колхозтар болгаш совхозтар хырлыышты болгаш өске-даа тулаа үнүштерин аргалыг-ла болза хөйнү кезип ап, силостаар ужурлуг; эрткен чылдан арткан саванны болгаш бо чылдың дүжүдүнүң саваның анаа ногаан сигенни немеп, сугну кудуп, силостааш, ыяавыла тырый бастырар ужурлуг; картофель, чочак-тараа, свёкла сывын, капуста картын, чигир свёклазының бүрүзүн болгаш ногаа культураларының өске-даа артынчыларын мал чеминге калбаа-биле ажыглаар херек. Бүгү колхозтар болгаш совхозтар ыяш онгачалардыг болгаш цемент-биле кылган онгарларлыг болган турар херек, саванны хайындырар болгаш чугай холуур төлээде мал чеми хайындырар бар херекселдерни септеп алыр ужурлуг; немелде сигенни алыр төлээде тарылганың, сиген кезер черлерниң болгаш одарларның массалыг суггарылгазын организастаары эргежок чугула; чочак-тараазын ажаап алган черлерге, база чайын андарган черлерге, тараазы үнмээн участоктарга, тараа болгаш мал чеми культураларның (сула, арбай, чинге-тараа, кукуруза) тарылгазын август айда чер болганга чорудар херек; хаваннарга шириктиг белеткеп, ону чыып овааландыр салып алыры күзенчиг, ырак черлерге сигенни белеткээрин организастаар. Чамдык колхозтар («Мурнакчы» болгаш өске-даа), мал чемнериниң талазы-биле тургустунган берге байдалды өөренип көргеш, чер одары чедишпейн барган таварылгада хойну үзүп, өске одарларже сүрүп одарладыры-биле хөй кажааларын немей тудуп алыр ажылды эгелээн. Бо дуржулганы өөренип көрүп, чугула болу берген таварылгада ону ажыглаары база эргежок чугула.

Чер ажылының органнары база районнар болгаш кедээ Советтер, Чадаана хоорай Совединиң кылып турары ышкаш, сиген кезер дээре черлерни колхозтарга болгаш совхозтарга тускайлап бээри-биле оон үчёлун чорударының айтырыгларынга ээлдек болгаш оперативтиг болур чорукту ам кажангызындан-даа артык көргүзер ужурлуг.

Партия организацияларының хүлээлгези—СЭКП ТБ-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр чер ажылдакчыларының болгаш малчыннарның өзүп турар күш-ажылчы идепкейн бо кампанияларның түлүк үезинге билдилиг ажыглаары, оларның ортузунга дайынчы социалистиг чарышты калбартыры болур. Сиген ажаап алыышкынның дээре бижилериниң дугайын солуннарга болгаш радиога чугаалап бээр, харын шоолуг эвес-даа бол эки дуржулгазын бүрүзүн нептередир, макталшаннал хемчеглерин доктаадыр, ажыл-агый бүрүзүнге мал чемнериниң белеткелиниң мурнакчыларының Хүндүлел самбыразын тургузар херек. Партия, комсомол болгаш профэвилел организациялары мал чемнериниң белеткелинде ажылдап турар механизаторларның, колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының ортузунга масса-политиктиг ажылды калбартыр ужурлуг. Ам лекторларның, агитаторларның, клуб болгаш библиотека ажылдакчыларының ажылдаар чери сиген белеткелчилериниң дурлагдары болган турар ужурлуг, чүге дээрге мал чемнериниң белеткелин чедиишкиниг чорударын республиканың бүгү партия организациязының база бир ажыл-агыйжы болгаш политиктиг чугула сорулгазы болур.

Республиканың ховуларының ажыл-ишчилери часкы тарылгага эки ажылдаан дээрзин үстүнде айыткан. Эрткен чыл-биле деңнээрге эң кыска хуусаада, агаар-бойдустуң берге байдалдарында 393.269 га азы эрткен чылдыындан 38.053 га хөй тараа болгаш өске-даа культураларны чажып тараан. Ажыл-агыйларның хөй нуруузунга тарылганы эки шынарлыг кылдыр, агротехниктиг нормаларны болгаш дүрүмнерни сагывышаан эрттирген.

Кедээ ажыл-агыйны удуртур талазы-биле чаа тургускан органнар — партия комитеттери болгаш бүдүрүлге эргелелдери—экзаменни тудуп эрткен болгаш нарың байдалдарның үезинде тарылганы чорударын хандырган. Оон түңнелинде республиканың хөй-хөй ажыл-агыйларында (Таңды, Каа-Хем районнарда, Чөөн-Хемчиктиң девискээр аайы-биле совхоз-колхоз бүдүрүлге эргелелиниң чамдык ажыл-агыйларында болгаш өске-даа элээн каш районнарда) тарааның чаагай дүжүдү быжып турар.

Ынчалза-даа оон-биле чергелештир, республиканың чамдык ажыл-агыйлары тараан черлериниң хемчээлин сүргеш, агротехника дугайын уттуп алган, хову ажылдарының шынары дээш демиселди чорутпаан, культураларны болбаазырадырын багай организастаан, бок үнүштер-биле демиселди чорутпайн турар дээрзин бо чылдың онзагай байдалдары көргүскен. Ол чорук «Найырал» совхозка (директору эш Доржулдай), Бии-Хем районнуң «Хадың» (колхозтуң даргазы эш Куулар), «Искра» (колхозтуң даргазы эш Дежнев) колхозтарынга бүрүнү-биле хамааржыр.

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозтарында суггаттыг черлер хөй, ынчалза-даа оларны ажыглавайн турар. Элезинниг оргулааштар тарып алган болгаш тараа чүге багай үнген чоор деп ам кайгап турарлар. «Октябрь 30 чылы» колхозтуң чамдык черлеринде кызыл-тас багай эвес үнүп турар, ынчалза-даа ону бок үнүш шуут тудуп чий берген, колхозчуларны организастап тургаш, ону шагда-ла аштадып каап болур турган. Тараа тараан шөлдерден бок үнүштерниң хөй үнүп турарының чылдагааны болза чер ажылын чорударының культуразын ол ажыл-агыйларда билбейн турарында, черни ооргалай андарганында, чамдык черлерни чалдап каапканында, шынары чогуур негелдезинге четпес үрезиннерни чашканында болгаш бок үнүштер-биле демиселди чорутпайн турарында-дыр.

Черни билдилиг-биле эки ажылдап кылырга чүгле ынчан чер чаагай дүжүттү бээр дээрзи бүгүдеге билдингир болгай, чамдыкта чер чарыгдаттынган күш-ажыл хөй дүжүттү бербишаан, харын-даа бистиң амдажыдып турар-дыр.

Дүжүт ажаап алыышкыны дүмчүкка тулар чедип келген деп чугаалап болур, а ол хиреде хөй-хөй ажыл-агыйлар техника септелгезин ам-даа дооспаан-дыр. Комбайннар септелгезин Барыын-Хемчик, Таңды, Улуг-Хем болгаш Тес-Хем районнарда кончуг оожум чорудуп турар. Дүжүт ажаап алыышкынының техниказының септелгезиниң планы ырак-та-ла доозулбаан, а ол аразында чочак-тараа тараан черлерниң хөй нуруузунда, тарааларның чамдык кезээ ажаап алырынга белен болган-дыр. Колхозтарның болгаш совхозтарның «Сельхозтехниканың» салбырларының удуртукчулары, партия болгаш комсомол организациялары чоокку хүннерде техниканы белеткээр дээш бүгү-ле хемчеглерни доп-дораан алыр. Тарааның чаңгыс баш бүрүзүн ажаап алыр болгаш күрүнеге тараа садарының планын күүседирин хандырар. Үрезинни болгаш мал ажылынга чемни урун алыр дээш, дүжүт ажаап алыышкынының планын болгаш графигин кылып тургузар херек.

Тарааларның бжыышкыны бир дески эвес болгаш харын-даа өөкделиктиг болган ужурунда, ону чүгле аңгылап ажаар арга-биле ажаап алыр апаар, ындыг болган төлээде техниканы болгаш кыска сыптыг, тарамык тарааны канчаар ажаап алза экил дээрзин бодап билир механизатор кадрларны болур-чогууру-биле белеткээри эргежок чугула болуп турар.

Совет Эвилелиниң областарының болгаш республикаларының хөй нуруузунда дүжүт ажаап алыышкыны кидин дүлүктеп турар. Бистиң республикавыстың тараажыларының сорулгазы чүл дээр болза, дүжүт дээш демиселдиң мурнакчы фронтуларынга тывылган эң дээре аргаларны: машиналарны бөлүү-биле чорударын, оларны дүргени-биле чорударын, делгем кезер агрегаттарны, ажаап алыышкыны шуушурар арга-биле чорударын, боду чоруур комбайннарны тарааларны чалдай кезеринге ажыглаар кылдыр эде дерипрн ажыглаарында болур.

1963 чылдың июльдуң 31-де үнген «Тувинская правдага» бижээн, кыска сыптыг тарааларны кестиририниң талазы-биле Донуң мурнакчы механизаторларының дуржулгазынга бүгү хемчег-биле кичээнгей салып, өөренип көрүп, нептеретсе чогуур.

Тарааны кыска хуусаада кестирери дээрге сорулганы бүрүнү-биле шиитпирлээни ол эвес-тир. Бүгү дүжүттү чидириг чок ажаап алыр, күрүнениң белеткел пунктуларынга чедирер, оон кадагалалын хандырар, чидириглерниң, оорлап карак ажыттаар чоруктарның болу бээрин бам удур чайладыр херек. Чижээ, Ставропольдуң Георгиевск бүдүрүлге эргелели ажаап алыышкын үезинде чаа дүжүттүң тараазын сөөртүп турар автотранспорттуң бүгү удуртулгазын бодунуң холунга мөөңнээн. Сөөртүлгени чаңгыс аай удуртур чорук тараа сөөртүрүң үш катап көвүдээриниң аргазын берген. Ол крайның элээн хөй белеткел пунктуларында тарааны дүжүрериниң фронтузун калбарткан. Хөй-хөй колхозтарда болгаш совхозтарда автомашиналарның ийи ээлчеглиг ажылын организастаан. Оларның үлегер-чижээн ёзугаар автотранспортту, хүлээп алыр склатарны, оларже баар оруктарны, тараа төгер ажык черлерни белеткээринге онза кичээнгейни салза чогуур.

Кедээниң коммунистеринде болгаш комсомолчуларында, бүдүрүлге эргелелдериниң ажылдакчыларында ам эң-не чугула ажыл-херектер — ол дээрге дүжүт ажаап алырынга белеткенири болгаш ону эрттирери, тарааны ажаары болгаш мал чемнериниң курлавырын тургузары болур. Төрээн чуртка херeглээр тараа болгаш өске-даа продуктуларны белеткээриниң болгаш садып алырының талазы-биле бүгү ажылдарны парторганизациялар, агитколлективтер онза контрольга алза чогуур. Шаңнарга, тараа сөөртүкчүлериниң ортузунга, белеткел пунктуларынга, оруктарга бистиң организакчыларывыс болгаш агитаторларывыс чонуң байлаанга эң-не камналгалыг чорукту, тарааны четче-бүрүнү-биле кадагалап чедирерин хандырар хүлээлгелиг.

Кезилде-биле чергелештир чайгы үеде кедээ ажыл-агыйга чорудар ажылдар хөй: тарааларны ажаары, мал чемнерин болгаш ногааларны белеткээри. Ол болгаш өске-даа бирги чергениң сорулгаларын коммунистерниң болгаш комсомолчуларның, агитаторларның, лекторларның, пропагандистерниң, бүгү колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының, кичээнгейиниң төвүнге тургузар херек.

Ол ажылдарның үезинде парторганизация бүрүзү масса-политиктиг ажылдарның тодаргай планын кылып алган турар болгаш ол душта онза кичээнгейни шиитпирлиг участоктарга агитаторларны таарыштыр тургузарынга, социалистиг чарышты организастаарынга, агитацияның кескү херекселдеринге, колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының культура-чурттаалга херегледериниң дугайында сагыш салыышкынынга алган турар ужурлуг. Бүгү-ле масса-политиктиг ажылды, кедээниң культура одагларының ажыл-чорудулгазын хову турлагаларынга, шуут-ла агрегаттарга, шаңнарга, белеткел пунктуларынга мөөңнээн турар болгаш литератураны, солуннарны, журналдарны чогуур өйүнде чедирерин хандырган турар ужурлуг.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниң коллективтериниң колхозтар болгаш совхозтар коллективтери-биле харылзааларын бүгү хемчеглер-биле калбартырын, хоорайның культура албан черлериниң талазындан кедээге дузаламчыны күштелдирерин СЭКП ТК-ның июнь Пленуму үлетпүрнүң парткомнарынга хүлээткен. Дүжүт ажаап алыышкынының үезинде ол дуза дээрге агитация-пропаганда бөлүктерин, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтерин болгаш өске-даа күштерни шуут-ла колхозтарже болгаш совхозтарже, шөлдерже чорудары болур.

Мергежилдиг организастаар чорук, хүн бүрүнүң масса-политиктиг, агитациялыг ажылы, шөлдерде ажылдап турар кижилерниң культурлуг дыштанылгазының, чурттаалгазының болгаш чемненилгезиниң дугайында сагыш салыышкыны дүжүт ажаап алыышкының бедик шынарлыг чорударына дээш демиселге, тараа болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын дужаарының талазы-биле күрүнениң мурнунга бистиң хүлээлгелеривисти күүседиринге чедиишкинни хандырар, ол дээрге СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин болгаш Программазын амыдыралга боттандырары дээш бүгү улустуң демиселинге бистиң салыышкынывыс болур.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының Дээди чөвүлелинде

1963 чылдың август 1 болгаш 2-де ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының Дээди чөвүлелиниң чөвүлел хуралы болган, аңаа 1964—1965 чылдарда улус ажыл-агый планын ажылдап кылыры-биле болгаш капитал тудугнуң титул даңзыларын чөгаадып тургузары-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көрген.

Чөвүлел хуралдың ажылынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиумунуң кежигүннери, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының Дээди чөвүлелиниң бюрозунуң кежигүннери, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары, ССРЭ-ниң Күрпланының, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының Дээди чөвүлелиниң, ССРЭ-ниң Күртудуунуң, ССРЭ-ниң эртем-шинчилел ажылдарын таарыштыр каттыштырар талазы-биле Комитединиң удуртукчу ажылдакчылары, эвилелдешкен республикаларның совнархозтарының, күрпланнарының, күртудугларының, эртем-шинчилел ажылдарын таарыштыр каттыштырар талазы-биле комитеттериниң, тудуг министерстволарның удуртукчулары, тудугнуң девискээр аайы-биле кол эргелелдериниң начальниктери, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң харысалгалыг ажылдакчылары киришкен.

Чөвүлел хуралга 1964—1965 чылдарда улус ажыл-агыйының планын ажылдап кылырының чоруп турарының дугайында, капитал тудугнуң титул даңзыларын чөгаадыр болгаш бадылаар чурумунуң дугайында, а ол ышкаш бүдүрүлгениң, капитал тудугнуң, күчүлерни ажыглалга киирер планның, эртем-шинчилел, дуржулга-конструктор ажылдарының, оларны 1963 чылда улус ажыл-агыйынга нептередириниң планының күүселдезиниң чоруп турарының дугайында ССРЭ-ниң Күрпланының даргазы эш П. Ф. Ломаконуң, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының Дээди чөвүлелиниң даргазы эш В. Э. Дымшицтиң, ССРЭ-ниң Күртудуунуң даргазы эш И. Т. Новиковтуң, ССРЭ-ниң эртем-шинчилел ажылдарын таарыштыр каттыштырар талазы-биле Комитединиң даргазы эш К. Н. Рудневтуң дыңнадыгларын чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын олурушканнар чылыы-биле утказн. Н. С. Хрущев капитал тудугнуң планнаашкынының үндезини-биле экижидер талазы-биле тодаргай сорулгаларны салган болгаш бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга киирерин дүргедедир, капитал салыышкыннарны эң ажыктыг кылдыр ажыглаар сорулга-биле капитал тудугнуң титул даңзыларын чөгаадып тургузарында кол угланыышкыннарның дугайында элээн тодаргай саналдарны киирген.

Капитал тудугну планнаарын база төлевилел болгаш тудуг организацияларының ажылын экижидер талазы-биле эш Хрущевтуң көдүрүп үндүрген саналдарының шынныын чөвүлел хуралдың киришкичилери тодаргай чиментерге көргүзүп турганнар.

СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннери эштер Л. И. Брежнев, А. П. Кириленко, СЭКП ТК-ның секретарьлары эштер А. П. Рудаков, А. Н. Шелепин чөвүлел хуралдың ажылынга база киришкен.

ХУРАГАН КЫРГЫЛДАЗЫ

Бии-Хемниң «Тиилелге» колхозунуң Сесерлиг участогунуң малчыннары күрүнеге дүк белеткээриниң чартык чыл планын ажыр күүсеткен. Чылдың ийиги чартыында оон-даа бедик көргүзүглүг болуруңга коллектив улам сорукту ажылдап турар.

Малдың чайгы семиртилгезин эки организаставышаан, сөөлгү хүннерде хураган кыргылдазын эгелээн. Кыргылда пунктузунда 12 хачылыг агрегат, хол хачылыг 15 кижи ажылдап турар. Олар хүн бүру 300 башты кыргып, хурагандан-на 500—600 грамм дүктү ажаап ап турар.

Салбырның малчыннары 1800 хураганның дүгүн ажаап алыр азы күрүнеге 10 центнерден эвээш эвес дүктү немей киирер. Кыргылда пунктузунда Б. Ензак, А. Чимит-Доржу, М. Мөнге ышкаш мурнакчылар хөй.

УКРАИН ССР. Винница областың колхозтарында болгаш совхозтарында 2000 ажыг комсомолчу-аныяктар звенолары тараазын алыр кукуруза өстүрүп турар. Крыжопольск бүдүрүлге эргелелиниң СЭКП-ниң ХХ съездизи аттыг колхозунда Анна Бобиктиң звенозу эрткен чылда 100 гектар шөлдүң га бүрүзүндең ортумаа-биле кукурузаның 83 центнер кургаг тараазын алган, а бо чылын ол-ла шөлге дүжүттү 100 центнер чедирерин хүлээнген. Аныяк кукурузачылар тарылганың үлегерлиг ажаалдазын организастаан. Дүжүттүң байдалы дергиин эки.

Аныяк кукурузачылар тарылганың үлегерлиг ажаалдазын организастаан. Дүжүттүң байдалы дергиин эки.

ЧУРУКТА: Звеночу комсомолчу Анна Бобик.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Фото Б. Копыттыы.

Республикада сиген белеткелиниң чоруп турары

(1963 чылдың август 1-де медээ-биле)

Районнар болгаш совхозтар	Белеткээн сиген (хуу-биле)
Чөөн-Хемчик	13,0
Улуг-Хем	9,8
Барыын-Хемчик	6,6
Чөөн-Хемчик эргелелиниң түңү	9,9
Каа-Хем	13,5
Бии-Хем	12,2
Тожу	10,4
Таңды	6,3
Таңды эргелелиниң түңү	6,8
Тес-Хем	9,0
Өвүр	5,1
Тес-Хем эргелелиниң түңү	6,2
СОВХОЗТАР:	
«Чыраа-Бажы»	21,9
«ҮТКА 25 чылы»	18,3
Дуржулга станциязы	15,2
«Тес-Хем»	12,9
«Барлык»	12,7
«Шекпээр»	12,1
«Өөк»	12,1
«Улуг-Хая»	10,9
«Элегес»	10,4
«Сүт-Хөл»	7,4
«Тиилелге»	4,9
«Межегей»	4,0
«Тээли»	2,3
«Тыва»	1,9
«Найырал»	1,8
Совхозтарның түңү	9,5
Колхозтарның түңү	9,1

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозу сиген белеткелиниң талазы-биле республикада социалистиг чарыштың бирги черинде чорбушаан турар. Ол совхоз 810 тонна сигенни белеткеп алган. Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозу сөөлгү он хонук иштинде сиген белеткелиниң темпизин дүргедеткен. Ылаңгыя оон белеткеп алган сигени июльдуң 20-де 161 тонна (чүгле 3,5 хуу) турган болза, а августуң 1-де 853 тонна (18,3 хуу) четкен.

Сөөлгү он хонукта Бии-Хем, Каа-Хем, Тожу районнарның сиген белеткелинге немээн хуулары эки болган. Каа-Хем район июль 20-де 252 тонна (1,9 хуу) сиген белеткеп алган турган болза ам 1729 тонналы (13,5 хуу) белеткеп алган.

Ынчалза-даа республиканың хөй-хөй колхозтарында болгаш совхозтарында мал чемнериниң белеткелиниң темпизи оожум болуп турар. Ынчангаш республиканың ниити деңнели эрткен чылдагызындан куду болган.

Бо чылын «Көк-Тей» совхоз 230 тонна, «Сукпак»—2300 тонна сиген белеткээр планныг хирезинде, мынчага чедир чаңгыс тонналы-даа белеткеп албааны кайгамчык!? «Тээли» совхоз белеткезе чогуур 2900 тонна сигенниң чүгле 66 тонназын (2,3 хуу) сараттап алган.

Мал чемнериниң белеткели ол ышкаш Өвүр, Таңды, Барыын-Хемчик районнарның ажыл-агыйларында. Чөөн-Хемчиктиң «Тыва», Улуг-Хемниң «Найырал», Таңдының «Тиилелге», «Межегей» совхозтарында дыка оожум чоруп турар.

Сиген ажаап алыышкынын тараа ажаап алыышкыны-биле бир дөмей көрүп, кезип ап болгу дег бүгү-ле сигенни шупту аргаларны херeглеп тургаш, кезип, ажаап алыр ужурлуг бис.

Ажыл-ишчилер-биле быжыг харылзаа

(Агиткультбригаданың ажылының дуржулгазындан)

Агиткультбригаданы колхозтуң фермаларының, бригадаларының ажыл-ишчилери четтикпейн манап, ону күзенчиг аалчы кылдыр уткуп, хүлээп ал турарынга кижиниң сеткили ханар. Ынчанмайн канчаар: агиткультбригаданың эп-найыралдыг, ажыл-ишчи бичии коллективинде кедээ артист-концертчилеринден аңгыда колхозтуң магазин эргелекчизи Ондар Кызыл-оол, кижи эмчизи Монгуш Билчиимаа, баш таарыкчызы Сат Комбужап (ол-ла Комбужап чолаачы, баянчы), лекторлар Александр Чүлдүмович Дигик (парторг), экономист Сандый Бадаа, тодаргайлап чугаалаарга, ында кандыг тускай мергежилдиглер чок дээр.

Идейлиг, утка-шынары бедик, янзы-янзы номерлер-биле байлак концерт программазын көрген колхозчулар сагыш-сеткили ханып, өөрүп четтиргенин илередип, ниитиниң ажыл-агыйынга ажыл-ишчи турачорууң улам күштелдирер. Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан клувунда бо агиткультбригада ырак-узак чайлагларда фермаларны, малчыннарны, ниитиниң малынга быжыг чем-суурну белеткеп турар сиген бригадаларын удаа-дараа кезип, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып чорудары-биле эвээш эвес ажылды кылып, колхозчу ишчилерниң материалдыг болгаш культурлуг негелделерин чогууру-биле хандырар дээш шудургу ажылдап турар. Мынаа чижек кылдыр агиткультбригаданың эрткен айның төнчүзүнде колхоз фермаларынга, бригадаларынга ээлчеглиг үнүүшкүнүнүң дугайын чугаалаксанчыг.

Эртенгиниң чеди шак. Колхоз баштаар чериниң конторазының чанында кижи-ле долу болду. «Улус чыглып, дойлур чүү болган чоор» деп аңаа чеде берген мен. Колхоз даргазы эш Комбукай, ында партия эге организациязының секретары эш Дигик аразында бир-ле чүүлдүң ажылдың дугайын дугуржуп чугаалашкан орлар.

— Александр Чүлдүмович, агиткультбригаданы Хөндергей бажында Чайлаг-Хемниң № 1, 3 сүт-бараан фермаларының ажыл-ишчилери күзелдиг манап турар-дыр. Чайлаг-Хем аксында № 1 ферма байдал дүвүренчиг. Сөөлгү үеде сүт саалдазы кудулаан, дүнеки кадатты организаставайн турар. Бо бүгүнүң сайгарып, ужурун тыпса эки боор, секретарь — деп, сүмелеп чугаалады.

— Ийет, ол-ла четпестерни анализтеп көрбүшаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы сагыш-чурумун көдүрер хемчеглерни алыр бис. Бистиң-биле кады экономист эш Бадаа база чоруур. Ынчангаш ажылга доктаарлыг четпестерни илередип, буруулугларны «Агитхуудуска» сойгалаар бис — деп, парторг дарга-биле чүүлдүгзүнүң чопшээрешкеш, уламчылай-дыр:— Ол-ла машина-биле Бора-Хөл хову бригадазынга, Сыын-Чүректе сигенчилерге, Бегээн-Булак фермазының саанчыларынга база чедер деп планнадывыс.

— Ол-даа чүүлдүг-дүр, Александр Чүлдүмович — деп, дарга бригаданың чоруур маршрудунга сеткил ханып чарылады.

Таптыг-ла дал дүште агитбригада Чайлаг-Хемниң № 1, 3 сүт-бараан фермаларынга аалдап чеде берген. Келген дораан-на фермаларның кайызынга-даа ажыл-иш хайнып үнген. Парторг А. Ч. Дигик фермаларның учётчиктери Ай-Хөө, Уртун-Назын-биле, ылангыя ында ажыл-ишчилерниң ажыл-амыдыралы-биле тодаргай таныжып көрген. Ол аразында клуб эргелекчизи Бады, колхозтуң экономизи Бадаа концерт программазының репетициязын чорудуп, фермаларның мурнакчы шолбаннарын алдаржыткан, оон-биле кады ийи-чаңгыс чалгааларны, арагачыларны, ажылда четпестерни сойгалаан кожамыктарны «Агитхуудуска» ырыдып үндүрген. Садыгжы Ондар Кызыл-оол, зоотехник Дамба, баш таарыкчызы Комбужап болгаш өскелер-даа боттарының тус-тус хүлээлгелерин күүседип чорупканнар.

Изиг оъттуг, аржаан ышкаш дамырак суглуг Чайлаг-Хемниң ишчилеринге агитбригада кончуг солун концерт программазын көргүскен. Колхозчулар эбек номерлиг концерт программазының иштинден хөйнүң «Партияның кыйгырыы-биле», «Чаа суурум», «Партия делгерезин» деп ырларны, С. Бадааның «Тооруктуг долгай Таңдым», «Сылдыстыгда», ыраажы кыстар Ондар Мыртак, Таня Кара-Салдың «Авамга» деп ырларны күүсединнин, аныяк мурнакчы малчын Сат Бады-Суурнуң «Чүү-даа чүве өйлүг болгай» деп шүлүүн уран чечен чугаалааның адыш часкаашкыны-биле сеткил ханып, хүлээп алганнар.

Колхозтуң агитбригадазының концертин көөрү-биле чыглып келген саанчыларга, кадарчыларга болгаш чоок кавының хоймуларынга эш Дигик «СЭКП ТК-ның июнь Пленуму болгаш амгы үениң ээлчеглиг сорулгалары» деп аттыг лекцияны республиканың Чөөн-Хемчик районнуң болгаш колхозтуң амыдыралы-биле тудуш харылзаа-хозбаалыг кылдыр номчуп берген. Парторг Александр Чүлдүмович Дигик колхозтуң экономизи эш Бадааның, зоотехник эш Дамбаның киржилге-дузазы-биле фермаларның кайызының-даа ажыл-ишчилериниң мурнакчыларын илередип, ажылда четпестерни тодарадып, оларны дарый чайладырының оруктарын айтыпканнар. Ийи ферманың мурнакчы саанчылары коммунист Сарыглар Чүдүр, Монгуш Бавуу, Монгуш Алдын-кыс, Наталья Сат чылда бир инектен 1250 литр сүт саап алыр хүлээлгезин чартык чылда 650 — 750 литр кылдыр саап, республиканың малчыннарының Наадымынга уткуштур чедип алган ол чедиишкиннерин улам быжыглап, алган социалистиг хүлээлгелерин Октябрьның социалистиг Улуг революциязының байырлалының бүдүүзүнде күүседир дээш могаг чок ажылдап турарлар.

Фермаларның ажылында четпестерни, ажылга шушпеи, чалгаа, харын-даа ажылдың түлүк өйүнде арагага хандыкшый бээр ийи-чаңгыс кижилерни агиткультбригаданың үндүргени «Агитхуудус» солунга шыңгыы сойгалаан, фермаларның каттышкан хуралынга дыңналдыр номчааны дыка дээштиг болган. Чижээ, кадарчылар Чичил-оол, Дилгижек (№ 3 ферма) олар инек кадарар хүлээлгезинге ээ-харыысалга чок болуп, эртенги саалда дооступу-билек кодан инекти арга-арыгже аңаа сүрүпкеш, кежээ ээдеп эккеп турганы, оон байтыгай дүнеки кадатты шуут кылбайн турганы сүт саалдазын дыка кудуладырынга чедирген.

Ол ышкаш фермалардан сүт сөөртүрү-биле быжыглаттынган чолаачы Сат Ивит-оол (хып дээн аныяк эр хирезинде) арагага хандыкшып, сүттү өй-шаанда сөөртүрүн болганчок-ла озалдадып турганы чидиг шүгүмчүлелге таварышкан.

№ 3 ферманың коданында онаалыг ажыл-иши чок, аңаа-ла амыр, хүн эртиреринге өйлешкен эштер, Чудуймаа, Амыр-оол оларны сиген белеткелиниң түлүктүг өйүнде таанчыргай орарын «Агитхуудус» буруу шаап, ниитилелге ажыктыг күш-ажылче үстүнде эптерин доп-дораан киржирин дорт негеп бижээн болгаш салган негелдени дарый күүсетпес болза айтырыгның оон-даа шыңгыы тургустуна бээрин оларга колхозтуң хөй-ниитизиниң мурнундан сагындырган. Монгуш Уртун-Назын учётчиктээн № 1 ферманың бир саар инээ черде төрээ-ле ам неделя чеде берген турбуже, ол учётчиктиң амыр-тайбың олурарын, колхозтуң склад эргелекчизи Куулар Алдын-Херелдиң ырак-узак черден келген ферма ажылдакчыларынга чаш бызаалар, чаа төрээн инектер чемгерер хоюнду далганны «ажыл шагы сагыыр чаңныг кижи мен» деп сылдак каккаш, чогуур өй-шаанда үндүрүп бербейн, бюрократчы ёзу-биле аажылап турарын, фермаларның кайызында-даа солуннарның түг-түү-биле озалдап кээп турарын «Агитхуудус» чула шүгүмчүлээн. Сүт саалдазын моон сонгаар инектерниң ат-шолазының аайы-биле тус-тузунда демдеглеп чорударын учётчиктер Сат Ай-Хөө, Монгуш Уртун-Назын олардан агиткультбригада негээн.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң парторгу эш А. Ч. Дигикке баштаткан агиткультбригада колхозчу ажыл-ишчилер-биле хүн бүрү тудуш харылзаалыг, амыдыралдың негелделеринден хожудавас дээш шудургу ажылдап турарының барымдаачыжектерин бригаданың бо үнүүшкүнү-биле кызыгаарлап болбас. Чүл дээрге чүгле июльдуң ийиги чартыында бо агиткультбригаданың эвээш кижи киржикчилерлиг коллективи Бегээн-Булактың № 2 сүт-бараан фермазынга, Бора-Хөлдүң ховужуларынга, Сат Доржу бригадирлээн Сыын-Чүректиң калбак-делгем шөлдеринден 100 тонна сигенни кыска хуусаада кезип, сараатпап апкан сигенчилерге бараан болуп, кодааның ажыл-ишчилеринге боттуг дузаны чедирген болгаш «Мосфильмниң» кол режиссёру Сергей Александрович Яковлев-биле Хайыракан суурнуң чурттакчыларының чылыг ужуражылгазын органиастаан болгай.

Идеологтуг ажылды коммунистиг ниитилелди боттуг чүүл кылдыр боттандырарының улуг үүлезинге эң дээштиг, эң үре-түңнелдиг чепсек кылдыр ажыглаарын угаап айыткан СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаал-шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш колхозтуң агиткультбригадазы бодунуң ажыл-чорудулгазынга мурнакчы дуржулганы нептередир, ажылда, амыдыралда чаа чүүлдү бүгү тала-биле деткиир, оон-даа тура-соруктуг болгаш эрес-шудургу, тывынгыр ажылдаары чугаажок.

А. БЕГЗИ.

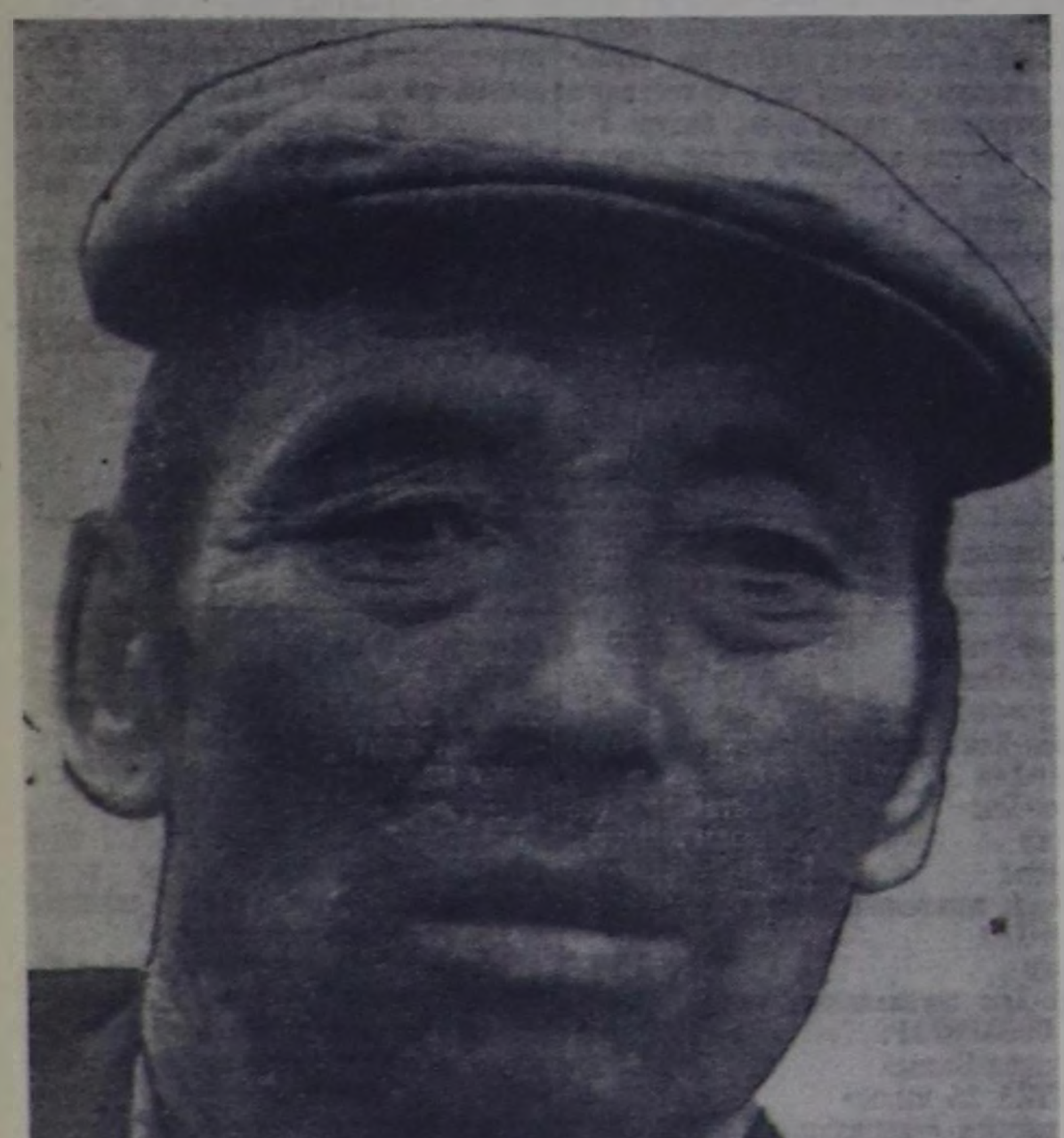

П. Кужугет — Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» кодээ ажыл-агый артелиниң сарлык фермазының кадарчызы. Бо чылын төрүттүнген сезен сарлыктардан сезен бызааларны менди камгалап алган болгаш сарлык малды ажаап-кадагалаар, оон чаш төлдү алыр талазы-биле районда эң дуржулгалыг малчыннарның бирээзинге санаттынып турар. Ынчангаш ооң чүткүлдүг ажылын үнелеп көргеш, колхоз баштаар чери ону хөй удаа ертемниг чүүлдер-биле шаңнап келген. Эш Кужугет — республиканың малчыннарының бо чылгы Наадымының киржикчизи.

ЧУРУКТА: сарлык кадарчызы П. Кужугет. Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

Комсомолчу чолаачы

№ 2 чүък АТК-зының чолаачызы комсомолчу **Петр Ширяев** ол коллективте мурнакчы чолаачыларның бирээзинге санаттынып турар. Бо чылдың ийиги кварталының бүдүрүлге планын ол 125 хуу күүсеткен болгаш 180 килограмм кывар, чаар материалды камнап алган. Ооң эдилеп турары чүък машиназы үргүлчү-ле камныг эдилелде турар, машиназын хайгаараан турарын ооң кады ажылдап турар эш-өөрү бо-ла көөрлер. Эш Ширяев коллективтиң бүдүрүлге хуралдарынга чүве чугаалап тура, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң дугайын хөй удаа саналдап, бодунга бедиткен хүлээлгелерниң-даа ап келген. Ол хүлээлгелерин Пётр алдарлыы-биле күүседип келген.

ЧУРУКТА: чолаачы Пётр Ширяев.

Фото **Х. ЧАПТЫКОВТУУ.**

Садыгны чурумчудар

(РАЙПОЛАР АЖЫЛЫНЫҢ ЧАРТЫК ЧЫЛДА ТҮҢНЕЛДЕРИНДЕН)

ТЕС-ХЕМ райпозу чеди чылдың бешки чылының баштайгы чартыында бараан саарылгазының, ниитиниң чемненилге черлериниң, а ол ышкаш хуучу кежигүннер киирип алырының пландарын долдур болгаш ажыр күүсеткенин районнуң садыг ажылдакчыларының чоокта чаа болуп эрткен хуралы демдеглээн.

Бараан саарылгазының планын ай санында ажыр күүседип, чоннуң херегледерин хандырарын экижидер дээш кызымаккай чорууң үргүлчү илередип турар Самагалдайда раймаг эргелекчизи Рачева, Шуурмакта Корешникова, Ак-Эрикте Доткан-оол, Үстүү Шынаада Яндак-оол ышкаш садыгның өске-даа мурнакчыларының саны районда көвүдеп турар.

Оон-биле кады совет садыгның чурумун үрээр, магазиннерин чогуур шактарында ажытпас, чоннуң киирген чагыгларын күүседирин бодавас кижилер садыг ажылдакчыларының аразында ам-даа бары хуралга илереп турган.

Районнуң ажылдакчылары, ылангыя ооң садыг килдизиниң эргелекчизи эш Антонова магазиннер ажылын контрольдавайн база өртектиг чүүлдер харылзаар ажылга кижилерни чогуур хыналда чокка киирип ап турганындан Самагалдайда дежурный магазинге садыглап турган Афанасьева, Борт, автолавка садыгжызы Ч. Далай-оол, ларёк садыгжылары Мочурга, К. Доржу ышкаш кижилер совет садыгның чурумун үргүлчү үреп, хөй-ниитиниң дыка хөй түңнүг акша-хөреңгизин оорлап төтчеглээн. Оон түңнелинде районнуң системазынга өре-самчыгдал түңү эрткен чылын 10000 рубль турганындан бо чылдың баштайгы чартыында 21300 рубль болуп турар.

Самагалдай столовазының арыг-шевер байдалы кончуг багай, аъш-чемниң ассортиментизи эвээш болгаш шынары чавыс болуп турарын хуралдың киржикчилери шыңгыы шүгүмчүлээн.

Совет садыг ажылында үстүнде ышкаш четпестерни дарый чайладып, садыгны чогуур бедик деңнелинге чедир экижидер хемчеглерни алырын райпонуң баштаар черинге хурал даалкан.

Т. Төгүс-оол.

* * *

ӨВҮРНҮҢ совет садыг ажылында мурнакчыларның хүрээлени уламна калбарып турар. Райпонуң Арыг-Бажы магазининиң эргелекчизи М. Тоорук бодунуң онаашкан ажылынга кызымаккай чорууң үргүлчү илередип келген. Чонунга эптиг-ээлдек садыгжы малчыннарның кодан турлагларынга үнүүшкүнүг садыгны доктаамал органиастап тургаш, бараан саарылгазының планын чартык чылда 119 хуу күүсеткен болгаш райпонуң шилчир вымпелин чаалап алган.

Чалааты магазининиң, райпонуң ажыл-агый болгаш аъш-чем магазиннериниң эргелекчилери эштер Алдын-оол, Чысынмаа, Дениг-оол олар боттарының планныг онаалгаларын база-ла долдур болгаш ажыр күүседип турарлар.

Оон-биле чергелештир райпонуң баштаар чери (даргазы эш Очур) садыг ажылын четпес удуртуп келгениниден районга бараан саарылгазының чартык чыл планы ниитизи-биле 92-ле хуу күүсеттинген чорукту демдеглээ чогуур.

Ынчангаш чеди чылдың бешки чылында бараан саарылгазының планныг онаалгаларын күүседирин хандырар сорулга-биле бараанарны бригадаларга, чайлагларга, фермаларга чедирип, садыглаар ажылды уламна калбартыры садыг ажылдакчыларындан ам улуу-биле негеттинип турар.

А. Артаа.

ЭКИ КЫЛДЫНГАН

Таңды районнуң Алаак сес чыл школазының башкылары болгаш ажылчыннары өөредилге чылы дооступу билек школа септелгезинче органиазстыг кирген. Школаның ийи корпузунуң иштин чугайлап, будувушаан, парталарны база септеп бүдээн. Оон-биле кады 9 печканы чаартып салгаш, школа девискээрин херииннээн. Септелгени шалыпчы чорутпушаан, 160 кубометр оттулар ыяшты болгаш элээн хөй хөмүр дашты сөөртүп алган. Башкылар чурттаар бажыңнарының септелгези база эки кылдынган. Школа септелгезинге башкылар Похоруков, Көк-оол, Томорев болгаш өскелер-даа идепкейлиг киришкен.

Т. ТАЖИ-САМБУ.

Клубтарга көскү агитация

Амгы үениң клубтары азы кызыл булуңнары көскү агитация чок турары берге.

Бии-Хемниң «Тиилелге» колхозунуң клувун ап көрээл. Колхозтуң ажыл-ишчилериниң алган хүлээлгелерин ында аскан. Ол ышкаш колхоз конторазында, хову турлагларында, фермаларда хүлээлгелерин бижээш аскылаан. Ынчалза-даа хүлээлгелер канчаар күүсеттинип, колхозчулар сөзүнге ээ боор турар бе дээрзин билип аары берге. Көскү агитацияга бо бүгүнү көргүзери чугула болгу дег. «Кызыл тараачын» колхозта көскү агитация база-ла мындыг байдалдыг.

Клубтарга болгаш өске-даа черлерге көскү агитация янзы-бүрү хевирлерлиг болур ужурлуг. Оларның иштинден чамдыктары узун хуусаалыг, бир чамдыктары ийи-бир ай азы квартал, өскелери — хүн бүрүнүң чугула айтырыгларынга хамаарышкан, далаштыг болгулаар. Ынчангаш көскү агитацияның дээштиг болурунуң чажыды — ооң хевир бүрүзүн боттуг ажыглаарында. «Кызыл тараачын» колхозта аскылаан стендилер мырыңай «доктаамал» апарган. Оларны чылда бир катап, социалистиг хүлээлгелер алыр өйде солуп турар. Шаг-үе дүрген солчуп, ажыл-агыйның бир хевири өскези-биле солчурун уттуп болбас.

Кодааның ажыл-ишчилериниң алган хүлээлгелериниң канчаар күүсеттинип турары хүн бүрү тодаргай көргүзери эң-не чугула херек. Хүлээлгени алгаш, ону эки күүседип турар кижилерниң дугайын колдуунда көргүзүп турар болгай бис. Аас кырынга хүлээлгелер алгаш, ону күүсетпес кижилерни база сойгалап илередири чугула. Бо ажылга клуб чөвүлели улуг рольду ойнаар дээрзи чугаажок.

Мурнакчы дуржулганы тарадырынга клубтуң көскү агитациязының дугайын көрээлинер. Чижээлээрге, тудуг-монтаж эргелелиниң Туран салбырының клувунда Хүндүлел самбыразы бар. Ында мурнакчыларның аттары болгаш чуруктарын аскылаан. Оларның кижи бүрүзү хөй чылда чедип алган арга-дуржулгалыг. Ынчалза-даа бүгү херек чүгле самбыра-биле доозулганы хомуданчыг. Мурнакчыларның арга-дуржулгазын көскү агитация-биле тарадып нептереткен болза, кончуг эки болур ийик.

Көскү агитация дугайын чугаалажып тура, ону ханы анализтеп көрбес таварылгалар ылангыя Бии-Хем районда бар. Клуб бүрүзү ол дээш канчаар ажылдап турарынче кичээнгей салыры чугула.

Бо чугула айтырыг талазы-биле республиканың культура Министерствозу кодаа клубтарга көскү дузаны көргүзер ужурлуг турбуже, ол амдаа четпес. Кызылдың чурулга мастерскаязының чурукчулары кодааже үнүп, янзы-бүрү стендилер, делгелгелер, клуб шимелдезинге дузалажып чүге болбазыл.

Н. ЧЕТВЕРТАКОВ.

ДЕПУТАТ—СОҢГУКЧУЛАРЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, «Тээли» совхозтуң хоймузу Иргит Доржу бодунуң соңгукчулары-биле ужуражылгазын кылган. Депутат бо удаада совхозтуң Дура-Тайгазында ферманың саанчыларынга болгаш хоймуларынга чораан. Ол ужуражылгазын колдуунда-ла соңгукчулар мурнунга депутаттың отчёду болган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң дөртку сессиязының дугайын, ылангыя чоннуң амыдырал-хандырылгазын улам экижидер хемчеглер дугайын соңгукчуларга депутат таныштырган. «Тээли» совхозтуң дирекциязының талазындан совхозтуң малчыннарының амыдырал-хандырылгазынче ам-даа четпес кичээнгей салып турарын, ылангыя Ээр-Хавак фермазының чайлаанга садыг ажылдакчыларының бараанар чедирбейн турарын, чамдык малчыннарга май, июнь айларның ажыл төлевирин безин төлевейн турарын соңгукчулар шүгүмчүлээннер. Фермалар ажылында четпестерни олар база демдеглеп турганнар.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир, малга чем белеткелинче күштүг салыр, күрүне мурнунга хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседир талазы-биле боттуг саналдарны соңгукчулар берген. Соңгукчуларның саналдарын барымдаалап, улам шудургу ажылдаарын, ол саналдарны хамаарышкан организацияларның мурнунга тургузуп, хемчеглер алырын депутат Иргит Доржу соңгукчуларга аазаан.

Х. САМДАҢЧАП.

Медицина ажылдакчыларынга деткимчени көргүзер

Улуг-Хем районнуң эмнелге ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга районнуң кол эмчизи эш Горбуновтуң илеткелин дыңнаан.

Сөөлгү үеде чоңга эмнелге дузаламчызын экижидер, халдавырлыг аарыгларны болдурбазының баш удур хемчеглерин алыр талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Арыг-Үзүүнде медсестра эш Кондрашева, Кожайда медпункт эргелекчизи эш Бадыраа ышкаш, боттарының ажылынга кызымаккай, чоннуң хүндүткелин ээлеп турар медицина ажылдакчылары районда бар. Олар чоңга медицина талазы-биле лекция, беседаларны доктаамал кылып, чурттакчы чоннуң бажыңнарынга барып, арыг-шевер, культурлуг амыдырал-чуртталга дугайында оларга үргүлчү тайылбыр ажылдарын кылып турар. Малчыннарга барып, оларга эмчи дузаламчызын көргүзери оларның бир кол хүлээлгези болуп турар.

Ынчалза-даа районда эмнелге ажылында дыка улуг четпестер барын чөвүлел хуралга демдеглээн. Эмчи кадрларны чогуур үезинде четчелеп тургузар талазы-биле ажылдың кошкаандан, Эйлиг-Хем, Белдир-Кежиг ышкаш суурларда медицина пункттары шуут хаалгыг турар. Ырак суурларда чурттап турар кижилер эмчи дузаламчызы херегләэнде Шагаан-Арыгже азы өске медпункттарже чоруур ужурга таваржып турарлар. Хайыраканда медпунктунуң эргелекчизи эш Түлүш суга ажылдап, малчыннарга баарым ол дээш 4—5 хонуктарда медпунктуну шуут каапкаш, өскээр чоруп турган фактылар бар.

Чаа-Хөлдүң эмнелгезинге «Найырал» совхоз электри чырыын четчири-биле хандырып бербейн турары-биле районнуң аңаа келген кижилери рентген манап, каш хонуктар эртирип турар. Ол ышкаш, ырак-узакта эмчи дузаламчызы херегләттине бергенде машина дузалаарын дилээрге, ол совхозтуң директору эш Доржулдай бербес болганы-биле ол эмчилер чорумал машина дозуп, аарыг кижилерге чедип турар. Чижээ, Ак-Хемге бир хераажен кижи божаан болгаш аңаа дораан улуг эмчилерниң дузазы чугула херек апарган. Ол үеде эмнелгениң чаңгыс машиназы септелгеде болганда эмчилер совхозтан машина бээрин дилээн. Директор машина бербээн. Ол үеде чорумал машинаны дилээш, аарыг кижиниң амы-тынынга дузалааннар. Транспорт-биле эмнелге ажылдакчыларын хандырбас чоруктар районда колхозтарның болгаш совхозтарның кайызында-даа бар.

Ам күс чоокшулап, кышка белеткелди дүргедедир үе келген. Амгы байдалды алгаш көөрге, чамдык эмнелге пункттарының септелгези шуут чорувайн, чамдыктары дыка оожум чоруп турар. Одаар ыяш-биле медпункттарны хандырарын амдыгаадатан боттандырары чугула турбуже, бо талазы-биле байдал онза багай. Мындыг байдалдар Хайыраканда, Эйлиг-Хемде, Кызыл-Дагда көстүп турар.

Чоннуң өзүп турар культурлуг негелделерин долузу-биле хандырып, коммунизм тургузукчулары совет кижилерниң кадыкының камгалалында ажылдап турар медицина ажылдакчыларынга бүгү таланың деткимчези негеттинип турарын, а олар боттары кижиниң кадыы дээш шудургу демисээчилер болур ужурлуг дээрзин чөвүлел хурал чугулалап айыткан.

В. БЫШТАН-ООЛ.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГАА

Чаңгыс-даа кудук чок

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң Арыг-Бажы № 1 салбыры — совхозтуң хөй чурттакчылыг суурларының бирээзи. Суур ийи талазындан арыгта бүзээлеткен оймакта туруп турар. Ол чоруткан арыгжыгаштарның дамырак кара сугларынче демир хууннар туткулаан улуг, биче кижилерни эртениң-не, кежээниң-не көрүп болур. Ийе, эртениң-не, кежээниң-не.

Чүге дизе, хүндүс ол сугларның хирлиг, чамныг болганындан ижер аргажок. Чамдык бажыңнардан оларның ыраа бир километр чедип турар болганындан ажылчыннарның шак үезинге, дыштанылгазынга таарымча чок байдалдар тургустунуп турар. Ол сугларның чүк-чүгүнде мал-маган сузуп, девээлеп, оъттап чүдеткен, бичии уруг-дарыг эжинген, чуңган, а чамдык өг-бүлелер ижик-хеп-даа чуггаан тургулаар. Ынчангаш шак ындыг сугну ижери-даа санитар чурумунга шуут удур ышкажыл.

— А кышкы соокта ийи-чаңгыс хараалча оюп алгаш, оон ээлчежип, бот-боттарын манажып суглаары дыка берге болдур ийин — дижип, ол суурнуң кижилери чөгел төткен чугаалашкылаар.

Чамдыкта кызып чораш суглап алгаш чоруп орда, хат-шуурганның, машина-хөлдүң довурак-доозуну кочалдарда сугнуң кырын «өремелендириптер» таварылгалар эвээш эвес.

Шак мындыг байдалдар-биле Көк-Чыраа кожээ Совединиң депутаттары болгаш албан-дужаалдыг кижилери эптежип, кудуктар кастырарының талазы-биле кандыг-даа хемчеглерни албайн турары чиктиг. Кудук казарга байын үнмес деп. Ол хамаанчок Самагалдай, Хандагайты ышкаш бедик черлерде безин кудуктарны казып-ла турар болгай.

Хамык ужур чүдел? Сугнуң үнмезинде бе, суурнуң даргаларында бе?

Бо айтырыгларның дорт болгаш тодаргай харыызын чон манап турар. Чүгле манап турар эвес, харын суг айтырыын дарый үзе шиитпирләэрин суур чурттакчыларының эрге-ажыктары негеп турар.

Х. ТОВАРИШТАЙ.

Аас-кежиктиг кырганнар

Бистиң Коммунистиг партиявыс болгаш Совет чазаавыс совет кижи дугайында, ооң иштинде кырганнарның дугайында сагыш салышкының доктаамал илередип турар. Ооң база бир тодаргай чижээ болза, бистиң республикада инвалидтерни күрүне хандырылгазынга дыштандырып, ажаап-хайгаараар черлерниң четкизиниң улам-на калбарып турары болур.

Кырганнар азыраар дыштанылга чери мурнуңда Каа-Хем районнуң Бүрен-Хемде ажыттынганы, ында республиканың бүгү-ле булуңнарындан келген дыка хөй инвалид кижилерниң дыштанып, чурттап турары билдингир болгай. Ынчаарга кырганнар чурттаар ийиги суурну Тыва АССР-ниң социал хандырылга министерствозунуң шүгүму-биле эрткен чылын ол-ла районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң девискээри Бай-Сөөт хемниң бажында база тудуп тургускан болгаш ажыглалга кирген. Ында ам республиканың бүгү районнарындан келген кырганнар чурттап турар.

Чоокта чаа мен Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунга албан ужурунда баргаш, ол кодээ ажыл-агый артелиниң хоочун кежигүннериниң бирээзи, партияга 1924 чылда кирген, сураглыг аңчы Бараан Чапчаанга барып ужуражып, ону Бай-Сөөтке чедирип чораан мен.

Ол сууржугашта кырганнарның амыдыралын номчукчуларга допчузу-биле таныштырарын күзедим.

— Делегейде бистер ышкаш аас-кежиктиг кырганнар чок, дайынчы белеткел кылбас-даа болзувусса, шериглер дег, күрүнениң долу хандырылгазында чурттап тур бис. Бистер ышкаш назылап-кырааннарның чурттаарынга магалыг-ла таарымчалыг чер-дир бо — дижип, чаа суурнуң чурттакчылары ынчаар чугаалажып турарлар.

Шынап-ла, ол сууржугаш кончуг солун. Ында шупту чаа, чараш бажыңнар бар. Бир угда 35 кижи кирер чунар бажың база ажыттынган. Ылангыя кырганнарның удуур өрээлдеринде кылан баштыг орунарны дизе тургускулап каан, оларның кыры шупту шывыглыг, орун санында-ла ийи-ийи куш дүгү сыртыктарлыг. Оларның чанында бир аай хевирлиг тумбочкалар база бар.

Тожудан мээн үдеп эккелгеним Бараан Чапчаан. Бии-Хем районнуң Ээрбек суурундан келген М. Билчээ, О. Чыдыг-оол олар ук суурнуң чунар бажыңынга киргеш, ол-ла дораан чаа ижик-хепти склалтан бүрүңү-биле хүлээп ап турганнар.

Сууржугаштың столоваазында белеткеп турар чемнерниң шынары тергиин эки. Ында эът, сүт, чүүрга, ак хлеб дээш чүү чок дээр.

Кырганнарның омак-хөглүү, чамдыктарының баштак, шоодуглуг база үлегер чугааларын кижи салдыкпайн-на дыңнаксаазы кээр болду. Оларның дыка хөйүнүң күш-ажылга ынакшылдыг чанчылы ам-даа хевээр. Олар токпак ыяшты хирээлеп, чарар, чурттаалга чериниң девискээрин аштап арыглаар чижектиг өске-даа ажылдарны бо-ла быда берген турарлар.

Ол чаа дыштанылга черинге 75 кижини тургузары планда көрдүнген. Ам ында 40 чыгам кижи чыглып келген. Районнардан кырганнар аңаа хүн бүрүде-ле немежип кээп турар. Ол чериң директору кижилерге ээлдек, чымчак, ажыл-агыйга дуржулгалыг эш Наксыл-оолдуң үре-түңнелдиг ажылын демдеглээри база чугула. Күрүнениң, хөй-ниитиниң хераа дээш ак-сеткилдиг, чүткүлдүг ажылдап чораан, назылап-кырааан хамаатыларны — Бай-Сөөтке кээп дыштанып чурттанар! — деп, ол кыйгырып база санитар машиназы-биле районнарны кезивишаан, кырганнарны боду-ла барып чедип ап турар.

В. АРАНЧАА.

ЧЕЧЕН ЧОГААЛ БУЛУҢУ

(Аныяк авторлар биске бижип тур)

Ажылдаар, өөренир...

Шүлүк бижиринин талазы-биле чаа-ла орадажыышкынналары кылып турар, эгелеп бижип чоруур авторларның шүлүктери «Шын» солун редакциязынга хөйү-биле кээп турар.

Келген шүлүктерни ноомчуп олурарга, сагыш-сеткилди хей-аът киирип келир олурулар болган-на чок шынаттынмаан болгулаар-дыр. Чамдык аныяк авторларның шүлүктеринден строфалардан ап тургаш, ажыт-чажыт чокка оларның чедерчетпезинин дугайын чугаалажып көрээлинер. Мындыг чугаалажыг аныяк авторларга чамдык дузалы чедирер боор деп идегедивис.

Тес-Хем районнуң Бунгуртуг суурдан **Н. Сарыг-оол** «Чылгычы биле ачы» деп шүлүүн чоруткан. Адаанда строфаны ноомчуурувуска-ла авторнуң ажылынын түннели үнүп келир-дир.

«Эзим каскак ажарында
Эрес ойну мунуп ал деп,
Эрес, кежээ чылгычывыс
Эртинеже баштактанды». Эрес дел сөстүң чаңгыс строфала ийи катап кирип турары,—аныяк авторнуң сөстерни хамаан чокка ажыглап турарының херечизи-дир. Ааттыг: турбас, калшагай, челер дээн ышкаш кылдыр чугаалаарга тыва дылга эвес.

Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Мажалык суурда **Баян Хомушкунуң** «Бызааларым», «Кадарчының өөрүшкүзү», «Шыраавылаам» деп шүлүктери келген.

«Чайынныг хүн ажа берди.
Үлектитде кежээ дүштү.
Одар чораан көвей инек
Өдективе кирип олур. («Бызаларым»). Хүнүң хереллиг дивес чүве бе? Одар-биле өдек деп сөстер аллитерация болуп шыдавастар. «Кадарчының өөрүшкүзү» деп шүлүүнде автор чаңгыс бүганы мактаар дээш ырлаар дээн кадарчызын үттуп алган.

«Кодан инек баштыңчызы
Казахстан Калчан-Шилги
Саргыраалап базып орда
Чал-Адыр ишти чайлагларда
Чангыланыр чүве-дир он». Бо строфа аяннап каан делгеренгей домак ышкажыл. Казахстан Калчан-Шилги. («Казахская белоголовая») деп порода бар. Автор ону-ла сөс сүрүп очулдуруп алган боор. Каргыраалап чоруур бүганы бир-ле дугаар дыннадывыс. Бүганы мөөрээр-де дигн дег.

«Улуг-дескн Бардык шөлүн
Угулзалап каастаан дег.
Уруктатып бады келген
Улуг, биче Шыраавылаам».
Төрээн черин автор мактап ырлаа-даа.

«Удаазының ужугу дег,
Узуп баткан Хандагайты
Уран кыстар даараан ышкаш
Үгулза дег Хандагайты». Үстүнде болгаш аданда ийи строфаны дедпеп көрээлинер. Үстүнде авторувус «Хандагайты» деп ырны ажыы-биле өттүнүпкен ышкажыл.

Барыын-Хемчик районнуң Тээли суурунда **С. Кыртин-оол** «Оглувус», «СЭТА-ның медетлели» деп шүлүктерлиг. «Оглувус» деп шүлүктө:

«Оглувус чаа-ла он айлдан
Окпан эрес, орлан, шоваа—деп
алган хирезинде
— Ава, ма-ма, ача, па... деп,
Ара-соора чугаа эрээр». Кандыг кончуг өзүүлел төл боор! Он айлыг хирезинде «ма-ма»—деп орустап чыдар? «СЭТА-ның медетлелинде» Валентина Терешкованың космосче ушканының дугайында медээ келир.

«СЭТА-ның чаа медетлели
Сеткилиниз оттурушту».
Сеткилиниер түге улуп калгаш ол?

В. Терешкованың космосче ужупканын дыннаан, оттуп келир аан?

Москвада курунавин библиотека институдунуң студентизи **Сергей Байрын** «Соругга биллингир», «Күштүг чанчыл» деп шүлүктери бар.

«Часкы хүнде Кремльдин
ордузунга
Чазак-биле шүлүкчүлер
ужурашкан.
Поэзия салымының дугайында
Бодалларны сеткилинден
үлешкеннер».

Бо строфаны бодамчалыг ноомчуп олурарга, авторнуң орус сөстерни тыва дылче сөс сүрүп очулдуруп каанын илдең-дир. Чижээ: «Чазак-биле шүлүкчүлер ужурашкан». ол ужурашкышкынга бүгү совет чергн чогаалдың болгаш уран чүүлдүң дугайында чугаалажышкын болган болгай. Поэзия—чечен чогаалдың бир аймаа-дыр.

«Күштүг чанчылда» мындыг
одуруглар бар:
«Болуушкунну, медээлерни,
чижектерни
Борбак түн дег, бодумче киир,
сиирип чор мен».

Түнну канчап кижи сиирип аар чүвел? Шүлүктүң эге аңы база тывазывас.

Өвүр районнуң Хандагайты суурунда **Саая Таспай** «Чиктит ыт» деп баснязын чоруткан. Авторнуң бодалы-биле алырга, ажыл-иш хүлээп алгаш, кезек кала дүвүрезе-ла, эчизинге чедирбес кижиниң аажы-чаның шүгүмчүлээр болаан. Ынчалза-даа кижини ытка төмейлеп бижиирге болур бе?

А. Хертектиң (Кызыл) «Улуг-Хемим», «Дайынны күзевес» деп шүлүктерин көрээлинер.

«Карак чажы сенче төктүп агып
чоргаш
Калыг-берге дерзин үе эрте
берген
Тывааларның чаа ырын, өткүт үнүн
Дыңна!... Өөрү... Кады ырлаш,
Улуг-Хемим».

Он ажыг чылларның мурнунда-ла Степан Агбаанович Сарыг-оол

«Тывааларның хостуг үнүн,
чоргаар ырын
Дыннаваанаар дыннаазын дээш,
көрзүннер дээш
Элег-түрет базымчалан
ангыжыраам.

Эктим бедимин, хөрээм хостуун ырлап тур мен» — деп бижээн ышкажыгай. Кандыг-даа темага бижип тура, мурнунда бижиттингеп чогаалдарда хемнерни катаптаваза эки.

Ол-ла авторнуң «Дайынны күзевес бис» деп шүлүү Сала Бүрбенин «Тайбың дээш» деп шүлүүнүң шинзе эжи апарган.

Аныяк авторларның шүлүктерибиле таныжыкаш, Владимир Ильич Ленининиң мындыг сөстерни сагынмас аргажок.

«Теория чокта практиканың
согуру дег.
Практика теория чокта олут».

Ол ышкаш Владимир Владимирович Маяковскийниң

«Ыр-даа,
шүлүк-даа,—
бомба болгаш тук.
Ыраажының үнү-даа
аңгыны хайныхтырар» деп, чогаалчының ажылын бедик үнелээн өткүт, чидиг сөстерин утпаза чугула.

Шүлүк бижиринин баштайгы оралдажыышкыннарын кылып чоруур аныяк авторларның редакциязынга чоруткан шүлүктериниң темазы, бижиттингеп аянгы-даа колдуунда-ла демей болгулаар-дыр. Оон кедерее моон мурнунда парлалгага үнүп каапкан шүлүктериниң иштинден чамдык домактарны, харын-даа бүдүнбүдүн строфаларны ол-ла хевээргинии дүжүрүп бижип азы оскаар чугаалаарга «өөрлап» бижээн чоруудуңгын болгулаар. Эгелеп чоруур хейһей авторлар чер-чуртуң мактаар чоруткче эмни эрттир хандыгып турар. Ол дээрге бот-боттарынга демейдешкек шүлүктер болгулаар. Чижээ, Аксы-Барлык, Шыраавылак, Эрзин хем дээн ышкаш еске-даа чер-чурт дугайын бижиир, чоруткан шүлүктер бистин ырлажып турарывыс «Хөндергейим», «Хандагайты», «Шеми-Бажы» деп ырларының сөстеринбиле мырыңай кара-олчаан, чаңгыс хепке кудуп каан чүве дег болгулаар. Ынчангаш бот-боттарын оттунчуп, чер-чуртун мактаар чоруктардан үштүнгаш, коммунизм, партия, чон, күш-ажыл, интернационализм болгаш улустарның пайыралыышкыл, тайбың дугайында дээш патриотчу утка-шынарлыг шүлүктерден бижиир болза эки деп саналдыг мен.

Амыдыралдың шынныг чоруунга шынныг болуп, чонунуң мурнунга чогаалчы кижиниң харыысалгаазын медереп билир, коммунизм тургузукчуларының уран чараш дүрзү-шырайларын тургузаар дээш шудургу ажылдаары, өөренири чүгле эгелеп чоруур авторлардан эвес, өскелерден-даа негеттинип турар.

М. ДОРЖУ.

ССРЭ-ниң чогаалчылар Эвилелиниң чанында А. М. Горький аттыг чечен чогаал институдунуң студентизи.

АРЫ БИЛЕ ХОВАГАН

(Басня)

Аян шыкка
Айыран чайт чечек баштап,
Чигир чыткан
Ары көргеш, Ховаган оон
Адаарлалдын
Ажыг сөзүн сөглеп үнген:
— Мен дег чараш,
Менден каас амытан чок.
Чалгынарым
Чайырланчак хээзин көр!
Ынчалза-даа
Ыя мону кайгаар-дыр мен,
Ырбыскажык
Сенден канчап дорайтаар мен!
Үзүк шокар
Ары сени канчангаштын
Улус шупту
Ажок-ла үнелээрил?!
Ажылчын Ары
Ана мону чугаалап-тыр:
— Чүү деп чээ?
Шуугавайн көрем, өнүүк.
Хевир-дүрзүң
Кедергей-даа каас болза,
Кылыр ишке
Кымдан-даа чер дора-дыр сен.
Ынчангаштын
Ындыг-дыр ийин, кээргенчигбей...

О. ХӨВЕҢМЕЙ.

Тывамда чаа көвүрүг бар

Көвүрүгну ажыглалга киирерингe уткуштур, оон эрес-маадырлыг тудугжуларынга алдар болдурдум.

Улус тиилеп шыдавас иүш бойдуста чок,
Угаан биле ишчи хөлдүң кылбазы чок.
Угу барып, тыва дагдан төрүттүнген
Улуг-Хемим башы база чагыртып тур.

Терең сугну кежер дизе, муңчулбас бис,
Терек мунгаш, салдап чорбас апарган бис.

Дегмип чадаан эриктерни ужураштыр
Демир-бетон көвүрүгну курлаптывыс.
Кежиг таваа сүрүшкен чоон адаганнар
Кедн бажыын бүзүредип тургулаазывыс,
Чонның нүүү кончуг-па-дыр; аштырдыш — деп,
Шолуразан суг аяар дагжап, билингензиг.
Хоочун хемниң Тывада чаа көвүргүлеп
Кымнар кешпес, кандыг чүүлү сөөртпезин.
Кылдынган иш, чаагай-ла чүүл бүгүдезн
Коммунизм байлаа болуп чизеледи.

С. МОЛДУРГА.

ДҮЛГҮҮРЛЕР

Улуг, биче шоочаларның
Ужуру-даа нарын херек,
Белен, тааржыр дүлгүүр чокта
Месилдежип болбаан херек.
Кадартып каан чериндиве
Хары кижи эрттирбес-даа,
Дүлгүүр туткан ходдар чокта
Дүжүп бээрни күзевес-даа.
Кижилерниң сеткилинде
Кирер чүве—дүлгүүр болур.
Эптиг, чөптүг талазынче
Этлип, сиңнип билирн-дир.
Кадыг-шырнин дирткеннер-даа
Чаш хаак ышкаш эглиңнеп кээр.
Хагдынчак дээн кижилер-даа
Часкы хүн дег чазыгып кээр..
Ынчалза-даа дүлгүүр төдүү
Ындыг эвес болур чорду.
Ческинчиг, бак чүвелерге
Чепсек-даа бооп турар чорду:
Караданчыг бижик эккеп,
Ат-сын безин салдырарда,
Кандыг-ла бир «чиштиг» черже
Ажыл-албан дилээр дээнде;
Кёлыл алган кеминг херээн
Кызып-кызып чажырарда,—
Хоомай, чилби кижилерниң
Кошкак черин эндевес-даа,
Акша-мөңгүн, чигир-чимис,
Арага-даа «дүлгүүр» апаар,
Хээлинн чишкен кижи
Херээн чаягаар будуруп каар...
Улуг, биче дүлгүүрлериң
Ужуру-даа нарын херек:
«Экизи бе, багы бе» деп,
Эскерип-ле чорза дээре!

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

МАЛЧЫНЫ БИС

Зрес-шалып малчыннар деп
Эргелеяде алдаржаан бис.
Зът, дүк, сүт будуруп бээр
Эрзин, Тестиң малчыны бис.

Механизастаан бригатты
Мергемилдиг башкарган бис.
Улуг, биче малдарывыс
Уксаажыдып алгылаан бис.

Дөмир мого-күчүтен кан
Техника хөлденген бис.
Кур-кур чөрлер тарын тургаш,
Кукуруза өстүрген бис.
Партиявыс баштап орда,
Башкарылбас аңыя-па чок.
Малчын Тестиң хөвуларын
Байлаңшыдып шыдаам-даа бис.

М. ЮНДЕШ-ООЛ.

Олесь ЮРЕНКО

Калинканың авазы

(НОВЕЛЛА)

БИСТИҢНГЕ мындыг кыш дүшпээнден бээр үр болган чүве. Хар улуг, соок-даа бол, аяс хүннер улашкан. Пушкиннің чогаалдарында дег, ёзулуг-ла орус кыш дээрзин сактып көрүнерем!

Эртен ажылынче чоруп орунда—бүттарын адаанда чаржан хар кыйыравайн, хуулгазындан артык хуулгазын келгензиг апаар. Минута хире тура дүшкеш, дынналап көр — сагыш-сеткилиниң ыр долар. Ырның өткүт үнү бичии бооп чоруй-ла, кудумчуну өпейлеп, өске аяннар-биле холушкаш, кижи дыннаваан чаа аяларны төрүп, улам тааланчыы-биле куттулуп турар.

Оруунну уламчылаар сен. Арыг агаар хөрек доддур тындыныш, хөлдерің ала-чалгаар-ла чалгынгаргыладыр чайлыныш, доп-дорзан бедиктерже кылыйтыптарынга белен эзирге дөмейлежи бээр сен. Чадаг кылаштавайн, ужуп-ла, ужуп орган ышкаш кылдыр сактыптарга—экизи, өөрүнчүүн түү дээр боор...

Ажыл-ижимче чеже-даа ылаштсымза, бо кудумчуга бичии-даа бод, докталвайн барып шыдавас мен. Ургулчу-ле докталрым чаңгыс чер бар. Каштаннардан узап үнген болгаш бодунун дээр-шаар шыпшык бажын оларга көөргеттингензиг хөнү граһтын чаны бо-ла болгай.

Карактарым граһты-даа магадавас, чүрээм кыштын тааланчыг ырыынче-даа тыртылбас, а хүнүн-не бир чаа авалыг бичии уругну көрүксээрим, чугаалажыксаарым дан баргаа.

Ургулчу чараш, чаагайн чугаага кижи четче чугаалап төптес болбайнаан. Оттарны бүлүртүлеңнээп, ак-көк карактары—кудайдан чап-чаа дүшкен ийи эжеш дамды-ла. Болгугур хүрең-кызыл чаактарын ышкаш яблок бүрүзүнге канчап денээр боор. Бөргү ак, тончугажы ырырнай чаш хар-ла, кидис-иликтери болгаш хөлдарының хаптары безин шупгузу-ла чаңгыс-даа карарар өң чок—ак чайт. Ёзулуг-ла төөл маадыры — хардан кыпган уруг-ла!

Ада-иези шыдалдыг-дыр дээрзи уругнуң кеткен хевиинден көскү. Ынчалза-даа идип чоруруу бичии чараа-тергежигежин хөл-биле кыпган. Кырган-ачазының белээ-даа ыйнаан, чассыгбайын өөртүп, авазы-даа борастап берди-ле ыйнаан.

Хөнү граһтың чанынга тура, кымнын-на ынакшылы, өөрүшкүзү иргн? деп бодаңыр сен. Уругнуң хуунун-не чаа авалыг апаары мээң сөнүүргалымны улгаттырышкан. Бурунгу хүн көргеним кыстан дүүнгүзүн ылгаары берге. Недель иштинде карак үштап келзимзе-даа, кыстарны орта-ла танып ап шыдавадым.

«Чеди әнелиг эвес деппе бо?» деп бодадым. Чеди әнелиг уруг аактыг—деп улус чугаалашса-даа, а бо дээрге, төөл маадыры ышкажыл... Чаш уруг бүрүзү мындыг кадык-шыырак болур болза магалыг-ла-дырам!

УРУГНУҢ бодуу-биле, оон соонда авазы-биле ужурашкыжемче тывыскымны догаатыгыып чадаш, дыка-ла түрээн мен.

Бир катап Комсомольск кудумчузун куду балып орумда—чыраа тергежигештиг төөл маадыры мурнумза бо-дур ийин. Кымның уруу эвес, айтырып көрейн адыр.

— Сээн адыңны кым дээрил, кызым?

— Калинка—деп, шагдан тура таныыр кижизинге ышкаш дидим харыылады.

— Килинка әвеспе?..

— Чо-о-ок! Ка-лин-ка!

— Оһаай, Калинка. Чараш-ла аттыр.

— А аваңның адыы кымыл?

— Бригада.

— Чүү дидир сен моң?

— Бри-га-да—деп мындыг. Канчаар боор, уругга бүзүрээр ужурга таварыштым.

— Ындыг-дыр оо. Бригала. Бригада!

Чоруптарым кайызы чорда, баштай көрүп турганым кыстарга демейлешпес бир кыс чедип келди.

— Доңдун бе. Калинка?— деэш чугаазын әгелээн. — Шынап-ла, баштайгы үеде ол комиссиялар ындыг-ла улуг роль чок турган, чүге дээрге ындыг арга кем-херек үүлгедир чорук-биле демисел эвес-тир дээр хөөн турган. Ынчалза-даа ындыг хөөннерни ажып эрткен бис. Амгы үеде республиканың хей-хей улусчу бүдүрүлгелериниде ажылап турар маргылдаалыг комиссиялардың институду хөөйлу-дүрүм үрээринин бичe кемнинг херектери-биле демиселге ёзулуг эки чепсек болган, а кол чүүл — чүрүм үрекчилерин әде кижизидеринге ужур-дузалыг. Ай санында-ла улусчу милициянның органнары, прокуратура, а ол ышкаш суд-тар ол комиссияларже хамаарыштурар ол улусчу бүдүрүлгенин төлээлекчизи бичe кемнинг-херек үүлгедип каанының херектериниң 33 — 35 хуузун шинчидип берип турар. Ындыг херектер болза чижээ, бүдүрүлгеге улуг эвес оор кылыры, хулиганнаары, кижилерни бак сөгләэри болгаш оон-даа өске.

Ол ышкаш, ук комиссияларга шуугда арыг суд чуруму-биле эвес, а моральдың, хей-иниитиинин-биле негээр үүрмек хамаатыг херектерни шинтипираар эргени тывыскан. Аңаа, чижээлээрге, кредитке чүве салып алган аңы чаалите акша алгында 500 маркадан әвәәш эвес түңге хүлээнтен хүлээлгелерни күүсетпээн, үүрмек материалдыг когараларны чедирген дээш оон-даа өске херектер хамаарыжыр.

Практиканың көргүскенин ёзугаар алырга, маргылдаа комиссиязынга херектер көрүүшкүнү бүрүүдаанның медереливге дээре салдар чедирер арганы берип турар: профессионалшиитекчилерниң орнуна ында бодунун заводунуң төлөлекчилери хуралдап турар, а залда таварыгга болган-на суд хураддарының келикчилери эвес, а кады ажылдап турар эштери олурукуп турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, маргылдаа комиссиялары болун чүмү-биле бүзүретпеннер. Шак орта үндезилээш, ам общиналарда болгаш чуртталга квартыларында эш-хүүзүнүң комиссияларын тургузуп турарын беседалачы медегләэн.

Чаа чүүл болза хосталгазын казывайн шенелдеге шиидер практиканы суд чергелериниң эң-не калбаа-биле ажыглап турары болур. Ийет, чамдык түе чер судтарының талазындан харын ону шиидилгени чымчаткан херек кыдыр билип турган, ол шын эвес болбайнаан. Ам херектн шын чүрүмүүткан. Бо чылын бүгү суд шиидилгелериниң 60 — 65 хуузу шенелдеге шиидилге характерлиг болуп турар.

Евгений БАШМАЧНИКОВ.
СЭТА-ның корреспондентизи.

КИНОКАМЕРАЗЫНДА АМЫДЫРАЛ

Бистиң мурнувуста шаг-үениң эргижирел калган документилери. Оларның бирээзинде чугаалап турары болза: «Чырыдыышкын талазы-биле Улус комиссары Скобелевскиниң чырыдыышкын комитединиң ажылдачызы Я. М. Мальчевскийге орус революциязының бүгү алдарыг үелерни тырттырар фотография база кинематография талазы-биле оон ажылынга бүгү таланың детпичезин көргүзерин дилеп тур». Ат салганы: А. Луначарский, секретарь Дм. Лещенко.

Бо документилериниң ээлекчизи Ян Скарбек-Мальчевский ам Варшавада, найысылаадың чаа, чаагайжыды туттунган Прага районунда Кароли Шимановск кудумчузунда чурттап турар. Ол ам 80 харлыг. Ынчалзажок, шыны-биле чугаалаарга, ону кыраан деп сөгләэрги берге. Аннығ, шимченгир шырай-арны, чидиг үнү, чүгүртүлеңнээш характеры, чүүл-даа мурнунда оон утааны тергиин сагынгыр.

Полык фронтучу кинооператорларның бирээзи Ян Скарбек-Мальчевскийде чугаалаар чүве-ле бар. Он-он чылдарның дургузунда ол киноаппаразындан болгаш фотоаппараттан чарылбаан.

— Бирги делегей даймының үезинде Россияга барган мен. Москва, Киев, Петроград — фронтунуң мурнуку шугуму турган. Каяа-даа чораан, чыдып калган бөдүүн киноаппаразын ажыглап чораан бис. Скобелевск дээр комитеттиң киносалбырымга ажылдап турдум. 1917 чылдың Октябрь чедип келген. Төөгүлүг хүннерниң, кижи нинтилелиниң төөгүзүмде чаа эра ажыттының турарының херечизи болурумну биилп турган мен. Ажылчыннарның хайнымышыннын демонстрацияларын көргеп мен, ханныг тулчуушкуннарның херечизи болдум. Революсчу болуушкуннар кедергей дүргени-биле калбарып турган. Кино тырттырышкыннарын болганчок-ла октар сыгызының болган назык кымчылаашкыныың изигкагымшкыныың алдынга чорудар ужурга таварган турдум. Ынчаарга ол дээрге мырыңай февраль революциязының үези турган—деп, Мальчевский чугаалап турар.

Оон ынай оон уламчылааны болза: — Октябрь революциязының тиилелгелиг төнчүзүнүң соонда мени чырыдыышкының улус комиссары А. В. Луначарскийге келдиртпеп.

— Бистиңге, большевиктерге ажылдаар кузел бар бе?

— Чөпшээрежир мен—деп, харыыладым. Ынчалзажок дораан-на чигзинишкинге алыскан турдум.— Эш Луначарский, большевик эвес мен, ону өөренип көрүнер...

Ол менче шагжоок көргеш, хуулмузурду, эктимче часкагылаан, мынча дидир:

— Ол ажырбас чүве-дир ийин, үешаа келирге болу бээр...

— Чырыдыышкын талазы-биле улус Комиссариадының чанында ходбиле ажылдаар кинематография салбырынга Марков биле Кресин ажылдап турганнар. Кончуг-ла эки кижилер. Петр Новицкий-биле кады чурук тырттырып чоруп турдувус. Демонстрацияларны болгаш митингилерни чурукка болгаш кинога тырттырып турган бис. Ажылчы чоннарның демонстрациязын, аңаа Свердлов биле Володарскийниң чугааларын, Нева проспектизинге полякгарның демонстрациязын, митингиге өлүрткен Володарскийниң орнукшудуушкунун эки сактып тур мен. Маркс шөлүнге Володарскийниң орнукшудуушкунун улуг панихидазы-биле тырттырган мен. Свердловтуң чүве чугаалап турганын утпаан мен. Ол совет эрге-чагырганың мурнунда туруп турар берге сорулгаларның дугайын, чурт берге үеде иүш-биле болгаш шинтпирлиг демисел-биле тиилелгени чедип ап турарының дугайын чугаалаан.

— Силер Ленинни көргеп силер бе?

— Ийе, ындыг аас-кежик болган. Мен Ленинни чүгле көргеп эвес, харын ону өөрү-биле кады тырттырган мен. Ол болза 1917 чылдың ноябрьже чүве... Бир-ле катап салбырта мынча дидилер: «Мальчевский, киноками-биле Кшесинский ордузунче чораан келем. Ында большевиктерниң штавы туруп турар. Кинохроникадан кылып көрүңер».

Ол черге чедип келдим. Ордуну камгалап турар болду. Орду иштиниге алаан-не ур кылаштап тургаш, адак соонда, бичии өрээлге кире бергеш, стол артында олурган Ленинни, оон өөрү-биле кады көрүп кагдым. Дүүкаа-ла киноаппаратты тургускам, ыңгыр эгелеттим. Шынап-ла, долгап-ла эгелээн мен. Ынчаарда киноаппаратның тудазын долгаар чүве болбазыкче. Чурук тырттырары элээн каш минуталарда үргүлчүлээн. Ынчан Владимир Ильич турун келгеш, мээң таламда шылыртайнын турар киноками-реже көрүнкеш, холуун чайыпты.

— Ук-шак чок ийин — деэш, ол эжинче углаатты.

Мээң чаным-биле эртип чыда, тур када докталгаш, хулумзурээш, үнүп чорупту.

Ол дээрге мээң Ленин-биле бир дугаар болгаш сөөлгү ужуражылгам болган.

1918 чылда Мальчевский Польшаже эзэп келген. Кинокамера-биле оон ынак ажылы 1939 чылга чедир уламчылаан. Оон соонда гитлерни эжеледдиң коргунчуг чылдары келген. Польшаны Совет Армиязың хостаанының сорнда. Ян Скарбек-Мальчевский найысылаага он ийи чыл ажылдаан. Ол ам пенсиняже үне берген.

ВИК. КУЗНЕЦОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

Чөптүг негелде

Бистиң Самагалдай суурга келгеш, дүшкан-на кижиден:

— Силерниң суурнуң Культура бажыңы кайда ирги?—деп айтырар болзунарза, иштинде ол арай эгенгензиг мынчаар харылаар:

— Бо төп Советская кудумчузубиле суурнуң арыг талазынче көрүп базып олурарынарга, ынаар хериң иштинде турар бажың ол-ла болгай.

Даштындан көөрге улуг эвес, аргижирей берген бажың турар. Сагышка дораан-на мындыг бодаддар кирип келир: «Бо хире улуг район төвүнде, Культура бажыңы мындыг чөгенчиг бичии болур чүве-дир аа» деп бодал кирип келир. Арыг кылдыр чугайлап, шалазын дозулап каан дашкыш фойе турар. Оон бир үжүнде директорнуң кабинеди, өске талазында «культура кылдыы» деп бижип каан турар. «Зал» деп каан эжикти ажыдып киргеш, долгандыр топтап көөрге: сцена мун-не делгемзиимээр, а көрүкчүлер олурар иштин хөөремче чок 50 кижи киреринр деп чугаалаар болзунарза, частырыт болбас.

Шынында залда олуттарны санап көөр болза бежен эвес, а чүс ажа бээр. Ол ындыг болур-даа үжүрлүг, чүге дизе, 50 олут салып каарга суурнуң чурттакчы чонунуң дөй кезии кино, концерт болгаш өске-даа чүүлдер көөрүнден шуут «казыттынар» апаар дээрзи билдингир.

Кежээ кино ийикпе концерт соолуңде клубтан үнүп турган кижилерни көөр болза, кижи бүрүзүнүң дер-бүзү бурулаан, изиргенгенниден бачыдап үнүп олурарлар. Ол үеде залче кире бээрге — изиндип каан чүнар бажың-биле дөмей-ле!

Бо Культура бажыңын чүге ынчаар тутkан чүвел деп айтыра бээр чадавас силер. Херек кырында бо бажыңны Культура бажыңы кылдыр тутпаан чүве-дир. (Чурттакчыларның чугаазындан алырга шаанда маңаа электростанция турган). Культура бажыңы чок, бергедей бээрге, аргажоктан «думчукка тулганда бызаа сүзүү» дээн ышкаш, ук бажыңны культура одаа кылдыр хуудурупкан. Чаа Культура бажыңы тулар дугайында негелдени чон тургучу тургузуп келген. Ынчалза-даа ол аңдаа түннел чок. Чоннуң чөптүг негелдезин хандырар ей келбээн бе?

М. МАРГЫС-ООЛ.

Даарта—Курск тулчуушкунунуң 20 чылы

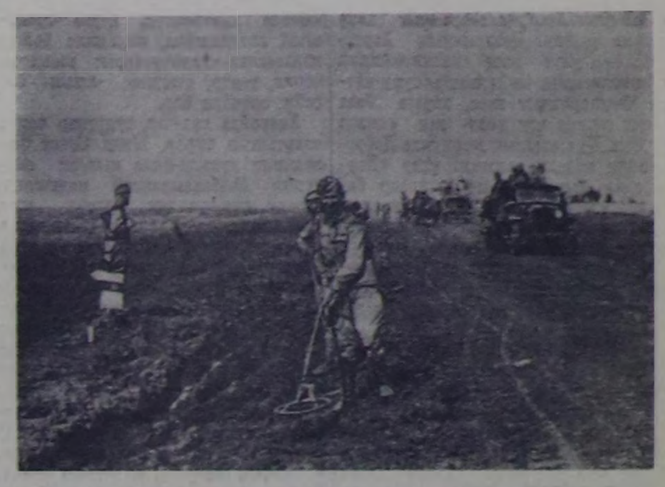

Белгород-Харьков оруунда миналарны санёрларның ап каап турары. Мурнунда СЭТА-ның шерит фотокорреспондентизи турган И. Озерскийниң фотозу.

ЧУРУКТА: (оң талазындан) Калиновка суурнуң колхозунуң даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. В. Грачёв, Жеденевскийниң бүдүрүлге участогунуң аргелекчизи П. И. Захарченко болгаш партия организациязының секретары А. А. Анищенко олар колхозтуң үрезин шенээр участогунда.

Фото Л. Портер биле О. Сизовтуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Социалистиг чурттарда

ЧОННУҢ СОНУУРГАЛЫНГА

ГСЧП-ның VI съездизинин ажыдап кылганы, ГДР-ге социализмниң калбак тургузуушкунунуң төөгүлүг сорулгаларының боттандырылгазы аныяк немец республиканың амыдыралының янзы-бүрү талааларының улуг ескертилгелери-биле бадыткаттынып турар. Улус ажыл-агыйын планнаар болгаш удуртур херекке күрүне органнарының ажылы сайзырангайжып, хей-ниити организациялларының ажылы экижип, ажылчы чон массаларның медереливге чоруунун ниити деңнели бедип турар. Оңгала бүгү чүүлдер болза эрге, хөөйлу чогаадыгазы, суд чорудузгазы дээн ышкаш ажыл адырларында салдарлыг болбас аргажок.

ГДР-ниң Күрүне соведи суд органнарының болгаш прокуратураның код сорулгаларын болгаш ажылының чаа чурумун ажыдап кылган. Ол документиниң чоннуң бүгү-ниити чугаалажышкынының кииргенинин соонда, ол Күрүне совединин хуралынга чугаалажып көрүнген болгаш хөөйлу апарган. Республикада социалистиг бүдүрүлге харылзаалары типтээн, ол болза хамаатыларның күрүнеге болгаш бот-боттарынга хамаарылгазын ескертирин болдурган дугайында дүрүме үндезилеттингеп дээрзин ол хөөйлу айтып турар.

Хөөйлу-дүрүм үрекчилери-биле демиселге сөөлгү үеде кандыг чаа чүүлдер тодаргай коступ келгенил? Ындыг айтырыг-биле бис ГДР-ниң Дээди судунга айтырыг тургускан бис. Дээди судтуң даргазының орлакчызы Вальтер Циглер ол айтырыгларга тодаргайы-биле мынча деп харылаан:

— Чүнүң-даа мурнунда, хөөйлудүрүм үрээр чоруктун үүрмек таварылгаларын көөрү-биле тургустунган маргылдаалыг комиссиялларның ажылынга доктаап көрээд — дээш, ол чугаазын әгелээн. — Шынап-ла, баштайгы үеде ол комиссиялар ындыг-ла улуг роль чок турган, чүге дээрге ындыг арга кем-херек үүлгедир чорук-биле демисел эвес-тир дээр хөөн турган. Ынчалза-даа ындыг хөөннерни ажып эрткен бис. Амгы үеде республиканың хей-хей улусчу бүдүрүлгелериниде ажылап турар маргылдаалыг комиссиялларның институду хөөйлу-дүрүм үрээринин бичe кемнинг херектери-биле демиселге ёзулуг эки чепсек болган, а кол чүүл — чүрүм үрекчилерин әде кижизидеринге ужур-дузалыг. Ай санында-ла улусчу милициянның органнары, прокуратура, а ол ышкаш суд-тар ол комиссияларже хамаарыштурар ол улусчу бүдүрүлгенин төлээлекчизи бичe кемнинг-херек үүлгедип каанының херектериниң 33 — 35 хуузун шинчидип берип турар. Ындыг херектер болза чижээ, бүдүрүлгеге улуг эвес оор кылыры, хулиганнаары, кижилерни бак сөгләэри болгаш оон-даа өске.

Ол ышкаш, ук комиссияларга шуугда арыг суд чуруму-биле эвес, а моральдың, хей-ниитиинин-биле негээр үүрмек хамаатыг херектерни шинтипираар эргени тывыскан. Аңаа, чижээлээрге, кредитке чүве салып алган аңы чаалите акша алгында 500 маркадан әвәәш эвес түңге хүлээнтен хүлээлгелерни күүсетпээн, үүрмек материалдыг когараларны чедирген дээш оон-даа өске херектер хамаарыжыр.

Практиканың көргүскенин ёзугаар алырга, маргылдаа комиссиязынга херектер көрүүшкүнү бүрүүдаанның медереливге дээре салдар чедирер арганы берип турар: профессионалшиитекчилерниң орнуна ында бодунун заводунуң төлөлекчилери хуралдап турар, а залда таварыгга болган-на суд хураддарының келикчилери эвес, а кады ажылдап турар эштери олурукуп турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, маргылдаа комиссиялары болун чүмү-биле бүзүретпеннер. Шак орта үндезилээш, ам общиналарда болгаш чуртталга квартыларында эш-хүүзүнүң комиссияларын тургузуп турарын беседалачы медегләэн.

Чаа чүүл болза хосталгазын казывайн шенелдеге шиидер практиканы суд чергелериниң эң-не калбаа-биле ажыглап турары болур. Ийет, чамдык түе чер судтарының талазындан харын ону шиидилгени чымчаткан херек кыдыр билип турган, ол шын эвес болбайнаан. Ам херектн шын чүрүмүүткан. Бо чылын бүгү суд шиидилгелериниң 60 — 65 хуузу шенелдеге шиидилге характерлиг болуп турар.

Евгений БАШМАЧНИКОВ.
СЭТА-ның корреспондентизи.

КИНОКАМЕРАЗЫНДА АМЫДЫРАЛ

Бистиң мурнувуста шаг-үениң эргижирел калган документилери. Оларның бирээзинде чугаалап турары болза: «Чырыдыышкын талазы-биле Улус комиссары Скобелевскиниң чырыдыышкын комитединиң ажылдачызы Я. М. Мальчевскийге орус революциязының бүгү алдарыг үелерни тырттырар фотография база кинематография талазы-биле оон ажылынга бүгү таланың детпичезин көргүзерин дилеп тур». Ат салганы: А. Луначарский, секретарь Дм. Лещенко.

Бо документилериниң ээлекчизи Ян Скарбек-Мальчевский ам Варшавада, найысылаадың чаа, чаагайжыды туттунган Прага районунда Кароли Шимановск кудумчузунда чурттап турар. Ол ам 80 харлыг. Ынчалзажок, шыны-биле чугаалаарга, ону кыраан деп сөгләэрги берге. Аннығ, шимченгир шырай-арны, чидиг үнү, чүгүртүлеңнээш характеры, чүүл-даа мурнунда оон утааны тергиин сагынгыр.

Полык фронтучу кинооператорларның бирээзи Ян Скарбек-Мальчевскийде чугаалаар чүве-ле бар. Он-он чылдарның дургузунда ол киноаппаразындан болгаш фотоаппараттан чарылбаан.

— Бирги делегей даймының үезинде Россияга барган мен. Москва, Киев, Петроград — фронтунуң мурнуку шугуму турган. Каяа-даа чораан, чыдып калган бөдүүн киноаппаразын ажыглап чораан бис. Скобелевск дээр комитеттиң киносалбырымга ажылдап турдум. 1917 чылдың Октябрь чедип келген. Төөгүлүг хүннерниң, кижи нинтилелиниң төөгүзүмде чаа эра ажыттының турарының херечизи болурумну биилп турган мен. Ажылчыннарның хайнымышыннын демонстрацияларын көргеп мен, ханныг тулчуушкуннарның херечизи болдум. Революсчу болуушкуннар кедергей дүргени-биле калбарып турган. Кино тырттырышкыннарын болганчок-ла октар сыгызының болган назык кымчылаашкыныың изигкагымшкыныың алдынга чорудар ужурга таварган турдум. Ынчаарга ол дээрге мырыңай февраль революциязының үези турган—деп, Мальчевский чугаалап турар.

Оон ынай оон уламчылааны болза: — Октябрь революциязының тиилелгелиг төнчүзүнүң соонда мени чырыдыышкының улус комиссары А. В. Луначарскийге келдиртпеп.

— Бистиңге, большевиктерге ажылдаар кузел бар бе?

— Чөпшээрежир мен—деп, харыыладым. Ынчалзажок дораан-на чигзинишкинге алыскан турдум.— Эш Луначарский, большевик эвес мен, ону өөрүнип көрүнер...

Ол менче шагжоок көргеш, хуулмузурду, эктимче часкагылаан, мынча дидир:

— Ол ажырбас чүве-дир ийин, үешаа келирге болу бээр...

— Чырыдыышкын талазы-биле улус Комиссари

Хортобадьтың кырында хүн

(ОРУК ДЕМДЕГЛЕЛДЕРИ)

Шагдан бээр чалгааранчыг хову дижир турган. Венгрияның Хортобадь деп улуг эвес хемчигежиниң ийи талазында шөйүлген ховуну чүгле чалгааранчыг эвес, харын база үнүш дүжүт чок хову деп санаар турган. Чүс чылдың мурнунда Дебреценниң неделя санында үнер «Хортобадь» деп журналы мынчаар бижээн: «Шупту-ла чүве куурарты өртенип калган чер, кижилерге чемни бербээн. Альфельде чүс-чүс муң кижилер ажтангы байдалга арткан, ынчангаш оларга хлебти-даа, ажылды-даа кым-даа берип шыдавас болган».

ЧЕЧЕКТЕРНИҢ ХООРАЙЫ

Чоокта чаа даштыкы журналистер-биле кады Будапешт — Сольнок — Карцаг—Дебреценниң оруу-биле чоруур ужур менээ таварышкан чүве. Дебреценниң мурнунда барык чүс километр дургуг ырак черге Хортобадьтың изиг хадының сырыны көөн турарын даап билип алыры аңаа пассажирге берге. Ховуда хоорай аян-чорукчу кижини бодунуң хөлегелиг сериин кайгамчык арга-эзими-биле уткуп алыр. Ол арга-эзим хоорайның кыдыындан ооң кудумчуларынче шөйлүп чоруткаш, парктар-биле туттуу берген. Харым трамвай шугумунуң аразында, фонтаннарның аразында, чер болганда чаагай чыттыг өң-баазын чечектер кежээки шактарда чиңгиртилеңип турар.

Дебреценге бүгү-ле чүвени кижи кайгай бээр: улуг суг чок ховуда хоорайның тургустунганы, ону тывызыкта ышкаш адааны, изиг суглуг бассейннер, ядролуг шинчилелдерниң институду (ында бүгү делегейге сураглыг венгр физик доктор Шандор Саллаи ажылдап турар). Венгрияда карачаңгыс крематория (өртедир суугу), чуртта база бир хоочун коллегиумнуң ханаларында бижээн чуруктар бар. Коллегиум Дебреценниң соонда 600 чыл болганда тургустунган. Аңаа салым-чаяанныг венгр шүлүкчү-чырыдыкчы Михай Чоконай-Витез, шүлүкчү-классик Янош Арань, аш крайның дугайында шынныг чүүлдү бодунуң очерктеринге бижээн чогаалчы Жигмонд база өске-даа дыка хөй шүлүкчүлер, эртемденнер, Венгрияның күрүне ажылдакчылары өөренип турган. Ооң библиотеказында 36 кодекстер, эрте-бурунгу шагның 120 чогаалдары болгаш 400 муң том номнар бар.

Венгрияның төөгүзүнге ийи удаа Дебреценниң коллегиуму чурттуң хуу-салымын шиитпирлеп турган чер болган. 1849 чылда ооң хуралдаар залынга Национал хуралдың сессиязы болуп эрткен болгаш аңаа Венгрияның хамаарышпас чоруун чарлаан болгаш габсбург салгалдың хаанының дүшкен дугайында Декларацияны хүлээп алган Венгр улустуң национал-хосталгалыг демиселиниң баштыңчызы Лайош Кошут ол Декларацияны Дебреценниң реформат хүрээзиниң кафедразындан номчаан. 1944 чылда Совет Армия ол хоорайны хостаан соонда, Түр национал чазакты аңаа тургускан. Ол тургустунган чазак фашистиг Германияга удур дайынны чарлаан болгаш хөй-хөй демократтыг реформаларны боттандырган.

Бо крайның чыл демдеглелин кадагалаан ёзулуг эртинези болза, Дебреценниң музейи болуп турар. Салым-чаяанныг венгр чурукчу Михай Мункачиниң «Ессе гомо» болгаш өске-даа ажылдарын ында делгеп тургускан. Венгрияның өске-даа улуг хоорайларындагызы ышкаш, Дебреценниң шөлдеринде Кошутка, Петефиге болгаш өске-даа национал маадырларга тураскаалдарны тургускан. Хоорайның бир шөлүнде самолётту чуруп тургаш, кылган тураскаал бар. Ол дээрге, хоорайны хостаар дээш тулчуушкуннарга өлген совет ужудукчуларга тураскаал. Дебреценде университет, кодээ ажыл-агый академиязы, медицина болгаш педагогика институттары; консерватория, театр, стадион, ажык бассейн, зоопарк бар.

Хоорайда чаа-чаа тудуглар чоруп, чаартынып турар. Ында Совет Эвилелиниң дузазы-биле кылган амгы үениң болбаазырангай подшипник заводу, пенициллин заводу, идик фабриказы, Дебреценниң 1561 чылда үндезилеттинген кайгамчык типографиязы ажылдап турар. Дебреценге база бир бүдүрүлгени — консерва заводун тудуп, ажыглалга киирген. Ол завод кожазы Сабольч — Сатмар областың фруктуларын ажылдап кылыр, медицина херекселдериниң заводун тудуп турар. Амгы үениң болбаазырангай болгаш пассажирлерге таарыштыр тудуп «кылган вокзал 1961 чылда ажылдап эгелээн. Чуртталга тудуу калбарып турар. Чыл бүрүде хоорайга 500 хире чаа квартираларны тудуп ажыглалга киирип турар. Ооң кыдыында ам безин чаа чуртталга районну өзүп үнген. Кодээ ажыл-агый кооперативтериниң кежигүннериниң Венгрияда баштайгы дыштанып бажыңы хоорайның ногаан болгаш хөлегелиг районнарының бирээзинде ажыттынган.

БОТТУГ ЧҮҮЛДЕР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

Ам Хортобадь херек кырында боттуг чүүлдер-биле байлак апарган. Ында эөн чылар черлер эвээжеп бар чылар. Шаанда шагда чыл иштинде ийи удаа эриин ашкаш, ол оранны шыктадырып турган Тиссаның суглары суггарылга каналдарының аажок улуг четкизи-биле олче агып чыдар болган. Кужурлуг черлер узуткаттынып турар, ында рис тарыыр шөлдер калбарган, балыктыг хөлдер көвүдээн, ам безин 4 муң хольд черде ыяш олуртулгазын чоруткан.

Ёзулуг терен суглуг хемге дөмей кол чөөн каналды кежип келген бис. Ол канал Тиссалектиң соңгу талазындан мурнуу талазынче Береттьога чедир 90 ажыг километр ырадыр шөйлүп чоруткан. Ону улусчу эргечагырганың үезинде туткан. Бо каналдың тудуунга күрүне бир миллиард ажыг форинтини (венгр акша) чарыгдаан. Суггарылга четкизи чыл келген тудум калбарып турар. Бир эвес 1958 чылда Хайду-Бихар областа чүгле 13 муң хольд черни суггарып турган болза, бо чылын 70 муң хольд черни суг-биле хандырган, ооң иштинде 14 муң хольд хире чер Хортобадьга хамаарыжыр, а ам ол шөлдү 200 муң хольдка чедир көвүдедирин планнап турар. Тиссаның суглары Тиссавашваре деп черден мурнуу чүкче 50 километр ырадыр агып келир. Бөрыын Кол канал 46 муң хольд черни суггарар арганы бээр.

Бо бүгү ажылдарны план ёзугаар чорудуп турар. Ам бо ховуда кижилер доктаамал чурттаары-биле чанып кээп, чаа суурлар тургустунуп турар, школаларны, культура бажыңнарын, эмнелгелерни тудуп турар. Ам Хортобадьтың черин чоокта чаа улуг күрүне ажыл-агыйы кылдыр каттышкан, ында алды ажыл-агыйлар кирген. Ол ажыл-агыйы шыдалгыр ажыл-агыйларның бирээзи, ында 46 муң хой, 4 муң ажыг саар инектер, 40 шөлдерге чемишчидилгелерни чажар муң хире куштар, 150 тракторлар, ийи самолёттар бар. Куражыл-агый балыктыг хөлдер-биле база байлак. Ол хөлдер барык 8 муң хольд шөлдү ээлеп, чылда 22—24 муң центнер балыкты берип турар. Чылда 220 миллион форинт—ол ажыл-агыйның орулгазы ындыг.

ЧАРДА

Ам Хортобадь чалгааранчыг эвес, үнүш-дүжүткүр чер болу берген. Ында чаа амыдырал тургустунган. Ол чаа амыдырал эрте бурунгу шагның оруктарының белдирлешкен черинде ховулуг черниң шаандагы алдары-биле чарданың крышазының адаанга уткушкан. Чарда дээрге словарьда тайылбырлап турары ышкаш, арагачылар чыглыр бажың эвес-тир. Бир эвес арагачылар чыглыр бичии казанак бажың турган болза, венгр улустуң чардаш ышкаш ындыг аалдың таңнызы канчап тыптып келген деп?

Баштайгы чардаларны кадын Мария Терезияның айтыышкынын ёзугаар 18 чүс чылда туткан деп санап турар, а турктарны чурттуң иштинден үндүр сывырган соонда, дораан туткан магат чок. Дебрецен ынчаарда бүгү ортаагы Европаның мал садыглаар төвү болуп турган. Хоорайже кирген кол оруктарда бир аянның улуг эвес «өртээлдер» тургустунган. Оларга мал кадарчылары, садыгжылар болгаш өске-даа кижилер дыштанып, хонуп, чемненип болур турган. Чарданың шагдан бээр кол чүүлү хөгжүм болгаш виноградтан кылган арага болуп келген.

Хортобадьтың чардазын Венгрияда бир дөмей сес баганалыг даш көвүрүгүнүң чанында, хемниң эриинде туткан. Ол чарда чүс чылдың мурнунда турганы ышкаш ол хевээр кадагалаттынган. Ооң кирер эжиниң ханазында Шандор Петефиге тураскаал болдуруп, ооң чуруун сиилип каан даш самбыра хүнге чайынналып турар. Самбырада бижээн бижимел 1842 чылда шүлүкчү-революсчунуң аңаа чораан дугайын херечилеп турар. Чардада делгем соңгаларлыг улуг өрээл бар.

Аңаа кижилер кирип келгеш, столдарның артынга олуруптар. Оларның кайызы малчыныл, балыкчыл, кайызы тракторизил дээрзин ылгап билип алыры ам берге. Өрээлдиң булуңунда — хөгжүмчүлер. Олар алды кижи. Ол дээрге, Бураиниң өг-бүлезиниң хөгжүмү-дүр. Хортобадьтың чаартынганының дириг херечизи — кырган Яни бодунуң хөгжүмү-биле ол булуңга 37 чылда туруп, ойнап келген. Яниниң чанында ооң дуңмазы Жига акызы-биле кады ойнап турар. Жига ол кадарчылар крайының 150 хире улусчу ырларын бижээн болгаш күүседип турар. Ооп өске дөрт кижи—оларның оолдары.

Кадарчының боттанган күзели болган мындыг хоочун ыры чаңгыланып турар:

Хортобадьда үнүштер чечектелген
А үнүштерде өөр малдар оъттап чор.

М. ПОПОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

Чоннуң аас-кежиктиг амыдыралы дээш боттарының амы-тынын берген кызыл партизаннарга мөңге тураскаал бо-дур. Аңаа хөй-хөй кижилер кээп, кызыл партизаннарга сактыышкын кылдыр, дириг чечектерни салып турарлар. Бо тураскаалды дескиндир чүзүн-баазын чечектерни тарып олурткан болгаш оларны эки ажаап өстүрүп турар. Чамдыкта ооң чанынга бичиилер — уруглар садтарының кижизиттиргеннери база четкилеп кээрлер.
Бо чуруктан Кызылдың бир-ле уруглар садының бичиилериниң аңаа чораанын көрүңер. Фото. В. ЛУТКОВТУУ.

Астрахан область. Эрткен чылга бодаарга, областың колхозтарынга болгаш совхозтарынга кукуруза тарылгазын муң гектарга көвүдеткен. Наримановскиниң бүдүрүлге эргелелиниң Ленин аттыг колхозунда кукуруза чаагай үнүп турар. А. Шуганпованың бригадазы 150 гектар черниң гектар бүрүзүнден кукурузаның 500 центнер ногаан массазын болгаш 40 центнер тараазын алыр деп шиитпирлээн. Дүжүттү ажаап алган соонда кукурузаның ийиги тарылгазын база чоруткан турар.

Чурукта: бригадир А. Шуганпова биле тракторист Н. Сафаралиев кукуруза шөлүнде.

Фото **А. Заплетинниң.** СЭТА-ның фотохроникаазы.

Найыралдың болгаш кады ажылдажылганың чайыннанчак чижээ

ВАРШАВА. СЭТА-ның корр. В. Кузнецовтуң дамчыдып турары болза: Социалистиг чурттарның делегейге кады ажылдажылгазының чайыннанчак үлегер-чижээ болза, Польша Улус Республикада Плоцк болур. Польшада улетпурнуң чаа адыры — нефтехимияны бот-бодунга экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң хемчээлдеринге ында тургудуп турар.

Плоцкиниң нефтехимиктиг комбинадын дерип тургузарынга бирги чергениң ролюн Совет Эвилели, ГДР болгаш Чехословакия ойнап турар.

Подольскиде машина тудуунуң Орджоникидзе аттыг заводу Улусчу Польшага 12 нарын химиктиг установкаларны болгаш нийти дензизи 1.213 тонна болуп турар аппаратураны, Брнода машина тудуунуң заводу — турбиналарны болгаш котелдарны, күчүлүг насостарны чорудуп бээр.

Нефтехимиктиг комбинаттың тудуушкуну шиитпирлиг үезинче кирген. Волганың эриктеринден баштайгы нефть, «Найырал» деп нефть дамчыдылгазы-биле ноябрьда аңаа келир. Совет документациязынга үндезилеп тургускан, нефть болбаазырадырынга херегээр, күчүлүг хоолайланчак установкалар ам безин дээрже бедип үне берген. Нефть кадагалаар борбак хевирлиг чехословак дериишкиннериниң болгаш нефтини баштай арыглаарынга херек установкаларны тургузуп турар. Крекингилер, нарын контроль-хемчээлде аппаратураны ажыглаарынга белен. Агрегат, установка, машина бүрүзүнде мындыг маркалар көстүп турар: «ССРЭ-ге кылган», «ГДР-ге кылган», «Польшага кылган», «Чехословакияга кылган».

Скопледе байдал

БЕЛГРАД. (СЭТА). Чер шимчээшкиниң үезинде үрелген бажыңнарның бузундуларын арыглап аштаар талазы-биле ажыл дүне-даа, хүндүс-даа соксавайн турар. Югославияның янзы-бүрү районнарындан Скопле хоорайда 60 муң ажыг кижи чедип келген. Олар болза камгалал командылары, медицина ажылдакчылары, тудуг ажылчыннары-дыр. Сээктерни болгаш халдавырлыг аарыгларның өске-даа нептередикчилерин узуткаары-биле тускай самолёттар-биле химия калийны хоорайда доозунналдырып эгелээн.

Хоорайда байдал ам-даа берге. Бүдүрүлгелерниң хөй нуруузу ажылдавайн турар. Майгын хоорайчыгаштарже 52 муң кижини сайгара көжүрген. 100 ажыг кижи ам-даа чурттаар оран-сава чок болуп турар.

Качыгдалга таварышкан хоорайга дузаламчыны Югославияның бүгү чону көргүзүп турар. Ооң аңгыда 33 чурттарның кызыл крест национал организациялары Скоплениң чурттакчыларынга эм аймаан, аъш-чемни, акшаны болгаш өске-даа ол ышкаш чүүлдерни чорудуп бээр деп турарын медеглээн. Социалистиг чурттар дузаламчыны хамыкты мурнап көргүзүп эгелээн.

КАР-ның КНО-да төлээлекчизи ойтур шапкан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Каттышкан Араб Республиканың КНО-да төлээлекчизи КАР-ның шериглери Йеменде хораннаар бүдүмелдерни хереглеп турар дээрзиниң дугайында англи парлалганың дыңнадыгларының тарап нептерер турары-биле холбаштыр, парлалга конференциязы эрттирген. КАР-ның төлээлекчизи ол буруудадыышкынны көңгүс хоозун нүгүл-мегедир деп ойтур шапкан. «Йемениң мурнуу чүк кызыгаарларында англи шериглерниң агрессчи өнчүк-чөңгээлиг империалистиг үүлгедиглерин чажырар» болгаш «Аден протекторадынга бодунуң деспотизмниг, ужур-дужок политиказындан кижилерниң хөй-нийтиниң кичээнгейин бүдүлдүрер» дээш, англи парлалга болгаш англи эрге-чагыргалар ол нүгүл-мегени кара-өжегээр кылып турар-дыр деп, ол чугаалаан.

КНО-нуң комиссиязынга сөөк-язы ылгакчылары турбас ужурлуг

ЖЕНЕВА. (СЭТА). КНО-нуң Африка талазы-биле Экономиктиг комиссиязының (АЭК-ның) составындан Мурнуу-Африка Республиканы үндүрер шиитпирлерни КНО-нуң Экономиктиг болгаш социал чөвүлели хүлээп алган. Бо шиитпирлер АЭК-ның кежигүннери африка чурттарның негелдезинге дүгжүп турар. Сөөк-язы ылгаар дерзии политиканы болгаш колониалисчи дарлалды практикалап турар ийи күрүне — Португалия биле Мурнуу-Африка Республика африка чурттар-биле чаңгыс столга олуруп алгаш, хуралдаар эргези чок деп ол африка чурттар санап турар (Португалияны АЭК-ниң составындан неделя мурнунда үндүрген деп чүве билдингир).

АБШ-тың, Англияның болгаш өске-даа чамдык барыын талакы чурттарның төлээлери Мурнуу-Африка Республиканы үндүрер дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн узамдыктырарын оралдажып турган. Чижээ, АЭК-ның ажылынга Мурнуу-Африка Республиканы чүгле «түр киирииштирбес» дугайын айтып турар резолюцияны АБШ, Аргентина, Колумбия киирген болгаш ону июль 30-те бадылаткан.

ССРЭ-ниң төлээлекчизи Г. П. Арбадьев африка улустуң күзел-соруун шак ынчаар көрүп турар чорукка шиитпирлиг удурланган. Африка улустарның негеп турарын ёзугаар Мурнуу-Африка Республиканы ЭКОСОС-тан үндүрер дугайында шиитпирни хүлээп алырын ол негээн.

Үш чурттарның резолюциязынга айыткан чылдагааннарны ёзугаар Совет Эвилели болгаш Чехословакия удур бадылаан, ол резолюция алды чурттарның төлээлериниң бадылаашкыны-биле хүлээп алдынган, а он чурттарның төлээлери бадылаарындан дадагалзаан.

«Расисчи политиканың өскерилгези болган» деп түңнелди АЭК болу кылгыжеге чедир АЭК-ның ажылынга Мурнуу-Африка Республика киришпес дээрзин ол резолюцияда чугаалап турар.

Ооң дараазында КНО-нуң Африка талазы-биле Экономиктиг комиссиязының резолюциязын бадылаткан. Сөөк-язы ылгаар политикадан Мурнуу-Африка Республиканың чазаа ойталагыжеге чедир АЭК-ге Мурнуу-Африка Республиканың кежигүн болур эргезин казыырын ЭКОСОС-тан ол резолюция дилеп турар. Ол резолюция сес чурттарның, ооң иштинде ССРЭ-ниң болгаш Чехословакияның төлээлериниң бадылааны-биле чүүлдүг деп санаттынган, беш чурттарның төлээлери бадылаарындан дадагалзаан. Беш чурттарның, ооң иштинде АБШ-тың төлээлери удур бадылаан.

Ынчангаш Экономиктиг болгаш социал чөвүлел Африка талазы-биле Экономиктиг комиссияның составындан Мурнуу-Африка Республиканы үндүрген.

БУЖАР-БАК СҮЛЧЭЭ

ЛОНДОН. (СЭТА). Лейбористиг партияның национал күүскомунуң кежигүнү Ян Микардо «Трибюн» деп неделя санында үнер солунга бижээн чүүлүнге курд партизаннар дагларда чаштына берген болгаш ирак шериг оларның удурланыышкынын ойтур шаап шыдавас, ынчангаш ирак шериг курд суурларны узуткап, ында артып калган херээженнерни болгаш бичии уругларны өлүрүп чок кылырын оралдажып турар деп айтып турар.

Кажан рак чазак «хантер» деп хыдыкчы-бомбардировщиктерни база «Сарацин» деп танкыларны садар дугайында дилег кылырга, Англияның чазаа Ирак чазактың дилээнге туралыг болган. Ол чепсек Кувейтиге удур ажыглаттынмас болур дээрзиниң дугайында хүлээлгени ол ирак чазактан негээн. Ирак чазак ындыг хүлээлгени белени-биле берген.

Хүндүткелдиг эмчи

Завон каш чыл бурунгаар Бандын районнуң Кочетово суурга мындыг чугааны үргүлчү дыңнап болур турган:

— «Бистиң Коммунизмниң хереги» колхоз каттышкан улуг ажыл-агый-ла болгай. Ол хирезинде мында эмнелгениң таарымчалыг бажыңы-даа чок, ажылдаар дээш келген эмчилер-даа үр болбайн чоруп каар-дыр. Эмнелге пунктузу та кажан орта ажылдаар чүве мыйаан»...

1957 чылдың чайынында колхозка база бир чаа эмчи келген. Ол болза Кемерово областа медицина училищезин чаа-чаа дооскаш, Тываның колхозтарының бирээзинге ажылдаары-биле чедип келген аныяк эмчи Надежда Григорьевна Гаврилова болган. Ол келген дораан колхозчуларның амыдырал-чуртталгазы-биле таныжып, өг-бүле бүрүзүнүң культурлуг деңнелин бедидер дээш, шудургу ажылдап эгелээн. Улуг үр болбаанда-ла Надежда Григорьевна шынап-ла чазык-чаагай, хүндүлээчел, биче сеткилдиг кижилерниң бирээзи деп чүвени чон билип каан. Каш чыл эртип чорда, аныяк эмчи бодунуң херээниң ёзулуг мастери болу берген.

Кижилерниң кадык дээш кызымак ажылдап турар бо эмчини чон ортузунга бо-ла көрүп болур. Ону чоок-даа, ырак-даа черге чалаарга, бүгү херек чүүлдерин алгаш, дораан чоруптар. Сөөлгү үеде ол ыраккы турлагаарда чурттап турар малчыннарның хүндүлүг аалчызы болу берген. Надежда Григорьевна бо чылын болуп эрткен чер-чер Советтериниң соңгулдазында кодээ Советтиң депутадынга соңгуткан. Колхозчуларның кадык дээш эмчи бо хире кызымак ажылдап турда-ла, колхоз баштаар чери чаа эмнелге пунктузун тударынче сагыш салбайн турар, а аарыг кижилерни эмчи шагдагы-ла бичии бажыңында хүлээп албышаан. Колхоз төвүнге оода 4—6 орууннуг эмнелге пунктузун тудуп бээрин чон дилээн турар.

В. ОММУН.

Оорларга шыңгыы согуушкун

Колхоз кежигүнү эвес хамаатыларның хуузунда өнчүзүнге турар малды нормалаарының дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1963 чылдың май 6-да Чарлыынга үндезилээш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң үндүрген доктаалы республиканың кодээ ажыл-агыйын улам ынай хөгжүдеринге болгаш күрүнениң, хөй-нийтиниң база хамаатыларның хуу өнчүзүнге ужур-дузалыг. Ооң-биле кады кемниг херек үүлгедир кижилерге ол чорук база улуг согуушкун болуп турар.

Колхозчу эвес чамдык хамаатылар хуузунда аъттарлыг турган чорук нийтилелге ажыктыг күш-ажыл кылбайн, күрүнениң байлаа болур аңнарны кайы хамаан чокка өлүрүп кырарынга оларга эптиг болуп турган.

Чамдык кижилер хуузунда малының норма чогун ажыглааш, нийтиниң малдарын оорлап шиңгээдир чоруктарны үүлгедип турганнар. Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң ажылчыннары турган М. Шалдан-Хунага баштаткан бөлүк оорлар Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң 83 ирттерин оорлап, үлешкилээш, боттарының хуузунда хойларынга калып алгаш, ажыглап турганнар.

Совхозтарның эът, сүт белеткээр баазаларынга ажылчын болуп кирип алгаш, боттарының хуузунда малдарынга чагдынып, күрүнениң малын өске кижилерге орнап-солуур болгаш садып-сайгарар чоруктарны чамдык кижилер кылып турарлар. «Сукпак» совхозтуң ажылчыннары турган Кыргыс Доржу, Сарыглар Бара-оол олар кадарып турган чылгызындан бир семис малды хамааты О. Мөңгениң хуу малынга орнаан. Дагба Дагалай дээрзи эрткен күзүн күрүнениң чылгызын Кызылдың мал баазазынга дужаары-биле Бүрен ховузунга кадарып тургаш, хамаатылар Денек-оол, Баң-оол, Биче-оол дээш өскелерге-даа нийтизи-биле 21 баш малды садып, орнап сайгаргаш, күрүнеге биче эвес когаралды таварыштырган.

Социалистиг өнчүнү оорлап төтчеглеп турда, ооң чаны-биле көрүп эрттип турар чоруктарны болдурбазының СЭКП-ниң июнь Пленумунга кылган илеткелинге эш Л. Ф. Ильичев онзалап демдеглээн. Ындыг турда-ла чамдык кижилер күрүнениң, хөй-нийтиниң малдарын базаарлап, садып кайгарып турар, ол чорукту биле-тура-ла оларны садып албышаан, күрүнениң мурнунга хамааты арын-нүүрүн оскунар, а ол ышкаш белеткел черлеринге бодунуң малын садары-биле кодээ Советтерден шынзылганы алгаш, күрүне малын оор ёзу-биле садып киириптер чоруктарны чамдык кижилер база болдуруп турарлар. Чижээлээрге, Улуг-Хем районнуң «Улуг Хая» совхозунуң ажылчыннары турган Доңгак Сипнов, Санаа Кестик-оол олар Ондар Төмүр-оол дээрзиниң адынга инек садар дугайында шынзылганы кылдыртып алгаш, боттарының кадагалап турганы совхозтуң бир инээн белеткел конторазынга 284 рубльге саткаш, акшазын үлежип ажыглааннар. Ол ышкаш Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң ажылчыны турган Моңгуш Биче-оол «Сукпак» совхозтуң инээн оорлап алгаш, инек садар дугайында шынзылганы өске кижиниң адынга кылдырткаш, ону рабкоопка садыпкан турган. Бо фактылардан ап көөрге, кижилерниң дилээ-биле мал садар дугайында шынзылганы хынавайн чокка кайы хамаан чокка бээр чорукту соксадыры чугула болуп турар-дыр.

Ынчангаш хамаатыларның хуузунда малын нормалаар дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң үндүрген доктаалы нийтиниң малын оорлап төтчеглээр чоруктардан камгалаарынга база чугула ужур-дузалыг. Ол доктаалды амыдыралга хажык чокка боттандырары дээш кодээ Советтерниң күүскомнары шыңгыы демисежир ужурлуг.

С. ШАЛЧИМА,
Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүнү.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн шокар булуттап, кезек-чаъстап болгаш диңмиреп каап хүнзээр. Кызылга шоолуг бораннавас. Биче хадыыр. Хүндүс республикага 25—30, а Кызылга 28—30 градус изиг болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Картофель

Картофель биле капуста чем чүүлүнде С витаминниң кол үнер дөстери болуп турар. Күзүн ажаап алдынган 100 грамм картофельде ортумаа-биле 20—25 милиграмм С витамин бар.

С витаминниң картофельде бар болуп турары доктаамал эвес. Ол витаминниң хуузу картофелди кайы хире үр үеде шыгжаанындан хамааржыр болгаш кыштадыр шыгжаан картофельде витамин күзүн турганындан 50 —70 хуу эвээжээр. Ол ышкаш картофельди чем кылып, хайындырып, сайгарып турда С витаминниң чидирии улуг болур.

Салат болгаш винегрет кылыр картофельди кежи-биле шоолуг эвес сугга ийикпе, азы ишти баалынныг ак-демир саксыннарга буска хайындырза эки. Шак ынчаар хайындырарга С витамин картофельге кодуунда-ла үрелбейн арттар.

Аштап каан картофель карара бербезин дээш ону соок сугга сугар. Бо үеде С витаминниң чамдык кезии үрелир, а сугга үр чыткан тудум-на чидирии улгадыр. Ынчангаш картофельди чүгле хайындырар мурнуу чарыында аштап алыры чугула. Бичии-бичии кылдыр хээндектей кезип каан картофельде витаминниң чидирии, үреличели хээндектей кеспээн бүдүн картофельдиинден хөй болур. Демир деггениндең картофельде С витамин кончуг үреличел, ынчангаш ону таларбас чүүлдеп кылган бижек-биле кезери чугула.

Картофельди хайындырарда хайнып турар изиг сугже суп хайындырар херек. Соок сугже суккаш хайындырган картофельде витамин 50 хуузун чидирер, а изиг сугга хайындырган картофельде витамин чүгле 10 — 35 хире хуузун чидирер.

Картофельди хаарып быжырарда изиг, четчир үс куткан савага хаарар. Бо үеде витаминниң чидирии 25 — 30 хуу болур. Хайындырган картофельди хаарып быжырарга ол витамин дыка үрелир.

Чуурган картофельди белеткээрде хайындырган картофельди ыяштан кылган чүүл-биле ийикпе, азы хылдан кылган шишкиништиң дузазы-биле чууруп алза эки. Үстүнде айыткаңывыс ышкаш демир-аймаа деггенде картофельде витамин улуг хемчээлдиг-биле үрелир болганда ону эът тырттар машинага чуурупболбас. Чуурган картофельди ол дораан сүт азы бульон-биле холуур. Ол чорук С витаминниң үрелбезинге дузалаар.

Чаа хайындырган картофельдиг мүнде С витамин 50 хуу болур, а хайындыргаш изиг плита кырынга 3 шак хире турган ындыг мүнде витамин 70 хуу чедир эвээжээр.

Республиканың санитар-чырыдыышкын бажыңы.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Полканың оглу» 10, 11.40, «Үш мушкетер» (1-ги 2-ги сериялары) 1.20, 5, 8.40.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Кобра» операция» 11.15, 1.15, «Даартагы сагыш човаашкыннар» 3.15, 5.15, «Билдинмес херээжен» 7.15, «Хоорай эгелеп тур», «Тудугнуң чаа чүүлдери», «Даартагы сагыш човаашкыннар» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10.30, «Дириг маадырлар» 12.30 «Чүрек өршээвес» 2.30, 4.30, «Улуг болгаш бичии кижилер» 6.30, «Палитира — мээң чуртталгам», «Аваангыр, чараш болгаш кадык», «Улуг болгаш бичии кижилер» 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кижи дүжүп бербес» 11.15, 1.15, «Өннүүмнүң дугайында» 3.15, «Парижтиң бурган иезиниң херими» (1-ги, 2-ги сериялары) 7.15 шактарда.

ЧАҢГЫ КИНОТЕАТРГА: «Эрикче шөлээ» 11, 1, «Чоруп-ла турдувус» 3, 5, «Аас-кежиин үнелээр» 7, 9 шактарда.

АВГУСТ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Маяковский ынчаар эгелээн» 10, 12, «Үш мушкетер» (1-ги сериязы) 2, 6, (Үш мушкетер» (2-ги сериязы) 4, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Фронтудан чагаа» 11.15, 1.15, «Екатерина Воронина» 3.15, 5.15, «Ызыгуурттаннарның нийтилелинче орук» 7.15, 9.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өг-бүле чок» 3.15, «Улуг болгаш бичии кижилер» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАҢГЫ КИНОТЕАТРГА: «Эники, Гнат!» 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу. бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63. редакторнуң оралакчыларының 35 — 24. 25 — 38. идеология килдизиниң 37 — 13. харыысалгалыг секретарьның 23 — 35. кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54. улетпур бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64. чагаа, ажылчын болгаш кодээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27. Информация килдизиниң 20—60. бухгалтерияның 31—75. корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—00876. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

ШЫН

1925 чылда үдезелеттингеи

1963 ч.
АВГУСТ
6
вторник
№ 185 (5589).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Совет чазактың медеглели

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг аданга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хорудгап турар керээни Москвага парафирлээнииң дугайында медээни улустар өөрүшкү-биле уткаан. Москвага чедиишкинниг дөзулган чугаалажыышкыннарның коз чүүлү болуп берген ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайында саналды идип үндүрген Совет Эвилелиниң улуг ачы-хавыязын онаалап демдеглеп турар бижиктер, телеграммалар күрүнелер баштыннарындан болгаш чазактар удуртукчуларындан, делегейниң эң улуг политиктиг болгаш хөй-ниитти ажыдакчыларындан, бодүүн кижилерден Совет чазактың болгаш ооң баштыңы эш Н. С. Хрущевтүң адынга үзүктел чок кээп турар. Бистиң хүннеривистиң эң чугула айтырыгларының бирээзин шинтпирлээрин мерген угаанныг, күрүне ёзулуу-биле көргени дээш, Совет чазакка өөрүш четтириишкинни ол бижиктерде болгаш телеграммаларда илередип турар. Херек кырында бottуг базым кылдынган, делегейниң айтырыгларын тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынының принциптериниң ёзулуурга шинтпирлээринин эки эгезин салдынган. Керээге боттарының ат салыр бодап турарының дугайын хөй-хөй күрүнелерниң чазактары ам бедик медеглээн.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг аданга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хорудгаар дугайында Москвага чугаалажыышкыннарның түннелдериниң талазы-биле Кыдат Улус Республиканың чазаа бо чылдың июль 31-де медеглел кылган. Быдаттың чазаа ядролуг чепсектиң шенелделерин хорудгаар дугайында Керээге улубланып турар болгаш аңаа каттыжарындан ойталап турар деп, БҮР-нүң чазаанын ол медеглелинде айтып турар. Ооң-биле чергелештир БҮР-нүң чазаа ол керээни «бүгү делегейниң улустарын дуурайлап турар» болгаш «бүгү чүрттарның тайбыңга ынакшылдыг улустарының тура-соруунга удурлашкак» болуп турар дээр янзылыг «меге-хоозун чүүл» деп адап турар.

Ооң-биле холбаштыр Совет чазак дараазында чүүлдү медеглээри эргежок чугула деп санап тур.

Делегейни ангыландырып турар маргылдаалыг айтырыгларны шинтпирлээринче оруктарны улам ынай дилеп тыварын барымдаалап көөрге, ядролуг шенелделерни хорудгаар дугайында Керээ принципиалдыг ужурдузалыг болуп турар. Янзы-бүрү социал тургузуулуг күрүнелер, харын-даа аразында чөрүлдээлери кижи төрелгетенни делегей дайынының хайымынче кинр тырта бээри-биле чаңгыс удаа эвес кыжанып турган улуг күрүнелер делегейниң өйү келген айтырыгларының бирээзинин бот-бодунга тааржыр шинтпирин тып шыдаан чорук, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказының шынның болгаш амыдыралчызың бадыткап турар. Делегейниң дүшкүүлүг чоруун чавылдырарының боттуг бодунар аргазын, улустарның эктинге аар үүрге болуп салдынып турар чепсегленишкинни әңдере бүдүрелин соксадырының болдунар аргазын улустар көрген.

Чер кырында тайбынны быжыглаары-биле холбашкан улустар аразының шинтпирлеттинээн айтырыгларын ойлап шинтпирлээн туруп болур дээрзинге идегелди Москва чугаалажыышкыннарының түннелдери болдуруп турар. Үш күрүнелерниң Москва чугаалажыышкыннарының хүнеринде тайбынны быжыглаарының талазы-биле хөделиишкиннерниң калбак программазын база катап идип үндүргеш, Совет чазак чогум-на ону чедип ап турган. Термоядролуг үскүлежиишкинниң айылын чайладырының талазы-биле элээн каш сонгаардалып болбас хемчеглерни, хамыктың мурнунда — НАТО чүрттарыбиле Варшава керээзиннің чүрттарының аразынга халлаапас дугайында керээни чарарын ол программа баш удур көрүп турар. Совет чазак болза делегейниң ийнги ыаймынның артышкынарын узуткаарынче, герман тайбын керээзин чарарынче болгаш анаа үндезилээш. Барынын Берлинде байдалды чогумчалыг болдурарынче база катап кыйгырган.

Совет Эвилелиниң идип үндүрегени тайбынны быжыглаары дээш демиселдиң программазы улустарның үндезин эрге-ажыктарынга дүжүп турар. Ол программа социалистиг күкүнелерниң чазактарының болгаш улустарының, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чүрттарының калбак хөй-ниитизиниң, капиталистиг чүрттарның миллион-миллион ажылчы чоннарының, делегейниң депшилгелиг бүгү кижилериниң изиг деткимчезин алган.

Ядролуг шенелделерни соксадырының дугайында айтырыгның талазы-биле социалистиг чүрттарның коллективтиг бодалы Варшава керээзиниң чүрттарының коммунистиг болгаш ажылчын партияларының Төп Комитеттериниң бирги секретарьларының болгаш чазактар баштыңнарының чөвүлел хуралының шинтпиринде илереттинген. «Ядролуг шенелделерни хорудгаар дугайында айтырыгның талазы-биле дугуржулганы чедип алган чорук болза Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг бүгү-ле чүрттарның тайбынга ынакшылдыг хамык чок даштыкы политиктиг угланышкынының түңнели, янзы-бүрү социал тургузуулуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи политиказының чедиишкини болур. Ол керээ болза делегейниң дүшкүүлүг чоруун чавырыдырарынга идиглиг болур болгаш делегейниң чаа дайынының кыжанышкынынга удур тайбың дээш улустарның демиселинге чогумчалыг фактор болур деп савап тур» — деп, ол документте чугаалап турар.

Делегейниң бүгү-ле диптеринде акы-дунма марксизм-ленинчи партиялар чедип алдынган дугуржулганы боттарының бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп көрүп турарын илереткен. Тайбынның болгаш дешилгенин күштерин быжыглаарынче коммунистиг шимчээшкиннин ниити угланышкынын хажык чок чорударының шыңгыы түннелин олар ооң көрүп турарлар. Тайбынны үнелеп турар бүгү кижилер Москва чугаалажыышкынынарының түңнелдерин чаңгыс эң-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп көрүп турар.

Ядролуг шенелделерни хорудгаар дугайында Керээниң удурланыкчызы кылдыр боттарын ажыы-биле чарлап диттингин турар ол кижилерни шак мындыг чаңгыс эң-сеткилдиг чүүлдүгзүнүүшкүнүң байдалында салаа базып санап болур. Ынчаарга мында кижи кайгаар чүве чок-даа ынчаш: өөс кырында кандыг-даа кажарлаашкынны ажыглап туруа, бөгүн ядролуг шенелделерни хорудгаарынга улуг туржуп турар кижи бодун тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынының удурланыкчызы, делегейниң дүшкүүлүг чоруун чавырыдырарынга болгаш агрессияның база дайынның күштерин божүндырынче угланышкынының удурланыкчызы кылдыр салып турары ол-дур.

Тайбың күштерининң чаа, чүгүлә чедиишкиннинге таарыныайн турар кижилер үш күрүнелерниң төлээлекчилериннің Москвага ужуражышкынының соонда эрткен каш хүннер дургузунда тодаргай илереп келген. Ол болза хамыктың мурнунда «коммунистиг айылдың» дүвүрээзинин үндүрүп база ооң-даа артык үрегдээшкиннинг чепсектн тургузарының болдунар аргазын ол керээ АКШ-ка бербес деп чүлчүрүп турар АКШ-та «калчаарап барганнар» дээр кижилер-дир. Ол дээрге — чаа дайын өнчүк-чөнгээринин планнарын бөгүнге чедир-де кылып турар барының-герман милитаристерниң болгаш адаан-өжээнчилерниң турлаанда эң-не хөлүн эрткен кижилер-дир. Ол дээрге — Франциянын улуг-чазгай чоруу делегейнин дүшкүүлүг чоруун чавырылдырарының херээнге дөгүм-иднгни чедиреринде эвес, база өске улустар-биле найыралда эвес, а ядролуг бомба-биле найыралдажырында, кандыг-даа шүүделди үндүрүп тургаш, ядролуг чепсектиң арсеналын тургузарында деп, чүге чүве ийик, ынчаар шинтпирлеп алган француз чагырыкчы бөлүктериниң лагеринде экстремистер-дир.

Империализмниң эң-не дайынзырак бөлүктериниң төлээлекчилери ындыг янзылыг узел-бодалдарны чүлчүруп турда, ында кижи кайгаар, маңаттынмаан чүү-даа чок. Ынчалза-даа коммунистер, харын-даа социалистиг чүрттүң бажында туруп турар коммунистер ядролуг шенелделерни хорудгаар дугайында Керээге удур болургa, ол чорук әдепсинишкинни бодудурбайн баар арга чок-тур. Тайбынны быжыглаарының херээнге баран болуп, улустарның тура-соруунга, оларның амыдыралчы эргежыктарынга дүжүп турар делегей дугуржулгазындан социалистиг чүрттүң удурлукчулары канчаи ойталап шылаар чүвел? Ядролуг чазылдырышкыннарны чок кылырын шагаан бээр-ле негеп келген улустарның үндезин эрге-ажыктарын чүгле херекке албас чорук керээнин эчис-соруглаарын болгаш ужур-утказын шак ынчаар тайылбырлаар чорукту болдуруп болур, кыдат чазак бодунун медеглелинге ук керээни ынчаар тайылбырлаарын оралдажып турар-дыр.

Ол керээни чарган чорук «үш күрүнелерниң ядролуг монополиязын быжыглаар» соруганы салып турар болгаш ындыг керээге Совет Эвилелиниң кириишкени — ол дээрге «американ империализминиң мурнунга дүжүп берген чорук-тур» дээр янзылыг кылдыр БҮР-нүң чазаанын медеглелинде бадыткап турар.

Оон артык меге-хоозун чүвени болдап тывар арга чок-тур. Совет Эвилели, тайбынга ынакшылдыг бүгү күштер ядролуг чепсектиң шенелделерин хорудгаар дугайында Керээни чарарын чедип албышаан, радиоактивтиг бүдүмелдер-биле холбашкан айылдыг уржуктардан кижи төрелгетенни чайладып турар чугула хемчег кылдыр ону көрүп турар. ССРЭни бурууладып турар ол кижилер социалистиг күрүнени болгаш капиталистиг күрүнелерни чаңгыс кылдыр албышаан, ону кандыг-бир ядролуг монополияже Совет Эвилелиниң чүткүлү кылдыр, харын-даа «дүжүп бериишкин» кылдыр көргүзерин оралдажып турар-дыр. Бир эвес ядролуг чепсек бүгү делегейге тарап нептерээр болза, бир эвес ол чепсектн ажыглаарынче орук барының-герман адаан-өжээнчилерге ажыттынган турар болза, бир эвес он-он күрүнелерниң кылыр ядролуг чазылдырышкыннары улашкан туруп бээр болза, ол дээрге тайбынның эргеажыктарынга дүүшкени болур ышкажыл база империализминиң мурнунга дүжүп бериишкин эвес болур ышкажыл. Чок, херек оон мырынай сыр өске болуп турар. Чогум-на ол чорук болза миллион-миллион кижилерниң салым-хүүзүн тоомчага албааны болур-дур, ынчаарга бодунун улузунун амгы болгаш келир үезинин дугайында, тайбынны камгалаар дугайында сагыш салышкынын сөс кырында эвес, а херек кырында илередип турар кижи бүрүзү бо талазы-биле бодунга отчёттү кылбайн барып шыдаавас.

КҮР-нүң чазаа бүгү делегейге билдингир фактыларны арыыр балай шыйып каапгарын оралдажып турардыр. Ядролуг чепсектиң дугайында айтырыгның талазы-биле Совет Эвиделиниң удурланыкчызы кылдыр салып турары ол-дур.

Ол бүгү хемчегларни саналдавышаан, Совет Эвилели бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының, бүгү улустарның эрге-ажыктарын эвес, а чүгле бодунун эрге-ажыктарын удуртукга болдуруп турар деп чугаалап болур бе, ынчаш? КҮР-нүң чазаанын медеглелинде ядролуг монополия деп адап турар чүүл, тодаргайлаарга, Совет Эвилели ындыг чепсектиг болуп турар чорук социалистиг чүрттар, ооң иштинде КҮР-даа империалистиг агрессияга таварышпайн турарынга база социализмни болгаш коммунизмни тиилелгелиг тургузар арганыг болуп турарынга болунуп шинтпирлиг ролюн ойнаваан бе, ынчаш?

Ядролуг чепсектиң шенелделерни хорудгаар дугайында Керээ ядролуг чепсектиң бүгү хевирлериниң шенелделерин хорудгунун, ядролуг курлавыларны узуткаарының, ооң бүдүрүүшкүнүн соксадырының соруглаарын шуптузун долузу-биле шинтпирлевейн турар деп, кыдат чазактың медеглелинде ооң ынай бадыткап турар. Ол бүгү айтырыгларны керээ шинтпирлевейн турар дээрзи маргылдаа чок. Дутуржулга делегерей болгаш тудум-на — улам дээрге болур деп чүве кижи бүрүзүнге билдингир болбайнаан. Чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн ядролуг хевирлериниң шенелделерин хорудгунун, ядролуг курлавыларны узуткаарының, ооң бүдүрүүшкүнүн соксадырының соруглаарын шуптузун долузу-биле шинтпирлевейн турар деп, кыдат чазактың медеглелинде ооң ынай бадыткап турар. Ол бүгү айтырыгларны керээ шинтпирлевейн турар дээрзи маргылдаа чок. Дутуржулга делегерейг

Идеологияның бүгү чепсектерин ажыглаар

Тожунуң партия активиниң хуралы

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң түңнелдерин болгаш идеологтуг ажылды улам күштелдирер талазы-биле районнуң партия организациязының сорулгаларын Тожу районнуң партия активиниң хуралынга чугаалашкан.

Бо айтырыгның талазы-биле илеткел кылган Тожу партком секретары эш М. Ш. Машпадай болгаш хуралга санал бергеннер партия Төп Комитединиң июнь Пленумунуң улуг ужурлуг дугайын демдеглээннер.

Эрткен он чылдарның дургузунда партияның болгаш чурттуң амыдыралынга улуг өскерлиишкиннер болганын, совет ниитилелдиң экономиказынга болгаш угаан-бодал сайзыралынга чайыннаалчак чедиишкиннерниң чылдары болганын эш М. Машпадай айыткаш, бүгү чуртта ышкаш, бистиң аныяк Тыва республиканың, оон иштинде Тожу районнуң экономика, культура хөгжүлдезинге улуг чедиишкиннер чедип алганын чугаалаан.

Сөөлгү он чылдарның мурнунда, 1953 чылда районнуң колхозтарының ниитилештирген малының баш саны 4989 турган болза, амгы үеде 17 муң ажыг баш чедип, барык-ла 3 катап өскен болгаш ынчаарда колхозтар ниитизи-биле 9 тонна эътти, 61 центнер сүттү, 1 тонна 200 грамм дүктү күрүнеге дужаап турган болза, ам үеде 280 тонна эътти, 400 центнер сүттү 8,9 тонна дүктү күрүнеге садып, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин улуу-биле өстүрген. Ол ышкаш тарылга шөлү 82 гектар турганындан 780 га чедир калбарган болуп турар.

Эрткен өөредилге чылында районга СЭКП төөгүзү өөренир 6, политэкономиканың 1, тодаргай экономиканың 7, көдээ ажыл-агыйның эге экономиказының 2, агар-политиканың 10 бөлгүмнерин организастап тургускан болгаш ол бөлгүмнерге 413 дыңнакчылар хаара туттунган.

«Совет Тыва» болгаш «Май 1-ни» колхозтарга көдээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өөренир бөлгүмнер, пропагандистер Сат Идам, Кол Дыртыйбан, Чорбаа, Дастай-оол оларның удуртуп турган бөлгүмнери кичээлдерин план ёзугаар, бедик деңнелге, колхоз бүдүрүлгезиниң экономиказы-биле сырый холбаштырып эрттирип турган.

Колхозтарның сүт-бараан фермаларынга организастап тургускан көдээ ажыл-агыйның эге экономиказын өөренир бөлгүмнер өөредилге чылының төнчүзүнге чедир өөренгеннер. Ол бөлгүмнерге өөренип турган мурнакчы аныяк саанчылар Рита Буку, Ажымаа Кол, Кол Хевеннаа, Вера Танаа болгаш өскелер-даа өөредилге чылын эки дооскаарнар.

Ынчалза-даа өөредилге чылының эгезинде тургускан 29 бөлгүмнерден 301 дыңнакчыларлыг 11 бөлгүмнер янзы-бүрү чылдагааннар-биле өөредилгезин ара соксаткан болгаш Ырбанда ыяш ажыл-агый салбырының черинге тургускан агар-политика өөренир бөлгүм (партия организациязының секретары Кызыл-оол), «Май 1-ни» колхозка партия төөгүзү өөренир бөлгүм (пропагандизи Н. Күнчүн) өөредилгезин шуут соксаткан. «Совет Тыва» колхозта партия төөгүзү өөренир, эге экономика өөренир бөлгүмнер кичээлдерин доктаамал эрттирбейн, ёзу барымдаалап турган.

Партия чыскылыышкынының бөлгүмнериниң багай ажылдап, хөй бөлгүмнерниң өөредилгезин соксатканы болгаш өске-даа четпестер, мурнунда партия райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң харысаалга чок ажылдап турганында болгаш партия организацияларының талазындан кичээнгей салбайн турганындан болдурган.

Көдээ аныяктарның кежээки школазынга өөренип турган 130 кижилерниң хөй кезии өөредилге чылын чедиишкинниг дооскан, дараазында класстарже шилчээн болгаш 6 кижи 10 классты дооскан, ортумак эртемниң аттестадын алганнар.

Районда 185 ажыг агитаторлар ажылдап, чон ортузунга тайылбыр-массалыг ажылдарны чорудуп турар. Ынчалза-даа агитаторлар-биле ажылды чамдык партия организациялары багай чорудуп турарындан агитация-массалыг ажылдар кампаниижи байдалче кирген болуп турар. Эң ылаңгыя райкүүскомда (секретары Кол Бюрбю), үлетпүр комбинадында (секретары Соколов), райпода (секретары Үргүнай) партия организациялары агитаторлар-биле ажылды барык-ла чорутпайн турар.

Районнуң лектор бөлүүнде 43 кижилер санаттынып турар, олар бирги чартык чылда 234 лекцияларны, илеткелдерни янзы-бүрү темаларга чон ортузунга кылганнар. Лекторлардан культура ажылдакчылары Сарина Дугур, Хомушку Долгар-оол, башкылар Озеров, Тимофеев олар эки ажылдап, хөй лекцияларны номчааннар. Ындыг болза-даа эртем-техника, көдээ ажыл-агый, мурнакчы дуржулга, шажынга удур темаларга лекциялар кончуг ховар номчуттунуп турар. Ол ышкаш райсуд даргазы Х. Ширин, райпо даргазы Барыс-хөө, комсомол комитединиң секретары Хворов ышкаш чамдык удуртукчу ажылдакчылар чон ортузунга лекция номчуваайн турар.

Культура албан черлериниң боттывынгыр уран чуул коллективинде 130 ажыг кижилер хаара туттунган ажылдап турар болгаш олар бирги чартык чылда 33 концерттерни чонга көргүзүп, 108 дыштаныылга болгаш тематиктиг кежээлерни эрттирген. Эң ылаңгыя районнуң Культура бажыңынга болгаш «Совет Тыва» колхозтуң клубунга «Космонавтар», «Эң эки кежээки платье», «Культурлуг аажы-чаңчыл» деп темаларга организастап эрттирген кежээлер кончуг солун эрткен. Партия обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлериниң амыдыралга боттандырар сорулга-биле районда комплекстиг агиткультбригаданы хөй-нийти эгелээшкини-биле тургускан болгаш оон кежигүннери ыракта мал фермаларында ажылдап турар малчыннарга 43 удаа барып чорааннар. «Совет Тыва» колхозта клуб эргелекчизи Хомушку Долгар-оол, уран чуул удуртукчузу Булатов олар баштаан уран чуул коллективи эки ажылдап турар.

Идеология ажылының бир кол чепсээ болур көскү агитация районда багай тургустунганын илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа айытканнар.

Райпода, үлетпүр комбинадында, харылзаа конторазында болгаш өске-даа черлерде болгаш колхозтарда көскү агитацияга хамаарыжыр чүү-даа чок болуп турар. Ол ышкаш хана солуннарын чүгле байырлал хүннериниң таварыштыр үндүрери шуут чаңчыл болган. Көскү агитация, хана солуннарының талазынче партия организациялары, партком секретарының идеология талазы-биле оралакчызы эш С. Танаа чогуур кичээнгейни салбайн турарын окта четпес деп хуралга демдеглээн.

Районда коммунистиг күш-ажылы бригадазы деп бедик болгаш хүндүлүг атты чедип алыр дээш сүт-бараан фермаларында 5, Ырбанда ыяш ажыл-агый салбырында 2, район төвүнде 5 коллективтерниң ажылчылары ажылдап, демисежип турар. Ынчалза-даа бо атты чедип алыр дээш ур үениң иштинде демисежип келген коллективтерге хамаарышкан партия, совет, хөй-нийти организацияларындан, колхозтар баштаар черлеринден оларның ажылдап, чурттаарынга бүгү талазы-биле таарымчалыг байдалдарны тургузуп бербейин, боттуг деткимче-дузаламчы көргүспейин, олче чогуур кичээнгей салбайн турарындан атты чедип алган чаңгыс-даа коллектив чок болуп турарын санал бергеннер шүгүмчүлээн.

Идеология ажылы-биле ажыл-агый айтырыглары кажан-даа аңгы турбас ужурлуг деп СЭКП ТК-ның июнь Пленуму айыткан. Партийжи-политиктиг болгаш партийжи-организастыг ажылдарны канчаар тургусканы ажыл-агый айтырыгларын канчаар шиитпирлеп, планныг онаалгаларны канчаар күүседип турарындан тодаргай көстүр ужурлуг. Район бо чылдың бирги чартыында күрүнеге эът, сүт садар планнарын ыракта чедир күүсетпээни, колхозтарда сүт саалдазы эрткен чылдаазындан кудулап батканы, райүлетпүр комбинады чартык чылда бүдүрүлге планнарын, райпо бараан саарылгазының планын күүсетпээни районда идеология ажылының кандыг байдалда турарын көргүзүп турар.

Эргиниң чүдек-бужар артыышкыннары болур арагалаар, хулиганнаар, кем-херек үүлгедир, бурунгуның болгаш хөй-ниитиниң өнчү-хөреңгизин оорлап, самчыгдаар чоруктар районда болгулап турар. Райүлетпүр комбинадының дааранып цехиниң ажылчыны Ланчикова 10—15 хонуктарда улаштыр арагалап, ажылга барбайн турар. Районуң төп бараан складының эргелекчизи турган Новиков кооперацияның он муң ажыг рубль өртектиг барааннарын төтчеглеп чок кылып, ниитилелге улуг когаралды чедирген. Ол ышкаш «Май 1-ни» колхозтуң колхозчулары комсомолчу Д. Дамдын, М. Дандарай олар эзирик, арага садып алыр дээш колхозтуң чүък машиназынга олурупкаш, Тоора-Хем суунче кирип турганнар. Партия организацияларының секретарьлары Доржу, Дастай-оол олар бөдүк арагалаашкынга киржип турганын эштер Күнчүн, Чигжит олар хуралга шынгыы буруу шаап шүгүмчүлээн. Ол ышкаш аныяктар ортузунга кижизидилге ажылдарын күштелдирер талазы-биле ажылдарны районнуң комсомол комитеди (секретары эш Хворов) четпес чоруткан.

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контроль комитединиң даргазы эш М. К. Шырап партактив хуралының ажылынга киржип, санал берип, чүве чугаалаан.

Делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң күштерин улам сырый каттыштырып, быжыглаар талазы-биле СЭКП ТК-ның Президиумунуң, СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевтуң политиктиг шугумун, ап чоруткан тодаргай хемчеглерин районнуң партия активи бир үн-биле деткээн.

Районда партияның идеологтуг ажылдарын экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан доктаалды хүлээп алган.

И. БАДАРЧИ.

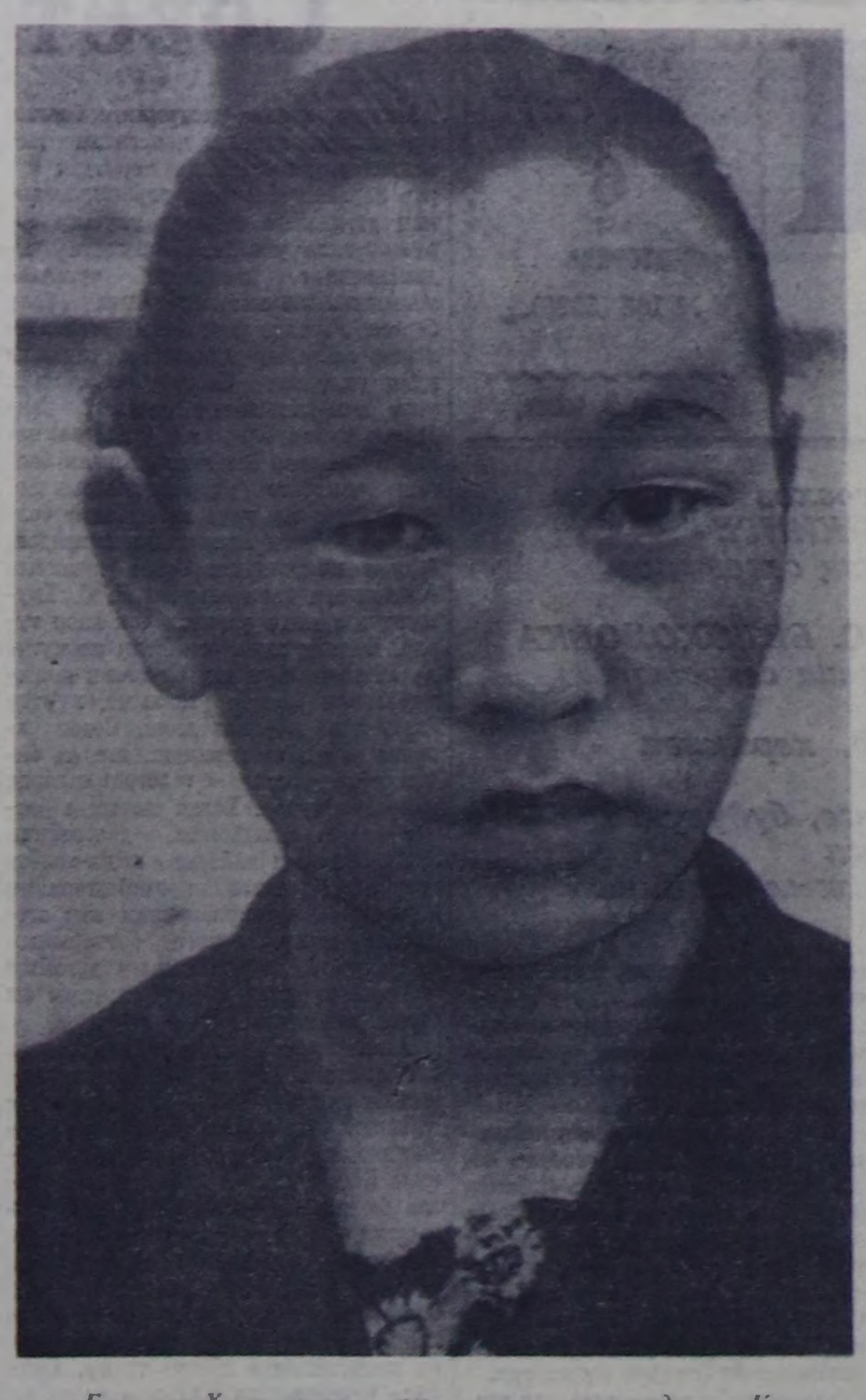

Барыын-Хемчиктиң эң ырак черинде «Кара-Хөл» көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүнү болгаш дээре саанчызы Хомушку Серенмаа күш-ажылга эки көргүзүглерни чедип ап турар. Ол көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери ону республиканың найысылалы Кызыл хоорайга болуп эрткен малчыннар Наадымынче чоруткан.

ЧУРУКТА: Х. Серенмаа.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

СОҢГААРЛАДЫП БОЛБАС

Тываның ажылчы чоннарының бо чылын күрүнеге садар ужурлуг тараазындан 14,5 муң тонна тараа улуг-хемчилерниң үлүүнге онаажып турар. Бо сорулганы чедиишкинниг күүседири колхозтарның, совхозтарның дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелдеринден, күрүнеге саткан тараа ның хүлээп алыышкынының эки организастаарындан дыка хамаарыжыр.

Шагаан-Арыгның тараа хүлээп алыр пунктузу бо талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Бо пунктунуң Чаа-Хөл салбырында бар бүгү складтарны бүрүн септээн болгаш чугайлаан, транспортёрну септеп кылган. Ынчалза-даа амга чедир бир дизель септеттинмээн, бир нечканы ам салыр деп турар.

Шагаан-Арыгның бодунда складтарның чаңгызындан өскези бүрүн септеттинген болгаш иштин, даштын чугайлаан.

Оон аңгыда бешки складтың чанында улуг, биче чүък машиналарының сөөртүп келген тараазын төктүрерде, көдүртүр херекселди кылып турар. Ол ажыл база чедиишкинниг чоруп турар болгаш ам удавас доостур. Техникадан 2 «ЗСПЖ-3», бир «Кузбасс» деп кургадыкчылар белен, дизельдерни септеп дооскан, янзы-бүрү тараа арыглакчылары, транспортёрлар, шимчедикчилер ажылдап кирииштеринге белен кылдыр чыскааттынган. Септекчилерниң аразында эштер Плохин, Бондаренко, Сварниский, Бублов, В. Горобец, А. Сердюк дээн ышкаш өске-даа мурнакчылар бар.

Ам кылыр ажылдардан 500 дөрбелчин метр черни цементилээри, ажылчыннарны четчелээри, дузалаар үүрмек херекселдерни белеткээри арткан.

Тараа быжып турар, каш хонгаш ажаап алыышкын эгелээр болгаш күрүне складтарынче чаа дүжүттүң тараазы кирип эгелээр. Ынчангаш тараа хүлээп алыр черниң (директору эш Белогонов) белеткелинде чедир кылдынмаан чүүлдерни дүрген доозары чугула.

В. БЫШТАН-ООЛ.

СИГЕНЧИЛЕР БРИГАДАЗЫ

Чадааның Чайлаг-Алаакты кужу бадып ор бис. Оруктуң ол-бо талазында оймактарының сигенниң чаагайын, оң-баазын чечектер холужуп үнген чаражын чүү дээр!

Бир эвес оът-сиген амдан-сүзүнүг турда кезии, чиңгир-ногаан кылдыр кургадып ажаап албас чүве болза, кышкы үеде түдүм-даа ногаан сиген тывылбайн баар, малдың арып чудаары оон болур болгай дээрзин аравыста чугаалажып чорун ор бис.

Улатпаанда «Искра» колхозтуң бөлүк сигенчилеринге таваржып келдивис. Оларның ажылдап турарын көрүүскe, «силерниң ынча дээрин-ле чөп, ынчангаш бис бо сигенни шуптузун малга эки шынарлыг чем кылдыр белеткеп алыр дээш олут чок шырбайып-ла тур бис» дээнзиг болду.

Ажыл-иштиң бүдүңгүр болурун күзеп, мени солушканывыс соонда, сиген тырып, шарыыр «ПП-1,6» деп машинаның ажылдап турарын сонуургай бердивис.

— Бо-даа кайгамчык-ла машина. Бо чылын бир дугаар-ла ажыглап турарывыс бо. Кургаг сиген-не бар болза, ажылдаары хала-даа чок дээш, бригадир оон ынай тайылбырлады.

Ол машина-биле кургаг сигенни хүнде 20—24 тонна чедир тырып, шарып кааптар. Мурнунда чылдарда ышкаш чер болганга сараат тургузуп, ону кажаалап, кыжын ону кыштагларже сөөртүп турбас. Бригадада ийи чүък машиназы быжыглаттынган. Шарыглыг сигенни машиналарга чүдүргеш, фермаларга, кыштагларга дораан-на аппарып, чамдызын мал чеми кырлаар төпте сараттан турар.

Чеди чыл иштинде трактористеп келген Моңгуш Севек-оол болунун ол агрегадының үреелиишкин чок ажылдаарын доктаамал хандырып турар. Сиген кезер оймактар деңгем эвес болганы-биле чамдык черлерге машина боду чорун ажылдаар арга чок болу бергенде, сигенни боолдургеш, айыыр-биле подборщикче октап берип ажылдадыр ужурга база таварышкылаар. Ындыг таварылгада хол кадыыры-биле сиген кезип турар эштер М. Калдын, М. Алдын-оол, О. Сединей олар ол ажылды саат чокка хандырып турарлар.

Сиген кестирер трактористер О. Сорулга, М. Даа база 60 харлыг О. Шагдыр баштаан 8—9—10 класстарның өөреникчилери машинистер хүн бүрүнүң ажыл нормазын 130—150 хуу күүседип турарлар.

9 класстың өөреникчилери Зоя Сат, Сара Моңгуш олар поварлавышаан, чайлыг шактарында хол кадыыры-биле кескен сигенни волокуша-биле берт черлерден үндүр сөөртүп турар. Колхозтуң хову бригадазының кежигүннери 27 кижи, бригадага хуваараан 244 тонна сиген планын дүжүт ажаалдазының бетинде ажыр күүседир сорулга-биле чүткүлдүг ажылдап кирипкен. Июль 29-ка чедир олар 147 тонна сигенни тырып шарааш, тус-тус кыштагларда сөөртүп чедиргеннер. Бо ажылды бригадир Ооржак Энчек-Кулак удуртуп турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген ховунуң ажыл-иштчилери ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарынга-даа, дүжүт ажаалгазын кыска хуусаада чидириг чокка чорударынга-даа бурун шиитпирлиг.

С. ПАВУ,

Чөөн-Хемчик район.

Сериин оъттуг чайлагларда

Каа-Хем районнуң Шивей, Чодураалыг, Сизим ынчаар мал одарлаарынга таарымчалыг черлер хөй. Ында «Кызыл туг» колхоз чылдынна мал чайлагладырынга бойдустуң чаагаар бүткен одарларын чеп ажыглап келген. Бо чылын база-ла колхоз баштаар чери оларны мал семиртилгезинге ажыглаарын баш удур планнаан турган. Ам ында ниитизи-биле колхозтуң 400 баш мыйыстыг бода малы семирип турар.

Оларның иштинде эң ыракты мал одары Шивейде аныяк инектер чайгы семиртилгени эки эртип турар. Ында хоочун кадарчы коммунист Иван Хууракты хайгааралында 60 хире шарыжыктың деңгиндеэм эки бооп турар деп чоокта чаа анаа четкен колхоз баштаар чериниң комиссиязы үнелээн. Оларны ам күске чедир семирткеш, күрүнеге садар.

Чодураалыгда база-ла ындыг аныяк инектерниң семиртилгезин колхозтуң дээре кадарчыларының биреээзи эш Чуданды эки организастап турар.

О. НАМЧЫЛАК.

Горпо удуртукчуларындан айтырза чогуур

Кызыл чанында Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тудуу дооступ турар. Ону Новосибирскиниң көвүрүг тудуунуң Ленин орденниг № 2 эргелелиниң Абакан хоорайда № 5 отрядының тудугчулары могаг-шылаг чок ажылдааш, эң-не кыска хуусаа иштинде доозуп турарлар. Бо көвүрүгнү ажыглалга киирер чоруу болза, көвүрүг тудугчуларының Тываның ажылчы чоннарынга күш-ажылчы улуг белээ дээрзин кым-даа билип турар. Олар көвүрүгнү август 11-де тудугну хүнүнде дужаар дээш, ам үеде дүн-даа, хүн-даа дивейн хайныышкынныг ажылдап турарлар.

Бо хире ныыкмаңнай ажылдап турар кижилерниң аъш-чем талазы-биле хандырылгазының дугайында горпо баштаар чериниң удуртукчулары кичээнгей салбайн турарын кижи кайгаар-дыр. Мында горпо столовая организастаан. Ындыг-даа болза чеми кончуг багай. Кол чем—хайындырган чиңге тараа, чыдып бансыраан хаарган эът бооп турар. Сүт аймаа узуртелдиг кээп турар. Ногаа аймаа мырыңай чок бооп турар. Ында ажылчыннар «чем багай бергедеп тур бис, горпонуң № 1 столовазы бисче янзы-бүрү эки чемнер бербейн турар-дыр» деп хомудап турарлар.

Бо дугайында горпо баштаар чериниң удуртукчуларындан айтырза чогуур-дур.

О. ШИРАП,

«Шынның» тускай корреспондентизи.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын болгаш делегейниң революстуг шимчээшкини

ТАЙБЫҢ дээш демисел коммунистерниң эң чугула сорулгазы бооп болур бе? Делегейниң чаа дайының болдурбазынга массаларның чедиишкиннери социализмниң болгаш коммунизмниң тургузуушкунунга, делегейниң ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкининге кандыг салдарны чедирип турарыл? Делегейниң революстуг шимчээшкининиң янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны дүргедедип болгаш чиңгедип турар бе, азы харын саададып болгаш нарыыдадып турар бе?

Улустарның салым-чолу ол айтырыгларны шиитпирлээриниден хамааржыр; ол сорулгалар коммунистиг шимчээшкининиң аңгы үе-чадазында оон стратегиязында болгаш тактиказында кол чүүлдер болуп турар. Ол айтырыгларга харыы болза, кандыг орукчап баарын айтып турар бир янзының айтыкчы хевирлиг болуп турар: ол болза кайы-бир партия 1957 болгаш 1960 чылдарның Москва чөвүлел хуралдарының Декларациязында болгаш Медеглелинде боттанып сиңникен марксичи-ленинчи чиңгине шугумга шынчы чоруун хевээр арттырып турар бе, азы ол шугумдан хажып, оон-биле чөрүштүр хөделип турар бе, дээрзин айтып турар. Кыдаттың Коммунистиг партиязының бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининге боттарын удурлаыштыр тургузуп турар удуртукчуларының чогум-на харын шак ындыг айылдыг орукта туруп алганы хараадачыг-дыр.

Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге ажык чагаада онзалап демдеглээни болза: **«Дайын болгаш тайбың айтырыгларынга НКП-ның удуртулгазында бистиң-биле, делегейниң коммунистиг шимчээшкини-биле үндезин принципиалдыг чөрүлдээлер үнүп келген дээрзин партияга болгаш улуска бүгү-ле ажыы-биле чугаалаарын СЭКП ТК бодунуң хүлээлгези кылдыр санап тур. Оларның алыс утказы делегейниң термоядролуг дайынын чайладып болуруну аргазы, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны, тайбың дээш демиселдиң болгаш делегейниң революстуг шимчээшкининиң бот-боттарының аразында харылзаазы чижентиг ындыг чугула айтырыгларны удурлаышкак кылдыр көрүп турарында».**

I.

БИСТИҢ ҮЕВИС—бүгү делегей хемчээлинге капитализмден социализмче шилчиишкинниң үези. Эрги тургузугнуң чөрүлдээлери дээрге делегейниң капиталистиг системазы ниитизи-биле пролетариаттың социал революциязынга таарыштыр быжып келген шак ындыг чидиглениишкинниг байдалда четкен. Ынчалза-даа империализмниң революсчу чаза тевиишкини—хары уга болу бээр чүүл эвес, харын бүдүн, аңгы талазы-биле хөй тулчуушкуннар болур. Ол тулчуушкуннар иштики болгаш бүгү делегей талазы-биле алырга, чогуур төөгүлүг байдалдарга калбарып турар. Ол байдалдарны өөренип көөрү, тодаргай байдалдың анализин барымдаалап көөрү — марксизм-ленинизмниң бүгү-ле ёзулуг революсчуларга мырыңай ыявыла албан болур ужурлуг чайлаш чок негелдези-дир.

Марксичилер-ленинчилер болза социалистиг болгаш национал-хосталгалыг революцияларны капиталистиг ниитилелдиң аңгы талазы-биле эң чидиг антагонизмнери-биле төрүттүнер, ол революциялар иштики күштерниң хөделиишкиннериниң, чурттарның тус бүрүзүнүң улус массаларының демиселиниң түңнели болур дээрзин барымдаалап турар. Революцияны анаа-да кылымал арга-биле хөделдирип болбас. Революцияның чедиишкинниг болурунга аңгы күштериниң чогуур деңзигүүрү эргежок чугула, революсчу байдалдың бар болуру эргежок чугула. Революцияже кодурлуп үнген массаларның демиселиниң хевирлери, эрге-чагырганы ажелеп алырының тайбың азы тайбың эвес чепсектерин оларның ажыглаары хамыктың мурнунда иштики факторлардан, политиктиг күштерниң боттуг таарыштыр тургустунулгазындан, революцияның удур углаанганы ындыг аңгыларның хөделиишкиннериниң шынар-бүдүжүнден хамааржыр.

Дашкаартан шериг талазы-биле холгаарлап турган, революцияны «чыгаары», марксизм-ленинизмниң угаан-бодалы-биле алырга, таарышкан туруп болур бе? Канчап-даа чер-ле хоржок. «Революсчу» дайынче кыйгырып турган «чөөн үзелдиг» коммунистерге болгаш троцкистерге Ленинниң хайыра чок ойтур шавыышкынны берип турганы билдингир болгай.

Социалистиг революцияны чыдаарга шиитеп алгаш чедирип болбас; бир эвес чогуур иштики байдалдар бышпаан болза, революцияны кандыг-даа дайын боду чаагаар төрүттүндүрүп шыдавас. Делегей байдалын-даа ап көөрге, делегейниң бирги дайынының салдарын болгаш оон уржуктарын-даа ап көөрге, кайзержи Германия биле хааның Россия барык-ла бир дөмей байдалга турган. Ынчалза-даа иштики байдалда үндезин ылгал Россияга социалистиг революция тиилээн турарынга чедирип келген, а Германияга Веймар республиказы тургустунган турган, кыска үе эрткенде оон оруунга фашистиг ёзу-чурум чедип келген. Делегейниң ийиги дайынынга 61 күрүнелер киришкен, а улусчу демократияның оруунга олардан 11 күрүнелер туруп алган.

Чепсектиг тура-халыышкынны демиселдиң кезээде болгаш бүгү-ле байдалдарда ыяавыла турар хевири кылдыр Маркс, Энгельс, Ленин кажан-даа санап көрбээннер. Хамааты дайынны чурт бүрүзүнге революцияның чедиишкининиң хандырар карачаңгыс чепсек кылдыр, а делегей дайынын делегей революциязының тиилээринге эргежок чугула чепсек кылдыр олар кажан-даа көрүп көрбээннер.

Буржуазияның байдалы черле деңнелге чок дыка таарымчалыг, а пролетариат демиселдиң хевирлерин болгаш чепсектерин шилип алырда элээн кызыгаарланчак апарганда, марксизмниң үндезин салыкчылары ол үзелдерни деткий чугаалап турганнар. Оон бээр тус-тус чурттарда-даа, бүгү делегей хемчээлинде-даа аңгы күштериниң тургустунулгазында эң улуг өскерлиишкиннер болгулаан. Ажылчын аңгының болгаш бүгү ажылчы чоннарның хосталгалыг демиселинге боо-чепсектиң күжү-биле удурланыштыр турар дээр империализмниң аргаларын социализм чурттарының күчүзү аажок чыыра кызырган. Ындыг болганда, элээн тайбың арга-биле пролетариаттың эрге-чагырганы ажелеп алыр дээш чедиишкинниг демисежириниң аргалары дыка өскен. Ынчангаш, коммунистер боттарының стратегиязын болгаш тактиказын ажылдап кылбышаан, ол таарымчалыг аргаларны долу хемчээлге ажыглаарынче чүткүп турары билдингир, — оон дээрге харын, хамыктың мурнунда, ажылчын аңгы, чурт бүрүзүнүң калбак улус массалары ажыкты алырлар болгай.

Чогум утказы-биле алырга, кыдат эштер империализмни чаза тепсип үндүрер сорулга-биле делегей дайынынче баарынга белен болур чоруктуу революсчу болурунуң эң чугула чүүлү кылдыр кодуруп үндүргеннер. Делегейниң чаа дайыны империализм системазының шуутда өлүмге чедирер ийик дээрзинде чигзиниг чок. Ынчалзажок делегейниң революстуг шимчээшкининиң улам ынай хөгжүүрүнге дайын эргежок чугула, империализмге удур демиселди эчизинге чедирериниң бүрүнде делегейниң термоядролуг өртүнче [illegible] баар ужурлуг деп билир болза, шын эвес-ле болгай. Ындыг янзылыг үзелде ниитилел теорияларындан эң-не кижизиг чаагай—марксизм-ленинизм-биле, кижиниң эрге-ажыктарынга таарыштыр делегейни чаартыр деп, коммунистерниң боттарының мурнунда салып турар сорулгалары-биле ниитилежир чүү-даа чок.

Делегейниң революсчу шимчээшкинин хөгжүдериниң бодалы-биле алырга, делегейниң чаа дайыны кандыг уржуктарга чедирип болурул че? Чаа тургузугнуң тургузукчулары —күш-ажылдың чүс-чүс миллион кижилери ол дайынның олунга кырлып калган турар ийик. Бүдүрүкчү күштерниң мөөнниеттинген кол-кол төптери, тодаргайлаарга, эге амыдыралдың үезинден алгыдагы, кандыг-даа социализм ол чокта туруп шыдавас шак ындыг материалдыг баазаа ол дайынның түңнелинде үреллип калган турар ийик. Термоядролуг халап делегей культуразының кол-кол төптерин чок кылырынга чедирип, кижи төрелгетенни оон угаан-бодал хөгжүлдезинден ырады аткаар октаптар ийик. Атомнуг радиация ышкаш шак ындыг биологтуг факторну база анаа немей чугаалаар херек. Оон чүгле амгы үениң эвес, харын келир үениң салгакчыларынга-даа эң аар уржуктарын амгы үениң эртеми ам-даа долу хемчээлге чедир шинчилеп шыдаваан. Биргээр чугаалаарга, бир эвес делегейниң дайынын өөскүдүп үндүрүптер чүве болза, В. И. Лениниң демдеглеп чорааны **«кижи төрелгетен ниитилелиниң догуннаашкынының бодунуң байдалдарын бансырадырының айыылы»** бистиң үевисте ышкаш, эрткен үеде черле кажан-даа ындыг улуг айыылдыг турбаан.

Амгы үениң чепсээ-биле, ракета-ядролуг дайынны чорударының чепсектери-биле болгаш оон уржуктары-биле бичии-даа бол таныш чаңгыс-даа кижиниң херексевейн барып шыдаар аргажогу фактылар шак ындыг-дыр. Фактылар ындыг турбуже-ле, кыдат эштер атомнуг бомба дээрге «саазын пар-дыр» деп канчап медеглеп болурларыл, база олуп дүшкен империализмниң бузундуларынга «муң катап эң-не бедик деңнелгени кедергей дүрген темпилер-биле» тургузуп болур деп канчап идегел онаап турарларыл? Ындыг янзылыг бодаашкыннарда, черле турза чогуур кадык бодал кайдал? Дайынның уржуу-биле хамыктың мурнунда аңгы ниитилелдиң эң-не революсчу күжү—ажылчын аңгының кол-кол отрядтары чок кылдынган туруп болур болганда, кыдат эштерни канчап дайынның болгаш тайбынның айтырыгларын революсчу, аңгының ёзузу-биле көрүп турар кылдыр билип болурул?

Ракета-ядролуг дайынны болдурбазы, янзы-бүрү системаларның күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынын хандырары—социализм дээш, ниитилелдиң революсчу ёзу-биле чаартыры дээш демиселдиң эң чугула негелдези-дир.

Чепсегленишкинни бүрүн болгаш бүгү-нийти дүжүрери амдызында чедип алдынмаанда, дайынны болдурбазы, тайбынны идегелдиг хандырары, социалистиг лагерь империализмниң лагеринден кошкак эвес, харын артык күштүг болур чүгле ол байдалда болдунар аргалыг дээрзин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы бүрүнү-биле билип турар. Сөс кырынга кайы хире-даа ыыткыр «революсчу» чаңгыланзажок, кончуушкун-биле империализмни коргудуп болбас,—«калчаалыгларга» томаартыкчы хойлен болза чүгле бистиң тергиин шериг күчүвүс болган туруп болур. Ындыг күчүнү тургузарынга совет улус күжениишкиннерин харамнанмас. Эң-не күчүлүг термоядролуг чепсек-биле чепсегленген боттарывыстың ракеталарывысты үргүлчү дайынчы белен байдалда тургузуп турар бис. Ынчалза-даа Совет Эвилели ол чепсекти бир дугаарында кажан-даа алып үндүрбес, делегей дайынын өөскүдүп үндүрбес.

II.

ХЫДЫКЧЫ термоядролуг дайынга альтернатива болза бистиң үевисте тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын болур. Үшкү орук чок. **«Делегейниң ийи системага хуваалдазылдың байдалдарында делегей харылзааларының карачаңгыс шын болгаш угаангыр принциви болза, аңгы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының талазы-биле В. И. Лениниң кадүруп үндүргени болгаш 1957 чылда тайбының Москва Декларациязынга база Манифезинге, СЭКП-ниң XX болгаш XXI съездилериниң шиитпирлеринге база коммунистиг болгаш ажылчын өске-даа партияларның документилеринге улам ыңай хөгжүп сайзыраан принцип болуп турар»**—деп, 81 партияларның Медеглелинде онаалап демдеглеп турар.

Бодунуң политиказынга, бодунуң практиктиг хемчеглеринге ол өөредигни Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы. Совет чазак быжыг болгаш чайгылыш чок удуртулга болдуруп турар. Янзы-бүрү социал тур-

СОВЕТ ЧАЗАКТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

(Төнчүзү).

Элдептиг болад-дыр! Совет Эвилели делегейде эң-не күчүлүг ядролуг чепсектиг, ону кандыг-даа черге чедирер амгы үениң болбаазырангай херекселдерлиг болуп турар деп чүвени бистиң дайзыннарывыс безин хүлээп көрүп турар. Ол күчүлүг ракета-ядролуг моондак чүгле Совет Эвилелиниң эвес, харын-даа социалистиг бүгү чурттарның, оон иштинде КУР-нуң-даа айыыл чок чоруун хандырып база бүгү делегейде тайбынның чөленгиижи болуп турар.

Шенелделерни хоруур дугайында Керээни чарар чорук күштерниң амгы тургустунган деңзиггүүрүн өскертир бе, кандыгыл? Чок, өскертпес. Бир эвес Керээ биске ден эвес байдалды тургузуп турар болза, бир эвес Керээ өске талага чангыс талазыг артык күштүг чорукту берип турар болза, ындыг керээни Совет Эвилели кажан-даа чарбас турган ийик. Бо бүгү онза бадыткаашкыннарны негевейн турар.

Адактын сөөлүнде, бир эвес мындыг айтырыгны тургузар болза—бо Керээ кымга улуг ажыктыг болурул, күштерниң деңзиггүүрү өскерлир бе азы өскерилбес бе, а бир эвес өскерлир болза, кайы талазынче өскерлири көсту бээрил деп барымдаалаар болза, бир тээ чугаа ядролут чазылдырыышкыннар дугайында чоруп турар болганда, социалистиг чурттарның дем каттыштырылгазында ядролуг күрүне болур Совет Эвилелинге шын эвес болур ийик. Бо айтырыгның талазыбиле Совет чазактың мурнундан, Совет Эвилелиниң мурнундан түннелдерни кылбышаан. КУР-нуң чазаа болунга хөлүн эртир хөй чүүлдерни ап турар эвес ыйнаан?

Чок. КУР-нуң чазааның Медеглели социалистиг лагерьниң камгаланыр аргазының дугайында сагыш салыышкыны-биле негеттинип келбээн. Социалистиг лагерьниң, тайбынга ынакшылдыг бүгү күштерниң туружун херекке албайн, ядролут чепсек ышкаш шак ындыг үрегдевчи чепсекти канчаарыл,— ону чок кылыр бе азы оран делегейге ону моондак чокка нептередип тарадырынга арганы ажыдар бе дээр дугайында айтырыгга онза политиканы чорудар чүткүл ол бүгүде сиңниккен ышкаш тыр.

Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээге ат салырындан ойталавышаан, кыдат удуртукчулар болза бо керээге удур империалистиг блокта кижилер-биле чангыс аай кампанияда кире берген турарын боданган болза чогуур ужурлуг турган ийик. Ындыг туруш кандыг-бир улустуң, Европаның азы Американың-даа бол, Азияның азы Африканың-даа улузунуң, бичии азы улуг күрүнениң-даа бол улузунуң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар деп чүвеге Совет чазакты кым-даа бүзүредип шыдавас.

Тайбынны быжыглаарының айтырыгларынга, чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыгларынга шын эвес туруш бистиң үевисте кайы хире нептеренгей эвес болуп турарын КУР-нуң чазаа боду база билир боор. Оон ужурунда херектиң байдалын ядролуг чепсекти дүжүрериниң айтырыгларының талазы-биле «бодунуң» кандыг-бир программазы, харын-даа Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның саналдап турар программазындан безин артык боттуг программа болунда бар дээр кылдыр көргүзери болунуң Медеглелинге ол оралдажып турар-дыр.

Ындыг болза-даа бирээде. КУР-нуң чазааның Медеглелинде тайылбырлаан ол «программада» кандыг-даа чаа чүүл чок-тур. Ында санап айыткан бүгү саналдарны Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар шагда-ла болунуп үеинде кодуруп үндүрген болгай. КУР-нуң чазаа ол саналдарны чүгле катаптап турар-дыр. Бүгү делегейде тайбынга ынакшылдыг күштер-биле эвилелдежип алган, Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа күрүнелер боттарының кодуруп үндүргени, ядролуг чепсекти бүрүн узуткаарын киириштирбишаан, чепсегленишкинни бүгү-нийти болгаш бүрүн дүжүрериниң программазын амыдыралга боттандырар дээш идепкейлиг демиселди чорудуп келгени болгаш чорударын үргүлчүлеп турары бүгү делегейге билдингир:

Ийиде, КУР-нуң чазааның Медеглелиниң ужур-утказы өскелерниң шагда-ла киирген саналдарын санап айыткан боттуг программазында черле эвес, а ол программаны ядролут чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээге КУР-нуң чазааның ат салырындан ойталааныл чажырып чаарынга бо таварылгада ажыглаарын оралдажып турарында болур.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээге хамаарыштыр бодунуң хүлээп көрбейн турар туружунга ажыктыг болур бүзүрелдиг чангыс-даа чылдак Кыдат чазакта чок. Бир эвес чазак бодунуң политиказын чүгле тайбынның болгаш социализмниң эрге-ажыктарынга, улустарның эрге-ажыктарынга үндезилеп тургузар болза, ындыг чылдактар чазакка черле турбас болгаш туруп-даа шыдавас.

Совет Эвилели социалистиг өске-даа чурттар-биле хол-холундан туттунчуп алгаш, чепсегленишкинни бүгү-нийти болгаш бүрүн дүжүрерин боттандырар дээш кошкаш дивес демиселди чорудуп келген болгаш амдаа чорудуп турар. Моон мурнунда КУР чепсегленишкинни дүжүрер дээш, улустар аразында тайбынны быжыглаар дээш демиселдиң херээнге бодунуң салыышкынын киирбишаан, ол-ла одуругга чоруп турганынга Совет чазак кезээде өөрүп келген.

КУР-нуң чазааның медеглелин эң-не ханызы-биле хомудаачыг, дөмейлээр чүве чок чүүл кылдыр Совет Эвилели, социалистиг өске-даа чурттар ынчаар көрүп турар. Оран делегейниң бүгү улустарының хан-тамырындан түлүш эрге-ажыктарынга хамааржыр айтырыгның талазы-биле делегейге социалистиг күрүнелерниң нийти угланыышкынынга каржы чоружуп турар, ол күрүнелерниң даштыкы политика талазы-биле удуртулга болдуруп турары кол-кол принциптерге КУР-нуң удуртукчулары ийи катап — 1957 чылда болгаш 1960 чылда атты салганы ол кол-кол принциптерге чөрүжүп турар ындыг базымны социалистиг чурттарның бирээзиниң чазаа кылган дугайын тайбынның болгаш социализмниң бүгү өңнүктери хомудавайн барып шыдавас. КУР-нуң чазааның туружу янзы-бүрү социал системаларлыг күрүнелерниң тайбын кожа-хелбээ догуннаарының ленинчи политиказы-биле чөрүжүп турар. Оон-биле кыдат удуртукчулар социалистиг дем каттыштырылгазынга, бүгү делегейниң коммунистиг шимчээшкининге, Европаның, Азияның, Африканың, Американың тайбынга ынакшылдыг бүгү улустарынга боттарын ажыы-биле удурландырып турарлар-дыр.

Ындыг орукка туруп алгаш, социалистиг лагерьниң чаңгыс эвиинге шуут когаралды ол чедирип, империализмге удур демиселдиң чангыс фронтузун кошкадып турар дээрзин кыдат чазак билбес аргажок. Алыс сорулгазы—социалистиг чурттарны чардыктырып ылгаары, социалистиг дем каттыштырылгазының улустарының өндүр улуг чангыс эвин үрээри, социализмниң делегей системазының иштинден чара тепсери болуп турар тайбынның дайзыннарын ындыг хемчеглер чүгле өөртүп болур.

Бистиң чуртувуска, Совет Эвилелиниң политиказынга халдаашкынны кылып турар кыдат чазактың медеглели дээрге,— идеология талазы-биле чөрүлдээлерни кыдат удуртукчулар күрүнелер аразының харылзааларынче шилчидип турар-дыр дээрзиниң база бир херечизи-дир. Совет чазак ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында керээни чаргаш, «совет улустуң эрге-ажыын өскерткен, социалистиг лагерьниң чурттарының эрге-ажыын, оон иштинде Кыдаттың эрге-ажыын өскерткен, бүгү делегейниң тайбынга ынакшылдыг улустарының эрге-ажыын өскерткен» деп ындыг ыят чок бадыткалдарның ол документиде бар болуп турарын оон өскээр чүнүн-биле тайылбырлаар деп ынчаш.

Мында чүү колдап турарыл—политика талазы-биле харысаалга чок чорук бе азы кордалдарын амыдырал боду-ла ап октап турар кижилерниң хоралаашкыны бе дээрзин чугаалаары берге-дир.

Совет улустуң өмүнээзинден болгаш оон ады-биле чугаалаар эргени КУР-нуң чазаанга кым бергенил? Социалистиг өске-даа чурттарның улустарының мурнундан чугаала деп ону кым дилээнил? Ажы-дуңма социалистиг чурттарның аразында харылзааларының нормаларының дугайын безин чугаалавас-ка, күрүнелерниң делегей талазы-биле харылзааларының бодуун нормаларын тооп көрбейн барып, медеглелдиң авторлары кылыктанып турар хире-дир, олар боттарының медеглелинге совет улусту Совет чазакка удурландырарын оралдажып турарлар. Совет чазакты болгаш алдарлыг Коммунистиг партияны долгандыр совет улустуң бузулбас сырый каттыжыышкынынга дыштерни интервенция чылдарында, а оон соонда делегейниң ийиги дайынының чылдарында, буза үстүрген империалистер безин ындыг оралдажыышкыннарының хей-хоозунун шагда-ла билип кааннар. Ол дээрге бистиң чуртка совет эрге-чагырга дээш, Коммунистиг партияның болгаш төрээн Совет чазактың политиказы дээш ханы-биле болгаш амы-тыны-биле бадылаашкын болган. Ам-даа совет улус болза коммунизмниң тургузарының херээнге боттарының кайгамчыктыг күш-ажылчы тиилелгелери-биле бодунуң чазааның тайбынга ынакшылдыг политиказы дээш бадылап, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга, оон Төп Комитединге бодунуң кызыгаар чок бүзүрелдиин болгаш деткимчезин илергейлеп турар.

Кыдат удуртукчулар кымның изи-биле баар бодап турарлары? Коммунистер, социалистиг чурттар болза, бүгү эргениң, делегей харылзааларының талазы-биле, оон иштинде социалистиг чурттарның аразында харылзааларының талазы-биле иштики хереглеринге холгаашпазының принциптерин чүгле чарлап турар чүве эвес, харын база чайгылыш чокка камгалап турар чүве турбуже. Совет күрүнениң бүрүн эргезин хуулудээриниң бичии үрезини безин КУР-нуң чазааның медеглелинде микроскоп-биле-даа тывылбас. Бир эвес социалистиг күрүнениң чазаа бүрүн эргениң принципин тооп көрбейн барып, акы-дуңма чурттарга, ол улустарга дорамчылалдыг халдаашкыннарны кылырынга чедип турар анаар чүве болза, улустарның бүрүн эргелериниң дорамчылаарының империалистиг политиказынга удур күрүнелерниң бүрүн эргелериниң дугайында айтырыг талазы-биле ам чүну удур тургузуп болурул, ынчаш.

Кижи төрелгетенниң сеткилин хайындырып турар чүүлдерден догматиктиг бодалдарның ханазы-биле дуглаттынып алган, күш-ажыл кижилерниң сагыш салыышкыннарындан болгаш идегелдеринден дугаттынып алган чүгле ындыг кижилер бистиң бөмбүрээкте болуп турар өндүр улуг өскерлиишкиннерни көрбейн барып азы көрбейн-дир бис дижип, делегейниң термоядролуг дайынын болдурбайн барып шыдаар улустарның угаазыладынга болгаш күзел-соруунга бүзүревейн барып болур.

Совет Эвилелиниң туружунда чүү бир чөрүлдээлер барын КУР-нуң чазаа дилеп тыварын оралдажып турар. Ынчалза-даа цитаталарны ужурмажыр чокка ушта бижип, сөстер-биле чагдынып алгаш, ол чазак чангыс бодуун чүүлдү—амыдырал чангыс черге турбас дээрзин уттуп турар-дыр. Эртем болгаш техника хайныышкынныг хөгжүп турар. Ынчангаш, дүүн чаа хүлээп көрдүнмейн турган чүүл бөгүн келгеш ажыктыг, харын-даа кончуг ажыктыг болу берип болур.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоругдаарының херээ ынчангаш ындыг чугула болуп турар. Бо дугайында кым артык билирил—ядролуг чепсээ бар болгаш оон шенелделерин чорудуп турар кижилер бе азы ол дугайында чүгле номнардан билир кижилер бе дээрзиниң дугайында кандыг-бир чигзиниишкин черле кайын турар деп ынчаш. Бо дугайында ийи санал-онал туруп болбас.

Ынчаарга чогуур айтырыгларны, оон иштинде чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыгларын чугаалажып көөр төлээде, чазактар баштыңнарының киржилгези-биле делегейниң чөвүлел хуралын чыылдырар деп КУР-нуң чазааның саналының дугайында чүү дээр болза, бир-тээ ол Совет чазактың мурнундагы болдуң саналы чүве болганда, Совет чазак аңаа удурланмас дээрзи черле билдингир. Ол болза Совет чазактың удаа-дараа киирип турган саналдарының бирээзи. Кыдат Улус Республиканың мурнундан кандыг-бир хүлээлгени кыдат чазактан өске кымдаа ап шыдавас. ынчангаш, Кыдаттың хүлээлгелериниң дугайында айтырыгны чүгле КУР-нуң чазааның киржилгези-биле чугаалажып көрүп болур дээрзин бадымдаалап турар бис, ол дугайын медеглеп турар бис. Совет чазак ам-даа ындыг туружу быжыы-биле барымдаалап турар.

Аңаа холбаштыр чепсегленишкинниң дүжүрериниң айтырыгларын болгаш делегей талазы-биле өске-даа айтырыгларның дугайында саналдары харын-на ам кирип, оон-биле чаа санал кииридивес деп КУР-нуң чазаа чүге ынчап турарыл деп айтырыг туруп кээр-дир. Ол болза ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында керээге ат салырындан бодунуң ойталап турарын чажырып чаар дээш ынчалган чорук-тур.

Дайынның айыылын кошкадыры дээш демиселге чигзениг чок чедиишкиннерни улустарның караанга бужартадып, Совет Эвилелиниң тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказын ногулдеп баксырадырын оралдашпышаан, Кыдаттың удуртукчулары боттарының политиказы-биле херекти делегейниң дүшкүүрлүг чоруун күштелдиреринче, ядролуг эндере чепсегленишкиннерни улам ынай күштелдиреринче, ядролуг чепсектиң бар турар черин болгаш нептерээшкиниң улам улуу-биле калбартырынче ооар аппар чыдар-дыр дээрзин Кыдаттың удуртукчулары бүгү делегейниң мурнунга көргүскеннер. Ындыг туруш болза делегейниң термоядролуг дайынын өскүдер дээш туржуп турар. Делегейниң маргылдаалыг айтырыгларын чугаалажыышкыннарының столунга шиитпирлээр чорукка удур туржуп турар кижилерге херек кырында дузалашканы-биле дөмей болуп турар-дыр. Социалистиг чурттар улустарының, тайбынга ынакшылдыг бүгү күрүнелерниң, тайбынның болгаш деңшилгениң херээ үнелиг болуп турар бүгү кижилерниң талазындан ындыг туружту шиитпирлиг буруу шавыышкын-биле көрбес аргажок болган болгаш ынчаар буруу шаап көрүп-даа турар.

Совет чазак, бүгү совет улустуң күзел-соруун илеретпишаан, КУР-нуң чазааның медеглелинде бар болуп турары совет күрүнениң даштыкы политиказынга хамаарыштыр бак ногулдээшкиннерни ойтур шаап турар. Улуг Ленинниң айытканы, бистиң партияның XX болгаш XXII съездилериниң шиитпирлеринде, СЭКП-ниң Программазында улам ынай хөгжээн, бүгү совет улус, делегейниң коммунистиг шимчээшкини чүүлдүгүнүп көрген Совет Эвилелиниң даштыкы политика талазы-биле шугумун кандыг-даа ногулдээшкиннер болгаш халдаашкыннар өскертип шыдавас. Ол шугумну удуртулга болдуруп алгаш, Совет Эвилели моон соңгаар-даа улустар аразынга тайбынның болгаш найыралдың политиказын чайгылыш чокка чорудар, чепсегленишкинниң бүгү-нийти болгаш бүрүн дүжүрери дээш, делегей айтырыгларын, оон иштинде Европаның айыыл чок чоруунга хамаарышкан айтырыгларны тайбын арга-биле шиитпирлээри дээш, тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи принциптериниң тиилелгези дээш демисежир.

Бир эвес Кыдат Улус Республиканың даштыкы политиказы термоядролуг дайынның айыылын чайладыр дээш, тайбын кожа-хелбээ догуннаашкын дээш, бүгү улустарның хосталгазы болгаш боттарының амыдыралын олар канчаар күзейдир, ынчаар тургузуп алыры дээш демисел түгү болуп турар социалистиг күрүнелерниң сырый каттыжыышкынынга Кыдат Улус Республиканың даштыкы политиказы үндезилеттинген турар болза, Совет чазак сеткилдиң ханызындан байыр чедирер ийик дээрзи черле билдингир. Ону делегейниң коммунистиг эп-сеткил каттыштырылгазының эрге-ажыктары, социализмниң болгаш коммунизмниң эрге-ажыктары, тайбынның эрге-ажыктары негеп турар.

САЛДАР ШУУЖУП КЭЭП ТУР

Улуг-Хемни куду ыяшты катер-биле үргүлчү Кызылга экпеп турар. Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чери бо чылын Кызылга 70 муң кубометр ыяшты белеткеп бээр. Оон чартыын ам республика төвүнче бадырып келген.

чеди чылдың бешки чылының бирги чартыында коллектив планны ажыр күүсеткен. Июль айның планын база-ла хуусаа бетинде дооскаңнар.

Ыяш ажыл-агыйының директору Л. А. Забоев беседага мынча деп чугаалаан-дыр:

— Бир эвес үстүкү Енисейниң пароход ажыл-агый чериниң ажыглаа участогу шимченгир ажылдап бисне эки дузалашкан болза, бистиң ажылывыс моондаа дээре түңнелдерлиг турар ийик. Бо участоктуң сугжулары кошкак ажылдап турарлар. Оон түңнелинде амгы үеде Улуг-Хемниң бажында Кызылче бадырар дээш, белеткээн ыяш моонналген турар.

Ынчалзажок ыяш белеткээр ажылчыннар шудургу ажылдап, салган сорулгазын үргүлчү ажыр күүседип турарлар. Оон чимээн И. Шеголевтуң удуртканы бригаданың ажылындан көрүп болур. Иван Ефимовичиниң удуртулгазы-биле 25 ажылчыннар ыяшты сугдан үндүрүп ажылдап турарлар. Олар колдуунда-ла шупту бүдүрүлгениң шалыпчылары. Лоцманнар, катер башкарыкчылары салдарны эмээрге-ле ыяшты суг-дан үндүрер кижилер доп-дораан үндүрүп турар.

Ыяш ажыл-агый цегиниң начальниги эш И. И. Фроловтуң чугаалап турары болза, Шеголевтуң найыралдыг бригадазы бодунга онаашкан ажылынга шудургу, кызымаккай ажылдап, 180 кубометр ыяшты бөле салып чыыр тургаш, 250 кубометрни шагда-ла чыып каапкан.

Маңаа ажыл хүн бүрү ынчаар хайныышкынныг чоруп турар. Оон түңнелинде июль айның планын хуусаа бетинде дооскаш, коллектив ам август айның планынче кирипкен. Шеголевтуң удуртканы бригаданың кежигүннериниң ындыг бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга механизмнер дыка улуг дузаны чедирип турар. Шынапла, бо ажыл дээрге, берге ажылдарның бирээзи болгай. Сугдан чудуктарны күштүг лебедкалар-биле ушта тыртыып турарлар.

Оон соонда ыяшты П. Вороновтуң болгаш Г. Бузыкаевтиң удуртканы комплекстиг бригадаларның пилорамаларынга аппарып дилдирип турар.

Ыяшты янзы-бүрү хемчээлдиг кылдыр дилип хирээлээн соонда, ону автомашиналар-биле республиканың янзы-бүрү тудугларынче сөөртүп, тудугжуларга аппарып турар.

Бо улуг болгаш чугула херекти ыяш ажыл-агыйының ажыл-ишчилери үе-шаг барымдаалавайн ажылдап турарлар.

Н. АЛЕКСЕЕВ.

ЧУРУКТА: Кызылга салдарның кээп турары (үстүнде): Кызыл хоорай Советиниң депутаты Маады Базак мыш хирээлеп тур. фотолар АВТОРНУУ.

КЫЗЫМАКАЙ

«Тере-Хөл» совхозтуң киномеханиги Сергей Сереэдар Күнгүртүг суурдан 120 километр черлерге кинону барып көргүзүп турар. Ол аразының оруу кадыр, берт-даа болза, кызымаккай киномеханик малчыннарның доктаамал аалчызы апарган. Эш Сереэдар көргүскен кинозунуң утказын чоңга тайылбырлап бербишаан, үрелген радиоприемниктерни септеп бээр. Ол ышкаш, малчыннарның чагыын таарыштыр кинолорну ыяла эккээр.

С. АК-ООЛ.

гүзүглүг күрүнелерниң тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи принципи Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының чиңгине шугуму болуп келген болгаш болуп артар. Оон база бир чырыткыланчак херечизи болза агаарга, космиктиг делгемге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында керээни Москвага парафирлээни болур.

ККП-ниң удуртукчулары делегейниң чаа дайынын болдурбас дээш демиселди империализмниң мурнунга коргуушкунуң илереди, улустарның күзели-биле империализм-биле бир янзының дугуржулганы аянныг кылдыр көргүзерин, а тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптерин амыдыралга практиктиг боттандырары—дарлаткаңнарны болгаш дарлакчыларны эптештирериниң шугуму, нийтилелге революсчу өскерлиишкиннерден ойталаашкын, аңгы демиселинден былдаашкын кылдыр көргүзерин оралдажып турарлар. Ындыг янзылыг бадыткалдарда шыңныг байдал-биле дөмейлежир чүү-даа чок, харын марксичи-ленинчи теорияның алыс үндезиннеринге удурланышкак болуп турар.

Удурланышкак ийи системаларның күрүнелериниң тайбын кожа-хелбээ догуннаашкыны болгаш экономиктиг чарышы—бистиң үевисте делегей хемчээлинге аңгы демиселиниң эң-не тодаргайлаттынган илерели-дир. Чаа тургузугнуң бүгү-ле артык күштерин болдунары-биле-ле эң делу ажыглаар арганы ажылчын аңгыга болгаш оон эвилелчилеринге берип турар демиселдиң ол ындыг хевири империализмге удур аңгы тулчуушкуннарын бүгү улустарга эң-не таарымчалыг плацдармга калбартыр арганы берип турар.

Янзы-бүрү тургузуглуг күрүнелерниң тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынының марксичи-ленинчи концепциязы болза, херектиң ужурун кыдат эштерниң хажыды көрүп турары ышкаш, империализмниң аназа буурап дүжерин сагыш амыр манаарын канчап-даа бодавайн турар. Ол концепцияның алыс утказы мырынай өске. Оон утказы чүл дээрге, делегей аренаазында күштерниң деңзиггүүрүнүң социализмге ажыктыг кылдыр үндезин өскерлиишкиннеринге даянмышаан, улус массалар империализмниң лагеринде кедергей барыын үаелдиг күштерни аңгылаан турары, бодунуң тергииделин хевээр арттырып алырының чепээ кылдыр империализмниң дайынче чүткүлүнге шаптыктаары, тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынче ону албадаары база тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынның байдалдарында тайбынның, демократияның, национал хамаарышпас чоруктуң болгаш социализмниң херээниң эрге-ажыктарынга таарышкан улам-на чаа-чаа туруштарны чаалап алыры болур ийик.

Тайбын кожа-хелбээ догуннаашкын харын империализмге удур политиктиг, экономиктиг, идеологтуг эң-не идепкейлиг демиселди чорударын айтып, хосталгалыг шимчээшкинге, делегейниң революстуг шимчээшкининиң улам ынай калбартып хөгжүдеринге эң-не таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар.

Социалистиг күрүнелерниң улустарынга тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынның байдалы кол күженишкиннерни социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунуун сорулгаларын күүседиринче мөөннээр арганы берип турар. Чаа тургузугнуң материал-техниктиг баазазын тургузарынга болгаш сайзырангайжыдарынга, социалистиг демократияны хөгжүдеринге, чаа нийтилелдиң кижизин кижизидеринге эң улуг чедиишкиннер дайынның эвес, харын чүгле тайбынның байдалдарында болдунар аргалыг. Ындыг хөгжүлдениң түңнели болза, делегей аренаазында күштерниң деңзиггүүрүнүң социализмге ажыктыг кылдыр болгаш империализмге каражалыг кылдыр улам ынай өскерлиишкини болур, ол чорук антиимпериалистиг өске бүгү күштерниң демиселин дыка чиигедип, нийтилел чорудулгазын дүргедедип турар. Ол дээрге дараазындагы кол факторларга илергейлеттинип турар:

— Социалистиг экономиканың чедишкиннери болза, кижиниң ажыл-чорудулгазының шиитпирлиг чериинге—материалдыг бүдүрүлгениң кавызынга кээп империализмге аштырыышкын таварыштырар арганы чаа тургузугга берип турар. В. И. Лениниң онзалап демдеглеп чорааның ёзугаар алырга, чогум-на харын бодувустуң ажыл-агыйжы чедиишкиннеривис-биле делегей революциязынга боттарывыстың кол идигниг салдарывысты чедирип турар бис. Амгы үеде безин делегейниң үлетпүр продукциязының үштүн бириндеп хөйү социалистиг чурттарга онаажып турар, оларның улуг-хуузу база дүрген немей өзүп турар. делегейниң ийи системаларының экономиктиг чарыжынга бүгү-ле артык күштер — социализмниң талазында.

— Аар индустрияның талазынга, эртемге болгаш техникага Совет Эвилелиниң магалыг чаагай өру шураашкыны, ядро физиказының талазынга, космосту шиңгээдип алырынга болгаш чамдык өске-даа эң чугула чүүлдерниң талазынга Американың Каттышкан Штаттарын болгаш империалистиг өске-даа чурттарны бистиң чуртувустуң мурнай бергени фундаментизинге социалистиг күрүнелерниң болгаш бүгү улустарның айыыл чок чоруу эң-не идегелдиг хандыртынып, империалистиг күрүнелерниң талазындан контрреволюцияны даштан үндүреринге шаптыктаар, чер бөмбүрзээниң янзы-бүрү черлеринде хосталгалыг чорудулгаларны чепсектиг күжү-биле ара доктаадыр дээр оларның оралдажыышкыннарын кынчыктырбас арганы берип турар быжыг шивээ тургустунуп турар ындыг бааза болуп турар.

— ССРЭ-де болгаш социализмниң өске-даа чурттарында ажылчы чоннарның амыдырал деңнелиниң бедидишкини, ол чурттарның политиктиг чедиишкиннери эргелелдиң демократтыг принциптериниң хөгжүүшкүнү, социалистиг идеологияның чедиишкиннери — ол бүгү капиталдың чурттарында массаларны кайгамчык улуг хемчээлге революсчудуп, капитализмден социализмче үндезин артык күштерин көргүзүп, марксизм-ленинизмниң идеяларынга чаа, коступ көрбээн кайгамчык улуг күштүг идиишкинни берип турар.

— Социалистиг күрүнелерниң тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказы, делегей харылзааларынга оларның чарлаан принциптери, ылангыя чепсегленишкинни дүжүрер дээш демисел. Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң эрге-хемчээлдеринге боттандырып турар күш-ажылдың улустар аразында хуваалдазы, — ол бүгү империалистиг даштыкы политикага өлүмнүг согуушкунну таварыштырып, экономика талазы-биле деңэвес чоруктуң харылзааларының, мөлчүүшкүннүң болгаш үптээшкинниң үндезиннерин туруддуруп, чаа хевирлиг делегей харылзааларының тургустунарынга идиг берип, капиталдың чурттарынга массаларның салдар чедиреринче аппар чыдар.

III.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ чаа дайынның дугаазы-биле безин делегей революциязын «чыгаарының» дугайында тезизин болунуң «чиңгине шугумунуң» үндезини болдурган. ККП-ниң удуртулгазы СЭКП болгаш марксичи-ленинчи өске-даа партияларның аажок хөй нүрүүзү янзы-бүрү тургузуглуг күрүнелерниң тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынының принципин камгалавышаан, революцияның херээн салып, хоралап турар дээр аянныг, бодунга төлеп чок, дорамчылалдыг даап болдаашкыннарны кылып турар. Капиталдың чурттарынга ажылчын аңгының революсчу демиселин болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкин, бир эвес делегейниң дүшкүүрлүг чоруу үргүлчү хевээр артар болза, бир эвес социалистиг күрүнелерниң даштыкы политиказының үндезинин «чидиг биске удур чидиг бис-биле демиселдиң» принципи салдынган болур болза, чүгле ол таварылгазда чедиишкинниг болур деп чүве кыдат эштерниң турум бодалындан үнүп турар. Ол дээрге массаларның революсчу аргаларынга бүзүревес чорук, сиңниккен ханы аалгагалыг чүүлдер-дир.

Ол байдалдар амыдырал-биле, практика-биле бүрүн ойтур шаптырып турар.

Удурланышкак ийи системаларның күрүнелериниң тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынының болгаш чарыжының байдалы, тайбың дээш коммунистерниң идепкейлиг болгаш күзел-соруктуг демисели антимонополистиг фронтузу тургузарынга эң-не таарымчалыг салдарын чедирип, империалистиг буржуазияга удур демисежип турар бүгү күштерни каттыштырарынга идиг бээр деп чүвени практика маргыш чокка херечилеп турар.

Ындыг демиселдиң чорудулгазында массаларның политиктиг мерелелиниң болгаш организастыг чорулунуң деңнели өзүп, ажылчын аңгының болгаш бүгү ажылчы чоннарның дайынчы авангарды болур коммунистиг партияларның туруштары быжыгып, социалистиг революцияның политиктиг армиязы тургустунар.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чиигилендирери, дайынзырак калчааралды өнемчидери иштики байдалга, массаларның политиктиг демиселинге кандыг салдарны чедирип турарыл? Ол айтырыгга чүгле чангыс, эң-не таарымча чок харыы туруп болур. Ол дугайын делегейниң ийиги дайынының соондагы үеде аңгы демиселиниң бүгү чорудулгазы тодаргай чугаалап турар. «Дайын айыылы-биле» коргудуушкунну ажыглавышаан, националисчи бүдүү күзел-бодалдарны болгаш шовинизмни өскүтпүшаан, капиталдың чурттарында чагырыкчы аңгылар пролетариаттың интернационалчы сырый каттыжыышкынын баксырадырынче, оон мурнакчы күштерин аңгылаарынче чүткүп келген болгаш чүткүп турар. Дайынзырак калчааралдың байдалында демократияның күштеринче шавыышкын чорудары, коммунистерге удур дерзиилээшкинниң боттандырары реакцияның күштеринге чиик болур.

50 чылдарның эгезинде Корейге дайынны ажыглап алгаш, америк эжелекчилерге деткиттирген япон реакция Японияның Коммунистиг партиязының ажыл-чорудулгазын херек кырында хоругдаан. Америкага маккартизм ол-ла чылдарда онза калчаарап үрүнгэн турган. Францияга реаксылыг күштер демократтыг албан черлерин баксырадыр база Алжирге дайын-биле холбаштыр империалистиг пропаганданың калбартканы шовинистиг кампанияның салдарынга чүвени эки угаап билгелек улус массалар кире берген турган, чогум-на ол үеде авторитарлыг дерзин ёзу-чурумну эрге-чагырга тургузар аргалыг болган. Индияда реаксылыг бөлүктер индий-кыдат кызыгаарга чөрүлдээ-биле холбаштыр тыптып келген нарын байдалды чурттуң бүгү деңшилгелиг күштеринге, бирги ээлчегде, индий коммунистерге удур похол организастаарынга ажыглаарын оралдажып турар.

Харын, дүшкүүрлүг чоруктуң кошкаашкыны, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын политиказының чедиишкиннери ажылчын шимчээшкиниң идепкейжиишкини-биле, капиталдың оранында аңгы демиселдиң чаа көдүрлүүшкүнү-биле капсырлажып турар. Италияга, Францияга, Бельгияга болгаш өске-даа чурттарга чоокта чаа болуулаан соңгулдаларның түңнелдери массаларның хөй-нүүнде чоон үзелче илергей-ле өскерлиишкинниң дугайын херечилеп турар. Капиталдың дыка хөй чурттарынга ажыл соксадыышкыннарның демиселдиң мындыг күчүлүг чалгызы сөөлгү чылдарда ышкаш кажан-даа мындыг болбаан. Ажыл соксадыкчыларының саны 1958 чылда 27 миллион кижи турганындан 1962 чылда 60 миллион кижи чедир көвүдээниң чугаалаарга-ла четчир. Италияда, Францияда, Японияда, Бельгияда, АКШ-та ажылчы чоннарның ажыл соксадыышкынның массалыг шимчээшкини иштики политиктиг байдалдың чугула фактору болу берген.

Сөөлгү чылдарда элээн хөй чурттарга коммунистиг партияларның хүрээлели дыка өскен болгаш салдары күштелген. ынчангаш ол дээрге дыка хемчээлинде тайбың дээш чедиишкинниг демиселдиң түңнели болур. Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны кедергей реаксылыг күштерни аңгылаарынга идиг берип, массаларны боттарынче ээлдирип алырда, улустуң бүгү-ле эң калбак кезектерин ажылчын аңгыны долгандыр сырый каттыштырарга коммунистерге дузалап турар.

Дыка хөй капиталистиг чурттарның коммунистиг партиялары ажылчын аңгыны революсчу өзүгэ кижизидерин, ону политиктиг демиседге, капиталды шиитпирлиг штурмнаарынга болгаш ажылчы чоннарның экономиктиг база социал эрге-ажыктары дээш, демократтыг реформалар, үлетпүрнүң элээн хөй адырларын национализастаары база капитализмниң үезинде-ле боттандырып турар өске-даа тодаргай базымнар дээш хүн бүрүнүң шудургу демисели-биле эрге-чагырганы ажелеп алырынга белеткээрин боттарының ажыл-чорудулгазынга чедиишкинниг дүүштүрүп турар.

«Тайбың болгаш янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны дээш демисел делегейниң ажылчын аңгызының эчис сорулгаларын чедип алыр дээш демиселин канчап-даа моондактавайн, харын ол демиселди долу хемчээлге калбартыр арганы берип турар» — деп, СЭКП ТК-ның ажык чагаазында долу үндезилел-биле онзалап демдеглеп турар.

ККП-ниң удуртулгазы болза, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның тиилелгези дээш демисежири—ол дээрге национал-хосталгалыг демиселдиң ужудузаны кууулатканы, революцияның айтырыгларынга барын оппортунистиг шугумну барымдаалааны, олуунай манаашкынче улустарны чыгаар дээни ол болур дээр аянныг бадыткалын бар-ла шаа-биле катаптап турар. Ындыг янзылыг бадыткалдарда бичии-даа үндезилээр барымдаалар чок.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи принцивиниң чарылбас чүүлү—хөгжүлдениң орууну болу шилип алырда улус бүрүзүнүң бот баш мииниш шиитпирлеттинер, эргезин бүрүн болгаш чугаажок хүлээп көөрү ол болур.

Аңгы үениң өске-даа революсчу күштеринге ышкаш, удурланышкак ийи системаларның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының байдалы национал-хосталгалыг шимчээшкинге кайгамчык улуг перспективаларны ажыдып берип турар дээрзин дайын сөөлүндеги бүгү үениң практиказы маргыш чокка херечилеп турар. Ынчаарга империализмниң колониалдыг системазының кризизи ындыг байдалда ол системаның буурап дүжүүшкүнү кылдыр өзүп кирген, ынчаарга национал-хосталгалыг шимчээшкин социализмниң делегей сис-

(Төнчүзү 4-кү арында).

Нефть болгаш газ—химияның өңнүктери

Чеди чылдың төнчүзүнге чедир нефтиден база газтан 200 ииязы-бүрү химиктиг продуктуларны бүдүрүп үндүрери көрдүнген. Ол болза пластмасстар болгаш этилдиг спирт, синтетиктиг пөстер болгаш каучук, аммиак болгаш үстүг кислоталар-дыр... Оя-ла бүгү чүвелерни санап четпес. Эң чоокку 10—15 чылдарда ол-ла чиг-эт аймаандан чуртта бүдүрүп турар бүгү химиктиг продуктуларның чартыының хөй кезиин бүдүрүп үндүрер апаар — деп, Одалга үлетпүрүнүң күрүне комитединиң кол тускай эртемдени Г. И. Казьмин СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага чугаалаан.

Нефть болгаш газ—химияның өңнүктери. Мында кончуг ханы утка бар. Мырыңай чоокта чаа-ла «кара алдын», «ак-көк от» адалганың чүгле хевирлери кылдыр санаттынып турган болгай. Бойдустан тывылган газ, металлургия, цемент, чиг-эт болгаш үлетпүрнүң өске-даа адырларынга ёзулуг эргилдени бөлдурган. Газ мартен суугуларынга металл ээлдирерин 10—11 хуу улгаттырган. «Ак-көк отка» бажың ээлери база ынактар. Газты миллион ажыг бажыңнарның чурттакчылары ажыглап турар.

Каш чылдар мурнунда нефть болгаш газ база бир чаа ат алган. Олар химияга тергиин таарымчалыг чиг-эт апарган. Үлетпүрнүң шак ындыг чугула адырынга нефть болгаш газтың ужур-дузазын чу дээр ону. Техниктиг херегленге хөй-ле үнелиг чем аймаанын чиг-эди үнери билдингир. Чүс-чүс муң тонна тараа, чигир свёклазы, үнүш болгаш мал саржаглары чарыгдаттынып турар болгай.

Маңаа шак мындыг чижек кончуг бүзүренчиг. 1965 чылда ийи миллиард метр синтетиктиг пөс аймаан база беш миллион дөрбелчин метр өлүктен кылган барааны бүдүрүп үндүрери планнаттынган. Бойдустан бүткен чиг-эттен ынча эт-барааны бүдүрүп үндүреринге 105 миллион хой, 30 миллион хураган кештери, 385 муң гектардан алдынган хөвеңниң дүжүдү негеттинер ийик.

Бистиң чуртувус «кара алдынның», «ак-көк оттуң» эгээртиннес курлавырларлыг. Бистиң чуртувуска ам чээрби хонуктуң дургузунда-ла черден нефтини хаанныг Россияга бүдүн чылдаазы хирени казып ап турар. Делегейниң чаңгыс-даа күрүнези «кара алдынның» байлаа-биле бистиң чуртувуска деңнешпес.

ССРЭ газтың канчаар-даа аажок улуг курлавырларлыг. Ол курлавырлар 60 триллион куб метр бооп турар.

Химия эң байлак чиг-эт баазалыг дээрзи бо чижектерден-не көстүр. Чем продуктуларын нефть болгаш газ-биле солуур чорук экономика талазы-биле канчаар-даа аажок улуг камналга болур. Бир эвес 1965 чылда этилдиг спиртти нефть чиг-эдинден бүдүрүп үндүрер болза, миллион-миллион тонна тараа камнаттынган турар.

Бир миллиард кубометр нефть газындан 50 муң тонна синтетиктиг каучукту бүдүрүп ап болур. Ол газты элээн каш муң тонна минералдыг чөөгүчүндүлгелерже хуулдуруп болур.

Бүдүрүлге кылыгларын нефтиден болгаш газтан бүдүрүп үндүрер чорук экономикага улуг камналганы бээр. Бир кубометр полиэтиленниң болгаш пропиленниң бот-үнези өңнүг металлдар бүдүреринден куду болгаш шыкарлыг кара металлдар бүдүреринден 6—10 катап куду. Пластиктерден кезектерни кылып ап турда доора үнер чарыгдалдар кончуг эвээш, азы 5—10 хуу-ла бооп турарын база өрениип көөрү эргежок чугула. Ынчаарга улуг сериялыг болгаш массалыг бүдүрер машина тудуунга доора үнер чарыгдалдар 30—40, харын чамдыкта 50 хуу чеде бээр болгулаар.

Нефтиден болгаш газтан алдынган химиктиг продуктулар натуралдыг продуктулардан биче эвес артык чүүлдерлиг. Каң дег бышкыг, демир дег кадыг, алюминий дег чымчак, шил дег кылагар, резина дег шөйлүүчел пластмасстарны кылып ап болур. Ол пластмасстарны ыяш дег чазап, чөнүп, металл дег ээлдирип-сырыладып, кандыг-даа хевирлиг кылдыр кудуп-шуткуп ап болур.

Нефтини болгаш газты бойдустуң эгээртиннес байлаа деп турар. Чеченчидин чугаалаарга, нефтиден болгаш газтан «кеттинип», «идик кылып», «ээненип» ап болур. «Кара алдын», «ак-көк от» химияның дидим ханылап кирген.

Резолюция хүлээп алдынган

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Португалияның чагыргазында турар девискээрлерде байдалдың дугайында айтырыгның талазы-биле Гананың, Марокконуң болгаш Филиппиннерниң резолюциязын Венесуэланың киирген чазалгалары-биле кады Айыыл чок чорук Чөвүлели чоокта чаа хүлээп алган. Ол резолюция дээш сес чурттарның төлээлери бадылаан. Резолюцияны бадылаарының мурнунда Гананың төлээлекчизиниң медеглээни болза, резолюцияның төлевилелиниң авторлары Венесуэланың киирген чазалгаларын күзенчиг эвес-даа болза хүлээп алган. Африка күрүнелер мындыг үш сорулгаларны салган турган дээрзин ол чугаалаан: 1. Португалияның чагыргазында турар девискээрлерде байдал тайбынга болгаш айыыл чок чорукка кыжаныг турарын Айыыл чок чорук Чөвүлелинден демдеглээрин; 2. Ол девискээрлерниң улустарынга хамаарышпас чорукту тыпсырын Португалияга хүлээдип турар Кол Ассамблеяның шиитпирин бадыткаарын; 3. Кызыгаарлаттынган хоруушкунну—африка улустарга удур ажыглап болгу дег боо-чепсекти Португалияга тывысказын боттандырарынче бүгү чурттарны Айыыл чок чорук Чөвүлелинден кыйгырарын.

Чазалгаларны киирген резолюция, ам ындыг-ла шиитпирлиг эвес чогаатган турзажок, ол сорулгаларга дүгжүп турар деп, Гананың төлээлекчизи чугаалаан.

Бир-тээ резолюцияның төлевилелиниң авторлары Венесуэланың чазалгалары-биле чөпшээрешкен чүве болганда, эде көрген хевирин ёзугаар ону ниитизи-биле бадылаткан. Колониалисчи күрүнелер—Англияның, Францияның болгаш АКШ-тың төлээлекчилери бадылаашкын үезинде даштыгааннар. Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң оон өске кежигүннери шуптузу ол резолюция дээш бадылаан. АКШ-тың төлээлекчизи Стивенсон бадылаашкынның чылдактарының талазы-биле чүве чугаалаан. Америк төлээлерни ол резолюцияны бадылаваан чылдагааны болза, Венесуэланың киирген чазалгалары четчири-биле ырадыр барбааны-да деп ол тайылбырлаан. Өске сөс-биле чугаалаарга, Стивенсонуң бодалын ёзугаар алырга, резолюцияның бижимелдериниң чидиг эвес болуру ам-даа четпес болган.

Бадылаашкынның чылдактарының талазы-биле чүве чугаалааш, ССРЭ-ниң төлээлекчизиниң демдеглээни болза, Португалияның эвилелчилериниң кылган мөйышкыны-биле резолюцияның төлевилелинде киирген өскерилгелер резолюцияны сугаратан. Ынчангаш Африкада чонну кырып турары дээш буруу Чөвүлелдиң Португалияның талазынга херек кырында турун алган кежигүннеринге бүрүнү-биле онаажып турар деп, ол чугаалаан.

Совет төлээлер резолюцияның оон күштүг төлевилелин күзээн ийик. Ындыг болза-даа Венесуэланың чазалгаларын үш африка-азия чурттарның резолюциязының төлевилелиниң авторлары хүлээп алганын барымдаалааш, африка күрүнелерниң күзелдерин барымдаалааш, совет төлээлер бо резолюцияны деткип болур деп санаан.

Айыыл чок чорук Чөвүлелинге колония айтырыгның талазы-биле чугаалажылганың аажок улуг политиктиг ужур-дузазын совет төлээлекчи демдеглээн. Антиколониалисчи күштерниң чаңгыс эвилин өскерин ол чугаалажылга көргүскен.

Кижи хоор хээн чок колониалисчи системаның артыышкыннарын туюлунга чедир узуткаар дээш демиселге африка, азия күрүнелерниң болгаш социалистиг күрүнелерниң фронтузунуң улам быжыкканын чугаалажылга көргүскен.

ЭКОНОМИКТИГ ХАРЫЛЗААЛАРНЫ ҮСКЕН

ТРИПОЛИ. (СЭТА). Ливияның чазаа Мурнуу-Африка Республика-биле болгаш Португалия-биле экономиктиг харылзааларны, оларның сөөкязы ылгаар болгаш империалистиг политиказын бүрүү шаап көргеш, үскен дээрзин Ливияның даштыкы херектер министерствозунуң чоокта чаа парлап үндүрген медеглелинде чугаалап турар.

Ливияның чазаа бодунуң порттарынче болгаш аэродромнарынче ол чурттарның судноларын болгаш самолёттарын киирбес, а ол ышкаш, Мурнуу-Африка Республиканың болгаш Португалияның барааннарын Ливияның девискээрин дамчыштыр эрттирерин база аңаа дүжүрерин хоруур деп шиитпирлээнин медеглелде айтып турар.

Ливия бо ийи чурттар-биле дипломаттыг харылзаалар чок турган дээрзин медеглелде база демдеглээн.

Аддис-Абебага хамаарышпас африка чурттарының чазактарының болгаш күрүнелерниң баштыңнарының конференциязының сүмелерин ёзугаар Африкада хосталгалыг шимчээшкиннерге дузаламчы кылдыр 15 муң ливи фунтуларны (ливи акша) үндүрүп бээрин Ливияның чазаа база шиитпирлээн.

Макнамара бундесвер-биле „таныжып" турар

БОНН. (СЭТА). ГФР-де чорун турар, АКШ-тың камгалал министри Макнамара бодунуң барыын-герман өннүү фон Хассель-биле кады бундесверниң Брауншвейгте турар танк бригадазынга чораан. Оларны бундесверниң кол инспектору генерал Ферч болгаш АКШ-тың штабтар начальниктериниң комитединиң даргазы Тэйлор үдеп чорааннар.

Оон дараазында Макнамара ГДР-ниң кызыгаарын дургаар чорук кылган болгаш Мунстерлагерде шенелде черинге чеде берген. Аңаа чеде бээрге Макнамарага «стандарт» деп барыын-герман чаа танкыны болгаш танкыга удур бору чоруур тургузулганы көргүскен.

Барыын-герман парлалганың айтып турары-биле алырга, америк аалчыга танкыны болгаш боду чоруур бооңу көргүскен чорук НАТО-га херегләэр чаа танкыны кады тудуп кылырының америк-барыын-герман планнарының чардынмас кезээ болур. Ол чаа танк бундесверниң «стандарт» деп танкызын болгаш «М-60» деп америк танкыны солуур ужурлуг.

Оон соолунде Макнамара биле фон Хассель Бильдиң чоогунда бундесверниң шериг-далай баазазынга чеде берген. Август 2-де ийи министрлер «НАТО-нуң шериг-стратегтиг айтырыгларының» талазы-биле чугаалажышкынарны үргүлчүлээн.

ААР УРЖУКТАР

БЕЛГРАД. (СЭТА). Скоплеге чер шимчээшкининиң уржуктары бодап турганындан артык аар-берге болган. Хоорай скупщиназының (Совединиң) даргазы Е. Поповтуң медеглээни болза, өлген кижилерниң саны 2 муң ажып турар. 2.600 хире кижи балыгланган. 135 муң квартиралар мырыңай ажыглаар аргажок кылдыр бүрүн узуткаттынган. Скопледе университет барык бүрүнү-биле узуткаттынган. Ол университет хемчээлиниң талазы-биле Югославияда үшкү университет болуп турган.

Югославияның бүдүрүлгелери Скоплеге барак хевиринин, ниити шөлү бир миллион дөрбелчин метр чыып эптээр бажыңнарны чылдың төнчүзүнге чедир тудуп кылыр, хоорайның чонун майгыннардан бажыңнарже көжүрерин хандырар дээш хемчеглерни ап турар. Чаа Скопле хоорайны тудуп кылырын 3—4 чылдарда доосках турар ужурлуг деп, Е. Попов медеглээн.

Бузулган хоорайга делегейниң янзы-бүрү чурттарының дузаламчызының дугайында улам чаа-чаа дыңнадыгларны солуннар парлап турар. Хоорайның чонун сайгара көжүрүп олуртуру-биле моон мурнунда дузаламчы кылдыр берген майгыннарга немештир база майгыннар чорудар дугайында совет Кызыл крест болгаш Кызыл чартык ай Ниитилелиниң күүскомунуң президиумунуң шиитпирин солуннар көскү черлеринге парлап үндүргүлээн.

Хосталга ортулуунуң кол байлаа—чигир тростниги. Куба Республика чигирни делегейниң дыка хөй чурттарынче чорудуп турар. Чигир тростнигиниң шөлдеринде хөй муң кижилер ажылдап турар. Ам Кубаның шөлдеринде совет бүдүрүлгениң машиналары көстүп келген.

ЧУРУКТА: чигир тростнигиниң механизастыг ажаап алышкыны.

Фото СЭТА-ның тускай корреспондентизи В. КАЛМЫКОВТУУ.

Ёзулуг чаңгыс эпти чедип алырынче базым

ДАКАР. СЭТА-ның тускай корреспондентизи А. Ковалёвтуң дамчыдып турары болза:

Сенегал Республиканың даштыкы херектер министерствозунуң бажыңының баарында Хамаарышпас чоруктуң шөлүнде 32 туктар киискип турар, ол туктарны баштай көргеш, олар кайы күрүнелерниң болурун билип алыры ындыг-ла чиик эвес: ол туктарның хөйү сөөлгү үеде төрүттүнүп келген күрүнелерни айтып турар. Август 2-де Дакарга Сенегалдың президентизи Леопольд Сенгор 32 хамаарышпас африка чурттарның даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралын ажыткан.

Чүгле каттышкан күштер болгаш чаңгыс зай чыскаал-биле Африканың хамаарышпас күрүнелери колониалисчи дарлалдың адаанда ам-даа турар акы-дуңма африка чурттарның дүрген хосталырын чедип ап, колониалисчи күштерге аштырыышкынны тавартыштырып, түреңги болгаш хожудангай чорукту узуткап, тайбың болгаш чепсегленмишкиниң дүжүрери дээш демиселгелиг кижи төрелгетенниң демиселинге үнелиг салыышкынны киирип шыдаар.

Ёзулуг африка чаңгыс эпти чедип алыры чиик эвес болгаш ол дораан-на шиитпирлеттинер сорулга эвес-тир. Аддис-Абебага Африка чаңгыс эптиң организациязын (АЧО-ну) тургусқан соонда эрткен ийи айлар болза хамаарышпас Африканың хөделиишкиннериниң ыракта-ла бышпаан чаңгыс эви безин ажыктыг болуп турар деп чүвени көргүскен. Африка чурттарының даштыкы херектер министрлериниң чөвүлел хуралы бүгү алырлар талазы-биле африка кады ажылдажылганы быжыглаар ужурлуг. Ылангыя даштыкы херектер министрлери Африка чаңгыс эптиң организациязының организастыг тургузуунуң айтырыгларының талазы-биле практиктиг шиитпирлерни хүлээп алыр, а ол ышкаш элээн хөй политиктиг айтырыгларны чугаалажып көөр. Хүн чурумунга киргениң ам-даа чарлаваан бүгү айтырыгларның талазы-биле чидиг чугаалажылганың болурун баш бурунгаар көрүп турар хайгааракчыларның чаңгыс эп-сеткил-биле санап турары болза, Дакарда чөвүлел хурал алыс түңнелинде ёзулуг африка чаңгыс эпти чедип алырынга чаа базым болур.

Америк солдаттарны октап турары

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). Чоокта чаа бөлүк америк эжелел шериглери 91 машиналарга олуруп алгаш Барыын Берлинден Барыын Германияже Герман Демократтыг Республиканың девискээри-биле эрткен оруктар-биле чоруткан. Барыын Берлинде америк шериг командылалдың албан ёзузу-биле чарлааны болза, ол бөлүк шериглерниң 600 хире солдаттары болгаш офицерлери «Барыын Берлинге эрттирер аргажок» шериг өөредилгелеринге киржир деп турар.

Швед чазак деткип турар

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында керээге Швецияның каттыжар дугайында саналды рикскагка киирер деп шиитпирни Швецияның чазаа хүлээп алган. Швед телеграф бюрозунуң дыңнадыын ёзугаар алырга, даштыкы херектер министерствозунуң болгаш камгалал министерствозунуң удуртукчу төлээлекчилериниң болгаш эксперттериниң киржилгези-биле чазактың август 1-де болган хуралынга бо шиитпирни хүлээп алган.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, чамдык черлерге кыска чаашкыннар болур. Кызылга чаашкын шөолуг эвес. Хат кошкактан өй-таавындаазынга чедир, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага—24—29, а Кызылга—27—29 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Ак-көк парустар» (делгем экранныг) 11, 12, «Үш мушкетёр» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Маяковский ынчаар эгелээн» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, «Сентябрьде ынакшыл» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Баббета дайынче чоруп тур» 2.30, 8.30, «Даартагы сагыш човаашкыннар» 4.30, 6.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Богдан Хмельницкий» 3.15, 7.15, «Улуг болгаш бичии кижилер» 5.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Дон Жуан» 5, 7, 9 шактарда.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын болгаш делегейниң революстуг шимчээшкини

(Төнчүзү. Эгези 2-ги, 3-кү арынларда).

темазының тургустунганының соонда бодунуң төөгүлүг ужур-дузазының талазы-биле ийиги болуушкун кылдыр хуула бергени ол ышкажыл? Дайын соондагы чылдарда Азияга болгаш Африкага чаа 50 чыгам күрүнелер тыптып келген база Латин Америкада империализмге удур идепкейлиг демиселдиң фронтузун ажыткан Кубага улусчу революция тиилээн ол фактыны кым-бир кижи херекке албайн барып шыдаар бе, ынчаш?

Колониалдыг болгаш чартык колониалдыг кинчи-бекти ап октапкан улустар-биле акы-дуңма эвилелди бодунуң Программазынга дүүштүр СЭКП бодунуң делегей политиказының эң-не кол чүүлдериниң бирээзи кылдыр көрүп турар. А бистиң Программавыс—революсчу хөделиишкинниң программазы болгай. Совет күрүне Азияның, Африканың, Латин Американың улустарынга хамаарыштыр сагыш-сеткилдиң аңаа-ла ээлдек көөрүшкүнү-биле кызыгаарлаттынмайн турар—ол болза империалистиг колонизаторларга удур оларның демиселиниң чедиишкининиг болурунга бүгү күжү-биле идигни берип турар.

Демисежип турар улустарның мурнунга бодунуң интернационалчы хүлээлгезин ыдыктыы-биле күүседиишаан, Совет Эвилели, социалистиг өске-даа күрүнелер дузаламчы көргүзериниң национал-хосталгалыг революцияларның тодаргай үе-чадаларынга, хамаарышкан чурттарның иштики байдалының онзагай чүүлдеринге болгаш делегей ареназында аңгы күштерниң ниити дензигүүрүнге эң-не улуг хемчээлдиг-биле дүгжүп турар ындыг хевирлерин шилип ап турар.

Колониализмниң бүрүн буурап дүжерин боддурбас дээр оралдажыышкыннарынга империализм болза шуут шериг талазы-биле холгаарлаарынга чедир, бүгү-ле чүүлдерни ажыглап турары билдингир болгай. Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа күрүнелер империализмниң оруунга күчүлүг дуглакчы ханаа болуп турар. Дайын соондагы бүгү чылдарның болгаш ылангыя сөөлгү үениң төөгүзү — империализм-биле соксаал чок кадыг-дошкун сегиржип алышкыннарның төөгүзү болган, ол демисел чорүп турда, Совет Эвилели демисежип турар улустарның талазынга быжыг болгаш өскерлиш чок туржуп, оларга политиктиг болгаш моральдыг деткимчени көргүзүп, боо-чепсек-биле дузалап, дипломаттыг демиселге оларның эргелерин камгалап, контрреволюцияны дашкаар үндүрер чорукка удур дуглаашкынны тургузуп келген.

Ол деткимче кайы хире дээштиг болуп келгенин хөй санныг фактылар чугаалап турар. Оларның чүгле чамдыктары безин мындыг: 1956 чылда суэц кризизиниң үезинде империалистерниң бодалдарының буурап дүшкени болгаш 1957 чылда Сирияга удур шериг интервенциязын болдурбааны; 1958 чылда Ирак революциязы удур империалистиг сүлчээни үскени болгаш колонизаторларга удур Индияның Гоаны, Даманны, Диуну хостаары-биле доозулган демиселинге Индияны деткээни; Алжирниң хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун чедип алган алжыр патриоттарга бүгү хемчег-биле дузаламчы болгаш империалистиг күрүнелерниң Йеменге хамаарыштыр дайынзырак бодалдарын үскен чорук; Барыын Ирианы хостаар дээш Индонезияның долу чедиишкин-биле доозулган демиселинге дузаламчы, база Мурнуу Корейниң улузунга деткимче, АКШ-тың халдакчы күштериниң болгаш иштики реакцияның бүгү-ле атакаларын эрес-маадырлыг ойтур шаап турар Мурнуу Вьетнамның демисежип турар патриоттарынга деткимче.

Национал-хосталгалыг шимчээшкинниң колонизаторларның шуут политиктиг тергиилелин узуткаары-биле холбаалыг сорулгалары мурнундагы колонияларның хөй нуруузунда колдуунда шиитпирлеттинген. Амгы үеде национал-хосталгалыг революциялар болза, бирги чергеге политика талазы-биле бот-тускайлан чорукту быжыглаарының болгаш экономика талазы-биле хамаарышпас чорукту хандырарының айтырыглары үнүп турар бодунуң хөгжүлдезиниң ындыг чадазынче кирип турар.

Эң чугула практиктиг сорулгалар кылдыр даштыкы монополияларның күчүлээшкиннерин чок кылырының, национал үлетпүрнү тургузарының, феодалдыг корум-чурумнарны болгаш артыышкыннарны дүжүрериниң сорулгалары, аграр талазы-биле боттуг чаартылгаларны чорудары, национал экономиканы көдүрери тургустунуп турар. Ол сорулгалар амыдыралга боттанган турар төлээде, бот эргелиг күнелерге дайын эвес, харын тайбың херек. Чүс-чүс чылдардагы хожудаашкынны болгаш элегдел-түрегделди чок кылырынга, ёзулуг национал чаарты төрүттүнүүшкүнге ланчыылар четпес—шудургу, тургузукчу ажылыш херек.

Ол байдалдарда национал-хосталгалыг революцияларга деткимче көргүзериниң делегей хемчээлинге империалистиг трестилерниң бүгү эргечагыргазын социалистиг системаның чок кылыры ышкаш ындыг хевирлери; улустар аразынга күш-ажыл хуваалдазының талазы-биле капитализмниң тургусканы дең эргелиг эвес чорук системазының үндезиннерин баксырадып турулдурары; дериглерни экспорттаарының талазынга, делегей садыынга, делегейниң чээли кавызынга империалистиг күрүнелерниң монополияларын чок кылыры чергелиг шак ындыг хевирлери онза чугула дузалыг апар чыдар.

Боттарының ажыл-агыйларының шиитпирлиг, кол адырларын хөгжүдериниң хереенге бот эргелиг аныяк күрүнелерге Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның көргүзүп турар экономиктиг болгаш эртем-техниктиг дузаламчызы бирги чергениң ужур-дузалыг фактору болур. Бистиң чуртувустуң экономиктиг күчүзүнүң быжыгып турар чергези-биле ол дузаламчының хемчээлдери улам-на улуг болуп бар чыдар.

УЛУСТАРНЫҢ салым-чолу-биле харысалга чок ойнаар чорук социалистиг революцияның марксисчи-ленинчи теориязынга черле түңнең-даа артык удурланыышкак болгаш ол теорияга канчап-даа таарышпас. Кижи төрелгетенниң амылыг арткан кезиин империализмден дүрген-на адырлып алзын дээриниң нүүрү-биле чүс-чүс миллион кижилерни узуткаарының философиязы,— бистиң философиявыс эвес-тир; ёзулуг революсчулар ону удур тулга болдуруп шыдавас.

Совет-венгр найырал митингизинге чүве чугаалап турган, Н. С. Хрущевтуң чугаалааны болза: «Коммунистер болза орам-делегейге капитализмни бүрүн узуткаар дээш, социалистиг революцияның тиилелгези дээш демисежип турар. Бодунуң үезин чурттап эрттирип турар ол тургузугну бүгү улустар эрте азы орай-даа бол кезээ шагда чок кылыр дээрзинге бүзүрээр бис. Ынчаарга чурт бүрүзүнге социализм тиилелгезиниң дугайында айтырыгны өске улустар эвес, өске партиялар эвес, харын ол чурттуң улузу, революсчу амыдыралчын аңгы болгаш марксисчи-ленинчи партия шиитпирлээр. Ындыг болганда делегейниң термоядерлиг дайынның өскүдериниң аргазы-биле эвес болдур ийин». Декларацияның болгаш Медегледиң платформазында туржуп турар бүгү марксисчилер-ленинчилер ол туруш-бодалга бүрүнү-биле каттыжып турар.

Революсчу кижи дээрге, болур-болбас черлерге революсчу домактар чулчуруп, «кедергей революсчу» лозуннар октап, кандыг-даа өртек-үне-биле — хөй чүс миллион кижилерниң амы-тынының өртек-үнези-биле-даа — империализмни чок кылыр деп кыжаныр чоруур кижилер ол эвес болдур ийин. Ёзулуг революсчу дээрге улустарга эң-не эвээш каража-биле холбаалыг тиилелгени хандырарының эң-не шынчы оруктарын көрүп, тургустунган байдалдан хамаарыштыр империализмге удур демиселдиң ындыг хевирлерин болгаш аргаларын ажыглаан турар кижилер ол болур. Дашкаартан шериг хөлгаарлаашкынының аргазы-биле революцияны «чытап дегаар» эвес, харын тайбың болгаш янзы-бүрү системалыг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны дээш демисел-биле, үлегер-чижектиң күжү-биле, материал болгаш угаан-бодал талазы-биле чазгай чүүлдерниң өлбекшилиниң ниитилелдиң тургузарынче угланган коммунистиг тургузуушкун-биле, боттарының хосталгазы дээш демисежип турар улустарга боттуг дузаламчызы-биле Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар делегей революциязының хереенге деткимче көргүзүп турар.

Н. ИНОЗЕМЦЕВ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысалгалыг секретарының 23 — 35, кезээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларының 21 — 47, солун кезбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—00878. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1963 ч. АВГУСТ 7 СРЕДА № 186 (5590).

Өртээ 2 көп.

Улуг ужур-дузалыг документ

КРЕМЛЬДИҢ УЛУГ ОРДУЗУНГА ХҮЛЭЭП АЛЫЫШКЫН

Совет Социалистиг Республикаларының Эвилелиниң чазаа августуң 5-те Кремльдиң Улуг Ордузунуң Георгиевск залынга ядролуг чепсектиг шенелделерин хоруглаар дугайында Керээге ат салганы-биле холбаштыр хүлээп алышкын кылган. АКШ-тың күрүне секретары Дин Раск, Великобританияның даштыкы херектер министри лорд Хьюм, АКШ-тан болгаш Великобританиядан келген албанның кижилери хүлээп алышкынга киришкен.

Аалчыларның араынга КНО-нуң чингине секретары У Тан база бар турган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев, эштер Л. И. Брежнев, А. П. Кириленко, Н. В. Подгорный, Л. Н. Ефремов, В. И. Мжаванадзе, Ю. В. Андропов, Л. Ф. Ильичев, Б. Н. Пономарев, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш албанный эске-дээ кижилери, эртемнин болгаш культураның ажылдакчылары, хөй-ниитиг организацияларының төлээлекчилери совет талдан хүлээп алышкынга киришкен.

ССРЭ-де туруп турар дипломаттыг төлээ черлериниң баштыннары, совет болгаш даштыкы парлалганың, радионуң, телевиденниниң, киноның хөй санныг корреспондентилери, шажының төлээлекчилери залга база турглаан.

Хүлээп алышкынның киржикчилериниг Н. С. Хрущев чүве чугаалаан.

Н. С. ХРУЩЕВТУҢ чугаазы

Хүндүлүг ар, херээжен дээргилер! Эштер!

Ам мында туруп турар, Американың Каттышкан Штаттарының күрүне секретары дээрги Раскыга, Великобританияның даштыкы херектер министри лорд Хьюмга болгаш оларны үдеп чоруур кижилерге байыр чедирингни чөпшээреп көрүнер. Москвада чедип келген, Каттышкан Нациялар Организациязының чингине секретары У Танга база байыр чедириксеп тур мен.

Бөгүн демдеглелдиг болуушкун болуп — атмосферага, космиктиг делгемге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында Керээге ат салдынган-дыр. Ол Керээ делегей талазы-биле улуг ужур-дузалыг документ болур болгаш ону чаңган чоруқ чаагай күзелдин бүгү кижилериниң улуг чедишкинин болур-дур. олар ядролуг шенелделерни соксадыры дээш, чепсегленишкинни дүжүрери дээш, улустарның араынга тайбын болгаш найырал дээш хөй чылдарның дургузунда идепкейлиг демиселди чорудуп келгеннер. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында дугуржулганы чедип алырынга беленин илереткен болгаш Совет чазактың кинирген саналын үлээп алган Американы Каттышкан Штаттарының болгаш Великобританияның чазактарынга база хүндүткелди чугаалаксап тур бис.

Бистиң ат салганывыс Керээ болза атмосферага, космоска болгаш суг адаанга атомнуг база водородтуг частыышкыннарның шенелде-шинчилеринге кылыр чоруқту улуткаар хүлээглелиг. Ядролуг частыышкыннарның моогу хевирлиг будуттары моон соңгаар дээрже көдүрулуп үнмес, нынчаарга кижилериниң кадыынга когаралды, диниг амыттаннарга болгаш үнүш аймаанга эттинер аргажок хоранны чедирер, өлүнүг радиоактивтиг чаашкынныар ыныг частыышкынныарның үезинде черге кээп хүжүп турар чүве болгай.

Чаңгыс ол безин, шенелделерни хоруглаар дугайында Керээ бүгү улустарның амыдыралчы эрге-ажыктарынга таарыш турар дээрзин чугаалап турар-дыр. Нынчангаш ол Керээни миллион-миллион кижилер чүүлдүгүнүүшкүн-биле, өөрүшкүүбиле уткаан. Европанын болгаш Американың, Африканың болгаш Азияның хөй-хөй күрүнелериниң чазактары Керээге ат салыр алы анаа каттыжар талазы-биле боттарының күзелдинн болгаш беленин шагда-ла медеглээннер. Бүгү диптерде бадыгаашкын хевирлиг болуушкун болуп турар, нынчаарга оон түңнедгери билдингир: делегейниң улустары ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында Керээниң деткинри-биле быжыг туржукпан.

Бистиң чарын алган Керээвис делегейниң байдалынга, күрүнелер аразының харылзааларынга база ажыктыг сөлдарны чедирер дээринге кижи идегексээр-дир. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының угланышкынында кылдынган бо башгайы базым дээш улустар өөрүп турар. Делегейге бүүдүлдиң башгайы өзүмнери кестүп келген, нынчангаш ол өзүмнер быжыглыг, хөгжүүлүг дээш, бодундан хамаарыжыр бүгү-де чүүлдерни Совет чазак моон соңгаар-даа кылыр.

Ядролуг шенелделерни соксадыр чоруқ чепсегленишкинни дүжүргени ол эвес болгаш ядролуг чепсектиң улам-на хөй күралвырларын күрүнелерниң чыыш мөөнүзүрүнүң чорудулгазын доктаалып шыдавазы биллингир-ле харын. Нынчангаш, термоядролуг дайынның айыылы бо Керээ-биле чайлаттына бербес. Эңдере чепсегленишкинни үргүлчүлеп турда ол айыыл кижи төрелгетеннің кырынга дөмей-де дириглиг турар. Хөй-хөй чугула айтырыглар шиитпирлеттинмейн артып турары тодаргай.

Амгы үениң делегейинде бот-боттарынга удур ийи социалдыг системалар туруп турар деп төөгүнүң чиргинниг чок ол фактызын ол ыңдыг эвес деп ыңча деп шыдавас боор. Барының талакы чурттарның төлээлекчилери дээргилер силерлерге бистиң социалистиг үргүлчүүрүг таарышпастыр. Бис силерниң чурттарывыларда бар турар ёзу-чурумну бүрүү шаап турар бис. Социализмниң, коммунизмниң артык күштүүнге бис ханызы-биле бүзүредиг бис, нынчангаш ол бүзүредиг чажырбайн турар бис. Туруп турар ийи социалдыг системаларның аразында бар үндезин чорудээлерни күрүнелер аразының кандыг-даа керээлери болгаш дугуржулгалары ажып эртип шыдавас. Нынчалза-даа социал, анги талазы-биле айтырыглары, иштики социал-политиктиг тургузугнуң айтырыгларын күрүнелер аразынга лаймнын аргазы-биле эвес, харын хаштыкы холгаараашкын чокка чурт бүрүзүнүң улустары боттары шиитпирлезин дээш бистер, совет кижилер, быжыы-биле туржуп турар.

Амгы байдалда айтырыг мынаг туруп турар—чок болза тайбын кожа-хелбээ догуннаашкын, чок болза делегейниң термоядролуг дайыны — дээрзин үеэ-дараа чугаалап турган мен, ам база ону катаптакпан тур мен. Совет Эвилелиниң янзы-бүрү социал тургузугтуг күрүнелериниң тайбын кожа-хелбээ догуннаарынын ленинчи туруштарында быжыы-биле туруп турар. Нынчангаш, күрүнелер аразында харылзааларга туруп келир, өйү келген айтырыгларны чугаалажкышкынныарның аргазы-биле шиитпирлээринче кыйгырып келген бис, кыйгырып-даа турар бис.

Ам эң-не кол чүве—чедип алынган түүлдерге доктаавас, чаа дайынның кыжанынга удур, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырары дээш, бүгү делегейге быжыг тайбын дээри дериксеэш соксатнаары болур деп санап турар бис. Чепсегленишкинни бүгү-ниитиг болгаш бүрүн дүжүрер дугайында айтырыгны шиитпирлээрин, герман айтырыын тавыштыр шиитпирээрин, делегейниң өйү келген өске-даа айтырыгларын шиитпирээрин үлустар мапаң турар.

Москвага чугаалажкышкыныларга чедип алынган чедишкинниерни улам хөгжүдер херек. Бистиң бодалывыс-биле алырга, кылып болур дараазында базым болза, НАТО-йүн киржикчилери күрүнелерниң болгаш Варшава Берээзинде киржип турар чурттарның аразынга халдашпас дугайында Керээни чарары болур. Шериг талазы-биле эң-не күчүлүг күрүнелер, бирги ээлчегде ядролуг чепсээ бар күрүнелер термоядролуг зайынны болдурбас соңгага-биле боттарының аразынга дугуржулганы чедип алырынга бүгү улустар байырны чедирер дээрзинге чигзиниг турбас.

Мырынай эң чоокку келир үеде таарыштыр шиитпирлеп болур алыын каш тодаргай айтырыгларны ам-даа алап болур ийик. Оларның дугайында сөөлгү үеде удаа-дараа чугаалап келген бис.

Шак мынаг чамдык хемчеглер быжыг тайбынны шуут магадыгавайн турар дээрзи билдингир, нынчалаада олар бисти бүгү делегейге тайбынны быжыглаарынче улам бүрүнгаар шимчедир ийик.

Керээге ат салганы-биле холбаштыр Совет чазактың сеткил ханың турарын база катап илергейлексеп тур мен. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглааны — ол дээрге бүгү кижи төрелгетеңге чаагай херек-тир.

Ол керээни деткип турар делегейнин бүгү чазактарынга база четтириишкинни илергейлексеп тур мен. Тайбын кожа-хелбээ догуннаарны дээш, бүгү делегейге тайбын дээш түрүп турар бүгү хөй-ниитиг организацияларынга, чаагай күзелдин бүгү кижилерине база өөрүшкүү илергейлексеп тур мен.

Бүгү делегейге тайбынны быжыглаары дээш, улустар аразынга найырал болгаш кадыг ажылдажылга дээш ашканы көдүрерин чөпшээреп көрүнер!

Силерниң кадыынар дээш, ар, херээжен дээргилер!

• • •

Н. С. Хрущевтуң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыннаан болгаш соң диниитиг алыш часкашкыныарбиле удаа-дараа үе киргилеп турган.

Түлээп алышкын чылыг, найыралдыг байдалга эрткен.

(СЭТА).

Керээге ат салдынган

Август 5-те Москвага Кремльдиң Улуг Ордузунга ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко, Американың Каттышкан Штаттарының күрүне секретары Дин Раск болгаш Великобританияның даштыкы херектер министри лорд Хьюм олар агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээге ат салганнар.

Керээге ат салган үш чазактарның чалазының ёзугаар КНО-нуң Чингине секретары У Тан, а ол ышкаш АКШ-тан болгаш Великобританиядан келген албанның кижилери Керээге ат салыр үезинде олурушканнар.

Совет таладан ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев, ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, эштер А. П. Кириленко, Н. В. Подгорный, Л. Н. Ефремов, В. П. Мжаванадзе, Ю. В. Андропов, Л. Ф. Ильичев, Б. Н. Пономарев, В. Титов, А. Н. Шелепин болгаш албанның эске-даа кижилери олурушкан.

Орус болгаш англи дылдарга үш хуу бижээн Керээге хары угла А. А. Громыко, Дин Раск болгаш лорд Хьюм олар ат салганнар.

Керээге ат салган үезинде А. А. Громыко, Дин Раск, лорд Хьюм болгаш У Тан олар чүве чугаалаан.

Бодунуң чугаазынга А. А. Громыко Керээни чарганы-биле холбаштыр күзел ханганын илергейлээн. Совет Эвилели ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дээш хөй чылдарның дургузунда туржуп келген дээрзин ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри медеглээн. Ам бо айтырыг үш черге — агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чазылдырыышкынныарны хоруурунга хамаарыштыр шиитпирлеттинген. Совет чазак Керээге ат салганын Совет Эвилелиниң тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказының чедишкини, чаа дайынның айылын баш удур болдурбас дээш, тайбынны камгалаар болгаш быжыглаар дээш демисежип турар бүгү күрүнелериниң чедишкинни кылдыр көрүп турар.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээни чарганы делегейниң эске-даа, эң чугула айтырыгларын, оон иштинде чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыын шиитпирлээринге оруктуг ажылдып болур чадавас деп, А. А. Громыко медеглээн. Совет чазак делегейниң өйү келген айтырыгларын, оон иштинде Европаның айыыл чок чоруунуң айтырыын дүрген шиитпирлээринге моон соңгаар-даа күзенишкиннерин салыр болгаш бодундан хамаарыжыр бүгү чүүлдерни ыраакы үскүзежишкин чайлаш чок болур дээрзинин дугайында эрги ёзунуң бодалдарынга үндезилеттинген үретүлел чок эрги соок дайынны бүгү кижилер ака-дүмээлышкы дээрзинин ол бодүүн шынын үлээп көөрүнге үндезилеттинген ёзугуг тайбын кыдыр хуулдырарының аргаларын эңне кыымак, шудургузу-биле дилеп тыварынче чүткүзүннер деп, лорд Хьюм оон ынай медеглээн.

Оон соонда КНО-нуң Чингине секретары У Тан чүве чугаалаан. Чалап келдиргени болгаш төөгүдүг ёзугаалга киржириниң болдунар аргазын бергени дээш, Совет Эвилелийин, Американың Каттышкан Штаттарының болгаш Великобританияның Каттышкан Хаан черинин чазактарынга ол өөрүп четтиргеп. Бо чалаашкынны мен хамыктың мурнунда Каттышкан Нациялар организациязынга болгаш оон бүгү ажыл-чорудулгазынга үш чазактарның баштыннарының ханызы-биле идеген база бүзүреп турарының илереэшкини кылдыр көрүп тур мен деп, ол медеглээн.

«Үш күрүнелерниң удуртукчулары күрүне ёзузунуң мерген угаанныг болгаш эрес-дидим чоруун илереткенинің ачызы-биле база ол ышкаш бо чугаалажкышкыннарның бүгү киржикчилериниң могаг-шылаг чок болгаш быжыг-турштуг күжениишкиннериниң ачызы-биле бо керээге ат салыры болдунар аргалыг болгандыр» деп, У Тан медеглээн. У Тан оларның шуптузунга туректин ханызынган шын сеткилдин өөрүп четтиришкинни илереткен.

Ядролуг чепсектиң кандыг-даа шенелделерин моңгези-биле хоруглаар дугайында дугуржулганы чедип алырынче бүгү-де күжениишкиннер-биле Керээге ат салганы-биле холбаштыр күзел ханышкынын илергейлээн.

Оны мен болап көөрүмге, бистиң шуптувуска, совет улуска, америк улуска, англи улуска, КНО-нуң чингине секретары бистиң аравыста киржип турары-биле алырга,—делегейниң бүгү-де улустарынга улуг болуушкун болуп турар-дыр деп, ол медеглээн.

Бо керээ болза, бүгү делегейниң бо хире үр манап келгени, бистиң чурттарывыстың аразында харылзаларга бүрүнгаар улуг базым-дыр, тайбынны ханызаар дээн бистиң күженишкиннеривиске шаптыктап келген сезинчир болгаш бүзүрешпес чоруктуң ханызын бүзарынче угаалыылдыг старт-тыр, бүзүредиң болгаш чаагай сеткилдиг чоруктуң чаа харылзааларын түргузарынче угланышкынга старт-тыр деп, лорд Хьюм демдеглээн.

Дайын эргижираан түүл дээрзин болап көрбүшаан, бистиң чурттарывые, харын бүгү делегейниң чурттарының моогу хевирлиг будуттары моон соңгаар дээрже көдүрулуп үнмес, нынчаарга кижилериниң кадыынга когаралды, диниг амыттаннарга болгаш үнүш аймаанга эттинер аргажок хоранны чедирер, өлүнүг радиоактивтиг чаашкынныар ыныг частыышкынныарның үезинде черге кээп хүжүп турар чүве болгай.

Чаңгыс ол безин, шенелделерни хоруглаар дугайында Керээ бүгү улустарның амыдыралчы эрге-ажыктарынга таарыш турар дээрзин чугаалап турар-дыр. Нынчангаш ол Керээни миллион-миллион кижилер чүүлдүгүнүүшкүн-биле, өөрүшкүүбиле уткаан. Европанын болгаш Американың, Африканың болгаш Азияның хөй-хөй күрүнелериниң чазактары Керээге ат салыр алы анаа каттыжар талазы-биле боттарының күзелдинн болгаш беленин шагда-ла медеглээннер. Бүгү диптерде бадыгаашкын хевирлиг болуушкун болуп турар, нынчаарга оон түңнедгери билдингир: делегейниң улустары ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында Керээниң деткинри-биле быжыг туржукпан.

Бистиң чарын алган Керээвис делегейниң байдалынга, күрүнелер аразының харылзааларынга база ажыктыг сөлдарны чедирер дээрзинге кижи идегексээр-дир. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының угланышкынында кылдынган бо башгайы базым дээш улустар өөрүп турар. Делегейге бүүдүлдиң башгайы өзүмнери кестүп келген, нынчангаш ол өзүмнер быжыглыг, хөгжүүлүг дээш, бодундан хамаарыжыр бүгү-де күжениишкиннер-биле Керээге ат салганы-биле холбаштыр күзел ханышкынын илергейлээн.

Оны мен болап көөрүмге, бистиң шуптувуска, совет улуска, америк улуска, англи улуска, КНО-нуң чингине секретары бистиң аравыста киржип турары-биле алырга,—делегейниң бүгү-де улустарынга улуг болуушкун болуп турар-дыр деп, ол медеглээн.

Бо керээ болза, бүгү делегейниң бо хире үр манап келгени, бистиң чурттарывыстың аразында харылзаа

ПРОДУКЦИЯ БҮДҮРҮҮШКҮНҮ—МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ КОЛ КӨРГҮЗҮҮ

Фермаларның ажыл-ишчилериниң бирги чартык чылда ажылының түнкелдерин чугаалажып көрген, малчыннарның область чөвүлел хуралы чоокта чаа Вологдага болуп эрткен. Мал ажылының продуктуларын бүдүрер талазы-биле колхозтарның болгаш совхозтарның чедип алган бедик көргүзүглери дээш область РСФСР-ниң шилчилер Кызыл тугун тывыскан.

СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. И. ВОРОНОВ чөвүлел хуралга чүве чугаалаан. Оон чугаазының допчуларын моон адаанда парлаан.

1963 чылдың бирги чартыында мал ажылының хөгжүдезинде чедип алган чедишкиннери дээш аңаа тыпсыры төлептиг болган Вологда область шилчилер Кызыл Тукту тывыскылаан, ам Г. И. Воронов тиледге-биле холбаштыр областтың колхозчуларынга, совхозтар ажылчымарынга кедээ ажыл-агыйының түскай эртемниглеринге чылыг байырны чедирген болгаш чаа-чаа улуг чедишкиннерни чедип алырын оларга күзээн.

— Силерниң чедишкиннериңер — кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ынай өстүрери дээш бүтү үлүстүң демиселиниң хей чижектериниң бирээзи-дир — деп, ол чугаалаан. Бо демиселдиң эгезин он чылдың мурнунда, кажан колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын шынгы көдүрериңе утланышкынны партия холга алганы Төп Комитеттиң сентябрь Пленумунга салдынганын эки билир болгай силер.

Он чыл—улуг эвес хүүсаа. Шынчалза-даа бистиң кедээвисте кайы хире кайгамчык өскерилгелер болбаан дээрим! Ол үеним дургузунда ниитизи-биле алырга, чуртка кедээ ажыл-агый продукциязының ниити хемчээли 1,6 катап, а тараны бүдүрери — 1,8 катап, эттиг—1,6 катап, сүттүг — 1,75 катап өскен. Россия Федерациязының колхозтары болгаш совхозтары эрткен чылда күрүнеге 2 миллиард 218 миллион пуд тараны сатkан — ол болза 1957 чылда бүгү чуртту белеткээнинден хей болган.

Бистиң кайы хире ыралыг бурулгаарлай бергенивисте, партиянып ленинчи мерген үгланнып политиказы кедээ ажыл-агыйывыс чурумунга кайы хире улуг аргаларны ажыктаканын бо чыл база-ла чайыннандыр көргүзүп турар. Республиканың чамдык тараалан районнарынга агаар-бойдустуң берге байдалдары, шаанда шагда турганы ышкаш дүжүттүг ниитизи-биле үнмезинге чедирип болур турган байдалдар турзажок, Россия Федерациязының колхозтары болгаш совхозтары күрүнениң ыңгамырынга бөттүг салынышкынны киирип шыдаар дээрзинге бүрүн бүзүрел бар болуп турар. Кубаньның тараажылары тараа дээш демиселге төлептиг үлегер-чижекти көргүзүп турар; чуртка 200 миллион пуд тараны азы изанда көрдүнеминден 50 миллион пуд хөйнү садырын олар шинтирлээн. Ставрополь крайның, Саратов, Оренбург, Ростов болгаш өске-даа алдын каш, областтарның тараажылары улуг сорулгаларны чедип алыр. Мал ажылының дыка хей мурнакчылары тодаргай чедишкиннерни база-ла чедип ап турар.

Оон дараазында Г. И. Воронов Вологда областың кедээ ажыл-агыйының хөгжүдезинге доктаал, чүве чугаалаан. Вологда губерниянып ажыл-агыйының онзагай байдалын айтыпшаан, Владимир Ильич Ленининиң демдеглеп турганы болза, ында «...тараа продуктулар эвес, а мал ажылының продуктулары колдады ужур-дузалыг болуп турар». Эш Н. С. Хрущевтуң «Белоруссияга, Балтика чоогунуң республикаларынга болгаш Россия Федерациязының сонгу-барын областтарынга кедээ ажыл-агыйның специализациязының чамдык айтыыларының дугайында» деп сураглыг биженинде бо ленинчи айтышкынынар амгы үеним байдалдарынга тааржытыр бүгү талазы-биле хөгжүттүнген. Вологда область, кожазы областар-биле бир дөмей, эттиг, сүттүг болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрериң дыка көвүдеериңге аажок улуг курлавырларлыг болуп турар.

Ол курлавырларның дугайын чугаалап тура, Г. И. Воронов республикада мал ажылының ниити байдалын болгаш ону улам ынай дүрген көдүрериниң перспективаларын тодаргай аналитгээн.

Бистиң кедээ ажыл-агыйывыс коммунистиг тургузуушкуунуң өскен сорулгаларын-биле холбашкан чаа үечадаже кирген. Кедээ ажыл-агыйны чайгылыш чокка шапкын хөгжүдериниң: эртемге болгаш мурнакчы дүржүлгага үнделиләэш, бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга чер болгаш мал ажылының бедик культураларын бүгү культураларның дүжүттүрүп шыгыым бедидерин база күш-ажылдың болгаш хөреңгилериниң эң эвээш чарыгдаларын үндүрүп турган, гектар бүрүзүнден алыр продукциянын көвүдеериң чедип алырының шинтирлиг ужур-дузалыг СЭКП-ниң Программазында демдеглеп турар. Ол дугайын эш Н. С. Хрущев СЭКП ТК-ның ниитү Пленумунга база катап сагындырган. Ынаыг болганда, кедээ ажыл-агый талазы-биле бистиң ажылывыс эм калбарарындан дүлей чүү, үлам, хандыр баар үжүрлүг. Ол чорук бүгү адырларга, ылангыя мал ажылынга чүгүза.

Бис мал ажылывыс ап дээрезинде хожудан турарын, чеди чылдың эрткен чылдарының түрүзүнде продуктуларны бүдүрер планның күүсеттинизинин, мал ажылының чамдык продуктуларының белеткелиниң күрүне планнарының республиканың ниитизи-биле чамдык бергедээшкинер-биле күүсеттинин турарын үгаап билзе чогуур. Бо адырда эрги эргаметодтарывыс, мал ажылын хөгжүдерин эрги ёзу-биле көөр чоруктуң артышкынынары хажанғыларындан артык дээштээны берген. Ажыл-агыйларның хей нүрүзүнүң ол артышкынныр ышкача чедир бар мал чемнеринин, малдың баш санын биле оон үнер белеп продукциязының аразында шын эвес хамааржылганын ышкача чедир бар болуп турарының илереп турар. Бүдүрүлгенин бөтбодунда шүүт холбалыг ол үш звеноларындан кайызы кол тодаруулу чүүл болуп турарыл? Кол чүүл—колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге малдың быжыг чем-сууруң тургузары болуур. Чем барда—малда, сүт-дээ, эт-даа бар болур. Шиңгыг болза-даа малдың баш санын бирги планга, а мал чемин ийнги планга тургузуп турар кижилер бистеде ам-даа бар.

1962 чылдың январь 12-де Минск хоорайга Белорус ССР-ниң кедээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаалаанынга болза: «Бо шын эвес болгай-дыр. Тараачыннар кезээде мынчаар чугаалажыр чораан: тараа барда, күскелер база бар болур, чем бар болза, мынчаарда мал база-да бар болур. Бир хаван чылда 15—20 хаван оолдарын берип турар. Чем барда, түгле чаңгыс төрүүр хавашның үксаазы тонна, харын-даа оон хей эттиг берип шыдаар. Мынчангаш хамык үжүр, малдың баш санында эвес ышкажыл. Тараачыннарның амыдыралчы мерген сөстерин керекке албайн барбандар. Кажан тараачын кижиниң хавашы өзе бергенде, чеже хире хаван оолдарын арттырып алырын бодап, бо айтырыгны чемнериниң санындан хамаарлыктыр шинтирлээр турган. Ол шынгыг түүл-дүр, оны үттүп болбас».

Мал чемининь айтырыын шинтирлээри бирги эалчегде кукурузаның, чигир свёкланың, чочак-тараның болгаш мал чеми бобыларының тарылга шолдерин калбартырындан, кол чүүл—дужудун бедидеринден хамааржып турар. Оны кылбаан кижи ниитиниң мал ажылын амгы үеним деңнелинче көдүрүп шыдавас. Россия Федерациязында ам мал чемнериниң белеткели чорун турар. Мал чеми культураларның түгле бедик дужудун өстүрүп алыр эвес, харын база малдың чем-сууруң быжыглаарынга өске бүгү курлавырларын бүрүн ажыглаар керек. Чаягаар үнген сигенперни хойнү кезиң алыр болгаш силостаар, мурнуу районнарга ангыс орнунга тарыганы калбаа-биле практикалаар, саванны сараатгаар болгаш өске-даа. Тарылга шолдериниң тургузуун моон соңгаар-даа сайырангайжыдары, эвээш дужуттуг культураларны бедик продуктулуг культуралар-биле солуур чүүлдэ. Шынчаарда бис четчир санныг чемнерлиг апаарган, шиңгыг болганда, мал ажылының продуктулары хей болган турар бис. Бир эвес малдың чем-суурунуң хөгжүдези оон баш санының өзүлдезинден ажып турар болза, түгле ол таварылгада бо продуктуларны эйбекшилдин-биле ап болур деп чүвени тодаргай билир үжүрлүг.

Мал чемнерин бүдүрерин көвүдеидири-биле кады оларны үгаазылалдыг, эң үре-түнелдиг кылдыр ажыглаар болза чогуур дээрзин Г. И. Воронов демдеглээн. Ам дээрезинде чамдык ажыл-агыйларда малды чемгербейн, харын түгле малдың амытының камгалап турар. Өске сөс-биле чугаалаарга, мал чемнери чарыгдаттынып турар, а продукция бүдүртүнмейн турар-дыр. Ам чайын безин, кажан ховуларда кукуруза болгаш чигир свёкланы үнүп келгенде безин малды оон-биле чемгербейн, оны одарладырын үргүлүүлеп турар. Шиңгыг турда кандыг продуктулуг чорук дугайында чугаа туруп болуруа?! Чижээлээрге, Россия Федерациязының шиңгыг колхозтарынга болгаш совхозтарынга сүттүг малдың саны эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээргe, бирги чартык чылда 1.015 муң баш саар инектерге немей өскен, а сүт бүдүрери 241 муң тоннага кудулаан. 1962 чылда республиканың совхозтарынга шыйыстыг бода малдың чаш төлүнүң бир центнер немелде деңнезинге ортуналзырын, центнер сүтке — 147, а центнер хаван эдиниге — 1.175 чемгерилге единицаларын чарыгдаан турган. Бо дээрге дыка хей мал чемнери-дир. Шынчаарга ол чемнериниң төлевири кедергей чавыс болган: хавашның хонукта ортунаа немелде деңнези чыл дургузунда түгле 185 грамм, а шыйыстыг бода малдың чаш төлүнүң — 321 грамм болган. Оон түнелинде центнер сүттүң ботүнези 16 рубль, хаван эдининиң — 126 рубль 89 көпеек болган инек эдининиң — 102 рубль 98 көпеек чөткен. Кажан малды багай чемгерип турар кышкы үеде центнер продукцияга онаалтыр чемнериниң чарыгдаалары онза улуг болуп турар.

Ынчаарга малдың чемгерилгезиниң ыны организастап, чемнериниң улуг канналгазын чедип ап турар мурнакчы ажыл-агыйлар бистиң республикада хей болуп турар. Чижээ, Владимир областың «Металлист» совхозунда шыйыстыг бода малдың чаш төлүнүң килограмм немелде деңнезинге 4,6 чедир чемгерилге единицаларын чарыгдап турар, Калинин областың «Пролетарий» совхозунда — 4,8 чемгерилге единицаларын, Воронеж областың «Ударник» совхозунда хавашнарының килограмм немелде деңнезинге 5,7 чемгерилге единицаларын, Краснодар крайның күрүнениң «Венцы-Заря» деп ускалыкылыга заводунда — 6,68 чемгерилге единицаларын, Москва областың «Белая дача» совхозунда — 6,08 чемгерилге единицаларын чарыгдап турар.

1963 чылдың март 12-де Россия Федерациязының колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелеериниң партия комитеттериниң секретарьларының база оларның начальниктериниң чөвүлел хуралынга бодунуң чугаазынга эш Н. С. Хрущев ынчалдыр фактыны көргүзүп турган: Барыын Германияда фермер Антон Майенбергер хавал эдининиң бир килограмм немелде деңнезинге түгле 2,5 чемгерилге единицаларын чарыгдап турар. Ол кайгамчык эки түнелез-дир. Бир эвес бис эът бүдүрериңе үнер чемнериниң чарыгдаларын ийи катап эвээжедирип чедип ашкан болзувусса оон бот-үнезинге чигиредириниң курлавыры ол эвес чүве бе!

Малды эки семирти чемгерип турган семиртириниче шилчиирин түгле чаңгыс чүүл — малды азыраарының болгаш ажаарының эрги аргалары, малдың баш санын продукцияны өстүрериниң шинтирлиг фактору кылдыр көрүп турар шын эвес болда зи 30 хүү чиигээр болгаш ол-ла чемнер-биле дыка хей продукцияны ап болур ийик бис.

Чемнер чедишпес үеде малды эйбекшилдиг чемгерип (эртемге үндезилеттингеп чемнер) болдунмас дижип чугаалажыр болгай. Бир эвес чемнер мырыңай чок чүве болза, малды ажаан азыраары база болдунмас болбайнаан. Мал ажылының фермалары завод цехтери-биле дөмей. Оларның ылгалы түгле фермаларга чиг-этти (чемнерни) белеп продукция кылдыр ажылдап үндүрүп турарында, а цехтерге ол станоктарны кылып турарында болуур. Кажан чиг-эт чок болганда заводтуң цехи ажылын сөкседыр болгаш продукцияны бербес апаар. Шынчаарга бис чамдыкта чем чок турган-ла мал ажылының фермаларындан эттиг-даа, сүттүг-даа алырын күзеп турар болгай бис.

Чемнериниң кандыг-даа курлавырлары барда малдың чемгерилгезиниң шапкынчыдары ажыктыг — ынчан продукция единицазынга дыка эвээш чемнер чарыгдаттынар. Бистеде чемнерни болган чок-ла шыгжаптар, а малга хүнде түдүм сигенни берип тургулаар болгай. Ол шын эвес канналга-дыр! Малды бүдүн чыл дургузунда долу рацион-биле чемгерер керек. Түгле эртемге үндезилээш малды чемгерер чорук чемнериниң шын чарыгдалын-даа база алыр продукцияны дыка көвүдеидирин-даа хандырып турар. Чогум-на харын чамдыкта чугаалажып турары ышкаш «пөктүр» эвес, а эртемге үндезилеттингенин ёзугаар чемгерер керек. Малды «пөктүр» чемгерер чорук оны чедир чемгербес чорук ышкаш база-да чемнериниң ажыр-а чарыгдалынга болгаш продукцияның ортээниң аартаарынга чедирип турар дээрзин академик М. Ф. Иванов безин чугаалап турган болгай. М. Ф. Иванов «хавашнарны канчаар чемгерери: нормадан куду, норма азы пөктүр чемгерери ажыктыг бе? деп болдунуң чүүлүнге оны эки көргускен.

Оон соонда Г. И. Воронов семиртилгениң хүүсаалларының дугайында айтырыга доктаалаан. Өдүректерии ийи ай ажыр семирти азыраары — арыг карылга болур дээрзин күш ажаакчылары эки билир. Чемнин эңдере ырыгдаар, а эът барых-ла нелшпес. Ынаыг болган төлөөде ажылагайжы кижи продукцияны саарганындан орулганы алыр дээш, кыштарны аныяк турда садарын ораалажыр. Ынчалза-даа инек эңдин болгаш хаван эңдин бүдүрүп турар кижилер ол чүүлдү эптп-ле билбес болуп турар. Чамдыкта бүгаайгаан дээрге эдээн каш чылдарда фермага туруп, бир чыдың отчётундан оске чыдынынче шинчин келир. Чангыс сөс-биле чугаалаарга, баш саны бар, а эът бербес болур-дур. Малды чөгүүр үезинде согар керек. «Мал дириг кылаштап-ка чорза эки» дээрзининң дугайында чугаа ынаы эвес. Малды назынын өртүүр азыраар чорук мал чемнин хей чарыгдарынга, улуг чидиргилерге чедирер.

Эң-не аныяктыг чүүл — ыйыстыг бода малды аныяк турда эки семирти азыраары болур дээрзин мурнакчы эртем болгаш практика бадыткап турар. Тулд областың «Чаа амыдыралы» колхозунга болгаш Россия Федерациязының өске-даа алдын каш ажыл-агыйларынга чазаттынмаан бугажыктарны эки семирти азыраан хонукта 1 000 грамм немелде деңнинь чедип ап турар болгаш оларны бир харлыында 300 килограмм болгаш оондаа хей деңнелиг кыдыр дужаап турар. Ынчаарга немелде деңнинин единицазынга чем чарыгдалы дыка эвээш болур, а орулгазы улуг боол турар. Эки семиртн чемгерер чорук малдарның өзүп үлгадырының физиологтуг онзагай чүүлдеринге дүжүп турар. Хей санныг дурлугдаларның түнелинде алынган ВИЖ-тин медээлерин ёлугаар алырга, алды ай чедир назылыг аныяк ыйыстыг бода малдың бир килограмм немелде деңнезинге 4,5 — 5 чемгерилге единицалары, 6-дан 12 ай чедир назылынга — 7,8 — 8,3, 12-ден 18 ай чедир назылынга — 10 — 11, 18-тен 24 ай чедир назылынга 12,5 чемгерилге единицазы чарыгдаттынып турар.

Азы хаван эдин бүдүрериң ап көрүнер. Эртекен чылын бистиң республикавыстың совхозтарынга хавашнарны семиртн азыраары орутналзырын 403 хүн үргүлүүлээн, а оларның кайызының-даа деңнези 74,5 килограмм болган. Бир эвес ол адырны эки чемгерилгеңге үндезилеп чорудар болза, хавашнарны сес ай назылынына 100 килограмм деңнелиг кылдыр дужаап болуур турган ийик. Эки семиртн чемгерерге хавал бүрүзүнүң хонукта немелде деңнези 185 эвес, а бети дээрге-де 400 грамм болур. Мурнакчы хавал ажаак-чыдары ол көргүзүгүнү бүдүн чартык, харын-даа ийи катап ажырып турары билдингир болгай. Эът бүдүрериң шапкын көвүдеидириниң болгаш оон бот-үнезинн чингедириниң курлавыры ол эвес чүве бе!

Малды эки семиртн чемгерип турган семиртириниче шилчиирин түгле чаңгыс чүүл — малды азыраарының болгаш ажаарының эрги аргалары, малдың баш санын продукцияны өстүрериниң шинтирлиг фактору кылдыр көрүп турар шын эвес болда өзүлдезинге малдың быжыг чем-сууруң тургузары болуур. Чем барда—малда, сүт-дээ, эт-даа бар болур. Шиңгыг болза-даа малдың баш санын бирги планга, а мал чемин ийнги планга тургузуп турар кижилер бистеде ам-даа бар.

1962 чылдың январь 12-де Минск хоорайга Белорус ССР-ниң кедээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаалаанынга болза: «Бо шын эвес болгай-дыр. Тараачыннар кезээде мынчаар чугаалажыр чораан: тараа барда, күскелер база бар болур, чем бар болза, мынчаарда мал база-да бар болур. Бир хаван чылда 15—20 хаван оолдарын берип турар. Чем барда, түгле чаңгыс төрүүр хавашның үксаазы тонна, харын-даа оон хей эттиг берип шыдаар. Мынчангаш хамык үжүр, малдың баш санында эвес ышкажыл. Тараачыннарның амыдыралчы мерген сөстерин керекке албайн барбандар. Кажан тараачын кижиниң хавашы өзе бергенде, чеже хире хаван оолдарын арттырып алырын бодап, бо айтырыгны чемнериниң санындан хамаарлыктыр шинтирлээр турган. Ол шынгыг түүл-дүр, оны үттүп болбас».

Мал чемининь айтырыын шинтирлээри бирги эалчегде кукурузаның, чигир свёкланың, чочак-тараның болгаш мал чеми бобыларының тарылга шолдерин калбартырындан, кол чүүл—дужудун бедидеринден хамааржып турар. Оны кылбаан кижи ниитиниң мал ажылын амгы үеним деңнелинче көдүрүп шыдавас. Россия Федерациязында ам мал чемнериниң белеткели чорун турар. Мал чеми культураларның түгле бедик дужудун өстүрүп алыр эвес, харын база малдың чем-сууруң быжыглаарынга өске бүгү курлавырларын бүрүн ажыглаар керек. Чаягаар үнген сигенперни хойнү кезиң алыр болгаш силостаар, мурнуу районнарга ангыс орнунга тарыганы калбаа-биле практикалаар, саванны сараатгаар болгаш өске-даа. Тарылга шолдериниң тургузуун моон соңгаар-даа сайырангайжыдары, эвээш дужуттуг культураларны бедик продуктулуг культуралар-биле солуур чүүлдэ. Шынчаарда бис четчир санныг чемнерлиг апаарган, шиңгыг болганда, мал ажылының продуктулары хей болган турар бис. **Бир эвес малдың чем-суурунуң хөгжүдези оон баш санының өзүлдезинден ажып турар болза, түгле ол таварылгада бо продуктуларны эйбекшилдин-биле ап болур** деп чүвени тодаргай билир үжүрлүг.

Мал чемнерин бүдүрерин көвүдеидири-биле кады оларны үгаазылалдыг, эң үре-түнелдиг кылдыр ажыглаар болза чогуур дээрзин Г. И. Воронов демдеглээн. Ам дээрезинде чамдык ажыл-агыйларда малды чемгербейн, харын түгле малдың амытының камгалап турар. Өске сөс-биле чугаалаарга, мал чемнери чарыгдаттынып турар, а продукция бүдүртүнмейн турар-дыр. Ам чайын безин, кажан ховуларда кукуруза болгаш чигир свёкланы үнүп келгенде безин малды оон-биле чемгербейн, оны одарладырын үргүлүүлеп турар. Шиңгыг турда кандыг продуктулуг чорук дугайында чугаа туруп болуруа?! Чижээлээрге, Россия Федерациязының шиңгыг колхозтарынга болгаш совхозтарынга сүттүг малдың саны эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээргe, бирги чартык чылда 1.015 муң баш саар инектерге немей өскен, а сүт бүдүрери 241 муң тоннага кудулаан. 1962 чылда республиканың совхозтарынга шыйыстыг бода малдың чаш төлүнүң бир центнер немелде деңнезинге ортуналзырын, центнер сүтке — 147, а центнер хаван эдининге — 1.175 чемгерилге единицаларын чарыгдаан турган. Бо дээрге дыка хей мал чемнери-дир. Шынчаарга ол чемнериниң төлевири кедергей чавыс болган: хавашның хонукта ортунаа немелде деңнези чыл дургузунда түгле 185 грамм, а шыйыстыг бода малдың чаш төлүнүң — 321 грамм болган. Оон түнелинде центнер сүттүң ботүнези 16 рубль, хаван эдининиң — 126 рубль 89 көпеек болган инек эдининиң — 102 рубль 98 көпеек чөткен. Кажан малды багай чемгерип турар кышкы үеде центнер продукцияга онаалтыр чемнериниң чарыгдаалары онза улуг болуп турар.

Ынчаарга малдың чемгерилгезиниң ыны организастап, чемнериниң улуг канналгазын чедип ап турар мурнакчы ажыл-агыйлар бистиң республикада хей болуп турар. Чижээ, Владимир областың «Металлист» совхозунда шыйыстыг бода малдың чаш төлүнүң килограмм немелде деңнезинге 4,6 чедир чемгерилге единицаларын чарыгдап турар, Калинин областың «Пролетарий» совхозунда — 4,8 чемгерилге единицаларын, Воронеж областың «Ударник» совхозунда хавашнарның килограмм немелде деңнезинге 5,7 чемгерилге единицаларын, Краснодар крайның күрүнениң «Венцы-Заря» деп ускалыкылыга заводунда — 6,68 чемгерилге единицаларын, Москва областың «Белая дача» совхозунда — 6,08 чемгерилге единицаларын чарыгдап турар.

1963 чылдың март 12-де Россия Федерациязының колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелеериниң партия комитеттериниң секретарьларының база оларның начальниктериниң чөвүлел хуралынга бодунуң чугаазынга эш Н. С. Хрущев ынчалдыр фактыны көргүзүп турган: Барыын Германияда фермер Антон Майенбергер хавал эдининиң бир килограмм немелде деңнезинге түгле 2,5 чемгерилге единицаларын чарыгдап турар. Ол кайгамчык эки түнелез-дир. Бир эвес бис эът бүдүрериңе үнер чемнериниң чарыгдаларын ийи катап эвээжедирип чедип ашкан болзувусса оон бот-үнезинге чигиредириниң курлавыры ол эвес чүве бе!

Малды эки семиртн чемгерип турган семиртириниче шилчиирин түгле чаңгыс чүүл — малды азыраарының болгаш ажаарының эрги аргалары, малдың баш санын продукцияны өстүрериниң шинтирлиг фактору кылдыр көрүп турар шын эвес болда зи 30 хүү чиигээр болгаш ол-ла чемнер-биле дыка хей продукцияны ап болур ийик бис.

Чемнер чедишпес үеде малды эйбекшилдиг чемгерип (эртемге үндезилеттингеп чемнер) болдунмас дижип чугаалажыр болгай. Бир эвес чемнер мырыңай чок чүве болза, малды ажаан азыраары база болдунмас болбайнаан. Мал ажылының фермалары завод цехтери-биле дөмей. Оларның ылгалы түгле фермаларга чиг-этти (чемнерни) белеп продукция кылдыр ажылдап үндүрүп турарында, а цехтерге ол станоктарны кылып турарында болуур. Кажан чиг-эт чок болганда заводтуң цехи ажылын сөкседыр болгаш продукцияны бербес апаар. Шынчаарга бис чамдыкта чем чок турган-ла мал ажылының фермаларындан эттиг-даа, сүттүг-даа алырын күзеп турар болгай бис.

Чемнериниң кандыг-даа курлавырлары барда малдың чемгерилгезиниң шапкынчыдары ажыктыг — ынчан продукция единицазынга дыка эвээш чемнер чарыгдаттынар. Бистеде чемнерни болган чок-ла шыгжаптар, а малга хүнде түдүм сигенни берип тургулаар болгай. Ол шын эвес канналга-дыр! Малды бүдүн чыл дургузунда долу рацион-биле чемгерер керек. Түгле эртемге үндезилеттингеп малды чемгерер чорук чемнериниң шын чарыгдалын-даа база алыр продукцияны дыка көвүдеидирин-даа хандырып турар. Чогум-на харын чамдыкта чугаалажып турары ышкаш «пөктүр» эвес, а эртемге үндезилеттингенин ёзугаар чемгерер керек. Малды «пөктүр» чемгерер чорук оны чедир чемгербес чорук ышкаш база-да чемнериниң ажыр-а чарыгдалынга болгаш продукцияның ортээниң аартаарынга чедирип турар дээрзин академик М. Ф. Иванов безин чугаалап турган болгай. М. Ф. Иванов «хавашнарны канчаар чемгерери: нормадан куду, норма азы пөктүр чемгерери ажыктыг бе? деп болдунуң чүүлүнге оны эки көргускен.

Оон соонда Г. И. Воронов семиртилгениң хүүсаалларының дугайында айтырыга доктаалаан. Өдүректерии ийи ай ажыр семирти азыраары — арыг карылга болур дээрзин күш ажаакчылары эки билир. Чемнин эңдере ырыгдаар, а эът барых-ла нелшпес. Ынаыг болган төлөөде ажылагайжы кижи продукцияны саарганындан орулганы алыр дээш, кыштарны аныяк турда садарын ораалажыр.

ТУДУГЖУНУҢ ХҮНҮНГЕ УТКУШТУР

ФАБРИКА ТУДУУНДА

Репортаж

№ 1 үлетпүр участогунуң начальниги эш Г.-Л. Махлиновскийниң ажылчын кабинединге дүштеки чем мурнуу чарлында бригадирлер болгаш мастерлер чыглып келгеннер. Шупту-ла комсомолчу-аныяктар.

Ындыг болуру чугаажок болбайнаан. Чүге дээрге, «Тыва даг-хүгү» комбинат тудуу бистиң Төрээн чуртувуста комсомолдуң шефтеп турары 160 онза чүгула ужур-дузалыг үлетпүр тудугларының санынга кирип турар.

— Планировканы эгелээр-дир деп, начальник эш Г. Махлиновский чугаалады. Ол болза дүшке чедир былган ажылдың түңнелин болгаш ам эртен чүнү кылырын баш бурунгаар дугуржуп чугаалажып алыр бригадирлерниң болгаш мастерлерниң оперативтиг хуралы-дыр. Ындыг хурал хүннүң-не хүндүскүнүң 12 шакта 30—40 минута иштинде болуп турар.

Бригадирлерниң допчу информацияларындан дыңнаарга фабрика тудуунда ажылдап турар 9 бригадалардан хүн нормаларын күүсетпейн турар чаңгыс-даа бригада чок. Ылангыя В. Черныйга, В. Вишневскийге, Д. Чихачевке, С. Вороновка, С. Мокрашка, М. Голубевке, М. Сарыглагра, С. Холодка удуртурган бригадалар хүн, ай болгаш кварталда бүдүрүлге планының онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип, тергиин эки ажылдап турарлар.

Участок начальниги эш Г. Махлиновский болгаш партия организациязының секретары эш М. Гореев-биле кады фабриканың кол корпузунуң тудуунче чоруптувус. Чер болганда ажыл-иш хайнышкынныг чорлп турар.

Тудуг материалдары сөөртүп ажылдаан автомашиналарның шимчээшкиниң хемниң чени шуужуп бадып турганы ышкаш бодатынар. Бетон заводунуң директорунуң тайылбырын ёзугаар алырга ол хүн 50 ажыг автомашиналар ажылдап турган. Оон аңгыда экскаваторлар, бульдозерлер, тракторлар, көдүртүр краннар дээш, кандыг техника чок дээр!

Түр кылып каан ыяк чада-биле кол корпустуң кырынче үнүптүвүс. Эң сөөлгү 7 каъттың кырынга арай боорда-ла чедип келдивис. Ындыг кайгамчык улуг бедик бажыңның кырынга хеп-хенертен үнүп кээрге чүрек ажынайнып, карак шокараңнаар байдалдыг болду. В. Черныйга, В. Вишневскийге, Д. Чихачевка удуртурган комсомолчу-аныяктарның сураглыг бригадаларының кежигүннери оолдар, кыстар, орус, украин, тыва, татар болгаш оон-даа өскелер омак-хөглүг, оюн-каткылыг бетоннаары-бетоннап, арматура баглап, диңмиттиг ажылдап турлар.

Бажыңның бир талакы азында ажылдап турар бөлүк аныяктар чанында Кызыл түк чоргаарланган чүве ышкаш салгынга хөлбеңейнип тур. Ол болза тудуг бригадаларының аразынга социалистиг чарышка тиилекчи болган бригадага тыпсыр ВЛКСМ обкомунуң шилчирир Кызыл түгүн чаалап алган, Владимир Черныйга удуртурган комсомолчу-аныяктарның коммунистиг күш-ажыл бригадазы болду.

В. Вишневскийниң бригадазынга баардывыс. Олар июнь айның планын 128 хуу күүсеткен. Июль айда хүн бүрүнүң нормазын 140—150 хуудан кудулатпайн турар. Ынчангаш июль айның онаалдазын бригада ниитизи-биле база ажыр күүсеткен.

Тудугжулар хүнүнге төлептиг ужуражыр дээш фабрика тудуунуң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары эгелекчи санал үндүрүп, бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Кол сорулга болза, август айның бирги чартында фабриканың кол корпузунуң тудуг ажылын дооскаш, монтаж кылырынга кирер. Хүн бүрүнүң ажыл нормазын бригада бүрүзү 140—150 хуудан кудулатпас. Ажылды үрей кылыр чорукту болдурбас. Социалистиг чарыштың түңнелин бригадалар аайы-биле хүн бүрүде үндүрүп турар.

Тиилекчи бригадаларны болгаш тус-тус ажылчыннарны мактал бижиктер-биле шаңнаар. Фабрика тудуунуң коллективиниң бо эгелекчи инициативазын партком, профэвилелиниң тудуг болгаш комсомол комитеттери тудуг эргелелиниң бүгү-ле участоктарында база бригадаларында нептередип эгелей бергеннер.

Фабриканың бирги ээлчээн, электристанциязын болгаш өске-даа тудугларны айыткан хуусаазында доозар дээш бүгү күжүн салып ажылдап турар бригадаларның, тус-тус мурнакчы ажылчыннарның саны хүн-бүрү өзүп турар. Ындыг турбуже оларның аттарын хана солуннарында, агитхуудустарда, көргүзүг болгаш хүндүлел самбыраларында көргүспейн турары хараадаңчыг.

Тудуг эргелели ниитизи-биле бирги чартык чылда социалистиг чарыштың түңнелин өй-шаанда үндүрбейн турар. Тудуг эргелелиниң конторазының эжиинде хүндүлел самбыразы курут турар.

Бо дээрге СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери-биле канчап-даа дүүшпес чорук-тур. Ам кол чүве болза пленумнуң шиитпирлерин чүгле таныжарында эвес, харын пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш чүнү кылганыл, кандыг чаа чүүлдер кылдынганы болуп турар.

Борта үндезилээш, партком тудуг ажылынга удуртулганы үндезини-биле эде тургузары эргежок негеттинип турар.

Т. ТАЛГАНЧИК.

Ак-Довуракта № 1 чуртталга участогунда Анатолий Гавриленков дашчы болуп ажылдап турар. Ооң даш, хама салып келири дүрген болгаш ылавылалдыг. Ынчангаш бригадир П. Шарапов аңаа идегээр болгаш кандыг-даа берге ажылды хүлээдирге, ол алдарлыы-биле күүседир.

Чурукта: дашчы А. Гавриленков.

Фото В. Лутковтуу.

ПАРТИЯ ЭГЕ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ ШЫҢГЫЫ ХАРЫЫСАЛГАЗЫ

„ПРАВДАНЫҢ" МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ

Үлетпүр бүдүрүлгелерниң, тудугларның, колхозтарның, совхозтарның, өөредилге черлериниң болгаш албан черлериниң партия коллективтери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин чаңгыс эп-сеткил-биле деткиишкиннээн, боттарының организацияларынга ол шиитпирлерни күүседир талазы-биле тодаргай хемчеглерни планнап турар.

Пленумнуң доктаалында чугаалап турары: «Идеологтуг ажылды үндезини-биле эвиживер төлээде кижилерниң коммунистиг кижизидилгезиниң, кадрларның идейлиг дадыгыышкынының айтырыглары-биле партияның бүгү органнары адаандан үстүнге чедир хүн бүрүде ажылдаан турары негеттинер. СЭКП-ниң Программазының болгаш Уставын амыдыралга боттандырар дээш, кижилерниң коммунистиг кижизидилгези дээш, моральдыг дүрүмнерниң принциптерин боттандырар, совет кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин бедидер дээш партия эге организацияларының ролюн болгаш харыысалгазын бедидеринче онза кичээнгейни Пленум угландырып тур».

Партия эге организациязы—коммунистерге кижизидилгениң школазы. Аңаа коммунист партияның идейлиг, медерелдиг, идепкейлиг дайынчызы болуп хевирлеттинер. Массалар-биле сырый харылзаалыг ажылдап турган, эге организациялар кижилерге, оларның күш-ажылынга база амыдыралынга, оларның хөөн-сагыжынга база үзел-бодалдарынга хүн бүрүде дорт салдарны чедирип турарлар. Партия эге организацияларының организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазындан бистиң ажыл-херээвистиң чедиишкини улуг хамаарылгалыг болур.

ТК-ның Пленумунуң түңнелдерин болгаш идеологтуг ажылды күштелдирер талазы-биле боттарының сорулгаларын чугаалажып тура, коммунистер кижи бүрүзүнге четкен турарынче, кижизидилгениң бүгү чепсектерин кижилерниң идейлиг өзүлдезинче, оларның коммунистиг медерелин болгаш күш-ажылчы идепкейин көдүреринче кол кичээнгейни салып турарлар.

Бо чылдың август 3-теги «Правдада» Ленинградтың «Орус дизель» заводунга болган партия хуралының дугайын чугаалап турар. Коммунистер кижизидилге ажылының сорулгаларын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелделеринге дүүштүр чорударын бүгү талалыг чугаалажып көргеннер. Ол парторганизацияның ажыл-чорудулгазында кошкак чүве чүл? Совет патриотизмге социалистиг Төрээн чуртка, улуг Коммунистиг партияга, ниитилелге ажыктыг күш-ажылды ханы хүндүлээринге кижизидилгени коллективке бүгү организакчы болгаш политиктиг ажылдың үндезини кылдыр тургускан.

«Орус дизельдиң» коммунистери күш-ажылчы кижизидилгеге хөй-хөй өске бүдүрүлгелерде дег, эки үлегер-чижектиң күчүлүг күжүн ажыглап, массаны коммунистиг күш-ажылдың эң эки үлегер-чижектеринге өөредир —ол ленинчи чагыгны амыдыралга шудургу боттандырып турарлар. Мурнакчы дуржулганың орук айтыкчыларын цех болгаш бригада бүрүзүнге ёзулуг чырып, орук айтып турзун дээш, күш-ажылдың дээштиилгелиг аргаларының база мергежилдериниң дугайын ажылчыннар чүгле сураан дыңнап орбазыннар, а харын ол дээштиилгелиг аргаларны база мергежилдерни херек кырында ёзулуг өөренип, ажыглаан турарынче коммунистер сагыш салып турарлар. Коммунизмниң ёзулуг оттары—коммунистиг күш-ажыл коллективтериниң дуржулгазын нептередири кижизидилге талазы-биле чүгула ужурдузалыг.

Идеологтуг ажылды дайынчы ёзу-биле, сеткил-сагыштың чүткүлү-биле ёзулуг организакчы эгелекчилер чорудар болза, ол ажыл ам эки үре-түңнелдерни эккээр. Ол ажыл эрен-гейлээр, ёзу барымдаалаар, каас-коларгак чорук-биле дүүшпес. Оша электри механиктиг заводта бүдүрүлгениң эвээш эвес тывыкчыр, мурнакчы чаартыкчылары, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары бар. Оларның кайгамчыктыг үлегери идей-кижизидилгелиг ажылды калбартырынга, коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинче бүгү коллективти хаара тударынга заводтуң партия, профэвилел организацияларынга дузалап турган. Ынчаарга бүдүрүлгениң удуртукчулары чүнү кылганнарыл? Ажылчыннар-биле сүмелешпейн чыткаш-ла, олар буу-хаа хүлээлгелер чогааткаш, оон бүгү завод коммунистиг ажыл-иш дээш чарышче кирипкен деп рапорттааннар. Бюрократчы шак ындыг бижиктен чүү-даа бүтпээн болбайн аан. Бүгү коллектив коммунистиг күш-ажыл дээш чарышка салзын кырында киржип турар, а херек кырында күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктар, ажыл шагы үзер, ажылга үрей кылыр чоруктар эвээш эвес.

Коммунистер ындыг фактылар-биле эптежип шыдавастар. Ындыг хоозун «хөлээр чорук» бүрүзүн, белени-биле алдар чедип алыксаар кижи бүрүзүн илередип сойгалаар херек. Партия организацияларының хүлээлгези болза кижизидилге ажылынга ёзу барымдаалаар чорукту бүгү-ле илерээшкиннери-биле шиитпирлиг демисежири болур. Ол демиселге удуртукчу ажылдакчыларны, мергежилдиг тускай эртемниглерни, албан-хаакчыларны, бүдүрүлгениң мурнакчыларын хаара тудар херек. Ажыл-агый сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээринге эң идегелдиг болгаш шын орук—кижилерниң кижизидилгезин болур-чогууру-биле тургузары, кижилер-биле дириг харылзаалыг болуру, оларның дугайында сагыш салыры чүгула дээрзин политиктиг ажылды массалыы-биле чорударындан ам-даа оспаксыраар удуртукчулар билген турар ужурлуг.

Совет кижиниң чогаадыкчы идепкейиниң үнер дөзү—ооң коммунистиг медерелдии, идейлиг бүзүрелдии болур. Марксичи-ленинчи теорияны ханызы-биле өөренириниче коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң сонуургалдыг болурун чедип алыры, чаа ниитилелдиң идея талазы-биле бышкаг тургузукчуларын, совет Төрээн чурттуң чалбыыштыг патриоттарын кижизидери эргежок чүгула.

Чамдык коллективтерде арагалаар база хулиганнаар, социалистиг өнчү хоренги самчыгдаксаар ындыг бужар чоруктар ам-даа узуткаттынмаан. Ылангыя ол дугайын Азербайджанның КП ТК-ның пленумунга чугаалажып көрген. Агдаш, Астрахан-Базар, Закаталь болгаш республиканың өске-даа районнарында кала-даа ажылдавайн, колхозчуларның өстүрүп, бүдүрүп кааны продуктуларны садып алгаш, ону дедир садыглап, кончаачы чорукту кылып турар чалгаалар ам-даа бар. Ол чижектиг элээн каш фактыларны «Партия-күрүне контролюнуң хуудузунда» парлап турар. Мындыг чүүл черле элдептиг: ниитилелге удур ол чоруктарның дугайын коммунистер, партия эге организациялары кончуг эки билир хирезинде, харын ол чоруктарны болдурбас дээш шиитпирлиг хемчеглерни чорутпайн турарлар. Хөй-ниитиниң күжүн база совет хоойлуларның күжүн ажыглап турган, маңгыстарга, чалгааларга, ажыл шагы үзерлерге, ырбакчыларга, мегечүктүлерге, бюрократтарга удур камгаалыра чок демиселди чорудар херек.

Кижи бодунуң эш-өөртүңн, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң аразында чурттап, ажылдап чоруур болгай. Парторганизация болза, коллективтиң сеткил-сагыжы, оон эргезинде кижилерге идейлиг салдар чедирер чепсектери эвээш эвес. Ол чепсектерни, кижизидилге ажылының аргаларын билдилиг ажыглап, кижи бүрүзүнге салдар чедирер херек. Ылангыя Москваның, Ленинградтың, Киевтиң болгаш өске-даа хоорайларның элээн хөй бүдүрүлгелериниң үлегери-биле кижилерни кижизидеринге кижизидилгениң бүгү хевирлерин калбаа-биле ажыглап, ылангыя аныяктарны бистиң маадырлыг улузувустуң алдарлыг революстуг болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга кижизидер херек.

Совет кижилерниң чуртталгазынга күш-ажыл биле амыдырал чарлынмас. Амыдыралга коммунистиг чижек-нормаларны быжыглаар болгаш хөгжүдер дээш, кижизидилге ажылын чүгле цехке, бригадага, фермага эвес, харын кижилерниң чурттап турар черлеринге чорудар дээш демиселди калбак фронт-биле чорудар—СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шак ындыг негелдезин херек кырынга партия организация бүрүзү боттандырар хүлээлгелиг.

Кижи бүрүзү-биле шудургу ажылдап, организакчы болгаш кижизидикчи ажыл-чорудулганы кызымак эккиидип турган, партия эге организациялары хоорайның болгаш көдээниң ажыл-ишчилериниң чогаадыкчы идепкейин улам өрү көдүрүп, ажыл-агый база культура тургузуушкунуң сорулгаларын чедиишкинниг күүседирин хандырарлар. Партия организация бүрүзүнүң кичээнгейиниң төвүнге коммунистиг ниитилелдиң тургузукчузу — кижи турар ужурлуг.

Республиканың янзы-бүрү булуңнарындан

Республикада мал ажылының продуктуларының күрүнеге садып алыышкынының чоруп турары

(1963 чылдың август 1-де медээ-биле).

Районнар болгаш совхозтар	Сүт	Эът	Дүк
Чөөн-Хемчик	63,9	28,6	62,5
Барыын-Хемчик	57,7	33,8	65,2
Улуг-Хем	51,2	30,8	66,2
Чөөн-Хемчик эргелелдиң түңү	56,8	31,0	66,2
Каа-Хем	64,6	34,9	73,5
Таңды	61,2	40,5	69,8
Бии-Хем	52,1	42,7	87,4
Тожу	49,9	42,5	102,2
Таңды эргелелдиң түңү	58,3	40,0	76,2
Өвүр	63,4	30,9	65,8
Тес-Хем	62,6	48,5	104,0
Тес-Хем эргелелдиң түңү	62,9	43,6	91,9
СОВХОЗТАР:			
«Тес-Хем»	72,6	—	107,2
«Сүт-Хөл»	69,4	25,2	61,4
Дуржулга станциязы	69,3	31,5	65,6
«Тиилелге»	64,9	23,9	65,1
«Чыраа-Бажы»	60,9	25,2	60,6
«Найырал»	60,3	24,8	68,8
«Барлык»	60,1	25,4	58,4
«Улуг-Хая»	58,3	26,5	65,4
«Элегес»	58,0	42,2	85,0
«Межегей»	54,8	25,2	52,0
«Шекпээр»	50,9	26,2	54,0
«ҮТКА 25 чылы»	48,8	23,6	66,0
«Көк-Тей»	44,0	32,3	
«Өөк»	43,1	33,3	79,8
«Тээли»	42,6	28,6	66,1

Чылдың ийиги чартының бир айы база төнүп калды. Чыл төнчүзүнге чедир ам 5-ле ай арткан. Ынчаарга республиканың районнары болгаш совхозтары күрүнеге сүт, эът, дүк садар талазы-биле планны канчаар күүседип турарын үстүнде медээ көргүзүп турар.

Күрүнеге сүт садар талазы-биле Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Өвүр, Тес-Хем районнар өске районнарны мурнап турар. Колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң аразында бо талазы-биле чарыштың бирги черинде Тес-Хемниң бүдүрүлге эргелели чоруп турар.

Июльдуң 20-ден августуң 1-ге чедир күрүнеге сүт садарының он хонук графигин Өвүр район 363,2 хуу, Тес-Хем район 278,3 хуу, Тожу — 232,5 хуу күүсеткилээш, темпини дүргелеткеннер. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик районнар он хонуктуң графиктиг планын база-ла ажыр күүсеткилээн.

Күрүнеге сүт садарының планын күүседирин хожудадып турар ажыл-агыйларны база-ла айытса чогуур. Чеди айлар иштинде сүт садар планын «Тээли» совхоз чүгле 42,6 хуу, «Өөк»— 43,1-ле, «Көк-Тей» 44-ле хуу күүсеткилээн. Сөөлгү он хонуктуң графигин «Тээли», «Шекпээр», «Найырал», «ҮТКА 25 чылы», «Тиилелге» совхозтар болгаш Улуг-Хем, Бии-Хем районнар ырак та чедир күүсетпээннер.

Эът садып алыышкынының көрээлинер. Бо талазы-биле Барыын-Хемчик, Бии-Хем, Тес-Хем районнар, «Элегес», «Өөк» совхозтар болгаш дуржулга станциязы дээре түңнелдерлиг болгулаан. Сөөлгү он хонукта күрүнеге эът садарының графигин Бии-Хем район 152,5 хуу, Тожу район 510, Тес-Хем район 198,1 хуу күүсеткилээн. Тес-Хемниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелели он хонук графигин 157,2 хуу күүсеткен.

Бир эвес шупту районнар болгаш ажыл-агыйлар күрүнеге эът садарын шак ынчаар дүрген темпилиг чоруткан болза, эргелелдерниң болгаш республиканың ниити түңнели бедик болур ийик. «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы», «ҮТКА 25 чылы», «Улуг-Хая», «Тиилелге» совхозтар он хонук графигин үскен болгаш чаңгыс-даа килограмм эът сатпааннар.

Күрүнеге дүк садарының чыл планын 102,2 хуу күүсеткен Тожу, 104 хуу күүсеткен Тес-Хем районнар, 107,2 хуу күүсеткен «Тес-Хем» совхоз бо талазы-биле чарыштың тиилекчилери боон, пландан ажыр дүк садарын үргүлчүлевишааннар. Оон ынай Чөөн-Хемчик, Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем районнарның, «Элегес» совхозтуң күрүнеге дүктү сатканының хуузу бедик боон турар.

Ынчалза-даа дүктүң хөй демчээн чылдың бирги чартыы берген турар болгай. Бо талазы-биле «Шекпээр», «Барлык», «Межегей» совхозтарның, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Өвүр районнарның чыл планынга удур түңнели чавыс боон турар.

Экспедицияда киржип турар

Амгы Красноярск гидроэлектростанциязының суг долдуруушкунунуң зоназында ССРЭ-ниң эртемнер Академиязының эрте-бурунгу базырыктар шинчилээр бөлүү ажылдап турар. Бөлүктүң составында Ленинград университединиң археология факультединиң студентилери, ССРЭ-ниң уран чүүл Академиязының Ленинградта И. Репин аттыг институдунуң студентилери-чурукчулар болгаш Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг 8 чыл школазының өөреникчилери киржип турар. Бөлүкту төөгү эртемнериниң кандидады А. Д. Грач баштап турар.

Ак-Туруг 8 чыл школазының өөреникчилери бо экспедицияның составында янзы-бүрү ажылдарга киржип, базырыктарны канчаар казарын, ол үеде чурттап чораан улустарның амыдырал-чуртталгазының байдалын база хайнарда, кежээлерде чурумалдарны өөренип көрүп турарлар.

И. САМБУ.

План күүселдези дээш

САРЫГ-СЕП. (Телефон-биле). Каа-Хем районнуң үлетпүр комбинады ай болгаш квартал планнарының күүседилгези дээш шыңгыы демиселди чорудуп эгелээн. Бо чылдың чеди айларының дургузунда продукция бүдүреринин талазы-биле планын 122 хуу кылдыр күүседип, чүгле июль айда ол талазы-биле планын безин, четче эвес медээлерни ёзугаар алырга, 111 хуу чедир күүседип шыдапкан болуп турар. Ол дугайын биске район үлетпүр комбинадының директору А. Г. Перестороннин дамчыткан.

— План күүселдезиниң талазы-биле чедиишкиннивис турза-даа четпестеривис база-ла бар болуп турар. Продукция бүдүрериниң планныг онаалгаларын күүсетсивисе-даа, бо эрткен чеди айда барааныт продукция талазы-биле планны күүседип шыдаваан бис. Оон кол-ла чылдагааны болза үлетпүр комбинадының дирекциязы болгаш бисте партия организациязы (секретары эш А. Д. Есипов) бүгү кижилерни план күүседилгезинче болур-чогууру-биле органивастап шыдаваанывыстыы херечизи-дир. Ам бо хүннерде ол бүгү четпестерни дарый эдип алырының хемчеглерин ап чорудa берген бис—деп, Александр Георгиевич чугаалап турар.

Чаа өөредилге чылынга

ТУРАН. (Телефон-биле). Бо хоорайда бүдүрүлге-өөредилгелиг 11 чыл школазының директорунуң хүлээлгезин күүседип турар З. Г. Батковадың бистиң редакцияга дыңнатканы ёзугаар алырга, школаның чайгы септелгези бүрүн доозулган. Бо чылын школаның класстарлыг 4 бажыңын, бир интернатты, өөредилге мастерскаязын, автомашина гаражын болгаш өөредилге кабинеттерин долу септелгеге кииргени. Аңаа чугайлаар, малгаштаар, печкалар салыр, будуур чергелиг хөй ажылдарны кылчып, ук школаның боттарының 8—9-ку классчы оолдар, кыстары практика эрттирип, ажылдап чайлааннар.

Ам бо хүннерде септелге талазы-биле чедир кылдынмаан ажыл чок, чүгле дериглер чедир алдынмаан болуп турар. Өөредиирге херекселдери болгаш дериглери садып алыр кылдыр 3 муң рубльди школа алза-даа, оон-биле бо хүннерге чедир чүгле шкафтардан өске чүнү-даа садып алыр аргазы чок болган. Кызылдың өөредилге херекселдери садар магазининде ук школаның хереглээни дериг-херекселдер амдызында чок болуп турар.

Школаның келир кыжын одаар ыяжын болгаш хөмүрүн бүрүн экпеп дүжүртүп алган. Ниитизи-биле школа чанында 700 кубометр оттулар ыяш болгаш 200 тонна ажыг хөмүр даш чедиртинген.

АЖЫЛ-ИШЧИ

Юля Михайловна Бабушкина сөөлгү 17 чылдарда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырынга хлеб быжырып ажылдап келген. Кызымаккай ажыл-ишчиниң холун дамчыштыр хүн-бүрүде 1100 кг эки шынарлыг хлеб чурттакчылыг суурга болгаш ферма, бригадаларже тарап турар. Эш Бабушкинаның хлеб быжырарының шынары кончуг эки, ынчангаш чемненикчилер үргүлчү мактап турар.

М. ЛАМА.

Тараа хүлээп алырынга белен силер бе?

Бүгү тала-биле белен

ТУРАН. (Телефон-биле). Чеди чылдың бешки чылының дүжүдүн ажаап алыр өй улам-на чоокшулаан. Аңаа хамаарылгалыг ажыл-агый бүрүзүн, кижилер бүрүзүн далаштырып келген. Тарааның чаа дүжүдүн хүлээп алырынга белен бе, бо чылын тараа хүлээп алыр пунктуда кандыг чаартылга ар болганыл? деп айтырыгны Туран хоорайның тараа хүлээп алыр пунктузунуң директору Николай Филиппович Пичугинге бистиң корреспондентивис салган.

— Бир дугаарында, чаа тарааны хүлээп ап эгелээринге шуут белен бис деп, чоргаарал-биле харылаар ужурлуг мен. Бистиң пунктуң ажылчыннары, механизаторлары болгаш тускай мергежилдиг кижилериниң бир демниг ажыл-ижиниң ачызында бүгү-ле кылдынза чогуур ажылдарның кол ооргазы доозулган, ам үеде арткан каш үүрмек ажылдарны кылып доозар чеде берген бис.

Бо чылын бистиң тараа хүлээп алыр пунктувус эрткен чылда турганындан улам-на чаартынган, харын-даа анир чылын чамдык механизастаттынган адырлар турза-даа, бо чылдыңга ону канчап-даа демейлеп болбас. Тараа чүдүрген автомашинаның кырындан тарааны саадал чокка дүжүрүп алыры; ону деңзи дамчыштыр эрттирери; оон тараа кургадыр машиналарже дамчылары болгаш складтарга чедиреринге дээр бүрүн механизастаттынган. Ол-ла бүгү деригтерни чаңгыстап адаарга: бирээде, сепоратор дээр тараа арыглаар машина белен. Ону чүгле чаңгыс кижи башкарып турар; эрткен чылын автомашинадан тараа дүжүрерде автокөдүрүкчүге эптиг кылдыр машинаны ылавыла дедир көрүндүр ээп келир ужурга таваржып турган болза, ону бо чылын эде эптээнинин ачызында, ам машина херимче кирип келген аайы-биле ону автокөдүрүкчү кайы бир ийинче ийлендиргеш, азы соондан төктүр кылдыр мурнундан көдүртүптер кылдыр таарыштыр кылып каан; ийи улуг чаа транспортёрну тургускан; мурнунда-ла бар турган механиктиг кургадыкчы машинаның кырынга (ону септеп каан) база бир чаа тараа кургадыр «СЗС-8» деп маркалыг машина немепкен, ону бо айның 15-ке чедир бүрүн белен кылдыр эптеп тургузупкан турар.

Техника-биле туддур чепсегленип алган-даа коллектив болза, ооң күш-ажылчы чедиишкинин чүгле кижилерден, ону башкарып кадагалаан кадрлардан хамааржыр болгай. Ынчангаш бо коллективтиң эң үнелиг чүүлдери—ооң ажыл-ишчи кижилери, күш-ажылга шылгараан мурнакчылары болуп турар. Бажан оларның четчелээшкинин ында кандыг байдалдыг? деп айтырыгны салырга, Николай Филиппович күзелдиг-биле мынчаар харылаан:

— Эки кижилер-биле бистиң коллектив байлак. Бо чылдың дүжүдүнуң тараазын хүлээп алырынга сезонда үш ээлчег-биле ажылдаар кижи күжү бисте четчелеттинген. Оларның дузазы-биле тараа хүлээп алыр пункт дүн-хүн чокка, туруушкун болгаш саадал чокка ажылдап шыдаар долу аргалыг болу берген.

Механизаторлардан септелге болгаш белеткел ажылдарының үезинде Батеев, Васильев, Бышкин олар, херээжен ажылдакчылардан—Шишканова, Мельникова, Кучерова болгаш бызаңчылардан Плотников ышкаш кызымак ажыл-ишчилер өске эш-өөрүнден үлегерлиг ажылдап, мурнакчыларның одуруунда үнгеннер.

Тураның тараа хүлээп алыр пунктузу оттулар чүүл болгаш электроэнергия талазы-биле база-ла белен кылдыр хандыртынып ап шыдаан. Ам бо хүннерде чамдык тараа складтарын чугайлап болгаш малгаштап дооскан, чамдыктарының харын-даа шалаларын безин чуп каан. Ынчангаш бо тараа хүлээп алыр черниң ажылдакчылары чаа тарааны хүлээп алырынга бүрүн белениниң улуг өөрүшкү-биле демдеглеп турары чөп.

Келир чылдың дүжүдүнге

Улуг-Хем районда «Чодураа» колхозтуң механизаторлары келир чылдың дүжүдүнге белеткелди хынамчалыг чорудуп турар. Хендергениң Мөгай, Узун-Хову шөлдеринде кур черлерни шиигээдип алырынга 10 трактор агрегаттары ажылдап эгелээн.

Ээлчегде 4 гектарны аңдарар нормазы эш Давзакай 4,3 гектар, эш Мааады 4,5 гектар кылдыр күүседип турар. Ажыл-ишке үлегерлиг ол ышкаш механизаторларны хөйнү илередип болур. Механизаторларның ажылынга дузалашпышаан, өөредилгени практика-биле холбаштырып турар школачылар ол бригадада база бар.

Чуртка тараа бүдүрериң улам көвүдедири дээш бригаданың чаңгыс эп-сеткилдиг ажылдааны-биле, олар кыска үениң иштинде 600 гектар кур черлерни аңдарып белеткээн. Ажылдың фронтузу калбарып, шынары улам экижип турар.

Мооң-биле кады чамдык четпестерни база айтыр херек. Ол бригада колхоз төвүнден 120 километр ырак черде болганда колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы олче сагыш салыры кузенчиг. Чижээ, кижилер ортузунга тайылбыр ажылын чорудар, номчулга, беседаны калбартыр, ниити чемненилгени организастаар, үрелнишкиннерни дүрген чайладырынга септелгени хандырар, оон-даа өске.

С. НАМЧАН.

Француз далайжыларның ажыл соксадыышкыны

ПАРИЖ. СЭТА-ның корреспондентизи Л. Бобровтуң дамчыдып турары болза: Парижтиң радиозунуң билингени-биле алырга, садыг флодунуң судноларының далайжыларының болгаш механиктериниң ажыл соксадыышкыны «социал талазы-биле боттуг чүүлдүң кол болуушкуну», хүннүң кол болуушкуну апарган. Ажыл төлевирин көвүдедирин болгаш судноларда күш-ажылдың байдалдарын экижидерин судно ээлеринден негеп турар француз далайжыларның ажыл соксадыышкыныг демисели 12 хүнде үргүлчүлеп турар.

Баштайгы он хүннерде ажыл соксадыышкыны-биле 180-ден эвээш эвес суднолар хаара туттунган: сес муң далайжылар далайже ажылдап кирериинден ойталаан. Порттарда ажылдап турар ийи муң далайжыларны болгаш суднолар механиктерин оларга база немээр херек. Ынчангаш хүн бүрүде өртээлдерге улам хөй санныг корабльдер ажыл чок куруг туруп турар. Марсельдиң, Ниццаның болгаш өске-даа мурнуу порттарның далай вокзалдарында 18 муң пассажирлер мөөңнелген турган. 1.300 пассажирлер сөөртүп чоруур «Франс» деп океан лайнери Гаврск портта бүдүн хүннерде туруп турар.

Буржуаз парлалга болгаш радио ол бүгү хүннерде ажыл соксаткан далайжыларга удур шуугаазыннарны үндүрүп, шөлээлеп чоруур пассажирлерге «таарымча чок» чүүлдерни чедирип турар деп оларны буруудадып турар.

Француз садыг судноларының матростары аар-берге байдалдарга ажылдаар ужурга таваржып турар, ол байдалдар база-ла улам дорайтап бар чыдар. А оларның иштинден дыка хөй кижилер айда чүгле 460 франкты ажылдап ап турар.

Амгы ажыл соксадыышкынын эгелээш далайжылар болгаш суднолар механиктери ажыл төлевирин ниитизи-биле 8 хуу көвүдедирин негээн. Ынчаарга суднолар ээлери чүгле 5 хуу немелдени бээринге чөпшээрежип турар.

Ажыл соксаткан далайжылар, суднолар механиктери болгаш порт ажылчыннары август 3-те хүннүң ийиги чартыында ажылын катап эгелээрин шиитпирлээн. Далайжыларның чөптүг негелделерин хандырар күзел чок суднолар ээлериниң болгаш эрге-чагыргаларның үүлгедииниң уламындан качыгдап турар хөй муң пассажирлерниң берге байдалын ажылды катап эгелээр дугайын шиитпирлээрде олар база барымдаалап көрген. Ынчалза-даа суднолорга ажылдап кирбишаан, далайжылар болза бир эвес август 6-ның кежээзинге чедир оларның негелдезин хандырбас болза, 48 шакта ажыл соксадыышкынын база катап чарлаарын баш удур сагындырганнар.

——○——

ЧЕР ШИМЧЭЭШКИНИНИҢ УРЖУКТАРЫН УЗУТКААР

БЕЛГРАД. (СЭТА). Югославияның коммунистер Эвилелиниң ТК-зының күүскомунуң калбак хуралы чоокта чаа болуп эрткен. Скопльде чер шимчээшкининиң аар уржуктарын узуткаар талазы-биле хемчеглерни ол хуралга чугаалажып көрген. Хүлээп алдынган шиитпирде күүскомунуң демдеглеп турары болза, Скопльде чер шимчээшкининден качыгдаан чонга бүгү таланың дузаламчызын көргүзеринге белениң, онза эп-сеткил каттыштырылгазын Югославияның улустары көргүскен.

Югославияның улус армиязының кезектериниң, чаягаар болган халаптарга удур демиселдиң талазы-биле штабтарның, Югославияның болгаш даштыкы чурттарның медицина болгаш өске-даа техниктиг командаларының, Скопльдиң чурттакчыларының эрес-маадырлыг ажылын күүском онзалап демдеглээн. Югославияның улузу-биле өске-даа чурттарның улустарының болгаш чазактарының калбак эп-сеткил каттыштырылгазын база демдеглээн.

Чер шимчээшкининиң уржуктарын дүрген узуткаар, Македонияның найысылалы—Скопльде амыдыралды чогуумчудар болгаш хоорайны катап тургузарынга дузалап турар тодаргай хемчеглерни шиитпирде айыткан.

НЬЮ-ЙОРКТА ЧЫСКААЛГАННАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бруклинде эмнелге тудуунче эртирбейн дүй турупкан ээлээн каш чыскаалганнарны Нью-Йорк полициязы база катап тудуп хоругдаан. Туттурганнарның аразында Джеймс Пик — «Хосталганың чоруушкунунуң» шимчээшкининиң эгелекчилериниң бирээзи. Ол чоруушкуннарның киржикчилери автостанцияларга, кафетерияларга болгаш ресторанарга баргаш, аймак-сөөк ылгаар чорукка удур дидими-биле чүве чугаалавышаан, ийи чыл мурнунда Мурнуу Штаттарны бир кыдыр кезээн.

Амгы үеде «Хосталганың чоруушкунунуң» хөй-хөй киржикчилери аймак-сөөк ылгаар чоруктуң янзы-бүрү хевирлеринге удурланган чыскаалдарда идепкейлиг киржип турар. Дж. Пик аймак-сөөктүң дең эргелиг болур чоруунуң конгрезиниң удуртулгазының составында кирип турар.

Бүгүнсте чуртталга бажыңнарының тудуунга, губернатор Рокфелерниң болгаш Нью-Йорктуң даргазы Вагнерниң албан черлеринге ажылга хөлезилеп алырда аймак-сөөк ылгаар практикага удур чыскаалдар мурнуку хевээр үргүлчүлеп турар.

Нгодиньдьемчилерниң чидирии көвүдеп турар

ПАРИЖ. (СЭТА). Тодаргай чырыттынган медээлерни барымдаалааш Франс Пресс агентилелдиң Сайгондан дыңнадып турары болза, июль 24-тен 31-ге чедир үениң дургузунда нгодиньдьемчи шериглер национал-хосталга күштеринге удур тулчуушкуннарга 600 хире кижизин өлүртүп, балыгладып, туттуруп база ис чок чидирип когараан.

Бо чылдың эгезинден бээр чазак шериглериниң чидирии хүн бүрүде ортумаа-биле 200 кижи болуп турарын база үстүнде көргүскен чурагайлар национал-хосталга күштериниң өзүп турар идепкейжизин илередип турар дээрзин Франс Пресс агентилел айыткан.

АКШ-та удурланыышкынның чыскаалдары

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сөөк-язы ылгаар чорукка удурланыышкынның чаа-чаа чыскаалдары АКШ-тың ээлээн хөй хоорайларынга болуп эрткен. Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, ажылга кирерде негрлерни ылгай көөр чорукка удурланган 100 ажыг чыскаалчыларны Нью-Йоркка тудуп хоругдаан. Бостонга болган чыскаалдың киржикчилери школаларга уругларның кады өөренир дугайында айтырыгны шиитпирлээрин негээн.

Чоокта чаа Москвага делегейниң кинофестивалы болуп эртиен болгай.

ЧУРУКТА: ол фестивальды Кремльдиң Съездилер ордузунга ажыдып турган үезинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Борис ЕГОРОВ

ӨРҮ, КУДУ

(РАССКАЗ)

...Ала-оолга мындыг таварылга болган. Ону дыка бедик депшиттээндаа. Ынчалза-даа... ол клуб эргелекчизи турган, культура килдизиниң эргелекчизи болу берген.

Үстүкү черже кыйгырты бергеш, оон-биле каш кижи чугаалашкан.

Баштай эш Тавангай чугаалашкаш, эш Дискекпенге чедирген. Оон соонда Холдугбан-биле чугаалашкан. Холдугбан оон анкедин кичээңгейлиг номчуп, амыдырал чуртталга болгаш агаар бойдус байдалының дугайын чугаалашкаш, адак соонда мынча диген:

— Ынчаарга мындыг-дыр, бис силерни депшидер-дир бис.

Ол чугаа эш Хаваковтуң кабинединге болган.

Хаваков анкетти-даа номчувазы. Холдугбанның кыска тайылбыры анаа четчир. Ала-оол-биле чугаалажыр-даа чай чок: телефон-биле олбо чугаалашкан.

Телефоннашкан соонда Хаваков дужулге сандайындан туруп келгеш, Ала-оолдуң холун туткан. Ол дээрге айтырыг шиитпирлеттингени ол.

Хаваковтуң кабинединден Холдугбан-биле кады Ала-оол үнүпкен. Коридорга үнүп келгеш, Холдугбан чиигей берген чүве дег чугаалаан:

— Ча, ол-ла болгай, шуут гаарышкан. Ажылдаар-дыр силер. Үгэмыктың мурнунда-ла—шырак кадрлардан шилип алынар. Культура килдизинде ажылдаар кижизи чок албан-дужаалдар хөй болгай.

Ындыг албан-дужаалдар шынап-ла хөй болган: мурнуку эргелекчи-биле кады килдистен хөй ажылдакчылар ажылдан үндүрткен. Олар ёзулуг-ла хөй кижилер болганы билдинген. Оларга кижилерниң билиг мергежили, мөзү-шынары хамаан-чок, а чүгле үстүкү черлерже телефоннаары чугула турган. Олар мынча деп телефоннажыр-даа турган:

— Мария Ивановнаны инструкторга кирип ап көрүңер. Эки кижи, Иван Ивановичиниң кадайы-ла болгай.

Иван Иванович ажылдан дужурткен, оон ады ам хүндүлүг эвес апарган. Хаваков фамилиялыг Николай Николаевич чедип келген.

— Бистиң культура килдизи улаан-дыр, ону оттур силгиир херек —деп, Хаваков чугаалаан.

Силгиишкин-даа болган. Түңнелинде Ала-оол эргелекчи апарган.

Баштайгы хүннеринде ол бодунуң чаа кабинединге дан бажындан кежээ орайга чедир олуруп алгаш, канчап-ла кадрлар шилип алырыл —деп, тапкылап, боданып келген.

Ынчалза-даа анаа үр-даа бодаар чай бербээнир.

Хаваков телефоннаан:

— Килдизиниң бодунга эш Холдугбанны кирип ал. Эки кижи, эш Холдугбанның кадайы-ла болгай. Бажың ажылы кылып келген кижи, ам хөй-нийти ажылы хайныктырарын күзеп турар-дыр. Культураже чүткүлдүг кижи-дир, деткиир херек.

Оон Холдугбан телефоннаан:

— Дискекпенаны кирип ал. Эрес шовааа кыс чүве. Дискекпенниң уруу-ла болгай. Чечен чогаалга ынак болгаш черле ынчаш...

А оон соонда Дискекпен телефоннап кээп-тир:

— Тавангайнаны ажылга хүлээп ап көрем. Ындыг санал бар-дыр. Ажылдаар черден тывар. Тавангайның кенни болбазыкпа...

Ала-оол ам канчаарыл? Ынчангаш, ол кижилерни кирип ап, ажылдадыр черлерни тып-ла турган. Оон өскээр канчаар-даа арга чок: Холдугбанны Хаваков деткиир, Холдугбан—Дискекпенни, Дискекпен—Тавангайны деткиир. Олар шуптузу—Ала-оолду. Ынчалза-даа культура килдизиниң ажылдаары база херектиг-ле болгай. А ол килдис ажылдап чадап-ла турган.

Хаваков мынча деп телефоннаан:

— Ала-оол дыңнап тур сен бе? Холдугбан кадайынга ийи-ле неделя шөлээлеп берип көрем. Ашаан ажаар апарган кижи-дир.

— Ала-оол сен бе? Холдугбан-дыр мен. Дискекпенаны он-на хонукта ажылдан шөлээледип көрем. Оон ашаа командировка чоруур. Кадайын кады ап чоруксап турар-дыр.

А Тавангайның кенниниң айтырыы улам-на нарын болу берген. Ону хары угда каш ай дургузунда шөлээледир апарган, чүге дизе сааттанганының шөлээзин алыр ёзу келген.

Ала-оол улуг тынгаш, дужааларны бижип-ле турган. Кым ажылдаарыл ам? Анаа мындыг ооржургалыкчы бодал кирип келген: бүгү ажылдакчылар шөлээлеп, гулятаваан-даа болза, оларда ажык чүү боор, а чүгле ажылдакчылар дапзызын дуглап турар кижилер-ле болгай. Ажылдаза-даа, ажылдавазадаа дөмей-ле.

Холдугбана шынап-ла культураже чүткүлдүг: дангаар-ла баш дүгү кылдырар, дыргак будудар, арын чараштаар черлерже баары-биле онзаланчак. Дискеклена номга ынакшылдыың шак бүрүзүнде көргүзүп, дантаар-ла элик-хеп хевири чураан, тайылбырлаан журналдар ажыдып, сонуургап турар.

А Тавангайна эртемге ынакшыл берген. Черле нийти эртемге эвес, а медицинага.

— Тавагайна бөгүн кайдал? Дүштеки чем шагы чоокшулаан, а ол ам-даа чок.

— Эмчиже барган. Бир чаа эмчи келген деп дыңнаан. Оон-биле сүмележиксээри аажок кижи-дир ийин —деп, харыылаан.

— Бо-ла ажылдакчыларны бо!—дээш, эргелекчи улуг тынган.

А оон ынай ол улуг тынарындан харыксыраан. Ажылдакчыларның чурумун тудуп, «харысалгалыг ажылдакчылар, кандыг-бир черзе эвес, а культура килдизинде ажылдап турар улус-тур силер» деп эргелекчи тайылбырлап чугаалаксай берген.

Ындыг чугаа кылырынга колхозтан келген чагаа чылдагаан болган.

Колхозтуң аныяк агроному ол чагаада мынча деп бижээн:

«Эргим эш Ала-оол! Силерниң килдисче мен чагаа чорутсам, уран чурулга пропагандазының дугайында бодалдарымны илереткен мен. Чүү болганыл? Эш Тавангайна ат салган харыыны номчаан, өскээр чагаа бижээн-дир мен деп билдим. Росинант үези деп бижээн болду. Росинант үези деп чүве чок-ла болгай. Уран чурулгага ренессанстың үези турган. А росинант дээрге Дон-Кихоттуң мунар аъды-дыр...»

Эргелекчи элдепсиниш, калырыгай берген. Тавангайнаның ол кыйгыртып алгаш, аът биле үениң аразында ылгалының дугайын анаа дыка-ла үр тайылбырлаан. Арнынга чугаалаарга энчок сестерни-даа, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң дугайын-даа чугаалаарындан ол чалданмаан.

Тавангайна-биле оон чугаалашкан чоруу килдистиң өске ажылдакчыларының сеткил хөөнүн дыка-ла баксыраткан. Оон соонда Ала-оолдуң хөөнүн база дорайтаткан. Чүге?

Культура килдизиниң эргелекчизи Ала-оолду эш Хаваков бодунга кыйгыртып келгеш:

— Силерниң килдизиңер багай ажылдап турар-дыр. Хөделбейн турар-дыр силер, билип ап көрүңер. Биригээр чугаалаарга удуп турар-дыр силер.

— Мен дээрге... бис дээрге...— дээш Ала-оол шыныктырарын оралдажырга-даа, Хаваков ону дыңнаарадаа хөңнү чок.

— Силер коллектив-биле бээин эптиг боон ап шылаваан-дыр силер. Ажылдакчыларыңар силерге таарзынмайн турар. Кижилер-биле ажылдап билбес-тир силер...

...Ала-оол чаңгыс хүн өскен: клуб эргелекчизи турган, культура килдизиниң эргелекчизи апарган. Бүдүрттан өрүлеп үнген.

Эш Хаваков-биле чугаалашкан соонда Ала-оол өрүлеп үнген иин-биле дедир куду балыпкан: үстүнден—куду. Клуб эргелекчизинге кижи хүлээп албайн турганы-ла Ала-оолга эки болган.

Очулдурган Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

Аргалары чаа, сорулгалары эрги

Колония чораан чурттарның хөй нуруузу хосталгалыг демиселдиң түңнелинде политика талазы-биле хамаарышпас чорукту чаалап алганнар. Ынчалза-даа империалистиг күрүнелер мурнунда бодунуң колониязы кылдыр ажелеп чораан черлериниң байлактарын оорлап, төтчеглээр база улустарын мөлчүүр күзелинден ам-даа ойталаар хөңнү чок болуп, колониалдыг тергиилелдиң үезинде боттарының ажелеп алган туружун ол хевээр камгалап алырын оралдажып турарлар. Ол сорулгаларны боттандырарынга классиктиг колониализмниң аргалары ам ажык бербес апарган. Ынчангаш империалистер ам чаа хевирлиг чүүлдү ажыглап турар апарган, ынчалза-даа уткасы-биле алыр болза колониализмниң чаа хевири деп ам адап турар, улустарны дарлаарының системазы ол боор турар.

Практикага колониализмниң чаа хевириниң механизми канчаар хөделип турар дугайын империалистерниң Африкада чорудуп турар политиказы тодаргай көргүзүп турар. Колониализаторлар боттарының кол күженнишкиннерин хамаарышпас чурттарның национал тускай ботэргезин үрээринче угландырып турар. Оларның ажыглап турар чүүлдери база аргалары дыка янзы-бүрү болуп турар. Ол дээрге бирээде, хамаарышпас чоруунуң өртээ кылдыр политиктиг, экономиктиг база шериг талазы-биле дең эвес эргелиг дугуржулганы африканнарга албадаары болуп турар. Француз колонизаторлар Африкадан үнерде, Барыын база Экваториалдыг Африканың чурттары-биле «кады ажылдажылга» дугайында болгаш «камгалал» дугайында дугуржулгаларны чарган, ол дугуржулгалар шериг баазаларын тургузар болгаш шериг тургузар эргени французтарга берип турар. Ындыг дугуржулгаларга мурнунда бодунуң колонияларын чораан чурттар-биле Англия база хол үжүү салганнар.

Англия агрессчи бөлүк НАТО-нуң кежигүнү чүве болганда, африка чурттарында шериг баазалары чаягаар-ла аныяк күрүнелерниң хамаарышпас чоруунга айыылды тургузуп турар. К[illegible] хар[illegible]ааларның эң а[illegible]ыг хевири болза колдуунда мурнунда Францияның колониязы чораан чурттар-биле «Ниити рыноктуң» чарганы африка чурттарының ассоциациязы болуп турар. Ындыг ассоциацияның сорулгазы — африка чурттарын эргидеги метрополийлеринге аграр-чиг-эт бүдүрер чери кылдыр база оларның үлетпүр кылыгларын садып сайгарар рыногу кылдыр мөңгежидер, Африка чурттарны капиталистиг системаның аспаанга хевээр артырары болуп турар. Ындыг политиканың хөй багай уржуктарының чүгле бирээзин ап көрээлиңер: бараанңарның дең эвес эквивалентизи орнажырындан Африкага когарал болуп турар. Кошкак хөгжүлделиг бүгү чурттарның ындыг орнажылгадан когаралы чылда 15 миллиард доллар болгаш «Ниити рынок» биле ассоциацияның байдалында ол оон-даа дыка улгадып болур.

Ийиде, национал хамаарышпас чорукту чок кылыр дээш, империалистер чамдык чурттарга бодунуң аайындан эртпес чалча чазактарны организастап турар болгаш ында администрация аппарадында бодунга шынчы кижилерни азы метрополи кижилерин олуртуп турарлар. Нигерияның хамаарышпас чоруун чарлааның соонда, ооң албан-хаакчы аппарадының колдуу англичаннар болу берген. Шак-ла ындыг байдал Францияның колонияларында база бар. Тускай дыңнадыгны ёзугаар алырга, Сенегалдың административтиг албан черлеринде беш муң даштыкы кижилер кирген болуп турар. Бодунуң дааныыр турар кадрларын колонизаторлар баш бурунгаар белеткеп алган турганнар. Чижээ, Францияның өөредилге черлерин дооскан 12 министрлер, бежен шаа префекторлар, дыка хөй элчиннер Африка чурттарында бар деп 1962 чылда французтар мактанып турганнар. Колониалисчи бо тактиканы «мага-бот башкарар дипломатия» башкарып, бодунуң чонундан хоорулган, түс черниң удуртукчуларын ырак черден башкарарының аргазы-биле боттандырып турар дипломатия деп Гананың президентизи Нкрума ынчаар адаан.

Үште, Колонизмниң чаа хевириниң бир чугула чепсээ болза африка чурттарын үүрмектелдирип чарары болуп турар. Африканы кижилерниң доктаап тургустунган төөгүнүң кызыгаарын болгаш экономиктиг сонуургалдарын барымдаалап көрбейн үүрмек кылдыр быдарадыр чорук болза аныяк күрүнелерниң хөгжүлдезинге кедергей таарымча чок болуп, күрүнелер аразының үскүлежиишкиннериниң база маргылдаларының үнер чылдагааны болуп турар. Ол чорук арбитир боон хөделир арганы колонизаторларга берип турар, хамаарышпас күрүнелерниң иштики херээн олар ындыг янзы-биле холгаарлаар аргалыг болуп турар. Оон түңнелинден болуп турар мындыг бир чүүлдү кичээп көрзе чогуур: четчир хөреңги чок, бичии күрүнеге күрүне аппарадын, шеригни, айыыл чок чорукту камгалаар күштү болгаш өскелерни-даа ажаап-дежээринге дыка улуг когаралдыг болгаш берге болуп турар.

Эрге-чагырганы сандарадыр тодаргайлаарга, бүрүн эргелиг автономнуг районнарны тургузарының аргазы-биле төп чазактың туружун кошкадыр империалистиг политика аныяк күрүнелерге улуг когаралды база чедирип турар. Кенияга хамаарышпас эргени бээринге чөпшээрежириниң мурнунда колонизаторлар ону автономнуг чеди можуга үлегеннер, Нигерияны — автономнуг үш районга, Уганданы — 4 хаанчыгаштарлыг кылдыр чаргылаан болгаш өске-даа. Моон чылдагаанындан болган чагырганың эмге-түк чок хөй чарыгдалдары, аажок хөй хөреңгини сырып турар, хөй-хөй чугула шиитпирлерни боттандырарын саададып турар. Чижээ, Нигерияны автономнуг районнарга үүрмектелдирип чарганынга холбаштыр генерал губернаторну, үш губернаторну, премьер-министрни, үш область премьерлерин, 100 ажыг министрлерни, дыка хөй санныг парламент депутаттарын болгаш өскелерни-даа тургузарынга хөй хөреңгини төлеп турар. Администрация аппарадынга Нигерияның чарыгдалы ол ышкаш аппаратка Англияның чарыгдалындан дөрт катап улуг болуп турар.

Ынчангаш, адак сөөлүнде, империалистерниң үрегдекчи ажылдарын — колониализмниң чаа хевириниң эң айыылдыг чепсээниң дугайын база чугаалаза чогуур. Франция солун «Фигаронуң» бижээни-биле алырга, «бодунуң кандидатуразын колониалдыг эрги чурттарның салгакчызы кылдыр депшиткен» Каттышкан Штаттар бо угланыышкынга бодунуң ажылын хайныышкынныг чорудуп турар. Олар бодунуң талазынче национал буржуазияны, күрүне аппаратының ажылдакчыларын, шеригни, полицияны, профэвилел ажылдакчыларының чамдызын хандыдып алырын кызыдып турарлар. Оларның аргазы—садып, хээлилээр, күткүп мегелээр, кыжаныр. Политиктиг ажылдакчыларны өлүрери болуп турар. Оон тодаргай херечизи—Конгога АКШ-тың үүлгедии болур. КНО-нуң аппарадын ажыглап алгаш, АКШ барыын чүктүң өске чурттары-биле кады Конгога корум-чурум чок байдалды тургускаш, дүрүм ёзугаар чазаан чайлаткан, оон соонда оон баштыңчызы П. Лумумбаны өлүрерин организастаан. Конгода депшилгелиг кижилерге удур, патриоттуг бүгү күштерге удур реакциячы күштерни деткивишаан, оон иштики херээн холгаарлаар чоруун АКШ ам-даа соксатпаан. Ажылчын база профэвилел шимчээшкининче АКШ улуг сагыш салып турар. АФТ-КПП, «хостуг» профэвилелдерниң бүгү делегей конфедерациязын болгаш өске-даа организацияларны дамчыштыр, АКШ болза африкан профэвилелдер ажылдакчыларын белеткээринге, оларны садып хээлилээринге дыка улуг хөреңгини үндүрүп турар.

Колониализмниң чаа политиказының чугула чүүлү болза Африканың улустарын идеология талазы-биле сургаары болуп турар. Империалистерниң пропагандазының сорулгазы — бодунуң чурттарын хөгжүдериниң чаа оруктарын дилээр чорукту Африканың улустарынга болдурбас. «Капиталистиг оруктап хөгжүүрүнүң ажыктыынга» оларны бүзүредири болур. Бо мегечи пропаганда коммунизмге удур туктуг адаа-биле чоруттунуп турар. Империализмниң идея талазы-биле чепсегленикчилери социализм болгаш коммунизм дугайында хоралыг хоозун меге чүүлдерни тарадып, социалистиг чурттарның политиказының сорулгаларын каржызы-биле мегелеп өскертпишаан, Совет Эвилелиниң амыдыралының болгаш чедиишкиннериниң дугайында шынныг чүүлдерни улустардан чажырып турарлар. Чүгле европа эвес, харын база африкан дылдарга Африка чурттарга дамчыдылгаларны кылып турар «Американың үнү» деп радиостанциязы, «Тайбыңның корпузу», АКШ-тың информастыг агентствозу, АКШ-тың база барыын чурттарның даштыкы чурттарда хөй санныг «культура төптери» болгаш өскелер-даа шак ындыг бужар ажылды кылып турар.

Колониализмниң чаа политиказы Африканың улустарынга улуг хора чедирип турар деп чүве чугаа чок билдингир, ынчалза-даа империалистерниң күзээни дег ындыг ажыкты оларга бербейн турар. Колонизаторларның ёзулуг шын сорулгазын африканчылар улам-на тодаргай билип ап, антиимпериалистиг туружун улам шиитпирлиг-биле ээлеп ап турарлар. Колониализмге болгаш империализмге удур угланган ээлээн каш чугула шиитпирлерни хүлээп алган Африканың хамаарышпас чурттарының удуртукчуларының Аддис-Абебага болган май конференциязы ону онза тодаргайы-биле көргүскен. Ол шиитпирлер болза Африкада сөөлгү чылдарда улам-на күштелип турар антиимпериалистиг чүткүлдүң түңнели болган.

Ынчангаш шак ол үеде, Африкага даштыкы чурттарның капитал салыышкыннарын хевээр арттырарының колониалисчи чаа хевир-биле бодап кылганы ырак-та-ла таварылга эвес. Ындыг оралдажыышкынның уткызын даштыкы девискээрлер талазы-биле тускай эртемниг француз Жак Лефебр эң тодазы-биле чугаалаан. «Капиталистиг бүдүрүлгелер-биле түс черниң компанияларын эң долузу-биле каттыштырар болза, оларны национализастаттырбазынга немелде эң эки магадылалды бээр ийик. Харын-на капиталистиг бүдүрүлгелер эмин эртир даштыкы характерлиг болганының чылдагааны-биле оларга национализастаашкын айыылы кыжанып турар болгай» деп чугаалаан. Каттышкан ниитилелдер Нигерияда, Соңгу Родезияда болгаш өске-даа чурттарда тургустунгулап турарлар. Ындыг быраларны ажыглап алгаш, империалистер бодунга ажыктыг угланыышкын-биле национал экономиканы хөгжүдеринге саадар чедирер арганы хевээр арттырарын бодап турарын билип алыры берге эвес. Ону ынчаар кылырда, империалистер Африка чурттарының үлетпүр хөгжүлдезинге сонуургалдыг кижилер боор мегеленип, Африканың өннүктери бис деп авыяастыг арганы хереглеп турарлар.

Ынчалза-даа, чаа илчирбелер-биле Африканы бектээр дээш, колонизаторлар кандыг-даа чүүлдерни база аргаларны ажыглаарын оралдажып турзажок, африка улустарының хосталгазының болгаш хамаарышпас чоруунуң дайзыны кылдыр хүн бүрүнүң амыдыралы оларны кээргел чокка сойгалап турар.

Д. КАСАТКИН.
(СЭТА).

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага бүлүттап, алзып каап турар хүн болур, кыска чаашкыннар чаар. Хүндүс диңмирээшкин болур. Хат ой-тавында, соңгу-барыын чүк угланыышкынныг.

Агаарның температуразы: республикага — 22—27, а Кызылга — 23—25 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Альба регия» 10. 12, «Үш мушкетер» (2-ги сериязы) 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Артемкиниң ужурадалары» 11.15, 1.15, «Үш мушкетёр» (1-ги сериязы) 3.15, 7.15, «30 хар харлаан хүнү» 5.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Маяковский ынчаар эгелээн» 2.30, 4.30, 6.30, «Ыыт чок ынакшыл» 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Даартагы сагыш човаашкыннар» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Улуг болгаш бичии кижилер» 5, 7, 9 шактарда.

Көдээ ажыл-агый ажылдары кадыыңарны камгалаңар

Колхозчулар, МТС-териң болгаш совхозтарның ажылчыннары, хууда гигиенаның дүрүмнерин сагыңар, ол чорук силерниң кадыыңарны болгаш ажыл кылып шыдаар аргаыңарны камгалаар.

Чем чиир мурнунда, албаннаар бажыңга кирген соонда база ажыл доозулган соонда холдарыңарны саваңнап чуңар.

Мага-боттуң арыг-шеверин сагыңар. Неделя санында чунар бажыңга кириңер, ак хептериңерни солуңар.

Диштериңерни камнаңар. Хүннүң-не оларны порошоктуг диш аштаар шёткалап арыглаңар.

Идиктериңерниң арыг-силиин хайгаараңар. Чурттаалга черинге кирер мурнунда оларны эки дүрбүңер. Идиктерни хүн бүрү аштаңар.

Хирлиг ак хептер болгаш даштыкы хептер аарыгларның тарадыкчылары болуп болур. Ак хептериңерни эки арыглап аштаңар.

Хову турлааның девискээрин хирлендирбеңер. Аъш-чем артынчыларын болгаш арыг эвес чүүлдерни уш-баш чок октаваңар, оларга тускай черден белеткеңер.

Көдээ ажыл-агыйның механизаторлары, тускай хептиг ажылдаңар. Ону чогуур өйүнде аштап-арыглап, септеп-селиңер, ол чорук силерни ириннеличел аарыглардан баш удур камгалаар.

Машина-септелге мастерскаяларының ажылчыннары, ажылдаар черниң арыг-шевери болгаш корум-чуруму дээш демисежиңер.

Үрезинни хораннап турар үеде тускай хепти, резина хол хаптарын болгаш сапогтарны кедиңер, арынны ынавыла дуглап алгаш ажылдаңар. Ажыл доозулган соонда тускай хевиңерни ужулгаш, салгынга каксыңар, ону тускай шкафтарга шыгжаңар.

Элээр эвес ажылдаар чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн кудудадыр болгаш кемдеп-кергээр таварылгаларга чедирип болур.

Тыва республиканың санитар-чырыдыышкын бажыңы.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС —00881 Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1963 ч. АВГУСТ 8 ЧЕТВЕРГ № 187 (5591).

Өртээ 2 көп.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Черниң «Космос-19» деп эдилгелиг кылымал спутниги 1963 чылдың август 6-да Совет Эвилелинге салып үндүрген.

1962 чылдың марттың 16-да СЭТА-ның чарлаан программазын ёзугаар космос делгемин шинчилээринге көрдүнген эртем аппаратуразын спутникте тургускан.

Спутникти дараазында параметрлерлиг кылдыр орбитаже салып үндүрген:

— долганырының эге үези 92,2 минута.

— Чер кырындан эң-не ырак бээриниң хемчээли (апогейзинга) 519 километр.

— Черге эң-не чоок эртериниң хемчээли (перигейзинга) 270 километр.

— орбитаның экваторже ийлеңнээниң булуңу 40 градус.

Эртем аппаратуразындан аңгыда спутникте бар чүүлдер болза:

— 90,022 мегагерц частотага ажылдап чоруур радиодамчыдыкчы.

— орбитаның элементилерин тодаргай хемчээринге херегләр радиосистема.

— приборларның болгаш эртем аппаратуразының ажылының дугайында медээлерни Черже дамчыдарынга херек радиотелеметриктиг система.

Спутникте тургускан аппаратура чогумчалыг ажылдап чоруур, каап турар информацияны ажылдап кылырын таарыштырылга-саналта төвү чорудуп турар.

Ленинчи ёзу-биле чурттаар, ажылдаар, өөренир

«Меңги харлыг мөкүлчек ак тайгалардан эгезин тыпкаш, чалым даглары чара чүткүвүшаан, мекуреш-мекуреш дагларның аразы-биле шурап баткан Хемчик хем каш чылдар мурнунда ыржым ышкаш чыткан. Ол дагларның бирээзинге үе-дүптен бээр үүжелеттиниң келген эртине байлак болур даг дүгүн ажыглалга кирер дээш ажыл-иш хайныгып үнгенден бээр каш-ла чылдар эрткен. Чоокка чедир-ле көшкүн малчын кижилер чурттап чораан бо черде ам Бүгү-эвилелге ужур-дузалыг улуг тудуг тургустунуп турар. «Тыва даг дүгү» комбинады болза бүгү чуртта Ленинчи Комсомолдуң шефке алганы—160 үлетпүр тудугларының бирээзи—ында бистиң Төрээн чуртувустуң янзы-бүрү булуңнарындан келген аныяктар чүс-чүс комсомолчу-аныяктар бот-боттарынга дузалажып, эрес оруктуг ажылдап, өөренип, чурттавышаан, боттарының улуг акылары коммунистер-биле кады чаагай түңнелдерни чедип ап турар...» Бо болза ол тудуг эргелелинде комсомол комитединиң секретары Анатолий Шираевтиң чагаазындан одуруглар-дыр.

Хоочун болгаш келир үедеги салгалдың мурнунга боттарының патриоттуг хүлээлгезин бедии-биле медереп билбишаан, бистиң алдарлыг аныяктарывыс Ыракты Соңгу чүктүң, Сибирьниң, Ыракты Чөөн чүктүң улуг тудугларынче болгаш кур черлерни шингээдип алырынче партияның кыйгырыы-биле шак ындыг эрес оруктуг чорупт турар.

Дөскел чок чалыы назын! Ол дээрге күштүң, угаан-бодалдың, күзел-соруктуң кайгамчык үези. Бистиң ленинчи партиявыс аныяктар дугайында хүн бүрү доктаамал сагыш салып, оларның чырык чаагай келир үезинче тодаргай оруктуг ажытпышаан, аныяктарны коммунизм дээш демиселге аажок улуг чогаадыкчы, тургузукчу күш кылдыр көрүп, оларның угаан-бодал талазы-биле өзүлдезиниң болгаш кижизидилгезиниң дугайында айтырыгны бодунуң кичээнгейиниң төвүнге тургузуп турар. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарында болгаш доктаалында ол бүгү бүрүн сиңниккен.

Пленумнуң доктаалында чугаалап турары болза: **«Аныяктар ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылды эникидери, ол чугула сорулганы шиитпирлээринге Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң ролюн бедидери онза ужур-дузалыг деп Пленум санап тур».**

Комсомол ажылынга кол чүүл болза чаа кижини кижизидери болуп келген болгаш болуп-даа турар. Совет үе чылдарда кижизидилгениң бүгү херээ коммунистиг тургузуушкунга аныяк оолдар, кыстарның херек кырында практиктиг ажыл-херээ-биле сырый холбашкан. Шудургу, чогаадыкчы күш-ажылче чүткүл—бөгүнгү аныяк кижиниң эң онзагай мөзү-шынары ол. Аныяк совет кижи бүрүзү ленинчи ёзу-биле чурттаар, ажылдаар база өөренир болгаш ленинчи мөзү-шынарга бодун чаңчыктырар деп ёзу шиитпирлиг күзел-сорук-биле чурттап турар. Оон хөй-хөй чижектерин бүгү чурттаазы дег бистиң республиканың бүдүрүлгелеринден, колхозтарындан, совхозтарындан болгаш культура фронтузундан хөйү-биле көрүп болур.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң үлегер-чижээн Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуу — «Тыва даг дүгү» тудуунда Владимир Черныйның база «Тиилелге» совхозтуң төп сүт-бараан фермазында (комсомол организациязының секретары Сергей Седен-оол) болгаш өске-даа хөй-хөй комсомолчу-аныяктар коллективтери көргүзүп турар. Оларда аныяктар хүн бүрүнүң нормазын ажыр күүседип, өөренип, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Күш-ажылдың чүс-чүс аныяк мурнакчылары бисте өзүп үнген. Коммунистиг күш-ажыл дээш чарыш улам калбарып, мында 3 муң ажыг аныяктар киржип турар.

Оон-биле кады бисте аныяктар ортузунда идейлиг кижизидилгениң ажылы, ылангыя оларны күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге чаңчыктырар, хөй-ниитиниң амыдыралынга идепкейлиг кирииштирер талазы-биле ажыл ам-даа кошкак тургустунган дээрзин чоокта чаа ВЛКСМ Тыва обкомунуң пленумунга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүседиири-биле холбашкан хемчеглерни чугаалажып турган, тодаргай айыткан.

Чиңгээ, Улуг-Хем, Тес-Хем, Кызыл хоорай болгаш өске-даа черлерде чамдык ниити-чаңгыс аныяк кижилерде коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн хажыдар, ниитиге ажыктыг күш-ажыл кылбас, арагалаар база хулиганнаар чоруктар ам-даа бар боор турар. Эргиниң ол бужар-бак артыышкыннары-биле шиитпирлиг демисежир, аныяк кижи бүрүзү күш-ажылчы чогаадыкчы, идепкейлиг, коммунистиг бедик медереллиг, идея талазы-биле быжыг бүзүреллиг болзун дээш, ону ленинчи-коммунистиң мөзү-шынарынга база ленинчи ёзу-биле чурттаар, ажылдаар болгаш өөренир кылдыр чаңчыктырар херек.

Ынчаарга амгы үеде бүгү черлерде комсомол организацияларынга аныяктар ортузунга идейлиг кижизидилге ажылын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелделеринге дүүштүр чорударын бүгү тала-биле чугаалажып, тодаргай хемчеглерни ажылдап кылып турарлар.

Аныяктарның кижизидилгези — эң чугула болгаш харысаалгалыг сорулгаларның бирээзи. Комсомол комитеттери ону партия организацияларының хүн бүрүде удуртулгазы-биле, оларның деткимче дузаламчызын ап турган, чедиишкинниг күүседир деп чүве билдингир болгай. Бисте байдал чогум-на ындыг болуп-даа турар ынчаш. Ынчалзажок Улуг-Хем, Тес-Хемниң партия комитеттери сөөлгү үеде бо чугула айтырыгже ам-даа кошкак кичээнгей салып, оларда бо дугайында чугаалар эвээш болгулап турарын база айтыр херек.

Бистиң партиявыстың Төп Комитеди аныяктар ортузунга идейлиг кижизидилге ажылынче хүн бүрү кичээнгей салырын, оон аргаларын улам сайзырангайжыдып, экижидерин бүгү партия организацияларындан негеп турар. Ылангыя СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалында мынчаар чугаалааның тодаргай удуртулга болдурар херек: **«Комсомол организацияларынга удуртулганы күштелдирерин, совет аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге оларның идепкейин болгаш инициативазын бедидерин Пленум партия комитеттеринге дагзып тур».**

Аныяктарның кижизидилгезиниң, идейлиг каналыышкынының база оон мораль болгаш угаан-бодал талазы-биле сайзыралтының дугайында партияның хүн бүрү сагыш салыышкынынга сорук кирген бистиң алдарлыг аныяк салгалывыс бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазын, угаан-бодалын, энергия-чүткүлүн коммунизм тургузарының улуг херээнге бараалгалыр.

Чаа дүжүттү ажаап эгелээн

(Каа-Хем районнуң „Бурунгаар" колхозта)

Чиңге-ногаан чурумалы-биле хаажыланган Каа-Хемниң унунда «Бурунгаар» кодээ ажыл-агый артелиниң төвү—Зубовка суур бо.

Чаагайжып өзүп турар кодээ суурнуң кедээзинде делгемнерде, ылангыя Кара-Суг хову турлааның ол-бо бүттелип баткылаан дестектеринде алдын-сарыг чаа дүжүттүң үнүжү кижи бүрүзүн өөртүп турар.

— Баштайгы шенелде кезилде эгелээнден бээр дөрт-беш хона берген. Кай, халыын болгаш, бо чылын бистинде дүжүт эмир чылгызындан хирелиг ийия. Ынчалзажок тараажыларның кызымак күш-ажылы-биле өстүрүп алган дүжүдүн чидириг чокка ажаап алыр дээш демисел эгелээни бо-дур — деп, бистиң бир-ле дугаар ужурашканывые — артельдиң агроному Николай Ефимович Сныткин чугаалады.

Кара-Сугда хову турлаанга агроном-биле кады чеде бердивис. Дүштеки чем чапсарында, колхозтуң учётчиги, агитатор эш Ханкалаев чаа келген «Тувинская правда» солунда парлаттынган материалды — ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Москвага болган чөвүлел хуралга чедип алдынган керээни, аңаа холбаштыр КУР-нуң чазаанын медеглелиниң талазы-биле Совет чазактың Медеглелин комбайнерлерге таныштырган тур.

— Тайбынның, аас-кежиктиң, хостаганың үезинде чурттаары дег маңаалыг чүве кайдал, бо үениң дайыны ышкаш халаптың айыылындан чайлаар дээш Совет чазак эң-не чогумчалыг хемчеглерни ап, эгелекчи чорук кылып турда, ону нүгүлдеп, хоптап турар КУР-нуң чазаанын турушун канчап черле шын дээрил. Хорамнанчыг-даа, хораданчыг-даа-дыр—дээш, дуржулгалыг комбайнер, коммунист Федор Фунтиков ийлерде чалгып чыдар тараалар же эргилдир көргүлей-дир.

Бо ховуда ам дээрезинде ховунуң чеди корабльдери эштип чорупт турар. Август 2-де шенелделиг кезилдени эгелээн, ынчаарга 5—6-ның хүннеринде бүргег, чаашкынныг болгаш ажылды түр соксаткан. Мында эш Коблев бригадирлээн комплекстиг № 3 бригада ам дээрезинде быжа берген 450 гектар «Скала» деп сорттуң кызыл-тазын ажаап ап турар. Баштайгы дөрт-беш хүннерниң түңнелинден алгаш көөрге, дөрт комбайннаашкын-биле 140 ажыг гектар кызыл-тас ажааттынган болгаш чаа дүжүттүң 980 центнер тараазын бастырган.

Баштайгы хүннерде дүжүт ажаалдазы дээш демиселге ажыл-агый чериниң хоочун механизаторлары — комбайнерлер Федор Фунтиков, Сергей Миков, Владимир Абрамов, Михаил Протасов шылгарааннар. Коммунист Фунтиков 32 гектар кызыл-тасты кескеш, 212 центнер тарааны ажааган. Сергей Миков 27 гектар черден 180 центнер, а Владимир Абрамов 19 гектардан 124 центнер тарааны тус-тузунда ажаап алганнар.

«Бурунгаар» колхоз Каа-Хем районунда дүжүт ажаалдазынче баштай эгелеп кирген ажыл-агый-дыр. Ам бо хүннерде чүгле Кара-Суг хову турлаанда эвес, а өске-даа турлагларда ажыл хайныккан.

Чаа дүжүттүн ажаалдазынга ажыл-агый чери өске ажыл-агыйлардан дээре белеткелдиг болган. Бүгү бар 17 комбайннарның хөй кезиин боттарының күжү-биле септээн. «Сельхозтехникадан» чүгле чаңгыс механик кээп дузалашкан. «С-6» деп кожуглуг 4, «СК-3» деп боду чоруур 10 комбайннарны механизаторлар боттары септеп алганнар. Чүгле 3 комбайн артык кезектер-биле хандыртынмаанындан мынчага чедир четче септеттинмейн турар.

«Сельхозтехника» септелге талазы-биле ажыл-агый черинге бүттүг дуза чедирбейн турар, механик эш Булатов четпес-түңүү херекселдер сураглап, Самагалдайже чорупкан. Механизатор кадрлар-биле колхоз четче хандырттынган.

Ындыг-даа болза кезилдеде комбайннарны тараа сөөртүр машиналар-биле четче хандырбаан, ылангыя август 4-те ажылдап турган 7 комбайннарның тараазын чүгле 3 машиналар дажыглап хүнзээн.

Хову турлагларда, механизаторларның, бүгү тараажыларның ортузунда агитация-массалыг ажылдарны канчаар тургусканын сонуургап айтыра бээривиске, партия организациязының секретары Степан Кумажик мынча диди:

— Бүскү дүжүт ажаалдазының үезинде ап чорудар хемчеглерни ажылдап кылган бис. Ону партия эге организациязының чоокта чаа болуп эрткен ниити хуралынга бадылаан. Ам неделяның четверг санында-ла хову турлагларынче, мал фермаларынче агитаторларны, кижи, мал эмчилерин, садыг болгаш клуб эргелекчилерин, артельдиң парикмахер кижизин болгаш өске-даа ажылдакчыларны тускай машина-биле чорудуп турар бис.

Ном-дептерлерни, солун болгаш сеткүүлдерни тараажыларга тарадыр, ыткыр номчулгаларны болгаш беседаларны чорудар тускай библиотекарь кижини быжыглаан. Оон ынай тараажылар болгаш сигенчилер ортузунда 17 агитаторлар доктаамал ажылдап турар. Механизаторлар ортузунга социалистиг чарышты калбартыр сорулга-биле ажылдың түңнелин 5 хонгаш-ла үндүрүп, тиилекчилерни шаңнаар акша шаңналын, тиилекчи бригадага тыпсыр шилчиир кызыл тукчугашты тургускан.

Ынчалза-даа көскү агитация мында эки тургустунмаан. Хову турлагларында чурттаар оран-суур бар-даа болза, күш-ажылче сорук кииргип турар лозуннар-биле, плакаттар-биле шиметтинмээн, көргүзүг самбыралары белен эвес. Кино, концерт көргүзүү сигенчилер-даа, тараажылар-даа ортузунда ховар болуп турар.

Республиканың тараалан районнарының бирээзи — Каа-Хемниң «Бурунгаар» кодээ ажыл-агый артелинде чаа дүжүт дээш демисел ынчаар эгелээн.

Д. ЕНДАН.

Ажыл-ишчи аалчылар

Ставрополь крайның «Туркменский» совхозунуң сураглыг комбайнерлери Иван Парфилов биле Василий Овчаров олар Тываның кур-чер совхозу—«Тиилелгеде» чедип келгеннер. Тарааны дүрген ажаап алырының талазы-биле боттарының байлак дуржулгазын, буянныг ачызын тыва кур-черж илерге дамчыдып бээр дээш ол мурнакчы механизаторлар ында келген.

Тараалаң «Туркменский» совхозтуң механизаторлары чеди чылдың бешки чылының бүгү тараа культураларын 80 ажыл шагының дургузунда кезип доосканнар. А тавычаларны 200 хире шактың дургузунда бөлдүргеннер. Ол совхозка тарааның ортумак дүжүдү гектардан-на 20 центнер болган.

Совхоз бүдүрүлгечи улуг тиилелгени чедип ап, Төрээн чурттуң мурнунга хүлээлгезин алдарлыг-биле күүсеткен. Ол чаагай херекке комбайнерлер Иван Парфенов биле Василий Овчаров боттарының чогуур салыышкынын киирген нер. «СК-3» дээр маркалыг комбайннарга кошкан эжеш жаткалар-биле олар хүнде-ле тус бүрүзү чүс гектар чедир тарааны кестирип турганнар.

Бистиң кур-черж илеривис боттарының ставропольчу ажыл-ишчи аалчыларын чылыы-биле уткааннар.

Таңды районнуң «Коммунизмниң херели» кодээ ажыл-агый артелиниң тараажылары Оңгар-Ховуда 80 га черге чочак-тарааны өстүргеннер. Ам чочак-тарааның кезилдези чорупт турар.

ЧУРУКТА: тракторист **Нуулар Седип-оол.** «ДТ-14» трактор-биле чочак-тарааны ажаап ап тур.

Фото В. ЛУТБОВТУУ.

Тайбын дээш улуг базым

Транспортчулар деткип тур

Ийиги чуък АТК-зының чолаачылары, септекчилери, албан-хаакчылары дүштеки часпар үезинде кончуг дүрген чыглы ховуп келгеннер. Олар Совет чазактың Медеглелинге хамаарыштыр боттарының сөзүн соглээр дээш митинги кыла бергени ол болду.

Атомнуг чепсекти суг адаанга, агаарга болгаш космоска шенээриң соксадыр дугайында Керээге каттышпазының дугайында Кыдаттың чазааның медеглелинге болгаш ол медеглелде Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг политиказынга ,удур өжегерээн кылган хоп-нүгүлчү халдаашкыннарынга хамаарыштыр Совет чазактың Медеглелиниң дугайында дыңнадыгны митингиниң киржикчилери улуг кичээнгей болгаш сонуургал-биле дыңнааннар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, ам үеде аккумуляторщиктеп ажылдап турар П. К. Федоров сөс алгаш, мынча дээн: Совет чазактың тайбың дээш демисели дайын халавын көрүп эрткен, тайбыңның херээн ханы-биле камгалап чораан кижи бүрүзүнүң эң-не эргим күзелин илергейлеп турар. Чаа ниитилелди тургузуп турар кижилерниң-даа күзели—тайбың. Мен Кыдатка чорун чораан болгаш ажыл-ишчи кыдат чонну көрген база билир мен. Ынчалзажок, кыдат удуртукчуларның талазындан бистиң Төрээн чуртувусту, Совет чазактың тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказын бужары-биле нүгүлдеп турарын килеңнээшкин-биле буруу шаппас арга чок-тур. Кыдат удуртукчуларының дайын талалакчыларынга ажыктыг турушта киргенин кижи черле кайгавас ужур чок. Ынчангаш бис ону буруу шавар бис.

Ядролуг чепсекти хоругдаары дээш бис үргүлчү туржуп келген болгаш бо талазы-биле базымны тиилеп алдывыс. Ынчангаш бистиң партиявыстың, чазаавыстың мерген угааныг политиказынга өөрүп четтиргенимни илергейлевишаан, ийи, дапкыр энергия-биле ажылдаарым хүлээндим.

Чолаачы П. Сысоев сөс алгаш, бистиң коллективтиң мурнундан Совет чазакка телеграмма чорудуп, улуг тиилелге чедип алганы дээш өөрүшкүвүстү илередиил. Кыдат удуртукчуларының хоралыг туружун бүгү чүрээмден буруу шаап тур мен. Олар боттарының хөделиишкиннери-биле тайбың дээш демиселди кошкадып турарлар-дыр. Ындыг болбас! — деп, ол чугаалаан.

Хөй уруглуг не-ажылчын Баранова сөс алгаш, аажок хайныышкын-биле чугаалап турган. Ядролуг чепсектиң шенелделерин космоска, агаарга болгаш суг адаанга шенээрин хоруур дугайында Керээ бистиң шуптувусту өөртүп турар. Бо дээрге тайбың талалакчыларының улуг тиилелгези-дир. Янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыны дээш бистиң партиявыстың чорудуп турар демисели ам-даа чаа-чаа эки үре-түңнелдерни бээр дээрзинге совет кижилер чайгылыш чок бүзүрелдиг — деп, ол чугаалаан.

— Бис Совет чазактың, Коммунистиг партияның бүгү хемчеглерин деткип, эш Н. С. Хрущевка улуг өөрүшкүвүстү илередип тур бис. Кыдат чазактың нүгүл-ховунга удур харыы кылдыр бодувустуң төрээн Коммунистиг партиявысты долгандыр улам сырый каттыжар болгаш улам күштүг энергия-биле ажылдаар бис — деп, коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири, чолаачы Скурихин чугаалаан.

Митингиниң киржикчилери Коммунистиг партияның, Совет чазактың кылган улуг базымын бүрүн деткивишаан, кыдат удуртукчуларының сарыыл чок, чарылдырыкчы хөделиишкинин буруу шаппаннар. Транспортчулар СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң чазаанга болгаш эш Н. С. Хрущевка чүректиң ханызындан телеграмма чоруткан.

А. ЛЕПЕШКИН.

Бистиң дээривис арыг турар ужурлуг

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээге Москвага ат салганы — миллион-миллион кижилерниң күзел-соруун илередип турар. Бистиң дээривис, бистиң шөлдеривис болгаш одарларывыс арыг-чаагай турзун, оларга кажан-даа өлүмнүң халавы турбазын деп, бис шуптувус ону күзеп турар бис.

Тайбыңның бо улуг тиилелгезин чедип алырынга бистиң Төрээн партиявыс, Совет чазаавыс болгаш эш Никита Сергеевич Хрущев боду кайы хире улуг үлүүн киргенин эки угаап билип турар бис. Ооң-биле чергелештир, бисти буруудадырын чүткүдүп турар кыдат удуртукчуларның черле элдептиг үүлгедиглериниң дугайын чугаалавайн барып болбас. Ынчалза-даа оларның ындыг чүткүүшкүннери чөгенчиг-дир. Бистиң политиказывысты болгаш ап турар хемчеглеривисти улустар шын билип, үнелеп турар.

Партияга болгаш чазакка чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенимни илеретпишаан, бистиң Төрээн чуртувустуң чаагай чоруунга, тайбыңны быжыглаарының херээнге улам чүткүлдүг ажылдаарымны хүлээнип тур мен.

О. ЛОПСАҢЧАП,
Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры.

Өөктүң сигенчилери

Бии-Хем районда «Өөк» совхозтуң Тарлаг фермазының Ара-Эжим деп черде бригадазы мал чемниң белеткелинде хайныышкынныг ажылдап турар. Бригада үш звенодан тургустунган. Звенолар ажыл-агыйының аайы-биле инектиң, хойнуу, хаванныы деп чарлып турар. Бо бригада 594 тонна сиген белеткээр хүлээлгелиг.

Сиген белеткелиниң эгезинден тура бо үеге чедир «ДТ-54» деп тракторларның башкарыкчылары эштер Черникин, Санмал болгаш тракторларда кошкан сиген машиналарының машинистери Н. Лакпар, С. Ангыр-оол, М. Сысоев, Н. Новосёлов олар хүн нормазын 110—120 хуу күүседип келген.

Тракторлардан аңгыда 6 аът машиназы база кестирип турар. Олар Ара-Эжимде, Дуннугда боттарынга хамаарышкан шөлдерин дооскаш, ам Күресүгнүң сигенин кестирип кирипкеннер. Аът машиназы-биле сиген кестирериниң мурнуку одуруунда Е. Баазаң чорупт турар.

Звенолар аразында калбарган чарыштың бирги черин инек фермазының ажылчыннары ээлээн. Звено каш-ла хүн иштинде 2800 центнер сигенни ажаап апкан. Механизастаттынган бригаданың бригадири Г. Зайцев сигенчилерниң ажылын эки организастап, чугула херекселдер-биле оларны хандырып турар.

Бригаданың ажылынга суурнуң тудугжулары база дузалажып келген. Бир дыштаныр хүнде олар 12 га черниң сигенин бөлгеш, ийи улуг сараатты тургускан.

Х. САНЧАЙ.

Малга хөй чемни белеткээл

Бүгү аргаларны ажыглаар

«Элегес» совхоз—Таңдының бүдүрүлге эргелелиниң улуг совхозтарының бирээзи. Ында ниитиниң малы база хөй. Совхозтуң ажыл-ишчилери ниитиниң малынга бо чылын 4.700 тонна сигенни белеткээри бүдүрүлге планында көрдүнген.

Мал чемнериниң белеткелинче совхоз июльдуң ийиги чартыында эгелеп кирген. Сиген кезилдезин Каъкта, Кулузунда, Элегесте чорудуп турар. Август 5-ке чедир совхоз ниитизи-биле 650 тонна сигенни бөлүп сарааттаан. Оон иштинде Кулузун бригадазы 280 тоннаны, Баък бригадазы 220 тоннаны, Элегес бригадазы 150 тоннаны белеткээн. Бригадалардан Кулузуннуң № 2 бригадазы (бригадири А. П. Богданов) хамыкты мурнап, дээре көргүзүглүг ажылдап турар.

Совхозтуң чаягаар бүткен сиген шөлдеринде сигенниң үнүжү аажок тайыс болган. Ынчангаш Кулузун сүт-бараан фермазының коллективи баштай хөй чылдыг сиген—люцернаның ажаап алыышкынын чоруткан. Механизаторлар Сат Калын-оол, Алексей Овчинников, Сат Эрес-оол олар 120 ажыг гектар люцернаны каш-ла хонук иштинде кезип дооскан. С. Калын-оол биле А. Овчинников чамдык хүннерде 70 гектар чедир кестирип турган. Тракторист Сат Эрес-оол хүнде 18 гектарны кестирер нормалыг турган, 25 гектар чедир кестирип, бодунуң өөртүнгүр ажылдаан. Ам оларның кайызы-даа чаягаар бүткен сиген кезилдезинде ажылдап турар.

Сигенни бөлүп, сарааттаар ажылга Кулузун фермазының саанчылары болгаш элээди оолдар, кыстар идепкейлиг киржип турар. Сигенниң кезилдези-биле сарааттаашкын аразынга үзүктелиишкинни болдурбас дээш, ажыл-ишчилерниң чарыжын организастаар база тракторларны, сиген кезер машиналарны эки ажыглаар талазы-биле бригадир А. П. Богданов организакчы мергежилдиин көргүзүп турар. Оон ужурунда Кулузун фермазында мал чемнери белеткээриниң темпизи улам өзүп, ол ферманың коллективи өске бригадалардан мурнап, сиген белеткээр талазы-биле бригадалар аразынга шилчиир кызыл вымпелди быжыг тудуп турар.

Кулузун фермазының кожазы Баък фермазында эш Какай-оолга удурткан сигенчилер бригадазы ажылдап турар. Ында сиген кезер машиналарлыг, волокушалыг, дырбааштарлыг база сараат салыкчылыг алды трактор быжыглаттынган. Ол ышкаш ооргалай кестинген сигенни волокуша-биле хөпээнней бөлдүрген соонда, сараат салыр черже бөле идер, эде дерээн «С-4» деп боду чоруур комбайн база бар.

Бо бригадада «КЗН-2» деп сиген кезер машина кошкан «ДТ-20» тракторларның башкарыкчылары Михаил Миегашев, Чамбал Саган-оол, сиген кезер үш машина кошкан «МТЗ-62» тракторнуң башкарыкчызы Владимир Чистаев олар Каъкты долгандыр сиген шөлдериниң сигенин кестирип турар. М. Миегашев биле Ч. Саган-оол сиген кезер машиналыг «ДТ-20» тракторлар-биле хүнде 7—7 гектар шөлдүң сигенин кестирер нормазын 8—9 гектар чедирип турар. Владимир Чистаевтиң агрегатында машинистер Кыргыс Маадыр-оол, Александр Данговцев, Тюлюш Дамбык-оол хүнде ийи-ийи чартык норманы күүседип турар.

Баък бригадазында сигенниң кезилдези-биле бөлүп сарааттаар ажыл аразында үзүктелиишкин барык-ла чок. Кестинген сиген бир хонарга-ла бөлүп, сарааттап эгелээр. Үк ажылды механизастаттынган звенода Кыргыс Хемчикей, Доңгак Анай-оол, Николай Данговцев, Тюлюш Морзук-оол, Михаил Самбу, Ондар Чүлдүм олар күүседип турар. Ындыг болза-даа «Беларусь» тракторда таарыштыр дерээн «СШР-0,5» деп сараат салыкчызы кескен сигенниң дүжүдү эвээжинден долу күшке ажыглаттынмайн турар.

Баък болгаш Кулузун фермаларының девискээринде машина-биле кезер сиген шөлдери ховартаан. Ынчалзажок хол кадыырлары-биле сигенни кезип ап болур черлер бар. Ол ажыл организастаттынмайн тураары хараадачыг.

Бо чылын сигенниң үнүжү багай болганын барымдаалааш, «Элегес» совхоз будук-бүрү чемнер белеткээр ажылды чер болганда организастап турары кончуг шын. Ол ажыл Баък фермазында база организастаттынган. Ында он ажыг херээженнер болгаш школачылар киржип турар. Олар хадың будуктарындан муң ажыг борбак моондактарны белеткээн. Ындыг болза-даа олар ажылче аажок орай үнүп турар болгаш үк ажылды оларга айтып берип, башкарар кижи чок, алачаягаарлаашкынның ёзузу-биле ажылдап турар. Ол ышкаш кайы-даа бригадалар чаягаар бүткен сигенни силостаарынче эгелеп кирбээн.

Совхозтуң дирекциязы, ында партком, ажылчын комитеди болгаш тускай эртемниглер, салбырлар удуртукчулары мал чемнериниң белеткелин дүргедедиринче чогуур кичээнгей салбайн, ону ёзулуг организастап шыдавайн турарын демдеглээри чугула.

Политкижизидилгелиг ажыл, социалистиг чарыш мал чемнери белеткээр кайы-даа бригадаларда организастаттынмаан. Янзы-бүрү темаларыг лекциялар, беседалар кылынмайн турар. Бригадалар, тус-тус механизаторлар мал чемнери белеткээр талазы-биле социалистиг хүлээлгелер албаан. Сиген белеткелинде ажыл-ишчилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдал тургустунмаан. Оларның сиген шөлдеринде турлаа чок. Ниитиниң чемненилгези организастаттынмаан. Ынчангаш ол ажылчылар суурга кээп хонуп, аалдарындан чемненип турар. Ооң ужурундан ыңай-бээр чорууруңга, эртен ажылче үнер дээш чыглырынга үнелиг хөй шаг-үе чарыгдаттынып турар. Ол механизатор ажыл-ишчилерниң буруузу эвес.

Мал чемнери белеткээр бригадаларда хол кадыырлары-биле сиген кезер ажыл багай организастаттынган. Ылангыя Баък фермазы хол кадыырлары-биле сиген кезеринче амга чедир эгелеп кирбээн. Олче организастап болур, ажылдавайн аваа олурар 20—30 хире эр-даа, херээжен-даа кижилер Баък суурда бар.

Үстүнде айыткан четпестер болза, совхозтуң дирекциязы, партком, ажылчын комитеди, салбырларның удуртукчулары мал чемнери белеткээр кампанияга харысаалга чок белеткенгенин, үк ажылды организас чок эгелээнин херечилеп турар. Ынчангаш мал чемнери белеткээриниң темпизин дүргедедир, сиген, силос белеткээр планын күүседир дээш сигенчилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары, оларның ортузунга политкижизидилгелиг ажылды күштелдирери, социалистиг чарышты организастаары, мал чемнериниң хөйнү белеткээринге ажыктыг бүгү аргаларны ажыглаары совхозтуң удуртукчуларындан, бүгү ажыл-ишчилериниң негеттиниң турар.

С. ЧАМЗРЫН.

ИДЕОЛОГТУГ АЖЫЛДЫ ШИИТПИРЛИИ-БИЛЕ КҮШТЕЛДИРЕР

СЭКП ТК-нын июнь Пленуму болуп эртекениден бээр бир ай ажып турар. Бо үениң иштинде Пленумунуң шиитпирлериниң төөгүлүг идеязы коммунист, ажылчын, колхозчу болгаш совет интеллигенция бүрүзүнде четкен.

Пленумнуң шиитпирлерин ажылчы чон сагыш-сеткилиниң ханызындан чүүлдүгзүнүп хүлээп алышаан, кожээ ажыл-агыйнын, үетүрүнүң, транспорттуң, тудугнуң болгаш культура тургузуушкунунуң хөгжүлдезинге чаа-чаа чедиишкиннер дээш бедик патриоттуг хүлээлгелерин ап турардар.

Чөөкта чаа Барыын-Хемчик районнуң партия активиниң хуралы болуп эрткен. Орта СЭКП ТК-нын июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр районнуң партия организацияларынын сорулгаларынын дугайында партком секретары эш Н. С. Бойдуунуң илеткелин дыңнап чугаалашкан.

Партия активиниң хуралы СЭКП ТК-нын июнь Пленумунуң шиитпирлерин болгаш эш Н. С. Хрущевка удуртурган СЭКП ТК-нын Президиумунуң Кыдаттың Коммунистиг партиязы-биле харылзаа дугайында чорудуп келген бүгү-ле угланыышкыннарын болгаш хемчеглерин чүүлдүг деп деткээн.

Барыын-Хемчиктиң партия организациялары партияның XXII съездизиниң, СЭКП ТК-нын оон соонда пленумнарынын шиитпирлерин боттандырбышаан, идеологтуг ажыл талазы-биле чамдык экижидилгелерни чедип алганын илеткелчи болгаш санал берген эштер демдеглээннер. Районнуң ажыл-агыйлары бо чылдың бирги чартыында күрүнеге эът, сүт садарының планын ажыр күүсеткен.

Чон ортузунга партийжи политмассалыг болгаш органзакчы ажылды эки тургусканынын түңнелинде «Кара-Хөл» колхоз (партия организациязының секретары эш К. Дыртай, колхоз даргазы эш К. Дамдын, кожээ Совет даргазы эш Очур) чартык чылда күрүнеге сүт садарының планын 108,8 хуу, эътти—115 хуу, дүктү—121 хуу күүседип, районнуң өске ажыл-агыйларындан дээре ажылдааннар. Партияның идеологтуг ажылының дээштиг чоруу бирги ээлчегде бүдүрүлге планының күүселдезиниң тодаргай түңнелдеринде илереп турар болгай.

Бо талазы-биле алырга, районнуң партия организацияларының масса-политиктиг ажылында амыдыралдан хоорук, ёзу барымдаалаар чорук ам-даа чайлаттынмаан. Парткомнуң идеология килдизиниң медээзин ёзугаар алырга, районда 27 агитколлективтерде 500 ажыг агитаторлар ажылдап турар, 17 лекторлар бөлүктеринде 223 дээди, доостаан дээди болгаш ортумак эртемниг лекторлар бар. Олар янзы-бүрү темаларга бирги чартык чылда 690 ажыг лекциялар номчааннар. Бо бүгү сан талазы-биле хөй ышкаш сагындырар, а шынарын болгаш дээштиин көөр болза, байдал дүвүрээзиниң дээрзин актив хуралы айыткан.

Күрүнеге дүк садарының бирги чартык чыл планын район күүсетпейн барган. 100 баш төрүүр малга онаашпайр 61 хураганнар, 59 анайлар, 78 бызаалар алдынган азы колхозтар болгаш совхозтар ниитизи-биле 43000 баш чаш төлдү чедир албаан.

Сүт бүдүрериниң ниити чыылдазы 91,3 хуу күүсеттинген ийикпе азы эрткен чылдың бо үеде турганынга бодаарга 121,4 тонна кудулаан. Чон ортузунга масса-политиктиг ажылды чорударда ёзу барымдаалаар чоруктуң уржуктарының тодаргай херечизи мындыг болган.

Ыраккы одарларда малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын улам-на экижидер сорулга-биле агитаторларның, медицина, ветеринария болгаш садыг ажылдакчыларындан тургустунган агиткультбригаданы айда ийи удаа үндүрүп турар дугайында Барыын-Хемчиктиң парткому апрель айда доктаал хүлээп алгаш, агиткультбригаданың бирги үнүүшкунун организастап чоруткан. Ону малчыннар улуг өөрүшкүлел-биле хүлээп албышаан, уламчылап чорударын күзээннер.

Чогум чүнүң чылдагааны-биле чүве ийик, ол эки эгелээшкин ара соксаан. Бо хүннерде Час-Адырда, Суглак-Тайгада, Кызыл-Тайгада, Ак-та, Баян-Колда малчыннарга медицина, ветеринария, садыг ажылдакчылары, агитаторлар барбас, оларның чагыткан солуннары ай-айы-биле четпес, ол дугайында негелделер хүн бүрү район организацияларынга кээп турзажок, айтырыг шиитпирлеттинмейн турарын санал берген активтер шын шүгүмчүлээннер.

Идеологтуг ажылга хуузунда доктаамал киржирин бүгү удуртур ажылдакчылардан СЭКП ТК-нын Пленуму негээн. Ындыг турбуже чон ортузунга масса-политиктиг ажыл дээрге, чүгле партия ажылдакчыларының хереэ-дир деп хөөннүг чамдык ажыл-агый удуртукчуларын партком ам-даа ёзулуг билиндирип шыдаваан.

Борта «Барлык», «Шекпээр», «Тээли» совхозтарның директорлары И. Макальский, В. Коблов, Б. Чюдюк, «Сельхозтехника» салбырының начальниги Г. Силкин, лесхоз начальниги Середин, районо эргелекчизи М. Даржаа олар хамааржырлар. Олар чартык чыл иштинде чон ортузунга чангыс-даа катап лекция азы илеткел кылбааннар. Олар бир-тээ кижилер-биле ажыл кылбаан болганда, боттарының хүлээлгелерин канчап-даа чедиишкинниг күүседип шыдавастар. Оларның хүн бүрүнүң практиктиг ажыл-чорудулгазында канцеляр-бюрократсыг стиль ээлээн турар дээрзи билдингир.

Актив хуралының ажылынга СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока киришкен болгаш делгерңгей санал берген.

— Ам чугаа болза СЭКП ТК-нын июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш черлерде чогум чүнү кылганыл, кандыг чаа чүүлдер, солун эгелээшкиннер кылдынганының дугайында чоруп турар. Ынчанмыже актив хуралынга илеткелчи болгаш санал берген эштер бо талазы-биле тодаргай чүве чугаалавадылар. Моон ап көөрге эрентейлээр чорук ам-даа бар-дыр — деп, эш Тока демдеглээн.

Районнуң девискээринде Бүгү-эвилелге онза чугула ужур-дузалыг даг-дүгү комбинадының болгаш Ак-Довурак—Абаза автоорук тудуун чорудуп турар. Бо дугайында илеткелчи болгаш санал берген эштер ыттаваны шын эвес деп санавышаан, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш районнуң партия организацияларының тодаргай сорулгаларын эш С. К. Тока айыткан.

Санал-оналдарга үндезилээш, СЭКП ТК-нын июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле хонук-хуусаазын, харыылаар кижилерин тодаргай айыткан хемчеглерни ажылдап кылгаш, партия эге организацияларынга тарадып бээрин парткомга, ооң идеология килдизинге актив хуралы сүмелээн.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корреспондентизи.

Хоорай тудуун экижидер

Чадаана хоорайда сөөлгү чылдарда чурттаганының, культура-амыдыралдың албан черлериниң элээн хөй чаа тудугларының кылдынган болгаш ажыглалда кирген. Манаа эрткен чылын даш-биле туткан хлеб заводу, ийи чыл бурунгаар ажыглалда кирген далган дээрбези, автотранспорттуң даш-биле кылган гаражы болгаш конторазы, орук тудуунуң Чадаана участогунуң конторазы база оон септелге баазазы кирип турар.

Оон-биле кады кудумчуларның чаагайжылылгазы хоорайның чамдык кезээнде база чоруттунган. Хоорайның төп — Ленин кудумчузун 2 километр чедир асфальтылаан. Ол кудумчуну ногаанчылар талазы-биле чамдык албан-организация черлери, чурттакчылар элээн ажылдарны кылгылаан. Ынчаарга тарып олурткан ыяштарны камгалаар талазы-биле хоорай Советиниң күүсекчи комитеди-даа, коммунал конторазы-даа кошкак ажылдап турар. Хоорайның Ленин кудумчузунуң алдыы кезээнде 108, 106, 104, 102, 100 дугаарлыг болгаш оон-даа өске бажыңнарның дужунда тарып олурткан ыяштарны камгалаваанындан мал-маган үрегдеп, чип каапканындан курган, чамдыктары кээп ушкулаан.

Ында тудуп турар чаа тудугларны хоорайның негелделеринге дүүштүр кылырын хүн бүрү хөгжүп орар амыдыралывыс-даа, хоорайның келир үезиниң перспективазы-даа негеп турар. Ындыг турбуже хоорайның төп кудумчуларында бо чылын безин чангыс каът ыяш бажыңнарны массалыы-биле тудуп турар. Ылангыя «Ленин», «Малчын» болгаш «Тараачын» кудумчуларынга тудар тудугларның шынарын экижидер херек. Ол кудумчуларның кайы-даа талаларынга моон соңгаар тудар чурттаганың болгаш өске-даа тудугларны туүйбу база даш-биле 2-3 каът кылыр болза, дыка таарымчалыг болур ийик.

Ол ышкаш хоорайның кудумчуларын тударын, ылангыя янзы-бүрү көвүрүглерни амдыгаштан эгелеп, негелде ёзугаар кылза чогуур.

Хоорайның чаагайжыдылгазынга, ону ногаанчыдарынга албан-организацияларны киириштирери-биле чергелештир чурттакчы чоннуң күжүн база калбаа-биле организастаары чугула боор турар.

Г. КОМБУ
Чадааның № 1030 орук участогунуң орук мастери.

Уруглар эки дыштанган

Тожуда Азас Хөлдүң үнүш-бойдузунуң чаражын анаа келген кижи бүрүзү магадаар. Баш чыл бурунгаар ооң эриинге пионер лагери тургустунган. Анаа колхозчуларның, ажылчыннарның уруглары дыштанып турар. Бо чылын лагерьниң бүгү корпустарын уругларның чурттаарынга таарымчалыг кылдыр эде кылган. Июль 1-ден 30-ге чедир уруглар анаа эки дыштанганнар.

Лагерьге дыштанып турган үезинде уруглар республиканың Дээди Совединиң, район Совединиң депутаттары-биле болгаш Москваның, Ленинградтың, Красноярскиниң чамдык туристери-биле, чурукчулары-биле ужурашканнар. «Совет Тыва» колхоз лагерьниң уругларын сметана, эът, сүт аймаа-биле эки хандырып турган.

Лагерь уругларның дыштанылгазын шын организастап келзе-даа, чедир кылдынмаан чүүлдер ам-даа бар. Лагерьниң девискээри эмин эрттир бичии, спорт шөлү чок. Столовая биле кухня ам-даа четче кылдынмаан. Районнуң культура килдизи лагерьге дөрт удаа кино көргүзерин аазаан хирезинде-ле, херек кырынга чүгле ийи катап көргүскен.

С. САЯН.

ТЕВЕ КАДАРЧЫЗЫ

Августуң туннаргай изиг хүннериниң бирээзи. Албан ужурунда, Таңдының «Межегей» совхоз баар дээш Кужурлуг-Булуннуң Алыр-Тейлен бар чор мен.

Бичемден ойнап өскен черимге үр үеде чорбаан болгаш моон мурнунда хөй кадарып чорааным Хараар-Тейни, Шокар-Ооргалы көөрүмге, шаандагы байдал дүште чүве-даа дег сагындырар болган. Каш-ла чылдар мурнунда бо черлерде хола хараганнарлыг, аза октуг, ээнзиргей хову чыткан. Ам кайнаар-даа көөрге тараа-ла, тараа. Оңгар-Хову — «Коммунизмниң херели» колхозтуң ан-не тараалаан участогу. Кужурлуг-Булуң—«Межегей» совхозтуң тараазының шөлү. Мында шиштээттинген кур черни чеже гектар дээр боор.

Бо-ла бүгү коллективтиг ажыл-иштиң түңнели-дир кылдыр бодап чорааш, улуг эвес чоогаы кеже хап келгеш-ле, 40 ажыг хире теве сүрген кижиге ужуражы бердим. Хенертен болган бо ужуражылга мени тоолда чүве дег сагындырган. Чорук улузунуң чанчылын ёзугаар ол кижи-биле мендилешкеш, оон ынай ажыл-иш дугайын чугаалажы бердивис.

Ужуражы берген эжим эгезинде ындыг-ла чугаакыр эвес кижи болган. Кижи айтырыг салырга, ону олла дораан харыылавас, элээн боданган чугаалап эгелээр. Бо кижи чугаа эревес болза, белен-не ыттавас, шыншын апарган чоруур хире. Оон кичээнгейи тевелерде-ле... Тевечи элээн каш кускуннап каарга, оон тевелери сес билир чүве дег, мөгенниң сиртегер дүктерин сегленнедир иде-иде базыптарлар. Шак ынчаар «ийи-чангыстадып», чугаалажып каап чорувуста, чоннуң шаг-үеден бээр ырлажып чорааны:

— Сарыг-булуң сарыг чечээ
Салгын көрүп сагланнады,
Сарыг шоккар чазак малы
Садырадыр дешкилешти — дижир
Сарыг-Булуңу бо-ла көстүп келди.

— Мен «Коммунизмниң херели» колхозтуң тевечизи Оюн Мөңге деп кижи мен. Бо тевелерни ам таптыгла 15 чыл кадарып келдим. Боларны кужурладып чорааным бо — деп, эжимниң чугаа-сөөлү ам-на үнүп келди.

— Кадарчы Оюн Мөңгениң дугайын моон мурнунда солуннардан номчаан-даа, радиодан дыңнаан-даа болзумза, а ооң чогум боду-биле ужуражып көрбээн-не болгай мен.

Тевечилер дээрге республикада каш-ла санныг кижи-ле болгай, ынчангаш эш Оюн Мөңгениң ажыл-ижи-биле таныжар-дыр, ооң аалынга баар-дыр деп шииткеледим.

— Элээн хөй чылдар эрткен-дир. Чогум бо малдың ажык-дузазының, ол ышкаш ону ажаап өстүрериниң талазы-биле бодунарның арга-дуржулгаңарның дугайын чугаалап берип көрүнер — деп, Оюндан диледим.

Ол элээн боданып чоруй чугаалап эгеледи:

— 1948 чылдың күзүнүнде колхоз кежигүнүнге кирери-биле билдиришкин киирдим. Мени колхозка хүлээп алган. Ол-ла чылын колхозтуң баштаар чери теве малды маадаарын мээң сүмелээн. 17 баш тевелерни хүлээп алдым. Ажы-чацындан, аштаныр-чемненириндеп эгелээш, өске азырал малдар-биле деңнежир ужур чок мал боор чүве-дир. Амгы үеде мээң кадарымда 120 баш теве бар. Оларның иштинде—40 аданнар. Бо чылын 18 эңгиниден 18 баш бодаганнарны менди алдым. Тевелер ийи чыл болгаш төрүүрү шуут чаңчыл. Ынчалза-даа эңгин тевелерни буурага ой-шаанда кадар болза, өске мал ышкаш чылдың-даа төрүп болур. Ынчалза-даа бодаганнары хөлчок арган, ырымза чүвелер болур.

Тевениң дүгү февраль айдан эгелеп түлей бээр. Чогум кыргылда беш айда эгелээр. Мындыг болганда доктаамал кадатка тургузары чугула. Ол үеде хөлүн эрттир хараганныг, арга-ыяштыг черлерже киирбес дээш доктаамал кадатка тургузары чугула. Теве бодаганнаар деп барганда кончуг хажагайланыр, харын-даа кажар чаң база бар. Мынчангаш кадарчы кижи тевени менди олладыр дээнде, ону салыпкаш, бүдүү хайгаарап кадарары чугула.

Чоокка чедир-ле чамдык удуртур эштер безин тевени малга санавас, ону аштавас, сускавас-даа, могапшылавас-даа, машина-трактор-биле дөмей мал деп санаар чораан. Ол дээрге окта шын эвес бодал. Теве кайы-даа малдардан дора аштаачал, ынчалза-даа ооң тодуучалы чүүденда белен, ооң хырны шак ындыг бичии. Бир эвес хойнуң бир хонукта чиир сигенин тулган дээн улуг аданга чиртир болза, ол ону ийи хонукта чиир ийик.

Теве малды Тыва АССР-ге өстүрүп болурунуң бүгү-ле таарымчалыг аргалары бар. Бо малдың эъди-даа, дүгү-даа дыка ажыктыг. Бир килограм теве дүгү 7—8 рубль чеде бээр. Бир эвес чаңгыс тевениң дүгү ортумаа-биле 6 кг деп санаар болза, чылда ол теведен 48 рубль орулганы ажыл-агыйга киирип ап болур. Теве эъдиниң шынары өске эъттерден канчап-даа кудулавас.

Теве мал — улус ажыл-агыйынга, ылангыя транспортка улуг ужур-дузалыг. Машина, трактор чедип албас черлерде кадарчыларга сиген, силос, дус, оттулар ыяш сөөртүп чедирип бээринге таарымчалыг транспорт теве болуп турар. Эрткен кыжын бистиң колхозтуң малчыннарынга — Элезин-Дагга кыштаан О. Бегзиге, Калбак-Бедикке кыштаан О. Соктайга, Булузуннуг-Чоогага кыштаан М. Чарашпайга мал чемин, ол ышкаш колхозтуң Шангаңда, Могайда, Элегесте, Дең-Теректе сүт-бараан фермаларынга сигенни болгаш силосту шанактыг тевелер-биле доктаамал чедирип берип турган. Моон аңгыда, кыс тевелерниң сүдүн мен бодаарымга, чемге ажыглаары база-ла чугула. Тевени бир саарга-ла 1 литр хире сүттү бээр. Хүнде он-даа катап саап болур. Саган санында-ла ол хире сүттү берип турар. Сметананы база ап болур. Тевениң эъткир, сүткүр, дүккүр болуру оон азыралындан хамааржыры чугаажок. Бир эвес оон азыралының болгаш ажаалгазының дугайында доктаамал сагыш салыр болза, теве мал улус ажыл-агыйынга дыка улуг дузаны чедирер.

Мен эрткен 15 чылдарның иштинде бодумнуң кадарып турган тевелеримден колхозтуң ниити орулгазынга чылдың-на ортумаа-биле 4000 рубль орулганы киирип келдим. А бо чылын колхозка 600 ажыг кг дүктү киирдим. Бир эвес ону акшаже шилчидер болза 4800 рубль болур.

Тевечиниң ажыл-ижин колхоз баштаар чериндеп канчаар үнелеп көрүп турарыл дээрзин сонуургадым. Оон өг-бүлезинде шупту 6 кижи бар. Эң биче уруу ам чаа-ла 5 айлыг. Колхозтуң баштаар чери Оюн Мөңгениң өөн септедип, кыштаанга бажың кылдырып бээр дугайында бичии-даа сагыш салбайн турар. Чоокта чаа 5 метр кидис берген, ооң өртээн ажыл төлевиринден казып алган. Материалдыг чаагай чүүлдү бүдүрүп турар кижилерниң амыдырал-чурттаалгазының хандырылгазынче чогуур кичээнгейни салыр дугайында негелдени ол колхозтуң баштаар чери чүге күүсетпейн турарыл?

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

ВИТЕБСК ОБЛАСТЬ. Браславскиниң бүдүрүлге эргелелиниң «Маяк» колхозунда бо чылын тараалар, чигир свёклазы, картофель болгаш өске-даа культуралар чаагай үнүп турар. Колхозтуң кукурузачылары багай эвес ажылдаан. Бүгү шөлдүң гектар бүрүзүнден ортумаа-биле кукурузаның 350-400 центнерден эвээш эвес ногаан массазын алган турар.

ЧУРУКТА: колхоз даргазы М. П. Прусак (солагай талазында) болгаш хову бригадазының бригадири А. У. Пуйша кукурузаны көрүп турлар.

Фото Г. УСЛАМОВТУУ. СЭТА-ның фотохроникызы.

Тудугжу бригада

Тес-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң коммунист эш Нам-оолга удурткан тудугжу бригадазында 30 ажыг кижи ажылдап турар. Олар бо чылын Дагилди Өвүрүнде бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригаданың төвүнге, чаңгыс өрген-даа чок турган черге, 2 муң хойнуң кажаазын, 3 аал ниити чурттаар бажыңны, бир кызыл булуңну тудуп, кудукту каскан. Ам ында ийи аал ниити чурттаар бажыңның ханазын база салып эгелээннер. Ол ышкаш Шолук-Аксының сүт-бараан фермазында дөрт чурттаар бажыңны, бир инек тарыыр пунктуну, бир чунар бажыңны, складты, кызыл булуңну тудуп дооскан. Малчыннарның кыштагларында инектиң, хойнуң ийи-ийи кажааларын база туткан.

Бригада бодунуң күжү-биле 25 муң тонна чугайны, 70 муң тууйбуну белеткеп алган. Олар ам ийи хойжу бригаданың төвүн дерип кылыр сорулгалыг.

Н. ДАЖЫНМАЙ.

Бора-Шайның малчыннары

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң Бора-Шай салбырының малчыннары бо чылын багай эвес түңнелдерни көргүзүп турар. Мында сүт саалдазы хүн бүрү көвүдеп турар. Сүт саалдазын көвүдедиринге инек кадарчылары эвээш эвес үлүг-хуузун киирип турары чугаажок. Ылангыя кадарчы С. Кончукайны ферманың ажыл-ишчилери мактап турар. Оон кадарган инектериниң баш бүрүзү июнь айда хүнде 3 литр сүт берип турган болза, сөөлгү үеде 5—6 литрни берип турар апарган. Салбырның саанчыларының тергиинери М. Көк, С. Ханды олар колхозтуң Хүндүлел самбыразында кирген. Фермалар аразында калбарган чарыштың бирги черин Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы алган.

Салбырның малчыннары бо чылын малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле эки көргүзүглерни болган. Арыг-Бажы фермазының инек кадарчызы С. Кончукай төрээн 87 инээнден 87 бызааны, Ак-Кежиг фермазының кадарчылары М. Таалыр 66 инээнден 66 бызааны, С. Сотпа 56 хунажынындан 56 бызааны, К. Очур-оол 53 аныяк инээнден 53 бызааны чидириг чокка камгалап алгаш, ам инектерин хүн бүрү немелде дензилиг кылдыр кадарып турарлар.

Сөөлгү үеде тайгада малчыннарның хандырылгазынче кол кичээнгейни салып келген. Садыгжы эш Кончук-оол малчыннарга үзүк чок барып, оларның чагыгларын күүседип турар. Киномеханиги комсомолчу М. Хакасс малчыннарга кинону көргүзүп, ооң утказын тайылбырлап берип турар. Почтачы М. Биче-оол солуннарны, чагааларны үргүлчү чедирип келген. Бора-шайжылар бо чылын боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип шыдаар.

Д. ЧИМБА.

Кызылда ыяш заводунуң салдадып эккелген ыяшты сугдан ушта сөөртүрүнүң бригадазы (бригадир И. Щеголев) хүнде 185 кубометр ыяшты үндүр сөөртүр планныг тургаш, ону 250 кубометр кылдыр күүседип турар. Ажыл хөй апарганда, олар үе-шак-даа дивестер. Ылаңгыя Александра Ондар болгаш Саая Очур, Н. Навознова, Е. Добрынина, К. Селивёрстова, М. Червякова болгаш Ф. Фролова олар боттарынга бижыглаан участоктарынга эң-не идепкейлиг чоруун көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: (солагай талаадан оң талаже) ыяш үндүр сөөртүкчүлери: А. Янголичных, А. Сидельников, А. Щеголев, И. Щеголев, П. Чербинин олар ыяшты сугдан үндүр сөөртүп турлар.

Фото Х. ЧАПТЫКОВТУУ.

Арагалаашкынга удур демисел— бүгү хөй-ниитиниң херээ

«СЭКП ТК-ның хөй удаа айтыышкыннары турза-даа, партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары арагалаашкын-биле кошкак демисежип турар. Ынчаарга карыы, хулиган үүлгедиглериниң үштүң ийи кезээнден хөйү болгаш аар кем-херек үүлгедиглериниң чартыындан хөй кезээ арагалаашкынның уржуундан бодуп турар болгай. Арагалаар чоруктуң улус ажыл-агыйынга чедирип турар хоразын тоовайн барып болбас. А өг-бүлеге, уруглар кижизидилгезинге ол кайы хире хора чедирип турар ийик!?. Кадык амыдырал, культурлуг дыштанылга дээш, арагалаашкынга удур демисел — бүгү хөй-ниитиниң херээ» деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга кылган илеткелинге эш А. Ф. Ильичев чугаалаан.

Каа-Хем районда ниитиниң корум-чурумун үрээрлер-биле хөй-ниити организацияларының демисели сөөлгү үеде элээн калбарган. Улусчу экитура дружиналар, эш-хуузунуң судтары, хереэженнер чөвүлелдери, төрелдер комитеттери арагачыларны, прогулщиктерни, хулиганнарны сойгалап, оларның буруузун хойнуң мурнунга илередип турар.

Хөй-ниити организациялары арагачыларга удур кижизидилгелиг ажылды канчаар чорудуп, оларны канчаар кижизидип турарының дугайында чамдык тодаргай фактыларны маңаа ап көрээлиңер. Чижээ, В. Шестакова дээрзи «Октябрь 14 чылы» колхозтуң кежигүнү турган, колхоз бүдүрүлгезинге ак-сеткилдиг ажылдаарының улуу, үргүлчү арагалаар чорукка хандыкшып, колхозтуң анаа тывыскан бажыңы арагачыларның чыглыр чери болган турган. Шестакованың төлеп чок чоруун соксадырын бодааш, колхозчулар ону эш-хуузунуң судунга шилчидип берген.

Арагалаар чоруун соксадырын оон үк суд шыңгыы негээн болгаш колхоз квартиразындан ону үндүрер дугайында дилегни районнуң улус судунга киирген. Хөй-нииитиниң бүрүу шавыышкынынга тываршкан Шестакова колхоз квартиразындан албадал-биле үндүртүрүүнден эгенгеш, ону боду хостаан. Арагачыларга удур демисел кошкак боор деп кордааш, «Коммунизмче орук» колхозка ол кирип алган.

Ынчалза-даа үк ажыл-агый чериниң хөй-ниитизи ону база-ла чандыр көрбээн. Арагалаар чоруун каггаш, бодунуң чурумун туттунуп, колхоз бүдүрүлгезинге шын сеткил-биле ажылдап шыдаар бе, азы чок бе? дээр дугайында колхозта хереэженнер чөвүлелинге ол айтырткан. Бир эвес ол арагалаар чоруун соксатпас болза, ону колхоздан үндүрер дугайында айтырыгны үк чөвүлелден тургузары билдингир. Шестакова ол дугайың эрте-дээре ханызы-биле бодаза чогуур.

Ленин аттыг колхоз районда мурнакчы ажыл-агыйларның бирээзи. Ында бүдүрүлгениң он-он мурнакчылары — хойжулар, саанчылар болгаш механизаторлар боттарының ак-сеткилдиг күш-ажылы-биле колхозунга улуг дузаны чедирип турарлар. Ындыг болза-даа ниитиниң бүдүрүлгезинге киришпес, арагачылар, прогульщиктер, маңгысталчак амыдыралдыглар ында база илерен турар. Ол шаарланчак кижилерге удур демиселди ында дружиначылар, эш-хуузунуң судунуң кежигүннери база-ла күштелдирип турарлар. Чижээ, колхозтуң кежигүнүнге санаттынып алгаш, анаа доктаамал ажылдавайн, үргүлчү арагалап турган С. Өшкү-Саарның херээн эш-хуузунуң судунга үш удаа көргеш, адак сөөлүнде районнуң улус судунга шилчидип бээрге, үк суд ону ийи чылда шөлүп чоруткан.

Суд статистиказының медээлерин ёзугаар алырга, назыны дегүй берген хамаатылар арагалаар чорукка шоолуг сундукпас болгаш ниитиниң корум-чурумун сагыыр талазы-биле боттарының эки үлегер-чижээн өскелерге көргүзүп чорууллар. Ындыг болза-даа оларның аразында, ниитиниң корум-чурумун үрээр, арынүүр чок кижилер база-ла чок эвес. Чижээ, ам мугур-ла алдан харлыг М. Красильников дээрзи хулиган херек ужун ийи удаа шииттирген. Сөөлгү үеле Белбей суурга ол үргүлчү арагалап, бодунуң калайын эттээр, шош-содаа өөскүдер чоруун деңдеткен турган. Ол чүгле арагалаар, шош-содаа өөскүдер эвес, харын бак үүлгедиглерни соксадырын ортан негээн дружиначыларның сөзүн безин дыңнавайн, оларга удурланыр чоруун каш удаа илереткен.

Суурда эш-хуузунуң суду ооң хулиганзыг чоруун соксадырын негеп, хөй кижи киржикчилиг хуралга ооң херээн чугаалажып турда, ол анаа ээрик чедип келгеш, судтуң кежигүннерин, хуралга чыылган хамаатыларны база дорамчылап эгелээн. Суд бодунуң хуралын ара соксаткаш, ол кижиниң херээн улус судунга шилчидип бээрге, үк суд ону бир чылда хосталгазын казып шииткен.

Улусчу дружиналар, эш-хуузунуң судтары болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары боттарының шугумуу-биле чогуур хемчеглерни алганының түңнелинде, дыка хөй хамаатылар чогуур түңнелдерни кылып, аажы-чаңында четпестерин эдип ап, ниитиниң бүдүрүлгезинде идепкейлиг ажылдап турарлар. Ындыг болза-даа арагачыларга удур демиселди районда чамдык хөй-ниити организациялары ам-даа четпес чорудуп турарын маңаа база демдеглээр херек. Чижээ, «Совет Тыва» колхозта, районнуң харылзаа конторазында, тудуг участогунда болгаш тараа хүлээп алыр пунктуда улусчу дружиначыларның болгаш эш-хуузунуң судтарының ажылының кошкаандан ол организацияларда арагачылар, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрекчилери ам-даа хөй болуп турар.

Тараа хүлээп алыр пунктунуң ажылчыны Филимонов дээрзи үргүлчү арагалап, эзирип алгаш, кадайын эттээр чоруун илередип турда-ла, үк организацияда эш-хуузунуң суду хулиганның херээн амдыгаа чедир көрбейн келген. Районнуң харылзаа конторазында ажылчын Текин дээрзи база-ла арагалаар чорукка хандыкшып, өг-бүлезинге төлеп чок чоруун илередип турда-ла, ол кижиниң дугайында ында хөй-ниити организацияларының боттуг хемчег албайн турары элдептиг.

Тудуг участогунуң чамдык ажылчыннары коллективтиг арагалаашкын организастап, аванс азы шалың «чуур» дижир, буруу шаптынган бак чаңчылды хевээр барымдаалавышаан турарын демдеглевес аргажок.

Бо бүгү четпестерниң болдуунуп турарының кол дуг чылдагааны болза, тараа хүлээп алыр пунктунуң директору Полев, районнуң харылзаа конторазының начальниги Шатохин, тудуг участогунуң мастери Ведягин оларның арагалаар чорукка удур демиселге боттарының үлегер-чижээн көргүспейн турарында.— Арагалаашкын-биле чүге эптежип турар апардынар?— деп, ол удуртукчуларның боттарындан айтырарының үези ам келген.

И. ПЕТУХОВ,
районнуң улус шиитекчизи.

ХОИЖУ БРИГАДАДА

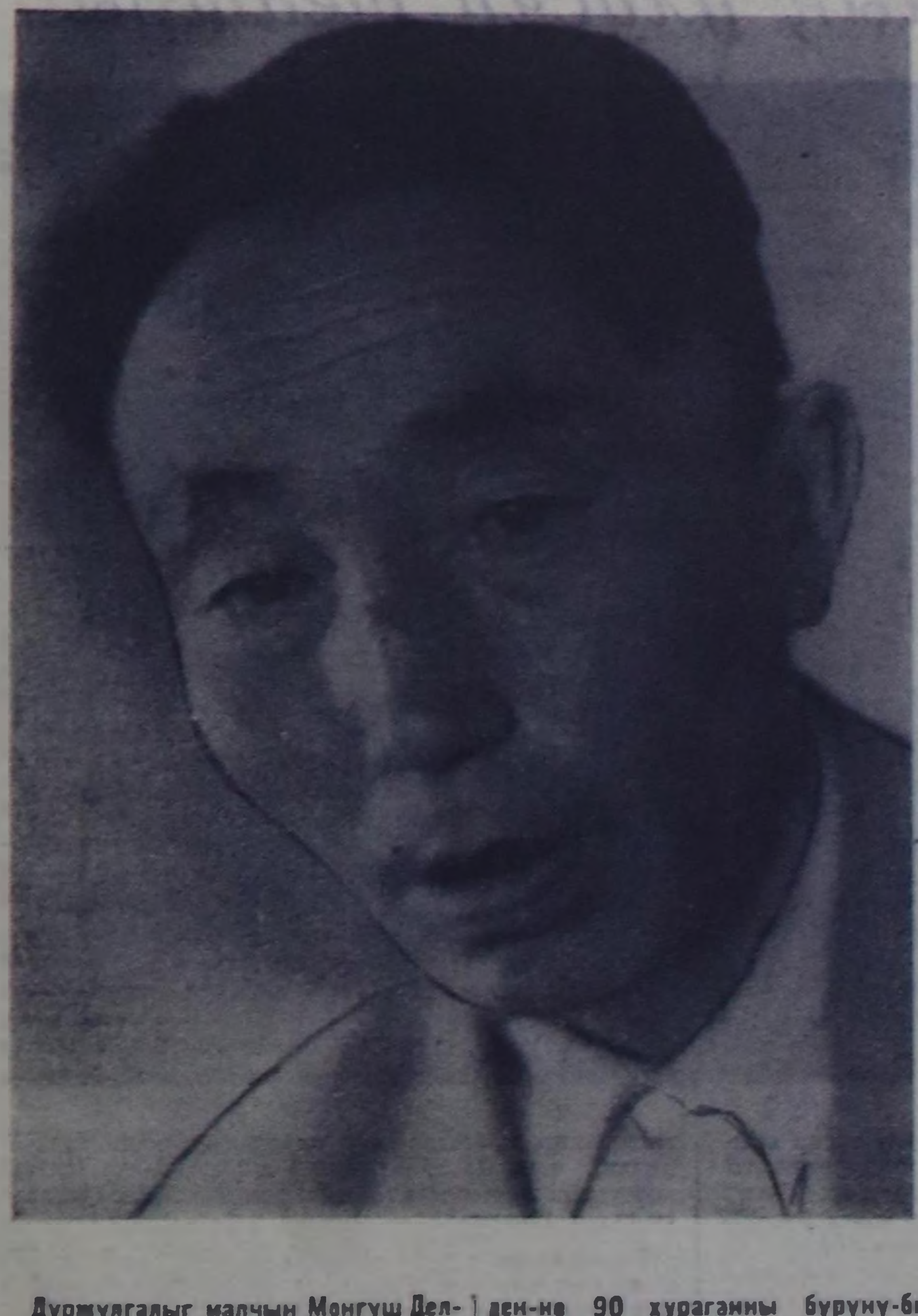

Дуржулгалыг малчын Монгуш Делбикейге удурткан, «Чыраа-Бажы» совхозта хойжу бригада — бистиң республикада эң дээре ажылдыг хойжу бригадаларның санынга кирип турар. Ук бригаданың төвү эки шынарлыг кылдынган, хойжулар культурлуг чурттап турарлар. Бригада бо чылдың бирги чартыңында эки көргүзүглерни чедип ап, төрүүр беш муң ажыг хойнуң чүс хой бүрүзүнден-не 90 хураганы бүрүнү-биле камгалап алган.

Бригаданың ажылын организастаарынга бригадир эш Делбикейниң мергежили улуг. Амгы үеде бо бригаданың хөю чайлаглаашкында туруп турар: хойнуң семиртилгези эки, одар болгаш суггат-биле таарымчалыг хандыртынган.

ЧУРУКТА: бригадир Монгуш Делбикей.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Амыдырал хандырылгазының темазынга

Чарышка боттуг түңнел херек

Бодаэ чоннуң, ылаңгыя малчыннарның амыдырал культуразын улам экижидер талазы-биле Барыын-Хемчик районга бо чылдың бирги чартыңында чамдык ажылдар чорудулган. Бирги чартык чылда 18 чаа чурттал га бажыңнары, 68 кладовкалар, 53 арыгланыр бажыңнар тудуунган. 93 бажыңнарже радио точкаларын кирген болгаш 32 радиоприёмниктерни малчыннарга садып берген.

«Колхозчу араттарның болгаш совхоз ажылчыннарының бажыңнарынга эң эки культурлуг амыдырал-чуртталга дээш база кедээде чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазы дээш» чарышка кеску черни районда «Мурнакчы» колхоз ээлеп турар. Ол колхозта барык-ла шупту колхозчулар бажыңнарлыг болган. Ийи хойжу бригадаларның төптеринде тудугларны чурттал га бажыңнары-биле кады доозар чедип турар. Ол ышкаш 3 кудуктарны, 5 арыгланыр бажыңнарны, 450 вагонметр штакеттерни кылган. Эмнелге болгаш ясли үзүктелиишкин чокка, эки ажылдап турар.

Бо талазы-биле «Кара-Хөл» колхоз ажаан эвес ажылдарны кылган. Бирги чартык чылда 4 аал иштин чурттаар бажыңнарны ажыглалга кирип, 14 бажыңнарны кладовкалап, 11 бажыңнарны штукатурлаан, 36 радиоприёмниктерни малчыннарга садып берген. Хойжу бригадаларның төптеринде тудуп эгелээн чурттал га бажыңнарының, чунар бажыңнарның тудугларын доозар четкен.

Түс-түс бажыңнар талазы-биле чарышка «Мурнакчы» колхозта чеди уругларның иези Шомбуу-оол Сорук болгаш колхозтуң почтачызы Байырты Белек оларның бажыңнары эки болгулаан. Оларның бажыңнары арыг-шевер, эки шынарлыг херекселдер-биле хандыртынган, херим кажаазының девискээри, бажың чанында тараан ыяштары өскелерге үлегерлиг болуп турар.

Оон-биле кады чоннуң амыдырал культуразын бедидер талазы-биле чамдык черлерде байдалдың багайын демдеглезе чогуур. «Барлык» совхоз 1963 чылда малчыннарга 10 чурттал га бажыңнарын тудар турган, чүгле 2-ни туткан, чаңгыс-даа арыгланыр бажыңны, 15 печкалардан чаңгызы-даа кылбаан. Ол ышкаш «Шекпээр» совхозта, «Большевик», «Малчын» колхозтарда байдал база ындыг.

СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни организастыг ажыл-биле быжыглаары, чарышка боттуг үре-түңнелдерни чедип алыры эргежок чугула.

К. КАЛГА-ХӨӨ.

Ол дугайын база бодаза

Бо эгени номчуй каапкаш, номчукчу чүнү бодаза эки чүве ирги деп сонуургап азы билип алыксай бээри магат чок. Номчукчунуң ол сеткилин хандырып, чүвениң алыс ужурун тодарады кааптайн.

Июльдуң изиг хүннериниң бир эртенинде Үстүү-Чайлаг-Хемде № 3 сүт-бараан фермазында учётчиктеп ажылдап турар Уртун-Назын ашакка дужуп, оон ажыл-ижи, амыдырал-чурттал газы-биле таныжар аргалыг болган мен.

Аныяандан күш-ажыл кылып чаныккан колхозчу арат ферманың мурнакчы ажыл-ишчилериниң чедиишкиннерин мактап, демдеглеп, ажыл-иште четпестерниң бар боор турарын хомудап чугаалап орган.

Бодунуң ажылчын костюмунуң солагай талакы карманындан папиросту ушта соп алгаш, сереңгизин шап, өөзүн кыпсып алгаш, улай-улай соргулапкаш, ам-на чугаалап үнду:

— Ийет, оглум, колхозумнуң агитбригадазының солун концертинге өөрүп четтирбес аргажок мен. Олда агитбригада-биле садыгжы Ондар Кызыл-оолдуң бараан-сараанныг келгенинге база өөрүп четтирбестиң аргажок. Парторг Диңгиг дарганың СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга холбаштыр иштики, даштыкы байдалды түңнеп тайылбырлаан илеткелдиң лекциязынга база-ла өөрүп четтирбестиң аргажок мен... — дээш, Уртун-Назын ашак агитбригада-биле кады келген садыгжының, парторгтуң уунче бир-ле чүвеге сеткили ханмаан шырайлыг көрнү-дүр.

Бистерни манадып, айтырыпайндаа ол эгелээн чугаазын уламчылапкан. Оон сеткили ханмаан чүүлү бо. Уртун-Назын Монгуш — хөй уругларлыг, улуг өг-бүлелиг ада. Ам удавас эгелээр өөредилге чылында оон өг-бүлезинден бирги класстан өңгү класска чедир беш уруглар школага өөренип кириптер. Ол кижилерге тааржыр, өртээ ой-тавында, көрүш-шиниктиг, янзы-бүрү хемчээлдерлиг хеп-биле хандырар херек. Ол хандырылганы болур-чогуур-биле күүседип алырга, ам база бир чугула негелдени ыявыла хандырары негеттинер. Ол чүл дээрге, беш өөреникчилерге оларның өөренир класстарының аайы-биле өөредилге номнарын четчелеп садып алыры болгай. Улуг өг-бүлениң сагыш човаачал адазы, хөөчүн колхозчунуң сеткил-сагыжын саргыткан оон ол хомудалы кончуг чөптүг. Школачыларга хамаан чок, черле ынчаш, школа назыны четпээн-даа бичии уругларга идиктер болгаш янзы-бүрү чаа хеп аймаа кедээ фермаларга, бригадаларга эвээш хемчээлдиг, ховар костюр ийикпе, Уртун-Назынның чугаазы-биле алырга, ай-айы-биле шуут көзүлбес. Өске малчыннар ышкаш, ырак-узак чайлагда мал малдап орар бо колхозчунуң ол чөптүг негелдезин хандырарын садыг-магазин эргелекчизи эвес, харын колхозтуң бухгалтериязы акшаландырышкын-биле колхозчуну ай-шаанда хандырып, ол ышкаш Чөөн-Хемчик райпонуң садыг килдизи уруглар бараанарының ассортиментизин четчелеп, ылаңгыя школага өөренир уругларлыг малчыннарның негелдезин хандырарынче хамыктың мурнунда сагыш салза чогуур.

Материалдыг чүүлдү бүдүрер улуг үүледе улуг-хуузун кириштирип турар кижилерниң, ылаңгыя малчыннарның материалдыг болгаш культурлуг негелделерин чогуур өйүнде четче хандырарын онзалап айыткан СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырарынче республиканың Херелекчилер эвилелиниң, садыг черлери чугула сагыш салып, чоннуң чөптүг негелделерин дарый хандырар чорукту бирги черге ниң айтырыы кылдыр көөр ужурлуг.

А. БЕГЗИ.

Колхозчу тудугжуларның чедиишкиннери

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң тудугжулары чаа тудугларны калбарткан. Янзы-бүрү тудуглар кылырынга 2000 кубометр ыяшты белеткээр турган. 1985 кубометрин белеткеп алган, оон иштинден тудуг участоктарында болгаш пилорама чанында сөөртүп дүжүргени 1875 кубометр.

Арткан ыяшты сөөртүп доозары-биле прицеп кошкан автомашиналыг чолаачы үргүлчү ажылдап турар. Хойжу бригадаларның төптери — Улуг-Оймакта болгаш Доскаарда 6 чурттал га бажыңын, 2 чунар бажыңны болгаш 2 кызыл булуңну, арыгланыр бажыңнарны бызанчылар тудуп дооскаш, ажыглалда кирген.

М. Бонгар-оолдуң тудугжу звенозу Чодарда хойжу бригаданың төвүнде 2 аал иштин чурттаар бажыңнын, кызыл булуңнун, чунар бажыңнын, насостуг улуг кудуктуң бажыңының, арыгланыр черниң тудугларын дүрген доозары-биле кылып турар. Кедээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге 4 аал иштин чурттаар бажыңны, 4 колхозчу өрегеге чурттал га бажыңнарын тудуп доозар чыгаткан. С. Дастактың звенозу дөрбе бажыңнын, тараа складының сарайын кылып, оон шалазын цементилеп дооскаш, колхозчу механизаторларның бажыңнарын тутчуп турар.

Улуг-Оймакта хойжу бригаданың төп турлааның тудугларын М. Чимит-Торжунуң звенозу кылып дооскаш, колхоз суурунда 3 чурттал га бажыңын тудуп эгелээн. Кыштагларда 4, фермада 2 чурттал га бажыңнарын, кызыл булуң, чунар бажың тудугларын октябрь 1-ге чедир доозар дээш тудугжулар социалистиг хүлээлгени алган. Ол хуусаада хүлээлге күүсеттинип болур аргалыг. Тудуг бригадазы бүгү тудугларның планын чогуур хуусаада сан-даа, шынар-даа талазы-биле чедиишкинниг күүседир дээш шиитпирлиг туржуп турар.

Х. ДОРЖУ.
колхозта тудуг бригадазының бригадири.

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иенин медалы“ медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЗ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң омунаазындан шаңнаары болза:

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Люндуп Минчеймаа Сиилеммеевна — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
2. Монгуш Бопук-кара Көк-хунаевна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Куулар Бек Сонамовна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
2. Монгуш Чанчык Сегбелдеевна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
3. Саая Серенмаа Комбуевна — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Дамзы-Белек Зоя Оскуровна — туйбу заводунда медпункт эргелекчизи.
2. Куулар Анай Маадыр-ооловна — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.
3. Куулар Анай Хайыңгырбаевна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
4. Куулар Дутпая Ондар-ооловна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
5. Куулар Банчыыр Сергековна — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.
6. Куулар Селикпаа Кертик-ооловна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
7. Монгуш Ангыр Бойдуовна — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.
8. Монгуш Бодаган Мандырпаажыковна — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.
9. Монгуш Бүрекей Байыр-ооловна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
10. Монгуш Херел Кожаевна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
11. Монгуш Човал Допчаевна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
12. Ооржак Дембирел Баазановна — СЭКП ХХII съездизи аттыг колхозтуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Донгак Бичии-уруг Адыйовна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
2. Дукчуу Иргит Шыыраповна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
3. Дыгыр Ондар Допчаевна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
4. Кужугет Сандык Оруспаевна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
5. Куулар Бичик Анчыевна — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.
6. Куулар Серен Дондук-ооловна — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
7. Лопсан-Серен Нина Сапыковна — Сүт-Аксы суурда өг-бүле ээзи.
8. Монгуш Белек Баяновна — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.
9. Монгуш Намбар Дажыевна — «Искра» колхозтуң колхозчузу.
10. Монгуш Натпит Даймаковна — «Искра» колхозтуң колхозчузу.
11. Монгуш Экээн Чүвүртеновна — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.
12. Ондар Балыма Нербу-Самбуевна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
13. Ондар Бичииней Чигжеповна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
14. Ондар Доржутпаа Байыровна — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.
15. Ондар Саглай Күнзүевна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
16. Ондар Чылбакай Лодайовна — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
17. Ооржак Ашак Ыймаажыевна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
18. Сат Миния Данаевна — инкубатор-куш ажылдыг станцияның ажылчыны.
19. Сат Хевек Сайын-ооловна — СЭКП-ниң ХХII съездизи аттыг колхозтуң колхозчузу.
20. Сат Шооча Шойовна — СЭКП-ниң ХХII съездизи аттыг колхозтуң колхозчузу.
21. Ховалыг Дуран Диниевна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
22. Шыңгыр-оол Сендажы Самбуевна — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Биликпаа Надежда Шири-Дарымеевна — Баян-Тала школазының кижизидикчизи.
2. Донгак Чылбак Сундуевна — «Искра» колхозтуң колхозчузу.
3. Кара-Сал Хуна Күнзеновна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
4. Кара-Сал Чүгүк Докпаковна — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.
5. Куулар Барымзаа Калзановна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
6. Куулар Кара-кыс Чонукпейовна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
7. Куулар Маас Отуковна — «Тыва» совхозтуң ажылчыны.
8. Куулар Чылбак Маглыовна — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
9. Маничева Пелагая Евстигнеевна — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.
10. Монгуш Анай Арандыловна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
11. Монгуш Бичииней Күдержиковна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
12. Монгуш Бора Чимитовна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
13. Монгуш Докал Дажы-Доржуевна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
14. Монгуш Ичин Байындыевна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
15. Монгуш Шондайты Деңгүр-Баштыговна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
16. Ондар Анай Чаштан-ооловна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
17. Ондар Бичии-кыс Назын-ооловна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
18. Ондар Сержин Итпикленовна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
19. Ондар Сүдер Көк-ооловна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
20. Ондар Хоорол Дагбаевна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
21. Ондар Чайсынай Таржаевна — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.
22. Ооржак Баина Севековна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
23. Ооржак Чадамба Бышкак-Караевна — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.
24. Саңчак Ханы Булгуневна — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.
25. Сат Анчымаа Сагбыновна — Чадаана хоорайда өг-бүле ээзи.
26. Сат Бавуу Аратынаевна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
27. Ховалыг Балавай Хаажыковна — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.
28. Шоева Антонина Дмитриевна — Чадаананың автотранспорт конторазының ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОН

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Лопсан Салынмаа Мартыевна — «Октябрь 14 чылы» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Доржу Прасковья Гавриловна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Алимова Евгения Савельевна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
2. Анай Анна Ак-ооловна — «Октябрь 14 чылы» колхозтуң колхозчузу.
3. Бочкарева Домна Мамонтовна — «Бурунгаар» колхозтуң колхозчузу.
4. Гусева Эльза Петровна — Бельбей суурда өг-бүле ээзи.
5. Давалай Анна Басиновна — «Тииледге» колхозтуң колхозчузу.
6. Неволина Маремьяна Тимофеевна — Сарыг-Сеп суурда өг-бүле ээзи.
7. Теплых Матрена Еремеевна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
8. Яковлева Ефросинья Афанасьевна — «Тииледге» колхозтуң колхозчузу.

КЫЗЫЛ ХООРАЙ

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Бадын Чечек Демчигеевна — Кунгуртуг суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Микова Екатерина Семёновна — школа-интернаттың ажылдакчызы.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Бурцева Евдокия Федоровна — ыяш заводунуң ажылчыны.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. Дамдын Чечек Дармаевна — Кунгуртуг суурда өг-бүле ээзи.
2. Ендан Адыя Чолдак-ооловна — Кара-Хаак суурда өг-бүле ээзи.
3. Пашкова Фаина Владимировна — электростанцияның ажылчыны.

(Уламчылыг).

МАТЕМАТИК

(Чечен чугаа)

Математик-биле ужуражылгавыс бир-ле катап садыгга мынчаар эгелээн чүве. Хлеб болгаш чигир дээш, аар-саар чүвелер сада шаап алыры-биле садыгга чүгүрүп чеде бердим. Улуг эвес өрээл иштинде ээлчег манаан кижилер-ле эңмежок. Чыскаалдыр турупкан садып алыкчыларның соонда аажок узун, ылчыгыр, хамык улустан бедип турар эр тур. Мен ооң-биле кожа туруп алдым. Мен бодум база-ла белен эвес дээн узун кижи мен, а ол эр менден бир баш хире узун. Арганзымаар, ак шырайлыг, хүргүл карактары чазык, калчан баштыг, делгем хавактыг ол кижи, буу-хаа чем деңзилээн, шак-шок кылдыр самбың каккан чолдак, семис садыгжы херээженче шиглей көрүп алган, карак албайн кайгап тур оң.

Ээлчегде турган кижилер чоорту эвээжеп, садып алыкчылар уурук-суруктап үнүп-ле тур. Узун эрниң мурнунда дөрт хире кижи арты. Улгады берген кадай кижи садып алган чүү-хөөзүнге ажаанзыраан, саваанче суктунган, а садыгжы самбыныңборбак эрегелерин сөөлгү катап үндүр-кирр каккылапкаш, садып алыкчының төлээр ужурлуг акшазының түңүн чугаалаан тур. Мурнумда узун эр менче хая көргеш, арнын чиктии сүргей бырыштыргаш, бажын чайгааш, таарзынмаан аян-биле чугааланды:

— Ынчаарга багай-дыр... Кайын боор ол.

Мен чүнүң-даа ужуруун билбейн, оон удур айтырдым.

— Чүү болду, тала?

— Бо садыгжы арай-ла шын эвес каптар кижи ышкаш-тыр.

— Кандыг «шын эвес» дээриңер ол, ыңар?

— Ол кадайдан 20 көпеекти артыкка апты.

— Канчап билир силер! Садыгжы самбың-биле кап турар ышкажыл.

— Мен кара угаан-биле безин самбыңдан артык, ылаптыг санап билир мен. Математик кижи болбазык мен бе, дуңмакым.

— Ылап-ла артыкка апкан болза, чугаалаңар даан — дидим. — Садыгжы шын эвес санапкан боор чадавас. Чугаалаңар...

Узун эр арай-ла далашкан байдал-биле чугаалап үнду:

— Эш садыгжы, силер арай-ла шын эвес санаптыңар ышкаш.

Садыгжы демги узун эрже карааның ужу-биле кылчаш кылдыр көрду. Ындазында, караанның чидии хөлчок, артында-ла арны кызып, думчуунуң бажы дерлип келди. Хорадап, шыжыккан аян-биле каш сөстерин узун эрже октады:

— Шаптык катпаңар! Мен санап билир кижи мен!

— Чүвениң шыны херек, катап санап көрүңер даан. Ында берге чүү боор.

— Орта кижи силер бе, бо! — деп, садыгжы улам-на шыжыкты. Ол аразында садып алыкчы кадай чүү-хөөзүн савалап алгаш, чоруур дей берди.

— Адыр, кадам, маңа! — деп, садыгжы ону доктаатты.

Демги кадай садыгжының шын санаан дээрзинге бүзүреп хевир-биле чугаалады:

— Черле дулгаар өртээ ол-дур. Мында артык-дуулуу чүве болбаан боор. Хей-ле ынчап турар-дыр силер, дуңмалар.

— Биче када манай каапты ңар — деп, кадайдан математик диледи.— Чүвениң шынын тываалыңар.

— Че, санаар-дыр, харын. Силер ак-сеткилдиг кижилерни нүгүлдеп амдажаан кижи ышкаш-тыр силер — деп, химиренип шаан, семис садыгжы самбыңын база катап арай деңнээн байдал-биле кага берди. Садып алыкчы хамык чүү-хөөзүн катап ужулган ындыг. Ол таарзынмаан хевирлиг, чугаалаңып тур:

— Хей черге шак эрттирген херээ чул? Элдеп-ле кижилер чоргулаар чүве-дир, аа. Мында кандыг-даа алдагдал чок дээрзин чаш уруглар безин билип каар чүве ышкажыл ол...

— Дыка шугулдаваңар, кадам, — дей, математик ону оожургатты.

Семис садыгжы ыңды чиде берген, үш катап санады. Арнындан дериниң улуг-улуг дамдылары сыстып келген болду. Арны дээрге кулааның бажынга чедир кыза берген. Оон кадайдан айтырды оң:

— А силер меңээ каш акша бердиңер?

— Беш акша бердим. 60 көпеек дедир алдым. Шын-дыр бе?

— Адыр, адыр... Кандаай чүвел моң? — дээш, садыгжывыс ам мырыңай куду көрүп алгаш, арнында дерин ак халадының чеңи-биле чода тутпушаан, самбыңын шаккыладыр соктап-ла тур.

Мурнунда турган математик мени холу-биле бүдүү нугуй туткаш, таарзынган хевирлиг хүлүмзүрүп кагды:

— Көрдүң бе, ол-ла болгай. Мен шынын соглеедим.

— Мен өскээр калкан-дыр мен, кадам — деп, садыгжы буруузун миннип, кадайга ужурун чугаалааш, 20 көпеекти чандырып берди. Дем аажок шугулдап, садыгжыга болчуп турган садып алыкчылар ам мырыңай өске үн-биле чугааланжы бердилер.

— Ховар болур таварылга ышкажыл.

— Ча-а, 20 көпеекти чүү шоолут чүве дээрил!

— Чээрби көпеек — эрги акша-биле 2 рубль ышкажыл — деп, чамдызы ол таварылганы шыңгыы үнелээр-даа.

— Черле ынчаш, шак ындыг «өскээр кактына бээр» чорукта р турбас болза эки-дир ийин. Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн билир силер ыйнаан?

— Ындыг, ындыг, харын...

Узун эр «хомудалдар болгаш саалдар дептерин-даа» негеведи. Херектиг чүвезин садып алгаш, ол чорупту. Мен база-ла ооң-биле кады үнүп келдим. Даштыгаа кады базып олура, математикке чугааладым оң:

— Дыка-ла шын санаар-дыр сен, аа!

— Математик кижи санап билбес болза, кым санап билир боор — деп, ол хөөрем чок харымлады. — Ол дээрге мээң хүлээлгем-дир.

— Силер черле чаңгыс борбак көпеек-даа садыгжыларга чиртпес боор силер, аа?

— Алзыр боор бе! Чамдык садыгжылар болганчок-ла таарыштырып, артыр санаптар болгулаар-дыр. Шупту-ла кайын ындыг болур ийик. Ындыглар чүгле ийи-чаңгыс болгай. Ооң иштинде чамдыктары шынап-ла чазыптары магат чок. Олар оозун билбес. Харын боттары безин садып алыкчыларга артыкка санап бериптер болдур ийин.

— А силерге ындыг таварылга болган бе?

— Кандыг таварылга дээриңер ол? — деп, кижим удур айтырды.

— Артыр санадып аптар аан.

— Болбас боор бе! Бир-ле катап садыгга баргаш, дыка хөй бараан алгаш, дудуш 25 акша сундум. Садыгжы санап-санап, артымын берди. Мен ону санавайн, бөле-хаара туткаш, карманнап алган мен. Бажыңга келгеш санаарымга, акшам артыы мырыңай үжен болган. Ам кээп кайгап, харын-даа девиндеп... Хөөрткүй садыгжыны мынчаар когарадырга кайын боор. Ол бистерге, совет кижилерге бүзүрээр-ле болгай. Ак-сеткилдиг ажылдакчы-дыр ол. Оон ам, демги акшамны кармактап алгаш, садыгжымга дедир садып чеде бердим. Алган бараанымны ол санап көргеш, кайгай берди: «Дудуш бежен акша берген деп бодадым» — дидир. Садыгжы акшазын дедир алгаш, өөрүп, мени мактап кагды. Мээң база-ла сеткилим оожургай берген. Бир эвес мен, ол артык акшаны мыттавайн ап алган болзумза, арыннуур чок кижи-ле болур болгай мен. Күрүнени мегелээнни ол болур ийик. Күрүне дээрге бистер, боттарывыстыр бис.

Орук аксында ам-даа үш магазин барын сактып келгеш, математикке саналдадым:

— Бо магазиннерни таварый берзэлем.

— Ынчангай-ла — деп, кижим чөпшээрешти.

Бир садыгга кире бергеш, ээлчээ чоокшулай берген садып алыкчыларның чанынга математик туруп алды. Чүве деңзилээн садыгжыже узун сыныг эр, кижилерниң баштарын ажыр көрүп тур оң. Биезги садыгжы аажок кылын саазынга конфетти каш катап кылдыр ораагаш, улуска деңзилеп берип турган, а деңзиниң өске таваанда деңнештир саазын салып албаан, чүгле борбак шой бар. Ээлчег хөй кижилер ынчаар садып алгаш чоруткан соонда, математик бир кижиниң саазында конфеди-биле кады доктаадыпты:

— Эргим эш, силер бо кылын саазынны база-ла кады садып ап турарыңар ол чүве бе?

— Ой, ой! Ээлчег чок кижи кирбеңер! — деп, соонда турган кижилер дораан-на алгыржы бердилер.

— Чок, эштер, мен чүве садып албас кижи мен — деп, математик ужурун чугаалады. Оон демги эшке: — Силер 70 көпеекти төледиңер але?

— Ийе. А чүл ыңар? — деп, садып алыкчы ыңдыг.

— А конфетти саазын чокка деңзилеп көрүңерем, дилеп тур мен.

— Силер контролёр кижи силер бе?

— Ийе, партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүкте мен — дээш, математик шынзылгазын уштуп эккелди.

Конфетти арыгга деңзилээш, өртээн кап көрген — 65 көпеек болду. Саазын 5 көпеек орнун базып турганы ол-дур. Математик ам-на садыгжыга чугаалады:

— Мен көрүп турумда безин садып алгаш чоруткан кижилерге 50 көпеекти чедир төлевээн-дир силер. Ынчаарга болур бе?

— Силер чүү ындыг кижи силер! — деп, садыгжы база-ла хөделип үнду.

«Шывык туткан кижиге ыт өштүг. Шынын соглээн кижиге тенек анжи өштүг» деп, тыва улустуң эрги үлегер чугаазы бар. Ол чугааның ийиги кезээ амгы бистиң үевисте херегленмес кылдыр сагындырар. Ынчалза-даа чамдык кижилер шын чүүлдү, чөптүг шүгүмчүлелди чыда-биле уткууру хараадан чыг-дыр. Шынныг чүүлдү өөрүшкү-биле хүлээп алыр херек.

Ынчалза-даа садып алыкчыларның хөй нуруузу математиктиң талазынга барган. Демги чүрээ хөөрээн садыгжы оон бир түңнелди кылганы чугаажок.

Дараазында магазинге келдивис оң. Математик аныяк садыгжыже көрүп тура, шолээн чугаалады:

— Аа, дуңмам! Ийи көпеекти артыкка санап бериптиң ышкаш...

— Кайы, ындыг бе? — дээш, садыгжы база катап самбыңын какты. Шынап-ла, математик шыңныг болган. Садып алыкчылар кончуг изиг улус болгай, ол аразында база-ла артык чугаа үнду:

— Ол узун эр кажарлап, ээлчег чокка садып алыр деп тур бе?

— Кирбеңер! Кирбеңер!

— Сагыш човаваңар! — дээш, математик серте-даа чок базып үнүпту. Улустуң үнү ам кээп соксады. Чорупт олуруувуста, математик чугаалап эгеледи:

— Көрбес сен бе. Садыгжы бүрүзүнде-ле немелде-казыыда бар-дыр. Мону садып алыкчылар боттары база контролдап, культурлуг, шын садыглаашкынны дээш демисежир болза эки-дир ийин. Оларның ээлчег чок кижи кирбес дээш, алгыржы бээри кончуг шын харын. Кижи бүрүзү корум-чурумну сагыыр херек, а чамдык садыгжыларның кажарлап, көпеектен эгелээш, төгерикке чедир «кончуптар» чорууңга удур база-ла шак ынчаар шыңгыы демисежир болза, магалыг болур ийик. Чамдыкта багай сорттуң бараанны эки сорттуу кылдыр сатчылаай бээр чоруктар бо-ла тургулаар болгай. Маңаа хойнуң көсүп караа херек болдур звеспе — деп, математик чугаазын доосту.

Калчан баштыг, узун математиктиң бараа ны дыка-ла ыракка чедир ажыт кирбейн, коступ бар чорду. Мен ооң бараа ны көрүп тура, ам кээп сактып келдим: «Чаагай сеткилдиг ол кижиниң адын чоп айтырбааным ол?».

А. КУЛАРОВ.

Тыва оолдар, кыстар Ленинградка өөренирлер

Элээн каш чылдар бурунгаар Ленинградтың А. Н. Островский аттыг театр институдун бөлүк тыва шии артистери дооскаанын билир бис. Олар ам бистиң республиканың чонунга билдингир, сцена кырынга нарын хевирлерни күүседип, чоннуң ынак артистери болу бергеннер.

Бо чылын аныяк Тыва республиканың культурлуг амыдыралынга база катап өөрүнчүг болуушкун таварышкан. Чүл дээрге, 16 аныяк оолдар, кыстар революцияның кавайы Ленинград хоорайга өөренирлер. Уран чүүлге салым-чаянныг 30 ажыг аныяктар театр талазы-биле дээди эртем чедип алыр дээш, кирериниң экзаменнериниң конкурузунга кириш-кеннер. Уран чүүл болгаш эртемнер талазы-биле шылгалдаларны дужааганнар. Оларның иштинден он дөрт кижи актёр факультединге, а ийи кижи режиссёр факультединге өөренирлер. Бо дээрге — беш чыл эрте тыва уран чүүлдүң база бир кызыл чечээ частын келирин чугаалап турар-дыр. Кирериниң экзаменнерин И. Комбу, В. Серен-оол (режиссёрлар факультединге) К. Кара, Роза Чооду, О. Кадр-оол, Л. Чиниң, М. Дарый, Х. Ширин-оол, М. Дамдын (актёрлар факультединге) олар чедиишкинниг дужааганнар.

Олар август айның ийиги чартыында Ленинградче аътталыптарлар. Келир үениң аныяк режиссёрлары болгаш артистери уран чүүл талазы-биле быжыг билиглерни чедип алгаш, боттарының талантызын чонунга өргүүрлер.

С. ВЛАД-ООЛ.

Даштыкыда

Төөгүлүг улуг болуушкунга холбаштыр

Эки эге салдынган

ПРАГА. СЭТА-ның корреспондентизи **И. Масленниковтуң** дамчыдып турары болза:

Бөгүн Праганың болгаш чехословак өске-даа хоорайларның чурттакчылары агаарга, космиктиг делгемге, суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Кержэге Москвага ат салган — төөгүлүг ол болуушкунуң херечилери болганнар. Праганың телевидениези ол документиге ат салыышкынның Кремльден дорт дамчыткан. Чехословакияның ажылчы чоннары ол керээни бүгү тала-биле деткип, тайбынның болгаш айыыл чок чоруктуң эң чугула өске-даа айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээриниң чаагай эге үндезинин ол Кержэден көрүп турарлар.

«Москвага чап-чаа ат салдынган Кержэниң дугайында чүнү бодап тур силер?» — деп корреспондент кудумчуга чораан прагачылардан ол-ла черинге айтырган.

Инженер М. Моравец мынга дээн: Эки эге салдынган. Ол Кержэ болза, Совет Эвилелиниң тайбын политиказының чедиишкини. Ол ышкаш тайбынга ынакшылдыг бүгү күрүнелерниң политиказының чедиишкини-дир. Баштайгы базымның соон дарый өске шак ындыг базымнар уламчылап, шак ындыг орукбиле Европаның кол айтырыы — герман айтырыы шиитпирлеттинер болгаш герман тайбын керээге ат салдынган турарынга идегээр мен.

Студент Я. Солнер: «байыр чедирип тур мен. Төрелдеримни болгаш өннүктеримни өөртүп, амырадыр дээш далажып чаныптым» дээн.

Ажылчын К. Петрашев: «Кремльге Кержэге ат салыышкынын телевидениеге көрген мен. Шак ындыг базымнар үргүлчү болуп турар болза, дыка-ла эки ийик. Шиитпирлеттинмээн айтырыглар эндерик болгай. Кылат удуртукчуларның туружу ам катырынчыг болгаш чөгенчиг кылдыр көстүр. Олар, шынап-ла дайын кижилерге аас-кежиин эккээр деп санап турарлар ирги бе?

Тайбың күштерниң тиилелгези

СОФИЯ. СЭТА-ның корреспондентизи К. Орлованың дамчытканы болза: бүгү болгар улус агаарга, космиктиг делгемге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Кержэге Москвага ат салганын «интервидениеден» көрген.

Болгарияның тайбын камгалалының Национал комитединиң даргазы академик Георгий Наджаков болза, агаарга, космиктиг делгемге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Кержэге Москвага ат салганынга миллион-миллион тайбын камгалакчылары, Болгар Улус Республиканың ажылчы чоннары байыр чедиргеннер—деп корреспондентиге медеглээн.

Бистиң чурттуң ажылчы чоннары Совет чазактың медеглелинге байыр чедирип, деткип турар болгаш янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбын кожа-хелбээ доғуннаарының дыц карачангыс ленинчи политиказы-биле чөрүшкек авантюристи курсту боттарының даштыкы политиказынга удуртулга болдурган кылат удуртукчуларның үүлгедиин буруу шаап турарлар.

Улустарның чаагай тура-соруу, оларның тайбынны камгалаар дээш чаныш-сыныш чок шиитпирлиг улуг тиилелгени чедип алган бо хүн төөгүге чаагай, чырыткыланчак херечилел болуп кирер деп академик Георгий Наджаков уламчылап чугаалаан.

Бүгү кижи төрелгетенниң болгаш оон аас-кежиктиг келир үезиниң арге-ажыктарынга дүүштүр Совет чазактың болгаш оон удуртукчузу, бистиң үениң тайбып дээш шылгарангай демиселчизи Н. С. Хрущевтуң быжыг болгаш турушту боттандырып турары тайбын кожа-хелбээ доғуннаашкынның ленинчи политиказынга ол тиилелге дээш бүгү чурттарның ажылчы чоннары өөрүп четтирер хүлээлгелиглер.

Москвага ат салдынган Кержэ болза, бүгү делегейге канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг,— деп Наджаков уламчылаан. Ол Кержэ тайбынга ынакшылдыг күштерниң келир үедеги тиилелгелери—НАТО-нуң болгаш Варшава керээзиниң киржикчизи чурттарның бот-боттарынга халдашпас дугайында керээзин чарарының, ядролуг чепсектерниң долузу-биле хоруурунуң болгаш бүгү кижилерниң улуг күзели — чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүнү-биле узуткаарын боттандырарының оруун ажыдып турар.

Төөгүлүг керээ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Агаарга, космоска болгаш суг адаанга ядролуг чепсектерниң шенелделерин хоругдаар дугайында Кержэге ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Англияның төлээлекчилериниң Кремльге ат салганының дугайын америк медеглел агентилелдери «Молния-биле» дыннаткан.

Юпиниң корреспондентизи Кержэни төөгүлүг керээ деп үнелээн. Кержэге ат салганының сөөлүнде ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң ол болза, Совет Эвилелиниң тайбын политиказының чедиишкини деп медеглээнин корреспонденцияларда айыткан. Ол корреспонденцияларга АКШ-тың күрүне секретары Раскының медеглелиниң утказын берген. Күрүне секретары Раск Кержэге ат салыышкының «баштайгы эки базым» деп адаан.

Кержэге ат салганының байырлалынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң киришкенин бүгү корреспондентилер шыйып турарлар.

Молния-телеграмма

ПАРИЖ. (СЭТА). Бөгүн Франс Пресс агентилели ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Кержэге Кремльге ат салганының дугайында медээни — «Молния» деп демдеглел-биле дамчыткан. АФП-ниң москва корреспондентизи Кержэге ат салганының байырлалдыг байдалын делгеренгей бижип, ук Кержэни чарганы улустар аразының оон-даа артык чугула айтырыгларын, оон иштинде чепсегленишкинни дужүрериниң айтырыгларын шиитпирлээринче орукту ажыдып берип болур дугайында ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыконуң сөстерин чижекке кирген.

БЕРЛИН. Герман Демократтыг Республиканың найысылалының төвүнде чаа тудуглар калбарган. Чуртталга бажыңнарының корпустары өзүп, чаа магазиннер, культура-чырыдыышкын албан черлери ажыттынып турар. Хоорайның төп кезээн чаарты тударының улуг планы чедиишкинниг боттанып турар.

Фото АДН—СЭТА-ның.

СИРИЯНЫҢ ЧАА ЧАЗАА

КАИР. (СЭТА). Сирияның премьер-министри Салах эд-Дин Битар эрге-дужаалындан дүшкен. Сирияның революсчу командылалының Национал чөвүлели премьер-министрниң эрге-дужаалындан дүшкенин хүлээп алган. Салах эд-Дин Битарга чаа чазакты тургузарын дааскан. Дамаск радиозун ёзугаар МЕН агентилелдиң дыннатканы-биле алырга, чаа тургустунган чазакта Битар премьер-министрниң болгаш даштыкы херектер министриниң албан-дужаалын ээлеп турар.

Манилге болган хуралдың доозулганы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк информас агентилелдериниң дыннадыын ёзугаар алырга, Манилге Бичэ Азия Федерациязын тургузар айтырыг талазы-биле Индонезияның, Филиппиннерниң, Малайя чазактарының болгаш күрүнелерниң удуртукчуларының баштыңчыларының хуралы доозулган. Хуралдың киржикчилери «Манил декларациязын», «Манил дугуржулгазын», кады кылган медеглелди хүлээп алган. Бичэ Азия Федерациязын тургузарының хуусааларының дугайында айтырыг Саравактың болгаш Сөңгү Борнеонуң ол телевилеттинген федерацияга ол ийи девискээрлерниң каттыжарының талазы-биле ол ийи девискээрлерниң хөй-ниитизиниң айтырганының түңнелдеринден хамааржыр. Шынында, ук федерацияны бо чылдың августуң 31-де тургускан турары баш бурунгаар көрдүнген турган. Дугуржулгаларның киржикчилери Бичэ Азия федерациязын тургузар сорулга-биле айыттынган девискээлерже КНО-нуң тускай комиссияларын чоруткаш, ол девискээрлерниң хөй-ниитизиниң бодал-сагыжын илередирин КНО-нуң чингине секретары У Тандан диләэр деп шиитпирлээннер.

Музейлерде улуг когарал

БЕЛГРАД. (СЭТА). Скоплига болган чер шимчээшкинниң үезинде 25 музейлер болгаш культура албан черлериниң бажыңнары узуткаттынган деп, Македонияның чырыдыышкын, эртем болгаш культура айтырыгларының талазы-биле Комитеди дыннаткан. Тодаргайлаарга, күрүне филармониязының, бичэ национал улустарның театрының, уруглар театрының, төөгү болгаш археология музейлериниң бажыңнары, хөй-хөй библиотекалар болгаш номчулга черлери, «Вардар-фильм» болгаш «Македония-фильм» киностудияларның бажыңнары үрелген болгаш өске-даа Археология музейиниң бузундуларының аразындан эртеги болгаш ортаакы вектерниң төөгүлеринге хамааржыр документилер, хөй-хөй үнелиг материалдар, а төөгү музейиниң бузундуларының адаандан национал-хосталгалыг демиселдиң болгаш турк дарлалга удур 1903 чылдагы улусчу тура халыышкынның база фашистиг эжелекчилерге удур улусчу-хосталгалыг демиселдиң чугула документилери тывылган.

Манолис Глезоска удур нүгүлдүг үүлгедиг

АФИНЫ. (СЭТА). Парлалганың дамчыдып турарын ёзугаар алырга, грек реакционерлер Грецияның национал маадыры Манолис Глезоска удур суд шажылалы кылыр бодап тургарлар. Глезосту өскерликчи чорук кылган деп буруудадыр суд херээн белеткеп турар.

Грек Македонияның кижи бээри Макадон автономнуг күрүнени тургузар дугайында «медеглелди Глезоска чыпшыр көрген Франс Пресс агентилелдиң дыннадыы ол буруудадылгага чылдак болуп турар. Ол дыннадыгны Манолис Глезостуң чеже-даа катап ойталааны барын үзелдиг идегеттерни доктаатпайн турар

Нүгүлдээшкинге хамаарыштыр Франс Пресс агентилелиниң удуртулгазынга удур суд херээ көдүрер бис деп, чаңгыс-аай демократтыг (ЭДА) күүсекому дыннаткан. Глезоска удур нүгүлдүг үүлгедигге холбаштыр база Глезосту «өскерликчи» деп үндезин чок буруудатканынга удур ЭДА-ның парлалга килдизи бодунуң шиитпирлиг удурланыышкынын илергейлээн.

Глезоска удур нүгүлдүг үүлгедигге болгаш Глезосту истеп сүрерингe удурланган аныяктарның чыскаалы шүүгү министерствозунуң бажыңының мурнунга болган. «Глезос — маадыр», «чүдек-бужар нүгүлдекчилер!» деп аныяктар чыскаалганнар.

Демиселче кыйгырыг

ХИРОСИМА. (СЭТА). Тайбын походунуң киржикчилери чоокта чаа Хиросимага ужурашкан. Ол походка 12 миллион хире кижи киришкен болгаш Японияның оруктары-биле 24 муң чыгам километр черни эрткен. Чурттуң эң улуг мурнуу перефектуразы — Кагосимадан походтуң киржикчилери чүс хонукта чоруп келген. Олар Японияның дыка хөй хоорайларын болгаш суурларын дамчыштыр боттарының дозуннарын — атомнуг дайынны болдурбас, суг иштин-биле чоруур атомнуг хемелерни болгаш «Ф-105» деп самолеттарны чурт иштинче киирбес, айыыл чок чоруктуң япон-америк керээзин узуткаар болгаш Окинаваны төрээн чурт-биле каттыштырар деп негелделерни тудуп алгаш чоруп турганнар.

Яндээ хоорайдан үнген походтуң киржикчилери Хиросимада база чеде берген. Тайбын үеде Бикинигe америк ядролуг чазылдырыышкыннарның түңнелинде өлген япон балыкчыны ол хоорайга хөөржүткен турган. Өске походтарның киржикчилери боттарының чоруун дооскан. Ядролуг чепсекти хоруурy дээш Бүгү-япон чөвүлелиниң чалааның ёзугаар, ында белеткеп турар конференцияга киржири-биле келген даштыкы төлээлер хоорайның девискээринде сөөлгү участокка походтуң киржикчилери-биле каттышкан.

Оларны уткуп ап, байыр чедирери-биле Тайбын парыгында, атомнуг бомбалаашкындан өлгеннерниң тураскаалының баарынга каш-каш муң кижилер, демократтыг янзы-бүрү организацияларның, чурттуң дыка хөй хоорайларының болгаш перефектураларының төлээлекчилери чыылган.

Ядролуг чепсекти хоруурy дээш Хиросима чөвүлелиниң даргазы Моритаки, хоорай даргазы Синдзо Хамаи, ядролуг чепсекти хоруурy дээш Бүгү-япон чөвүлелиниң даргазы профессор Каору Есуи, а ол ышкаш даштыкы төлээлер митингиге чүве чугаалаан.

Совет төлээ, Грузин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Виктория Сирадзениң митингиниң киржикчилери изиг-биле уткаан. Японияда тайбың дээш эрес-соруктуг демиселчилер-биле совет кижилерниң чаагай эп-сеткил каттыштырылгазын ол чугаалаан. Бистиң демиселививске силер-биле кады улуг тиилелгени — агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында дугуржулганы чедип алган бис. Мынчангаш, шенелделерни бүрүн хоруурунга, ядролуг чепсекти узуткаарынга, чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүреринге чугула базым кылдынган.

Улустар тайбынны күзеп турар, кижилер боттарының хуу-салымы дээш коргуушкун чокка чурттаары күзеп турар, мынчангаш кужениишкиннеривисти ийи дакпыр көвүдедир болгаш бистиң демиселививске миллион-миллион кижилерниң бузулбас чангыс эвин хандырар ужурлуг бис деп, ол үргүлчүлеп чугаалаан.

Чоокта чаа Москвага болуп эрткен, херээженнерниң Бүгү-делегей конгрези тайбын дээш демиселдиң херээнге кайы хире улуг салыышкынны киирген Сирадзе чугаалаарга, митингиниң киржикчилери ур адыш часкап турган. Конгрессиң хүлээп алган Кыйгырыын бүгү беш диптерде чүс-чүс миллион кижилер бүрүнү-биле деткээни ол демдеглээн.

Тайбынның күштерин аткаарлаарынче албадаар болгаш албадап шыдаар-даа ужурлуг бис дээрзин Сирадзе чугаазының түңнелинде айыткан. Хиросиманың болгаш Нагасакиниң халаптыг чоруктары катаптавас ужурлуг.

...Митинг доозулган. «Бистиң хоорайларывыска ядролуг бомбаларның дүжерин болдурбас бис» деп ырны ырлаан муң-муң кижилерниң үнү Хиросимада Тайбын парыгының кырынга дангырак, кыйгырыг болуп чаңгыланып турган.

ПОМИДОРЛАР

Помидорлар (томаттар)—картофель, баклажаннар, перец болгаш өске-даа үнүштерниң аймаанга хамааржыр. Помидорларның эң-не баштай тывылган чери Сөңгү Америкада Перу деп чер болур. Бистиң чуртувуска помидорлар эң баштай Крымга, Грузияга тывылган. Амгы үеде помидорларның 200 ажыг сорттары бар. Помидорлар эки амданныг болгаш оларда А, В база С деп ажыктыг витаминнер хөй.

С витамин чүгле помидорда эвес, харын оон алдынып турар продуктуларда база бар. Чижээ, 100 грамм томат-пастада (демир лаазаларда) 50 миллиграмм, а деңзилеп садар томат-пастада—30 миллиграмм витамин бар. Ол ышкаш С витамин деңзилеп садар чуурган томатта болгаш ооң чулуунда база бар.

Ол ышкаш томаттар ханның кызыл кезектериниң тургустунарынга эргежок чугула химиктиг каттыжыышкыннарның чүүлдери-биле байлак. Томаттың составында чигир база бар. Чигириң томаттарда хуузу ооң өзүп үнүп турар чериниң агаар бойдузундан, а ол ышкаш бышкан турар өйде агаарның чылыг-соогундан хамааржыр. Сывынга тура бышкан томаттарда чигир, сып чокка бышкан томаттардан хөй.

Помидорнуң чемгир шынары огурецтерден ийи катап хөй.

Шаанда помидорларда инек-кулааның кислотазы хөй болганы-биле хол, бут чүстери аараан, подагралыг улустарга ону чемге херегләэри багай салдарны чедирер дээн чижектиг шын эвес билиишкиннер турган. Шинчилелдер кылганының түңнелинде ол кислотаның томаттарда хензиг кезээ бар болуп турарын илереткен болгаш хол, бут чүстери, баар аарыг болгаш хан базымышкыны улуг, артериосклерозтуг кижилер аъш-чеминге томаттарны хереглеп болур.

Кажан үс чок чем чип турар үеде томат чулуун эмчиниң сүмезин ёзугаар ижер. Ол чулукту хүнде беш катап чаңгыс стаканнап ижер. Бо үеде эмчиниң хүн чурумун сагыыры чугула.

Чугдунмаан ногаалар, чимистер дугайында

Дизентериядан бодун канчаар камгалаарының дугайында хөй сүмелерни эмчилер кадып турар. «Чугдунмаан чиг ногааларны болгаш кат-чимистерни чивеңер» деп сүме оларның аразында база бар.

Дизентерия тывылдырар микробтар ногаага, огород чемишчилгелеринге, а кат-чимиске — оларны чыып ап турар хөрзүн дамчыштыр чыпшынып болур.

Рынокка садып турган редисти, салатты, морковьту, огурецти, помидорну, сливаны, грушаны, яблокту болгаш виноградты бактериология лабораториязынга бөлүк эмчилер үргүлчү шинчилеп келгеннер. Шинчээн ногааларның 37 хуузунга, кат-чимистиң 73 хуузунга шөйүнду-палочкалары — кижиниң ижин-шөйүндүзүнге чоруур микробтар чорааны илерээн.

Ынчангаш, чиг ногааларны болгаш кат-чимистерни арыг суг-биле эки чуур болгаш изиг суг-биле саара кудар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Чадааннының улусчу театры

Чадааннаның улусчу театрының көргүзүп турар оон концертиниң идейлиг утка-шынары улам-на бедип, талантылыг ойнакчыларның саны көвүдеп турар. Театр «Хайраан-бот» деп шимни тургускаш, ону чоңга бараалгатканы оларның чогаадыкчы ажылынга база бир улуг чедиишкин болганын демдеглээри чугула. Ниити ыр бөлүүнүң киржикчилериниң саны көвүдеп турар. Улусчу театрның киржилгези-биле районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери боттарының чогаадыкчы мергежилин бедидип, чоннуң ажыл-ижин, амыдырал-чуртталгазын көргүскен нормерлерни байлакшылдыы-биле чогаадып тургузуп турарлар.

Бо чуруктан улусчу театрның ниити ыр бөлүүнүң концертиниң көрүнер. Мурнунда ырлап турарлар—Николай Таранов биле Людмила Монгуш.

Фото В. Кулипановтуу.

ХООЧУН САЛГАЛДЫҢ КИЖИЛЕРИНИҢ АЖЫЛ-ИЖИ

«Улуг-Хая» совхозтуң № 1 салбырының Арыг-Бажы суурга барган кижи, ында чаа өскерилгени дораан-на эскерип каар. Ол болза чоокку ийи-үш чылдарның иштинде ажыглаттынмайн келген делгем клубту шифер-биле хөй кезиин крышалап кааны, бус-биле одаарының дериг-херекселдеринге оран-саваны белеткээни, клубтуң иштинде бүгү шаланы тырып, чаартырын чаартып селээни, эжик-хаалгаларын четчелээни, хөй-хөй соңгаларын шилдеп кылганы болур. Ам клуб, шынап-ла көрүш-шиник кирген.

Хоочун бызаңчы Кыргыс Чамзы бригадирлээн бызаңчылар звенозу часкы тарылганың бачым-түлүк үези эртикелен черде, салбырның баштаар черинге чедип келгеш, клубтуң капитал септелгезин, чаа шифер крышазын кысқа хуусааның иштинде шымарлыг кылып шыдаарын аазааннар.

Кырганнарның үндүрген самазын салбырының эргелекчизи, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Монгуш Дүлей-оолович Бегзи изиги-биле деткип, совхозтуң дирекциязы-биле дугуржуп чугаалашкаш, майның ортандан ажылды эгелээрин оларга сүмелээн. Хоочун тудугжу, шевер бызаңчы ашактар клубтуң септелгезинче сундугуп кирипкеннер. Саадатчан чок бүгү шалалар тырыттынган, соңга карантары четчелеттинген, эжик-хаалгалар септеттинген. Ол ажылдарның соондарый 700 дөрбелчин метр хемчээлдиг крышаны шифер-биле шып кирипкеннер.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаал-шиитпирин ажылдарынга боттандырып чорударынга эргежок чугула рольду ойнаар клубтуң капитал септелгезин шалыпкын эрес, бымырымчалыг бүдүрүп, улустуң үүлезинге боттарының шыдаар-ла улуг-хуузун киирип турар ол кырганнарга сеткилдиң ханызындан өөрүп четтиришкинни Арыг-Бажы суурнуң чурттакчылары илередип турар. Бо тудугжу звено кайгамчык шевер бызаңчылар чеден үш харлыг Кыргыс Сандан, алдан алдылыг Тумат Сагды, база-ла улуг назылыг Түлүш Комбу, Түлүш Кавааа, бежен ажа баскан Доңгак Сундуй олардан тургустунган. Назы-хары улгадып келзе-даа, күш-ажылга дадыкпан хоочун салгалдың ол кижилери эрес-шалыпажылдап турарлар.

Арыг-Бажы суурнуң ол кырганнары чүгле клуб септелгезинге ады-сураа үнүп, шуглуп турар эвес, харын олар салбырның өскедаа ажыл-үүлезинден черле чыдып калбастар. Часкы тарылганың түңүн өйүнде оларның звенозу хову бригадазының шаңынга тараа арыглаар ажылга аныяктар звенозу-биле ажылдааш, чоннуң макталын алган.

Кырганнарның улуг-хуузун киириштирген ажылдары-ла хөй. Арыг-Бажындан 60 километр черде тайга өртени бээрге, олар база-ла барып, ону өжүрүпкеннер. Ол ышкаш марттың чаазындан кырганнарның звенозу Арыг-Бажы сес чыл школазының одаага сезонунга ажыглаар 1000 кубометр ыяшты хап белеткеп алырынга кымдан-даа артык киржилгелиг болган. Ол-ла звенонуң кежигуннери Кыргыс Сандан, Доңгак Сундуй № 1 салбырның Хендергениң Бестиг-Кара аскында чайлаглаан сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилеринге 4×5 хемчээлдиг чапчаа бажыңны тудуп бергеннер. Хоочун бызаңчы Түлүш Комбу ирей Хендергениң Сузугу-Бажынга кыштаан хойжу Түлүш Шожаңолдуң ажыл-ижинге дуза кадып, ооң хойну меңи кыш ажырып ап, хөй бүрүзүнден хөй дүктү кыргып, мурнаңчы малчын деп чаагай атты чедип алырынга бодунуң үлүүн база киирген. Түңнеп чугаалаарга, чеди чылдың бешки чылының планныг ажыл-үүлези амыдыралда боттанып турар мындыг өйде кырганнарның кайызы-даа чамдык ийи-чаңгыс чалгаалар, арагачыларны ыяттыр, бир-даа хүн хөл куруг, анаа-ла хүн эртирип таамчырап өлурбааннар.

Назылап келзе-даа, ниитилелге, чоңга ковну дуза-дөмектиг хоочун салгалдың бо кижилеринге бүгү чон өөрүп четтиргенин илередип, ажыл-ишке, амыдырал-чуртталгага оларны дээп салгап, хоочун салгалдың күш-ажылчы үүлезин холга быжыг, бедии-биле тудар тура-соруктуглар.

А. БЕГЗИ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, кыска чаашкыннар база болур. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Диңмирээшкин болуп магатчок. Хат ей-таавында.

Агаарның температуразы: республикага—21—26, а Кызылга — 24—26 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Фельма» 10, 12, «Орук белдиринге» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Даң хаязында шураашкын» 11.15, 1.15, «Үш мушкетер» (2-ги сериязы) 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Киносборник 10, «Маадырның ажызы» 2.30, «Бедүүн төөгү» 4.30, 6.30, «Демисешпишаан чораащ» (1-ги сериязы) 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Маяковский ынчаар эгелээн» 3.15, 7.15, «Даартагы сагыш-човаашкыннар» 5.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «№ 8 шахтыга болуушкун» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38. идеология килдизиниң 37 — 13. харысалгалыг секретарының 23 — 35. кезээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54. үлетүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кезээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистеониниң 21 — 27. Информация килдизиниң 20—60. бухгалтерияның 31—75. корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—00882. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. АВГУСТ 9 ПЯТНИЦА № 188 (5592).

Өртээ 2 көп.

Чепсегленииишкинни бүгү-ниити дужүрериниң орууунче баштайгы базым

Профессионал Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели телеграмма чорутпааш, ядролуг чепсекти хоругдаары дээш делегейниң IX конференциязының тепээлеринге болгаш термоядролуг дайынны чайладыры дээш тайбыңның VI национал марыжының киржикчилеринге совет профэвилелдериниң миллион-миллион кежигүннериниң өмүнээзинден изиг байырны чедирген. Агаарга, космоска болгаш суг адаанга ядролуг шенелделер кылырын соксадыр дугайында улуг күрүнелерниң дугуржулгазы болза чепсегленииишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүрериниң, нижилерни массалыг кырарының бүгү чепсектерин узуткаарының орууунче баштайгы базым болуп турар деп, ВЦСПС онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

МАЛГА ЧЕМ БЕЛЕТКЕЛИ, ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫ—ШАЛЫПЧЫ ФРОНТ

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Мал чемнери—малчыннарның чедиишкинниң ажылдарының үндезини. Малдың чем-суурү кайы хире бызыг болурундан келир кышты канчаар эрттирери хамааржыр. Ол дугайында ажыл-агый бүрүзүнде чүгле хойжулар, саанчылар, инек кадарчылары эвес, харын хамыктың мурнунда кукурузачылар сагыш салып турар. Оларның кызымаккай күш-ажылы эрткен кыжын ниитиниң малын камгалап алыр, оон продуктулуун кудулатпас арганы малчыннарга берген.

Республиканың кукурузачыларының хөй кезии боттарының кукуруза тараан участоктарында бо чылын база-ла улуг кужениишкинниг ажылдап турар. Дуржулга станциязында кукурузачы Петр Мурыгинниң звенозу кайгамчык эки кукурузаны өстүрген. Ол звенонуң 333 гектар участогу гектар бүрүзүнден 500 центнерден эвээш эвес ногаан массаны бээр. Кукурузачылар ол хире дүжүттү канчап өстүрүп алганнары?

Чазын өзүмнер үнгүже чедир база өзүмнер аайы-биле кукуруза тарылгаларын илииртээн. Ол чорук хөрзүнге өл-шыкты камгалап, үнүштерниң дазылдарынче агаар кирерин күштелдирер арганы берген. Өзүмнер үш-дөрт бүрүлер чедир өзе берген үеде баштайгы, а бир неделя болганда ийиги культивастаашкынны чорудуп, одуруглар аразынга минералдыг чемишчидилгелерни төккен. Немелде чемгерилге кылган соонда үнүштер шапкын өзүп эгелээн. Ындыг болза-даа Петр Мурыгин анаа доктаваан. Кукурузаның одуруглар аразынга бок үнүштер тыптып кээрге Петр бодунуң звенозун ховуже үндүрүп, чаңгыс угланыышкынга илииртээшкин чорудкан. Ам ук звенонуң участогунда кукуруза хүн бүрүде бедидир өзүп, ажыл-ишчилерниң сеткил-сагыжын өөртүп турар.

Межегейниң кукурузачылары база эки ажылдаан. Ногаан дөрбелчиннерниң сураглыг мастерлери П. Пикало, В. Цыпушев, Л. Гольцов, М. Иванов, О. Анай-оол, П. Мелентьев гектар бүрүзүнден 400—500 центнер силос массазын ап, саар инектерни бедик шынарлыг силос-биле четчир хемчээлге хандырар.

Межегейжилерниң чедиишкинин чүткүлдүг күш-ажыл-биле чедип алдынган. Олар боттарының кукуруза тарылгаларын ийи угланыышкынга өй-шаанда илииртеп, бүгү шөлге минералдыг чемишчидилгени төккен.

Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы», «Улуг-Хая» совхозтары багай эвес кукурузаны өстүрген. Кукурузачылар Б. Бендеп, Н. Балдар-оол, Т. Тыртык-оол, Н. Цыбин оларның участоктарындан 200—300 центнер ногаан массаны ажаап ап болур.

Тываның барык-ла бүгү районнарынга кукуруза бедик дүжүттү берип турар. Ону мурнакчы кукурузачыларның практиказы көргүскен. Таңды районнуң «Совет Россия» колхозунда бо чылын база багай эвес кукуруза үнген. Өй-шаанда ажылдап кылган болгаш минералдыг чемишчидилгелер-биле немей чемгерген 150 гектар участок гектар бүрүзүнден силос массазының ийи дүжүдүн бээр. Ындыг болза-даа ол ховунуң кожазында одуруглар аразын ажылдап кылырын база немелде чемгерилге чорударын орай кылган 100 гектар кукуруза бок үнүштерге хөме алдырган, оон дүжүдү баштайгы участоктаазындан дыка куду болур.

Күс эгелээн. Кукуруза бодунуң өзүмүн удавас соксадыр. Чамдык районнарга августуң ийиги он хонуунда эрте доңат дүжүп болур. Ол чорук болза дыка хөй колхозтарга болгаш совхозтарга августуң 15 — 17-ден эгелээр ажаап алыышкынга белен болурун ажыл-агыйларның удуртукчуларынга, агрономнарынга, кукурузачыларынга хүлээдип турар. Ындыг түрбүже силос ажаар техниканың белеткелиниң талазы-биле байдал республикада дүвүрээзинниг болуп турар. Августуң эгезинге чедир силос ажаар комбайннарның чүгле үштүң ийизи хирези септеттинген турган. Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем, Өвүр районнарының ажыл-агыйларында, «Тээли», «Барлык», «Тыва», «ҮТКА 25 чылы» совхозтарда, дуржулга станциязында машиналар септелгези онза багай чоруп турар.

Сагыш амыр чорукту узуткаар үе келген. Силос ажаар бүгү техниканы, автомашиналарны августуң 15-ке чедир бүрүн белен кылдыр тургузар ужурлуг. Ынчанмас болза силос массазының чидириглеринден чайлаар аргажок.

Ындыг болза-даа чамдык ажыл-агыйларда кукуруза багай үнген болгаш харын-даа шуут үнмээн төлээде, чүгле кукуруза силозунче идегел салып болбас. Ынчангаш чаягаар өскен сигенни ажаап силостаарынче сагыш салза чогуур. Чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары ону өөренип көрүп турар. Каа-Хем, Бии-Хем районнарының колхозтары, «Улуг-Хая» болгаш «ҮТКА 25 чылы» совхозтар чаягаар бүткен сигенни силостап эгелээн. Ол ажыл-агыйлар будук-бүрү чемнерни белеткээр дугайын база утпайн турар. Чижээ, «ҮТКА 25 чылы» совхозта ындыг чемнерни 135, Бии-Хемниң колхозтарында—77 тонналы сараттаан.

Ындыг болза-даа республиканың дыка хөй ажыл-агыйлары ынчаар ажылдавайн турар. Өвүрнүң болгаш Барыын-Хемчиктиң колхозтары ол ажылче шуут эгелеп кирбээн.

Тарааларны массалыы-биле ажаап алырының үези чоокшулаан. Тараа кезиилдезиин эгелегиже чедир арткан хүннерде бүгү күштү силос салырынче, сиген кезеринче, будук-бүрү чемнер белеткээринче мобилизастаары эргежок чугула. Мал чемнерин четчир хемчээлге белеткээн ажыл-агыйларга кыш коргунчуг эвес. Мал чемнериниң курлавыры барда малдың продуктулуу кышкы айларда безин кудулавас, ол болза республика күрүнеге сүт, эът болгаш дүк садарының күрүне планын чедиишкинниг күүседириниң дээре магадылалы болур.

Дуржулга станциязының сиген шөлдеринде

Бо чылдың чазы кавыскалыг болгаш чайы изиг-даа болза көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының сиген шөлдеринде оът-сигенниң үнүжү Таңды районнуң өске ажыл-агыйларындан дээре деп чугаалап болур.

Станцияның коллективи сиген кезиилдезиинге эрткен чылдан эки белеткенген. Сиген ажаар бүгү техника өй-шаанда септеттинген. Ажыл-агыйның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери мал чемнери белеткээр кампанияже эгелеп кирериниң ыракта мурнунда бүгү-ле сиген шөлдерин эргип көргеш, оът-сиген четчип, бышкан черниң сигенин кезип эгелээрин шиитпирлээн.

Сиген кезиилдезиин чорудары-биле станцияда трактор-хову бригадаларының аайы-биле беш бригаданы тургускаш, баштай үшкү трактор-хову бригадазының коллективин Кара-Чырааның сиген шөлүнче киирген. Ооң соонда бирги, ийиги, дөрткү, бешки бригадалар улаа-дараалаштыр киргилээн.

Станцияның мал чемнери белеткээр бүгү бригадалары ниитиниң малынга 3.100 тонна сиген белеткээр планныг. Бо чылдың оът-сигенниң үнүжүнүң байдалы-биле алырга ол ындыг-ла чиик эвес сорулга болур. Сигенчилерниң кужениишкинин ам ол сорулганы шиитпирлээринче угланган. Оон аңгыда станцияның кол кодаңында ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар сигенчи бригадаларга дузалажыры-биле дыштаныр хүннерде воскресниктерни кылып турар.

Эрткен дыштаныр хүнде организастаан воскресникке 150 ажыг кижи кирикшен. Олар ол хүн 120 тонна сигенни бөлүп сараттажканнар. Воскресниктиң дөрткү бригадага ажылдаан киржикчилери эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдап, 47 тонна сигенни бөлчүп сараттажкан.

Станцияның бүгү сиген белеткээр бригадалары июль 5-ке чедир 844 тонна сигенни белеткээн. Ол болза мурнуку беш хонук-биле деңнээрге 373 тонна хөй болуп турар. Үшкү бригаданың коллективи сиген белеткээр онаалдазын 35.6 хуу күүседип, өске бригадалардан мурнап турар. Ук бригада Кара-Чырааның сигенин кезип дооскаш, ам Хады иштинде кестирип турар.

Мал чемнери белеткээриниң планын чедиишкинниг күүседир дээш кужениишкинниг ажылдап турар ажыл-ишчилер кайы-даа бригадаларда бар. Чижээ, бирги бригадада Виктор Дремлюгов, ийиги бригадада Петр Кочерга, үшкү бригадада Геннадий Михайлов, Иван Симонов оларның агрегаттары сиген кезиилдезинге хүн бүрүде будун-чартык ийи нормазы күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Ындыг болза-даа бүгү сигенчилер ынчаар ажылдавайн турар.

Мал чемнериниң белеткелинде ажыл-ишчи бүрүзү бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарының аргалары бригада саңында тургустунган. Бригадаларның турлагларында дыштанып, удуп, хостуг шак эрттирер черлер бар. Ниитиниң чемненилгези организастаттынган. Сиген кезип, бөлүп, сараттаарынга четчир тракторлар, сиген кезер, бөлер машиналар болгаш өске-даа механизмнер четчир. Хол-биле күүседир ажыл барык-ла чок. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, сиген кезиилдезиниң темпизин дүргедедириниң бүгү аргалары — ажылчын күш, техника-даа бар. Ынчалзажок ажыл эки-ле бүтпейн турар. Чеже-даа оралдажыр болза мал чемнери белеткээриниң планын күүседири берге, чүге дээрге сигенниң дүжүдү ниитизи-биле багай дээр хөөн сигенчилерде бар. Ынчангаш оларның хөй кезии аажок оожум ажылдап турар. Ажылче эртенгиниң 10-11 шактарда арай боорда үнер, бригадаларның турлагларынга хонмас, аалдарынче чанаттаар чорук бирги, ийиги бригадаларда барык-ла хүн бүрүде болуп турар.

Ажыл бүрүзүнүң темпизин дүргедедиринге ону күүседип турар ажыл-ишчилер ортузунга организакчы ажыл улуг рольду ойнаар. Ындыг түрбүже станцияда партия организациязы (секретары эш Яркин), ажылчын комитеди (даргазы эш Бөлгүм-оол) политик-кижизидилгелиг, агитас-массалыг ажылды кедергей кошкак чорудуп турар. Мал чемнери белеткээр бригадалар болгаш тус-тус ажыл-ишчилер аразында социалистиг чарыш организастаттынмаан. Лекция, беседа кылыр агитаторлар чок. Бригада бүрүзүнүң ниитизи-биле белеткээр сигенниниң онаалдазын чедирген боордан башка ону канчаар күүседириниң талазы-биле беш, он хонуктар аайы-биле графиктер кылдынмаан. Бригадаларның турлагларында часкы тарылга үезинде аскылаан, оңү оңа бергилээн ийи-чаңгыс лозуңнардан өске чаңгыс-даа чаа лозуң, плакат, көргүзүг самбыразы чок. Ол ышкаш бистиң чорааныыс бирги, ийиги, үшкү бригадаларда сигенчилер СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң болгаш СЭКП обкомунуң пленумунуң шиитпирлери-биле танышпаан болгулаан.

Мал чемнери белеткээр кайы-даа бригадалар чаягаар бүткен сигенни кезип, силостаар ажылче амга чедир эгелеп кирбээн. Сигенни кезип, силостап болур хире черлер хөй. Ындыг болза-даа станцияның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери кукурузаның ногаан массазын силостап алырынга идегээр хөөнге кирип турар хевир бар. Ынчаарга кукурузаның үнүжү эрткен чылга деңнээрге дыка багай. Чүгле үшкү бригаданың кукурузачылары Петр Мурыгин, Михаил Кочерга, Петр Калинин оларның звенозунуң Кара-Чыраада тараан 333 гектар кукурузазындан ортумак дүжүттүг ногаан массаны ажаап ап болур. Бирги бригадада бобылар-биле холуй тараан 180 гектар кукуруза болгаш ийиги бригадада 320 гектар кукуруза бок үнүштерге туттуруп чирти берген.

Мал чемнериниң белеткелинде ажыл-ишчилер чүгле тракторлар, сиген кезер машиналар-биле, ажылдап болур черлерниң сигенин кезери-биле кызыгаарлаттынып, аът-биле сиген кезер машиналарны ажыглавайн турар. Аъттың сиген кезер машиналары-биле, хол кадыырлары-биле сиген кестирер черлер Кара-Чыраада, Хадың унунда, Чагытай чоогу эрга-ээзим иштинде, бугалар уннарында, чоогаларда хөй.

Үстүнде айыткан чүүлдер болза мал чемнериниң белеткели дуржулга станциязында ындыг-ла эки эвес организастаттынганының херечилери. Ук ажылдың үндезиниң-биле эде организастаарын негеп турар. Ооң ужурунда станцияның дирекциязы чери (директору эш Юртаев), партком (секретары эш Яркин), ажылчын комитеди (даргазы эш Бөлгүм-оол) болгаш тускай эртемниглер, ылаңгыя кол зоотехник эш Галкин бо хүннерде бүгү-ле организакчы ажылды сигенчилерже угландырып, мал чемнери белеткээр планны ыяап-ла күүседириниң бүгү хемчеглерин алыр ужурлуг.

С. ЧАМЗРЫН.

Республикада сиген белеткелиниң чоруп турарының медээзи

(1963 чылдың август 5-те хуу-биле)

РАЙОННАР БОЛГАШ СОВХОЗТАР:	БЕЛЕТКЭЭН СИГЕН
Чөөн-Хемчик	18.5
Улуг-Хем	14.3
Барыын-Хемчик	11.4
Чөөн-Хемчик эргелелдиң түңү	14.7
Каа-Хем	19.9
Бии-Хем	19.3
Тожу	15.8
Таңды	10.6
Таңды эргелелдиң түңү	15.4
Тес-Хем	12.8
Өвүр	9.1
Тес-Хем эргелелдиң түңү	10.2
СОВХОЗТАР:	
«ҮТКА 25 чылы»	28.1
Дуржулга станциязы	27.2
«Чыраа-Бажы»	26.9
«Өөк»	21.8
«Шекпээр»	19.3
«Тес-Хем»	18.7
«Барлык»	15.9
«Улуг-Хая»	14.8
«Сүт-Хөл»	14.4
«Элегес»	13.3
«Межегей»	10.2
«Тиилелге»	8.8
«Тээли»	7.9
«Тыва»	3.7
«Найырал»	1.8
«Көк-Тей»	—
«Сукпак»	—
Совхозтарның түңү	14.8
Колхозтарның түңү	14.0

Августуң 1-ден 5-ке чедир, бо беш хонукта Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозу сиген белеткелиниң темпизин дүргедеткеш, республиканың совхозтарының бо талазы-биле социалистиг чарыжының бирги черинде келген. Ук совхоз бо чылын белеткеп алза чогуур 4660 тонна сигенниң 1310 тонназын ам белеткеп алган.

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозу мооң мурнунда үш беш хонуктарда улаштыр совхозтарның бирги черинге чоруп турган болза, ам үшкү черде кээп дүшкен. Мооң мурнунда эрткен беш хонукта ол совхоз сиген белеткелинге 7.5 хууну немээн турган, ынчаарга ам 5-ле хуу немешкен. Сөөлгү беш хонукта ажылдың темпизи ында шак ынчаар оожумнаан-дыр.

Мынчага чедир чаңгыс килограмм-даа сиген белеткеп албайн турар «Көк-Тей», «Сукпак» совхозтарның удуртукчулары ам черле чүнү бодап турарлары?!

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозу бо беш хонукта хуу немеп албаан, азы бо чылын белеткээр 5300 тонна сигенниң чүгле 95 тонназын (1.8 хуузун) белеткеп алган.

Сиген белеткели ол ышкаш Өвүр, Барыын-Хемчик районнарда болгаш «Тээли», «Тыва», «Тиилелге», «Өөк», «Тес-Хем» совхозтарда оожум темпилиг чоруп турар-дыр.

Тываның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери! Мал ажылынга бызыг чем-суурну тургузар дээш социалистиг чарышты калбартып, улам кужениишкинниг ажылдаалыңар!

Кызыл тук тиилекчилерде

Кужур Шеми оглу, кызы Хүлээлгезин уттур эвес.

Чөөн-Хемчиктиң Шемиде «Большевик» колхозтуң кежигүннериниң ажыл-ижи ырда кирген бо сестер-биле дугжуп турар. Сиген белеткээр ажылче колхоз хамыкты мурнай организастыг эгелеп кирген. Амгы үеде сиген ажылында 150 кижи тус-тус бригадалар, звенолар болуп алган ажылдап турар. Ондар Седен-Доржунуң № 2 хойжу бригадазы кыштагларының девискээринде сиген кезипки дег черлерниң сигенин кезип, хүнде-ле 8 тонна сиген сараттаар хүлээлгезин ажыр күүседип турар. Хову бригадазының Кара-Сал Байыр удуртукан, 6 кижилиг звенозу хөй кадыыры-биле кеспишаан, 21 тонна сигенни сараттаан.

Июльдуң 31-ге чедир колхозтуң сигенчилери сиген белеткээр планын 51 хуу күүседип, районнуң ажыл-агыйларының аразында калбарган социалистиг чарышка тиилекчи болган. Ынчангаш партком биле райкүүскомнуң мал чемнери белеткээр талазы-биле шилчир Кызыл тугун чаалап алган.

Ол тугту хүлээп ап тура, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң сиген белеткээрин улам кевүдедир дугайында доктаалын колхозчулар бир үн-биле хүлээп албышаан, мооң мурнунда 450 тонна сиген белеткээр планының орнунга 750 тоннадан эвээш эвести белеткээр деп бедик хүлээлгени алганнар.

С. ПАВУ.

Бүгү күштү сиген белеткээринче

ЫЙГЫЛАК. (Телефон-биле). Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң хову ажылының бригадазы 1760 центнер сиген болгаш 450 центнер силос белеткээн. Мал чемниниң белеткелинде техника болгаш кижи күжү улам немежип турар. Сиген кезиилдезинде 4 трактор агрегадын, 1 аът машиназын киирген, хол кадыырлыг 32 кижи эки үнүштүг черлерни аралап кестирип турар.

Ниитиниң малынга колхоз 9600 центнер бөдүүн, 80 муң центнер шыктыг чем белеткээр хүлээлгелиг. Ону чедиишкинниг күүседириниң аргалары бар. Бо талазы-биле бүгү күштү мал чеми белеткээринче угландырган. Сүт-бараан фермаларының коллективтери, хой бригадалары сиген белеткелинче массалыг кирген.

Чугула культура болур кукурузаны 400 гектарда олурткан, ону ийи звено харыылап турар. Ажаалданы кайда эки тургускан болдур, ында үнүш чаагай болуру билдингир. Улуг-Хову участогунда Моңгуш Кара-оолдуң звенозу 200 гектарда кукурузаны эки өстүрүп турар.

Дүжүт ажаап алыышкынынга белеткел чүге оожумул?

РЕЙД

Барыын-Хемчик районнуң колхозтары болгаш совхозтары бо чылын ниитизи-биле 30406 гектар тараа база мал чеми культураларының ажаап алыышкынын чорудар. Ооң барык-ла 40 ажыг хуузун суггаттыг черлерге тараан.

Частан эгелеп бо чылын каңнаашкын чугаажок болур дээрзиниң шынчызын ажыл-агыйларның удуртукчулары эки билип турганнар. Ындыг-даа болза суггарылганы чогуур үезинде организастыг чорутпайн, бо чугула ажылды ала-чаягаарлаашкынның байдалынга тургускан.

Мооң түңнелинде суггаттыг-даа, суггат чок-даа черлерде тараа болгаш мал чеми культуралар каң-халыынга алзып, сөөлгү чылдарның иштинде көстүп көрбээн, шак ындыг куду дүжүттүг болуп турар. Ылаңгыя одуруглар аразын сайзырадып кылырын чорутпаан ужурунда, «Барлык» совхозтуң болгаш «Мурнакчы», «Большевик» колхозтарның тараан кукурузазының, чигир свёклазының хөй кезиин чашпан болгаш өске-даа бок сигеннер дуй алы берген. Оортан ам бедик дүжүт алыр деп канчап идегээрил?

Районнуң ажыл-агыйлары ам дүжүт ажаап алыышкынынче массалыг эгелеп кирер апарган. Ындыг түрбүже комбайннар болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарының септелгези дыка хожудаан. Оон кол чылдагааны болза ажыл-агыйларның чамдык удуртукчуларында «бо чылын эгээртинмес хире элбек дүжүт үнген эвес, чүү боор ону, дораан ажаап аптар болгай бис аан» деп бодаар шын эвес хөөннер бар. Каң-халыын болуп, тараа болгаш сигенниң үнүш-дүжүдү чегей болган чорук харын улам-на кужениишкинниг ажылдаарын, бар дүжүттү ажаап алыр дээш бүгү-ле күштерни мобилизастаарын ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негеп турар дээрзин ол эштер чедир билбейн турарлар.

Августуң 1-де байдал-биле алырга комбайннар септелгезин колхозтар 93,3 хуу, совхозтар 36,4 хуу, а район ниитизи-биле 52,8 хуу күүсеткен. Бо ажыл ылаңгыя «Шекпээр», «Барлык» болгаш «Тээли» совхозтарда дендии оожум чоруп турар.

«Мурнакчы» колхоз (даргазы эш Чудурукпай) 6 комбайннарны шуптузун 100 хуу септеп алдывыс деп медээ берген. Хыналдазан илерээни болза оларның чүгле үжү септеттинген болган.

Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң сүмелеп турарын ёзугаар алырга сывы кыска, тарамык, дүжүдү багай тарааны «С-6» комбайн-биле кестирерге таарымчалыг болуп турар. Ындыг комбайннар районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында чүгле 12.

Бөгүнге чедир оларның чаңгызы безин септеттинмээн. «Шекпээр» совхозтуң директору эш В. М. Коблов артык кезектери чогунга сылдаглааш, «С-6» комбайнны септээринден шуут ойталаан.

Колхозтарны болгаш совхозтарны көдээ ажыл-агый машиналарының артык кезектери-биле «Сельхозтехника» каттыжыышкынының Кызыл-Мажалык салбыры (начальниги Г. Силкин) ыракта четпес хандырып турар. Садыг киилдизи (эргелекчизи эш Бротукин) чагыг кылырда, бар машина-техниканың саны барымдаалавайн турар.

Бо чылын «Д-14», «ДТ-24», «ДТ-28» тракторларга өртээ 11,3 муң рубль түңнүг артык кезектер чагыдып эккелген. Ындыг тракторлар районнуң ажыл-агыйларында чаңгыс-даа чок. Чагыдып эккелген янзы-бүрү машиналар «Сельхозтехниканың» девискээринде ажык шөлде ында-мында сандаргай чыткылаар. Ажаалгазының багайындан чамдык машиналарның кезектерин оор ап, өл-шыкка тадарып турары хыналдадан илерээн.

Районнуң тараа хүлээп алыр пунктузу (эргелекчизи эш Араптан) чаа дүжүт хүлээп алырынга белеткел талазы-биле элээн ажылдарны кылган. Тараа кургадыр агрегаттың болгаш арыглаар машиналарның септелгези доозулган. Тараа чадар шөлдү асфальтылаары дооступ турар.

Оон-биле чергелештир деп-дораан хемчег алыр ужурлуг четпестер бар. Тараа складтарында өртке удур херекселдер чок.

Пункт бөгүнге чедир лаборантылар, склад эргелекчизи болгаш оперативтиг бөлүктүң бухгалтери-биле четче хандыртынмаан.

Колхозтарда болгаш совхозтарда хову турлагларын, ниитиниң столоваяларын септээриниң болгаш чон ортузунга партийжи-политиктиг база культура-массалыг ажылдарның тодаргай планы ажылдап кылдынмаан.

Бир эвес Барыын-Хемчик парткомнуң бюрозу болгаш райкүүском дүжүт ажаап алыышкынының белеткелинде ол бүгү четпестерни чайладырының шиитпирлиг хемчеглерин албас, ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негелдени шыңгыыратпас болза районда байдал элээн-не дүвүрээзиниг болу берген.

«ШЫННЫҢ» РЕЙД БРИГАДАЗЫ:

Г. Белокопытов — районда партия-күрүне контролюнуң комитединиң кежигүнү.

М. Чүлдүм — «Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

Д. Донгак — партком ажылдакчызы.

И. Семочкин — «Сельхозтехника» салбырының инженери.

Т. Талганчик — «Шынның» корреспондентизи.

Хорум-Дагның сигенчилеринде

Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырында амгы бо хүннерде сиген белеткели хайныышкынныг чоруп турар. Ында сиген белеткээриниң 3 звенозун тургускан. Ол чоок-кавы шөлдеринииден Алаак деп черниң сигени чаагай үнген. Сиген белеткелинде М. Чамыяның удуртулгазы-биле бир звено кызымак ажылдап турар. Звенода 53 кижи бар. Олар 4 «Беларусь» тракторлуг, элээн каш аът машиналыг. Август 1-ге чедир звено 200 тонна ногаан сигенни белеткээн. Ында трактор-биле хөпээн сөөртүп турар эштер Хирбээ, Баир, Чижи, сараат салыкчылары Х. Доңгак, М. Моңгуш олар хүн бүрүнүң нормазын 150-175 хуу күүседип турарлар.

Аът машиназы-биле сиген кестирип турар М. Сачыылай хүнде 4 га чер кезер нормазын 7-8 га чедирип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Бодунуң дузалакчызы Коля Моңгуш-биле ол ам 75 тонна сигенни кестирип каан. Сиген кезиилдези эгелеп турда эш Сачыылай 350 га шөлдүң сигенин кезер хүлээлгени алган. Бо хүлээлгезин ол күүседип шыдаар. Ааг хүннерни чөп ажыглаар дээш, звенонуң кежигүннери бичии-даа хей туруушкун чок ажылдап турарлар.

Салбырның сигенчилеринге Чыраа-Бажы 11 чыл школазының кезек өөреникчилери дузаны чедирип келген. М. Өнермааны, М. Минчимирни, М. Билинмааны болгаш өске-даа өөреникчилерни ажыл-ишчилер мактап турар. Клуб эргелекчизи эш Серенмаа сигенчилерниң турлаанга «Комсомолчу прожектор» деп агитхуудусту доктаамал үндүрүп турар.

ЧУРУКТА: а) Хорум-Даг салбырында Алаактың сигенчилерниниң сараат салып турары.

б) Мал чеми белеткээр ажылдың мурнакчызы М. Сачыылай сиген шөлүнде.

Сөзү болгаш фотозу **В. РАЧКОВСКИЙНИИ.**

ТУДУГЖУНУҢ ХҮНҮНГЕ УТКУШТУР

Улуг үүлени бүдүрдүвүс

Улуг ажыл-үүлени бүдүрүп доосканда кижи мурнунда чурттап эрткен берге-даа, өөрүнчүг-даа оруктарын сактып, моон соңгаар чүнү кылыр, канчаар ажылдаар деп боданып чорук чаңчыл боор чүве болгай. Ындыг чүүлдер бистиң көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының амыдыралында дыка хөй. Бистиң Кызыл чанында Улуг-Хемниң кежилдир көвүрүгнү туткан тудугжулар участогувус Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга-даа, кур болгаш курукан черлерни шиңгээдип ап эгелээн тайбың күш-ажылдың фронтуларынга-даа кижи шыдажыры берге байдалдарны, өөрүнчүг таварылгаларны көрүп келген, ол вайыралдыг, улуг коллективтиң бир кезии боор турар.

Улуг-Хем ышкаш ындыг улуг, шапкын суглуг хемни кежилдир көвүрүг тудар деп улуг харысалгалыг болгаш нарын сорулга бистиң көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының мурнунга салдынган. Ол улуг сорулганы боттандырарынга шуут киржип турган күүседир, аас-кежик мээң удурткаым тудугжулар участогунга таварышкан. Өске кижилерге маадырлыг чорук болур чүүлдер көвүрүг тудугжуларынга мырыңгай-ла чаңчыл болган аваа ажылчын хүнү болуп турар. Чүге дизе, олар кижи бодаарга чүге-даа күш четтирбес сагындырар хемнерни шиңгээдип алыр дээш, бойдустуң улуг күжү-биле демиселди чорудуп, ону тиилеп ап турарлар.

Көвүрүг тудугжулары база-ла боттары тускай календарлыг. Ол болза көвүрүгнүң фундаментизин, баганаларын тударын, оргазын кожарын, машина чоруур кырын кылырын эгелээри болгаш доозары, адак соолунде чаа көвүрүгнү ажыглалга кирери ол болур. Бо бүгү ажылдар кырын кежилдир көвүрүг кылып турар хемниң хире-чергези-биле янзы-бүрү характерлиг болур болгаш хемни чагырып алырының талазы-биле ээлчеглиг тиилелгелер болуп турар. Ынчангаш көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының чаартыкчылары, рационализаторлары көвүрүг тударының чаа, мурнакчы аргаларын тып, оларны ажыглалга кииреринин талазы-биле эгелекчилер болуп турарлар. Көвүрүг тударының чаа аргаларын ажыглап кылып, ажыглалга кииргениң дээш, отрядтың кол инженери М. А. Малеев Күш-ажылдың Кызыл Тугу ордени-биле шаңнаткан, каннакчылар-монтажниктер бригадазының бригадири Сергей Вдовицын хөрээнде Социалистиг Күш-ажыл Маадырының алдын сылдызын кадап алган чоруур, коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бригадири Дмитрий Джуган Ленин ордени-биле шаңнаткан болгаш чазактың дээди шаңналын алган оон-даа өскелер бисте хөй бар.

Бистиң көвүрүг тудугжуларывыс болза улуг-даа, биче-даа көвүргнү тударын комплекстиг бригада аргазы-биле чорудуп турар. Күш-ажылды ынчаар организастаан чорук, тудугну эвээш санныг кижилер механизмнерниң күжүн шын ажыглап турган, хүрген болгаш эки шынарлыг кылырынга эки арганы берип турар. Ындыг бригадаларның бирээзи бистиң Кызылдың көвүрүүн туткан участок ол болуп турар.

Кызыл чанында Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тудар деп онаалданы көвүрүг тудуунуң № 5 отряды 1962 чылдың январьда алган. Абакан — Кызылдың орук эргелели-биле чарган керээ ёзугаар бис көвүрүгнү 1964 чылда тудуп доозар ужурлуг турган бис. Ынчаарга план ёзугаар алырга, бис 1962 чылда Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тудар черге көвүрүгнүң демир-бетон баганаларын тудуп, оларның бежин мырынай суг иштинге олуртур турган бис. Кежилдир көвүрүг тудуп турганчар талазы-биле Улуг-Хем эң-не берге хемнерниң бирээзи дээрзин чугаалаар херек. Оон бергези чүдел дизе, даглыг черниң хеми болур Улуг-Хемниң Кызыл чанында агымы кончуг дүрген болгаш суунуң деңнели үргүлчү бир деңги турбас, оон адаанда улуг хая-даштарлыг боор турарында. Ооп ынай унну база калбак. Ынчангаш чайгы үеде баганаларны аваа арга-биле тургузар аргажок. Ынчаар кылыр болза, 100 тонна чүък көдүрер тускай эштип чоруур краннар херек. Бир эвес ындыг краннар көвүрүг тудуунуң № 5 отрядынга бар турган-даа болза, оларны суг оруу-биле чедирип эккээр база аргажок болган. Кыжын Кызылга агаарның температуразы 50 градус соок чедип турар, ынчаарга көвүрүгнүң демир-бетон баганазын чүгле чылыг температуралыг турда кудуп тургузуп болур.

Бо бүгү байдалдарны барымдаалааш, бис көвүрүгнүң суг унунга турар үш баганазын чазын дош буступ бадар бетинде, март, апрель айларда, дош кырынга кылыр деп шиитпирлеп алган бис. Ынчангаш январь, февраль айлар дургузунда материалдыг бааза тургузуп, Абакан хоорайдан дериг-херекселдер болгаш механизмнерни сөөртүп алган бис.

Ол берге болгаш харысалгалыг сорулганы боттандырары-биле көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының инженер-техниктиг ажылдакчылары бүдүрүлгениң чаартыкчылары-биле кады көвүрүг фундаментизин кылырының мырыңай чаа аргазын чогаадып кылганнар.

Оон кол принцизи мындыг: доштуг фундаментиниң хемчээнге таарыштыр ойгаш, суг дүвүнүң даш-довураан 10 тонна довурак узар хымыш-биле суг адаанда хаяга чедир узуп төккеш, оон соонда хаяны дескиндир даш-довуракты водолазтар арыглап аштааш, ол хаяның кырындан дүвү чок шаараш демир хааржак кедире салгаш, суг иштинге бетоннаашкынны кылгаш. Абакан хоорайда тудуг баазазынга бүдүрүп белеткээн эптеп тургузар демир-бетоннарны ол хааржак иштинге эптеп тургаш, көвүрүгнүң баганаларын оон иштинге кыжын тудуп үндүрген бис. Бо технологияны ажыглаан чорук көвүрүгнүң суг иштинге турар чеди демир-бетон баганаларын кылырының хуусаазын дыка эвээжеткен. Ынчангаш бистиң бригадавыс 7 бағананы 60 хонук иштинде дооскан.

Бо улуг тиилелгеге шиитпирлиг рольду кижилер ойнааннар. Ажылды чаңгыс-даа шак доктаавайн, шак графигин ёзугаар чорудуп турган. Бистиң мурнакчы крановщиквис, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Иван Федосеевич Козлитин онза шылгарангай болган. Эш Козлитин чыкылама соокта дүнелерде ажылдап тургаш, ажыл нормазын үргүлчү 180 — 200 хуу чедир күүседип турган.

Бистиң эң дээре бригадиривис Д. Джуганның удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазы баганалар тургузарынга онза эки ажылдаан. Бригаданың кежигүннери ийи звено кылдыр чарлып алгаш, агаар-бойдустуң кандыг-даа үезинде ажылын бир минута-даа үзүктелдирбейн, дүн-хүн чок ажылдап турганнар.

Бо көвүрүгнүң оргаларын салырынга бис ниити шылгалданы туткан бис. Көвүрүгнүң демир кезектерин бээр завод оларны план ёзугаар 1962 чылдың күзүнүнде бээр турган, 1963 чылдың мартта берип эгелээн. Ынчангаш көвүрүгнүң демир оргаларын салып эгелээринге бис чүгле 1963 чылдың апрельден эгелеп кирипкен бис. Көвүрүгнүң суг унупда турар 6 баганаларының араларының хемчээ 63—63 метр, ону кайызы-даа 190 метр узун хемчеглиг ийи демир оргалар-биле дугаар турган. Ындыг узун хемчээлдиг демир оргаларны 10 метр бедидир көдүрүп, эптеп тургузарынга аваа үеде үш айлар негеттинер турган. Ол чүл дээрге, көвүрүгнүң машина чоруур кырын бис чүгле 1963—64 чылдарның кыжынында кылып болур турган бис. Ынчаарга ону чүгле чайын изигде кылыр ужурлуг апарган. Өске сес-биле чугаалаарга, көвүрүг тудуу чүгле 1964 чылдың чайынында доостур турган.

Ындыг-даа болза бистиң тудугжуларывыс Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнү чеди чылдың бешки чылының чайынында ыяавыла тудуп доозар деп бедиткен хүлээлгени алганнар.

Маңаа бүдүрүлгениң чаартыкчылары дузалашканнар. Көвүрүгнүң он талазының оргазын 1963 чылдың кыжынында дош кырындан салыр деп шиитпирлеп алганнар. Ол дугайында кайызы-даа 30 тонна чүък көдүрер, боттары шимчеп чоруур 4 көдүрүкчүлерни кылып алган бис. Оларның дош кырындан бедии 17 метр. Узуну 70 метр, калбаа 5,8 метр, ханазы 3,2 метр, ниити деңзизи 120 тонна оорга демирлерин дош кырынга эптеп алгаш, 4 көдүрүкчүлер-биле 10 метр бедидир көдүргеш, баганалар кырынга салып, кошкан бис. Ол операцияны апрель 2-ден 20-ге чедир, үш неделя иштинде доозупкан бис. Бо улуг тиилелгени чедип алгаш, бодувустуң күжүвүстү, аргаларывысты санап көргеш, көвүрүг тудуун 1963 чылдың август 11-де, тудугжу хүнүнде доозар бис деп бедиткен хүлээлгени СЭКП обкомунуң бюрозунуң мурнунга алган бис. Ол сөзүвүстү ээлеп шыдадывыс. Кызыл чанында Улуг-Хемни кежилдир чаагай көвүрүг ажыглалга белен болган. Бо улуг ажыл-үүлени бүдүрерингe комплекстиг бригаданың кежигүннеринден кымны багай ажылдаан дээр боор. Шуптузу ак-сеткилдиг ажылдап, Улуг-Хемче ниити шавар-халдаашкынга кижи бүрүзү бодунуң хүлээлгезин шудургу күүседип турганнар. Ол дээрге Н. Иванов, Д. Джуган, П. Герман, А. Батулин, О. Ометюх, И. Козлитин, М. Кишкан, К. Басов, В. Пальцев болгаш оон-даа өскелер болуп турар.

Улуг-Хемни чагырып алырынга биске улуг дузаны чедирип турган Кызылдың организацияларынга улуу-биле четтиргенивисти илередип тур бис.

Көвүрүгнүң бүгү материалдарын Абакандан Кызылче Саян ажылдыр сөөртүп эккеп берген Тыва автотрестиң чолаачыларынга онза четтиргенивис. Бо улуг ажыл-үүлеге оларның күш-ажылчы үлүү база бар. Чолаачылар бо чаагай көвүрүглеп өөрүп маңнадып турарлар. Улуг-Хемни ам чүс-чүс чылдарда ыяк турар кылдыр көвүрүглеп кааң, силер менди чаагай чоруунар бүдүрүп, чоруп турунар, эштер!

Бистер коммунизм тургузукчуларының оруктарында моондактарны узуткаар дээш өске черлерже удавас чоруптар бис, байырлыг эштер!

Ю. ЧЕПКАСОВ,
көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының проравы.

Кызылдың монтаж участогунуң монтажниктер коллективи эки ажылдап турар, ону дуржулгалыг бригадир Б. Хачитурян удуртуп турар. Кызылдың ээт комбинадының монтаж ажылдарында ажылдап турар бо коллектив ай бүрүзүнде планны 112—220 хуу күүседип келген.

ЧУРУКТА: слесарь-монтажник О. Лощилов ээт комбинадының кол корпузунда монтаж ажылдарын кылып тур.

Фото В. Лутковтуу.

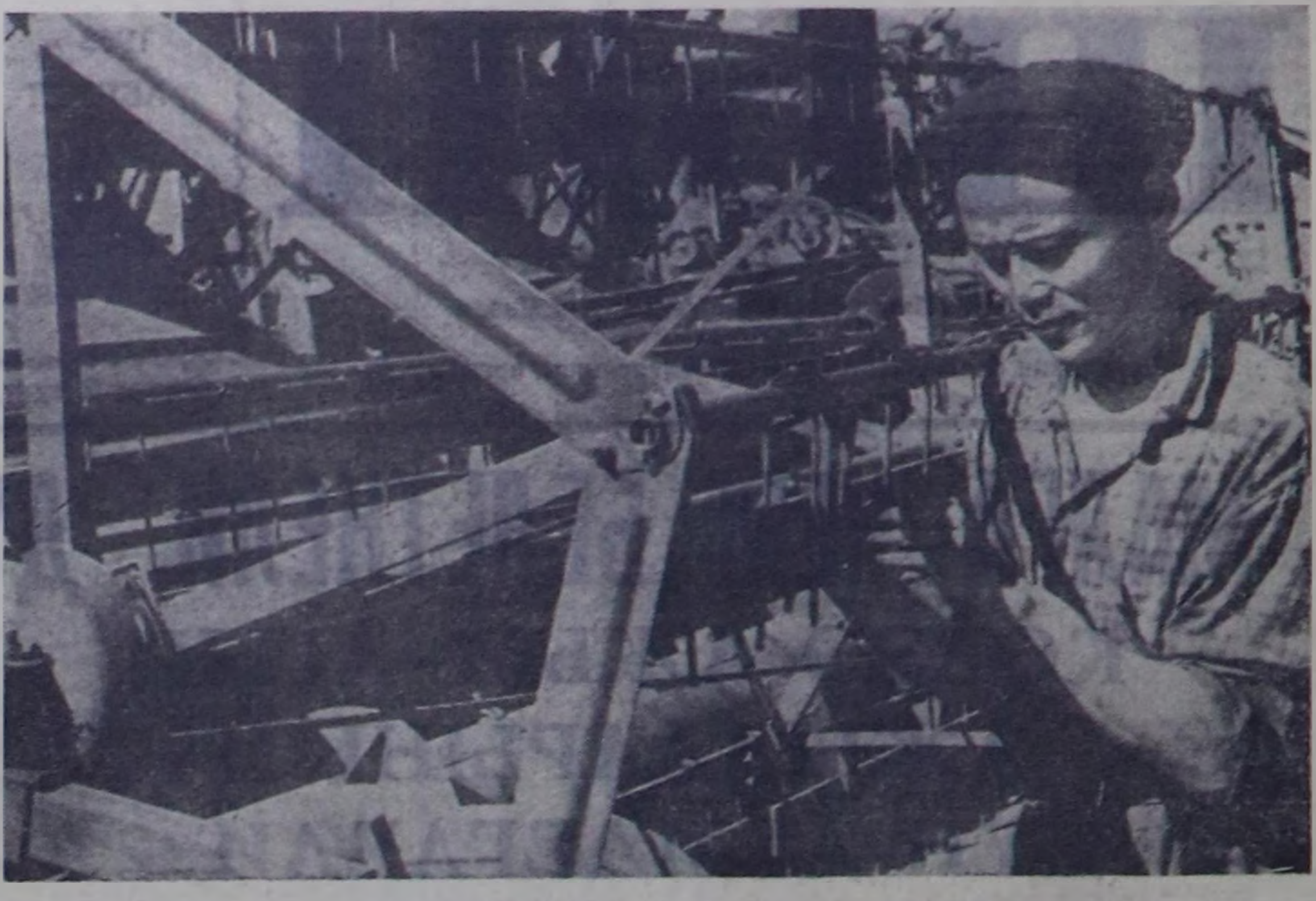

Чаа дүжүттү ажаап алырынга Таңды районда «Коммунизмниң херели» колхоз эки белеткелдиг ужуражып турар. Көдээ ажыл-агый машиналарының септелгези мырыңда ам доозулган. Комбайнерлер О. Манар-оол, Е. Кулумаев, И. Киштеев, С. Кара-оол болгаш оон-даа өскелер септелге ажылының мурнакчылары болгулаан.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты, комбайнер Оюн Манар-оол бодунуң «СК-3» комбайнының белен байдалын хынап тур.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Шууштурулга-циклдиг арганы ажыл-агый бүрүзүнге

«Чыраа-Бажы» совхоз каш чыл улаштыр дүжүт ажаап алыышкынын ийи ай чедир шөйүп, аңгыс андарылгазының планын күүсетпейн келген. Эрткен чылын аңгыс андарылгазының планын 35 хуу күүсеткен. Ажаап алыышкынның шууштурулга-циклдиг аргазы бүгү ажылдарны хары угда чорударын негээр болганда, хөй санныг техника болгаш кижи күжү херегленттинер база агрегаттарның хандырылгазынга, оларның ажылын контрольдаарынга бергедээшкиннерни болдурар, алызында барып ажылчын күжүн, энергетиканы, машиналарны бүдүрүкчүлүг эвес ажыглаарынга чедирер турган.

Ынчангаш совхоз бо чылын «Көк-Тей» совхозтуң болгаш Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң үлегери-биле Ново-Уральскийниң үлегер-дуржулгалыг ажыл-агыйының эгелекчи чорууң бодунга шиңгээдип ажыглаар деп шиитпирлээн. Совхозтуң дирекциязы, парткому болгаш тускай эртемниглери дүжүт ажаап алыышкынының шууштурулга-циклдиг аргазын совхозтуң байдалдарынга таарыштыр ажыглаары-биле ажаап алыышкынның болгаш аңгыс андарылгазының талазы-биле чорудар хемчеглерниң планын ажылдап кылганнар.

Совхозтуң ажылчы планында дараазында дөрт кол ээлчештирилгелерни чорудары көрдүнген:

150 га чочак-тарааны ажаары болгаш аңгыс андарылгазы; тараа культураларын тавычалай кезери; тавычаларны бастырары болгаш тарааны комбайн-биле дорт ажаары; силос культураларын ажаары болгаш аңгыс андарары.

Ажаалданы болгаш аңгыс андарылгазын август 10-дан сентябрь 12-ге чедир доозар деп санап кылган. Тараа культураларын кестирерин 5 хүн, тавычалар бастырарын 4 хүн, комбайн-биле дорт кестирип ажаарын 7 хүн, кукуруза ажаарын 7 хүн, аңгыс андарылгазын 16 хүн иштинде чорудары планда көрдүнген.

Совхоз бо чылын 7539 га тараа культуралары, 1200 га кукуруза, 150 га чочак-тараа ажаар болгаш 7200 га аңгыс андарар.

Бо ажылдарны күүседиринге херегләр 32 илчирбелиг, 24 дугуйлуг тракторлар, тараа ажаар 34, кукуруза ажаар 14 комбайннар. «ЖБ-4,6» деп жаткалар болгаш ажаап алыышкынга херегләр өске-даа машина-чепсектер совхозта бар.

Совхоз 135 механизаторларлыг. Шууштурулга-циклдиг аргага олар артыкшыл-биле четчир. Бо арга-биле ажылдаар болза, бир тракторист-машинист ажылдың ээлчештирилгезинге хамаарыштыр чамдыкта тракторга, чамдыкта комбайнга ажылдаар болганда, совхозка 89 механизатор херек.

Ажаап алыышкынның бо аргазы-биле ажылдап турда, тракторлар болгаш комбайннар хүнде ажаар болгаш аңдарар шөлдүң хемчээли-биле улуг-улуг бөлүктер болуп алгаш ажылдаарлар. Комбайн болгаш трактор агрегаттарының техниктиг байдалын эң эки механизаторлардан тургустунган эдикчи-мастерлер бөлүктери хайгаараар. Совхозта үш ындыг бөлүктер тургустунган.

Амгы үеде совхозта механизаторларның өөредилгези чоруп турар: трактористер комбайнга ажылдаарын, комбайнерлер тракторга ажылдаарын өөренип турар. Оон-биле чергелештир бо чаа арганың артык шынарлыының дугайында тайылбыр ажылы база чоруп турар.

Механизатор кадрларның чедишпезинден мурнуку чылдарга дүжүт ажаап алыышкынның үезинде эвээш эвес тракторлар ажыл чок тургулаар ужурга таваржып турганын дуржулга көргүскен. Ону бо чылын болдурбас төлээде, Чөөн-Хемчик эргелелиниң бүгү-ле колхозтарының болгаш совхозтарының удуртукчулары, тускай эртемниглери дүжүт ажаап алыышкынның бо чаа, депшилгелиг аргазын ханызы-биле өөренип, боттарының ажыл-агыйларынга доп-дораан шиңгээдири чугула.

А. СОТПА,
Чөөн-Хемчик эргелелиниң улуг агроному.

П. БАЛЧЫР-ООЛ,
Чөөн-Хемчик эргелелиниң кол инженери.

САРЫГ-ХӨЛДҮҢ КӨК-ХААКТА

Ирбиштейден Сарыг-Хөлче углай чорупкан кижи бүрүзү Көк-Хаактың шөлдеринде улашкак ногаан сарааттарны көргеш, ында ажыл-ишчилерниң чедишкиниң мактап магадаан болгулаар. Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң коммунист Балган Маадырның бригадазында 25 кижи, оларның хөй нуруузу аныяктар.

Техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, ажыл-ишти эки организастаанының түңнелинде, олар кыска үеде 650 гектарның сигенин кескен, бөлүп сарааттааны 4400 центнер ашкан.

Бригадада ажыл-ишке үлегерлиг кижилер хөй. Чижээ, трактористер Шур-оол, Болат-оол, машинистер Чамбал-оол, Тат-оол, бөлүкчүлер Дамбай, Чечек, сарааттакчылар Кызыл-оол, Көк-оол болгаш оон-даа өске. Анчымаа Санчат болгаш Зоя Доңгак оларның кылганы амданныг чемнерин бригадада мактап турар.

Ниитиниң малынга 40 муң центнерден эвээш эвес сигенни белеткээр дээн хүлээлгезин чедиишкинниг күүседиринге бригада бүзүрелдиг, улам сорук кириишкин-биле ажылдап турар.

Н. ДАМДЫН.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирин күүседиринге чугула үе-чада

Партия болгаш комсомол чырыдышкынының четкизинге өөредилге чылы эгелээри чоокшулаан. Идеология ажылының эң чугула звенозу болур политиктиг чырыдышкынны шиитпирлиг экижидерниң эргежок чугулазын СЭКП ТК-ның июнь Пленуму онзалап айыткан. Ажылчыннарның, колхозтарның, совхозтарның ажыл-ишчилериниң болгаш аныяктарының политиктиг болгаш ниити билиинин база тускай эртемниң деңнелиниң өзүлдези дээш партия болгаш комсомол организацияларының, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының харысалгазын бедидер сорулганы Пленум көдүрген.

Партия чырыдышкынының четкизин организастап чорударда, парткомнар болгаш партия эге организациялары массаларның политиктиг өөредилгезиниң хевирлерин оон ынай хөгжүдүп база сайзырангайжыдар дугайында СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң айтышкыннарын өөредилгениң үндезини болдуруп, политиктиг өөредилгени коммунистерниң, комсомолчуларның болгаш партия кежигүнү эвестериниң ниити белеткелиниң ажыл-чорудулгазының хевирин өөренип көрүп турган, өөредилгениң кандыг хевирин кижилерниң эки туразы-биле шилип алырын шыңгыы сагыыр херек.

1963—64 өөредилге чылында политиктиг чырыдышкынның утказы мындыг: СЭКП-ниң чаа Программазын ажылчы чоннарның улам ханы өөренири, марксизм-ленинизмниң экономиктиг теориязын, ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларының тодаргай экономиказын, партия төөгүзүн, марксичи-ленинчи философияны, коммунистиг кижизидилгениң үндезиннерин, бүгү делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң айтырыгларын, марксичи-ленинчи эстетиканы өөренири болур.

Дыңнакчыларның бүдүрүлге мергежилдерин, ниити болгаш политиктиг деңнелин көдүреринге хары угда ажыктыг болгаш, харын ынчангаш, коммунистиг тургузуушкуннуң тодаргай сорулгаларын шиитпирлээринге эң ажыктыг дуза кадар политөөредилгениң ындыг хевирлерин колдады шилип алыр херек. Политиктиг өөредилгениң мындыг хевирлери чогумчалыг үре-түңнелдерни берген. Ол болза экономиктиг эге школалар, политиктиг школалар, янзы-бүрү бөлгүмнер болгаш семинарлар, ол ышкаш коммунистиг күш-ажыл, мурнакчы дуржулга школалары, техниктиг депшилгениң университеттери, теоретиктиг конференциялар, беседалажышкыннар болгаш политиктиг база бүдүрүлге өөредилгезиниң оон-даа өске хевирлери болур. Комсомолчуларның болгаш аныяктарының практиктиг ажыл-чорудулгазынга, оларның марксичи-ленинчи мировоззрениезин хевирлеп кижизидеринге коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн өөренир, коммунизм — салгалдың практиктиг сорулгазы, ийи делегей — ийи чалыы назыннар дээш ышкаш, өске-даа бөлгүмнер улуг ужур-дузалыг.

Коммунистерниң болгаш кежигүн эвестерниң политиктиг өөредилгезинге бот-өөредилгениң хевири чогуур черни ээлээр ужурлуг.

Парткомнар политиктиг чырыдышкынны чаа өөредилге чылында четчелээрде, чер-черге эрткен өөредилге чылының түңнелдерин шыңгыы анализтеп, политиктиг өөредилгениң кайы-бир хевири-биле коммунист, комсомолчу, партия кежигүнү эвестерниң янзы-бүрү бөлүктери ыяавыла четче хаара туттунган турарынче онза сагыш салыр херек.

Эрткен чылгы өөредилге программазын дооспаан ийи чыл хуусаалыг бөлгүмнер болгаш семинарлыг школалар чаа өөредилге чылында ол өөредилгезин уламчылаар ужурлуг.

Коммунизмниң практиктиг тургузуушкунунуң үезинде бүгү ажылчы чоннарның экономиктиг теорияны өөренири бирги чергениң ужур-дузалыг. Ынчангаш экономиктиг өөредилгениң эң калбак хевирлери болза, совхозтарның, үлетпүр, тудуг болгаш транспорт бүдүрүлгелериниң ажылчыннарының, а ол ышкаш колхозчуларның (малчыннарның, тараажыларның, механизаторларның) ортузунга тургусса чогуур экономиктиг эге школалары болур. Ол школаларның кол сорулгазы болза, түс-түс кижилерниң ажылдап турары бүдүрүлгениң талазы-биле экономиктиг эге үндезин билиглерни бээри, оон-биле хары угда партияның болгаш чазактың эң чугула доктаалдар, шиитпирлери-биле оларны таныштырары болур. Чижээ, эрткен өөредилге чылында Барыын-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң хойжуларынга тургускан ындыг школа эки түңнелдиг болган. Ыраккы мал фермаларының малчыннары айда колхоз төвүнге ийи удаа чыгып кээп турган, ынчан колхозтуң тускай эртемниглери хойжуларга малды ажаап-тежээриниң дугайында айтырыгларны сайгарып берип, партия ТК-ның март, ноябрь пленумнарының доктаалдарын өөреткеннер.

Политшколалар болза политиктиг өөредилгениң нептерээн хевири. Политшколалар бодунуң мурнунда салдынган сорулгалары-биле экономиктиг эге школалар-биле барык деңней. Политшколаларны материалдыг чүүл бүдүрери-биле холбашпаан албан черлеринде болгаш организацияларында ажылдап турар 5—7 класс билиглиг коммунистерге болгаш партияга кирери-биле белеткенип турар партия кежигүнү эвестерге эптиг кылдыр сүмелээн. Ол школаларның кичээлдеринге ниитилел хөгжүлдезиниң ниити хоойлуларының дугайында эге билиглерни, социализм дээш партияның болгаш совет улустуң демиселиниң кол-кол үе-чадаларын ниити тайылбырлап берип, коммунизм дээш демиселдиң амгы үеде сорулгаларын өөредир. Дыңнакчылар бүгү делегейниң эң чугула болуушкуннары-биле база таныжарлар.

Ажылчы чоннарның политиктиг өөредилгезиниң практиказы сөөлгү чылдарда политиктиг, тускай мергежилдиң болгаш ниити билигни холбаштырарының чогумчалыг хевирлерин тыпкан. Колхозчуларның болгаш совхозтарның ажылчыннарының политиктиг өөредилгезин организастаар талазы-биле солун дуржулганы Воронеж областың парторганизациялары чыып алган. Ол областың хөй-хөй колхозтарында, совхозтарында өөредилге комбинаттары деп бөлгүмнер сөөлгү үш-дөрт чылдарда улаштыр ажылдап турар. Ол комбинаттарның дыңнакчылары политиктиг, агрозоотехниктиг болгаш ниити билиглерин кады бедидип ап турарлар. «Политиктиг билиглерниң үндезиннерин» талазы-биле программада политиктиг өөредилгениң үндезини салдынган. Ында бүдүрүлге өөредилгези түс черниң база колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң онзагай байдалын база өөренип көрген, ону ийи чыл хуусаалыг агрозоошколаларының планнарын болгаш программаларын ёзугаар чорудуп турар. Оон-биле кады боттарының ажылдап турары ажыл-агыйларда мурнакчыларның дуржулгазын өөрениринче болгаш шиңгээдип практикалаарынче улуг кичээңгей салдынган. Бүдүрүлге өөредилгези зоотехниктиг, агротехниктиг, механизация деп үш салбырларның аайы-биле тургустунган. Политиктиг болгаш бүдүрүлге өөредилгезинге өөренмишаан, ортумак билиг чедип албаан аныяктар кежээки база бот-өөредилгелиг школаларда өөренип турарлар.

Өөредилге комбинаттарында өөредилгениң хуусаалары ийи-үш чыл. Ол хуусааның иштинде дыңнакчылар бүдүрүлгеден чардыкпайн, чогуур тускай эртемни чедип ап, мурнундагы деңнелинге бодаарга, бодунуң ниити билиин ийи-үш класс бедидип ап турарлар. Ол комбинаттарның пропагандистери көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, башкылар, партия, совет, комсомол ажылдакчылары боор турар. Чаа өөредилге чылынга ыяк белеткенип, бар аргаларны бүгү талалыг анализтеп көрүп тургаш, республиканың чамдык партия болгаш комсомол организациялары колхозчуларның база комсомолчуларның ортузунга ындыг хевирлиг өөредилгени организастап болурлар.

Бистиң республиканың байдалында, ылаңгыя ажылчыннар коллективтеринге коммунистиг күш-ажыл болгаш мурнакчы дуржулга школалары политиктиг өөредилгениң ыяавыла ажыглап болгу дег хевири болур-дур. Ол школаларга ажылчыннарның бүдүрүлге мергежилин бедидерин, мурнакчы дуржулганы пропагандалаарын, политиктиг билигни ханыладырын, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүн ёзузунга кижизидерин кончуг эптиг дүүштүрүп турар.

Политиктиг болгаш техника-экономиктиг билиглерни бидилиг, сагынгыр дүүштүрерииче онза кичээңгей салырын СЭКП ТК-ның июнь Пленуму сүмелээн. Политиктиг чырыдышкын техниктиг өөредилге-биле солуттунган туруп болбазын Пленум айыткан. Өөредилге комбинаттарынга, дуржулга школаларынга, улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының экономиказын өөренип турар бөлгүмнеринге бүдүрүлге айтырыгларын өөредирин марксичи-ленинчи теорияны болгаш коммунистиг партияның политиказын өөренири-биле тудуш холбаштырар херек.

Сес, тос класс билиглиг-даа бол, а ол ышкаш ортумак эртемниг-даа бол, ном-биле боду ажылдаарының мергежилдерин чедир билбес коммунистерге болгаш партия кежигүнү эвестерге партия төөгүзүн, политшколаның, философияның, марксизм-ленинизмниң, коммунистиг кижизидилгениң болгаш эртемниг коммунизмниң үндезиннерин өөренир бөлгүмнерни болгаш семинарларны тургузуп бээрин сүмелеп турар. Ол бөлгүмнерни болгаш семинарларны культура албан черлеринге, башкылар коллективтеринге, медицина ажылдакчыларынга болгаш янзы-бүрү организацияларының албан-хаакчыларының ортузунга тургусса эки.

Марксичи-ленинчи теорияны бот-өөредилге-биле өөренир арганың артык шынарлыын өөренип көрбүшаан, СЭКП ТК-ның Пленуму чогуур политиктиг белеткелди алган партия, совет, комсомол удуртукчу кадрлар болгаш коммунистер бүгү күжүн теорияны бот-өөредилге-биле өөрениринче угландырарын айыткан. Бот-өөредилге болза — аваа бир ала-чайгаарлаашкын эвес, харын политөөредилгениң эң бедик хевири болур. Бот-өөредилгени шилип алган коммунистерни болгаш комсомолчуларны теоретиктиг конференцияларга, тематиктиг семинарларга болгаш беседалажышкыннарга үргүлчү чыып, коммунистиг тургузуушкуннуң теориязының болгаш практиказының эң чугула айтырыгларын чугаалажып көөрүн, оларга быжыглаан консультантылар-биле ужуражырын организастаары эргежок чугула.

Бир эвес чер-черде партия организациялары политиктиг чырыдышкынның айтырын перспективтиг ёзу-биле көрүп, харын коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң политиктиг өөредилгезиниң перспективтиг планнарын каш-каш чылдар ажылдыр тургузуп алтарлар болза улам эки. Өөредилгени ынчаар тургузарга, дыңнакчылар марксизм-ленинизмниң бүгү кол кезектерин план-биле ханы болгаш чүткүлдүг чедип ап, чыл келген тудум-на политиктиг билиглерин улам бедидери-биле хары угда бүдүрүлге мергежилин, ниити деңнелин бедидеринге дыка таарымчалыг.

Политиктиг чырыдышкынның хөй-хөй хевирлери турза-даа, маңаа кол чүүл болза, ол ажылдың дириг боттуу болур. Политиктиг чырыдышкын совет кижи бүрүзүнге коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын боттандырар дээш демиселге бодунуң туружун тодарадырынга болгаш политиктиг идепкейин бедидеринге бүгү тала-биле деткимче болур ужурлуг.

Кичээлдерниң идейлиг деңнели, практика-биле, көдээ ажыл-агый болгаш үлетпүр бүдүрүлгезиниң тодаргай сорулгалары-биле харылзаазы пропагандистен кол хамааржыр. Парткомнар болгаш парторганизациялар пропагандистерни шилип алырынче онза кичээңгей салыр болгаш политшкола, семинар база бөлгүм бүрүзүнге кол пропагандистен аңгыда, оон оралакчызын база шилээн турарын чедип алыр ужурлуг.

Бөлгүмнерниң, семинарларның, школаларның пропагандистеринге удуртукчу партия, совет, ажыл-агый болгаш комсомол ажылдакчыларын, улус ажыл-агыйының тускай эртемниглерин, а ол ышкаш чогуур политиктиг белеткелди алган бүдүрүлгениң мурнакчыларын калбаа-биле хаара тудары эргежок чугула.

Политиктиг чырыдышкын четкизиниң чаа өөредилге чылынга белеткелди шаанда, организастыг белеткелди хандырары СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш демиселге чугула базым болур.

А. ЕЛФИМОВА,
СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорокомунуң политчырыдышкын Бажыңының консультантызы.

„ОРУС ХУУЛГААЗЫН“

ЧОН КӨРУП, ҮНЕЛЕП ТУР

ЧУРУКТА: «Орус хуулгаазын» деп кинонуң авторлары, Герман Демократтыг Республиканың хамаатылары Аннели биле Андрэ Торндайктар. Совет чазак оларга Ленин орденин тывыскан.

Фотозу В. Буданның СЭТА-ның фотохроникасы.

Торндайк ашак-кадайның чогаалы

Аннели болгаш Андрэ Торндайк боттарының „Орус хуулгаазын" деп кинозунуң дугайында

Торндайк ашак-кадай «Орус хуулгаазын» деп кинону тургузар дээш беш чыл дургузунда ажылдап келгеннер. Оон дугайында АНДРЭ ТОРНДАЙК боду мынчаар сактып турар:

— Беш чылдың ажылы дээрге ол — чүс алдан муң метр кинопленка, ол ышкаш Европаның хөй найысылалдарының архивтеринден алдынган кадрлар (аңгы-аңгы кезектери), оон дөрт муңу барык хөй-ниитиге билдинмес фото-чуруктар, база бир дөрт муңу күрүне архивтеринге болгаш ийи-чаңгыс кижилерге шыгжаттынып чыткан ховар документилер болур; оон өскези кино аппараттыг Совет Эвилелиниң сес чүс муң километр оруктарын эрткени-дир.

Мону Андрэ Торндайк «Орус хуулгаазынны» ССРЭ-ге баштай үндүргенинге хөлбаштыр эрттирген пресс-конференцияга чугаалаан. Торндайктарның мөгап-шылааны илдең. Белен-селен кижи бырашпас берге ажылды доосканда ынчанмайн канчаар.

Журналистер оларга чаңчыл болган айтырыгларны салып турганнар:

— Келир үеде планнарыңар чүл?

Андрэ Торндайк микрофонга чедип келгеш:

— Эң-не чажыт планывыс— деп чугаалап эгелээрге, зал шыпшың-на барган. Чүгле кинокамераларның тырттылышкыны шимээр.

— Шелээ. Бичии дыштаныр алыр херек.

Ынча дээрге адыш часкаашкыннары, хөглүг каткы. Болуушкуннар экранга болуп турда чиңгис-биле билдинип, режиссерларның карак-кызыл ажылы илдең. Совет кижилер ол кинону— Торндайк ашак-кадайның хуулгаазыны деп, ынчаар бедик-биле үнелеп, экранда маадырларны боттары кылдыр көрүп, документальдыг кино тырттырыкчыларны немец эштерге өөрүп четтиргенин илередип турарлар.

Өөрүп мактаашкын бе? Чок. Хүлээп көрүүшкүн-дүр. Торндайк ашак-кадайның бо кинозу совет күрүнениң төөгүзүнүң улуг көрүнчүү апарган. Авторларга дыка хөй чагааларны, ылаңгыя аныяктарның чагааларын кончуг хөй келгилээн. «Четтирдивис. Силерниң киноңарның ачызында адаларывыстың үе-чергелери апардывыс» дээн чагаалар Совет Эвилелиниң бүгү-ле булуңнарындан ол авторларга амдыгаа дээр шуушпушаан. «Бистер чүгле бодувустуң төөгүвүстү көрүп алган эвес, эрес-маадырларны сагыш сеткиливистен үнеледивис».

Кинонуң кол чедиишкини — экранда болуушкуннарның сеткил-сагышты хайныктырып келиринде болуп турар.

АННЕЛИ ТОРНДАЙК МЫНЧА ДЭЭН:

— Кино шуут-ла документальдыг. Ында артистер ойнавайн турар. Болуушкун бүрүзүн болган аайын ёзугаар тырттырган. Маадырларның аппаратче көрүп турар кадрларында безин шимчеңнии кевирлиг тургустунган чүве чок. Камераны ном делгиириниң ийикпе азы көрүнчүк артынга, чамдыкта ыяштар артынга чажыргаш, оон бичии көзенекчигеш ойгаш, тырттырып турдум... Маадырлар боттарының баштайгы үнүүшкүннерин кажан экранга боттарын көргенинин соонда билип ап турдулар. «Чажыт камераны» ажыглааны чиик оруктуг биле чоруурун болгаш баштай-ла белеткеп каан көргүзүглерни тырттырарын болдурбаан. Ындыг кадрлар кинода чок. Маадырлар боттарының амыдыралы-биле чурттап турарлар.

Кинонуң чартыындан хөй кадрлар өлүг фото-чуруктар-ла болгай. Кинода өскерилбес болгаш бурунгаар хөгжүлделиг болуушкуннарның аразында чөрүлдээлерни канчап чок кылырыл, маадырларның киноплёнкада тырттырган амыдыралы фото-чуруктарда барындан ылгалдыг болгай.

Бо дээрге бир дугааргы бергедээшкин. Торндайктар чогаадыкчы мергежилдиг, амыдыралдың ханызын эскерип көөр чаңчылының ачызы-биле ол бергелерни эрткеннер. Анаа-ла массалыг митинг тырттырып каан бөдүүн чуруң Торндайктарга уран чүүлдүң чогаадылгазы, арын бүрүзү — биография, бодал, социал тема болган. Фото-чурукта арын бүрүзү бодамчалыг, экранга үнгеш, кымга-даа дөмейлешпес маадыр болу берген. Торндайктар шимчевес фото-материалдарны чугаалаштырып, амыдыралдың хөгжүлдезин дараалашкан кадрларга шыны-биле тырттырып шыдааннар. Торндайк ашак-кадай сценарийниң композициязынче (тургузарынче) кирип келир.

АНДРЭ ТОРНДАЙК МЫНЧА ДЭЭН:

— Чаа айтырыг тыпты берген. Кинога совет чоннуң хөй адыр-лыг амыдыралын көргүскен элээн каш тема киирер, бо айтырыгны көрүкчү бүрүзүнүң угаан-сагызынга артып каар кылдыр кылыры чугула. Чүгле үзүктел чок харылзаа болгаш чаңгыс аай сагыш-сеткилди доюлдурар болуушкуннарлыг турда, көрүкчүнү хайныктырары билдингир.

Кинону чогаадып тургузар талазы-биле амыдырал боду-ла авторларга дузалашкан. Торндайктарга тема бүрүзү-ле фактыларга даянган сюжеттиг тускай очерк болу берген. «Орус революсчулар», «Ажылчын аңгы болгаш тараачыннар», «Капиталистер болгаш помещиктер», «Хаанның өг-бүлези»—бо сюжеттерни «Орус хуулгаазында» кайгамчык мергежил-биле таарыштыр киирген. Кайы-ла бир теманы чырыдып тура, авторлар көрүкчүлерге ону катап-катап көргүзүп бээрлер. Ындыг кадрлар символ апаарлар. Кинону көрүп олура бир-ле символду көрүп кааш, кол теманы дораан сактып кээп болур. Овур-хевирлерниң көрүштүг дендээр. Көрүкчү төөгүден алдынган улуг темаларны бодап эгелээр. Чогумна хуулгаазын ында. Көрүкчү кинону боду үнелей бээр. Торндайк ашак-кадайның хуулгаазынының улуг үнези болза, ол кино көрүкчү бүрүзүнге үениң овур-хевирин тургузарының аргазын беруп турарында.

«Орус хуулгаазынның» чажыды чогум чүдел дээрзин ол бо ду канчаар көрүп турарын Андрэ Торндайктан айтырдым.

— Хуулгаазын бисте эвес болдур ийин. Бо «Торндайктарның хуулгаазыны» эвес-тир. Ол марксизм-ленинизмниң хуулгаазыны, коммунизмче бар чоруур ниитилелдиң хуулгаазыны-дыр. «Орус хуулгаазынны» көрген аныяктар биске мынча дээр-дир: «Эрткен үевистиң болгаш амгы база келир үевистиң үе-чергелерин көрдүвүс». Бо дээрге кино дугайында дээди үнелээшкин-дир.

Ындыг үнелээшкинге чоргаарланыр-дыр бис.

Четтирдивис.

Б. КОЗЛОВ,

(АПН-ниң корреспондентизи).

Хоочун салгалга четтирдивис

Совет чурттуң аныяк салгалы мен. Шаандагы эрткен үениң, шаанда кижилерниң канчаар чурттап, ажылдап, хосталга, аас-кежик дээш демисежип чорааның чүгле хоочун салгалдың кижилери: адалардан, кырган-ачалардан дыңнап, ном чогаалдардан номчуп билип ап турган мен. «Орус хуулгаазын» деп уран-чечен-документалдыг кинонуң бирги сериязындан, делегейде күчүлүг Совет чурттуң эртип келген төөгүзүн көрдүм.

Бо кинону көрүп оргаш, хоочун салгалдың кижилери шаанда мынчаар шыдажып чурттап, хосталга, аас-кежик дээш мынчалдыр карак-кызыл шыдамыккай демисежип, шугзуп үнүп чораан-дыр ийин деп бодап кээр-дир. А амгы салгалдың кижилери бистер ёзулуг-ла «Чаг иштинде бүүрек, чанчык иштинде таакы» дег чурттап турар улус-тур бис.

Бо кино мени күш-ажылче улам-на хей-аът киирип, Төрээн чуртумга, коммунизмниң тургузуушкунунга хөй-хөй ажыктыг чүүлдерни кылырынче мени улам-на албадап, меңээ чаа улуг күштерни немеп берди. Хоочун салгалдың кижилери совет эрге-чагырганың социализмни тургузары дээш канчаар маадырлыг ажылдап, демисежип чорааның бо кинодан көрдүм. Коммунистиг ниитилелди тургузары дээш мен база-ла ынчалдыр шудургу ажылдап, демисежир мен.

Д. ООРЖАК,

«Кызыл тудугнуң» ажылчыны.

Шынның күштүү

«Орус хуулгаазын» деп кинону көргеш, Коммунистиг партияның чаяаган күзелиниң, совет кижилерниң маадырлыг күженииишкининиң кайгамчыктыынга кижиниң чоргааралы чаягаар-ла хайныгып кээр-дир. Ында көргүскен бүгү-ле чүүлдер шуптузу херек кырында болуушкуннарның ёзулуг документилери болуп турар.

Бо кино чурук болза төөгүлүг документилерниң анаа-ла чыындызы эвес, а бистиң амыдыралывыстың шынны, коммунистиг идеяларның күштүг ында сиңиккен. Немец өңнүктеривис Аннели болгаш Андрэ Торндайктарның чогаадыкчы тывынгырындан, шудургу дилээшкининден «Орус хуулгаазын» шынап-ла ёзулуг хуулгаазынныг күштүң бадыткалы, илерээшкини болган.

Социалистиг реализмниң бо чогаалы бистиң чогаадыкчы ажылдакчыларывыска үлегер-чижек болуп турары-биле кады, бистиң аныяктарывыска кижизидилгелиг улуг ужур-дузалыг болуп, бистиң херээвистиң тиилелгезинге бүзүрелди улам быжыглап турар-дыр. Бистиң адаларывыс болгаш өгбелеривис, акыларывыс болгаш угбаларывыс амгы үениң аныяк өскениңге өөрүшкүлүг, аас-кежиктиг чуртталга дээш кандыг аар бергени шыдажып эртип, деңнежир чүвези чок маадырлыг демисежип чорааның аныяк өскенге бо кино чугаалап бээр. «Орус хуулгаазынның» бо талазы-биле ужур-дузазын кижи үнелеп ханмас.

Хаанныг ёзунуң ирик ханазы болгаш дарлаткан чоннуң киленңи, дүүнгү берге хүннер болгаш бистиң чырыткылыг бөгүнгүвүс, даартагыже тиилелгелиг базымывыс—бо бүгүнү кинодс кайгамчыктыг күш-биле көргүскен.

«Орус хуулгаазын» деп кино-чурук коммунизмниң идеязының улуг чаагайын бадыткап, бистиң социалистиг Төрээн чуртувуска — Ленинниң төрээн чуртунга, совет кижилерге ынакшыл болгаш хүндүткел ында сиңниккен.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

Чогаалчы.

Кижини хайныктырыптар

Москвадан Тываже чанып чорууруум мурнуу чарыында «Художественный» деп кинотеатрга «Орус хуулгаазын» деп кинону көрүп алыр аргалыг болган мен. Ол кино бистиң дүүнгү хүнүвүс-биле бо хүннү деңнеп, дөмейлеп көргүзүп турар. Ону көрүп олура кижи мынчаар бодаар: бистиң чуртувус кыска үениң дургузунда бурунгаар дыка-ла чайынанчак базымны кылган-дыр.

Бис атомходтуң тургустунганынга өөрүп, космоска болган тиилелгелерге байыр чедирип, Красноярск ГЭС-тиң тудугжуларының тиилелгезинге чүректиң ханызындан байырлап турар бис. Чуртувустуң ниити амыдыралынга идепкейлиг киржип, боттарывыстың алдарлыг ажыл-херектеривис-биле оон чедиишкиннерин көвүдедип турар бис.

«Орус хуулгаазын» деп кино— бистиң амыдыралывыстың ёзулуг документалдыг, херек кырында шынны көргүскен. Бо кино кижилер дугайында, коммунизм дугайында сагыш-сеткилди хайныктырып келир кайгамчык улуг чогаал.

Бистиң чуртувустуң караңгыдан, дарлаашкындан болгаш ёозажок ядыы чоруктан хосталгаже кииискидип ужуп үнер старт шөлү болза Октябрьның социалистиг Улуг революциязы болган. Чижеглээр чүве чок ужудуушкуннуң кол теоретиги В. И. Ленин, а кол конструктору — большевиктер партиязы. Чырык-чаагай чуртталгалыг оруктче кижи төрелгетенни баштаарының ролюнга коммунистерни төөгү шилип алган.

Немец кинематографистер бо кинону чогаадып тургузар дээш кайгамчык шудургу ажылдааны илдең.

«Орус хуулгаазын» деп кинода кол-ла чүве— бистиң амгы, бо хүнгү амыдыралывысты тырттырып көргүскени канчаар-даа аажок улуг ынакшыл-биле илереттинген. Кино аппарат көрүкчүлерниң мурнунга Совет чурттуң калбак делгем овур-хевирин, оон колхозтарының, совхозтарының байлакшылдыг шөлдери-биле, трактор, машиналары-биле катай хаара көргүскен.

Кадр санай-ла көрүкчүнүң бистиң эрткен оруувус дээш чоргааралы көдүрлүп, бүзүрел хайныгып кээр. Бо кино кижини хайныктырып келир.

С. БАИР.

Москваның күрүнениң библиотека институдунуң студентизи.

Ёзулуг кижизидикчи

«Орус хуулгаазын» деп кинонуң дугайында хөй чүүлдерни солуннардан, журналдардан чаңгыс эвес удаа номчуулаан мен. Оон кадр бүрүзү-ле делегейде улуг шынның — ССРЭ-ниң эрткен оруун төөгүп турар. Бо кино кайгамчык кижизидикчи рольдуг. Ылаңгыя школачыларга болгаш аныяктарга оон кижизидикчи ролю үнелеп четпес улуг деп бодаар мен. Чырыткылыг амыдыралды тургузар дээш ада-өгбелерниң канчаар демисежип чорааның аныяк өскен оон билип алырлар.

Бөгүнгү чырыткылыг амыдыралды хоочун салгалдың кижилери канчаар тургузуп каанын билбес, харын чиик амыдырал сүрер, оон кедерезе ажыл кылбас, чүгле маңгыстаарын бодаар чамдык аныяктар бистиң аравыста ам-даа бар. Олар бо кинону көргеш, черле элээн бодаңын, бистиң Төрээн чуртувустуң канчап ындыг күчүлүг чурт апарганын көөрлер.

Ол ышкаш бо кино школаларга болгаш өөредилге черлеринге аажок улуг ажык-дузалыг төөгү ному. ССРЭ-ниң төөгүзүн өөреникчилерге ол кайгамчык көргүзүг материал болур. Оон кадр бүрүзү-ле делегейде улуг шынның—ССРЭ-ниң эрткен оруун тоожуп турар. Бо кино шынчы, бүзүрелдиг, революсчу утка-шынар-биле мени кайгаткан.

Д. КЫЗЫЛ-УРУГ,

Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.

Дүрген, күчүлүг базымнар

Дээрже шаштыгып үне берген хөй каът бажыңнарлыг Америка. Кудумчуларында машиналарның хайынныг агымы. Экономиказы дыка-ла сайзырангай. Улуг-улуг заводтарында, фабрикаларында дээш өске-даа бүдүрүлгелеринде хол-биле кылыр ажыл ховар — бүгү-ле чүве механизастаттынган, автоматчыттынган. Ынчан Америка сайзырангай-ла турган.

Экономика талазы-биле мидындала чыдып калган, чаа тургустунган Совет Россия чурт иштиниң дайзыннары-биле болгаш даштыкы 14 чурттардан шурап келген интервентилер-биле дайынга мырыңай дамдып алдараан. Хөй каът бажыңнарлыг, экономиказы сайзырангай Америкага бодаарга чаа тургустунган Совет чурт мырыңай оон чартыының чартыынга-даа четпес. Машина-техника чок, бүгү-ле ажылды хол-биле кылыр, бетон кылып турар улусту безин көөрге харын-даа каттырынчыг: хөй улус хоюткан малгашты бут-биле таптай бастырып турар, демир хүүректер-биле ажылдап, аар чүъкту хөй улус быралап көдүрүп турар.

1920 чылда бистиң чуртувус-биле Американың экономика талазы-биле хөгжүлдезиниң деңнелин «Орус хуулгаазын» деп кинода мынчадыр тодаргай деңнеп көргүскен. Совет Россияның ажыл-агыйы мынчаарда чаржынчыг турган.

— Англияны, Германияны, Американы чедер!?—деп, дикторнуң үнү өткүдү-биле дыңналы бээр.

Чүгле чедер эвес, а четкеш ажар! Чүс чыл хире талыгырже сайзырай берген капиталистиг чурттарны канчап чедерил!?

— Ийе, чедер күш бар, ону мынчандыр кылып шыдаар-даа!—деп, диктор бүзүрелдиг-биле бадыткап чугаалаар.

Социализмниң тиилелгези дээш демиселге ажылчын кижи бүрүзү бодунуң улуг-хуузун киирериниң дугайында партияның съездизинге Ленинниң чугаазын дыңнаан, ол съездиниң төлээлелериниң бирээзи Москва-Сортировочная станцияның депозунуң слесары, партия үүрүнүң секретары Иван Ефимович Бураков суббота бүрүзүнде-ле коммунистер-биле станцияның депозунга халаска ажылдаарының дугайын шиитпирлээн. Баштайгы коммунистиг субботникке 13 кижи келген ажылдап турар. Оон соонда субботникке кижилер чоорту-ла көвүдеп ажылдап турар. Бураковка удурткан ажылчыннарның үлегери муң-муң кижилер эдерип, ажылдап каан шагындан аңгыда, хөй-хөй шактарда халаска ажылдап, улуг патриотчу чорукче көдүрлүп үнүп, социализмниң тиилелгези дээш демиселге боттарының кайгамчык чаагай үлүг-хуузун киирип эгелээр. Совет чуртка баштайгы коммунистиг субботниктер мынчандыр төрүттүннер. Аныяк Совет чуртту таныттынмас кылдыр өскертиптер база. Англияны, Германияны, Американы чедер дугайында большевиктерниң салгал сорулгазын күүседири дээш, социализмниң тиилелгези дээш демиселче бүгү чон кайгамчык күштүг шуурган мыкаш көдүрлүп үнер.

Америка бир көөрге ССРЭ делегейде канчаар-даа аажок күчүлүг, сайзырангай күрүне апарган, мырыңай чыпшыр чедип келген болган. Экономика, культура талазы-биле ССРЭ-ниң кыска үениң дургузунда ол хире болбаазырап хөгжүй бергениниң сайзырангай капиталистиг чурттарның элдепсинип турганын сурагжыг шүлүкчү В. Маяковский «Американнар элдепсинип тур» деп шүлүүнде тодаргай бижээн болган.

ССРЭ—ам делегейде эң-не сайзырангай, күчүлүг чурт апарган.

Совет Социалистиг Республиканың хамаатызы Юрий Алексеевич Гагарин делегейде бир дугаарында-ла космосче ужудуп үнүп каптагайның хамык чонун кайгаткан. Оон дараазында... «Ленин» деп атомоход... Делегейде эң-не күчүлүг ГЭС-тер... ССРЭ ам коммунистиг ниитилелди тургузуп турар.

Бир эвес ССРЭ хамааты дайынның болгаш делегейниң ийиги дайынының коргунчуг айымылынга, тендии улуг үрегдээшкинге таварлашпаан болза, ам оон күчү-күжүн, сайзырангайын деңнеп сөглээр сөс черле тывылбас, кижи амыттан улам-на кайгал ханмас турар ийик!

Кыска үениң дургузунда ССРЭ-ниң ол хире бурунгаар, күчүлүг, дүрген базымны кыла каапканы улуг Ленин башкының номналы, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының удуртулгазы, Совет кижилерниң эрес-маадырлыг күш-ажылчы чоруу, чогаадыкчы, тургузукчу күчүзү-дүр. Ол бурунгаар базым дээрге ленинчи номналдың, коммунистерниң, совет кижилерниң ёзулуг-ла хуулгаазыны олдур дээрзин Торндайк ашак-кадайның чогаадып тургусканы «Орус хуулгаазын» деп кинода тодаргай көргүскен.

журналист Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Совет чурттуң алдарлыг төөгүзү

Москваның Ленин дагларында хүлээп алыышкыннар Бажыңынга Аннели биле Андрэ Торндайк ашак-кадайның «Орус хуулгаазын» деп кинозун хөй-ниитиниң төлээлекчилери көрүп турда, ол немец кинематографистер ындыг кинону чогаадып бүдүрер бодал Лейпциг хоорайга болган бүгү герман ажылчын конференциязынга Н. С. Хрущевтуң чугаазының соонда тывылган деп чугаалааннар. Ынчаарда немец ажылчыннарга Никита Сергеевич мынча дээн: «Коммунизм — ол кижи коргар чүве эвес, харын бүгү кижи төрелгетенге ёзулуг аас-кежикти берип турар эң чырык, эң чаагай ниитилел дээрзин коммунизмни чедир билбес кижилер билип аптар апаарга, коргудуп сүртедир политиканың талалакчылары сотка олурарлар ийик».

«Орус хуулгаазын»— ол болза Совет чурттуң алдарлыг төөгүзүнүң дугайында кино-чугаа, ол болза коммунизм тургузукчуларының дугайында ыры. Совет Эвилелиниң дугайында алыс шынны билбес кижилер делегейде ам-даа хөй. Ол кижилерден шынны, боттуг чүүлдү чажырып турар болгай. Ындыг-даа болза черле чажырттынмас болуушкуннар бар. Чижээ, фашизмни чылча шапканы, делегейде кижи бүрүзү ол болза, хамыктың мурнунда, совет улустуң тиилелгези дээрзин билген болгай. Азы чериң баштайгы кылымал спутниги төөгүге бир дугаар баштай салып үндүргени. Ол болза совет спутник дээрзин бүгүде билген. Азы октаргайже Юрий Гагаринниң ужудуушкуну. Совет Эвилелиниң дугайында меге чүүлдерге бүзүреп, оон күчү-шыдалынга, мерген угаанынга көңгүс бүзүревестээн кижилер ам кайгаанындан, бо бүгүнүң хеп-денертен болганын дыңнап каапкаш, алгыра каавыдып, ССРЭ-де чогум чүү ындыг хуулгаазын болу берген чүвел, буржуаз пропаганданың чулчуруушкуннары турбуже, большевиктер бодунуң күжүвүн, идеяларының чаа улуг планнарын бүзүрелдиг боттандырып турар дугайында улам-на чаа-чаа херечилел чүүлдерни чаап турарын чүге ам кээп биликсей бергенерил?

Ол бүгү айтырыгларга кайгамчык бүзүреңчиг, кайгамчык тода харыыларны Аннели болгаш Андрэ Торндайктар «Орус хуулгаазын» деп кинода чыгдынган факт-барымдааларбиле бергеннер.

«Орус хуулгаазынның» авторлары чоорту, кадр бүрүзү-биле-ле «Орус хуулгаазынның» чүден эгелээнниң, канчаар боттанганын, совет улус кестүп көрбээн кыска хуусаада XX вектиң эгезиндеги чартык крепостниктиг, дендии чыдып калган Россияны экономика болгаш ниитилел хөгжүлдезинге кестүп көрбээн бедиктерже көдүрүпкенин бүзүреңчиг, угаан-сагышка уттундурбас кылдыр көргүскеннер.

Кинонуң кадрлары биске революцияның мурнундагы үени көргүзүп, сагындырар. Бистер дендии аар-берге күш-ажылын, шахталарда, нефть тывар черлерде, мастерскаяларда болгаш тараа шөлдеринде шылагзырап түрээн кижилерни көөр бис. Мында хамык ажылды хол-биле, чүгле кижилерниң, ажылчын малдың шыңганнарының күжү-биле кылып турар.

Каракка чаржынчыг күш-ажылды, ядарап түрээн ажылчын кижилерниң аар-берге амыдыралын көргүскен чуруктар-биле кады, кам-хайыра чок мөлчүкчү байларның каас-коя амыдыралын база көргүскен. Ол байларның бажында, хамыктың мурнунда, Романовтарның хааннап тергиидээн өг-бүлези. Кино кадрлардан көрүкчү хаанның өг-бүлезиниң байып-маажып турарының оруктарын, хаанның хүн демдеглелин, чоннуң бүгү-россия чизезинде «кылып турар ажылы» деп айтырыгга Николай II хаанның «Орус чериниң ээзи» деп бодунуң кара-туразында бижип орарын көөр.

Экономиктиг болгаш социалдыг хосталга дээш хаан эрге-чагыргага удур күш-ажылчы улус чонну ыдыктыг демиселче көдүргеш, шөлүткен революсчуларга тураскааткан кадрлар кижиниң сеткил-сагыжын канчаар-даа аажок хөлзедиптер.

Аннели болгаш Андрэ Торндайктар көрүкчүлерниң кичээнгейин 1918 чылда Москвага Маркс, Энгельстиң тураскаалының байырлыг ажыдыышкынының төөгүлүг митингизинге доктаадыр. Аңаа Владимир Ильич Ленин чүве чугаалаан. Митингиде кижи дээрге эндерик. Амдызында ядыы-түреңги бижик-билик билбес-даа бол, элбер-самдар, аш-чут-даа бол, олар кедизинде барып «хуулгаазынны» кылыптарлар деп авторлар көрүкчүнү бүзүредиксээн. Ёзулуг хосталганы чедип алган ол кижилерниң чырыткыланчак келир үеге идегели оларның революсчу тура-соруктуг, дидим шырайларындан шуут илдең.

Бөгүнгү көрүкчүлерге Октябрьның социалистиг Улуг революциязының баштайгы оюнуң байырлалының киржикчилериниң аразынга барып, бүгү делегейни магададып кайгаткан «хуулгазынны» чогаадып чаяаган кижилер-биле кады тургаңзыг.

Келир үеже орук. Ол келир үеже оруктуң дендии аар-берге болганын хоочун салгалдың кижилери кончуг эки билир. Аныяктарга оларның адаларының болгаш кырган-ачаларының чурттап эрткен чүүлдери барык-ла билдинмес. Ол төөгүлүг эргилдени аныяк салгалдың кижилеринге каракка кестүп, угаан-сагышка кирип турар кылдыр төөгүнүң факт-барымдаазы-биле кинонуң авторлары кончуг тывынгыр, маргыш чок, ылап шын, бүзүрелдиг көргүзүп шыдааннар.

1920 чылда бистиң Төрээн чуртувустуң ажыл-агыйының буурап-сандараанын, аар-берге байдалда турарын көргүскен кадрларны авторлар көргүскеш, шак ындыг берге үеде В. И. Ленин бай-шыдалдыг АКШ-биле чаржып, ол-ла АКШ-ты экономика, культура хөгжүлдезинге чыпшыр четкеш, ону ажып тиилээринче кыйгырганын көргүскен кадрлар кончуг күштүг.

Аңгы-аңгы кижилерниң салым-чолун көргүскен кадрлар-биле немец кино-режиссерлар бүгү совет чурттуң шапкын хөгжүлдезин кончуг уран-чечен, чедингир, тода билдингир көргүскеннер. Мында Москва-Сортировочная станциязының депозунуң ажылчыны, коммунист Бураковтуң, баштайгы ленинчи субботниктерге киришкен кижилерниң коммунистиг эгелээшкини, мурнунда кедергей ядыы-түреңги суур чурттуг, аас-кежик боол дириг артып калгаш, Совет чазактың, төрээн Коммунистиг партияның ачызында профессор, ССРЭ-ниң эртемнер Академиязының корреспондент-кежигүнү, атомнуг энергияны тайбың сорулгаларга ажыглаар талазы-биле Күрүне комитединиң даргазының оралакчызы апарган Василий Семёнович Емельяновтуң салым-хууларын көргүскени бөгүнгү совет амыдыралда бир мөзүлеш, каракка кестүп турар сеткил-сагышты чоргаарландырып турар боттуг чүүл болуру чугаажок.

Режиссёр Торндайктар совет кижилерниң социал талазы-биле чаалап алган чедиишкиннерин көңгүс билбес көрүкчүлерниң дугайын кажан-даа утпайн турарлар. Чижекке ССРЭ-де чырыдыышкынны элыылы. Өөредилгениң кандыг-даа хевири бисте халас дээрзи билдингир болгай. Буржуаз чурттарның көрүкчүлеринге ол дугайын бүзүредип көргүзери-биле, Торндайктар Магнитогорск хоорайның аныяк ажылчыннары-биле, индустрия техникумунуң сургуулдары-биле корреспондент чугаалажып турар ындыг таварылганы кинода кииргеннер. Кандыг-даа белеткел чокка

ЧУРУКТА: делегейде бирги ужудукчу-космонавт Юрий Алексеевич Гагарин космосче ужудуп үнериниң мурнуу чарыында. Бо чурукту «Орус хуулгаазын» деп кинодан тырттырган.

микрофоннуг корреспондент ажылчыннар-биле, сургуулдар-биле шуут чугаалажып, оларның кайызынга-даа дың кара-чаңгыс мындыг айтырыгны салыр: Өөредилге дээш чеже акша төлеп турар силер?

Ол айтырыгны дыңнаан сургуулдарның арын-шырайларында кайгаашкынны көргеш-ле, чүвениң шынын көрүкчү артык сөс чокка-ла эскерип каар кылдыр көргүскени черле кайгамчык. Корреспондентиниң айтырыынга сургуулдар өөредилге дээш акша төлээр хамаан чок, харын өөренип турары дээш стипендия акша ап турар бис деп харыылаарлар. Совет Эвилелинге удур сурталга алзыпкан барык чурттарның кижилеринге совет амыдыралда чаңчыл болган ол чүүл ёзулут-ла көңгүс чаа ажыдыышкын болур.

Кино уран чүүлдүң төөгүзүнге база бир кайгамчыктыг солун, шынны көргүскен, чүгле шын-биле бүткен «Орус хуулгаазын» деп кинону чогаадып тургускан бистиң немец өңнүктеривис — Аннели болгаш Андрэ Торндайктар Совет чазактың, Коммунистиг партияның бедик үнелээшкинин алганнар. Аннели болгаш Андрэ Торндайктарны Совет чазак Ленин орденнери-биле шаңнаан, ГДР-ниң чазаа оларга Национал шаңналды тывыскан.

П. МОСКОВСКИЙ

(«Агитатор» деп журналдан).

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказының чедиишкини

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээни даштыкыда канчаар көрүп турары

ВАРШАВА. Москвага ат салган Керээ кижи бүрүзүнге, оон уругларынга болгаш уругларының уругларынга кедергей улуг ужур-дузалыг болуп турар. Ол Керээ оларның кадыын болгаш келир үениң салгакчыларын термоядролуг шенелделерниң хоралыг уржуктарындан камгалап турар деп, Польшаның Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Стефан Игнар медеглээн. Москва керээзи—ол дээрге тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказының чедиишкини-дир, ол дээрге угаан-сарыылдың болгаш чаагай сеткилдиг чоруктуң тиилелгези-дир. Делегейниң янзы-бүрү районнарынга атом чок зоналарны тургузар дугайында саналдарны практика кырынга боттандырарынга таарымчалыг байдалдарны ол керээ тургузуп турар.

Польшаның Демократтыг партиязының ТК-зының даргазының оралакчызы Влодзимеж Лековичиниң чугаалааны болза: Москвага Керээге ат салганынга польша улус улуг таарзынышкын-биле байыр чедирип турар. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның хажык чок политиказының чаа чедиишкинин, термоядролуг дайынның кыжанышкынын чокка чурттаарын болгаш хөгжүүрүн күзеп турар бүгү кижи төрелгетенниң идегелин боттандырарынче орукка баштайгы базымны бистер ол керээден көрүп тур бис.

УЛАН-БАТОР. Моол Арат Республиканың чазаанының медеглелинде чугаалап турары болза: үш кавыга ядролуг шенелделер кылырын хоругдаар дугайында айтырыгның талазы-биле дугуржуушкунну чедип алган чорук болза хамыктың мурнунда, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи принцивин удуртулга болдуруп турар Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның тайбынга ынакшылдыг хажык чок политиказының чугула түңнели деп, моол улус болгаш оон чазаа санап турар.

Моол Арат Республиканың чазаа тайбынга ынакшылдыг моол улустуң тура-соруун болгаш чүткүлүн илеретпишаан, база ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаарының улуг ужур-дузазын билбишаан, ук Керээге доп-дораан каттыжар дээн бодунуң шиитпирин медеглеп турар.

ГАВАНА. Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээге Москвага ат салганының дугайында дыңнадыгны «Тарде» солун хүннүң кол чаа чүүлү кылдыр онзалап парлаан. Москвадан тодаргай дыңнадыгларны улуг үжүктер-биле өрээш, радио-биле алдынган фото-чуруктар-биле кады парлаан. Керээге ат салган дугайында информацияны Кубаның радиозу каш катап дамчыткан.

НЬЮ-ЙОРК. Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделер кылырын хоругдаар дугайында Керээге Москвага ат салган үш күрүнелерниң күрүне ажылдакчыларынга изиг байырны чедирип база чөптүг болгаш быжыг тайбынче чүткүлге оларның чаа-чаа чедиишкиннерлиг болурун күзээн телеграмманы КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVII сессиязының даргазы Мохаммед Зафрулла-хан (Пакистан) чоруткан. Ат салдынган Керээ чепсек чок болгаш дайын чок делегейни тургузарының оруунга баштайгы базым болур дээрзинге идегелди телеграммада илередип турар.

ТОКИО. Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделер кылырын хоругдаар дугайында Керээге үш улуг күрүнелерниң—Совет Эвилелиниң, АКШ-тың болгаш Англияның—ат салганының дугайында Москвадан медээни япон улус улуг өөрүшкү-биле уткаан.

Хөй-нити * организацияларының төлээлекчизи, эртемден болгаш Нагасаки хоорайның даргазы дээрги Цутому Пагава, хоорайның чурттакчыларының өмүнээзинден Москва Керээзинге байыр чедирбишаан, улуг күрүнелерниң ап турар хемчеглери ядролуг бомбалар чок, чепсек чок делегейниң үезиниң эгези болур дээрзинге идегелин илереткен.

Тараачыннар эвилелдериниң бүгү-япон федерациязының чиңгине секретары Томиюки Такада төөгүлүг дугуржулгага совет найысылалга ат салган чурттарның чазактарының күжениишкиннерин бедии-биле үнелээн. Ядролуг дайынның кыжаныын узуткаар дугайында бүгү кижи төрелгетенниң күзелин амыдыралга боттандырарының херээнге баштайгы чедиишкин чедип алдынганы-биле холбаштыр ол массалыг организацияның бүгү кежигүннериниң өмүнээзинден улуг өөрүшкүзүн ол илереткен. Ооң чугаалааны болза: «Япон тараачыннар ол эгелээшкинни бүгү-ле сагыш-сеткили-биле деткип турар болгаш чер кырынга тайбынны быжыглаарынче аппар чоруур чаа чүүлдер базым-базымы-биле улажыр дээрзинге бүзүреп турарлар».

БОГОТА. «Москва Керээзи болза тайбынче болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынче, Совет Эвилелиниң тиилеттирбес Коммунистиг партиязының болгаш бүгү совет улустуң камгалап турары политикаже орукту ажыдып турар»—деп, колумби солун «Вос де ла Демокрасианың» мурнуку чүүлүнде бижип турар. Тайбың дээш база тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш демиселдиң Колумбияның Коммунистиг партиязының программазының чугула кезээ болуп турар, ынчангаш Колумбияның чону ол Керээни бүрүнү-биле деткип турар деп, мурнуку чүүлдүң түңнелинде чугаалаан.

БАНГКОК. Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээ — Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарының солуннарының кол темазы болуп турар.

Шенелделерни хоругдаар дугайында Совет Эвилелиниң, Каттышкан Штаттарның болгаш Великобританияның арзында Керээни делегейниң чурттарының кол хөй нуруузу деткип турар деп, таиланд солун «Бангкок Уорлд» бижээн.

Москва дугуржулгазы бирги черге-ниң чугула болуушкуну-дур, чүге дээрге ол дугуржулга Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразында дүшкүүрлүг чорукту кошкадырынче чүткүлдү боттандырып турар болгаш арткан айтырыгларны аайлап шиитпирлээринге таарымчалыг байдалды тургузупкан деп, малай солун «Санди Мейл» санап турар.

«Гонконг стандард» солун ол керээни амыдыралчы чугула херекке идегелди болдуруп турар чылыышкын-дыр деп адаан. Ол дугуржулга дыка хөй чаагай түңнелдерге чедирер—ол дугуржулга радиоактивтиг тоглаашкыннарның улам ынаайгы ондактыг көвүдээшкиниң тодаргай үеде болдурбазының аргазын бээр, Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразында хаалызаалар дүшкүүрлүг чорукту кошкадыр болгаш чепсегленишкинни эндере бүдүрер чорукту кошкадырынга идиглиг болур.

ЛИМА. «Ядролуг шенелделерни кезик-чамдык хоругдаан дугайында керээ—ол дээрге чепсегленишкинни бүрүнү-биле дужурерине орукка чугула базым-дыр»—деп, Перунуң тайбың дээш шимчээшкининиң даргазы чогаалчы Эрнесто Море медеглээн. Ук керээ болза тайбынның күштериниң тиилелгезиниң түңнели-дир, ынчангаш делегейниң бүгү улустары ону өөрүшкү-биле болгаш идегел-биле уткуп турар деп, ол оон ынай чугаалаан.

(СЭТА).

Москва радиозунче 5 доллар чоруткаш, ол акша-биле чечектер саткаш, ону В. И. Ленинниң Мавзолейинге салырын дилээн америк ажылчын Вильям Суперниң чагаазын чоокта чаа «Правда» солун парлап үндүрген.

ЧУРУКТА: Вильям Супер (оң талазында) болгаш ооң акшазы-биле саткан чечектерни чурукка тырттырып каан Москва радиозунуң харыы чагаазы.

ЮПИ-СЭТА-ның фотозу.

Италия каттыжар

РИМ. (СЭТА). Агаарга, космос делгеминге болгаш суг иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында москва Керээзинге каттыжар деп Италия шиитпирлээн. Августуң 6-да Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга премьер-министр Леонениң саналын ёзугаар бо шиитпирни хүлээп алган.

Макнамараның медеглели

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың камгалал министри Р. Макнамара Бонндан Вашингтонга чанып келген. Аэродромга чүве чугаалап турган, Макнамараның медеглээни болза: сөөлгү ийи чылдарда барыын-герман чепсектиг күштер «иледе тааланчыг» дешпилгени чедип алган. Германияның Федеративтиг Республиказының шериг бюджедин 40 хуу көвүдеткенинге күзелиниң онза ханганын ол илереткен. Чоокку ийи чылдарда бонн чазак америк боо-чепсекти 1,3 миллиард доллар түңге садып алыр деп турарын министр демдеглээн.

Африкада дайын одаа

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу-Африка Республиканың чазааның чорудуп турары аймак-сөөк ылгаар политиказының дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн Айыыл чок чорук Чөвүлели үргүлчүлеп турар. Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң чоокта чаа болган хуралынга Филиппиннерниң болгаш Марокконуң төлээлекчилери санал берген.

Мурнуу-Африкада Фервурдтуң расисчи чазааның тургускан байдалы Африкада тайбынга болгаш айыыл чок чорукка шыңгыы кыжаныг болуп турарын Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң бо ийи кежигүннери чурттар демдеглээн. Мурнуу-Африка Республиканы боо-чепсек-биле хандырып турар барыын талакы күрүнелерниң онза харысалгалыг болурун олар айтып, Мурнуу-Африкада сөөк-язы ылгаар политиканы соксадыры-биле шиитпирлиг хемчеглерни Айыыл чок чорук Чөвүлели алыр ужурлуг деп саналды киирген.

Филиппиннерниң төлээлекчизи Привадо Хименестиң чугаалааны болза, Филиппиннерниң чазаа Мурнуу-Африкага удур экономиктиг хемчеглерни алган болгаш ооң-биле кандыг-даа салыглажылганы «Боо-чепсекти бээрин шуут соксадырын киириштирбишаан, Мурнуу-Африкага удур шыңгыы хемчеглерни Филиппиннер деткип турарын Хименес медеглээн. «Чамдык барыын талакы күрүнелерниң» тургускан байдалы дээш харысалганың дугайында чугаалап тура, Марокконуң төлээлекчизи Сиди Бабаның демдеглээни: мурнуу-африк расистерниң шериг күчүзүн көвүдетпишаан, ол күрүнелер байдалды улам айыылдыг болдуруп турарлар.

Мурнуу-Африка дайын одаа кылдыр хуулган болгаш Айыыл чок чорук Чөвүлели ол чазылдырыышкынның кажан болурун манап шыдавас ужурлуг, ынчангаш далаштыг болгаш шиитпирлиг хемчеглерни алыр болза чогуур деп, Сиди Баба медеглээн. Мурнуу-Африка Республиказынга боо-чепсекти бээрин хоруурy — ол дээрге эң-не биче хемчег болур-дур деп, ол чугаалаан.

Венесуэланың төлээлекчизи болгаш чанкайшичи хуралга база санал берип, чүве чугаалааннар.

АКШ-тың сенаторлары төрээн чуртунче чорупкан

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээге ат салыры-биле холбаштыр Москвага чедип келген турган, Американың Каттышкан Штаттарының бөлүк сенаторлары августуң 7-де төрээн чуртунче ээп чорупкан.

АКШ-тың КНО-да төлээлекчизи Эдлай Стивенсон, сенаторлар Джордж Д. Айкен, Леверет Салтонстолл, Джон Дж. Спаркмэн, Губерт Г. Хэмфри, Джон О. Пасторе, АКШ-тың атомнуг энергия талазы-биле комиссиязының даргазы Гленн Т. Сиборг, чепсегленишкинни дужурер талазы-биле Комитетте АКШ-тың төлээлекчизи Чарльз Стелл болгаш өскелер-даа Москвадан ужудуп чорупкан.

(СЭТА).

Бедик үнелээшкин

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи **Л. Шоннинниң** дамчыдып турары болза:

Агаарга болгаш космос делгеминге база суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээге ат салышкыны Москвага болганы-биле холбаштыр Нью-Йорктуң солуннары ону таарымчалыг кылдыр көрүп турарын бижээн. «Нью-Йорк уорлд телеграм энд сан» солун ЮПИ агентилелдиң Москвадан дамчыткан дыңнадыын «Керээге ат салыр үезинде найыралчы байдал» деп эге-биле парлап, ол болуушкунну бедии-биле үнелеп көрүп турар.

«Нью-Йорк пост» солуннуң редакция чүүлүнге демдеглээни болза, улустар аразының өске-даа айтырыгларын чугаалажып көөрүнге дугуржулганың киржикчилери шиитпирлиг болуп турар.

Америк телеграф агентилелдери Керээге ат салган соонда, Кремльге болган хүлээп алышкынга Н. С. Хрущевтуң чугаазын тайылбырлап, бо документ делегейге улуг ужур-дузалыг болур дээн оон сөстерин онзалап тускайлап турар. Ындыг болза-даа термоядролуг дайынның айыылын бо Керээ чайлатпас дээрзин Хрущев баш удур сагындырган деп агентилелдер бижип турар. Түрүп турар ийи социал системаларның аразында үндезин чөрүлдээлерин кандыг-даа керээлер болгаш дугуржулгалар ажып эртип шыдавас дугайында Н. С. Хрущевтуң медеглелин агентилелдер оон ынай демдеглээн.

Хөй-хөй америк солуннарның бодалы-биле алырга, ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээни бадылаарынга чамдык сенаторлар удурланып турзажок, ону сенатор бадылаптар.

М. Глезосту истеп-сүрериниң кампаниязы

АФИНЫ. (СЭТА). Манолис Глезоска болгаш чурттуң демократтыг күштеринге удур Грецияның барыын парлалгазының болгаш барыын үзелдиг ажылдакчыларының нүгүлдүг кампанияны өөскүдүп үндүреринге ажыглааны меге медээлерни киирген дээш буруудаткаш, Франс Пресс агентилелдиң удуртулгазын Чаңгыс аай демократтыг чөөн партияның күүскому судка киирген.

«Грек Македония кирген турар ужурлуг автономнуг македон күрүнени тургузар дугайында» «медеглелди» М. Глезос кылган кылдыр тудуп турар бо агентилелдиң дыңнадыы ол кампанияга чылдак болган деп чүве билдингир.

Франс Пресс агентилелдиң нүгүлдүг дыңнадыынга үндезилээш, барыын үзелдиг идегеттер Манолис Глезосту «өскерилген» деп буруудадып, анаа удур судту организастаарын оралдажып турар. Глезос боду бо дыңнадыгны буруу шаап көрген турбужежок, ам үеде олар Глезостуң кылбаан «медеглелин» истеп көөрүп судта чорудуп турарлар.

М. Глезосту болгаш чурттуң чөөн үзелдиг күштерин бужартадыр дээр боттарының оралдажышкыны дээш нүгүлдекчилер боттары судтуң мурнунга харыылаар ужурга таваржыр апаар деп «Авги» солун демдеглээн.

Гаитиже халдаашкын

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Республиканың президентизи Довальениң удурланыкчыларының ажы чепсегленген улуг отряды Гаитиниң соңгу эриинде дүжүргүнген. Гаитиниң шериниң офицерлери болгаш солдаттары чораан 250 кижиден тургустунган бо отряд Кап-Антьен хоорайже угландыр бурунгаарлап кел чоруур.

АП агентилелдиң Санто-Домингодан (Доминикан республика) берген дыңнадыында айтып турары-биле алырга, халдаашкынның киржикчилери республиканың амгы президентизи Франсуа Дювальени дүжүрер сорулгалыг.

Найыралдың митингизи

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгр-совет найыралдың митингизи Будапештиге чоокта чаа болган. Ол митингини Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитеди болгаш Венгр чазак организастаан дээрзин МТИ агентилел дыңнаткан. Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-ның бирги секретары, Венгр Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Янош Кадар венгр партия-чазак төлээлериниң ССРЭ-ге аян-чоруунуң дугайында отчётту бо митингиге кылган.

Өөрүп четтиришкин

Югославияның ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген Ф. Горски августуң 6-да ССРЭ-ниң Кызыл Крест болгаш Кызыл чартык ай ниитилелдериниң Эвилелиниң күүскомунуң даргазының хүлээлгезин күүседип турар З. С. Майоровка кээп чораан болгаш Скоплеге чер шимчээшкини-биле холбаштыр харам чок материалдыг дузаламчыны чогуур өйүнде болгаш үре-түңнелдиг көргүскени дээш, совет Кызыл Креске, бүгү совет улуска чуректиң ханызындан өөрүп четтиргенин югослав чазактың болгаш бүгү югослав улустуң өмүнээзинден илереткен.

* * *

Бойдус айыылындан качыгдаан Скопле хоорайның чонунга совет Кызыл Крестиң, бүгү совет улустуң чорудкан белээ югослав Кызыл Крестиң адынга Совет Эвилелинден узуктел чокка келири үргүлчүлевишаан турар.

Москвадан, Первомайскиден болгаш Львовтан эм, аъш-чем аймаа, хоорайның оран-бажың чок чурттакчылары түр үеде турар он олуттуг 250 майгыннар чедер черинде четкен. Ам Скопле хоорайга чуртталга черлери тударынга эргежок чугула дилээн материалдарны болгаш цементини Новороссийскиден, Архангельскиден, Донец областан, Латвиядан чүдүрген демир орук составтары орукта бар чоруур.

Бонн боо-чепсекти АКШ-тан садып ап турар

БОНН. (СЭТА). ГФР янзы-бүрү хевирниң боо-чепсээн болгаш херекселдерин 5,2 млрд. марка түңүнге 1965 чылга чедир АКШ-тан садып алыр деп, АКШ-тың камгалал министри Макнамараның болгаш ГФР-ниң камгалал министри фон Хассельдиң Боннга чугаалажышкыннарының чорудулгазында дугуржуп алган. ГФР-де америк шериглерни ажаап-тежээринге үндүрүп турар улуг чарыгдалдарның түңнелинде тыптып келген, америк төлелге балансызынга когарадды дуглаарынга ол түң четчир болуп турар деп, «Генераль-анцейгер» солун айтып турар.

Кызыл хоорайның Крюкова кудумчузунда № 40 бажыңда чурттап турар Махагарова Альбина Ивановна, Кызыл хоорайның Сесерлиг кудумчузунда № 10 бажыңда чурттап турар Махагаров Олег Лазаровичиден чарлыр дугайында херекти көдүрүп турар. Ук херекти Кызыл хоорайның улус судунга көөр.

Ачазы
Дыытпай Намманович ХОВАЛЫГ
өлген дугайында СЭКП обкомунуң инструкторунга эш Анай-оол Дыытпаевич Ховалыгга коллективтиң партия болгаш профэвилел организациялары кажыыдалын илередип тур.

„Сугга дүшкеннерниң тынын алганы дээш" деп медаль-биле Ш. Л. Оюнну шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Сугга дүшкеннерниң тынын камгалап алырынга диди-мин болгаш эрес-кызымаккайын көргүскени дээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1957 чылдың февраль 16-да Чарлыынга үндезилээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден Коммунал ажыл-агый министерствозунуң автотранспорт конторазының слесары Шевчи Лакпаевич ОЮННУ «СУГГА ДҮШКЕННЕРНИҢ ТЫНЫН АЛГАНЫ ДЭЭШ» деп медаль-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары
К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың июль 30.

* * *

Бо таварылга бо чылдың апрель айда улуг хүнде болган. Коммунал ажыл-агый министерствозунуң автотранспорт конторазының слесары Шевчи Лакпаевич Оюн бодунуң өңнүү, № 2 школаның доозукчузу Борис Люндуп-биле кады садче кирип бар чыткан нар. Баштайгы көвүргүнү эрткелек чорда-ла, корткан, чугаазын келдирдей берген бичии оол аажок девидээн чүгүрүп келгеш, «акыларым, дузалап көрүңер, бичии оол сугда дүже берди» деп дилей берген.

Боданыр-даа шак эвээш. Олар демги бичии оол-биле кады чүгүрүпкеннер. Ол аразында оолдуң канчап сугже кире бергенин демги оол далаштыг чугаалап чораан. Ужуру чүл дээрге, кезек бичии оолдар дош кырынга чүгүржүп чораан, оларның мурнунга Игорь Фирсов бар чыткан. Оон дош бузулгаш, бичии Игорь дош арызынче кире берген. Паркче кирер көвүргүден «Совет Тываның 5 чылы» стадионга Шевчи Оюн мырыңай дораан чүгүрүп чеде берген. Бузулган дош арызында, Енисейниң суу агып чыткан черде бичии оолдуң бажы караңайнып чораан. Оюн дээрге чүгүрүп ора-ла тонун ушту октапкаш, костюмун идиин-даа уштулбайн, доштуг сугже шымныр кирипкен. Шевчи Оюннуң мага-бодун соок доштар ине дег оон-моон шашкылап турган.

Ынчалза-даа караанга-ла кижи өлүр деп турда, комсомолчу кижи ара кайын доктаар дээр силер. Эштип четкеш, оолдуң тонунуң эдээнден Шевчи Оюн барып сегирип алыр орта, оолдуң мадыртынып чораан дожу аңдарлы берген, ынчангаш оол-даа, Оюн боду-даа дош адаанда сугже кире бергеннер. Эки эштир кижи болгаш, Шевчи Оюн карак чивеш дээр аразында ооң бодунуң костюмундан халбактаныпалган оолдуң холун адырып тырткаш, оолду база бир дош кырынче үндүр каапкан. Ынчаарга оолдуң тынын алган Оюннуң бодун ол чоок-кавыга чыглы берген турган кижилер сугдан ушту алган.

Амгы үеде комсомолчу эрес оол Шевчи Оюн демги-ле транспорт конторазында чолаачы болуп ажылдап турар. Ол ам Тываның найысылалының ногаан ыяштарын, чечектерин суггарып чоруп турар. Чылыг чуректиг аныяк оол Оюн болза Фирсовтарның өг-бүлезиниң кончуг ынак өңнүү болу берген. Ынчаарга ооң тынын алганы бичии Игорь шуут сегээн болгаш ам дөрткү классты дооскан. Күзүн ол бешки класска өөренир.

Суд залындан

Арагалаашкынның уржуу

Моңгуш Суңдак 1944 чылда-ла зоотехник деп тускай мергежилди чедип алгаш, ол-ла мергежилиниң аайы-биле ынчаардагы Бай-Тайга районга каш чыл иштинде ажылдааш, ооң соонда Кызыл хоорайга көдээ ажыл-агый техникумунга башкылап турган үезинде күрүнениң Кызылда башкы институдунга заочно өөренип, 1959 чылда ону ол дооскан болгаш дээди эртемни чедип алган.

Ынчалза-даа Суңдак ону чөп ажыглаваан, удатпаан чок-ла арагаже сундугуп эгелээн. Онаашкан ажылын каггаш, өг-бүлезиниң, ийи оолдарының амыдыралын-даа бодавайн, үргүлчү-ле арагалаар кижи апарган.

Ол 1959 чылда-ла арага садып ижер акшаны белен арга-биле тывары бодай берген. Бир-ле хамаатының бажыңындан идик-хепти оорлап садыглааш, оон өртээ-биле арагалап тура, истелге органынга ол туттурган, ук херээниң ужун 6 чылда шииттирген. Ол кеземчезинден хуусаа бетинден хосталза-даа, эртен чылын Чадаана хоорайның чурттакчызы Комбунуң 50 акшазын оорлааш, 1 чылда шииттирген. Ол кеземчезинден хосталгаш, бо чылдың июль айда Чадаана хоорайга бир кырган пенсионерниң шагын былаап алгаш бар чыда туттурган.

Бо кемниг херекти үүлгеткенин судка ол ажыы-биле миннип өчээн. Районнуң улус суду ону РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң 145 чүүлүнүң 1 кезээ-биле 3 чылда хосталгазын казып шииткен.

Күрүнениң хөй түмүг акша-хереглезиниң күсели-биле дээди эртемге чедир өөренип алза-даа, ниитилелге ажыктыг күш-ажыл кылбас, шак мындыг үптекчи оорга чогуур харысалганы көргүскени чер-ле чүгадут херек болур.

С. СЕРИН-ООЛ.

Чөөн-Хемчик.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, кыска чаашкыннар база болур. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Диңмирээшкин болуп магатчок. Хат өй-таавында. Агаарның температуразы: республикага—19—21, а Кызылга — 24—26 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Чаңгыс парус агарып чор» 10, 12, «Орук белдиринге» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Суг адааның хемези» 11.15, 1.15, «Үш мушкетёр» (2-ги серия) 2.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Барабаның хак» 2.30, «Төрээн чуртундан ырак» 4.30, 6.30, «Демисемип чоруп олура» (2-ги серия) 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Солдат дугайында баллада» 3.15, 7.15, «Аннушка» 5.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: Уругларга программалар 10, «Даартагы сагыш човаашкыннар» 5, 7, 9 шактарда.

Хиросима катаптавас ужурлуг

ХИРОСИМА. СЭТА-ның корреспондентизи **Ю. Вдовинниң** дамчыдып турары болза:

1945 чылдың августа хоорайның атомнуг бомбалаашкынындан өлген кижилериниң тураскаалын сактып ёзулаар дээш 30 муң ажыг кижи Хиросимада оларга тургускан тураскаалдың чанынга чыылган. Араатанзыг бомбаларның дүшкен черинде тургусканы Тайбынның парыгынга хоорайның муң-муң чурттакчылары, чурттуң хөй-хөй хоорайларының болгаш префектураларының янзы-бүрү организацияларының төлээлекчилери, атомнуг болгаш водороттуг чепсекти хоруурy дээш делегей конференциязынга киржири-биле Хиросимада чедип келген даштыкы төлээлер келгилээн.

Митингини ажыткан соонда, хоорайның даргазы Хаман, делегейниң 8-ки конференциязының соонда херелдээшкин аарыындан өлген 29 кижиниң болгаш 18 чылдың мурнунда өлген, ат-сураа чоокта чаа билдинген 127 кижиниң аттарын Хиросимага амызындан когарааннарның дептеринге киир бижээн.

18 чылдың мурнунда 8 шак 15 минута турда хоорайның кырынга коргунчуг чазылдырыышкын болган. Август 6-да бо минуталарда бүгү кижилер 1945 чылдың август 6-да өлген кижилерниң тураскаалын ыыт чокка туруп ёзулаан.

Тураскаалдың дажында бижээни: «Дүвүрээзин чокка удунар, частырыг катаптавас» деп сөстерни чүве чугаалаан хөй кижилер катаптап турган. Хиросиманың чурттакчыларының көрүп эрттирген ол коргунчуг чүүлдерниң катаптаарының болдурбазынга боттарының шиитпирлиишин дугайын ораторлар чугаалап турган.

Ооң дараазында хоорайның даргазы Хаман «Тайбынның декларациязын» номчаан. Агаарга, суг адаанга болгаш космос делгеминге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Англияның аразынга дугуржулганың Москвага чардынганы-биле холбаштыр, ханы өөрүшкүнү илергейлеп тур бис деп, декларацияда демдеглээн.

Москва дугуржулгазын бистиң күзелдеривистиң боттанышкынынга баштайгы базым кылдыр көрүп, ядролуг чепсекти хоруур болгаш дайынны чайладыр дээш демнээлге улам улуг күжениишкиннерни салырынче бүгү чурттарның улустарын кыйгыргып тур бис деп, декларацияның түңнелинде демдеглээн.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 21, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 34, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС — 00885. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үндезилеттинген

1963 ч. АВГУСТ 10 СУББОТА № 189 (5593).

Өртээ 2 көп.

Кызылдың чанында Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнүң тудуу доозулган. Ол көвүрүгнү тудугжулар Хүнүнге чедир ажыглалга киирер дээн хүлээлгезин көвүрүгнүң тудукчулары алдарлыы-биле күүсеткен. Көвүрүгнү бөгүн байырлалдыы-биле ажыдар.

Ооң тудукчуларынга алдар!

Ийи дапкыр спортчу байырлал

Чалыы назынның болгаш кадыкшылдың байырлалы—күш-культуржуларның Бүгү-эвилел хүнүн Төрээн чурт бөгүн 25 удаа байырлап турар. Ол кайгамчыктыг байырлал бо чылын ийи дапкыр спортчу көрүлде-биле демдеглеттинип, ССРЭ-ниң улустарының III спартакиадазының түңнел маргылдаалары-биле капсырлашкан. Ол болза акы-дуңма эвилелдешкен республикаларның күш-культура болгаш спорт хөгжүлдезинде чедиишкиннериниң улуг шуулганы-дыр.

Мага-боду лазыккан, сагыш-сеткилинден омак-сергек аныяк салгалды кижизидери—Коммунистиг партияның Программазында айыттынган эң улуг сорулгаларның бирээзи. Ынчангаш улуг Совет Эвилелинде бүгү национал дарның болгаш улустарның төлээлекчилери күш-культуржу чедиишкиннерже улам делгем оруктуалган.

Тыва республиканың күш-культуржулары болунун бөгүнгү байырлалын база-ла көскү чедиишкиннер-биле уткуп, бүгү-ле колхозтарга, совхозтарга, бүдүрүлгелерге, албан организация черлеринге спорттуң болгаш күш-культураның массалыг болур чоруун чедип алыр дээш, көскү базымнарны кылган. СЭКП-ниң Программазында: «...Күш-культура болгаш спорт кижилерниң хүн бүрүде амыдыралынче улам быжыы-биле сиңниигер» деп айытканы бөгүн безин көстүп келген. Күш-ажылдың, коммунистиг моральдың чаа көрүнчүү болу берген—коммунистиг күш-ажылдыы дээш бригадалар болгаш шалыпчылар боттарының бүдүрүлгечи шылгаралын спортчу көскү чедиишкиннери-биле холбап турарлар. Ындыглар бистиң спортчуларывыс аразында эвээш эвес апарганы өөрүнчүг. Кызылдың алгы заводунда коммунистиг күш-ажыл бригадазының удуртукчузу И. Чижов шой көдүрериниң талазы-биле элээн каш чыл улаштыр республика чемпиону болуп келген, септелге заводунда коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Б. Кукарин бут бөмбүүнге ойнаарының талазы-биле аңаа сонуургактарның эң ынак спортчузу болу берген дээш оон-даа ынай.

Бүгү совет спортчуларының хүнүн бистиң республиканың спортчулары спорттуң национал хевирлерин хөгжүдерниң талазы-биле көскү чедиишкиннерлиг демдеглеп турар. Спорттуң национал хевирлериниң ушкү республика спартакиадазынга ча адарының, тыва хүрештиң, аар шой көдүрериниң талазы-биле хоочун спортчуларның аразында чаа аттарның база бар болганы ону херечилеп турар. Ча адарының спортунга спортчу коллективтер мурнунда багай белеткелдиг хиртип, солуннар арыннарынга чидиг шүгүмчүлелдерге таваржып тургулаан, а бо спартакиадага оон шыырак тренерлери безин бар апарган. Чижээ, «Динамо» ниитилелдиң ча адар талазы-биле тренери В. Косаревтиң бо маргылдааларга белеткээн аныяк спортчулары Кызылдың № 11 школазының өөреникчилери 9-ку класстың Н. Чупина, 10-гу класстың Коля Бушуев бо талазы-биле республика чемпионнарының аразынга киргилээн. Спорттуң бо хевирин көдээ спортчуларның ортузунга улам нептередири ам хүннүң айтырыы болуп турар.

Бо спартакиадага школачы оолдарның тыва хүреш талазы-биле шүүлдезин бир-ле дугаар чедиишкинниг чорутканы солун. Школаларда күш-культура болгаш спорт ажылының бир кошкак чери болуп турган — спорттуң национал хевирлерин моон соңгаар нептередиринге ол улуг базым болган дизе чазыг болбас. Ынчангаш бо чылын республиканың хүреш талазы-биле тулган чемпиону атты ийи мөге: чиик деңзилиглерден—А. Сандак (Тес-Хем району), улуг улустан—К. Хомушку («Динамо») алган.

Совет спорт бодунуң үнер дээзүн интернационалчы харылзаалар-биле холбап турар. Оон чижээн бистиң республикавыстың кожазы акы-дуңма Моолдуң спортчулары-биле харылзааның калбарып турарындан көрүп болур. Чоокта чаа МАР-ның Убсу-Нур аймааның парткомунуң болгаш күш-культура, спорт чөвүлелиниң чалаанын ёзугаар Тываның бөлүк баскетболчулары чедиишкинниг аалдап чораан.

Көдээде спорт болгаш күш-культура база-ла элээн көскү хөгжүлдени ап турар апарганы өөрүнчүг. Район хемчээлинден туржук, түс-түс колхоз болгаш совхозтарның иштинге безин спортчу спартакиадаларны ам чедиишкинниг организастап турар апарган. Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң аныяктары бо чайын артельдиң спартакиадазынга 34 мөгени хүрештирген, 50 хире аът чарыштырган. Ынчалза-даа амдызында ындыг эки эгелээшкиннер өске черлерде эвээш. Ону улам-на массалыг болдурарын районнарда спорт чөвүлелдери холга алыр ужурлуг.

Чедип алган чедиишкиннеривисти бөгүн түңнеп тура, чедир кылбаан чүүлдеривистиң хажыызы-биле эртип болбас. Спортчуларның составында сан талазы-биле аныяктар хөй болгай. Ынчангаш күш-культура болгаш спорттуң хүн бүрүдеги хөгжүлдезинче комсомол онза сагыш салыр ужурлуг. Спорт баазазын быжыглаарының айтырыын ВЛКСМ-ниң Каа-Хем, Тожу, Бии-Хем комитеттери база Кызыл хоорком амдыгаа чедирле спорт чөвүлелдериниң удуртукчуларынче чая каггаш, олуруп берген. Каа-Хем районнан (спорт чөвүлелиниң даргазы эш Никифоров) спорттуң национал хевирлериниң маргылдааларынга киржикчилерни шуут чорутпайн турар таварылгалар бар.

Республика найысылалында чаңгыс стадион довурак-доозун долган, олуттары ирип калган турда, хоорайның комсомол комитеди (секретары эш Путинцев) сагыш салбайн турар. Кызылда уругларның спорт шөлү мынчага чок, а Улуг-Хемниң он талакы эриинде бөдүүн спорт дериглерлиг чер безин көзүлбес. Ол бүгүнү республика найысылалының комсомолчу-аныяктары холга алыр өй келген.

Чер-черде партия, комсомол организациялары, спорт болгаш күш-культураны удуртуп шыдаар кадрларны шилип алырынче сагыш салыр ужурлуг. Бии-Хем районда спорт чөвүлелиниң даргазы эш Рязанцев, Улуг-Хемде—эш Константинов ышкаш спорт ажылынга чүткүл чок, көдээ спортчуларга дуза көргүспес кижилерден халбактанып турган херээ чок.

Совет кижиниң чаагай чоруу дээш, спортту бүгү массаны болдурар дээш ажылдаар, массаларже ханылап, чер-черде партия, комсомол организациялары-биле сырый харылзаага даяныры — республиканың спорт организацияларының сорулгазы ол.

Хову ажылдарының темпизин улам дүргедедир

Ажыл түлүктеп турар

Бии-Хем районнуң «Хадың» колхозунда сиген белеткели түлүктеп турар. Ында тракторист В. Алёхин биле машинист Н. Медведев хүнде 6 га шөлдүң сигенин кестирер нормазын 7-11 га кылдыр ажыр күүседип келгеннер. Тракторист А. Найдын база-ла ол хире черниң сигенин кестирип турар. Аът машиназында ажылдап турар комсомолчу И. Смирнов хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип келген. Колхоз баштаар чери он хонуктуң түңнелин үндүргеш, мурнакчыларны шаңнаан.

Сиген шөлүнде хөпээн сөөртүлгезинде ажылдап турар Хадың сес чыл школазының өөреникчилери Сүрүн Маадыр-оол, Александр Бай-Кара, Апык Мынын-оол, Вася Барынмаа, Коля Санчай, Александр Анжи шалыпчы ёзу-биле кызымак ажылдап турарлар.

Колхозчуларның бүдүрүкчүлүг күш-ажылының түңнелинде ажыл-агый август 2-ге чедир 302 тонна сигенни белеткээш, мал чеминиң белеткелиниң 25 хуузун күүседипкен. Силос белеткээр ажыл база эки чоруп турар. Чоокка чедир Хадың сүтбараан фермазынче 84 тонна сигенни колхозчулар сөөрткен.

Сигенчилерниң турлаанга агитхуудусту үндүрүп, социалистиг чарыштың түңнелин чугаалажып, кинону көргүзүп турар.

Колхоз бүгү малын эки шынарлыг сиген-биле хандырып шыдаары чугаажок.

ЧАРЫШ СОРУК КИИРГЕН

Мал чемнерин белеткээринге тракторларны болгаш аът машиналарын бүдүрүкчүлүг ажыглавышаан, «Шеккээр» совхозтуң ажыл-ишчилери хол кадырлыг звеноларны, айыыр, дырбаштыг кижилерни чер болганда калбак организастап турар. Сиген шөлдеринде 10 трактор агрегаттары, 9 аът машиналары, а машинага кестинмес черлерниң сигенин — хол кадырлыг 152 кижи кестирип турар.

Күш-ажылды шын организаставышаан бригада, звено аразында социалистиг чарышты калбартканының түңнелинде ногаан сараттар хүн бүрү улам немежип турар. Сөөлгү хүннерде Дөң-Терезин салбыры 260 тонна, Аянгаты салбыры — 153 тонна, Биче-Тей салбыры — 135 тонна сигенни сараттаан.

Ажылдың бүдүнгүрү, эки шынары дээш демиселге үлегерлиг кижилер хөй. Дөң-Терезин салбырында Монгуш Барбының трактор бригадазында көргүзүглер эки, ажылдың фронтузу улам калбарып турар. Шак ындыг механизаторлар өске-даа салбырларда илереп турар. Хүн нормазын 170 хуу күүседип турар машинистер, хол кадырлыг кижилер, бөлдүрүкчүлер болгаш сараттакчылар хөй.

Бок үнүштерни аштаар

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» көдээ ажыл-агый артелиниң Кара-Тал участогунуң Алдыы, Үстүү дазырларда база оймактарда 4 гектар ажыг картофельди кезек-кезек кылдыр тараан. Ол картофельдиң чайгы үеде суггарарын, бок чашпанын аштап, ажаарын колхоз баштаар чери Кара-Тал суурнуң комсомолчуларынга сүмелээн болгаш олар ол ажылды күүседирин хүлээнип алган турган.

Картофельдиң үнүжү ындыг-ла багай эвес. Оон ортумак дүжүттү ажаап ап болур. Ындыг болза-даа картофельди ажаар болуп хүлээнген аныяктар чай дургузунда картофель суггарар, ону ажаар хүлээлгезин күүсетпээн. Амгы үеде ук картофель участогун чүзүн-баазын бок үнүштер хөме алы берген. Ону аштап, арыглаар дугайында кым-даа сагыш салбайн турар.

Чоокку үеде картофель участогунуң бок үнүштерин арыглап, аштаарынче Кара-Тал суурнуң бүгү чурттакчыларын организастаары чугула.

«Элегес» совхозтуң Каъкта сиген белеткели кидин-түлүк чоруп турар. Каъктың сигенчилери сиген бөлдүреринге «СШР-5» деп сараттакчыны болгаш «СК-4 м» деп эде дерээн эрги комбайнны ажыглап турар. Сараттакчының башкарыкчызы Х. Кыргыс, эде деритинген комбайн-биле сиген бөлдүрүкчүзүнде А. Доңгак, сиген бөлдүрүкчүлери: М. Түлүш, М. Салбуу олар өскелерге үлегерлиг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Х. Кыргыстың башкарганы трактор сараттакчызының дузазы-биле сарат тавааң салып турары.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Кандааашкынның чай тарааларының быжылдып дүргедеткен. Чочак-тараа ажаап алышкыны республикада изиг-түлүк чоруп турар, чамдык ажыл-агыйлар кызыл-тас кезилдезинче кирипкен. Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» көдээ ажыл-агый артели үрезин участоктарынче чеди комбайнны үндүрген. Оларны дуржулгалыг механизаторлар эштер Миков, Фунтиков, Соловьев, Прокудин, Протасов, Абрамов олар башкарып турар. Баштайгы хүннерде олар кызыл-тастың «Скала» деп сортунуң 135 гектарын ажаап алган. Дүжүт хөй эвес—бир гектардан 5.9 центнер тарааны бастырып турар болгаш комбайнерлер тарааның баш бүрүзүн ажаап алыр, чидириглерни болдурбас дээш чүткүп турар.

Ам комбайнерлер ажылдап турар Кара-Суг деп черде 1000 гектар кызыл-тас быжа берген. Ооң бүгү шөлүн үрезин кылдыр ажаап алган турар.

Ам ийи-үш хүн эртер болза, Хайырлыгда тарааларны кестирип болур. Оон ажаап алган тарааларны күрүнеге дужаар.

«Шевлээр» совхоз комбайннарын ховуларже база үндүрген. Ында 1000 гектар кызыл-тасты дорт кестирип болур апарган. Комбайнерлер Монгуш Артис-оол, Сарыглар Мандаа, Май Ооржак болгаш өскелер-даа баштайгы хүнде 40 гектарны кестирген. Дүүн хүндең эгелээш кызыл-тас ажаап алышкынын он комбайн чорудуп турар болгаш ажаап алышкын темпизи аңаа улам дүргедээр.

«Найырал» совхозта баштайгы он гектар кызыл-тас ажаап алдынган. «ҮТКА 25 чылы» совхозта 40 гектар арбай тавычалай кестинген. «Тээли», «Чыраа-Бажы», «Улуг-Хая» совхозтар бөгүн тараа кезилдезин эгелээр. Ам мырыңай-ла каш хүннер эртерге тараа кезилдези изиг-түлүк үезинче кирер, бир-тээ ындыг болганда ажаап алышкынның бүгү техниказы хову турлагларынче бүрүн белеткелдиг үнген турар ужурлуг.

Ындыг турбуже ажаап алышкын техниказының, ылаңгыя комбайннарның болгаш жаткаларның септелгези багай болуп турар. Республикада тараа комбайннарының септелгези ниитизи-биле чүгле 60—65 хуу күүсеттинген, а жаткаларның чартык кезии амга чедир септеттинмээн. «Тыва», «Тиилелге» совхозтар, дуржулга станциязы болгаш Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары чаа дүжүтке уткуштур онза багай белеткенип турар. Ужуру чүдел, айыткан ажыл-агыйларда машиналарны чүге оожум темпилиг септеп турары?

Дуржулга станциязы комбайннар септелгезин шагда-ла доозуп болур турган, оларның чүгле үштүң бирн хирезин белеткээн. Комбайннарның моторлары үрелик болганындан септелге чер албайн саадап турар. Ындыг болза-даа хөделдирикчилерни четчелээрин болгаш оларны септедири-биле септелге заводунга дужаарын республиканың бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу станцияның директору эш Юртаевке болгаш кол инженер эш Суворовка шагда-ла сүмелээн турган болгай. Олар аңаа үр үе иштинде чөпшээрешпейн, хөделдирикчилерни боттарының күжү-биле септээрин оралдашкан. Ындыг болза-даа олар септелгени мынчаар кылып шыдаваан. Ооң ужуруңда ол удуртукчулар дуза дилеп, септелге заводунга бээрин шиитпирлээш, ук завод ол хөделдирикчилерни септээр деп ол-ла дораан чөпшээрешкен.

Элээн үе эрткен соонда дуржулга станциязындан септелге заводунга комбайннар моторлары чедирип келген. Ындыг болза-даа оларны көрүп көөрге, ук моторлар четчелеттинмээн болган, ооң ужуруңда оларны септелгеге хүлээп албаан. Хөделдирикчилерни заводче чорудуп турганы, эш Суворов чүнү бодап турган ирги? Ындыг моторларны үлетпүр-бүдүрүлгези септээри-биле ол хевээр хүлээп албас дээрзин эш Суворов билип турган болгай.

«Тиилелге» совхозта ажаап алышкын техниказының септелгезиниң оожум чоруп турарының база бир өске чылдагааны бар. Совхоз улуг септелге негеттинер комбайн хөделдирикчилерин шуптузун заводка өй-шаанда дужаавайн турган. Оларны септелге заводу өй-шаанда белеткээн болза-даа комбайннар бүрүнү-биле ажылдаар аргажок болган. Совхозта 16 машиналарга механизаторларның холу амга чедир дегбээн. «Кижилер чок» деп чугаалажып турар. Ынчаарга совхозтуң директору эш Алымов, кол агроному эш Новиков болгаш кол инженери эш Юркевич тарааны канчап ажаап алыр деп бодап турарыл? Ажаап алышкын ажылын база катап «хар чагтыже» чедир соңгаарладыр деп турары ол бе? Ону болдуруп болбас. Совхозтуң ховуларынга бүгү техника долу күчүлүг ажылдаан турар ужурлуг. Ол болза ажаап алышкынны кыска хуусаада чорударының, тарааның чидирин болдурбазының эки магадылалы болур.

Септелгениң куду темпилиниң дугайында «Сельхозтехника» салбырларындан харысалганы чайладып база болбас. Чижээ, Каа-Хем салбыры (эргелекчизи эш Верещагин) 38 тараа комбайннарын септээр ужурлуг турган, амдызында чүгле 19-ту белеткээн. Септелгеге чедимче чок чорууттуң чылдагааны болза, септевчи ажылчыннарның күш-ажылын багай организастааны, оларны артык кезектер-биле өй-шаанда хандырбаанында болур. Ол мышкаш салбырның мастерскаязында септелгениң аргазы мурнакчы ажыл-агыйларда мышаан белдирлешкек-шуушттурулга аргазы эвес, а бригада хевирлиг болуп турар. Ооң ужуруңда каа-хемчилер тараа кезилдезиниң темпизин дүргедедиринге айыылдыг чорукту кылып, машиналар септелгезин соңгаарладып турар.

Ажаап алышкын ажылынга белеткелде аар-саар чүве чок. Бүгү техника, хову турлаглары, кывар-чаар чүүл кудар пунктулар өй-шаанда белеткеттинген турар ужурлуг. Колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының хүлээлгези болза, ховуларда ажылдап турар механизаторларның аъш-чеми үзүктелбес, олар культурлуг дыштанып база бүдүрүкчүлүг ажылдаан турар дугайында сагыш салыры болур.

Керээге ат салырынга ажык

МОСКВА. (СЭТА). Совет Эвилелиниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның чазактарының Москвага август 5-те ат салганы, агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Керээ хары угда Москвага, Вашингтонга болгаш Лондонга өске күрүнелерниң ат салырынга августуң 8-тен эгелеп ажыттынган.

Москвага августуң 8-те ол Керээге бир дугаарында Индия Республиканың ССРЭ-де элчини Т. Н. Кауль, Болгарияның Улус Республиказының даштыкы херектер министри И. Башев, Мексиканың Каттышкан Штаттарының ССРЭ-де элчини Г. Лусио, Гана Республиканың ССРЭ-де элчини Дж. Эллиот, Венгр Улус Республиканың даштыкы херектер министри Я. Петер, ГДР-ниң даштыкы херектер министри Л. Больц олар боттарының чазактарының мурнуындан Керээге ат салганнар.

Керээге ат салыры үргүлчүлеп турар.

Москва Керээзинге Лондонда ат салыышкыны

ЛОНДОН. (СЭТА). Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелдезин кылырын хоругдаар дугайында Керээге ат салырының ёзулалы августуң 8-те Англияның даштыкы херектер министерствозунга болган. 24 чурттар — Канада, Австралия, Чехословакия, Филиппиннер, Моол Арат Республика, Финляндия, Румыния, Таиланд, Индия, Иран, Венгрия, Израиль, Польша, Чаа Зеландия, Ирланд Республика, Югославия, Болгария, Мексика, Кипр, Италия, Бельгия, Афганистан, Каттышкан Араб Республика, Бразилия ук Керээге ат салган.

Тараа ажаап алыышкынынга

ЭКИ-ДИР!

Кызыл хоорайның бүдүрүлгелеринде ажыл шагы доозулган. Ынчалзажок Кызылдың бирги чүък АТК-зының хериминиң иштинде чолаачылар болгаш септекчилер хөй турган. Кижи болганы-ла бодунуң автомашиназының чедир кылдынмаан чүүлдерин дүжүт ажаап алыышкыны эгелегиже чедир дүргедоозуп алыр дээш үе-шагны барымдаалавайн ажылдап турар.

— Көдээниң ажыл-ишчилериниң чугула кампаниязы болур тараа ажаап алыышкынынга бистиң АТК-ның чолаачылары чыл бүрүде боттуг дузаны чедирип келген. Ам бо чылын база-ла Тываның тараазын өй-шаанда, чидириг чок ажаарынга киржир дээш бистиң коллектив белеткенип турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның шөлдеринге ажылдаза чогуур 175 машиналарның септелгези чоокку хүннерде шуут доостур — деп, бүдүрүлге килдизиниң начальниги Ахмер Хусеинович Амиров чугаалады.

—Бо чылын машина парыгын дүжүт ажаалдазынга белеткээринде кандыг чаа чүүлдер бар ирги? Машиналарның септелгезин чогум кажан эгелээнил? — деп, оон айтырдывыс.

Ахмер Хусеинович бистиң ол айтырыывыска харылаарынга белеткенип, гараждан машиназын үндүрер дугайында бир чолаачыга чөпшээрел бижип берип турда, партия организациязының секретары Николай Евдокимович Лобачев ол айтырыгга мынчаар харылай берген:

— Дүжүт ажаалдазынга уткуштур бүгү машиналарны белеткээр дугайында айтырыгны партия организациязы биле профэвилел комитединиң каттышкан хуралынга март айда-ла чугаалашкан улус бис. Орта бүгү-ле кылза чогуур ажылдарның хемчээлин тодараткаш, хуусаазын база айтып каан. Чолаачы кижиниң машиназын септелгеге киирип каарга, ол ажыл төлевири чок артар болгай. Ынчангаш түр үеде чолаачыларны бирги разрядтың слесарьларынче шилчиткеш, машинаның эң-не нарын кезээ— мотордан өске бөдүүн кезектерин боттарының күжү-биле, сагыжынга чедир септеп алырын дааскан бис. Ол эки түңнелдерни берген. Дыка хөй чолаачылар машиналарының бөдүүн кезектерин шагда-ла ыяк кылдыр белеткеп алган. Машиналарның хааржактарын септээринче улуг кичээнгейни салдывыс. Чүге дээрге, бичии-даа бол дыдык турар болза тараа төктүп калып болур. Чүгле бо чайын 40 хире машиналарның хааржактарын чааргып кылдывыс. Ол ажылга Павел Григорьевич Домовскихтиң чазаныкчылар бригадазы шудургу ажылдаан. Олар чүгле чаа хааржактар кылырынга эвес, а эргижирей берген кузовтарны септеп-селииринге эки ажылдады.

— Ажылда чаа чүүл дугайын айтырдыңар. База бир солун чүүл бар. Көрүп көрүңер — дээш, Николай Евдокимович бисти гараж чоогунда мастерскаяже чалаан.

Бүдүрүлге-техника килдизиниң начальниги Валерий Асонычевке удурткан бөлүк чолаачылар бир машинаның чанында чыглып алган бир-ле чүве дугайын маргышкан, үрдүрүп каан камералар салып алган турлар.

— Чүгүн боду дүжүрер машиналарга тараа сөөртүрү дыка эптиг. Орта чудурген тарааны хүүрек-биле дүжүр эжер кижилерниң херээ чок болур. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү колдуунда-ла ийи-үш катап бедиир. Ынчангаш, анаа машиналарның чүгүн боду дүжүрүп турар кылып алырының аргазы бар бе дээрзин чай дургузунда бодап келгеш, болур деп түңнел үндүрдүвүс дээрзин эш Асонычев чугаалады.

АТК-ның бүгү слесарьлары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары 9 кезек машина камераларының дузазы-биле үш тоннадан беш тонна чедир аар чүък сөөртүр машиналарның хааржактарын бир талазынче чайлып, чүгүн боду төп турар кылып алырын шиитпирлээн. Олар амдызында бир машина чүгүн боду дүжүрүп турар кылдыр кылып алгаш, шенеп турганы ол.

— Тос камераның өртээ, ажылдың төлевири бо бүгүнү кадып кээрге машина чүгүн боду дүжүрер кылдыр эде дериириниң өртээ дыка аартай бербес ирги бе? — деп, ийиги колоннаның начальниги Семен Лазаревич Городинский орта турганнардан айтырды.

— Чаңгыс машинаның сөөрткен тараазын сезон дургузунда хол-биле дүжүреринге колхоз азы совхоз чеже хире чарыгдал үндүрерил? Дыка хөй, а ол машина чүгле тарааны эвес, а өске-даа чүъкту сөөртүр болгаш ол ажылга үнген чарыгдал бистиң карманывыска дораан-на кээр болгай — деп, бир слесарь оол маргылдааны шиитпирледи.

Аныяк слесарьның ол чугаазы-биле чөпшээрешпес аргажок. Бо чылын элээн каш машиналарның хааржактарын чүгүн боду дүжүрер кылдыр эде дерээш, шенеп көөр.

— Өске чаа чүве чүл?

—Ажаап алыышкын үезинде чаңгыс шак-даа үнелиг. Ынчангаш, Каа-Хемниң колхозтарынга база Таңдының совхозтарынга барып ажылдаар бригадаларның машиналарының техниктиг хайгааралын чорудар сес звеноларны тургускан. Ол звеноларның машиналарынга көжер мастерская болгаш бирги чергениң чугула артык кезектери чоруур — деп, парторг тайылбырлаан.

Ынчан септелге мастерскаязынга болгаш гаражка чүгле чолаачылар эвес, а слесарьлар база хөй турган. Олар бүгү машиналарның септелгезин дарый доозар херекке төлептиг үлүүн киирип келген.

Кызыл хоорай Совединиң депутады Михаил Монгуштуң удурткан бригаданың бөлүк слесарьлары машиналарны тараа ажаап алыышкынынга белеткээриниң шалыпчы он хонуун чарлаар дугайында эгелээшкинни үндүрген болгаш социалистиг чарыштың бирги черин ээлээн.

Чолаачылар Баркалов, Глазырин, слесарь Шойдак олар улуг болгаш харысалгалыг кампанияга автомобильдерни белеткээр херекке эң идепкейлиг киришкен.

АТК-ның администрациязы чери септекчилерниң материалдыг сонуургалын база өөренип көрүп келген. Машинаны хуусаазының бетинде эки шынарлыг септээн чолаачылар азы слесарьлар бригадалары немелде төлевирни алыр кылдыр доктааткан.

Түс-түс бригадалар канчаар ажылдаарын баш бурунгаар чугаалашкаш, социалистиг хүлээлгелерни алган. Чижээлээрге, Р. П. Захаровка удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннери Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелинден бир машинага оңаашныр 150 тонна силос массазын болгаш 400 тонна тарааны сөөртүп, кывар чүүлдүң 5 хуузун камнап ап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 20 хууга бедидерин хүлээнмишаан, эш Барыбиннин бригадазын социалистиг чарышка кыйгырган.

Бижи бүрүзүнүң харысалгазын бедидер сорулга-биле бригадирлерниң составын партия организациязының база профэвилел комитединиң каттышкан хуралынга чоокта чаа бадылаан.

Ажаап алыышкынга ажылдаар чолаачыларның амыдырал чуртталгазынче болгаш өг-бүлезинге доктаамал сагыш салып турар. Чолаачыларның аъш-чеминиң база чурттаар чериниң дугайын колхозтар, совхозтар удуртукчулары-биле дугуржуп каан. Чолаачыларга аванс акшаны база бээр болгаш оларның хоорайда өг-бүлелеринге шалынны хөл үжүү ёзугаар бээр.

№ 1 АТК-ның баштайгы машиналары колхозтар болгаш совхозтарже үнүп эгелээн. Каа-Хем районнуң «Тиилелге» көдээ ажыл-агый артелинде эш Вольскийниң бригадазының беш машиналары чеде берген, силос сөөртүлгезинде ажылдап турар.

— Бо айның 15-те бо гараж куруглаар. Хамык машиналар ховуларже үнер — деп, бригадир Роберт Петрович Захаров чугаалаан. Ол шын.

Бирги чүък АТК-зының 175 машиналары Таңдының «Тиилелге», «Межегей» совхозтарындан болгаш Каа-Хемниң колхозтарындан 27 муң тонна тарааны Төрээн чурттуң шыгжамырынга сөөртүп чедирер дээш четтикпейн манап турарлар.

Оларның ажыл-херектерин сонуурган көргеш:

— Эки-дир! Эр хейлер! — дивес аргажок.

А. ИРГИТ.

ДААРТА—СОВЕТ ТУДУГЖУЛАРНЫҢ ХҮНҮ

Кызылдың чоогунда Улуг-Хемни кежилдир көвүргүнүң тудугжулары бригадир эш Ивановтуң удуртулгазы-биле көвүргүнү хуусаа бетинде ажыглалга кииргеннер. Олар ылаңгыя тудугжулар хүнүнге чедир көвүргүнү доозар дээн хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткени өөрүшкүлүг болган.

Чурукта (солагай таладан оң талаже): бирги одуругда — Д. Лифер, Б. Омитюг, бригадир Н. Иванов, В. Пальцев; ийиги одуругда — А. Наместников, П. Гетман, А. Катулин, Н. Струков, Г. Краснобаев, П. Бежан; үшкү одуругда — Ф. Слюсарь, В. Потрашков, М. Джуган болгаш В. Щербина, Г. Харитонов олар.

Мээң үлүүм база-ла бар

Сибирьның терең, шапкын суглуг улуг хемнерин совет кижилер коммунизмниң херээнге бараан болур кылдыр янзы-бүрү хевирлер-биле шиңгээдип ап турарлар. Бо демиселге мен бодум СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың айтыышкынының ёзугаар кур болгаш куруккан черлерни шиңгээдип ап эгелээн чылдарда шуут кирип эгеледим. Баштай Казак ССР-ге тургустунгулаан тараалан совхозтарның девискээринде хемнер кежилдир көвүрүглер тудуунга ажылдап кирдим. Оон бээр-ле көвүрүг тудуунда ажылдап чор мен.

Кызылда Улуг-Хемни кежилдир бистиң бо участогувустуң кылып турары көвүрүг тудуунга 1962 чылдың январының чыкылама соогунда көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының прорабы эш Ю. Г. Чепкасов-биле кады келгеш, маңаа хөй кижилер чурттап, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургузар талазы-биле белеткел ажылдарын чорудуп турувуста, улуг көвүргүнүң демир-бетон баганаларын кыжын дош оюп тургаш, тургузар талазы-биле тускай эртемниг инженер-техниктиг ажылдакчылар, ажылчыннар көвүрүг тудуунуң Абакан хоорайда турар № 5 отрядындан чедип келгеш, чагырга чок Улуг-Хем-биле демисежип эгелээннер. Оон улаштыр дериг-херекселдер, материалдар кээп туруп берген. Ол чүүлдерни хүлээп ап, херегленчилерге үндүрүп бээр хүлээлгелиг мээң ажылым оон бээр-ле кызыгчайжок апарган чүве.

Аныяк Тыва АССР-ниң экономиказының, культуразының хөгжүлдезинге ажок улуг ужур-дузалыг бо көрүштүг, чаагай улуг тудугну дүргедедир дээш, күш-ажылчы маадырлыг чорукту көргүзүп турар ажылчыннарның чурттаалга талазы-биле негелделерин хандырарын база мен харыылап турар мен. Ажылчыннарның нинти чурттаалга бажыңнары арыг шевер, орун-дөжек, эштир чоорган аймаа-биле багай эвес хандыртынган. Бо тудугнуң доостурун дүргедедир дээш мен база дыка сагыш човап турган мен. Бистиң тудугжуларывыс шынды-ла шагалыг кызымаккай ажылдааннар, олар кандыг-даа бергедеп кортпастар. Олар берген сөзүн кезээде ээлеп келгеннер болгаш моон соңгаар-даа ээлээрлер. Бис бо көвүргүнү ажыглалга дүрген киирер деп күзээлге алгаш, ол сөзүвүстү ээледивис: Кызылдың чаагай көвүрүү ажыглалга кирген. Ында мээң эвээш-биче-даа бол күш-ажылчы үлүүм база-ла бар. Аңаа өөрүп тур мен.

Н. ФЕДОРОВА,
көвүрүг тудуунуң складтар эргелекчизи.

БЕЛЭЭВИС

Аныяк Тыва АССР-ниң хөгжүлдезинге улуг ужур-дузалыг Улуг-Хемни кежир чаа көвүргүнүң тудуу доозулган. Бо тудугну чоокта чаа, 1962 чылдың январьда эгелээн бис. Мындыг кыска хуусаа иштинде ол хире улуг ажыл-ишти бүдүрүп, республиканың ажылчы чонунга улуг үнелиг белекти тудугжулар байырынга уткуштур белеткээнинде мээң күш-ажылчы салыышкыным база бар. Мен көвүрүг тудуунга Коммунистиг партияның кыйгырыын ёзугаар кур болгаш куруккан черлерни бистиң чуртувуска шиңгээдип ап эгелээн 1955 чылдан эгелеп Казахстандан ажылдап эгелээн мен. Бо аразында бодумнуң эш-өөрлерим-биле кады эвээш эвес санныг көвүрүглерни, оруктарны кылып, бергелерни-даа, өөрүшкүлерни-даа көрүп келдим.

Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тударлы-биле Тывага өөрүм-биле кады 1962 чылда келдим. Бистиң бригадавыс 25 кижи. Оон кежигүннери коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турарлар.

Ол бедик атты алыр өйүвүс келген. Бистиң өөлдар Кызыл көвүрүүнүң тудуунга шынды-ла маадырлыг чорукту көргүскеннер деп чугаалап болур. Олар көвүргүнүң тудуун чогуур хуусаазындан бир чыл эрте доосканнар.

Бистиң бригадавыста аңгы-аңгы националдыг кижилер бир өг-бүлениң ишти дег эп-найыралдыг чурттап, ажылдап турар. Шуптузу чаңгызы дээш, чаңгызы шуптузу деп принцип-биле ажылдап, чурттап турар бис. Тываның ажылчы чоннарының чагыын алдарлыы-биле күүсеттивис. Ол бистиң болгаш Тываның ажылчы чоннарының улуг тиилелгези болган.

Ам Абакан хоорайдан эккелген хамык дериг-херекселдеривисти, механизмнеривисти Ак-Довурак—Абаза аразында көвүрүглер кылыр дээш Абакан таварты Абазаже сөөртүп эгелээн бис.

Шыны-биле чугаалаарга, Кызылдың бо көвүрүү бистиң моон мурнунда кылып келгенивис улуг көвүрүглеривистиң эң бергези болганын демдеглевес аргажок. Бо көвүрүг кончуг чараш, чаагай көвүрүг болган.

И. КОЗЛИТИН,
крановщик.

Тываның чонунга

Мен бодумнуң өөрүм көвүрүг тудугжулары-биле кады Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тургузарлы-биле Тывага чедип келген мен. Бистиң бригадавыс өске черлерге ажылдап турувуста 5 бригадалар аразында мурнакчы бригада болган. Ынчангаш, Тыва АССР-ниң найысылалы Кызылга Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тударынче чоруткан чүве. Тываже күзелдиивис-биле келген бис. Тывага келиривиске бисти республиканың хөй-нити органнары, транспортчулар, өрүк ажылдакчылары чылыг-биле хүлээп ап, бистиң берге болгаш харыысалгалыг ажылывыска бүгү тала-биле дузалажы бергеннер. Бо берге ажылды 1962 чылдың кыжынында, Кызылдың чыкылама соогунда эгелээн бис.

Тываның ажылчы чоннарының Улуг-Хемни кежилдир Кызыл чанынга көвүргүден кылып алза деп күзеп чораан күзелин боттандырарынга киришкен чорук, бистиң бодувуска база улуг өөрүшкү болган.

Бригадавыс кылыр ажылдарның аайы-биле түс-түс звеноларга 5 кижи кылдыр чарлып алган турган. Мен монтажчы кижи болганымда монтажниктер звенозунга ажылдап турдум. Монтажчыларның киржилгези чокка ындыг улуг көвүргүнү тудары берге деп чүве билдиңир. Мен бо берге болгаш харыысалгалыг ажылга ам 4 чыл ажылдап келдим. Улуг-Хемниң эриктеринге улуг-биче хөй көвүрүглерни туттуп, ажылчы чонга бараан боор келдивис. Бо көвүргүнү тудугжулар хүнүнде ажыглалга дужаар хүлээлгевисти алдарлыы-биле күүсеттивис. Бистиң бригадавыс Абазаже чоруптар, бис база-ла ынаар. Ынчаарга бистиң кызымаккай күш-ажылывыс-биле кылганывыс, Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг аныяк Тыва республиканың ажыл-ишчи чонунга үр үеде белек кылдыр артып каар.

П. ГЕТМАН,
монтажчы.

ТУДУГЖУЛАР ХҮНҮНГЕ

Көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының чолаачылары бистер Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тударлы-биле Тыва АССР-ниң төвү Кызыл хоорайга 1962 чылда кыжын келген бис. Көвүрүг тудуу ышкаш бо берге болгаш харыысалгалыг ажылга чолаачыларның ажылы база улуг дузалыг турган. Бистер ажылды кыска хуусаада доозар дээш шаг-үе барымдаалавайн шудургу ажылдап турган бис.

Чолаачыларның аразындан көвүрүг тудуунуң баштайгы машина иштин бетонну болгаш эң сөөлгү машинаның иштин бетонну төгер аас-кежик меңээ таваржыкан. Бистиң бригадавыс тудугжулар хүнүнде чаа улуг тиилелгелиг болуп, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алыр. Төрээн чурттуң, Коммунистиг партияның онаалгазын бо удаада база төлептиг-биле күүсеттивис.

Ф. ПОПЦЕВ,
көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының чолаачызы.

Көвүрүглеп моорлаңар

Улуг-Хемниң кежиинче көр —
Урам, мөге көвүрүглүг!
Дүш-даа эвес, тоол-даа эвес —
Түмен хөй чон кежип туру.
Чалгаан хемниң кыры-биле
Чадаг базып кежип ор мен.
Көвүрүгге чоргаарланып,
Көргеннимни сактып тур мен:
Шаанда улус кежигге кээп,
Чажыын чажып, чалбарыыр боор.
— Хеме-э-э! Хеме, хеме!—дижип,
Хемге тейлеп олурар боор.
Ындыг үе ырак калган.
Ынанмыштыг күчү келген.
Ырак чер-даа чоок болган.
Ыдык хем-даа чааажый берген.
Эрткен-дүшкен кым-даа болза,
Ээлчег манап, ээп орбас —
Аъттыг, чадаг, машиналыг
Асымнадып кеже халдыр.
Шагжан доштар бадып турда,
Самолёттар манап орбас.
Чазын, күзүн, чайын, кыжын
Салырадып кеже бээр бис.
Чалымнар дег давктарлыг,
Чаандан-даа каш-каш түрлүг
Шак бо каң-шой көвүрүүвүс —
Совет Тыва чоргаары-дыр.
Улуг-Хемни көвүрүглээн
Сорук-күштүг маадырларны
Улуг-хемчи маадырлаар деп,
Совет Тывам куспактап тур
Найысылалдар тудуштурган
Найыралдың улуг оруу —
Назын мөңге тураскаалдыг
Найыралдың көвүрүү бо.
Улус чонунуң улуг оруу.
Совет чонунуң чоон оруу —
Улуг-Хемде көвүрүглеп
Чорук чогуп моорлаңар.

Л. ЧАДАМБА.
1963 ч.

ЧАГЫРТКАН УЛУГ-ХЕМ

Шапкын Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тудар дээш мен бригадам-биле эрткен чылдың февральдың эгезинге Кызылга келдим. Кызылчылар бисти кончуг чылыг уткуп алганнар. Март айга чедир аалчылар бажыңынга чурттаан бис. Аалчылар бажыңының ажылдакчылары биске сагыш човап, ажылдааш кээривиске өрээлдерни арыглап, чунар сугну безин изидип каап турганнар. Февраль айда бис улуг ажылды бүдүрер ужурлуг турган бис. Ажылдаар чериистиң чанынче чоокшулап, чурттаар ийи бажың, цемент материалдар складтары болгаш бетон заводун туттувус.

Мээң бригадам чүгле 12 кижилиг, ынчалза-даа карак-кызыл ажылдап, февральдың онаалгазын хуусаа бетинде доосканы. Март 1-ден баганалар тудуунче кирипттивис. Чыкылама соок турбуже, Иван Бозлитин дош оюп, дөрт баганалар тургузар оңгарларны казып эгелей берген, 4 хонганда баганаларны сугга тургузуп эгелей берген бис. Бригаданың кежигүннериниң кол мергежили бызанчы-даа болза, бетоннаар, монтажтаар болгаш өске-даа ажылдарны шуптузун кылып турган. Көвүрүг тудуунга суг адааның баштайгы кубометр бетонун салган бис. Баганалар тургузарын апрель 28-те доозар турбуже, көвүрүг тудар отрядтың начальниги И. А. Митрофановтуң, участоктуң прорабы Ю. Чепкасовтуң ажылды шын организастааныңдан ажылды хуусаа бетинде доосканы бис. Ону доосканы, эриктер кыдыгының ийи челеңгиштериниң фундаментизин бетоннаарын база-ла хуусаа бетинде доостувус. Ол хүннерде бис хүн нормазын 300 хуудан кудулатпайн турган бис.

Май 1-де бистиң бригадавыс Хемчик болгаш Ак-Суг хемнерге көвүрүглер тударынга херек бүгү-ле херекселдер белеткээр цех тургузары-биле Барыын-Хемчикче чоруткан.

Бистиң бригададан 4 кижи бызанчылап ажылдап турган. Бистиң бригада аңаа баргаш, бодунуң мурнунда салдынган сорулганы база-ла эки күүсеткен.

Кызылдың көвүрүүн монтажтаар, маңаа чедип келиңер деп телеграмманы апрель бирээде алгаш, Кызылга келиривиске, көвүрүг ажылдарын эш Иванов удурткан бригада калбаа-биле эгелей берген болду. Участоктуң прорабы Чепкасов: Ивановтуң бригадазы-биле каттыжып алгаш, комплекстиг бригада болуп алгаш, ажылдазыңарза кандыгыл деп сүмелээрге, ол сүмени туралыывыс-биле хүлээп алган бис. Ивановтуң бригадазы демир кезектерни черге, дош кырынга тудуштуруп турган, ынчаарга көвүргүнүң солагай талазында үш баганалар аразынга салыр өөргаларны көдүрүп, баганалар кырынга бис салган бис. Оон-биле кады он талакы эрикке демир кезектерни монтажтап, көвүргүнүң солагай талазының кырынга демир херимни бүдүрүп база чорудуп турган бис.

Июнь 20-де көвүргүнүп чартыы туттунуп доозулган. Көвүргүнүң ийи талазын тудуштурар ажылды июль 10-да доосканы, бетоннарын, чаъс суундан камгалап, хөй каъттарлыг кылдыр быжыглаарын эгелей берген бис. Ылаңгыя бо ажыл үезинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү дыка бедээн.

Бир эвес көвүргүнүп демир конструкциялары озалдавайн, чогуур үезинде келген болза, көвүргүнү август 11-де эвес, а июль 11-де доозуптар турган ийик бис.

План ёзугаар бо көвүргүнүң тудуу 1964 чылда доостур турган, ынчалза-даа тыва улустуң үе-шагдан бээр бодап келген күзелин боттандырар дээш карак-кызыл ажылдаан бис. Ам көвүрүг тудуу доостуру билек, база-ла бисти четтикпейн манап турар чаа тудугларже чоруптар бис. Бо берге онаалданы күүседир дээш ажылдап турган үевисте биске бүгү тала-биле дузалажып турган Кызылдың организацияларынга улуу-биле четтиргенивисти илередип тур бис.

Ол ышкаш Кызылдың бүгү-ле тудугжулары боттарының тудуп турары бүгү-ле объектилерин хуусаа бетинде доозуп, чурттакчы чонга чаагайжыды туткан чурттаалга бажыңнарын дүрген бээрин оларга тудугжу хүнүн таварыштыр күзеп тур бис.

Д. ДЖУГАН,
көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының бригадири.

Ийиги он чылдың түңнелинде, чаа өгленгеннерни киириштир алырга, өг-бүле бүрүзүнге чаагайжыттынган, гигиенаның болгаш культурлуг амыдырал-чуртталганың негелделеринге дүүшкен квартиралыг болур, чуртталга дажыңнарын ажыглаары бүгү хамаатыларга чоорту халас апаар.

База бир тиилелге болган

Тыва АССР-ниң найысылалы Кызыл хоорай чанынга Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тудар талазы-биле Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың дайынчы онаалдазын боттандырарынга мээң монтажчылар бригадам база киришпи, бойдустуң күжүн коммунизм тургузукчуларының эрге-ажыынга таарыштыр чагырып алырынга күш-ажылчы салыышкынын кылган. База бир тиилелге бистиң болган. Терең болгаш шапкын суглуг Бии-Хем болгаш Каа-Хемниң белдиринде Улуг-Хемни кежилдир улуг, чаагай тудуг — Кызылдың көвүргүнүң тудуу бөгүн доозулган.

Көвүргүнүң демир кезектерин бээр завод ону чогуур үезинде берген болза, тудуг моон-даа эрте дооступ болур турган. Монтажчылар бистер Кызылга 1962 чылдың мартта келдивис. Келген дораан-на көвүргүнүң демир кезектерин дош кырынга тудуштур кадап, монтажтап эгеледивис. Ынчап турувуста Улуг-Хем бисти манаар эвес, чазын дош частып эгелээр чыгаан. Бистиң өөлдар ону мурнаптар дээш дүн-даа, хүндүс чок ажылдап тургаш, көвүргүнүң үш баганаларының аразынга салыр демир өөргаларны эптеп салырын 22 хүн дургузунда доосканы, дош кырынга турган дериг-херекселдеривисти апрель төнчүзүнде кургаг черже үндүрүп алган бис.

Бистиң бригадавыс 20 кижи 60 кижиниң орнунга ажылдап, ажыл нормазын үргүлчү 300 хуу чедирип турган. Оон соонда көвүргүнүң солагай талазының машиналар чорууар кезиниң кырынга калбак бетоннар салып эгелээш, ону бо чылдың май айда бүрүн доосканы. Он талазының демир өөргаларын ол черимге, кургаг черге бүрүн эптеп алгаш, июнь 20-ден эгелеп ону баганалар кырынче тускай түгүйлар кырынга тургузуп алгаш, күштүг лебёдкалар дузазы-биле чөөрту чыдырып эгелээн бис. Бо кончуг нарын болгаш айыылдыг ажылды дөрт хүнчег иштинде доосканы бис.

Борта бистиң бригаданың монтажчызы П. Гетманның удуртканы звенонуң кежигүннери (олар демир өөргалар эптеп турган) М. Кишкан, М. Джуган, Ю. Тупиков, А. Наместников болгаш өөн-даа өскелер боттарының кандыг-даа бергелерге торулбас чоруун көргүзүп, ажыл нормазын үргүлчү 220 — 300 хуу күүседип турганнар. Оларның кылган ажылы кезээде эң эки шынарлыг. Д. Джуганның бригадазы база ынчаар ажылдап турган.

Улуг-Хемни кежилдир Кызыл чанында бирги көвүргүнүң тудуун хуусаа бетинде чыл бурунгаар ажыглалга киирген чорук, аныяк Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйының моон соңгаарты Улуг-Хемниң суу ышкаш шапкын хөгжүлдезинге канчаар-даа ажок улуг ужур-дузалыг ынга-даа биддингир. Ам Улуг-Хемни аъттыг, чадаг, машиналыг кижилерниң кежеринге күскү туттааыкынын болгаш часкы дош бадыышкыны-даа база чайгы үерлээшкин-даа шаптыктап шыдавас болган. Бо улуг үүлени кыска хуусаада бүдүрүп ап, ажыглалга киирер деп көвүрүг тудугжулары бистерниң бодувуска алган бедиткен социалистиг хүлээлгевисти төлептиг-биле күүседиривисче бүгү тала-биле биске дузаны чедирип турган Тыва республиканың хөй-нити, ажыл-агый организацияларынга улуу-биле четтиргенивисти бодувуң бригадамның кежигүннериниң мурнундан илергейлеп тур мен.

Н. ИВАНОВ,
көвүрүг тудуунуң комплекстиг бригадазының бригадири.

КҮШТҮГЛЕР БОЛГАШ ДИДИМНЕР ДУГАЙЫНДА

БӨГҮН—күш-культуржу хүнү

Кижилерниң хостуг үези хөй-ниитичи ажыл-чорудулгага, культурлуг харылзааларга, угаан болгаш күш-шыдал сайзыралынга база уран чогаадылгага улам-на хөйү-биле ажыглаттынар апаар. Күш-культура болгаш спорт кижилерниң хүн бүруде амыдыралынга быжыы-биле сиңниге бээр.

СЭКП-НЫҢ ПРОГРАММАЗЫНДАН

Чаңгыс чер чуртуувус— спорт мастери

Үш чыл бурунгаар бо шилгедек мага-боттуг кыска «Динамо» командазының хаакчылары чарышка оранчок эрте маңнай бээр турган. Недли 18 харлап тура. Тываның бир-ле казар байлактар шинчилеп тывар экспедициязынга бүрүн эргелиг ажылчын болуп бергеп.

Тайгалар болгаш дагаар кезинир, хемнер кежер белеп эвес ажыл оңу бергелерге торулбазынга чанчыктырып эгелээн, ол оон спортчу базымынга чугула чүүл болур — амыдыралчы дадыгышкынынга бергеп. Ынчангаш Недли кажан Киевтиң казар байлак шинчилеп тывар экспедициязынга бүрүн эргелиг ажылчын болуп бергеп.

Недли Нефёдова мээң-биле кыска беседазынга кедир үедеги планының дугайында хүдүмүүревиишаан, мынчаар чугаалаан:

— 800 метрге маңнаарының талазы-биле спорт мастерининг нормазын күүседирип күзеп турар мен.

— Техникумну дооскаш, кайнаар барып ажылдаар сен? — деп, оон айтырарымга, ол боданмайн-даа харыылай-дыр:

— Төрээн Тываче ээп чанар мен, анаа өскен, анаа билиг чедип ап, ажылдап, орта спортче хандыкпылдың орууң арткан мен. Бистиң Тывавыска спорт мастерлериниң хүрээлери улам өссүн дээш бүгү билиг мергежилимни бээр мен.

Бистиң чаңгыс чер чуртуувус, ол чүткүлдүг кыс соруглаан күзелин чедип ап шыдаар, бистиң республиканың спортчу алдарын моон соңгаар-даа чаңгыс эвес удаа камгалажып шыдаар дээрзинге бүзүреглиг мен.

В. КРАСНИКОВ,

Киев — Кызыл.

(бистиң штаттан дашкаар корр).

Спорт-биле найыралдыглар

* * *

Академик **Иван Петрович Павлов** бир катап, төрүттүнген хүнүнде аңаа эвес белекти—городки ойнаарының шалуун городкилери-биле кады коргускен бичии самбыражыгашты алган. Ол самбыражыгашта мынча деп бижип каан болган: «Городки цегинин мастеринге...». Ындыг белекти академикке бараалгатканы таварылга эвес. Улуг эртемден Павлов городкиден салдыкпас ойнаар кижи чораан.

Академик Павловтуң күш-культуржулардан алган ол белээ ам Ленинградтың городки ойнакчыларының чыл бүрүдеги маргылдаазының тиилекчилеринге тыпсыр, шилчиир шаңналы болган.

* * *

Сураглыг эртемден **Константин Эдуардович Циалковский** күш-дамыр сайзыралының кандыг-даа хевири кижиниң угаангыр болурунга, омак бергек болурунга дузалаар деп чагып чораан. Ынчангаш оон дыштанылганынга спорт хөй черни эзелеп турган.

Циалковский кырыгыке чедир-ле сугга эштип, дошка конькилеп, харга хаактап чораан. Ооң ээ-не ынак дыштанылгазы — чадаг терге-биле селгүүстээри турган. Циалковскийниң чугаазы-биле алырга, чадаг терге оон кадыынга ээ-не ажыктыг— өкпезин экижидип, шынганың сайзырадыр чүүл чораан. Калугага бир дугаарга «Энфильд» деп маркалыг мотоцикл Константин Эдуардовичиге турган.

* * *

1896 чылдың кыжынында Москванын чадаг тергечилер клубунуң спортсменнеринең ниити хуралы болган. **Лев Николаевич Толстойну** клубтуң хүндүлүг кежигүнүнге ол хураа чангыс үн-биле сонгаан. «Циклист» деп журналдың бир чылдагы номерлерин Толстойга белек кылдыр бараалгаткан.

Лев Николаевич хөй чылдарда гимнастика кылып, коньки, лыжага ынак, крокет, шыдыраа, теннис, городки ойнаар чораан. Толстой 67 харлыында аажок чадаг тергечи апарган. Кырый бергеп безин Ясная Полянадан Тула чедир 30 километр ыракты ол чадаг терге-биле эрткен.

* * *

Алдарлыг орус чурукчу **Илья Ефимович Репин** идепкейлиг дыштанылганың талалакчызы чораан. Чогаадылга ажылының чапсарының аразында-ла гимнастика кылып, шыдыраадан, городки ойнаарынга ол дыка ынак. Репин бодунуң хүн чурумун дыка сагыыр. Улуг чурукчу кыжын безин сонгазын ажыдып алгаш удуур чораан.

* * *

Сураглыг ыраажы **Федор Иванович Шаляпин** спортту чүгле сонуургап чораан эвес, харын база боду спортчу болуп чораан. Оруктуң аар атлетиказының адазы дээр доктор Краевскийниң бөлүмүнүң кичээлинге ол олуржуп турган. Алдарлыг артист болу берген Федор Иванович — мөгелерниң, штангистерниң, бөкселарының маргылдаазын дыка сонуургап көөр турган.

Аңгы үениң сураглыг совет композитору **Д. Кабалевский** мынча деп бижип турар:

«Бодум билип кээримден эгелээш-ле, бөгүнге чедирле спорт кылып келген болгаш кылып үргүлчүлеп турар мен. Мурнумда футболга болгаш теннисе хандыкшып чордум. Ам волейбол, стол теннизи ойнап, машина чолаачылап, хаактап турар мен. Ол чорук меңээ дыкала таарымчалыг болгаш ажыктыг.

Бир эвес спорт кылыр аргам чок болу бээр болза, мээң чогаадылга ажылымга багай салдарлыг болуру черле чугаажок боор. Меңээ спорт дээрге, кадымының быжыглакчызы-даа, дыштанылгам-даа, хамыжыкымда ол».

* * *

Спортуң алдарлыг мастери **С. Лобастов** хан базыышкыны аарыгны канчап тиилеп үнгенин мынча деп бижип турар:

«Ужудукчу болуруң күзээш, эмчиге баарымга, «самолёт хамаанчок, чадаг терге мунарын айыылдыр»—деп эмчилер аңаа чугаалаан. Хан базыышкыны 85-ке 170 болган.

Ынчаарда харым 19 турган чүве. Спортка ынакчылдыг болгаш Ленинградтың күш-культура институдунга өөренип кирген мен. Эмчилер баштай чөпшээревейн турган, оон соонда дужүп бериппеннер. Спортту эки кылыр болза, хан базыышкының тиилеп бөлүрүн дуржулга оларга киргүскен боор.

Ол-да 1948 чылда дүрген кылаштаашкын кылып эгелээн мен. 1949 чылда спорт мастерининг нормазын күүседкеш, 1950 чылда дүрген кылаш талазы-биле Совет Эвилелиниң чемпионунуң алдын медалын чаалап алдым.

Оон бээр мен улуг маргылдаалларга каш удаа киржип келген мен. Эң-не кол чүве—идегел чок ышкаш кылыр сагындырар аарыгны тиилеп үнгеним болур. Он-он муң километрлерни эртим, а хан базыышкыныңың изилдээ артпаан: ханым базыышкыны 60-га 105 апарган».

* * *

Тыва дылдың профессору **А. А. Пальмбах**-биле кады ажылдап чораан болгаш ажылдап чоруур тыва эштер ону эки билир. Ол ажылдай бергенде, дыка шыңгыы күжениишкинниг ажылдаар. Ынчалза-даа ажылын ол соксады тыртказ, хол-бут дамырын сайзыратыр, үзүн тыңгылап, өрээлге гимнастика кыза бээр. Орус дылдан кандыг-бир берге сөстүг очулдурары бергедей бергенде кады ажылдап орган тыва эштериге ол сөстүң үткаяын хол-бут шимчээшкини-биле, азы харын-даа стол кырында чыткан портфелин күжениишкин-биле чайгап, шыңгыы хөделиишкин-биле көргүзе бээри база-ла уткалыг—ону база-ла дамыр сайзыралынга ажыглай каап турар.

Александр Адольфович агаарлап кылаштаарынга, балыктаарынга дыка ынак. Кышкы үеде безин Бии-Хем биле Баа-Хемниң белдиринге дош оюп алгаш, сыырткыштаан олурарын дыштанып хүндө Ленин даанга хаактап чорааннар бо-ла көөрлер.

Мастерже орук

Оожум океан флодунуң хостуг хүреш талазы-биле бирги чери дээш демисел кидиң-түлүк чоруп турда, чартык чиик денгинниң мөгелериниң нийги салыында: «Владивосток гарнизонунуң төлээзи бирги разрядчы Долзатмаанын оңаанга Камчатканың Петропавловскиден келген спорт мастери Хоцо Карашвилиниң чалап тур»—деп чарлапкан. Хевистиң кызыл булуңунга бажының дүгүн чашина-биле тазартыр кыргыш каан, чолдакгысмаар, күдер сынныг, он тос хире хардыг өөл үнүп келген. Судья эдискизиниң соон-дарый, хевис кырында ийи мөге кашпагай сегиржип алган. Беш минута эрткенде Долзатмаа 6 санныг, Карашвили 10 санныг болган. Чартык минута дыштанылга сөонда, Долзатмаанын хүрежип турарын улус кайгап, харын магадап көрүп турганнар. 9 минута чедип чорда, Долзатмаа удурланыкчызын ийи чарны-биле хевиске чыттыр базыпкан.

Оон даартазында Советская Гаванының төлээзи спорт мастери, II чергенниң старшиназы Борис Березовский, Мурнуу Сахалинден келген бирги разрядчы, Мичман Соломан Сокирко, Владивостоктуң сураглаан Шериг-Далай флодунуң даадн училищезиниң курсантызы Григорий Иванов оларны ады-сураа үнмээн тыва матрос арыг октап алгылаан...

Оожум океан Шериг-Далай флодунун бо чылгы чемпиону. 1963 чылда Кызылдың бүдүрүлге өөредилгелиг он бир чыл школазының доозукчузу Дандар-оол Долзатмаа 1958 чылда Павел Михайлович Петровтуң удуртканы классиктиг хүреш секциязынга кирген. 1960 чылда, ынчан областың аныяк мөгелериниң шилиндектериниң бирээзи Сибирь болгаш Чөөн-чүктүң аныяк мөгелериниң хостуг хүреш талазы-биле бирги чери дээш Чита хоорайга болган маргылдага киришкеш, бирги разрядтың нормазын күүсетишпээн, багай эвес түннелдиг чанып келген.

Кызылдың № 2 ортумак школазындан Дандар-оол шеригже чоргуже, республиканың болгаш Кызыл хоорайның хостуг хүрешке бирги чер дээш маргылдаалларынга үргүлүг киржип келген, анаа бирги, ийиги черни эзелеп чорааның номчукчулар билир болгай. Эрткен чылдың чазынында спортчуң национал хевиринге республика спартакиадазынга Долзатмаа ийиги черни алган. Оон соонда чеди айда Сибирь улустарының спортчуң национал хевиринге Кызыл хоорайга болган спартакиадазынга бүрят хүреш талазы-биле бодунуң денгинниң үшкү черни алган. Ынчан спорт мастердери Цырен Артуевке (БАССР) база Петр Вокинге (Усть-Орда) октаткан.

Эрткен кыжын февральда РСФСРниң «Спартак» эки-тура нинтилелиниң аныяктарының аразынга бирги чер дээш Соңгу Осетияның Орджоникидзе хоорайга болган хостуг хүреш маргылдаазынга 28 мөгелериниң аразындан 4-ку черни эзелээн чаныш келген, Дандар-оол соңгу катап, май айда Кызылга болган үш хоорайлар маргылдаазынга хүрешкен, Сибирь болгаш Чөөн-чүк зоназының «Урожай» эки-тура нинтилелиниң бо чылгы чемпиону, Минусинск чуртуг Вейданы база Красноярск крайның чемпиону Асачаковту окташ, бирги черни алган.

Комсомолчу Дандар-оол Долзатмаа ССРЭ-ниң спорт мастерининг хостуг хүреш талазы-биле нормазын Владивостокка болган сөөлгү маргылдаага күүсеткен. Аңаа спорт мастерининг адын тыпсыр дугайында дилегни чөөкта чаа Шериг округу ССРЭ-ниң спорт нинтилелдериниң болгаш организацияларының Төп эвилелиниң Чөвүлелиниң Президиумунга киирген. Аныяк далайжының спортка чедип алган чедиишкиннеринде Кызыл хоорайның хостуг хүреш тренерлери: Павел Михайлович Петровтуң, спорт мастери Изаил Хасановтуң, Николай Мережконың база аныяктарның спорт школазының улуг-хуузу киргеп.

Чаңгыс чер-чуртуувус, аныяк далайжы Дандар-оол Долзатмаага моон соңгаар хөй-хөй спортчу чедиишкиннерни база Төрээн чуртунуң ыдыктыг тайбың ижин камгалаар албан-хүлээлгезинге чедиишкиннерни Совет күш-культуржуларының хүнүн таварыштыр күзеп калды.

С. КАВАЙ.

Саннар болгаш фактылар

Совет Эвилелиниң бүгү фабрика, заводтарында, колхоз, совхозтарында, янзы-бүрү өөредилге болгаш албан чердеринде ам үеде 186991 күш-культура коллективтери бар. ОЛАРНЫҢ СОСТАВЫНДА БАКТААП ТУРАР КҮШ-КУЛЬТУРЖУЛАРНЫҢ ЧЫЛ БҮРҮДЕГИ ӨЗҮЛДЕЗИН БӨГҮНГҮ ПЛАКАДАДА ЧУРУП КӨРГҮСКЕНИ.

ВИС ТАВАРЫЛГА ЭВЕС. Ол болза совет спорттуң улам массаныг апар чыдарының тодаргай херечизим.

ССРЭ-ниң улустарының бе чылгы III спартакиадазы—совет спорттуң бүгү төөгүзүнге эң-не улуг, массалыг көрүлде. Оон стартынче бо чылын барык 60 миллион спортчулар үнген.

Тыва республиканың күш-культуржуларының саны база-ла чыл келген тудум өзүп турар. 1962 чылда республикага 21 муң спортчулар санаттынып турган болза, бо чылын олар 24 муң чедир өскен. Эртнен чылын республикага шупту 235 күш-культуржу коллективтер санаттынып турган, а бо чылын олардың саны 248 хире чедип турар.

МАР-ГА ААЛДАП ЧОРААШ

Моол Арат Республиканың Убсу-Нур аймаандан чалаанын ёзугаар база Тыва АССР-ниң спорт Чөвүлелиниң шиитпири-биле Улан-Гом хоорайже чөрупкан мен. Аңаа баргаш, ук хоорайның акы-дүмна спортчуларын чиик атлетика талазы-биле зона маргылдаазынга белеткелинге практиктиг дуза чедирер ужурлуг турган мен.

Мени моол эштер көнчуг эки утчуп алган. Спортчуларның болгаш Улан-Гом хоорайның күш-культура, спорт чөвүлелиниң даргазы эш Чимиттиң талазындан мээң амыдыжга хүн бүрү онза кичээнгей салып турган. Баштайгы барган хүнүмден эгелээш-ле, он кижи (6 эр болгаш 4 хөрээжен спортчу) составтыг команданы белеткей бердим.

Моол өөнүктериң аймаг маргылдаазы эгелээже чедир улан-гомчу спортчуларның белеткелин шыдаар шаам-биле кызын чоруткаш, ол маргылдаага ниити бирги черни эзээр арганыг болганывыс бистиң өөртнен. Аймак маргылдаазы болуп эрткен сөөлүнде, оон шилиндектеринден тургустунган, зона маргылдаазынга киржир чыынды команданы тургузуп алган бис. Ол команданың белеткелдеринге дузалаары база-ла меңээ өнээшкан. Аймактың командазы ол зона маргылдаазынга база-ла багай эвес чедиишкиннерлиг болган: 5 бирги черни, 4 ийиги черни болгаш 4 үшкү черни эзлегилээн. Зона маргылдаазының сөөлүнде, оон шилиндектеринден тургустунган чыынды команданы тургусчаш, Улан-Батор хоорайга болуур республика маргылдааларынче чорутнан.

Улан-Гомга чоруп турганым үезинде шаактан кыяган 100 метрге чаржыыр өрүк, ядро болгаш диск октаар бетоннаттынган сөөторлар кылдынган. Маңнавышаан келгеш, черниң бедиин болгаш узунун ажа халыыр өөрүктерни удур белеткеп кылган.

Зона маргылдаалары дооззулган сөөлүнде мени моол өөнүктер дыштанылга бажыңынче чалаан, аңаа баргаш, Роза Бакланованың кирпиилгези-биле казах артистерниң концертин көрдүм. Оон-биле бистиң найыралдыг кожавыс моол спортчу өөнүктерге аалдап чораан хуусаам дооззулган, аңаа чоруп чораанымдан найыралдыг өөрүшкүнүң сактыышкыны мээң сеткил-сагыжымга уттундурбас болуп артып калган.

А. Г. ДЕМЕНКОВ,

республиканың спорт Чөвүлелиниң инструктору.

Чемпионнар чугаалап тур

ВИКТОР КОСАРЕВ — чадарының талазы-биле тренер, спорттуң национал хевирлеринге III республика спартакиадазының чемпиону.

Чаа болгаш согун дээрге кижилерниң эрте-бурунгудан бээр эдп болуп келген болгай, а аңаа спортчу маргылдаалар чорудары амгы үеде дыка сонуурганчыг апар чыдар. Чаа адар спорт кандыг-даа боону шыгаан адарынга чугула чанчыдарга кижини өөредир. Ынчангаш спорттуң бо хевиринге хандыкшаан спортчу бүрүзү чаны шыгаан адарының методун ыяк өөренип алыр ужурлуг. Ол дээрге маргылдааларга ээ-не бүзүредиг чедиишкинни дүрген чедип ап болурунуң хажыдып болбас орүү-дур.

Үргүлчү белеткел чорудары ышкаш чугула хемчеглерден аңгыда, спорттуң бо солун хевиринге хандыкшыдыг аныяктарга сүмелезе чогуур чүүл болза, кажан ча адып турарының үезинде бүгү мага-бодунуң чаңгыс аай чуруумга чагыртқан, турушпуг болуур чоруун чедип алыры чугула. Бичии-даа артык шимчээшкиннер кылбас, кее түткан салаалларны быжыг тутпушаан, киришти соңгаар хере тыырттарынга чүгле он холдуң соңгаар чоорту шимчээрин башкарар херек.

Ынчангаш ыяк мөгелериниң чемпионнарының

„Бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга“

Тускай үндүрген кинохроника

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кыгырым хоругдаар дугайында Керээге ат салганы-биле холбашкан болуушкуннарга хамаарыштыр тускай үндүрген кинохрониканы «Бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга» деп адаан. Ол кинохроника экраннарда үнүп эгелээн.

АКШ-тың күрүне секретары Дин Раскының, Великобританияның даштыкы херектер министри лорд Хьюмнуң, Каттышкан Нациялар Организациязының чиңгине секретары У Танның Москвага чедип келгенин, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев-биле оларның ужуражып турганын документалдыг кино чуруктарның Төп студиязының операторлары тырттып көргүскен.

Керээге ат салып турганын база тырттырган. Керээге ат салганы-биле холбаштыр Кремльдиң Улуг Ордузунуң Георгиевск залынга Совет чазактың кылган хүлээп алыышкынын көргүзери-биле ук кино дооступ турар.

ШАХТЁРЛАР ШУДУРГУ ТУРЖУП ТУРАР

ПАРИЖ. (СЭТА). Астурияның 10 муң шахтёрлары ажыл соксадыышкынның демиселди он тос хонукта шудургу чорудуп турар. Чамдык шахталарны хаарып чарлаан бүдүрүлге ээлериниң ыйыышкыны болгаш кыжаны турзажок, шахтёрлар ажыл төлевирин көвүдедир дугайында негелделеринге туржуп турар.

Испанияның албан статистиказының медээлерин ёзугаар алырга, Испанияда амыдыралдың үнези ам ортумаа-биле чылда 16 хуу аартаан. Баштайгы херегледиин эргежок чугула чүүлдериниң өртектериниң улгаткан чоруу эрткен чылдың чазынында ийи ай кызымаккай демиселди чорудуп турган, испан шахтёрларның чедип алганы ажыл төлевиринге немелдеги чок болдурган.

Астурияда ээлери бүдүрүлгелерин хаар деп чарлааны шахталарга ажыл соксаткан дагжылар ам безин улуг тиилелгени чедип алган. «Юманите» болгаш «Либерасьон» деп солуннарның дыңнатканы-биле алырга, ажылга чаңгыстап эвес, а коллективтиг-биле катап киирер дугайында дагжыларның киирген негелделеринге чөпшээрежиринче Астурияның франкочу губернатору Маркос Пенья-Ройону дагжылар албадапкан. Ажылга чаңгыстап катап киирип алыр чоруктуң моон мурнунда «үймээнчилерге» удур кара-туразында ажылалды үүлгедирин шахталарның администрациязынга чиңгедип турган. Боттарының экономиктиг негелделерин хандырары дээш демиселди үргүлчүлевишаан, Астурияның шахтёрлары политиктиг улуг тиилелгени чедип алган-дыр. Франкочу Испанияда ажыл соксадыышкынның чорудары хоругулуг дээрзин сагындыраары артык эвес.

Албанның франкочу бөлүктери «күш-ажылдың маргылдааларын таарыштырган» дугайында шуугаазыннарны тарадырын күштелдирип турар, ынчаарга Налоннуң болгаш Лангреонуң хөмүр даш бассейнеринде ийи шахталарга ажыл соксадыышкыны кыптыгып үнген. Шахтёрлар шудургу туржуп турар деп «Либерасьон» солун бижээн.

АКШ-та шериг өөредилгелери

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи **Л. Шокинниң** дамчыдып турары болза:

Ам АКШ-тың мурнуу-чөөн талазында (Джорджия, Соңгу болгаш Мурнуу Каролина штаттар) тайбың үеде шериглерниң улуг өөредилгелери болуп турар. Ол өөредилгелерни «свифт-страйк III» («дүрген согуг III») деп адаан.

Кады хөделип турар чер кырының болгаш агаар күштеринден тургустунган согуг таварыштырар бөлүк шериглерниң ол өөредилгеде калбаа-биле киржип турар чоруу шериг өөредилгелериниң шынарын тодарадып турар. Бо бөлүк шериглер болза, «даштыкыдан дайын чурумунуң хенертен болу бээр чоруунга каш шактар болгаш ужуражыр» төлээде дайынчы белен байдалга доктаамал туруп турар. Болунуң үезинде бо шериглерни ылаңгыя 1950 чылда Корейга, 1958 чылда Ливанга америк командылал ажыглап турган.

Партизан шимчээшкини-биле демиселге тускайлаан «тускай сорулгалыг шериглер» бо өөредилгелерде улуг рольду ойнап турар. Агаардан дужуртунер шериглер болгаш национал гвардияның кезектери өөредилгелерде база киржип турар.

Шериг өөредилгелеринде ниитизи-биле 100 муң кижи киржип турар. Өөредилгелерде оперативтиг удуртулганы согуг таварыштырар шериглерниң командылакчызы генерал Адамс боттандырып турар.

Өөредилгелерниң районунда «кызылдар» турар черге 6 муң хире парашютчуларны агаардан дужурген. 15 парашютчулар черге дужериниң үезинде улуу-биле бертинген болгаш балыгланган.

«Свифт страйк III» деп өөредилгелер август 16-га чедир үргүлчүлээр.

„Найырал“ деп нефть дамчыдылгазының тудуунда

ВАРШАВА. (СЭТА). «Найырал» деп нефть дамчыдылгазының польша участогун дериириниң талазы-биле ажылдар доостур чыган турар. Кедергей улуг нефтехимиктиг комбинатты тургузуп турар Плоцкиден Совет Эвилелиниң кызыгаарынга чедир шугумга 20 километр хоолайларны дуңзаалааш салыры эрткен. Барыын талакы участокта (Плоцк-польша-герман кызыгаар) дуңзаалаашкын-монтаж ажылдарын 35 километр хемчээлдиг шугумда чорудуп турар.

Ам элээн каш неделялар эртерге, нефть дамчыдылгазының тудуунга бүгү-ле шугум ажылдары доозулган турар. Ам кол ажылдарны насос станцияларын, энергетиктиг кожа станцияларны болгаш курлавыр черлерин дериирнде чорудуп турар. Электростанцияны ажыглалга дужаарынга белеткеп турар. Автоматтыг деринишкиннерниң шенелделери эгелээн.

У ТАН: чүрээм идегел-биле долдунду

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээге ат салыры-биле холбаштыр Совет Эвилелинге чедип келген турган, Каттышкан Нациялар Организациязының чиңгине секретары У Тан Москвадан Нью-Йоркче чорупкан.

КНО-нуң туктары-биле болгаш ССРЭ-ниң күрүне туктары-биле каастап шимээн Шереметьево аэродромга У Танны ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко болгаш албанның өске-даа кижилери үдеп каан.

Аэродромга келгеш, СЭТА-ның корреспондентизинге мындыг медеглелди У Тан кылган:

Мээн чүрээм идегел-биле долдунду. Москвага сеглүг каш хүннерин оптимизм-биле долдунган байдалга эрттирдим. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээ улам ынайгы базымга, чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүрерин дээн ышкаш эң-не калбак талага чедирер дээрзинге бүзүрээр мен.

Каттышкан Нациялар Организациязы кижи төрелгетенниң чаагай тура-соруун илеретпишаан, делегей байдалын улам ынай экижидериниң болгаш улуг күрүнелерниң аразынга дугуржулга чедип алырының оруктарын дилеп тыварынга бодунуң күжениишкиннерин уламчылаар апаар дээрзинге бүзүреп турар мен. Бүгү делегей бодунуң кичээнгейин мурнуку хевээр чугаалажыышкыннарга мооннаар апаар.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээге ат салганының соонда Москвадан чоруп тура, Совет Эвилелиниң улустарынга эң-не чылыг, шын сеткилдиң күзээшкиннерин дамчыдарын күзеп тур мен.

Дин Раскының Ленинградче чорупканы

Американың Каттышкан Штаттарының күрүне секретары Дин Раск августуң 7-де Москвадан Ленинградче чорупкан. Оон-биле кады АКШ-тың Совет Эвилелинде элчини Фой Д. Колер, онза даалгалар талазы-биле элчин Ллуэллин Томпсон болгаш өске-даа кижилер Ленинградче ужудуп чорупкан.

Дин Раскыны аян-чорукка ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң оралакчызы А. А. Соболев, Совет Эвилелиниң АКШ-та элчини А. Ф. Добрынин, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң АКШ талазы-биле килдизиниң эргелекчизи М. Н. Смирновский олар үдеп чорууп.

(СЭТА).

• • •

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА-ның корр.). Американың Каттышкан Штаттарының күрүне секретары Дин Раск кадайы-биле кады тускай самолёт-биле Ленинградта чеде берген.

Дин Раск аэродромга мынча деп медеглээн: «Мээн кадайым, бистиң төлээлеривис болгаш мен бодум силерниң хоорайыңарга келгенивиске таарзынып тур бис. Ленинградты көөрүн мен шаган бээр күзеп чораан мен».

Великобританияның даштыкы херектер министри Москвадан чана берген

Великобританияның даштыкы херектер министри лорд Хьюм кадайы-биле болгаш үдеп чоруур кижилери-биле кады Москвадан август 8-те үнүпкен.

Великобританияның болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле шимээн Внуково аэродромга англи министрни ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министри А. А. Громыко кадайы-биле, ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң оралакчызы В. А. Зорин кадайы-биле, Совет Эвилелиниң Великобританияда элчини А. А. Солдатов болгаш өскелер-даа үдээн.

(СЭТА).

Гаитаже халдаашкын

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Республикага удур чепсектиг агрессия-биле холбаштыр Гаитаның чазааның негээнин ёзугаар чыылдырган, Америк күрүнелер организациязының чөвүлелиниң ээлчег чок хуралы аңаа болган. Мурнунда Гаитаның армиязының командылакчызы турган генерал Леон Кантавениң командылалы-биле, даштыкыда хоргадап турар боо-чепсектиг отрядтарның халдаашкын кылырынга идиглиг болганы дээш Доминикан республиканың чазаан Гаитаның чазаа буруудадып турар.

АКО-ның чөвүлели ол айтырыгны чөвүлелдиң тускай комиссиязынга чугаалажып көөрү-биле дамчыдып бээр деп шиитпирлээн.

Гаитаның соңгу талакы эриктеринче августуң 5-те халдаашкынны кылган. Ол халдаашкынны организастаан кижилер Гаитаның амгы президентизи Франсуа Дювальениң дужурер сорулганы салып турар.

Информация агентилелдериниң дыңнадып турары-биле алырга, халдап кирген чепсектиг отрядтар Гаитаның ийиги черде туруп турар улуг хоорайы — чурттуң халай өртээли Кап-Антеьнни, а ол ышкаш өске-даа элээн каш улуг эвес хоорайларны болгаш чурттуң соңгу чүгүнде чурттакчылыг черлерни эжелеп алган.

Порт-о-Пренсадан болгаш Санто-Домингодан кээп турар дыңнадыглардан алырга, Гаитада байдал душкүүрлуг болгаш тодаргай эвес болуп турар.

КҮШ-КУЛЬТУРА БОЛГАШ СПОРТ

ССРЭ-ниң улустарының спорт-стенд боодалга талазы-биле III спартакиадазының маргылдаалары доозулган. Команда талазы-биле алырга, бирги черни Украин ССР-ниң, ийиги черни—РСФСР-ниң, үшкү черни—Ленинградтың спортсменнери чаалап алган.

ЧУРУКТА: боо боолаар талазы-биле ССРЭ-ниң чемпиону В. Герасина (Москва) боолаашкын шөлүнде траншей стендиде. СЭТА-ның фотохроиказы.

БАЗЫМНАР

ССРЭ-ниң улустарының III Спартакиадазынга спорттуң чамдык хевирлериниң талазы-биле шүүлде оюннар август 1-де-ле эгелээн. Москва чоогунга болган боодалга маргылдаазынга ужугуп турар кара адарынга чаа рекордтар тургустунгулаан. В. Ленникова, И. Никитина, О. Закуренова болгаш В. Старателева олар составтыг Россия Федерациязының командазы аңаа шылгараан. Ол команда ниитизи-биле 898 санны алган, ол дээрге, бо талазы-биле Бүгү-эвилелдиң мурнундагы рекордундан 15 сан, а тускай чарлаттынган делегей рекордундан—18 сан ажыг болуп турары ол.

ССРЭ-ниң аар атлетчилериниң эң шилиндектери база-ла чаа рекордтарны тургускулаан. Украин начын Леонид Жаботинский аңаа делегей рекордун көргүскен. Ол, 165 кг штанганы көдүрүп үндүрген. Бо дээрге мурнунда америк аар атлетчи Норберт Шеманскийниң тургускан делегей рекордундан 1 кг ажыг болуп турар. Спорттуң бо хевиринге маргылдаага алдын медальды ол ышкаш, үш аязы хевирге штанга көдүргеш Ю. Власов чаалап алган. Оон ниити көргүзүү—542,5 кг. Аар деңзиге штанга көдүрериниң талазы-биле ам делегей рекордтары бүрүн-биле совет атлеттерниң болу берген.

Август 2-де Москваның Горький аттыг культураның болгаш дыштанылганың Төп паркындан чадаг-тергечилерниң хөй хүннүг чарыжын салып үндүрген. Москва, Ленинград хоорайлар-биле бүгү эвилелдешкен республикаларны төлээлеп турар 17 команда бүрүзүнде 6 кижи кирип турар. Олар бүдүн чартык муң километр дурттуг Тула, Орёл, Курск, Харьков хоорайларны таварты оруктуэрткеш, дедир Москвага кээп доктаар.

Ол чарыштың тиилекчилеринге спартакиаданың болгаш ССРЭ-ниң чемпионнары аттарны тыпсыр. Эң дээре үени көргүскен командага ССРЭ-де спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының Төп эвилелиниң Чөвүлелиниң шилчип чоруур шаңналын база дипломун тыпсыр. Оон ынай, Россия Федерациязының девискээриниден эң дээре көргүзүглүг болган командага «Совет Россия» солуннуң редакциязы шилчиир шаңналды база доктааткан. Ол бүгү шаңналдың эдилекчилери кымнар болу бээри бөгүн—ССРЭ-ниң улустарының III спартакиадазының түңнел ужуражыышкыннары ажыттынар хүнде билдинер.

Ажыл соонда

Ажыл шагы доозулган соон дарый, «Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырының аныяктары волейболдааш туруптарлар. Олар бо массалыг оюнга кончуг ынактар. Ындыг изигтүлүк оюн чамдыкта харын-даа орай бежээге чедер, кажан бөмбүк көзүлбес апаргыже дээр үргүлчүлеп келгилээр.

Ында багай чүве черле чок. Ынчалза-даа бо оюнну улам-на массалыг болдуруп, аңаа аныяк кижилерниң онза хандыкшылын ажыглап алгаш, ону комсомолчуларның культура-массалыг ажылдары-биле холбаштырар болза дыка-ла ажыктыг ийик. Чижээ, ол-ла аныяк кижилерни командаларга үзүп алгаш, оларның аразынга маргылдаа чүге организастап болбазыл. Спорттуң өске-даа хевирлеринге системалыг чаңгыс-аай чурумга чагырткан оюн-хөглелче чүге шилчидип болбазыл?

Бо бүгү солун айтырыглар комсомолчуларны, оларның ында баштыны К. Саган-оолду дүвүретпейн турары кайгамчык. Оолдар, кыстар орайга чедир ойнап келгеш, ол-ла довурак-доозуннуг хептери-биле клубче танцылап, азы кино көрүп базып чоруптар. Аныяктарны культурлуг чорукка кижизидериниң бир чугула айтырыын совхозтуң удуртукчулары уттуп турары харааданчыг.

Б. ИЛИС-ООЛ.

Даарта республика найысылалынга

Совет спорттуң ийи дапкыр байырлалын бистиң республиканың найысылалынга канчаар байырлап эрттирерил? Бо айтырыг бистиң солуннуң спортка ынак номчукчуларын даарта онза сонуургадып турары чугаажок. Байырлалдың чогум бодунга хамаарышкан өске хемчеглерже хынылавайн, даарта болур спортчу маргылдаалар болгаш ужуражыышкыннарны силерге кысказы-биле таныштырып көрээли.

Бир-ле дугаарында, спорттуң эң-не нептеренгей хевири болур—чиик атлетика талазы-биле республиканың бирги чери дээш, байырлалга тураскааткан маргылдаага спорт ниитилелдериниң болгаш районнардан келген чыыңды командаларның аразында спортчу шепелдер ийи бөлүк болуп маргылдажып турар. Бо маргылдааларда спорт эки-тура ниитилелдериниң команда бүрүзүнден 24 эң шилиндек, а кедээ спортчуларның аразынга болуп турар маргылдааларда район бүрүзүнден 11 кижи киржип чедип келген. Бо маргылдаалар Кызылда «Совет Тываның беш чылы» стадионга 10 шакта ажыттынган.

• • •

Республика найысылалынга база бир болур солун маргылдаа — бут бөмбүү. Бут бөмбүүнүң талазы-биле РСФСР-ниң кубогу дээш бо чылгы республиканың чемпиону атты чоокта чаа бодунга хевээр арттырган, пассажирлер АТК-зының командазы Кемерово областан келген аалчылар-биле солун ужуражыышкынны кылыр. Бут бөмбүүнге хандыкшылдыг кызылчылар ол солун ужуражыышкынче даарта кежээкиниң 6 шакта чеде берип болур.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чаашкын болбас. Хат өй-тавында, барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы республикага — 22—24 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Самбо» (делгем экранныг) 10, 12. «Он алдыгы час» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Башкылаа шүлүглели» 11.15, 1.15. «Булуттар дээрден нөжүп чоруп тур» 3.15, 5.15. «Үш мушкетер» (1-ги сериязы) 7.15, «Үш мушкетер» (2-ги сериязы) 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чуртталга сээң холуңда» 2.30. «Оруун белдиринге» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ядыы кудумчу» 3.15, 5.15. «Мариананың хуу-салымы» 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Кадыр дагжыгаштар» 5, 7, 9 шактарда.

фермаларга арыг-шеверниң чурумун шыңгыы сагыылыңар

Сүт-бараан фермаларынга арыг-шеверниң бедик культуразы дээш демисешпишаан, Төрээн чуртка бедик шынарлыг хөй сүттү бериңер! Ону чедип алырда, арыг-шеверниң мооң адаанда чурумнарын хажык чокка сагыыры эргежок чугула.

1) Инектерни саар мурнунда холуңарны саваңнап, эки чуңар, арыг ак халат кеткеш, бажыңарны аржыылдап алыңар. Инектиң кудурууи шарааш, эмиглерин кичээнгейлиг көөр, ооң соолунде оларны чуп каапкаш, арыг аржыыл-биле кургадыр чодар херек. Инектерниң эмиин чуур суг куткан тускай кочал турар ужурлуг.

2) Инекти саарда салааларны өттүрбейн, кургаг хол-биле саар херек. Эмиглерниң баштайгы сүдүн аңгы саваже саап каaптар, ол сүттү ниити савага кудуп болбас. Сүт-биле кады хан, ириң азы бышталачак итпектер үнүп турар болза, ол дугайын доп-дораан мал эмчизинге дыңнадыр херек.

3) Саалда соолунде сүттү ол дораан соодар, чүге дээрге дораан сооткан чиг сүтке сүт ажыдар микробтарының өзүлдези оожумнаар.

Сүттү эки чуп каапкан арыг кочалдарга саар херек. Саалданы эгелээр мурнунда ол кочалды изиг суг-биле база чууру чугула. Инек саар кочалдарны бызаалар суггарарынга, суг дажыырынга, эмиг чуурунга, чалаң сүт кударынга ажыглап болбас.

4) Машина-биле саалда чорудар үеде аппаратты үргүлчү чуп болгаш дезинфекциялап турар херек. Оон башка ол аппарат сүттү хирлендирип болур.

5) Инекти сагган соолунде сүттү хөвең азы марля дамчыштыр шүүреп каaптары чугула. Бир флягны долдурган соолунде марляны солуур, хирленгеннерин содалыг суг-биле чуггаш, кургадыр херек.

6) Мал кажааларының богун хүн бүрүде аштаар. Ону тускай складтарга азы компост оваалаарынга чыыр херек. Бокту мал кажааларының чанынга төгери хоругдуг.

7) Саанчылар боттары арыг-шеверниң мооң адаанда дүрүмнерин сагыыр ужурлуг: а) боттарының холдарын, идик-хевин хирлендирбес, албаннаар бажыңга чораан соолунде холдарын ыяавыла чуур. Холдарынга шыйбактар, балыглаанышкыннар бар апарза, ону доп-дораан иод-биле чаар, б) саанчы бүрүзү ай санында эмчи шинчилгезин эрттирер, чылда ийи катап өкпе аарыының болгаш бациллаларлыг аарыгларының шинчилгезин база эрттирер ужурлуг. Шинчилгелерниң түңнелдерин арыг-шеверниң тускай дептерлеринге бижиир. в) саанчы бүрүзү арыг-шеверниң эге-билиглери-биле таныш турар ужурлуг. Ынчангаш олар ажылга кирер мурнунда тускай өөредилгени эрттиргеш, шылгалда дужаар хүлээгелиглер.

Кызыл Крест ниитилелиниң активчилери — сүт-бараан фермаларынга арыг-шеверниң чурумнарын сагыырының үлегер-чижээн көргүзүңер! Сүттүң бедик шынары дээш демисежиңер!

ТЫВА АССР-НИҢ САНИТАР-ЧЫРДЫЫШКЫН БАЖЫНЫ

ХИРОСИМАДА КОНФЕРЕНЦИЯДАН

ХИРОСИМА. СЭТА-ның тускай корреспондентизи **Ю. Вдовинниң** дамчыдып турары болза:

Ядролуг болгаш водородтуг чепсекти хоруурур дээш япон Чөвүлелдиң чалааны ёзугаар 9-ку делегей конференциязының ажылынга киржири-биле Хиросимада чедип келген даштыкы төлээлерниң чөвүлел хуралы август 6-да Хиросимага болган.

Бо чөвүлел хуралды бодунуң пропагандисчи сорулгаларынга индир кылдыр ажыглавышаан, КУР-нуң төлээлекчизи болгаш оон Пекинден эдертип келгени «даштыкы чамдык чурттарның төлээлекчилери» бо хүннерде Совет чазакка удур нүгүлдээшкинни база катап кылып, Москва дугуржулгазын бүрүү шавар деп саналды киирип турган.

Бо медеглелдерге, ылаңгыя кыдат медеглелге шиитпирлиг ойтур шавыышкынны совет төлээлерниң баштыны Г. Жуков берген. Ядролуг чепсекке удур демиселге япон улустуң чедип алган чедиишкиннерин бедик-биле үнелеп көргеш, ол демиселдиң үндезинин болза, хамаарышпас чорук болгаш тайбың дээш бүгү демиселчилерниң чаңгыс эви болур дээрзин ол демдеглээн.

Москва Керээзинге хамаарыштыр де Голльдуң туружунуң дугайын сагындыргаш, Жуковтуң чугаалааны: «мында ораторларның иштинден чамдык кижилер шуптузун кылыр азы чүнү-даа кылбас деп чүлчүруп турарынга кайгаашкынны илеретпейн барып шыдавас мен».

Ындыг медеглелдерниң чедирип болур айыылын айыткаш, совет төлээлерниң баштыны болза, америк империалистер ядролуг шенелделерни соксатканын ажыглап алгаш, ядролуг күчүнү шиңгээдип алыр талазы-биле социалистиг өске-даа чурттарга моондакты тургузуп, ынчангаш АКШ-тың ядролуг өнчүк-чөңгээзинге удур бодунуң күжүн быжыглаар аргадан социалистиг лагерьни кызамдадыр деп бодалды хөй-ниитиниң ортузунга болдурар магат чок дээр чүвениң дугайында медеглелди шүгүмчүлээн. Совет Эвилелиниң ядролуг күчүзүн социалистиг лагерьге бүрүн болгаш шуут бараан болур кылдыр тургусканының чижектерин Г. Жуков ооң дараазында көргүскен. 1959 чылдың сентябрьда Тайвань өдүгүнүң районунга душкүүрлуг чоруктуң шыңгыы чидигленгениниң үезинде база ындыг болган, эрткен чылдың октябрьда Кубаның долгандыр болган болуушкуннар ол дугайын чугаалап турар дээрзин Г. Жуков айыткан. Совет Эвилели империалистерден коргуп турар деп манаа чамдык кижилер чугаалап турду. Ынчаарга ол сөстер эвес, а хөделиишкиннер-дир, ол хөделиишкиннер империалистерни кынчыктырбайн барган болгай деп ол чугаалаарга чыылганнар диниттиг адыш часкап турган. Империалистерге удур сөстер эвес, а ажыл-херек чоруп турар.

Совет төлээлерниң удуртукчузунуң оон ынай чугаалааны болза, Совет Эвилелиниң адрезинге чамдык төлээлерниң углаңдырган каржы нүгүлдээшкиннерниң дугайын манаа тодаргай чугаалавас мен. Конференцияның соонда ол кижилерге, кажан олар конференцияны чүү чүвеге чедиргенин бүзүреп көргенде, ыядынчыг болур деп бодай-дыр мен. Ындыг болза-даа бир кижиниң саналының дугайында чүгле ийи сөстү чугаалап каайн. Пекинден келген Хейрниң саналын шыңгыы чүүл кылдыр хүлээп албас бис. Эш Чу Цзы-циниң чугаазын ап көрээл, ол дээрге харысалгалыг, социалистиг чурт — найырал, эвилел болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында Керээниң аайы-биле бистиң-биле холбашкан бистиң эвилелчивис — Кыдат Улус Республиканы мында төлээлеп келген кижи-дир. Тайваньның талазындан бол чазып турган агрессияның оралдажыышкыннарындан бистиң хөй удаа камгалап ап келгенивис чуртту төлээлээн кижи-дир. Кыдатты камгалаары-биле атомнуг чепсекти ажыглаар бис дээрзин ынчаарда шуут медеглеп турган бис, ооң ужурунда Чу Цзы-ци бодунуң сеглепкен сөстери дээш боду харыылаар апаарын билип алыр ужурлуг турган ийик. Чижээ, тайбыңны камгалаарының Москва конгрезинге конгресстиң киржикчилери — Совет Эвилелиниң, Японияның болгаш өске-даа 120 чурттарның төлээлекчилери-биле кады кыдат төлээлер делегейниң улустарынга конгресстиң Кыйгырыы дээш бадылаанын Чу Цзы-ци бо конференцияда олуржуп турар өске-даа кижилер-биле бир дөмей билир ужурлуг турган. Москва конгрезиниң төлээзи болган мен, ийи муң кижиниң иштинден чүгле ийи кижи—бир американчы болгаш бир барыын-герман немец удур бадылааның сактып тур мен. Ынчаарда кыдат төлээлер оларга каттышпаан чүве болгай. Кыдат төлээлер американчы болгаш барыын-герман немецке ам каттышкан турарынга бүзүрээрин күзевейн тур мен.

Япон херээженнерниң төлээлери херээженнерниң конгрезинден чоокта чаа чуртунга чанып келгеш, ол конгрессти тайбынның херээнге улуг салыышкын кылдыр үнелеп көргениниң КУР-нуң төлээлекчизи база билип алыр ужурлуг турган деп, Г. Жуков оон ынай үргүлчүлеп чугаалаан. Ол үнелээшкинниң солуннарга парлап үндүрген болгай, ынчангаш ам бо конгресс болза, делегейде эң-не «антидемократтыг» конгресс болган деп, япон эштерниң мурнунга бадыткаары бети-ле дээрге, оваарымчалыг эвес чорук болур-дур. Бирээзинге 121, а ийигизинге 114 чурттар киришкен бүгү делегейниң ийи улуг конгресстеринче ындыг нүгүлдээшкиннерни кылыр арганы КУР-нуң харысалгалыг төлээлекчизиниң бодунга алганы-биле холбаштыр чүгле хараадап болур-дур. Ындыг маргылдааларны кылып турар кижилер боттарының төлептиг чорумчулап база бистиң ниити дайзыннарывыс — америк империалистерни өөртүп турар деп, Г. Жуков демдеглээн. Ындыг орук-биле барбас бис деп, совет төлээлерниң баштыны медеглээрге, залда чыылган хөй кижилер адыш часкап турган. Тайбынга ынакшылдыг күштерниң чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны дээш мурнуку ёзугаар демисежир бис. Дээрги Хейр бистерни моон чорзун дээш күткүп, нүгүлдээрин оралдажып-даа турза, чорбас бис, а шынныг чүүлдерни чугаалаар апаар бис—деп, Г. Жуков түңнелинде чугаалаан. Тайбың дээш демиселге чедиишкиннерни япон улуска күзеп тур мен.

Г. Жуковтуң чугаазында бодалдарны кошкадырып оралдашпышаан, кыдат төлээлекчи калчаалыг алгыкышкы-биле индирже база катап шургуп үнген.

Кыдат төлээ ындыг төлептиг эвес үн-биле маргылдааны чорудар дээш кыдат улусту эмин эртир хүндүлеп көрүп турарын демдеглээш, совет төлээлер оон бо калчаалыг шуугаазыннарынга харыы бергениниң ажык чок боор деп санаан.

АКШ-тың, Индияның, Францияның, Югославияның, профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязының, демократтыг херээженнерниң Бүгү-делегей федерациязының, Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң төлээлекчилери болгаш өске-даа чамдык чурттарның төлээлери база саналын берип, Москва дугуржулгазын деткип, чүве чугаалааннар.

ХИРОСИМА. (СЭТА). Атомнуг болгаш водородтуг чепсекти хоруурур дээш 9-ку Делегей конференциязы бодунуң ажылын Хиросимага август 7-де дооскан. Конференцияның түңнел хуралынга оон киржикчилери япон төлээлерниң киирген «чаңгыс аай хөделиишкиннерни күштелдирер дугайында резолюцияны» болгаш «делегейниң чаңгыс эптиг хөделиишкиннеринче кыйгырыгны» хүлээп алган.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. телефоннары: Редакторнуң 24 — 63. редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38. идеология килдизиниң 37 — 13. харысалгалыг секретарының 23 — 35, каазаа ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийже амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54. улетуң бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64. чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27. Информация килдизиниң 20—60. бухгалтерияның 31—75. корректорларның 21 — 17. солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—00887. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. АВГУСТ 11 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 190 (5594).

Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Н. С. Хрущевтуң Д. Раск-биле ужурашканы

Совет Эвилелинде чоруп турар АКШ-тың күрүне секретары Дин Раскыны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Гаграның районунга хүлээп алган.

Ужуражылгага ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң АКШ-та элчини А. Ф. Добрынин киришкен. АКШ-тың күрүне секретары Дин Раскыны күрүне секретарының тускай дузалакчызы Л. Томпсон болгаш АКШ-тың ССРЭ-де элчини Ф. Колер болгаш өске-даа кижилер үдеп чораан.

И. А. РУВИНСКИЙГЕ ТЫВА АССР-НИҢ ТРАНСПОРТУНУҢ АЛДАРЛЫГ АЖЫЛДАКЧЫЗЫ ДЕП ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Абакан-Кызыл оруун чаартып кылырынга болгаш Кызыл чанында Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнүң тудуунга ачы-хавыязы дээш, Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы деп хүндүлүг атты Абакан-Кызыл автомобиль оруунуң эргелелиниң начальниги — Изот Абрамович Рувинскийге тыпсыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары. К. ДИИГА.

Кызыл хоорай.
1963 чылдың август 10.

Көвүрүг тудуунуң кол эргелелиниң № 5 көвүрүг отрядының ажылдакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Кызыл хоорайның чанынга Улуг-Хемни кежилдир болгаш Кызыл-Мажалык ажылчын суурнуң чанынга Хемчик-Хемни кежилдир көвүрүглер тударын хуусаа бетинде дооскан кызымаккай күш-ажылы дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел Бижии-биле шаңнаары болза:

1. Фрол Семенович **АКСТЫНЫ** — слесарь
2. Петр Федорович **БЕЖАННЫ** — монтажчы
3. Константин Егорович **БАСОВТУ** — монтажчы
4. Павел Николаевич **ГЕТЬМАННЫ** — монтажчы
5. Дмитрий Семенович **ДЖУГАННЫ** — бригадир
6. Александр Мартынович **ДОВГАЛЕВТУ** — мастер
7. Николай Федорович **ИВАНОВТУ** — бригадир
8. Дмитрий Федорович **ИВАНОВТУ** — улуг мастер
9. Михаил Антонович **КИШКАНЫ** — бызаңчы
10. Василий Филиппович **КОСЕЦКИЙНИ** — клепальщик
11. Иван Федосеевич **КОЗЛИТИННИ** — кран машинизи
12. Гаврил Антонович **КРАСНОБАЕВТИ** — монтажчы
13. Александр Леонидович **КАТУЛИННИ** — монтажчы
14. Анатолий Иванович **КУПЧЕНКОНУ** — кран машинизи
15. Дмитрий Никитович **ЛИФЕРНИ** — монтажчы
16. Федор Михайлович **СЛЮСАРЬНЫ** — монтажчы
17. Юрий Григорьевич **ЧЕПКАСОВТУ** — прораб
18. Борис Александрович **ЧАБАННЫ** — электри каңнакчы
19. Михаил Алексеевич **МАЛЕЕВТИ** — көвүрүг тудуунуң отрядының кол инженери.
20. Иван-Алексеевич **МИТРОФАНОВТУ** — көвүрүг тудуунуң отрядының начальниги.
21. Семен Абрамович **БЛЯХТЫ** — Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнүң төлевилелиниң кол инженери.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың август 10.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу деп хүндүлүг атты Тыва АССР-ниң тудуг организацияларының ажылдакчыларынга тыпсыр дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

Тудуг талазы-биле ачы-хавыязы дээш Тыва АССР-ниң Алдарлыг тудугжузу деп атты тыпсыры болза:

1. Валерий Чадамбаевич **Кунгаа**—«Тыва даг-дүгү тудугнуң» тудуг эргелелиниң дашчы-бетонщиги.
2. Дмитрий Гаврилович **Голубевка**—«Тыва даг-дүгү тудугнуң» тудуг эргелелиниң бетонщиги-опалубщиктер бригадири.
3. Дии-Серен Күдүрекович **Монгушка**—«Тыва даг-дүгү тудугнуң» тудуг эргелелиниң пилорамщиги.
4. Оюн Лагбаевич **Калзаңга** — «Кызыл тудугнуң» тудуг эргелелиниң дашчызы.
5. Матрена Алексеевна **Пичугинага** — «Кызыл тудугнуң» тудуг эргелелиниң штукатура ажылдарының инструктору.
6. Аркадий Валерьянович **Первухинге** — «Сельэлектростройнуң» тудуг эргелелиниң прорабы.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың август 10.

Тыва АССР-ниң тудуг болгаш орук организацияларының ажылдакчыларын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

«Тудугжунуң хүнүнге» тураскаал кылдыр база үлетпүр, коммунал болгаш культура-амыдырал объектилерин тудар талазы-биле чедип алган бүдүрүлгечи бедик көргүзүглери дээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Хүндүлел бижии-биле шаңнаары болза:

1. Мария Георгиевна **Петрованы**—«Кызыл тудугнуң» тудуг эргелелиниң моляр-штукатурщиги.
2. Дөмүр Көк-оолович **Хертекти**—«Кызыл тудугнуң» тудуг эргелелиниң дашчы-бызаңчызы.
3. Татьяна Карповна **Брублевскаяны**—«Кызыл тудугнуң» тудуг эргелелиниң штукатурщиги.
4. Маадыр-оол Емнаевич **Монгушту**—«Тыва даг-дүгү тудугнуң» тудуг эргелелиниң бетонщик-опалубщиги.
5. Михаил Дмитриевич **Чертыгашевти**—«Тывакобальт тудугнуң» тудуг эргелелиниң № 1 участогунда комплексилиг бригаданың бригадири.
6. Нина Кузьминична **Баеваны**—«Тывакобальт тудугнуң» тудуг эргелелиниң механизация баазазының крановщиги.
7. Иван Павлович **Желтухинни**—Тыва орук-тудуг эргелелиниң экскаватор машинизи.
8. Иван Григорьевич **Рязановту**—Тыва орук-тудуг эргелелиниң машинизи.
9. Федор Сергеевич **Мишкинни**—№ 213 орук ажыглал участогунуң начальниги.
10. Николай Павлович **Аржаковту**—№ 213 орук ажыглал участогунуң слесары.
11. Устинья Семеновна **Конышеваны** — № 213 орук ажыглал участогунуң ажылчыны.
12. Пантелей Васильевич **Сафроновту** — № 213 орук ажыглал участогунуң орук мастери.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары К. ДИИГА.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың август 10.

КӨВҮРҮГЛЕП МАШИНАЛАР ШУУЖА БЕРГЕН

КЫЗЫЛГА БОЛГАН МИТИНГ

КӨВҮРҮГ. Сөөлгү үеде бо сөс чүгле Кызылга эвес, а бүгү Тывага кандыг-бир өөрүшкүнүң илерээшкинин апарган. Кызыл хоорайга автобус доктаар черлерге турган кижилер-даа, автобустарга чораннар-даа:

— Көвүрүгнү көрдүң бе?

— Эрес-ле эрлер аа! Көвүрүгнү хуусаазындан бир чыл бурунгаар тудуп каапнар-дыр.

— Көвүрүгнүң чаражын, улуг-чаагайын канчаар оңу.

Бо дээрге дүрүм ёзугаар өөрүшкүнү, көвүрүгнүң эрес-маадырлыг тудугжуларынга чоргаарланганын илереткен чугаалар.

Көвүрүг туттунуп турда, та чеже кижи барып магадап, сеткили ханып көрдү ыйнаан.

Шүлүкчү Салчак Молдурга көвүрүгнүң эрес-маадырлыг тудугжуларынга алдар болдурган шүлүүнде мынчаар бижээн:

Улус тиилеп шыдавас күш бойдуста чок
Угаан-биле ишчи холдуң кылбазы чок
Үгу барып, тыва дагдан төрүттүнгеч
Улуг-Хемим бажы база чагыртып тур.
Тереҥ сугну кежер дизе мунчулбас бис
Терек мунгаш салдап чорбас апарган бис
Дегжип чадаан эриктерни ужураштыр
Демир-бетон көвүрүгнү куржаптывыс.

Көвүрүг. Улуг-Хемни кежилдир улуг көвүрүг Кызыл хоорайда туттунган. Магалыг-ла херек, улуг-ла үүле бүттүнген. Тываның экономиказының, культуразының хөгжүлдезинге, ажылчы чоннарының амыдырал хандырылгазын улам экижидеринге бо көвүрүгнүң ужур-дузазы аажок-ла улуг. Ынчангаш көвүрүгнүң эрес-маадыр, шалыпкын кызымак тудугжуларынга Тываның ажылчы чоннары өөрүп четтиргенин илередип турар.

БО КӨВҮРҮГНҮҢ тудуун хуусаа бетинде эки доозуп, ажыглалга кииргени-биле холбаштыр дүүн, август 10-да, хүндүскүнүң 3 шакта, Кызыл хоорайга хөй кижи киржикчилиг митинг көвүрүгнүң чанынга болган. Митингини СЭКП Кызыл хоорkомунуң бирги секретары эш **Киселев** ажыткан. Көвүрүг тудуун хүлээп алыр талазы-биле күрүне комиссиязының даргазы, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы эш **Коссовна** сөс берген.

Көвүрүгнүң тудуу кыска хуусаада эки шынарлыг кылдынганын эш Коссов демдеглээн. Митингиге оон өске чолаачы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады эш **Пилипчук**, Кызылдың чурттакчызы эш **Амыр**, көвүрүг тудугжуларының бригадири эш **Иванов** болгаш көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының начальниги эш **Митрофанов** олар болгаш өскелер-даа чүве чугаалааннар.

СЭКП обкомунуң бирги секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады эш **Тока** митингиниң түңнелинде чүве чугаалааш, аныяк Тыва республиканың моон соңгааргы хөгжүлдезинге ол көвүрүгнүң улуг ужур-дузалын онзалап демдеглээн. Көвүрүг тудуун боттандырган чорук бистиң Коммунистиг партиявыстың эш Никита Сергеевич Хрущевка баштаткан Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың Тываның ажылчы чоннарының дугайында ада сагыш салыышкынының көргүзүү болур. Ооң-биле кады көвүрүг тудугжуларының эрес-маадырлыг ажылын эш Тока улуг өөрүшкү-биле онзалап демдеглээн.

Митингиниң киржикчилери СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш Никита Сергеевич Хрущевка байырлыг телеграмманы улуг өөрүшкү-биле хүлээп алганнар.

Эш Тока кызыл лентини үзе кезиптерге, көвүрүглеп машиналар шууж-ла берген.

Бо дугайында тодаргай отчёт дараазында солунга үнер.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Мал чемнери барда сүт-даа база эът-даа болур. Н. С. Хрущевтуң бо сөстери дыка хөй ажыл-агыйларның удуртукчуларынга ажылдап хөделириниң удуртулгазы болу берген. Бии-Хем районнуң «Хадың», Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» болгаш «Искра» көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары, «Чыраа-Бажы», «ҮТКА 25 чылы» совхозтар, дуржулга станциязы сиген белеткелин бедик темпилиг чорудуп турар, «Өөк» совхоз сөөлгү беш хонукта база шулуудай берген. Айыткан ажыл-агыйларда кижилерниң күш-ажылы эки организастаттынган, ниитиниң чемненилге черлери база ажылдап турар.

Дуржулга станциязын чижекке ап көрээл. Ында сиген кезилдезинде чүс ажыг кижи ажылдап турар. Оон аңгыда хойжу бүрүзүнге, фермаларның коллективтеринге сиген белеткээр талазы-биле тодаргай онаалданы чедирген, техниканы тускайлап берген.

«Хадың» колхоз хереглезе чогуур сигениниң дөрттүң ужу хирезин белеткеп алган, «Өөк», «Чыраа-Бажы», «ҮТКА 25 чылы» совхозтар сиген сарааттаарының планын 25—28 хуу күүсеткилээн.

Силос салыры эгелээн. Тожунуң «Май 1» болгаш «Совет Тыва», Каа-Хемниң «Тиилелге», «Октябрь 14 чылы», Кызыл тук», Улуг-Хемниң «Күш ажылдың хостуу», Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозтары чаягаар бүткен сиген силостаар талазы-биле мурнап турар. Тожунуң колхозтары силос салырының планын 91,4 хуу күүсеткен. Ындалзажок ында ажылдың темпизи кошкавайн турар. Олар бүдүн чартык ийи чылдың хереглелинге четчир силосту салыр дээш демисежип турар.

Мурнакчы ажыл-агыйлар ынчаар ажылдап турар. Республикада сиген белеткээриниң планы ниитизи-биле 17,3 хуу, а силос салыры чүгле 0,3 хуу күүсеттинген. Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары, Улуг-Хемниң «Х Улуг хурал» (даргазы эш Висляев), Каа-Хемниң «Совет тыва» (даргазы эш Нурсат), Бии-Хемниң «Искра» (даргазы эш Дежнев) колхозтары, «Найырал», «Сукпак», «Тыва» совхозтар (директорлары эштер Доржулдай, Петенев, Юртаев) мурнукузу хевээр бүгү ажыл-агыйларның кудурууңда сөөртүнүп чоруп турар.

«Сукпак» совхозта чүгле 30 тонна сиген белеткеттинген. Ол болза планга удур чүгле ийи хуу болуп турар. Ол хире сиген-биле он шаа инекти безин азырап шыдавас боор силер, эштер Петенев, Черменев.

Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозу мал чемнери белеткээриниң темпизин база кудулаткан. Эштер Гудков, Чуева, Филонова олар мал чеми тарааларга идегеп турар чадап чок боор. Ол дээрге шуут таарышпас туруш-тур. Четчир санныг сиген кезип алырының, силос салырының планын күүседириниң бүгү-ле аргалары ажыл-агыйда бар. Мал чемнерин мөөңнээриниң ол улуг курлавырларын ажыглавас болза канчап болур боор.

Сиген кезериниң хуусаазы дооступ турар. Тарааларның массалыг ажаап алыышкыны эгелегиже чедир бүгү-ле шынааларга болгаш аяңнарга сарааттар тургустунган, мал чемнери белеткээриниң планын бүгү ажыл-агыйлар күүсеткен турзун дээш мал чемнери белеткээр бригадалар, звенолар күжениишкинин ийи катап улгаттырза чогуур.

Чоргаар дыңналыр ат

Бистиң бо үевис өндүр чаагай тургузуушкунунуң үези. Үүс-чүс заводтар, фабрикалар, электростанциялар, шахталар, миллион-миллион дөрбелчин метр чаа чуртталга шөлдери, мурнунда өрген-даа турбаан ээнзиргей тайгалар ортузунда он-он хоорайлар болгаш суурлар бо хүннерде Совет Эвилелинде тургустунуп турар. Ол дээрге тургузукчу күш-ажылдың кижилериниң—тудугжуларның кылып бүдүрүп турар буянныг чаагай үүлези, кижи төрелгетенниң чырыткыланчак күзели — коммунизмниң тургузуушкуну, партияның төөгүлүг программазының амыдыралда боттанышкыны-дыр.

Тудугжу дээрге чоргаар дыңналыр ат. Тудугжу бодунуң тургузукчу тайбың күш-ажылы-биле төрээн чериниң арнын чаартып, кижилерге аас-кежиин болгаш өөрүшкүнү бараалгадып турар. Кайы-бир колхозтуң фермазында инек кажаазындан эгелээш, делегейде эң улуг Красноярск ГЭС-ти-даа, социалистиг чурттарның девискээрлериниң шуптузун дамчып эрткен «Найырал» деп нефть дамчыдар хоорзаны-даа тудугжу тургузуп турар.

Бөгүн бүгү совет улус тудугжунуң Хүнүн байырлалдыг-биле демдеглеп эрттирип, чаагай сеткилдиң күзелдерин тудугжуларга сөглеп, моон соңгаар күш-ажылчы чаа-чаа улуг тиилелгелерни чедип алырын оларга чүректиң ханызындан күзеп турар. Бистиң аныяк Тыва республиканың тудугжулары база миллион-миллион совет тудугжулар-биле кады боттарының чаңчыл болган байырлалынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражып турарлар.

Тываны чаа тудугларның ёзулуг оран деп чугаалап болур. Республиканың төвү Кызылда чурттаганың, культура-албан черлериниң, үлетпүрнүң он-он улуг тудуглары тургустунуп турар. Шапкын Хемчиктиң эриинде бүгү-эвилел ужур-дузалыг «Тыва даг-дүгү» комбинатты, Таңды-Уланың меңги баштыг бууруларының эдектеринде «Тывакобальт» комбинатты болгаш Тожунуң тайгаларында, Өвүрнүң ховуларында кайгамчык дүрген тургустунуп келген он-он суурлар тыва черниң арнын чыл эвес, харын ай бүрүзүнде чаартып турар. Ол бүгүнү тууйбу-биле эптеп, ыяш-биле шалалап, сериглеп, чугайлап, дозулап тургаш кылып бүдүрген бистиң тудугжуларывыстың күш-ажылы шынап-ла чоргааранчыг.

Тудугжунуң хүндүлүг, буянныг, чоргаар дыңналыр адынга төлептиг болуп турар кайгамчык мурнакчы кижилер, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары республиканың тудугларының коллективтеринде дыка хөй. Балды тутса бызаңчы, мастерок тутса дашчы, тудуг талазы-биле кылбазы-тутпазы чок, ёзулуг алдын холдуң мастерлери, хоочун тудугжуларга хамыктың мурнунда Оюн Калзан, Хертек Демир, Степан Белоусов, Илья Казанцев, Степан Долгих («Кызыл тудуг» эргелели), Валерий Шаврин («Тывакобальт» тудуг эргелели), Сарыглар Ура-Базыр, Степан Мокраш, Владимир Черный, Владимир Вишневский («Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели) болгаш өске-даа дыка хөй тудугжулар хамааржыр.

Совет тудугжунуң хүнүн демдеглеп эрттирип тура, Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тудугжуларының чедип алган күш-ажылчы кайгамчык улуг тиилелгезин онзалай айтыры чугула. Олар шынап-ла күш-ажылчы ёзулуг эрес маадырлыг чорукту көргүскеннер. Эң кыска хуусаада олар Улуг-Хемни кежилдир демир-бетон улуг көвүрүгнү тургускаш, ажыглалга кииргеннер, ол-ла участоктуң база бир бөлүү Хемчикти кежилдир көвүрүгнү база тургуза каапкан. Бо ийи болуушкун дээрге Тываның төөгүзүнде бир-ле дугаарлы, Тываның экономиказын шалыпкын хөгжүдеринге деңнел чок улуг ужур-дузалыг болур дээрзин айтырга-ла көвүрүг тудугжуларының чедип алган күш-ажылчы тиилелгезиниң кайы хире улуг үнелиг кижи бүрүзүнге билдинне бээр. Ол коллективтен тергииннерни онзалап айтыры берге. Чүге дээрге, көвүрүг тудугжуларының найыралдыг коллективиниң кежигүннериниң чайгылыш чок сагыыр принциви—шуптузу чаңгызы дээш, чаңгызы шуптузу дээш ажылдаары. Ындалзажок коллектив кежигүннериниң бедик хүндүткелин дүрүм ёзугаар чаалап алган Дмитрий Джуган, Иван Козлитин, Николай Иванов дээн ышкаш ёзулуг патриотчу кижилерге бөгүн: «кылып бүдүрген үүлелер магалыг-дыр, чаагай-дыр, четтирдивис, эргим өннүктер!» деп, сеткил-чүректиң ханызындан чугаалаксаазы келир.

«Көдээ электротудуг» эргелелиниң коллективи совет тудугжунуң хүнүнге база күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг ужуражып турар. Республиканың тараалаң районнары Таңдының болгаш Каа-Хемниң колхозтарынче, совхозтарынче бедик вольтулуг электри дамчыдылгазының шугумун кыска хуусаада шөйүп чоруткаш, ажыглалга киирген Тываның көдээ электротудугжуларының чедип алган улуг тиилелгези, партияның программазында тодараттынган экономиктиг кол сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга оларның хире-чергези-биле салыышкыны-дыр.

Тудугжуларның чаңчыл болган байырлалын демдеглеп эрттирип тура, республиканың тудуг организацияларының ажыл-чорудулгазында бар болуп артпышаан турар четпестерниң дугайын чугаалавайн барып болбас. Ылангыя Кызылдың тудугжулары чурттакчы чоннуң болгаш күрүнениң мурнунга улуг өрелиг болуп, эрткен чеди айларда чаа чуртталга шөлдерин болгаш өске-даа тудугларны ажыглалга киирерин эмин эртир хожудатканнар. Ооң түңнелинде чартык чыл планы бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсеттинмээн. Эргелелдиң удуртукчулары тудугжуларның күжүн таарыштыр шын организаставайн, чаңгыс угда тургустунуп турар объектилерниң санын көвүдедир шын эвес практикадан амдыгаа чедир чайлап шыдавайн келгеннер. Кызылдың тудугжуларының аразында мурнакчы бригадалар, бүгү-ниитиниң кылдыр нептередип болур дежигилгелиг чаа чүүлдер эвээш эвес. Ындалзажок удуртукчуларның талазындан күш-ажылды организастаарын экижидеринге чогуур кичээнгей салбайн турарындан ниити бурунгаарлаашкын чедип алдынмайн, ажылда ала-чаягаарлаашкыннар үргүлчүлеп турарын хомудаан сеткил-биле бөгүн чугаалавас аргажок.

Тудугжунуң чоргаар дыңналыр адын төлептиг эдилеңер!—деп чугаалавышаан, бөгүн тудугжуларга чүректиң ханызындан изиг байырны чедирип каалынар!

СЭКП обкомунуң бюрозунда болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

1963 чылдың II кварталында тудуг организацияларының социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезиниң дугайында

Бо чылдың II-ги кварталында республиканың тудуг организацияларының социалистиг чарыжының түңнелин чугаалажып көргеш, СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели социалистиг чарыштың тиилекчилеринге күш-ажылдың бүдүрүкчүзүн 116 хуу күүседип, ажыл-төлевириниң фондузун камнап албышаан, тудуг-монтаж ажылдарының планын 102 хуу күүсеткен «Көдээ электротудугнуң» тудуг эргелелин (начальниги эш Ч. Б. Ондар, парторганизация секретары эш Г. И. Петеримов, местком даргазы эш А. Д. Федотов) тиилекчи деп санааш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофэвилел чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Оон-биле кады СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели «Кызыл-тудугнуң» тудуг эргелелин, «Чадаана көдээ-тудугнуң» тудуг эргелелин ийиги кварталда багай ажылдаан деп демдеглээн.

1963 чылдың II кварталында ажылдың түңнелдерин тудуг организацияларының ажылчын, албан-хаакчыларының ниити хуралдарынга чугаалажып, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, тудуг ажылдарының шынарын экижидери, материалдарны камнаары база тудуп турар тудугларны хуусаа бетинде дужаары дээш социалистиг чарышты калбартырын СЭКП Кызыл хооркомунга, парткомнарынга, хоорай, район күүскомнарынга, профэвилелдерниң адырлар аайы-биле обкомнарынга, партияның эге организацияларынга дааскан.

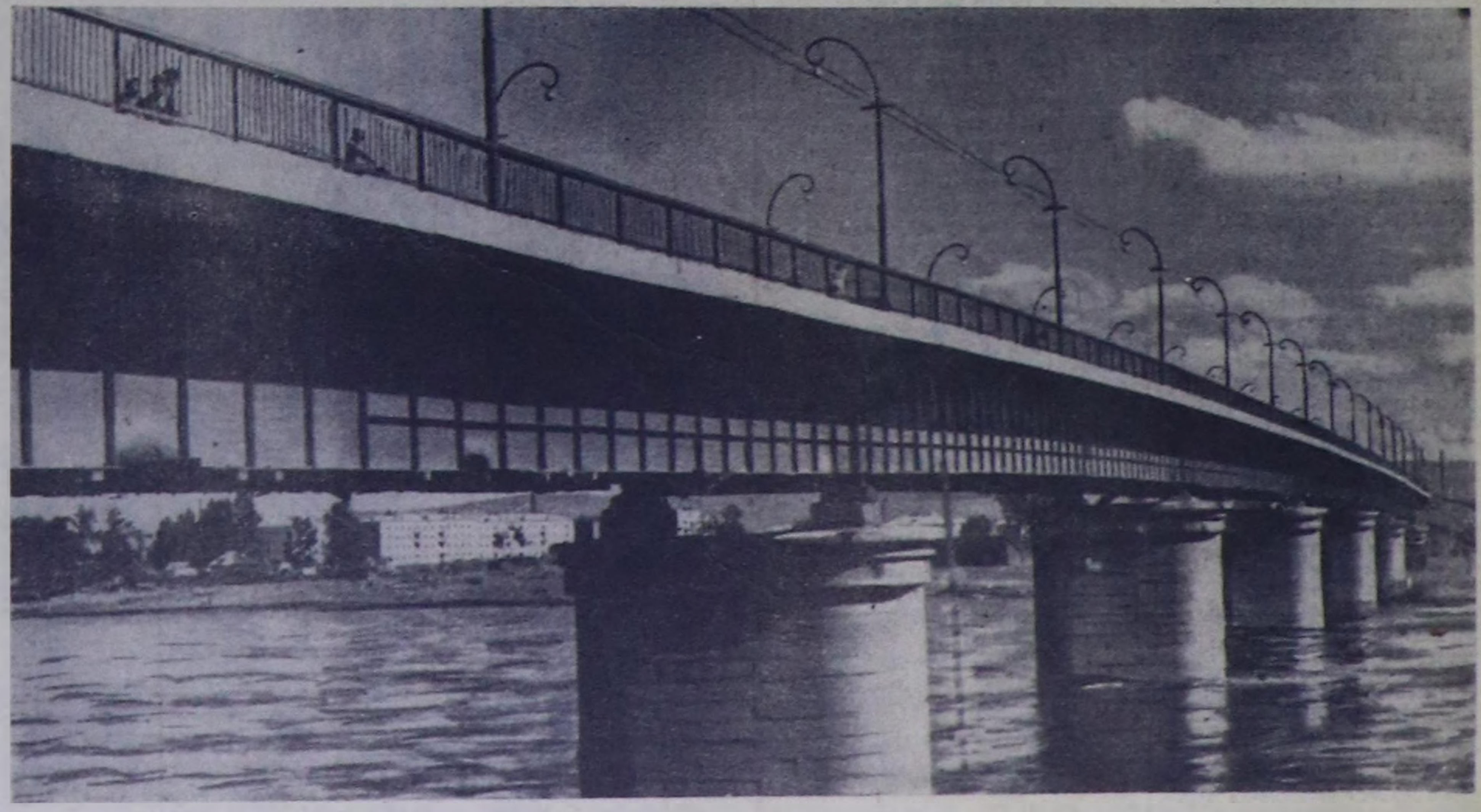

ЧУРУКТА: Көвүрүгнүң ажылдарының бүдүүзүнде оон ниити хевири.

ТУДУГЖУНУҢ АЖЫЛЫ—БАЗА-ЛА ХҮНДҮЛҮГ БОЛГАШ АЛДАРЛЫГ!

Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бирги ээлчээн ажыглалга кирер үе чоокшулап келген.

ЧУРУКТА: даг-дүгү болбаазырадып ажылдаар фабриканың иштики хевири.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

БЕРГЕН СӨЗҮВҮСКЕ ТӨЛЕПТИГ БОЛУР БИС

1958 чылда «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуг эргелелин эң баштай организастап турар үеден эгелээш бо хүннерге чедир ажылдаар аас-кежии мензэ таварышкан. Баштайгы үеде колдуунда-ла 4 аал ишти чурттаар ийи каът ыяш бажыңнар тудуп турган.

Арай сээлзүредир туйбу, даш-биле бүдүрүлгениң болгаш культура-амыдыралдың улуг тудугларын массалыг кылып эгелээн. Техника сайзыраан үеде чүгле балды-биле чудук чонуп тургаш, тудуг кылырын билир чорук канчап-даа четпес дээрзин дугайты билингем мен.

Мынчангаш төп областардан келген дуржулгалыг тудугжу эштеримниң дузазы-биле туйбу, даш тудуглар кылырының мергежилин кыска хуусааның иштинде чедиишкинниг шиңгээдип ап шыдадым. Барык-ла 5 чыл дургузунда ыяш, туйбу болгаш даш-даа тудугларга бригадирлеп ажылдап келдим.

Ажылдап эрткен чылдарның дургузунда мээң бригадам бүдүрүлге планын ай, квартал, чыл бүрү 110-дан 130 хуу доктаамал күүседип келген. Бригаданың кежигүннеринде күш-ажылга ынакшылдыг мурнакчы кижилерниң саны өскен. Чижээ, Салчак Кара-оол, Данзырың Калдар-оол, Ооржак Хунакай, Кончук Салчак, Ашак-ол Салчак, Очур Хертек, херээжээн тудугжулардан Сүге Омуштаан, Сат Тырыш болгаш оон-даа өскелер.

Олар тудуг эргелелиниң мактал бижиктери болгаш өртектиг барааннары-биле үргүлчү шаңнадып келгеннер.

Ам ажылдаарынга болгаш амыдыраарынга бүгү-ле таарымчалыг байдал тургустунган.

Чүгле бистиң республикавыска эвес, харын бистиң Төрээн чуртувуска өнзэ чугула ужур-дузалыг даг-дүгү комбинаттың тудуунга киржип, ооң кадрлаан ажылчыннары болганывыска чоргаарланып турар бис. Чоонта чаа-ла кошкун араттарның оолдар, кыстары чораан бистер бөгүн Тывага аар индустрияның биргизи—комбинат тудуунда мергежилдиг ажылчыннар болганывыстың ужуру болза Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың ленинчи национал политиказының ачызы-дыр деп кезээде бодап чоруур бис.

Бистиң бригадавыс бо хүннерде даг-дүгү арыглаар фабриканың кол корпузунда туйбу салып турар. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге улам-на сорук кирбишаан, база тудугжуларның байырлалынга алдар кылдыр хүн бүрүде 9 кубометр туйбу салыр деп бедиткен хүлээлгени алган бис.

Берген сөзүвүстү төлептиг ээлеп шыдаар дээрзинге бышкыг бүзүрелдиг бис. Даг-дүгү арыглаар фабриканың бирги ээлчээн доозуп, ону ажыглалга кирери-биле холбаштыр даг-дүгү комбинатка болгаш тудуг эргелелинге хөй санныг ажылчын күжү негеттинип турар. Чер-черде эр, херээжен, эргим эштер, Тывага аар индустрияның биргизи—даг-дүгү комбинатка кээп ажылдаарыңарны эш-хуузу-биле кыйгырып тур бис.

С. МОКРАШ,
фабрика тудуунда дашчылар бригадазының бригадири.

20 чыл дургузунда

Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында пилорамщик Монгуш Баазаң тудуг ажылынга 20 чыл ажылдап келген.

Монгуш Баазан аныяандан тура-ла үргүлчү тудугга ажылдап келген. Ол Ак-Туруг суурунга школа, эмнелге, клуб, чурттаалга бажыңнарының хөй тудугларын кылышкан. Мурнунда колхозчу амыдыралдан эгелээш, бо хүнге чедир чеже тудугларны ол тудушпаан дээр!

Тудугжу болур чорук эң-не хүндүткелдиг деп чүвени М. Баазан акый кончуг эки билир. Ооң тудуг ажылынга улуг сонуургалдыын барымдаалааш, ону он ийи чыл бурунгаар пилорамага ыяш дилдирери-биле ажылдадып кирген. Каш айлар эрткен соонда М. Баазаңны пилорамщик кылдыр депшиткен. Ол үеден эгелээш, бо үеге чедир үзүктел чок пилорамщиктеп ажылдап турар.

Пилораманың кайда, кандыг кезектери эргижирээнил, чүзү үрелгенил, ону дораан эдип, бизин баш бурунгаар чиди-дип, үстеп, үргүлчү хайгаарап турар. Ооң уламындан ооң башкарганы техника чаңгыс-даа үрелиишкинге таварышпайн турар.

Эрткен 1962 ажыл-агый чылында пилораманың ажылдакчылары 4 муң кубометр, кылыны янзы-бүрү манзыларны болгаш брустарны дилдирер тургаш, ону 4,5 муң кубометр кылдыр дилдирип, планын ажыр күүсеткеннер.

Пилорама ажылдакчылары бо чылын 1200 кубометр дилиг материалын болгаш 350 кубометр брусту дилдирериниң чартык чыл планын 118.4 хуу кылдыр күүсеткен. Ам артканын Октябрь байырлалынга чедир күүсеткеш, немей 300 кубометр ажыг дилиг материалын белеткээрин күлээнген ажылдап турар.

Ынчангаш совхозтуң ажыл-агыйынга М. Баазаңның киржилгези улуг. Совхозтуң дирекциязы черинден каш удаа өртектиг шаңналдарны ол ап келген. М. Баазаң хуралсуглаадан, кино, концерт көргүзүглерниден кажан-даа озалдап калбас. Ынчангаш улуг-биче чок ону хүндүлээр.

Аныяктар боттарының концерт программазында ооң адын киирип алган, ону мактап ырлап турарлар:

Пилорама дилип турда,
Дыттар, пөштер быштакла ийин.
Бистиң черниң Баазаңы
Тынын сатпа кежээ-ле ийин —

сүг-сүг дигилеп кеңгэт киирип ырлагылаарла болгай.

Ынчангаш тудугжу-пилорамщик Монгуш Бичеоолович Баазаңның моон-даа ыңай эки ажылдап, улуг ажыл-үүлени бүдүрүп чорууру тудугжу хүнүнде аңаа күзеп каалы.

ЧУРУКТА: М. Баазаң.
Сөзү болгаш фотозу
А. ДАГБАНЫ.

Күш-ажылчы чедиишкиннер

Кызыл хоорайның тудугжулары боттарының байырлалының хүнү — тудугжу хүнүнге күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг ужуражып турарлар. Оларның кызымаккай ажылдап турарының ачызында бистиң хоорайывыс хүн бүрү улам-на өзүп, ооң күдумчуларынга туйбу, даш-биле кылган хөй каът чаа-чаа чурттаалга бажыңнары бедип үнгүлеп турар болгаш ажылчын, албан-хаакчыларның өг-бүлелери чаа квартираларже көжүп, кирип турарлар. 26 болгаш 187 кварталдарда чаа тудуп турар бажыңнарның соңгаларынга оттар хып, көжүп келген чурттакчылар көшкениниң доюн кылыр хүн ырак эвес. Педагогика институдунуң чаа бажыңының тудуу студентилерге эжиктерин байырланчыг байдалга удавас ажыдып бээр. Улуг-Хемни кежилдир чаа, улуг көвүрүг тургустунган.

Бо улуг херекке бистиң коллективтиң үлүү база бар. «Кызыл тудугнуң» дузазаар бүдүрүлгелер комбинадының коллективи тудугжуларның улуг байырлалын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турар. Комбинат ниитизи-биле июль планын 100,3 хуу күүсеткен. Бодунуң байырлалынга чазаныр цехтиң коллективи база эки түңнелдиг ужуражып турар. Ол коллектив социалистиг чарышка бирги черни ээлээш болгаш шилчиир вымпелди чаалап алган. Ол цех комбинатта бүгү көргүзүглер талазы-биле эки болуп, планны 108,8 хуу күүсеткен. Станокта ажылдап турар К. Орешкова, А. Никифорова, Чазаныкчылар А. Кузнецов, Михаил Налкин болгаш оон-даа өскелер хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип, бүдүрген ажылы эки шынарлыг мурнакчылар болуп турар. Цехтиң коллективи коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыр дээш демисежип турар.

Күш-ажылдың байдалын чингелиринге болгаш бүдүрүкчүлүүн бедидеринге Коммунистиг партияның сагыш салыышкынының ачызында бистиң комбинат чаа техниканы, дериг-херекселдерни ап турар. Бистиң цехке ыяш чонуп болбаазырадыр станокту, автоматтыг арга-биле ыяш өрүмнээр станокту, ыяш кургадыр камераларны тургускан болгаш ыяшты дөрт талазы-биле чондурар станокту ажыглалда кирген.

Бо бүгү күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, продукцияның шынарын экижидип турар. Ам үеде чазанылга цеги «Кызыл тудугга», «Кызыл-Кодээ тудугга», Чадаана-Кодээ тудугга»—бо үш улуг тудуг организацияларынга херек продукцияны белеткеп турар.

Бо организацияларның чагыгларын график ёзугаар күүседип бээринге дериг-херекселдерниң тода ажылдаары чугула. Ынчалза-даа чазаныглга цегинде ыяш кезер херекселдерниң болгаш оон-даа өске чепсектерниң чедишпезинден чамдыкта станоктар хөй турар таварылгалар боор турар. Оон уламындан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чавыс боор турары хомудачыг. Бо четпестер бүгү цехтиң бир дески, эки ажылдаарынга шаптыктап турар. Ынчалза-даа цех чыл оналдазын эки шынарлыг, бүрүн күүседип шыдаар.

Г. ВАГАЕВ,
чазанылга кылыгларының талазы-биле улуг мастер.

ТУДУГЖУ

Тудугжу! Бо мергежилдиң кижизи бистиң чуртувуста аажок хүндүткелдиг. Ол ындыг болур ужурлуг-даа. Чүге дизе бистиң чуртувустуң ажылчы чону келир үениң чырык тургузуу—коммунизмни тургузуп турар. Бүгү кижи төрелгетенниң эчис сорулгазы болур ол ниитилелди тургузарының программазын СЭКП-ниң XXII съездизи бадылаан.

Тудугжу бодунуң мергежилинге чоргаарланмас аргажок. Ол бодунуң үс-шевер холдары-биле бодунга турасалды тургузуп, чылыг, чырык чурттаалга бажыңнарын, көвүрүглерни, күштүг гидроэлектростанцияларны, театрларны, заводтарны, школаларны тудуп турар.

Дашчы Оюн Лагбаевич Балзаңбиле бис хөй каът чаа бажыңнар тудуп турар 26-гы кварталдың тудуунга ужуражы бердивис. Ону көөрүнге чолдакесымаар мага-боттуг, хүнге хүрертир додуккан арынныг, 50 хар чедип чоруур назылыг бодду. Мендилешкенивис соонда, ам кызыг-чай чок болганындан биче манаарын ол диледи. Чывы салып турган туйбуларын доозупкаш, ол мээң чанымга чедип келди. Бис эргиден таныш болгаш биче кады чугаалаштывыс. Ажыл соонда, кежээ ооң өг-бүлезинге барып ужуражыр болдувус.

Тудугжу кижиниң дугайында чугаалары дээрге, ооң холдары-биле бүдүрүп каан тудугларының дугайын чугаалаары ол болгай. Ынчаарга дашчы кижи 25 чыл иштинде чеже тудугларга киришпээн дээр! Дашчы Оюннуң эрткен оруунуң дугайын оон холдары боттары-ла чугаалап берип турар. Ында-мында шыйбактарлыг, кадыг, ынчалза-даа мөге-шыырак ол холдарны кижи хүндүлексей бээр.

Оюн Лагбаевичиниң уруглары беш: ийи оол, үш кыстыг. Улуг оглу Төрээн чуртунуң кызыгаарын камгалап турар, ынчаарга бичии уруу ам чаа-ла үргаар садынче баар деп турар. Ооң өг-бүлези чаңгыс квартирада чурттап турар. А Оюн Балзаң ажылдап чораан үезинде 5 муң ажыг кижилер чурттаар чурттаалга шөлүн тудушкан.

Оюн адазындан он үш харлында чарылгаш, өскүс арткан. Уругларының эң улуу болганда, берге байдалга таварышкан өг-бүлениң моон соңгаарты салым-чолу анаа онаашкан. Ооң чурттап өскени Шуурмак суурнуң эрги чурттакчылары кандыгдаа ажылдан корттас, шудургу, орлан-шоваа бичии оолду ам-даа утпааннар. Ол ажылдап, өөнүң иштин азырап, эр болуп доругуп келген. 1933 чылда Оюн солдат шинел кеткеш, төрээн республиказының кызыгаарын камгалап чоруткан. Шеригден халашкан соонда Кызылга чурттап туруп алган. Күш-ажылга шудургу Оюн үр эвес үе эрткен соонда Кызылда баштайгы тудугларның бирээзи харылзаа чериниң 2 каът тудуунга ажылдай берген. Ажылга чаңчыкпааныңдан эң баштай аңаа берге болган, холдары эптешпес турган. Оон-биле кожа Волга чурттуг орус дашчы Василий Цуканов ажылдап турган аныяк тыва оңнүүнге айтып берип, дузалажып турган. Аңаа Оюндан өске база элээн хөй тыва оолдар ажылдап турганнар.

Харылзаа чериниң тудуун дооскаш, чазак чериниң үш каът тудуунга ажылдаан, оон соонда № 2 ортумак школа болгаш оон-даа өске хөй санныг тудугларга киришкен болгаш киржип турар.

Хоорай чоорту өзүп эгелээн. Сөөлгү үеде бистиң Кызылывыс танытпынмас кылдыр өскен. А Оюн биеэгиле хевээр ажылдап, бус-турбиналыг электростанцияның, 96 квартиралыг чурттаалга бажыңнарының, пиво заводунуң бедик башнязын, түбдиспансерниң чараш тудуун — шуптузундан чыдып калбаан.

Чоокта чаа Оюн Лагбаевич Балзаң 50 хар харлаан. Назынының чартыын ол Кызылдың тудугларынга эрттирген. Арга-дуржулгалыг мастер бодунуң мергежилинге орус, тыва эваан эвес аныяктарны өөреткен. Ооң бодун орус мастер өөреткен. Элээн каш чылдар мурнунда оон-биле Илья Казанцев ажылдап турган. Ам Казанцев мурнакчы бригаданы удуртуп турар. Ам Оюн Лагбаевичбиле ооң өөреникчизи турган мергежилдиг дашчы Семен Самдаң база ажылдап турар. Тываның ажылчын аңгызының төлээлекчизиниң кызымаккай күш-ажылын Төрээн чурт бедии-биле үнелээн. Оон хөрээн «Күш-ажылдың Кызыл Тук» ордени, «Шылгараңгай Күш-ажыл дээш» медаль, «Тергиин тудугжу» деп хүндүлүг демдек каастап чоруур. Ынчалзадаа Оюннуң чурттаалгазында эң-не үнелиг шаңнал болза, аңаа 12 чыл мурнунда тудусканы партия биледи болур.

Амгы үеде Кызылдың тудугларында четпестерниң дугайын ол тудугжу-коммунист улуг сагыш човап чугаалап орар.

— Бистиң бригадавыс планны ажыр күүседип турар, ынчалза-даа өске бригадаларда план күүсеттинмес, ажыл шагын четче ажыглавас, брак кылыр чүүлдер бары хомуданчыг-дыр. Чамдык тудугларны күрүне комиссиязы шууг хүлээп албайн баар таварылгалар бар. Чүге ындыгыл? Янзы-бүрү тудугларда аныяк, дуржулга чок ажылчыннарның саны хөй, ынчаарга олар ону өжегээр ынчап турар эвес, харын оларның арга-дуржулгазы четпезинден ынчап турарлар. Ынчаарга техниктер болгаш мастерлер оларның дугайында чогуур үезинде кичээнгей салбайн турар. Моон соңгаар партия организациязы, ажыл-агый удуртукчулары четпестерни чайладып, күш-ажылдының организастап, шимченгир ажылдаары чугула. Оюн Лагбаевич-биле чугаалажып оргаш: «шак ындыг ажыл-херээнге сагыш-сеткили-биле бердинген кижилер эвээш эвес-ле болгай, ындыг кижилер бистиң бурунгаар хөгжүүрүвүске дыка-ла улуг идиг бээр-дир» деп бодаттынар-дыр.

А. ЛЕПЕШКИН.

Улуг-Хемим
(ШҮЛҮГЛЕЛДЕН ҮЗҮНДҮ)

...Бөгүн бисте биеги дег
Бойдус кайгап чүдүүрлер чок,
Ону харын улам чаартып,
Оруун айтып холда киирген.
Тооду төрээн, угаан кый дээн
Дошкун, чараш Улуг-Хемим.
Бурунгуну сактып келгеш
Муңгараар мен, каттырар мен.
Ээдиң санай хоорай, суурну,
Эриң дургаар тараа, малы.
Мөге күштүүң, чаражыңны
Бөгүн көргеш, чоргаарлаар мен:
Көрүнчүк дег шыралыңда
Хөй-хөй суурлар чайынналган
Соок дожуң ирип чылаан
Солаңгылап чеңээштелгеен.
Мурнунда сен оглуң меңээ
Муңгаш, бедик арттан дора
Бутта, холда кинчи-беъя дег
Муңгарадып дуглап чордуң.
Ынак Тыва чараш тову
Ырда кирген Кызыл хоорай
Амдыгаа дээр кандыг чытчык.
Ажыл-биле шыны сөглээйн:
Боску тунуп, үр чыл аарып,
Богдуңган дег өө-тынып,
Чазын, күзүн кезек өйде
Самолёт-ла тынын алыр...
Шапкын улуг хөгжүлдеге
Шаптык, моондак болу берген.
Ажык-дуза хайырацын
Анчыт каргаш борап чорду.
Ажынгада черлик, эмдик,
Ажылдаанда ажыктыг-даа
Улуг-Хемни бөгүн көргер,
Улам чырык хүлүмзүрдү!
Чүс-чүс чылда манаан сүйүн
Чүгле бөгүн хүлээн алты.
Мөңгүн, алдын холуй кылган
Мөңге богаа кеттиниити.
Богаа боорда онза богаа
Боду хөйнү көргүспушаан.
Чурттуң улуг шаскын күжүн
Чугаалап-ла турган чү ийин:
Дүне, хүндүс соксап дивес,
Түмен дугуй—эртине, үне
Калык судал каккаары дег
Хайнып, дойлуп шуужуп-ла тур.
Көвүрүг-даа ажыттынды
Хөрек-чүрээм хөлзей бээди,
Деткимчениң улут оруу
Дээрде, черде делгемчиди!
Коммунизм тудукчузу
Холу шевер, чүрээ шынчы
Келир үе оруун чазаан
Кежээлерге йөрээл тудаал!
Дашка, каңга кадып дадаан
Дарган шевер холуң белээн
Мөге күштүг Улуг-Хемим
Мөңгеде утпайн эдилезин!
Ава хемим — Улуг-Хемим
Агым күжүң ырым болган,
«Шымда-ла аваай, үерле!» деп
Шыдаммайн кый деп тур мен:
Эриң дургаар хайыраң чаш,
Ээлмерин ширгайжып-ла.
Эңме-саңчок аң-мең кушка
Эичек-чагааң кылынгат-ла.
Даап чыскаан көшке салды
Дамжылажып куду шуут-ла.
Ужарларга торулбас сен
Уннуң оруу улам алгыыр.
Катерлер, пароходтар
Кастар мишаш көвей шуужар,
Харын мырай чалгынналгаш,
Каа-Хем бажы чедир эштир.
Белим, Шишкит, Каа-Хемниң
Белдеринде улуг курорт.
Тере-Хөлде балыкчы одаг
Домей-ле сээң чараш арның.
Бистиң чурттуң тергиин каазы
Бии-Хем бажы хөлдер, хемнер,
Арга, сыннар, чечек, чиңис
Ава хемим чараш арның.
Уннуң дургаар ГЭС-терни
Улузуңга шаңнадың-даа,
Делгем Сибирь күштүг уңуң
Делегейге дыңнаттың-даа.
Шуулген чараш
Улуг-Хемим эриин орта
шүлүк чогаал
номчаан мишкаш таалап, ханып,
Авазынга
часкаан чаш дег сөс-даа тыппайн
Андааштаныг
черге чүрээм дагыксаам кээр.

С. САРЫГ-ООЛ.

Кучү-күжүң харамнанма!

Улуг-Хемим, төрээн хемим,
Эргеленген авайым сен.
Уруг чаштан ойнап өскен
Эңмектелген кавайым сен.

Сыгыр даңның хаяазында
Сырыңгыже сыгыгың сүзүп,
Доора чыткан салдар уштуп,
Дозуңгуже тояап чордум.

Ажыл-ишчи совет холдар
Агымыңга дегген соонда,
Сени бөгүн көөрүмге,
Сеткил-чүрээм дойлуп кээрдир.

Хар дег аккыр хырааларлыг
Каңгай болган ээр урган,
Чүген-суглуун кыңгыраткан
Чүгүрүк дег, чараш-тыр сен.

Агым суунуң кежеримде
Аътка сүзүп дидиревейн,
Көвүрүүңге келген соонда
Хөөмейим-даа соксатпас мен.

Улуг-Хемим, ынак хемим,
Күзенчиг өй келген-дир ам.
Уран чонга, ишчи чонга
Кучү-күжүң харамнанма!

К. КУДАЖЫ.

Эът комбинадының тудуунда

ЭЪТТЕН кылыр продуктулар бүдүрер талазы-биле бүдүрүлгеге бисте ам дээрезинде Кызылдың колбаса фабриказы болгаш база эът белеткээринге мал согар чер хамааржыр. Олар тудуг-суур база бүдүрүп кылып турар чүүлүнүң талазы-биле биче хемчээлдиг, механизация-биле четпес хандыртынган. Мал согар черде бүгүле ажылды колдуунда хол-биле кылып турар. Чоннуң эът болгаш эъттен кылыр продуктулар-биле хандырылгазын моон соңгаар улам-на экижидер төлээде, биске бедик механизация-биле дериттинген эът комбинады негеттинип келген. Ол комбинаттың тудуун хоорайның адаанда мал согар чер-биле кожа кылып турар.

Эът комбинадының тудуунуң кол ажылдары — корпустары, мал ажаап тургузар чер, котёльная, гараж, мал хүлээп алыр контора ам кылдынган. Комбинаттың девискээрин асфальтылаары дооступ турар.

Корпустарның иштинче кирип көрээл. Даш шала кырында-даа, өру бедикте-даа оттар кызаңнаар. Корпустарның иштиин дериглгелерни тудуштуруп, эптеп турар шуткукчуларның ажылдап турары ол-дур. Бо ажыл—чаа тудугнуң амгы хүннерде кол ажылы. Ынчангаш шуткукчулар бригадазы «Бүгү-ле шуткумал ажылдарны — хуусаазының бетинде доозаал» деп лозуң-биле ажылдап турар. Олар комбинатты суг болгаш бус-биле хандырар тудуштурулга хоолайларын, аскылыг оруктарны, дамчыдыкчы саваларны тургузуп, каңнаашкын болгаш шуткуушкун ажылдарын шалыпкын чорудуп турар.

КОЛ КОРПУС. Эътти болбаазырадып кылырының бүгү-ле ажылдарын бо корпуска кылыр. Корпус он ажыг улуг, биче өрээлдерден тургустунган.

Корпустуң улуг эжииниден каш-ла метр черде мал ажаап тургузар кажаа-бажыңны туткан. Ооң иштн асфальтылыг, суг-биле чылдар херекселдиг, аңаа хары угда муң-даа инек кире берип болур. Улуг сооктарда безин бо улуг кажаа-бажыңга турган мал соокка бичии-даа тоовас, мал ажаакчылары малдарны чемгерип, эмчи-хынакчы малды эътке херегл ээриниң шинчилгезин чорудар.

Малды кол корпусче кириптер. Эжик аскында — мал согар өрээл. Аңаа киргениңден эгелээш, мал эъдин болбаазырадырын дыка дүрген ажылдап кылыр: мыйызын турары, кежин соуры, иштин чарары, ижин-шөйүндүзүн аңгылаары каш-ла минуталарда доосту бээр. Ооң соонда эътти аскылыг орукка азып каарга, өске бир өрээлче дүрген чылдырып алгаш баар, оон ыңай эътти хеңмелээри, колбаса кылыры, ижин-шөйүндүзүн болбаазырадыры, соодулга өрээлинге тургузары база-ла дүрген бүттүнер. Эътти шылырын, сөөктү ылгаарын бүрүн механизация-биле чорудар.

Бо-ла бүтү ажылдарны эът комбинадынга механизмнер күжү-биле бүдүрүп кылырын мал согар чериниң амгы ажылы-биле деңнээрге дыка ылгалдыг. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ап көрээл. Чижээ, ам мал согар черге бир инектиң кежин холбиле союп, бузарынга үш кижи барык-ла ийи шакты чарыгдап турда, эът комбинадынга бир инекти соярын, бузарын, иштин аңгылаарын оон дыка дүрген доозуп болур.

Мацаа күш эъдин база-ла болбаазырадыр. Күш кажаазының тудуу доозулган.

ЧЕРТОВТУҢ БРИГАДАЗЫ. Бо бригада ажылга организастыг-биле мурнап, бүдүрүп турар ажылының хемчээли-биле тудугнуң өске бригадаларынга бодаарга оон хөй болгаш харыысалгалыг ажылды күүседип турар.

Бригадир Чертов-биле кол корпустуң иштинге ужуражы бердивис. Узун дурт-сынныг, оожум шимчээшкиниг ол бригадир шуткукчулар-биле бир-ле чүүлдүң дугайын чугаалажып базып тур.

Танышканывыс соонда, ол бисти бригадазының мурнакчы ажылчыннары-биле таныштырды.

— Эш Оюн-биле чугаалажыңар, ол бистиң мурнакчывыс—деп, бригадир сеткили өөрүп чугаалады.

Оюн Саидан-оол— Кызылдың хөй-хөй тудугларынга сес чыл ажыр ажылдаан, дуржулгалыг дашчыларның бирээзи. Ол мурнунда «Тыва тудуг» трезинге ажылдап тура, база-ла мурнакчы ажылчын диртип келген. Кылыр дээн ажылын чогуур үезинде, эки шынарлыг доозары, бүдүрүлге оналдаларын ай санында-ла ажыр күүседип турары, биче сеткилдии— эш Оюннуң эки шынарлары ол.

Өске бир ажылчын—Карай Болаш-оол корпус чанынга машинадан хоюткан даш дүжүрүп турду. Ол база-ла бо тудугнуң мурнакчызы, ак-сеткилдиг ажылчын-дашчы. «Чүңү-даа кылзын деп дагзырга, ол үргүлчү-ле төлептиг күүседир кижи» деп, ооң дугайын ажылчын эш-өөрү мактап турарлар.

Мында ам янзы-бүрү үүрмек ажылдар—шала салыры, девискээр аштап арыглаары, корпустуң иштин корум-чурумчудары арткан. Оларны колдуунда-ла херээженнер кылып турар. Оларның бирээзи — Нина Васильевна Ручкина мурнакчыларның одуруунда.

АМ-ДАА ОРГАНИЗАСТААР. Улус ажыл-агыйының планында көрдүнгенни ёзугаар алырга, эът комбинадының бо тудуу озалдап, ылаңгыя хөй-хөй дериглге-херекселдерни чогуур өйүнде сөөртүп чедирип албайн келген. Чамдыкта белен кылдыр эптеп кылып азып тургузуп каан машиналарның, моторларның, өске-даа хөделдирикчилериниң чамдык кезектерин адыргаш, ооң оруунга өскени салып, солуп турар таварылгалар база хөй тургулаан. Ол чорук бир ажылды ийи катап кылыр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн кудуладыр, ажылчыннарга артык акша төлээр чорукка чедирип турган. Дериглгелерни дүрген чедирип алыр талазы-биле комбинаттың дирекциязы (директору эш Маркин) озал-шүүшең ажылдаанының бир херечизи бо-дур.

Кол корпустуң шалаларын цементтилеп кылган-даа болза, чамдык өрээлдерниң шалалары буступ үрелип турар; цемент, туйбу, хоюткан даш, элезин дээн ышкаш тудуг материалдарын кам чогу-биле төп каапкан чыдыр. Ону бригадирлер болгаш ажылчыннар аңаа-ла көрүп эртип турары аадептиг.

А. НУГУУРАК,
А. СОДУНАМ.
(Бистиң тускай корр.).

«Кызыл тудугда» Иван Богдановтуң удуртканы коммунистиг күш-ажылдың бригадазының кежигүннери чурттаалга бажыңнарының иштин каастап кылыр талазы-биле бүдүрүлге оналдазын ай санында ажыр күүседип турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидер бажың штукатурлаар «Сайво» деп машинаны болгаш өске-даа механизмнерни олар эки шиңгээдип алганнар.

ЧУРУКТА: (СОЛАГАЙ ТАЛАДАН ОҢ ТАЛАЖЕ, БИРГИ ОДУРУГДА) — бригадир И. Богданов, З. Бычкова, А. Гаврилова, В. Колесникова, З. Калимуллина, А. Губайдуллина, А. Базуева, (ИЙИГИ ОДУРУГДА) — Т. Колесникова, Г. Федорова, Е. Лихачева, М. Копенева, Е. Лопатина В. Мишкина.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

БЕДИК ИДЕЙЛИГ, ДЭЭШТИГ ЛЕКЦИЯ ДЭЭШ

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму партияның идеологтуг ажылын бүгү тала-биле ханы анализтеп көрүп, оон моон соңгааргы сорулгаларын чиге тодараткан. Пленумнуң материалдарында «Билиг» ниитилелиниң ажыл-чорудулгазын бедик-биле үнелээн болгаш ниитилелдиң ажыл-чорудулгазын бүгү тала-биле калбартыры чугула дээрзин айыткан.

Партия Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле сорулгалар дугайын «Билиг» ниитилелиниң республика салбырының баштаар чериниң пленумунга ажыл-херекчи ёзу-биле чугаалажып көрген. Бо талазы-биле илеткел кылган салбырның баштаар чериниң даргазы, төөгү эртемнериниң кандидады эш **В. Ч. Очур** болгаш пленумга санал берген эштер салбырның ажылында эки дуржулгаларны демдеглеп, четпестерни шыңгыы шүгүмчүлевишаан, моон соңгаар лекция пропагандазын экижидер талазы-биле сорулгаларны тодарадып турганнар.

«Билиг» ниитилелиниң Тыва салбыры партияның областъ комитединиң удуртулгазы-биле чорааш, СЭКП-ниң Программазын, XXII съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирин тайылбырлаар база экономиктиг, кодээ ажыл-агый, эртем-техника, педагогика болгаш өске-даа билиглерни нептередир талазы-биле элээн хемчеглерни боттандырган. Бо чылдың 6 айларында республикага 5800 лекциялар номчуттунган, лекция номчулгазының чартык чыл планы 110 хуу күүсеттинген деп илеткелчи демдеглээн.

Ниитилелдиң элээн хөй район салбырлары, оон иштинде Кызылдың, Чөөн-Хемчик, Таңды район салбырлары база чер-черде лекторлар бөлүктери боттарының ажыл-чорудулгазын идепкейжиткен, колхозтарның, бүдүрүлгелерниң ажыл-агыйынга, хөй-ниити амыдыралынга таарымчалыг салдарны чедирип турар. Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозта лекторлар бөлүүнүң (удуртукчузу Сат Дүкей-оол) чедиишкиниг ажылын пленум демдеглээн. Ол бөлүк чүгле лекцияларны организастаары-биле кызыгаарлаттынмайн, суурда бүгү-ле полит-массалыг ажылдың эгелекчизи болуп турар. Ол ышкаш, Бии-Хем районнуң «Искра» колхозта, Таңдының «Тиилелге» совхозта, Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозта лекторлар бөлүктери ажылын элээн экижиткен болгаш партия организациялары-биле үргүлчү харылзаалыг ажылдап турар. Массаже билиглерни мергежилдиг болгаш чүткүлдүг чедирип турар зоотехник Шагжы, эмчи Марьясова, партия ажылдакчызы Хунай-оол, эртем ажылдакчызы Илынеева, башкы Ладанова болгаш өскелер ышкаш идепкейлиг лекторлар өзүп турар.

Ниитилелдиң республика салбыры лектор кадрлар-биле ажылды экижидип, Кызылга болгаш өске-даа черлерге семинарларны эрттирип, ниитилел кежигүннеринге чаа кижилерни кирип ап турар апарган.

«Билиг» ниитилелиниң салбырының ажылында чамдык эки чүүлдер-биле кады четпестер ам-даа хөй дээрзин пленумнуң киржикчилери демдеглээннер. Маңаа, хамыктың мурнунда, лекция пропагандазының тематиктиг башкарылгазының кошкаа, лекция номчулгазының кызыызы, амыдырал болгаш бүдүрүлге-биле кошкак холбашканы болгаш лекция пропагандазынче тускай эртемниглерни эвээш хаара тудуп турары хамааржыр.

Бүдүрүлгени көдүреринге экономиктиг пропаганда чугула рольду ойнаар турбуже, кодээ ажыл-агый темазынга номчуттунган лекциялар эрткен чылдаазындан эвээжээн, үлетпүр темазынга лекциялар бүгү номчуттунган лекцияларның чүгле 2 хуузу болуп турар. Кодээ ажыл-агый болгаш үлетпүр мурнакчыларының дуржулгазының, коммунистиг күш-ажыл шалыпчыларының, бригадаларының дугайында лекциялар эвээш болгаш шынар талазы-биле аажок чавыс болуп турар.

Бии-Хем, Өвүр, Улуг-Хем ышкаш районнарга кодээ ажыл-агый темазынга, Кызыл, Хову-Аксы, Ак-Довурак ышкаш үлетпүр-бүдүрүлгелиг черлерге үлетпүр темаларынга лекциялар кончуг эвээш номчуттунуп турар. Номчуттунуп турар лекция ажыл-агыйның иштинче ханылап кирбес, эреңгей хевирлиг болуп турар. Дуржулга станциязында эртемденнерниң болгаш тускай эртемниглерниң үнү чүгле республикада эвес, а харын Таңды районда безин дыңналбайн турар.

Эртем-атеистиг пропаганданы экижидеринче «Билиг» ниитилелиниң күженишкинин улам дыңзыдары чугула дээрзин пленумнуң киржикчилери онзалап демдеглээн. Сөөлгү үеде Кызылда болгаш Каа-Хем районда база өске-даа черлерде шажынга удур лекция пропагандазы элээн кошкааның, атеистиг пропаганда колдуунда-ла чүдүлгеден чарылган кижилерниң иштинде чоруттунуп турарын илеткелчи болгаш санал бергеннер буруу шаап турганнар.

Бистиң республиканың байдалдарында, ылаңгыя хаая-даа бол, таарымча чок чүүлдер бар турда, улустарның найыралының, национал политиканың, интернационализмниң, совет патриотизминиң темаларынга лекция номчулгазын калбартыры бирги чергениң чугула. Бо талазы-биле чамдык чүүлдер кылдынза-даа, интернационалчы кижизидилге ам-даа кошкак, бо темага номчуттунуп турар лекцияларның идейлиг деннели чавыс болгаш саны эвээш болуп турар.

«Билиг» ниитилелиниң ажылынга кол черни политиктиг билигни массаларга чедирип, ажылчы чоннуң, ылаңгыя аныяктарның марксистиг-ленинчи мировоззрениезин хевирлээри, оларны кижизидери ээлээн турар ужурлуг. Бо талазы-биле көскү ажылдар кылдынган. Ынчалза-даа ажыл кылыксавас, мангыс ёзу-биле амыдыраксаар, ниитиниң өнчүзүн төтчегзээр, арагалаар, хулиганнаар чоруктар ажылчы чоннуң, аныяктарның иштинде ам-даа хаая эвес болуп турары, чамдык кижилерниң политиктиг медерелиниң чавызын, бо талазы-биле ниитилелдиң чоруткан ажылының дээштииниң кошкаан херечилеп турар деп пленум демдеглээн.

Идеологтуг ажылдың дээштииниң бедидеринче, оон янзы-бүрү хевирлерин сайзырангайжыдарынче кол кичээнгейни партия салып турар. Ындыг болганда «Билиг» ниитилелиниң республика болгаш район салбырлары лекторларның болгаш бөлүктерниң ажылынга үргүлчү дузалап, лекцияның шынарын, дээштииниң бедидер дээш методиктиг дузаны оларга чедирип тургаш, амыдыралдан хоорук чорукту лекция пропагандазындан чайладыры чугула. Лекция номчулгазынга ниитилелдиң бүгү кежигүннерин киириштирип, чаа кежигүннер хүлээп алырын калбартып тургаш, лекция пропагандазын бүдүрүлге, албан-организация черлеринге ай санында чорудары, кижи бүрүзүнге чедир ажылдаарын ниитилелдиң республика, районнар, хоорай салбырлары болгаш лекторлар бөлүктери чедип алыр ужурлуг.

Пленумга чугаалашкан айтырыг талазы-биле санал-онал делгеренгей болган. «Билиг» ниитилелиниң Таңды район салбырының харысалгалыг секретары эш **А. Яровиков** санал бергеш, эрткен бүдүн чартык чылда ниитилел кежигүннери районга 2 катап өскенин, ажылчы чоннарның билигже чүткүлүнүң бедээнин болгаш ону хандырар дээш лекторларның кызымак ажылын демдеглээн. Ылаңгыя «Тиилелге» совхозта, Бай-Хаак, Ильинка суурларда лекторлар бөлүктериниң ажылы элээн экижээн. Партком болгаш парторганизациялар лекция пропагандазынче чугула кичээнгей салып турар. Ынчалза-даа дарый чайладыр ужурлуг четпестер база хөй дээрзин демдеглээш, эш Яровиков анаа атеистиг пропаганданың ам-даа кошкаан, дуржулга станциязында, Балгазында лекторларның багай ажылын, кежээлер, конференциялар ышкаш делгеренгей хевирлерни кошкак ажыглап, доктаамал лекторияларны ажылдатпайн турарын хамаарыштырган.

Бии-Хем районнуң ажылчы чоннары СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин улуг көдүрлүүшкүн-биле күүседип турар деп, ниитилелдиң район салбырының даргазы эш **И. Кицын** чугаалааш, салбыр партком-биле кады таныштыга хуралдарын, лекцияларны организастап турарын чижектер-биле көргүскен. Лекция номчуурунуң планы күүсеттинген. «Искра» колхозта, «Өөк» совхозта лекторлар хөй талалыг ажылды кылганнар.

Ынчалза-даа чамдык секциялар багай ажылдап, тускай эртемниглерни хаара тутпайн турар. Элээн хөй лекторлар чон мурнунга лекция номчуваан, 12 кижи дадывыр безин телевээн, оларның иштинде удуртукчу ажылдакчылар, коммунистер безин бар. Шажынга удур пропаганданы ында хүрээ хагдынган дээр хөөн-биле кошкатканы эки эвес түңнелге чедиргенин ол демдеглээн.

«Билиг» ниитилелиниң республика салбырының баштаар чериниң харысалгалыг секретары эш **А. Поляков** бодунуң саналынга лекция пропагандазын организас талазы-биле хандырган болгаш удуртукчулар боттары киржип турар «Тиилелге» совхоз, Кызылдың электри станциязы ышкаш черлерде ажылдың эки дуржулгазын чугаалаан. Лекция пропагандазынга хөй-ниитичи киржилгениң чугулазын демдеглээш, чамдык эштерни пропбөлүкке киириштирерге барбайн турарын, хөй-хөй тускай эртемниглер лекция пропагандазын херекке албайн турарын ол шүгүмчүлээн. Эки-тура эгелээшкинче бүрүн кирип, лекция телевириниден ойталааш, идепкейлиг лекторларны шаңнап, мактаарын калбартырын ол саналдаан.

Ниитилелдиң баштаар чериниң пленумунуң, президиумунуң ажылын экижидериниң чугулазын айыткаш, бо талазы-биле чамдык парткомнарның шын эвес кылып турар чүүлдерин чижекке көргүзүп шүгүмчүлээн.

Ол ышкаш пленумга өске-даа эштер санал берип, чугула айтырыгларны көдүрген.

«Билиг» ниитилелиниң баштаар чериниң пленумунга СЭКП обкомунуң бирги секретары эш **С. К. Тока** олурушкаш, делгеренгей санал берип, чүве чугаалаан.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле тодаргай хемчеглерни айтып турар делгеренгей доктаалдыг болгаш «Билиг» ниитилелиниң район салбырларының, бөлүктерниң отчёт-соңгулдалыг хуралдарын, республика салбырының конференциязын эрттиргилээр дугайында тускай доктаал база хүлээп алган.

Москваның элетролампа заводунуң ажылдакчылары чартык чылдың планын хуусаазындан 9 хонук бурунгаар күүсеткен.

Бүдүрүлге планындан ажыр он-он муң рубльдиң продукциязын Россияның 30 миллиард рублиниң санынга киирер деп турар. Завод бодунуң кылыгларын Ленинград, Рига, Минск, Новосибирск, Свердловск болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынче чорудуп турар.

Чурукта: монтажчы Нина Волкова (солагай талазында) биле контролёр Надежда Соловьева телевизия киноскоптарын хынап турары.

Фото В. Куновтуу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Бай, шыырак амыдырал

Торгалыг суурнуң бодунуң шырайы-даа, оон чурттакчыларының культура-амыдыралы-даа чыл келген тудум сайзырап, чаартынып турар. Суурнуң колхозчулары бай, шыырак чурттап турар. Олар эрткен чылын 600 муң рубльдиң орулгазын алган, а бо чылын оон-даа хөй орулганы алыр деп «Торгалыг» колхозтуң даргазы М. Мирчин чугаалап турар. Хөй-хөй колхозчулар радиоприёмниктерни, мотоциклди, моторлуг чадаг-тергелерни, дааранып машиналарны, банинарны, патефоннарны, хеп болгаш сава шкафтарын, диваннарны, хевистерни саткылап алгылаан.

Суурнуң хорт кудумчулары, шифр крышалыг чараш бажыңнары, ногаанчыдылгазы кижиниң сеткил-сагыжын чаагаар-ла өөртүп келир. Кодээге амыдыралдың байдалын дыка экижидериниң өйү келген дээр дугайында Никита Сергеевич Хрущевтуң чугаазының боттуг бадыткалы ол болур. Культура-амыдыралдың тудуглары колхозта эгелээн. 3—5 чылдарның дургузунда 350 олуттуг клуб, библиотека, радио белдирн, участок эмнелгези, херээженнер божуур бажын, аптека, уруглар яслизи болгаш сады, электри болгаш телефон станциязы, лидорана, харылзаа салбыры, чунар бажын, гостиница, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарының, номнарның магазиннери, столовая туттунар.

Он бир чыл школазы болгаш интернат суурнуң ортузунда хорлуг кестүп турар. Ында мастерская, лаборатория күш-ажылчы кижизидилгениң херекседдери-биле эки дериттинген.

Чаагайжыды туттунган чырык бажыңнарда уруглар яслизи болгаш сады ажылдап турар. Не херээженнер колхоз бүдүрүлгезинге идепкейлиг киржир, боттарының билиг-мергежилин көргүзер аргалыг болган.

Кодээ библиотека эки ажылдап турар. Ооң ниити ном фондузу 3 муң чедип, 500 ажыг номчукчуларлыг. Колхозчу бажыңнар бүрүзүнге номнар чедип турар. «СЭКП-ниң XXII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга», «Бис коммунизмге чурттаар бис» дээн чижектиг номнар делгелгезин организастап турар. Партияның чаа Программазынга, СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлеринге холбашкан номнарны номчукчуларга таныштырып турар.

350 колхозчу өг-бүлелер чаагайжыды туттунган бажыңнарда чурттап турар. Бо чылын чуртталга бажыңнарының тудуунга колхоз баштаар чери 5000 чыгыы рубльди, оруктар септелгезинге 10 муң рубльди дөзевилээн. Ол хөреңги-биле кылыр ажылдарының чамдызы ам күүсеттинип турар.

Колхозчулар акшаны болгаш продуктуларны доктаамал ап турар. Тракторист эш Эреңгей июнь айда 100 рубльди, хойжу эш Байр—105 рубльди, чолаачы эш Аржай-оол — 150 рубльди алган. Назылап-кырааан колхозчуларга пенсияны тыпсып турар. Ам 100 колхозчулар пенсияны ап турарлар.

Колхоз бодунуң хөреңгизи-биле артель кежигүннериниң чаа-чаа мергежилдерге өөредип, механизаторларны, чолаачыларны, поварларны, уруглар садтарынга кижизидикчилерни өөредип ап турар.

«Торгалыг» колхозта мал ажылы колдап турар. Чыл дургузунда 7000 центнер эътти, 3600 центнер сүттү колхозта бүдүрүп турар. Бирги чартык чылда артель 1290 центнер эътти, 1070 центнер сүттү күрүнеге саткан.

Колхозтуң кодаңнарында 2600 мыйыстыг бода мал, 35 муң хой, 10 муң өшкү, 1500 чылгы мал бар. Бо хире хөй малга быжыг чем-суурну тургузары чиик эвес айтырыг. Ынчалгаш мал чеми культураларны—кукурузаны, чигир свёклазын, зелёнканы тарыырын чыл бүрүде-ле көвүдедип турар. Эреңгей болгаш Кара-оол баштаан кукурузачылар эки көргүзүглерни чедип ап турарлар. 400 гектар кукурузаның чайгы ажаалдазын олар эки чорудуп, гектар бүрүзүнден 300 центнерден эвээш эвес дүжүттү алыр дээш демисежип турарлар.

Торгалыгжыларның шудургу күженишкини эки үре-түңнелдерни берип турар.

Л. ТАРХАЕВ.

Школалар белен

АРЫСКАН. (Телефон-биле). Улуг-Хем районда школаларны чаа өөредилге чылынга хүлээп алыр комиссия бо хүннерде идиг-түлүк ажылдап турар. Районо эргелекчизи Моңгуш Седипович Папый-оолду бистиң корреспондентивис чүгле Арыскан сес чыл школазын хүлээп ап турда дилеп тыпкаш, телефон дамчыштыр кыска беседа кылган.

Арыскан сес чыл школазы (директору эш Н. С. Комбуй-оол) бо чылгы септелге ажылдарын шыңгыы чоруткан. Амгы үеде школа өөреникчилерни хүлээп алырынга бүрүн белен. Ында чайын эрги печкаларны септээри болгаш чааларын тургузары доозулган. Класстарның болгаш интернатка турар уругларның ниити чуртталга бажыңының септелгелери шынарлыг чоруттунган дээрзин комиссия үнелээн. Ол бүгү ажылдарга 5—8 класстың өөреникчилери киржип чайлаан.

Келир кыжын школага оттуглар 800 кубометр ыяштың 452 кубометри школа чанында аккеп дүжүртүнген, арткан 280 кубометр оттуглар ыяшты чедир хап алыры-биле школаның башкылары, ажылдакчылары болгаш элээди класстарның өөреникчилери ам бо хүннерде тайгада ажылдап турар. Олар сөөлгү хүннерге чедир оон 140 кубометрин белен кылдыр хап белеткээш, машина-биле школаже сөөртүп эгелээн, ажыл ында ам-даа үргүлчүлеп турар.

Бо чылын Арыскан сес чыл школазынга 183 өөреникчилер өөренир. Суурда болгаш оон чоок-кавызында өөренир назы четкен бүгү уругларның даңзызын башкылар боттары киржип тургаш бүрүн чоруткан. Ол ышкаш өөредилге дериг-херекселдери, көргүзүг материалдарының талазы-биле школа бүрүн хандыртынгазын комиссия эки деп демдеглээн.

Комиссия школа белеткелинде үүрмек четпестерни дарый чайладырын школа коллективинге база дааскан. Оларның аразында школа девискээрин арыглап аштаары, башкылар бажыңнарында чедир кылдынмаан чүүлдерни кылыры, хөмүр дашты чедир дүжүртүп алыры, лозун плакаттар-биле шимелде чергелиг чүүлдер бар.

Школаларны чаа өөредилге чылынга хүлээп алыр комиссия ол ышкаш, районнуң «Х Улуг хурал» колхозунда Кара-Тал эге, Баян-Кол сес чыл, Ийи-Тал сес чыл болгаш Чаа-Хөл 11 чыл школаларын хүлээп алгылаан. Ам бо хүннерде бүрүн белен болуп турар школаларның аразында Арыг-Бажы, Торгалыг сес чыл, Белдир-Кежиниң эге болгаш Шагаан-Арыг хоорайда № 1, 2 школалар туруп турар.

Бо өөредилге чылында школаларда кандыг чаартылгалар барыл деп, айтырыгга Моңгуш Седипович мынчаар харыылаан:

— Школачыларның хандырылгазында чаа чүүлдер база бар. Чижээ, Шагаан-Арыгның № 2 школа-интернадының өөреникчилери школага кыжын кидис идик кетпес, а тускай чылыг майык[illegible]штар кедер. Ол дээрге, аваа-ла бодуун каас-шиник чорук эвес, а школачыларның арыг-шеверинге, кадыынга улуг ужур-дузалыг хемчег. Сөс кадында чугаалап каайн, ук школа-интернатка бо чылын чүгле малчыннар уруглары колдаан 220 кижи хаара туттуннар.

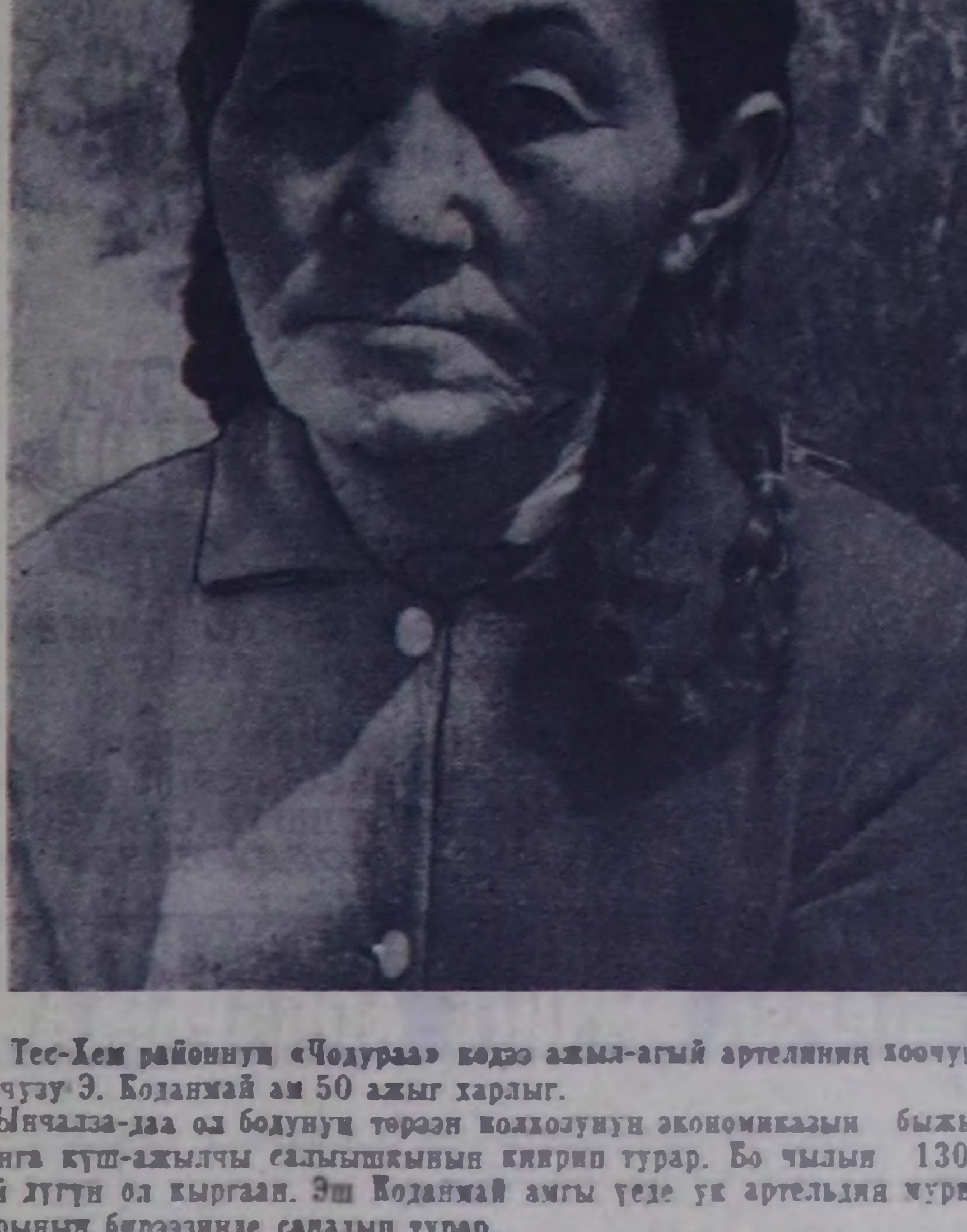

Тес-Хем районнуң «Чодураа» кодээ ажыл-агый артелиниң хоочун колхозчузу Э. Боданмай ам 50 ажыг харлыг.

Ынчалза-даа ол бодунуң төрээн колхозунуң экономиказын быжыглаарынга күш-ажылчы салыышкынын киирип турар. Бо чылын 1308 кг хой дүгүн ол кырган. Эш Боданмай амгы үеде ук артельдиң мурнакчыларының бирээзинде санадып турар.

ЧУРУКТА: Э. Боданмай. Фото П. ДОРОНИННИИ.

ЧАЙЛАГЛАР

Шаалааш хемниң иштин өрү чоктап олурарга, кайгамчык чараш бойдус-чурумал кижиниң сонуургалын, чер-чуртунга, бойдуска ынакшылын чаагаар-ла хаара туда бээр. Ооң иштин куду дүн-хүн чокка шаалады-шыыладыр ырлап чыдар шапкын, терең сугну каш-даа черлерден кежер. Шаалааштың ол-бо талазында чарыктар, көшкелер аразында дамырак кара суглар шурап бөтса-бөтса хем иштинде шимээн-даашты сугга кээп каттыжып, ону улам-на күш киирип, улам-на шуугаазынныг болдуруп турар.

Деспек кырынга үне хонуп келгеш, аъттарывыстың колуннарын улам дыңзыдыр дырткылап алдывыс. Аъттар серииң тайганың янзы-бүрү оннуг чечектер-биле холуй үнген терең сигенинче шымдыгып, чаагай чыт кээп турар оът-сигенни харамдыгыышкын-биле чула дырткаш, суглуктарын кыңгырадыр дайнанып турдулар. Хемниң ол-бо талазында улуг тайгалар кара ногаан эзимнер-биле шыптынып алган, эзимнер шазында кезек-кезек куу хоруннар, чогум бажы айгадан ховулар ышкаш чаптылып алгаш чоруй барган.

Деспектиң шапкын саарыглыг кежиин кешкештиң, узун, хөнү дыттар аразы-биле чоруткан оруктап чортуп олурувуста, бистиң кырывыска шөгжегер кара булут диргелип келгеш, кезек када дымыырады чаапкаш барды. Дыттар чөвүрээлериниң дырбактаан даажы үнгүлээр, ынаар көре каапкарга диин азы хөөрүк узун дыттың унун өрү туттунуп үнүп бар чорууру. Шаалааштың кайгамчык чараш бойдус-чурумалын саазынга бижип чурууру дыка берге. Янзы-бүрү будуктарлыг, нарын бийирлер туткан уран мергежилдиг чурукчу болза харын канчаар чүве ийик.

— Бо хемни чүге Шаалааш деп адаан чоор ол?—деп, кады чортуп олурганым колхозчу Түлүш ашактан айтырдым.

— Шаалааштың иштинде шапкын суглар шаагайнып дагжап-ла чыдар. Ол сугларның шаалаан даажы оон ол-бо талазында чалым дургуларга, эзим-каскактарга чаңгыланып турар. Довун Хая-Баарында улуг ужар-хорулааш бар. Оон шимээн-даажы дээрге мырынай дендии. Чоогу-биле ийи кижи чугаалажып эртер дээр ужурлаа чок, чүгле алгыржып чугаалажыр. Шак ындыг шимээн-даашты, шаагайнып турар боорга ону «Шаалааш» дээн чүве-дир ийин—деп, Түлүш ашак чугаалады.

Кончуг часкам дургуларлыг Чуңмалыг-Баът дээр дагның шыпшык бажында, бизең хая кырындан дыкала улуг те хем дувунче хереп көрүп турган, ынай кезулбейн барды. Хаялар, дургулар кырында кара ногаан пөштер селбее бергилээн харап турар болду. Шаалааш хемниң Торгалыг хемче каттыжып кирип чыдар черинде кара дургуларлыг, чалым хаяларлыг Ооруг, Кара-Тал деп черлер бар. Виктор Көк-оолдуң «Хайрамбот» деп шиизинде болуушкуннарның болуп тургулаан черлери ол.

Шаалааштың иштин өрү чоктап, шапкын, арыг, ырлап чыдар сугларын каш черден барып кешкеш делгем, аян оймак—Көк-Оймакта малчыннар аалдарынга келдивис. Өвүрнүң «Торгалыг» колхозунуң малчыннары ол. Ында малчыннар малын кыш-соокка тоовас, семис-чаагай кылдыр семиртип алыр дээш ол кайгамчык бойдус-чурумалдыг, терең оът-сигенниг сериин тайгага июнь айны сөөлзүредир көжүп келгеннер.

Көк-Оймак чайлагга колхозтуң хоочун малчыннары Тазар-оол, Түмүн-оол суглардан ангыда «Торгалыг» колхозтуң Кара-Талда хойжу бригадазының кежигүну, хоочун мурнакчы хойжу Тумат Чамзыевич Чалзып бар. Ол бодунуң дугайын мынчаар чугаалады:

— Колхозумнуң хоюн он ажыг чылдың дургузунда малдап келдим. Ол үениң иштинде багай хойжу сен деп аактыг сөстер-даа дыңнап көрбедим. Бодумну хөөреп, мактангаш-даа канчаар мен, колхозум баштаар чери мени эки хойжу сен деп мактап, шаңнап-даа турар улус болду. Колхозумга хойжу болуп ажылдап келген чылдарым иштинде хөй-ниитиниң малын каража-когаралга-даа таварлаштырбадым. Харын чыл бүрүде-ле малдың чаш төлүн бүрүн камгалап ап тургаш, оон баш санын өстүрүп келдим. Малдың баш санын өстүрүп, оон продуктулуун көвүдедип тургаш кодээ ажыл-агыйны улам-на сайзырадып хөгжүдер дугайында намы, чазаанның салган сорулгаларын күүседир херекке бодумнуң улуг хуумну хөйү-биле киирер дээш ажылдап турар мындыг кижи мен ийин. Даарта бөгүнгүзүнден артык эки ажылдаары бистиң совет кижиге чаңчыл болу берген болгай. Даарта бөгүнгүзүнден-даа артык ажылдаары колхозчу хойжу ашак мээң улуг-чаагай сорулгам ол ийин.

Тумат Чалзып чыл бүрүде-ле эки көргүзүглерни чедип ап турар кижи болду. 1962 чылда 340 баш төрүүр хойдан 342 хураганны камгалап, өстүрген. Бир баш хойга оңаалтыр 3 кг 400 грамм дүкү кыргып алган. Бо чылын төрээн 255 хойдан 262 хураганны камгалап өстүрген. Дүк кыргып алырының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин база-ла чедиишкинниг күүсеткен. Чыл бүрүде-ле кыштаан кыш-соокка удур эки белеткеп алыр. Моон мурнунда Кызар-Баарынга кыштаглап турган, анаа бир чуртталга бажыңын боду чааскаан туткан. Энир чылдан эгелеп кыштаан солуп, бо эрткен кыжын Кызыл-Хөө баарынга кыштаан. Ол кыштагны бо чазын-на кышка белен кылдыр септеп белеткээн, өдектиг хөйү-биле бөлүп алган.

Шаалааш хемниң бажынга чүгле Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң малчыннары чайлап турар эвес, анаа Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң малчыннары база чыл бүрүде-ле чайлап турар. Ында кайгамчык делгем одарлар бар. Ол чайлаглар шээр-даа, бода-даа малга кончуг таарымчалыг. Бо чылын ында Өвүрнүң «Торгалыг» колхозунуң 6 кодан малы бар, а «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң 13 кодан малы чайлап турар.

Моон мурнунда чылдарда «Торгалыг» колхозтуң анаа хөй кодан малы чайлап турган болза, бүрүнгү чылдан эгелээш ол колхоз бодунуң девискээринде кайгамчык делгем одарлыг чайлагларны долузу-биле ажыглап шыдавайн, малчыннарны ынаар эвээш үндүрүп, харын хөй малды Ак-Бара-Суг, Сарыг-Хөл, Хамар, Кадытбайлар баштары дээн ышкаш кызаа одарлыг чайлагларда тырып алган турары эдлеп чүве. Кызаа одарлыг чайлагларга малды хөйү-биле тырып алыр чорук ооң эки семириринге улуг шаптыктаашкынныг. «Торгалыг» колхоз 1961 чылдан эгелээш, Шаалааш бажының магалыг чайлагларын ээн каап турар апаарга, «ҮТКА 25 чылы» совхоз харын оларның чамдыызын бо чылын ээлеп апкан. Ам ында совхозтуң муң-муң баш шээр-даа, бода-даа малы магалыг семирип турар.

Шаалааш хемниң бажында ам-даа дыка эки чайлагларны «Торгалыг» колхоз долузу-биле ажыглап шыдавайн турар. Чижээ, Адыр-Сыраның, Ак-Хемниң солагай талазында кезек-кезек төгерик эзимнерлиг, кара сугларлыг улуг чарыктар бар. Анаа чеже-даа малды одарладып болур. Ол ышкаш Ак-Хемниң чоктаан бажы чер-чери, тайга-тайгазы-биле чаптылып алгаш чоруй барган, кончуг делгем одарларлыг. Ону чүге ажыглавайн турарыл?

Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын улам-на экижидер талазы-биле СЭКП Тыва обкомунуң 5-ки пленумунуң шиитпирин Өвүр болгаш Улуг-Хем районнарда амдыгаа дээр багай күүседип турарлар дээрзин Шаалааш хемниң бажында Өвүр районда «Торгалыг» колхозтуң, Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң малчыннарының амыдырал-чуртталгазындан-на илден болду.

Улуг-Хемниң-даа, Өвүрнүң-даа малчыннары бо чайлагларда бир ай ажыг чайлап турар хиреэнинде оларның чагыткан солуннары чаңгыс-даа катап келбээн, кайы-даа райондан кино, концерт кээп көргүспээн. Суртаал-массалыг ажылдар база-ла чорбастаан, медицина ажылдакчылары шуут келбес. Малчыннарның канчаар чурттап, ажылдап турарын «Торгалыг» колхозтуң, «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң удуртукчулары сонуургап көрбейн турар. Улуг-Хем болгаш Өвүр райполарының малчыннарга дерги садыгларын организастап тургуспааныындан малчыннар бир хондур шынаа кирип, аъш-чем болгаш өске-даа чугула херегледиң бараанарын садып алыр ужурга таварыжып турар.

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хойжузу эш Шарадуу ашак мынча дийдир:

— Мээң кудээм болгаш бо-ла мынчаар малчыннар аъш-чем, чугула херегледиң бараанарын садып алыр дээш дүүн Арыг-Үзүү бады барды. Бир эвес маңаа дерги садыы турган болза, тайга-сын ажылдыр ырак шынаа бадып, кайын мынчап турар дээр силер. Бистиң бо ийи кожууннуң удуртукчулары демир уулазын дашчыштыр телефоннажып-даа тургаш, азы Кызылга хурал-суглаага-даа ужуражы бергеш, Өвүрнүң, Улуг-Хемниң малчыннарынга дерги садыын организастаар дугайында чүге хемчег албас чоор? Ол ышкаш аарыг-аржык болу бээрге бергези кончуг боор чүве-дир.

Совхозтуң хоочун малчыны Шарадуу ашактың бо чугаазы черле кончуг шын. Малчыннар чавыт, дамдылаар эрги, багай чадырларда чурттап олурар. Чамдык чадырларның иштинче кижи киреде безин үгеп кирер болгулаар-дыр. Чыл бүрүде-ле аалдар чайлаглап турар чайлагларга эки шынарлыг чадыр-бажыңчыгаштардан тудуп кагза кандыг боор. Ыяш дээрге ында-дыр.

Шаалааш бажының делгем чайлагларынга чыл бүрү-ле Өвүр болгаш Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйларының дыка хөй малчыннары муң-муң баш малды семиртип турар. Ынчангаш моон мурнунда чылдарда болгаш бо чылгы четпестерни боддурбайн, келир чылдан эгелеп моон адаанда чугула хемчеглерни ап чорударын ийи районнуң малчыннары негеп турар чорду:

Чугула херегледиң бараанары-биле хандыртынган дерги садыгларын организастап тургузар.

Чөөн-Хемчиктиң малчыннарында аптечкалар ышкаш көжүп чоруур аптечкалар-биле хандырар, медицина ажылдакчылары чайлагларда малчыннарга аалдап кээп турарын утпазын.

Кино, концерттиг агиткультбригадалар Улуг-Хемден, Өвүрден улай-улай кээп турзун, чагыткан солуннарны почтачылар чедирип кээп турзун.

Эът, дүк, сүттү бүдүрүп, малдың баш санын өстүрери [illegible] эрес-маадырлыг ажылдап турар малчыннарның бо негелделери чөптүг негелделер-дир дээрзин Өвүр, Улуг-Хем районнарының удуртукчулары утпас болза эки-дир. Бо чугула негелделерни келир чылын боттандырарын амыдырал болу-ла негеп турар.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.
«Шынның» тускай корреспондентизи.

МОСКВА. Ново-Арбат көвүрүг болгаш «Украина» гостиница.
Фото С. Преображенскийнин. СЭТА-ның фотохрониказы.

Тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи политиказының тиилелгези

ПРАГА. Ядролуг чепсектин шенелделерин хоругдаар дугайында Москва Керээзин делегейниң дүшкүүрлүг чоруун кошкадырының болгаш дайынның айыылын чайладырының талазы-биле улам ыңай хемчеглерже оруктаа баштайгы базым кылдыр бүрүнү-биле деткээнин илереткишаан, тайбын камгалакчыларының чехословак комитеди медеглел парлап үндүргеш, реакцечы чамдык америк ажылдакчыларның ойлук чок үүлгедиишкиннерин, француз чазактың херекке албайн турар туружун болгаш «Москваның ёзузун» үзер дээн бонн милитаристерниң чүткүлүн буруу шапкан. Кыдат Улус Республиканың чазааның Москва Керээзинге хамаарыштыр ээлеп турар тоомча чок туружун медеглелде шиитпирлии-биле буруу шаап турар.

Тайбын камгалакчыларының чехословак комитеди сырый каттыжарынче болгаш Москва Керээзиниң ажыктаны оруг-биле бурунгаар чорууруңга идиглиг болуп турар дээштиг чаа хемчеглерни боттандырарынче бүгү делегейде тайбын талалакчыларын кыйгырып турар.

БУДАПЕШТ. Венгрияның Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, бүгү делегейге сураглыг физик-атомщик Лайош Яноши МТИ агентилелдиң ажылдакчызы-биле беседа кылгаш, агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектин шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Москва Керээзинге изиг байырны чедирген.

Мен кижилер ышкаш кижи болганымда база эртемниң ажылдакчызы болганымда, Москва Керээзинге кончуг өөрүп тур мен деп, Л. Яноши чугаалаан. Мен физик кижи мен, ынчангаш атомнуң күчүлүг күжү канчыгыл дээрзин ылаптыг билир мен. Ынчаарга чамдык эртемденнер болгаш чамдык күрүне ажылдакчылары ол Керээге удурланып турарының ужурун билбес кижи-дир мен. Амдаа хөй-хөй маргылдаалыг айтырыглар туруп турар болбайнван. Ынчалзажок чангыс дап берген-ле ол бүгү айтырыгларны шиитпирлеп шыдавас. Мен Москва Керээзин ол айтырыгларны шиитпирлээринче баштайгы базым деп санап тур мен. Үш күрүнелерниң эгелеп кирипкен ол оруу атомнуг энергияны дайын сорулгаларынга ажыглаарын бүрүнү-биле чайладырынга болгаш чепсегленишкинни бүгү-нити болгаш бүрүн дужүреринге чедирер дээрзинге идегеп тур мен.

БЕЛГРАД. Делегейниң шапкын төөгүзүнге 1963 чылдың августуң 5-тиң хүнү делегей харылзааларында өскерилгелерни көргүзүп турар кайгамчыктыг үелерниң бирээзи болур деп, «Борьба» солун ядролуг чепсектин шенелделерин хоругдаар дугайында Москва Керээзинге ат салганын тайылбырлавышаан бижээн. Ол Керээ ондактыг шенелделерни чок кылыр болгаш делегейниң чаа дугуржулгаларынга калбак болдунар аргаларны тургузар. Москва Керээзин ол солун чепсегленишкинни эндере бүдүрер чоруктуң баштайгы шаптыктаашкыны деп адаан.

ГАВАНА. Тайбынны болгаш улустарның тускай догуннаар чоруун камгалаар куба шимчээшкинниң президентизи, Гавана университединиң ректору Хуан Маринельо мынча деп медеглээн: «АКШ-тың, Великобританияның болгаш Совет Эвилелиниң төлээлекчилериниң аразынга Москвага ат салган Керээ—ол дээрге тайбынче оруктуң улуг ужур-дузалыг быжыг базым-дыр, ындыг болган тудээде, тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынның бүгү талалакчылары анаа сеткил ханышкыны-биле байыр чедирер ужурлуг деп санап тур мен. Бодунуң тускай догуннаашкынын болгаш бодунуң хосталгазын камгалаарындан кажан-даа ойталавас Кубаның улузу чепсек чок тайбын дээш демиселди үргүлчүлээр апаар».

ДЕЛИ. Ядролуг чепсектин шенелделерин хоругдаар дугайында Керээни чер болганда тайбынче оруктуң кылдыр хүлээп көрүп турар деп, «Таймс оф Индиа» солун бижээн. «Нав Бхарат таймс» солуннуң медеглээни болза: «Москва Керээзи дээрге бүгү делегейниң төөгүзүнге чаа эргилдеге чедирер шак ындыг болуушкун-дур. Ол дээрге кижи төрелгетенни узуткап чок кылыры-биле кыжанып турар дайын планнарын тайбын ёзузунуң ашкан тиилелгези-дир.

ПАРИЖ. «Эки эгелээшкин», «Улустарның тиилелгези» деп ындыг эгелерниң адаанга, неделя санында үнер «Франс Нувель» деп солун бодунуң залчеглиг дугаарының ээзэн каш чүүлдеринге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Москвага ат салдынган Керээге байыр чедирген. Ол Керээни хүлээвес чорук дээрге, делегейниң улустарының хөй-хөй чылдарда үндүрүп келген ол күжениишкиннерин, чорудуп келген демиселиин херекке албааны ол болур-дур деп, ук солун демдеглээн. Ол дээрге медереадит чоруктуу өскуңары болгаш баш мунгаш байдалга таваржыры-дыр. Москва Керээзиниң чарган чорук, ол дээрге кижиниң тиилелгези-дир, делегей харылзааларынга дайынның угаан-сарыыл чок чорууң угаан-сарыыдыг чоруктуң ашкан тиилелгези-дир, хамыктың мурнунда бүгү кижи төрелгетенниң амыдыралчы эрге-ажыктарын илередип турар социалистиг чаагай сеткилдиг чоруктуң тиилелгези-дир деп, «Франс Нувель» онзалап демдеглээн.

РИМ. Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Москва Керээзин чарганының түңнелинде чаагай сеткилдиг чорук, ол-ла ёзуга улам ыңай уламчылаарының дугуржулгазы болгаш чүткүлү илереттинген деп, «Оссерваторе Романо» солун бижээн. Бурунгаар дыка улуг базым кылдынган дээрзин демдеглээри кончуг тааланчыт-дыр. Ёзулуг-ла кижизиг бодалдар бирги черже үнүп турар-дыр деп, ол солун уламчылап бижээн.

САНТЬЯГО. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээге Москвага ат салганының дугайында дыңнадыг Чилиниң бүгү-ле солуннарының кичээнгейиниң төвүнде туруп турар. Солуннарның улуг эгелеринде бижип турары болза: «Москвага төөгүлүг Керээге ат салган», «Ядролуг чепсек чок болзун», «Делегейниң чугула документизи».

Чилиниң Коммунистиг партиязының органы «Сигло» солуннуң «Тайбынның тиилелгези» деп мурнуку чүүлүнде демдеглээни болза: ядролуг чепсектин шенелделерин хоругдаар дугайында үш талалыг дугуржулга тайбынның бүгү талалакчыларының төөгүлүг тиилелгези болган.

КОЛОМБО. Ядролуг чепсектин шенелделерин хоругдаар дугайында Москвага ат салган Керээ болза, кедергей улуг төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкун-дур деп, «Виракесари» солуннуң мурнуку чүүлүнде бижип турар. Тайбынны үнелеп турар бүгү-ле кижилер ол Керээни чугаа чок деткип турар. Ол Керээниң соруккиирикчизи болган совет премьер-министр Хрущев өөрүп турар болгаш янзы-бүрү социал-ниитилел системаларлыг күрүнелерниң тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынының принцивин Совет Эвилели хажык чок чорудуп турар дээрзин мөңгези-биле бүзүреддиг бадыткаан деп, ол солун оон ыңай бижээн.

БЕЙРУТ. Ядролуг чепсектин шенелделерин хоругдаар дугайында Керээге ат салган чорук, чер кырында чаагай сеткилдиг бүгү кижилерниң тиилелгези болган деп, «Ан-Нида» солун бижээн. Бүгү кижи төрелгетенниң бо өөрүшкүзүнге Совет Эвилелиниң кол ролюн болгаш Н. С. Хрущевтуң хууда ачы-хавыязын кым-даа хүлээп көрбейн барып шыдавас деп, ол солун уламчылап бижээн.

* * *

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Керээге каттыжар дээн даштыкы чурттарның чазактарының шиитпириниң дугайында дыңнадыгларның кээри үргүлчүлеп турар.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээге ат салыышкыннары

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентилери В. Вашедченконуң болгаш М. Сагателянның дамчыдып турары болза:

Август 8-те Вашингтонну-биле 8 шак 45 минута (Москваны-биле 15 шак 45 минута) турда, агаарга, космос делгеминге болгаш суг иштинге ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээге каттышкан чурттарның чазактарының төлээлекчилериниң бо Керээге ат салыышкыны АКШ-тың күрдепартаментизинде эгелээн. АКШ-тың күрүне секретарының хүлээлгезин күүседип турар Дж. Болл Керээге ат салыры эгелээриниң мурнунда допчу медеглел кылган.

«Каттышкан Штаттарның, Великобританияның болгаш Совет Эвилелиниң аразында бо Керээ болза, улам дүрген хөй бүдүрүп турары-биле бистиң курлавырларывысты төтчеглеп, тиилелге чедип алдынып шыдавас болгаш чаңгыс-даа угаазылалдыг кижини хайыралавас дайынга белеткеп турар чепсегленишкиннерниң эндере бүдүрүүшкүнүн соксадыр болгаш ону контрольга тургузар оралдажыышкыннарга эгени салыр деп шиитпирни хүлээп алган ядролуг үш улуг күрүнелерниң дангыраглыг бижии болур» деп Болл бодунуң медеглелинге чугаалаан.

Оон ыңай Болл бо угланыышкынга моон соңгаарргы дешпилгени чедип алыр төлээде тайбынга ынакшылдыг бүгү күрүнелерниң хөделиишкиннерин каттыштырарының эргежок чугулазын демдеглеп, ядролуг шенелделерни хоруп турар Керээни чарган чорук «бүгү делегейге чөптүг болгаш быжыг тайбынның хандырарынга эргежок чугула эң калбак хемчеглерге моон соңгаар-даа чедирер» дээрзинге идегелин илергейлээн. Делегейниң барык бүгү күрүнелери бо Керээге каттышкан турар үени идегел-биле манап турар бис деп Болл чугаалаан.

Австралияның АКШ-та элчини Говард Бил бодунуң чазааның өмүнээзинден Керээге бир дугаарында ат салган.

Австралияның элчининиң соон дарый Керээге Мексиканың болгаш Канаданың элчиннери ат салган. Агаарга, космос делгеминге болгаш суг иштинге ядролуг чепсектин шенелделерин хоруур дугайында Керээ болза, эң чугула болгаш эң улуг баштайгы базым болур дээрзин Канаданың элчини Ш. Ритчи медеглээн. Канаданың даштыкы херектер министри П. Мартиннин бо Керээ болза «кадык бодалдың тиилелгези» болур деп айыткан медеглелин ол номчаан.

Канаданың элчининиң оон ыңай чугаалааны болза, бо Керээ чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле моон соңгаарргы базымнарга үндезинни салыр боор дээрзинге идегеп турар бис. Бистиң ниити эрге-ажыктарывыс бар болуп турар өске-даа алырларга болган районнарга дугуржулгаларны кылырынга таарымчалыг байдалдарны бо Керээниң тургузарын манап турар бис. Керээниң кол ужур-дузазы чүдел дизе, улуг күрүнелерниң аразынга моон соңгаарргы дугуржулгага эге болган турун болурунда, ындыг дугуржулга чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин соксадырынга, үрегдээшкинниң бүгү чепсектерин чоорту узуткаарынга, бот-боттарынга бүзүрежир чоруктуң болгаш найыралдың улгадырынга, бүгү кижи төрелгетенниң тайбынының болгаш чечектелиишкининиң үезинче киреринге чедирер апаар деп, Индияның элчини Б. К. Неру чугаалаан.

Англи болгаш орус дылдарга бижээн Керээни салып каан столдуң чанынга 15 минута санында элчиннер удаа-дараалаштыр кээп турганнар. Боттарының чазактарының даазаның ёзугаар олар бо Керээге ат салып турганнар.

Бүгү хүннүң дургузунда Керээге 26 чурттарның элчиннери ат салган турар ужурлуг. Австралияның, Мексиканың болгаш Канаданың төлээлекчилериниң соон дарый Керээге Чаа Зеландияның, Индияның, Филиппиннерниң, Малайяның, Либерияның, Таиландының, Иранның, Польшаның, Бельгияның, Болгарияның, Италияның, Ирландияның, Афганистанның, Румынияның, Тунистиң, Кипрниң, Югославияның, Финляндияның, Чехословакияның, Израильдиң, Гондурастың, Венгрияның, Чилиниң элчиннери ат салыр.

Керээге каттышкан чурттарның элчиннер бүрүзү анаа ат салган соонда допчу медеглел кылып турар.

Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам ыңай чавырылдырарынче болгаш чепсегленишкинни дүжүреринче угландырган чаа тодаргай дугуржулгалар ол баштайгы базымның соон дарый болур дээрзинге идегелин олар шуптузу илергейлеп турарлар.

Дилеп, тып тур

Үе-шагның
негээн,
манаан,
ойу келген.
Чаалашпас,
халдашпазын
магадылаан
Чаагай сеткил
улузунуң
тура-соруун
Үлегер бооп,
улуг чурттар
ээрип тур.
Качыгдалды
хойну көрген
Россия,
Каттышкан Хаан,
Штаттар-даа
күрүнези
Амгы дайын
халавындан
чайлаарының
Аргаларын,
эге суурун
дилеп,
тып тур.
Агаар,
космос,
сугларывыс
делгемнерин
Ядролуг
частыышкындан
бохталдырбайн,
Арыг сеткил
кожа-хелбээ
догуннаар дээш,
Атты салып,
дугуржуп-даа
турар-дыр бис.
Москвадан
чаңгыланган
солун медээ
Парлалгалар,
эфир дамчааш,
четпээн чер чок:
«Соок дайын»
шуурганынга
могаан диптер
Соруң кирип,
идегеп-даа
турарлар-дыр.
Сезиглелдер,
кыжаныглар
турбас кылдыр
Чепсектерни
шенээр туржук,
дүжүрери,
Дайынның бак,
бүгү-ле бар
артышыны
Тайылзын дээш,
демисежир
ужурлуг бис.

С. МОЛДУРГА.

Баштайгы өөрүшкүлүг базым

Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң, АКШ-тың, Англияның чазактарының төлээлекчилери агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелдезин хоругдаар дугайында Керээге ат салганы дээрге, чүгле ол үш улуг күрүнениң ажылчы чонунга эвес, харын бүгү кижи төрелгетенге чаагай болгаш өөрүнчүг херек болур. Ол хүн—августуң беш төөгүде демдеглелдиг хүн болуп артар.

Ядролуг чепсектин шенелделерин хоругдаар дугайында Керээни чарганы болза, делегей байдалының эң чугула өске-даа маргылдаалыг айтырыгларын, оон иштинде чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыын шиитпирлээринге баштайгы базым болуп турар деп тайбынга күзелдиг кижи бүрүзү үнелеп турар болгаш бо чорукка бистиң Совет чазаавыстың, оон баштыңчызы Никита Сергеевич Хрущевтуң тайбын дээш, найырал дээш, чаа дайынны болдурбас дээш кызымаккай ажыл-чорудулгазын совет кижилер изиг-биле деткип турар.

Моон-биле кады ол керээге ат салганынга удурланган Кыдат Улус Республиканың чазааның медеглели совет кижилерниң, бистиң эртем ажылдакчыларының улуг килеңнээшкинин болдуруп, тайбын болгаш дайын талазы-биле айтырыгларны шиитпирлээринге кыдат удуртукчулар сыр өске оруктаа туруп турарын ол медеглел база катап херечилеп турар-дыр.

Тываның эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары бистер, төрээн партиявыстың болгаш чазаавыстың мөңге тайбын дээш чүткүлүн бүгү совет кижилер ышкаш чүректиң ханызындан бүрүн деткивишаан, бистиң чуртувустуң тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказын нүгүлдеп турар кыдат удуртукчуларның шын эвес туружун килеңнээшкин-биле буруу шаап тур бис.

В. ОЧУР,
төөгү эртемнериниң кандидаты.

Ирак улусту өлүрүп хыдыырын соксадыр

ПАРИЖ. (СЭТА). Иракның Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюрозунуң кежигүнү Анвар Мустафаның бүгү коммунистиг партияларга, делегей парлалгазынга, хөй-ниитиге үндүрген кыйгырыында чугаалап турары болза: «Ирактың реакцылыг чагырыкчылары курд улуска удур бужар-чүдек дайынны өөскүдүп үндүргеш, ирак улустуң дээрезолдарынга болгаш кыстарынга удур күчүлепдиң эң-не бужар, ханныг үүлгедиглерин улам күштелдирген». Бо кыйгырыгны Францияның «Франс нувель» деп солунунга парлап үндүрген.

«Социализмниң болгаш коммунизмниң тиилелгезиниң база империализмни узуткаарының чүс чылында, кажан кара диптиң эң ыраккы районнарында безин чүс-чүс миллион кижилер колониалдыг кулданыгдан хосталып, боттарының хамаарышпас национал күрүнезин тургузуп турар үеде, курд улустуң бодунуң дылынга чугаалаар болгаш ону өөренир, бодунуң национал ук-саа-салгалын катап тургузар болгаш хөгжүдер эргезин, а ол ышкаш бодунуң иштики херектерин боду башкарар эргезин тыпсырындан ойталап турар-дыр» деп кыйгырыгда айтып турар.

Антикоммунизм лозунгунга шыптынып алгаш, курд улустуң чөптүг шимчээшкинниң боой тудар дээш, СЕНТО-нуң империалистиг күрүнелери-биле чажыт дугуржулгаларны чарган Ирактың амгы чагырыкчыларын империализмниң айбычылары кылдыр кыйгырыг сойгалап турар.

Ирак улус-биле эп-сеткил каттыштырылгазының кампаниязын органызастаар, курд улуска удур чорудуп турар араатанзыг хемчеглерге удурланыышкынны медеглээр, Курдистанда дайын чорудулгаларын соксадырынче ирак чазактың албадаар, курд улустуң автономиязынга эргезин хүлээп көөрүн чедип алыр, эриншаажылалды болгаш күчүлээшкинни соксадыр, чуртка хоойлу-дүрүмнү катап тургузар болгаш бүгү хамаатыларга демократтыг эргелерни тыпсырын негээр деп, ол кыйгырыг делегейниң хөй-ниитизин кыйгырып турар.

Шенээринге белеткенип турар

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциядан каш муң-муң километр ырак турар Оожум океанның мурнуу талазында ядролуг шенелделерни чорудар баазаны француз чазак тудуп турар. Парижтиң кежээ үнер «Франс-Суар» солунунуң дыңнатканы-биле алырга, француз чаа атомнуг баазаның тудуунга киржир кылдыр даштыкы легионнуң бешки полк шериин олче чоруткан. Ам француз шериг тускай эртемниглерниң тургузуп турары водородтуг бомбаларның шенелделерин чорударынга ол баазаны ажыглаар.

Совет Эвилелиниң дузаламчызы

БЕЛГРАД. (СЭТА). Чер шимчээшкининден бузулган Скопль хоорайда Совет Эвилелинден чүъктер улам хөйү-биле кээп турар. Хоорайга совет эм аймаан болгаш аъш-чемни чедирип келген. Чоокта чаа цемент чүдүрген 56 вагоннуг поезд чеде берген. Бо болза хоорайны катап тургузарынга Совет чазактың берген цементизиниң чүгле чамдык кезии-дир. Цемент чүдүрген поездилер чоокку хүннерде база келир деп турар. Чигир, далган болгаш дилиг материалдарын база удавас чедирип кээр.

Совет Армияның тускай инженер кезээ Совет болгаш Югослав чазактарның дугурушканын ёзугаар Скопльде чеде берген болгаш бузундуларны арыглап аштаар талазы-биле ажылдап эгелээн. Ол кезек эргежок чугула техника-биле чепсегленген. Совет сапёрлер хоорайның чер шимчээшкининден эң-не улуг качыгдаашкынга таварышкан районнарында ажылдап турар.

ГАИТИДА БАЙДАЛ

ПАРИЖ. (СЭТА). Гаитиже шургуп кирген чепсектиг эмигрант отрядтарны Фор Либерте болгаш Уанаминте районнардан «чайлаткан» дээрзин Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи Гаитиниң чазааның тускай дыңнадыын барымдаалааш, Порт-О—Пренсадан дамчыткан. Фор Либертениң гарнизон шерии ийи шактың дургузунда удур тулчуп келген болгаш оон дараазында удур шавар халдаашкынны кылган. Халдап кирген 100 хире кижи өлүртүп болгаш балыглаттырып когаралга таварышкан.

Фор Либертеге болгаш Уанаминтеге шериг хемчеглерниң соонда, аткаарлаан эмигрант отрядтарның бир бөлүү «далайже кирген», а өске бөлүү Доминикан Республикаже чорутткан дээрзин ол дыңнадыгда айтып турар. «Эмигрантылар Доминикан Республиканың шериниң хевин кеттинген болган» деп дыңнадыгда база чугаалап турар.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чурттуң соңгу эрининге гаити эмигрантыларның чепсектиг отрядтарының халдаашкынын узуткаан деп АП агентилелдиң корреспондентизи, тускай медээлерни барымдаалааш, Порт—О—Пренсадан дыңнаткан.

Соңгу район Гаитиниң чазааның бүрүн контролюнда турар деп, иштики херектер министриниң канцеляриязының болгаш национал камгалалдың төлээлекчизи корреспондентилерге медеглээн. Ындыг болза-даа бо районда дайын байдалы хевээр артпышаан дээрзин, ол немеп чугаалаан.

Гаитиниң даштыкы херектер министриниң хүлээлгезин күүседип турар Раймон халдап келген отрядтарны узуткаан дугайын корреспондентилерге база дыңнаткан.

Ындыг түрбүжежок, телеграф агентилелдерниң корреспондентилериниң Вашингтондан болгаш Санто-Домингодан дыңнадыгларын барымдаалаар кээрге, Гаитиде байдал тодаргай эвес болуп артпышаан.

Улангомга болган спартакиада

Моол Арат Республиканың барыын талакы аймактарының ийиги спартакиадазы чоокта чаа Убсунур аймактың Улангом хоорайга чедиишкинниг болуп эрткен. Ол спартакиадага Баян-Өлгий, Ховду, Завхан, Убсанур, Хүбсүгүл, Говь-Алтай аймактарның шылгарангай 400 ажыг спортчулары киришкен.

Алды аймактарның шылгарангай спортчулары спорттуң чеди чүүл хевирлеринге маргылдаа чорутканнар. Спартакиаданың түңнелинде бирги черни Хүбсүгүл, ийиги черни—Убсунур, үшкү черни—Гови-Алтай аймактарның спортчулары ээлээн.

Спартакиадага киришкен 100 ажыг күрүне рекордсменнериниң хойу боттарының мурнуку чедиишкиннерин хевээр камгалап алгылаан болгаш элээн каш спортчулар рекордун чаарткан-нар. 17 спортчулар күрүнениң чаа рекордтарын тургусканнар.

Алды аймактарның спартакиадазындан 46 спортчулар республиканың ийиги спартакиадазынга киржир эргени чедип алган. Уран-мерген талантызы-биле шылгараан 39 кижи Моолдуң анаяктарының болгаш студентилериниң ийи дугаар улуг наадымынга киржир кылдыр бадылаттырган. Оларның чамдызы Завхан аймактың культура ордузунга тергииниң уран мергежилдиглерниң «Эштелге» деп чыыжынга киришкен.

(«Үнэн» солундан).

КИНОТЕАТРЛАРГА

АВГУСТ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шугумналчак рейс» 9.30, 11.10, 12.50, «Он алдыгы час» 2.30, 4.30, 6.10, 8, 9.140 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Бөдүүн кижилер» 11.15, 1.15, «Үш мушкетер» (1-ги сериязы) 3.15, «Үш мушкетер» (2-ги сериязы) 5.15, 9.15 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: Киносборник 10.30, «Бедик» 12.30, «Орук белдиринге» 4.30, 6.30, «Риша хөлде», «Орук белдиринге» 8.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Чеди эне» 11.15, 1.15, «Кызыл болгаш кара» (1-ги сериязы) 3.15, 7.15, «Кызыл болгаш кара» (2-ги сериязы) 5.15, 9.15 шактарда.
ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Маяковский мынчаар эгелээн» 11, 1, 3, «Шыңгыы херээжен» 5, 7, 9 шактарда.

АВГУСТ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга программалар 10.40, «Орус хуулгаазыны» (1-ги сериязы) 11.10, 1.20, 3.30, 5.40, 7.50, 10 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Орус хуулгаазыны» (1-ги сериязы) 11.15, 1.15, 3.15, 7.15, 9.15 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Он алдыгы час» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Орук белдиринге» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.
ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Чажыт назылыглар» 7, 9 шактарда.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур. Чамдык черлерге чаашкыннар чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Агаарның температуразы: республикага—22—27, а Кызылга—25—27 градус чылыг. Хат ой—тавында.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, кожээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийже амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлегүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийже амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кожээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27, Информация килдизиниң 20—60, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—00890. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылдан үнделиреттинген

1963 ч. АВГУСТ 13 вторник

№ 191 (5595).

Өртээ 2 көп.

Эш Н. С. Хрущевтуң Югославияга дыштанып баар деп турарынга

Эрткен чылдың декабрьда Совет Эвилелинге дыштанып чоруп турган үезинде Югославияның Коммунистер эвилелиниң чиигине секретары, Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының президентизи Иосип Броз Тито СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевту дыштанылгазын кадайы-биле кады Югославияга эрттирери-биле деп чалааның парлалгага дыңнаткан болгай. Ол чалалганы өөрүп четтиришкин-биле хүлээп алган турган.

Эш Н. С. Хрущев кадайы-биле бо чылдың август 20-де Югославияга дыштанып чеде бээр. Эш Н. С. Хрущевту СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның кежигүну, СЭКП Москва хооркомунуң бирги секретары эш Н. Г. Егорычев, СЭКП ТК-ның кежигүну, СЭКП-ниң Ленинград үлетпүр обкомунуң бирги секретары эш В. С. Толстиков олар үдеп чоруур деп турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Чуртта ном үндүрер черлерге, полиграфияга болгаш ном садыглаашкынынга удуртулганы эккеидер сорулга-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң парлалга талазы-биле эвилел-республика Күрүне комитедин тургусканы болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Күрүне Комитединиң эргезинге шилчидер ужурлуг организацияларының база бүдүрүлгелериниң ат-даңзызын бадылаарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге дааскан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң парлалга талазы-биле Күрүне комитединиң даргазынга — ССРЭ-ниң министринге эш Павел Константинович РОМАНОВТУ томуйлаан.

Ховунун ажыл-ишчилеринде

* * *

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Кааң хүннер ажаап алышкын ажылдарын калбартырынга дузалап турар. Август 12-ге чедир республикада 4 муң гектар хире чочак-тараа кестинген. Кызыл-тас болгаш арбай кезиилдези эгелээн. Каа-Хемниң «Буруңгаар», Улуг-Хемниң «Х Улуг хурал», Бии-Хемниң «Хадың» болгаш «Тиилелге» колхозтары чочак-тарааның кезиилдезин база бастырылгазын дооскан. «Межегей», «Тиилелге», «Элегес», «Өөк» совхозтар чочак-тараа кезиилдезин доозарынга чоокшулаан.

Оон-биле кады чочак-тараа кезиилдезин куду темпилиг чорудуп турар ажыл-агыйлар ам-даа бар. Тес-Хем бүдүрүлге эргелелинде чүгле Ленин аттыг колхоз ажаап алышкынче эгелеп кирип, 20 гектарны кестирген. Оон өске колхозтар болгаш «Тес-Хем» совхоз чочак-тараа кажан бышарын база сывынга тургаш, төглап дужуп эгелээрин манап турар. «Сут-Хөл», «Найырал», «Барлык» совхозтар, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Таңды районнарның колхозтары чочак-тараа кезиилдезин оожум чорудуп турар.

Чочак-тарааның кезиилдези-биле бастырылгазының аразында улуг үзүктелиишкин бар. «Улуг-Хая» совхоз 160 гектарны кестиргеш, оон чүгле 10 гектарны бөлдүрүп, бастырган. «Элегес» совхоз 315 гектарны кестирген хиресинде оон бастырылгазынче амга чедир эгелеп кирбээн. Ындыг янзылыг чорук «Өөк», «Тиилелге», «Межегей» совхозтарда, Бии-Хемниң «Кызыл-тараачын», «Искра», Каа-Хемниң «Коммунизмче орук» колхозтарында база Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында бар. Каа-Хем районнуң Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң удуртукчуларында (даргазы эш Бархатов, агроном эш Брагин) «чиг хөзнер» илереп турар. Ында чочак-тарааны шагда-ла ажаап ап болур турган, ындыг болза-даа бо ажыл-агый ону кезип алырынга амга чедир белен эвес болуп турар. Оон ужурунда чочак-тараа ам-даа бышпаан, ажаап алышкынны эгелээри элеп деп эштер Бархатов болгаш Брагин олар бадыткап турар эвес ыйнаан? Олар ажаап алышкын эгелээрин манап турда чочак-тараа сыпка тургаш, төглап дужуп каап болур.

Ажыл-агыйлар кызыл-тас, арбай кезиилдезин чорудуп турар. «Тиилелге» совхоз сула ажаап алышкынынче эгелеп кирген. «Шекпээр», «Барлык», «Чыраа-Бажы», «ҮТКА 25 чылы», «Улуг-Хая», «Көк-Тей» совхозтар. Каа-Хемниң «Буруңгаар» колхозу тараа культураларының ажаап алышкынын чорудуп турар. Көк-тейжилер чаа дүжүттүң баштайгы 5 тонна тараазын тараа хүлээп алыр черже чоруткан.

Нурүне шыгжамырынче тараа кирип эгелээн. Ындыг болза-даа республикада 260 тараа комбайннары амга чедир белен эвес. Таңды районда байдал сиза дүвүрээзиниг болуп турар. Ында 140 комбайн агрегаттары ажаап алышкынга белетиеттинмээн. «Тиилелге», «Элегес» совхозтар, дуржулга станциязы (кол инженерлери эштер Юркевич, Стамиин, Суворов) мурнукузу хевээр хожудап турар. Узамдыгышкындан уштунар болгаш комбайннарны мастерскаялардан ховү турлагларынче үндүрер үе келген.

Сөөлгү хүннерде бүгү республикага суггур чгашкыннар чагган. Хөрзүн чөтчир ол-шыкты алган. Чочак-тарааның тавычаларын бөлдүрүп, оон хестаңган хевүларны аңдарар болгаш оларга өдүрүглярының аразын сайзырадыр культураларны тарыырынга амгы үе аажок таарымчалыг. Ол болгаш изип чылаан хөрзүнге тарааны чаштырып каарга дүрген өзүп үнер болгаш бүдүн чартык ай болганда хөй когаам массаны бээр. Ону сиген кылдыр кезип ап азы кышкы үеде ажыглаар одар кылдыр артырып болур. Оон ажыктыг болуру чигзиниг чок. Ынчангаш чүгле тарылга чорударының хуусаазын эрттирбейн дүрген өзер культураларны тарыыр херек.

Тараа культураларының ажаап алышкынының фронтузу калбарып турар. Ажылдың баштайгы хүннеринден эгелээш бүгү механизаторлар, тускай эртемниглер тараа кезиилдезиниң бедик темпизи дээш демиселди күштелдирер, тарааны өй-шаанда ажаап алыр, чаңгыс-даа килограмм чидириг болдурбас ужурлуг. Тываның тараажыларының чугула сорулгазы ол.

---- o ----

БАШТАЙГЫ ТАРАА

СУШЬ (телефон-биле). Бо солунну өрүп турда, бистиң редакцияга Бии-Хем районнун «Тиилелге» колхозундан өөрүшкүлүг медээ келген: ук көдээ ажыл-агый артелинде кызыл-тас ажаап алышкыны эгелээн. Колхоз баштаар черниң даргазы Никифор Петрович Кононенконуң биске дыңнадып турары болза: Бо чылын бистиң ажыл-агыйывыс дүжүт ажаап алышкынынга чедиишкинниг белеткенген. Кол-ла чүве болза, комбайннар септелгезин өй-шаанда доозар аргалыг болганывыс болур. Тараа ажаар чеди комбайнны септээр тургаш, оларны бөгүн белен кылып алган бис. Дүүн оларның дөртүн ховү турлаанче үдеп үндүрген бис. Арткан үш комбайн бо хүннерде база-ла тараа шөлдеринче эжилдирип кирилтеринге белен.

Ынчаарга оларның кылыр ажылы ындыг-ла белен эвес — 3 муң гектар черниң тараазын ажаап алыр ужурлуглар. Бо хүннерде колхозтуң тараа шөлдеринде кол тараа культуразы кызыл-тас комбайн-биле дөрт кезип безин болур кылдыр бышып турар. Комбайнёрлар Салчак Марат, Павел Ящиков оларның башкарганы ховү корабльдери Бегирээ деп черде кызыл-тасты кестирип кирипкеннер. Алдарлыг чеди чылдың бешки чылының чаа дүжүдүн сөөрткен баштайгы ийи автомашина колхозтуң төп шанында чедип келген.

Тываның улус ажыл-агыйынга магалыг белек

(Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнү тудуп дооскаңы-биле холбаштыр)

КЫЗЫЛДЫҢ АЖЫЛЧЫ ЧОНУНУҢ МИТИНГИЗИ

Бодунга оңаашкан кандыг-даа даалганы ыявыла күүседир дээш болдунар-ла аргаларны дилеп тып ап турар кижилер, коллективтер ол сорулгазын чогуур хуусаазында күүседип, ажылының түңнели-биле өскелерни өөртүп турар болгай. Ындыг коллективтерниң бирээзи көвүрүг тудуунуң Ленин орденниг № 2 кол эргелелиниң № 5 отрядының Улуг-Хемни кежилдир Кызыл хоорай чанында улуг көвүрүгнү тудуп дооскаш, Тываның ажылчы чоннарын өөрткен көвүрүг тудугжуларының Кызыл участогунуң коллективи ол болуп турар.

Бо отрядтың күш-ажылчы допчу төөгүзү шынап-ла кончуг солун. Отряд бистиң Төрээн чуртувуска конгүг аар-берге үеде, немец фашистерге удур Ада-чурттуң Улуг дайынының баштайгы чылдарында тургустунган. Ол коллектив дайынның берге чылдарында бомбалар болгаш үгер-боо октары дүжүп, частып турда, бергениң-бергезин көрүп тургаш, көвүрүг тударының берге, нарын чаңчылынга чаңчыгып, өзүп, күш кирип, быжыккан.

Отрядтың кежигүннери Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Совет Армияның шериглери-биле кады Европаның хемнерин кежилдир көвүрүглерни Венгрияга чедир туттунуп, гитлерлиг Германияга түр ажелеткен Чөөн Европада акы-дуңма улустарны хостаар дээш. Бистиң шериглеривистиң барыын чүкче тиилелгелиг шимчээшкининге боттарының амы-тынын харамнанмайн дузалажып чораан, оон дедир Төрээн чуртунче ээп чанып ора, эрги көвүрүглерни септевишаан, чааларны тудуп келгеннер. Ындыг көвүрүглерни Молдавияга, Украинага, бистиң чуртувустуң төп районнарынга олар дыка хөйнү кылганнар.

Кур болгаш куруккан черлерни шиңгээдип алырынче эгелекчилерни партия кыйгырып, чорудуп турар үеде көвүрүг тудуунуң бешки отряды кур черлерде тургустунган тараалан совхозтарның чаа оруктарынга көвүрүглер тудуп тургузар дээш бирги ээлчегде чорупкан.

Оон соонда, 1958 чылда Абакан—Тайшеттиң аразында комсомолчу онза чугула шалыпчы демир орук тудуу эгелей бээрге көвүрүг тудуунуң бешки отряды Абаканга база хамыкты мурнай чедип келген. Ынчангаш Сибирьниң терең болгаш шапкын суглуг хемнери Енисей биле Абаканче болгаш өске-даа хемнерже шаап халдаашкынга оон чаа-чаа тиилелгелери, маадырлыг чоруктары база эгелээн.

Ынчангаш көвүрүг тудуунуң № 5 отрядында ажылдап турар улуг-даа, биче-даа назылыг кижилер шуптузу бодунуң ажыл-херээниң чаартыкчылары, рационализаторлар болуп турарында кижи кайгаар чүве чок. Мында челимчелиг болгаш чедимче чок байдалдарны бодунуң амыдыралында чаңгыс удаа эвес көрүп келген кырганнар-биле ажыл-херектиң, амыдыралдың кадыг-бергезин көрбээн аныяктар бир эп-сеткилдиг, найыралдыг чурттап, ажылдап турарлар.

Бодунуң ажыл-херектери-биле бүгү чуртка алдаржаан бо улуг болгаш найыралдыг, сагылга-чурумнуг коллективти көвүрүг тудуунуң хоочун ажылдакчызы, кезээде ажылдың чаа аргазын дилеп чоруур Иван Алексеевич Митрофанов удуртуп турар. Көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, оон иштинде Кызылга көвүрүг туткан тудуг участогунуң ажыл-ишчилери кызыңдан кыра чаа, мурнакчы чорукттуң эгелекчилери. Эптеп тургузар демир-бетондан көвүрүг фундаментилерин, баганаларын кылырының, демир конструкциялардан көвүрүгнүң оорталарын эптеп кылырының чаа аргалары бо коллективке тывылган. Бо коллективтиң ажылдакчыларының кол принциви тудугну дүрген, чиик өртектиг, эки шынарлыг болгаш чараш кылдыр кылыры.

* * *

1963 чылдың август 10-да, совет тудугжу хүнүнүң бүдүүзүнде, мурнунда чүгле чалгынныг күш ужуп, чакпалыг балык эштип эртер деп бодаттынар турган, ам совет кижилерге чагырткан терең болгаш шапкын суглуг Улуг-Хемни кежилдир Кызыл хоорай чанында туткан көвүрүгнүң чанынга кижилерниң, машина-техниканың хөйү ужу-кыдыы көзүлбес арга-арыг дег апарган турган. Ол болза Кызылдың ажылчы чоннарының Улуг-Хемни кежилдир Тывада бирги даш-бетон көвүрүгнү байырлалдыг байдалга ажыдып турганы ол. Кызылдыы-биле 15.00 шакка чедир ээлээш-ле минуталар арткан. Машиналыг, аъттыг, чадаг кижилерниң шуужуп келиишкини улам-на тулуктеп турган.

— Ха-а, бо көвүрүгнүң магалыын аа, чүнүң-биле, кымнар ынчаар кылып каар чоор!

— Көвүрүг тудар талазы-биле эртемниглер даш, дөй-довуракты демир-биле холуй шуткуп турган кылып каапы ол-дур ийин, бөгүнгү «Шын» солунда оларның чуруктарын парлап каан чорбайна, эрес эр кейлер-дир ол! — дижип, чамдык кижилер чугаалажып турганнар.

СЭКП Кызыл хоорай комитединиң бирги секретары эш П. Киселёв байырлыг митингини ажыткаш, көвүрүгнү хүлээп алыр талазы-биле күрүне комиссиязының даргазы, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы эш Н. Кессовна сөс берген. Күрүне комиссиязының даргазы көвүрүгнүң шынарын бедик-биле үнелээн.

— Көвүрүглеп шимчээшкинниң байырлалдыг байдал-биле ажылдарының бөгүн мында сеткил-сагыштың ханызындан изиг байырны силерге чедирерин төрээн хоорайынар чанында, Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнү туткан комплекстиг бригаданың ажылчынналары мецээ дааскан чүве, эштер — деп, бригадир эш Н. Иванов бодунуң сөзүн эгелээн. Бо митинг, силер бүгүдениң өөрүшкүлүг арын-нүүрүнер бистерге эң эки шаңнал, бистиң берге күш-ажылывысты эң-не бедик үнелээни ол деп билип тур бис. Бо көвүрүг бистиң бригадавыстың баштайгы ажылы эвес чүве, ындыг-даа болза, бис мааа бойдустуң бергелерин ажып эртип турган, маадырлыг чоруктуң база бир школазын эртивис. Маңаа бистер бистиң дуржулгалыг аныяк инженер-проравывыс эш Чепкасовтуң эгелекчи санаалын ёзугаар көвүрүгнүң сугта турар баганаларын Кызылдың чыккылама соогунда доштуу ооп турган, Улуг-Хем-биле доштуу хунаажып турган тургустувус. Бистиң ол дидим хереэвистиң тиилелгелиг болурунга бүзуревестер база турган. Бистиң эң дээре мастерлеривис болгаш ажылчыннарывыс Д. Джуган, Павел Гетьман, Краснобаев, Костецкий, Бежан, бистиң бригаданың өске-даа шупту ажылдакчылары боттарының берген ажылчын сөзүнге ээ болуп шыдавайн, ажылчын ат-алдарын ышкынарлар деп бодаар силер бе? Чок, олар ынчанмастар!

Чеди чылдың бешки чылының планнарын хуусаа бетинде күүседип, бистиң чуртувуска коммунизм тургузарының программазын күүседиринге күш-ажылчы үлүүнерни улам-на көвүдедиринерни силерге күзеп тур бис — деп, эш Иванов сөзүн доскан.

Тываның болгаш Кызыл хоорайның ажылчын аңгызының эң улуг отряды болур, автомашиналар чолаачыларының улуг армиязының мурнундан ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты Н. Пилипчук чүве чугаалаан. Бистиң шимчээшкинивиске ам күскү туттаашкын-даа, часкы дош бадыышкыны-даа шаптыктап шыдавас болган.

Чолаачы мен, ынчангаш чолаачы эштеримниң дааскаңын ёзугаар бистиң көвүрүүвүстүң тудугжуларының бригадирин акымны кужактап, ошкаксаам кээп тур дээш, ол эш Ивановка челе бергеш, оон-биле ошкажыпкан.

Ажылчын кижи берген сөзүн канчаар ээлээрин көвүрүг тудугжулары биске көргүскеннер. Көвүрүгнү ажытканынга бистер шупту өөрүп тур бис. Ындыг-даа болза, Төрээн чуртувуска бистиң күш-ажылчы өреви улуг. Хоорайның чамдык үлетпүр, транспорт организацияларының чартык чылдың бүдүрүлге планын күүседип шыдаваннар деп, эш Пилипчук чугаалаан.

Индирге туүйбу заводунуң ажылчыны Нууяар Амыр үнүп келгеш, маадырлыг көвүрүг тудугжуларынга туүйбу заводунуң ажылчыннарының болгаш Улуг-Хемниң он талазында чурттап турар ажылчы чоннарның мурнундан изиг байыр чедирген.

— Эргим эштер, көвүрүг тудугжулары, көвүрүгнү хуусаа бетинде ажыглалга бээр бис деп хүлээлге алгаш, ол сөзүнерге ээ бооп, бистиң хоорайывыстың ажылчыннарынга эки үлегерни көргүскен силер. Улуг-Хемни чагырып алыр дээш, үйгу-чылын, дыш чок, изиг, соокту тоовайн ажылдап тургаш, улуг тиилелге чедип алганынарга бис өөрүп тур бис!

Байырлыг митингиге көвүрүг тудуунуң № 5 отрядының начальниги И. А. Митрофанов база чүве чугаалап, көвүрүг тудугжулары бөгүн Тыва АССР-ниң девискээринде 2 көвүрүглерни ажыглалга кииргеннер деп чугаалаан.

СЭКП тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Токаның чугаазын митингиниң киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыңнааннар.

Митингиниң киржикчилери Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнү ажытканы дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Н. С. Хрущевтуң адынга байырлыг телеграмманы бир үн-биле хүлээп алган.

Көвүрүгнү машиналар чорууп кыдыр ажыдып, кызыл кожааны эш С. К. Тока байырлалдыы-биле үзе баскен. Оон машиналар, аъттыг, чадаг кижилер көвүрүглеп шуужуп эгелээннер.

О. ШИРАП.

«Шынның» тускай корр.

* * *

Эш С. Токаның чугаазы

Бистиң улуг хемивис — Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тудуунуң доозулганы республиканың бүгү ажылчы чоннарынга, ылангыя кызылчыларга улуг байырлал болуп турар-дыр. Үстүн чазаглыг өрүүнде, Саяннарны таварты чурттуң амыдыралчы төптеринче чоруткан орукта сөөлгү суг шаптараазыны ам узуткаттынган-дыр.

Иван Алексеевич Митрофанов биле Михаил Алексеевич Малеевке баштаткан көвүрүг тудугжуларының коллективи ийи чылдың дургузунда Красноярск крайга болгаш бистиң республикавыска элээн каш көвүрүглерни тудуп тургускан, ол көвүрүглер бистиң чаңгыс аай Красноярск экономиктиг районувустуң иштинге хөй талалыг харылзааларны чоокшулаткан болгаш быжыглаан. Кызыл хоорайда көвүрүгнү ажыдарынга болгаш Үстүн чазаглыг оруунуп эргелелиниң ажыглакчыларынга ону дамчыдып бээринге бистерниң чыглып келген турар бо үевисте, Хемчик, Ак-Хем болгаш Б-Ойя хемнерде база-ла шак ындыг көвүрүглерниң тудуушкуну доозулган. Ынчангаш бистиң көвүрүгжүлеривис Тываның улус ажыл-агыйынга, ылангыя автомобильчилерге төлептиг белекти берген-дир. Ол көвүрүглерни тудуп тургускан чорук республиканың бүдүрүкчү күштерин улам ыңай хөгжүдеринге бараан болур.

Үш улуг көвүрүглерни тудуп дооскаңы, Ак-Довурактың даг-дүгү комбинадының бирги ээлчээ, Кызылдың эът комбинадын болгаш далган тырттырар комбинадын ам удавас ажыглалга кирери, кобальт комбинадының, Кызыл—Тээли, Ак-Довурак—Абаза аразында оруктарының тудуушкунунуң темпилерин күштелдирип турары — бо бүгү дээрге, Тыва удавас бедик сайзыраңгай үлетпүрнүг болгаш транспорттуң, моон-даа артык механизастаттынган көдээ ажыл-агыйлыг республиказы болу бээр дээрзиниң көргүзүү-дүр. Тыва улустуң дугайында СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың могаг-шылаг чок сагыш салыышкынының тодаргай чижээ. Ленинчи национал политиказының улуг үре-түңнелдерин бистер оон көрүп тур бис. Оон-биле чергелештир ол дээрге коммунизмниң калбаа-биле тургузарының дугайында, оон материал-техниктиг баазазын тургузарының дугайында бистиң партиявыстың XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлери Совет Эвилелиниң бүгү-ле булуңнарында, оон иштинде Тыва дээ ышкаш шак мындыг ырак-узак черлерде-даа амыдыралда хажык чок боттанып турарының бүзүрелдиг чижээ-дир. Мурнунда хожудаңгай турган кыдыг-булуң черлерни бистиң күрүневистиң эң-не мурнакчы областарының, крайларының болгаш республикаларының деңнелинге чедир дүрген көдүрер утка-биле алырга, бүдүрүкчү күштерни хөгжүдериниң айтырыгларынга СЭКП-ниң ленинчи ТК-зының мерген угаанныг политиказы бистиң республикавыстың чижээнден эки көстүп турар-дыр. Совет чурттуң бүгү улустарының, хамыктың мурнунда улуг орус улустуң акы-дуңмалышкы дузаламчызы-биле тывалар 19-ла чылдың дургузунда төрээн оранын социализмниң ёзузунга чаарткан, бодунуң чуртталгазын болгаш культуразын үндезини-биле өскерткен.

Кызыл хоорайда көвүрүг бистиң Улуг-Хемивистиң ийи эриктерин чүгле тудуштурган эвес, харын-даа Тываның бүдүрүкчү күштерин оон-даа артык кылдыр, Улуг-Хемниң суу дег шак ындыг шапкын болгаш дүрген хөгжүдериниң, коммунизмниң тургузарының нитти үлусчу херээнге бистерниң оон-даа артык улуг салыышкыны кииреривистиң барымдаазы болуп турар. «Эргек-Дыргак» тайгазының чалым хаялыг капшалынга Улуг-Хемни болгаш, Саян ГЭС-тиң тургузупканда, ам кылдынып турар «Тыва даг-дүгү» болгаш «Тыва кобальт» комбинаттар ажыглалга киргенде, Дус-Дагның, Хайыраканның чугазының, Улуг-Хемниң көкталыр хөмүр дажының, чиг-эт курдавырларлыг өске-даа черлерниң аажок көвей минералдыг байлактарының баазазынга металлургия болгаш химия бүдүрүлгелерин тургузуп эгелээнде, ынчан бистиң байгамчыктыг тудугжуларывыстың тудуп каан көвүрүглериниң ужур-дузазы улам-на улуг болу бээр.

Көвүрүг тудуунуң № 5 отряды шынап-ла коммунистиг ёзу-биле ажылдааның бөгүн демдеглээри өөрүнчүг-дүр. Көвүрүг тудугжулары ажылдаоның төлевилээн хемчээлдерин күүсеткен болгаш 220 муң рубльди камнап алганнар. Олар чаа, коммунистиг күш-ажылдың үлегер-чижектерин республиканың бүгү тудугжуларынга көргүскен. Коллективте прогулдар-даа, өске-даа ураашкиннер чок болган. Чаңгыс демниг, найыралчы ажылдавышаан, көвүрүг тудугжулары бадылаттынган графикти соңгаарладыр дугайында айтырыгны тургуспаан болгаш харын ону мурнадыр күүседип шыдаан.

Тываның, Кызыл хоорайның ажылчы чоннары, автомобильчилери, чадаг кижилери көвүрүг тудугжуларының күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруун кезээде сактып чорууурлар. Оларның иштинден Юрий Чепкасов, Дмитрий Иванов, Василий Костецкий, Федор Слюсарь, Дмитрий Лифер, Павел Гетьман, Виктор Жарковский болгаш өске-даа хөй-хөй кижилерниң аттарын эш Тока адаан. Эш Тока СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң мурнундан көвүрүг тудугжуларының алдарлыг отрядынга изиг байырны чедирип, Төрээн чурттуң чаагай чоруунга ак-сеткилдиг болгаш алдарлыг күш-ажыл дээш, тудугну шалыпчы болгаш шынарлыг кылдыр тударының үлегерин көргүскени дээш, оларга өөрүп четтиргенин илереткен.

Бистиң тудугжуларывыстың тургузукчу күш-ажылы, бүгү совет кижилерниң-биле бир демей, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың иштики болгаш даштыкы политиказын чаңгыс эп-сеткил-биле деткип турарының илерегйлээшкини болур деп, эш Тока оон ынай чугаалаан. Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээни чарарынга инициативаны үндүргеш, бистиң чазаавыс делегейниң душкүрлүг чоруун чавырылдырарының, тайбынны быжыглаарының херээнге аажок улуг салыышкынны киирген. Ханы мерген, шын иштики болгаш даштыкы политиканы чорудуп турары дээш, тыва улустуң дугайында ала сагыш салыышкыны дээш, оон ажыл-агый болгаш культура херегделдеринге салып турар кичээнгейи дээш улуг өөрүп четтиришкинин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң чазаанга, эш Н. С. Хрущевка митингиниң киржикчилериниң, Тываның тудугжуларының болгаш бүгү ажылчы чоннарының мурнундан эш Тока илергейлээн.

* * *

ЧУРУКТА: Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгнү ажыдып турган үези (солагай талазын оң талаже)— СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш Тока көвүрүгнү ажыдарының кожаазын үзе кезип тур; көвүрүглеп машиналар кежип эгелээн; митинг соонда чон көвүрүгже шуужуп кирипкен.

Фотолар В. ЛУТКОВ биле Х. ЧАПТЫКОВТУУ.

МАЛГА—ЧЕТЧИР ЧЕМНИ БЕЛЕТКЭЭР

Темпини дүргедедир

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң Ак-Эрик чоогунда Кара-Тал деп черде сигенчилер бригадазы ажылдап турар. Ук бригаданы Ак-Эриктиң сес чыл школазының башкызы Салчак Делгер удуртуп турар. Мында коллуунда-ла 6 — 7 класстарның өөреникчилери бар. Олар баштайгы неделяда дөрт сараатты тургускан болгаш ниитизи-биле 10 ажыг тонна сигенни белеткээн.

Школачылар мал чемнерин белеткелинге боттарының шылаар шаа-биле эки киржип турунда, колхозчуларның ниити күжү ол чугула ажылче четче мобилизастаттынмаан, оон уламындан сиген белеткели ам-даа чер албаан.

Мында сиген белеткелиниң темпизиниң оожумун чүнүң-биле тайылбырлап болурул? Сигенниң үнүжү тайыс турда-ла, ону чүгле машина-биле кестиреринге кызыгаарлаттынып турар. Хол кадыырларын ажыглаарын мында чугулалап көрбээн. Бригадага он ажыг хол кадыырларын быжыглаан, а оларның-биле чаңгыс-даа кижи сиген кестирбээн. Сигенчилерни кадыыр шалыыр даштар-биле хандырбаан. Машиналар-биле кескен сигенни чидириглиг ажаап турар.

Оон ыңай Шара-Нур деп черде № 3 хойжу бригада сиген белеткээр ажылче июльдуң 16-да киргеш, 30 тонна сигенни белеткээн болгаш оон иштинден 20 машина сигенни кыштагларда чедирген.

Сукпак деп черде № 2 бригада (бригадири эш К. Негей) мынчага чедир чаңгыс-даа сиген белеткеп албаан.

Колхозтуң партия организациязы сигенчилер ортузунга агитас-массалыг ажылдарны кошкак тургускан. Ылангыя эш Делгерниң удуртканы аныяктар бригадазында болгаш хойжулар бригадазында ойнаар херекселдер, көскү агитация чок, кино көргүзүлгези, лекция номчулгазы болгаш беседалар болбайн, бригадаларга автолавкалар барбайн турар.

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш бүгү-ле аргаларны болгаш курлавырларны ажыглаары чугула.

Л. ООРЖАК.

«Элегес» совхозтуң сиген кезилдезинде тракторлар-биле ажылдап турар М. Миегашев болгаш К. Чамбал олар нормазын хүннүң-не ажыр күүседип турар. Норма 7 га турда оларның — 8—9 га болуп турар. Чурукта оларның ажылдап турары.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Чарыштың мурнуку одуруунда

БАЯН-ТАЛА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң сиген шөлдеринде 160 ажыг кижи чеди бригада кылдыр үстүп алган, аразында чарыштыг ажылдап турар. Олар 435 гектарның сигенин кескен болгаш 2760 центнерни бөлүп сарааттаан.

Колхоз баштаар черниң даргазы эш Хунажыктың дыңнатканың ёзугаар алырга, амгы кол кичээнгейни, бүгү күштү мал чеми белеткээринче угландырган. Школачылар болгаш херээженнер бригадазы 34 центнер будук-бүрүнү боодалдап белеткээн. Чашпан-сигенден силос салыр ажылды база организастап эгелээн.

Бригадалар аразында калбарган чарыштың мурнуку одуруунда контора ажылдакчылары болгаш хаван фермазының коллективи чоруп турар. Хая-Бажында сигенчилер бригадазы 1000 центнер сиген белеткээрин хүлээнгеш, ам 470 центнерни сарааттап алган. Хаван фермазының коллективи 600 центнер хүлээлгезин 60 хуу чедир күүседипкен.

Сараат тургустунмаан

Тес-Хем районнуң «Чаа орук» кадээ ажыл-агый артелиниң Тарлашкын аксында Сывыраа арыында сиген кезип турар үш бригада бар. 12 кижилиг бирги бригадада тракторнуң болгаш аъттың сиген кестирер ийи машиназы ажылдап турар. Хол кадыыры-биле сиген кезер черлер хөй-даа болза, ону ажыглавайн турар. Тракторнуң сиген кестирер бир машиназының септелгезин кылбааны-биле ол ажылдавайн турар, а ажылдап турар машина сигенниң дөзүндер эвес, өрүледир кезип, улуг чидириглиг ажылдап турар.

Сигенчилерниң күш-ажылын багай организастап турарындан август 6-га чедир чаңгыс-даа сараат сиген тургустунмаан. Бригадир эш Чопуй август 3-тен 5-ке чедир дүңмазының кудазынга чораш, ажылга келбээн. Колхозтуң механиги Аракчаа Доржу демги үрелик машиналарны септеп бээриниң улуу, сиген бригадазынга безин келбейн турар.

Ийи, үш дугаар бригадаларның байдалы моон дээредевес. Сиген белеткелинде ажылдап турар кижилерниң аъш-чем хандырылгазы четпес. Чамдыкта хлеб, шайдан өске чүве чок апаар. Ынчангаш бо талазы-биле баштаар черниң мурнунга сигенчилерниң хомудалы улуг. Эът дугаарында негелде кылырга, колхоз даргазы Амырбит биле партия организациязының секретары Комбу мынча дээнер: «Олар ам-даа нормазын эът чиириңге чедир ажылдаваанар». Сигенчилерни эът-биле хандырыңар деп үстүкү черлерден негелде кылырга, эътке хереглээр эмдик бени үш хонукта тулуп чададывыс— деп харыылаан.

Байдал мындыг турда, ниитиниң малынга четчир мал чемин канчап белеткеп алырыл? Эмдик бе-биле оралдажып турупарда, сиген белеткелиниң таарымчалыг үези эрте бербес чүве бе? деп, айтырыгны колхозтуң удуртукчуларынга салза чогуур.

О. ЛАМА.

Булуң-терекчилерде

«Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырының сигенчилериниң хөй кезии Улуг-Хемниң ортулуктарындан сиген кезип турар. Эш Кызыл-оол бригадирлээн, 32 кижилиг бригада аъттың сиген кезер машиналары-биле 97 гектар шөлдүң сигенин кестирип, оон 76 гектарын бөлүп, 31 тонна сигенни сарааттаан. Ол бригаданың хол кадыырларлыг 12 кежигүннери 61 гектар сигенни кескен.

Хол кадыырлары-биле сиген кестирип турарлардан Х. Чанчып, Ш. Демир-оол, С. Начын-оол, Т. Найдан олар хүн бүрүде 0,25-тен 0,5 гектар чедир кезип турар. Ол ышкаш сараат салыкчылары С. Доктугу, М. Хаваа олар онза кызымак ажылдап турар.

Сиген белеткелинге чүгле тускай сигенчи бригадалы эвес, база Үндүнүң, Шогжалдың хойжу бригадаларының кежигүннери база идепкейлиг киржип турар.

Коммунист Хайдыпка удурткан будук-бүрү чемнер белеткээр 32 кижилиг звено 20 муң кг будук-бүрү чемнер белеткээр планныг тургаш, 12 муң килограммны белеткээн.

А. ТЮЛЮШ.

АК-ХЕМДЕ

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының коллективи сиген белеткелин улам калбартпышаан, малга будук-бүрү белеткээрин организастыг чорудуп турар. Школачылар болгаш херээженнер колдаан эш Дыдый-оолдуң бригадазы 6000 ажыг боодал будук-бүрүнү белеткээн.

Будук-бүрү белеткелинде үлегерлиг ажылдап турарлар хөй. Назыны бежен хар ашкан болза-даа, М. С. Долчун угбай 1710 килограмм будук-бүрүнү белеткээн. Мал чеминге херектиг өске-даа чүүлдерни белеткээр хемчеглерни салбыр организастап турар.

Суурнуң чонун сиген белеткелинче эвилелдээр, воскресеньелерде шеф организастаар ажыл база багай эвес. Ак-Хемде эш Дадарыкпайның бригадазынга дузалажып барган шефчилер эки ажылдаан. Оларның чамдыызы сиген кестирип турда, бөлүкчүлер 2 улуг сараатты тургускан.

К. ДОРЖУ.

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары" орден-биле болгаш „Иениң медалы" медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

ӨВҮР РАЙОН

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Дамба-Доржу** Сүрүнмаа Байыр-ооловна — пекарня ажылдакчызы.
2. **Ыйма** Дензинмаа Докпутовна — «Торгалыг» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Кембу** Сендек Базыр-ооловна — район эмнелгезиниң ажылчыны.
2. **Ооржак** Демир-Санаа Максыр-ооловна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
3. **Саая** Сендажы Эренчиновна — «Кызыл тук» колхозтуң колхозчузу.

ТЕС-ХЕМ РАЙОН

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Зендей Севилмаа Найдановна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Минчеймаа Зинаида Бичииижиковна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Балдыр** Кыргыс Күнчүновна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
2. **Болат-оол** Домна Анчыевна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
3. **Дамы** Дандаш-кара Дамбаевна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
4. **Кашаа** Бүнзенмаа Дукчаевна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
5. **Лопсан** Мандалмаа Тымбаевна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
6. **Казын** Долгар Еламовна — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.
7. **Отсур** Соян Даргановна — «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.
8. **Оюн** Севильбаа Кара-ооловна — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.
9. **Чооду** Ийбикей Дукчаевна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Алима** Зоя Самбыловна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
2. **Амыгалан** Самбылак Бапаанай-оовна — «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.
3. **Дэваа** Белчиттаа Бузулеевна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
4. **Дигаа** Хүрүя Дүгеровна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
5. **Допуй** Шинмин Намдановна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
6. **Дунтуг-оол** Чайма Хүрегеновна «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
7. **Кежикти** Янчээрей — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
8. **Кош-Кулак** Көк Доржуевна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
9. **Ломбу** Минчей Чымбаевна — «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.
10. **Ооржак** Салзынмаа Дөңгүн-ооловна — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.
11. **Сагачы** Санаа Калдановна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
12. **Серенбил** Иргит Дүңгуловна — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.
13. **Танчыт** Көк Дашовна — «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.
14. **Чамзы** Шулуу Чынановна — «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.
15. **Черепанова** Елизавета Ивановна — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.
16. **Чооду** Долгар Көгеловна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
17. **Шолман** Баяр Шагжаановна — «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.
18. **Ынаалай** Чызылаа Солаановна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Артаа** Фина Бежиковна — «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.
2. **Баян** Өнер Шагдыровна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
3. **Бембүрүн** Серзинмаа Өлзейовна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
4. **Дандычай** Бады-Монгуш Дандыгайовна — райкүүскомнуң социал-хандырылга килдизиниң ажылдакчызы.
5. **Дольма** Зоя Сан-хоевна — «Чаа орук» колхозтуң колхозчузу.
6. **Дончанмаа** Чооду Камаевна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
7. **Доржу** Чоодуй Чагаевна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
8. **Кара-оол** Мандалмаа Деспи-ооловна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
9. **Кашина** Татьяна Дмитриевна — Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.
10. **Кидиспей** Мандалмаа Бенденовна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
11. **Лапса** Үчекпен Адыяовна — Эрзин суурда өг-бүле ээзи.
12. **Ношпу** Санмаадарый Шоюзуновна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
13. **Оюн** Мая Баларчыевна — «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчузу.
14. **Оюн** Инек-Саар Хопендиевна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
15. **Сандан** Маны Сандыковна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
16. **Санчат** Санмаа Николаевна — раймилицияның бухгалтери.
17. **Чайбар** Мижитмаа Сыратовна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.
18. **Чамбал** Сенденмаа Салчаковна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу
19. **Чамзырай** Чукаам Санчатовна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
20. **Чанчыммаа** Зоя Баа-хооевна — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.
21. **Чооду** Екатерина Вильгельмовна — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.
22. **Хорлуу** Соян Минчимаевна — «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.
23. **Шириэз** Ношпу — Ленин аттыг колхозтуң колхозчузу.

(Уланчылыг).

Фабриканың бирги ээлчээн хуусаазында ажыглалга киирер

(Тыва даг-руда комбинадының партия-ажыл-агый активиниң хуралындан)

Чоокта чаа Тываның даг-руда комбинадының партия-ажыл-агый активиниң чөвүлел хуралы болган. Чартык чыл ажылының түңнелин болгаш моон соңгаар кылыр ажылдарны анаа тодаргайы-биле чугаалашкан. Комбинаттың директору эш Г. Туровецтиң анаа кылган илеткелинден ап көөрге, комбинат ниитизи-биле чартык чыл планын ниити продукция талазы-биле 112 хуу, барааннының талазы-биле — 137 хуу күүсеткен. Комбинатка хамаарыжып турар бүдүрүлгелер пландан дашкаар ниити продукцияны 100 муң рубльге болгаш барааннын — 375 муң рубльге бүдүрген. Маңаа демдеглээр чогуур база бир солун чүве чүл дээрге, Красноярск улус ажыл-агый чөвүлелиниң Сорскиде молибден комбинады-биле Тыва даг-руда комбинадының аразында социалистиг чарыш чедиишкиннииг чоруп турар.

Коммунистиг күш-ажыл дээш чарыш база калбарып турар. Комбинаттың бүгү ажылдап турарларының 28 хуузу келир үениң ол хайгыылчыларының ады чедип алыр дээш чаржып турар. Бо талазы-биле байдал Кызылдың электри станциязында онза эки. Элегестиң хөмүр даш шахтазының коллективинде байдал база-ла эки. Энергетиктер пландан ажыр 2100 муң киловатт-шак электри күжүн ажылдап кылган. Ол бүдүрүлгениң коллективиниң барык хөй кезии коммунистиг күш-ажыл дээш чарышта киржип турары оон чедиишкиннииг ажылдаарын хандырган. Кызылдың электри станциязының котел болгаш турбина база өске-даа цехтериниң дөрт ээлчеглеринге коммунистиг күш-ажыл коллективи деп атты тывыскан.

Ынчаарга Элегестиң шахта эргелелиниң дагжылары ниити продукция бүдүрериниң планын 111,4 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 9050 тонна хөмүр дашты каскан.

Тыва даг-руда комбинаттың ажылында четпестерни илеткелчи база чугаалаан. Ол дугайында ылангыя ында даг-дүгү арыглаар фабриканы ажыглаалга киирериниң хуусаазын каш удаа соңгаарладып келгени тодаргай херечи болур. Ол фабриканың бирги ээлчээн бо чылдың сентябрь 30-те ажыглаалга киирер ужурлуг турган болза, ам-даа кылыр ажыл дыка хөй. Комбинаттың директору эш Белявский болгаш кол инженери эш Ерофеев олар даг-дүгү чыдар черни ажылдап кылырының доктааттынган технологиязын үреп турар чүүл база бар. ол чорук даг-дүгүнүң сортунуң кудулаарынга чедирер апаар.

Тыва даг-руда эргелелиниң ажылында мурнуку хевээр четпестер хөй. Алдын тывыжының күрүне планын ында ам-даа дески эвес күүседип турар. Алдын тывыжында турар кижилерниң ажыл-чорудулгазында контроль чок.

Руда эргелелиниң геология-шинчилел килдиизи четпес ажылдап турар. Оон кол геологу эш Захаров курлавыр руда тургузарының планын күүседирин хандырбайн турар, ол чорук болза тудуп турар бүдүрүлгениң бүдүрүлге күчүзүн алгыдарынга моондак тавараштырып болур болгай.

Тыва даг-руда комбинадының бо чылдагы кол сорулгазы — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бирги ээлчээн чогуур хуусаазында ажыглаалга киирери болур дээрин билдинигир. Ынчаарга бо айтырыг-биле холбаштыр капитал тудугну ап көөрге, байдалда улуг өөрүшкү чок. Мындыг барымдааны көрээли: комбинатка хамааржып турар сес тудуглардан капитал салыышкынының планын чүгле ийи чер — Кызылдың электри станциязы болгаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттың электри станциязы күүсеткен, а өскелеринде хөй чүүлдер күүсеттинмээн. Ылангыя Хову-Аксында школаның тудуун көрүнер, ол амга чедир хүлээп алдынмаан.

Эш Туровец бодунуң илеткелинге үстүнде айыткан четпестерни чугаалаза-даа, Тыва даг-руда комбинадының, оон удуртукчуларының ажылының талазы-биле бот-шүгүмчүлелчи чорук илеткелге көзүлбес болган. Харын оон ужурунда, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың машинист-экскаваторщиги эш Гусев санал бергеш, мындыг айтырыгны чөптүү-биле тургускан: Тыва даг-руда эргелели боду канчап барган чүвел? Азы оон ажылы шупту-ла тас чорупт турар чүве бе?

Эш Гусев дараазында айтырыгларны база көдүрген: кислород тургузуунуң чок болуп турары-биле кижилер болгаш техника хөй турар чүүл бар. Электри станциязын чогуур өйүнде ажыглалга киирбээни-биле электри күжүнге ажылдаар ийи экскаватор ажылдавайн анаа турар болгаш дадарып чыткылаар. Оон-биле кады ында чурттаалга бажыңнарының тудуун дүргедедир талазы-биле хемчеглерни четпес ап турарын ол база чугаалаан.

Элегестиң шахта эргелелинде партия организациязының секретары эш Елисеев болгаш участок начальниги эш Бурков олар ында дагжыларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн көдүрериниң талазы-биле дуржулгазын чугаалап бергеннер. Шахтада ажылдарны механизастаан. Ам ында чер болганда ийи ээлчег-биле ажылдаарынче шилчээн. Ынчангаш ажыл шагын долу ажыглаарынче кол кичээнгейни салып турар. Мурнунда үш ээлчег турда чамдык кижилер анаа таалкылап олургулаар азы аар-саар ажылдар кылырынга өйлежип турган. Ам ажыл комплексилиг чоруп турар: чаңгызы шуптузу дээш, а шуптузу — чаңгызы дээш ажылдаар. Ораторларның чугаазы-биле алырга, доктаамал ажылдап турар бүдүрүлге чөвүлел хуралдары бо үстүнде хемчеглерни алырынга улуг дузалаан. ылангыя ол хуралдарга оон киржикчилери черле үнелиг саналдарны чугаалап, киирген турган.

Шахтада партийжи-политиктиг ажыл база кошкак. Ылангыя шахтёрларның клуву шагда-ла хагдынган, шоочалыг туруп турар. Оон түңнели бо-дур: СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң дугайында эки лекция безин ында дыңнаваан. Ынчаарга анаа тус черниң радио дамчыдылгазын чүге организастап болбазыл?

Кызылдың электри станциязының ажылдакчызы эш Ефременко болгаш директор эш Асеев энергетиктерниң чедиишкиннерин чугаалааш, оон-биле кады бар турар бүгү аргаларны ам-даа долузу-биле ажыглап шыдавайн турар бис дээрзин бот-шүгүмчүлелчи ёзу-биле айыткаңнар. Тываның даг-руда комбинадының материал-техниктиг хандырылга килдизин олар шынгыжы-биле шүгүмчүлээн. Чүл дээрге, ол килдис чамдык цехтерни агаар арыглаар херекселдер-биле хандырбаан болгаш автоматика херекселдерин бүдүрүлгелерге бээр хемчеглерни албайн турган.

«Тыва кобальт» руда эргелелиниң ажылында четпестер дугайында ында электри станциязының турбина машинизи эш Ефремовский тодаргайы-биле чугаалаан. Бир чижек: тудугжулар электри станциязын ажыглалга киирген соонда, анаа доктаамал ажылдаар дээш барган кижилер ону катап септеп эгелээр ужурга таварышкан.

Мында хөй-ниити организациялары база кошкак ажылдап турарлар. Хуралдарны чугаа бүдүрүлгениң ажылының кандыг-бир түңнелин кылганда чорудкулаар болгаш доктаамал хевир чок. Ынчаарга кижилер-биле хүн бүрүнгү ажылы шуут чок деп сөглээ көөремче чок болур. Бо бүгүнүң ужурунда электри станциязында ажылчыннарның үнер-кирер чоруу көвүдеп турар, бо чоруктуң болуп турар бир чылдагааны — ажыл төлевириниң талазы-биле чурумну четпес тургусканында. Хуралга санал берген өске-даа эштер ажылда четпестерни илереттипшаан, моон соңгаар ап чорудар хемчеглер дугайында тодаргай саналдарын берип тургулаан.

Хуралга СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш Тока чүве чугаалаан. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бирги ээлчээн ажыглаалга киирериниң хуусаазын каш удаа соңгаарладып келген фактызының дугайында сагындыргаш, ол дээрге, шуут чугаалаар чүве болза, партияның болгаш чазактың берген онаалгазын күүседир талазы-биле сагылга-чуруму чок чорукту көргүскен байдал-дыр дээрзин эш Тока демдеглээн. Оон-биле кады удуртукчу кижи бүгү тала-биле белеткелдиг болуп, бүгү тала-биле сагыш салыышкынныг илергейлээр ужурлуг деп чугаалаан. Кижилерден планны күүседирин негеп тургаш, бажың-балгат-биле, амыдырал хандырылгазының өске-даа чүүлдери-биле ол кижилерни хандырбас болза канчап болур деп? Оон ыңай масса-политиктиг ажылды удуртукчу кижи канчап үттүрүл?

Хуралдың киржикчилериниң кылган ниити түңнели мындыг болган — «Тыва даг-дүгү» комбинат тудуунуң бирги ээлчээн тударын болгаш ажыглаалга киирерин хуусаазында доозар. Оон-биле кады Чаданада хөмүр даш черниң доозар ужурлуг чамдык ажылдарын болгаш Ак-Довуракттың электри станциязының тудуун база доозуп, хуусаазында ажыглаалга киирер. Бо дээрге Тыва даг-руда комбинадының ажылдакчыларының мурнунда турар бирги черге сорулгалары-дыр.

Бо талазы-биле дараазында хемчеглерни алыр: подрядчик организацияларның тудуг-монтаж ажылдарын кылып турарының шынарын болгаш чорудулгазын эки контрольдаар, ажыглаалга кирер черлерни технологтуг дерилгелер-биле уйгел чокка хандырар. Дараазында чылдың тудугларын техниктиг документация чүүлдери-биле чогуур өйүнде хандырар болгаш оон-даа өске.

Хуралдың киржикчилери чугаалашкан айтырыгның талазы-биле делгеренгей доктаалды хүлээп алган. Ам чүгле ону күүседири арткан.

С. САЛЧАК.

Өңнүктер болгаш найырал

ТЕЛЕФОН дамчыштыр болчашканывыс ёзугаар Кызылдан самолёт-биле ушкаш. Иркутск хоорайга чеде бергеш, аэропорттуң даштыкы туристер турар өрээлинге Москвадан келир эжимни манап базып тур мен.

— Москвадан үнген 013 рейстиң самолёду орук-суур эки чоруп орарлыр, хүндүскүнүн 12 шактан 15 минута ажып турда кээп хонуптар, барып уткуп алыр бис. силерниң самолётче барганыңар херээ чок боор, пассажирлерниң шуптузун демей-ле маңаа эккээр бис — деп, чуга ак хойлениг, куу юбкалыг, солагай талакы өштүнде «Дежурный» деп бижиктиг, чазык-чаагайы магалыг, аныяк хереэжен кижи чугаалааш, хүлүмзүрүй-дүр. Ооң эптиг-ээлдек сүмезинге удурланып аргажок, ынчангаш — ындыг-дыр — дээш, ол-ла өрээлдиң соңгазындан самолёт хонар шөлче көрүп алган тур мен.

Үр-даа болбаанда.

— Москвадан 013 рейстиң самолёду «ИЛ-18» чедип келди — деп радио чарлапкан. Ынчанган соолунде-ле самолёт даш-шимээни аажок хомупкан, кылайты ширбип каан асфальтылыг шөлдеп чоорту кылаштап келгеш, аэропорт бажыңның мурнунда шөлге кээп туруп алды. Самолёттан үнген пассажирлерни демги дежурный барып уткуп алгаш, шынап-ла база бир өрээлге эдертип эккелди. Ол аразында кызыгаар шериниң бир капитаны база чедип келген, улустуң шуптузунуң паспорттарын хавырып ап тур. Ол-ла пассажирлер аразындан бир каразымаар кижи мени таныыс болгаш бир-ле дугаар көрген-даа болза:

— Эш Байыр-оол, бээр, бээр, силерниң документилериңер меңээ — деп кый дидир. Моолче кады чоруур эжим ол-дур деп билип кагдым. Мээн паспортум-биле орук билединол меңээ берди. Документилерни шала-шула көрүп чорумда-ла, капитан негей берди. Документилериңис дужаап бергеш, арыг ак пөс-биле шып каан чымчак диван кырынга кожа олуруп алгаш, ам-на таныштывыс.

ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң Моол баар төлээлери кылдыр бис ийини томуйлаан. баштыңчызы Казахстанның телеграф агентилелиниң кол директору. казах ССР-ниң Журналистер эвилелиниң даргазы болгаш ССРЭ-ниң Журналистер Эвилелиниң баштаар черниң секретары Касым Шарипович Шарипов мээн документилерим эккелген кижи ол болду. Ол моон мурнунда элээн хөй даштыкы чурттарга чоруп каапкан. Никита Сергеевич Хрущев баштаан Американың Каттышкан Штаттарынга чорда, ону үдеп чораан болгаш оон мурнунда Кызат, Корей ынчаар 40 ажыг хонук база чоруп каапкан, бо талазы-биле улуг дуржулгалыг эш болду.

Даштыкы туристерниң тускай столоваязындан тавааржып чемненип алгаш, бичии кылаштажып турувуста, радиода дикторнуң үнү дыңналы берди:

— Иркутск — Улан-Батор маршруттуг самолёт удавас чоруур, пассажирлер самолётка олурарынга белеткениңер!

Шөлге үне кылаштажып келиривиске, «ИЛ-14» — деп самолёт ийи талазын дургаар кызыл шугумнарлыг, кудуруунда Моол Арат Республиканың тугун чуруп каан, аэропортка турган өске самолёттардан ылгалы берген, хөрлүү сүргей адарган тур. Киргеш олурувус, пассажирлер самолёт шыгырт долу. ниии-даа аажок. Дораан кызыгаар шериниң база бир офицери чедип келген. бистиң паспорттарывысты эгидип берди. Дем чаа четче көрүп четтикпээним, даштында ССРЭ-ниң Сүлде демдээн алдыы-биле чуруп каан, дипломаттыг паспорт деп алдын бижик-биле бижээн ногаан паспорт. көөрүмге артында хемчээли улуг ышкаш көстүрге, магадап көрүп ордум. Иштиниң бир каъдында мынчаар бижээн: «Бо паспорттуң ээзин кандыг-даа моондак чокка эрттирериң болгаш анаа бүгү-ле дузаны көргүзериң ССРЭ-ниң болгаш найыралдыг күрүнелерниң хамааты болгаш шериг албан черлеринден Даштыкы херектер министерствозу Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң мурнундан дилеп тур». Бо домакты катап-катап номчуп ор мен.

САМОЛЁТ безек-безек чиндиш кынныш каан, мурнуу чүкче углай, менээ моондак болур чүве бар эвес дээмаиг. ужуп чоруп олур. Бистиң-биле мурнунда-ла таныжарым, моолдуң партияның дээди школазының директору эш Хурметбек кады бар чораан. Казахстанның Коммунистиг партиязының ТК-ның чанында партияның дээди школазының директорунуң чалааның ёзугаар аалдап чораш. чаңын бар чораның ол чүве-дир. Оон ыңай Польша Улус Республиказындан 4 пионерлер боттарының вожатыйы-биле база Моолда пионер лагеринге дыштаныр дээш бар чораанар. Бистиң аравыска Ленинчи шаңналдың лауреады, чогаалчы эш Чингиз Айтматов кадайы болгаш оглу-биле кады олла самолётка база чораан. Болгар аныяк журналист эш Димитров, поляк хоочун журналист Ящуньский суглар-биле база таныштым.

Моол чурту черле кандыг чер эвес дээш үргүлчү-ле черже көрүп чордум. Иркутскиден үнерге тайгала, тайга. 40 минута эрткен соонда улуг тайга төнгеш. ам ээнмерлиг бичежек тайгалар. оймактар, аяннар, харын-даа элээн ховулар-даа көстүр.

Дөрт шакка он минута четпейн чорда, Улан-Батор хоорай көстүп келди. Улуг-улуг, ак-ак бажыңнарлыг хоорай. оон мурнуу чүгүнде Богд деп улуг тайга бар. аэродром оон эдээнде. Улан-Баторну барык тайга эдээнде деп болур. ынчалза-даа Толы хемниң шыназында хоорай болду.

Аэродромда улус-ла хөй. моолдуң улусчун революциязының 42 чыл оюн байырлап эгелээниниң ийи дугаар хүнүнде чеде берген бис. ынчангаш аэродром туктар. Моол Арат Республиканың партия, чазак баштыңнарының портреттери-биле шиметтинген. Моолдуң Журналистер эвилелиниң даргазы. «Үнэн» солунунуң редакторунуң оралакчызы эш Очирбат. СЭТА-ның Моолда корреспондентизи эш Гавриленко, ССРЭ-ниң Моолда элчин черниң харыысалгалыг секретары эш Шерстнев болгаш өске-даа эштер бисти уткуп келген болду.

Чиик машинага олуруптааш, Улан-Батор хоорайже хаптывыс. Асфальтылыг орук, биче баалыкты ажа каккаш, элээн чорупт орувуста, Толы хемниң кежир тудуп каан улуг көвүрүг. ону кешкеш. чоруп орарывыска, чаа-чаа хөй тудуглар. улус чурттаар 4-5 каъттыг тууйбу бажыңнар тудуу. Асфальтылыг делгем кудумчулап хап орувуста, 6 каъттыг кончуг улуг, чараш бажың көстүп келди.

— Силерниң чурттаар гостиницаңар бо. «Улан-Батор» дээр, Моолдуң революциязының 40 чыл оюнга уткуштур туткан бажың чүве — деп, бисти үдеп чораан Моолдуң Журналистер эвилелиниң секретары эш Магмаржав орустап чугаалады.

Иштиниң делгем болгаш чаалаарында хевистер чадып каан. бүгү-ле дериг-херексели амгы үениң байдалынга таарыштыр кылдынган. улуг, аар эвес, чымчак диваннарны, сандайларны, синтетиктиг чымчак материал-биле шып каан. амгы үениң ёзулуг гостиницазы болду.

Бисти үшкү каъдында 321 номерге чыттырып каан. Изиг, соок суглуг ванна. хаалазында билдиртпес кылдыр кылып каан гардероб. өрээл ортузунда бичии стол. ийи диван, оларның кырынга ак чоорганнар чадыптарга кончуг эптиг удуур өрүн апаар, а хүндүс олурар диваннар, телефон. Бүгү-ле херек чүүлдер шупту бар.

Байырлалдың программазындан айыткан хемчеглер бисти чалгаар-даа хаара туда берген.

МӨГЕЛЕР, АЪТТАР

БАЙЫРЛАЛДЫҢ хүннеринде болур хемчеглерни бирден-бирээ чокка, кажан, каяа, чүү болурун парлап каан улуг программаны биске берип каан. Эш Шариповтаа, мен-даа моол сөс билбес болгаывыста, чүнүң-даа айын тыппайн, ону андара-дүңдере туткулап олурувуста, эш Магмаржав, — кончуг солун чүүл. мөге хүрежи болгаш аът чарыжы дарта болур, ону көөр бис — деп чугаалады.

Шынап-ла. айыткан шагында Улан-Баторнуң стадионунга чеде

БЕЛЕТКЕЛДЕРНИ ШАЛЫПКЫН ДООЗАР

Бүгү күштү мобилизастаар

Тес-Хем, Таңды районнарда школаларның чаа өөредилге чылынга белеткелиниң дугайында айтырыгны август айның эгезинде СЭКП обкомунга чугаалажып көрген. Школаларны, интернаттарны септээриниң, одаар чүүлдерни белеткээриниң болгаш өөредилге херекселдерни тыптынарының организастаар талазы-биле ол районнарның чамдык школаларының, ында Советтерниң, партия организацияларының удуртукчулары шыдажыр аргажок сагыш амыр чорукту болдуруп турганының фактылары ук айтырыгны белеткеп болгаш чугаалажып турар үеде илереттинген.

Бай-Хаак школазының септелгезиниң чүгле июнь 24-те эгелээнин чогумчалыг деп канчап санап болурул? Школа септээриниң планын-даа кылбаан. Ынчангаш септелгени дужа-келбиже бүгү класстарга эгелээн, дериг-херекселдерни чадагай черже үндүрүп каан, а Тес-Хем районда чамдык школаларны болгаш башкылар бажыңнарын август эгезинге чедир белеткеп септеп эгелевээн.

Бо бүгү фактылар школа ажылынга хамаарылгалыг-ла кижи бүрүзүн дүвүреткен эвес. Ынчалза-даа, Таңды парткому шууган үнзе-даа, байдалды экижидери-биле кылыптан боттуг чүүлү коңчуг эвээш болган. Бир эвес Таңды парткомунуң, райкүүскомунуң, Бур чер кедээ Советтиң болгаш «Тиилелге» совхозтуң удуртукчулары Чедерниң 8 чыл школазынга баар болза, мырыңай чөгенчиг байдалды көөрлер: аразы шаарарып, ирий берген шалалар тырыттынмаан, будуваан, чамдык класстарда самбыра ориунда чуга демирлер турбушаан. Одаар ыяш чүгле сөөртүнмээн эвес, а черде безин белеткеттинмээн. Өөредилге мастерскаязы бүстүн дужуп турар болгаш чазанылга херекселдериниң каш бөрбак хаарыылдар, масаларлан өске чүү-даа чок. Мындыг байдалга уруглар канчап өөренирил, өөредилге программазын канчап четче шиңгээдип ап шыдаарыл? Частан эгелээш, директор чок каапкан школага чаа директор келгеш, хамык чүвени кылып эгелээриниң өөредилге чылы манавас болгай. Харын ол чаа кижи школаларга баштайгы коңга канканда-даа келири чадавас. Мындыг болганда партия, совет, профэвилел организацияларын, ажыл-агый удуртукчулары доораан хөделир ужурлуг.

Үстүнде ышкаш чижектер чүгле Таңды, Тес-Хем районнарда эвес, харын өске районнарда база хөй болуп турары харааданчыг-дыр. Чиимэ, Барыын-Хемчик районда септезе чогуур 56 школаларының чүгле 15-зи, 38 интернаттарның 9-зу август бешке чедир септеттинген. Школаларга одаар 19 муң кубометр ыяштың чүгле кезии, 800 тонна хөмүрнүң 42 тоннаазы дужурттунген. Бо дээрге школа айтырыын эң-не харыысалга чок көрүп турарының фактылары-дыр.

Чаа өөредилге чылынга белеткелдээрге, чүгле школалар, эт-херекселдер, одаалга белеткээри ол эвес. Оон-биле кады школаларны өөредилге херекселдери, комнары-биле, өөредилге мастерскаяларын болгаш кабинеттерни дериглелер-биле бүрүн хандырар ужурлуг. Бо талазы-биле четпестер коңчуг хөй. Республика школаларында бар хөреңгилерни чеп ажыглаар болза, школаларны өөредилге херекселдери-биле эң эки хандырып болур аргалар бар. Ажыл-агыйжы кижилер ынчаар кылып ап-даа турар. Ынчаарга өөредилге херекселдеринге көрдүнген хөреңгилерни чыл бүрүде чедир ажыглавайн турар школа удуртукчулары чүнү бодап турар чүве ийик. Чиимэ, Каа-Хем районда өөредилге херекселдери садар кылдыр көрдүнген хөреңгилерниң кезии безин ажыглаттынмаан. Ол районнуң Медведевка, Суг-Бажы, Таңдының Владимировка школалары чаңгыс көпеекке-даа чүве садып албаан, а Өвүр, Тожу районнарның школалары өөредилге херекселдериниң чагыын безин магазиннерге киирбээн. Чамдык кижилерниң мындыг сагыш амыр чоруу багай түңнелге чедирери чугаажок. Ынчангаш партия организациялары, чер-чер Советтери, улус өөредилге органнары байдалды доп-дораан тодараткаш, чогуур хемчегии алыр ужурлуг.

Өөредилге херекселин школаларже чедирерин садыг черлериниң талазында шаптыктаашкыннар база бар. Сесерлиг сельпозунуң даргазы эш Эртине баазадан июнь эгезинде алза чогуур өөредилге херекселдерин ам-даа чедирттип албаан. Өөредилге бараннарын алырындан «Найырал», «ҮТБА 25 чылы», «Элегес» совхозтарның рабкооптары ур үеде ойталап келген. Мындыг чүүлдү кылып турар кижилер СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпиринде школа дугайында чүнү айыткаңын билзе чогуур.

Школаның ажыл-чорудулгазынга башкылар шиитпирлиг роль ойнаар. Башкының негелде-херегцелинге, амыдырал-чурттаалгазынга ажыл-агый удуртукчуларының, партия, совет организацияларының сагыш човангыр болурундан уругларның өөредилгезиниң болгаш кижизидилгезиниң шынарлыг болуру дыка хамааржыр. Хову-Аксы 8 чыл школазының ажылагый эргелекчизи З. М. Городилованың чугаалап оралы болза: Мен бо школага 10 чыл ажылдап тур мен. Бисте башкыларны үнелээр, хүндүлээр, оран-бажың, одаар ыяш-биле эки хандырып турар. Бо чылын база-ла башкы бүрүзүнге 12 кубометр ыяшты дужуруп берген бис.

Башкы дугайында сагыш салыышкынның бедүүн чижээ бо-дур. Ынчалза-даа бисте бо талазы-биле четпенчиг фактыларның барын демдеглевес аргажок. Бии-Хем районнуң Хадың школазының башкылары ийи чыл дургузунда одаар ыяш-биле четче хандыртынмайн келген, а бо чылын ол дугайында база-ла кым-даа сагыш салбайн турар. Оон туржук, башкылар бажыңының чамдызы чурттаар аргажок болгулаан, ол хиреде-ле оларны септээр талазы-биле кандыг-даа ажыл кылдынмаан. Ол ышкаш, Таңды районнуң Дүрген школазының башкылары одаар чүүл-биле амга чедир хандыртынмаан. Моон ужурундан мындыг черлерге башкы кадрларның солчуушкуну хөй болуп келген.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалында: «Башкы дугайында, оон идей-политиктиг болгаш түскай мергежилиниң өзүлдезиниң, материалдыг хандырылгазының дугайында чогуур сагыш салыышкын чамдык черлерде чок болуп турары, башкының бедик хөй-ниитичи ролюн чедир үнелевес чорук партияның политиказы-биле дүүшпес» деп айыткан. Башкылар дугайында кыдыра бодап турар кижилер бо айтыышкынны ам хандыр билир үе келген.

Республиканың дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң белеткелинде ам-даа шиитпирлеттинмээн айтырыглар хөй болгаш мырыңай үгдерээшкиннер безин бар. Пединститутту чаа тудуунуң ажыглалга дужаар хуусаазы эрткен. Музыка училищезиниң бажының өске өөредилге черинге берипкен болганда, училищениң турар чери ам-даа билдинмес. Ол ышкаш өөредилге черлериниң студентилериниң, № 2 школаның өөреникчилериниң чемнениp чери ам-даа тодараттынмаан. Медучилищениң өөредилге корпузунуң септелгези саадап турар.

Бир-тээ байдал мындыг болганда, Чырыдылышкын, Культура, Кадык камгалал министерстволары, СЭКП хоорkomу, хоорkүүском болгаш түскай өөредилге черлериниң удуртукчулары эштер Бунаа, Папов, Болесников, Соколов олар берге байдалды дүрген чайладып, септелге, белеткелдерни дарый доозар дээш боттуг хемчеглерни доп-дораан алыр ужурлуг.

Августуң баштайгы он хонуу эрткен. Аныяк салгакчыларны кижизидер болгаш өөредир талазы-биле СЭКП-ниң XXII съездизиниң, ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлериниң амыдыралга боттандырарының база бир чылы — чаа өөредилге чылының эгезинге чедир чээрби четпес хүннер арткан. Моон ужурунда бүгү партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары, школаларның болгаш өөредилге черлериниң башкылар коллективтери, республиканың бүгү хөй-ниитизи 1963—64 өөредилге чылын чедиишкинниг чорударынга эргежок чугула бүгү чүүлдерни кылыр дээш бүгү аргаларны, күштерни мобилизастаар ужурлуг.

Г. САБИРЗЯНОВ,
СЭКП обкомунуң школа секторунуң эргелекчизи.

Демниг күш-биле

Ак-Туругда уруглар бажыңының септелгези шалыпкын темпилер-биле чоруп турар. 180 уруглар чемнениp столоваяның септелгези бүрүн доозулган. Чем кылыр өрээлде механизм-биле ажылдаар нудуту кылган. Интернат корпустарының септелгезинде М. Аичың-оолга болгаш В. Май-оолга удуртган септэичилерниң ажылының темпизи дүрген, шылары эки.

Уруглар бажыңының септелгезинге Чаа-Хөл 11 чыл школазының 9-ку клазының өөреникчилериниң идепкейлиг киржилгезиниң мантавас аргажок. Олар күш-ажылга ынак, аңаа мергежилдиг чоруун көргүскеннер. Ылаңгыя бажың штукатуралаар талазы-биле дыка мергежилдиг болганнар. Комсомолчу өөреникчилер К. Дугар-оол, В. Комушап, В. Сугеш-оол, Д. Ортун-оол олар болза-даа онзагай ажылдааннар.

Д. ШЫНАРАП.

Школа белен

Улуг-Хем районнуң Чаа-Хол 11 чыл школазының септелгези эки шынарлыг доозулган. Ажылчыннарның болгаш башкыларның кызымак ажылдаанының түңнелинде 16 печка, 125 парта, 56 стол база өске-даа херекселдер септеттинген. Соңгалар карактарын, хаалгаларны чараш оңнуг будуктар-биле будаан. Септелгеге ажылчыннар М. Санаа, Т. Чолдак, М. Дукар, Т. Сараа, Т. Бады-Хөө болгаш өскелер-даа шалыпчы ажылдааннар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Шуудап шыдаваан

Өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың эки түңнелдиг болур чоруу школаның чаа өөредилге чылынга эки белеткеп алырындан база кол хамаарылгалыг бидиңгир болгай. Ынчангаш школаларны эки шынарлыг белеткээри дээш ажылдар бистиң Каа-Хем районда бо хүннерде база-ла хайнышкыныг чорул турар. Ындыг болза-даа бистиң Бояровка сес чыл школазының септелгези амдыгаа чедир-ле шуудап шыдавайн турар.

Школаның интернадынга бо чылын бус-биле изилер одалга системазын киирер. Ол ажыл ам-даа орту кирбээн. Школаның чүгле дөрт класстарын доозулаан. Спорт залының, школа коридорунуң болгаш класстарның соңгалары будуттунмаан. Ол ышкаш өөредилге мастерскаязы, өөреникчилерниң парталары шуут септеттинмээн. Башкылар чурттаар бажыңнарының иштин чугайлаттынмаан.

Бир эвес септелгени шак мындыг оожум темпилер-биле чорудар болза, ону чогуур өйүнде күрүне комиссиязынга хүлээдири канчап-даа боддунмас. Септелгени айыткан хуусаазында доозар деп бодаар болза, аңаа хөй-ниитиниң, ада-иелерниң киржилгезин организастаары негеттинип турар.

К. ЧОЛДАК-ООЛ.

Тураның бүдүрүлге өөредилгелиг № 1 он бир чыл школазы бистиң республиканың база бир мурнакчы школаларының бирээзи. Амгы үеде ол школа чаа өөредилге чылынга чедиишкинниг белеткенип турар. Ол ышкаш үстүкү класстарның өөреникчилериниң бүдүрүлге практиказы база-ла эки түңнелди көргүзүп турар. Туран хоорайның бетии талазында, 100 гектар хемчээлдиг черде бүдүрүлге бригадазының тараан болгаш картофель, ногаа культураларының база кукурузаның дүжүлү дыка чаагай. Чүге дизе, бригаданың кежигүннери чазын оларны агротехниктиг чурумнар ёзугаар шын тарып олурткаш, оон ажаалдазынче чаңгыс дем-биле ажылдап кирипкеннер.

Бүдүрүлге бригазының төвү ёзулуг школачы «хоорайы» апарган. Өөреникчилер мында чайгы дыштанылгазын омак-хөглүг эртирип, тарып олурткан культураларын ажаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдар тургустунган. Оларның чип турар эъш-чеми безин амдан, хоолулуг, янзы-бүрү оюн херекселдери бүрүн бар, спорт шөлү-биле база эки хандыртынган. Столовая биле электростанцияның чанында машина-техника парктыг. Мында боттарының ажылдап, башкарып турары тракторлары болгаш кедээ ажылагыйның өске-даа машиналарын өөреникчилер ажаап кадагалап, септелге, хайгааралын кылып турарлар. Ол ышкаш бүдүрүлге бригадазының төвү — школачылар хоорайжыгажында янзы-бүрү ыяштарны тарып ногаанчыдып чаагайжыткан.

Чүс гектар черде олурткан бүгү-ле культураларының үнүжү шупту-ла эки. Ылаңгыя 40 гектар кызыл-тастың дүжүлү дыка-ла чаагай, 13 ц. болуруң аазап турар. Чочак-тараа четчип бышкан, амгы үеде оон дүжүдүнүң ажаалдазынче өөреникчилер кирипкен. Шак ол чугула участокта Лидия Петрушинаның болгаш Коля Пиндюрниниң звенолары ажылдап, чочак-тарааның байлак дүжүдүн ажаап ап турарлар.

Бүдүрүлге бригадазының бригадири, школаның коңчуг эки өөреникчизи, оңгу классчы Сергей Кунаев. Бүдүрүлге үндезиннериниң башкызы В. Н. Стариков биле Сергей хүн бүрү-ле харылзажып, оон ажыктыг саналдарны, сүмелерни ап, бригаданы удуртуп, оон ажыл-херээн бидилиг башкарып турар.

Бүдүрүлге бригадазының кежигүннери тараан культураларын ажаап өстүрериниң аңгыда, тракторларны, комбайннарны болгаш өске-даа машиналарны башкарып билирлер. Техника септелгезин база-ла өөреникчилер боттары кылып турар.

Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадазының ажыл хүнү 5 шак. Оон арткан хостуг шактарын олар омак-хөглүү-биле эртирип турар.

Чурумнарда: Үстүнде № 1 чурукта — бүдүрүлге бригадазының турлаа; ортузунда № 2 чурукта — тараа культураларының дүжүдүн өөреникчилерниң көрүп турары; адаанда № 3 чурукта — тракторлар септелгезин өөреникчилер боттары кылып турлар.

Н. ЧЕРНЫШЕВ.
Фотолары авторнуу.

СЕПТЕЛГЕ ДООЗУЛГАН

«Сүт-Хөл» совхозта Бора-Тайга 11 чыл школазының коллективи эрткен өөредилге чылында школаның бүгү класстарын септелге чокка дужаар сорулганы салган. Класстарның баштыңчы башкылары өөреникчилер-биле эки ажылдааның түңнелинде элээн каш класстар чугайлап, дозулаарындан аңгыда өске септелге чок дужааттынган. Оларга колдуунда 9 класстар хамааржыр.

Өөредилге чылы доостуру билек коллективтиң күжүн септелгеже углаандырган. Үр эвес үе иштинде интернаттың, столоваяның септелгезин дооскаш, школаның шалазын солуп чаарткан. Эрги печкаларга немей 5 печка салган. Ол ышкаш ында буфет өрээлин база белеткээн. Интернатка чурттаар өөреникчилер немешкени-биле эрги столованы таарымчалыг кылдыр алгыдып дерээн. Парталар, столдар, сандайлар база септеттинген. Физика кабинединиң аңгы кинобүткалыг кылдыр алгыткан болгаш домоводство, химия, биология кабинеттерин эки дерээн.

Септелгеге башкылардан В. Намын-оол, А. Вдовин, ажылчыннардан эштер Суванды, Дартан-оол, Бавук-Бара идепкейлиг киришкен. Ам сорулга болза өттүлар ыяш, хөмүр даш сөөртүп алыры болур. Тайгада белеткеттинген 1200 кубометр ыяштың чүгле 124 кубометри школа чанынга дужурттунген, а 90 тонна хөмүр даштың 30 тонназы сөөртүнген.

О. ДУДАК.

Хүлээп ап эгелээн

Кызыл хоорайның чамдык школаларының удуртукчулары, төрелдер комитеттери болгаш оларның шефтеп турар организациялар 1963-64 өөредилге чылында урууларга бүгү таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээр күженишкиниң болгаш чугулдуг ажылдааннар.

Хоорайның школаларының өөредилге чылынга белениниң хынап көрүп, хүлээп алыр комиссия школаларның септелгезиниң, өөредилге херекселдери-биле, өөредилге кабинеттери-биле болгаш мастерскаялары-биле хандырттынган байдалын бүгү тала-биле хынамчалыг көрүп, хүлээп ап эгелээн. Ам үеде хоорайның № 5, 6, 8 школаларын комиссия хүлээп алган.

Хоорай школаларының хөй мурнуу септелгезин дооскан болза-даа, чамдык школалар ам-даа белен эвес боор турар. Маңаа № 1, 3, 4, 9 школалар хамааржыр. Ылаңгыя хоорайның № 3, 11 чыл школазының септелгези оңза хожудап, берге байдалды болдуруп турар.

бердивис. Стадион барык хоорай төвүнде, Толы хемниң унунуң бир шыгында. Көрүп турарга бистиң Москваның Лужниктерде стадионувус ышкаш, турар чери, хевири-даа ындыг. Ол хүн коңчуг нииг турзадаа, стадионнуң 15 муң кижи олурар олурулгалары шыгырт долу. Бистиң индирде бүгү-ле даштыкы төлээлер аразында барып олурттуп каан.

Стадионну долгандыр көрүп оваарга, ында кижилер аажок улуг төгерик оңгарның арыктериин долгандыр үнген янзы-бүрү өңнүг чечектер-ле. Стадионнуң ортузу көк шык. Шала шөйбексинээр ол шөлдүң он талазында ужунда моол улустуң хол бөмбүгүнүң командаларының маргылдаазы болган, а солагай талазында кезек аныяктар чериин узун, бедиин халаан. Долгандыр оруктарда янзы-бүрү дистанцияларга чадаг чарыш маргылдаазы болган, эстафета-даа болуп турар. Шөл ортузунга өй-өйде-ле элээн хөй мөгелер үнүп келгеш хүрежип, октатканы чоруп. Октааны стадионнуң индириниң баарында беликтээш, кырында тургузуп каан, чоргаар киискип турган Моолдуң күрүне тугун долгандыр халаар чок аяар девээш, дедир чоруп тур. Ол-ла стадион иштин долгандыр үш бичии оолдар мунган үш аъттыг үш кижи чедип алган чортуп турар болду. Чарышкан кижилер, четкен аъттар, хүрешкен мөгелер черле боттарынга биче-даа шаптык чок чоруп турарын таалап көрүп олур бис.

Демги үш аът четкен үш кижи тантыг-ла индир баарынга доктаай бергеш, чыскаалдыр туруптар орта, оон бажынга турган кижиниң мурнунга бир кижи барып узун сыптыг микрофон тудупкан соонда, ол кижиниң чугаазы дазырткайны-ла берген, бүгү стадион шыпшың-на апарган, ол чугаа 30 минута хире үргүлчүлээн.

— Чүнү чугаалап турары ол? — деп хелемечивистен айтырарывыска.

— Бо эртен 1400 аът чарыштырган, аңаа 1, 2, 3. дугаар черлер ээлээн аъттар ол-дур. Эрткен аътты алгап-йөрээп турары ол. Ол кижиниң чугаазы коңчуг чечен болгаш тааланчыг-тыр — деп, ол тайылбырлады.

Ол аъттарны четкен үш кижи, аът чарыжы мунган үш бичии оолдар аъттарындан дүшкеш, индирде Моол Арат Республиканың партия болгаш чазак баштыңчыларынче шиглей чадалап үнүпту. Бис шыдашпайн, тура халчып келгеш, көрүп тур бис. Оларга саазыннарда коңчуг таптыг шарып каан шаңналдарны Моолдуң Араттың Революстуг Намының Төп Комитединиң бирги секретары, Министрлер Чөвүлелиниң даргазы эш Цеденбал тывыскаш, холдарын тудуп, байыр чедирген. Эш Цеденбалдың чанынга турган бистиң СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш Тока болуннуң костюмунуң карманындан бир-ле чүүлдерни оларга берип, холун тудуп, байыр чедирип турган. Олар шаңналдарын алгаш, дедир баргаш, аъттарын мунупкаш, стадионнуң мурнуу чарыында эжиктен оожум, чоргаар чортуп үне бердилер.

Мөгелер хүрешпишаан. Оларның хүрежи дүүн эгелээн. 512 мөге хүрешкен, бөгүн үргүлчүлеп турарын орта билип алган бис. Бир угда алды-алды — он ийи-даа, сес-сес — он алды-даа мөгелер үнүп келир мындыг. Черле мөге бүрүзүнүң улуг чаагайын, эът-ханын, шолак-сулааның каас чаражын магадап ордум. Мөгелер салыр черинден хүрежир черинге чедир шала дүрген, чаражы коңчуг чиик шошкуп келир. Тукка кээп ёзулааш хүрежир, октаан кижи «эжиниң довураан ылавылаштаар», оон соонда салыкчызы бергүн кедиринтерге, ам тукту долгандыр оожум коңчуг ааңның девип кылаштааш, дедир, чок болза чүгүрүп, чок болза кылаштап чоруй баар мындыг. Бүгү мөгелер ол чурумнарны хажык чок күүседип турар.

Салыг самында-ла мөгелерниң эвээжеп бар чыдары илдең, эвээжээн тудум-на хүрештиң солуну дам баар. Сөөлгү ийи мөге үнүп кээрге, бүгү стадион ыыт чок-ла апаарды. Үр болбаанда-ла мөгелерниң бирээзи шуулген, ол болза сөөлгү үеде бүгү Моолга сурагжаан аныяк мөге — 22 харлыг Монгбат болган. Мөгелерге шаңналдарны база-ла эш Цеденбал тывсып турган. Оон соонда ийи хонганда дыңнаарывыска, мөге Монгбат ол дораан Төп аймактың байырлалынга база барып киржип, аңаа хүрешкен база 512 мөгелерден база шүглүп үнген болду.

Демги аъттар болза, аныяк аъттардан эрткеннери ол-дур. Ёзулуг чедишкен аъттар чарыжы даарта Төп аймакка болур, ону барып көөр бис — деп, бистиң үдекчивис эш Мягмаржав мындыг.

Эртен он шакта Төп аймакче хаптывыс. Улан-Батордан ол аразы 50 километр ажыг. Орукта улуг, биче машиналар-ла хөй. Ол аймактың стадионунга пионерлерниң коңчуг чараш чыскаал көргүзүү көрүп орувуста-ла, удавас аът чарыжы эгелээр, ынаар баар деп чугаа оон, моон дүвүреди-ле берген.

База-ла машинавыска олурупкаш, суурнуң чиге мурнуу чүгүнче углааш, коңчуг делгер хову куду хаптывыс, чиик машиналар-ла көвей, он ажыг километр чораш, бир-ле дөң бажында дыка хөй машиналар чанынга барып доктаап алгаш, дүшкеш, кылаштажып тур бис. Чамдык кижилер аъттар ам бир шак болгаш келир-даа дээр, чамдыктары ам ийи шак болгаш келир-даа дээр, мындыг.

Улус аразынга кылаштап турарымга, СЭТА-ның корреспондентизи эш Гавриленко бир-ле кижи-биле хөөрешкен туру. Чеде бергеш, мендилежиримге, чугаалажып турган кижизин меңээ таныштырган. Ол болза Канаданың коммунистиг партиязының Төп Комитединиң органы «Канадиен трибюн» солунунуң Былатта доктаамал корреспондентизи, Канаданың коммунистиг партиязының Төп Комитединиң кежигүнү эш Берта Уайт болду. Назы-хары элээн улгады берген, чоон, оожуму коңчуг, чүве-ле болза черже куду көргеш, чугаалап каап турар. Орус сөс билбес. Эш Гавриленко биске кезек хелемечилеп турда, оон чанынга турган аныяк херээжен кижи, эш Берта Уайттың кадайы, хелемечилей берген, ол мырыңай арыг орустаар кижи болду. Оон ачызында элээн үр чугаалаштывыс.

Берта Уайт Пекинде ам чеди чыл ажыр чурттап турар. Болуннуң солунунуң редакциязының даалгазын ёзугаар Моолдуң улустуң революциязының байырлалынга киржир дээш Улан-Баторга июль 7-де-ле келген.

— Бо черге келгеш, силерниң эң-не сонуургаан, силерге эң-не таарзынган чүүл чүү болду? — деп оон айтырдым.

— Мында бүгү-ле чүүл коңчуг эки-дир, моол улустуң хүндүлээчели черле коңчуг-дур, аажок бөлүүн улус-тур. Кыдатка ам чеди чыл ажыр чурттап туру мен, мында байдал сыр өске, бүгү-ле чүве хагдынчак, бүгү-ле чүве чүгле албан ёзу-биле тургустунган — дижи.

— Бо байырлалга алдар болурган дүүн кежээ болган күрүне хүлээп алышкынынга чордунар бе? — деп меңден айтырды.

— Аңаа чораан бис.

— Ол дыка-ла эки хүлээп алышкын болду. Кыдатка черле мындыг чүве түрбес-тыр. Эш Цеденбал-биле аңаа аңаа-ла чугаалаштым. Байырлал сөөлүнде мени түскай хүлээп алыр болду — деп, сеткили черле дыка хандыныш ол илеретти.

Ол чугаалажып турувуста-ла улус аъттар чоокшулап олур дижи берген, шыпап-ла кулу көөрүвүсе, дыка ыракта доозун өрү үнер берген тур. Үр болбаанда-ла аъттарның баштылы бистиң дужувуста келди. Бистиң Чедер ховузу ышкаш, ынчалза-даа оон-даа делгем улуг ховуда аъттар кара-шаар. Аъттар бистиң дужувусту эрте хонуп чорда, хамык улус машиналарынга олурупкаш, аъттар-биле дужаштыр сүүрже хаплаткан, бис база хаптывыс. Дужувуста маннажып турар аъттар-ла хөй, олар шупту ээрдерлиг, мунган улузу шупту 6, 7 хире харлыг бичии оолдар болгаш уруглар.

Ол чарышка чеже аът киришкениң билип алыр дээш чалашкан бис. Чамдык кижилер 800 дээр, чамдык кижилер 900 дээр, чамдызы 1400 дээр. Ол саннардан көвүдээр боорлап өске черле эвээжевес аъттар чораан. Кандыг аът эрткениң тодарадыын билип албайн-даа, шала орайтай бээрге, Улан-Батор хоорайже хаптаан бис.

Ол-ла, оон соонда-даа Моолга чорул турувуста, Моол эштер бисти эң-не чылыы-биле хүлээп ап, совет улустуң адресинге эң-не чылыг сөстерни чугаалап турганнар. Ол болза Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-биле Моолдуң араттың революстуг намының аразында бузулбас найыралдыг харылзаазын, совет улус-биле моол улус ёзулуг өнүктер болгаш оларның найыралы канчан-даа бузулбазын херечилеп турган.

Д. БАЙЫР-ООЛ.
(Уланчылыг).

Эрткен чылгы четпестерни катаптавас

Таңды районнуң школаларының чаа өөредилге чылынга белеткели бо хүннерде төнчүзүнче чоокшулап турар. Школалар септелгезинге башкылар коллективтери, хөй-нииити, ада-иелер идепкейлии-биле киржип турарлар. Чамдык школаларның септелгези доозулган, чамдыктары септелгени доозарының кырында келген. «Совет Россия» колхозтуң төвүнде Арыг-Бажы сес чыл школазының септелгези (директору М. Ягода) август айның эгезинде эки шынарлыг доозулган. Мында школаның бүгү класстарының өрээлдерин, интернаттың комнаталарын чугайлап, шалаларын дозулаан. Бүгү печкаларны чаарты салдынган. 7-8 класстарның өөреникчилериниң болгаш башкыларының күжү-биле даш болгаш элезин материалдарын дажып тургаш, школаның фундаментизин даш-биле солуп салган. Өөреникчилер боттарының ол кылган ажылынга дыка өөрүп турарлар. Ол ышкаш өөреникчилерниң парталарын, мебельдер, класстарның самбыраларын база-ла септеп будаан. 500 кубометр ыяшты болгаш 100 тонна хөмүр дашты белеткеп алган. «Совет Россия» колхозтуң баштаар чери школа септелгезинге улуг дузаны чедиргенин демдеглээри чугула. Школага эргежок чугула тулуг материалын үндүрүп берип, транспорт-биле хандырган.

Ол ышкаш Кызыл-Арыг, Балгазын школалары чаа өөредилге чылынга белеткелдин чедиишкинниг дооскан, өөреникчилерни хүлээп алырынга белен.

Ынчалза-даа школаларны чаа өөредилге чылынга белеткээр талазы-биле улуг четпестер районда бар. Бо талазы-биле байдал Бай-Хаак ортумак школазында (директору эш Шоев) эң-не багай. Мында печкалар септелгезин амдыгаа дээр дооспаан, класстарның өрээлдерин чогуур негелделер ёзугаар белеткевээн, өөреникчилерниң парталарын болгаш өске-даа мебельдерин будуваан. Шынында болза, Бай-Хаак школазы районнуң бүгү школаларынга эки талалыг үлегер-чижээн көргүзер ужурлуг. Школа директору эш Шоев болгаш өске-даа башкылар септелгени дооспайн турган-ла, шөлээлеп чоруй барганы канчап-даа шын эвес. Ынчангаш ол школаның башкылар коллективи школаны чаа өөредилге чылынга белеткээр ажылга боттарының үлүг-хуузун киирбейн турары хомудаачыг.

Эрткен өөредилге чылынга районнуң чамдык школалары багай белеткенгенинден кыжын одаар ыяш үстүп, өөреникчилер доңуп, кышты эртирип даштыкы идик-хеви-биле кичээлдеп келген болгай. Бир эвес школалар септелгезин дүрген доозуп, одаар ыяшты кыска хуусаада белеткеп албас болза, эрткен кыштың четпестери бо кыжын катаптаар дээрзин олар чүге бодавайн турарларыл? Хадында, Кочетовода, Элегесте болгаш өске-даа черлерде школалар эрткен кыжын коңчуг дүвүренчиг байдалга тургулаан болгай. Ам үеде бо школаларның септелгези орту-даа кирбээн, одаар ыяжы шуут белеткеттинмээн. Ылаңгыя «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң Үттүг-Туруг сүт-бараан фермазында школаның септелгези эң-не дүвүренчиг байдалда. Ол школада үш класс өрээли бар. Ол өрээлдерниң чүгле чаңгызының транказы кактыпып, штукатуралаттынган, оон өскелеринге ам-даа хол дегбээн.

Школаларны, интернаттарны, башкылар чурттаар бажыңнарны чаа өөредилге чылынга эки шынарлыг септээрин, оон белеткелин дүрген чорудары дээш, бүгү күштү салыр ажылдаары Таңды районнуң улус өөредилге черлериниң ажылдакчыларының, төрелдериниң, хөй-нииитиниң мурнунда чугула сорулгаларының бирээзи болуп турар.

С. ТУШКОВ.

Чаагай тура-соруктуң улуг чедиишкини

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээге ат салыышкыны Москвага үргүлчүлээн

Бразилияның, Данияның, Афганистанның, Норвегияның, Аргентинаның, Чилиниң Турцияның, Нидерландыларның, Суданның, Грецияның, Ирландия Республиканың чазактарының төлээлеттирген кижилери Керээге ат салган.

Керээге ат салыышкынынга ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң оралакчызы С. Г. Лапин, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң чиңгине секретары Б. Ф. Подцеров, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң килдистер эргелекчилери, а ол ышкаш совет болгаш даштыкы парлалганың, радионуң корреспондентилери киришкен.

ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң оралакчызы С. Г. Лапин чазактарның төлээлекчилеринге чүве чугаалааш, агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээге мооң мурнуу чарында, бо-ла залга 22 күрүнелерниң төлээлеттирген кижилери боттарының аттарын салган деп айыткан.

Августуң 9-та Москвага ол Керээге Бразилияның ССРЭ-де элчини Т. Лейтао Да Кунья бир дугаарында ат салгаш, ол төөгүлүг документиниң чепсегленишкинниң бүрүнү-биле дужүрерин баштайгы базым деп адаан.

Чепсегленишкинниң дужүрер чорук болза, үштүң ийиги кезээ амга чедир-ле аарыг-аржыктан болгаш аш-чуттан качыгдап турар кижи төрелгетенниң өйү келген негелдези болуп турар деп, элчин демдеглээн. Дайын херегледеринге үндүрүп турар херецгилерни кижилерниң чаагай чоруунче угландырганда ынчан кайы хире магалыг перспективалар ажыттынып болуру кижи бүрүзүнге билдингир.

Үретдээшкин чепсектериниң орнунга утаан-бодалдың болгаш материалдың үнелиг чүүлдерин тургузар херек деп, Бразилияның элчини онзалап демдеглээн. Бразилияның чазааның бүрүнү-биле каттыжып турары бо Керээ ол чаагай сорулгага бараан болуп турар.

Ооң соонда столга чедип келген Данияның ССРЭ-де элчини Кристиан Д. Хольтен-Эггерт бодунуң кыска чугаазын орус дыл кырынга чугаалаан. Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Керээге, Данияның хаан чериниң даалгазы-биле ат салыр улуг алдар меңээ таварышты, бо Керээни Москвага чарган дугайында медээни данилер улуг сеткил ханышкынныг-биле уткаан деп, ол чугаалаан.

Бо Керээ болза радиактивтиг будумел-биле хоралаттынар чоруктуң айыылын чайладып турар болгаш Чөөн база Барыын чүктуң аразынга улам ыңай чугаалажышкыннарга үндезинни тургузуп турар-дыр деп, элчин демдеглээн. Ук Керээ депшилгениң болгаш тайбыңның херээнге бараан болур дээрзинге мээң чуртумнуң сеткили-биле идегеп турар деп, Кристиан Д. Хольтен-Эггерт медеглээн.

Данияның төлээлекчизин Афганистанның элчини Абдул Хаким Шахалами солаан. Бо Керээ дээрге үш улуг күрүнелерниң — Совет Эвилелиниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның могаг-шылаг чок күжениишкиннериниң түңнели-дир деп, ол онзалап демдеглээн. Ук Керээ болза бистиң үевистиң эң-не улуг, политиктиг болуушкуннарының бирээзи болур болгаш чурттар аразында харылзааларны быжыглаарынга, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга улуг салдарны чедирер. Бо Керээ ооң-биле чергелештир делегейниң калбак кады ажылдажылгазынга үндезинни база-ла белеткеп турар.

Бүгү-ниити тайбыңны быжыглаарынче болгаш ядролуг энергияны улустарның аас-кежиинге болгаш чечектелиишкининге ажыглаарынче угланган өске-даа базымнар кылдынган турар дээрзинге идегелин элчин илереткен.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг иштинге ядролуг шенелделерни хоруур дугайында ССРЭ-ниң, АКШ-тың болгаш Великобританияның аразынга маңаа, Москвага чарган Керээни бистиң чуртувус ак-сеткилдиг өөрүшкү-биле хүлээп алган деп, Норвегияның ССРЭ-де элчини Фритьоф Х. Якобсен медеглээн. Керээ болза делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам ыңай чавырылдырарынга идиг болур магат чок.

Керээни долгандыр күрүнелерниң калбаа-биле каттыжар чоруу бот-бодунга бүзүрежир чорукту улам ыңай быжыглаарынга дузалаар болгаш чепсегленишкинни дужүреринче орукка улам ыңайгы базымнарның болдунарын кылыр дээрзинге идегелин Фритьоф Х. Якобсен илереткен.

Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээге ат салырын Аргентинаның ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген К. Ф. Сильва Гусманга Аргентинаның болгаш Чилиниң чазактары даасkан. Ол хүндүлүг даалганы күүсеткеш, ооң чугаалааны болза:

Нациларның аразында харылзааларга бот-бодун билчир чоруктуң принцивин Аргентина бодунуң даштыкы политиказынга чайгылыш чокка кезээде деткип келген. Тайбыңны быжыглаар сорулга-биле чөрүлдээлерни чайладырынга болгаш дем каттыштырарынга белениин Аргентина кезээде илергейлеп турган. Бот-бодун билчир чорукка ол хире идегелдиг чүүлдер бижиттинген бо Керээге бодунуң холунуң ужүүн салгаш, Аргентинаның чазаа бодунуң чаңчыл болган даштыкы политиказын бадыткап турар-дыр.

Бистерни чаңгыс аай сагыш-сеткил каттыштырып, бүгү делегейге тайбыңны камгалаар дээш сагыш салып турар акы-дуңма чурт — Чилиниң чазааның мурнундан бо Керээге ат салыр деп хүндүлүг хүлээлгени меңээ база даасkан дээрзин К. Ф. Сильва Гусман үргүлчүлеп чугаалаан.

Ядролуг шенелделерни хоруп турар Керээге күзелиниң ханызы-биле хаанганын Турцияның ССРЭ-де элчини Фахри Корутюрк илергейлээн. Кол ядролуг күрүнелер — Совет Эвилелиниң, Американың Каттышкан Штаттарының болгаш Каттышкан хаан күрүнезиниң ат салган бо Керээ ядролуг шенелделерни соксадырынче угланган деп, ол чугаалаан.

Керээ болза келир үеде бүгү кижи төрелгетенге сорук кииримчи үе болгаш делегейниң политиктиг байдалынга чоокка чедир-ле турган дүшкүүрлүг чоруктуң кошкаанын херечилеп турар кайгамчык документ болур дээрзин Турцияның элчини демдеглээн.

Төөгүлүг документиге ат салыышкыны ийиги шакта чоруп турган, а ол даңгыраглыг бижикке ат салып турар ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң тускай бажыңынга күрүнелерниң чаа-чаа төлээлекчилери кээп турган.

Түр бүзүреттирген П. Ж. Полак Нидерландының чазааның өмүнээзинден Керээге ат салган. Үш улуг күрүнелерниң чедип алган чүүлдеринге күзел ханышкынын ол хире эки илергейлээн кижилерге каттыжарын күзеп тур мен деп, ол чугаалаан. Керээ делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам ыңай чавырылдырарынга кол чүүл — бүгү күрүнелерниң аразынга бот-бодун ёзулуг билчир болгаш бүзүрежир чорукка чедирер боор деп идегеп турар мен.

Суданның ССРЭ-де элчини Якуб Осман Керээге ат салган соонда медеглелди кылыры чугула деп санаан.

Тайбыңның база делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының политиказын удуртулга болдурбушаан, судан улус болгаш ооң чазаа бо Керээни күзелдиг аажок улуг ханышкынныг-биле хүлээп алган деп, ол чугаалаан. Бо дугуржулга амгы үеде делегейниң мурнунда тургустунган айтырыгларны шиитпирлээринге эргилделиг үе болурунга бистиң чуртувуста быжым-биле бүзүреп турар бис.

Чаа дайынның, ылаңгыя термоядролуг дайынның айыылындан делегейниң хосталган турарынга, делегейниң бүгү айтырыгларын тайбың арга-биле шиитпирлээн турарынга Африка ханы сонуургалдыг деп, элчин чугаалаан.

Грецияның хаан күрүнезиниң ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген И. Дэунис бодунуң чазааның даасканын болгаш төлээлекчиниң ёзугаар Керээге ат салган.

Ядролуг улуг күрүнелерниң дугуржулганы кылганынга кончуг өөрүп турар бис деп, ол медеглээн. Дайынның айыылын ээжедиринче улуг базым болур Керээге ат салырынга бичии күрүне болур Греция онза сонуургалдыг. Керээге ат салган чорук делегей байдалын экижидер, күрүнелер аразында бот-бодун билчир чорукту экижидер дээрзинге идегеп турар бис.

Ирланд Республиканың Великобританияда элчини Крэмин Корнелиус Керээге ат салыры-биле август 9-та Москвада, кажан Алексей Толстойнуң кудумчузунда бажыңга Керээге ат салыышкыны дооступ турда, чедип келген. Ол элчин ооң төлээзин бүрүн эргезин шынзыдып турар документини ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчилеринге көргүскеш, Керээге ат салган. Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээни парафирлээн соонда дораан-на ирланд чазак ол чугула документиге байыр чедирип, медеглелди парлап үндүрген дээрзин ол сагындырган.

Ирланд чазак Керээни улустар аразында бот-бодун эки билчир чоруктуң чепсээ, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарының чепсээ кылдыр көрүп турарын Крэмин Корнелиус чугаалаан.

Мооң-биле август 9-та Керээге ат салыышкыны доозулган. Москвага ийи хүнүң дургузунда 33 күрүнелерниң төлээлери Керээге ат салганнар.

Керээге ат салыышкыны-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министриниң оралакчызы С. Г. Лапин чазактарның бүрүн эргелиг төлээлеринге байыр чедирген. Бо Керээниң ужур-дузазын чазактарның төлээлекчилери документиге ат салырының үезинде боттарының чугаалаарынга демдеглеп турган.

Дараазында хүннерде өске күрүнелерниң Керээге ат салыышкыны үргүлчүлээн.

(СЭТА).

11 чурттар

ЛОНДОН. (СЭТА). Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин былырын хоругдаар дугайында Керээге ат салырын боттарының күзеп турарының дугайын ам-даа 11 чурттарның төлээлекчилери дыннаткан деп, Англияның даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи парлалга конференциязынга дыннаткан. Ол болза Коста-Рика, Эфиопия, Аргентина, Греция, Турция, Чили, Конго (найысылалы Леопольдвиль), Судан, Дания, Голландия болгаш Норвегия-дыр. Москва Керээзинге дүүн 24 күрүнелер ат салган деп, ДХМ-ниң төлээлекчизи чугаалаан.

Күш-ажылчы чедиишкиннер

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Августуң 23-те бодунуң национал байырлалын — Румынияны фашистиг дарлалдан хостаанының хүнүн демдеглеп эрттирерингe румын улус улуг күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң байдалында белеткенип турар.

Байырлалга алдар болдурган социалистиг чарыштың түңнелдерин ам үндүрүп турар. Эвээш эвес чедиишкиннер чедип алдынган. Чурттуң үлетпүрү чылдың бирги чартыының планын ниити продукция талазы-биле 102,2 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бирги чартыынга бодаарга, 10,7 хууга продукцияны хөйнү алган. Областарның хөй нүрүүзүнда тарааларның кезилдези доозулган.

Бухарест областың ажыл-ишчилери байырлалды күш-ажылынга онза, бедик көргүзүглер-биле уткуп турарлар. Олар чылдың бирги чартыының планын үлетпүрүнүң ниити продукциязының талазы-биле 104,4 хуу күүсеткен. Ол үениң дургузунда областың үлетпүр-бүдүрүлгелери пландан артыкка 15.802 мун лей-акша камналганы берген. Тарааларны ажаап алырын болгаш бастырарын область чуртка бир дугаарында дооскан.

III спартакиада чоруп тур

Совет Эвилелиниң карак четпес делгем девискээринде янзы-бүрү хөй националдыг, миллион-миллион күш-культуржуларны төлээлээн хөй мун шилиндек спортчулар бо хүннерде бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москвада чыглып келген, күштүг, кашпагай, дидим чоруктуң, чалыы назынның байырлалы болу берген — ССРЭ-ниң улустарының III спартакиадазының түңнел ужуражыышкыннарында киржип турар. Спартакиадалар болза бистиң чуртувуста бүгү совет аныяктарның чогаадыкчы күш-ажылга, Төрээн чуртунуң делгем кызыгаарын оон дайзыннарындан камгаларынга кезээде беленинин көрүлдези, бүгү улустуң улуг байырлалы апарган. Ол байырлал дээрге совет кижиниң кадыкшыл, амыдыралчы чаагай чоруунуң, чалыы назынның дугайында Коммунистиг партия болгаш Совет чазактың сагыш салыышкынын илередип турар. Бо чылын бо байырлал совет күш-культураның болгаш спорттуң база бир улусчу байырлалы — Бүгү-эвилелдиң күш-культуржулар хүнү-биле каттыштыр болган билир болгай бис.

Бистиң Тыва республикага бо чылын „оруттунгулаан спортчу ужуражыышкыннар болгаш шенелделер бүрүзү аныяктарның бо байырлалынга тураскааттынган. Спорт ниитилелдеринге болгаш районнарга спорттуң чайгы хевирлеринин: бут бөмбүүнге, волейболга, чиик атлетикага, спорттуң национал хевирлеринге, стол теннизинге, баскетболга, боодалгага болгаш шыдыраага массалыг маргылдааларны эрткизээн.

Тес-Хем районда «Мөрен», «Ак-Эрик» колхозтарга, Өвүр, Таңды болгаш өске-даа районнарга улуг спортчу байырлалдар болгулаан. Күш-культураның дыка хөй коллективтеринге спортчу-өөредилге ажылдары чорутту гулаан. Чижээ, «Урожай» эки-тура ниитилелиниң Балгазын, Межегей кодаа коллективтеринде волейбол, бут бөмбүүнүң командаларын тургускулаан, оларда спорттуң дериг-херекселдери четчир. Ол ышкаш, «Динамо» эки-тура ниитилели күш-культуржу коллективтериниң бот-боттарының аразынга спортчу маргылдааларны үргүлчү чорудуп турар апарган.

Бо чылын чүгле ресспорт Чөвүлелиниң шугуму-биле спорттуң янзы-бүрү хевирлериниң республика маргылдааларынга 500 ажыг спортчулар киришкен. Чартык чылдың түңнели-биле алырга, 1015 спортчу разрядчылар белеткеттинген, оон иштинде бирги разрядчы 17 кижи, ГТО-нуң I болгаш II чергезиниң демдээн 2142 кижи чедип алган.

Чайгы үениң дургузунда штанга болгаш аар шой көдүрер спортчулар — И. Чижов, И. Волков, чиик атлетчилер — В. Сиденев, В. Баклыков, Т. Пахомова, тыва хүреш мөгелери — О. Кошкар-оол, М. Доржу, О. Ооржак, О. Болат-оол, ча адыкчылары — В. Косарев, В. Мананников болгаш өскелер-даа эки көргүзүглерни-биле бисти өөрткен.

Бо маргылдааларга күш-культуржу коллективтерниң дыка хөйү ак-сеткилдиг киришкен, ынчалза-даа ийи-чангыс коллективтер үстүнде чугаалаттынганы ышкаш массалыг маргылдааларга шуут киришпээни четпес. Ындыг коллективтер боттарының аразынга маргылдаа, шенелделер кылбаан, улуг-улуг маргылдааларга төлээлекчилерин чорутпаан. Оларга бир-ле дугаарында кодаа ажыл-агыйы техникумун ап болур. Бо өөредилге чери мурнунда чылдарда хоорайның кол командаларының аразынга туржуп, бодунуң төлээлекчилерин чайгы спортчу маргылдааларга кииришпирип турган болза, бо чайын шуут шимээн читкени элдеп. Кызылда Күрүнениң башкы институдунда «Буревестник» эки-тура ниитилели база-ла ол ышкаш байдалда болу берген. Бо күш-культура коллективинде чартык чылда чүгле ийи разрядчы спортчуну белеткээн, а ГТО демдээн чаңгыс-даа кижи дужаап ап шыдаваан болуп турар. Ол өөредилге черинде күш-культураның тускай дээди эртемниглери ажылдап турар болгай.

Барыын-Хемчик (даргазы эш С. Ооржак), Чөөн-Хемчик (даргазы эш Ш. Дилгижек) райспорт Чөвүлелдери ышкаш күш-культураның республикада массалыг организацияларында коллективтер база-ла сагыш амыр, оожум ажылдап турар.

Август 11-ниң хүнүн бистиң республикага спорттуң массалыг өөннары-биле демдеглээн. Кызыл хоорайда чиик атлетика талазы-биле республиканың бирги чери дээш маргылдаа эгелээн, тыва национал хүрештиң мөгелери күжүн шенешкен, а эң-не солун маргылдаа — бут бөмбүү база болган. Бо удаада бистиң республиканың ол талазы-биле тиилекчиая — «Транспортчу» команданың бут бөмбүкчүлери Сибирьниң Күбогу дээш маргылдаага Кемерово областының Тайгада локомотив депозунун командазы-биле ужуражып турар.

В. ЮРЬЕВ,
ресспорт Чөвүлелиниң даргазы.

ЧУРУКТА: Куба республиканың найысылалы Гавана хоорай.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ПАССАЖИРЛЕРНИ ШЕРИГ САМОЛЁТТАРЫ-БИЛЕ ЧОРУДУП ТУРАР

ПАРИЖ. (СЭТА) Францияда садыг флодунуң далайжыларының болгаш механиктериниң ажыл соксадыышкыны он сес хонукта үргүлчүлеп турар. Олар ажыл төлевирин бедидерин болгаш күш-ажылдың байдалын экижидерин суднолар ээлеринден негеп турар. Ылангыя чурттуң мурнуу талазында, Марсельде, Ниццада ийи корабльдер өртээлдерде бир хонукта аназа туруп келген. Далай вокзалдарында мун-мун пассажирлер мөөннелген болгаш чүъкту чедирерин саададып турар. Эрге-чагыргалар суднолар ээлеринге дузалажыры-биле самолёттарны болгаш шериг транспортун далаш-биле чорудуп турганнар. Буржуаз солуннар пассажирлерге «эп чок чорукту» тургузуп турарын ажыглап алгаш, ажыл соксаткан далайжыларны коргударын оралдажып турар.

Ынчалза-даа ол база дуза болбаан. Ажыл төлевирин 8 хуу өстүрерин негеп турар далайжыларның ажыл төлевиринге 5 хуу немелдени бээринге чөпшээрежир ужурга суднолар ээлери таварышкан. Ол үеде пассажир сулноларының командалары болза, ажыл соксаткан далайжыларның чөптүг негелделерин хандырарындан суднолар ээлериниң ойталап турар чоруунуң ужуунда, чурттуң портторында чыылган шөлээлеп чоруур мун-мун кижилерниң даржыктыг байдалын чиңгедир-биле ажылды катап эгелээрин шиитпирлээн. Чамдык ажыл соксадыышкыны үргүлчүлеп турган.

Боттарының негелделерин хандырарын чедип алырынга далайжыларның шиитпирлиин көргеш, суднолар ээлери ажыл төлевиринге ортумаа-биле 5 хуудан биче-ле ажыг, а чамдык таварылгаларда 6,5 хуу немелдени далайжыларга аазап, херекти дугуржулга-биле соксадып каарын оралдажып турган. Ынчаарга суднолар «күш-ажылды эде организастаар» дугайында чугаалажыышкыннарны сентябрь 15-те эгелээринге олар чөпшээрешкен.

Брестиң болгаш Марсельдиң далайжыларының массалыг митингилеринге бо саналдарны хүлээп албаан.

Ажыл соксаткан далайжыларга кыжанып, нүгүлдүг чүүлдерни бижип турар «Орор» солун ышкаш реаксылыг парлалга безин «суднолар ның ажыл соксаткан ажылдакчыларының негелделери чөптүг болгаш бадыткаттынган негелделер болуру» миннир ужурга таваржып турар.

Ажыл соксадыышкынының үр-жуктары чазакты база-ла дүвүредип үндүрген. «Суднолар ээлери биле садыг флодунуң сулноларының командаларының аразында чөрүлдээниң айтырыгларын өөренип көөрүн» чазак база катап эгелээн.

Ынчаарга Марсельдиң суднолар компанияларының боттарының пассажирлерин... агаар-биле — шериг самолёттары-биле чорудуп турар.

„ОРУС ХУУЛГААЗЫН“

Бүгү совет кижилерниң болгаш делегейниң депшилгелиг бүгү улустарының сеткил-сагыжын хайындырып турар уран-чечен-документальдыг кинофильм «Орус хуулгаазынның» бирги сериязы Тываның көрүкчүлериниң сонуургалынга бараалгаары-биле бистиң республикада «аалдап» келгенин мурнунда дыннаткан болгай. Ол кайгамчык кинорассказтың баштайгы массалыг көрүлдези август 12-де Кызылдың «Найырал» кинотеатрында эгелээн болгаш оон соонда республиканың бүгү кинотеатрларынга, клубтарынга болгаш өске-даа черлерге үнүп эгелээр.

Тываның кино көрүкчүлериниң эргезинде «Орус хуулгаазынның» ийиги сериязы база чедип келген. Республиканың кинопрокадынга ол ийиги серияның хөй-ниити көрүлдези август 9-та болуп эрткен. Кинофильмниң баштайгы хөй-ниити көрүлдезинге киришкен кижилер фильмниң бедик утка-шынарлыын, уран-чечен талазы-биле эки таарыштыр тургусканын база катап бедииш-биле үнелээн болгаш боттарының кайгамчык сонуургап, магадаанын илереткеннер. Ындыг болбас аргазы чок!

«Орус хуулгаазынның» ийиги сериязы Совет Эвилелинге 1959 чылда тудуп эгелээн, делегейде эң күчүлүг атомнуг электростанцияның тудуундан эгелээш, бистиң улуг делгем Төрээн чуртувуста боттанган кайгамчыктыг чаартылгаларны эрги болгаш чаа чүүлдерни деңнээриниң аргазы-биле кончуг тода көргүскен. Ында кол идея бо бүгү «хуулгаазынның» боттандырыкчызы кымыл, кандыг күш чүвел дээрзин көргүскен. Ол дээрге совет кижи-дир! Шаандагы крепостной тараачынның оглунуң оглу, амгы үеде делегейде сурагжаан эртемден, көскү бүрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчызы, коммунист В. Емельяновтуң амыдырал-чуртталгазының, ажыл-херээниң дугайында документальдыг рассказ-биле совет кижиниң «хуулгаазын» күжүн чогаадыкчы, тургузукчу ролюн кайгамчык эки көргүскен. Ону түңневвишаан, тайылбырлакчы: «Бо дээрге чаңгыс онзагай кижи эвес-тир, ындыглар миллион-миллион, олар бөгүн совет кижилер, коммунистер-дир» деп тайылбырлап турар. Шынап-ла ол шын. «Орус хуулгаазынны» көрүп орган совет кижи бүрүзү-ле ол фильмден бодун, бодунуң ажыл-херээн, партияның ажыл-чорудулгазын, социалистиг тургузугнуң күчү-шыдалын сеткил ханып көөр.

Фильмниң түңнелинде «Орус хуулгаазынның» дугуйүрү кайдал деп, угаангыр айтырыгны салгаш, ол дээрге марксизм-ленинизмниң өлүм чок өөредии-дир, улуг Ленинниң, оон тургускан партиязының гениий-дир дээрзин партияның программаларының негелделериңден, СЭКП-ниң XXII съездизиниң индиринден, кандыг-даа — берге-даа үеде, тиилелгелиг, өөрүшкүлүг-даа үеде В. И. Ленинниң Мавзолейинче төнчү чок шуужуп кирип, оон ленинчи сорукту, төнмес дамырактан узуп ап турары дег, кезээде угаанынга, чүрээнге кадагалап арттырып алгаш, бергелерже, тиилелгелерже, байырлалче эрес-дидим кирип турар кижилерден көргүзүп турар.

«Орус хуулгаазынның» рольдарын ийи чүс чээрби ажыг миллион совет кижилер ойнап күүседип турар деп, тайылбырлакчы силерге чугаалаар. Ында бичии-даа хөөрем чүве чок. Шынап-ла фильмде бүгү совет кижилер, оларның ажыл-херээ киржип турар. Ынчангаш кедергей хожудаашкындан үнгеш, коммунизмни эң-не мурнай тургузуп турар чурт болгуже чедир улуг тулчуушкунга бодунун киирген үлүүн, ам коммунизм дээш демиселдиң кайы олуруунда турарын совет кижилерге көрүксевес кижи кайда деп. Шупту көрүксээр! Ону билип, көрүп алыр төлээде, кижи бүрүзү «Орус хуулгаазынны» ызавыла көөрү чугула. Бо кайгамчык эки кылдынган уран-чечен-документальдыг кинофильмни шуптувус көрээлинер, эргим көрүкчүлер!

Дружинаның деңнелинче

Бистиң «Чодураа» колхозта улусчу дружинаның ажылын парторганизация секретары эш Дүмбүү, колхоз даргазы эш Кошкар-оол олар боттуу-биле удуртуп турарлар. Оон түңнелинде ук дружина (командири эш В. Дамдын-оол) ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле бодунуң ажылын сөөлгү үеде элээн экижиткен.

Дружиначылар суурнун кол-кол кудумчуларынга, хөй-ниити черлеринге боттарының албан-хүлээлгезин күүседип чоруп турган, ийи-чангыс кижилерниң ниитилелге төлеп чок чоруктарын илередип турарлар. Ээиртир арагалап алгаш, кадайларын эттеп, өг-бүлезинге, кожаларынга амыр-дыш бербейн турган Көк-оол, Достай-оол, Наптыжык дээш өскелерни-даа олар туткаш, эш-хуузунуң судунче шилчиткилээн.

Дружиначылар хөөйлү-дүрүм таныылгазын база чорудуп, арагалаар, ниитилелге ажыктыг күш-ажыл кылбас, мангыстылчак амыдыралдыглар-биле демиселди күштелдириниң чугулазын олар чон ортузунга үргүлчү тайылбырлап берип турарлар.

Ынчаарга чоннуң корум-чурумун тудар сорулгалыг база бир хөй-ниити организациявыстың — эш-хуузунуң судунуң ажылын ап көөр болза, ол барык-ла ажылдавайн турар. Оон даргазы эш Эртине Сундуй-оол чоннуң негелдезин хандырбайн, судка киирген хомудалдарны, дружинаның шилчиткен херектерин көөрүн үр үеде саададып келген.

Бодунуң төрел-дөргүл кижилериниң хөй-ниитиниң шугуму-биле бурууладкан дугайында херектер киирерге суд даргазы оларны чогуур чурум ёзугаар хөйнүң мурнундан дүргеш көөр талазы-биле хемчеглерни албайн турар.

— Буруудаттырган кижилер-биле чугаалажып көрдүм, моон сонгаар бак үүлгедиг кылбазы-биле хол ужүүн бердилер — деп, хомудакчыларга харыылаарынга ол чанчыга берген.

Херек кырында ол дарга сонгуткан хүнүнден бээр суд хуралын чангыс-даа катап чыылдырбаан. Бир эвес арагага сундугар болгаш ниитиниң корум-чурумун үрээр ийи-чангыс кижилерниң херээн хөй-ниитиниң судунга көрүп, төлеп чоктарны шыңгыы буруу шаап турар чүве болза, олар черле эттиниш, чазалыр апаарлар.

Ынчангаш эш-хуузунуң судунуң ажылын улусчу дружинаның ажылының деңнелинге чедир бедидерин колхозчулар улуу-биле күзеп турарлар.

К. ЯҢМАА.

Улуг-Хем район.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чамдык черлерге улуг эвес чаашкыннар болур. Кызылга чаашкын шоолуг эвес, диңмирээшкин болур. Хат өй-тавында, чоорту дыңзыыр, соңгу-барыын түк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 22 — 28, а Кызылга — 26 — 28 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга программалар 10. 40. «Орус хуулгаазын» (1-ги сериязы) 11.40, 1.20, 3.30, 5.40, 7.50, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Орус хуулгаазын» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 8, 10.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Он алдыгы час» 10, 2.30, 4.30, «Пеньков суурга болган чорук» 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Орук белдиринге» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Баштайгы эшелон» 5, 7, 9 шактарда.

Паротитти нептеретпеңер!

5-тен 15 хар чедир назылыг уруглар оон аарыгылаар.

Аарыг кижилерге деггениңден, оларның чөдүлүнден, олар-биле чугаалашканындан — чарааның болгаш дүкпүнүң хензиг чаштанчыларындан ол аарыг дамчып халдаар.

Паротиттен уруг аарый берзе, ону тускай өрээлге тургускаш, өске уруглар-биле ону 2 хүн дургузунда аралаштырбаңар.

Аарыг кижиниң ажыглап турган ак хеп дериглерин, дүмчүк аржыылдарын, аржыылын, аяк-савазын изиг сугга хайындырып турар.

Ада-иелер! Уругларыңарга кичээнгейлиг болуңар: олар деңгелзиреп, чемге хөөнчок апарза, кулактарының дажы чаңгыс ийикпе ийи талазындан кулактары сарбайтыр ыжа берзе, дораан-на эмчиге барыңар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчы болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27. Информация килдизиниң 20 — 60, бухгалтерияның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солун кедбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—00893. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. АВГУСТ 14 СРЕДА № 192 (5596).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Партия пропагандазының айтырыгларын— амгы үениң сорулгаларының деңнелинче

Партияның Төп Комитединиң чыылдырганы, идеология ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы августуң 7—10 хүннеринде Москвага болуп эрткен. Эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының, СЭКП крайкомнарының болгаш обкомнарының идеология килдистериниң эргелекчилериниң оралакчылары, лектор бөлүктериниң удуртукчулары, а ол ышкаш партия хооркомнарының идеология талазы-биле чамдык секретарьлары, партия организацияларының секретарьлары, политиктиг чырыдылыышкын бажыңнарының эргелекчилери, марксизм-ленинизмниң университеттериниң директорлары, пропагандистер, төп албан черлериниң ажылдакчылары чөвүлел хуралга киришкен.

Ук чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түңнелдерин болгаш чаа өөредилге чылында политиктиг чырыдылыышкынның сорулгаларын чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның секретары Л. Ф. Ильичев чөвүлел хуралды эге сөзү-биле ажыткан.

Чөвүлел хуралдың сорулгаларының дугайында дыңназыгны СЭКП ТК-ның идеология килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы И. И. Удальцев кылган. Партияның Москва хоорай комитединиң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи Н. Ф. Иванькович, СЭКП-ниң Ленинград хооркомунуң идеология килдизиниң эргелекчизи Ю. П. Смирнов, идеология килдистериниң эргелекчилериниң оралакчылары — Украинаның КП ТК-зының Л. Д. Алексеев, Белоруссияның КП ТК-зының С. М. Цуцелев, Таджикистанның КП ТК-зының Р. Далабаев, Казахстанның КП ТК-зының Ф. П. Михайлов, Волгоградта политиктиг чырыдылыышкын бажыңының эргелекчизи Н. Р. Прокофьева, ВЛКСМ ТК-ның пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи Ю. Н. Верченко, Краснодар крайының Усть-Лабинск колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелинде «Кубань» колхозтуң партком секретары П. Т. Чубаров, СЭКП-ниң Марийск обкомунуң идеология килдизиниң эргелекчизи А. Ф. Немцев, Москва областа «Белая дача» совхозтуң пропагандизи Н. В. Поправко, Пенза областа Белинскийниң культураның улусчу университединиң ректору П. Ф. Максяшев болгаш өскелер-даа, шупту 32 кижи санал-онаа солчулгазынга киришкен.

Политиктиг чырыдылыышкынче партия кезээде онза кичээнгейни салып келген болгаш салып-даа турар деп, чөвүлел хуралдың киржикчилери демдеглээн. Амгы үеде бистиң чуртувуста 23 миллион кижи партия төөгүзүн, философияны, үлетпүрнүң, көдээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын болгаш өске-даа айтырыгларны организастыг-биле политиктиг чырыдылыышкынның системазында өөренип турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң негелделеринге дүүштүр политиктиг чырыдылыышкынны чаа өөредилге чылында канчаар эки организастаарыл дээрзиниң дугайын санал бергеннер чугаалаан болгаш политиктиг чырыдылыышкынның утка-шынарын база хевирлерин улам ыңай бөлбаазырангайжыдарынче угланган саналдарны киирген, пропагандисчи ажылдың дуржулгазын солушкан, политиктиг чырыдылыышкынга парлалганы, радиону, телевидениени болгаш кинону калбаа-биле ажыглаарының эргежок чугулазын онзалап демдеглээн.

Политиктиг чырыдылыышкынның тургустунган системазы ажылчы чоннарның идей-политиктиг деңнелин бедидеринге, оларны коммунистиг ёзуга кижизидериниң кол сорулгаларынга дүгжүп турар деп демдеглээн. Ооң-биле чергелештир өөредилгениң организастаарында шыңгыы четпестерни чөвүлел хуралдың киржикчилери айыткан. Марксисчи-ленинчи чырыдылыышкынның дээштиг болуруун партия организацияларының чедип алырынга шаптыктап турар кол чүүл ёзу барымдаалаашкыны, пропаганданың амыдыралдан хоорук чоруу болур. Политиктиг өөредилгеде бот-өөредилгениң аргазын чедир үнелевес чоруктар ам-даа бар, ол чорук өөредилгениң үре-түңнелдиг болуруун кудуладып, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң идейлиг деңнелиниң өзүлдезинге шыңгыы хораны чедирип турар.

Чаа өөредилге чылында партия организациялары марксисчи-ленинчи теорияны, партияның XXII съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарының идеяларын үндүрген чугула теоретиктиг айтырыгларны болгаш практиктиг сорулгаларны ханызы-биле өөренирин, амгы үениң негелделиг айтырыгларын өөренирин хандырар ужурлуг.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвес эштерниң марксисчи-ленинчи өөредигни шиңгээдип алырынга ханы сонуургалдыг болуруун хөгжүдеринге, өөредилгениң хевирлерин шилип алырда эки туразын барымдаалаар чоруктуң принциптиг шыңгыы сагыырынче онза кичээнгейни салыр херек. Теорияны бот-өөредилге-биле өөрениринге кол кичээнгейни салган турар ужурлуг.

Чөвүлел хуралдың түңнелин СЭКП ТК-ның идеология килдизиниң эргелекчизиниң бирги оралакчызы В. И. Снастин кылган.

Чөвүлел хуралга СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов чүве чугаалаан. (СЭТА).

Чочак-тараа ажаалдазы

Ажыл-агый бүрүзү тарылга шөлдериниң тургузуун эде көрүп, эвээш дүжүттүг культураларны бедик дүжүттүг культуралар-биле солуп турарындан тараа культураларының, ылангыя олуругларының аразын сайзырадыр культураларның иштинден чочак-тараа чугула черни ээлеп турар апарган. Тываның колхозтары болгаш совхозтары чочак-тарааны тарып өстүрериниче колдуунда ийи чыл бурунгаар эгелеп кирген.

Бистиң колхозтарывыстың болгаш совхозтарывыстың ховуларынга чочак-тараа эки дүжүттерни берип болурун эрткен чылдың практиказы көргүскен. Таңдыда «Революцияның чалбыышкы» көдээ ажыл-агый артелиниң хову ажылдакчылары 1962 чылда бистиң байдалывыска онза эки дүжүттү ажаап алган. Ол артель 55 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 15,3 центнер тарааны алган, ол болза чазын чажар кызылтастың эң эки дүжүдү-биле барык-ла дең болган. Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязы 231 гектар шөлдүң га бүрүзүнден 14,3 центнер чочак-тараа үрезинин алган. Ол ышкаш Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозу база эки дүжүттү алган.

Республиканың ажыл-агыйларынга чочак-тарааның тарылга шөлү эрткен чылын 4.039 гектар турган болза, бо чылын ону 7000 гектар чедир калбартып, оон тарылгазын ой-шаанда бедик агротехниктиг деңнелге эрттирген.

Бо чылын ажыл-агыйларның хөй кезии чочак-тарааның эки дүжүдүн өстүрген. Ылангыя Каа-Хемниң «Кызыл тук», «Октябрь 30 чылы» колхозтарында, Таңдының «Революцияның чалбыышкы» колхозунда, дуржулга станциязында, «Тиилелге» совхозта, Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозунда чочак-тараа эрткен чылдан дыка эки өзүп үнген.

Ам колхозтар болгаш совхозтар чочак-тараа ажаап алышкынын кидин-түлүк чорудуп турар. Август 12-ге чедир 3.552 гектар кестинген, ол болза планга удур чүгле 50 хуу болур. Оон 1276 гектары бастырттынган.

Чочак-тараа ажаап алышкыны республикада ниитизи-биле аажок озалдаан. Таңдыда «Коммунизмниң херели» колхоз, «Элегес», «Тиилелге», «Барлык», «Чыраа-Бажы», «Өөк» совхозтар, Каа-Хемде «Ленинчи орук», «Совет Тыва», Бии-Хемде «Кызыл тараачын», «Тиилелге» колхозтар болгаш ол ышкаш өске-даа ажыл-агыйлар чочак-тарааны ажаап алырының хуусааларын эрттиргениниң ужуру-биле улуг чиилиглерге таварышкылаан. Чижээ, «Совет Тыва» колхоз чочак-тарааның гектар бүрүзүнден 7—8 центнер дүжүттү ажаап ап болур турган, чазын чашкан үрезин хемчээлинге безин четпес, чүгле 2 центнерни ажаап алган. Ооң чылдагааны болза, эрттир бышкаш, када берген чочак-тараага сиген кезер машинаның кезер аппарады чүгле дээптерге чочак-тарааның хавыы чарылгаш, черже төктүп турарында болур. «Улуг-Хая» болгаш «Барлык» совхозтар чочак-тараа тараан шөлдерже сиген кезер машиналарны база аажок озалдадып кииргилээн. Ынчангаш ол ажыл-агыйларда чочак-тарааның чартык кезии черде төктүп калган. Каа-Хемниң «Кызыл тук» колхозунуң бо чылын тараан 100 ажыг гектар чочак-тараазының гектар бүрүзү 10 центнер дүжүттү чайлыг берип болур турда, кол агроном эш Калекулин, бригадир эш Черных оон ажаап алышкынын мырыңай чаа эгелээн. Тес-Хем эргелелиниң ажыл-агыйлары 265 гектардан чүгле 20 гектарны кестирген. «Тээли» совхозтуң удуртукчулары 52 гектар чочак-тарааның үнүжү багай дээш ону шуут кеспес деп шиитпирлээн. «Бөк-Тей» совхоз бүгү-ле тараан 30 гектар чочак-тараазын ажаап алырынче амга чедир эгелеп кирбээн.

Чочак-тарааны ажаап алырының хуусаазы эртип турар. Ындыг болза-даа республиканың ховуларында ам-даа 3.500 гектар чочак-тараа сыпта хевээр. Оон ажаап алышкынын ам каш-ла хонук узамдыктырар болза, тараажыларның үнүлүрген күжү халас барып, сыпта бүгү чочак-тараа черге барганы ол дээрзин ажыл-агыйларның удуртукчулары билзе чогуур. Ынчангаш чочак-тараа ажаап алышкынын тараа кезилдези массалыы-биле эгелегиже чедир бүгү ажыл-агыйлар канчап-даа тургаш доозары эргежок чугула.

Чаңгыс центнер-даа дүжүттү камныг ажаап алыр херек. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, агрономнары, механизаторлары чочак-тарааның салым-чолу дээш бедик харыысалгалыг болур, чочак-тараа шөлүнге чаңгыс-даа агрегат анаа турбайн, бедик бүдүмчүлүг ажылдаан, чочак-тарааның кестинген тавыча бүрүзү ой-шаанда бөлдүнүп алдынган база бастырттынган, үрезинге урдунган турар кылдыр, ажылды ынчаар организастаар ужурлуг. Оон-биле кады чочак-тарааның саваның бөлүп сарааттап алыры чугула.

Ужудукчу-космонавтарның өөрүп четтириишкини

1963 чылдың июньда бистерниң «Восток-5» болгаш «Восток-6» корабль-спутниктер-биле космос делегейинге үр үеде кады ужудуушкунну боттандырганывыс-биле холбаштыр чылыг байыр чедиришкиннери дээш Совет Эвилелиниң болгаш даштыкы чурттарның бүгү организацияларынга база хамаатыларынга өөрүп четтиришкинни чүректиң ханызындан илерелеп тур бис.

Космосту шиңгээдип алыр талазы-биле чаа чедиишкин коммунизмни тургузуп турар бистиң Төрээн чуртувустуң төөгүлүг тиилелгелериниң түңнелинде болдунар аргалыг болган. Биске байыр чедириишкиннерин космостуң кайгамчык корабльдерин тургускан болгаш бо ужудуушкунну белеткээн кайгамчык эртемденнерни, инженерлерни, конструкторларны болгаш ажылчыннарны кижизиткен совет улуска, бистиң чазаавыска болгаш төрээн Коммунистиг партиявыска хамыктың мурнунда хамаарыштырып турар бис.

Космосту шиңгээдип алыр талазы-биле Совет Эвилелиниң чаа чедиишкини кижи төрелгетенниң тайбыңының болгаш депшилгезиниң эргежиктарынга бараан болур дээрзинге ханы бүзүрээр бис.

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтары
В. БЫКОВСКИЙ.
В. ТЕРЕШКОВА.

АЖААП АЛЫШКЫНЫНЫҢ БАШТАЙГЫ МЕДЭЭЗИ

(1963 чылдың август 10-да хуу-биле)

Тываның тараажылары чаа дүжүттү ажаап ап эгелээн. Августуң 10-га чедир Чөөн-Хемчик, Таңды колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң чамдык колхозтары ажаап алышкынче кирген.

Баштай кестинген тарааның гектар санындан дүжүдү ортумаа-биле Чөөн-Хемчик районда 6,0 центнер, Каа-Хемде — 5,0 центнер болгулаан.

Республикада ниитизи-биле 3021 гектар черниң тараазы азы бүгү тарааның 1,0 хуузу кестинген болгаш оон 1823 газын бастырган.

Бүгү тарааның кезип алдынган хуузун моон адаанга көргүзерге:

Районнар:	Бескен тараа		
Барыын-Хемчик	1,2	«Өөк»	3,0
Улуг-Хем	0,9	«Межегей»	1,5
Чөөн-Хемчик	0,4	«ҮТКА 25 чылы»	1,4
		«Улуг-Хая»	1,2
Чөөн-Хемчик эргелелдиң түңү	**0,8**	«Элегес»	0,9
Бии-Хем	2,9	«Сукпак»	0,9
Каа-Хем	1,6	«Сүт-Хөл»	0,5
Таңды	0,6	«Найырал»	0,4
Тожу	—	Дуржулга станциязы	0,1
Таңды эргелелдиң түңү	**1,2**	«Тээли»	—
Тес-Хем	—	«Шекпээр»	—
Өвүр	—	«Чыраа-Бажы»	—
Тес-Хем эргелелдиң түңү	—	«Тыва»	—
СОВХОЗТАР:		«Бөк-Тей»	—
«Барлык»	3,8	«Тес-Хем»	—

Республикада сиген белеткели

(1963 чылдың август 10-да хуу-биле)

Районнар болгаш совхозтар	Белеткээн сиген		
Чөөн-Хемчик	25,1	«Межегей»	14,1
Улуг-Хем	19,5	«Найырал»	8,1
Барыын-Хемчик	16,7	«Тыва»	6,3
		«Сукпак»	1,3
Чөөн-Хемчик эргелелдиң түңү	**20,4**	«Бөк-Тей»	—
Тожу	23,9	**Совхозтарның түңү**	**18,0**
Каа-Хем	23,2	**Колхозтарның түңү**	**18,6**
Бии-Хем	22,3		
Таңды	13,2		
Таңды эргелелдиң түңү	**18,9**		
Тес-Хем	16,7		
Өвүр	14,6		
Тес-Хем эргелелдиң түңү	**15,2**		
СОВХОЗТАР:			
«ҮТКА 25 чылы»	34,9		
«Чыраа-Бажы»	31,1		
«Шекпээр»	27,4		
Дуржулга станциязы	27,3		
«Өөк»	25,7		
«Тес-Хем»	22,6		
«Барлык»	20,4		
«Сүт-Хөл»	20,3		
«Улуг-Хая»	20,1		
«Тиилелге»	18,5		
«Элегес»	15,7		
«Тээли»	14,4		

Ам бо хүннерде сиген белеткелиниң талазы-биле Чөөн-Хемчик, Тожу, Каа-Хем районнар өске районнарны мурнап чорупп турар.

Совхозтарның аразында «ҮТКА 25 чылы» совхоз социалистиг чарыштың бирги черин улам быжыглап алган. Ол, моон мурнунда беш хонуктарда бирги черни ээлеп турган «Чыраа-Бажы» совхозту четкеш, эрткен. Августуң 5-те бирги черни ээлээш, сөөлгү беш хонукта 6,8 хуузу немээн болгаш ам ниитизи-биле 1628 тонна сигенни белеткеп алган.

«Найырал», «Тыва», «Сукпак» совхозтарда мал чеминиң белеткели эң-не багай чорупп турар. «Бөк-Тей» совхоз чаңгыс тудум-даа сиген белеткеп албаан.

Манолис Глезоска улуг шаңналды тывыскан

МОСКВА. (СЭТА) Август 12-де Кремльдиң Улуг ордузунда ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хуралдаар залынга журналист, Грецияның хөй-ниити ажылдакчызы Манолис Глезоска делегейниң Ленинчи шаңналын байырлал-биле тывыскан.

«Улустар аразында тайбыңны быжыглаары дээш» деп делегейниң Ленинчи шаңналының дипломун болгаш медалын Манолис Глезоска тывыскан тура, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады К. А. Федин эрес-маадырлыг ол кижиге, үениң улуг херээнге — бүгү делегейге тайбыңны тургузарынга болуруң эрес-маадырлыг демиселин-биле дузалап турар бүгү грек улуска байырны совет улустуң мурнундан чедирген.

Ооң дараазында Тайбың камгалалының Совет комитединиң даргазы Н. С. Тихонов, Москва-Сортировочная депонуң машинизи В. И. Станилевич, дайынның хоочун киржикчилериниң Совет комитединиң президиумунуң кежигүнү Н. В. Троян, «ССРЭ — Греция» совет ниитилелиниң даргазы академик Б. А. Рыбаков, чогаалчы Б. Н. Полевой олар Манолис Глезоска байыр чедирип, чүве чугаалааннар.

Манолис Глезостуң чугаазын чыылганнар чылыы-биле уткаан.

Көдээ ажыл-агый ажылының хүн демдеглели

Малчыннарның ажылының чедиишкини малдың чем-суугу кайы хире бызыг болурундан бүрүнү-биле хамааржыр. Ажыл-агыйлар сигенин, силосту четчир кылдыр белеткеп алганда сүт болгаш эът талазы-биле план күүседиинер, малдың продуктулуу кышкы айларда-даа кудулавас.

Сөөлгү хүннерде мал чемнери белеткээриниң темпизи өзүп турар. Август 12-ге чедир республикада 25208 тонна сиген белеткеттинген, ол болза планга удур 19,7 хуу болуп турар. Бии-Хемниң «Хадын», Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу», Чөөн-Хемчиктиң СЭКП XXII съездизи аттыг, «Искра», «Большевик», Каа-Хемниң «Бурунгаар», «Октябрь 30 чылы», Ленин аттыг колхозтары, «ҮТКА 25 чылы», «Өөк», «Чыраа-Бажы» совхозтар, дуржулга станциязы мурнап турар.

Дуржулга станциязында мал чемнериниң белеткекчилериниң күш-ажылын эки организастааны бистиң август 11-деги хүн демдеглеливиске айыткан болгай. Эрткен үш хүн дургузунда ажылдың темпизи кудулаваан, харын станцияның удуртукчулары мал чемнери белеткээриниң темпизин дүргедедир дээш бүгү күштү салып турар. Эрткен воскресеньеде аңаа сиген бөлер талазы-биле массалыг воскресник организастаттынган. Хүн дургузунда 183 тонна сиген сарааттаттынган. Сиген белеткелиниң планы 33 хуу күүсеттинген.

Межегейжилер база воскресник организастап эрттиргеннер. Чаңгыс хүн дургузунда олар чүс тонна хире сигенни белеткээн. Ындыг болза-даа сигенниң кезилдези-биле ону сарааттаарының аразында улуг үзүктелиишкин «Межегей» совхозта болдунуп турарын айытпайн барып болбас. Мында 1700 ажыг гектар сиген кестинген турда ооң чүгле 1028 гектары бөлдүнген. Кестинген сиген чаашкынга таварышкаш карарып калган, чүге дээрге ук сиген чартык ай ажыр бөлдүнмейн чыдып турар.

Межегейжилер чочак-тарааның тавычаларын бөлүп бастырарынче далашпайн турар. Ооң кезилдези ийи неделя бурунгаар эгелээн болза-даа ону бөлүп бастырары-биле 5 комбайн чорударын чүгле дүүн чаа шиитпирлээн. Тавычаларда чочак-тараа кургааш, тоглап дүжүп турар. Эштер Пашенко болгаш Лысак! 280 гектар чочак-тарааны 3 хүн дургузунда бөлдүрүп бастырар төлээде, беш эвес, харын бети дээрге-ле он комбайнның ажылдадыры эргежок чугулазын билип алыңар!

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунда сиген болгаш силос белеткели эки чорупп турар. Артель сиген белеткелиниң планын 33 хуу, силос салырын — 100 хуу күүсеткен. Сергей Маңгыр удурткан мал чемнери белеткээр бригаданың кежигүннери тергиин эки ажылдап турар. Ол бригада сиген бөлүп сарааттаарының оналдазын 52,6 хуу күүсеткен. Тожу парткомунуң болгаш ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң шилчиир кызыл тугун чаалап алган.

Өвүр районнуң колхозтары сиген белеткээриниң планын чүгле 15,1 хуу күүсеткен. Ында ажыл чүге ындыг оожум чорупп турарыл? Ооң ужуру болза күш-ажылды багай организастаанында, ажылдың темпизиниң кудузунда. Тодаргай чижек болдур. «Торгалыг» колхозта эш Балдаң Маадыр бригадирлээн бригада Сарыг-Хөл деп черде сиген белеткеп турар. Ол бригада кыска хуусаа иштинде 800 тонна хире сигенни бөлүп сарааттаан, ол болза районнуң ниитизи-биле белеткээн сигениниң дөрттүң ужу хирези болуп турар. Ол бригаданың чанында «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелиниң Моңгуш Очур-оолга удурткан бригадазы ажылдап турар. Ол үениң дургузунда ук бригада чүгле 150 тонна сигенни бөлүп сарааттаан. Бригадада кижилер база эвээш эвес (35 кижи), ындыг болза-даа ажылды багай организастааныңның база күш-ажылдың сагылга-чурумунуң кошкаанының хараазы-биле мал чеми белеткээр кижилерниң чартыы кезии сиген шөлүнден аалдарынче чаңгылай бергилээн.

Ынчаарга херектиң ужуру оът-сигенниң үнүжүнде эвес, харын кижилерниң күш-ажылын канчаар организастаарында, олар бүгү-ле эргежок чугула чүүлдер-биле канчаар хандыртынганында ышкажыл. Эштер Бюрбю болгаш Кечил-оол! Ам оът-сигенниң үнүжүнүң дугайында чугаа-соот херек чок, ажылга бедик күженишкин херек. Ынчан малчыннар малын кышкы үеде чер оъттаар эвес, а сиген-биле азырар апаар.

Таңды районда «Революцияның чалбыышкы» колхоз хожудап турар дугайын хүн демдеглелдериниң бирээзинге моон мурнунда айыткан. Ынчалзажок ол шүгүмчүлелден эштер Гудков болгаш Чуева түңнел кылбаан. Сөөлгү үш хүн дургузунда бөлдүнген сигенге чүгле 8 тонна немешкен. Ынчаарга ажыл-агыйның удуртукчулары чүге сиген белеткелин күштелдирер эвес, харын чаагаар бүткен сигенден Марачевкага силос салып эгелээрин шагда-ла аазаан болгай. Ол аазаашкыннар кажан күүсеттинерил?

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын», «Тиилелге», «Искра» колхозтары август 8-тен бээр оожургап олуруп берген. Херектиң ужуру чүдел, эштер Астафьев, Дежнев, Кононенко? Ындыг оожургаашкын болгаш узамдыгышкын дугайында кыш силерден шыңгыы айтырар апаар. Ол дугайын ам уттуптар чорук дээрге эът болгаш сүт планнарының күүселдезин айыылга таварыштырар дээни ол.

Дыка хөй ажыл-агыйлар силос салырынче эгелеп кирген. Август 12-ге чедир 7593 тонна силос салдынган. Тожу район силос салырының планын күүсеткен, каа-хемчилер 2194 тонну белеткээн. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарның колхозтары болгаш совхозтары силос салырын оожум чорудуп турар. Ол ажыл Таңды болгаш Өвүр районнарда шуут эгелевээн.

Совхозтардан медээлер

«Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырының Улуг-Үзүкте арбайын 8 комбайн бышканнаан кезип эгелээн. Баштайгы хүннерде 40 га черниң тараазын кескен. Бо чаагай херекке комбайнерлер эштер М. Артис-оол, С. Мандан олар мурнакчы ажылдап, кезилдеге бүгү талазы-биле эки белеткелдиин көргүскеннер.

Ынчалза-даа дүжүт ажаап алышкынынга совхозтуң ниитизи-биле белеткел чок ужурашканы ажылдың баштайгы хүннеринде-ле көстү берген. Доң-Терезин салбыры (эргелекчизи эш Чамбал-оол), Биче-Тейде эш Эренчин оларда механизаторлар чурттаар хову турлаглары белен эвес. Бо бүгүнүң херечизи хову турлагларда барак, будкаларны кажан кезилде эгелей бергенде чергелештир септеп турары болур.

Ол ышкаш совхозтуң 27 комбайннарының аразында кезип кирериңге белен эвес, чамдык кезектери чогунзан анаа турарлары база бар. Мындыг янзылыг четпестерни тараа сөөртүр чамдыг автомашиналардан база көрүп болур. Оларның кузовтары тараа урар аргажок самдар, ойбак.

М. ЧҮЛДҮМ.

Барыын-Хемчик.

* * *

«Улуг-Хая» совхозтуң чамдык салбырларында тараа культураларының үнүжү багай эвес. Мааа Арыг-Бажы салбырга хамааржыр Сенебте чаагай үнген арбайны чугаалаарга-ле четчир. Бо салбырның 15 комбайннарының ортаа кезии септеттинмээни ажаап алышкынга белен эвезин херечилеп турар.

Ажаап алышкынга кидин белеткелдиң үезинде бистиинге Кызылдың механизация училищезиниң курсантылары каш кижи практика эрттирери-биле келгеннер. Олар хоочун механизаторларның удуртулгазы-биле трактор-биле сөөртүр «С-6» маркалыг 2 комбайнны эки шынарлыг септээннер. Бар күштү септелгеже сырый эвилелдээн болза, салбыр бо хүннерде ажаап алышкынга 100 хуу белен турар ийик.

О. ДАЖЫ-ООЛ.

Улуг-Хем район.

«Элегес» совхозтуң Каък салбырының ажыл-ишчилери ниитиниң малынга сиген болгаш силос белеткээр ажылды чедиишкинниг чорудуп турар. Ында эш Какай-оолга удурткан сигенчилер бригадазы мал чемнери белеткээриниң планын дүжүт ажаап алышкыны массалыы-биле эгелегиже чедир бурун күүседир дээш организастыг ажылдап турар. Ук бригадада тракторист Владимир Чистаевтиң сиген кезер үш машина кошкан агрегады хүнде 15 гектар черниң сигенин кестирер нормалыг тургаш 25—35 гектарны кестирип турар.

ЧУРУКТА: Владимир Чистаевтиң агрегады сиген кезилдезинде. Фото В. ЛУТКОВТУУ.

КӨДЭЭ ТУДУГНУ КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫР

Тываның көдээзинде чаарттынган амыдырал черле кымны өөртпейн турар дээриң! Бызыынган чаа чүүлдер-ле хөй. Көдээ суурларда чаагайжыды туттунган чурттаалга бажыңнары, уруглар садтары болгаш яслилери, школалар, медицина пункттары, магазиннер, столоваялар, клубтар болгаш библиотекалар, бригадаларның, фермаларның чараш төптери, электри станциялар болгаш шупту-ла чаа тудуглар көдээниң ажыл-ишчилериниң күш-ажылче улам-на сорук киирип турар. Амыдыралдың, бүдүрүлгениң чаа-чаа тудугларын көөрге, шынап-ла кайгамчык өөрүнчүг.

Ынчалза-даа амыдыралдың негелделери өзүп турар. Чылдың-на улам эки ажылдаары, чаа-чаа тудугларны калбартыры күзенчиг. Бо чылын республиканың көдээ тудуунда байдал кандыгыл дээрзиниң дугайында чамдык медээлерни редакция алган. Четпестер хөй боор турар.

Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозтуң Улуг-Ажык деп черде хойжу бригаданың төвүнде чурттаалганың үш бажыңын туткан, а оларны буу-хаа кылгаш-ла, ажыглалга элекке дужаапкан: бажыңның соңгалары чаңгыс каът, эжиктериниң тудазы чок, печкалары кылдынмаан. Ылангыя хойжу эш Мижит-оолдуң өг-бүлези соңгаларын манзалар-биле дуй шаап каан, печказы чок бажыңда чурттап орар. Ындыг багай шынарлыг тудуглар дээш тудугжуларны колхозчулар шын чемелеп турарлар. Шак ындыг чедир кылдынмаан, шынары багай тудугларны ажыглалга киирип турар фактылар-биле Каа-Хемниң парткому, райкүүскому канчап эптежип турарлары? Чунар бажың туттуруп бээр дугайында малчыннарның негелдезин ол колхозтуң баштаар чери тооп көрбейн турары база-ла элдептиг.

Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелели болгаш «Көдээ тудугнуң» Чадаана эргелели тудугну алачаягаарлаашкынның байдалга тургускан. Ол зонада көдээ тудугга төнчүткен удуртулганың кошкагының ужурунда, тудугну планнаар, акшаландырар, төлевилел-документация кылыр, ажылчыннар күжүн таарыштыр хуваар, тудуг ажылдарын механизастаар, тудуг материалдары-биле хандырар хемчеглер үй-балай болбушаан турар. Ооң түңнелинде Чөөн-Хемчик эргелелиниң зоназынга бо чылын бүдүрүлге болгаш чурттаалга тудугларынга чарыгдазын дээн акшаның ам чүгле 25 хуузу ажыглаттынган боор турар. Дээре дээн «Барлык» совхоз безин ол акшаның чүгле 39 хуузун ажыглаан. «Чыраа-Бажы» совхозта машина-трактор мастерскаязының тудуу дыка саадаан. «Тээли», «Сүт-Хөл», «ҮТКА 25 чылы» совхозтарда тудугнуң чыл планының 25 хуузу безин күүсеттинмээн.

Бо чылдың тудуг планын Таңды районнуң совхозтары болгаш колхозтары эң-не багай күүседип турар. Ылангыя совхозтар чыл планының чүгле 15—20 хуузун күүсеткилээн, а колхозтарда оон-даа эвээш. Күрүгелевилел чери тудуг төлевилелиниң талазы-биле колхозтарны, совхозтарны багай хандырып турар. «Межегей» совхозтуң дирекциязы МТМ төлевилелин кылып бээрин оон үш чыл бурунгаар дилээн. Ону бо чылга чедир күүседип бербээн. «Кызыл көдээ-тудуг» эргелелиниң кужу-биле эгелеп каан чунар бажыңнар, быза, хаван, хой кажааларының, чурттаалга бажыңнарының тудуглары саадап турар. «Межегей» совхозта ясли-сад тудуу ийи чыл уламчылаан. «Тиилелге» совхозта түтса чогуур чурттаалга бажыңнарының план күүселдези дендии багай болган. Ындыг турбуже, мында тудугну харыылап турар эштерниң сагыжы черле канчап дезүп турар чүве ийик.

«Кызыл көдээ-тудуг» эргелели бирги кварталда чүгээр ажылдап тургаш, а ийиги кварталда тудугну барык-ла соксадыпкан турганы дыка таарымча чок. Бо тудуг организациязының четпес ажылының дугайында хомудаллар-ла хөй.

Каа-Хем районда колхозтар аразының тудуг организациязының ажылын ам черле экижидер үе келген. Тудугнуң ол организациязы бодунуң тургустунганындан бээр үш чылдарының иштинде план күүсетпейн келген. Бо чылын ол чүгле 2 чурттаалга бажыңын, бир хлеб быжырар черни ажыглалга киирген. Тудуг организациялары, ажыл-агыйларда тудуг бригадалары багай ажылдап турда, тудуг планын черле өске кым күүседир боор. Ынчангаш тудугларны ажыглалга киирериниң ай, квартал графигин сагып күүседир талазы-биле тодаргай хемчеглерни алыр херек.

Үе-шак эртип-ле турар. Ам чыл төнчүзүнге чедир беш ай четпес үе арткан. Мынчага чедир көдээ тудуг планының чартыы безин күүсеттинмейн турар фактыларны сеткил тайбың көрүп болбас. План дээрге албан күүседир хоойлу-ла болгай. Ынчангаш ам арткан айларда чылдың тудуг планын күүседир дээш, тудуг ажылдарының темпизин дүргеледир дээш, бүгү-ле аргаларны, күштерни ажыглаар херек. Ооң-биле кады тудуг ажылдарының шынары дээш контрольду кошкадып черле болбас.

Көдээ тудугну хожудап калган аргалар-биле, чүгле балдының болгаш холдуң күжү-биле бүрүн шиитпирлеп шыдавас. Ынчангаш көдээ тудугну индустриализастаарының хемчеглерин алыры эргежок чугула.

Таңды районнуң «Совет Россия», Тес-Хемниң «Тере-Хөл» колхозтарында чурттаалга бажыңнары чедишпейн турар. Ол хирезинде-ле тудугну чорудуп турарының темпизи дендии оожум. Көдээниң ажыл-ишчилеринге чурттаалга тудуунуң дугайында шак ынчаар сагыш салбас чорук канчап-даа таарышпас. Парткомнар, райкүүскомнар, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдери, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары бо чүүлге ажыл-херекти онзалап көрзе чогуур.

СОВЕТ ТУРГУЗУУШКУН

Чаңгыс дем-биле

Чөөн-Хемчик районда Шеми кодаа Соведи бодунуң ажылын чорударда хөй-нииттиниң күжүнге даянып, чон-биле сырый харылзаалыг ажылдап турар. Бо чылдың бирги чартында кодаа Совет бодунуң сессиязын хоойлу ёзугаар үш удаа чыылдырып, оларга ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң дугайында, нииттиниң өнчүзүн камгалаар дугайында болгаш оон-даа өске чугула айтырыгларны тургузуп, үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин организастап келген.

Ол ышкаш күүскомунуң хуралдарынга школа, эмнелге, культура-чырыдылгазының ажылын, суур чаагайжыдылгазын, эш-хуузунуң судунуң болгаш улусчу дружинаның ажылын болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалажып, ол ажылдарга чонунуң киржилгезин хандырып турар.

Советтерниң ажылының практиказында ажылчы чоннарның нийти хуралдары чугула кижизидилгелиг ужур-дузалыг болуп турар. Ындыг хуралдарны Шеми кодаа Совединиң күүскому бирги чартык чылда үш удаа чыылдырган. Ол хуралдарга чонунуң культура-амыдыралының талазы-биле айтырыгларны болгаш нииттиниң корум-чурумун камгалаары чижектиг айтырыгларны чугаалажканы чугула салдарлыг болган.

Кодаа Советтиң күүскому депутаттар-биле ажылды эләэн экижиткен. Кодаа Советтиң депутаттары ажыл-агыйның чугула участоктарында ажылдап турар. Чижээ, мал ажылында 7 кижи, ховү ажылында — 5, тудугда — 4, механизаторларда — 5 кижи ажылдап турар. Депутаттар сонгукчулар-биле ужуражылгаларны кылып, сессияларга идепкейлиг киржип турары-биле кады, сессияларның шиитпирлерин ажылчы чоннарга таныштырып, оларның күүселдезин организастап келген. Депутат К. Серенмаа сонгукчулар-биле ужуражылгазын хуралын сонгулдадан бээр ийи удаа кылып, бодунда быжыглаан аныяк хойлардан бирээзинден-не часкы кыргылда-биле 2,5 килограмм дүктү кыргаан. Депутат К. Чола 750 гектар кукурузаны бодунуң звенозу-биле тарып, ажаавышаан, хөй-ниитичи механизатор болуп турар. Ол ышкаш тудугга 6 чылда ажылдап турар тудугжу депутат М. Очур ажыл нормазын үргүлчү 125 хуу чедир күүседип турар. Болар база сонгулдадан бээр сонгукчуларга ийи удаа ужуражып, отчёттарын кылып бергеннер.

Кодаа Советтиң доктаамал комиссиялары боттарының ажылының планын күүскомунуң планы-биле дүүштүрүп, сессияларга тургузар айтырыглар талазы-биле хыналдаларны чорудкаш, оларга әдеринчи илеткелдерни кылып турары-биле кады сессияларның шиитпирлерин күүседиринге активти калбаа-биле кириштирип турарлар.

Хөй-нииттиниң бот ажыл-чорудулгалыг организациялары — кодаа Советтиң кол даянып кужу болуп турар.

Сес кудумчу комитеттери боттарынга тус-тус хамаарышкан кудумчуларының чонунуң хуралдарын чыылдырып, ылаңгыя суур чаагайжыдылгазының талазы-биле улуг ажылдарны кылып келгеннер. М. Килик-оол, К. Курзун, К. Эртине оларның даргалаан комитеттери хамаарышкан кудумчуларының чонун эвилелдээш, бажыңнар чанында хөй-хөй ыяштарны тарыырын организастаан. Колхозчу суурнуң Ленин кудумчузунда бо чылын 2000 ажыг ыяштарны тарааш, хериммеп, кажаалаан. Ол ышкаш колхозта херээженнер чөвүлели херээжен чонну суур чаагайжыдылгазынче база эки организастап турар. Ылаңгыя херээжен колхозчулар К. Сенди, М. Мыйдок, К. Анай-оол болгаш оон-даа өске чамдык эштерниң бажыңнарының чанында 20—30 ыяштар тарыттынган, огородтары эки өзүп турар. Оларның бажыңнарының иштиң, дашты көрүштүг, арыг-шевер, үлегер чижектиг.

Чурттакчы чоннуң калбак киржилгези-биле суурда нииттизи-биле 3230 ажыг ыяштар тарыттынган болгаш 160 арыгланыр бажыңнар туттунган. Төрелдер комитеди адалелерниң кужу-биле школаны чугайлап, школага 400 кубометр одаар ыяшты белеткээн.

Кодаа Советтиң болгаш колхоз баштаар чериниң дем каттыжылгазы-биле Даштыг-Тей сүт-бараан фермазының төвүн электрижиткен болгаш ында бир чунар бажың кылдынган. Ийи хойжу бригадаларның төвүн чуртталга бажыңнары-биле хандырган, кызыл булуңнарны тургускан.

Кодаа клубтуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү клуб чөвүлелиниң коллективтиг удуртулгазы-биле эки ажылдап турар. Агитбригадаларда 25 кижи хаара туттунган болгаш олар чыл эгезинден бээр 18 концерттерни чонга көргүзүп, 56 агитхуудустарны, хана солунун 15 катап үндүрген болгаш 10 лекцияларны организастаан. Ол ышкаш кодаа библиотеканың ном фондузу 4000 ажыг болгаш оон номчукчулары 300 ашкан. Фермаларда, бригадаларда кежер 3 библиотекаларны тургускан.

Активтиң — доктаамал комиссияларның болгаш кудумчу комитеттерниң идепкейлиг дузаламчызынга даянгаш, кодаа Совет бирги чартык чылда кодаа ажыл-агый болгаш саңхөө талазы-биле хүлээлгелерин багай эвес күүсеткен. Ылаңгыя күрүнеге сүт садар хүлээлгезин 100, дүктү — 101, эътти — 106 хуу күүсеткен. Ол ышкаш чартык чылдың кодаа ажыл-агый үндүрүүн 125 хуу, курстрахование киирилдезин 135 хуу күүседирин чедип алган.

Кодаа Совет, оон бүгү активи боттарының ажылында ам-даа бар чамдык четпестерни медереллиг-биле билиннмишаан, ийиги чартык чылда хүлээлгелерин, ылаңгыя мал чемнериң белеткээринче, дүжүт ажаалгазын организастыг чорударынче бүгү аргаларны организастап турар.

Х. АРАКЧАА.

Хмельницкий область. Красиловскиниң бүдүрүлге эргелелиниң Киров аттыг колхозунда Фекла Леснюктуң удуртуп турары ховү бригадазы бо чылын чаагай кукурузаны өстүрген. Гектар чер бүрүзүнден ногаан массаның ортумак дүжүдү 600-650 центнер болур деп санап көрген. Мал ажылының фермаларынга мал чеми бар болур, колхозка сүт болгаш эът бар болур.

ЧУРУКТА: Бригадир Ф. Леснюк биле колхоз даргазының мал ажылының талазы-биле оралакчызы Ф. Леченчук кукурузаны көрүп турлар.

Фото В. Степаненконуу. СЭТА-ның фотохроникаы.

ТЕМПИНИ УЛАМ ДҮРГЕДЕДИР

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлери-биле соруктуг кирген Чөөн-Хемчик районнуң колхозчулары болгаш совхозтарының ажылчыннары мал чемнери белеткээриниң темпилерин хүн-бүрүде өстүрүп турар. Районнуң бүгү ажыл-агыйлары сиген белеткелин изиг-түлүк чорудуп турар. Бо чылын нииттиниң мал ажылынга быжыг чем-сүрнү тургузар болгаш дүжүттү эң кыска хуусаада база чидириг чокка ажаап алыр, тараа болгаш мал ажылының продукциязын күрүнеге садар талазы-биле боттарының хүлээлгезин күүседир деп ийи сорулганы ам шиитпирлээрин колхозчулар болгаш совхозтар ажылчыннары эки билип турарлар.

Мал чемнери дээш колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге тараа ышкаш демисежир ужурлуг деп Н. С. Хрущевтуң кайгамчыктыг сөстери колхозчуларның угаан-сагыжында быжыы-биле сиңниге берген. Мал чемнери барда сүт-даа база эът-даа болур. «Большевик» колхоз (даргазы эш Ш. Куулар), «Искра» колхоз (даргазы эш М. Доктугу) мал чемнери белеткээриниң талазы-биле багай эвес темпилерлиг. Чижээ, «Большевик» колхоз бөдүүн чемнер белеткээриниң планын 45 хуу күүсеткен. «Искра» колхоз мал чемнери белеткээр планының барык-ла үштүн бирин хиреэзин күүсеткен, ында 300 ажыг тонна эки шынарлыг сиген белеткеттинген. Оон хөй кезиин шарып престээш, фермаларның кыштагларында сөөртүп чедирген. «Большевик» колхозтуң мал чемнери белеткээр бригадаларында 150 ажыг кижи, «Искрада» —100 хире кижи ажылдап турар. Оларның хөй кезии эки ажылдап, бүдүрер ажылдың нормаларын ажыр күүседип турар. Трактор болгаш аът-биле сиген кестирер машиналар-биле кады хол кадыырлары-биле сиген кезер хөй санныг кижилер база ажылдап турар. Чижээ, «Искра» колхозта сүт-бараан фермазының ажылдакчыларындан тургустунган 10 кижи составтыг звено (удуртукчузу эш Кавай-оол) 40 ажыг тонна эки шынарлыг сигенни белеткээн болгаш хол-биле сиген кезер ажылды күженииишкиннег чорудуп турар. Хол кадыырлары-биле сиген кезер звенонуң кежигүннери Ондар Очур-оол, Моңгуш Адыг-оол, Моңгуш Севек-оол, Күжүгет Делгер-оол хүн-бүрүде 0,40—0,50 гектар сигенни кестирип турар.

67 харлыг кырган Күжүгет Делгер-оолду онзалап демдеглээри чугула. Ол бодунуң төрээн колхозунуң мал ажылынга мал чемнери белеткээр ажылга бодунуп эки-тураазы-биле чедип келген. «Назылап кырааннаа болзумза бо изиг-түлүк ажыл үезинде анаа олуруп шыдавас мен. Амдызында ажылдап шыдаар аргам бар болганда малга сиген белеткээр талазы-биле колхозумга дузалаар ужурлуг мен»—деп эш Делгер-оол мээң-биле беседага дыңнаткан. Шыңап-ла эш Делгер-оол аныяктардан тудак чок ажылдап, хүн-бүрүде хол кадыыры-биле чартык гектар сигенни кестирип турар. Трактористер Николай Саая, Ондар Шадар болгаш өскелер-даа мал чемнери белеткээринге бүдүрер ажыл нормаларын ажыр күүседип, эки ажылдап турар.

Бо ажыл-агыйларда мал чемнериниң белеткелинде ажылдап турар колхозчулар ортузунга масса-политиктиг ажыл багай эвес тургустунган. Партбюро секретарьлары болгаш агитаторлар СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин колхозчуларга таныштырган. Бригада болгаш звено бүрүзүнде быжыглаан агитаторлар политиктиг темаларга илеткелдер кылып турар. Чижээ, «Искра» колхозта Ооржак Динспей удурткан илеткелчилер бөлүү эки ажылдап турар. Эш Динспей хол кадыырлары-биле сиген белеткээр звенода ажылдавышаан, бүдүрер ажыл нормазын ажыр күүседип, оон-биле өскелерге үлегер-чижек болуп турар.

«Большевик», «Искра» колхозтарда, «Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл» совхозтарда болгаш өске-даа ажыл-агыйларда сиген белеткээр бригадаларда болгаш звеноларда социалистиг чарыш организастаттынган. Ол чарыштың түңнелин үргүлчү үндүрүп, хана солуннарынга, агитхуудустарга илередип, чарыштың тиилекчилерин шаңнал-макталга киирип, шилчиир тукчугаштарны, вымпелдерни тыпсып турар. Парткомнуң бюрозу(секретары эш Ондар), райкүүском (даргазы эш Дилгижек) партия организацияларын дамчыштыр социалистиг чарышты хүн-бүрүде удуртуп, колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-чорудулгазын мал чемнериң чедишкининиг белеткээринче угландырып турар. Партком болгаш райкүүском мал чемнери белеткээр талазы-биле мурнакчы ажыл-агыйга тыпсыр шилчиир кызыл тукту тургускан. Партком болгаш райкүүском чарыштың түңнелин беш хонук санында үндүрүп, мал чемнери белеткээр талазы-биле мурнакчы ажыл-агыйга кызыл тукту тыпсып турар. Ол тукту чоокта чаа «Большевик» кодаа ажыл-агый артелинге тывыскан.

Бо ажыл-агыйларда эки чүве болза, сүт-бараан-даа, хаван-даа фермалары база хойжу бүрүлү сиген белеткээр талазы-биле тодаргай онаалдаларлыг болуп турары болур. Кандыг-бир хойжу азы ферма кайы хире сигенни каяа белеткээрин ол онаалдаларда айтып каан. Колхозтуң удуртукчулары мал чемнери белеткээр талазы-биле ажылдың чорудулгазын үргүлчү хынап турар.

Ындыг болза-даа «Тыва», «Сүт-Хөл» совхозтар ышкаш чамдык ажыл-агыйлар мал чемнери белеткээр ажылды дендии оожум болгаш организас чок чорудуп турарын демдеглээр херек. Мал чемнери белеткээр план «Тыва» совхозта чүгле 5 хуу, «Сүт-Хөл» совхозта 17 хуу күүсеттингени таварылга эвес. Ол ажыл-агыйлар сиген кезер машиналарны бүдүрүкчү чок ажыглап турар болгаш хол кадыырлары-биле сиген ажылынче ажылчыннарны хандыкштайн турар. Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары мал чемнери белеткээр талазы-биле боттарының аргаларын нииттизи-биле ыракта четпес ажыглап турар. Олар оът-сигенниң үнүжү багай деп чылдак хап турары шын эвес. Чүге дээрге, бугалар уннарында, шынааларда, хемнер кыдыында, тайгада, ол ышкаш ховү черлерде-даа кестиимзээн сиген хөй.

Хөй болгаш өшкү бүрүзүнге бир-ийи центнер будук-бүрү чемнерни белеткээри эргежок чугула турда, районда будук-бүрү чемнер белеткээр талазы-биле ажыл кончуг багай чоруттунуп турар. Маңаа оът-сигенниң үнүжү багай деп чылдак кагар аргажок.

Партия организацияларының, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының сорулгазы болза бүгү-ле курлавырларны, аргаларны мал чемнери белеткээринге ажыглаары болгаш дүжүт ажаап алыышкыны массалыы-биле эгелегиже чедир сиген белеткээриниң планын күүседири болур.

Г. ПЕТРОВ.

Балыкчылар бригадазы

Тес-Хем районнуң «Тере-Хөл» колхозунуң 15 кижи составтыг балыкчылар бригадазы чылда 30 тонна балык тудар планын август 1-ге чедир 20 тонна чедирип, чедиишкинниг ажылдаан. Балыкчыларның аразында кызымаккай ажылдаан мурнакчылар көвүдеп турар. Дуржулгалыг хоочун балыкчы, 61 харлыг Дажы Данзып бодунуң эжи 60 харлыг Сергей Пекчит-биле ийилээн аныяк балыкчыларны өөредипшаан, июль айларда безин он тонна балыкты тутканнар.

Аныяктар балыкчылар Сергей Дамдын, Иван Седип, Севээн Күнчүн, Сергей Мунзук олар дуржулгалыг хоочуннардан балык тударының аргазын өөренмишаан, кызымаккай ажылдааннар.

Балыкчы бригада чыл планын сентябрьда күүседир хүлээлгени алгаш, улам күженишкинниг ажылдап турар.

С. СЕДИП.

Чон мурнунга илеткел

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты эш Н. С. Бойду «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының төвү — Алдын-Булак суурнуң чурттакчы чонунуң нийти хуралынга илеткел кылган. Эш Н. С Бойду бодунуң илеткелиниң бирги кезиинге РСДРП-ниң төөгүлүг ийиги съездизиниң 60 чыл оюу-биле холбаштыр бистиң Төрээн чуртувустуң, оон иштинде Тыва АССР-ниң экономика болгаш культура тургузуушкунунуң хөгжүлдезинде кайгамчыктыг улуг чедиишкиннерни тайылбырлаан.

Илеткелиниң ийиги кезиинге депутат сонгукчуларның мурнунга районнуң ажылын чугаалап, районнуң ажыл-агыйларының мурнунда салдынган планныг хүлээлгелерниң канчаар күүсеттинип турарын болгаш моон соңгаарты сорулгаларны тодаргай айыткан.

Аксы-Барлык болза «Барлык» совхозтуң эң-не улуг салбырынга саваттынар. Оон төвү—Алдын-Булак суурнуң чурттакчы чонунуң культура-амыдырал хандырылгазынга совхозтуң дирекциязы (директор эш Макальский), партком (секретары эш Өлчей), кодаа Совет (даргазы эш Биче-оол) эвээш кичээнгей салып турарын хуралга санал берген кижилер чугаалааннар.

Суур чаагайжыдылгазының дугайында айтырыг шуут үттүндүрүп турар. Чурттакчы чоннуң ортузунда масса-политиктиг ажыл кошкак тургустунган.

Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлериниң болгаш СЭКП ТК-ның ажык чагаазының талазы-биле лекция, беседа мынчага чедир болбаан. Суурда күш-ажыл кылып шыдаар 100 ажыг кижи бар. Олардан сиген ажаап алыышкынында чүгле 59 кижи ажылдап турар. Суурда уруглар яслизин организастап тургуспаан ужурунда чаш уруглар лыг нелер нииттиниң ажылынга киржир аргазы чок.

Район төвү-биле Алдын-Булак суур аразынга доктаамал автобус шимчээшкиниң организастаар дугайында сонгукчуларның диләэн хандырып бээрин Н. С. Бойду аазаан.

Т. ТАЛГАНЧИК.

Ховү шөлдерден медээлер

15—16 центнер

Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозта чер ажылының бедик культуразы дээш демисежип турар комсомолчу аныяктарның Александр Агбаанга баштаткан бот орулга-чарылгалыг звенозу бар. Чеди чылдың бешки чылында тараа болгаш тараа-бобы культураларының бедик дүжүдү дээш демиселге звенонуң кежигүннери багай эвес көргүзүглерни чедип алган.

Ооруг шөлүнде ол звенонуң 160 гектар чочак-тараазы болгаш муң ажыг гектар кызыл-тазы бар. Ол шөлдерниң часкы тарылгазын, чайгы ажаалдазын эки чорутканындан чаагай дүжүт өскен.

Алган хүлээлгезиниң алыс түңнели дээш ээ-харыысалгалыг ол звено чочак-тараа ажаап алыышкынынче кирипкен. Баштайгы кестинген черлерниң гектар бүрүзүнден-не ортумаа-биле 15—16 центнер дүжүт алдынган.

Тускай эртемниглерниң санаалын ёзугаар алырга, Александр Агбаанның звенозунуң тарып өстүрген кызыл-тазының дүжүдү гектардан-на ортумаа-биле 14 — 15 центнерден кудулавас.

— Ам хамык ужур ол чаагай дүжүттү чидириг чокка, кыска хуусаада ажаап алырывыста болуп турар — деп, звенонуң кежигүннери бир үн-биле чугаалап турарлар.

КИДИН ТҮЛҮК

Улуг-Хем районда мал чеми белеткээр ажыл бо хүннерде кидин түлүк, нииттизи-биле 2700 ажыг тонна сигенни бөлүп сараттаан. Ол болза бөдүүн чем белеткээр планының 11 хуузу-дур.

Нииттиниң малынга чем белеткээр талазы-биле «ҮТКА 25 чылы» совхоз районда дээре көргүзүглүг. Бо хүннерде сиген белеткээр планын ол 23 хуу күүсеткен, 50 муң ажыг боодал будук-бүрүнү белеткээн.

Сирлиг-Дөңнүн, Белдир-Кежииниң болгаш Сөөктүг-Дөңнүң шөлдеринде совхозтуң малчыннар бригадалары организастыг ажылдап турар. Машинист Биче-оол, сараттакчы Сарыглар, хол кадырлыг Өпеккей ышкаш, ээлчег нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар хөй.

Совхозтуң ажылчын, албан-хаакчы өг-бүле бүрүзү 2 центнерден кудуэвес сигенни белеткээн турарын шиитпирлээн. Ам безин инек кадарчызы Сагаан 30 центнерни, хойжу Очур-оол 40 центнерни белеткээн.

Районда чамдык ажыл-агыйлар мал чеми белеткээр ажылды четпес организастап турарын база демдеглээр херек. «Найырал» совхозтуң, «Чодураа» болгаш «Х Улуг хурал» колхозтарның удуртукчулары сиген үнерин «манаар» дээр хөөн-биле бо чугула кампания ажылын улуг саадаашкын-биле эгелээн. Ажыл-иштиң организастывы четпес, будук-бүрү чыылдазынче, чашпан-сигенден силос белеткээринче кошкак кичээнгей салып турар.

Нииттиниң малынга чегчир, бедик хоолулуг чемнерни белеткеп алырынче бүгү күштү угландырар, бар-ла аргаларны ажыглаар чорук чугула.

В. БЫШТАК-ООЛ.

КАЛБАА-БИЛЕ КИРГЕН

Төрээн чуртка хөй эътти, сүттү, дүктү бээрде кол чүве малдың чиир чемин белеткеп алыры болур. Ынчангаш Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем салбырының ажыл-ишчилери сиген белеткелинче калбаа-биле кирген.

Салбырның сигенчилери Бачының, Серлиг-Дөңнүн, Мунгаш-Алаактың әлбек сигенниг шөлдерин кезип бөлгеш, ам Улуг-Алаактың сигенин кезип эгелээн. Ында 6 аът машиналыг 60 кижи бар. Олар чоокка чедир 35 сараатты тургускан. Сигенни кезер, бөлдүрер звенолар аразында социалистиг чарыш калбарган. К. Санлаковтуң звенозу Б. Ногаан-оолдуундан көргүзүг талазы-биле ыракта ашкаш, чарыштың тиилекчизи болган. Киномеханиги Н. Улар-оол сигенчилерге кинону база көргүскен.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Чочак тараа чаагай

Тес-Хем районда Ленин аттыг колхоз бо чылын Үнегет деп черге 20 гектар чочак-тараа тараан. Оон үнүжү эки болган. Колхоз ам август 2-ден эгелеп чочак-тарааның ажаап алыышкынынче кирген. Ол ажылга Эрзин суурнуң ажылчыннары, албан-хаакчылары дузазын чедирип турар. Ылаңгыя сельпонуң бир автомашиназы 12 кижиден тургустунган звенозу эки дузалашкан.

Колхозтуң шөлдеринде кукурузаның үнүжү база чаагай. Ажыл-ишчилер оон ажаалгазынче ам каш хонуктан кирер.

К. ӨЛЗЕЙ.

Ажыл-ишке үлегерлиг

Куулар Дамдынович Хууракты үлегерлиг ажыл-ижин Өвүрде «Торгалыг» кодаа ажыл-агый артелиниң колхозчулары мактап турар. Аныяк малчын бо чылын төрээн 245 өшкүзүнүң 265 анайын бүрүн доруктуруп өстүрген. Оон каларган өшкүзүнүң чыл бүрү менди, хүр кыштаглап турары — чайгы семиртилгезин организастааныңдан, кышкы одарны чөп ажыглаарындан болгаш эки ажаалда хайгааралдан чугула хамааржыр.

К. Д. Хуурак келир кышка аңгы белеткелди база хынамчалыг чорудуп турар. Кыштаанда кажаазының септелгезин доосан. Чаш малга чидиртири-биле 30 центнер сигенни белеткеп алган. Өшкүзүнүң чайгы семиртилгезинге кичээнгейни салбышаан, аңгы үеде мал чеми белеткээр бригадада идепкейлиг ажылдап турар.

А. АРТАА.

Кукуруза чүге үнмээнил?

Тес-Хем районнуң «Коммунизмче оруук» колхозунуң Дагылдыг баарында тараан тарааларының үнүжү дыка чаагай үнген. Ынчалза-даа оон чанында 300 га кукурузаны көргеш, кижи дораан-на кайгай бээр. Ында сиген, чашпан, аза-бөргү болгаш өске-даа бок-үнүштер эндере үнген.

Бир эвес кукурузачылар Каваа, Байыр-оол, Чигжит олар ак-сеткилдиг ажылдап, одуруглар аразын өй-шаанда үлдүрертип, бок-үнүштерни аштап арыглаан болза, ол кукуруза, өске культуралар ышкаш, чугаажок үнер ийик. Ол чалгаа комсомолчуларның багай ажылдаанының түңнелинде ынча хөй шөлге кукуруза үнмээн.

Одуруглар аразын сайзырадыры-биле берип каан ийи чаа культиваторну үреп алганнар. Оларның багай ажылын механик Д. Седен-даа, агроном С. Лагбужап-даа чогуур өйүнде эдер талазы-биле хемчег албаан.

Колхозтуң өске черлерде тараалары, кукурузаазы, чочак-тараазы дыка чаагай үнген. Чүгле бо 300 га кукуруза хамыктың доразы болган.

Бо эштерни кукуруза тарып өстүреринге өөредир дээш колхоз эвээш эвес шүүделди үндүрүп турган. Ам кукуруза үнмээн, а бок-үнүштер «өстүрүп» алган. Мындыг арын-нүүр чок чорук турбас ужурлуг.

О. ЛАМА.

Чугула курлавыр

Суг хандырылгазын механизастаары болза мал ажылының комплекстиг механизастаашкынының нииити айтырыын шиитпирлээринге кол сорулгаларның бирээзи болур. Мал ажылының фермазынга кол бүдүрүлге чорудулгаларын механизаставаан, азы кошкак механизастаан болза, суг чедип алырынга болгаш малды суггарарынга күш-ажылдың чарыгдалдары фермага ажылдың нииити чарыгдалдарының 30—40 хире хуузу болур. Сугну эскаарлар-биле сөөртүп алыр болгаш ону кочалдар-биле малга бээр болза, бир кубометр сугнуң бот-үнези 2,5—3 рубль чедер, а суг хандырылгазын механизастаар болгаш автоматизастаар болза, кубометр сугнуң бот-үнези 3 копеек чедир чиигээр.

Кодаа ажыл-агый электрижидилгезиниң Бүгү-эвилел институду чамдык колхозтарның, совхозтарның мал ажылының фермаларынга күш-ажылдың чарыгдалдарын өөренип көргеш, мындыг түңнелди кылган: бир баш мыйыстыг бода малдың суг хандырылгазынга чылда чарыгдалдар механизастаашкын чокта 22,2—34,6 рубль, а механизастаашкын барда 1,4—8,9 рубль, азы 20—25 рубль хире камналгалыг болур. Чок болза 500-тен 2000 баш чедир малга (мыйыстыг бода малдың бир баш санынга шилчидерге) камналга чылда 10—40 муң рубль чедер.

Бо институттуң медээзин ёзугаар алырга, мал ажылының фермазының суг хандырылгазының тудуунуң болгаш дериглезиниң бот-үнези 7—12 муң рубль болур. Красноярск крайның болгаш Хакасияның байдалдарынга тургускан дыка хөй телевиледерниң бот-үнези барык ындыг чижектиг болгулаан. Тыва АССР талазы-биле аңгы чедир суг дамчыдылгалары телевилеттинмээн. Маңаа ындыг телевиледерниң бот-үнези база-ла улуг эвес, 12—20 муң рубль кылдыр тургузар ужурлуг. Ынчангаш, мал ажылының фермазының суг хандырылгазын механизастаарынга үндүрген чарыгдалдар кандыг-даа таварылгада бир чыл иштинде дедир дуглаттынар апаар.

Малдың суггарылгазынга үнер күш-ажылдың улуг чарыгдалдарындан аңгыда, ажыл-агыйлар механизастаашкын-биле деңнээрге 15—20 хуу сүттү болгаш малдың 10—15 хуу дензи немелдезин чедир албайн баар.

1962 чылдың сан медээзи-биле алырга, Тыва АССР-ниң фермаларынга болгаш одарларынга артезиан дээр хоолайлап үндүрген кудуктар 55 болган, оон 17-зи мал ажылының фермаларында, 38-зи одарларда. Мал ажылын хандырып турар шахталыг кудуктар республикада чүгле 7. Тывада артезиан болгаш анаа кудуктар-биле мыйыстыг бода малдың 10 хуузун, хойнуң 12, хаванның 7 хуу хирезин хандырып турар. Оон арткан мал черден чаңгаар үнген суглар-биле хандыртынып турар.

Шимчедикчилер болгаш насостар чок болуп турарындан өрүннен каскан 17 кудуктар ажыглаттынмайн турар. Кудуктарның чамдыызы чылыг кажаа чок болганындан чылдың чүгле чылыг үезинде ажыглаттынып турар. Кудуктарның хөй кезии сугну мөөннеп алырынга ишкир чери чок болгаш мал суггарар таарыштырылгалары чок болуп турар. Элээн хөй кудуктарның арыг-шевер байдалы багай, оларны долгандыр хир-чам болгаш өдек дола бергилээн. Санитар камгалалының зоназы чок. Чижээрге, Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң бир бажынында насос станциязы-биле кады тараа соктаар херексел ажылдап турар, а чайгап үндүрген суг насос станциязының чанында оңгарда хөөлбекче шуут кирер. Бүгү түзүн малдарны ол хөөлбектен суггарар болгаш аңаа хаваннар-даа эштип турар. Бо дээрге шын эвес болгаш шыдажыр аргажок факт-дыр.

Республиканың элээн хөй совхозтарында болгаш колхозтарында одарларже, мал ажылының фермаларынче сугну автоцистерналар-биле сөөртүп турарындан оон шүүдели кончуг улуг болгаш малдың суггарылгазын чедир хандырбайн турар, ол чорук малдың продуктулууун кудулаадырынга чедирер.

«Барлык», «Сукпак», «Найырал» совхозтарда болгаш өске-даа ажыл-агыйларда сугну ырак, чоок черлерден сөөртүп ажыглап турар. «Найырал» совхозтуң әлбек одарлыг Шанчы девискээринде ховү бригадазынга, семиртилге малынга сугну чайынга-даа, кыжын-даа Суг-Бажындан сөөртүп ажыглаар.

Допчузу-биле чугаалаарга, мал ажылының фермаларынга-даа, одарларга-даа суг хандырылгазының амгы туруп турар деңнели дыка кудуу. Ол чорук мал ажылынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнге болгаш продукция бүдүрүп үндүреринге багай салдарлыг дээрзи чугаажок.

Республиканың ажыл-агыйларының мал ажылының фермаларында суг дамчыдылгазы ёзулуг чоруттунмайн турар. Тываның суг ажыл-агый организациялары суг дамчыдылгазының телевилелин болгаш тудуун өске черлерде кылып турары ышкаш кылбайн турар. Колхозтар болгаш совхозтар чамдык бичии-бичии суг дамчыдылгаларын «Сельхозтехниканың» эргежок чугула техниктиг дузазы болгаш контролю чокка боттары кылып турарлар. Нииттизи-биле суг хандырылгазының телевилеттинген тудуглары кончуг оожум чоруп, оон механизастаашкыны малдың баш санының өзүп турарындан оранчок хожудап турар.

Бичии хемчигештерден, булак суглардан болгаш хөөлбектерден мал суггарылгазын республикада калбаа-биле практикалап турар. Сугларны хөй мал базып, аажок хирлендирип турар болгаш чамдык суглар эвээжеп, харын-даа кадарынга чедип турар.

Бүгү агып чыдар болгаш туруп ажык суглар мал суггарар шөлдерни дерип тургузары эргежок чугула. Ол ажыл чиик өртектиг, нарын эвес болган ужурунда, ону ажыл-агый бүрүзү бодунуң кужу-биле кылып ап болур. Ол чорук мал суггарылгазының байдалын дыка акжидер. Чамдык суглар чылдың чамдык үелеринде курган калыр болганда оларга сугну мөөннээр хөөлбектерни тургузары чугула. Чамдык черлерде кышкы үеде дош-булук дыка кылын тургустунар болгаш чайның изиг үезинде ол дош эрип, суг чок апаар болганда, булуктаар черниң адаанга суг мөөннээр хөөлбекти тургузары чугула.

Тываның байдалдарынга малды суг-биле хандырар айтырыгны чамдык таварылгада мал чеми белеткээри-биле холбаштыр чорудары ажыктыг болур. Чүл дизе, малды бир дүн хүнде суггарарынга 2—3 шактан эртпес үе херглеттинер болганда, арткан үеде ферма чоогунда кукуруза участогун болгаш силоска тараан өске-даа культураларны деңги суг-биле суггарып болур. Ынчаар болза дүжүт бедиир болгаш силостаар үнүштерни, азы силосту база ырак черлерже өдек сөөртүрүнге үнер чарыгдалдар кызырлыр апаар.

Мал ажылын суг-биле хандырарын механизастаар талазы-биле улуг ажылдарны чорударынга хөй хоолайлар, насостар болгаш өске-даа дериглгелер негеттинер болганда, «Сельхозтехниканың» талазындан бо бүгүнүң чагыын өй-шаанда бээри, республикаже оларны сөөртүп алырын хандырары чугула.

Республикада мал ажылының фермаларын суг-биле хандырар болгаш одарларны суггландырар бо улуг ажылдарны бодамчалыг планнаашкын, техниктиг хайгаарал болгаш контроль чокка чорудуп болбас. Эң чоокку чылдарда колхозтарның, совхозтарның фермаларынга суг хандырылгазын бүрүн механизастаары, ийи миллион гектар хире суг чок одарларны суглут болдурарын чедип алыры эргежок чугула. Бо чугула ажылче байдалды, ылангыя суг ажыл-агый кидидизиниң талазындан үндезини-биле өскертири чугула. Мал ажылын хандырарын механизастаарының айтырыынче дидими-биле кирзе чогуур. Ол болза күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка бедидер, продукцияның бот-үнезин чиигедир болгаш оон нииити бүдүрүүшкүнүн көвүдедир.

П. БОГУЛАВСКИЙ,

«Росгипроводхоз» институдунуң Абакан салбырының кол гидротехниги.

Хѳй уругларлыг иелерни „Иениң алдары“ орден-биле болгаш „Иениң медалы“ медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ТОЖУ РАЙОН

Тос уругларны тѳрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Кол Алчымай Середоловна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругларны тѳрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Кызырык Чолдак-Хаай Федоровна — «Май 1» колхозтуң колхозчузу.

Алды уругларны тѳрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Байырбан** Ак Семис-ооловна — «Май 1» колхозтуң колхозчузу.
2. **Петрова** Валентина Егоровна — Тоора-Хем суурда ѳг-бүле ээзи.
3. **Серенчик** Александра Макаровна — «Май 1» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругларны тѳрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Данзынай** Күлдүсеп Коловна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.
2. **Коя** Азыранды Уэун-ооловна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.
3. **Коя** Мария Танчаповна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.
4. **Кол** Таанай Яндаевна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.
5. **Кол** Точку Лопсановна — Тоора-Хем суурда ѳг-бүле ээзи.
6. **Кускелдей** Бѳл Кызыл-ооловна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.
7. **Куулар** Марина Балгыновна — «Совет Тыва» колхозтуң колхозчузу.
8. **Чепкасова** Мария Леонтьевна — Тоора-Хем суурда ѳг-бүле ээзи.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН

Тос уругларны тѳрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Межекей Сат Каттан-Караевна — Чаа-Хѳл суурда ѳг-бүле ээзи.

(Тѳнчүзү. Эгези №№187, 191 солуннарда).

Сес уругларны тѳрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Бай-Кара** Мандал Ховалыговна — «Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.
2. **Данчаа** Кыргыс Севек-Хураковна — «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң колхозчузу.
3. **Ойдуп** Мартый Шангыроол — Арыг-Үзүү суурда ѳг-бүле ээзи.
4. **Сундуй-оол** Соскар Бенденовна — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругларны тѳрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕНИНИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Думат** Лиза Сереновна — Чодураа суурда ѳг-бүле ээзи.
2. **Дундуй-оол** Долгар Оюновна — Баян-Кол суурда ѳг-бүле ээзи.
3. **Нава** Түлүш Сереновна — Булун-Терек суурда ѳг-бүле ээзи.
4. **Норбужук** Байкара Удуровна — «Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.
5. **Санчай** Толчуй Бадыргыовна — Торгалыг суурда ѳг-бүле ээзи.
6. **Тюлюш** Эвеек Мургуевна — Хайыракан суурда ѳг-бүле ээзи.
7. **Чечен** Сурукай Бойдуковна — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругларны тѳрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Монгуш** Бады-Хува Арамзайевва — Ак-Туруг суурда ѳг-бүле ээзи.
2. **Монгуш** Галина Окпаноловна — Белдир-Кежиң суурда ѳг-бүле ээзи.
3. **Сүрүн-Нава** Нанзатпа Монгуш-евна — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
4. **Чонмаа** Серенма Дайыновна — Булуң-Терек суурда ѳг-бүле ээзи.
5. **Часкал** Севильба Дагбажыковна — Булун-Терек суурда ѳг-бүле ээзи.
6. **Чаш-оол** Чапаев Ондаровна — Чодураа суурда ѳг-бүле ээзи.

Беш уругларны тѳрээн болгаш кижизиткен иелерни

«ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Анайбан** Бурумаа Нузановна — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
2. **Кызыл-оол** Серенмаа Шожанайовна — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.
3. **Лопсан** Часкал Катыраровна — Булун-Терек суурда ѳг-бүле ээзи.
4. **Мохова** Фелогрия Ананьевна — магазин ажылчыны.
5. **Намнан** Дуудай Түлүшовна — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
6. **Нарылкова** Надежда Ильинична — пекарня ажылчыны.
7. **Ооржак** Биче-уруг Дамзажик — Арыг-Үзүү суурда ѳг-бүле ээзи.
8. **Оппай** Картышка Түлүшовна — Үрбүн суурда ѳг-бүле ээзи.
9. **Орустаар** Ондарый Ирикеновна — Булун-Терек суурда ѳг-бүле ээзи.
10. **Саады** Кѳк-кыс Эжендеевна — «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң колхозчузу.
11. **Сарыг** Долума Севеновна — Бара-Тал суурда ѳг-бүле ээзи.
12. **Толокольникова** Ефросинья Петровна — Шагаан-Арыг хоорайда ѳг-бүле ээзи.
13. **Үдел-оол** Шулуукай Хайлаарановна — «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң колхозчузу.
14. **Чанчин** Донгак Сагандай — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.
15. **Чореве** Күртема Түлүшовна — Белдир-Кежиг суурда ѳг-бүле ээзи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң даргазы **Б. ДОЛЧАҢМАА.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары **К. ДИИГА.**

Кызыл хоорай,
1963 чылдың июль 30.

Кызылдың божулга бажыңының эмчилери чаа тѳрүттүнген уругларны хайгаараарын, ажаарын, эмнээрин эң-не болбаазырангай приборларның болгаш аппаратураның дузазы-биле чорудуп турар. Сѳѳлгү чаа чүүл — «Кювез» деп клиниктиг инкубатор чогуур хуусаазындан эрте тѳрүттүнген уругларны чедир азырап ѳстүрерининн аргазын берип турар.

ЧУРУКТА: эмчи сестразы Нина Мартемьяновна Карпова «Кювез» деп клиниктиг инкубарторнуң чанында тур.

Фото А. БОНИННИИ.

Культура-амыдырал темазынга чагаалардан

КѲДЭЭ СОВЕТТИҢ ХЕРЭЭ

Тес-Хем районнуң Эрзин суурунуң чаагайжыдылгазынче кичээнгей сѳѳлгү үеде кошкаан. Район тѳвү турар үеде Эрзин суур арыг силиг, херим-кажаазы, ногаанчыткан үнүштери кѳрүштүг турган.

Ам суурнуң тарып олурткан ыяштарының хѳй кезээ кургаан, бо чылын олурткан ыяштары барык-ла үнмээн. Сарыг-Булуңнуң улуг бугазының септелгезин кылбаанындан Эрзин суурнуң иштинки бугаларынга суг келбестээн. Ынчангаш суурну ногаанчыдар үнүштер суггартынмайн турар.

Суурнуң чамдык кудумчуларының болгаш бажыңнарының херим-кажаазы үрелгилээн.

Эрзин кѳдээ Соведи, ооң даргазы эш Кенден суурну чаагайжыдар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап, ол чоннуң, бүгү хѳй-ниитиниң күжүн ээнлелдээр хүлээлгелиг. **К. Ѳлзей.**

КАЖАН АЖЫЛДААРЫЛ?

«Найырал» совхозтуң тѳвү — Чаа-Хѳл суурнуң столовая чанында «Парикмахерская» деп бижиктиг бажың бар. Ооң хаалгазындан улуг кара шооча ыравастаан.

Рабкооп баштаар чери чазын баш таарыыр черни дүжүргеш, ол бажыңга аъш-чем ларёгу тургускан. Удатпаанда ларёк-даа ажылдавастаан, баш таарыыр чер-даа чок болган. Кижилер баш таартыр дээш 25 километр черге — Шагаан-Арыг хоорайже чоруур ужурга таваржып турар.

Т. Монгуш.

ШИИТПИРЛЕЗЕ ЧОГУУР

«Сүт-Хѳл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырында амыдырал-культураның чамдык айтырыглары таарымчалыг кылдыр шиитпирлеттинмейн турар. Чунар бажың хагдынган, хлебти мурнунда магазинге эккеп садыглап турган болза, ам ырак черде пекарняда садып турар апарган.

Бо салбырда кижи эмнелгези ажылдавастаандан бээр ам үш ай чедип турар. Бо дугайында райкүүском даргазы эш Дилгижекке айтырыг тургузарга аазаашкын кылган. Ынчалза-даа аазаашкынның күүселдези ам-даа чок.

Совхозтуң дирекциязының болгаш кѳдээ Советтиң талазындан кижилерниң культура-амыдыралынга чугула бо айтырыгларны таарымчалыг кылдыр шиитпирлээрин чон манап турар.

Хойжу М. Дарый-оол.

МЕДПУНКТ ШООЧАЛЫГ

Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозунуң Ак-Туруг салбырында эмнелге пунктузу ажылдавастаандан бээр үр болу берген. Ынчангаш кандыг-бир аарыг-аржык болу бээрге чон 40—50 километр черлерже—Чаа-Хѳлче, Шагаан-Арыгже чоруур ужурга таваржып турар.

Ак-Туруг суурнуң медпунктузун эмнелге ажылдакчылары-биле хандырар айтырыгны дарый шиитпирлээр дугайында чоннуң негелдезинге Улуг-Хем райкүүском дыңнангыр болзун.

Совхоз ажылчыны Д. Шынарап.

КУДУК АЙТЫРЫЫ

Ѳвүр районнуң Тѳвү Хандагайты суурнуң чурттакчыларының суг хандырылгазы бергедээшкинде турбушаан.

Чаа казкан кудуктарны канчаар кылганын эки хынап кѳрбейн хүлээп аптар. Ооң соонда ол кудуктардан суг үнмес болгулаар. 1962 чылда тудуг участогу 4 кудуктарны кастырган. Ынчалза-даа оларның суу каткылап калган, а оларны кылган кижилерге тѳлевирни долузу-биле берген. Район тѳвүнде эрги 6 кудуктар ажыглалдан үнүп турда, оларны селгетпейн турар. Ам арткан кудуктардан суглаан улустар үр үеде манажыр ужурга таваржып турар.

Хандагайты суурга кудуктар айтырыын дүрген шиитпирлээрин кѳдээ Советтен ажылчы чоннар негеп турар. **А. Артаа.**

ТААРЫМЧАЛЫГ БОЛДУРАР

Чѳѳн-Хемчиктиң ЗАГС райбюрозунуң чон хүлээп алыр тускай ѳрээли чок. Ылаңгыя чаа ѳг-бүле тутканнарны байырлалдыг байдалга хүлээп алгаш, бадылалга документилерин кылып бээр ужурлуг болгай. ЗАГС черниң ажылдакчызы эш О. Дарый келгенинерни кайы-бир ѳрээлге апаргаш, тѳрээнниң херечилели азы бадылалга документизин арай боорда бижип берип турар.

Чоокта чаа Чадаана шахтазының аныяк ажылчыннары Н. И. Новиков биле Г. В. Щербакова олар бадылажыр дээш чедип кээрге, эш Дарый райкүүскомнуң ниити килдизиниң ѳрээлинге чедире берген. Ол баарга ында кижи хѳй болган ужурунда бадылалга документизин ол дораан кылдынмаан. Олар хүнзедир манаар ужурга таварышкан.

ЗАГС бюрозунга таарымчалыг ѳрээлди райкүүском кажан тып бээр ирги?

К. Комбу.

Киномеханиктер бригадаларында

Кѳдээ киномеханиктерниң бригадаларын тургусканы чоңга кино кѳргүзериниң экижидериниң бир аргазы болган. Ындыг бригадалар РСФСР-ге бир-ле дугаарында Новосибирск областың Тогучин районунга коммунист, киномеханик Борис Илларионович Федяшевтиң инициативазы-биле тургустунган. Ол чеди турум киноустановкаларын чаңгыс бригада кылдыр каткан. Бригадалаан соонда багай ажылдыг киноустановкаларның ажылы экижип эгелээн. Ажылга боттуг дузаны кѳдээ Совет кѳргүзүп турган. Кѳдээ Совет бригаданың ажылының планын кѳрүп, ооң күүселдезин үргүлчү хынап келген. Ылаңгыя каман Макрушино суурга кинобудканың септелгези бергедей бээрге, кѳдээ Советтиң даргазы-биле бригадир Федяшев ыяш ажыл-агый черниң ажылчыннары-биле дугурушкаш, хѳй-нити киржилгези-биле кончуг дүрген доозупканнар. Ооң соон дарый кѳдээ киномеханиктерниң ол дег бригадалары Кемерово, Брянск областарга болгаш Красноярск крайга тургустунуп эгелээн.

1963 чылдың марттан эгелеп ындыг бригадалар бистиң республикага тургустунуп эгелээн. Амгы үеде республикада ниитизи-биле 32 бригадалар ажылдап турар. Кѳдээ киномеханиктерниң бригадалары Тес-Хем районунга март айда тургустунза-даа, чартык чыл дургузунда ажылдавайн келген, ооң уламындан чартык чыл планын районнуң 14 киноустановкаларының 10-ну күүсетпээн болгаш ниитизи-биле планын 90,2 хуу күүсеткен.

Ынчаар ажылдап болбас деп чүвени шупту дугурушкан, июль айдан эгелеп бригадаларның ажылын экижидип, бригада бүрүзүнге тускай планны берип, бригадирлер чѳвүлелин тургускан. Тускай план ёзугаар бригадирлер чаңгыс черге чыглып келгеш куралдап, чедер, четпес ажылдар дугайын чугаалажып, дуржулгазын солчуп эгелээннер. Ылаңгыя район иштинге кинофильмнер солчуулгазын чурумчуткан болгаш кинофильмнерниң үрелир болгаш хуусаазындан эртир саададыр чоруктар чок апарган. Мурнунда Эрзин салбырының киноустановкалары планнарын күүсетпейн турган болза, ам ай планын 120—140 хуу күүседип турар апарганнар. Июльдуң планы 112 хуу күүсеттинген. Ол айда септелгениң чылыш чогундан Ак-Эриктиң, Бай-Дагның, Мѳренниң киноустановкалары шуут ажылдаваанар. Бир эвес бо киноустановкалар ѳскелери ышкаш ажылдап турган болза, район кино кѳргүзериниң планын оон-даа ажыр күүседир турган ийик.

Бистиң районда чоңга кино кѳргүзер талазы-биле мурнакчы киномеханиктер дыка хѳй. Оларның санынга Д. Чамзырайны, Б. Крутиковту, Чоодуну, Шарамыгини болгаш «Чодураа» колхозта клуб эргелекчизи, моторист эш Домбууну болгаш ѳске-даа эштерни адап болур. Июль 31-де болуп эрткен районнуң бүгү киномеханиктерниң хуралынга чамдык киномеханиктер чыл планын ноябрь 7-де, чамдыктары декабрь 5-те күүседирин хүлээнгеннер. Чижээ, эш Крутиков болгаш Чамзырай чыл планын ноябрь 7-де, а ѳскелери декабрь 5-те күүседирин хүлээнгеннер.

Үшкү кварталда эки ажылдаан киномеханиктерни болгаш шылгараан бригадирлерни Новосибирск областың Тогучин районунда эш Борис Илларионович Федяшевтиң ажылының дуржулгазын ѳѳренип, ынаар чорудары шиитпирлээн. Кижи бүрүзү эки ажылдааш эш Федяшев-биле ушуражып, дуржулга солчурун кончуг күзеп турарлар. Ынчангаш август айның планын чедиишкиниг күүседир дээш аразында чарлышты салган. Кино кѳргүзериниң планын чедиишкинниг күүседиринге бир кол чүүл болза чон ортузунга кино дугайында тайылбыр ажылын чорудары болгаш ѳңнүг рекламаларны ажыглаары болур. Ынчангаш бисте кино ажылдакчылары ону база ажыглап турарлар.

М. МАРГЫС-ООЛ,
Тес-Хем райкүүскомнуң культура килдизиниң улуг реммастери.

Кызылдың дааранылга комбинадында № 3 бригаданың бригадири комсомолчу кыс Тамара Калиманова кызымак ажылдап, нормазын 140—150 хуу күүседип турар. Ол бригадада 40 ажыг кижи даштыкы хѳйлеңнерни даарап турарлар.

ЧУРУКТА: дааранықчы Калиманова Тамара ажыл үезинде.

Фотозу *Х. ЧАПТЫКОВТУУ.*

Малчыннарже барып турар

СЭКП Тѳп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирлери болгаш Н. С. Хрущевтуң Пленумга чугаазы Барыын-Хемчик районнуң ажылчы чонун улам сорук кииргени. Пленумнуң шиитпирлери ам амыдыралда боттанып турар.

Парткомнуң идеология килдизиниң планын ёзугаар районнуң агиткультбригадазы чоокта чаа районнуң «Шекпээр», «Барлык» совхозтарының Мугаш-Акта, Улуг-Акта малчыннарынга база Ак-Довурак—Абаза оруунуң тудугжуларынга үш хонук иштинде аалдап чораан. Агиткультбригада ооң соонда «Тээли» совхозтуң Тура-Хем унунда чайлагларда дѳрт кезек черде, сүт бараан фермаларынга болгаш хойжуларынга ийи хонук чораш келген. Оларга автоклубту быжыглаан болгаш бот-тывынгыр уран чүүл бѳлүүнүң шилиттинген киржикчилери-биле кады тускай лектор, кино тайылбырлакчызы база чораан. Бригаданың кежигүннериниң аразында чоокта чаа республикага болуп эрткен профэвилелдерниң бот-тывынгыр уран чүүл кѳргүзүүнге эки түңнелдерни чедип алган ыраажы М. Дыршпан, уран-чечен номчулгага мергежилдиг С. Чечекмаа, бот-тывынгыр композитор Д. Шактар дээш ѳске-даа талантылыг кижилер бар.

Чайлагларда малчыннар агиткультбригаданың киржикчилерин чер болганга кайгамчык ѳѳрүшкү-биле уткуп ап, оон үдеп турганнар. Чер бүрүзүнге автоклуб чанынга кырганнар-даа, аныяктар-даа бо-ла чыглы бээр. Ол чорук концертти, кинону дүрген эгелээринче чалгаараалбадаптар.

Ленин, партия, тайбың дугайында болгаш Тѳрээн черин мактап ырлаан «Бай-ла Хемчиим» «Бай-ла Тайгам» дээн ышкаш ырлар эткүт чаңгыланып турган. «Монгушту, Хѳѳмейлээр-оолду катап ырладып алыр-дыр, адыжынар часканар!» — дээн үннер оон-моон үнгүлеп-ле турар.

Машина оруундан хайыы черлерде чурттап турар малчыннар капшагай аътка шавыныгыр элчизин чоруткаш: «Бисте чедип келгеш кино, концерттен кѳргүзүп бээриңерни дилеп дивис» — деп дыңнадып турган. Ындыг чалалганы Актың Баян-Кол, Теректигде малчыннардан алган бис. Актың Соруг деп черде бѳлүк аалдарга концерт кѳргүзүп турувуста Ак-Довурак—Абаза оруунда кѳвүрүглер тудуп турар ажылчыннар мындыг бижик чоруткан: «Бисте кинодан кѳргүзүп берип кѳрүңер, бар кинобларны дан аткыже кѳрүп болур бис». Ындыг чалалганы даг экспедициязының ажылчыннарындан база алган бис. Улуг Актың Эңге-Белдирде Ак-Довурак — Абаза оруун кылып турар ажылчыннарга база чордувус. Эңге-Белдир болза Ак-Довурак—Абазаның чазаглыг оруунга келир үеде улуг ѳртээл болур. Мында ийи каът школа, ажылчыннар чурттаар бажыңнар, магазин, столовая тудуп турар. Бистиң орта ажыл соонда кѳргүскен концертивиске 170 ажыг ажылчыннар чыылган. Концерттиң программазы кол нуруу-лайнында тыва дыл кырынга тургустунган болза-даа, орус эштер ону эгезинден тѳнчүзүнге чедир улуг сонуургал-биле кѳргеннер. Ында тудуг участогунуң мастери эш Мисеев концерт сѳѳлүнде мынча дээн: «Бисте чедип келгеннер кончуг ѳѳрүнчүг-дүр. Дыка сонуургап тур бис».

Ийиги үнүүшкүннүң үезинде 7 сүт-бараан фермаларынга, 50 ажыг хойжу ѳрегелерге 9 удаа концертти үндүрүп, 500 ажыг кижиге 10 кинону кѳргүскеш, СЭКП ТК-ның ажык чагаазының дугайында 9 лекцияны номчаан бис.

Агиткультбригаданың киржикчилери ажыл-агыйның ээлчеглиг сорулгаларын чораан черлеринге тодаргай чижектер-биле малчыннарга таныштырып чораан. Ам даараазында үнүүшкүнде мал чеми белеткеп турар бригадаларже, суурларже баарын планнап турар. Оларның-биле кады автолавка, эмчи база баар.

Агиткультбригаданы малчыннарже чорудуп турар апарганы, ырак черлерде чурттап турар ажыл-ишчилерниң ортузунга культура-массалыг болгаш тайылбыр ажылын чорударынга улуг эгелээшкин болган.

Д. ОДАҢ-ООЛ.

Тайбың—бүгү кижилерниң чаагай күзел-соруу

Коммунистиг ниитилелди шапкыны-биле тургузуп кирипкен совет улус бүгү делегейге мѳңге тайбыңны быжыглаарының боттуг аргаларын дилеп тып, ядролуг дайынның халавындан бүгү делегейниң чонун камгалап алырының тайбың политиказын ѳскүзү-биле чорудуп келген. Амгы үениң чепсээ кижи тѳрелгетенге эң-не айыылдыг кыжаныг болуп турар.

Чепсеглениишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери, тайбыңны чер кырынга быжыглаары — хүннүң эң чугула айтырыглары апарган. Бо айтырыгларны Совет чазак бирги чергениң кылдыр кѳрүп, чугула хемчеглерни ап чорудуп турар. Бистиң чазаавыстың инициативазы-биле үш улуг күрүнелерниң: Совет Эвилелиниң, АКШ-тың болгаш Англияның аразында ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайында дугуржулга чедип алдынган. Бо дээрге тайбыңче улуг базым.

Мындыг амыдыралчы айтырыгларны бүгү делегейниң чону деткип турда, Кыдат Улус Республиканың күрүне удуртукчулары удурланып, боттарының «чаа политиказын» калбартыксап турарынга депшилгелиг кижилерниң удурланып турарынга каттыжып турар мен. Бистиң совет улус тайбыңның эрге-ажыын камгалаан политиказын кажан-даа ѳскерттпес, харын-даа ол дээш моон соңгаар улам туржур апаар.

Тайбың—бүгү кижилерниң келир үези, чырыткылыг чаагай амыдырал!

Ондар **МАСПЫЙ-ООЛ,**
башкы.

ПРОДУКЦИЯНЫҢ ѲРТЕК-ҮНЕЗИН ШЫН ТѲЛЭЭР

Бистиң Коммунистиг партиявыс, Совет чазак чуртка кѳдээ ажыл-агый продуктуларының элбээшкинин тургузар дугайында чугула хемчеглерни ап келгени-биле холбаштыр ол продуктуларны бүдүрүп турар колхозчуларның күш-хүнүнүң болгаш совхозтар ажылчыннарынга ажыл тѳлевириниң хемчээли база улгаткан.

Чурттуң бүгү ажылчы чоннарының аъш-чемге херегләэр продуктуларын, үлетпүрге херегләэр дыка хѳй санныг чиг-эттиң кѳдээниң ажыл-ишчилери бүдүрүп турарлар. Колхозчулар болгаш совхозтар ажылчыннары күрүнениң болгаш кооперацияның белеткел организацияларын дамчыштыр күрүнениң чагыы болур контрактация керээзин, колхозчуларның боттарының күрүне мурнунга алган социалистиг хүлээлгелерин ёзугаар күрүнеге кѳдээ ажыл-агый продуктуларын база киирип берип турар болгай.

Күрүнениң бүдүрүлгелериниң, ажыл-агый организацияларының болгаш албан черлериниң аразында алчып, беришкен чүүлдериниң ѳртек-үнезин санажырының чурумнарын совет чазак доктааткан. Колхозтарның, совхозтарның күрүнеге садып турар кѳдээ ажыл-агый продуктуларының ѳртек-үнезин ѳй-шаанда шын тѳлээрин, колхозчуларның күш-хүнүнге, совхозтар ажылчыннарының ажыл тѳлевиринге хамаарылгалыг санажылганы чогуур үезинде чорудары бистиң партиявыс ажыл-агый удуртукчуларындан шыңгыы негеп турар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чѳвүлелиниң 1955 чылдың апрель 9-та үндүрген доктаалын база чазактың оон соонда-даа үндүргүлээн айтышкыннарын ёзугаар белеткел организациялары июнь бирден соңгаар колхозтарның, совхозтарның база ѳске-даа кѳдээ ажыл-агый органнарының дужааган хойларының дүгүнүң ѳртээ дээш, бѳдүүн дүктүг азы тыва хѳй бүрүзүнүң-не ѳртээнге-ле 15 хууну немей тѳлеп бээр ужурлуг. Ындыг турда-ла, чазактың ол доктаалын дыка хѳй белеткел организацияларының удуртукчуларындан каржызы-биле хажыдып турар чоруктуң фактылары бар.

Эрткен чылда Тес-Хемниң мал семиртир салбыры районнуң колхозтарынга, «Тес-Хем» совхозка хой дүгүнүң немелде ѳртээ 49.039 рубльди, оон иштинде «Тес-Хем» совхозка 12.178, «Коммунизмче орук» колхозка — 6.351, Ленин аттыг колхозка — 13.465 рубльди чедир тѳлеп бербээн.

Мал семиртир «Сукпак» совхоз Тес-Хемниң мал семиртир салбырындан хүлээп алган хойларының дүгүнүң ѳртээ 47.327 рубльди анаа тѳлээрин дыка үр саадаткан. Кызылдың аът комбинаты болуңуң хүлээп алган хоюнуң дүгүнүң ѳртээ 5.578 рубльди Тес-Хемниң мал семиртир салбырларынга тѳлээрин амга чедир узамдыктырып келген.

Таңдының совхозтарындан болгаш колхозтарындан хүлээп алган хойларының дүгүнүң немелде ѳртээ 19.000 рубльди мал семиртир «Сукпак» совхоз чүгле кѳдээ ажыл-агый продуктуларының шынарын хынаар күрүне инспекциязының күжээшкини-биле тѳлээр ужурга таварышкан.

Күрүнениң болгаш кооперацияның белеткел организациялары колхозтарның, совхозтарның бригадаларындан, фермаларындан боттарының күжү-биле эккеп саткан малының дүгүн, сүдүн болгаш ѳске-даа продуктуларын база алгы-кеш чиг-эдин хүлээп алгаш, белеткел организациялары болза ук продуктуларны чедирип эккелгениниң хѳлезин автомашина-биле чүък сѳѳртүлгениниң чаңгыс аай тарифин ёзугаар хүлээп алышкын квитанциязынга демдеглээш, ол-ла дораан тѳлээр ужурлуг турда-ла, дыка хѳй белеткел организациялары ол чурумну 1962 чылда-даа, ам-даа барымдаалавайн турар.

Чижээ, Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» кѳдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары 1039,5 центнер дириг деңзилиг малды 26 километр ырак черден боттарының күжү-биле эккеп дужаарга, Каа-Хемниң мал хүлээп алыр чери ук малды сүргениниң хѳлезин тѳлевээн. Ол-ла колхоз 1947 центнер сүттү эккеп дужааганының хѳлезин сүт хүлээп алыр чер база-ла тѳлеп бербейн турар.

Колхозтарның, совхозтарның автомашиналары-биле дүктү, алгы-кешти хүлээп алышкын черинге чедирерге, херегле кооперацияның белеткел конторалары ол продуктуларны болгаш чиг-этти чедиргениниң хѳлезин эрткен чылын-даа, ам-даа тѳлевейн турар чүүл бар. Чижээ, районнуң белеткел организациялары белеткелдер чедиргениниң хѳлезин бербээн дугайында хомудалды «Тес-Хем» совхоз күрүне инспекциязының эргелелинге кииреге, инспекция чери совхозтуң негелдезин чоптуг деп кѳрген болгаш оон негелдезин тѳлеттирген.

Күрүнеге садар продуктуларның ѳртек-үнезиниң, санажылгазының дугайында чазактың айтышкыннары — стандарттар, прейскурантылар, инструкциялар белеткелдер хүлээп ап турар организацияларның шуптузунда бар. Ындыг турда-ла ол организациялар колхозтарның, совхозтарның саткан продуктуларының ѳртек-үнезин чүге шын эвес санап база ѳй-шаанда тѳлевейн турарларыл? Ооң чылдагааны болза, үстүнде айтырыглар талазы-биле санажылганы хѳй-хѳй чылдар дургузунда кым-даа сонуургап база контрольдап турбаанында болур. Ынчангаш, чамдык белеткел организациялары чазактың айтышкыннарын, күрүнениң прейскурантыларын, стандарттарын база ѳске-даа нормаларны кара-туразы-биле хажыдып турганнар. Ол бюрократтыг четпес чорук-биле шиитпирлиг демисежиириниң үези ам келген.

Күрүнениң, кооперацияның болгаш ѳске-даа белеткел албан черлериниң ажылдакчылары болза, боттарының садып ап турар продуктуларының болгаш чиг-эт чүүлдериниң ѳртек-үнезин, санажылга, тѳлелгезин чазактың айтышкыннары ёзугаар чогуур үезинде шын боттандырар хүлээлгелиг.

Колхозтарның, совхозтарның улуг бухгалтерлери болза күрүнеге садып турар продуктуларының ѳртек-үнезин, оларны чедиргениниң хѳлезин белеткел организацияларының болгаш ѳске-даа албан черлериниң чогуур үезинде шын тѳлеп турарының дугайын үргүлчү хынаар ужурлуг. Ол ажылды чорударда, дириг малды, куштү, кодааннарны, сүттү, сүт продуктуларын, дагаа чуургазын болгаш ѳскелерин-даа дужаарының болгаш хүлээп алырының чурумнарының дугайында инструкцияларны база автотранспорттуң чүък сѳѳртүлгезиниң чаңгыс аай тарифин, бо чүүлдерге хамаарышкан стандарттарны, прейскурантыларны, чазактың болгаш ѳске-даа директивтиг органнарның директиваларын билири эргежок чугула.

Амгы үеде республиканың кѳдээ ажыл-агый черлеринде хѳвар болуп турар ол документилерни Тыва АССР-ниң кѳдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң шугуму-биле тыпкаш, оларны колхоз, совхоз бүрүзүнге хандырары, чамдык инструкцияларны болгаш автотранспорт сѳѳртүлгезиниң чаңгыс аай тарифин катап парладырыдаа улуу-биле негеттинип турар.

И. ЛОПСАН,
Тыва республиканың кѳдээ ажыл-агый продуктуларының шынарының талазы-биле күрүне инспекциязының начальниги.

Акы-дуңма социалистиг чурттарда

СОВЕТ ПАРТИЗАННЫҢ АДЫ-БИЛЕ

Польша шеригиин 20 чыл оюн холбаштыр Польшаның барын кызыгаарында кызыгааржылар турар бир черинге совет партизан Василий Петрович Войченконуң адын тывыскан. В. П. Войченко делегейнин ийиги дайынының үезинде «Саша» деп, чажыт ады-биле Польшага сураглыг турган. Келецк воеводствозунга баштайгы бир партизан отрядын ол тургускан.

1942 чылда Ленинград чоогунга тулчуушкунга ужудукчу Войченконуң самолёду үрелгеш, дайынынарга туттурган. Польшага гитлержилерниң лагеринден дезип үнгеш, партизан отрядын организастаан болгаш фашистер-биле ол маадырлыг демисежип турган. Гитлержи шеригилерге удур отряд чүс-чүс халдаашкыннарны база тулчуушкуннарны чорутпкан.

В. П. Войченко Оренбург областың Халиловск районунуң Калиновка суурунга төрүттүнген. 1944 чылдың төнчүзүнде Хелепк воеводствозунуң Илзи уездизинге гитлержилерге удур тулчуушкунга маадырлыы-биле өлген. Ону Островец деп черге хөөржүткен. Оон ады Польшага кезээ-бүргеде үттүндүрбас тураскаал боон артпкан.

Виктор КУЗНЕЦОВ.
(СЭТА-ның корр.).

ӨЗҮП ОЛУРАР САЛГАЛДЫҢ ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫЫШКЫН

Куба республикада өзүп орар аныяк салгакчыларның дугайында аажок удур сагыш салыышкынын илередип турар. Ону марксизм-ленинизминиң принциптеринге болгаш ажылчы ангының идеязынга дүүштүр, эртем-педагогиктиг үндезинге таарыштыр тургузуп турар. Куба башкылар өзүп олурар салгакчыларны күш-ажылга чаңчыктырып кижизидерин социалистиг школаның эң чугула соруглазы кылдыр көрүп турар. Олар өске социалистиг чурттарның байлак дүржулгазын болгаш Кубаның бодунда дүржулга-көргүзүгүүр чамдык школаларның дүржудазын ажыглап турар. Кижизидилге ажылынга школадан аңгыда, өг-бүле, янзы-бүрү хөй-ниити организациялары киржип турар. Хөй таладыг ол ажыл ургларның, өг-бүлелерниң, школаларның база ниитилелдин эрге-ажыы-биле дүгжүп турар. Ылангыя чаа хевирнин кижизиниң кол чүүлү аалды-чанның нормаларын ажылдап кылырының база моральдыг шынарның кижизидилгезининң хөрөэнге Куба пионерлерниң эвилели болгаш Аныяк коммунистериниң эвилели чугула рольду ойнап турар.

Бичин ургунуң кадыкшылын камгалаарынче улуг кичээнгейни салып турар. Латин Американың чурттарындан ургларның өлүр чоруу Кубада эң эвээш болуп турар. Эрткен чылын полиомиелитке удур демиселди чедиишкинниг доосхан. Кадаа эмнелгелерде ургулар эмнээр салбырларны тургускан, оларга чыл санында-ла чартык миллион ургулар эргежок чугула эмнелге хандырылгазын ап турар. 1959 чыл-биле деннээрге, 1963 чылда эмнелгелерде ургулар оруннарының саны беш катап өскен. Ургуларның аажок улуг үш эмнелгелерин туткан.

Ургулар төрүттүнгенининң баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, күрүне оларның дугайында сагыш салып турар. Хөй-хөй ургулар садтарын болгаш яслилерин тургускулаан. Ургулар садтары ургуларны алды харлыында чедир өстүрер. Фестивальдар, туристи походтар, далайже селгүүстээшкиннер болгаш өске-даа культурлуг болгаш спорттуг хемчегерни чорудуп, пионер лагерьлерин тургузуп турар. Революцияга дузалаар комитеттерниң дузазы-биле чыл санында каникуль үезинде хоорай хевирнин лагерьлеринге 130 мун ургулар дыштанып турар.

1963 чылда Кубаның чырыдыышкын министерствозунуң чанында аныяктарның культурлуг кижизидилгезининң талазы-биле Эргелелди тургускан. Ол болза музыканың, чурулга уран чүүлүнүң, театрның, танцының, чечен чогаалдың талазы-биле национал хемчээлге ургулар кижизидилгезин удуртур.

Бүгү-ле ургларга халас бүгүнниттиниң эге өөредилгезин хандырып турар. Куба—Латин Америкада бижик билбес чоруктуу үзүктаан баштайгы чурт. Эге школаларның өөреникчилериниң саны 1958 чылда 702 мун турганындан, 1963 чылда 1.226 мун кижи чедир өскен. Ол-ла үеде класс өрээлдериниң саны 16,4 мунаан 35,1 мун четкен.

Ургуларның болгаш аныяктарның күш-дамыр талазы-биле белеткелиниче улуг кичээнгейни салып турар. 409 спорт шөлдерин тургускан, ында 10 харлан өрү 300 мун ажыг ургулар өөренип турар. Кубаның алды провинция бүрүзүнде-ле эң талантылыг ургулар өөренир бодунуң утка-шынарының талазы-биле Америк динге баштайгы спорт школаларын тургускан.

Куба пионерлерниң эвилелин болгаш пионерлерниң бөлүмнерин организастаан, олар эртемниң база культураның талазы-биле ургларның билиин калбартырынга, школага кижизидилге ажылын чорударынга дузалаар, оларның талантызын база сонуургалын олче үгландырып башкарар, ургуларны эң эки чаагай чоруккa, ажылчын ангының херээнге, өске улустар-биле найыралдын, акы-дунмалыкты чоруктуң өзүзунга кижизидер соругалыг.

Анатолий ПАВЛЕНКО.
(СЭТА).

КУРОРТ-ХООРАЙДА

Барловы Варыга чораан санында-ла оон дагларының овур-хевиринге, чурумалдыг шаттарынга, дүдүскектиг делгемнеринге, каракты чылчырыкталып кээр хүнүнге кижи таалап кээр. Барловы Вары... Курорт хоорай, сад-хоорай, шапкын хөгжүү орар аныяк хоорай. Маңаа аас-кежии болуп чедип келген кижи бүрүзүнүң бодалынга ол шак ындыг боон артпас.

Мен бо чүүлдү оон сураглыг болгаш аймактың чоругунга немелде кылдыр биживейн тур мен. Маңаа ол-даа база өске-даа чүүлдерниң хераа чок. Хоорайның төөгүзү ыраккы чүс чылларда эгелээн, ынчаарга оон дугайында чаагай алдар бүгү чер-делегейге нептерээн. Туристи бөлүктерниң программазының болгаш бир оруунун эң хүндүлүг черинге бо хоорай кирер. Ынчаарга ааран кижилерниң амыдыралынга аас-кежиин болгаш өөрүшкүзүн, ажылдаар база чогаадыр аргазын, кадыкшылыг катап тургузуп берип турар бүгү делегейге сураглыг Барловы Варыының эмнелге-аржаанының дугайында чүнү чугаалап болурул?

Алдарлыг аалчылар келир, бодунун туруп келгениниден бөөр хөй-хөй чүүлдерни кылган Барловы Варыга Чехословакия чоргаарланып турар. Карл Марксын музейи эртемниг коммунизминиң үндезилекчизининң аназ дыштанып турган чылдарының дугайын чугаалап турар. Маңаа Карл Маркс «Капиталды» француз дылче очулдуруп, ажылдап турган. Оон күүмүлдарының бирээзинде Петр Великий фундаментизинге баштайгы ташты салган эрги бажынга кирип болур. Л. Н. Толстой биле И. С. Тургенев маңаа чечен чогаал кежээлерин организастап турганнар.

Барловы Варыга чораан, кружкалар, стаканнар биле изиг аржаннар ишкен кижилерге бо-ла таваржып болур... Маңаа ижин ыйлангыларын, коду аарын, бүүректи база баарны, чигир аарын болгаш өске-даа чүүлдерни эмнеп турар. Ында ургулар санаторийи база бар. Изиг аржаннар чер дүвүнден болгаш хавы эвес 13 кезек черден үнүп турар.

Социализм ону чонның өзүлүг калыкшылының чери болдурган. Дамчыыр чугаалардан алырга, Карл IV хаан ол изиг аржаанны ажыдып, оон хуулгазын күжүн ажылаарын шенээнден бөөр 600 чыл ажыг үе эрткен боон турар. Ол ындыг болуп-даа, болбайн-даа барып болур, ынчалзажок дерек ында эвес болгай. Бүгү төөгүзүнүң дургузунда, XX үүе чыга азы Чехословакияны хосталгыже чедир ол хоорай шөртегер байлар болгаш удут дужаалдыг дүжүметтер хөглеп, селгүүстээр чер боон келген. Ону социализм курорттарның база заводтарның, бодунуң черинниң база салым-чолунуң ээзи болу берген күш-ажылчы кижилерниң ыштанылгазының чери болдурган. Аңаа чыл санында-ла түс черден болгаш даштыкыдан 60 мун хире кижи эмнедип турар.

Амгы үеде Карловы Варыда алаан хөй чаа эмнелге чердерин тудуп турар, бойдустуң чаагай хайырлалы — байлакшылдыг аржаннарны бүргүү-биле ажыглаар дээш калыкшылга черинниң четкилерин калбартырынга бүрүне хөй чаа акша-хөрөнгини түскайлап берип турар. Ынчангаш Карловы Варының калыкшылыга чери 120 мун хире кижини чыл санында хүлээп ап турар апаар үе ырак эвес.

Михаил НИКИТОЧКИН.
(СЭТА-ның корреспондентизи).

ДУНАЙНЫ ЧАГЫРЫП АЛЫР ДЭЭШ

Мурнуу Барпаттарда Демир Хаалга туруп турар. Делегейнин ан чараш черлериниң бирээзин тургускулаан. Дунай илдик чок хап балыр чыдар. Хемнин уну аажок улуг чадым хаялларны чара чүткүүшаан, улуг-улуг ужарларлыг боон турар. Чалым даштарны ажыр шуравышаан, Дунай чылда 10 миллиард киловатт-шак энергияны хей черге чарыгдап турар. Хемнин сыык, кызаа черлери, саарыгланчак агымнары суг оруунга бергелерни болгаш айыылыг байдалды таваржыштырып турган. Эрткен үе чылдың төнчүзүнде суг ажыл-агыйының ол участогунга таарымчалыг байдалды тургузар дээш чамдык ажылдарны кылган, ынчалзажок ол айтырыг шиитпирлеттинмээн. Судноларның хөй болуу Демир Хаалганы замчыштыр 120 шак чоруп эртер, суднолар үүле хүндүскү үеде чоруттунар болгаш чамдык черлерге оларны сөөртүүр эргежок чугула боон турар.

Хөй чылдарның дургузунда түскай эртемнигер гидроэнергияның курлавырларын ажыглаарының болгаш Демир Хаалганың районунга суг ажыл-агыйының байдалын экижидериниң аргазын өөренип келген. 1956 чылда техника-экономиктиг хемчегерни ажылдап кылыр каттышкан Румын-Югославия комиссиязы, ол ышкаш каттышкан шинчилел болгаш төлевилел коллективтерин тургускулаан. 1960 чылда кайы-даа чурттарның чазактың техник-экономиктиг хемчегерни түүлдүзүнүп көргеп. Бо чылын гидротехниктиг тудугнуң төлевилелин доосхан турар.

1963 чылдың июньде Демир Хаалганың районунга суднолар чоруурунун база гидротехниктиг системаны төлевилелин тударының болгаш ажыглалга киирериниң талазы-биле кайы-даа талаларның эрге-хүлээлгезин тодаргайлаан дугуржулганы Бухарестиге парафирлээн. Тудугнуң деригелерин 1964 чылда эгелээш, 1971 чылда тудуп доозарын ол документилерде көрүп турар.

Демир Хаалганың районунга суг оруунуң байдалы үндезини-биле өскерлир.

Суг хавлбозинге сугнуң деннели 33 метр бедирр болгаш суг шыгжамырының ниити девискээрининг ийи талазының узуну 150 км чедип турар.

Тудуушкунунуң деригелерин чурттакчылыг Гура-Вэий (РЎР)-биле Сып (ЮФСР) деп черлернин районунга тургузар.

Бүгү тудуг ажылын Румыниянын болгаш Югославияның тудуг организациялары кылыр.

Геннадий ПЕРЛОВ.

Совет чогаалчыларның номнарын делегейниң эң-не ырак-узак булуңнарында кижилер безин номчуп турар. Оң дээрге хамыктың мурнунда аныяктар-дыр, совет кижилериң маадырлыг чоруктары, оларның дидим күзел-соруу болгаш улуг ажыл-херектери аныяк кижилерни хандыкшыдып турар. Аныяк хамаарышпас күрүне — Барыын Самоның библиотеказынга чоокта чаа чаа номнар келген. Оларның аразында—М. Шолоховтуң «Аңдарган кур чер» болгаш оон Дон чечен чугаалары бар. Апиа хоорайның (Барыын Самоның административтиг төвү) библиотеказынга тырттырган бо чуруктан ап көөрге, ол авторну ырак-узак чурттуң номчукчулары сонуургап турары илдең-дир.

Фото Л. Плешаковтуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

КЕРЭЭГЕ АТ САЛЫРЫ ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Агаарга, космос делгемнинге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хөрүгдээр дугайында Москвага чарган Керээге Гананың болгаш Конгонуң элчиниери баттарымның чазактарының өөнүзээзинден Вашингтонга ат салган.

Курда төлээлекчиниң медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Францияда хоргаданып турар курда удуртукчу Эмир Бедир-хан медеглел кылчаш, Ирактың чепсектиг күштери курдаларга удур дайынга шинтпирлиг тиилелгени чедип алган дээр янзылыг Багдад радиозунуң дыннадының хооюзун-меге чүве-дир деп буруу шапканын Юнайтед Пресс Интернейшнл агентилел дамчыдып турар. Ирак армия курдаларга өлүмнүг согуушкунну таварыштырган дээрзиниң дугайында ирак радионуң балыткаашкыны «көнгүс меге-хөөзүн чүүлдүр» деп. Бедир-хан медеглээн. Иракта курда тура халышканнар Киркукта эң улуг нефть тывыш черлериниден 25-ле миль черде районнарны эзлеп турар.

Д. Раскының Боннга чугаалажыышкыннары доозулган

БОНН. (СЭТА). Бонче кыска аянчоруктуң соонда АКШ-тың күрүне секретары Д. Раск Вашингтонче ужудуп чорупкан. Боннга тургаш, ол барыын-герман чазактың удуртукчулары — канцлер Аденауэр-биле, оралакчы канцлер Эрхард-биле болгаш даштыкы херектер министри Шредер-биле чугаалажыышкыннар кылган.

Ядролуг шенелделерни хөрүгдээр дугайында Керээге каттыжарының айтырыынга «быжыг турушту Федеративтиг Республиканың эзлээринин аргазын берип турар орук» чугаалажыышкыннарның түнелинде тывылган деп, чугаалажыышкыннарның соонда чазактың төлээлекчизи медеглээн. Керээни чарарының айтырыының талазы-биле чугаалажыышкыннарның чорудулгазын барыын-герман чазактың удуртукчуларынга Раск дыннаткан болгаш ук Керээни үндезилээри-биле америк сенатка бодунуң чугаалаар деп турар чүүлүнүң үтказын ол дыннаткан.

Дүшкүүрлүг чоруктуу чавырыллырарының талазы-биле Чөөн болгаш Барыын чүктүң аразында чугаалажыышкыннарга холбаштыр боттарының барыын-герман саналдарын ГФРниң удуртукчулары Раск-биле беседага саналдап үнүргеп деп, чазактың төлээлекчизи база-ла дыннаткан. Чугаа болза сөөлгү хүннерде Боннга ажылдап кылган планның дугайында болуп турар, ол планның ужур-үтказы барыын-герман парлалганын дыннадыгларындан билдингир апарган. Ол планның кол эчис соруглазы — делегейниң дүшкүүрлүг чоруун улам ынай чавырылдырарының аргазын болдурбазы болуп турар.

Д. Раск АКШ-та чанып келген

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың күрүне секретары Дин Раск агаарга, космос делгемниге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хорүүр дугайында Керээге америк чазактың мурнундан Москвага ат салып чораап, август 11-де Вашингтонда чанып келген. Аэропоортка Раск Совет Эвилелинге чорааның солун болган деп корреспондентилерге медеглээн. «Бистиң аян-чоруувус кончуг эки болган» деп күрүне секретары чугаалаан. Мени болгаш үдеп чораан кижилеримни совет үлус болгаш албанның кижилери «чүректин улуг ханызындан хүлээп алган» деп Раск немеп чугаалаан.

Неру чазак баштыңының албан-хүлээлгезинде хевээр

ДЕЛИ. (СЭТА). Индий национал конгресс деп чагырыкчы партияның ажылчын комитединиң Делиге болган хуралынга Дж. Неру чүве чугаалаап, бодуу партияда организастыг ажылдарны кылыры-биле премьер-министрниң албан-хүлээлгезинден болгунуң дүжерин саналдап кинрген. Ынчалзада ук комитет Неру чазактың баштыңы болгаш партияның удуртукчуу албан-хүлээлгеге хевээр арттар ужурдуг деп шиитпирни чангыс ап-сеткилбиле үндүрген.

Индияда реаксычы күштер бажын ковайтып турар-дыр деп, Дж. Неру ажылчын комитеттиң хуралынга чүве чугаалаап, сагындырган. Нацистерниң аргаларында демейлежип турар тактиканы чамдык бөлүктер ажыглап турар-дыр. Каттышпазының политиказын камгалаар херек деп, Дж. Неру түнелинде чугаалаан.

Ат-алдар кудулап турар

ЛОНДОН. (СЭТА). Пропагандисчи кампанияга чазак аажок хөй түннерни чарыгдап турзажок, консерваторларның политиктиг байдалы кулу деннелде артпышаан.

«Дейли телеграф» деп консерватитиг солунга чоокта чаа парлап үндүргени, хөй-ниитиниң санал алышкынының түнелдери ол дугайын тодаргай чугаалап турар. Ол санал алышкынынга мынлыг айтырыгны тургускан турган: Бир эвес дааарта бүгү-ниити сонгулда болур болза, кандыг партияны деткиир силер? Саналын алганнарның 49,5 хуузу лейборисчи партия дээш бадылаар ийик бис деп харыылаан, чүгле 35 хуузу консерваторлар дээш бадылаар бис деп харыылаан. Саналын алганнарның 55 хуузу дараазында сонгулдага лейборисчи партия тиилээр деп бодалын илерейлээн, чүгле 22 хуузу консерваторлар тиилээр боор деп бодап турар.

РАСИСЧИ ХООЙЛУЛАР ХӨДЕЛИИШКИНДЕ

ЛОНДОН. (СЭТА). Мурнуу-Африка Республиканың расисчи хоойлузун ёзугаар национал-хосталгалыг шимчээшкиннинг киржикчилерин суд болгаш истелге чокка, оларга бууруну онаавайн 90 хонук чедир хуусаада кара бажынга олуртуп, а оон дараазында база катап тудуп хоругдап болур.

Англияның «Дейли геральд» солунунуң корреспондентизи Стэнли Юстун бижип турары-биле алырга, африканнар ам безин бо расисчи хоойлунуң халаптыг уржуктарынга таваржып турар. Мурнуу-Африка Республикада индий чоннуң организациязының трансвааль салбырының секретары Мула расисчи хоойлунуң уржуунга баштай таварышканнарның бирээзи болган. Муланы 90 хонукта кара бажынга олуртқан соонда чоокта чаа база катап бажыннаан. Оон калайы кара бажынның хериминиң ажынге чедип келгеш, ашаанга ужураажыры-биле манап олурда, аңаа ону ужураштырбайн барган. Оон ашаан «хосталган» соонда дораан-на кара бажынга база катап олуртуп каан болган.

Улуг-Хемде көвүрүүвүс

Сөзү О. СУВАКПИТТИҢ, аялгазы А. ЧЫРГАЛ-ООЛДУҢ.

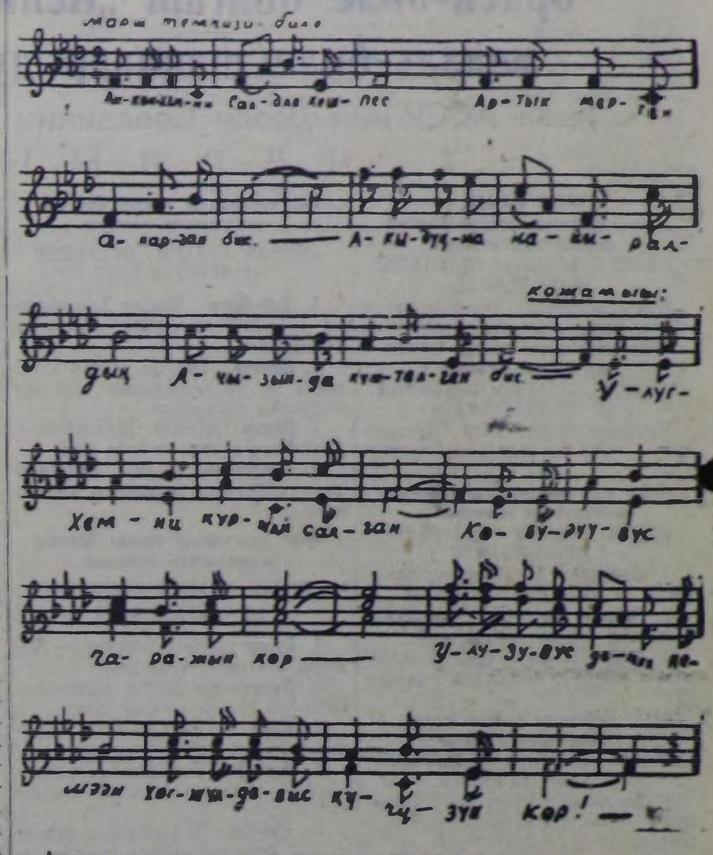
Ак-көкшээ-ним Сал-дам кеш-пес Ар-тык мер-ген

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттингеи

1963 ч.
АВГУСТ
15
ЧЕТВЕРГ
№ 193 (5597).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болғаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Мал чемнерин белеткээринге Советтерниң ролю

Мал чемнери — ол дээрге эът-даа, сүттү-даа, дүктү-даа бүдүрериң улам көвүдедириң хандырар кол чүүл болуруң партия биске хей катап айтып келген. Ол айтымышкынны удуртулга болдурбушаан, бистиң мурнакчы чер-чер Советтеривис, оларның күүскомнарының кежигүннери болғаш депутаттары нииттиниң мал ажылынга быжыг чем суурну тургузары дээш демисселче ажылчы чоннарны калбаа-биле организастап турар.

Олар болза республикада сиген кезер, черлик үнүштерден силос салыр, бүдүк-бүрү чем белеткээр болғаш өске-даа ажылдарга колхозчулар, совхоз ажылчыннары-биле чергелештир район чагыргалыг хоорайларның, суурларның ажылчын, албан-хаакчыларын болғаш чурттакчыларын база киириштирип турар.

Бии-Хем район болғаш Туран хоорай Советтериниң күүскомнары мал чемнери белеткээр талазы-биле дузалажыр кылдыр район организацияларының коллективтеринден 870 ажыг кижини колхозтарга болғаш «Өөк» совхозка быжыглаан. Олар хамаарышкан ажыл-агыйларына ойнейде барып, оларга улуг дузаны көргүзүп турар. Чижээ, районда «Сельхозтехника» салбырының коллективинден 70 кижи «Хадың» колхозка барып шефтээш, дыка хей тонна сигенни кезип, ажаашканындан ол ажыл-агый сиген кезилдезиниң планын август 9-та 36,2 хуу чедир күүседип, районда бирги черни эзеп турар.

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» кодээ ажыл-агый артелиниң мал чемнери белеткээр ажылында Шеми кодээ Совединиң эштер Төгүе, Чылбак-оол дээш өскелер-даа баштаан 14 депутаттары доктаамал киржип, бо чүгүла кампания эгелээн үеден бээр ажылчы чоннариң шефтээшкинин 5 удаа организастаанар. Шефчилер колхозтуң арга-ыяш ишти участоктарында 28 га черниң сигенин хол кадыыры-биле кескеш, 15 тонна сигенни сараттан берген. Ооң түнелинде кодээ сиген кезер планын август 9-та 46,6 хуу күүсеткен турган.

Каа-Хем районнуң Ильинка кодээ Соведи (даргазы эш Якименко) бодунуң девискээринде Ленин аттыг болғаш «Тинилелге» колхозтарда мал чемнери белеткээр ажылдарын организастаарынга депутаттарның болғаш күүскем кежигүннериниң киржилгезин хандыдып шыдаан. Ол кодээ Советтиң күүскем кежигүнү мал, чер, түдүг ажылдарының комплексилиг бригадазының бригадири эш Чепкасов «Тинилелге» колхозтуң малчыннарын, саанчыларын эвилелдеп турғаш, черлик үнүштерден 30 тонна силюсту салған, 300 тонна сиген кезер планының 30 дыка ажыг хуузун күүсеткен. Бо кодээ Советтиң депутаттары сиген кезилдезинге массаны организастаар талазы-биле улуг ажылды Ленин аттыг колхозта база чорудуп турар.

Ооң-биле чергелештир бистиң дыка хей кодээ Советтеривис нииттиниң мал ажылынга быжыг чем суурну белеткээринче массаны боттуг организаставайн, колхозтарның, совхозтарның мал чемнери белеткээр ажылдарынга күүскем кежигүннериниң, депутаттарның организакчы ролюн ам-даа чедип албайн турар. Чижээ, Каа-Хемнин Бүрен-Хем кодээ Соведи (даргазы эш Никитин) бодунуң девискээринде, «Совет Тыва», «Бурунгаар», «Октябрь 30 чылы» колхозтарның мал чеми белеткээр ажылдарынче массаны эки организаставайн келгенинин түнелинде, ол ажыл-агыйларның сиген белеткелиниң планының күүселдези чавыс, сигенни хол кадыыры-биле кезип, долган ажаар ажыл эки организастаттынмаан, черлик сигеннерден силос салдынмаан болғаш будук-бүрү чемнер белеткели кончуг оожум чоруп турар.

Нииттиниң малынга чемнер белеткээр ажылларны Улуг-Хем районнуң Торгалыг кодээ Соведи (даргазы эш Чөлдак) база четпес удуртуп, ажылчы чоннарның шефтээшкинин чеп организаставайн турганындан «Чодураа» болғаш «Күш-ажылдың хостуу» колхозтарның сиген белеткээр планнарының күүселдези чавыс. Будук-бүрү чемнер кончуг эвээш белеткеттинген.

Бо ышкаш четпес фактылар Барыын-Хемчиктиң, Тандының чамдык кодээ Советтеринде бар. Чижээ, Тандының колхозтары болғаш совхозтарның, совхозтарның мал чемнери белеткээр ажылдарынче ажылчы чоннарны калбаа-биле мобилизаставайн турарында болурун шуут демдеглеэзе чогуур. Ол ышкаш, «Тыва», «Найырал», «Сукпак» совхозтарның сиген белеткелиниң планын август 10-да чүгле 13,2 хуу күүсеткен болғаш бүгү-ле районнарның кудуруунда чоруп турар чорук, ында район, кодээ Советтериниң күүскомнарының, олардың депутаттарының талазындан колхозтарның, совхозтарның мал чемнери белеткээр ажылдарынче ажылчы чоннарны калбаа-биле мобилизаставайн турарында болурун шуут демдеглеэзе чогуур. Ол ышкаш, «Тыва», «Найырал», «Сукпак» совхозтарның сиген белеткелиниң планының август 9-та чүгле

Көдээге идейлиг амыдырал

СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының талазы-биле партия организациялары, хоорайларның болгаш көдээнин коммунистери улуг ажылды калбартып турар. Ону бүгү идеологтуг фронтуга идепкейлиг шавар халдашкын-биле чорудуп база чеди чыл планын болгаш социалистиг хүлээлгелерни хүүсаа бетинде күүседири дээш демиселге ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейлиин өзүлдези-биле холбаштырып турар.

Партия комитеттериниң чер-черге өртикиээн пленумнары болгаш партия активтери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түннелерин чаңгыс эп-сеткилдин байдалынга, бүгү талалыг, ханы сонуургал-биле чугаалашпышаан, ол шиитпирлерни ниити-биле үүлдүдүүнүн база үдуртулга болдуруп күүседири-биле хүлээп алганнар. Пленумнуң материалдарынга база эш Н. С. Хрущевтуң чугаазынга үнделээш, чер-черде партия комитеттери идеологтуг ажылдың талазы-биле тодаргай хемчегларни ажылдап кӀлып турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму көдээ партия организацияларынга улуг негелделерни салган. Пленумнуң хүлээп алган доктаалында чугаалааны болза: «Көдээге идеологтуг ажылды шиитпирлиг эки-идерине таарымчалыг байдал туруштуунган. Ынчалзажок ону чамдык черлерде ыракта-за четпес ажыглап турар. Партияның хей-хей көдээ крайкомнарының, обкомнарының, бүдүрүлге эргелелдериниң, партия комитеттериниң база партия эге организацияларының идеологтуг ажылчорудулгазы чаа негелделерни амдаа харылавайн турар болгаш улуг четпестерниг бооп турар. Ол ажылда амыдыралдан хоорук чорук, ёзу барымдаалазашкыны болгаш кампанейжи байдал, оон түннелии чүгле чоруттунган хемчеглериниң саны-биле үнелээр оралдажышкын ам-даа туюлунга чедир узуткаттынмаан. Көдээде политиктиг пропаганда болгаш агитация түе-түе черлерге чамдыкта хайынчы, шавыкчы хевирлиг эвес болуп, бодунуң салдары-биле колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң бүгү участоктарын хаара туушайн турар болгаш хей-хей таварылгаларда ажыл-агыйның тодаргай сорулгаларын шиитпирлээри-биле холбаштырбайн турар. Ылангыя чурттакчылыг ырак черлерге, бригадаларга, хөвү турлагларынга, фермаларга, малчынарның турар черлеринге политиктиг ажылды кошкак чорудуп турар.

Амгы байдалга хожудан турар бүгү ажыл-агыйларның бүдүрүлгезиниң көдүреги дээш демисел көдээ партия организацияларының бирги чергенин планынга турар ужурлуг. Партияның көдээ крайкомнарының, обкомнарының, бүдүрүлге эргелелдериниң партия комитеттеринин организакчы болгаш кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазының деннелиинин дугайын үнелээрде, хамыктың мурнунда ол крайла, область, эргелелде хожудан турар, карылгалыг ажыл-агыйлар бар бе, чок бе дээрзин көөр херек. Колхозтуң, совхозтуң хожудаашкынын ажып эртериниң чорудулгазынга хөвуларның болгаш фермаларның ажыл-ишчилери чаа ажы-чаң бүдүшке кижизиттинер, коллективтиң күжүнге, боттарының күжүнге бүүрели бедирер. Хожудангай ажыл-агыйларны көдүреги колхозтарга болгаш совхозтарга күш-ажылдың чурумун быжыглаары-биле, киитилелге удур идегеттерге, мангыстарга, чалгаалаарга, ырбакчыларга, чижекпелерге удур, ниитиниң ажыл-агыйынга хара чедирип, бодунуң хүүзүнда ончүзүн үрдүлүрерлерге удур демиселди күштелдиреринбиле сырый холбашкан болур.

Ниитилелдин чазагай чоруунга күш-ажылды хүндүлээр база ынакшыл-биле көөр кылдыр кижилерни кижизидери—бүгү идеологтуг ажылдың кол үндезини, эң бедик чадазы болур. Ынчалзажок чамдык черлерде көдээ ажыл-агый ажылдакчылары күш-ажылчы кижизидилгеже кошкак кичээнгей салып турар. Бүгү колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыларының күш-ажылга медерелдиг хамаарылгазы — көдээ ажыл-агыйга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиреринің төттүнмес курлавыры, экономиканы улам ынай көдүреринің үндезини дээрзиниң дугайын чамдык партия организациялары уттуп турарлар.

Чижээ, партияның Курган көдээ обкомунуң пленумунга Курганск, Щучанск, Карапольск болгаш өскелээ бүдүрүлге эргелелдериниң чамдык ажыл-агыйларында колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчынарының ортузун

ЧЕДИ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Сурагжаан малчЫн

Чылдың кайы-даа үезинде, ыыттың чыккылама соогунда-даа, чайның от-нөс дег изинде-даа, Долбаа угбай аүш-ажылдың кижилериниң олуруунда. Дорт чугаалаарга, ниитиниң эрге-ажыктарынга бараан болган аүш-ажыл ооң чүдү-чүрээ, сетыылсагыжы-биле түүш, ооң кезээде чырылбас кезии болган кижи.

Ындыг болбас аргажок. Долбаа аүш-ажылчы араттың от-бүлезиниге төрүттүнген, харын ниичангаш «ине сыптаптар» алээди кыс аңыргакындан-на ол аүш-ажылдың чаагай чайчылдарын шиңгээдип ап, ада-иезиниң, чоок доргул-төрелиниң ажылажылдырынга ажыктыг кандыг-ла бир чүвени кылып, бүдүрүттиринге ыңчыкпан. Ол чок-ла болза хой ады-ргаш, чоо-ла болза ишек салган, чок-ла болза дүңмаларының орбаксамдар хевин септеэн, аваазының чымында даараңган орар.

Чонның үлегер чугаазынындаазы дег, «кижи болуру чажындан» дириш. Долбаа бичезинде-ле ада-иезиниң кады чуртган чораанын төрелдериниң макталын чаалап алкан.

Чаш назыныңыг ол үезинден бээр ам хөй чылдар өрткен. Ынчаннымже Долбаа аүш-ажылчы тура-соруун кагбаан, харын ам арга-мергежилдиг, ат-сураглыг хаван ажаакчызы аларгам. Ооң аүш-ажылчы аддар-суда чүгле болуунуң суурунда, совхозунда, районунда эвес, харын номхелбээ суурларда, районнарда дыңналып турар апарган.

Улуг-Хем районнуң Алдыы-Шынаа деп черде хаван ооллары доруктуруп өстүрүп турар, бодүүн, тыва кадайның аүш-ажылчы намдарын, ооң чүгле совхозунуң, районунуң эвес, харын ынак республиказы — Тыва АССР-ниң сураглыг хаван ажаакчыларының бирээзи кылдыр көдүрүп келгенинин дугайын номчуучуга ажыт-чамыт чокка чугаалаксаам кээр-дир.

Он үш чыл мурнунда каш баш шээр малдыг, кара шай ижиртпес чаңгыс инектиг Дөңгүрактың от-бүлези-биле кады, ынчаарда ол черге организастаттынган чаа колхозка каш хоюлуун илдик чокка салып бергеш, ниитиниң ажыл-агыйымың көңгүс чаа адыры—хаван ажылы сайзырадыр фермага амыяандан күш-ажылчы Долбаа угбай дидимп-биле ажылдап кирипкеи. Ооң өөнүң ээзи «балды бажын билир» шевер-бызаңчы кижи болгаш колхозтуң тудуг бригадазынга ажылдап кирген.

— Сагыштан ыравас ийин, харын. Баштай ужур-мажыры билдинмес, дыка берге чүве чорааны вай. Хаван ооллардың челбинничел деп чүвези

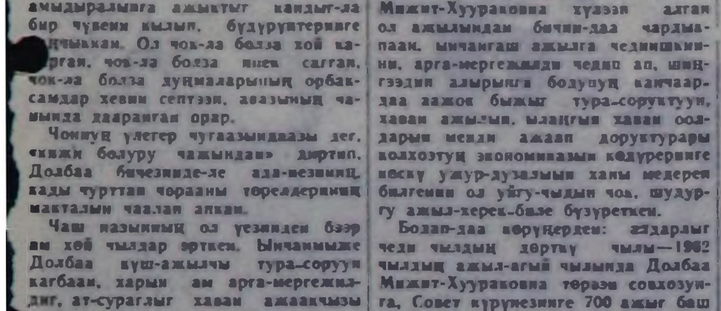

медээ-ллдда чок чүве чораан. Аргала херек болгай. Ынчаарда Шагаан-Арыгга турган, ам «Күш-ажылдың хостуу» артельдиң хаван ажаакчыларының дурзулгазы мецээ уттундурбас өөредиг берген чүве—деп. Долбаа угбай, бо ажылга киргенинин баштайгы үезин ынчаар саатын чугаалагылаар.

Шынап-ла, ажылга тура-соруктут, кежээ-шалып, ол ажылга мергежилдиг орус эштериниң арга-дүржулгазын шиңгээдип ап турган, билбези ажылдың чажыдын, уг-шинн Долбаа угбай тыва берген болбайн канчаар.

Ынча чылдарның иштинде Долбаа Мижит-Хуураковна хүлээп алган ол ажылындан бичии-даа чардыпаан, ынчангаш ажылга чедиишкинни, арга-мергежилди чедип ап, шиңгээдип алырыкга бодупуң канчаардаа ажок быжыг тура-соруктуун, хаван ажылын, ылаңгыя хаван ооллардың мекди ажаап доруктурары колхозтуң экономиказын көдүрериге кескү ужур-дузалыын ханы медереп билгенин ол үйгу-чылдың чоо, шудургу ажыл-херек-биле бүзүреткеи.

Болаң-даа көрүнгерден: ааларлыг чеди чылдың дөртүү чылы—1962 чылдың ажыл-агый чылында Долбаа Мижит-Хуураковна төрээн совхозунга, Совет күрүзинге 700 ажыг баш хаван ооллардың доруктурун бергеп. Бо чаагай ажыл-үүлеге эртикеп он ийи чылдарның түңнелдерин немептер болза, хаван ажаакчызы бөдүүн тыва кадайның ниитилелге, кижилерге ажыктыг, материалдыг түүлдү бүдүрериге кескү киржилгези улам тода көстүп келир ийик. Ортумак чижек-биле безин алырга, ол чыл санында-ла 550—600 баштан куду эвес хаван ооллардың доруктурун, совхозтуң семиртилге пунктузунга дужаап берип турганын № 1 салбырының саңхөө архивинден тып ап болур.

Чеди чылдың бешки чылының баштайгы чартының хаван ажаакчызы Долбаа Мижит-Хуураковна эки үре-түңнелдер-биле дооскан. Чүл дээрге, аңаа быжыглаттынган хаваннарны семиртп азырап, үйгу-чыдын чок хайгаарап, ылап-ла эрес-шудургу ажылдап тургаш, ол төрүттүнген бир-даа хаван ооглун (аарыг чылдагаандан аңгыда) черле оскунмаан. Ынчангаш эртеен чылын Долбаа Мижит-Хуураковна 239 баш хаван ооллардың мандыды азыраан. Ол дээрге күш-ажылчы улуг тиилелге-дир.

Күш-ажылга ынак, кижилерге эптиг-эвилең, кеззеде бичс сеткилдиг Долбаа Мижит-Хуураковнаны Арыг-Бажының улуг, биче чону ажок хүндүлеэр, ынчангаш чонның айбычызы болур—депутат деп хүндүлүг

А. БЕГЗИ.

Улуг-Хем район.

ИЙИ ШҮЛҮК

ХУУЛГААЗЫН

Саян таңды эрттирбес дээш
Бүдүн хере сүнүптарга,
Сааданайн-даа, торулбайн-даа
Буза чүткеэн Улуг-Хемче
Чүү-даа кайын чаңгыырыл деп
Чүс-чүс чылда чүдүп чорду.

Эзир ышкаш чадгын болза
Эрттир ужа бергей эртик,
Балык ышкаш чапка болза
Базып кире бергей ийик — деп.
Улуг-Хемге моондакталган
Улус ынчаар ырлап чорду.

Эрин орта келгенимде,
Эрте шагның тоолунда
Келчеш дээштиң хемни, арты
Кежир базар маадырлар-даа
Бодалынга кирер чорду
(Бодум ындыг болзумза деп).

Ол-бо кылдыр хуулга дээн
Бодалдарны, күзелдерни
Орус маадыр хуулгаазын
Боттуг кылдыр хуулурду,
Мунчудуушкун тумаи ышкаш,
Мурнувустан арлы берди.

Чаңгып болбаан Улуг-Хем-даа
Чагыргада кирип берди:
Красноярск чанын орта
Часкы хүнде чайдырыпты,
Кызыл хоорай чанынга ам
Чайгы хүнде арталыпты.

Бүрүн шагда Саян дагның
Улуг-Хемге кестиринкен
Бүдүн даарта тудуштурар
Улуг каңныыр чаштавчызы
Ол-бо чүүче тарап чыруур,
Орус маадыр хуулгаазын ол.

КӨВҮРҮГ

Чазап каастаан хомду ышкаш
Чап-чаа бүткен көвүргүнүн
Чайнаан сугда хереленген
Чараажын-даа чүү дээр оңу!

Кыры-биле машиналар
Кымыскаяк ышкаш шуушкан.
Адаа-биле параходтар
Анаа хостуг эштип эрткен.
Ак-көк дүзедеги самолёттар
Аян түүп хөөмейлешкен,
Улуг-Хемнин бодун безин
Улам чараш шырай киирген
Көвүргүнүң түдүгжүзүн
Көвей катап ошкаксаар мен.

Коммунистиг даартагыже
Хостуг базар көвүргүлеп.
Кежээ, дүне, эртен, хүндүс
Бессөөле-ле кежиксээр мен.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

Бөгүн—Индияның хамаарышпас чоруунуң хүнү

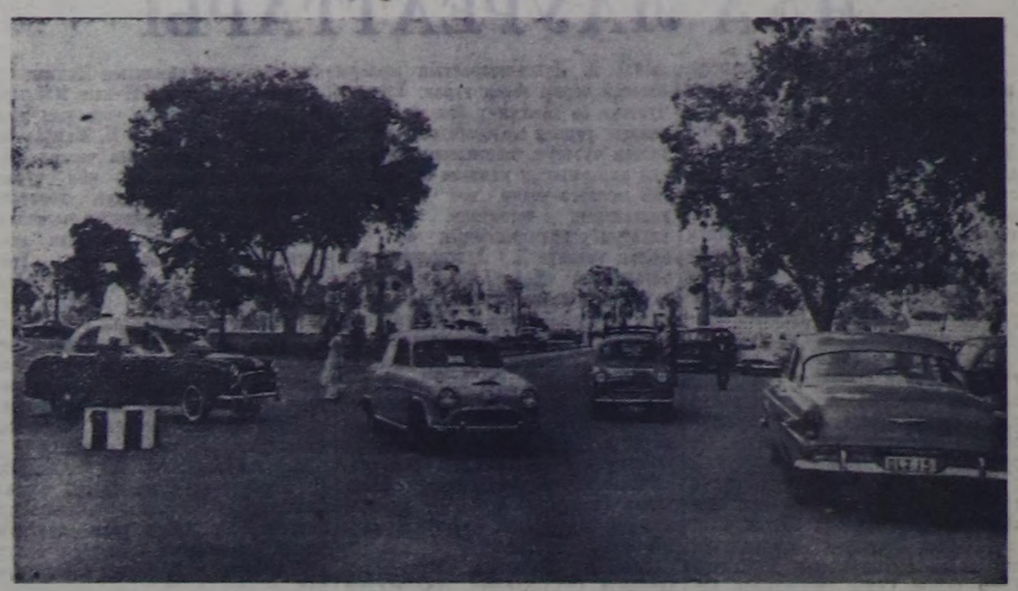

Индий Республиканың найысылаяы Дели. Парламент башкының баарында шелде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Хандырылгада чамдык четпестер

Чоннуң амыдыралы хандырылгазын экижидер талазы-биле бистиң партия болгаш чазаавыстың салып турар сорулгаларын чамдык садыг организациялары ам-даа ыракта-ла четпес күүседип турар. Бии-Хем районнуң садыг четкизинде четпестерни көргүзерге-ле мында тодаргай хереч болур. Чижээ, Туран хоорайның магазиннеринде соктаан чинге-тараа, гречневая крупа дээш өске-даа ииэы-бүрү крупалар чок. Эр, херээжен кижилериниң, уругларның уктары, чинге резиналар, биче размерлиг костюмнер мырынай келбестээн.

Эът, сүт садар магазин бар-даа болза, аңаа эът кончуг хаая кирип турар. Эътти схема барымдаалавайн, түгле сорт аайы-биле шупгузун-на чаңгыс өртекке садар чорукчуун ужуру билдинмес.

Туран хоорайда ийи столоваяларның чеминин ассортиментизи кончуг эвээш. Эрги чем дамзызын хүн бүрүде-ле катаптап турар түүл бар. Хоорайның тудугларында ажылчыннар дүште столоваяларга чемненир дээш бааргa, опрошка, ногаа аймаандан, картофельден, творогтан кылган пирогилер, лапшадан, сүттен кылган мүнгер, газировка, квас чергелиг суксунга ижер суглар үргүлчү-ле чок болуун турар.

Ажылчыннарның таарымчалыг аъш-чемин хандырарының улуу, харын арага аймаан ажыт-чажыыбыле садыгларынга кайы-даа столоваяларның ажылдакчылары чаңчыл бергеннер, олар вермут, дерсетные чергелиг арагаларның өртээн улгаттырып, чартык литрии-ле 3 рубль 08 көпеекке садып турарлар.

Райпонуң даргазы эш Хомутов болгаш оон баштаар черинниң кежигүннери садыг шугумунга үр чыларда таптап келген болгаш садының чаа, депшилгелиг аргаларын хереглээринге чаңчыпшаанар. Олар чоннуң негелдезин бирократсыг ёзулбиле коруп турар болганда, хереглекчилер мурнунга отчёттарын кылырындан безин коргарлар дээрэн черле билдингир.

Ынчангаш ол хоорайның садыг болгаш ниитиниң чеменигге черлериниң ажылдакчыларының практиказында кагдынган, эрги арганы болгаш улуг четпестерни шиитпирлиг чайладыры чүгүлэ.

Р. КУСКЕ,
Тураа хоорайда тудуг-монтаж участогунуң ажылчыны.

Райпо чүге киришпээнил...

Тожу райкүүскомнуң культура килдизинге автоклуб келгеш ындыгла үр болбаан. Бо аразында ол районнуң колхозтарының сүт-бараан фермаларынга, хову бригадаларынга чедип, беседаларны кылып, шажынчүдүлгеге удур, культурлуг аажычаң дугайында база делегей байдалының талазы-биле лекцияларны номчуп, агитаүүдустарны үндүрүп келген.

Бригадаларга, фермаларга автоклуб киноларны аппарып көргүзүп турар. Мындыг инзылыг үнүүшкүнер санында комплекснлиг бригада чорун, эмчилер, баш таарыыр кижилер болгаш библиотекарлар кады чорун, чоннуң күзелин хандырып турары дээш кодээнин ажыл-ишчилери байыр чедирип турганнар.

Ынчалза-даа райпо баштаар черинниң талазындан бо чаагай херекке багай киржин, садыгны организаставайн турарын четпес деп демдеглээр херек. Ол ышкаш, районнуң культура Бажыңының массовиги И. Семенов бот-тывыгыр ураи үүлүү эрелгей удуртуп келгеин-биле индыг үнүүшкүнерни хаая эвес үзүп келген.

И. ОЮН.

Аазаашкын кажан бүдерил?

«Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырында көдээ магазинниң бажыңы райпо үш чыл бурунгаар тудуп эгелээн болза-даа, амга чедир доозуп шыдаваан.

Бо чазын райпо баштаар черинниң даргазы эш И. Колпаков ук тудугну ам шуут доозуп, ажыгларга киирерни аазаашкы, 16 бызанчыларны аңаа ажылдарын дирекция черинден чөпшээредип алган.

Бызанчылар ол тудугга хереглээри-биле 165 кубометр тудуг ыжын тайгага белеткээннер. Ынчалза-даа эш Колпаков ол ыяштыг Чадаанаже книр дажыгладып алган болгаш ону белеткээн ажылчыннар-биле безин санашпаан.

Июль 1-де ук тудугнуң дугайын сактып келгеш, 10 кижи составтыг бызанчылар бригадазын ол катап тургускан. Бригада чүгле 4 машина ишти дашты, 1 машина ишти чигистн белеткеп. 30 хире кезек чудукту чонуп алган турда, райпонуң удуртукчулары тудуг ажылын оон ынай уламчыларын катап-ла бодавайн барганнар. Оон уламынлан бызанчылар ам сиген кезилдезинче чорупкан.

— Улуг магазинниин бажыңын ажыглалга киирер дээн эш Колпаковтуң аазаашкыны канаан бүдерил хөндергейжилер база катап сонуургап турарлар.

М. КАЙГАЛ-ООЛ.
Чөөн-Хемчик.

Чоннуң амыдыралын чугулалап көөр

«Сүт-Хөл» совхозта райкооп (даргазы эш С. Базыр-оол) чоннуң амыдыралын хандырарын экижидери дээш шоолуг-ла сагыш салбайн турар. Совхозтуң салбырларында аъш-чем магазиннериниде бараанарының ассортиментизи кончуг эвээш.

Чижээ, Бора-Тайга магазинниде соктаан чинге-тараа, рис, ииэы-бүрү крупалар чок, консерва, макароннар чижектиг продуктулар бар-даа болза кончуг эргижирээп.

Салбырда хлебти быжырып турар болаа-даа, оон шынары дендии чавыс, үргүлчү-ле чиг боон турар. Ону садып алган кижилер чүгле картын чиирииге чаңчыгып калган. Бичии уруглар ону мырынай чип шылавас.

Салбырда пекарня эргелекчизи Сарыглар, улуг пекарь О. Бычык олар чоннуң чемге хереглээр дагдаанын чүге үрей быжырып, чүге чиг хлеб үндүрүп турарларыл? Чүге дизе, олар дээрге хлеб быжырарының аргазын билбес, ол дугайында кандыг-даа тускай мергежилги чедип албаан кижилер-дир. Аңаа мергежилдиг кадрларны ажылдатыры чугула.

О. АЛЕКСАНДР.
Чөөн-Хемчик.

Үш каът улуг эмнелгеде

Кызылдың мурнуу талазында хаваң кырында үш каът даш бажыңның корпузу шилгедээ-биле бедип үнген. Ол болза республиканың туберкулёзка удур эмнелгези-дир.Ында туберкулёз аарыының янзы-бүрү хевирлериниг удур демисел чоруттунуп турар: сокпуң, өкпениң, беетин, кештин дээш оон-даа өске. Амында элээн хөй аарыг кижилер эмнедип турар бис. Оларның ажаалгаландырылгазының дугайын онзалап чугаалаары чугула, ынчангаш бо чаанны редакциязе бижип ор мен.

Диспансериниң мурнундагы кызаа, акпын өрээлдериг эрги бажыңнарга болаарга, амгы бо чаа корпузун улуг-ла орду-биле дүмей -дизе ажырбас. Инда аарыг улуска болгаш ажылап турар медицина персоналының ажылынга болдунар-ла бүгү аргалар-биле эки, тааржыр байдалдар тургустунган. Корпустуң он талазынга бирги, ийнги каъттарында: хүлээп алырының, хынаданың, рентгенге көөрүнүң кабинеттери тус-тус тургустунгулаан. Оон ашгыда, кулак, боостаа, думчук болгаш уруглар аарыы эмнээр кабинеттер инда база-ла ажылдап турар. Бо чорук ук диспансерни интилештирип каттыштырган хевириниң эмнелгези болдурган.

Каът бүрүзүнде аарыг кижилериниң бүгү негелдеринге таарышкан делгем өрээлдериг: шарышкынсыкыртышкынның, дыштанылганың, чемненириниң кабинеттери тускай дериттинген.

Бус-биле одаар төп одалга системазы болгаш корпусту хандырып турар суг дамчыдылгазының системазы үзүктел чокка ажылдап турар. Электри-чырык дериглезин база бүгү

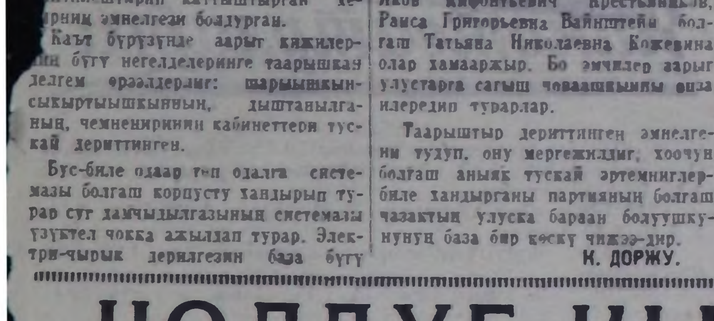

байдалдарга таарыштыр тургускан.

Аарыг улусту аъш-чемниң янзыбүрү продуктулары-биле хандырар талазы-биле ажыл эки организастаттынган. Чиик аарыг кижилерге барык санаторий режимнин организастааны-биле холбаштыр, хүнде дөрт удаа чемгерип турар.

Арыг-шевер, культурлуг ажаалга талазы-биле диспансериниң хамаарышкан ажылдакчылары база-ла кызымак ажылдап турар. Аарыг улустуң чаңгыс дай хевирлиг хепкерилгези колдуунда чедип алдынган, оларның арыг-шеверн дээш хүн бүрү сагыш салып, чунар бажынга чогуур үелеринде кирип турар.

Бистин эмчилеривис болгаш медицина сестраларывыс аарыг улуска ээлдек, сагыш-човаңгыр. Оон түңнелиниг диспансерде эмнедип турар республиканың янзы-бүрү булуннарындан келген кижилериий кадыкшылы экижип турар. Чижээлээрге, чоокта чаа Улуг-Хем районнан келген Х. Күнгаанаың аарының байдалы аар турза-даа, он хире хонганда ол көскүзү-биле экижип, ам чиигн-биле кылаштап чорун турар.

Бо эмнелгеде хоочун, дүржулгалыг эмчилер ажылдап турар. Оларга Яков Кифонтьевич Крестьянков, Раиса Григорьевна Вайнштейн болгаш Татьяна Николаевна Кожевина олар хамаарышыр. Бо эмчилер аарыг улустарга сагыш човаашынны оңза илередип турарлар.

Таарыштыр дериттинген эмнелгени тудуп, ону мергежилдиг, хоочун болгаш аныяк тускай эртемнилгерлиге хандырганы партияның болгаш чазактың улуска барган болуушкунунуң база бир көскү чижээ-дир.

К. ДОРЖУ.

Тудуг материалдары үзүктелип турар

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем салбырында 12 кижи составтыг тудугжу бригала ажыллап турар. Бригада бо чылын малчыннарга 4 чурттарга башының, бир хлеб быжырар башынны тудуп, ажыгларга кииргеш, ам 500 хөй кирер улуг кажаанын тудуун доозар чоокшулаан. Тудугжуларның иштинден Д. Чаш-оол, Т. Ядар-оол, К. Оолак, К. Норбу олар хүн нормазын 130 — 150 хуу күүседип турар.

Салбырга эки шынарлыг чурттарга башынарын, мал кажаалары тудар дээш, тудугжулар кыымак ажылдап турза-даа, эргежок чугула материалларның четпезинден соолгу үеде ажыл хожудап турар. Тайгадан тудуг ыяшы соортуру-биле бригадага чаңгыс автомашина быжыглаан. Колхозтуң төвүнде лесовоз чорун тураада, тудуг бригадири эш Повилев ону бисче чоруттнайн келген. Харындаа ол боду безин Эйлиг-Хем салбырга чаңгыс-даа катап келбээн. Ол ышкаш бригаданы дилеп материалдарбиле база четче хандырбайн келген. Тудуг материалдары үзүктели берген таварылгага бызаңчылар 2 — 3 хонукта безин ажыл чок турар ужурга таварыштыр турар.

Т. БҮРБҮСЕН.

Төлеп чок садыгжы

«Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шынаа салбырында райпонуң магазинниниң эргелекчизи Х. Мариянын ажылын допчузу-биле чугаалап көрейн.

— Бо уруг ам база чок-тур аа, кайнаар чорун кагжы ирги?—деп, эртен 10 шак ашкан турда магазин чанынга ээлчег маналаи болук кижилерге бир кадай келгеш, чугаалайдыр.

—Черле ындыг уруг-ла болгай, та кайда чор ыйнаан, тос шактан бээр манап келдим—деп, база бир кадай аңаа бүзүрел чок харылады.

Элээп болганда садыгжы кылаштап чедип келгеш, ээлчеглеп турган улусче-даа көрбейн, магазинниин эжиин барып ажыга берди. Ынчан оон арын-шырайының донгуну-даа ажок хевирлиг.

Ол магазинниин даштында бөгү аштатгынмаан, оон ишти база-ла үеиндээн, бараанарның кырында довурак-доозун үглей берген. Садыгжы халадын кетпейн ажылдап эгелээн.

Садыг ажылынга турун алгаш, ажыл шагын барымдаалавае, ажычаны донгун—шак ындыг төлеп чок кижини Улуг-Хем райпозунуң баштаар чери ол ажылга чүге тудуп турар ирги?

А. АНАЙ-ООЛ.

ЧОЛДУГ КЫРГАН

(Чеченчиткен чүүл)

Өгнүн ханаларын өрү ажа тыртып каан, ынчангаш хүн ишиг-даа турган болза, серинн сырын сөөлаңнадыр хан, бүктүргей агаарны тарадыр ойладып турган. Аңаа, өгге чайлаглаан ферманың ажыл-херектеринин дугайын-на чугаалажып ор бис он. Аржай таңдының колдуун чоорту шийүлген, одуруг кара пештер ышкаш, тудум кирбиктерлиг, ийи хемнин аразын чарып баткан белдир аразында оорга дег бедик кырлаң хаайлыг, өшкүлер туруглай бергилээр чалыннар дег, кадыр хавактыг, кылынында доштары хаажылай донулаан хөлчүктерзиг, улуг шөвээ каракторлыг кырган ирей бистин чугаавысты чангыс-даа сөс эртирбес дээнзиг, кичээнгейлиг дыңнап, хаңы-хаңы боланыр каап, таакпылап орган чүве. Оон-биле тускай чугаалажырын кым-даа күзевээн, ол болу-даа кым-бир кижи-биле чугаа кылырын күзевээн ышкаш сагындырар болган.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг аданга адроолуг чепсектин шенелдезин чорударын соксадыр дугайында Керээге ат салганын бистин бирээвис бодунуң кыска беседазынга чугаалай каапкан. Кырган ону дыңнап каап, көрээп ажыдыр чедүре кайпкап, артында олурган черинден чимк коваш кылынгаш, ажок сергек чугаалай-дыр:

— Ол-даа черле болур-ла дугуржулга-дырам, оолларым!

— Ийет, кырган, харын чүнү бодап ор силер?—деп, бистиң бирээвис ам-на сагыш аннып келгензиг чугаалады.

— Мен ам 77 харлыг кырган-дыр мен, оолларым, бо шаг дег мындыг өктергей бай, чаагай шагны кым көрген боор, амгы бистиң бо нам, чазаавыс дег ындыг магалыг чаагай чазакты кижи шаанда кайын чагырга кылып чораан боор, оолларым, ындыг чаагай дугуржулганы чедип ап турар нам, чазаамга кызыгаар чок өөрүп олурар кижи-дир мен. Чалыы назынымны байларга болгаш дүжүметтерге кулданырып эрттирген болзумза-даа, ам кээп кыраан назыда чыргалдыг чурттап орар чолдуг кырган мен, ам уруг-дарыымның өөнде олурун алган, шаандакы нояннардан-даа артык чыргалдыг чурттап орар болдур мен ийин. Колхозум ажыл кылып шыдавае аңаа-рымга, ажыглазын дээш пенсиа безин тыпсып турар болгай. Мындыг магалыг шагга кижиниң ам-даа чурттаксаазы-ла кээр чүве-дир. Бистиң бо кижи амытан чурттап, ээлеп турар өртемчейге чаа дайын болуру дег бак халап черле чок деп мен бичии чоруурумда-ла ол шагның кырганнары безин чугаалажыр боор чүве. Ол бүжар бак халапты чайладыр дээш туржуп турар нам, чазаамга өөрүп четтиргенимни соглээр соспаа тыппас кырган-дыр мен.

Хамык амылыг амытанны ыдып кааптар, ол коргунчуг чепсекти шенээрин соксадырын дугуржуп алганда, ону чаа дайынга шуут ажылавазын чугаалажып аптар үе база кээр-ле болгай...

Тес-Хем районда «Чодураа» колхозтуң улуг назылыг кежигүнү Тайбың Серен ирей бодунуң тайбынга ынакшылдыг күзелин шак ынчаар илергейлевишаан, шаанда чурттап эрткен үезинден чамдык чижек үзүндүлерни база чугаалап каап орган:

— Аныяамда биче хүрежир чораам кижи мен. Бир-ле катап Самагалдайга улуг пайыр болган черге содагланган олурупгум. Амбыныың сураглыг мөгеэн Откан-Хаа база аңаа келген чүве. Мээң адымны кый деп үндүрду-ле. Демги сураглыг мөгениң чижинге баар мындыг болдум. Мээң чазаалчым: «Бортпа, барган дораан идегелдиг арганы дораан үндүрүвүт!» деп, чагый-дыр. Барган дораан аттыг-сураглыг мөге Откан-Хаанын чарын аразындан алгаш, ан идегелдиг арган-биле чаа баштай каапгарымга, чиигеш диже-ле — кижим черде! Улустуң алгыржып турары ана шоолаар чүве. Ам болза мөгээ адыш часкап, байыр чедирер турган боор, ынчаарда ындыг чүве бар эвес. Оон база ийнни ашкаш, ужуп каллым. Чамдык улус мөгээ бүдүү чугаалай-дыр: «Сен дезивидем, оон башка ат боор сен, Амбыныың улуг мөгезин октаан дээш амы-тынынга кыжанып турлар» деп бо. Улус аразындан бүдүү чылбыртып үнгеш, аъдымга чедип алган, Тес ол чарыынче ойлап чорупкан мен. Беш-алды-даа хонукта ол-бо чаштып чорун тургаш, чүвенин байдалы биче ооскургаан хире апаарга, ам аалымга бүдүү чаныи көөрүнге, шынап-на Амбыныың элчизи пайыр болганының даартазында-а кээп, мени сураглап чоруп турган болган. Бир эвес мен аңаа таварыжы берген болзумза, башмоюн-даа чок-ла мен.

Ам бо шагда болза чемпион дижир мөгелерни октаткан кижилерге тускай шаннал тыпсыр боор-дур...

— Шаанда ындыг-даа болгулаар —дээш, Тайбың ирей чугаазын уламчылады:—Шаанда байлар болгаш дүжүметтер ядыы, хөй ажы-төлдүг улустуң аалының коданының чоогунга безин хөндүрбас боор чүве: «Ол дора өлчүк чүвелериниң бөрзектери кодан чүве-дир» дижирлер болгай. Амгы шагның чамдык аныяктары ону кайын билирлер деп. Бистиң чазаавыс ам кандыгыл? Ажы-төлүн эки өстүрүп дээш хөй уруглаглыг иелерни шаннап турар, ол-ла хөй уруглар үлам-на эки чечектелип өссүнмер дээш, тайбының херээн кампалап турар — бистиң бо шаг, бо чазаавыс ындыг магалыг-дыр.

Ол-ла хөөрежип олурувусга, каан дээрде булуттар тыптып кээп, шээр таңды кырында динмирээшкин болду. «Чазашкын болур дээн-дир, черле кежээ изиг турду» деп, бир кижи чугаалады.

— Даргалыг-Хем бажыңын тайгазы чанчанып-ла чүве-дир, ооллар— деп, кырганывыс бо.

— Чүге Даргалыг-Хем дээн чер боор, кырган?

Борта кырганның чырыы чырташ кылынган. Ынчалза-даа салдынган айтырыгны дораан харыылаан:

— Шаанда ындыг болган дижир: бир-ле катап, бо-ла чоокшул бир-ле черинге үш ар оон-моон утку-жуп келгеннер. Оларның бирээзи: «Мынча тырын ярлер чоонгаи бис, бир аалдан хойдан ап өзеп чиилиннерем» дээн. Өскелери: «Ийет!» дижип каттышканнар. Эрлер-даа бир аалдан хойну алган-на. Бо аал аданда аксында даштарлыг хем чытнан-дыр, оон арынче хойну кииде бергиптирлер. Хойнуң ээзи билип каап, ызырты сүрүп чедип келгеш, ажыт черге чаштының алгаш дыннап, көрүп турарга, ярлер мынчалганнар. «Хойну өзевит, тыында!» деп бирээзин айбылааннар. «Кайын таарыыр, хоржок, арбан даргазы кижи мен» дээш, оозу ынаваан. «Че, сен!» деп база бирээзин айбылааннар, оозу база-да: «Бак даргазы кижи мен, бак-ла чүве ынай турзун!» дээш ынаваан. Ам сөөлгү ярнн: «Шыында, шында, сен шыдаар боор сен, дораан эътген үндүр!» дишкеннер. «Талаар, күжүрлерим, дарга кижи болбазын мен бе, силерден-даа ору, суму чагыргазының тергиининиң адаа» дээш база ынаваан.

Чаштың алгаш, хамык чүвени дыннап, көрүп чыткан хойнуң ээзи ажыт черинден көстүп үнүп келгеш: «Даргалар хой өлүрбес чүве болганда, мен-даа хоюмну алыйн!» дээш, хоюн чедип алгаш, чоруй барган. Оон бээр-ле бо хемни Даргалыг-Хем дээр апарган чүве-дир ийин.

Колхозчу-пенсионер, чолдуг кырган тайбыңга ынак күзелин биске ынчаар чугаалавышаан, хөлүг чугаазы-биле аалчыларны үдеп аъткарган.

ЧУРУКТА: Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң кежигүнү, колхозчу пенсионер Тайбың Серен.

С. ТАМБА.
Фотозу Н. Даминмайның.

АКЫ-ДУҢМА МООЛ УЛУСТА

КҮРҮНЕ ШАҢНАЛЫНЫҢ ЧАА ЛАУРЕАТТАРЫ

МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң чанында күрүне шаңналының комитеди эртемниң болгаш уран чүүлдүң дөрт ажылдакчыларынга 1963 чылдың күрүне шаңналын тывсыр дугайында доктаал үндүрген. Оон-биле холбаштыр МАР-ның күрүне шаңналының комитединиң секретары профессор Н. Сономнуң чүүлүн «Үнэн» солунда парлап үндүрген. МАР-ның күрүне шаңналының чаа лауреаттарының шылгараңгай ажылдарының дугайын профессор тодаргайлап бижип турар.

Кызыл-тастың «Орхон» деп чаа сортун өстүрүп тыпканы дээш, Зунхараның үнүш-тараа институдунуң эртем ажылдакчылары Х. Зундуйжанцан болгаш М. Өлзий оларга күрүне шаңналын тывыскан.

«Орхон» деп чаа сортту өстүрүп тыпканы хөй чылдардагы кызымаккай ажылдың түңнели болган.

МАР-ның Эртемнер академиязының эртем ажылдакчызы Д. Санчаа 1940 чылда Совет Эвилелинде Алтай крайның дуржулга станциязындан кызыл-тастың бир сортун Зунхарага тарып, дуржулга кылырга, түс черге элээн таарымчалыг болганын билген.

Ол сортка үндезилээш, 1950 чылдан бээр Моолдуң чуртунга тааржыр чаа сорту өстүрүп тывар ажылды эгелээн. Оон бээр он ажыг чылдарның дургузунда дуржулга ажылын эртем ажылдакчылары Х. Зундуйжанцан биле М. Өлзий кылгаш, кызыл-тастың «Орхон» деп чаа сортун өстүрүп тыпканнар.

«Орхон» деп чаа сорттуң кызыл-тазы биология болгаш ажыл-агый талазы-биле түс черге өске сорттардан артык таарымчалыг болуп турар. Сөөлгү беш чылдарның дуржулгазындан алырга, «Орхон» сорт бир гектардан 29,3 центнер дүжүттү берип турда, чурттуң «Бургулада» деп сорт 23,9 центнерни, «Гавшгай»—20,4 центнерни, «Лютесценс»—27,1 центнерни берип турар. «Орхон» сорт суггат чок черге 89—97 хонукта быжа бээр болгаш үнүштүң янзы-бүрү аарыгларындан аарычал эвес чоруун көргүскен.

1960 чылдан эгелээш «Орхон» сорту чурттуң элээн каш куражыл-агыйлары тарып, ооң эки шынарын практикага бадыткаан. Ынчангаш кызыл-тастың бо сорту чурттуң өске сорттарындан артык болуп, даштыкы чурттарның шилиндек сорттары-биле деңнежип турар.

Улус ажыл-агыйынга эртемниң чедиишкиннерин нептередир талазы-биле түс чурттуң эртемденнериниң улуг салышкынын бо чорук херечилеп турар.

1963 чылдың күрүне шаңналын МАР-ның алдарлыг артизи, композитор Д. Лувсаншаравка тывыскан. Моолдуң музыка культуразын байыткан хөй-хөй эки ырларның аразында Д. Лувсаншаравтың ырлары онзагай черни ээлеп турар. Херулен чурттуг бо хөгжүмчү болза, амыдыралдың үүрмек ырларындан эгелээш, төрээн чурттун, партиязын, күрүнезин алдаржыдып мактаан өндүр чаагай ырларга чедир хөй ырларның аялгаларын чогааткан. Моолдуң улустуң революциязының 40 чыл оюнуң үезинде Д. Лувсаншаравтың чогаатканы «Моол чуртум шөлээн турзун» деп кантатаны чон улуу-биле мактап турар. Хөгжүмчүнүң ырлары төрээн чуртка кижилерниң ынакшылын хайныктырып, кызымак шудургу күш-ажылче кыйгырып турар. Оон ырларының кижизидилгелиг дайынчы соруктуг ужур-дузазы улуг. Д. Лувсаншаравтың күрүне шаңналынга кирген «Төрээн чурт», «Малчыннарның чарыжы», «Херулен» (чер ады) чижектиг ырлары ажылчы чоннарның ортузунда калбаа-биле нептерээн.

Селенги аймактың Сүхэ-Батор хоорайда Сүхэ-Баторга тураскаалды болгаш Ховду аймактың Манхан сумузунуң төвүнде МАР-ның Маадыры Олзвага тураскаалды чогаадып кылганы дээш скульптор Н. Жамбаа база күрүне шаңналынга четкен. Ооң чогаадып кылганы ол ийи тураскаалдар болза, Моолдуң хевирлел уран чүүлүнүң шилиндек чогаалдары болуп турар. Ооң оон-даа өске чогаадылга ажылдары, чижээ, «Хойжу херээжен», «Шуурган», «Хымыс», «Кадарчы», «Партияның угуулга хуудузу» болгаш оон-даа өске ажылдары улуг үнелелди алгылаан. МАР-ның уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Н. Жамбаа чогаадып кылган уран шевер чүүлдери-биле Моолда болгаш даштыкы чурттарда сураглыг апарган.

Д. Лувсаншаравтың болгаш Н. Жамбааның уран мерген чогаал ажылдарының күрүне шаңналынга киргени болза, моол уран чүүлдүң чечектелиишкининиң үнелели болур деп, профессор Н. Соном бижип турар.

КУЛЬТУРА ХАРЫЛЗААЗЫ

Улан-Баторга В. Оскал-оол баштаан совет цирк артистери өске-даа акы-дуңма чурттарның цирк артистери-биле кады ай дургузунда оюн көргүскениниң соон дарый, Моол Арат Республикага Казах АССР-ниң артистери боттарының уран чүүлүн моол өңнүктерге бараалгатканнар.

МАР-га аалдап барган артистерниң аразында Казах ССР-ниң уран чүүлүнүң сураглыг мастерлери, шылгараңгай артистери бар. Казах ССР-ниң улустуң артизи, республиканың күрүне филармониязының ыраажызы Жусипбек Елбеков казах улустуң болгаш ам үениң композиторларының ырлары-биле моол эштерге аялга тудкан.

ССРЭ-ниң күрүне шаңналының лауреады, Казах ССР-ниң улустуң артизи Шабал Бейсекованың уран мергежилдиг ырларын көрүкчүлер катап-катап дилеп, диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткуп турган. Совет Казахстанның улустуң артизи Каукен Кенжетаев совет болгаш даштыкы авторларның ырлары-биле кады Глинканың «Руслан болгаш Людмила» Бизениң «Кармен», Бородинниң «Князь Игорь» чижектиг сураглыг опералардан үзүндүлерни чедиишкинниг күүсеткен. Ол ышкаш ССРЭ-ниң күрүне шаңналының лауреады, республиканың улустуң артизи, алдарлыг балет артизи Шара Жиенкулова бодунуң уран мергежилдиг көргүзүглери-биле моол көрүкчүлерни магадаткан.

Казах ССР-ниң улустуң артизи Роза Баглановананың янзы-бүрү дылдарга ырларын көрүкчүлер улуг байырлаашкын-биле дыңнаан. Моол улустуң «Сумьяа ноян» деп ырындан аңгыда казах, орус, куба, словак болгаш өске-даа ырларны ол-ла улустарның дылдарынга ырлап күүсеткен. Баглановананың көргүзүүнүң дугайында «Үнэн» солун мынча деп бижип турар: «Бо артистиң адын бистиң найысылалдан эгелээш, чурттуң чөөн, барыын кызыгаарларынга чедир чон билир. Ооң ырлаарын радио дамчыштыр чон хөй удаа дыңнаан. Оон болуп көрүп, ырын дыңнаары улам-на байырланчыг болуп турар. Хөй национал дарның ырларының сураглыг күүседикчизиниң ырлаары тергиин-не-дир! Сураглыг ыраажы, Совет Казахстанның улустуң уран чүүлүнүң мастери Роза Баглановананың ыны Польша, Чехословакия, Герман Демократтыг Республика, Австрия, Венгрия, Бирма, Көрей Улус-Демократтыг Республика, Афганистан, Индия чижектиг хөй күрүнелерниң театрларының сценаларынга дыңналып турган».

Казах артистерниң концертин көргеш, кырган арат Гонгор мынча деп медеглээн:

— Ёзулуг-ла эки ырлаар улустур. Казах дылды билбес-даа болзумза, артистерниң күүсеткен чүүлдериниң утказын шуптузун билип алдым. Акы-дуңма казах улустуң уран чүүл мастерлериниң оюнун караам-биле көргеш, казах уран чүүлдүң хөгжүлдезин таныжып, улуг байырладым.

Моол-совет культура харылзааларының 1963 чылда планын ёзугаар Моолга аалдап барган Совет Казахстанның артистери республиканың барыын талазында Завхан, Убсунур, Баян-Өлгий, Хубсугул черге-лиг аймактарның арат чоннарынга боттарының концерттерин көргүзүп чоруп турар.

ЧААГАЙ ДҮЖҮТ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолдуң тараачыннары бо чылын 450 муң ажыг гектар черни тараан, тодаргайлаарга, ол 1959 чылдаазындан үш катап хөй болуп турар. Чаагай дүжүттү ажаап алырынга белектел ам республиканың чер бүрүзүнде дооступ турар.

Куражыл-агыйлар херектериниң талазы-биле эргелелдиң начальнигиниң оралакчызы Б. Агвансодов болза Монцамэ агентилелдиң корреспондентизи-биле беседага мынчаар медеглээн: чурттуң куражыл-агыйларының коллективтери бо чылын тараа бүдүрериниң планын ажыр күүседир дээш демисежип турар. Чуртта тарааның бүгү санының 80 хуу хирезин бүдүрүп турар ол куражыл-агыйлар 270 муң тонна тарааны, 29 муң тонна картофельди болгаш өске-даа ногааларны ажаап алыр ужурлуг.

Суггарылга дериишкини

Куба суггат, дериишкининиң тудуу калбарган. Ам бо үеде бүгү республикада кандаачал черни суггарар болгаш хоорайларны база үлетпүр бүдүрүлгелерни суг-биле хандырар сорулганы барымдаалааш, 25 гидротехниктиг тудугларны чорудуп турар.

Пинар-дель-Рио можуда тудуп турар Сан—Бристобаль биле Сан—Диего каналдарның ужур-дузазы улуг болур. Ол системаны ажыглалга кирер чорук, 40 муң гектар ажыг черни суг-биле хандырар арганы бээр.

Ол-ла можуда плотинаны тудуп турар, ол плотина Кубада ам тудуп турар Мариэль электростанцияны болгаш өске-даа үлетпүр бүдүрүлгелерни суг-биле хандырар.

Лас-Вильяс можуда Саса биле Сагуа-ла-Гранде хемнерде гидротехниктиг системаның каналдары 13 муң гектар хире черни суггарар. Рио-Кауто, Пасо Мало, Лос-Мерседес плотиналарының болгаш Рио-Буэй каналдың тудуу доозулган соонда, Ориенте можуда 5 муң гектар чер үнүш-дүжүткүр болур.

Эрес-маадырлыг күш-ажыл дээш шаңналдар

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Шахтёрлар хүнүн холбаштыр Румын Улус Республиканың Күрүне советиниң күш-ажылга онза ачы-хавыяалары дээш даг-руда үлетпүрүнде ажылдап турар 702 ажылчыннарны, мастерлерни, техниктерни, геологтарны болгаш инженерлерни орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаан. Улусчу эрге-чагыргазының чылдарының дургузунда 8 муң хире шахтёрларны орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаан дээрзин АДЖЕРПРЕСС агентилел дыңнадып турар.

Боннуң туружу—өжээннээшкин

РИМ. (СЭТА). Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Москва Керээзинге каттыжарынга Аденауэрниң чазааның көдүрүп үндүрген «негелделерин» «Аванти» солун шыңгыы шүгүмчүлеп турар. «Чугаа болза Федеративтиг Германия делегейге бүгү Германияны төлээлеп турар деп хүлээп көрүп турар медеглелди Барыын таланың чурттары кылган турарын негээн мугулай негелделер дугайында болуп турар. Ол дээрге хоозун негелде-дир. Ынчаар дүжүп бээр чорук калчаалы-биле өжээн негээр чорукту өөскүдеринге арганы берген турар ийик. ГДР, анаа таарзынып азы таарзынмайн-даа турза, доганнап турар болгаш моон соңгаар-даа доганнаар апаар» деп ол солун бижээн.

Бонн чазактың ээлээн туружу «өжээннээшкин-дир» деп, «Аванти» солун медеглеп турар.

Тываның бут бөмбүкчүлери тиилээн

ЧУРУКТА: аалчыларның хаалгазында бөмбүк чоокшулаан.

Фото авторнуу.

САН — 3:2

Понедельникте бут бөмбүкчүлериниң ужуражышкыны катаптаан. Баштайгы хүнде ышкаш, стадионнуң олуттары көрүкчүлер-биле долган. Шөлдүң кыдыгларынга безин кижилер сырый тургулапкан. Оюннуң баштайгы минуталарындан эгелээш-ле шөлдүң ээлери халдаашкынны холунга алганнар. Ынчалза-даа удавайн оюннуң инициативазы аалчыларда барган. 20-ги минутада олар бир санныг болу берген. Ол сан Кызылдың бут бөмбүкчүлерин оон-даа шимченгир ойнаарынче албадапкан, беш-ле минута эрткенде Юрий Казаков харыы санны ажыткан, а оон бир он минута болганда—Юрий Белостоков, демир-орукчуларның ийи камгалакчы ойнакчыларын бөмбүү-биле дестире маңнааш, аалчыларының хаалгазынче бирээни кирип тепкен.

Чапсар сөөлүнде аалчылар санны өскертип алыр дээш элээн кызыткан, ол өйде транспортчуларның камгалакчызы бөмбүкке холун дегзипкен. Шөлдүң ээлериниң хаалгазынче 11 метрден шиитпел тевиишкинни судья чарлаан. Ынчалза-даа Борис Кукарин (вратарь), демир орукчунуң тепкен бөмбүүн хаалгаже кирбейн барган.

Оон даразында командаларның кайызы-даа бир-бир санпар немегилээр аргалыг болган. Сибирьниң кубогу дээш маргылдаа транспортчуларның белен эвес тиилелгези-биле, 3:2 санныг доозулган.

* * *

Август 11-де Сибирьниң кубогу дээш Омск областың бут бөмбүкчүлери-биле Алтай крайның командазының ужуражышкынынга тиилекчи болган Барнаулдуң спортчулары-биле ужуражышкын эрттирер дээш ол крайда Рубцовск хоорайже бистиң бут бөмбүкчүлеривистиң аъттанышканы, бо солунну парлап турда биске дыңналы берген. Оларның составында 16 спортчу бар. Ук ужуражышкынга тиилээн команда түңнел ужуражышкынга киржир. Ол бистиң республиканың найысылалынга болур магат чок. Бо шиитпирлиг маргылдаа Рубцовскиге август 18-те болур.

В. ФРОЛОВ.

Орлан-эрес чоруу дээш

Тыва АССР-ниң Хөй-нийтиниң корум-чурумун камгалаарының министерствозу орлан-эрес оол, өрт өжүрүкчүзү Витя Тонкинни хол шагы-биле шаңнаан. Витя, ындыг шаңналды өрт үезинде капшагай, эрес-шоваа болгаш дидим чоруун көргүскени дээш чедип алган.

Бо болза бо чайын, июльде болган. Чалыы өрт өжүрер дружинначы, Туран хоорайда школа-интернаттың 8-ки классчызы Витя Тонкин, «Кызыл тараачын» колхозтуң мал кажаалары турар чериниң чаны-биле эрттип чыда, хаван кажаазының өжиинден улуг ыш үнүп турганын эскерип каан. Ол-ла дораан хаван ажаакчыларынга ону дыңнатпышаан, өрт өжүрер командаже телефоннаан. Оон соонда Витя, хаваннарны кажаадан үндүр сүрүп четтигипкен.

Оларны кажаадан үндүрүп алган соонда безин Витя өрт өжүрүүшкүнүнге эң-не идепкейлиг киришкен. Ооң шудургу, эрес чоруунуң ачызында 230 баш хаван болгаш ол кажаа өрт халавындан камгалаттынган.

Туран хоорайның школа-интернадында өрт өжүрериниң аныяк дружинначы командазында Витя ам үш чыл улаштыр бактаап турар. Ол, аныяк өрт өжүрүкчүлериниң өртке удур хөй-ниитичи көрүлделеринге бо үениң дургузунда үргүлчү киржип, аңаа өрт өжүрериниң тактиказын эки шиңгээдип ап келгени, борта көргүскен эрес чоруунга дузалааны чугаажок.

АРЖАКОВ.

Чаа рекордтар немешкен

Спортчу хайгаарал

Чиик атлетика талазы-биле республиканың бирги чери дээш маргылдаа Кызылда «Совет Тываның беш чылы» стадионга август 11—12 хүннеринде болуп эрткен. Аңаа «Спартак», «Динамо» эки-тура спорт ниитилелдериниң болгаш Тожу районнуң база «Тыва кобальт» комбинаттың командалары ийи бөлүкке киржип, маргылдашкан.

Чиик атлетиканың маргылдаазының баштайгы хүнүнде 100 метрге херээженнерниң чарыжы болган. Маңаа команда-биле эвес, хууда киржип, спортчу мергежилин бедидер дээн Л. Поскрякова 13,8 секундада маңнааш, бирги черни ээлээн. Ол-ла хүн Л. Поскрякова чериң бедиин халыырының талазы-биле чаа рекордту тургузуп, 1 метр 50 сантиметр бедикти халааш, бирги черни чаалап алган. Эр улустан «Спартак» командазының төлээзи Н. Петухов тиилээн, ол 12 секундада 100 метрни маңнап келген.

Черниң узунун халыырынга эр улустан В. Кондратенко («Динамо») 5 метр 79 сантиметрни халааш, бирги черни, а Ю. Кикоки («Тыва кобальт» комбинат) аңаа 4-ле сантиметр четпээн. Херээженнерден «Спартак» ниитилелдиң төлээзи Т. Пахомова 4 метр 86 сантиметр узунну халааш, республиканың чаа рекордун тургускан. Бедиинге эр улустан В. Ишунин (хууда киришкен) 1 метр 70 сантиметр халааш, тиилекчи болган.

Маргылдааның баштайгы хүнүнүң ийиги чартыында спартакчы Ю. Лухтанов эр улустуң 400 метр чадаг чарыжынга 54,6 секундада бир дугаарында маңнап келгеш, республиканың рекордун экижиткен.

Маргылдааның сөөлгү хүнүнде чиик атлетика талазы-биле элээн каш рекордтар экижиттинген.

Ыланғыя херээженнерден Л. Поскрякова 200 метр чарышка болгаш спорттуң беш янзы хевирлеринге ниитизи-биле 3301 санныг болуп, республиканың чаа рекордун тургускан. Ол ышкаш, 110 метрге эр улустуң моондактыг чарыжынга Бай-Хаак ортумак школазының башкызы А. Абросимовтуң 1956 чылда тургускан рекордун спартакчы Ю. Лухтанов 18,1 секундага экижиткен.

Копьё октаар талазы-биле 1962 чылда тургускан 54 метр 87 сантиметр рекордун Б. Чуглур («Спартак») экижидерин оралдашкан, ынчалза-даа 51 метр 97 сантиметрни октааш, домей-ле бирги черни чаалап алган. А ийиги черни Г. Смышляев («Тыва кобальт» комбинат) ээлээн.

Ынчангаш ийи хүн үргүлчүлээн демиселдиң түңнелинде спорт ниитилелдериниң бөлүүнден «Спартак» командазы ниитизи-биле 22245 санныг болуп бирги черни, районнардан «Тыва кобальт» комбинаттың командазы бирги черни ээлеглээш, спорт ниитилелиниң болгаш организацияларының эвилелиниң республика чөвүлелиниң I чергениң дипломнары болгаш тураскаалдыг вымпелдери-биле шаңнаткылаан.

Республиканың чиик атлетика талазы-биле бо маргылдаазынга 7 рекордтар чаартынып экижиттинген. Аңгы-аңгы спортчуларның спортчу чедиишкиннери эки-даа болза, чүгле 4 командаларның киришкени тергиин четпес. Ыланғыя башкы институду биле Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң командалары мурнуку чылдарда спорт ниитилелдериниң аразынга болгулаан маргылдааларның мурнуку одуругларынга турган.

К. АЛЕКСЕЕВ.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга программалар 10.40. «Орус хуулгаазын» (1-ги сериязы) 1.20, 5.40, «Орус хуулгаазын» (2-ги сериязы) 11. 10, 3.30, 7.50, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Орус хуулгаазын» (2-ги сериязы) 1.30, 12.40, 2.50, 5, 7.10, 9.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Коргуттуруп албадатпан өскерликчи» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Он алдыгы час» 5.15, 7.15, «Алдын өг» 3.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Призраки покидают вершины» 5, 7, 9 шактарда.

Москва Керээзинге ат салыышкыны үргүлчүлевишаан

Агаарга, космос делтеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээге ат салышкыны август 12-де Москвага үргүлчүлеп турган.

Лаостуң, Исландияның, Швецияның болгаш Конгонуң төлээлекчилери боттарының чазактарының мурнундан Керээге ат салганнар.

Күрүнелерниң төлээлери допчу медеглелдерни кылып, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээниң чугула ужур-дузазын демдеглеп турган.

Август 12-ге чедир Москвага 37 чурттарның төлээлери Керээге ат салган.

Керээге өске-даа күрүнелерниң ат салышкыны дараазында хүннерде үргүлчүлээр.

(СЭТА).

МУРНУУ КӨРЕЙДЕ ШААЖЫЛАЛДАР

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Сеулдан дыңнадып турары-биле алырга, Пак Чжон Хиниң мурнуу Көрейде шериг диктатуразынга удур сүлчээ кылган деп буруудаткаш, ийи генералды болгаш бир полковникти анаа шериг трибуналы шаажылап өлүрер деп шииткен. Диктаторнуң өске беш удурланыкчыларын янзы-бүрү хуусааларда кара-бажыңга хоругдап шииткен.

ОНДАКТЫГ ДУГУРЖУЛГА

ЛОНДОН. (СЭТА). Шериг хайгааракчызы Десмонд Клафтың «Дейли скетч» солунга бижээни болза: бодунуң девискээринге америк шериг күчүзүн «улуу-биле күштелдиреринге» Англия чөпшээрешкен, оон түңнелинде Англия ядролуг «быжыглал-ортулук» болу бээр.

Англияда эргижирээн реактивтиг самолёттарны Американдан келир чаа реактивтиг самолёттар-биле чоокку айларда солуурунуң дугайын, чаа командылал пунктузун тургузарының дугайын Клаф дыңнадып турар. «Ол-ла үеде Англияга ядролуг чепсектиң курлавырын көвүдеткен турар» деп, Клаф бижээн.

Гелен — дайынның кемниг херектени

БЕРЛИН. (СЭТА). Барыын-герман чажыт албанның амгы удуртукчузу Рейнхард Гелениң делегейниң ийиги дайынының үезинде совет хамаатыларны кырып өлүрерин организастаарынга киришкенин илередип турар дыңнадыгны парлалгага үндүрген.

Даштыкы херектерниң фашисчи империя министерствозунуң материалдарындан билдинип турары болза, вермахтың курганг чер күштериниң дээди командылалынга шпионнаашкын килдизиниң удуртукчузу турган Р. Гелен туттурган совет солдаттарга болгаш офицерлерге удур кемниг үүлгедиглерни организастаарынга идепкейлиг киришкен. Туттурган совет шериглерни болгаш хамаатыы кижилерни байысаар болгаш өлүрер талазы-биле айтырыгларны харылап турган онза штабтың СД шериглериниң удуртулгазынга турган составка Гелен болгаш оон ажылдакчызы майор Вихт бактаап турган. Ол штаб ыланғыя совет кижилерге удур кара-турамзында ханныг аажылаашкыннарны үүлгеткен СД шериглерниң тускай кезектериниң ажыл-чорудулгазын углап, башкарып турган.

Асуан тудуунга тудугжунуң хүнүн эрттиргени

КАИР. СЭТА-ның корр. С. Соловьевтуң дамчыдып турары болза: Бо чайын Нилге үерлээшкин мурнундаазындан эрте эгелээн. Тудугжулар далаш-биле ажылдап турар. Бир эй мурнунда Нилдиң суу сыыгай бергенде, хем биле адакы бугаларның аразында орукта туруп турар чайгаар бүткен моондак болур хаяны тудугжулар чаза тепсипкен. Ол Асуанга сөөлгү чаза тепсиишкин болган. 70 муң тонна кадыг даш агаарже чаштай берген. Асуанның гидробелдириниң бирги ээлчээниң тудуушкунунга штурмнуң дооступ турарының эгезин ол чаза тепсиишкин медээлепкен.

Штурм эгелээн. Ажыл хүндүс-даа, дүне-даа соксавайн турган. Адакы бугада түр үениң чаа элезин чалдаашкыны дүргени-биле бедип турган.

Чер адаа-биле өттүр казар черде совет тускай эртемниглерниң улуг отряды ажылдап турар. Тудугжулар хүнүн олар кайгамчыктыг чедиишкиннер-биле уткаан. Ында хаяны казар бүгү ажылдарының кезиин күүседипкен, чер иштинде каскан туннельдерни бетон-биле чаап турар. Ол чедиишкиннер — бүгү коллективтиң ачы-хавыяазы-дыр. Ынчалзажок коллективке база-ла эң дээре кижилер турар—ол дээрге чер иштин өттүр казып турар Афанасий Кондрашов, бетон насозунуң машинизи Валентин Немсицверидзе, Константин Абрамовтуң монтажниктериниң бригадазы-дыр.

Асуанда изиг хөлчок. Хүнде 40 градус чедир изип турар. Ынчаарга адакы болгаш үстүкү бугаларда, келир үедеги ГЭС-тиң оңгарында ажылдап турар кижилерге онза изиг. Оңгарда куу ыш туманналы берген турар. Тынары берге. Турум агаар хөлчок изип калган. Шак ындыг изигге ажылдаарда шынап-ла демир дег организмниг болур херек.

Май байырлалының бүдүүзүнде асуанчылар боттарының баштайгы миллионерлерин демдеглээн — Владимир Харькинниң баштап турары № 10 экскаватор бригадазы бугадан даш казып үндүреринге ажылдап тургаш, 1 миллион кубометр сайны самосвалдарга чүдүрген. Ам база ийи бригада — Валентин Париновтуң болгаш Владимир Мячевтуң № 11 болгаш 18 экскаваторларының бригадалары миллионга чедирип турар. Экскаваторжу Петр Королев база-ла олардан дудавайн турар. Асуанда орус-даа, араб-даа маадырлар хөй. Оларның шуптузун санап четпес.

Асуан плотиназын черле чүү деп адавайн турар дээр боор: «Черниң сески хувулгаазыны», «Амыдыралдың плотиназы», «Ашка болгаш аарыгларга удур плотина», «Азияга болгаш Африкага хосталганың плотиназы» деп-даа адап турар. Ынчалзажок плотинада өске ат база бар, Асуан — кедергей улуг, делегейде эң-не улуг школа болуп турар. Ында 25 муң ажыг араб ажылчыннар өөренип турар. Бүдүн чартык муң совет тускай эртемниглер оларга билиглерин болгаш дуржулгазын дамчыдып берип турар.

Ынчаарга оон түңнели бо-дур. Сөөлгү үеге чедир-ле 4 кубометр ускуштуг экскаваторларга чүгле совет тускай эртемниглер ажылдап турган, ам олар боттарынга халакчыларны белеткеп алган. Чоокта чаа бөлүк арабтар экзамен дужаагаш экскаваторжу болур эргелерни алганнар.

Куйбышев ГЭС-инден Асуанга чеде берген, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры А. А. Улесов дуңзаалаашкын талазы-биле мурнакчы дуржулганың курстарын тургускан. Оон өөреникчилери бүгү тудугда болгаш оон өске черлерде-даа ажылдап, боттарының дуржулгазын өскелерге дамчыдып берип турарлар. Монтаж эргелелинде бистиң совет дуңзаалакчыларывыс чүгле бо чылын безин мергежилдиг 110 араб дуңзаалакчыларны белеткээн.

Совет Эвилелинден Асуан ырак. Ынчалза-даа бистиң тудугжуларывыс ында безин бар. Египеттиң найыралдыг улузунуң чаа амыдыралды тургузарынга дузалаары-биле чеде берген кижилер боттарының байырлалын—тудугжунуң хүнүн демдеглээрин утпааннар. Олар боттарының өг-бүлелери-биле кады Нилдиң оң талакы эриинде чаа клубка чыглып келгеш, безин плотинада кол совет эксперт, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дапкыр Маадыры А. П. Александровтуң илеткелин дыңнаан болгаш бот-тывынгыр уран чүүлдүң концертин көрген.

КУКУРУЗА

Кукурузаның чем болур бүдүмелдери арбын. Чаа кукурузаның 4 хире хуузу белок, 21 хире хуузу углеводтар, 1-ден ажыг хуузу үстер. Ында минерал бүдүмелдер база бар.

Кукурузадан далган, быдаа, крахмал, спирт болгаш үс белеткеп алыр.

Сүт чемниг кылдыр быжа берген чигирзиг чаа кукуруза онза чаагай, ынчан ооң тараалары ам-даа чымчак болгаш оларны ыя базарга, оон сүт өңнүг суг үнер. Тарааларның ак-сүт өңнүг чүлуу 6—7 хуу чигирлиг, 5—7 хуу крахмалдыг. Чаа кукуруза мочактары (кыжын доңуруп каан) хайындырганда кончуг чаагай; ону ак-саржаг-биле холуп чиир.

Сүт чемниг кылдыр быжа берген кукурузаны түс-түс тараа кылдыр азы бүдүн мочактар кылдыр консервилээр (сугга стерилизастааш чигир биле дус холуур); ооң тарааларын чарбалааш база консервилээр. Стерилизастап тургаш консервилээн кукурузаны хайындырбас—чылдыптарга-ла, ону азы саржаг-биле, чок болза томат-биле холуп чиир апаар. Ак кукуруза тараазындан чаагай кукуруза чарбазын белеткеп кылыр: 100 грамм ындыг продуктуга 370 калорий (белоктар—15 хуу, углеводтар—70 хире хуу) чоруур.

Кукуруза тараазын кукурузадан көже кылырынга, мамна шиникилиг көже кылырынга база ажыглаар. Кукуруза далганындан чүүл-бүрү продуктуларны: кукуруза хлебин, кукуруза каъдын (мамалыга) дээш оон-даа өскелерни кылып алыр.

Тыва республиканың Санитар-чырыдылышкын бажыңы.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология килдизиниң 37 — 13, харысаалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал килдизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал килдистериниң 21 — 27. Информация килдизиниң 20—60 бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн баргаңда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—00899. Чагыг № 127. Культура министерствозунуң типографиязы.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1923 чылда үндезилеттинген

1963 ч. АВГУСТ 16 ПЯТНИЦА № 194 (5598).

Өртээ 2 көп.

БОЛГАРИЯНЫҢ ЧАЗАК ТӨЛЭЭЛЕРИ МОСКВАДА

МОСКВА. (СЭТА). Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң бирги секретары, Болгарияның Улус Республиказының Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Тодор Живковка баштаткан, Болгарияның Улус Республиказының чазак төлээлери Москвада чедип келген.

«Болгария социализмни тургузуп турар» деп делгелгени августуң 15-те ажыдарынга киржири-биле ук төлээлер келген.

БУР-нуң болгаш ССРЭ-ниң күрүне туктары-биле шимеп каастаан Внуково аэродромга төлээлерни СЭКП ТК-ның секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Д. Ф. Устинов болгаш өскелер-даа уткуп алган.

Аэродромга Л. И. Брежнев биле Тодор Живков олар кайыралдыг чугаалар солушкан.

* * *

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди болгаш Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Министрлер Чөвүлели Болгарияның Улус Республиказының чазак төлээлеринге алдар болдуруп, августуң 14-те Кремльдиң Улуг ордузунга шайлалга кылган.

Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының бирги секретары, Болгарияның Улус Республиказының Министрлер Чөвүлелиниң даргазы, төлээлериниң баштыңы Тодор Живков кадайы-биле, БКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Станко Тодоров кадайы-биле, БКП ТК-зының Политбюро кежигүнүнге кандидат, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Тано Цолов болгаш өскелер-даа шайлалгага киришкен.

Совет таладан эштер Л. И. Брежнев кадайы-биле, А. П. Кириленко, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Д. Ф. Устинов болгаш албанның өске-даа кижилери шайлалгага киришкен. Шайлалгага Н. П. Хрущева база киришкен.

(СЭТА).

Культура одагларының кышка белеткелин дүрген доозар

Культура-чырыдыышкын албан черлерин кышка эки шынарлыг белеткээр чорук, идеологтуг ажыл талазы-биле бистиң партиявыстың аалчеглиг сорулгаларын амыдыралга боттандырарынга улам таарымчалыг байдалды хандырар. Шынап-ла чырык, чылыг болгаш көрүштүг кылдыр дериттинген культура одагларынга чон кино, концерт көөрүнге, лекция, беседа дыңнаарынга, культурлуг дыштанырынга ынак, масса-биле идеологтуг ажыл ол черлерге бедик деңнелге түргүстунар-даа.

Бистиң республиканың элээн хөй культура албан черлери чоннуң идейлиг амыдыралының культурлуг дыштанылгазының ёзулуг одаа апарган. Оларның ажылының чедиишкини кышка эки белеткенип ап турарындан биче эвес хамаарылгалыг.

Улуг-Хем районда база бир эки ажылдыг культура одагларының бирээзи Эйлиг-Хем клуву кышка белеткелин чедиишкинниг дооскан. Ооң эргелекчизи Х. Билчинир-оол 12 чыл дургузунда клуб эргелекчилеп келгеш, бодунуң ажылының талазы-биле улуг дуржулгалыг болуп. Клубтуң кышка удур белеткелинге чыл бүрүде-ле хөй-ниитиниң калбаа-биле киириштирип турар. Өвүр районнуң клубтарының, библиотекаларының кышка белеткели моон мурнунда чылдарга бодаарга бо чылын эки. Ол районнуң Саглы, Чаа-Суур клубтарының болгаш районнуң колхозтарында кызыл булуңнар кышка шагда-ла ыяк кылдыр белеткеттинген. Арткан клубтарның, библиотекаларның септелгези база чедиишкиннинг чоруп турар. Тожу районнуң культура-чырыдыышкын албан черлериниң кышка белеткели база-ла чүгээр.

Чөөн-Хемчиктиң Шемиде, Иймеде, Барыын-Хемчиктиң Шуйда, Тес-Хемниң Мөренде болгаш республиканың өске-даа районнарында кышка эки белеткеттинген культура албан черлери хөй.

Ындыг болза-даа республиканың чамдык культура албан черлериниң кышка белеткели амгы үеде дүвүренчиг байдалда. Август 8-те алдынган медээ ёзугаар алырга республикада 114 клубтарның 54-түү, 101 библиотекаларның чүгле 24-түү септеттинген болуп турар. Культура-чырыдыышкын албан черлеринге одаар чүүлдериниң сөөртүлгези болза-даа тергиин багай. Ниитизи-биле 10611 кубометр ыяштың чүгле чартык кезии, 5052 тонна хөмүр даштан чүгле 24 тонна сөөртүнген.

Бии-Хем, Каа-Хем районнарның клубтарының, библиотекаларының хөй кезии, Улуг-Хемниң Баян-Кол, «Улуг-Хая» совхозта, Таңдының Бызыл-Арыг, Чербе, Балгазын, Чөөн-Хемчиктиң «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы» совхозтарда клубтарның септелгези кончуг оожум темпиле. Чамдык культура албан черлериниң кышка белеткели чазын-на эгелээн терезинде деңдии оожум чоруп келген. Сарыг-Сеп Культура бажыңының септелгези каш айларның дургузунда доозулбаан. Идеологтуг ажылдың талазы-биле партия Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирлеринде культура албан черлериниң ажылын чугулалап айтып, СЭКП обкомунуң болгаш партконнарның чоокта чаа болуп эрткилээн пленумнарынга бо дугайның база чугаалажып көрзе-даа, бо үстүнде районнарның удуртукчулары культура албан черлериниң кышка белеткелин дүргедедиринче чогуур кичээнгейни салбайн турары шын эвес.

Ажылчы чоннарның культурлуг өзүлдезинге, коммунистиг кижизидилгезинге улуг рольду ойнаар, партияның идеологтуг ажылының даянып пунктузу болур культура-чырыдыышкын албан черлериниң кышка белеткелинче үргүлчүнүң доктаамал кичээнгейин салыры партия, совет, профэвилел, комсомол организацияларының амгы чугула сорулгаларының бирээзи. Эрткен кыжын чамдык клубтарның одаар чүүлү эртеле төне бергенинден культура-массалыг политкижизидилгелиг ажылдар чорудары бергедеп, харын-даа чамдыктарын хаар ужурга таваржып турбулаан. Септелгени, одаар чүүлдүң сөөртүлгезиниң темпизин дүргедетпес болза, эрткен чылдың бо дүвүренчиг байдалы катаптап, кышкы үеде идеологтуг ажылды чорударынга улуг шаптыктаашкын болдунар апаар дээрзин утпаза чогуур.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга Л. Ф. Ильичев бодунуң илеткелинге мынча дээн: «Көдээниң алы ажылчын суурнуң аныяктары клуб септеттинмээн, библиотекарь багай ажылдап турар дээш база өске-даа чүүлдерни бүгү чадаларны дамчыштыр бижип, хомудап, кандыг-бир кижи чедип келгеш, эжиктерни септеп бээрин, соңгаларны шилдеп, шалаларны аштап база клубка отту кыпсып бээрин манап олурар чорук түргулаар». Шак ындыг чоруктар бистиң республиканың район бүрүзүнде бар. Клуб, библиотека септелгезиниң база тудуунуң батай чоруп турарының дугайында аныяктарның чагаалары редакцияга үргүлчү кээп турар. Бир эвес аныяктар боттарының ойнап-хөглээр клувунуң септелгезинге эгелекчи чорукту үндүрүп — хостуг шактарында демниг күш-биле ажылдап, воскресниктерни организастай каап турган болза, септелгениң дүргей доостуру албан, харын олар оон-даа улуг үүлени бүдүрүп каптарлар. Мааңаа чүгле аныяктарның инициативазы, комсомол комитеттериниң болгаш оон өге организацияларының организакчы удуртукчу чоруу негеттинер.

Черкасс областың көдээ аныяктары «Суур бүрүзүн культура болгаш амыдырал талазы-биле комсомолчу тудуглар болдураал!» деп кайгамчык эгелекчи чаагай чорукту үндүргеш боттарының ажыл-ишчи холдары, демниг күжү-биле чеди чылдың дөртку чылының дургузунда 400 уруглар садтарын, яслилерни, 163 клубтарны болгаш школаларга 1964 класстар өрээлдерин, 302 малчыннар бажыңнарын, медицинаның хөй санныг албан черлерин, чүс-чүс культура-амыдырал тудугларын тудуп, септээн болгай. Черкасстың көдээ аныяктарының бо патриотчу чоруу бүгү аныяктарга улуг үлегер-чижек.

Мынчангаш клубтуң, библиотеканың тудуу, септелгези багай чоруп турар деп хомудаалдар, чагаалар бижип турбайн, септелгени алы тудугну доозары дээш бистиң аныяктар хостуг шактарында воскресниктерни организастап, чаңгыс дем-биле хөделип үнүптер болза, олар чүнү-даа дескештирбестер.

Идеологтуг ажылдың талазы-биле партияның салган сорулгаларын күүседиринге канчаар-даа аажок улуг рольдуг культура-чырыдыышкынның албан черлериниң кышка белеткелин эки шынарлыг, дүрген доозары дээш бүгү хемчеглерни чер-черде партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары, культура ажылдакчылары соңгаарладыышкын чок алыр ужурлуг.

Ажаап алыышкын эгелээн, темпини болгаш шынарны бедидер

* * *

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Малдың чаш төлүнүң хөй болуру, ол ышкаш эът болгаш дүк бүдүреринге көвүдедири уксаажыдылга ажылындан, хой малдың тарып боозадылгазын шын организастаанындан шуут хамааржыр. Республиканың ажыл-агыйлары план ёзугаар ол ажылды август 1-ден эгелээр ужурлуг турган. Ындыг болза-даа колхозтар болгаш совхозтар тарып боозадылгаже дыка орайтап кирген.

«Өөк», «Тээли», «Шекпээр», «Барлык» совхозтар, Чөөн-Хемчик районнуң колхозтары, Улуг-Хемниң «Х Улуг хурал» болгаш «Күш-ажылдың хостуу» көдээ ажыл-агый артельдери тарып боозадылганы баштай эгелээн. Август 15-ке чедир ол ажыл-агыйларда 3.500 хире хойлар тарып боозаттынган. Ол ажылды «Күш-ажылдың хостуу» колхозта эки организастаан, мында муң ажыг хой тарыттынган. Тус-тус кодан хойларны пунктуже эккээриниң ээлчээн шыңгыы сагып, төрүүр хойларны чемгерерин болгаш суггарарын эки организастаан.

Хойларны тарып боозадыр талазы-биле ажыл республикада ниитизи-биле багай чоруп турар. Ол ажыл Таңды, Каа-Хем районнарның ажыл-агыйларында, «Сүт-Хөл», «Межегей», «ҮТКА 25 чылы», «Чыраа-Бажы», «Тиилелге» совхозтарда шуут эгелевээн. Шаг-үе эртип турда ол ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери пунктуларны белеткээр, мал чемнерин сөөртүр, суггарылганы таарыштырар дугайында безин сагыш салбаан. Ынчаарга ол ажылды чедир үнелевес чорук улуг чидириглерге чедирер болгай. Эрткен чылын хөй санныг төрүүр хойлар кызыраанының ужурунда Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары бо чылын 55000 ажыг хураганнарны чедир албаан.

Каа-Хем районнуң колхозтарының даргаларының болгаш тускай эртемниглериниң каш чыл улаштыр ээлеп турар туружу оиза дүвүрээзиниг болуп турар. Сула эдержилгени чер болганга шагда-ла хоругдаан турбуже. Каа-Хемде ажылдың ол эрги аргазындан халбактанмышаан. Ооң түңнели багай. Тос колхозтардан чүгле ийи кодан хой экижиткен уксаалыг болуп турар. Оон арткан коданнарда эвээш дүк бээр, холдуунда бөдүүн дүктүг хойларны өстүрүп турар. Ында төрүүр хойларның кызыраар чоруу улуг. Каа-Хемниң колхозтары бо чылын төрүүр чүс хойга онаалтыр чүгле 65 хураганны алгаш, оларның оон-даа эвээжин камгалап алган. Он-он тонна эътти болгаш дүктү күрүнеге чедир бербейн, уксаажыдылга ажылын, тарып боозадылганы чедир үнелевес чорууңарны чогум кажан соксадыр силер, эштер Мочалова, Мурыгина, Неволин, Семенов, Николаева?

Уксаажыдылга ажылын чедир үнелевес чорук чогум чүү чүвеге чедирип турар ийик? Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозунда чаңгыс-даа бүдүрүкчү кошкар чок хиреэзинде үре алыр дугайында Кызылдың тарып боозадылга станциязы-биле амга чедир керээ чарбаан. Эштер Федоров болгаш Мочалова чогум чүнүң дугайын бодап турарлары? Бир эвес ону доп-дораан этпес болза чүс-чүс хойлар кызыраар болгаш чалым төл бербес апаар.

Каа-Хемниң «Совет Тыва» көдээ ажыл-агый артелинде болгаш Таңды районнуң ажыл-агыйларында ындыг чорук база бар. Бо дугайы Таңдының бүдүрүлге эргелелиниң удуртукчулары дүвүредир ужурлуг турган. Ынчалзажок ол болдунмайн турар. Эргелелдиң ажылдакчылары (начальниги эш Куценко, начальниктиң мал ажылының талазы-биле оралакчызы эш Серяков, кол зоотехник эш Соболева, кол мал эмчизи Соскинов) мал чемнери чедишпес деп чылдан каш. Таңды районнуң ажыл-агыйларының тускай эртемниглериниң кышкы оолдаашкынынче эвес, харын чазын орай оолдадырынче алдадап турар. Ол болза хоралыг айтымышкын-дыр. Чазын орай алдынган хураганнар чогуур деңзи немеп ап четтикпес болгаш оларны кыжын азырары-биле арттырар апаар. Ындыг болганда хой эъди бүдүрериниң планы база күүсеттинмейн барып болур.

Таңдычылар болгаш каа-хемчилер хойнуң кышкы хураганнаашкынының чорударының эки үре-түңнелдиниң өөренип алыр черлер бар деп чугаалаар херек. Дуржулга станциязының кол зоотехниги эш Галкин хойну чазын орай оолдадыр дээш баштайгы үеде база чүткүдүп турган, ынчалзажок кышкы оолдаашкынының артык күштүг чоруун практикага бүдүрээниниң соонда ол оон камгалап чызы апарган. Дуржулга станциязының малчыннары хойнуң кышкы хураганнаашкынынче шилчээш, хураганнарны үр үеде азырап ажаар чоруктан хосталган. Кыжын төрүттүнген эр хураганнар чайгы үеде эки семирип, дириг деңзизин 35—40 кг чедиргеш, күрүнеге дужааттынып турар. Эштер Куценко, Серяков, Соболева, Соскинов, дуржулга станциязындан өөренип, оларның-биле базымнарыңар деңнештирзиңерзе чогуур-дур.

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары шуут-ла хой ажыл-агыйлыг болуп турар. Олар хой эъди болгаш дүк бүдүрер талазы-биле кол берикчилер. Ынчангаш Тес-Хемге болгаш Өвүрге тарып боозадылгаже ой-шаанда белеткенип ужурлуг турган. Ынчаарга ол кандыг болганыл? Ажылдаарынга чүгле тарып-боозадылга пунктулары белеттеттинмээн эвес, харын «Чаа орук», Ленин аттыг колхозтарга, «Тес-Хем» совхозка август 1-ге чедир хураганнар иелеринден безин үстүнмээн турган. Тарып-боозадылга станциязы-биле керээ чарарын тарып-боозадылга ажылы изиг-түлүк эгелээр ужурлуг үе—август 1-ден эгелээн. Бүдүрүлге эргелелиниң кол зоотехниги эш Чымба, ажыл-агыйларның тускай эртемниглери эштер Биче-оол, Сади, Дагба олар чүнү бодап турганнарыл?

Шак-үе далаштырып турар. Ам кол чүве болза тарып-боозадылга чорударының хуусаазын эрттирбези болур. Бүгү колхозтар болгаш совхозтар тарып-боозадылгага пунктуларын чоокку хүннерде белен болдурар, четпес инструментилерни садып алыр, үре алыр дугайында тарып-боозадылга станциялары-биле керээлер чарар болгаш чүгле дээди класстың бүдүрүкчү кошкарларының үрелери-биле хойларны тарып боозадыр ужурлуг.

Баштайгы беш тонна

САРЫГ-СЕП. (Телефон-биле). Каа-Хем районнуң колхозтары чеди чылдың бешки чылының бедик дүжүдүн ажаап алырынче массалыг кирипкен. Август 14-түн медээзи-биле районнуң ажыл-агыйларында 635 гектар тараа-бобы культураларын кестинген, оон иштинде 187 гектарны ангылап ажаап алган, оон 446 га черниң бобыларын бастырган.

Тараа ажаап алыышкынынче ук районда, ол-ла үеге чедир «Бурунгаар», «Октябрь 30 чылы», «Ленинчи орук», «Коммунизмче орук», «Октябрь 14 чылы», «Совет Тыва» колхозтар бурун кирген, а ол ышкаш «Тиилелге» көдээ ажыл-агый артели кызыл-тас ажаап алыышкынын август 14-тен эгелеп чоруда берген.

Август 14-те районнуң дээре ажыл-агыйларының бирээзи — «Октябрь 14 чылы» колхозтуң (даргазы эш Федоров, парторг эш Андреев), төп шаныңдан баштайгы 5 тонна тарааны тараа хүлээп алыр пунктуга эккелген. Чаа дүжүттүң тараазын районнуң ажыл-агыйларындан бир-ле дугаар күрүне шыгжамырынга эккеп дужаар аргалыг болган. Ук ажыл-агыйның төп шаныңда ам безин 140 тонна тараа чыглы берген.

Чаа дүжүттү чидириг чокка ажаап алыр, күрүнеге тараа кииирер хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседир дээш, демисел Тываның тараалаң районнарының бирээзи—Каа-Хемде түлүктеп эгелээн.

Августуң 14-те Кызылдың автомобиль транспорт ажылдакчыларының чөвүлел хуралы болуп эрткен. Эрткен чылдың дүжүт сөөртүлгезиниң түңнелдерин болгаш чаа дүжүттүң продуктуларын сөөртүр талазы-биле автомобиль транспорт ажылдакчыларының сорулгаларын база чугаалашкан. Хурал кыйгырыг хүлээп алган. Ол кыйгырыгны моон адаанда парладывыс.

Бо хурал дугайында отчёт дараазында солунга үнер.

Тыва АССР-ниң автомобиль транспортунуң бүгү ажылдакчыларынга

Эрткен чылдың дүжүдүнүң сөөртүлгезиниң түңнелдерин болгаш чаа дүжүттүң көдээ ажыл-агый продуктуларын сөөртүр талазы-биле мурнувуста салдынган сорулгаларны чугаалажып көргеш, бистиң чуртувуста коммунизм тургузуушкунунуң чедиишкиннеринге, улус чоннуң чаагай чоруунуң дугайында, Тываның экономиказының болгаш культуразының дугайында партияның болгаш совет чазактың ада сагыш салыышкынынга сөөрүн кирген Кызылдың автомобиль транспортунуң ажылдакчылары бистер, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлеринге практиктиг ажыл-херекчи харыы кылдыр, бүгү улустуң херээнге бодувустуң салыышкынывысты киирерин күзээш, дараазында социалистиг хүлээлгени бодувуска алдывыс:

— Автотранспорт ажыглалының бүгү экономиктиг көргүзүглерин күүседирин хандырбышаан, 1963 чылдың дүжүдүн чогуур үезинде, чидириг чокка сөөртүрүн;

— Автомашиналарның үрелиишкиннерин, аварияларны бүрүн узуткаарын, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чөруктуң чаңгыс-даа таварылгазын болдурбазын хүлээндивис.

Тарааны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын чогуур үезинде чидириг чокка сөөртүрү дээш чарышка киржип, автопоездилерниң ажылынга чолаачыларны калбаа-биле хандыкшыдарынче Тываның автомобиль транспортунуң бүгү чолаачыларын болгаш септекчилерин кыйгырып тур бис.

Автомашиналарны бүдүрүкчүлүг ажыглаарынче, кывар чүүлдү, резинаны камнаарынче силерни кыйгырдывыс, эргим эштер. 1963 чылда дүжүт ажаап алыышкынының талазы-биле салдынган сорулгаларны болгаш чүък сөөртүлгезин хуусаа бетинде күүседир талазы-биле алдынган хүлээлгелерни алдарлыы-биле күүседип турар Тываның автомобиль транспортунуң бүгү чолаачылары, септелге ажылчыннары бистиң кыйгырыывысты чүректиң ханызындан эң калбаа-биле деткиир дээрзинге бистер бүзүреп тур бис.

Күш-ажылчы рапорт

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң малчыннары СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирбишаан, күрүнеге дүк садарының чыл планын августуң 11-де 100 хуу күүсеткенин СЭКП Тыва обкомунга, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге рапорттаан. Колхоз күрүнеге 40,5 тонна дүктү саткан. Чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр 5 тонна дүктү садарын хүлээнген.

Күрүнеге эътти, сүттү болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын садарының чыл планын ажыр күүседирин, ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузарын колхозчулар хүлээнип турар.

ТУЛА ОБЛАСТЬ. «Богородицкий» совхозтуң зоотехниги Тамара Корнева болгаш «Россия» колхозтуң саанчызы Пелагея Матвеева олар Богородицкиниң бүдүрүлге эргелелинде эң дээре малчыннар болуп турар. Т. Корневаның ажылдап турар совхозунга эргелелде эң-не бедик саалда чедип алдынган, а П. Матвеева эргелелде саанчыларның аразында бирги черни ээлеп турар. Ол чыл эгезинден бээр инек бүрүзүнден ийи чартык муң килограмм сүттү саап алган. Ол ийи коммунистер хөй-ниитиниң амыдыралында идепкейлиг киржип турар. Т. Корнева бодунуң совхозунда партгрупорг, а П. Матвеева—бүдүрүлге эргелелиниң парткомунуң кежигүну.

ЧУРУКТА: Т. Корнева (солагай талазында) биле П. Матвеева.

Көрей улуска изиг байыр чедириишкини

Эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев олар Көрей Улус-Демократтыг Республиканың удуртукчулары эштер Ким Ир Сенге болгаш Цой Ен Генге байыр чедирген телеграмма чоруткаш, национал байырлалды — Көрейниң Совет Армияның хостааның 18 чыл оон таварыштыр көрей улуска изиг байырны чедирген.

Марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң принциптеринге үндезилеттинген бызыг найырал болгаш акы-дуңмалышкы кады ажылдажылга Совет Эвилелиниң болгаш КУДР-ның улустарының аразынга кезээде туруп келген деп, телеграммада чугаалап турар. Коммунизмниң херээниң болгаш бүгү делегейге тайбыңның тиилелгезинге ол найырал быжыгар болгаш хөгжүүр апаар дээрзинге быжыг бүзүрелин совет кижилер илередип турар.

Социалистиг тургузуушкунга, АКШ-тың шериглериниң Мурнуу Көрейден үндүрери болгаш чурттуң демократтыг эгелерге тайбың каттыштырары дээш боттарының чөптүг демиселинге чаа-чаа чедиишкиннерлер болурун акы-дуңма көрей улуска Совет Эвилелиниң улустары сеткилиниң ханызындан күзеп турар.

(СЭТА).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Совет органнарга хөй чылдарда үзүктел чок ажылдап келгенин демдеглээш, төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлааны-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму ажылчы чоннар депутаттарының Тожу район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы эш Оюн Каваевич **Оолаиты** Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **Хүндүлел бижик-биле** шаңнаан.

Школаларга—бүгү улусчу кичээнгейни салыр

Сентябрь, а ооң-биле кады чаа өөредилге чылын эгелээри чоокшулап олурар. Дөртен миллион ажыг совет уруглар болгаш элээди назылыглар школаларның аалчыы ёзу-биле ажыттынар хаалгаларынче баштайгы коңга-биле базып кирерлер.

Бодунуң уругларын билиг дээш улуг походче бүгү улус аъткарар. Хөй-хөй хоорайларда болгаш суурларда чаа школа бажыңнары немешкилеп турар. Типографияларда өөредилге номнарын, кыдырааштарны, өөредилгеге дузалал чүүлдерин парлап доозуп турар, өөредилге кабинеттеринге болгаш мастерскаяларга дерилгелерни школаларда чедирип турар. Үлетпүр бүдүрүлгелери ажылчын профессияларга өөредирин-биле үстүкү классчыларны хүлээп алырынга база белеткенип турар.

Сөөлгү чылдарда бистиң школаларывыс улуг чедиишкиннерни чедип алган. Өөреникчилерниң күш-ажыл талазы-биле кижизидилгези көскүзү-биле экижээн, бүдүрүлгеге чаңчылдаларын шиңгээдип алырынче аныяктарның күзели дыңзаан, школаны амыдыралга чоокшуладырының херээнде улуг базым кылдынган. Ынчалзажок, школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында хоойлунуң чайгылыш чок күүсеттинерин хандырар, өзүп олурар салгакчыларның билииниң деңнелин болгаш коммунистиг кижизидилгезин улуу-биле бедидер талазы, ам-даа хөй ажылды кылыр апаар.

Совет школаның мурнунда туруп турар улуг болгаш нарын сорулгаларны шиитпирлээрде, школаларны кичээлдерге чогуур үезинде болгаш эки организастыы-биле белеткээри чугула ужур-дузалыг болур. Чаңгыс-даа партия комитеди, чер-чер Совединиң чаңгыс-даа күүскому ол херектиң ийинге туруп болбас ужурлуг. Калбак хөй-ниитиниң, комсомолдуң, профэвилел организацияларының кичээнгейин школаже хаара тудар херек.

Кол чүве—өөредилге чылының баштайгы хүнүнден-не школа назылыг бүгү уруглар школага кирип, сес чыл өөредилгезин бүрүн доосукже чедир өөренген турарының дугайында сагыш салыры болур. Өөреникчилерниң школадан үнер чоруу ам-даа элээн хөй болуп артып турар чорук-биле эптежип болбас. Чижээлээрге, долу эвес медээлер-биле алырга, Белоруссияга эрткен чылын школа назылыг 12 муң ажыг уруглар школага өөренмейн турган. Чеди чыл бурунгаар бирги класстарже кирген школачыларның 20 ажыг хуузу чеди класстың өөредилгезин чедип албайн, школадан үне бергеннер. Школалардан арала үнер чорук Таджикистанда, Киргизияда, Азербайжанда база хөй болуп турар. Бо чылын ону болдуруп болбас.

Бүгү-нииты өөредилге дугайында харысалганы ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң күүскомнарынга онаалган. Ындыг болза-даа партия, комсомол организациялары, улус өөредилгезиниң органнары база бүгү уруглар өөренген турзун дээш сагышты салыр ужурлуг.

Хамыктың мурнунда өөренир ужурлуг уругларның даңзызынга чурумну тургузары негеттинип турар. Өөреникчилерниң школадан үнер чоруун болдурбазынга байдалды тургузары эргежок чугула. Көдээ черлерде, школадан ырак суурларда чурттап турар уруглар колдуунда өөредилгезин ара каап турар чүүл бар. Ынчаарга школалар чанында интернаттар тудуу болгаш оларны дерииры амдызында аажок оожум чоруп турар. Партия, совет органнар, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары улус өөредилгезиниң органнары-биле кады өөредилге чылының эгелээринге чедир артып калган үеде школа интернаттарының тудуун, септелгезин болгаш дерилгезин дүргедедири, уругларны школаларга сөөртүп чедирери-биле, оларның аъш-чем-биле болгаш амыдыралы-биле холбашкан бүгү айтырыгларны шиитпирлээри эргежок чугула.

Өөреникчилерниң күш-ажылчы кижизидилгезинде, бүдүрүлгеге өөредилгезинде улуг четпестер бар дээрзин СЭКП ТК-ның июнь Пленуму айыткан. Келир өөредилге чылында ол четпестерни ажып эртер төлээде, бүдүрүлге, тудуг, өөредилге-дуржулга ажыл-агый бүрүзү үстүкү классчыларны хүлээп алырынга кайы хире белеткенгенин баш бурунгаар хынаар, ажылчын кадрлар талазы-биле тус-тус черлерниң херегледеринге дүүштүр школачыларны профессионалчы белеткээриниң планнарын көөр, цехтерни, участоктарны болгаш мастерскаяларны эргежок чугула дерилгелер-биле чепсеглээринге дузалаар херек.

Школачыларны өөредиринге тускай цехтерни болгаш участоктарны организастаар талазы-биле саадап турары дээш Волгоград база Куйбышев областарның, Татар АССР-ниң үлетпүр бүдүрүлгелерин «Правдага» шүгүмчүлеп турган болгай. Ол болгаш өске-даа бүгү областарның база республикаларның үстүкү классчылары чаа өөредилге чылында тускай эртемнерге эки байдалга өөренирлер дээрзинге идегээр херек. Ол талазы-биле оларга улус ажыл-агый чөвүлелдери, чурт үлетпүрүнүң эргелелдери, бүдүрүлгелерниң, тудугларның, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары дузалаарлар.

Уругларны кижизидериниң болгаш өөредириниң чедиишкиннери хамыктың мурнунда башкыдан хамааржыр дээрзи билдингир. Бүгү школаларны, ылаңгыя көдээ школаларны бедик мергежилдиг башкылар-биле четчелештирип хандырары — кончуг чугула херек. Ынчалза-даа өөредилге чылынга эки белеткенир талазы-биле башкыга дузалаары база ооң-биле демей чугула. Бо талазы-биле бүгү аргаларны ажыглаар, ам август айда болур чөвүлел хуралдарны бедик, чогаадыкчы деңнелге чорудар, башкыларга консультацияларны, семинарларны, ажылдың дуржулгазын солчурун организастаар херек.

Бо хүннерде школаларга чаа хөй немелде — 100 муң ажыг аныяк башкылар башкылап кирер. Оларны эки уткуп алыры, башкылар коллективинден оларны найыралдыг деткиири, оларның кижи бүрүзүнге амыдырал-чурттаалганың эргежок чугула байдалын тургузары — бо бүгүден чаа башкыларның башкылаар орууну чедиишкинниг эгелээри, оларның үре-түңнелдиг ажылдаары хөйү-биле хамааржыр.

Совет школа чаа өөредилге чылынга эки белеткелдиг кирер ужурлуг. Ол болза коммунизмниң аныяк, чаш тургузукчуларын өөредириниң болгаш кижизидериниң чедиишкиннинг болурунуң магадылалы болур.

(«Правданың» август 15-тиги мурнуку чүүлү).

Эът, сүт хөй, дүк арбын болзун дээш

МАЛ ЧЕМИ БЕЛЕТКЭЭРИНГЕ

Мал чеми белеткээри бүгү улустуң сорулгазы деп чүвени Барыын-Хемчик районнуң төвүнүң албан организация болгаш бүдүрүлге черлериниң ажылчын, албан-хаакчылары эки билип турарлар.

СЭКП парткому болгаш районнуң күүсекчи комитеди август 3—4-түң хүннеринде «Барлык» совхозунга чочак-тараа ажаалдазынга шеф организастаан. 164 ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар «Барлык» совхозунуң 20 ажыг гектар чочак-тараазын ажаарынга кирипкеннер. Мал чеми белеткээринге шефтээшкинниң улуг ужур-дузалыын бедик үнелеп, бо чугула херекке Кызыл-Мажалык он бир чыл школазының, районнуң, районда кижи эмнелгезиниң болгаш харылзаа конторазының коллективтери идепкейлиг кирипкеннер. Шефчилерге болгаш совхозтуң сиген шөлүнде ажылдап турар ажылчыннарынга районнуң культура бажыңының ажылдакчылары концерт база көргүскеннер.

Шефтээшкинниң үезинде шефчилерниң аъш-чемин совхозтуң дирекция чери эки организастаан. Ол ышкаш райпо баштаар чери шефчилерге автолавка-биле аъш-чемни садыглаарын багай эвес организастаан.

Ындыг болза-даа районнуң чамдык албан, организация черлериниң удуртукчулары мал чеми белеткээринге шеф ажылының ужур-дузазын чедир үнелевейн турганнар. Чижээ, Кызыл-Мажалыктың «Сельхозтехника» салбыры (даргазы эш Г. А. Силкин) кончуг эвээш санныг кижилерни шефке чоруткан. Ол ышкаш, районда тараа белеткелиниң конторазы (даргазы эш С. Араптан) шефке шуут кирипшээн.

Районнуң колхозтарынга болгаш совхозтарында мал чеми белеткээринге шак ындыг шеф ажылын моон соңгаар-даа үргүлчүлээр деп турар.

Д. ОДАҢ-ООЛ.

ҮЛҮҮН КИИРИП ТУРЛАР

ЧАРЫШ

«Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырында 67 харлыг Хомушку Көк-Тоннуг ирей мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржип, август 1-ден 10-га чедир, чүгле боду 3 тонна сигенни сараатташ, бир тонна хире терек бүдүк-бүрүзүн нийтиниң малынга белеткеп берген. 60 харлыг Хомушку Самдан Санчытович акызы, хоочун коммунист Хомушку Чымба Санчытович-биле ийилээ база-ла ол ирейден дудак чок киржип турарлар. Ол ийи алышкы июль 30-дан август 10-га чедир 7 тонна сигенни совхозка белеткеп берген.

Ам ийи алышкы боттарының аразында чарыш салып алган, бо айның 25-ке чедир кижи бүрүзү 4 тонна сигенни белеткээр, бир-бир тонна бүдүк-бүрүнү кадырып алыр сорулганы салганнар.

Нийтиниң малынга хөй чемни белеткээри дээш демиселге оларның кызымаккай күш-ажылын салбырның баштаар чери акша шаңналы-биле үнелээн.

Салбырда сиген ажылынга хойжу бригадаларның киржилгезин манаа хамаарыштыр шүгүмчүлевес аргажок. № 1 хойжу бригада (бригадири эш Агыннак) 60 га сиген кезер черни суггарып белеткээр турганш, ону кылбаан. Ам сигенниң багай үнгенинге сылдаг хап турар, ол бригада бөгүнге чедир чүгле чаңгыс сараат тургузуп алган.

Салбырның шупту 550 тонна сигенни белеткеп алыр планының күүселдезинге ол хоочун кижилер ышкаш, бүгү ажыл-ишчилер үлегер-чижектиг болур ужурлуг.

С. ТАВА-САМБУ.

ДЕМНИГ КҮШ

«Улуг Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының сигенчилери малга быжыг чем-суурну белеткээринче бүгү күжүн кээннээн. Бо ажылда шупту үш звено ажылдап турар. Мында хол кадыыры-биле сиген кезиш, сиген бөлүп турар звенода 61 харлыг Т. Авыккай, 64 харлыг Мартык-оол олар баштаан 12 кижи 50 га черниң сигенин кескен, оон 39 тонна сигенни сараатап тургускулаан. Сиген белеткели эгелээнинден бээр бо хүннерге чедир тракторист Х. Хунажык 306 га черниң сигенин кестирген.

Арыг-Бажы салбырда бо хүннерге чедир нийтизи-биле 355 га черниң сигени кестинген. 224 тонна сиген сараататтынган. Мында бо ажылга ёзулуг бүгү кижилерниң демниг күжүн ажыглап турар. Чижээ, коммунист Дунгар-оол удурткан огород бригадазының кежигүннери боттарының кол ажылы—ногаа ажаалдазын чедиишкинниг чорутпушаан, сиген белеткелинге база идепкейлиг киржип турар. Огородчулар бо хүннерге чедир 55 тонна сигенни белеткээннер. Ол ышкаш, оларның бир чамдыызы: Чолбаакай, Меңге, Шура болгаш өскелер-даа бүдүк-бүрү белеткелин чедиишкинниг чорудуп, амга дээр ону 18 тонна хирени кадырып белеткээн.

В. ДИМИТ.

ХОЛ-БИЛЕ-ДАА БОЛЗА

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырында Д. Биче-оол удурткан хол-биле сиген белеткээр звенода беш-ле кижи бис. Мал чемин четчир кылдыр белеткеп алырынга бо хүннерниң харысалгалыын угаап билгеш, аңаа кижи бүрүзү эвээш, биче-даа үлүүн киирер деп шиитпирлеп алган. Каш-ла хонукта багай эвес үнген сигенниг 20 га черниң сигенин кескеш, бөлүп сараатап алдывыс. Звенонуң өске кежигүннеринге үлегер-чижекти бирги бөлүктүң инвалиди Кыргыс Өлзей көргүзүп турар. Ол, улуска четтирип алгаш чоруур хиреливе-ле, салбырның бүгү-ле күш-ажылчы амыдыралындан чыдып калбайн турар. Бо удаада ол бистиң звенода сиген бөлүп, аныяктарны соруу киирип турар.

А. ХЕМЕР-ООЛ.

Таңды районда дуржулга станциязының эш Мурыгин баштаан кукурузачылар звенозу бо чылын 350 гектар шөлде кукурузаның эки дүжүдүн өстүрүп ап турар. Эш Мурыгин гектар бүрүзүнден кукурузаның ногаан массазын 550 центнерни алыр деп хүлээлгени алган.

ЧУРУКТА: кукурузачы эш Мурыгин кукурузаның өзүлдезин хемчээп тур.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Күүседип шыдаар

Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Арысканда № 2 фермазының аът ажаакчызы С. Доңгак онаашкан ажылын ак-сеткилдиг күүседипшаан, сиген белеткелинге үргүлчү идепкейлиг киржип келген. Эш Доңгак ам бо хүннерде Хан-Дыттың сиген шөлүнде малчыннарның 5 хол кадыырлыг, 1 аът машиналыг звенозун удуртуп турар. Олар 80 тонна сиген белеткээр хүлээлгелиг. Сигенчилер чоокка чедир алдан каш тонна көк сигенни бөлүп сараатаан. Мурнакчы ажылчын С. Доңгактың бо звенозу алган хүлээлгезин күүседип шыдаар.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Ажыр күүседир

Моңгуш Калгажык «Барлык» совхозтуң дуржулгалыг хойжуларының бирээзинге санаттырар. Ол эрткен чылын 8 тонна сиген белеткээн.

100 баш хойга онаалтыр 108 хураганны бүрүн дорууктуруп, бир хойдан-на 2,5 кг дүктү алган. Дуржулгалыг хойжу бо чылын 12 тонна сиген белеткээр деп хүлээлге алган.

Назыны улгады берген-даа болза, Моңгуш Калгажык мурнунда сиген кезип чорбаан харагаңнар аразындан хол кадыыры-биле кескеш, 7 тонна ажыг сигенни сараатап алган.

Ынчангаш, ол хойжу хүлээлгезин чугаажок ажыр күүседип шыдаар. Малчын бүрүзү М. Калгажык ышкаш шак ынчаар кызымак ажылдаар болза, совхоз сиген белеткээр планын ажыр күүседириниң бүгү-ле болдунар аргалары бар. Мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле М. Калгажыктың дуржулгазын совхозтуң удуртукчулары малчын бүрүзүнге нептередири чугула.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корр.

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭННЕР

АК-ДОВУРАК (Телефон-биле). Бистиң корреспондентивистиң «Тыва-даг-дүгү» комбинаттың тудуундан дамчыдыны болза, август 10-да тудугчуларның хөй ништи киржикчилиг байырлыг хуралы болган.

Бо онза чугула бүдүрүлгеге черни тудуп турарлар июль айның 10-дан ол хүнге чедир, социалистиг хүлээлгелериниң күүселдези дээш шалыпчы айны чарлаан турган. Ол хүн олар ай хире үениң иштинде бо талазы-биле чедип алган чедиишкиннериниң түңнелин үндүргеннер. Орта социалистиг чарыштың тиилекчилеринге шаңналдарны тывыскылаан.

Республиканың профэвилелдер чөвүлелиниң Хүндүлел бижии-биле 7 мурнакчы, «Тыва тудуг» трезиниң Хүндүлел бижии-биле 10 кижи шаңнаткан, тудуг эргелелиниң Хүндүлүг дептеринге 8 мурнакчы тудугчунуң аттарын киир бижээн. Ол ышкаш, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң мактал бижии-биле 35 кижи шаңнаткан.

Участоктар аразынга калбарган социалистиг чарыштың бирги черин № 1 чурттаага тудуунуң участогу (начальниги эш Алеников, парторг эш Бачутин, местком даргазы эш Хлебников) чедип алган, ук участок тудуг-монтаж ажылдарының планын 133 хуу күүсеткен, ол мурнакчы коллективке профэвилелиниң тудуг комитединиң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Ол чарыштың ийиги черинге — механиктиг базаның тудуг участогу кирген.

Эң эки агиткультбригада дээш конкурс

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу, республиканың Улус чогаадылгазының бажыңы партияның XXII съездизиниң материалдарын болгаш СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин эң эки пропагандалаар, малчыннарның болгаш ховунуң ажыл-ишчилериниң культурлуг негелделерин эки боттандырып чорудар эң эки агиткультбригада дээш конкурсту чорударын чарлаан. Конкурс 1963 чылдың август 15-тен октябрь 20-ге чедир үргүлчүлээр.

Конкурс болза «Чеди чылдың чаа улуг бедиктеринче» деп нийти темалыг. Конкурска киржиринге агитаторларны, пропагандистерни, чогаалчыларны, журналистерни, боттывынгыр авторларны, агиткультбригада кежигүннерин болгаш аңаа киржирин күзээн өске-даа кижилерни чалап турар.

Конкурска программаларны, көскү агитацияның хевирлерин, сценажыткан кыска көргүзүглерни, интермедияларны, конферанстарны, эстрада монологтарын, фельетоннарны, кожамыктарны, басняларны, шүлүктерни, рассказтарны, тывызыктарны болгаш кыска жанрның өске-даа хевирлерин хүлээп алыр. Ол чогаалдар шупту-ла үе черниң темазынга таарыштыр бижиттинген болур: чаа кижини кижизидерин, совет кижилерниң күш-ажылчы алдар-хүндүзүн, республиканың, районнуң колхоз, совхозтуң чеди чылдың бүдүрүлгечи онаалдаларының бедик көргүзүглери дээш демисел дугайы, эргиниң артыышкыннары-биле болгаш коммунизм тургузукчузу кижиниң мораль талазы-биле дүрүмүнүң хажыдыкчылары-биле демисел, политиктиг сатира болгаш өске-даа темалар.

Конкурсту районнарга август 15-тен октябрь 10-га чедир чорудар. Ийиги ээлчээн 1963 чылдың октябрь 10-дан октябрь 20-ге чедир:

1. Кызыл хоорайга: октябрь 11-де—Таңды, Тес-Хем районнарның; октябрь 12-де—Каа-Хем, Улуг-Хем районнарның; октябрь 13-те—Бии-Хем районнуң;
2. Чадаана хоорайга: октябрь 15-те — Барыын-Хемчик, Өвүр, Чөөн-Хемчик районнарның;
3. Тоора-Хем суурга—октябрь 21-де Тожу районнуң.

Эң эки агиткультбригада дээш конкурска тиилекчи болганнарга моон адаанда шаңналды тыпсыр (автоклубтуң дериг-херекселдери):

Бирги шаңнал	300 рубль,
Ийиги шаңнал	250 рубль,
Үшкү шаңнал	200 рубль.

Агиткультбригадага бижиттинген кыска жанрның эң эки чечен чогаалдарын, музыка чогаалдарын Улус чогаадылгазының бажыңы бодунга ап алгаш, өртээн төлээр, агиткультбригаданың күүседикчилеринге Культура министерствозунуң Хүндүлел бижиктерин тыпсыр. Агиткультбригаданың конкурс үезиндеги ажылының түңнелин, чогаалдарның текстизин машинага үш хуу кактыргаш, авторларның ат, фамилия, адазының ады, ажылдап турар чериниң адрези-биле катай 1963 чылдың октябрь 10-га чедир республиканың Улус чогаадылгазының бажыңынче чорудар.

СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕН МЕДЭЭЛЕР

Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң Кара-Хаак салбырында сиген белеткели хайнышкынныг чоруп турар. О. Енданның звенозу Теректиг ховузунга дөрт сараатты тургускаш, ам өске шөлдерни кестирип эгелээн. Оларда бир трактор, ийи аът машиназы бар. Машина-биле кестинмес берге черлерниң сигенин хол кадыыры-биле кезип турар. Олар Кара-Хаактың сигенин кезип дооскаш, Чербиже чоруптарлар.

А. ДЕСПИЙ-ООЛ.

ХҮНДЕ ИЙИ НОРМА

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң Булун-Терек салбырының М. Анай-оолга баштаткан сигенчилери чоокка чедир Балыктыг-Сеп деп черге 15 сараатты тургускан. Оларның иштинден хол кадыыры-биле сиген кезикчилери Н. Севек, Д. Шаравии, М. Моңгуш, сараат салыкчылары Д. Солдуп, Д. Түлүш болгаш өскелер-даа хүнде ийи норманы күүседип турар. Сиген белеткелинге эки түңнелдери дээш, бо звенога бригадалар аразынга шилчиир кызыл тукту тывыскан. Мал чемнериниң белеткелин кыска хуусаада доозар дээш, кижи бүрүзү шалыпчы ажылдап турар.

КЫЗЫЛ ТУКТУ АЛГАН

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң Толбулда мал чеми белеткээриниң ийи звенозу бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар. Толбул—бо колхозтуң малының кол турлаа. И. Бараан бригадирлээн звено сиген белеткээриниң планын 30 хуу, силосту 86 хуу күүсеткеш, бирги черни ээлээн. М. Колдуң звенозу ийиги черни алган. Социалистиг чарышка эки түңнелди көргүскен бо звенога колхоз баштаар чериниң шилчиир кызыл тугун болгаш акша шаңналын тывыскан.

№ 2 звенода аът машиназы-биле сиген кестирип турар К. Казырык хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседипшаан, өске өөрүнге база дузалажып турар. Бо звенолар чоокку үш хонукта 500 центнер сигенни сараатап тургускан. Олар алган хүлээлгезин ажыр күүседип шыдаарлар.

А. ДОРЖУ.

АЖЫЛДЫ ХОЖУДАДЫП БОЛБАС

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозу бо чылын 960 тонна сиген белеткээр планныг. Амгы бо хүннерде колхозтуң сиген шөлдеринде 6 звено ажылдап турар. № 2 хойжу бригаданың сигенчилери 150 тоннаны белеткээр хүлээлгезиниң 75 тоннаазын күүсеткеш, өске звеноларга үлегерин көргүскен.

Ол ышкаш, сүт-бараан фермазының саанчылары, кадарчылары, 20 ажыг кижи база багай эвес ажылдап турар. Эш Өктек-оолдуң удурткан бригадазы 60 ажыг тонна сигенни Ак-Хем, Хапчык-Аърга деп черлерде белеткээн. Колхоз баштаар чери сиген кезилдезинче ам 3 тракторну немей киирген.

Ынчалза-даа сигенчи звеноларның ажылында четпестер база бар. Сигенчилер ортузунда социалистиг чарышты аваа-ла ёзу барымдаалап тургускан болгаш чарыштың түңнелин үндүрериниче сагыш салбайн турар. Звеноларның төптеринде агитхуудустар, лозуңнар, алган хүлээлгелер көргүзүглери чок. Чаңгыс черге бежен долгактан эвээш эвес сигенни азар түрбүже, ам азып турары кончуг эвээш санныг. Колхоз амдыгаа чедир ышш бүрүзү чыыр ажылче кирбээн.

К. КАЛГА-ХӨӨ.

ЭКИ АЖААЛДА

Улуг-Хем районнуң «Х улуг хурал» колхозунуң Кара-Тал салбырының Хаактыг, Тенниг-Оймак, Кужур бугаларында тараан янзы-бүрү тараа культураларының үнүжү эки. Салбырның тараажылары чайгы үеде тарааны суггарып, бугаларны үргүлчү аштап, кулактарны хайгаарап келген.

Бо чаагай херекке эштер Дашкан-оол, Севекпит, Кийм-оол олар идепкейлиг киржип, шудургу ажылдааннар.

К. ОЙДУП-ООЛ.

Тарымал тоорук силостаашкыны

БАЛГАЗЫН. (телефон-биле). Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң механизаторлары август 13-те тарымал тоорук биле суланың холуй үнген ногаан массазын кестирип кирипкен.

Бо чугула культура ук ажылагыйда 70 гектар хире черде өскен. Оон өзүлдези багай эвес болуп турар. Тарымал тоорукту кестиреринге колхозтуң 3 силос ажаар комбайнының болгаш ону дажыглаарынга 5 автомашинаны быжыглаан.

Ол баштайгы хүн ында 419 тонна тарымал тоорук силостаттынган. Мал чеминиң база бир чугула курлавыры болур ол культураны колхозчулар чедиишкинниг силостап турар.

Социализм—делегейниң революстуг хөгжүлдезиниң кол күжү

Амгы үе-чадада делегей төөгүзүнүң кол чөрүлдээлериниң белдири кайдал, амгы үениң революстуг шимчээшкининиң төвү кайда туруп турарыл, деп айтырыг чогум-на принципиальдыг теоретиктиг болгаш политиктиг ужур-дузалыг.

81 компартияларның Медеглелинде мынчаар айыткан: **«Бистиң үевистиң онзагай кол чүүлү чүдел дизе, кижи ниитилелиниң хөгжүлдезиниң шиитпирлиг фактору кылдыр делегейниң социалистиг системазының хуулуп турарында».** Оон ынай: **«Амгы үе-чадада кижи ниитилелиниң төөгүлүг хөгжүлдезиниң кол утка-шынарын, кол угланыышкынын болгаш онзагай кол чүүлдерин делегейниң социалистиг системазы, империализмге удур, ниитилелдиң социалистиг эде тургузуушкуну дээш демисежип турар күштер тодаргайлап турар».** Бистиң үе-чадавыста делегейниң революстуг шимчээшкининиң төп черниң ролюн канчаар билип турарын, ол төп черниң кайда туруп турарын делегейниң коммунистиг шимчээшкини бо ийи тодаргайлаашкыннарда кайгамчык билдингир кылдыр айыткан.

Бо айтырыгны ынчаар көргенниң кандыг-даа шинчизи кыдат парлалганың хөй чүүлдеринде, ККП ТК-ның июнь 14-те чагаазында болгаш кыдат удуртукчуларның өөлгү чугааларында чок. Социалистиг лагерьни олар боттарының канчаар көрүп турары ышкаш «ёзулуг» революстуг шимчээшкиннин артыкы оюруу кылдыр көөр херек деп, дадагалзаа чокка чугаалап турарлар. Марксизм-ленинизмниң үндезилекчилериниң чогаалдарындан болгаш Сталинниң ажылдарындан колония улустарның хосталгалыг демиселиниң ужур-дузалының дугайында чаңгыс аай узундулерниң хөй чыындызын ККП-ниң материалдарында бижип турар. Ол чындыларны номчааш, оларның чыкчыларының алыс бодалын дораан-на эскерип каары чамдыкта бергезимээр-даа болгулаар. Баштай бодаарга, сайзыраңгай капиталистиг чурттарның ажылчын шимчээшкининиң болгаш колонияларның национал-хосталгалыг шимчээшкининиң аразында сырый харылзааның база бот-боттарындан хамаарылганың барып, нийти дайзын-биле демиселге олар бот-боттарынга дузалажып турарын, ынчаарга коммунистерниң политиказы аңаа дүүшкеп турар ужурлуун кыдат удуртукчулар бадыткап турар ышкаш сагындырар.

Ынчалзажок, оларның алыс бодалы удавайн илерей келир. Коммунистерниң черле билири болгаш чаңчыктаны шын чүүлдерни олар катаптавышаан, ККП-ниң удуртулгазы ол шын чүүлдерниң туруштуг камгалакчызы болуп турар, а коммунистиг шимчээшкинде «кым-бир кижилер» ук шын чүүлдерден ойталаан дээр соора билиишкинниң хоозун байдалбиле бадыткап турарлар. А кол-ла алыс утказы — Маркстың болгаш Ленинниң чамдык чогаалдарындан ушта бижээн узундулерни (чижээ, «Англияның тергиидекчи ангыларынга... шиитпирлиг согуушкунну **Англияга эвес, а чүгле Ирландияга кылган туруп болур»** деп Маркстың 1870 чылда сурагтыг чагаазындан) оларның бодалдарының бүгү системазынга, пролетариаттың революциязының дугайында марксисчи-ленинчи бүгү өөредигге удурланыштыр тургузуп, капиталистиг сайзыраңгай чурттарның ажылчын аңгызы болгаш улустары боттарының революстуг чоруун оскунгаш болгаш капитализмден камгаланыышкынны оларга Азияның, Африканың база Латин Американың «ядыы чурттарының» национал-хосталгалыг шимчээшкини хандырып бээр деп хоозун бодалды номчукчуга угаадырын кыдат удуртукчулар оралдажып турар-дыр. Кыдат эштерниң бодалым ёзугаар алырга, шак ортан хамаарыштыр делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң мурнунда туруп турар «амгы үениң кол сорулгазы» болза, «Азияның, Африканың болгаш Латин Американың мөлчүткен нацияларының база улустарының революстуг демиселин деткиири болур, чүге дээрге, ол демисел делегей пролетариадының херээнге ниитизи-биле шиитпирлиг ужур-дузалыг болуп турар». Оон ынай ол демисел болза, Барыын чүктүң чурттарында капитализмни узуткаарынга болгаш империалистиг эгрессиядан социалистиг чурттарны камгалаарынга база-ла шиитпирлиг ужур-дузалыг кылдыр олар санап турар.

ККП-ниң теоретиктериниң бодалын ёзугаар алырга, ажылчын аңгының төрүттүндүргени социалистиг идеалдың боттаныышкыны эчизинге чедер төөгүлүг чадазынче кирген болгаш делегейниң революстуг шимчээшкининиң төвү национал-хосталгалыг демиселдиң зоназынче шилчээн болуп турар, ынчаарга, херек кырында национал-хосталгалыг шимчээшкининиң зоназының чамдык черлеринде пролетарият аңгы кылдыр амга чедир тургустунмаан, чамдык черлерде үлетпүрнүң пролетариады ам-даа чок,— чижээ Африка чурттарының хөй нуруузунда марксисчи-ленинчи партиялар ам-даа чок болгай.

Колониализмге удур амгы үениң революциялары, колониалдыг системаның бууралышкыны болгаш түскайлап идепкейлиг тургузуушкуннуң төөгүлүг оруунче мөлчүүп чораан улустарның киргени, делегей политиказының чугула фактору кылдыр оларның хуулуп шилчээни — чогум-на кайгамчык улуг болгаш төөгүлүг ужур-дузалыг болуушкуннар-дыр, харын. Улустарның национал-хосталгалыг, империализмге удур демиселиниң ролюн делегейниң коммунистиг шимчээшкини бедии-биле үнелеп, ону бодунуң программалыг документилеринге социалистиг революцияның дузалаар күжү кылдыр эвес, а чарылбас кезээ, делегейниң революстуг хөгжүлдезиниң кол факторларының бирээзи кылдыр көрүп турар, ынчаарга делегейниң революстуг хөгжүлдезиниң ниити түңнелинде өртемчей кырынга капитализм болгаш империализм чок кылдыр узуткаттынар апаары билдингир.

Империализмниң колониязы чораан черлерниң улустарынга болгаш чурттарынга хамаарыштыр коммунистиг партияларның политиказы пролетаржы интернационализмниң принцивинге даянып, ынчаарга пролетаржы интернационализм болза, оларның демиселинге бүгү талалыг дузаламчыны база деткимчени көргүзүп, оларның депшилгелиг хөгжүлдезинге идигни берип турар. Сайзыраңгай капиталистиг чурттарның ажылчын аңгызының революстуг демиселинге болгаш социалистиг чурттарның кады найыралдажылгазының империализмге база агрессияга удур демиселиниң объективтиг болгаш субъективтиг улуг дузаны национал-хосталгалыг шимчээшкин бодунуң ээлчээнде чедирип турар дээрзин коммунистиг партиялар боттарының политиказынга удуртулга болдуруп турарлар.

Ынчалзажок, марксисчи-ленинчи партияларга баштаткан делегейниң ажылчын аңгызы болза, делегейниң социалистиг революциязының шиитпирлиг, кол, башкарыкчы күжү болуп турар дугайында делегейниң социалистиг революциязының марксисчи-ленинчи теориязын барымдаалаан маргылдаа чок фактыны үстүнде бо чүүлдер өскертпейн турар. **Үе-шагның байдалын тодаргайлаарда, «кандыг-даа үе-чаданың төп черинге АЖЫЛЧЫН АҢГЫНЫҢ туруп турарын, оон үе-чаданың кол утка-шынарын, оон хөгжүлдезиниң кол угланыышкынын, ук үе-чаданың төөгүлүг байдалының кол онзагай чүүлдерин тодаргайлап турарын»** барымдаалап көөрүн В. И. Ленин өөредип чораан (Чогаалдар, том 21, 125-ки арнында).

Капитализмден социализмче бүгү делегей хемчээлинге шилчириниң үе-чадазында чүгле ажылчын аңгы чогум-на ындыг шиитпирлиг аңгы боор шыдаар, а делегейниң социалистиг системазы туруп турар амгы үениң байдалдарында күрүне талазы-биле организастаттынган отрядтыг делегейниң ажылчын аңгызы амгы үениң делегей төөгүзүнүң ёзулуг-да революстуг төп чери болуп турар. **«Амгы үе-чаданың төп черинде делегейниң ажылчын аңгызы болгаш оон кол эртинези—социализмниң делегей системазы туруп турар»** деп, 1960 чылда болган Москва Чөвүлел хуралының Медеглелинде айыткан.

«Революстуг шимчээшкиннин өске бүгү айтырыгларын шиитпирлээри социализмниң делегей системазының быжыкканындан улуу-биле хамаарыжыр. Ынчангаш, коммунистиг болгаш ажылчын партиялар «улустарның социалистиг улуг кады найыралдажылгазын соксаал чокка быжыглаарын хүлээнгеннер, ынчаарга делегей болуушкуннарының чорудулгазынга ол кады найыралдажылганың делегей ролю база салдары чыл бүрүде өзүп турар». Ол эң чугула сорулганы күүседирин бистиң партияывыс бодунуң интернационалчы дээди хүлээлгези кылдыр санап турар». Июль 14-те бодунуң Ажык чагаазынга айтырыгны СЭКП ТК шак ынчаар тургускан. Принципиальдыг бо айтырыгны ёзулуг марксисчи-ленинчи кижи бүрүзү чүгле ынчаар көөр апаар. Бо айтырыгны кыдат эштер херек кырында биче буржуазтыг народник ёзузу-биле көрүп турарлар. Кол чүүл — революстуг чорудулганың төвүнүң пролетаржы социалистиг үндезинин оларның бодалында чок болгаш кирбейн турар-дыр. Амгы үениң революстуг күштериниң иштинден кандыг күш кол болуп, өске арткаңнарын тодаргайлап турарын дээрзин олар өөренип көөрде, оон социал-политиктиг угланыышкынын эвес, делегей капитализминиң тиилээрде, оон материалдыг аргаларының хемчээлин эвес, а революция дугайында бланкисчи бодалдарны, билиишкиннерни барымдаалап: тура-халыышкыннар кайда хөй болуп, чепсектиг кайда хөй ажыглап турар болдур, делегейниң революстуг шимчээшкининиң төвү—шак ында деп шын эвес санап турарлар.

Революстуг чорукту болгаш революцияның төвүн шак ынчаар көөр билиишкин-биле чүгле социалистиг ажылчын аңгы эвес, харын бүгү делегейде медерелдиг пролетарийлер кажан-даа чөпшээрежип шыдавас болгаш ындыг үзел-бодалдарны нептередип турар кижилерни кажан-даа элербес дээрзин ККП-ниң теоретиктери билирлер. Ынчангаш, социалистиг системаның даштында чурттарда (ылангыя ажылчын шимчээшкининиң кол күштери мөөңнеттинген сайзыраңгай капиталистиг чурттарда) ажылчын шимчээшкининиң баксыраарының, ажылчын шимчээшкининиң революстуг аргаларынга улустарның идегелин божаннадырының сорулгазын олар шагда-ла салып алганнар. Революция хөгжүлдезиниң оруктарының дугайында айтырыгны ол сорулгага калбаа-биле ажыглап турарлар. Өске-даа таварылгаларда оларның ажыглап турар аргалары бир демей: ажылчын шимчээшкининиң революстуг авангардыларының (партияларының) үзел-бодалдарын нүгүлдээри болгаш марксизмниң ниити өөредилгелериниң хоозунчулары болуп турар. XX съездиниң айтылышкын-угланыышкынын хамыктың мурнунда нүгүлдеп, революция оруктарының хөй хевирлериниң дугайында оон түңнелдерин шоодуп — парламент оруун «универсализастааны» ол-дур дижип турарлар. А кайда шыдатынар болдур, ол черге тайбың арга дээш демиселдиң эргежок чугулазын барымдаалаар чорукту догма ёзузу-биле көргүзүп, ону революцияның херээнге өскерилге болгаш марксизмден хоорулган чорук-тур дижип, соора билип турар.

Эрге-чагырганы пролетариаттың ээлеп алырынга янзы-бүрү оруктарның, оон иштинде тайбың оруктуң болдунарының дугайында теоретиктиг өөредигни Маркс, Энгельс болгаш Ленин олар хамыктың мурнунда ажытканы бүгүдеге билдингир болгай, ынчаарга ол түңнелди кажан социалистиг күрүнелер-даа, социалистиг лагерь-даа чок турган үеде, пролетариатка чогум-на таарымча чок байдалдар турда кылган дээрзин демдеглээр херек.

Коммунистиг өске партияларның теоретиктиг ажылын херекке албас болгаш тооп көрбес чорук буржуазияның тергиидели дүжүрер дугайында, тайбың арганың болдунарынга хамаарыштыр түңнелге удур кыдат удуртукчуларының халдаашкыннарында илергейлеттинип турар. Алы-дүпмалышкы элээн хөй партиялар харын-даа революцияның тайбың оруунуң туруп болурунуң дугайында Декларацияның болгаш Медеглелдиң өөредиинге даянмышаан, боттарының чурттарынга революстуг шимчээшкиниң ындыг угланыышкынын айыткан программалыг документилерни ажылдап кылганнар. Ынчаарда олар аңгы күштериниң боттуг дензигүүрүн марксисчи-ленинчи ёзу-биле анализтеп көөрүн, боттарының чонунуң төөгүлүг болгаш национал чаңчылдарын, тус-тус чурттарының ажылчын шимчээшкининиң дуржулгазын база онзагай байдалдарын—допчузу-биле чугаалаарга, тодаргай байдалдарны барымдаалап көргеннер.

Кыдаттың Компартиязының удуртукчулары бо бүгү чүүлдерни херекке албайн, тооп көрбейн турарлар. Шаанда В. И. Ленин Россияның догматиктерин сойгалап илеретпишаан, мынча деп бижээн: «... Бир эвес ол кижилер XX чүс чылдың карачаңгыг революстуг теориязы болур марксизмни шынап-ла үнелеп, бир эвес орус революстуг шимчээшкининиң төөгүзүн өөренип алган болза, аас кырында сөстүң болгаш революстуг лозуңнарның херек кырында хөгжүлдезиниң аразында ылгалды билип апкан турар ийик» (Чогаалдар, том 15, 131-ги арнында). ККП-ниң амгы догматиктериниң «революстуг» шуугаазынында кандыг-даа чуртта революстуг демиселдиң ёзулуг сорулгаларының дугайында харылзаа шуут-ла чок. Олар боттарының «онзагай» сорулгаларын удуртулга болдурбушаан, Италияның Компартиязының демиселиниң тодаргай байдалдарын чүгле өөрениринге эвес, харын-даа бодуунуң-биле танызарынга шак-үени чарыгдаарын чугула деп санаваан нар, ынчангаш ол Компартияның чалалгазындан ойталаан. Оларның Пекинге чогаадып алганы чаңгыс талалыг чаржынчыг планнарын ёзугаар компартиялар

ЧОНГА МАКТАЛДЫГ

Раиса Бербан эрткен чылын Кызылдың садыг-кооператив училищезин дооскаш, Чадаана райпромкомбинаттың туйбу кылыр черинде райпонуң магазининге садыглап эгелээн. Күш-ажылга ынакшылдыг, ээлдек, культурлуг аныяк садыгжыны чон удаткан чон-да мактай берген.

Райпонуң баштаар чери садыг ажылынга оон тэлептиин көргеш, ону улам-на харысалгалыг участокче — «Тыва» совхозтуң Хендергей салбырында магазинниң садыгжызынга депшиткен.

Раиса аңаа келген соонда ол магазинниң иштин мурнунда тургаанындан шырыынай сыр өске кылдыр чаартынган. Ында барааннарыны кескиү кылдыр делгеп, өртектерин улуг үжүктер-биле бижээш, аскылап каан. Магазинниң иштин, даштын үргүлчү арыг-шевер турар.

Бараан саарыгазының ай, квартал планнарын эш Бербан 150—200 хуу кылдыр ажыр күүседип келген. Ол чүгле магазин иштинге садыглаары-биле кызыгаарлаттынмайн, харын ырак одарларда малчыннарның турлагларынче, бригадалар, фермаларже садыгны база дектаамал организастап турар. Малчыннарның чагыгларын бүрүткээр, оларны чогуур үезинде күүседир дээш демисел — аныяк садыгжының чаңчылы апарган.

Ындыг болза-даа садыгжы Борбантың ажылынга чамдык бергедээшкиннер база таварышкан турар. Райпонуң баштаар чери-даа, совхозтуң дирекциязы-даа ону транспорт-биле хандырбайн турар таварылгалар бар.

М. КАЙГАЛ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик.

* * *

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң тудуг бригадазының Б. Нерву удурткан звенозу хойжу К. Дүрбүлектиң Кызыл-Хаяда кыштаанга 500 хой кирер чаа кажааны тудуп белеткээн. Тудугжулар Ламажап, Дукарбан, Анай-оол олар идепкейлиг ажылдааннар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

* * *

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң Тос-Булун инек фермазында 2 чартык тонна өдекти бөлүп, кургаткан. Өдек бөлеринге кырганнар К. Доржу, К. Шангыр олар эки киришкен.

Ч. СЕРЕН.

* * *

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазынга коммунист Марчин Чагармаа сээлгү 11 чылда учётчиктеп ажылдап келген. Ферма бо чылдың бирги чартыында 120 саар инектиң бирээзинден-не 592 кг сүттү алган. Колхоз баштаар чери эш Чагармааның эки ажылын үнелеп, каш удаа өртектиг бараннар-биле шаңнап келген.

Ч. СУЛЬДУМ.

Тудугжулар

Тес-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң тудугжулары төрээн суурун болгаш хойжу бригадаларның төптерин чараштыр туткан чуртталга бажыңнары-биле хандырар дээш эвээш эвес ажылды чорудкан.

Ол бригаданың кежигүннери Сарыг-Тейде № 2 хойжу бригаданың төвүнде ийи аал чурттаар бажыңны, 1800 хойнун кажаазын, садыг бажынын болгаш чунар бажыңны тудуп дооскан. Олар тус-тус хойжуларның кыштагларында бажыңнарны, улуг кажаалдарны база тудуп турар. Чижээ, эш Чигжиттиң кыштаанда ийи өрээл чуртталга бажыңын, делгем хураган кажаазын болгаш эштер Мижиттиң, Тере-Бишиниң, Дамдыныың база өске-даа малчыннарның кыштагларында 12 чуртталга бажыңын тудуп белеткээннер.

О. ЛАМА.

Туйбу бүдүрүлгези

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхоз бо чылын 30.000 туйбу бүдүрер планныг. Чоокта чаа кылган сарайда ам он ажыг кижи ажылдап турар. Олар элээн каш хонукта 9000 туйбуну кылып белеткээннер. Амгы бо хүннерде суурнуң септелгезинге хой туйбу хереглеттинип турар. Септелгеге болгаш чаа тудугга четчир санныг туйбуну белеткеп кылыр төлээде, малгаш хоюдар, туйбу чыыр ийи улуг сарайны немей тудар ужурлуг.

Туйбу бүдүрүлгезинде эштер Доржукай, Намчалбаа болгаш өскелер-даа хүнде 500 туйбуну хептеп кылыр турган, 510 — 520 чедирип турар.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

Колхоз чылгычызы

Коммунист Я. Ламажап—Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң хоочун чылгычызы. Ол он чыл бурунгаар ол ажылды эгелээрде, хүлээп алган малы 104 баш турган. Бо аразында оон чылгызы 548 баш чедир өскен. Чыл бүрү 100 бегеден 80—85 кулунну ап келген.

Чылгычы Ламажап 1963 чылда улам күженишкинниг ажылдап турар. Колхозтуң чылгы малдыы өстүрериниң планын 113 хуу күүседип, 40 кг чылгы хылы дужаап тургаш. 200 кг ажыгны дужааган. Чылгычы бо чылын бодунуң күжү-биле 1,5 га зелёнка тараан болгаш оон үнүжүн чаагай кылдыр өстүрүп алган.

Эш Ламажап 1962, 1963 чылдарның чайгы үелеринде бе суду-биле хымыс кылыр ажылды организастаан. Чүгле хымыс садканындан 1300 ажыг рубльдиң орулгазы колхозка кирген.

Мурнакчы чылгычы ам коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чедип алыр дээш демисежип турар.

А. ДОРЖУ.

Таңды районда дуржулга станциязының хойжузу Оюн Доктугу амгы үеде Хадың деп черниң ногаан оргулажында өгде чурттап орар. Ол ында аңаа-ла чурттап орар эвес, а хой малдап турар. Ол эртениң-не даң бажында хой кадарып чоруй барган болур.

— Чайның эки үезин, черниң оът-сигенин ажыглап, хойну эки семиртип алыр херек. Семис мал кышты хүр ажар болдур ийин — деп, ол чугаалаар.

Бо чылдың февральда нарын дүктүг хойну эш Доктугуга хүлээдип берген турган. Хойнуң күжү-даа дыка арган турган. Хойжу ол хойну бодунуң кызымак күш-ажылы-биле менди чыл ажырып алган. Күш халас барбаан. Хой бүрүзүнден 4,2 кг дүк кыргып алыр планны 4,5 кг ажыр кылдыр күүсеткен.

ЧУРУНТА: эш Оюн Доктугунуң одарда хой кадарып чорууру.

Фото А. СОКУРОВТУУ.

„Моорлаңар!“ деп чалаар бис

Бүрен-Хем кыдыы, чурумалдыг черде турар суурнуң төп кудумчузун каастап турар шевергин узун бажың бар. Оон чанында кезек-кезек бичии ногаан ыяштар олурткан. Долгандыр херимнеп каан. Херим иштинде тускай ыяш кажаазында каккан токпак ыяшты оваалаарын оваалааш, чырын чыып каан. Улуг, узун бажыңны долганган херим иштинин ындазында арыы аажок. Бо дээрге Бүрен-Хем 8 чыл школазы-дыр.

Номчукчу-биле бажыңның иштин бакылап көрүптээлиңер. Узун коридор. Шалаларны «таракан дайып турар» дижири ышкаш. Хүрен дозу-биле кылайтыр дозулап каан. Хүнге чайынгаан соңгаларнын форточкаларын чырыдыр ажыткылаан, артында-ла сериин-сериин, кижиниң үнүксээр хөөнү чок. Өөредилге класстары база-ла тас, парталарны, сандайларны будааш, турар туруштарында салгылап каан. Эрги печкаларны шуптузун чайладып үрээш, чаа туйбулар-биле катап кылган. Класс бүрүзүн штукатуралап, малгаштап, чугайлаан. Бажыңның доразын сайгарып секпереткеш, катап хөөп кылгылаан.

— Өөредилге чылы эгелээринге чедир санныг хонуктар арткан, район төвүнден комиссия кээп хүлээп алыр деп дыңнаткан чүве, манагзыырывыска-даа сураг — деп, Каа-Хемниң «Буруңгаар» колхозта Бүрен-Хем сес чыл школазының директору Елизавета Тихоновна Горева комиссияга хүлээдиринге белен школазын биске көргүзүп тура, чугаалады.

Септелгени кандыг арга-биле чорутканын, черле өөредилге чылынга нинти белеткелдин дугайын сонуургадывыс.

Школанын кол септелгези июль 30-де доозулган. Будук, чугай маган ону тыппайн шаг боор турганын Елизавета Тихоновна хомудады. Ынчалзажок, ында эш Никитин даргалаан кедээ Советтиң школа септелгезинге идепкейлиг киржилгезиниң ачызында чүгле чугай, будук эвес, харын бүгү септелге, одаар ыяш белеткели, туйбу тывары, ону сөөртүрү дээш өске-даа ажылдарны эки организастаанындан, септелге дүрген доозулган. 240 кубометр токпак ыяш, 11 тонна хөмүр даш школа чанында дүжүрттүнген. Одалга ыяжын ында ыяш ажыл-агый чери белеткээн, школа чанынче сөөртүрүн «Сельхозтехника» салбыры күүседип, 4 чүък машиналарын хандырган, хүнде-ле ийи үнүүшкүнү кылып, бир машинага 5 кубометрни чүдүрүп тургаш, ыяшты дүрген дажыглап дооскан.

Школаны чаа өөредилге чылынга белеткээринге хой-нинтиниң, ада-иелерниң, үстүкү класстарның өөреникчилериниң киржилгезин демдеглээри өөрүнчүг. Башкылар соведи, төреддер комитеди, кедээ Совет артель баштаар чери бо чылын эрткен чылга бодаарга, улуг дуза чедиргенин эш Горева сеткил ханып чугаалап турар. Ылангыя төреддер эштер Мартыненко, Тугушева, башкылар Мария Филипповна Зубова, Анатолий Васильевич Миронюк школаны септээр ажылды эки организаставышаан, харын боттары штукатура кагар, малгаштаар, хоюглаар, чугайлаар ажылдарга киришкеннер. А чолаачы эштер Захаров, Карди олар ажыл шагындан дашкаар үеде, боттарынын дыжын-даа харавайн, боттары чүдүрүп, оваалаңган боктарны самосвалдар-биле үндүр сөөртүп турганнар. Оон ынай олар үүрмек септелгеге болгаш шалалаарынга, херимнээринге эргежок чугула манзаларны, хоюдар дой довуракты, элезинни сөөртүп эккеп берип, эки дузаны көргүскеннер. V—VII класстарнын өөреникчилеринин киржилгези база эки болганын директор демдеглеп турар.

Эки кылдынган өөрүнчүг чүүлдерден аңгыда, чамдык четпестер барын ыттавайн барып болбас. Өөредилге номнары, көргүзүг пособиелери-биле школа ам-даа четче хандыртынмаан, интернатка 40 ажыг уруглар чурттаар, олар дээрге мал ажылында ажылдап турар колхозчу ада-иелернин уруглары болуп турар. Ынчаарга оларга чуртталга шөлү мырынай чедишпес. Эрткен өөредилге чылында интернатка чурттаза чогуур уругларнын хой кезии ында колхозтуң уруглар садынын чартыын ээлеп кыштаан. Интернатты аас кырынга тудуп эгелээнден бээр элээн үр апарган, ынчалзажок өөрүнчүг түңнел амга чедир чок. Чамдык башкылар хуу кижилернин бажыннарында чурттап, аар хөлези төлеп турарлар. Бо четпестер бо чылын база-ла катаптаттынарындан чайлавас апарган. 180 өөреникчилер чаа өөредилге чылында ийи ээлчег-биле өөренирлер. Ажылдаза чогуур башкылардан ам-даа дөрт башкы чедишпес.

— Башкыларны четчелеп бээр дугайында районо аазаан чүве, ону манап турар бис. Оон бээр элээн үр апарган, мынчага сураг-дыр. Четпес чүүлдерни арткан хуусаада чедир кылыр дээш кызар бис, сентябрь 1-де чаңчыл болган чурум ёзугаар бүгү өөреникчилерни «моорлаңар!» деп чалаар бис — деп, Елизавета Тихоновна түңнелинде чугаалаан.

Д. ЕНДАН.

РСФСР-ниң Дээди Судунуң пленуму

РСФСР-ниң Дээди судунуң ээлчеглиг пленуму чоокта чаа болуп эрткен. Пленум уруглары кижизидеринге холбашкан негелде херектериниң талазы-биле суд практиказының дугайында РСФСР-ниң Дээди судунуң даргазының оралакчызы Н. Ю. Сергееваның илеткелин дыңнап чугаалашкан.

Судтар үстүнде херектерни көөрде, совет өг-бүлени быжыглаары дээш, өзүп олурар аныяк салгалдың кижизидеринге болгаш уругларның хайгаарал чок арттар, кем-херек үүлгедир чорууп болдурбазынга эргежок чугула байдалдарны ол өг-бүлелерге тургузары дээш демисежир ужурлуг деп, илеткелдиң талазы-биле хүлээп алдынган доктаалда демдеглээн.

Уруглар дугайында маргылдааларны шиитпирлээрде, ада-иениң уругну кижизидеринге эң таарымчалыг байдалдарны тургузуп шыдаарынга ону арттырбышаан, хамыктың мурнунда оон эрге-ажыктарын барымдаалаар деп, пленум судтарга саналдаан. Бо таварылгаларда ада-иениң кайы-бирээзиниң материал-амыдырал талазы-биле дээре байдалы уругнуң салым-чолун тодаргайлаарынга кол барымдаа болбас.

Бир эвес уругларны кижизидериниң дугайында маргылдаа ада-ие-биле өске кижилериниң аразынга тургустунган болза, боттарының уругларын кижизидеринге ада-ие артык эргелиг болур. Уруун дедир алыр дугайында ада-иениң негелдезин көөрде, уругну дамчыдып бээрге олар аңаа таарымча чок болур азы уругнуң амыдыралының болгаш кижизидилгезиниң байдалы улуу-биле баксыраан чүгле ындыг таварылгада ук негелдени хандырбайн барып болур.

Ада-иениң азы уругну кижизидери-биле алырын негеп турар өске кижилерниң мораль талазы-биле байдалын тодаргайлаарынче судтарның онза кичээнгейни угландырза чогуур.

Ада-иениң төлеп чок чоруу илереттингенде азы уругну кижизидер талазы-биле хүлээлгезин оларның күүседири идегел чок болганда судтар болза, оларга хой-нинтиниң салдарын чедирип, хемчеглер алыр кылдыр ол дугайын ук ада-иелерниң ажылдап азы чурттап турар черлеринге дыңнадыр хүлээлгелиг.

РСФСР-ниң Дээди судунуң даргазының оралакчызы А. В. Лаптевтиң илеткелиниң талазы-биле пленум «Черни кара-туразы-биле ээлээр болгаш кара-туразы-биле хуу чуртталга бажыңнары тудар чоруктар дугайында херектер талазы-биле суд практиказының дугайында» доктаалды хүлээп алган.

Черни национализастаан болгаш хуу чуртталга бажыңнары тудар дугайында хоойлуларны хажытканы-биле холбашкан херектериниң элээн хой черлерде нептерээни доктаалда демдеглеттинген. Ындыг хажыдыышкыннар, ылангыя курорт черлерде болгаш улуг хоорайлар зоналарының чоогунда онза хой болуп турар. Ээлээн чер участоктарын болгаш кара-туразы-биле туткан бажыңнарны база хоорай чоогунуң чайлаглаарын нинтилеге удур идегеттер маңгыстаалчак байдалдыг ымыдыраары-биле күш-ажылчы эвес орулгалар тыварынга хаан эвес ажыглап турарлар.

Черни ээлээр болгаш кара-туразы-биле тудуг кылыр чоруктар эрге-чагырганың чер-чер органнарының болгаш хой-нинтиниң мурнунга көзүлдүр үр үе дургузунда үргүлчүлеп турда-ла, оларны соксадырынче чогуур хемчеглер нургулайында алдынмайн турар.

Кара-туразы-биле чер ээлээр болгаш тудуг кылыр чоруктарга удур демиселди күштелдирип, ол кем-буруу үүлгедиглерин соксадырынче кол кичээнгейни угландырарын судтарга пленум хүлээндирген. Кара-туразы-биле бажың туткан болгаш чер ээлээн кижилерни чогуур үезинде илереппээн, а ол ышкаш оларны харысалгаже киирер дугайында материалдарны чогуур үезинде чорудуп бербээн чаңгыс-даа таварылганы судтар харылавайн арттырбас ужурлуг. Олар болза черни чогууру-биле ажыглаары дээш база хуу чурттаалга тудуун шын тудары дээш контрольду хандырбаан, азы хуу бажың тудуп турар кижилер тудуг материалдарын хоойлуга дүүшпес арга-биле тып ап турар чорукка дузалашкан эрге-дужаалдыг кижилерни харысалгаже киирер дугайында айтырыгны чогуур органнарның мурнунга тургузар хүлээлгелиг.

Черни кара-туразы-биле ээлээр, кара-туразы-биле тудуг кылыр чоруктар, ылаңгыя кайы-бир черге хойү-биле нептерээнде, ол херектер талазы-биле суд чорудулгазын херектерниң үүлгеттинген черлеринге практикалаарын судтарга саналдаан. Тус-тус болгаш кооперастаашкан чуртталга тудугларын боттандырарының болгаш хамаатыларга чер участоктарын ажыглаар кылдыр тыпсырының чурумнарының дугайында чон ортузунга тайылбыр ажылын күштелдирериниң чугулазын пленум судтарга айыткан.

Үстүнде айыткан, кем-херектер үүлгедикчилериниң буруура онаар, кара-туразы-биле туткан бажыңнары күрүнеге хавырар болгаш черни кара-туразы-биле ээлээш, чедирген когаралды колхозтарга, совхозтарга болгаш өске-даа чер эдилекчилеринге эгидер айтырыглар талазы-биле удуртулга болур тайылбырларны судтарга берген.

РСФСР-ниң Дээди судунуң даргазының хүлээлгезин күүседип турар А. К. Орловтуң илеткелиниң талазы-биле мурнунда хүлээп алдынган доктаалдарының чамдыктарынга өскерилгелерни болгаш немелделерни пленум киирген.

Пленумнуң ажылынга ССРЭ-ниң Дээди судунуң даргазының бирги оралакчызы В. В. Куликов, РСФСР-ниң прокурорунуң хүлээлгезин күүседип турар Б. В. Кравцов, РСФСР-ниң Күртудуунуң даргазының оралакчызы Д. И. Суровов олар киришкен.

ажылдааш, кандыг-бир багай уржуктарлыг түңнелдерге таваржы берип магат чогун кыдат удуртукчулар бичии-даа херекке албайн турарлар. Ол уржуктарны баш бурунгаар билип алыры берге эвес: боттарының чурттарында ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин катап тургузары дээш, моңополияларга удур делгем эвилелдерни тургузары дээш ынчаарда компартиялар чедиишкинниг демисежип шыдаваан турар ийик, өске сөс-биле чугаалаарга, боттарының чурттарында боттуг революстуг чорудулгаларның хөгжүүрүнге индиг бээр болгаш ук чорудулгаларны баштаар кандыг-даа аргазын оскунган турар ийик, компартияларга ынчан кандыг-бир онзагай байдалдар, даштыкы бууравашкыннар таварышкан турар ийик, ынчаарга ККП-ниң удуртукчулары эштер боттарының догмаларын нептередип, оларның-биле чөпшээрешпээн бүгү кижилерни марксизмге өскерилген деп хоозун буруудатпышаан, ындыг онзагай байдалдарга база даштыкы бууравашкыннарга ыналып турар ышкаш-тыр.

* * *

Национал-хосталгалыг шимчээшкинни марксизм-ленинизмге дүүшпес кылдыр соора көөрүнүң үзел-бодалдарын нептередир чорук, хамыктың мурнунда национал-хосталгалыг шимчээшкинниң бодунга улуг когаралды чедирип, аңаа националисчи кадык эвес чүткүүшкүннерни күштелдирип, «үшкү оруктуң» эртемге үндезилеттинмээн хоозун идегелдерин өөскүдүп, социализм чурттарының улустарының социал болгаш национал катап төрүттүнүүшкүнүнүң мөөңнеттинген дуржулгазын херекке албазынга чедирип магат чок. Боттарының чурттарының экономиктиг, политиктиг болгаш идеологтуг хөгжүлдезиниң айтырыгларын шиитпирлээриниң аргаларын чогум-на марксизмден дилеп тывар дээрзинге делегей революциязының национал-хосталгалыг зоназының депшилгелиг ажылдакчыларынын сонуургалын ККП-ниң ындыг хевирлиг пропагандазы кошкадып турар.

Делегей революциязынын төвүн национал-хосталгалыг шимчээшкиннин зоназынче шилчидер дугайында теорияларнын кол сорулгазы чүдел дизе, Совет Эвилелиниң ролюн кудулдадырында, төөгү талазы-биле тургустунган социалистиг лагерьнин бактаарында, оон дуржулгазын херекке албазында, делегей айтырыгларын шиитпирлээрде оон туруштарын барымдаалап көрбезинде, социалистиг лагерьни (ылангыя индустрия талазы-биле сайзырангай социалистиг чурттарны) национал-хосталгалыг шимчээшкиннин чүгле чепсээ, аныяк национал күрүнелерге дузалаарының үнер дозу кылдыр көөрүнде, а социалистиг лагерьни бүгү кижи нинтилелиниң революстуг чаартылгазынын кол күжү кылдыр көрбезинде болуп турар-дыр.

Ол дээрге, айыылдыг болгаш чарылдырыкчы угланыышкын-дыр, ынчангаш ону коммунистиг шимчээшкиннин чаңгыс эвиниң талалакчылары бис деп боттарын адап чоруур кижилер шак ынчаар нептередип турарын марксисчи-ленинчилер аңаа-ла тайбып көрүп шыдавас.

Амгы делегейде чөрүлдээлернин кол белдириниң дугайында айтырыгны кыдат эштерниң хоозун тайылбырлап турар чоруу үстүнде угланыышкын-биле шуут холбашкан.

81 компартияларның Медеглелинде амгы үе-чаданы тодаргайлап көрген чорук удурланышкак ийи нинтилел системаларының демиселиниң идеязынга үндезилеттинген. **«Бистиң үевисте улустар аразының харылзааларының хөгжүлдезин ийи нинтилел системаларының демисели, империализмниң, реакцияның болгаш агрессияның күштеринге удур социализм, тайбың болгаш демократия күштериниң демисели тодаргайлап турар...»** деп, 1960 чылда Москвага болган Чөвүлел хуралдың Медеглелинде айыткан.

Октябрь революциязы болган үеден сонгаар делегей политиказынын өзээ ийи социал системаларның демиселинче шилчээн дугайында В. И. Ленинниң сураглыг айтыышкыны-биле Чөвүлел хуралдың Медеглелинде ол тодаргайлаашкын бүрүн дүгжүп турар, ийи социал системаларнын бирээзин ынчаарда Совет Россия төлээлеп турган болгай.

Амгы үе-чаданың кол чөрүлдээлериниң мөөңнелиишкини кайдал дээрзин делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң көрүп, билип турарын үстүнде ол айтыышкын тодаргай көргүзүп турар-дыр.

Ынчаарга, кыдат эштер оон-биле чөпшээрешпейн турарлар. Эш Тольятиге удур чүүлүнге олар мынчаар бижээннер: «Империалистиг чурттарның үндезин эрге-ажыктарынга хамаарыштыр алырга, ол чурттарның боттарының аразында чөрүлдээлер болгаш үскүлежиишкиннер социалистиг чурттар-биле оларның чөрүлдээлеринге бодаарга, оон артык чугула болгаш дорт база боттуг болуп турар».

Бир талазында, америк империалистерниң, ийи талазында — социалистиг эвес өске чурттарның улустарының, ылангыя Азияның, Африканың болгаш Латин Американың мөлчүткен улустарының аразында чөрүлдээлерни, а ол ышкаш америк болгаш өске-даа империалистерниң аразында чөрүлдээлерни ККП-ниң теоретиктери амгы делегейде чөрүлдээлерниң кол белдири кылдыр санап турарлар-дыр.

Ук чөрүлдээлерниң барын бадыткаар дээш, ККП-ниң материалдарында киирген үрдүнчек чылдактар херектиң чогум боду-биле дүүшпейн турар, чүге дээрге, ол чөрүлдээлерниң туруп турарының, оларның чидигленип келгениниң фактызындан кым-даа ойталаваан болгай. Капиталистиг чурттарның хөгжүлдезиниң деңэвес чоруунуң хоойлузун чылдак кылып турар чоруу херектиң ужуру-биле база-ла дүүшпээн дээрзин демдеглээри чугула. Империалистернин аразында чөрүлдээлерниң өскениниң база салдар чедирикшкини дээш, колониальдыг мөлчүлгениң девискээри дээш оларның демиселинин чидигленгениниң чылдагааннарын, амгы үеде чогум кайы чурттарның аразында чөрүлдээлер эң чидиг болуп турарын ол хоойлунуң дузазы-биле тайылбырлап болурла, харын. Ынчалзажок, капитализмден социализмче бүгү делегей хемчээлинге шилчиириниң үезинде делегей чөрүлдээлериниң кол белдири делегейниң социалистиг системазының туруп турарының фактызынга хамаарышпас деп ук хоойлунуң дузазы-биле бадыткаары канчап-даа болдунмас, ынчаарга кыдат эштер шак ынчаар бадыткаарын оралдажып турарлар-дыр. Улустар аразының харылзааларының хүн бүрүдеги фактылары ындыг оралдажыышкыннарны чогум-на сойгалап илередип турар. Социализмниң амгы дайзынынга удур кол айыыл кайын үнүп турарын база аңаа удур делегей революциязының төп чери кайда турарын социализмниң дайзыннары кончуг эки билир дугайын АКШ баштаан империалистиг күрүнелерниң бүгү политиказы херечилеп турар болгай.

Делегей чөрүлдээлериниң кол белдиринге хамаарыштыр ККП-ниң удуртукчуларының көдүрүп үндүргени үзел-бодал болза, делегейниң революстуг шимчээшкининиң кол төвүн сайгарылдыр кожурер дугайында хоозун бодалды деткээн оралдажышкын дээрзин билип алыры берге эвес. Ол үзел-бодалдың чарылдырыкчы угланыышкыны аңаа хамаарыштыр улам тодаргай илереп турар.

Социалистиг лагерь бир эвес амгы делегейниң кол чөрүлдээлериниң шынап-ла даштында туруп турар чүве болза, оон политиказы (ол политиканың кол харысалгазы Совет Эвилелинге онаажып турар болгай) революсчу шиитпирлиг күш болбайн турар ышкажыл? Кыдат эштерниң бодалын ёзугаар алырга, мөлчүткен улустарның империализмге удур демисели социалистиг лагерьниң политиказындан (ол демиселди кыдат удуртукчулар кол революстуг күш кылдыр санап турарлар) ажыктыг чүну-даа манзан херээ чок, ынчаарга «стратегтиг көрүүшкүнү» ёзугаар (бо дээрге, кыдат парлалганың терминологиязы-дыр) ук политиканы чүгле «буруу шавар» ышкажыл?

Кыдат эштерниң бодалын ёзугаар алыр болза, чөрүлдээлерниң белдири—империалистиг күрүнелерниң боттарының аразында, америк империализмниң болгаш мөлчүткен улустарның аразында демиселде ышкажыл, ынчаарга ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында ядролуг дайынның эгелей берип магат чогу — ол дээрге, чүгле «амгы үениң кортук ревизионистериниң» хоозун бодалы ышкажыл? Кыдат удуртукчулар ону барымдаалааш база чөптүг дайыннарның революстуг болгаш буянныг лозуңунга чагдынып алгаш, АКШ-тың империализминге удур кандыг-даа өнчүк-чөңгээлерни кылып болур деп санап турарлар. Бир эвес ындыг политиканың уржуу-биле бүгү делегейниң ядролуг дайыны хып үнзе, ында улуг айыыл чок деп ККП-ниң «теоретиктери» санап, дириг артып калыр кижилерниң «перспективазы дөмей-ле чырыткылыг болур чүве» дижип турар.

Ылангыя ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында Москва Керээзинге ат салганы-биле холбаштыр, ук Керээге удур кампанияны кыдат парлалга калбартып эгелээн, ынчаарга империализмни шак ынчаар бодал чокка болгаш харысалга чокка аңгыызындырар чорук, «өскелерге» — бирги ээлчегде ядролуг чепсээ эң-не реаксылыг империалистиг күштерниң угландырар дээн кижилеринге кончуг хоралыг болур дээрзин кыдат удуртукчулар хандыр бодап көргеннер ирги бе? «Саазын пар» дугайында чулчуруушкуннуң болгаш ёзулуг маадыр-революсчуларның «боттарын харам чокка бердингенинин» дугайында хоозун шуугаазыннарның алыс утказы чогум-на ында болуп магат чок ирги аар?

Делегей революциязының чаа төвүнүң дугайында болгаш амгы үе-чаданың кол чөрүлдээлериниң белдири шилчип көшкениниң дугайында ККП-ниң удуртукчуларының үзел-бодалдарының алыс утказы,— тайбыңның херээнге, социализм дээш улустарның демиселинге, делегейниң революстуг бүгү шимчээшкининге эң-не хоралыг уржуктарлыг үзел-бодалдарнын чогум-на ындыг алыс утказы болуп турар-дыр.

Ол дээрге, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң салым-чолун херекке албас харысалга чок кижилерниң, улустарның социалистиг кады найыралдажылгазын — делегейниң ажылчын шимчээшкининиң чүс ажыг чылдыг төөгүзүнүң кайгамчык улуг ол чаалап алыышкынын, күш-ажылчы бүгү кижи төрелгетенниң чөленгиижин болгаш идегелин үнелеп көрбес кижилерниң үзел-бодалдарының алыс утказы-дыр.

* * *

Амгы үениң революциязының төвүн болгаш амгы үе-чаданың кол чөрүлдээзин марксисчи-ленинчи ёзу-биле аңаа бүрүн дүүштүр тодаргайлап көргенинге үндезилээш, империализмни сый шаварының болгаш бүгү делегей хемчээлинге социализмниң тиилелгезин чедип алырының чаңгыс аай стратегтиг планын делегейниң коммунистиг шимчээшкини 1957 болгаш 1960 чылдарда болган бодунуң Чөвүлел хуралдарынга ажылдап кылган. Ол план болза, дараазында чүүлдерни көрүп турар:

— социалистиг чурттарның болгаш демократтыг бүгү күштерниң каттышкан күженишкиннери-биле империализмни ядролуг дайынга кордаашкынындан ойталаар кылдыр албадаар, улустар аразының харылзааларының бүгү-нинтиниң норма-чижээ кылдыр тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптерин бадыткаар, ынчангаш социалистиг революцияның бүгү талалыг хөгжүүрүнге база социализм идеяларының бүрүн боттанырынга эң-не таарымчалыг байдалдарны тургузар, социализмниң бүгү делегей хемчээлинге бүрүн тиилелгезинге чедир өртемчейге делегей дайынын нинтилелдиң амыдыралындан казырын чедип алыр;

— социалистиг чурттар болза — болдунар-ла шаа-биле эң-не төөгүлүг кыска хуусаада капитализм-биле экономиктиг чарышты тиилеп алыр, делегейниң социалистиг системазын быжыглаар болгаш калбартыр, амыдыралдың бүгү-ле адырларының талазы-биле капиталистиг чурттардан бүрүн артык күштүг чорукту чедип алыр болгаш социализмниң бүгү делегей тиилелгезинге шиитпирлиг байдалдарны хандырар, контрреволюцияны дашкаар үндүрүп нептередир чорукту моондактап дуглаар, революцияже көдүрлүп үнген улустарга мораль, политика болгаш материал талазы-биле деткимчени көргүзер;

— империалистиг лагерьде революстуг күштер болза — делегейниң социалистиг системазының чедиишкиннеринге даянмышаан, тус-тус чурттарның тодаргай байдалдарынга дүүшкен демиселдиң хевирлерин ажыглап база социализмче революстуг шилчиишкининиң тайбың болгаш тайбың эвес оруунуң болдунарын барымдаалап көрбүшаан, империалистиг ёзу-чурумнарга удур тулчуушкунну улам-на шиитпирлиг калбартыр;

— национал-хосталгалыг шимчээшкининиң революстуг күштери болза — социалистиг делегейниң деткимчезинге даянмышаан, колониализмге, империализмге удур согуушкуннарны күштелдирер, бүгү-ле аргаларны, оон иштинде чепсектиг демиселди ажыглавышаан, колониалдыг мөлчүлгеден хосталыышкынны чедип алыр, а политиктиг хамаарышпас чорук чаалап алдынган черге, ону быжыглаар, боттарының чурттарының экономиктиг тускайлаң чоруун чедип алыр, социалистиг кады найыралдажылганың күрүнелери-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы сайзырадыр, империализмге база феодализмге удур революцияның эчизинге чедир чорударынче болгаш хөгжүлдениң капиталистиг эвес оруундува шилчип кирериниче угланган социал чаартылгаларның бүгү национал программазын баттандырар;

—социалистиг чурттар болгаш сайзырангай капиталистиг чурттарның ажылчын ангызы болза—империализмниң аспаандан бүрүн хосталыры дээш, капиталистиг үе-чададан чайлавышаан, социализмче шилчиири дээш аныяк национал күрүнелерниң улустарының демиселинге каттышкан күженишкиннер-биле дузалаар.

Бо бүгү чүүлдер болза, делегейниң революстуг күштериниң капитализмче шавар халдаашкынының стратегтиг планы болуп турар. Кижи нинтилелиниң хөгжүлдезинге социалистиг системаның шиитпирлиг ролюнуң өскениниң идеязын ол планда эң-не тодаргай айытканын билип алыры берге эвес.

Амгы үе-чаданың төп черинде делегейниң ажылчын аңгызы болгаш оон кол артынези—социализмниң делегей системазы туруп турар дугайында өөредигни херекке албас чорук—ол дээрге, Декларацияның база Медеглелдиң чиңгине шугумундан чайлааны, империализмниң делегей системазын чылгча шаварынче угланган революстуг болгаш демократтыг бүгү шимчээшкиннерниң чаңгыс эвиниң кол негелдезин тоовааны ол-дур.

Коммунистерниң чаңгыс эви—ол дээрге, хамыктың мурнунда эчис сорулгаларның чаңгыс эви, идеяның чаңгыс эви, ол дээрге, марксизм-ленинизмге шынчы чорук, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң программалыг өөредиглеринге шынчы чорук дээрзин, Ленинниң тургусканы база кижизиткени СЭКП кончуг эки билир. Чаңгыс эпти быжыглаарынче угланган оон өске орук чок.

А. ЧЕРНЯЕВ.

Болгарияның национал делгелгезин ажыдарының бүдүүзүнде

МОСКВА. (СЭТА). Москваның «Сокольниктер» деп культура болгаш дыштанылга парыгынга августуң 15-те Болгарияның национал делгелгези ажыттынган. «Болгария социализмни тургузуп турар» деп эгенің адаа-биле ол делгелгени чорудуп турар. Келген кижилерни хүлээп алырынга ында бүгү-ле үүлдер белен. Акыдыңма улустуң чаа амыдыралдың тургузуушкуунга чедип алган недергей улуг чедиишкиннериниң дугайында херечилеп турар хөй санныг экспонаттарны павильонарда болгаш ажык шөлдерде делгээн.

Делгелгеге бир дугаарында совет болгаш дыштыкы корреспондентилер барып чораан. Болгар-совет кады ажылдажылганың хөгжүлдезим делгелге кадбаа-биле болгаш тодаргайы-биле көргүзүп турар деп, ооң директору И. Г-видов парлалга конференциязынга дыңнаткан.

Баштайгы болгар делгелгени Москвага 1950 чылдя эрттиргем. Ол үеде делгелгениң экспонаттарынга колдуунда-ла көдээ ажылагыйның болгаш чиик үлетпүрүмүң чедиишкиннери делген көргүскен турган. «Болгария социализмни тургузуп турар» деп делгелгеге келген кижилер чүрттүң экономиказынга болган улуг өскерилгелерни көөр — ам үлетпүр кол черни эзеп турар.

Болгарияга электроэнергия будурулгези 1962 чылда 1948 чылбиле деңнээрге, он катап көвүдээнин, руда тывыжын киништир кара металлургия — 117 катап, өңнүг металлургия — 14 катап, машина тудуунуң үлетпүрү — 13 катап, химияныы — 18 катап көвүдээнин чугаалаарга-ла четчир. Ам Болгарияның көдээ ажылагыйында 45 муң хире тракторлар, он муң хире комбайнар бар болуп турар. Социалистиг ниитилел тургузуу көдээге түюлунга чедир тиилээн. Эрткен 19 чылдарның дургузунда көдээ ажылагыйның продукциязы ийи катап көвүдээн, мал ажылының талазы-биле — бүдүн чартык катап көвүдээн.

Өөредилгени, культураны, уран чүүлдү хөгжүдеринде улуг чедиишкиннери делгелгениң хөй санныг экспонаттары тодаргай көргүзүп турар.

Болгарияның экономиказының хөгжүлдези Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның бүгү талалыг дузалаамчызы чок турган болза, болдунар арга чок деп, И. Давидов медеглээн.

Москва Керээзинге чаа ат салыышкыннары

Даштыкы күрүнелериниң туктарын аскан машиналарны Москвада Алексей Толстой кудумчузунга август 13-те база катап көрүп болур турган. Ол болза Совет Эвилелинде дипломаттыг төлээлекчи чергелериниң баштыңнарының ССРЭ-нин Даштыкы хереқтер министерствозунуң түскай бажыңынче бар чорууру ол. Олар агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектин шенелделерин хоруур дугайында Керээге каттыжарынга янзы-бүрү чурттарның чазактарын төлээлээннер.

Мурнуларгы хүннердегизи мынкаш, Керээге ат салыышкыны бажынның барыын талакы чазгынында ак мрамордан кылган залга болган. ССРЭ-нин Даштыкы хереқтер министерствозунуң чингине секретары Б. Ф. Подцероб, ССРЭ-ниң ДХМ-нин кылдистер эргелекчилери элчиннер-биле кады хары угда залга кирип келген. Керээге ат салыышкын үезинде совет болгаш дыштыкы журналистер олурушкан.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектин шенелделерин хоруур дугайында Керээге ат салыры ноке-даа күрүнелерге ажыктыг дээрбин Б. Ф. Подцероб чугаалаан. Бүрүн эргелиг төлээлекчилерге ол байыр чедирип, ат салырын эгелээринче оларны чалаан.

Керээге бодунуң чазааның мурнундан ат салган Ирак Республиканың ССРЭ-де элчини Фейсал Х. Хайзарәнниң медеглээни болза, тайыңга ынакшылдыг улустар бо Керээге байыр чедирип, ядролуг шенелделерни шуут хорууругна болгаш ядролуг курлавырларны уруткаарынга ол чедирер дээрзинге идеген турар. Бо Керээ болза чепсегленииишкинни бүтүнүнги болгаш бүрүн дүжүрер дугайында дугуржулганы чедип алырынче оруккa дээштиг базым болурунга тайбыга ынакшылдыг улустар база идеген турар. Ирак Республиканың чазаа бо Керээге ат салыр талазы-биле өске-даа чурттарга каттышпаан, күрүнелер аразында бүгү харылзаалаарга ооң өзүзу тергиидээн турарынга күзелин айтып турар.

Оон дараазында Керээге ат салган Йемен Араб Республиканың ССРЭ-де элчини Али Сейф аль-Хауляни болза, ядролуг шенелделерни хоруур талазы-биле бо чамдык-кезик хемчегларнин соон дарый делегейниң чырын айтырыгларын шиитпирлээринин оруунга эң дээштиг базымнар болдунар, ол базымнар болза ак-сеткилдиг күзелдин байдалдарында чепсегленишкининги бүгү-нииги болгаш бүрүн дүжүрериниң кара чангыс аргазы болгаш магадылалы болур деп медеглээн.

Тайбын — ол дээрге чер кырының бүгү кижилериниң күзеп чоруур алыс күзели-дир деп, элчин үргүлчүлеп чугаалаан. Ол ыдыктыг эчис сорулгаже шыңгыы болгаш ак-сеткилдиг чүткүп чоруур кандыг-даа чазак оран-делегейниң улустарынга хамыктын чоок туруп турар. Аныяк революстуг хостуг Йемен Араб Республика амыдыралдың болгаш тургузулганың эргежок чугула болгаш ыяавыла негеттинер негелдези тайбында дээрзинге бүзүреп турар.

Керээге салган база бир ат көстүп келген — Тунис Республиканың ССРЭ-де элчини Фатхи Зухира ат салган. Бо хүлээлгезин күүседкеш, ол доңчу чүве чугаалаан.

Ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында Керээге туниc чазактың мурнундан ат салыр деп улуг алдар мээн үлүүмге оналашкан деп, элчин чугаалаан. Тайбынче чүткүлдүг улустарның бүгү күзел-соруун долу эвес-даа боттандырып турар болзажок, бо Керээ чепсегленииишкинни бүгү-нииги болгаш бүрүн дүжүрериниң оруунга улуг болгаш чугула базым болуп демдеглеттинип турар.

Москвага атомнуг үш улуг күрүнелериниң аразында ат салган Керээ кижи төрелгетенге өөрүшкүлүг перспективаларны ажыдып турар деп, элчин демдеглээн. Н. С. Хрушевка, Дж. Кеннедиге болгаш Г. Макмилланга президент Бургибаның чоруткан күзээшкиннерин база катап айтырын болгаш чүректиң эң ханызындан байырыынны чедирерин Туниcтиң чазааның болгаш улузунуң мурнундан күзеп тур мен. Керээге ат салган үш күрүнелерниң тайбынче чүткүлү болгаш шиитпирлиг чоруу чепсегленииишкинни бүгүнүнги болгаш бүрүн дүжүреринче оруктa арткан моондактарны ажып эртеринге чедирер дээрзинге бүзүрээр бис.

Великобританияның ССРЭ-де элчини сэр Хэмфри Тревельяның столче чалаан. Керээге каттыжарын Ямайканың, Тринидадтың болгаш Тобагонуң чазактарын ол төлээлээн. Ол үнүдүг хүлээлгени күүседкеш, элчиниң чугаалааны болза:

— Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хорууp дугайында Керээге Ямайканың төлээлекчилери бөгүн Вашингтонда болгаш Лондонда база ат салып турар. Дүүн Тринидадтың болгаш Тобагонуң төлээлекчилери Лондонга бо Керээге ат салганнар, оларның төлээлекчилери Вашингтонга база-ла ат салган боор деп бодап турмен.

Маңаа, Москвага, оларның мурнундан Керээге ат салбышаан, сэр Хэмфри Тревельяның медеглээни болза, делегейниң чугула дугуржулгазынга киржиринге чүгле Ямайканың, Тринидадтың болгаш Тобагонуң чазактарының болгаш улустарының күзелин эвес, харын база бо Керээ эң ажыктыг киллыр боттанган турарынга бүгү кижилерниң күзелин боттандырып турарымны билип турар мен.

Ногаан шепкен-биле шып каан столдуң артында — Ливан Республиканың ССРЭ-де хереқтеринге түр бүзүреттирген Н. Файад, Керээге ат салгаш, ол база-ла доңчу чүве чугаалаан.

Ядролуг шенелделерни чорударындан өйталаар чорук Ливанга улуг көгарал эвес болбайдан. Ындыг болза-даа ядролуг шенелделерни чамдык-кезиктеп хорууp дугайында Керээге, ол Керээни ажыллап кылган күрүнелерге, анаа ат салган күрүнелерге каттыжары бистерге аас-кежик болур-дур.

Совет Эвилелиниң, Американың Каттышкан Штаттарының болгаш Великобританияның чазактарының баш удур алган күжениишкиннерин ливан улус бедии-биле үнелеп көрүп, ол дээш оларга хүлээп көрүүшкүнүн илергейлеп турар деп, элчин чугаалаан.

Ооң дараазында Сирий Араб Республиканың ССРЭ-де элчини Джаудат Атаси бодунуң чазаан төлээлээнин өзугаар Керээге каттышкан. Улустарының болгаш чазактарның тайбынга ынакшылдыг күжениишкиннерин агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектин шенелделерин чамдык-кезиктеп хорууp дугайында Керээни аргалыгла болза дээре күүседиринче угландырар ужурлуг деп, ол демдеглээн. Ынчаарда ол чорук бүгү кижи төрелгетенге ажыктыг хөй чүүлдерни бээр.

Керээге ат салыышкыны доозулган. Б. Ф. Подцероб дипломаттарга чылыг байыр чедирип турган. Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектин шенелделерин хорууp дугайында Керээге төлээлекчилери ат салган чурттарның саны база катап көвүдээн деп, ол чугаалаан. Тайбынның хереэнге база бир салыышкын кылдынган.

Москвага август 13-ке чедир Керээге 44 чурттарның бүрүн эргелиг төлээлери ат салган.

Керээге өске-даа күрүнелернин ат салыышкыны дараазында хүннерде үргүлчүлээр.

(СЭТА).

ГДР-ниң соңгулда комиссиязын тургускан

БЕРЛИН. (СЭТА). Партиялардан, хөй-нииттинiң массалыг организацияларындан болгаш ажылчы чоннарның хуралдарындан киргилээн саналдарны үзүгаар, ГДР-ниң Күрүне чөвүлели улус палатазынче болгаш чер-черниң улус төлээлеттирилгелеринче соңгулда талазы-биле нииттi республиканың соңгулда комиссиязын тургузар дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Немец ажылчын шимчээшкинниниң сураглыг ажылдакчызы, фашизмге удур чажыт демиселдиң киржикчизи—Бернард Кеннин комиссияның даргазынга бадылаан.

Комиссияның составынга Э. Хонеккер, Ф. Эберт, А. Норден, К. Хагер, Г. Грюнеберг, Г. Миттаг, Г. Хоман, Г. Гитшинг, Г. Рич, М. Герлах, Х. Шуман, Х. Браш болгаш өскелер-даа кирген.

—o—

Национализация дугайында декрет

КАИР. (СЭТА). 276 үлетпүр болгаш транспорт компанияларын национализастаар дугайында болгаш ажыктыг казар байлактарны дилеп тыварынга болгаш казын ажылаарынга хуу сектор-биле чаргаа керээлерни күш-нок болдуруп дүжүрер дугайында чазактың элээн кап декреттерни Египеттиң солуннары парлап үндүрген.

Ол декреттер болза хөй-нииттiнiң секторун быжыглаарының оруунче чаа улуг базым болган деп, КАР-ның үлетпүр министри Азис Сидки чугаалаан. Декреттерде айтыынган компанияларны кириштирбеске, хөй-нииттiнiң сектору ам безин чүрттүң бүгү үлетпүр продукциязының 68,3 хуузун берип турар деп, Александрийге болган парлалга конференциязынга чүве чугаалаан, ол медеглээн. Чүгле эрткен чылдың дургузунда хөй-нииттiнiң секторунга үлетпүр будурулгези 19,2 хуу өскен, ынчаарга хуунуң секторунга ол чүгле 8,4 хуу өскен. Хөй-нииттiнiң секторунда 289 муң ажылчыннар ажылдап турар азы Египеттиң бүгү үлетпүр ажылчыннарының 40 хуузу болуп турар.

Пос-таавының 69 компанияларын, аъш-чем үлетпүрүнүң 74 компанияларын, полиграфияның болгаш химияның 65 компанияларын, тудуг материалдары будурүп турар 16 компанияларын, транспорттуң 43 компанияларын чаа декрет-биле национализастаан, оларның нииттi капиталы 5 миллион египет фунт болуп турар. Ынга чедир-ле капиталдың чүгле кезин күрүнениң болуп турган, бүгү зраб чоон чүкке сураглыг «Идеал» деэн ышкаш шак ындыг улуг компанияларны бүрүнү-биле национализастаан.

КАР-ның хуу сектору бодунуң туруштарын чоорту чидирип турар. Бөлүү-биле садыглаар бүгү-ле садыгны хуу сектордан алырының дугайында чазактың шиитпирин Каир парлалгазы чоокта чаа дыңнаткан.

Индий парламентиниң сессиязында

ДЕЛИ. (СЭТА). Август 13-те Делиге Индияның парламентизиниң эдлечглиг сессиязы ажыттынган. Индияны чанчыл болган нейтралитеттиг оруундан тайзыр болгаш ону барыын талакы күрүнелериниң агрессчи шериг блоктарынче киир тырттарын оралдажып турары, чүртте реаксилыг күштериниң идепкейжи чоруунун өзүп турарының байдалдарында сессия бодунуң ажылын эгелээн.

Парламентиниң ажылынын баштайгы хүнүнде-ле барыын үзелдиг оппозисии партияларның блогу Джавахарлал Нерунуң чазаанга бүзүреве чоруктуң дугайында айтырыгны, ооң албан-дужаалыңдан дүжерин негевишаан, парламентиниң улус палатазынга чугаалажып көөрү-биле киирген. Бо айтырыгны хүн чурумунга киирер дугайында саналлы улус палатазының 72 депутаттарының бадылаапы-биле деткээн (парламентиге чугаалажып көөр кылдыр айтырыгны киирерiнге 50 бадылаашкын негеттинип турар).

Мынчангаш хамаарышпас Индияның төнүүзүнде эң-не баштай парламент Дж. Нерунуң чазаанга бүзүреве чоруктуң дугайында айтырыгны чугаалажып көөр апарганы ол.

Индияның Коммунистиг партиязының парламент фракциязы чазакка бүзүреве чоруктуң илергейлээн дугайында бодунуң резолюциязын киирген.

Бодунуң резолюциязынга парламентiниң коммунист депутаттары Калькуттада бүгү-индий радионуң радиостанциязындан «Американың үнү» станциянның дамчыылгаларын чорудар дугайында индий-америк дугуржулганы, Индияның, АКШ-тың болгаш Англияның шериг-агаар күштериниң өөредилгезин Индияның девискээринге кады чорудар дугайында чазактың шиитпирин шүгүмүүлеп турар. Чазактың бо базымнарын каяа-даа каттышпастын чанчыл болган индий политикадан чайлааны кылдыр Коммунистиг партия көрүп турар.

Индияның ажылчы чоннарының амыдырал деннелинче шаап халдаашкынга, өртектериниң аарташкынынга болгаш үндүрүг онаалдазынын аар-берге үүргезинге удурланышкынны Индияның Коммунистиг партиязының фракциязы кодуруп үндүрген. Ол үндүрүглернин үүргези улус массаларның эктинге салдынып турар.

Индияның Коммунистиг партиязының парламент фракциязының резолюциязын парламентiниң 36 депутаттары деткээн. Резолюция бадылаашкынның негеттинер саның албаан чүве болганда, ону парламентиге чугаалажып көөр кылдыр киирбейн барган.

Артуро Ильиа— Аргентинаның президентизи

НЬЮ-ПОРК. (СЭТА). Аргентинаның Национал конгрези август 12-де болган тускай хуралынга Артуро Ильяны чүрттүң президентизинге бадылаан дээрзин ЮПИ агентилелдiң корреспондентизи Буэнос-Айрестен дыңнадып турар.

Браззивильде болуушкуннарга хамаарыштыр

ПАРИЖ. (СЭТА). Шаанда Франциязны турган Конгонуң найысылалы Браззивильге бүгү-нииги ажыл соксадыышкынын чарлаан ажылчыннарның улуг хөлээшкиннери чоокта чаа болган. Хоорайда дүшкүүрлүг байдал хевээр артпышаан. Франс Пресс агентилелдiң дыңнадып турары-биле алырга, президент ордузун долгандыр броневиктерни тургускан, чазак шеригларни оңгулар казып, пулеметтарны тургузуп турар. Хоорайның кудумчуларында шеригларниң болгаш полициянын отрядтары таннындан чоруп турар.

• • •

НЬЮ-ПОРК. (СЭТА). Ассошиэйтед Пресс агентилелдiң корреспондентизиниң Браззивильден дыңнатканын ёлүтаар алырга, ажыл соксаткан ажылчыннар биле жандармнарның үскүлежиишкининиң үезинде 5 кижи өлүрткен болгаш 12 кижи балыглаттырган. Жандармнар карак чажы төгүлдүрер газтыг граналаларны ажылчыннарже октап, боолап турган.

ЧҮГЛЕ СӨС КЫРЫНДА ДЕМОКРАТТАР

ЛОНДОН. (СЭТА). Рейтер агентилелдiң дыңнадып турары-биле алырга, Британ Гвиананың премьер-министри Черди Джаган ооң чазаан дүжүрер, конституцияның күштүг болурун арада соксадыр азы чазакты ажык чок байдалга тургузар соңгулда системазын доктаадыр дээш иштики болгаш даштыкы күштернин оралдажышкыннарын буруу шапкан.

Бо үүлгедиглерни «демократияны чүгле сөс кырынга хүлээп көрүп турар кижилер» улустуң күзел-соруунга чөрүштүр кылып турар дээрзин Джаган чугаалаан.

Каттышкан Штаттар барын бомбүрзекке социалистиг чазактың азы шиитпирлиг болгаш чугула реформаларны амыдыралга чорудар деп хүлээлгени берген чазактың (бир эвес ол чазактың хостуг соңгулдага соңгаанда безин) догуннаарын күзевейн турар деп, Джаган айыткан. Каттышкан Штаттарның политиказы «ындыг чазактарны коргударында» болур-дур.

—o—

Артуро Ильиа— Аргентинаның президентизи

НЬЮ-ПОРК. (СЭТА). Аргентинаның Национал конгрези август 12-де болган тускай хуралынга Артуро Ильяны чүрттүң президентизинге бадылаан дээрзин ЮПИ агентилелдiң корреспондентизи Буэнос-Айрестен дыңнадып турар.

МУРНУУ ВЬЕТНАМНЫҢ УЛУСТУҢ ХОСТАЛГА КҮШТЕРИНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның «Хосталга» деп информас агентилелiниң болгаш радиозунуң дыңнадыын барымдаалзаш, вьетнам информас агентилелiниң дамчыдып турары-биле алырга, сөөлгү үеде Мурнуу Вьетнамның улустуң хосталга күштери боттарының демиселинге чаа чедиишкиннерни чедип алган.

Июль 22-де Тху-Дау можуга улустуң хосталга күштери чазак шеригларининң батальонун чыыча шапкан болгаш 100 хире кижини үзүткап, 50 кижини балыглаан. Ол-ла можуга вьетнам патриоттар Ка-Нада албадал лагеринче халдаашкын кылгаш лагерьнин 14 таннындарын өлүрген.

Июль 27-де Као-Ланге олар чазак шеригларининң ротазының камгалап турган таннындыл черин эзеп алган. Анаа дайынның 50 солдаттарын үзүткап чок кылган.

ЧЕМПИОНАТ ЧҮРЛЕГЕНИҢ ЧЕРЛЕРИ

МОСКВАЧЫЛАР МУРНУНЧЕ ҮНҮПКЕН

Спартакиаданың ниити команда санынга Украинаның болгаш Москваның шилиндек командалары хөй хүннерде ачыр-дачыр чоруп келген. Эрткен ийи спартакиаданың чемпионнарны үжүртел турган украиннерге бирде чыпшыр чоокшулап кээп, бирде олардан чыдып каап турганнар. Ынчаарга августуң 12-де түнелин санап үндүрерге, найысылалдың командазы чартык сан мурнай берген болган. Москваның шилиндек командазы 504,5 санныг, украинчилер амдыызында 504 санны алган.

Спорттуң он алды хевирлериниң төлээлекчилери чаа алдын медальдарны ойнап алыр даэш, августуң 13-те стадионнарже чорупканнар.

Украинаның командазынга спартакиаданың эгези чедимче чок болган: шаандан тура эки ойнап келген Л. Барбиер биле Г. Крокопенко түнелге четпейн үнген. Ынчалза-даа курлавырда аныяктар — В. Яковлева, Ю. Громако, А. Румянцева олар арткан.

Алдын медаль дээш демиселче Валя Яковлева бир дугаарында киргеп. Баттерфляйлыг 100 метр чер— белен эвес дистанция. Ынчалза-даа 16 харлыг львовчу школачы 50 метр дурттуг оруктy ийи катап хамыктан дүрген «ужудуп» арткен болгаш чемпион болу берген. Львовчу эштикчилернин чанчылы бо спартакиадагаа шак ынчаар быжыглаттыынган.

ХОСТУГ ХҮРЕШ

Хостуг хүреш талазы-биле Туркменияның командазының эң аныяк киржикчизи — Мары хоорай чурттуг, 21 харлыг, энергопоезд машинизи А. Дьячепко. Таварышкан дугаар ёзугаар ооң баштайгы онаа ССРЭ-нин чемпиону Е. Телеев болган. Туркмен спортсмен дораан-на октадып каар боор деп хөй-хөй кижилер ынчаар бодап турган. Сегиржип алышкын соонда, мастер биле бирги разрядчының аразында ойнап адган баллдар саны рекордчу болуп 2951 санга четкен. Ынчалзажок дүржулгалыг Тедеев бодунуң онаан октап шыдаваан.

Өске бирги разрядчы — Азербайджандан келген 119 килограмм деңзилиг, мөге эр Г. Ундилашвили литва мастер А. Маузаны дораан-на октап каан.

Дыка хөй аныяк атлеттер азербайджан эрге додаарга, дүржулгалыг спортсменнерни октап шыдаваннар. Бирги хүнде болган эң чиик болгаш чиик деңзилиг мөгелерниң он алды сегиржип алышкынынга он дөрт хоочун мөгелерниң тиилелгези-биле доозулган.

СПЕЦИАЛИСТ ДААП БОДАВАЙН БАРГАН

Челябинскиден келген Гайнан Сайдхүтжинни сүрүштүр финишче кел чораан ленинградчы Анатолий Олизаренконун дугайын «тиилекчи чоруп ора» деп, спорттуң алдарлыг мастери Владимир Прошин чугаалаан. Кажан чарлапканда, Олизаренконун түнелим — 1 шак 15 минута 21 секунда болган, а чогум тиилекчи финиште шагда-ла чедип келген турган. Ол болза, Казахстандан келген Михаил Калинкин-дир. 50 километр ырак черге түс-түс спортчуларның маргылдаазы шак ынчаар хенерген доозулган. Чемпионуң эрткен үези — 1 шак 15 минута 01 секунда.

Маргылдаага бүгү күштүглер, оларның иштинде Капитоновтан өскези чоокта чаа болган делегей чемпионадының киржикчилери бар.

УЛУГ ТЕННИСТИҢ РЕСПУБЛИКАЗЫ

Теннисчилерниң спартакиада турниринге бирги черни Эстонияның командазы эзлеп, москвачыларны 9:3 санга удуп алган.

Бо тиилелге кымны-даа онза кайгатпайн турар: Эстонияда теннис— бирги номернин спорту. Ону «кызыл корттарның болгаш ак мачилерниң республиказы» деп үргүлчү адап турары анаа эвес. Теннис корттар чок хоорай азы сүүр Эстонияда чок, а Таллинде олар он-ону-биле санаттынып турар. ССРЭ-нин алдарлыг тренери Э. Крееге баштаткан республиканың тренерлери чүгле массалыг болур чорукту эвес, харын база «сылдыстарны» белеткээрин чедип ап шыдаан.

Эстон мастерлер Т. Лейус, Я. Пармас, Т. Киви ам бүгү чүртте сураглыг апарган. Ынчалза-даа тиилелгени чүгле олар чедип алган эвес, команда аныяк ойнакчылар Т. Сооме, М. Кулль, Н. Хилпп, П. Лаппболгаш Юхвельт олар боттарының командазынга хөй санны немеп берген-неp. Эрткен ийи спартакиадаларның теннис маргылдааларының тиилекчилери — москвачылар-биле финал маргылдаага онза күжениишкиннерни үндүрери негеттинип турган. Ынчалзажок эстон спортсменнер маңаа база-ла эки түнелдерни көргүскеннер. Лейус-Егоровту, Кулль—чүрттүң он дээре теннисчилеринге хамаарлыг турган Асписованы, а Киви биле Сооме Дмитриеваны болгаш Асписованы тиилээн. Эстонияның кыстары 5:1 санга удуп алган.

ЧУРУКТА: Москвага ССРЭ-нин улустарының III спартакиадазының байырлалдыы-биле ажылыышкыны — тук тутканнарның байырлалдыг марштыы ажыттынган.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СПАРТАКИАДА

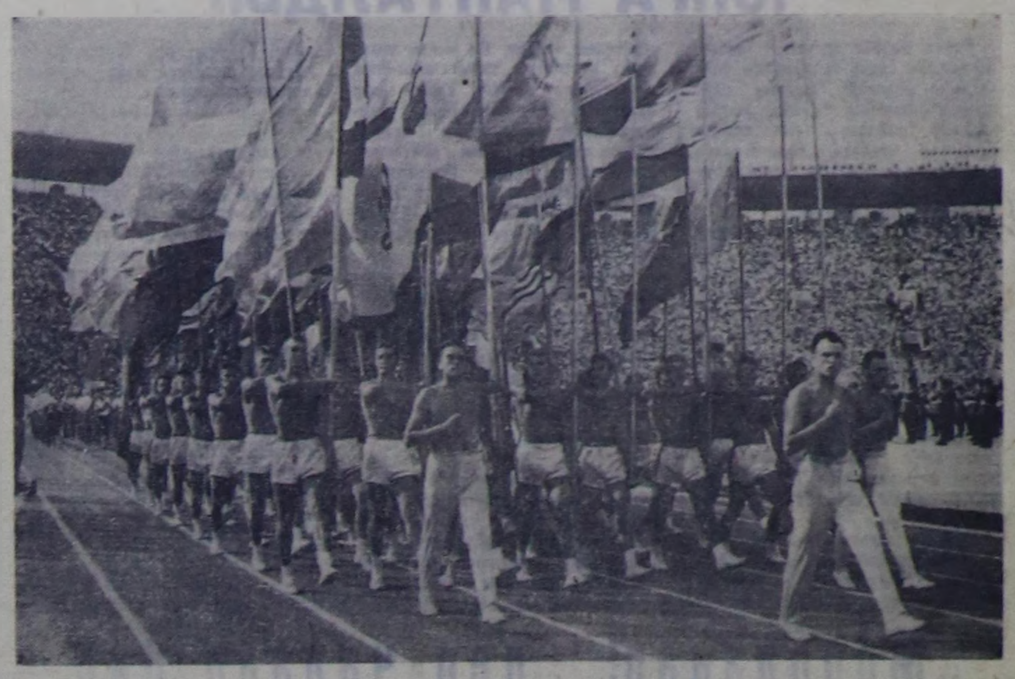

ДИДИМНЕРНИҢ УЖУРАЖЫЫШКЫННАРЫ

ССРЭ-НИҢ АГААР ФЛОДУНУҢ ХҮНҮНГЕ АЛДАР КЫЛДЫР

Августуң 18—ССРЭ-нин Агаар Флодунун Хүнү. Байырлалга адаган кылдыр, коммунизм тургузуушкунунга биистин чүртүвүстүң чедиишкиннериниң дугайында, ужар чүүлдү хөгжүдеринге, космосту шингээдип алырынга чедиишкиннерниң дугайында, хамааты дайынның болгаш Ада-чүрттүң Улуг дайынының чылдарында совет авиаторларның маздырлыг чоруктарының дугайында илеткелдерни болгаш лекцияларны хоорайларда, суурларда, шериг кезектеринде номчуп турар.

Бо хүннерде ДОСААФ-тың областарда, крайларда, республикаларда аэроклубтарынга кижилер онза хөй кээп турар. Ында өөредилге-спорт аэродромнарында самолёттарнын болгаш агаар корабльдериниң модельдеринин моторлары эртенден кежээге чедир үзүктел чок диринейнин турар. Мотор чок аппараттар — планерлер ак-көк дээрде кылыйтып турарлар. Спортсмен-ужудукчулар, планеристер болгаш «биче ужар чүүлдүн» тургузукчулары боттарының мергежилин көргүзүп турардар.

ССРЭ-нин Камгалал министерствозунун, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелининн чанында Хамааты ужар чүүлдүн кол эргелелиниң, Москваның партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилеринде каттыжан, ССРЭ-нин Агаар Флодунун Хүнүнге холбаштыртан хуралы августуң 17-де болур.

Самолёт спортдунуң чалазы-биле чанчыл болган Бүгү-эвилел маргылдаазы Күйбышевке ажыттынар, ве-толёт спортунун талазы-биле ССРЭ-нин болгаш РСФСР-ниң бирги черлерээш маргылдаа Ярославльге эгедээр. Ужар чүүл спортунун улуг байырлалдары Волгоградка, Ульяновскиге, Свердловскиге, Каланьга болгаш өске-даа хоорайларга болур.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, чаашкын шоолуг эвес. Республикага динмирээшкиннер болуп магатчок. Хат кошкактан өйтавынга чедир, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: республикага — 23 — 28, а Кызылга — 26—28 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Ынчы ыттар эзлеринге дыңнадыг

1963 чылдың август 18-те, дыштанып хүнде, эртенгинин 10 шакта хоорайнын Гастелло аттыг культура болгаш дыштанылга парыгынга анчы-тывыш ыттарын хынаар делгелгени республиканың анчылар, балыкчылар ниитилели организастаар.

Эң эки болгаш уксаалыг ыттарның ээлерин өртектиг чүүлдер-биле шаңнаар болгаш дипломнарны тыпсыр.

Эштер анчылар, анчы ыттарның сонуургакчылары! Боттарыңарның ыттарыңарны делгелгеге эккээп көрүнер! Делгелгеге киржир ыттарның баштайгы бүрүткелин Тыванын анчылар, балыкчылар ниитилелинге чорудар. Адрези: Кызыл хоорай, Оюн Күрседи кудумчузунда № 82 бажында. Телефон № 22-55.

ДЕЛГЕЛГЕ КОМИТЕДИ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга программалар 10.40. «Кады чоруур Маня» 11.40, «Неваның аялгалары» 1.20, 3.30, «Орус хуулгаазын» (2-ги серизы) 5.40, 7.50, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Иван Бровкин хур черде» 11.15, 1.15, 3.15, «Орус хуулгаазын» (2-ги серизы) 5, 7.10, 9.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Гитаралыг уруг» 2.30, «Анна бажын билипкен» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Калиновая роша» 3.15, 9.15, «Доозулбаан тоожу» 5.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Алдын өг» 10, «Он алдыгы час» 5, 7, 9 шактарда.

Киномеханиктер курузунга өөренирин күзээн кижилерни хүлээп алырын Тыва АССР-ниң Культура министерствозунуң кинофикация киллизи чарлап тур. Курска өөренириниң хуусаазы 5 ай. Өөредилге сентябрь 5-те эгелээр. Өөренирин күзээннер мооң адаанда адрестеп билип ап болур:

Кызыл хоорай, «Найырал» кинотеатр, кинофикация киллизи.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкпп — Кравченко будумчузу, бажын № 3 тел-фоннары: Редакторнун 24 — 63, редакторнун оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеологпа киллизиннн 37 — 13, харылсалгалыг секретарының 23 — 35, көгээ эжыл-агый будурулгезинин болгаш партийжи амыдырал киллизининн 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр будурулгезинин болгаш партийжи амыдырал киллизининн 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көгээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистеринин 21 — 27. Информацпя киллизинин 20—60. бухгалтерияның 31—75. корректорларның 21 — 47, солуп келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01402. Чагыг № 122. Культура министерствозунун типографиязы

Бүгү күштү чаа дүжүттү чидириг чокка, дүрген ажаап алырынче!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үнезилеттингеш

ШЫН

1963 ч.
АВГУСТ
17
СУББОТА
№ 195 (5599).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Соведининг болгаш Министрлер Чөвүлелининиң органы

Өртээ 2-көп.

Хову турлаа—ажылдың төвү

Бистин республикабыстың колхозчулары, совхозтар ажылчыннары ажыл-агый—политиктиг ийи чугула соруулганы шинтпирлээр. Ол болаш чиргинин малынга быжыг чем-суурну тургузары болгаш дүжүт ажаап алышкынын эң кыска хуусаада чидириг чокка чорудуп, күрүнеге тараа садарының хүлээлгезин долдур болгаш ажыр күүседири болур. Бо соруулганы чедиишкиннит шинтпирлээри кижилерден, ховуда ажылдап турарларның культура-амыдырал хандырылгазын канчаар организастаанындан улуу-биле хамаарыжыр.

Республикада мал чемнериниң белеткели түлүктээн болгаш тараа культураларының ажаап алышкыны чамдык районнарда эгелээн. Хоруда ажылдап турарларның кол чери оларның чурттаар, чемненир, ыштанып, хостуг шактарында ойнап хөглээр чери хову турлаа болур. Ынчангаш партия комитеттериниң, райкүүскомнарның, бүдүрүлге эрелеттериниң соруулгазы болза, ховуның ажыл-ишчилериниң культура-амыдырал хереглелдерин үлегерлиг тургузарынче боттарының кичээнгейин күштелдирери болур. Хамыктың мурнунда хову турлагларын чогууру-биле дерип, аъш-чемни хүлээп, кадагалаар, кылып белеткээр черлерин, кижилериниң ыштанып, үдуурунга таарымчалыг байдалды баш бурунгаар бодамчалыг белеткээри өргежок чугула. Хову турлаа бүрүзүнге чунар бажын, чугунар черлер, чылыг суг тургулуг турар ужурлуг.

Таңды районнуң дүржүлге станциязында болгаш Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунда бо байдал багай эвес болуп турар. Часкы тарылга үезинде Таңдының «Межегей», «Элегес» совхозтарының бүгү бригадаларынга чиик өртектиг, эки амзавның чемнерни үргүлүг кылып турганы ышкаш кылдыр хову турлаанга колхозчу, механизатор бүрүзүнге ынчаар байдалды тургузары өргежок чугула. Хову турлагларында столовыалыны эки повар кадрлар-биле болгаш продуктулар-биле хандырары ажыл-агый удуртукчуларының хүлээлгези болур. Малга чемнер белеткелиниң үезинде «Сут-Хөл» болгаш «Улуг-Хая» совхозтарда сиген белеткелчилерниге продуктулар чедирерни үзүктелдирип турганы ышкаш коруктарны дүжүт ажаап алышкынының үезинде болдурбас ужурлуг.

Ховунуң ажыл-ишчилерин нинтиниң чемнери-биле хандырарынан аңгыда, хүн бүрү хереглиг саван, оттуг-чыш, кондитер кылгылары, газтыг сугнар чижектиг бараанналары, тараа хүлээп алыр черлер болур ужурлуг. Бо ажылга партия, комсомол активин, Советтерниң депутаттарын, көдээ интеллигенцияны калбаа-биле хандырар херек. Хову турлагларынга, шаннарга, тараа хүлээп алыр черлерге көскү агитацияны дээштиг кылдыр организастап, хана солуннарын, агитхүүдүстарны доктаамал үндүрүп, хүндүлел болгаш көргүзүт самбыраларын организастап, ол бүгүнү шуптузун кол соруулганы — дүжүт ажаап алышкының чедиишкинниг чорударын, күрүнеге тараа садар хүлээлгени долдур болгаш ажыр күүседирин хандырарынга практиктиг идиг болур кылдыр организастаары эргежок чугула. Трактор, комбайн, жатка, автомашина бүрүзүнүң, кижи бүрүзүнүң бедик бүдүрүкчүлүү чедип алыры — хову турлагларынга партийжи-политиктиг, культура-массалыг ажылдың кол соруулгазы болур.

Ховунуң ажыл-ишчилериниң арасынга социалистиг чарыштыг дээштиг кылдыр тодаргай организастаары ажылдың чедиишкинин хандырар. Бо талазы-биле ажылды «Межегей» совхозка эртекен чылын эки организастаан, бо-даа чылын база багай эвес эгелээн. Ол ажыл-агыйга бригадаларның, звеноларның арасында чарышты беш хонуктап, түстүг кижилерниң арасында чарыштыг хүнүн-не түннеп, мурнакчыларга шилчиир түкчуташтарны, вымпелдерни, шанналарны тыпсыр практиканы эки ажыглап турар. Оон түннелинде бригада, агрегат, кижи бүрүзүнүң ажылы тодаргай көстүп турар. Моон-биле бады чамдык партия организацияларының талазынган хову турлагларында ажылды эки организастаайн турары—чугула соруулганы шинтпирлээрине багай салдар чедирер ээрааш оларның удуртукчулары билир ужурлуг.

Дүжүт ажаап алышкының чогуур өйүнде, чидириг чокка чорудуп, күрүнеге тараа садар хүлээлгени чедиишкиннит күүседири — бистин бөгүнгү эң чугула хүлээлгевис болур болгаш СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш Төп Комитединиң пленумнарының шинтпирлерин амыдыралга боттандырарынга чугула салыышкын болур.

ОРАЙГА ЧЕДИР

Кара-Сугиуң хову турлаанга чедип турувуста, сылдыстар четчи берген. Кааң дээрниң айдыңында турлагдан элээн мяакта бараан-сараан көстүр турган. Ынчалза-даа турлагның арты талазында ийин дүргаар хоорсарыг кызыл-тастыг ажаап турар «СК-3» комбайнарның дүне ажылдаан чыриткызы чүүден-даа артык чайынанып, моторларның даажы диңмиттиг болуп, ховуның мөржмын үреп, кандыг-бир аялгалыг мшкаш үзүктел чок хирииңейнип турганы бистке кончуг магаданчыг болган.

Повар Седова Зинаида Петровна кухнянын бичии соңгазындан бакылап алган, ховуда сылдыстар дег оттарже карак чандыр азбайн көрбүшаан, бистиң-биле кады турлагга келген агрономга болгаш бистерге бодунуң таарзынган сеткилин мынча деп илереттир:

— Бо комбайнарның чыриткыларының чаражын, дүүнгүзүнден-даа артык-тыр, дистинчи бээрге чаражы дам баар. Дүүн кежээ дүмекиниң 12 шак ашкы чедир ажылдаан болгайлар, бо кежээ база мынчаар боорлар.

— Бистиң комбайнерлеривистиң ажылдап турары кандыг-дыр че, атаканап турганы-биле дөмей-ле, тура дүшпес эрлер-дир. Ынчалза-даа кончуг хомудаңчыг чүве бар-дыр, агроном. Чүл дизе, пумкерден тараа соөртүр машиналар чедишпес, тараазы долуп келирге, илдик чок чорун олурган агрегат турун алырга, чүгле комбайнерлер эвес, бистер шуптувус халактаарывының кырында апаар-дыр бис. Суурда шандан кээп турган үш машинавыс хүминүң ийиги чартыында үзүктели берди. Дуу ийи комбайнының анаа турганын көрдүң бе. Колхозта чээрби ажыг чүк машинаазы бар дээр, олар канчал барган? Силерге болгаш колхоз баштаар черинге хомудалывыс улуг!—деп, учётчик В. Хангаев агроном Н. Синткинче шыңгыы көрүп чугаалады.

Шымап-за, тараа соөртүр машиналарның чедишпейн турарының чылдагаанындан комбайнарның анаа туруп алыры хөй. Бригададан суурда төп шаңга чедир 15 километр, ол аразынга үш машина 9 комбайнның бастырган тараазын канчап соөртүп четтигерил? Бо дээрге колхоз баштаар черинің дарый хемчег алыр айтырыы-дыр.

Тараазы долган комбайнар ол хевээр турупкан. Чамдык комбайнар 11—12 шактарга чедир ажылдаан. Оон соонда бичии ыржым болган.

ЭРТЕНГИ АЖЫЛ

Ол хүн орайтагы чедир ажылдазаадаа, комбайнерзер август 15-те эртенгининг 6 шакта-ла хөделп бергеннер. Турлагда үш-үш кылдыр тургузуп каан комбайнарның эртенги ажылын эки-биле ажыглаар дээш, комбайнерлер кол-кол эрлилдерин болгаш ремеңьнерни дыңзыткан, үзеп чагган, чамдыктары комбайнарның кырын, үнер чадаларын, пуливерлерин болгаш тараа төктүр хоолайларын аштап ширбээн, үрелген черлерин эткеп, четпес кезектерин бот-боттарындан суражып алгылаан, бот-боттарынга демчижип дузалашкан, бир чамдык комбайнарны ыңай-бээр шенеп чоруткулаан, өскелеринің моторларын тургузу хөделдирген — черле чай-чапсар чок ажылдап киришкеннер.

Ол аразында септелге машинаазы база чедип келген, чамдык үрелген кезектерни кадаап тудуштургаш тур. Турлаг-даа диңмиттиг-ле.

— Комбайнарны чүге мынчаар үш-үш кылдыр тургузуп алган сиңер?—деп, комбайнер Прокудиндеп айтырдывыс. Ол бистерже хүлүмзүрүп көргеш, мынча диди:

— Үш агрегат бир звено болур чүве. Техниктиг ажаалданы дем-биле кылырда, оларны бир черге тургузуп алыры чугула. Моон соңгаар звено бүрүзүм ийи агрегат кылдыр эдер техниктиг ажаалдазы эгелээн. Комбайнерлер кол-кол эрлилдерин болгаш ремеңьнерни дыңзыткан, үзеп чагган, чамдыктары комбайнарның кырын, үнер чадаларын, пуливерлерин болгаш тараа төктүр хоолайларын аштап ширбээн, үрелген черлерин эткеп, четпес кезектерин бот-боттарындан суражып алгылаан, бот-боттарынга демчижип дузалашкан, бир чамдык комбайнарны ыңай-бээр шенеп чоруткулаан, өскелеринің моторларын тургузу хөделдирген — черле чай-чапсар чок ажылдап киришкеннер.

Ол аразында септелге машинаазы база чедип келген, чамдык үрелген кезектерни кадаап тудуштургаш тур. Турлаг-даа диңмиттиг-ле.

— Комбайнарны чүге мынчаар үш-үш кылдыр тургузуп алган сиңер?—деп, комбайнер Прокудиндеп айтырдывыс. Ол бистерже хүлүмзүрүп көргеш, мынча диди:

— Үш агрегат бир звено болур чүве. Техниктиг ажаалданы дем-биле кылырда, оларны бир черге тургузуп алыры чугула. Моон соңгаар звено бүрүзүм ийи агрегат кылдыр эдер бис. Чүге дизе, үш комбайн чаңгыс черге ажылдаарга, бир машина келгеш, ийизиниң тараазын аппаарга, бирээзи туруп калыр-дыр! Ынчангаш машина катап келгиже чедир ол анаа турар апаар.

Эртенги ажыл бүдүн чартык шак иштинде үргүлүүлээн соонда, повар эртенги чем белем деп чарлай берди. Комбайнерлериниң башкылыы чемнени берген.

Эртенги чемниң соонда ийи комбайн эртекен дүне кескен черинің артыын кезери-биле чорупкан. Оон өскелери турлагга турбушаан. Чүге дизе, агроном Синткин ол эртен орайтап келген болгаш комбайнерлериниң кезер участогун айтып бээрин озалдатканындан мындыг болган. Шынында агрономуңуң хүлээлгези даарта үш кезер тарааны бо үш комбайнерлерге айтып берген турар ужурлуг. Бо талазы-биле агроном түгле шүшпеп ажылдап турар эвес, харын каш минута-даа болза ажылды слададып турар-дыр. Комбайнерлер 9 шак ашканда чаа черде кызыл-тасты кезе бергеннер.

Темпини дүргедедир

ТҮҢНЕЛДЕР БОЛГАШ МУРНАКЧЫЛАР

Каа-Хем районуң «Бурунгаар» колхозунуң Кара-Суг бригадазы дүжүт ажаап алышкынын мурнап эгелээн болгаш ам уеде колхозтуң бүгү комбайнары ында ажылдап турар. Август 14-ке чедир ол бригада 53 га чочак-тараанны, 488 га кызыл-тасты кескен.

Учётчик Хангаев комбайнерлерниң үн самында ажылынын түңнелин көргүзүр самбыразынга бижип турар. Август 13-те комбайнер Г. Прокудин 26,5 ганы кезип азы нормазын 264 хуу күүсеткеш, социалистиг чарыштыг бирги черии эелээн. Оон дараазында комбайнерлер үн нормазын М. Протасов 226 хуу, Н. Рябухин 220, В. Абрамов 170, Ф. Фунтиков 120 хуу күүседип, эки түңнелди көргускенер.

Эртен эрте аттанып чоруткан учётчик август 14-түң түңнелин база үндүрүп эккелген. Ол өүн тараа соөртүр машиналарны саадатканындан чамдык комбайнар 4—5 шак иштинде анаа турганының чылдагаанындан 9 агрегаттың түгле 4-түү нормазын күүсеткен болду.

ТӨП ШАҢДА

Колхозтуң суурунда төп шаңда бо үннерде ажыл хайнышкынныг. Шаңда ажылдың бир үнде ийи эелчег кылдыр тургускан. Бир бөлүк колхозчулар кызыл-тастың «Скала» деп сортун келир чылдың тарылгазының үрезинните арыглап, складтап турар. Август 15-ке чедир арыглаан үрезин 120 тонна четкен. Шаңда бир бөлүк колхозчулар күрүнеге садар тарааны арыглап, машиналарга чүдүрүп турар. Үнда колдуунда хереэженнер ажылдап турар. Олар ускууп демирлер-биле машинага тараа чүдүрген турлар.

— Бо чүдүрүкчүнүң бир демири сынган, анаа туруп берди. Бо машинаны хол-биле долдуруп чадап турарывыс бо-дур ийин. Дуу ийи принцептиг машиналар база келди, оларны канчап долдурар улус бис. Оода бо колхозта мяш хүүрек чок, демир хүүрек-биле тараа бөле эжерге шаңның довураа болганчок сиңирлив бээр-дир—деп, аныяк уруг хыйланып чугаалады.

— Эртен, кежээ-даа канчаар, оода дүштеки чемни бо шаңга тургусса чогуур. Дүште мрак бажыңнарга барып чемненириве хөй шакты эртиирер, орта чем-даа кылып четтикпейн баар улус-тур бис—деп, Чочу Долзат утбай демгизиниге база улажып кагды.

Бо дээрге кончуг шын негелде-дир. Шаңга дүштеки чемни дарый организастаары болгаш изиг, соок сускуину үргүлүү тургузары чугула.

Август 14-тен эгелээш, колхозтуң төп шаңындан тараа чүдүрген машиналар үзүк чок үнүп турар апарган. Ол хүн Кызылдың сайгарылга баазазынга колхоз 70 тонна тарааны киирген.

• • •

«Бурунгаар» колхоз дүжүт ажаап алышкынының болгаш күрүнеге тараа садар талазы-биле Каа-Хем районда ам бодунда мурнап турар болза-даа, ажылдың темпизи оожум деп сиңнаар херек. Моон соңгаар темпини улам дүргедедири чугула. Оон-биле кады баштайгы хүннерниң четпестерин дарый эдери чугула. Чамдык комбайнерзер хавыс сыптыг тарааларыны өрүлдүр кестиргеш, тарааны молдуруктап кааптар түүлдер тургулаан болгаш ам-даа эттинмээн. Ындыг тарааларны кезеринге таарымчалыг «С-6» комбайнар ам-даа ажыглаттынмаан.

Ховү турлаанда-даа, төп шаңдаза агитаторлар ажылдавайн, кино, концерт көргүзүү болбайн турар. Колхозта парторганизацияның массалыг ажыл талазы-биле планын херек кырынга боттандырып эгелеве чогуур.

М. ЛЮНДУП.

Олар үлүүн киирер

Эртиен чылдың дүжүдүн сөөртеининиң түңнелдери болгаш ажаап алышкынын үезинде көдээ ажыл-агый продуктуларын сөөртүрүн хандырар талазы-биле тургустунган соруулганарның дугайында Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелининиң даргазының бирги орлакчызы эш В. Соколовтуң илеткелик Кызылдың чолаачылары боттарының чөвүлел хуралынга дыннап чугаалашкан.

Дүжүт ажаап алышкынының үезинде чолаачыларның мурнунда салдынган соруулганарны тодаргайлавышаан, оларны боттандырарының арганарын база ховуларже үндүрер бүгү автомашиналарны техника талазы-биле бүрүн кылдыр белеткээринің чугулазын илеткелчи онзалап демделээн.

Дүжүт ажаап алышкынынга автотранспорт техниказын чөп ажыглаар, автомашиналар бүрүзүнге принцептерни кожар, автопоездилерни организастаар, а ол ышкаш орук-тарыны, көвүрүглерни сентеп, дериир айтырыглырже улуг кичээнгейни эш Соколов угландырган.

Бо чылдың чаа дүжүдүн чогуур үезинде, чидириг чокка сөөртүрүн хандырар аргаларның талазы-биле санал-онаалдарны хуралдың киржикчилери калбаа-биле солушканнар.

Индирге бир-ле дүгаарга респотребсоюз АТК-зының чолаачызы эш Цирин үнүп келген.

— Коммунистиг деп атты чедип алыры дээш демисевиш турар бистин бригадавыстың кежигүннери чолаачылар болза, дүжүтүү болгаш кедээ ажыл-агый продуктуларын сөөртүрүг—ол дээрге чүгле ажыл-агый эвес, харын политика талазы-биле база чугула соруулга болуруи билип турарлар, биске бердинген онаалгаларны бүрүнү-биле бүүседиринге белен бис—деп, ол медеглээн.

— Автотранспорттуң киржилгези чокка дүжүт ажаап алдынмас. Бистиң коллектив эртекен чылын эш Понамаревтиң саналы ёзугаар тараа сөөртүр автопоездилерни организастааш, эки көргүзүглерни чедип алган. Ол депшилгелиг аргавысты хереглээрин ам база тургулчүлээр бис. Бистин чолаачылар бүрүзү 700 хонна тараа сөөртүр хүлээлгени ап турар, мен эңир чылын 710 тонна тарааны сөөртүрүн хүлээмин тур мен—деп, № 1 АТК-ның чолаачызы эш Красильников индирген мелеглээрге, хуралдың киржикчилери аңаа адыш часкап байырлаанар.

Тыва АССР-нин ХКҚМ министриниң ораалакчызы подполковник эш Голубев хуралга чүве чугаалаш, колхозтарның шөлдериниң чүгле силос кылдыр салыр кукурузаның ногаан массазын дажыгаарынга бээин 220 мун. а тараа сөөртүргүнге 42 мун рейсти кылырының эргежок чугулазын чижек кылдыр айткан болгаш бо улуг соруулганы күүседирде күш-ажыл чы сагыга-чүрүмнү быжыг тударын чолаачылардан негеп турган.

— Дүжүт ажаап алышкынының үезинде кол-кол оруктарга трактор-луг септекчилерни тургузарын автомобиль оруктарының тудуунуң болгаш септелгезинин эргелелиниң начальниги эш Степанов чолаачыларга дыннаткан. Оон-биле кады тараа шөлдери-биле шаннар аразының, колхозтар, совхозтар төптери-биле тараа хүлээп алыр пунктулар аразының оруктарын, көвүрүлерин септеп чүрүмүүлер хемчеглерни эң дүрген алырын ажыл-агый удуртукчуларынга, черчер Советтериниң күүскомнарынга эш Степанов санаадаан.

Чамдык ажыл-агый удуртукчуларының автомашиналарга чүүлү чүдүрерин болгаш дүжүрерин эки организастаайн, машиналарны күрүт маннадыр чоруктарны болдуруп турганын эртекен чылдың тодаргай чижектери-биле илередип, транспортка ындыг четпестерин каттаптавазын колхозтарның баштаар черлеринге болгаш совхозтарның дирекциялырынга чолаачылар улуу-биле күзеп турганнар.

Чаа дүжүттүң тарааларын чогуур үезинде, чидириг чокка сөөртүрүн хандырары-биле колхозтарның, совхозтарның ховуларынче эки белеткелдиг болгаш бедик организастыг үнеринче республиканың бүгү автомашыл-агыйларының чолаачыларын болгаш септенчиилерин хуралдың киржиичилери бир үн-биле кыйгырганнар.

„Искра“ колхоз хүлээлгезин бедиткен

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Бо солунку парлап турда, Чөөн-Хемчик районуңуң «Искра» көдээ ажыл-агый артелинден өөрүшкүлүг медээ алдынган. Ол ажыл-агыйның колхозчулары август 14-те боттарының нинти хуралынга алдарлыг чедим чылдың бешки чылынга нүрүнеге тараа дүмаар талазы-биле хүлээлгезин бедидер деп шинтпирлээн. Колхоз бо чылын нүрүне шыгмамырынга 75000 пуд тарааны киирзе чогуур планындан дашкаар 18.700 пудту дүмаар арталыг деп ол хуралга санап көрген.

Ол талазы-биле хуралга республиканың бүгү колхозчуларынга болгаш совхозтар ажылчыннарынга кыйгырыгны хүлээп алган. Кустанай области сарыузенчилерниң, кубанчыларның болгаш бистиң республиканың «Революцияның чайбылыы» колхозтуң ажыл-ишчилериниң кыйгырыгларын детивишаан, искрачылар болза бо чылгы дүжүт ажаап алышкынынга хереглээр бүгү техниканы бо үннерде бүрүн белеткеп алганнар.

1964 чылдың часкы тарылгазынга хереглээр үрезинни бүрүн белеткеп алырын база олар аазап турар. Дүжүт ажаап алышкының саадатпайн тургаш, мал чемниң белеткелин кошпатпас, малдың хүр кыштаглаашкының хандырар, оон продуктулуун нудулатпас төлээде, мал чемниге бир баш бода малга онаалтыр 20 тонна силосту салырын олар база-ла хүлээмгеннер. 1964 чылдың часкы тарылгазын кысна хуусаада эрттирерининге эртежок чугула чүүл болур—кускү чер аңдарылгазын хуусаа бетинде күүседири хуралга база көрдүнген.

СЭКП обкомунуң Бюрозунда болгаш
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

1963 чылдың бирги чартыында мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының талазы-биле ажылдарның түңнелдериниң дугайында

СЭКП обкомунуң бюрозу болгаш республиканың Министрлер Чөвүлели 1963 чылдың бирги чартыында көдээ ажыл-агый талазы-биле ажылдарның түңнелдерин көрбүшаан, көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери мал ажылының продуктуларын бүдүрериниге база күрүнеге садарынга чамдык чедиишкиннерлиг болганын демделээн.

Күрүнеге эът дужаарының планы 112,3 хуу. дүктүү — 105.3 хуу күүсеттингеш. Бо чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт садары эртекен чылдың ол-ла үедегизиниден 0,9 хуу өзүлделиг болган.

1962 чылдың бирги чартыында турганынга үлүр сүт бүдүрерин 12,2 хууга көвүдеткен болгаш инектиң баш санын 9,7 хуу өстүрбүшаан, күрүнеге сүт садарының планын 107,6 хуу күүсеткен Каа-Хем районнуң колхозтары эки ажылдааннар.

Эът садарының планын 112,3 хуу. сүттү—102 хуу. дүктү—105.2 хуу күүсеткен болгаш оон-биле кады бүгү чүзүи малдарның баш санын өстүрген Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарының чедип алган түңнелдери багай эвес болган.

Күрүнеге дүк садарының планын 154,1 хуу күүсеткен болгаш оон-биле кады дүк бүдүрерин 20,8 хууга, хойнуң болгаш өшкүнүң баш санын 7,2 хууга өстүрген Тес-Хем районнуң ажыл-агыйлары дүк садар талазы-биле чарыштың мурнунда чоруп турар.

Таңды (сүт, эът садар талазы-биле). Тес-Хем болгаш Бии-Хем (эът болгаш дүк садар талазы-биле), эът, сүт болгаш дүк садарының планын күүсеткен Өвүр районнар эки түңнелдериниг болгулаан.

Оон-биле чертелештир республика күрүнеге сүт садарының планын күүсетпээни четпес деп, СЭКП обкомунуң бюрозу, Министрлер Чөвүлели демделээн.

1963 чылдың бирги чартыында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын өстүрериң дээш СЭКП обкомунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тутун **эът талазы-биле — Чөөн-Хемчик районга** (партком секретары эш Ондар, райкүүском даргазы эш Дилгижек) хевээр арттырар. **Сүт талазы-биле — Каа-Хем районга** (партком секретары эш Арапчаа, райкүүском даргазы эш Даржаа) тыпсыр. **Дүк талазы-биле — Тес-Хем районга** (партком секретары эш Кызыл-оол, райкүүском даргазы эш Бегзи) хевээр арттырар деп шинтпирлээн.

Мал чемнериниң белеткелин чедиишкиниг эртиирер дээш, 1963 чылда көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планын чедир болгаш ажыр күүседир дээш эрделдер. колхозтар болгаш совхозтар, бригадалар болгаш звеноларга аразынга социалистиг чарышты калбартырын парткомнарга, бүдүрүлге эрелелдериниге, ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш партия эге организацияларынга СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели ыласкан.

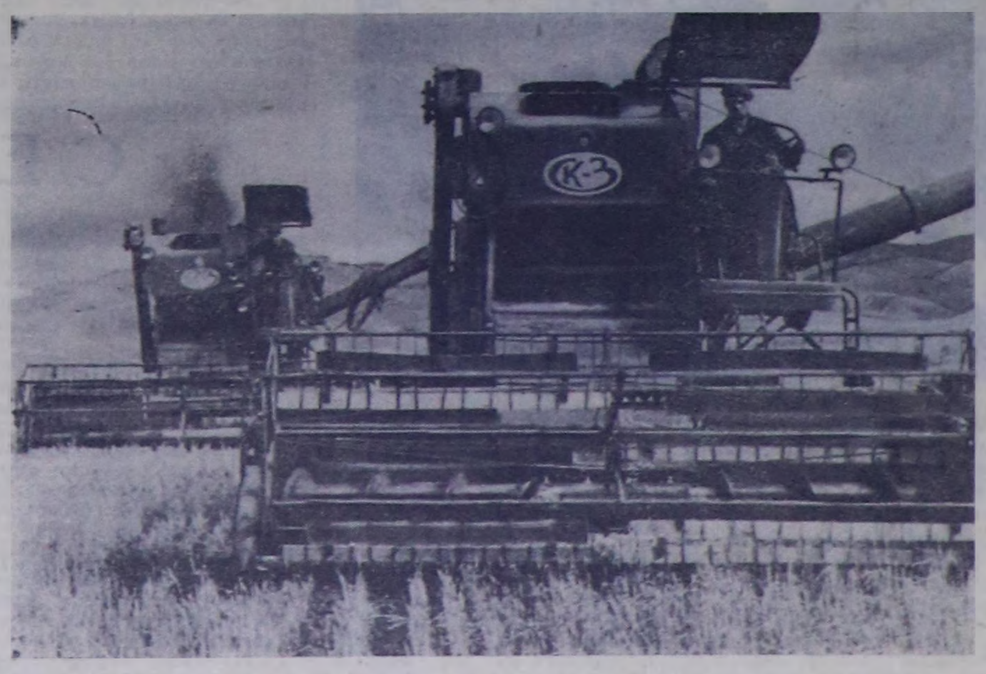

ЧУРУКТА: Кара-Суг бригадазында «СК-3» комбайнарның кызыл-тасты кестирип турары.
Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ОРЕНБУРГ АРГАНЫ— БҮГҮ АЖЫЛ-АГЫЙЛАРГА

Бо чылдың июль айда Волгоград областың «Привольный» совхозунга хой ажылының талазы-биле Бүгүроссий чөвүдел хуралы болуп эрткен. «РСФСР-де мал ажылының хөгжүдезинин байдалының болгаш перспективаларының дугайында» илеткелди РСФСР-нин көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министринин оралакчызы В. В. Мемнонов кылган.

Мал ажылының продукциязын бүдүрерин: сүт саалдаларын, деңзи немелделерин, дүк кыргылдазын көвүдедиринин, малдың семиртилгезин, чаш төлүн доруктурулгазын эки организастаарының, мал ажылынга, ылангыя хой ажылынга механизациязы, мурнакчы аргаларны нептередиринин айтырыгларынче илеткелти болгаш чөвүдел хуралдың киржикчилери удуг кичээнгей салган. Чемгерилгенин эртемге үндезилеттинген нормаларын барымаалап, малга чемнер белеткээри—малдың баш санын удам ыңай өстүрериндеп болгаш ооң продуктулуундан шүүт хамаарыжыр кол айтырыг деп түңнелди чөвүдел хурал кылган.

РСФСР-нин Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Г. И. Воронов чөвүдел хуралга чүве чугаалаан.

Сөөлгү чылдарда РСФСР-те дүк бүдүрери 66,7 хуу, хой эъин бүдүрери 48 хуу көвүдээнин демдеглээш, ол Воронов хой ажылынга уксаажылга херээн экижидеринче, хойнун кышкы хураганнаашкынын организастаарынче, чаш төлүт дүрген азырап йорукторарынче, күш-ажылдың болгаш хөрөңгилериниң ең эвээш чарыгдалдарын үндүрүп турган, хой продукция бүдүрериниң чөвүдел хуралдың киржикчилериниң кичээнгейин үгландырган.

Бүгү-россий чөвүдел хуралынга хой кыргыларының оренбүрг аргазын РСФСР-нин бүгү ажыл-агыйазарынга нептередип, шинчээдириниң айтырыы улуг черни эзлээн. Хой кыргырының ол аргазын шинчээдип алыры колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге албан болуп ужурлуг. Ол аргабиле хой кыргыры ам дүрген көвүдеп турар. Ону чоруттуруп турар конкурстарга түе-түе областарның киржилгезинден көрүп болур. Хой кыргырының оренбүрг аргазын шинчээдип алыр талазы-биле кыргыкчыларның 1961 чылда конкурузунга РСФСР-нин 12 областары, 1962 чылда — 28 областар, 1963 чылда—40 областар болгаш автономнуг республикалар киришкен.

Сөөлгү конкурска кыргырының оренбүрг аргазы-биле хой кыргыр талазы-биле ар кижилерден чурттуң чемпиону атты Оренбүрг областың «Октябрьский» совхозунда Н. И. Холодовка тывыскан. Ол, чеди шак дүргүзүнде 162 хойну кыргып, бир хой кыргырынга 2 минута 36 секунданы чарыгдаан. Хөрөңгеннерниң иштинден бирги черни ол-ла совхоза А. Е. Попова эзлээн. Оон көргүзүү 7 шак дүргүзүнде 148 хой болган иликпе, азы бир башты кыргырынга 2 минута 48 секунданы чарыгдаан.

Хой кыргыр талазы-биле делегей чемпиону мистер Боуэн (Чаа Зеландия) чөвүдел хуралга олурушкан. Эштер Холодов, Попова оларның аргазы-биле ажылдаан, ол ажыл хүнүнде 559 хойну кыргып, бир хой кыргырынга 1 минута 20 секунданы чарыгдаан. Хой ажылының талазы-биле Бүгү-россий чөвүдел хуралының киржикчилери хой кыргыр талазы-биле биштиң чурттуң чемпионнарының база делегей чемпиону мистер Боуэннин аргалары-биле хуралдың киржикчилери танышканнар.

Кыргылданың оренбүрг аргазының чүгүлэ болгаш үнелиг чоруу болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ажыл-агыйларының бүгү аргаларын биштиң республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарында бар.

Хойнуң күскү кыргылдазы ам удавас эгелээр. Ынчангаш бүгү колхозтар болгаш совхозтар хой кыргыырының оренбүрг аргазын күскү кыргылдага нептередип, түскай семинарларга өөренген ээзээн дуржулгалыг кижилерни анаа киригиттирери эргежок чугула. Ол болза биштиң колхозтарывыс болгаш совхозтарывыс кыргылданың мурнакчы аргазынга кыргыкчыларны өөредир. 1965 чылда биштиң кыргыкчыларывыс хой кыргыкчыларының Бүгү-эвилел конкурузунга киржир арганы бээр. «Элегес» совхозтуң дээре кыргыкчызы эш Сарыг-оол оренбүрг аргазы-биле хой кыргырын бо чылын бир-зе дугаар ажыглаан, хүн бүрүде 60—65 хойну кыргып турган. Ол кыргыкчы ук аргага улам чинчыккан, ажылдың бүдүрүкчүлүүн 2—3 катап бедидер дээрзинге бүзүреп болур.

Хойжуларның Бүгү-россий чөвүдел хуралынга чүве чугаалап турган, мистер Боуэн мынча дээн: «Улуг албан-дужаал чок-даа болзумза, бүгү улустар эки чурттап, ажылдаарын күзээр мен. Менээ көргүскен кичээнгей дээш чүрээмнин ханызынган ооруп четтирдим. Хой кыргыырының оренбүрг аргазын шинчээдип алыр талазы-биле кыргыкчыларның 1961 чылда конкурузунга РСФСР-нин 12 областары, 1962 чылда — 28 областар, 1963 чылда—40 областар болгаш автономнуг республикалар киришкен.

Сөөлгү конкурска кыргырының оренбүрг аргазы-биле хой кыргыр талазы-биле ар кижилерден чурттуң чемпионуң атты Оренбүрг областың «Октябрьский» совхозунда Н. И. Холодовка тывыскан. Ол, чеди шак дүргүзүнде 162 хойну кыргып, бир хой кыргырынга 2 минута 36 секунданы чарыгдаан. Хөрөңгеннерниң иштинден бирги черни ол-ла совхоза А. Е. Попова эзлээн. Оон көргүзүү 7 шак дүргүзүнде 148 хой болган иликпе, азы бир башты кыргырынга 2 минута 48 секунданы чарыгдаан.

Хой кыргыр талазы-биле делегей чемпиону мистер Боуэн (Чаа Зеландия) чөвүдел хуралга олурушкан. Эштер Холодов, Попова оларның аргазы-биле ажылдаан, ол ажыл хүнүнде 559 хойну кыргып, бир хой кыргырынга 1 минута 20 секунданы чарыгдаан. Хой ажылының талазы-биле Бүгү-россий чөвүдел хуралының киржикчилери хой кыргыр талазы-биле биштиң чурттуң чемпионнарының база делегей чемпиону мистер Боуэннин аргалары-биле хуралдың киржикчилери танышканнар.

Кыргылданың оренбүрг аргазының чүгүлэ болгаш үнелиг чоруу болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ажыл-агыйларының бүгү аргаларын биштиң республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарында бар.

Хойнуң күскү кыргылдазы ам удавас эгелээр. Ынчангаш бүгү колхозтар болгаш совхозтар хой кыргыырының оренбүрг аргазын күскү кыргылдага нептередип, түскай семинарларга өөренген ээзээн дуржулгалыг кижилерни анаа киригиттирери эргежок чугула. Ол болза биштиң колхозтарывыс болгаш совхозтарывыс кыргылданың мурнакчы аргазынга кыргыкчыларны өөредир. 1965 чылда биштиң кыргыкчыларывыс хой кыргыкчыларының Бүгү-эвилел конкурузунга киржир арганы бээр. «Элегес» совхозтуң дээре кыргыкчызы эш Сарыг-оол оренбүрг аргазы-биле хой кыргы

Совет Эвилели—национал хосталга дээш демисежип турар улустарның өңнүү, акызы

* ☆ *

Бүрүн хамаарышпас чорук дээш

САННАР БОЛГАШ ФАКТЫЛАР

* ☆ *

Совет Эвилели нешинан хогшуңделиг чәзрби ажыг чурттарга экономика талазы-биле дузалап турар.

Бо дузаламчы болза, бүрүн хамаарышпас чорук дээш, империалистиг дәвәалга удур оларның демиселинге улуг детким ие болуп турар. Аныяк күрүнелерниң экономиказының шкитпирлиг адырларының тургустумарынга, ажыл-агыйны эзлеп башкарарының депшилгелиг хевирлериниң бадытжаттынарынга ол дузалап турар. ССРЭ-ниң экономиктиг дузаламчызы хосталган чурттарда күрүне секторун быжыглап, колониалисчи экономиканы буза шаварынга чугула чепсек болуп турар. ССРЭ-ниң экономиктиг дузаламчызы иштики реакцияның күштеринге удур пролетариаттың өзүлдезинге болгаш күштелкиринге дузалап турар.

ССРЭ-ниң деткимчези-биле аныяк күрүнелерде 480 ажыг үлетпүр бүдүрүлгелерин тудуп турар ийижпе азы тудар апаар. Маңаа хамаармырлар болза: Кара болгаш өңнүг металлургияның 34 бүдүрүлгелери болгаш түстүе цехтери, машина тудуунуң болгаш металл ажылдап кылыышкынының 30 ажыг, химия болгаш нефть ажылдап кылыышкынының 20 ажыг бүдүрүлгелери, 20 ажыг электростанцилар, тудуг материалдарын бүдүрер талазы-биле 20 бүдүрүлгелер, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң 43 бүдүрүлгелери болур.

1963 чылдың эгезинге чедир 120 хире бүдүрүлгелерни ажыглалга киирген.

Совет Эвилели экономиканы хогшудер сорулга-биле 3 миллиард рубль хире чәзлини хосталган чурттарга тывысиан.

Индия. Совет Эвилелиниң деткимчези-биле металлургиянын аажок улуг бүдүрүлгези — Бхилай заводун тудуп, ажыглалга киирген. Оон күүзүн удавас 2,5 миллион тоннага чедирген турар.

Бхилайның металлургия заводунуң баарында тураскаалды тудуп үндүрген. Ында бижээни: «... Күзел боттанган. Бхилай — улус чонның медерелинге долу ужур-утказы-биле чаа үениң онзагай демдээ болуп киирген ындыг черлериниң бирээзи».

Индияга Бхилай чүү болуруа? Бо дээрге, металлургияның төвү-дүр, оон хогжүдези Индияның индустриализациязының, национал экономиканы тургузарының үндезинин хандырар. Бхилай заводунуң тудуун «Индияның үлетпүр хогжүдезинде үе» болур деп премьер-министр Неру айытхан.

Совет Эвилелиниң түскай эртеминиглериниң дузаламчызы-биле Индияда нефть чыдар 6 черлерни ажыткан, ийи нефть заводун тудуп турар. ССРЭ-ниң деткимчези-биле Ранчиде тудуп турар аар машина тудуунуң, Дургапурда шахта деринишкинниң заводтары индустрияның чугула адырларын ада-чурттуң дериглезии-биле хандырар арганы Индияга бээр.

ССРЭ-ниң дузаламчызы-биле Индияда туткан бүдүрүлгелер чыл бүрүде 2,5 миллион тонна канны, 5 миллиард киловатт-шак электроэнергияны, 6 миллиой тонна нефть продуктуларын болгаш өске-даа ол ышкаш түүлдерни бүдүрерин хандырар.

Каттышкан Араб Республика. Чаа үе—1960 чылдың январь 9-у Египеттиң төөгүзүнүң хөй чүс чылдарлыг хүн демдеглелинге кезээде киирген. Ол хүн Садд аль-Алиде Асуан плотинаның тудуу эгелээн.

КАР-ның улузу Садд аль-Алини Нилде хуулгазын деп адаан. Египеттиң девискээрининн 96 хуузу өлезининг ээн чер болуп турарын сагындырарга-ла четчир.

Хеопстуң кайгамчык пирамидазын хемчээлиниң талазы-биле 17 катап ажыл тырар Асуан плотинаның тудуу өлезининг ээн черде өрү көдүрүлүп кел чоруур. Оон тудуу доозулган соонда, чуртта ажыглаар чер үштүн бир кезинге көвүдээн турар.

Плотинага ССРЭ-ниң дузазы-биле чер бөмбүрзээнде база бир эң улуг гидроэлектростанцияны туткан турар.

Оон ангыда ССРЭ 80 хире янзыбүрү үлетпүр болгаш өске-даа бүдүрүлгелерни чурттарынга КАР-биле кады ажылдажылганы чорудуп турар.

Индонезия. ССРЭ-ниң деткимчезибиле чылда 100 мун тонна кан бүдүрер күүзүлүг металлургия заводун, чылда 100 мун тонна бүдүрер суперфосфат заводун, Калимантан ортулукта чазаглыг оруктуу тудуп турар. Джакартада госпитальды тудуп турар, 100 мун көрүкчүлер олурар олуттуг стадионнуг спорт комплексизин тургускан. Асахан хемге ГЭС-ти тудар талазы-биле геология-разведка болгаш дилеп тывар шинчилел ажылдары чоруттунуп турар.

Йемен. Чуртта амгы үениң баштайгы далай порту — Ходейда портун совет дузаламчы-биле туткан. Кажан чуртка революция болган, республиканы чарлаан үезинде империалистер Йеменни бүзәлеәшкиниге таварыштырып турда, Ходейда порт оны дамчыштыр аныяк республиканың найыралдыг чурттардан дузаламчы ап турган карачаңгыс хаалгазы болуп турган.

Афганистан. Автосептелге заводун тудуп дооскан, Кызыл-Кала портун, 8 нефть базазаларын, гидроэлектростанцияны туткан, Кабулда хлеб комбинадын, ажыглалга киирген чорук, наймыслалдың чонун дазган болгаш хлеб-биле үзүктелиишкин чокка хандырар арганы берген. Кабулда төп аэродромну ажыглалга киирген. Джелалабадтың 70 километр узун дуртуг каналын, ийи ГЭС-ти, автомобиль оруктарын тудуп турар.

Цейлон. Металлургия заводунуң, автомашина дугуйларының болгаш камераларының заводунуң тудуунга деткимчени ССРЭ көргүзүп турар, чигир тростниктерин олуртуру-биле черлерниң ыяжын туруп, аштаар талазы-биле ажылды доозуп турар.

Непал. ГЭС-ти, чигир заводун, таакпы фабриказын тударынга ССРЭ дузалажып турар, госпитальды тудуп, ажыглалга киирген.

Гана. Механиктиг завод, балык үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң комплексин, ГЭС, хөвең-саазын фабриказы, улуг панель демир-бетоннар заводу түүлүнган турар. Атомнуг шинчилелдиң реакторун тудуп турар. Геология-разведка ажылдарын чорудар болгаш күражыл-агыйларны тургузар талазы-биле дузалажылыны республикага көргүзүп турар.

Гвинея. Конакриде аэродромну чаарты тударын, радиостанцияны, соодулганын тудуун, политехниктиг институттуң бирги ээлчээниг тудуун дооскан. Консерванын болгаш ыяш дилер улуг заводтарның, а ол ышкаш Конакриде гостиницаның болгаш стадионнуң тудуу чорун турар. Совет геологтар Гвинеяга дузалажылыны көргүзүп турар.

Мали. Алдын, алмаз, цемент чигәт, нефть дилеп тывар талазы-биле ажыл чорун турар. Совет Эвилели цемент заводун тударынга болгаш кодээ ажыл-агыйны хогжүдеринге дажалажылыны көргүзер. Мали Республиканың президентизин Модибо Кейтаның медеглээни: «Боттарының политиктиг хамаарышпас чоруу дээш демисежип турган болгаш оон дараазында экономиктиг хамаарышпас чорукту чедип алыр дээш демисежип турар бүгү аныяк африк чурттар Совет Эвилелиниң ак-сеткилдиг дузалажылыны болгаш улуг эп-сеткил каттыштырылгазын кезээде ажыглап келген».

Бирмада, Камбоджада, Сомалиде, Суданда, Тунисте, Эфиопияда болгаш өске-даа чугула чурттарда үлетпүр болгаш өске-даа чугула объектилерни тудуп дооскан болгаш азы тудуп турар.

Совет дузаламчының ужур-дузазым миниир ужурга бистиң дайзынарывыс безин таварышкан.

Америк хайгаараачы Уолтер Липпманның бижээни: «Кошнан хогшуңделиг чурттар ам безин бистен хамаарышпас апарган, олар капитал салыышкынны болгаш техниктиг дузаламчыны алырының чугула үнер дөстеринг болуп турар. Совет Эвилелиниң мөөрейжи болуп кестүп келгени — бистиң үевистиң төөгүлүг ең улуг болуушкуннарының бирээзидир. Ол болуушкун Каттышман Штаттарның болгаш оон эвилелчилериниң байдалын улуу-биле өскертип, тус черниң улустарының күжүн аажок улуг хире-чергези-биле нәвүдедип турар».

«Национал-хосталгалыг демиселге дузалаары дээрге, херек кырында чогум чүл ол, ынчаш? Ол дээрге, бирээде, хосталган чурттарның иштики херектеринге империализмниң холгаарлап киржир чоруунга удур демисежири, даштыкы дарлалга удур чөптүг демиселди чорудуп турар улустарга бүгү талалыг деткимчени, оон иштинде чепсек-биле дузаламчыны көргүзери-дир. Ийиде, неоколониализмниң кандыг-даа хевирлеринге удур демисежири, боттарының чурттарының экономиказын хөгжүдер талазы-биле аныяк күрүнелериниң улустарынга дузалаары, делегей ареназынга бүгү таланың деткимчезин ол чурттарга көргүзери-дир».

(Совет Эвилелиниң болгаш Куба Республиканың улустарының аразында майыралдың митингизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазындан).

Бистиң туктарывыс—хосталганың туктары

1961 Калчаараан америк реакция, Латин Америкада хосталганың одаан өжүрерин ораалдаштыпаан, апрельде бодунуң хемелээшкинни дзербечилерни революстуг Кубага удур тулчуушкунче мдаланан, Агрессорлар Плайя-Хирона чылча шаптырткан.

Ол болуушкунну аналиэтеп көрбүшаан, куба улустуң баштыңчызы Фидель Кастроның чугаалап турганы: «Совет Эвилелиниден болгаш социалистиг өске-даа чурттардан алган боо-чепсек агрессорну чылча шавар аргаңы биске берген. Империалистер агрессиянның бүгү-ле арганарын болгаш салгыка киргеп-не хевирлерин ажыглаза-даа бүрүн буураашкынга таварышканнар. Совет дузаламчыны база үргүлүг ап келген бис».

...Бизерта шериг баазазындан баш удур кылган француз агрессияның үезинде Совет Эвилели Тунистиң талазынга шиитпирлиг турушкан, Тунис республиканың президентизи Хабиб Бургибаның Н. С. Хрущевка бижээни болза: «Бистиң чөптүг херээвиске силерниң күзелдин-биле көргүскен деткимчеңер дээш, а ол ышкаш Каттышкан Нацилар Организациязында силериниң төлөөлериңерниң алдээн чаагай туружу дээш бодумнуң мурнумдан, а ол ышкаш тунис чазактың болгаш улустуң мурнуидан бистиң аң ишиг өөрүн четтириишкинивисти мындаагылар Силерге, Совет чазакка болгаш улуска илергейлээр алдарлыг болдум».

...Ол-ла чылдың күзүнүде Совет Эвилели колония чурттарга болгаш улустарга хамаарышпас чорукту тыпсыр дугайында Декларацияны дүрген күүседир талазы-биле айтырыгны КНО-га тургускан. Декларацияның күүседезин хайгаараар талазы-биле кол комитет тургустуунган, КНО-га Совет Эвилелиниң демисели колониализмге удур демисежип турар улустарга боттуг үре-түңнелдерни берген. Португали колонизаторларның дарлалының адаанга чүс-чүс чылдарда туруп келгени, бодунуң черинниң сөөлгү участоктарын—Гоа, Даман болгаш Диуну кажан Индия хостап алган үезинде, Португалияның НАТО талазы-биле эвилелчилери Индияны буруу шаап турар резолюциязы Аймыя чок чорук Чөвүделиң дамчыштыр киирерин ораалдакпаннар. Ындыг болза-даа Совет Эвилелиниң «ветозу»—хорутдалы Азияның улустарының херектеринге оларның чаа холгаарлаашкынының ындыг юридиктиг чылдаан ап октапкан.

1962 Үр үеде үргүлчүлеп келген хан төгүүшкүнүт дайын аллыр улустуң тиилелгези-биле мартта доозулган. Ол дайынның үезинде Совет Эвилели аллыр патриоттарга политиктиг болгаш материалдыг аажок улуг дузаламчыны, оон иштинде боо-чепсек-биле дузаламчыны көргүзүп келген. Аллыр Республиканың премьер-министри Бен Белланың медеглээни болза: «Бистиң араб ада-чуртувуста, а ол ышкаш Африканың, Азияның болгаш Латин Американың өске-даа чурттарында национал-хосталгалыг шимчээшкинни деткиирине социалистиг лагерьниң ойнап турар ол ролюн хүлээп көрбейн барын болбас. Бир эвес күчүлүг болгаш делегейге салдарлыг Совет Эвилели чок турган-даа болза, ол дөмей-де көстүп келген турар ийик деп чугаалап келген болгаш чугаалап-даа турар мен».

...Женевага болган чөвүлел хуралта Совет Эвилелиниң, социалистиг өске-даа чурттарның төлөөлери Лаостуң нейтралитединиң дугайында болган чурттан даштыкы шериглерни база шериг ажылдакчыларын үндүрер дугайында Декларацияны хүлээп алырын негээн. Америк империалистериниг болгаш агрессчи СЕАТО блоктуң кеминг үүлгедиглериниң төвү болуп турган Лаоска байдалды чогумчударынга ол чорук чугула базым болган. Империалистерге болгаш иштики реакцияга удур демиселиниң бүгү дургузунда Лаостуң патриотчу күштери ССРЭ-ниң талазындан материал болгаш мораль талазы-биле дузаламчыны ап турар.

...Октябрь. Кижи төрелгетениниң сагыш-сеткилинге үр үеде сагындырар дүшкүүрүт хүннер. Чаа агрессиянын айыылы хостуг Кубаның кырынга диргелип келген турган. Куба революцияны узуткаар бодунуң чүткүлүге америк империализм делегейни термоядролуг халапшың эң кыдыынга чедирип келген турган. Бистиң планетавыска тайбыңны болгаш куба улустуң революстуг чаалап алышкынналар хары угда камгалап алыр төлөөде, политика талазы-биле аажок улуг ханы мерген чорук болган хөделиишиниериниң шиитпирлиг негеттинип келген. Совет чазак империалистерни соксаткан болгаш делегей дайынын болдурбайбз баргаң.

...Барыын Ирианны хостаар дээш индонезн улустуң демисели тиилелге-биле доозулган. НАТО-нуң болгаш СЕАТО-нуң шериг болүктериниг ооргаланган голланд колонизаторлар үр үеде удурланып келгеннер. Ындалзе-даа олар дужуп бээр ужурга таварышкан. Совет Эвилели биле Индонезиниың найыралынга таарзынмайн турар кижилерге харылзылышкан, президент Сукарно ССРЭ-ниң туружун үнелеп көрбүшаан, мынчаар чугаалаан: «Индонезия Республиканың Сабангтан Мераукка чедир хамаарышпас болган турарын күзевейн турар-дыр силер, а Совет Эвилели бо талазы-биле бистиң чүткүлдеривисти деткип турар. Индонезиига чөптүг болган чечектелген шиитпилелдиң тургустуунган турарын күзевейн турар-дыр силер, а Совет Эвилели бо талазы-биле биске дузалап турар. Индонезия биле Барыын Ирианның катап каттыжарынга удуралаанын турар-дыр силер, а Совет Эвилели бистиң чөптүг негеделеривисти деткип турар».

1963 Сөөлгү колониялар— Англоланың, Мурнуу Африканың, Мозамбиктиң, Ньясаленднының болгаш өске-даа улустарның национал-хосталгалыг демисели чаа күштүү-биле кыптыгны турар. Англоланы хостаар дээш Национал шимчээшкинниң төлөөлекчизи Байяның медеглээни болза: «Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның үезлеп четнеш дузаламчызы чок турган болза, Англолада колониалисчи човуланың бүгү коргунчуг күүлдерни делегей биибес турар ийик. Социалистиг чурттар биске чүгле материалдыг дузаламчыны көргүскен эвес... харын чүс-чүс аныяк англолчыларны боттарының университеттеринге болгаш өске-даа өөредилге черлеринге олар база хүлээп алган».

Майда хамаарышпас африка күрүнелериниң болгаш чазактарның баштыңнарының конференциязы колониалисти болгаш расисти ёзу-чуруумардан Африканы дүрген арытпап-аштаарынче угланлыртан шиитпирлерни хүлээп алган. Ол конференцияның киржикчилеринге ССРЭ-ниң Министрлер Чогуулелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң чоруткан бижиктеде чугаалаи турары болза: «Аддис-Абебага болган конференцияның шиитпирин ёзугаар португали колонияларда болгаш Мурнуу Африкада байдалдыг дугайынга айтырыгны Аймыя чок чорук Чөвүделиниң мурнуна тургузар ужуралуг, африка күрүнелериниң даштыкы херектер министрлериниң үлезлериите эргежок чугула бүгү деткимчени көргүзер деп айтыышкыннарын КНО-да болувустуң төлөөлекчилериивиске шагда-ла берген бис».

Бистиң туктарывыс—хосталганың туктары!

Акы-дуңма партиялар ССРЭ-ниң интернационализминиң дугайында

ФИДЕЛЬ КАСТРО РУС,
Социалистиг Революцияның чаңгыс-аай партиязы:

Совет Эвилели национал-хосталгалыг шимчээшкинни деткип турар. Куба улуска ол аажок улуг дузаламчыны көргүзүп келген болгаш көргүзүп-даа турар. Совет Эвилелиниң дузаламчызы чок турган болза, империалистиг агрессияга удур Куба туржуп шыдавас ийик.

ХО ШИ МИН,
Вьетнамның ажылчы чоннар партиязы:

Совет Эвилелиниң экономиктиг күчүзүнүң дүрген өзүлдези бүгү кижи төрелгетенге улам улуг ужур-дузалыг болуп бар чыдар. Бо күчү, социалистиг болгаш национал-хосталгалыг революцияларның хөгжүлдезин дүргедетпишаан, социалистиг лагерьни быжыглап база күштелдирип турар. Совет Эвилелиниң экономиктиг күчүзү тайбың, хамаарышпас чорук, демократия болгаш социализм дээш демиселге чер бөмбүрзээнин улустарының тиилелгезин магадылап турар.

А. К. ГХОШ,
Индияның коммунистиг партиязы:

Коммунизмче орук-биле Совет Эвилелиниң базым бүрүзү болза, империалистериниң контрреволюцияны экспорттаар дээр ораалдажымышкынарын үзе шавар, оон аргалыын күштелдирип турар, боттарының экономиказын чаарты тургузарынче чүткүп турар чурттарга дузаламчыны болгаш деткимчени көргүзер оон аргазын күштелдирип турар. Коммунизмче орук-биле ССРЭ-ниң шимчээшкинни Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарының национал хамаарышпас чорууп база быжыглап турар.

Д. Н. АЙДИТ,
Индонезияның коммунистиг партиязы:

«Трикорну» («үш сорулганы») чарлаан үезинден бээр сес айланның дургузунда Индонезн Республиканың чедип алган шериг чедиишкиннери, бир эвес социалистиг чурттарның, ылаңгыя Совет Эвилелиниң ёзулуг ак-сеткилдиг дузаламчызы чок турган болза болдунмас ийик. Амгы үениң боочепсээн киириштирген ол дузаламчы, а ол ышкаш мораль талазыбиле аажок улуг деткимче индонезн армиязының дайынчы күчүзүн улуу-биле бедидип, ону империалистерге сүртенчиг күш кылдыр хууддурган.

ПИТЕР КЕЙНЕМАН,
Цейлонуң Коммунистиг партиязы:

Тайбыңны быжыглаарынче угландырган силериниң партиядарының болгаш Совет чазактың доктаамал күжениишкиннери, колониализмниң бүгү үлерээшкиннеринге удур оларның шиитпирлиг демисели, оларның ак-сеткилдиг экономиктиг дузаламчызы, улуг-даа база бичии-даа ол чурттарның айтырыгларын угаазылаалдыг көрүп база оларның биилп турары хамаарышпас чорукту чоокта чаа чедип алган чурттарның улустары-биле социалистиг лагерь чурттарының улустарының аразында найыралдың сырый болгаш быжыг харылзаазын тургузарынга дузалаан.

ХАЛЕД БАГДАШ,
Сирияның Коммунистиг партиязы:

Империализмге удур улустарның демиселин деткиирине, үргедекчи атомнуг даймының халаптарындан кижи төрелгетенин камгалап алырынга, улустар аразында тайбыңның үндезинин быжыглаарынга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ойнап турар ол улуг шиитпирлиг ролюн өске-даа араб чурттарда, Азияның болгаш Африканың бүгү чурттарындагызы ышкаш, Сирияда база-ла чүгле коммунист бүрүзү эвес, харын база политиктиг үзелдеринден хамаарышпас чоккка кандыг-даа патриот биилп турар.

ХЕСУС ФАРИЯ,
Велесуэланың Коммунистиг партиязы:

Космоска ужудуушкуннарны боттавдырган Советтер чуртунуң артеминиң болгаш техниказының аажок улуг чедиишкиннери, куба революция-биле бир дөмей, дарлакчыларынга удур дарлаттырган улустарның демиселинге идиглиг болган. СЭКП-ниң Программазы, амыдырал байдалдарны үндезинбиле экижидерни айытхан оон перспективалары бүгү делегейге революстуг чорудулганың күчүлүг катализатору болуп, дээштиг салдарны чедирип турар.

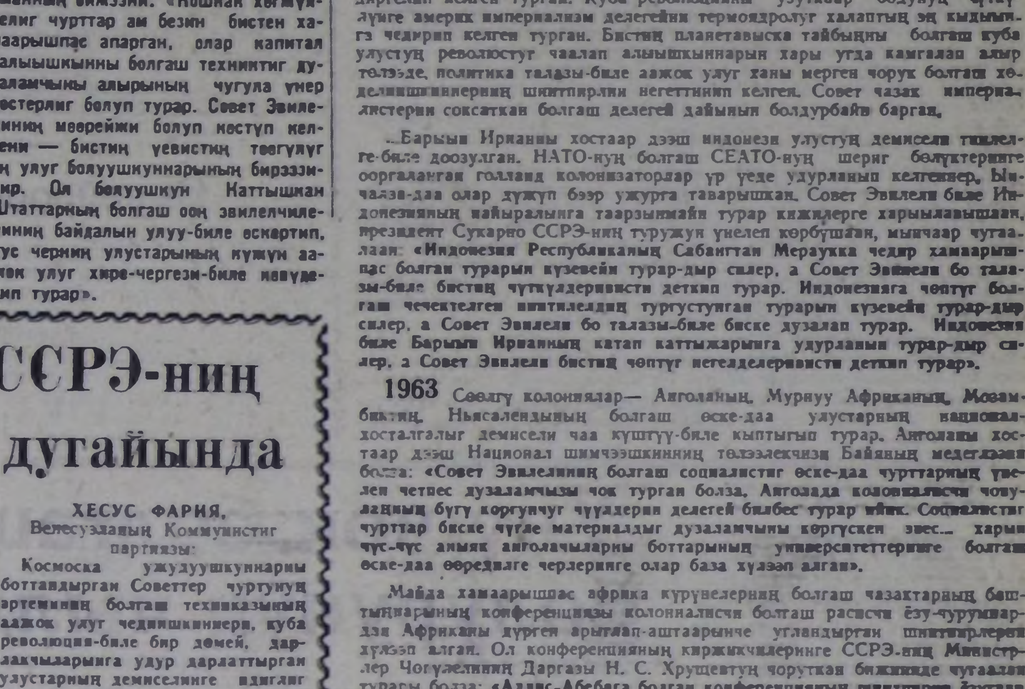

Азияның, Африканың чурттары-биле ССРЭ-ниң экономиктиг кады ажылдажылгазы.

Бүгү-делегейниң ат салыышкыны үргүлчүлеп турар

Агаарга, космос делгеминге болгаш сут адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээге ат салыышкыны үш найысылалдарда—Москвада, Вашингтонда болгаш Лондонда үргүлчүлеп турар.

Москвага август 14—Керээге каттыжарын шиитпирлээн күрүнелериниң бүрүн аргелиг төлээлериниң аңаа ат салыышкынының бешки хүнү болган. ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң түскай бажыныңга Бирма Эвилелдиң, Японияның, Пакистанның элчиннери чедип келгеннер.

Керээге ат салыышкыны делегейниң хөй-ниитизиниң кичээнгейинин төвүнде мурнуку хевээр турбушаан. Керээге ат салыышкынын чоруткан залга даштыкы парлалганың хөй санныг төлээлекчилери совет журналистер-биле кады олурушкан.

Хөм папкада Керээни салган улус столлуг долгандыр апаа келген элчиннер чыылган. ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң чиигинге секретары Б. Ф. Подцероб Керээге каттыларын күзээн чазактарның бүрүн эргелиг төлээлекчилериге байыр чедирген.

Бирма Эвилелдиң ССРЭ-де элчиин У Пе Кинни столче бир дугаарында чалаан. Керээге болгунуң адын салган, ол дорчу медеглел кылган.

Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээге бодумнуң адымны ам Японияның чазаанын мурагындан салдым деп, Хисанари Ямада чугаалаан. Японня болза ядролуг чепсектиң ажыглаан түшелинде, бүгү коргунчуг түүлдерни болгаш хоозуралды көрүп эрткен делегейде кара чангыс чурт болурун чугаалаары чугула эвес боор деп бодап тур мен. Кижи төрелгегеннин ол халапты чоруу бистин чер бомбурээзинге калаңдаа катаптавас ужурлуг. Япон улустуң ёзулуг ак-сеткилдиг үнү ындыг.

Бистиң чуртувус ядролуг шенелделерни бүрүн хоруурунче делегейниң хөй-ниитизин доктаамал кыйгырып, ол дугайында күштерин харамнанмайн хелген деп, элчин үргүлчүлеп чугаалаан. Чамдык-кезик болур бо Керээ чер иштинге шенелделерни хорувайн турар, оон ужурунда япон улустуң күзелин долузу-биле хандырып шыдавас-тыр. Ындыг болза-даа бүгү ядролуг шенелделерни бүрүн хоруурунче углаңган баштайгы базым болур бо Керээниң улуг ужур-дузазын бедик-биле үнелеп көрбүшаан, ону деткиир деп шиитпирлээн болгаш бо Керээге ат салган бис. Ынчалза-даа бо чорук бүгү черлерге, оон иштинге чер аданга бүгү ядролуг шенелделерге удур япон чазактың чайгылыш чок туружун канчап-даа өскертпес. Бо таварыгланы ажыглаан, бодунуң соруглазын боттандырары-биле бүгү болдунар күжениишкинниерин бистиң чуртувус моон соңгаар-даа салыр дээрзин мен база катап медеглээрин күзеп тур мен деп, Хисанари Ямада чугаазының түннелинде айыткан.

Оон даразында, Керээге Пакистанын ССРЭ-де элчини М. Аршад Хусейн ат салган. Бодунуң чугаазынга оон медеглээни болза, бо Керээниң дараазында чёр иштинге шенелделерни хоруур дугайында, ядролуг чепсектиң нептереэрин соксадыр дугайында дутуржугга болгунар, алызында баргаш, бүгү ядролуг күрлавырларны үүткаар дээрзинге ниитидегелди Керээге ат салыр үезинде илертейлээрин чазак менээ төлээлеткен.

Филиппиннер республиканың төлээлеткенни ёзугаар М. Аршад Хусейн Керээге база катап ат салган. Филиппиннерниң чазаа, Москвага бо Керээге ат салырын шиитпирлээш, бодунуң чүгле күзел ханыышкынын эвес, харын база быжыг тайбынны чедип алырынга дузалаар соруглабиле сонуургалдыг бүгү талаларының алган күжениишкиннерин бодунуң деткип турарын көргүзерин күзээн боор деп бодап турар мен дээрзин элчин медеглээн.

Б. Ф. Подцероб Керээге ат салганы-биле холбаштыр чазактарның бүрүн эргелиг төлээлекчилериниге байыр чедирип, бо төөгүлүг документиге ат салган чуртгарның санының көвүдел турар чоруу оон эге бажында ужур-дузазын күштелдирип. Бо Керээ күүсединнер даразынге эң-не быжыг идегелди болдуруп турар деп чугаалаан.

Москвага август 14-ке чедир 48 чурттарның бүрүн эргелиг төлээлери Керээге ат салганнар.

Өске-даа күрүнелериниң Керээге ат салыышкыны даразында хүннерде үргүлчүлээр.

(СЭТА).

Валентина Терешковага Прага байыр чедирип тур

ПРАГА. СЭТА-ның корреспондентизи М. Масленниковтуң дамчыдып турары болза:

ЧКП Төп Комитединиң, президент Антонин Новотныйның болгаш ЧССР-ниң чазаның чалаанын ёзугаар август 15-те мында чеде берген, делегейде баштайгы херээжен космонавт Валентина Терешкованы Социалистиг Чехословакияның найысылалы — Прага байырлал-биле үткүп алган. Ужар-түүлдүң генерал-лейтенантызы Н. П. Каманин Валентина Терешкованы үдеп хоруур.

Хоорай байырлал шинчи кире берген. Кудумчуларда болгаш шөлдерде Совет Эвилелиниң болгаш Чехословакияның күрүне туктары киискип турган. Хөй каът бажыңнарда өскен лозуңнар космостуң маадыры — совет улустуң алдарлыг төлээлекчизинге байырны чедирип турган.

Эртенги шактардан эгелээш, муң-муң кижилер, чаашкын чаап турза-жок, чехословак улуска эргим болгаш чоок болу берген Валентинага байыр чедирер дээш, аэропортче чоруп турганнар.

Рузинск аэродромга космостуң маадырын үткүп алыры-биле ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү болгаш секретары Иржи Гендрих, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, чазактың даргазының оралакчызы Людмила Янковцова, чехословак херээженнер комитединиң даргазы Гелена Лефлерова, ЧКП-ниң Прага хооркомунуң бирги секретары Антонин Крчек, Праганың чагырга даргазы Адоль Свобода болгаш албаның өске-даа кижилери, а ол шыкаш ССРЭ-ниң Чехословакияда херектеринге тур бүзүреттирген В. Ф. Николаев, дипломаттыг төлээлекчи черлериниң кежигүннери чеде берген.

Москваныы-биле 11 шак турда, моңгүнниечек «ТУ-124» аэропорттуң бажыңынын чанынга ужудуп чедип келген. Удаваанда Валентина Терешкова хүлүмзүревишаан, чадага вөстүп келген. Аэродромнуң кырынга «Ура!» чаңгыланып үнген. Муң-муң кижилер «Валентина», «Маадыр», «Космос» деп бөрээлерни салып турганнар. Кижилер Терешковага чылыг байырны чедирип, аңаа моон соңгаарга чедиишкиннерин күзээн күзээшкиннерни дамчыдып турган. Уруглар космонавка чечектер тудускан.

Валентина Терешкова Чехословакияның министрлери болгаш хөй-ниити ажылдакчылары биле, дипломаттыг төлээ черлериниң кежигүннери-биле мендилешкен.

Чыскаалган машиналар аэропорттан хоорайже шуужуп чорупкан. Космостуң маадыры ажык машинага туруп алгаш, чехословак найысылалдың чурттакчыларынга байыр чедирип турган, Орук бүгү Праганы дамчыштыр эрткен. Ынчангаш бүгү орукту дургаар чехословак найысылалдың чурттакчылары космонавты өөрүшкү-биле үткүп ап турган. Хоорайның төвүнче чоокшулаан тудум-на кудумчуларда болгаш шөлдерде кижилер улам көвүдээн. Оруктуң ийи талазын дургаар турупкан кижилериң араазы-биле машиналар арай боорда эртип турган. Кудумчуларда, бажыңнарның балконнарында болгаш крышаларында кижилер холун чайып, байыр чедирип турганнар.

Хоорайның төп кезии — Вацлав шөлү бо. Ында кижилер дээрге далайла. Бүгү Прага — кырганнар-даа, чалыылар-даа делегейде баштайгы херээжен космонавка байыр чедирер дээш, ол хоочун шөлде чедип келген.

Чехословак найысылалдың кудумчуларынга Валентина Терешкова ийи шак хире чоруп келген. «Бөгүн бистиң бүгү чуртувус, эргим Валюша, сени күүдэтап тур!» деп, Праганың чурттакчылары чугаалап турганнар.

ПРАГА. (СЭТА). Космоска үр үеде ужудуушкыны боттандырганы дээш, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы Валентина Терешковага Чехословакияның Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

Прага кремлинге ЧКП ТК-ның бирги секретары, ЧССР-ниң президентизи Антонин Новотный Чехословакияның Социалистиг Күш-ажыл Маадырының Алдын сылдызын Валентина Терешковага август 15-те тывыскан.

Алдын сылдысты тыпсып турда, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннери, чазактың кежигүннери, хөй-ниитя организацияларның төлээлекчилери олурушкан.

Чөңгээчилерниң халдаашкыны

БАРЫЫН БЕРЛИН. СЭТА-ның корреспондентизи Е. Кажемскийниң дамчыдып турары болза:

Чоокта чаа барыын-берлин идегеттер Герман Демократтыг Республикабиле кызыгаарга корум-чуруум чок үүлгедигни организастаан. Кызыгаарның эртки кирер черинге, Фридрихстрассе кудумчуга «көөнүкрек хөөннүг идегеттер чыылган. Од бөлүк идегеттер кызыгаар дериишкиннеринче шургуй кирип, олче халдаашкынны организастаннар. ГДР-ниң девискээринче даштарны, шилдерни октап турган. ГДР-ниң кызыгааржыларының, демократтыг Берлиниң чурттакчыларының амыдыралынга болгаш кадыкшылынга айыыл тургустунган турган.

Барыын-берлин полициянын болгаш ажелел шериглериниң таныылдары од янчук-чонгээни көрүп турган-да, хемчеглерни ой-шаанда албаан. Олар улуг озалдаашкын-биле калчаараан хулиганнарны тарадыр сывырып эгелээн. Аңаа чыылган идегеттер Фридрихстрассе кудумчудан Барыын Берлиниң кудумчуларынче чоруп, өөрүшкүшкүнерни салып турганнар.

Ол хүнге (ийи чылдың мурнунда ГДР-ниң чазаа бодунуң кызыгаарларын быжыглаар талазы-биле хемчеглерни ол хүн алган) белетеннимишаан. Барыын Берлиннин албан кижилери, партияларның төлээлекчилери, а ол шыкаш өөрүшкүшкүнерниң организациялар Герман Демократтыг Республикага удур нүүдүлүг кампаниязы калбарткан. Моон-биле кады олар боттарының бужар соруглаларын «дүвүреве болгаш ыыттавас» деп кыйгырыглар-биле чажырарын ораалдашкан. Ындыг болза-даа пропагандисчи шуугаазыннар—солуннарның арынарында бижээн түүлдер, бургомистр Брандтының, бургомистр Альбертиң болгаш өске-даа кижилерниң солуннарга үнген түүлдери база радио дамчыдыыр чугаалары, кызыгаарга бүтпес идегеттерниң чыылганы, барыын-берлин сенаттың болгаш районнар эрге-чагырганың кежигүннериниң кызыгаар дериишкиннеринче шургуушкыну—бо бүгү адаанзырак хөөннерни өөскүдүп үндүрер соруглары салган турган. Ниитигерман айтырыышың талазы-биле барыын-герман министерствозуң ында дүрүм чок ёзу-биле туруп турар төлээлекчилери болгаш хөй санныг адаанналкчы организациялар ол корум-чуруум чок чорукту бүткүп үндүреринге улуг хире-чергези-биле дузалаан.

Сыкейроска хосталга

БЕРЛИН. (СЭТА). Сураглыг мексика чурукчу Давид Альфаро Сыкейросту тудуп хоргудаан хүнүнден бээр үш чыл болганы-биле холбаштыр ўран түүлдүң немец академиязы (ГДР) кара бажында ам-даа чылар ол демиселчи-биле бодунуң эң-сеткил каттыштырылгазын илергейлээн. Сыкейрос ол академияның корреспондент-кежигүнү болуп турар. Сыкейроска академияның чорутқан телеграммазында силерни хостап үндүрерин бүгү депшилгелиг кижилер негеп турар деп чугаалаан. Силернин гуманныг чаа чогаалдарынар бүгү делегейде депшилгелиг кижилерге ажыктыг түүлдү болгаш өөрүшкүнү бергин деп, телеграммада демдеглээн.

ССРЭ-ниң улустарының спартакиадазы

ЧУРУКТА: олимпиаданың чемпиондары, делегейниң болгаш ССРЭ-ниң чемпиондары 15 республикаларның төлээлекчилери ССРЭ-ниң күрүне туктары-биле.
Фото В. Мастюковтуң.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДОРААН-НА ОН ДӨРТ ХЕВИРЛЕРГЕ

ССРЭ-ниң улустарының III спартакиадазының программазы аажок янзы-бүрү болуп турар, ынчангаш чаңгыс-ла хүн спортчу кижи бүрүзү спорттуң он дөрт хевирлериниң талазы-биле маргылдааларга киржир аргалыг болуп турар.

Чамдыкта спартакиаданың хемчээлдери улам-на калбарып турар. Чижээ, оон киржикчилериниң бирээзи—М. Фарафоновтуң «бруууза»-биле, эштишкиннериниң соонда программада көрдүмээн база бир түүлдү кылыр ужурга таварышкан. 100 метр черге брасс-биле эштириге Европаның рекордтуун ажар деп, москвачы шиитпирлеп алган. Оон ораалдажышкыны чедиишкиниг болган. Хүн бүргеи болгаш соок хат хадып турза-даа спортсменниң түннели 1 минута 09,6 секунда болган.

Оон соонда команда демиселиниң түннелин үндүрген. Москвачылар алзыпкан болган. Ужуруткачының ролюнга чаңгыс-ла хүн турган, оозун Украинаның коллективинге дүжүп берипкен. Украиннерниң — 541, найысылалдың спортсменнериниң 538,5 сан болуп турар.

ЧЕМПИОННАРНЫҢ ҮРЕЗИНИ

ССРЭ-ниң улустарының спартакиадазынга стол теннизиниң талазы-биле командаларның бирги черн дээш демисел украин спортсменнериниң тиилелгези-биле доозуланган.

Ортаакы Азияның республикаларының спортсменнеринин ойнаарының децнели белээнин демдеглээри өөрүнчүт. ССРЭ-ниң улустарының 1959 чылда II спартакиадазынга бодаарга, бедик черлерни эзлеп шыдаваан-даа болза, оларның ойнаары мергежиллиг болгаш янзы-бүрү апарган. Өске талазында прибалтиканың республикаларының — Литваның, Эстонияның командалары ойнаарының эрги аргаларындан кончуг оожум ойталап турар, ол чорук оларның түннелин кудуладырынга чедирген.

II спартакиадага турганыига бодаарга, Украинаның командазындан аңгыда Азербайджаның командазы эки түннелдиг болуп, алдыгы черде туруп турар.

ХӨКТҮГ САЛЫЫШКЫН

Спартакиаданың шыдыраа талазы-биле командалар маргылдаазының кол түннел салыышкыны хөктүг болган.

Ийиги салыгда делегей чемпиону Т. Петросяның тиилеп каан чурттуң чемпиону В. Корчнойга көрүкчүдер диңмиттиг адыш часкаан. Удуп алырының аргазы москвачы гроссмейстериниң талазынга бар турган. СЭТА-ның корреспондентизи болур Петросяның бодунуң чугаазы-биле алырга, ол элээн каш оруктар-биле тиилелгени чедип ап болур турган. Ынчалза-даа оон шилип алган планы чедимче чок болуп, оон бодун көңгүс-ле сотка олуртуп, хөктүг чорукту болдурган.

Россия Федерациязының коллективин ийи салыгларның соонда дыка чедимчелиг болган (19-тан 15 санны алган). Шыдыраа талазы-биле хержээженнериниң делегей чемпиону И. Гапринадашвили алды салыгга алды кижилиин удуп, кончуг эки ойнаан.

50 КИЛОМЕТР ЧЕРГЕ

Чиик атлетика маргылдаазы доостурумуң будуузүзүнде хүнүү спортсменнер дан бажында эгелээн.

Таптыг-ла эртенгиниң 9 шак турда 67 спортсменнер ырак орукче үүлүнген. Олар ол хемчээлди дүрген кылаш-биле эртер.

Шөйүлдүр хере базып чорупкан кижилерни эгезинде кажараан спортсмен Г. Климов мурнап чораан. Баштай хөлүн эрттир дүргедекпен спортсмен соолүнде кээп бирги чер дээш демисежин шыдаваан. Оңу команда талазы-биле эжи, сураглыг кылашчы А. Веденков эрте берген.

Хлеб-биле эки хандыртынган

Бистиң «Найырал» совхозувустуң Чаа-Хөл суурунда эки деритинген пекарнянын ажыттынганы өөрүнчүг. Од будуруле чери болунуп планнарын сөөлгү үеде ай санында-ла үргүлчүү ажыр күүседип турар.

Пекарнята эёлчег мастерлери Букова, Кукарина дээш өскелер-даа онаашкан ажылынга харыысалгазын күштелдирген. Олар хлеб, булка кылырын үргүлчү-ле бедик шынарлыг кылдыр быжырып, хереглекчилериниң макталын чедип ап турарлар.

Совхозтуң төп суурундан аңгыда, Кара-Тал, Будун-Терек, Үрбүн салбырларында ниитиниң чемненилге черлерин болгаш ажылчыннарны ол пекарня хлеб-биле үзүктел чоокка хандырып турар апарган.

Ш. ДУВЕНДЕЙ.

Улуг-Хем.

Солун лекция

Чоокта чаа Барыын-Хемчик районнуң Тээли суурунуң чурттакчылары «Бүгү делегей байдалының дугайында» солун лекцияны дыңнаваннар.

СЭКП обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң политчырыдыышкыны Бажыныңын консультантызы эш В. В. Куренев бодунуң лекциязынга амгы үеде делегейде болуп турар чугула болуушкынарны чыылган чонга кончуг годаргай чугаалап берген.

Ядролуг чепсекти атмосферага, космоска болгаш суг адаанга шенээрии хоруур дугайында Совет Эвилелиниң инициативазы-биле чардынган Керээниң ужур-дузазын тодаргай тайылбырлааның база бо талазыбиле Кыдат чазактың шын эвес туруштуу ээлеп турарын лекторнуң чугаалаанын дыңнаачылар улуг кичээнгей-биле дыңнаан.

Х. КАРА-ООЛ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бүгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур. Республикага кыска чаашкыннар болур. Кызылга чаашкын шөолуг эвес. Хат ой-тавында, янзы-бүрү чүкче угланыышкынныг. Динмирээшкин болуп магатчок. Агаарның «температуразы: республикага — 22 — 27, а Кызылга — 23 — 25 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Үнү чок болгаш дүлей болурунуң чылдагааны

Үнү чок болгаш дүлей уругларның төрүттүнүп келир чылдагаанын база черле улуг-даа кижилериниң үнү чок болгаш дүлей болу берген таварыгада оларны эмнеп тургаш, үнүгүр, дыңнаар кижилер кылырының аргалары бар бе?— деп, Кызылда үнү чок болгаш дүлей уруглар школазының башкызы эш В. Аракчаа редакциядан айтырган.

Бо айтырыга харыы кылдыр эмчи Д. Куулардың бижээн үүлүн парладывыс.

АЙТЫРЫГГА ХАРЫЫ

Чүве чугаалай албас кижилерни улус «үнү чок кижи» дижир. Ындыг кижилерни «үнү чок» дээрн шын эвес биллг болур. Чүге дээрге «үнү чок» кижилер дээрге үнү бар болза-даа чүвени чугаалап шыдавас кижилер болур. Чамдык таварылгаларда ындыг кижилерни «чүве дыннавас дүлей кижилер» деп база билгилеэр. Ол база-ла частырыг болур. Чүге дээрге чамдык «үнү чок» кижилер чүвеня кончуг эки дыннаар болза-даа, төрүмелинден нервн системазының чүве чугаалаарын ушкарын-башкарар нервилери баксыраан-даа кижилер турун болур.

Ынчангаш кижиниң нерви системазында чугааладырының азы дыннааладырының нервилери, оларның тургустунган кезектери бар болгаш олар аразында улуг харылаалыг деп чүвени билири чугула. Моон чижээнге чамдык кижилер кандыг-бир аарыгның уржуунан кулаа дүлейлей бээрге чүве чугаалаары баксырап, чүвеии адаары шын эвес, чугаазы былыраан, харын-даа бир эвес бичезиндеп-не дүлейлей берген болза, чүве чугаалай албас кижилер аңаарын бис билир бис. Ол ышкаш кандыг-бир аарыгның уржуунан кижиниң чүве чугааладыр нервизи баксыраан болза, чүвени чугаалаары оожум, азы үр болур, а сакгырга чүве дыннавазы кижи ышкаш аңаар.

Ындыг кижилерге улус чүве чугаалаарда, медээжок алгырып чугаалаар, ынчан ол кижи улам дедир баар, чүве «дыннавазы» дам баар.

Ындыг чорук ол кижиге кончуг эпчок болур деп чүве билдингир. Улустуң «бо-даа бергедээн кижидир», «үнү чок кижи-дир», «хөөкүйкү» деп чугаалашкаш ол эки дыннап орар болза-даа чүве чугаалаар аргазын чидиргеи чүве болганда, аңаа кончуг даржыктыг деп чүвени кижилер угаап билир херек. Ынчангаш «үнү чок» кижилерни дыннаар азы дыннавазын болгаш чүве чугаалап шыдавалын ылгап билири эргежок чугула. Нургулайында дыннавазындан чүве чугаалай албас болур чорук хөй таваржын турар.

Ынчангаш «үнү чок» болур чоруктар канчап тыптып келириниң эңне кол-кол чылдагаанларын чоннуң билип алыры база-ла артык эвес.

«Үнү чок» болур чорукгуң бир кол чылдагааны херээжен кижилериин саатгыг чорааш, чамдык аарыглардан аарыыр чоруктары улуг уржуктуг болуп турар. Чижээ, грипп, саргарар аарыг (ят аарыы), бруцеллёз, арагалаар аарыг, малярия дээш өске-даа. Чамдык саатгыг херээжен кижи үеүнде айыткан аарыглардан зараанда ийикпе, өске-даа таварыллаларда янзы-бүрү эмнер (хинин, сульфамиттиг эмнер, стрептомицин) хереглээр чоруктар база бар болуп турар. Оон уламыидан саатгыг кижиде уругиуң өзүлдезинге янзы-бүрү өскерлиишкиннер (четпес, тудуу, үнү чок, дүлей болур чоруктар) тыптып келип болур. Ол ышкаш чүгле уругиуп иезинин эвес, а эдээзиниң аарыглары не иштинге уругиуң өзүлдезинге улуг салдарны чедирип турар. Чижээ, арага аарыы (алкоголик), чигир аарыы (диабет), шээр аарыглар дээш өске-даа.

Ынчангаш урулларның үнү чок болуру төрүмелиидеп, азы төрээн соонда-даа үстүнде айыткан чылдагаанмардан тыптып болур.

Оон ынай улуг-даа улустуң, уругларның-даа халдамырлыг (кулактың отосклероз аарыы, баш мээзиниң мениигиди, уланыг, скарлатина дээш өске-даа) аарыгларының уламыидан үнү чок, дүлейлээр чоруктар тыптып болур. Ынчан бир эвес уругиуң кулаа чүве чугаалай албас турда дүлейлеп ааран болза, чүве чугаалай албас «үнү чок» кижи болу бээр. Бир эвес улуг кижи болза, чүве чугаалаары чевен, былыраан кижи апаар. Аарыглардан аңгыда чамдык күштүг, хоралыг эмнерни кайы хамаан чок ажыглаанындан дүлейлээр, оон уламыидан үнү чок болур чоруктар эпти-ле таваржын турар. Чижээ, мышыяк, хинин, стрептомицин, сульфамиттиг эмнер дээш өске-даа. Ынчангаш кижиниң иштики азы ортаа кулак кезектери баксыраар болгаш чүве дыннавас азы «кулаа кадыг» кижилер апаар.

Эмчилер кулакты камгалаарынче улуг кичээнгейни салып, улуска уругларуу сүмени берип турар. Ынчалзажок чамдыкта улус баштың янзы-бүрү кемдээшкиннериниден азы кулакты кандыг-бир түүлдерге билбейн үстүргенинден чүве дыннавастаар чоруктарга база-ла эпти-ле таваржып турар. Оон ынай кулактың дүлейлээр азы кулактың кадыг апаар чоруктары уругларуунуң чидиг, күштүг дааш-шимээннериниң уржуундан база тыптып турар.

Ынчангаш «үнү чок» болгаш дүлей болур чоруктар бир эвес долузубиле болдуна берген болза, медицина эртеми болгаш оон бо хүннерде сайзыралгазы чидирген органны катап эгидер талазы-биле чедишкиннерде четпейн турар. Ынчалзажок «үнү чок» болур болгаш дүлейлээр чоруктарны болдурбазының аргалары бистс бар. Ол түл дээрге, эң-не кол чүве болза ашак-кадай болуп олурзурунуң мурнунда херээжен-даа, эр-даа кижи эмчилерден сүмени алыры эргежок чугула, чүге дээрге чамдык таарышпас байдалдарлыг турган, өг-бүле тутқан кижилерден чедер, четпес, үнү чок, дүлей уруглар төрүттүнер азы харын-даа уруг чок болур чоруктарга чедирип болур.

Бир эвес эмчиниң ындыг хыналда, сүмелеринден ашак-кадай болчуп турар кижилериниң кайы бирээзинде аарыг бары илерээн болза, ону баш бурунгаар эмнээр, чогуур сүмелерни кылып апаар.

Саатгыг херээжен кижилер уругнуң шын өзүлдезинге хоралыг болгу дег түүлдерни херээженнер консультацияларындан ыяк билип ап болур болгаш эрте дээреде херээженнер эмчилериниң учёт-бүрүткелинге (хынаддазынга) турар ужурлуг. Янзы-бүрү аарыглар үезинде саатгыг херээжен кижи кайы хамаан чок эмнер ижерин, хереглээрин болдурбас, чүгле эмчилерден сүме ёзугаар эмнедири чугула. Уругларның чамдык халдамырлыг аарыгларын баш бурунгаар чөптүг эмнээр, оларның чедирип болур уржуктарын үргүлчү кичээнгейлиг хынаар.

Үлетпүр бүдүрүлгелериниге даашшимээнни бичелериниин арганарын чедип алыр болгаш бүдүрүлгеге озал-ондак кемдээшкиннер болурун чок кылып үзүткаар.

Эмчи Д. КУУЛАР.

Соланин—картофель хораны

Соланин — органиктиг алколоид деп күштүг хораның бүдүмел, гемолитиктиг онза шынарларлыг (тодарадырга, оон хораны ханче сиңип киргеш, оон кызыл кезекчигештерни үреп, хан четпестедир) болгаш шөйүндүг шырыңмаларын хуулдурар уржуктар ында база бар. Соланинге хорамнаттырыпканда, ижин-шөйүндүлер болгаш медерел системазы аарыыр: кустурар, кыжыктадыр, баш аарыыр, бүткүр-бот шагзыраар, каратар шоо болгаш чугаа-домак будаалыр.

Соланин черле картошка үннарынга, младгын оон өзүмнеринге болгаш нотаарага берген борбактарынга хөй чоруур. Бышкан картофельге хөй эвес чоруур соланинде хора чок.

«Шаңгыр», бышпаан картофельди чем кылдыр ажыглаарга кандыг-даа хора чок деп чамдык кижилер чандыр бодап турар. Бышпаан картофельге хораның бүдүмел (глюкозид)—соланин хөй болур. Бичии картофельдиң соланини улуг картофельдинден хөй.

Бышкан картофельдиң соланини нургулайында-ла оон даштыы каттарынга чоруур, ынчангаш картофельди аштаарга, оон соланининиң үштүг бири кезии арлы бээр.

Картофельдиң бышканын билип алырда, оон борбак бодун ийи чара кезип алгаш, оларны бот-бодунга дурбүштүрүтпер. Бышпаан картофельдиң чартыктары чышпынышпас, оон крахмалының бышпааны оон көстүр. Картофельдиң чартыктарын кызарга сут төгүлбес ужурлуг.

Чүгле бышкан картофельди ажыглаңар!

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга программалар 9.40, «Мөге болгаш илөн» 11. 10, 1.20, «Дайынның орунтарында» 3.30, «Орус хуулгаазын» (2-ги серизы) 5.20, 7.50, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Алдын өг» 10, «Ак-көк согун» 11.15, 1.15, «Он алдыгы час» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Орус хуулгаазын» (1-ги серизы) 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Доктор Калюжный» 3.15, 5.15, 9.15, «Кречинскийниң нүлээы» (1-ги серизы) 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Хөлээзэшкиннинг черде» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко көшүүчүзү, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң ораалакчыларының 35 — 24,25 — 38, идеология киллизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал киллизиниң 25 — 38,23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал киллизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет түргүзүг болгаш амыдырал киллистеринин 21 — 27. Информация киллизиниң 20—60, бухгалтериянын 31—75, корректорларының 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01404. Чагыт № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1923 чылда үнелезилеттингеш

ШЫН

1963 ч. АВГУСТ 18 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 196 (5600).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

СОВЕТ УЖАР ЧҮҮЛГЕ АЛДАР!

Чурукчу Ю. Берковскийниң фотоплакады. СЭТА-ның фотохрониказы.

ССРЭ-ниң Камгалал Министрииниң ДУЖААЛЫ

1963 ч. август 18. № 195 Москва хоорай.

Эштер ужудуучулар болгаш штурманнар, инженерлер болгаш техниктер, ужар чүүлдүң тускай эртемнигдери, ужар чүүл улетпүрүнүң болгаш Хамааты агаар флодунуң ажылдакчылары, ДОСААФ-тың авиатор-спортсменнери!

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Бөгүн совет улус болгаш ооң Чепсектиг Күштери ССРЭ-ниң агаар флодунуң Хүнүн демдеглээр турар.

Бистиң Төрээн чуртувус бо чылын ужар чүүл Хүнүн СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлериниң хайыктырып үндүргени чаа күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүшкүнүүн байдалында ужуражып турар. Бодуруң төрээн Коммунистиг партиязын долгандыр сырый каттышкан совет улус СЭКП-ниң Программазын боттандырар дээш маадырлыы-биле ажылдап, чеди чылдың бешки чылының планын чедиишкиниг күүседип, коммунизм тургузуушкунуүнүң чаа-чаа туруштарын шүүргедеп турар.

Совет экономиканың болгаш культураның, эртемнің болгаш техниканың чаз тинилегзии, социализмниң болгаш коммунизмниң идеаларының тинилегзининг чайынаачок черечилели болза ужудуучу-космонавтар Валерий Федорович Быковский биле Валентина Владимировна Терешковананың башкарганы «Восток—5» болгаш «Восток—6» деп космос корабльдериниң үргүлүлелдиниң болгаш нарыныңы талазы-биле чижеглээр чүве чок ужудуушкуннары болган.

Совет улустуң маадырлыг ажыл-херээ армиязының болгаш флоттуң дайынчыларын политиктиг болгаш дайынчы белеткелдерге чаа-чаа чедиишкиннерже сорук киирип турар. Шериглерниң дайынчы өөредилгезин доктаамал сайзыраңгайжытпышаан, Совет Чепсектиг Күштер ынак Төрээн чуртувуң ыдыктыг кызыгаарларын идегелдиг камгалап турар болгаш бир эвес агрессор коммунизмниң чырыткылыг тудуун тудуп турар улустуң тайбың күш-ажылын үрээрин диттингиптер болза ону ойтур шаварынга кезээде белеп.

Бүтү улустуң баймралалы—Агаар флодунуң Хүнүн тазарыштыр силерге байыр чедирип, амыр-мендиҢерии айтырып тур мен.

Дайынчы болгаш политиктиг белеткелге, чаа техниканы болгаш чепсекти шиңгээдип алырынга, тергиинниҢ болгаш классты тускай эртемниглерниң өөредилгезинге улам ыңай чедиишкиннерлиг болуруң Чепсектиг КүштериҢ ужар чүүлүнүң бодунуң составынга күзеп тур мен.

Хамааты ужар чүүл флодунуң составынга чеди чыл планын күүседиринге болгаш амгы үениҢ самолеттарын болгаш вертолеттарын шиңгээдип алырынга; ужар чүүл улетпүрүнүң ажылчыннарынга, конструкторларынга, бүтү ажылдакчыларынга—ужар чүүлдүң чаа техниказын тургузарынга; ДОСААФ кежигүннериниҢ—ужударының чаа рекордтарын чаалап алырынга, совет аныяктарның ортузунга авиаспортту хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннерни күзедим.

ССРЭ-ниң Агаар флодунуң Хүнүн демдеглээри-биле **ДУЖААРЫМ БОЛЗА:**

Бөгүн, август 18-те бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы—Москвага, эвилел республикаларның найысылалдарынга, маадыр-хоорайларга артиллерияларың чэрби удаа даштаашкыны-биле салют кылыр.

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели делгерезин!

ТиилелгелериҢ алдары-биле бүргеткен Совет Чепсектиг Күштер делгерезин!

ЛенининиҢ тургусканы Совет ЭвилелиниҢ алдарлыг Коммунистиг партиязы делгерезин!

ССРЭ-ниң Камгалал Министри
Совет ЭвилелиниҢ маршалы
Р. МАЛИНОВСКИЙ

Көдээ ажыл-агый ажылының хүн демдеглели

Чеди чылдың бешки чылында Тываның колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилериниң мурнунда улуг сорулгалар туруп турар. Сүт, дүк, эът бүдүрериң дыка көвүдедир, чонның өзүп турар хереглелиин хандырар апаар. Алдынган хүлээлгелерни чедиишкиниг күүседир төлээде четчир санныг бөдүүн болгаш шыктыг чемнерлиг болур херек. Оларны мөөнүзээр дээш демисел ам чоруп турар. Ооң чедиишкиниг доостурулдан сүт саалдазы, малдың семиртилгези, малдың чаш төлүн камгалап алыры шуут хамааржыр.

Август 16-га чедир республикада 31.318 тонна сиген, 12.632 тонна силос, 1298 тонна будук-бүрү чемнер белеткеттинген. Чөөн-Хемчик районуның ажыл-агыйларының ажыл-ишчилери сиген белеткээр талазы-биле онаалданы 30,5 хуу күүседип, эрткен беш хонукта өске ажыл-агыйлардан үзээр ажылдаан. Тес-хемчилер эрткен хүн демдеглелинге кылган шүгүмчүлелди база өөренип көргеи. Шында сиген белеткелиниҢ темпизи күштелген. Август 16-га чедир Тес-Хемде 1.776 тонна сиген белеткеттингеи. «Чыраа-Бажы», «УТКА 25 чылы», «Шекпээр», «Өөк» совхозтарның, дуржулга станциязының мал чемининг белеткекчилери күш-ажылчы күжениишкиниҢ кошкатпайн турар. Ол ажыл-агыйларда сигенни бөлүп сараатгаарының планы 35—40 хуу күүсеттингеи.

Шында ажыл-херек канчаар тургустуганыңа? «УТКА 25 чылы» совхозту (директору эш Стихарев, кол агроном эш Дорошин) чижекке ап көрээл. Сиген белеткелинде фермаларның, хойжу бригадаларның бүгү ажылдакчылары, семиртилге маадарының кадарчылары, а ол ышкаш механизастаттынган тускай звенолар киржип турар. Доржу Балажыктың 8 кижиден тургустуган звенозу бедик көргүзүглерни чедип алган. Сиген бөлүкчүлери хүн бүрүде 40—45 тонна сигенни сараатгаан турар. Шиаарга ук звено нинтизи-биле 830 тонна сигенни сараатгаан. Найыралдыг звено сиген кезилдезинің эгезинден бээр совхозтуң кызыл вымпелин тудуп турар. Оны ийи удаа акша шаңналы-биле демдеглээн.

Монгуш Чаш-оолдуң хойжу бригадазының хойжулары тергиин эки көргүзүтиу чедип алганнар. Олар 120 тонна сигенни белеткээр онаалдазынган 85 тонналы сараатгап, чээрби тонна витаминниг будук-бүрү чемнерни белеткеп, кыска хуусаа иштинде ооң-оң сараатгарны тургузуп турар. Оларга быжыглаан бүгү кодан хойларны бөдүүн чемнер-биле боттары хандырарын хойжулар совхозтуң администрациязынга бүзүретпеткеи.

Ындыг болза-даа сиген белеткелиниҢ темпизин ооң-даа дүргедедир арга ол ажыл-агыйда бар. № 2 ферманың коллективи (бригадири Монгуш Чылбак-оол) Д. Балажыктың, М. Чаш-оолдуң звеноларындан мрактa багай ажылдап турар. Ол бригада чүгле 414 тонна сигенни белеткээн. Бар техниканы эки ажыглап, база күш-ажылды эки организастаан болза, эртикеи үе иштинде ийи катап хөй сигенни белеткеп болур турган.

«Улуг-Хая» совхоз Улуг-Хем районга сиген белеткелинче баштай кирген ажыл-агыйларның бирээзин. Аңаа ол ажыл эгезинде эки чоруп турган. Улуг-хемчилер хараган, ыяш аразының сигенни кезип, кааң хүн бүрүзүн эки ажыглаарын оралдажып турган. Ындыг болза-даа сөөлгү хүинерде күжениишкин кошкай бергеи. Беш хонук дургузунда немелде өзүлде чүгле 2 хуу болган. Чылдагааны болза күш-ажылды багай организастаанында, агрегаттарның чавыс бүдүрүкчүлүүнде болуп турар. Мал чемнери белеткээр звенолар болгаш бригадалар деҢ эвес ажылдап турар. Оларның көргүзүглери база аңгыраңгы. Чижээ, Бегзи-Хууракгың хойжу бригадазының хойжуларының звенозу сиген сараатгаар талазы-биле онаалданы күүседир чыгаан. Хойжулар кыска хуусаа иштинде 300 центнерден хөй сигенни сараатгаан. Ол ажылды хойжулар чүгле хол-биле күүседип турар. Оларның чанында эш Седип-оол удуртқан тускай сиеичи бригада (ферманың эргелекчизи эш Шойдак-оол) ажылдап турар. Бригадада сиген ажаар техника четчир болза-даа ол бригада хойжуларның хол-биле белеткээн сигени хире сигенни белеткеп алган. Ооң чылдагааны чүдел, эштер Седип-оол болгаш Шойдак-оол? Техниканы мырыңай чавыс бүдүрүкчүлүүр ажыглап турар-дыр силер. Силерниң машиналарыңар хөй шаг-чеде аиаа туруп турар-дыр.

Таиды болгаи Өөвүр районнарның ажыл-агыйлары «Сукпак», «Тыва», «Найырал», «Тээли», «Межегей» совхозтар сиген белеткелии мурикузу хевээр-ле шүшпеи чорудуп турар. Эштер Петенев, Юртаев, Хвостов, Чюдюк, Пашенко далажыр болгаш мал чемии белеткекчилериниң күш-

Барыын-Хемчиктиң тараа шөлдеринде

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. (Телефон-биле). Чеди чылдың бешки чылының чаазыдүүдүн ажаап алыр дээш демисел. Барыын-Хемчик районнуң чамдык ажыл-агыйларында эгелээн. Август 15-ке чедир медээ-биле алырга, ында «Барлык», «Шекпээр» совхозтар, «Мурнакчы» колхоз тараа кестирилгезиниче калбаа-биле кирипкен, а «Большевик» көдээ ажыл-агый артели олче база эгелеп кирген.

Амдыызында «Барлык» совхозтуң тараа шөлдеринде тараа кестирилгезин алаан чедиишкиниг чоруп турар. Совхоз бо чазын тараа культураларын 7197 гектар черде тараан, ам ооң 612 гектарын кезип алган азы нинти планының 8,5 хуузун күүседипкеи. Чочак-тараа бо ажыл-агыйла бо чылын 120 гектарда өстүртүнген, оон 50 гектарын азы 42,6 хуузун бо хүннерге ажаап алган. «Шекпээр» совхозта арбай кестирилгезин база чедиишкиниг чорудуп турар, бо хүннерге чедир 45 гектар черии арбайын кескен, «Мурнакчы» колхоз нинтизи-биле 1883 гектар черде тараа культураларын өстүрген, оон 134 гектарын азы 7,1 хуузун кезип алган.

Ол медээни ёзугаар алырга, районда нинтизи-биле тараа культураларының баштайгы 5 хуузун ажаап апкан болуп турар. Тарааның кестирилгези-биле кады ажыл-агыйларның шаннарында бастыртынган тарааны кургадып, арыглаар ажылдар ол черлерде чоруттунуп турар.

ХОЙЖУЛАР — СИГЕНДЕ

Мал чемииң белеткелин чедиишкининг чорударынга киржири малчыннарның ыдыктыг хүлээлгези дээрзин «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының хойжулары эки билир. Хоочун хойжу коммунист эш Канданга удуртқан хойжуларның сигенчи бригадазы Калбак-Шык деп черде ажылдап турар. Олар 120 тонна сигенни белеткеп алыр деп боттарынга алган хүлээлгезин күүседир чоокшулаан.

Шупту хол кадыры-оле кезип турар-даа болза, ам бо хүннерге чедир 5 сараатты тургузуп алганнар. Эртен эрте, кежээ орай сиген кезип, хүн иэип келгенде сигенни бир демниг бөлүп, сараатгаар ажыл хайныыкшыныг чоруп турар. Аныяк хойжулар Кенден, Уруле оларның борта идепкейлиг киржилгезин мактавас аргажок.

Каа-Хем районуң «Бурунгаар» көдээ ажыл-агый артелиниң комбайнерлери С. Миков биле Г. Прокудин олар колхозка тараа кезилдезин эгелээнден бээр эки ажылдап, «СК-3» комбайнарыбиле хүн-бүрү 15—18 гектар черии ажаап ап, нормазын ажыр күүседип турарлар.

ЧУРУКТА: комбайнерлер С. Миков (солагай талазында) болгаш Г. Прокудин.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Мурнакчы коллективтерге Кызыл туктарны тывыскан

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш профэвилелдериниң область Чөвүлелиниң президиуму республиканың үлетпүр болгаш транспорт бүдүрүлелериниң 1963 чылдың ийиги кварталында социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин түнеп көргеи.

Үлетпүр бүдүрүлелериниң аразында социалистиг чарыштың тиилекчизин ниити продукция бүдүрериниң планын 122,7 хуу, бараанныг продукциязы — 116,4 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн— 129,5 хуу күүсеткеи **Кызылдың төп электростанциязының коллективи** (директору эш Асеев, парторганизация секретары эш Отрыгаиьев, местком даргазы эш Макиенко, ВЛКСМ комитединиң секретары эш Демин) деп санаап, бирги черни аңда тывыскаш, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун хевээр артырган.

Бо чылдың II-ги кварталында ниити продукция бүдүрериниң планын 112 хуу, бараанныг продукциязы — 115,3 хуу болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 124,3 хуу күүсеткеи Элегес шахта коллективиниң (начальныги эш Л. Глотов, парторганизация секретары эш В. Елисеев, шахта комитединиң даргазы эш Н. Качан) ажылын эки деп демдеглээн.

«Тыва даг дүгү тудугнуң», «Тыва тудуг» трестиң дузалаар бүдүрүлелер комбинаттарын, тууйбу заводун, Сарыг-Сеп райүлетпүр комбинадын ийиги кварталда багай ажылдаан деп демдеглээн. Ол бүдүрүлелер II-ги кварталда 467 мун рубльдиң ниити продукциязын чедир бербээннер.

Республиканың автоажыл-агыйларының социалистиг чарыжының тиилекчизин чүүк сөөртүрүнүң планын II-ги кварталда тонна талазы-биле 120,5 хуу, тонна-километр талазы-биле 126 хуу болгаш күш-ажылын бүдүрүкчүлүүн 140,3 хуу күүсеткеи **респотребсоюзтуң АТК-зының коллективи** (директору эш Маслов, парторганизация секретары эш Кавалев, местком даргазы эш Солдатов, ВЛКСМ комитединиң секретары эш Виноградов) деп санаап, СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун № 1 АТК-дан алгаш, бо автоажыл-агыйга тывыскан.

Чүүк сөөртүрүнүң планын тонна талазы-биле 132,2 хуу, тонна-километр талазы-биле 109,5 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 125,9 хуу күүсеткеи коммунал ажыл-агый Министерстводзунуң АТК-зының коллективиниң (начальныги эш Воронов, парторганизация секретары эш Гаврюшкин, местком даргазы эш Лошенко, ВЛКСМ комитединиң секретары эш Германов) ажылын эки деп демдеглээн.

Кайгамчыктыг тиилелге

Тараа культураларының ажаап алышкынын чедиишкининг доскаиы-биле болгаш күрүнеге тараа дужаарының планын күүсеткеии-биле холбаштыр Ставрополь крайның «Темиржбекский» совхозунуң әр, херээжен ажылчыннарынга болгаш тускай эртемнитлеринге эш Н. С. Хрущев партияның Төп Комитединиң амүүзининден байыр чедиргеш, күш-ажылга оларның улам ыңай чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

Совхозтуң салбырлары туруп көрбээн кыска хуусаада — 20 — 37 ажыл хүниериие-ле — 11 мун ажыр гектар черниң күзүн тараан кыылтазын ангылап ажаар арга-биле кестирген болгаш бүгү тавычаларны 5 — 7 хонуктар дургузунда болуп, бастырган. Совхозтуң коллективи тараа белеткээриниң планын хуусаа бетинде күүсеткеи. Күрүнеге 2.165 мун пуд чаагай тарааны дужаган, ынчаарга шупту 2.320 мун пуд тарааны дужаган турар.

«Темиржбекский» совхозтуң чедиишкиннерии көдээ ажыл-агыйның бүгү ажыл-ишчилери улуг сонуургап турар, коммунистиг бөзу-биле ажылдап, дүжүт ажаап алышкынынга бодунуң күш-ажылын мергежилдиг организастап тургаш, кайы хире бедик түнилелерни чедип ап болурун ол коллективтиң чижээ тодаргай көргүзүп турар-дыр деп, эш Н. С. Хрущев ол кайгамчыктыг тиилелгеии демдеглевиилээн бижээн.

Чуруттуң өске районнарының колхозтары болгаи совхозтары ол дүржулганы өөренип көөрү болгаш дарый ажылдаары кончуг чугула деп, эш Хрущев айыткан.

* * *

Дүжүт ажаап алышкынын чедиишкининг чорутканын, тарааны дүрген ажаан алырынга боттарының дүржүлгазын «Темиржбекский» совхозтуң ажылдакчылары СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш Н. С. Хрущевка чорутқан боттарының чагаазында илеткеп турар. Ажылдың мурнакчы аргаларын өске бүгү кижилериии ажыглалы болдурар деп оралдажып турарын темиржбекчилер бижээн. Тарааны аңгылап дүрген ажаан алырын Ставрополья хөй-хөй ажыл-агыйлар шиидирээдип алган.

Боттарының мурнунда салынган сорулгаларны моон сонгаар-даа алдарлыы-биле күүседирии, чер ажылының культуразын улам ыңай бедидеринге болгаш күш-ажыдың бүдүрүкчүлүүн өстүреринге үидезилээш, көдээ ажыл-агыйның чиик карыдгалыг хөй продуктуларын бүдүрер дээш бүгү күжениишкиннерии салырын совхозтуң әр, херээжен ажылчыннары, тускай эртемнитлери партияга болгаш чазакка дыиызытканнар.

Кичээнгейниң төвүнде—кижи

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралындан

Август 15-те РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Н. Г. Игнатовтуң даргалааны-биле эрткеи хуралының кичээнгейниңи төвүнге чонуң культура-амыдырал хандырыгазының айтырыглары тургустунган турган. Вологда, Новосибирск областтарының чер-чер Советтери бо талазыбиле кандыг ажылды чорудуп турарын ажылчы чоннар депутаттарының областар советтериниң күүскомнарының даргалары — Вологданың — А. М. Воробьев, Новосибирскиниң үлетпүрүп — М. Я. Бакутин, Новосибирскиниң көдээниң — С. С. Авраменко олар Президиумга илеткээннер.

Вологда болгаш Новосибирск областтарының чер-чер Советтери, СЭКПиниң XXII съездизиниң шиитпирлерии күүседип, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының чаа тургузуунуң артык чүүлдерин ажыглавышаан, культура-амыдырал хандырыгазың чамдык ажыккылгелерии чедип алганын хуралга демдеглээн. Ындыг болзада-да бо ажылдың дедиеии чоннуң негелделериниң дыка хожудап турар.

Бо ийи областарда дыка хөй клубтар, библиотекалар болгаш өске-даа культура-чыргыдышкын албан черлери боттарының ажылын бүдүрүлгелерииң, колхозтарның болгаш совхозтарның амыдыралындан хооруң чорудуп, чогуур угланышкын чокка ажылдап турар. Вологда областың 1264 клуб албан черлериие чүгле 56 хөгжүм бөлүгүмнери бар. Новосибирск областың көдээ клубтарының хөй чуруузунда кино болгаш танцылардан аңгыда кандыг-даа массалыг хемчегларии чорутпайн турар.

Чоннуң амыдырал болгаи коммунал хандырыгазында хөй четчестер бар. Амыдырал хандырыгаиың бүдүрүлгелериниң тудуунуң планнары күүсеттинмейн турар. Чижээлээрге, Вологда областа бо чылын 144 ындыг бүдүрүлгелерии ажыдар ужурлуг турган, ындыг болза-даа амга чедир чүгле 20 ажыгны ажыглалга киирген.

Вологда болгаш Новосибирск областарда сеттелге мастерскайлары болгаш чоннуң хереклелдер хөлеәлел алыр черлери коичуг эвээи. Миллион чурттакчылыг Новосибирск мынаан ындыг узуг төнте безии улуг эвес чүгле 3 ындыг чер бар. Ынчаарга Новосибирск областа амыдырал хандырыгаиың комбинаттарын чоннуң әрге-ажыктарына караажалыг кылдыр бүдүрүлгелериің, албан черлериин, организацияларының чагыгларын күүседиринче мөөнүзээи чорук үргүлчүүү болу берген. Көдээ чоннуң хандырыгазын оиза багай тургускан.

Бо ийи областарда чоннуң медицина хандырыгазының айтырыгларын шүшпеи шиитпирлеп турарын Президиумнуң хуралынга демдеглээн. Вологда болгаи Новосибирск областарның хөй-хөй хоорайларында, ажылчын суурларында болгаш көдээ черлеринде арыг-шеверниң чурумун барымдаалавайн турар.

Школа назызы четпээи уругларның албан чер-дериниң четкизи чоннуң хереглели база-да хандырып шыдавайн турар. Ынчанмыжеок, оларның тудуунга үидүрүп берип турар хөреңгилерии чыл бүрүде шиңгээдип албайн турар. Вологда областа сөөлгү дөрт чылдарииң дургузунда уруглар салтарының болгаш ясклерииииң ажыглалга киирер планнарын чаңгыс-даа удаа күүсеткейн келген.

Президиумнуң хуралынга демдеглээии-биле алырга, улуг четпестер садыг болгаш шиити чемненилгенин бүдүрүлелериниң ажылынга база бар болуп турар. Вологда болгаш Новосибирск областарның чамдык районнарының магазиннеринде эң чугула хереглелдүң барааннары болганчок-ла чок болуп турар. А шынында, ол барааннар базаларда болгаш складтарда чыдар.

Президиумнуң хуралынга саиаал берген РСФСР-ниң кадык камгалал министри В. В. Трофимов, РСФСРниң коммунал ажыл-агый министри С. М. Бутусов, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тудуг херектериниң талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы А. С. Болдырев олар культура-амыдырал, чуртталга-коммунал тудуунуң, а ол ышкаш чоннуң медицина хандырыгазын эки деп ажыглаан.

Ажылчы чоннар депутаттарының Вологда база Новосибирск көдээ болгаи үлетпүр область Советтериниң күүсекчи комитеттериниң кичээнгейии чоннуң культура-амыдырал хандырыгазының айтырыгларын оларның багай шиитпирлеп турарыиче РСФСРниң Дээди Совединиң Президиумуиу көрүндүргеи. Бо чугула ажылда улуг четпестерии чайладырын оларга даасхан.

* * *

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумуиу ол-ла хуралга Дагестан болгаш Удмурт АССР-лериниң, Приморскиий крайның, Белгород, Курган, Псков, Тюмень, Чита областарының улус өөредилгезиниң бөлүк ажылдакчыларынга РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкыларын дээш хүндүлүг атты тыыскан. Астрахань болгаш Ульяновск областарның бөлүк медицина ажылдакчыларынга РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи деп хүндүлүг аттарны тывыскан. Моон-биле кады Москваның болгаш Ленинградтың уран чүүлдүң бөлүк ажылдакчыларынга РСФСР-ниң алдарлыг артизи, РСФСР-ниң улустуң артизи деп хүндүлүг аттарны база тывыскан.

Хөй уругларлыг 2037 иелерии «Иениң алдары» орденнер болгаш «Иениң медалы-биле», бөлүк совет хамаатыларыи «Өртке эрес-дидим чоруу дээш» деп метальдар-биле, «Ниитиниң корум-чуруумун камгалаар талазы-биле шылгарадгай албаны дээш» деп медальдар-биле шаңнаар дугайында шиитпирии хүлээп алган.

(СЭТА).

Төрээн чуртка—442,6 мун пуд тарааны!

1963 чылда күрүнеге тараа садарын көвүдедир талазы-биле Таңды бүдүрүлге эргелелиниң „Революцияның чалбыыжы" көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларының социалистиг хүлээлгези

«Таңды бүдүрүлге эргелелиниң «Революцияның чалбыыжы» көдээ ажыл-агый артелиниң колхозчулары, коммунистиг ниитилелди тургузарынга боттарының салыышкынын кииреринии оралдажып, СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерии амыдыралга боттандырбышаан, бистиң чуртувуска көдээ ажыл-агый продуктуларының элбекшилии тургузары дээш демисежип турар.

Көдээ ажыл-агый артели мал ажылының продукциязын садар талазы-биле чартык чылдың онаалдазын чедиишкиниг күүседип шыдаан: сүттү — 134,6 хуу, эътти —101,3 хуу, дүкту— 119 хуу күүсеткеи.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң, ТКның Плейумнарының шиитпирлерии амыдыралга боттандырып, «Чылдың түнелдерии үидүрер бала тараа бүдүрерии болгаш садарын көвүдедир дугайында» СЭКП ТК-ның Президиумунга чагаазынга эш Никита Сергеевич Хрущевтуң айытқан чагыларын күүсетпишаан, колхоз тарыла шөлдериниң тургузуун экижиткеи. 1962 чыл-биле деңнээрге, тараз культураларының тарылгазы 7600 гектардан 9185 гектарга чедир, оон иштинде кызыл-тастың тарылгазы мун аддыг гектарга көвүдээн. 533 гектар черге чочак-тарааны тарлан. Кызыл-тасты районучтукан бедик дүжүттүг «скала» деп сорттуң үрезини-биле тараан. Чажылганы колдуунда чайын болгаш күзүи аңдырган черлерге чоруткан. Чажылганың нормазын көвүдеткеи. Бүгү шөлдү чажылга-биле кады прикаттаан. 4000 гектар черге авиохимияны чаштырган. Келир чылдың дүжүдүнүң үндезинии садының турар. 6000 гектар чайгы болгаш эрте аңгыс аңдарылгазын чоруткан.

Агаар-бойдуңуң таарымча чок байдалдары турбүжеок, көдээ ажылагый артелинде багай эвес дүжүт быжып турар. Ам сорулга болза, ону ой-шаанда болгаш чидириг чокка ажаап алыры болур. Ажаап алышкын ажылдарының планы ажылдап кыдынган. Кезилдеии 7 ажыл хүнүиде, бастырылганы 20 ажыл хүнүиде чорудары көрдүнгеи. Кезилдеии калбарты алыр жатказар-биле чорудар. Жатказарның болгаш комбайнарның техниктиг хандырылгазын тускай тургусхан бригадалар чорудар. Бо чылын пок үнүштер-биле демиселге онза кичээнгейии көрүндүргеи. Ол дугайында бисте бүгү комбайнарны үшкү решётка болгаш металл фартуктар-биле дерээи.

1963 чылда тараа белеткөөдерии көвүдедир таразы-биле 'Краснодар крайның көдээ амыл-агыйының амыдайчыларының кыйгырыңга харыылавышаан, «Революцияның чалбыыжы» көдээ амыл-агый артелиниң колхозчулары боттарының аргаларын болгаш курлавырларын база катап самап көргеш, 1963 чылда күрүнеге 442,6 мун пуд тарааны садарын шиитпирээзи. Бо болза мурнунда эдилгеиган хүлээлгеиеердеи 107 мун пуд, планда көгдүнгениинден 137,4 мун пуд хөй болур дээни ол.

Ол хире санныг тарааны көдээ ажыл-агый артели кажан-даа садып көрбээн. Ол дугайын сөөлгү беш чылдарның дургузунда тараанын садып келгениин сан-медээлери чугаалап турар: (мун-пуд-биле).

1958 чылда—101,1
1959 чылда—303,4
1960 чылда—146,3
1961 чылда 200,5
1962 чылда—363,9

Маиаа деңнеп көөру-биле 1954 чылда 27,4 мун пуд тарааны сатканын база айтып болур.

Колхоз районучтукан бедик шынарлыг сорттуг үрезиннер-биле бодун бүрүи хандыртынар болгаш колхозчуларга эргежок чугула санныг тарааны тывыскан турар.

Күрүнеге тараа садарын көвүдедир дээш демиселии күштедирерии-биле чертелештир күрүнеге эът, сүт бөлгаи ұал ажылының өске-даа продуктуларын садарының планнарын болгаш хүлээлгелерии күүседир талазы-биле практиктиг хемчегларии база ап тараа бис. Ниитиниң малынга эргежок чугула хемчээлдиг бодуун болгаш шыктыг чемнерни хандырар бис. Мал кажааларын кышка ой-шаанда белеткеп, фермаларның ажылдакчыларының амыдырал байдалдарының дугайында сагыш салыышкынын улгаттырып турар бис.

Күрүнеге тараа садар талазы-биле бедиккеи хүлээлгелерии албышаан, Тыва АССР-ниң көдээ ажылагыйының бүгү ажылдакчылары биистиң үлгер-чижээвисти эдерер боор дээрминге бүзүреп турар бис.

Тараа хөй болган тудум-на—Төрээн чурт байлак болур—чер ажылдыгларның лозуну ындыг.

(ХҮЛЭЭЛГЕНИ «РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ЧАЛБЫЫЖЫ» КОЛХОЗТУҢ БАШТААР ЧЕРИНИҢ КАЛБАК ХУРАЛЫНГА БОЛГАШ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АРТЕЛИНИҢ БРИГАДАЛАРЫНЫҢ ХУРАЛДАРЫНГА ХҮЛЭЭП АЛГАН.)

БИСТИҢ ЧУРТТУҢ КҮЧҮЛҮГ ЧАЛГЫНЫ

Эң-не ырак, бедик болгаш дүрген ужар

Бөгүн совет улус ССРЭ-нин Агаар Флодунуң Хүнүн—бүтү улустуң байырлалын демделеп турар. Агаар Флодунуң Хүнүн бистиң чурттувуска байырлап эртиргеш келгензем бээр ам 30 чыл болуп турар.

Бистиң чурттувус—ужар чүүлдүң төрээн чурту. Делегейге агаарже ужугуп үнер бирги самолётту орус артемден Александр Федорович Можайский чогаалткан. Хөй моторлуг самолёттарны, шуургедекчи самолёттарны, суггa хонар самолёттарны болгаш планерларны база ужар чүүлдүң парашютун делегейге бирле дугаарында бистиң чурттувуска түүлүп турган.

Ынчангаш-даа болза хаанныг Россиянын үезинде ада-чурттуң ужар чүүлүн улам ынай хөгжүдеринге таарымчалыг байдалдар чок турган.

Ужар чүүлдүн ёзулуг хөгжүлээи бистиң чурттувуска чүгле Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгезинден соонда болган. Бүүлүг совет Агаар Флодун тургузар дугайында Коммунистиг партия болгаш Совет чазак үргүлүг сагыш човап турарының ачызында, бистиң ужар чүүлдүвүс делегейде ээн-не ырак, бедик болгаш дүрген ужар апарган.

Бистиң чурттувуска амгы үеним ужар чүүлүн тургусканы В. И. Ленинниң ады-биле түүлүп харылзаалыг. Улуг Ленинниң инициативазы-биле 1917 чылда бистиң чурттувуска ужар чүүлдүн баштайгы бөлүктерин болгаш отрядтарын тургускан, олар социалистиг ада-чурттуу дээрбечи ак-гвардейжилерден болгаш дашпыкы халдакчыларган аларлыы-биле камгалап алганнар.

Совет ужудукчулар 1930 чылдарда ырак, бедик болгаш дүрген ужарының талазы-биле делегей рекордарын чаалап албышаан, төөгүге алдарлыг ужуудукчуларны кылганнар. Ол чылдарда маадырлыг ужудукчулар Чкалов, Громов, Грицевубова, Осипенко болган оон-даа өске хөй-хөй ужудукчулар боттарының чайыннанчак ужудуушкуннары-биле совет ужар чүүлдүн төөгүзүнге алдарлыг чоруктарны кылган.

Фашистиг Германияга удур Ада-чурттуң Улуг дайыны бүгү совет улуска аар-бергe шылгалза болган. Бо дайынның үезинде совет ужудукчулар бистиң Төрээн чурттувустун төөгүзүнге кайгамчыктыг маадырлыг чоруктарны база кылганнар. Ужудукчу-дайынчыларның маадырлыг күш-ажылыы Коммунистиг партия, Совет чазак бедик-биле үнелеп, оларның иштинден 200 чүү ажыг кижилерни ССРЭ-нин ордендери болгаш медальдары-биле шаннаан, мйн муң ажыг кижилерге Совет Эвилелинин Маадыры деп бедик атты тывыскан. 69 ужудукчулар ол атты ийи катаа алган. А. Покрышкин болган И. Кожедуб олар Совет Эвилелинин үш катпыр Маадыры болганнар.

Ада-чурттуң дайынының үезинде аразтан дайзынны тиилеп алырынга Хамааты ужар чүүл флоду база улуг рольду ойнаан. Дайынның чылдарында Хамааты ужар чүүлдүн ужудукчулары 2.3 миллион пассажирлерни болгаш чурттуң камгалалыышка улуг ужур-дузалыг 300 муң аҥыг тонна аҥы-бүрү чүктерни сөңгеннер. Коммунистиг партия, Совет чазак Хамааты ужар чүүлдүн ужудукчуларының, бортмеханиктеринин, инженерлеринин, техниктеринин, салбырлар командирлеринин маадырлыг күш-ажылын бедик үнелеп, чазактың ээдээ шаннаалы-биле шаннаан, оларның иштинден 12 ужудукчуларга Совет Эвилелинин Маадыры атты тывыскан.

Ада-чурттуң Улуг дайыны төнгенден бээр 18 чыл эрткен. Ол үеним дургузунда бистиң чурттувустун ужар чүүлү делегейге сурагжаан, чаа-чаа чайыннанчак чедиишкинерлиг болган. Амгы үеним ужар чүүлүнүң айтырыын шиитпирлеринге, ужар чүүлдүн чаа техниказын чогаадып тургузарынга соолгу чылдарга «ТУ-104», «ИЛ-118», «ТУ-114», «АН-10», «МИ-4», «МИ-6» деп кайгамчыктыг эки машиналарны тургускан Туполев, Ильюшин, Антонов, Миль оларның удуртқан конструктор бюролары улуг рольду ойнаанар.

Ужар чүүлду хөгжүдеринин болгаш кёсмосту шингээдин алырының талазы-биле бистиң Төрээн чурттувустун буянныг ажыл-чорудулгазының чаагай түңнели болза, ужудукчу-космонавтар Ю. Гагарин, Г. Титов, А. Николаев, П. Попович, В. Быковский, делегейге бирги хөрээжен космонавт В. Терешкова оларның тиилелгелиг ужуудушкуннары ол болгаш.

ССРЭ-нин Хамааты ужар чүүл флоду дүрген өзүп, чурттуң улус ажыл-агыйы амыралынга янзы-бүрү хевирлер-биле бараан бооп турар. Хамааты ужар чүүлдүн ужудукчулары пассажирлер, чүктер соолгу-турлеп ангыда көрээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериин бедик үжүт алыр дээш демиселиинге, черинин иштинде чажыт байлактарны тывазырынга геологтарга, балык болгаш аннарының хайгаараалын кылып, чурукка тыртырыш, балыкчыларга, анчыларга, арга-арыгларны эртеп камгалаарынга, санитар талазы-биле хайгаараалды болгаш оон-даа өске 100 ажыг янзы-бүрү хевирлер-биле дузалап турар.

ССРЭ-нин Хамааты ужар чүүл флодун ССРЭ-нин аэрофлодунуң 40 чыл ойнга таварыштыр чазактын ээдээ шаннаалы—Ленин ордени-биле шаннаан.

СЭКП-нин XXII съездиниинин төөгүдүг шиитпирлеринге удам соруг кирген Хамааты ужар чүүл флодунуң ажылдакчылары үлегерлиг аэропорт, коммунистиг күш-ажылдың коллективи, экипажы, бригадазы болгаш шалыпчызы деп бедик атты чедип алыр дээш массалыг чарышты салбартканнар. Бо чаагай чарышка Тыва АССР-нин бүдүүжүү күштерин хөгжүдеринге улуг дузаны киргүспүшаан. Кызылдың ужар чүүл салбыры база киржип турар.

Кызыл ам үеде демир оруктуг Красноярск болгаш Абакан хоорайлар-биле, ол ышкаш республиканың бүгү районнары база ырак-узак чурттакчылыг черлер-биле агаар замчыштыр үргүлүү харылзаалыг. Бистиң самолёттарывыс хүнүүн-не республиканың ырак черлери — Тожуже, Бүнгүртүжеге, Мөңгүн-Тайгажe, Тээлиже, «Үш-Белдир» курортче, Суг-Хөл болгаш өске-даа черлерже чүүк, почта болгаш пассажирлер чедирип барып турар. Олар бо чылдың чүгле 7 айларының дургузунда республиканың районнарынче 2683 ажыг тонна чүктерни, 68 муң ажыг пассажирлерни чедиргеннер.

Бистиң коллектививис чыл онаалдаларын 8 чылдар улаштыр үргүлүү ажыр күүседип келген. Коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чедип алыр дээш демигешпишаан, аэропорттуң ажылдакчылары чүүк соолгуруунуң чыл планын декабрьның 25-ке чедир күүседир деп бедиткен хүлээлгени алган ажылдап турар.

Бистиң аэропортта бодунуң ажылдарының мастерлери апарган кайгамчыктыг эки кижилерниң хүрээлери өскен. Бистиң хөөнүн ужудукчуларывыска Алексей Ёнзак, Анатолий Богданов, Ховалыг Хопуя, Павел Галкин, Чили Чимит олар хамаажырлар.

Эш Богданов командирлээн салбырга. Хопуя, Юлефович, Костылев, Калгуяин, Савинов, Куулар, Чимий-оол болгаш өскелериин-даа самолётларының экипажтарынга коммунистиг күш-ажылдың деп атты тывыскан.

Улуг чедиишкиннерни ужудукчуларның чедип алырынга авиатехниктер эштер Кравцов, Кареев, Сафонов, Виборов, Пустозеров, Посохин, Матюшев болгаш өскелерниидa кызыыккай күш-ажылы шиитпирлиг рольду ойнаан турар.

С. ПОКОТИЛО.
салбыр командири.

Авиатехниктер А. Матюшов, Ю. Пустозеров, механик А. Александров болгаш авиамоторист И. Шалагин самолётту ужударынга белеткеп турлар. Олар коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп ат дээш демисежип турарлар.

Фотозары В. ЛУТКОВТУУ.

Политиктиг ажыл

Партийжи-политиктиг ажыл кандыг байдалдыг тургустунганы ужудукчу салбыр бүрүзүнүң иити ажылынга, хамыктың мурнунда, ужудуушкуннарның айыыл чок болурунга улуг ушур-дузалыг.

Ужудуушкуннарның айыыл чок чоруун эниидериниң, ужудукчу составтың сагылга-чурумун быыглаарының, оларны кижизидериниң айтырыглары бистиң партия организациявыстың ниичзнгейниниң төвүнде турар.

Чугула айтырыгларны, илереттинген четпестерни партия хуралдарынга болгаш партбюрога чугаалажып, оларны чайладыр талазы-биле оперативтиг хемчегларни ажыыдап, оларны дораан амыдыралга баттандырып турар бис. Чижээ, ужудуушкуннар үезинде айыыл чок чорукту хандырар сорулга-биле ужудукчу составтың мергежилиин бедидер дугайында улуг диспетчер эш Брюхановтуң база будурулге планнарын, ужудуушкуннарның айыыл чогун хандырар хемчегларни канчаар күүседип турарының дугайында эш Богдановтуң илетхелдерин бо чылын партбюро дыңнап, чугаалашкан.

Оперативтиг точкаларда ажыыдап турарларның ортузунга партийжи-организастыг ажылды эниидеринге партия организациязы уяыг кичээнгейни салып турар. Ада ажылдаар экипажтарның составын партия хуралдарынга бадылап, ада ажылдаар комсомолчуларны комсомол организациязы, ынчаарга партия кежигүнү эвестерни профэвилел комитеди сүмелеп бөрип турар. Мындыг экипажтарның кежигүннери-биле баштай тус-тузу-биле беседа кылып, оон соонда оларның дугайын коллективтиң иити хуралынга чугаалажыр, ам оперативтиг точкаларга ажылдаарының путёвказын оларга тыгсып турар. Бо чорук дааскан ажыл-херээ дээш экипаж бүрүзүнүң коллективтиң мурнунга харыысалгазын бедидип турар.

Эртиен өөредилге чылында биске коммунистиг кижизидилгениң 4 школдарыы, партия төвгузунуң таазы-биле семинар болгаш Хамаатыг ужар чүүл флодунуң тодаргай экономиказының талазы-биле семинар ажыыдап турган. Оон ыңай 23 кижи түсчай билигниң дээди болгаш орттумин өөредилге черлеринге өөренгеннер. Ужар чүүлдүң 5 ажылдакчыларыы бо чылын бышкан билигниң аттестадын алганнар. 2 кижи марисизм-ленинизмниң кежээки университединн дооскан.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң идеологтуг ажыл талазы-биле чаа айтыышынынарын ёзугаар аэропортта партия организациязы кижилер ортузунга политиктиг ажыыды эде тургускан. Ужар чүүлдүң бүгү кезектеринге Пленумнуң шиитпирин танышпыткыл, ону амыдыралга боттандырар талазы-биле харыысалгалыг пропагандистер эштер Лесов, Пенотило, Целищев, Лихачёв болгаш өскелерни-даа төмүйлаан. Олар ол хүлээлгезин эки күүседип турарлар.

Ам үеде партбюро бо чылдың партия өөредилгезинге белеткел ажылын чорудуп, коллективтиң түс-түс кежигүннериниң иаяа, чүнү өөренирин илередип, белгүмнер, семинарлар тургузарын чорудуп турар.

Л. МАКАРОВ,
салбыр командирииниң политорганызкчызы.

Дайынчы ёзу-биле

Совет ужудукчулар дайын-даа чылдарында, тайбың-даа чылдарда мурнуку одурутта туржуп келген. Немец-фашистиг эжелекчилерни Совет армиянын чылча шаварынга ужар чүүл улуг рольду ойнаан. Ам тайбың тургузуушкунуң чылдарында совет ужар чүүл техниказының сайзырааын делегей кайгап, магадап турар. Баштайгы ужудукчу-космонавтар Совет Эвилелинден алдарлыг үндүү.

Бисте күүдүт ужар чүүл тайбының хөрээнге, коммунизм тургузуушкунуңуң хөрээнге бараан болуп турар.

Тываның Хамаатыг ужар чүүлдүң ажылдакчылары республиканың көдээ ажыл-агыйын хөгжүдеринің хөрээнге күш-ажылыг салыышкынын киирип турар. Көдээ ажыл-агыйга самолёттарывыс экипажтарының аразында бистиң экипажывыс ажылдап турар. Оон составында — ийиги ужудукчу Е. Меретков, авиатехник П. Маналников, авиамоторист В. Пушуев болгаш мен бодум—Тываның колхозтарының болгаш совхозтарының шөлдеринге авиахимиктиг ажылдарны чорудуп турар бис.

Кижилерниң чаагай чорууна эки ажылды будуреринден артык алдар кайда боор. Ынчангаш бистиң экипажывыс бердингеп даалга бүрүзүн үлегерлиг күүседир дээш удам эки ажылдарын Ужур чүүл Флодунуң бо хүнүнде хүлээнип турар.

А. АЛЕКСАНДРОВ,
экипаж командири.

420 ХҮН УЖУТКАН

ССРЭ-нин Ленин орденниг Хамаатыг ужар чүүлүнүң девискээр айтыкбиле Красноярск политкилдизиниң органы «Красноярский пилот» деп солуннуң бо чылгы бир номерин 8 чыл иштинде ужудуушкуннарга чаңгыс-даа ооза-ондак кылбайн келээн тыва авиаторларның ажылынга турускаатkан.

Солуннуң «Саянкарда» деп эге чүүлүнде бижип турары болза,— Тыва республика бистиң чурттувустуң даглыг району. Ол чорук авиаторларның ажылдарынга элээн бергеш тавариштырып турар. Тываның ужудукчу кадрлары шак ол байдалга өзүп, доругуп, быжыглып турарлар.

Рыва авиаторлар ам 8 чыл ажыг үеде чаңгыс-даа ооза-ондак кылбайн ужудуп келгеннер. Коллектив биче, угааны улуг дээн ышкаш, бо коллективте кайгамчыктыг эки кижилер ажылдап турар. Малчын оглу Чили Санчикович Чимит — баштайгы тыва ужудукчуларның бирээзи. Ол агаар кораблъдерин чээрби чыл иштинде ооза-ондак чокка чорудуп, миллион ажыг километр узаакка ужуткан.

Мында айиги миллионер — ужудуушкунга база чаңгыс-даа ооза-ондак чок Анатолий Павлович Богданов. Бүдүүлгечи эки көргүзүглери дээш ол «Аэрофлоттуң тергиишки» деп демдек-биле шаңнаткан. Хоочун ужудукчу П. Хопуяның сакында 10000 ужудуушкун шагы бар, азы иитизи-биле агаарга ол 420 хүн иштинде ужудуп келген.

«Саннар, фактылар чугаалап турар» деп эге адаанда солуннуң бижээн турары болза, Тыва АССР-ниң Хамаатыг агаар флоду республиканың боду ыяшкаш аныяк. Кызыл аэропортуң 1940 чылда тургускан. Ынчаарда оон парыгы каш борбак «ПО-2» деп самолёттар болуп туреан. 1945 чылда үш самолёт бир айда 19 тонна чүк соолгуп турган. Ам аэропорт бир хүнде 20 — 30 тонна чүктү болгаш 300 — 500 чедир пассажирлерни ыяй-бээр дажыглап турар.

Чеди чылдың дөртку чылы — 1962 чылда аэропорттуң ужудукчу составы 2853 тонна чүктү, 516 тонна почтаны, 108870 пассажирлерни дажыглап, нитизи-биле 2 миллион 974 муң тонна-километрни ужуткан.

Эрткен чылын Тываның авиаторлары авиация-биле 1300 гектар шөлдүң бок умуштерин аштап, 6000 гектар шөлдүң өргелерин узуткап чок кылганнар. Ол чылын авиаторлар республиканың орук-чири берге черлериндеп самолёт транспорту-биле Кызылга 584 аврыг кижилерни экелген болгаш 56 эмчилерни ол черлерге чедиргеннер.

Аэропорттуң ужудукчулары чеди чылдың бешки чылында самолёт парыгын өстүрбейн тургаш, чүк соолгулгезин 33 хүү көөдедир деп шиитпирлеп алганнар.

Кызыл аэропортунуң коллективи коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты чедип алыр дээш демиселиинге тургускан. Ам үеде 60 ажыг кижилер коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп бедик атты чедип алганнар. Коммунистиг күш-ажылдың деп атты А. Богданов, Б. Дримба командирлеп турар авиаколлективтер, эш Козырев начальниктээн соолгуглге киллдизи, В. Кравцев удуртқан экипаж алаан алгаан, төлептиг-биле тудуп турарлар.

Ужар чүүлге үр үеде эки ажылдан келгени дээш чазактың шаңналы — орденнер алган. Салбыр командири С. Покотило, авиаколлектив командири Ч. Чимит, улуг авиатехник В. Авдеев олардың потреттерин бо солуида парлаан. Эш Покотилону Күш-ажылдың Кызыл Тук орденни-биле, эш Чимитти «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле болгаш эш Авдеевти «Күш-ажылчын шылгарал» деп медаль-биле шаңнаал.

Солуида материал бижээн авторлар шүүгүзүу Кызыл аэропортунуң ажылдакчылары болган.

Сайзыраңгай техника

ССРЭ-нин Агаар Флодунуң Хүнүн демделеп тура, Кызылдың аэропортунга баанай-ла киргеним 1946 чылдың чайгы хүннерин сактып келир-дир мен. Ынчан 17 харлыг аныяк оол мени моторизе өөренирин кыдыр үлээп алгаш, дуржулгалыг авиамоторисне быжыглап каан түүе. Оон мен поршиниг самолёттарны ажаан-тежээринин дыка хөй эки аргаларын өөренип алган хем.

Ол үеде аэропортка «ПО-2» дээр, ам үеде «кукурузачы» деп шөлдап алганныыс самолёттар турган. Олар ынчан менээ кайгамчык чаа, нарын техника турганы билдингир. Өөренирилеп ажылдап турган, инженерлеринге, механиктеринге дузазы-биле моторну, планерни кыымак өөренип алган мен. Ынчангаш бодум тускай ажылдарымны чөпшээрзем, самолёттарны ужудуушкунга белеткеп турар аларга мен. Самолёттуу ужудуушкунга белеткээри дээрге хөй билигни болгаш шыдамык чоруктуг кезээр, ажыок нарын ажыл болгай. Самолёттуу ужудуушкунга белеткээриндеп бүгү-ле чүүлдер — ужудуушкуннуң чедиишкининг болуру, ужудукчунуң болгаш пассажирлериниң айыыл чок болуру бүрүн хамаарыр. Ынчангаш болганза чанда бичии-даа чүвени кыыра көрүп болбас.

Бистиң ужар-чүүлүвүс өзүп сайзыранмышаан чаа, улам сайзырангай техникалар-биле чөпсеглеп тургаш. Ол чаа машиналарны ажаал-тежээринге шырак билиглиг түскай эртемнигнер херек аларган. Моон ужурунда мени «АН-2» самолёттуу өөренип алыры-биле Красноярскиже чоруткан. Ол өөредилгени дооскаш, 1951 чылдан 1958 чылга чедир авенонуң улуг техниглиге ажылдадым. Ынчан самолёттарны ужудуушкунга белеткээри болдуң арга-биле чорудуп турганымда хүнде 10 шак чедир ажылдап турган. Самолуудеи бистиң удуртқучуларывыс чыыглаан, ээлчеглиг аргаже шилчиирип дугурушкаш, улуг септелге чурумунче — винт-мотор — тургузуглар айыы-биле ажылдаар аргаже шилчээш, түскай бригаданы тургускаш, ону удуртуруп менээ даскан.

Бригада мотор талазы-биле ажылды күүседип турар. Мотор дээрге самолёттуң чүрээ-де болгай. Ынчангаш ону кылыры ол харымсалгалыг. Моон ужурунда бригаданың кежигүнү бүрүзүн бедидээр, хайы-биле мергежил дө турар. Ол болза ажылдың дүрген будерин болгаш шынарлыг болуруң хандырып турар. Моон самолёттуң белеткелге турар үезинин эвээш, хөйү хамаарыр. Бо талазы-биле мындыг чижектн киирип болуур. Бир ээвес самолёт 300 шак ужудуушкун эрткенде, 24 шак септелгеге турар нормалыг турда, бис ону 10—12 шак иштинде күүседип турар бис. Самолёт мотору солууру 32 шак нормалыг турда, бригада ону 16 шак иштинде кылып турар бис. Бо дээрге бистиң мергежилдиг ажылдакчыларывыс Юрий Пустозеров, Валерий Александров, Илья Шалагин болгаш өскелериин-даа чүткүдүг күш-ажылының ачы-хавыязы болуп турар.

Бистиң бригадавыс ССРЭ-нин Агаар Флодунуң Хүнүнге турасказаан күш-ажылчы эзлегге киргеш, самолёттуң белеткелге болгаш септелгеге турарын кызырып, ажылдың шынарын экижидип турар. Бо чорук бистиң бригадавыстын коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыр дээш демиселиинге улуг идегин берген.

А. МАТЮШЕВ,
ВМУ бригадазының бригадири, авиатехник.

Алексей Чимий-оол база бир ужудуушкунга белеп, Чаа даалгалы алган.

КҮЗЕЛ ХАНГАН

Бичиимде, Кызылдың № 2 школазынга өөренип турар шаамда, ужудукчу болур мен деп бодавайн чораан кижи мен. Школаны дооскаш, бистиң республиканың хоочун тыва ужудукчулары эштер Ч. Чимит, П. Хопуя, А. Ёнзак болгаш өскелер-биле-даа таныжып, оларның ужар чүүл дугайында, боттарының ужудукчулар апарганының дугайында солун чугааларын дыннаан, мен канчан ужудукчу болуп шыдавас кижи мен деп бодаары бергеи мен. Ынчангаш Кызыл аэропорттуң баштаар черинге билдирвишкин кииреримге, мени хүлээп алган. Рязань областын Сасово деп черде ужар чүүл училищезинче өөредип чорудупкан. Ол училищеиең чедиишкининг дооскаш, төрээн черим Тывага келгеш, баштайгы үеде дуржулгалыг орус, тыва ужудукчуларга дузалажып, өөренирилеп, бодумнуң ужудукчу мергежилимни үргүлүү бедидип, дайынчы сагылга-чурумга чанчыгып турдум. Баштай «ПО-2» дээр авы улустуң «кукурузачы» деп адаанар бичии самолётка ажылдап турган мен.

Ужудукчу болур дээн күзелим ынчаар ханган. Тыва АССР-нин Хамаатыг ужар чүүлү-даа өзүп, быжыгып келген, ужар мергежил талазы-биле мөөн аргам база экижээн. Ам үеде «АН-2» деп хөй олуттуг самолёттуң командири болуп ажылдап турар мен.

Бистиң Тыва ышкаш хаа-даштыг, даглыг девискээрлиг черге ужудукчунуң ажылы коичут берге. Ынчангаш мен ырак-даа, чоок-даа орукче ужарда, ужудуушкунга белеткелге улуг кичээнгейни салып турар мен. Оон түнелиинде ужар чүүлге 10 чыл иштинде ажылдап келген үеиде ужудуушкунга чаңгыс-даа багай таварылга болбаан. Ажылга бир демнит болур чорук чедиишкининг дулгуурун ол деп чүүлээни барымдаалап, самолёттуң ийиги ужудукчузу эжим-биле бис ийи ужар мурнунда хүлээлгевисти ыяк хуваажып алыр бис. Ол биске чанчыл болган. Ынчаннас болза хорщок. Бистиң ажылдап чоруур черивис агаар-ла болгай.

Мынчангаш мээң самолёдумнуң экипажы ужуудушкуннарны коичут серемчилелдиг кылып, будурулге онаалдазын соолгу 2—3 чылдарда бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүседип, командылалдын талазындан мактагланы ан турар.

Коммунистиг күш-ажыл бригадазы, экипажы, коллективиң деп бедик атка төлептиг болур дээн, аэропортта калбарган социалистиг чарышка киргеш ол бедик атты бистин экипаж 1961 чылда чаалап алган, ону быжыг тудуп турар.

Бистиң экипаж чеди чылдың дөртку чызы — 1962 чылда пассажирлер дажыглаарын 101 хуу, тонна-километрни—104 хуу, ужудуушкун шагын—103 хуу күүседип, күш-ажылдың будурукчүүлүн бедиреринин планын 102 хуу күүсеткен. Ынчаарга бо чылдың 7 айларының дургузунда үстүнде көргүзүглерни шуптузуун 100-тен 117 хуу чедир күүсеткен бис.

Найыралдыг улуг коллективтиң кежигүнү кижи чүгле бодунуң дүжүн хараашы, коллективтиң өске амыдыралынга хиришпес болза, арын-нүүр, ат-алдар чок чорук-болур болгай. Ынчангаш мен аэропортта үнүп турар «Эң эки рейс дээш» деп дайынчы хуудуска аэропорттуң амыдыралында болуп турар эки-даа, багай-даа түүлдерни чырыдып, ойлаанза үнүүрерни база харылап турар мен.

А. ЧИМИЙ-ООЛ,
коммунистиг күш-ажылдың экипажының командири.

ЧАЛГЫН

(Хоочун ужудукчу А. Ёнзакка)

Чалгынарын чадып алган
Самолёдум талыйып ор.
Совет чалгын кадып алган
Сорук киргеи ужуп ор мен.

Богба мунгаш, октаттырып,
Малдургалыг чортуп чораап,
Бөгүн дээрге чалгынчарлыг
Мотор мунган—гоолзуг-даа-дыр.

Демир эзир чалгынынга
Дескинглеп харап чор мен.
Делегейде Төрээн чурт дег
Делгем, байлак чурт-даа чок-тур.

Хову-шөлде үнүш-дүжүт
Кожаалангаи чаагай чыыр.
Хоорай, суурда, арга-сыыда
Хоорзалар чыскаалган тур.

Тайбың, байлак күүгүнүү дээш
Даалганга белеп чор мен.
Даарта-даа бол, бөгүн-даа бол,
Талыгырже ужуптар мен.

Совет чалгын ыяаныштыг —
Часка, хатка болдуп чорбас,
Чаашкын, булуг кыры-биле
Сагыш амыр ужуп чор мен.

Алдын баштыг тайгаларны
Ажыр ужуп чоруп ор бис.
Артыызыста пассажирлер
Амыр-шөлээн удуп чорлар.

Океаннар ынды-бетн,
Орай-чурттар бисти билир —
Тайбың чарлаан чалгынныг бис.
Дайын-чаага ажаанныг бис.

Бедиир диже, дүргеп диже,
Белеп чүктээр моге диже,
Беш диптн магадаткан
Мээн чуртум чалгыны бо.

Улус чонунуң партиязының
Ужудукчу оглу, кызы.
Коммунистиг бедиктерже
Кожаалажыы ужуп ораал!

Л. ЧАДАМБА.

ДЕЛГЕМ АК-КӨК ОРУК-БИЛЕ

Бөгүн, чеңин ужудукчу демдээ каастаан,
Мөзүлештир неттинипкен пилоттар бө
Оказшканы машинада олут эзлеп,
Ол-бө чүүже соңнуг-мурнуг ужудуп тур.
Чорумалдар авиапортта эңмележок:
Чоругулап, ушуп кээп-даа турарлар-дыр.
Ырак-узак сургуулче бээр, дыштаныр дээн,
Ынаар-мынаар даяшканның найзын ол дээр.
Назымымче чалаттыган малчыннарны
Найысылал төлээлери утнуп алды,
Нарын суурда эмнеп турар Эрзин кызым
Найыралдыг танымы ооп үдеп кагды.

Малчын чурту — Мөңгүн-Тайгаа чедирер дээн
Барааннарны «ЛИ-2» алгаш барды,
Партияның айбычызы — тыва дарга
Москваже — Пленумче ужудупту.
Амыдырал хайнып хөгжээн черлер-биже
Аравыста харылзаамы улап турар
Тываның бо делгем ак-көк агаар оруу
Тывыгга-да ындыг-да үр болбады чоп.
Самолётка чоруум ылыап, аргып тура,
Чалгын-чүглүг болганымга чоргаарлар мен.
Коммунистиг аныя-ныш дээш атка төлеп,
Коллективтиң эзирлерин ырлап тур мен.

С. МОЛДУРГА.

Үенин чугула ажылдарын өй-шаанда кылыр

Чарыш чоруп тур

Чөөн-Хемчик районунун «Искра» кодээ ажыл-агый артелинин малчыннары мал чемнин белеткелинде ажылдап турарлар. Хойжу бригадаларынын, сүт-бараан фермаларынын аразында бо талазы-биле социалистиг чарышты чоруп турарынын түннелин август 10-да, үндүрген.

Малга быжыг чем-суурну туруузар онаалданы Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы (учётчиги О. Кавай-оол) 101 хуу, Кызыл-Хавак сүт-бараан фермазы (учётчиги О. Кошкар-оол) 62 хуу күүсеткеш, социалистиг чарыштын мурнакчылары болуп турарлар. Оларнын баштайгызы, 30 ажыг тонна, ийигизи 19 чыгыы тонна сигенни белеткээн. Фермаларда ам колдуунда-ла хераженнер ажылдап турарлар.

Сиген белеткээр онаалда түс-түс малчыннарда база бердинген. Оларнын аразында хойжу М. Мажаа 9 тонна 867 кг., Моңгуш Тамчат-оол 6 тонна 720 кг. сигенни белеткеп алгылаан.

Ынчалза-даа хойжу бригадалар өөхүм темпилиг ажылдап турарын айтыр херек. Ылангыя бирги хойжу бригада (бригадири эш И. Лагаа), ийиги бригада (бригадири эш О. Шынгыр-оол) сиген белеткелинин планын түнелин 17.4—19 хуу күүсеткилээн.

Кол сигенчи бригадала хол кадыы-биле сиген кезикчилерни. Олар Шаравии биле Ооржак Дөржу оларнын кайызы-даа хүнде 0,35 гектар черинге сигенни кестирерин 0,40—0,50 гектар чедир күүседип, шалып-чылар болуп турарлар. Сарааг салыкчылары Сат Удунай, О. Очур-оол хүн нормазын 110—115 хуу күүсеп келгилээн. Аллан дөрт харлыг Бүжүгет Делгер-оол ирей бо чарышка база тиилекчи болуп турары дыка өөрүнчүг.

И. КОНГАР.

Будук-бүрү белеткели

Улуг-Хем районнун «Х Улуг хураг» кодээ ажыл-агый артелинин № 2 мал чеми белеткээр бригадазы будук-бүрү белеткелин күштелдирген. Суур чоогунда алзакта 20 нижи составтыг звено 10 тонна хирены белеткеп апкан, ам ол звено планнаан ажыр база 10 тонна хире будук-бүрүнү кадырып белеткээр хүлээлгени алган ажылдап турар. Бо ажылга комсомолчу аныяктар, школаашылар улуг үлүүн киирип келген. Бененчик, Чанзалбаа, П. Амлажык, М. Опаа болгаш өскелер-даа эң идепкейниг киржип турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Шупту сиген ажылында

Чадаана хемниң унунда бо чылын багай эвес үнген сигенни чидириг чокка, кыска хуусаада белеткеп алыр дээш, Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң барык бүгү-ле ажыл-ишчилери сиген шелдериниче үнген. Малчыннардан дыка хөй кижилер түсвай сигенчи звеволар болуп, үстүп алган ажылдап турар. Чижээ, аныяк инектер семиртилгезинде ажылдап турарлар бо хүннерге чедир 51 тоннаны белеткээн, хаван фермазы ол талазы-биле планын ажыр күүсеткеш, ам планнан ажыр сиген белеткелинче кирген.

Х. ДОРЖУ.

Кукуруза силостаашкыны

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Үнелиг мал чеми культура—кукуруза Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» кодээ ажыл-агый артелинде багай эвес үнгеп. Ооң нөгаан массазын ашаан алыры болгаш силостаары август 12-де ында эгелей берген.

Шынтыг мал чеминиң курлавырын нөгаан хевээр шыгжап надагалаар ажылда келхөзтүг дөрт силос комбайны, сес автомашина хаара туттунган. Баштайгы хүннерде 200 гектар черде нөгаан масса кестинген, 515 тонна силос салдынган.

Силостаашкынның баштайгы хүннериндеп эгелээш, кукуруза ашаан алыышкынының мурнакчылары илереп келген. Чижээ, силос комбайнының башкарылчызы Моңгуш Доруг-оол хүн нормазын 110—120 хуу чедир күүседип турар. Ол ышнаш, силос сөөртүп турар автомашина чолаачыларының аразындан Моңгуш Лүндуп шылгарап үнген.

«УТКА 25 чылы» совхозтуң ажыл-ишчилери сиген белеткелинге республиканың ажыл-агыйларының мурнуку одуруунда ам-даа турбушаан. Совхозта сиген кезээдези үргүлчүлел, ол ажылга аът-биле болгаш кадыр-биле сиген кезер кижилерни доктаамал ажылдадып турар.

ЧУРУКТА: совхозтуң № 3 салбырының сигенчизи—аът-биле сиген кестирип турар ПАВЕЛ БАВУУ бо-дур. Ооң ындында—Шагаан-Арыг школазының 9-ку класының өөренчизи ДАМДЫН-ООЛ КОШКАР-ООЛ.

Фото А. НУГУУРАКТЫҢ.

КЫШКА БЕЛЕТКЕЛ—ЧУГУЛА СОРУЛГА

Тыва республикада медицина албан черлериниң четкиш чыл бүрүзе калбарып турар. Ам үеде 40 эмнелге-поликлиникалар, республиканың үш, районнар аразының бир диспансери, туберкулёз санаторийи, чаш уруглар бажыңы, 21 аптекалар, 125 аптека пунктулары, 120 фельдшер-акушер пунктулары, ийи санитар-эпидемиологтуг станциялар, санитар-чырыдыышкын бажыңы, 26 уруглар яслилери ажылдап турар.

Бо бүгү медицина албан черлерин хандырарынга күрүне хөй түңнүг хөренгини үндүрүп берген. Ылангыя чүгле капитал септелгеге безин бо чылын 133,4 мун рубльди чарыгдаар. Оон аңгыда аар-саар септелгелерге ажыл-агый, административ чарыгдавыннан база элээп хөй түңнү үндүрер. Ынчангаш медицина-профилактиктиг болгаш уруглар албан черлериниң септелгезинге барык-да 150 мун хире рубльди чарыгдаар. Ол хөренгилерни республиканың медицина албан черлеринге хүзээган.

Бо хөренгилерни чамдык районнарда багай эвес ажыглап турар. Бии-Хем район дозевилеттинген хөренгини июль 25-ке чедир долузубиле ажыглап, район эмнелгезиниң септелгезин бүрүнү-биле доозкан. Ында эмнелгениң салбырларының капитал септелгезин кылгылаан. Районнуң эмнелгезин төп суг дамчыдылгазы-биле хандырган. Кышкы одалга сезонунга хереглээр 800 кубометр одаар ыяштыг, 350 тонна хөмүр дашты сөөртүп алган. Өөктүң участок эмнелгезиниң септелгезь доозулган. Бо бүгү болза медицина албан черлериниң кышка белеткелин харыысалгалыы-биле көргенинең ачызында болдунган.

Улуг-Хем районда медицина албан черлериниң капитал септелгезинге 9 мун чыгыы рубль чарыгдаттынган. Ынчангаш Шагаан-Арыгда поликлиникада, терапев, уруглар, бөжүлга салбырларында эде кылыышкын ажылдары чоруттунган. Кезии эмнээр салбырда септелгени эгелээн. Бо ажылды доозарынга райкүүском немелде акша хөренгини тывар ужурлуг. Район эмнелгезинге 500 кубометр одаар ыяш, 150 тонна хөмүр даш белеткеттинген. Ол районнуң Арыг-Бажында, Хайыраканда, Кожайда медпунктуларының септелгезин доозкан.

Ынчалза-даа Ийи-Тал, Кызыл-Даг, Ак-Туруг медпунктуларын септеп эгелевээн болгаш оларда чаңгыс-даа кубометр одаар ыяш белеткеттинмээн. Фельдшер-акушер пунктуларының таарымчалыг ажылдаар байдалын тургузар дугайында коомо Советтерниң болгаш колхозтар, совхоттарның, удуртукчулары кажан сагыш салыр ирги деп айтырыг турустунуп турар. Ындыг сагыш салыышкынының чогундан районда медицина ажылдакчылары ажылга кызырынмайн турар. Районда медицина ажылдакчылары чедиишпезинден августка чедир 7 медпунктулар хагдынган. Районнуң медицина болгаш уруглар албан черлеринге райлесхоз чери 1000 кубометр ыяш белеткеп бээр тургаш, оозунуң чүгле 30 хуузун күүсеткен.

Чөөн-Хемчик районнуң Чадаана эмнелгезинин терапев болгаш уруглар салбырларының септелгезин доозуп, бөжүлга салбырын алгыдар ажылды чорудуп, төп одалганы кылып турар. Ынчала-даа ол ажылдар дыка өөхүм чоруп келген. Сөөлгү үеде кылып эгелээн септелге ажылдары мырыңай соксап турар.

Районда фельдшер-акушер пунктуларының септелгези база-ла багай. Чүгле Ленин аттыг колхозта, «Чыраа-Бажы» совхозта медпунктуларның септелгези чоруттунган болгаш «Искра» колхозта чаа-ла эгелээн. Сүт-Хөл кодээ Советтиг девискээринде медпунктуларда септелге мырынай эгелевээн. Сүт-Аксының участок эмнелгезинде септелге дилген ыяш материал чогундан саалып турар. Ол эмнелгенин көл эмчизи ыяш сөөртүр машина-биле Чадаанаже үш удаа чоруткаш, райүлетпүр комбинадындан чүү-даа ап чадашкан, а райкүүском бо талазы-биле эмнелгеге дузаламчы көргүспээн.

Тожу районнуң медицина албан черлериниң капитал септелгези доозулган. Район эмнелгезинде 500 кубометр ыяш дүжүрүнгеп, а ам-даа хереглээр 100 кубометр ыяшты белеткээринге акша чедишпээн. Ол районче эмнелгеге хереглээр чүгүлерни самолёт-биле чедирер болганда, чарыгдалдар сметада көрдүнгениниден ажып турар. Ынчангаш ол эмнелгениң административ-ажылагый чарыгдалынга 150 мун рубльди республиканың кадык камгалал болгаш сан министерстволары тып бээри негеттинип турар.

Эрзинге чаа эмнелгени ажыглалга кииргениниден бээр чыл чүгле ажып турар, ол хирезинде-ле тудугнуң шынары багай болганындан ооң хөй рамаларын, чамдык шалаларны болгаш өске-даа түүлерни чаартып соңуур үзүрга таварышкан. Эрзин эмнелгезинге № 1 чүк АТК-зы 1000 кубометр одаар ыяш сөөртүп бээрин хүлээнип, акшазын шилчиттирип алган хирезинде, чүгле 330 кубометр ыяшты сөөртүп берген. Эрзин район турган девискээрде медпунктуларда одаар ыяш 30—50 хуу чедир-ле белеткеттинген.

Таңды районнуң медицина албан черлериниң кышка белеткели дүүрээзинниг байдалда туруп турар. Балгазын чоок кавызында медицина албан черлериниң капитал септелгези муң-не чүгээр. Районнуң эске кодээ Советтери бо ажылды чоруткайн турар. Чижээ, «Элегес», «Тинделге» совхоттарда, Кочетово суурда медпунктуларны септээри эгелевээн. Район эмнелгезинде кышка белеткел кылыр кылыр түүлдер хөй хирезинде-ле чүү-даа кылдынмайн турар. Чүгле 140 кубометр ыяш белеткеттинген, оозуи безин эмнелге чанында дүжүрүп албаан. Бо байдалдардан райкүүском чогуур түннелдп кылып, шиитпирлиг хемчег алыры эргежок чугула.

Ол ышкаш Барыын-Хемчик районда медицина болгаш уруглар албан черлериниң капитал септелгези база үстүн турар. Кылыр ажылдарның планнары чогаатгынган, а чер-черде ажыл шимчевейн турар. Кадык камгалал черлериниң капитал септелгезин эргелээр дугайында коммунитудугжуулар чүгле зазаашкын кылырынга өйлежип турар. Мындыг байдалды көре тура-да райкүүскомнуң талазындан хемчег албайн турары аддептиг үүве. Районда медицина ажылдакчыларының аныырал хандырылгазының дугайында сагыш салыышкын четпес. Ынчангаш медицина кадрларының чедиишпезинден сес медпунктулар хагдынган. Чоннуң медицина хандырылгазын экижидерине эргежок чугула байдалды кажан тургузар ирги деп Барыын-Хемчик райкүүскомнуң удуртукчуларындан айтырар өйү келген.

Тээлиниң болгаш Өвүрүнүң эмнелгелериниң одалга төптерин монтажтаарын бо чылын кылыр. Хандыгайтыда хөөраларны, батарейлерни болгаш өске-даа дериглелерни чедирген. Ынчала-даа котел тудугунга хереглээр даш дүжүртүлмээн. Оны дүжүрер самосвал чок деп турары чылдагаан эвес.

Тес-Хем районнуң Оруку-Шынаада болгаш Үстүү-Шынаада фельдшер-акушер пунктулары сөөлгү үш чылдарда септеттинмээн. Оруку-Шынаада медпунктуга печка кылыры негеттинип турда. «Тес-Хем» совхозтуң директиязынга медпункт эргелекчизи айтырыг, тургузарга, оны шуут төөвайн турар.

Республиканың кадык камгалал министерствозунуң талазындан медицина албан черлериниң кышка белеткелиниң талазы-биле шиитпирлиг хемчеглер албайн келгени үстүнде четпестерге база хамаарыжыр дээрзин миннип айытса чогуур.

Бүгү медицина болгаш уруглар албан черлериниң септелгезин эки шынарлыг кылдыр дүрген доозары, одаар чүүл-биле бүрүн хандырары—совет, ажыл-агый, кадык камгалал органнарының бо үеде чугула хүлээлгези болур. Бо айтырыгче хөй-нитиниң кичээнгейин үгландырары, ооң контролюн күштелдирери эргежок чугула.

М. ШАБАЕВ.
Тыва АССР-ның Кадык камгалал министриниң оралакчызы.

Малчыннарга чаа бажыңнар

Барыын-Хемчик районда «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында Х. Сенди бригадирлээн тудугжу бригада эки ажылдап турар. Олар чурталга бажыңнарын тутканы, иштин малгаштап, шалазын будааны, ам дужаар. Тудугжулар Мажалык фермазында, Чыланныг-Аксының Кудук деп черлерде малчыннарның чурттаар бажыңнарын белеткээн. Ылангыя Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Үрүле Канданның чазаанда ийи өрээл чурталга бажыңын тутканы шынарлыг-даа, чараш-даа. Бригадада хоочун тудугжулар, эштер Оттук-оол, Кадыг-оол, Мижит-Доржу, Сенди, Чылбак-оол оларның акселдиг кызымак күш-ажылын демдеглээр херек.

Б. БАГАЙ-ООЛ.

«Чодураадан» медээ

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң тудуг бригадазының түүлбү бүдүрер звеновуу чоокку үеде 8000 түүлбүну белеткээш тудугларже чоруткан. Звеновда А. Сумбуу, В. Конгар олар хүн бүрү ажыл нормазын 120 хуудан кудуттапаан.

Чоокта чаа тудугжулар ногаа бригадазының төвүнде узуну 13, дооразы 7, бедии 1 метр шаддү бажың кылырынга белеткеп каспан. Ол бажыңга келир частан эгелеп ямзы-бүрү ногааларның рассадаларын өстүрер.

* * *

Ол-ла артельдиң кежигүнү Чамзырын Күске сөөлгү үш чылдарда хлеб быжырыкчылап ажылдап келген. Ооң холун дамчыштыр хүн бүрү 150 кг эки шынарлыг хлеб эртип, колхозчу суурга, хөөу турлагларынче тарап келген.

Н. ЯНМАА.

Солун кежээ

Чоокта чаа «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының клубунга «Коммунизм тургузукчузу аныяк кижиниң моральдыг мөзү-шынары» деп темага кежээ болган. Кежээге ол салбырда партия эге организациязының секретары эш Г. Лопсан, Барыын-Хемчик комсомол комитединиң бирги секретары Д. Ооржак, Кызыл-Даг салбырының эргелекчизи Х. Серен-Чимит, 72 харлыг пенсионер, Кызыл-Даг суурнуң баштайгы тургузукчуларының бирээзи Иргит Энге ирей болган өскелер-даа киришкен. Кежээниң эгелээри 7 шак четпээде-ле аныяктар клубка чыглып келгеш танцылап, янзы-бүрү оюннар ойнап, хөглеп турганнар. Кежээ чогуур шагында эгелээн. Кызыл-Даг сес чыл школазының директору эш Бичеддей «Коммунизм тургузукчузу аныяк кижиниң моральдыг мөзү-шынары» деп илеткелди кылган.

Совхоттуң Кызыл-Даг салбырында, ёзулуг аныяк кижиге таарышкан мөзү-шынарлыг кижилерниң аттарын илеткелчи адаглылаан. Трактористер Мике Моңгун, Шиваров Салчак, тудугжу Хертек Бэлгй-оол, киномеханиги Салчак Кожуун-оол болгаш өскелер-даа оларга хамаарыжыр. Олар күш-ажылга кызымак, хөй-нитинчи, эш-өөрүнге, улугларга авилеп-зөлдек аажы-чанныглар.

Ынчалза-даа нитилелге ажыктыг ажыл кылбас—оорлаар, хулиганнаар, арагалаар, мангыстачак амыдырал-биле чурттаксаар ийи-чангыс кижилер бистерниң аравыста бар деп ол чугаалаан. Илеткел төнген соонда, хөй-хөй кижилер боттарының саналдарын бергеннер. Суурнуң эң улугларының бирээзи — Иргит Энге ирей «Шүүлгээр бетинде боданыр, шүгүм чазаар мурнунда шыгаар» деп үлегер сөске үндезилеп алган, чүнү-даа кылырда баш удур боданып, белеткенип алыр херек деп, ол аныяктарга чугаалаан. Бодал чок чоруур, хулиган чорук кылыр, арагалаар, үй-балай сөстер эдип, дүржөктәнир чамдык аныяк кижилерни ол шүгүмчүлевишпээн, бодунуң аныяк чорааң үезин бо үе-биле деннеп, амгы үеде Коммунистиг партияның болган Совет чазыктың аныяктарының кижизидилгези дээш канчаар ада-сагыш салып турарын чугаалаан. Арагалаар, хаакпылаар чорукту эш Энге чидиниби-биле буруу шапкан. Кежээге саналдыг бергеннер моральдыг мөзүшынар дугайында өртектиг, кижизидилгелиг бодалдарны амыдырала чижектер-биле деннеп чугаалааннар.

Б. БАРБА.
Барыын-Хемчик район.

Тудугжулар дугайында

Байыр чедиргени

Кызыл хоорай чанында Улуг-Хемни кежилдир көвүрүгүнүң тудуу доозулуп, ажыглалга киргени-биле холбаштыр ол көвүрүгнү тутқан маадырлыг кижилерге дамчыдары-биле СЭКП обкомунга бистиң республиканың ажылчы чоннарының, хөй-нитити организацияларының байыр чедиргең телеграммалары кээп турар.

Чөөн-Хемчик районнуң ажылчы чоннарының, парткомнуң, райкүүскомнуң телеграммазында бистиң чуртувуста коммунизм тургузуушкунунуң херээнге улам чаа-чаа чедишкиннерлиг болурун Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тутқан маадырлыг тудугжуларга-монтажчыларга күзеп тур бис—дээн.

Бистиң республиканың амыдыралынга эргежок чугула көвүрүгүнү ажыглалга киирген чорук Коммунистиг партиязынга болгаш Совет чазактың Тываның экономиказының хөгжүлдезиниң дугайында ада сагыш салыышкының илергейлеп турар деп, Тожу районнуң ажылчы чоннарының телеграммазында чугаалаан. Ол көвүрүгүнүң тудугжуларының маадырлыг күш-ажылы чеди чылдың бешки чылының социалистиг хүлээлгелерин хүүсаа бетинде күүседиргиче районнуң ажылчы чоннарын сорук киирип турар. Совет улустуң чаагай чоруу дээш ажыл-үүлезинге уламчедишкиннерлиг болурун тудугжулар коллективизиг идеген тур бис.

Район Советиниң сессиязы

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Маңаа август 13-те ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем район Советиниң III сессиязының тоску чылдазы болган. «Советтер ажылынга хөй-нитинчи эгелээшкинни калбартыры болгаш СЭКП-нин XXII съездизиниң шиитпирлерин күүседиргиче оларның роляа бедидери» деп хүннүң айтырыынга илеткелди райкүүсекомнуң секретары эш Г. М. Ермакова сессияга кылган.

Ооң ынай ук сессияга организастыг айтырыгларны база чугаалашкан. Улуг-Хем райкүүсекомнуң даргазынга эш В. В. Чимданны сонгаан. Райкүүском даргазының оралакчызы турган эш Д. Д. Дарзаатты ажылындан хостаан, ооң орнунга эш И. Н. Лубышевтя сонгаан. Районо эргелекчизинге эш М. С. Паный-оолду бадылаан болгаш культура киллизинин эргелекчизи турган эш С. С. Шивитти ажылындан дүжүргеш, ооң орнунга эш М. Ш. Даваапы, районда милиция салбырының начальнигинге эш Э. Х. Маадырны сессия бир үн-биле бадылаан.

ЭКИ КИЖИЛЕР ДУГАЙЫНДА

КОММУНИСТЕР ШЕФТЕ

Эрткен дыштанар хүнде «Наирал» совхозтуң Кара-Тал салбырының коммунистери шеф организастаан. Олар 5 тонна сигенни бөлүп сараяттаан. Оларның иштинде сараят салыкчылары коммунист И. Намчат, клуб эргелекчизи М. Чапчын, хөлзең салыкчылары комсомолчу М. Кузек, коммунист К. Соңдуп олар үлегер-чижектиг ажылданнар.

Ч. ОЧУРЧАП.

* * *

САДЫГЖЫ ТОДИКОВА

«Сүт-Хөл» совхозтуң төвү Сүт-Аксы суурда аъш-чем садыының эргелекчизинге эш Тодикова 4 чыл иштинде ажылдап турар. Бо үениң иштинде садыгжы Тодикова садып алыкчыларның чагыын ой-шаанда хандырып, аъш-чем барааннарының саарылгазының ай, квартал, чыл планнарын үргүлчү 120—130 хуу күүседип келген.

Амгы үеде садыгжы Тодикова коммунистиг күш-ажылдың шалынчызы деп атты чедип алып дээш, кызымаккай ажылдап турар.

* * *

ҮЗЭРБИ ЧЫЛДА

Милицияның Чөөн-Хемчик район салбырында ажылдап турар милиция старшинязы Моңгуш Чирбит Ниитиниң корум-чүрүмүн камгалаарының министерствозунуң шугумунда 20 ажыг чыл дургузунда ажылдап, бодунуң албан-хүлээлгезинге ак-сеткилдиг күүседип турар. Старшина эш Чирбиттиң сагыыра-чүрүмүнүн, хөй-нитинчизин, бодунуң ажылынга бердингенин болгаш кызымаан Чөөн-Хемчик райкүүсекомнуң милиция салбырының коллективин бө-ла мактаан турар.

К. КОМБУ.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАРДАН

АЖЫЛДЫ ДИРГИЗЕР

Барыын-Хемчик районнуң Тээли кодээ Советинде хөй-нитининиң бот-ажыл-чорудулгалыг организациялары херек кырында аныядавайн турар. Ооң чижээнге бир дугаарында эш-хуузунуң судум чижекке ап болур. Ооң даргазы-даа, кежигүннери-даа чонга билдинмейн турар. Ооң ужурунда хөй-нитининиң норум-чүрүмүн үрээ, арагалаашы, кеш-содаа кыяыр, дүржөн кижилериниң херектерин эш-хуузунуң судунга көрдүнмейн келген.

Чөннүң ниити хуралдарын-даа кодээ Советтиң талазындан чыылдырбайн турар. Ужуру болза ыяшлыг хуралдарга чүрүм үрежчилерин, ажыл кылбастарны, арагачыларны чугаалажып турган болза, чонга улуг кижизидилгелиг салдарны чедирер турган ийик.

Чазын суурга ыяш тарыылгазы чорудар деп чарлап каазы, кодээ Совет даргазы эш Байысхылаң, секретары эш Очур-оол олар бөттары безин нелбейн базар турган.

Суму Советиниң күүсевимунуң хуралынга эки шиитпирлерни үндүрүп алгаш, ооң күүсевидезин организаставайн турар. Чижээ, бо чылдың май 20-ден эгелеп, суур чазагаймдылгазының бөш хонуун чарлаан. Ону организаставаанымдан ол бөш хонуктар анаа эртпиляэн.

Тээли кодээ Советиниң ажылы ажан иесиу, дээштиг болур ирги деп соңгуучулар маңаа турар. Кодээ Советтиң депутаттары бо дугайын ниччээнгейге алыр ушуруг эвес чүве бе?!

О. Ойдуп.

* * *

ДАРЫЙ ХЕМЧЕГ АЛЫР

Өвүр районнуң ыяш камгалалыныың «Торгалыг» колхозка лесниги турган Токтугу чондан ыяш ортээнге киргеп 202 рубльди бодунга ажыглаап, чамдык ниилерден артын акша ап турганы илереп турар. Ылангыя хамзатылар Маадыр-оол, Бадыраа, Дыртый-оол аларның килии бүрүзүндеп 15 рубль алыр ушуруг турган, 30 рубльдың алган таварылгалар бар.

Соолунде ажылын ол эзи нагган, ниио механигиниге өөренир ниити мен дээш Кызылче чоруткан. Ооң орнунга коммунист Кызыл-оолду кииришп каарга, Токтугу катап чедип келгеш «мен катап ажылдаар болдум» деп мегелээн. Ооң база-ла ниилерден кандыгдаа документ чокка үлээн хөй ажыынга хавырып алгаш, база катап Кызылче чоруй барган.

Чон мегелеп, күрүненин өрүлгеынга кирер хөренгини будаанаан. Токтугуну районнуң ыяш ажыл-агый чери дээп-дораан хемчег алаа чогуур деп чон негеп турар.

А. Артаа.

* * *

ЭМЧИВИС АМ-ДАА ЧОК

Улуг-Хем районнуң Эйлиг-Хем суурда сөөлгү ийи чылдарда медпункт доктаазыл ажылдаастаан. Бо үениң дургузукда маңаа чеже-даа медицина ажылдакчылары келгеш, 2-3 ай хирезе ажылдааш, чоруй баары чаңчыл болган.

Медпункт ам сандаргай байдалда, ооң кышка удур септелгезиндаа кыядынмайн турар. Эмчи чорударын райкүүском аазап-ла турар, хөрен кырында эмчи ам-даа чок. Ооң ужурунда ааранам кижилер даңгаар-ла Шагаан-Арыг хоорайже чоруп, бергедээшкинге таваржып турар.

Эйлиг-Хем суурнуң чурттакчыларын эмчи-биле хандырар дугайында Улуг-Хем райкүүсекомнуң маңаа хемчег алыр ирги деп айтырыг шилгүлээ салдынып турар.

М. Кырлыг-Кара.

* * *

ДЫШТАНЫЛГАНЫ ОРГАНИЗАСТААР

Барыын-Хемчиктиң Кызыл-Маңалык суурда чөмнүң культурлуг дыштанылгазын таарымчалыг кылдыр организастаавайн турар.

Аныяк өскенниң спорт кылыр шөлдерин организастаттынмаан, районнуң Культура бажыңы септелгеге киргенинден аңаа массалыг кемээлер, ооң-тогаа шуут болбастаан.

Кызыл-Маңалыктың дыштанылгага садыы болур черде массалыг селгүүстээшкинге, культурлуг дыштанылгага таарыштыр кылыгаан, ёзулуг ажылдап турар черлер чок. Аңаа тамцы болгаш спорт шөлүн, парёктарны, стол оюннарын, массалыг селгүүстээшкиннерни организастап болур аргалар бар. Ынчаза-даа ол бөлдүнар аргаларны хамаарышпаан черлер ажыглавайн турар.

Ооң ужурунда дыштанып хүннерни, кемээлерни Кызыл-Маңалык суурнуң чону чалгаарамчыг эрттирип турар. Ооң туржук чамдык телеп чок ниилерниң аргалаашкыны, чогуш-содаазы хөй болуп турары таварылга эвес.

ВЛКСМ райкому, районнуң культура киидизи, профсоюзлар организациялары чөмнүң культурлуг дыштанылгазын организастаарынче кичээнгей салып, культура черлерин ажылдадып, массалыг, культурлуг дыштанылгага таарымчалыг байдалды тургузар хүлээлгелиг.

С. Сендаа.

* * *

БАЙЛАКТЫ КАМГАЛААР

Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң ажылчыннары Завтраков, Устинов, Волков болгаш өөндаа өскелер балыкты хөруглуг арга-биле — четки-биле тудуп турар. Чижээ, Завтраков четки-биле тутнан балыктарының бир килограммын 80 колееже садыглап, чимшең чорукту кылып турар. Черсугнуң байлаан хайыра чокка төтчеглеп, чимшеңнеп турар чорукту аңаа эрттирип болбас.

Чөөн-Хемчик районнуң ажылыр инспекторлары бо талазы-биле хемчег алыр херек.

К. Комбу.

Кызылдың аът комбинадының чаа тудуу бо. Ам ооң тудуг ажылдары доозулган, чүгле шиитки болгаш даштыны чамдык түрмек кылыгтары арткан. Чаа комбинатты тудуп турар ажылдынар сөөлгү үеде кончуг шалыкын ажылдап, күш-ажылга чаа хөргүзүглерни чедип алганнар. Корпустар чанында машиналар кээп тура дүшкүлээш, оваалангаш бокту аппарып төп, ажылчынар асфальтылаан черни арыглап, корпустарның иштин эмге-секселиг тургузуп турарлар. Тываның аъш-чем үлетпүрүнүң бо чаа тудуу узавас ажыглалга кирер.

Фото А. СОДУНАМНЫҢ.

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, ДЫҢНАДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

Бузулбас найыралдың байырлалы

СОФИЯ. СЭТА-ның корр. Б. Орловтун дамчыып турары болза:

«Болгария социализмни тургузуп турар» деп делгелгенин Москвага ажыттынганын бүгү болгар улус өөрүшкүлүг улуг байырлал кылыр, Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле бузулбас найыралдын, ак-дунма каза ажылдажылганын байырлалы кылыр демделээн. Делгелгенин байырлыг ажыдышкынын «интервидение-биле» дамчытканын мун-мун болгар ажылчы чоннар көрген.

Болгар улус бодунун карак кызыл күш-ажылынын магалыг үре-түннелдеринге, чаа амыралын тургузуушкунунга Болгарияның Коммунистиг партиязының удуртулгазынга биле чедип алган улуг чедиишкиннеринге чоргаарланып турар деп, «Работническо дело» солун бижээн. Ол үре-түннелдер болгаш чедиишкиннер чүгле Совет Эвилелиниң ажылунма дузаламчызының ачызы-биле, социалистиг лагерьниң чурттары-биле бот-бодунга ажыктыг кады ажылдажылга-биле чедип алдынган дээрзин ол билир болгаш кажан-даа үттас.

Москвада болгар делгелге болза БЭДЧ-нин хемчээлдеринге социалистиг чурттарның ажы-дунмалышкы кады ажылдажылгазының чугулазының, ажыктыының болгаш перспективалыының магалыг бадыткаашкыны болуп турар деп, солун онзалап демделээн.

Чаа ат салыышкыннары

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Август 13-те ядролуг шенелделерни хорууп дугайында Москва Кереэзинге чаа бүлүк чурттар—Никарагуа, Ямайка, Ирамэн, Сирий Араб Республика, Коста-Рика болгаш Испания каттышкан.

Пхеньянга байырлыг хурал

ПХЕНЬЯН. Көрейни Совет Армияның хостаанының 18 чыл оюнга холбаштырган, Пхеньянның хөй-ниитизинин байырлыг хуралы улуг театрга болуп эрткен.

КВП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Көрейнин Күш-ажыл партиязының Төп Комитединиң даргазының оралакчызы, КУДР-нун Министрлер кабинединиң даргазының бирги оралакчызы Ким Гван Хеб хуралга илеткел кылган.

Көрейнин улузун япон империалистеринің колонналдыг зарлалынан хостаан болгаш бодунун төрээн чуртун каттыштырары база хамаарышпас чорду дээш, социализм тургузуушкуну дээш демиселге материалдыг база моральдыг дузаламчыны КУДР-нун ажылчы чоннарынга көргүскен улуг совет улуска изиг өөрүп четтиргенин бүгү көрей улустуң өөдээниден илеткелчи илереткеп.

ССРЭ-нин КУДР-да херектеринге түр бүзүреттиргеп Б. К. Пименов байырлыг хуралга база-да чүве чугаалаан.

Совет Армияга алдар кылдыр

ПХЕНЬЯН. Совет Армияга алдар кылдыр Пхеньянда тургускан «Хосталганын» турасказалынга Көрейнин Күш-ажыл партиязының Төп Комитединиң, КУДР-нун Министрлер кабинединиң болгаш КУДР-нун улустун Улуг хуралының президиумунун эккеп салганы чечектерде ыынча деп бижиглээн: «Хосталыышкынның хүнүнден бээр 18 чыл болганыңза оң делгерезин!». «Совет Армияга мөнге, өшпес алдар!». «Көрей болгаш совет улустарының аразында мөнге найырал болгаш сагыш-сеткил

ДЕЛЕГЕЙГЕ БАЗА БИРГИ ЧЕРДЕ

БЕЛГРАД. (СЭТА). Ам Югославияның 10 муң чонунга-ла 85 студентилер онаажып турар. Чонун кижи санынга онааштыр студентилерниң санының талазы-биле Югославия делегейде база бирги черде туруп турар. Дайын мурнунда 10 муң чурттакчыларга-ла 10 студентилер онаажып турган.

Дүжүп бербейн турар

КАИР. (СЭТА). Оман патриоттар Низва хоорайда англи шериг таннылынче хенертен халдаашкын кылган. Ол дугайын Оманның Каирде төлээлекчизиниң алган телеграммазында чугаалап турар. Боолаашкын үезинде элээн каш англи солдаттарны өлүрген болгаш балыглаан.

ОСКАР НИМЕЙЕРГЕ ЛЕНИНЧИ ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАНЫ

БРАЗИЛИЯ. (СЭТА). «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» Делегейниң Ленинчи шаңналының мергежилдиг бразил архитектор, Латин Американың иөскү хөй-ниити амылданчызы, тайбың дээш идепкейлиг демиселчи Оскар Нимейерге байырлалдыг байдалга тывыскан.

«Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» Делегейниң Ленинчи шаңналының талазы-биле Комитеттиң даргазы академик Д. В. Скобельцын Лауреаттың дипломун болгаш медалын тывыспышаан. Делегейниң Ленинчи шаңналының лауреадының бедик адын тывысканы-биле холбаштыр Оскар Нимейерге кадыкшылды, хууда аас-кежиин болгаш улуг чогаадычы чедиишкиннерни үзеп, тайбыңның миллионмиллион талалакчыларының өөдээниден аңаа байыр чедирген. Сирлерниң амыл-чорудулгаңарны делегейниң хүлээп көрүп турар чоруу болза чүгле силерниң хууда ачы-хавыяңарның төлептиг үнелээшкини эвес, харын-даа бүгү делегейге тайбың дээш демиселдиң ниити херээнге бүгү бразил улустуң улуг салыышкынын хүлээп көргени-дир деп, Д. В. Скобельцын чугаалаан.

Лауреатка башкыларның болгаш студентилерниң өөдээниден профессор Нерон Аленкар, тудугчулар профзвиледдерииің өөдээниден Динейес Аккар, Бразилияның тайбың талалакчыларының өөдээниден Валерио Кондер олар байыр чедирген. Республиканың президентизиниң хамаату канцеляриязының начальнигы Дарси Рибейро база-ла чүве чугаалаан.

Харыызынга Оскар Нимейер чүве чугаалаан.

Болгар национал делгелгениң Москвада ажыттынганы

МОСКВА. (СЭТА). Август 15-те Москвада культураның болгаш дыштанылганың «Сокольники» деп парыгынга «Болгария социализмни тургузуп тур» деп национал улуг делгелгенин байырлалдыг байдалга ажыткан.

Делгелгеге эштер Л. И. Брежнев, А. П. Кириленко, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, Ю. В. Андропов, В. И. Поляков, В. Н. Титов, А. Н. Шелепин болгаш өске-даа совет удуртукчулар чедип келген.

Бүгү-эвилелдиг садыг палатазының президиумунуң даргазы М. В. Нестеров Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-ның бирги секретары, Болгарияның Министрлер Чөвүлелиниң даргазы эш Т. Живковка баштаткан Болгария Улус Республиказының чазак төлээлериниң кежигүннериңе чүректиң ханызындан байыр чедирген. Олар делгелгени ажыдары-биле Москвада келгени ол.

Ооң дараазында чүве чугаалаан. эш Живковтуң медеглээни болза, «Болгария социализмни тургузуп тур» деп делгелге — хостуг амыдыралдың 19 чылдарының дургузунда Болгарияның ажылчын аңгызының, тараачын кооператорларының болгаш улусчу интеллигенциязының маадырлыг, эрес-соруктуг күш-ажылының чайниначак түңнелдери болур.

Оратор бодунуң төрээн чуртунуң дугайын — сайзырагай үлетпүрлүг болгаш улуг өөдээ ажыл-агыйлыг, хостуг болгаш хамаарышпас, делегейге ат-алдарь быжыккан, социалистиг улуг өг-бүленің дең эргелиг кежигүнү социалистиг чурттуң дугайын чугаалаан. Ада-чурттуң үлетпүр продукциязы 1939 чыл-биле деңнээрге, 1962 чылда барык 15 катап өскенин болгар улус чоргаарадыңдүрүм сөзүглээр сагыш сеткили-биле көрүп турарын ол демделээн. Болгарияның үлетпүрү бүгү 1939 чылда будүрүп турган ол хире продукциязын ам чүгле 18 хүнде будүрүп турар.

Мында павильонларда бистиң машина тудуу үлетпүрбүстүң барык 1200 делгирлерин делгээн дээрзин Тодор Живков үргүлчүлеп чугаалаан. Ол делгирлерниң аразында металл кестирер болгаш металл ажылдан кылыр станоктар, көдүртүкчү-трансспорт машиналары, электроүлетпүрниүң болгаш прибор тудуунуң кылыгдары бар. Болгар машина тудуу бүрүн утка-биле чугаалаарга, улусчу эрге-чагырганың төлү-дүр.

Фашизмден болгаш капитализмден Болгарияның хосталган соонда эртекен чылдар болгар национал төөгүниүң эң дээре үре-түңнелдиг үези болган дээрзин эш Живков медеглээн. Экономиканың болгаш культураның соксаал чок көдүрүүшкүнүнүң чылдары ол болган. Бистиң чуртувуска күчүлүг салдарны база чедирген Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XX съездизиниң төөгүлүг шиитпирлериниң соонда сөөлгү чылдарның дургузунда хөгжүлденің темпилери онза улуг болган. Совет Эвилели-биле найыралдың, совет дузаламчының чаагай түңнелдиг салдарын билбейн турар индыг адырлар, индыг участоктар бистиң экономикавыста, бистиң амыдыралывыста чок деп, Тодор Живков демделээн.

Совет улус-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттарның улустарыбиле ак-дүңмалышкы чаңгыс эпке чоруп, Болгарияның Улус Республиказынга социализмниң болгаш коммунизмниң бүрүн типилелгезин чедип алырынга болгар улус бүзүредиг.

Чугаазының түңнелинде эш Тодор Живков аалчыны хүндүлээчел ёзулбиле хүлээп алганы дээш, «Болгария социализмни тургузуп тур» деп делгелгени организастаарынга көргүскен детКимчези дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргишкинии совет эштерге илерегилээн.

Ооң дараазында ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Д. Ф. Устинов чүве чугаалаан.

Бо байлак болгаш төлээлеткен делгелге Болгарияның экономиказының болгаш культуразының өзүп турар чедиишкиннерин эки илерегилеп, социализмниң хүнүнүң адаанга чурттуң канчаар дүрген хөгжүп бар чоруурун, капиталистиг тургузугуну дүжүргеш, улусчу эрге-чагырганы тургускан улус чүнү чедип ап шыдаарын бүзүредиг болгаш чайниндиг көргүзүп турар деп Д. Ф. Устинов чугаалаан. Болгар улустуң чедиишкиннериңе бүгү сагыш сеткилиниң ханызындан өөрүп база чоргаарланып турар бис. Совет кижилер делгелгениң делгирлерин улуг соңуургал-биле таныжып көөр дээрзинге чигзининг чок. Аку-дунма чуртту болгаш ооң салым-чаяанныг, күш-ажылга ынак улузунуң чедиишкиннерии улам дээре билип алырын совет кижилерге делгелге дузалаар.

Эш Тодор Живков делгелгениң ажыттынганын чарлаан. Болгарияның Улус Республиказының болгаш Совет Эвилелиниң өүрүне гимнилери чаңгыланып үнген.

ДЕЛГЕЛГЕДЕ ЧАА ЧҮҮЛДЕР

Куш ажылдакчыларынга

Тематиктиг делгелгелерниң № 1 павильону ам Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге келген экскурсантыларның кичээнгейин хаара түдүп турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның мал база куш ажылдыг фермаларында ажылдарны механизастаарынга хереглээр машиналарның болгаш дерилгелерниң комплексизиниң көрүлдези ам ында эгелээн. Павильонның залларында делгээн чүс-чүс чаа машиналар болгаш дерилгелер колхозтарда, совхозтарда мал ажылының фермаларының техниктиг хандырышкынының бедик деңнелдиин көргүзүп турар.

«Куш ажылдыг фермаларда хөй куш үнер чоруудулгаларны механизастаарынга хереглээр чаа машиналар» деп белүктеп экскурсантылар болгаш көрүкчүлер хөй чаа чүүлдерни көөр.

Төрүүр дагаалар азыраар калбак габаритиг куш кажаазын бир-ле дугаар көргүзүп турар. Ол кажаала мал чемнерин каап бээри, суптарылга, чуурдалары чыыры, вентиляция болгаш кажаа иштин аптаары бүрүү-биле механизастаттынган болгаш автоматчыттынган. Индыг куш кажаазынга чангыс кижи 10 муң баш чедир дагааларны азырап ажаап болур. Инда этткир укеалыг бройлер дагаа оолдарын азыраары, бүдүрүлге чоруудулгаларны механизастаттынган болгаш автоматчыттынган база бир кажаа бар.

Ставрополь крайның Пятигорск машина, тудуушкун заводу сайзырангайжыткан «Универсал-42», «Универсал-65» деп ала-чурт инкубаторлары-биле хандыртынган инкубатор станциязын делгеп көргүскен. Олардың иштинден «Универсал-65» деп инкубатор харыугда 65 муң дагаа оолдарын чазылдырып шыдаар күүлүг.

Черноморск улус ажыл-агый чөвүлели хөй чаа чүүлдерни көргүзүп турар. Чижээ, куштарга чем каап бээр «КРП-3» деп херекселди Одессадан эккелген. Ону ажыглаанының түңнелинде куш-ажылдың чарыдалары 5—6 катап эвээжээр. Одессачыларның база бир өске делгээ болза «СЗК-0,5» деп мал чемнери холуур машина болур. Ук машинаны кургаг болгаш суук чемнер холуурунга ажыглаар. Ол машина куш-ажылдың будүрүкчүлүүн 4,5 катап бедидер.

Рязань областың, Киевтиң механиктиг заводтарының коллективтери, Грузин улус ажыл-агый чөвүлели куш ажылдакчыларынга эки белектерни белеткээн болгаш оларны шуптузуп делгелгениң залдарынга делгеп көргүскүлээн.

М. ЛАРЬКИН.

Чартык аар деңзиге

МОСКВА. Аар атлетика талазы-биле ССРЭниң улустарының үшкү спартакиадазы.

Чартык аар деңзи талазы-биле спартакиаланың чемпиону адын Э. Бровко (УССР)—чаалап алган, 465 килограмм, ийиги черни А. Калиниченко (РСФСР) —465 килограмм, үшкү черни В. Лях (РСФСР) алган — 462,5 килограмм.

ЧУРУКТА: маргылаа үезинде Э. Бровко (УССР).

Фото В. Уи Да-Синнин.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Бөгүн— аэропортка

Бөгүн Кызылдың аэропортунуң девискээрин байырлал шинчи киргеп. Бажыннар ханаларында, херимнерде, лозун, плакаттарны кызыл-чайыт кылдыр аскан. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың баштынчыларының — СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннериниң портреттерин азып делгээн.

Аэропорттуң херимнинин иштинде иогаан шыкта индирии чечектер, хевистер, лозун, плакаттарбиле шимеп каастаан. Кызылдың шагы-биле 10.00 шакта, ССРЭ-нин хамаату ужар чүүлүнүң Хүнүнге тураскаатқан митингге киржири-биле аэропортка хөй-хөй кижилер келир. Байырлыг митинги сөөлүнде хоорайның чурттакчы чоннарының самолёттарга массалыг ужудушкуннары эгелээр. Улуг, биче самолёттарның экипажтары, командирлери самолёттарының чанынга белен турупканнар, самолёттарга ужудукпаан пассажирлерни үдеп олуртур кижилер пассажирлерге әәлдек бараан болуп турар.

Кызылдың аэропортунуң девискээрииге ажылчы чоннуң массалыг селгүүтээшкинин орай кежээге чедир болган. Хоорай организациаларының бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң киржикчилери солун концерттерни база көргүзөрлер.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг, чаашкын шоолуг эвес хүн болур. Хат ой-тавында. Агаарның температуразы: республикага — 20—25, а Кызылга — 23—25 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Үйнотеатрларга

Август 18-те

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга программалар 9.40, «Орус хуулгаазын» (1-ги сериязы) 11.10, 3.30, 7.50, (2-ги сериязы) 1.20, 5.40, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Алдын өг» 10, 11.15, 1.15, «Он алдыгы час» 3.15, 7.15, «Орун белдиринге» 5.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Сагын кеткен моортайның чаа ушуралдары» 10.30, «Кичээн кырган-ава!» 12.30, «Орус хуулгаазын» (1-ги сериязы) 2.10, 4.30, 6.50, 9 шактарда.

«ВОСТОК»: «Коргуттуруп албататкан эскерлиичи» 11.15, 1.15, 3.15, «Доктор Калюжный» 5.15, 9.15, «Кречинскийниң кудазы» (2-ги сериязы) 7.15.

ЧАЙГЫ БИНОТЕАТРГА: «Партизаннарның чаштанчылары» 11, 1, «Катапаттыкмас час» 3, 5, 7, 9 шактарда.

Август 19-та

«НАЙЫРАЛ»: «Алдарның дээрбээ» 10, 12, «Бир эвес эки ыыгыр-за» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Даг хөлүнүң чамыды» 11.15, 1.15, «Сейм эриктерин ажып чыдыр» 3.15, 7.15, «Эмнинин дугайында» 5.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Диманка суурнуң чоогунда кемиялер» 2.30, «Орус хуулгаазын» (2-ги сериязы) 4.30, 6.50, 9 шактарда.

«ВОСТОК»: «Орус хуулгаазын» (1-ги сериязы) 3.15, 5.30, 7.45, 9.15 шактарда.

Үр-даа манавас силер...

Тываның пайысылалы— Кызыл хүн бүрү чаагайжып, сайзырап орарын көрүп турар бис. Бирле чаа чүүл мында көстүп кээп, ажылчы чоннарның чаагай чуртталгазынга бараан болуп турарын бодаарга, канчап өөрүнчүг эвес боор! «Газированная вода» деп бижиктиг, кызыл өңнүг дерилге-сава бистиң хоорайывыста — № 1 гастрономнуң чанында, Ленин кудумчузунда тургустуган. Ооң чанынга чон кезээде хөй болур. Ол эптиг болгаш дүрген ажылдаары-биле солун болгаш 3 көпеектиг үтче суптарга, оларны, садыжы кижи ышкаш, хүлээп ап, стаканны чуп, газировканы кудуп берип турар. Хейлендирген сускуну моон садып ижер дээш үр-даа манавас силер...

Бо чуруктан ол автоматтыг сускун кадыын көрүнер.

Фото В. Владимировтуу.

ОЗАЛДЫГ ДУЗАЛАКЧЫ

Амгы үеде электриниң ажыкдузазы кончуг улуг дээрзи кижи бүрүзүнге билдингир. Будүрүлгелерге-даа, бажың ажылынга-даа ол улуг дузаны чедирип турар. Ол ышкаш, электри эмчилерниң эң-не идегелдиг болгаш келир үеде улам бүзүредиг дузалакчызы апар чыдар. Ооң тодаргай чижээнге эмнелге албан черлеринде калбаа-биле нептерээн физиотерапия кабинеттери хамаарыжыр. Чоокку үеге чедир-ле чүректи кезип эмнээр үеде ол хенертен анаа сокпастап, тыртыжыңнап эгелээрге, кезип турган эмчилер аарыг кижини диргизип алыр идегелиг ышкынып тургаанар. Ам ынчап баргаш чүректи күштүг электри тогунга катырыптарга ооң шыңганнарының ажылы катап эттинип кээп, чүректиң согуушкуну бодунуң баштайгы аайынче кирип, аарыг кижиниң амы-тыны алдыкып турар.

Ынчалзажок электриниң кайы хамаан чок шын эвес ажыглаар болза, ол кижиге дуза чедирерден, харын кижиниң амы-тынынга, кадыкшылынга кончуг улуг хораны чедирип болур.

Хамааты Савельев бодунуң чайлаанче электри киирип алыр деп бодаан. Электри удазыннарын фарфордан кылган ромиктерге быжыглаар болгай. А. Савельев ол бүгүдеге билдингир дүрүмнү биле-тура-ла, ону бодунуң кара дуразы-биле хажыдып, электриниң удазыннарын ханаже киир каккылап каан демир кадагларга быжыглап турган. Шак ындыг карак ажыттаан «ажылдың» түңнелинде электри удазының шып каан турган камгалал карты үрелгеш, кезек када токтуң бүгү күжү кадагта чыылгаш, чалбыыш үнүп, Савельевтиң холу-даа, чайлаа-даа өртенген.

Мындыг таварылгалар эвээш болгулаар. Ынчалзажок кижи бодуну ийихпе азы өске бир эжи озалдайдак болуп, токка каксыпкан үеде кандыг хемчеглерни алырының дугайында кижи бүрүзү билип алза чогуур.

Бистиң долгандыр турар бүгү-ле чүүлдерге болгаш эт-сеп аймаа токка чаңгыс аай күштүг дамчывайн турар дээрзин билир болгай силер. Суг болгаш өске-даа суук чүүлдер электри тогуи дүрген дамчыдып турарлар. Чамдыкта суг чаштырып өрт өжүрүп тургаш, сугну электри удазыннарынче чажыпкаңының түңнелинде, өрт өжүрүкчүлериңге айыыл болур таварылгалар база бар. Шил, пластмасс, ыыш, мрамор оларны электри тогу дамчывас, а бир эвес оларны сугга өттүрүптер болза, олар токту дамчыдыптар шыңарлыг апаарлар.

90 вольт чедир күчү-күштүг ток кижиниң амы-тынынга айыыл чок деп база болбас. Аарааш суларап баксыраап ийикле, тургузу ажылдапкан кижилерниң кадыынга шак ындыг биче күштүг ток безин улут хораны чедирип болур.

Бир эвес кижи токка бажын хөрээп, азы ийи холун деңге каксыптар болза, токтуң согуушкуну кончуг айыылдыг. Бир эвес ток кижиниң кедил алган өл хевин, азы кандыг-ла бир чылдагаан-биле базып ийикпе чөленип алган турган чүүлүн дамчыштыр согар болза, ооң аймылы аажок улуг. Индыг таварылгаларда ток кижиниң бүгү мага бодуи дургаар дамчып эртер болгаш 127—220 чедир вольт-күчүдүг ток безин кижини өлүр совудуп болур.

Токту дамчыдып турар ийи удазының чүгле бирээзинге дээр болза, аймыл чок дээр болгай. А бир эвес резин дежек кырында туруп албайн азы будуына резин улдуну ийихпе азы өске бир эжи озалондак болуп, токка каксыпкан үеде кандыг хемчеглерни алырының дугайында кижи бүрүзү билип алза чогуур.

Бистиң долгандыр турар бүгү-ле чүүлдерге болгаш эт-сеп аймаа токка чаңгыс аай күштүг дамчывайн турар дээрзин билир болгай силер. Суг болгаш өске-даа суук чүүлдер электри тогуи дүрген дамчыдып турарлар. Чамдыкта суг чаштырып өрт өжүрүп тургаш, сугну электри удазыннарынче чажыпкаңының түңнелинде, өрт өжүрүкчүлериңге айыыл болур таварылгалар база бар. Шил, пластмасс, ыыш, мрамор оларны электри тогу дамчывас, а бир эвес оларны сугга өттүрүптер болза, олар токту дамчыдыптар шыңарлыг апаарлар.

90 вольт чедир күчү-күштүг ток кижиниң амы-тынынга айыыл чок деп база болбас. Аарааш суларап баксыраап ийикле, тургузу ажылдапкан кижилерниң кадыынга шак ындыг биче күштүг ток безин улут хораны чедирип болур.

Бир эвес кижи токка бажын хөрээп, азы ийи холун деңге каксыптар болза, токтуң согуушкуну кончуг айыылдыг. Бир эвес ток кижиниң кедил алган өл хевин, азы кандыг-ла бир чылдагаан-биле базып ийикпе чөленип алган турган чүүлүн дамчыштыр согар болза, ооң аймылы аажок улуг. Индыг таварылгаларда ток кижиниң бүгү мага бодуи дургаар дамчып эртер болгаш 127—220 чедир вольт-күчүдүг ток безин кижини өлүр совудуп болур.

Токту дамчыдып турар ийи удазының чүгле бирээзинге дээр болза, аймыл чок дээр болгай. А бир эвес резин дежек кырында туруп албайн азы будуына резин улдуну ийихпе азы өске бир эжи озалондак болуп, токка каксыпкан үеде кандыг хемчеглерни алырының дугайында кижи бүрүзү билип алза чогуур.

Бистиң долгандыр турар бүгү-ле чүүлдерге болгаш эт-сеп аймаа токка чаңгыс аай күштүг дамчывайн турар дээрзин билир болгай силер. Суг болгаш өске-даа суук чүүлдер электри тогуи дүрген дамчыдып турарлар. Чамдыкта суг чаштырып өрт өжүрүп тургаш, сугну электри удазыннарынче чажыпкаңының түңнелинде, өрт өжүрүкчүлериңге айыыл болур таварылгалар база бар. Шил, пластмасс, ыыш, мрамор оларны электри тогу дамчывас, а бир эвес оларны сугга өттүрүптер болза, олар токту дамчыдыптар шыңарлыг апаарлар.

90 вольт чедир күчү-күштүг ток кижиниң амы-тынынга айыыл чок деп база болбас. Аарааш суларап баксыраап ийикле, тургузу ажылдапкан кижилерниң кадыынга шак ындыг биче күштүг ток безин улут хораны чедирип болур.

Бир эвес кижи токка бажын хөрээп, азы ийи холун деңге каксыптар болза, токтуң согуушкуну кончуг айыылдыг. Бир эвес ток кижиниң кедил алган өл хевин, азы кандыг-ла бир чылдагаан-биле базып ийикпе чөленип алган турган чүүлүн дамчыштыр согар болза, ооң аймылы аажок улуг. Индыг таварылгаларда ток кижиниң бүгү мага бодуи дургаар дамчып эртер болгаш 127—220 чедир вольт-күчүдүг ток безин кижини өлүр совудуп болур.

Токту дамчыдып турар ийи удазының чүгле бирээзинге дээр болза, аймыл чок дээр болгай. А бир эвес резин дежек кырында туруп албайн азы будуына резин улдуну ийихпе азы өске бир эжи озалондак болуп, токка каксыпкан үеде кандыг хемчеглерни алырының дугайында кижи бүрүзү билип алза чогуур.

Бистиң долгандыр турар бүгү-ле чүүлдерге болгаш эт-сеп аймаа токка чаңгыс аай күштүг дамчывайн турар дээрзин билир болгай силер. Суг болгаш өске-даа суук чүүлдер электри тогуи дүрген дамчыдып турарлар. Чамдыкта суг чаштырып өрт өжүрүп тургаш, сугну электри удазыннарынче чажыпкаңының түңнелинде, өрт өжүрүкчүлериңге айыыл болур таварылгалар база бар. Шил, пластмасс, ыыш, мрамор оларны электри тогу дамчывас, а бир эвес оларны сугга өттүрүптер болза, олар токту дамчыдыптар шыңарлыг апаарлар.

90 вольт чедир күчү-күштүг ток кижиниң амы-тынынга айыыл чок деп база болбас. Аарааш суларап баксыраап ийикле, тургузу ажылдапкан кижилерниң кадыынга шак ындыг биче күштүг ток безин улут хораны чедирип болур.

Бир эвес кижи токка бажын хөрээп, азы ийи холун деңге каксыптар болза, токтуң согуушкуну кончуг айыылдыг. Бир эвес ток кижиниң кедил алган өл хевин, азы кандыг-ла бир чылдагаан-биле базып ийикпе чөленип алган турган чүүлүн дамчыштыр согар болза, ооң аймылы аажок улуг. Индыг таварылгаларда ток кижиниң бүгү мага бодуи дургаар дамчып эртер болгаш 127—220 чедир вольт-күчүдүг ток безин кижини өлүр совудуп болур.

Токту дамчыдып турар ийи удазының чүгле бирээзинге дээр болза, аймыл чок дээр болгай. А бир эвес резин дежек кырында туруп албайн азы будуына резин улдуну дуңнуг галош кедип албайн, чер кырында кызыл бут туруп алгаш, чаңгыс удазынга дээптер болза дөмей-ле айыылдыг.

Электри тогунга соктурган кижиниң организминге янзы-бүрү өскерлиишкиннер туруп болур. Токту кошкак дамчыыр чүүлдерни дамчыштыр ону улаптарга, шак ындыг чүүлдер дүрген изинчел дээрзин ортумак школаның өөредилге номундан билир болгай бис. Кижиниң ханында ток кончуг дүрген дамчыыр, а шыңганнарга, сиирлерге, сөөктерге, кургаг кешке ток кошкак дамчып турар. Ынчангаш токка соктурган кижиниң ток соккан чери өртени берген турар чылдагааны ында.

Токтуң соккан черинге—кешке, «ток демдектерни» дээр ортузу оңгар, төгерик азы шөйбексимээр кончуг ялдең кызыгаарлыг өртең черлер тыптып келдир. Чамдыкта чүгле кеш эвес, шыңган эът-тер, сөөктер безин хөмүрлендир өртени берген болгулаар. Ылаңгыя улуг күштүг ток кончуг айыылдыг. Токка соктурган, иштя организмни суларап баксыраан кижиниң бажы, чүрээ аарып, ханының базыышкыны өскерлип, бажының дугу агарып, дүжүп эгелээр. Улуг күштүг ток соккан таварылгада кижиниң арны агарып, уганның шыкыныл, тына албастай бээр. Ооң чүрээниң согуушкуну безин колдуунда билиместей бээр. Шаанда индыг таварылгаларда кижиниң тыныс алыр арга чок тургап болза, ам Москва чүрттүр профессор Неговский В. А. озалондак болуп, улуг күштүг токка соктурган кижиня чамдык таварылгаларда диргизип ап болур арга бар дээрзин бадыткаал.

Токка соктурган кижиге холбаштыр чүнү кылыр ужуралтул? Бир-ле дугаарыяда, токту кижиже дамчывас кылдыр үзе шаварыы эргежок чүгула. Кижи боду токтуг удаазындан адырлы бээр боор дээн бодал-биле «халый бер!», «Кээп дүш!» дээн чижектаг команда берген ажыы чок. Чүге дээрге токка соктурган кижи сиирлери, шыңганнары куруглаш, шимчээр хамаан чок, эргектерни безин хөндүре албастай бээр. Ол кижиниң амы-тынын чүгле чанында турган кижи ап болур. Чанында турган кижи дуза чедирерде оваарымчалыг болбас болза, харын боду база токка соктуруп болур. Бир эвес озал-ондакка таварыпкан кижиже ток дамчаан турар болза, холуя кургаг пэс-биле азы резинвеп каан плащ тонбиле шарып алгаш, токка соктурган кижиги ток дамчып турар удаазындан адыра тыртып ап болур.

Бир эвес токка соктурган кижи угаанын ышкынып турар болза, дүрген-ле эмчини келдирткеш, ооң келирин манавайн тындырар хемчеглерни ап эгелээри чугула, чүге дээрге, мээге кислородтуң четпестен келгенинден кижи өлүп болур. Шак ындыг кижини эптиг черге чыттырып алыр деп шак-ле чидирбейн, дүрген-ле тындырар хемчеглерни ап эгелээри дээре.

Чүгле ол кижиниң донурбас төлээде, адаанга бир чүведен дөмей алгаш, бажын бедик ойталаап турар кылдыр чарын аразынга бир чүведен сыртандырып алгаш, ам-на тындырар хемчеглерни ап эгелээр херек. Моюндурууның өөскерии болгаш кургаг чежин каапгарын утпанар. «Электра хораны үндүр» дээш довураккы хемчеглерни ап эгелээри чугула.

Профессор Ю. БЕРИНГЕР.
Санитар-чыргыышкын бажыңы

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкив — Кравченко кудумчузу, бажын № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология киллизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, өзээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал киллизиниң 25 — 38, 23 — 54, үлетпүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал киллизиниң 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш колхоз корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21 — 27, Информацпя киллизиниң 20—60, бухгалтериянын 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганза 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01407. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
АВГУСТ
20
вторник
№ 197 (5601).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Найыралчы бижыг харылзаалар болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылга

Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев национал байырлал — Индонезияның хамаарышпас чоруун чарлаанының 18 чыл болган ою-биле холбаштыр байырлыг телеграмманы Индонезия Республиканың президентизи болгаш премьер-министри доктор Сукарнога чоруткан. Национал экономиканың хөгжүдезинге, социал дешпилтеге болгаш чонуун амыдырал байдалдарын экижидеринге моон сонгааргы чедиишкиннерин чедип алырынга күзээшкиннерин олар илергейлээн.

Тайбың кожа-хелбээ догунналашкынның принциптерин чайгылыш чокка боттандырар, чепсегленнишкинни бүгү-нимни болгаш бүрүн дужурер, колонкализмни болгаш оон уржуктарын түнүлүнге чедир узуткаар дээш демисежип турар бистиң күрүнелеривистиң аразында найыралчы бижыг харылзаалар болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылга моон сонгаар-даа үре-түңнедиг хөгжүүр дээрзинге бүзүрелдиг телеграммада илергейлеп турар. (СЭТА).

Совет авиаторларның байырлалы

МОСКВА. (СЭТА). Чанчыл болган байырлал—ССРЭ-ниң Агаар Флодунуң Хүнүнге алдар болдурган байырлалдыг хурал Совет Армиязының Төп театрынга болган.

Театрның залынга Совет Эвилелинин маршалдары, армиязын, ужар чүүлдүң болгаш флоттуң генералдары болгаш адмиралдары, ужар чүүлеп алдарлыг конструкторлары олурган. Шериг-Агаар Күштериниң бөл командылакчызының бирги оралакчызы, ужар чүүлдүң маршалы С. И. Руденко байырладыг хуралды эге сөзүг-биле ажыткан.

СЭКП Москва хооркомунуң секретары Р. Ф. Дементьева, парашют спортунуң талазы-биле делегей рекордсмени В. В. Маринычева болгаш өскелер-даа совет ужудукчуларга болгаш конструкторларга байыр илдиргеш.

Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП Төп Комитединге байырлыг чагааны хүлээп алган.

СЭКП-НИҢ ОБЛАСТЬ КОМИТЕДИНДЕ

Күрүнеге 442 муң пуд тарааны азы планда көрдүнгенинден 137 муң пуд хөйну садар деп хүлээлгени алган Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң колхозчуларының патриотчу эгелээшкинин СЭКП обкомунуң бюрозу чүүдүг деп санаан.

Дужүт аймаан алыышкынын дүрген болгаш бедик шынарлыг чорудар, күрүнеге тараа садар планны хуусаа бетинде долдур болгаш ажыр күүседир дээш колхозтарга база совхозтарга социалистиг чарышты «Революцияның чалбыыжы» көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннериниң үлегер-чижээн ёзугаар калбартырын будурулге эргелелдеринге, районнарның партком нарына хүлээткен.

Көдээ ажыл-ишчилерниң чаа хүлээлгелери

Ленин аттыг колхоз 4000 тонна тарааны садар

Каа-Хем районнуң Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң хову ажыдакчылары, СЭКП-нин XXII съездизининиң, ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, колхозта черни дээре ажыглаар талазы-биле улуг ажылды чорудун, тарылга шөлдерининң тургузуун шиитпирлиг өскерткен, кызыл-тастың болгаш чочак-тараанын тарылгазын калбарткан. Чер ажылының бедик культуразы, эки ажылдап кылган черге тараа культураларының тарылгазын түгле сорттуг үрезиннер-биле чоруткан чорук, агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарында безин тараа культураларының багай эвес дүжүдүн өстүрүп алыр арганы берген.

Кубаньның тараажыларының болгаш Балгазының «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң эгелээшкинин эдербишаан, бодувустуң курлавырларывысты болгаш аргаларывысты санап көргеш, бедиткен социалистиг хүлээлтени алырын шиитпирледивис. Төрээн чурт Бүрен-Хемнин 4.000 тонна азы планда көрдүнгенинден 1.400 тонна хөй тараалын алыр. Ол хире хемчээлдиг тарааны дужүт аймаан алыышкынынга иштики курлавырларны мобилизастаарының болгаш иштики ажыл-агыйжы чарыгдалдарны кызырарының күседи-биле алыр бис.

Малга четчир санныг чемнерни хандырары-биле сиген белеткээр болгаш силос салыр талазы-биле онаалдаларны ажыр күүседир дээш хемчеглерни ап турар бис. Колхозта тарымал тооруктун ногаан массазын силостаары эгелээн. Оон ангыда бүгү саванны болуп сараатгаар болгаш чаагаар үнген сигенни ажаап алыр бис, үрезинге хереглээр тарааны ёй-шаанда арыглап, оон кудурүн мал чеминге ажыглаар бис.

Келир чылдың дужүдүнге үрезиннерни белеткээр дугайында онза сагыш сагыышкынын салып турар бис. Чазын тарыыр бүгү черге «Скала» деп сорттуң бедик дужүттүг үрезиннерни чажар бис, үрезиннерни чажар шынарынга чедир арыглап алырын дужүт аймаан алыышкыны-биле чергелештир 1964 чылдың тарылгазынга черни белеткээр бис.

Эът, сүт, дүк будурер болгаш күрүнеге садар талазы-биле хүлээлгени хуусаа бетинде күүседир төлээде, малчыннарның күш-ажылчы күжезиишкинниерин күштелирер бис. Планнан ажыр беш центнер дүктү дужаар бис.

КОЛХОЗЧУЛАРНЫҢ НИИТИ ХУРАЛЫНЫҢ ДААСКАНЫ-БИЛЕ ХҮЛЭЭЛГЕГЕ АТ САЛГАННАР:

Артельдиң даргазы В. БАРХАТОВ.
Партбюро секретары С. ФЕДОСОВ.

„Тиилелге“ көдээ ажыл-агый артели 4000 тоннаны садар

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» көдээ ажыл-агый артелиниң тараажылары, СЭКП-нин XXII съездизининиң, ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, чернин ажыглалын экижидер талазы-биле ажылды чорудун, тарылга шөлдерининң тургузуун өскертип, кызыл-тастың болгаш чочак-тараанын тарылгазын дыка калбарткан. Ховуңуң ажыл-ишчилери бо чылын тараа культураларының багай эвес дүжүдүн өстүрүп алган. «Тиилелге» көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери бистер боттарывыстың аргаларывысты санап көргеш, Кубаньның тараажыларының болгаш Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң колхозчуларының үлегер-чижээн эдерип, планывыста көрдүнген 3500 тоннаның орнунга 4000 тонна тарааны күрүнеге садар деп чаа социалистиг хүлээлгени алдывыс. Ажаап алыышкынга тарааның чидирииң болгаш ажыл-агыйның иштики хереглелиниге чарыгдалларны эң кыдыкы хемчээлинге чедир эвээжедип тургаш, ол хире курлавырларны тургузуп алыр бис.

Келир чылдың тарылга үрезиниинің дугайында сагыш салып, чазын чажар бүгү кызыл-тастың болгаш арбайны бедик дужүттүг сорттарның үрезиннери-биле тарыыр бис. Ол үрезиннерни ажаап алыышкынның үезинде чажар шынарынга чедир ажылдап алыр бис. Ажаап алыышкын-биле чергелештир келир чылдың тарылгазынга черни белеткээрин калбартыр бис.

Мал ажылының ажыл-ишчилери эттиг, сүттүг, дүктүг будурер болгаш күрүнеге садар талазы-биле алган хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседирин хүлээнип турар. Планнаң ажыр 30 тонна сүттүг күрүнеге садар бис.

Бодуун чемнерни болгаш силосту белеткеп, ол ышкаш бүгү саванны бөлүп сараатган тургаш, мал чемнеринин курлавырын тургузар бис. Ам чаагаар үнген сигеннерден 1100 тонна силосту белеткээш, тарымал тооруг-биле чочак-тарааны эрткен чылдың саваны-биле холуштуруп тургаш, силос салырынче киргивис.

КОЛХОЗЧУЛАРНЫҢ НИИТИ ХУРАЛЫНЫҢ ДААСКАНЫ-БИЛЕ ХҮЛЭЭЛГЕГЕ АТ САЛГАННАР.

Артельдиң даргазы Д. ЗАЙЦЕВ.
Партбюро секретары А. ГЛАЗЫРИН.

Э. Уоррен, Д. Пирсон болгаш А. Мейер-биле Н. С. Хрущевтуң беседазы

ГАГРА. (СЭТА). Гаграла дыштанып турар ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Совет Эвилелинин Кара далай эриинде туристчи аян-чорукту кылып чоруп турар АКШ-тың дээди судунуң даргазы Э. Уоррен, америк журналист Дрю Пирсон, АКШ-тың хөй-ниити ажылдакчызы хереэжен А. Мейер оларны август 16-да хүлээп ап, найыралчы беседаны кылган.

Ажаап алыышкын массалыы-биле эгелээн, алган хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседир

* ☆ *

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Улам хөй колхозтар болгаш совхозтар тараа кезилдезинче хүн бүрүде кирип турар. Август 19-ка чедир республикага 14000 гектар тараа культуралары кестинген. «Межегей» совхоз тараа кезилдезин бедик темпилиг чорудуп турар. Ында бир неделя дургузунда 1600 гектар тараа кестинген, оон иштинде аңгылап ажаар арга-биле кескени 690 гектар. «ЖВН-10» деп калбарты алыр жатказар-биле ажылдап турар комбайнерлер В. Тимков болгаш Г. Шараев мурнукузу хевээр мурнап чоруп турар. Олар 440 гектар кызыл-тасты тавычалай кестирген болгаш чоокку хүннерде белдүрүп бастырар.

Ол-ла ажыл-агыйда Суворов адашкылар «С-6» комбайннар-биле сезон дургузунда 2100 гектарны ажаап алырын шиитпирлээн. Оларның сөзү ажыл-херек-биле карышпайн турар. Олар баштайгы үш хүнде 312 гектарны ажаап алган. Комбайнерлер М. Чернышев, К. Пичен-оол, Б. Васильев Суворовтардан чыдып калбайн турар. Олар «СК-3» комбайнар-биле 2000 гектарны ажаап алыр деп хүлээлге алган болгаш амдыызында 345 гектарны кестирген.

Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунда хову корабльдериниң башнарыкчылары Н. Киров, Н. Кертик-оол, «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелинде Василий болгаш Фокей логиновтар тарааны дөрт кестирип, күженишкинниг ажылдап турар. Олар хүн онаалдаларын 130—150 хуу күүседип турар.

Ындыг болза-даа дыка хөй ажыл-агыйлар тараа кезилдезин чогуур күженишкин чок чорудуп турар. Чамдык колхозтар болгаш совхозтар ону организас чок эгелээн. Оон ужурунда техника анаа туруп, ажаап алыышкын үезинде тараанық чидирии болуп турар. Чижээ, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хөрүм-Даг салбырында 120 гектар кызыл-тас кестинген. Ында комбайннарны саваң белүүчүлери болгаш немелде шишкиништер чокка кезилдеже киирген турган. Оон ужурунда тараа саваңы бүгү шөлде тарадыр оттаттынган чытпылаар. Ону белүп алыр төлээде, трактор дырбааштарын киирип, кижиларның немелде күш-ажылын чарыгдаар апаар. Ажаап алыышкын шынар чок чоруттунуп турар. Совхозтуң ков агроному эш Бондарь болгаш салбырның эргелекчизи эш Хөмусоол чүнү көрүп турарларыл?

«Тиилелге» совхозта хову ажылдары база багай болуп турар. № 2 бригадага үш комбайн август 16-да, кывар-чаар чүүлдү оларга ёй-шаанда чедирип бербээнинің ужурунда анаа тура хүнээн. Ында дыка хөй машиналар техника талазы-биле чедимче чок чоруктуң хараазы-биле анаа туруп турда, совхозтуң ков инженери эш Юркевичиин болгаш ков агроном эш Новиковаңы ол чорук дувуретпейн турар. Ынчаарга совхозтуң туснай эртемниглери механизаторларның ажыл-херээн оперативтиг удуртур, ажаап алыышкынның чорудулгазынга хайгаарал салыр ужурлуг турган болгай.

Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунда (даргазы эш Фоменко, агроному эш Калекулин) улуг шөлдерде тараалар бышкан, сыпта чочак-тараа тогаап дүжүп турар, ынчаарга ол ажыл-агый тараа культураларының ажаап алыышкынынче амга чедир эгелеп кирбээн. Эштер Фоменко болгаш Калекулин чүнү бодап турарларыл? Ам үр боданың турбайн ховуже агрегаттарны дүрген үндүрер, машиналарның ийи эзлчеглиг ажылын организастаар болгаш тараа кезилдезин бедик темпилиг чорудар хереп. Бир эвес ону ынчаар кылбас болза, тараа чидириглерге таварып, ажаап алыышкын хар чагыже чедир узамдыгар апаар.

Барыын-Хемчик районда, ылаңгыя «Большевик» колхозта тараа кезилдези шынар чок чоруттунуп турар. Ында тараа шөлдери багай ажылдап кылдыынган, хөрзүн дескилеттинмээн. Оон ужурунда чавыс сыптыг тараа үнген. Ону аажок чавыздыр кезер ужурлуг турбуже, колхоз ынчаар кылбааны-биле оон түңнели ындыг болган. 107 гектар кызыл-тастың болгаш 220 гектар суланың чартык кезии черде калган. Ол болза артель даргазы эш Шыырак-кара болгаш агроном эш Татарников оларның хову ажылдарын контрольдавайн, комбайнерлер агротехниканы хажыдып турда, ону эрегей ёзу-биле көрүп турарының ужурунда болдунган. Ындыг чорук «Барлык» совхозта база бар.

Тараа кезилдези изиг-түлүк үеже киргеи. Ажыл-агыйларның тараажылары ам хову турлаглырында чурттап турар. Олар кандыг-даа хереглеп талазы-биле качыгдавас ужурлуг. Ол дугайында ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери чөпшээрежип турар болзада механизаторларның амыдырал байдалын экижидер талазы-биле хемчеглер албайн турар. Таңды районнуң «Совет Россия» колхозун чижекке ап болур. Тарааның ков массазын оон киирер ужурлуг ийиги бригаданың хову турлаа механизаторлар хүлээп алырына барык-ла белен эвес. Ында оран-сава чугайлаттынмаан, өрээлдер хирлиг, хову турлааның девискээри бок-нүзүрүмбиле долган, кескү агитация дугайын чугаалаар-даа аргажок, ол ам-даа белен эвес.

«Тес-Хем», «Чыраа-Бажы» совхозтарда, Каа-Хемниң «Кызыл тук», Чөөн-Хемчиктиң Ленин аттыг колхозтарында хову турлаглары амга чедир дериттинмээн. Оларның чаңгызында-даа кескү агитация чок, орансава чугайлаттынмаан, «Чыраа-Бажы» совхозта аъш-чем продуктулары үзүктелимишкин-биле чедиртинип турар, ховуда ажылдап, чурттап турар механизаторлар ажаап алыышкын амыдырының нормаларын болгаш расценналарын билбес, комбайнерлер кандыг өнээлда, ыкайбээр чоруурунуң маршруттары чок болган. Ынчаарта «Чыраа-Бажы» совхоз балгазынчыларның эгелээшкинин детизээн болгаш бүгү-ле хову ажылдарын цикльдер аайы-биле чорудар деп шиитпирлээн болгай. Ол болза ажыл-агыйга ажаап алыышкын ажылдарының тодаргай планы ажылдап кылдынган база бадылаттынган турар дээни ол. Ол дугайын механизаторлар чүге билбезил, эштер Аржаалай, Сванчын, Бондарь? Дужүттүң салым-чолу оларның холунда, хову ажылдарын чорударының хуусаазы олардан хамаарлыр болгай. Ынчангаш силерниң чер ажылданчыларыңар бүгү-ле эргежок чугула чүүлдер-биле хандыртынган, оларның кижи бүрүзү даарта, соңгузу хүн, дараазында он хонуктарда-даа чүнү кылырын тодаргай билген турар дугайында сагыш салыңар.

Тараа хүлээп алыр черлерниң ажылдакчыларында изиг-түлүк үе база эгелээн. Төрээн чурттуң шыгжамырынга чаа дужүттүң тараазы кирип турар. Ону тараа хүлээп алыр черлерге «Көк-Тей», «Межегей», «Тиилелге», «Өөң», «Сукпак», «Шеңгээр» совхозтар, Бии-Хем болгаш Каа-Хем районнарның колхозтары бир дугаарында киргилээн. Август 19-ка чедир ниитизи-биле 1138 тонна тараа дужаттынган.

Тараа кирип эгелээн! Тараа хүлээп алыр черлерниң ажылдакчылары ону ёй-шаанда хүлээп алыр, чаңгыс борбан-даа тарааны камгалап алыры дээш олар бүгү күүнүн салыр ужурлуг.

* *

Хүлээлгени алган соонда күүседир

Каа-Хемче таваңгайлап киргеи Алдын-Чооганың сөңгү талазында оорганың кырын дургаар шыпкан кызыл-тастан хову корабльдери шала кежээликтей эштип чоруп турган. Олар оорганы өрү чөктааш, тейнин кырынга четкеш, дедир ээп бадып турганнар. Кежээки хүн чалынналдыр дээп турза-даа, ажыл амырсөкседээл чок чоруп турган.

Кежээкиниң 6 шак ажыл турда, «молоко» деп бижимелдиг улуг савалыг машина келгеш, комбайнерлерниң дескиндир кезип турган кызылтазының бир ужунда оруккз доктаай берди. «Көк-Тей» совхозтуң хову бригадазы бо удазда ол машинаны сүт сөөртүрүнге эвес, а комбайн агрегаттарынче чем чедирерине болгаш суг сөөртүрүнге ажыглап турары ол чүве-дир.

— Надавыс кежээки чемни экелди—деп, комбайнер Шолбан-оол өөрүнге дыннаткаш соонда, баштай келген комбайнерлер-даа, бункерлерден тараа уруп алыр дээш келген чоладчыларның чамдыкы-даа чемнени берди. Чамдык ырай берген агрегаттар кызыл-тасты кеспишаан.

Комсомолчу Чоолу Надя ам ийи чыл дургузунда хову турлаанга хуалакчы повар болуп, ховуда ажылдап турар механизаторларга чем чедирип берип келген. Бо удазда оон эккелген кежээки чемни мындыг: котлет, дагаа чүүргазы (быжыгыл каан), бирээзи-де 100 грамм денэлиг садыг быштактары, чигирлиг шай болгаш хлеб. Ховунуң ажыл-ишчилеринге бо эккелген чемге кым-даа хоомайзынмаан.

Баштай чемненген комбайнерлер бүнкерлерде тарааларын автомашиналарга уруп бергеш, база кестирип кирипкеннер. Оларның аразында хүн нормазын ажыр күүседип турар А. Коваленко, В. Иванов болгаш оон-даа өскелер бар.

Совхоз август 16-га чедир 300 га кызыл-тасты кезип бастырган болгаш 30 га чочак-тарааны тавычалай кескен, ону белдүрүп, бастырып турар. Күрүнеге 107 тонна ажыг тарааны дужаагаи.

Кустанай областың Аргалык бүдүрүлге эргелелиниң «Сарыүзең» совхозунуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының дужүт аймаан алыышкынын кыска хуусаада чорудар дугайында кыйгырыын деткивишаан, «Көк-Тей» совхозтуң коллективи бодунга тодаргай хүлээлгелерни ап, республиканың бүгү тараажыларынга кыйгырыгны хүлээп алганы билдингир болгай. Совхозтуң ажыл-ишчилери ол хүлээлгелерни күүседириниң шиитпирлиг үезинче киргени ол-дур.

Бистин-биле беседага совхозтуң директору эш А. Лумаев хүлээлгелерде айыткан көл чүүлдерни канчаар күүседип турарын чугаалаан. Совхоз бо чылын 2300 га чайгы чер андырылгазын чорудар дээш планын 5100 га кылдыр ажыр күүсеткен. Шуушпурулга-ээдчештирилгиг метод ёзугаар дужүт аймаан алыышкынынче, күрүнеге тараа дужаарынче бүгү күштүг салгаш, аймаан алыышкынны сентябрь 10-га чедир доозар, оон соонда ангыс андырылгазынга кирер болгаш үрезин арыглаашкының чорудар дээш ажылдап турар.

Ынчалза-даа чамдык ажылдар хүлээлгеде айыткан хуусааларга күүсеттинмээн, ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдер бар болуп турар. Чижээ, тарааларның кезилдезинге лафет чок болгаш калбарты алыр жатказарлыг, эде дерээн «СК-3» деп 30 комбайннар ажылдаар деп хүлээлгеде айыткан болза, ам 27 комбайн белеткеттинген, а 3 комбайн ам-даа белен эвес. Тараның кезилдезинче август 16-га чедир чүгле 9 комбайн киргеи. Денэзи, тыттар күш ажыл-агыйының, механизастаан шапнарның болгаш хову турлагларының белеткелин июль 25-те доозар дээн болза, совхозтуң чаңгыс черде ажылдап турар ийи бригадазында механизастаттынган шак чок, ажыл каан черде тарааны овазлай үруп турар боордан аңгыда, ону арыглаар машиналар тургустунмаан, ында чүгле автоденэзи бар. Сушилканы чаа тургузуп эгелээн. Шак белеп эвес болганындан комбайнарның бүнкерлеринде тарааны ол хевээрин Ындыдың сайгарылга базазынче чүдүрүп киирип турар.

«СК-3» болгаш силос ажлар комбайнарга чаа дериглелерни кылыр бис деп эгелекчи саналды үндүрген болза-даа, бо талазы-биле чаа чүүлдер көзүлбейн турар.

Ниитиниң мал ажылынга шыктыг, концентраттыг болгаш бүдүүн чемнерниң чогуур курлавырларын тургузуп, фермаларны кышка таарымчалыг уеде белеткеп алыр бис деэн сөзүн көк-тейжилер эдлеевин турар. Август 10-га чедир республикада сиген белеткезиниң медээзин пардаан таблицада чангыс «Көк-Тей» совхоз бир хуу-даа чок, куруг болган.

Моон ап көөрге, хүлээлгени алган соонда ыяавыла күүседир деп бистин партиниң негелдезини «Көк-Тей» совхозтуң удуртукчулары күүсетпейн турар-дыр. Хүлээлгелерни чүгле чарлап каар эвес, харын херек кырынга күүседир, түңнелдерин үндүрер ужурлуг.

М. ЛЮНДУП.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызына болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң эртем-шинчилел ажылдарын таарыштыр чорудар талазы-биле Күрүне комитединиң даргазына эш П. И. Аброскинни томуйлаар дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң

ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызына болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң эртем-шинчилел ажылдарын таарыштыр чорудар талазы-биле Күрүне комитединиң даргазына эш Павел Иванович Аброскинни томуйлаар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ИГНАТОВ.
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. ОРЛОВ.

Москва, 1963 чылдың август 15.

Таңды бүдүрүлге эргелелиниң «Тиилелге» совхозунуң механизаторлары чаа дужүттүг ажаап алырынче түлүк киришкен. Ам аңгылап ажаап алыышкын чорун турар. Ажаап алыышкынның баштайгы түңнеримдем-не комбайнер Василий Оюн шылгарап үнген. Аскылыг жатка «ЖБН-6»-биле хүн бүрүзүнде 40 гектар чедир кызыл-тасты тавычалай кезип турар.

ЧУРУКТА: «Тиилелге» совхозтуң комбайнери В. Оюн комбайнды башкарып чор.

Фото В. Лутковтуу.

КОСМОСТУ ТАЙБЫҢ ШИҢГЭЭДИП АЛЫРЫНГА СОВЕТ-АМЕРИК КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ССРЭ-нин Эртемнер академиязының болгаш АКШ-тың аэронавтика болгаш космос делгемин шинчилээринин талазы-биле национал эргелелиниң (НАСА) төлээлекчилериниң аразынга, ийи талалыг чугаалажышкынынарның түңнелинде ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы-биле НАСА-ның аразынга космос талазыбиле 1962 чылдың июнь 8-теги дургузулганы боттандырарының айтырыгларының талазы-биле эртем-техниктиг сүмелерни ажылдап кылган. Ол сүмелерни Эртемнер академиязының президиумуу болгаш НАСАның удуртулгазы чүүлдүг деп бадыылаан.

Космосту тайбың шинчилээринии болгаш ажыглааларының талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың эртемденнериниң аразынга кады ажылдажылга дугайында дугуржулга болза, ийи чурттарның аразынга космос шинчилелдеринге кады ажылдажылганы аайлап таарыштырарынга Совет Эвилелинин 1962 чылдың чазынында ундурген эгелекчи чоруунуң түңнели болган.

Эш Н. С. Хрущев 1962 чылдың февральның 21-де АКШ-тың президентизи Д. Кеннединге чоруткан бижинге космосту тайбың сорулгаларга шинчээдип алыры-биле ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың эртем, техника болгаш материал курлавырларын каттыштырарын айыткан. Совет Эвилелиниң ол саналын АКШ-тың президентизи чогумчалыг деп көргени-биле холбаштыр, эш Н. С. Хрущев 1962 чылдың март 20-де чоруткан бижинге шиитпирлээри болдунуп болур болгаш ийи чурттарның аразынга ол талазы-биле кады ажылдажылганы аайлап таарыштырары чогумчалыг болуп турар. космосту тайбың шинчилээринии болгаш ажыглаарының эң-не перспективалыг элээн каш айтырыгларын айыткан.

Оон соонда ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының болгаш НАСА-ның эртемденнериниң аразынга болган чугаалажышкыннарның түңнелинде метеорологтуг информацияны эң-не ырак радио харылзаазынга, а ол ышкаш делегейниң магниттиг чуруун тыртыраринга кылымал спутниктерни ажыглаарынга кады ажылдажылга дугайында дугуржулга чардынган турган.

ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразынга метеорология талазы-биле кады ажылдажылганы баштайгы үечадада ийи чурттарның боттарының метеорологтуг спутниктерден алдынган метеорологтуг информацияын солчурунун аргазы-биле боттандырар апаар. Ийи талаларның 1964 чылда эгелээр деп дугурушканы, спутниктерден алдынган метеорологтуг медээлерни солчуру-биле Москвага болгаш Вашингтонга тургузар, делегейниң метеорологтуг төптеринии аразынга телетайп харылзаазының тускай шугумун ол үеге чедир организастаар деп шиитпирлээн. Спутниктерден алдынган метеорологтуг информацияны өске чурттарга калбаа-биле бээр апаар.

Оон соонда ол талазы-биле кады ажылдажылганың дугуржулгазы чыылганының хире-чергези-биле метеорологтуг спутниктерни ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың дугуржуп алгаш, салып үндүрериң боттандырарын баш удур көрүп турар.

«Эхо» деп америк харылзаа спутнигин ажыглавышаан, улам ынайгы радио харылзаазын боттандырарының талазы-биле кады кылыр шенелде-шинчилелдерни 1964 чылда чорударын төлевилээн. «Эхо» деп спутник-биле харылзаа талазы-биле шенелде-шинчилелдерге Зименкаларда Горькийниң күрүне университединиң обсерваториязы болгаш Джодрел Бэнкте англи обсерватория киржир. Америк спутникти дамчыштыр ССРЭ-ниң болгаш Англияның аразынга боттандырар апаар дамчыдылгаларының хевирлерин киниртир, ол шенелде-шинчилелдерни чорударының талазы-биле чамдык техниктиг сүмелерни дугуржуп алган.

Черниң магниттиг шөлүнүң чуруун кылып тургузарының талазы-биле ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың эртемденнериниң аразынга кады ажылдажылганың хөгжүдезинге баразан болдуру чигзинниг чок.

(СЭТА).

СЭКП ОБКОМУНУҢ БОЛГАШ ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ПАРТИЯ-КҮРҮНЕ КОНТРОЛЬ КОМИТЕДИНДЕ

Ажыл-агыйжы эвес болгаш харыысалга чок чорук дээш

Бүрүне . чүс-чүс тракторларны, комбайннарны, көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарын бистии республикага чыл бүрүде берип турар. Камныг ажыл-агыйлар ол кайгамчык эки техниканы алгаш, ону шын ажыглаар, ий-шаанда септээр дээш бүгү чүүлдерни кылып турар. Ол соруглга-биле машиналарны механизаторларга быжыглап, оларга акт ёзугаар хүлээдип берип, машиналарга ёзулуг кадагалалды организастап турар. Ынчаарга күр черлиг «Тиилелге» совхоз ол дугайында шоолуг сагыш салбайн турар. Партия-күрүне контролюнуң органнарының бо чылдың май айда чоруткан хынналдары техниканы ажыглап база кадагалаарынга кем-бүрүүлүг чоруктуң фактыларын илереткен. Тракторларның, комбайнларның улуг кезимин механизаторларга быжыглаваан, оларның паспорттары чок. Ол чорук болза, машиналарның кезектерин болгаш белдирлерин кам-хайыра чок адырып тоймаглаар, ынчангаш оларны ажыглал чок чорукка чедирер арганы ак-сеткилдиг эвес ажылчынарга берген. Оон түннелиниде 1959 чылда үндүрген «СК-3» маркалыг 12 комбайн тоймаглаттынган. Ол болза күрүнеге 10.8 мун рубль түнүг когарал болган.

Хыналда болганының соонда безин совхозтуң директору эш Алымов, кол инженер эш Юркевич, көдээ ажылагый машиналарының талазы-биле механик эш Епифанов комбайннарны болгаш тракторларны катап тургузар талазы-биле, үчёт болгаш техника кадагалалын чүрүмчүдар талазы-биле хемчег албаан. Техника мурнукузу ышкаш хову саналдыр охтаттынган хевээр чыпшаан болгаш бригадаларга база механизаторларга быжыглаттынмаан.

СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин партия-күрүне контроль комитеди бо айтырыгны чугаалажып көргеш, кыска хүүсаа иштинде байладыг эдип алыр бис дээрзинин дүмейында совхозтуң үдуртукчуларының бүзүрединин кичээнгейге ап, оларны шынгыы сагындырган болгаш оон чартык ай шалынының түнү хемчээлдит акшаны тыттар кылдыр шинтипрлээн.

«Чүүктер республикада селгүүстеп чоруп тур» деп материал «Тувинская правда» солунга 1963 чылдың июль 11-де парлаттынган. Садып алыкчыларның хереглелин багай өөренип көрүп турарынын болгаш чер-черде байладыг билбезинин хараазы-биле Респотребсоюзтуң садыг базазының ажылдакчылары баранннар хереглелдеп артык хемчээлдит чыдырда-ла ол бараннарны районнарже өндере октап турган. Үк чүүктүү ол черлерге хүлээп албайн дедир чорудуп турар. Ийи грузовик машина дуе түдүрүп алгаш. Кызылдан Чөөн-Хемчик районга, оларның бирээзи ийи катап четкенин, ынчалза-даа ол чүүктү ашка хүлээп албаска садыг базазынга дедир экелгенинин чижээн материалдың автору Б. Ваньков коргүскен. Ынчангаш автомобильдер июнь 25-тен июль 1-ге чедир бүүн чартык мун километр черге ажык чок шаннаашкын кылган, ол дугайында автоажыл-агый садыг базазынга 159 рубль 57 көпеек түнүг сөёттү киирген. Комитет ол таварылганы чугаалашкан, солунга бижээн түүлүг шын деп санап, садыг базазының директору эш Панфиловту шынгыы донгуткан, улуг барган эртемдени эш Михайленкону шынгыы сагындырган болгаш садыг базазының ажылын үнелешпи-биле экижидерки садыг базазының удуртукчуларынга, ол ышкаш Респотребсоюзтуң баштаар черинин даргазы эш Будегечиевке хүлээткен.

Оон-биле кады элээн чамдык райполарның удуртукчулары бедик хереглелдиг, аар өртектиг бараннарны, эзиртир түүлдерни хөйну алырын оралдашкан, чамдыкта ол бараннарны сөөртүп чедирериниң чарыгдалы түү хире болуруп, бараан сөөрткен автомобильдерге дедир түнү түүлүрөни барыжаалавайн ол бараннарны өндере ап алгаш, оон соонда өскелген чүүктен ойталап турарын комитет база демдеглээн.

Бо чылын төрүттүнген 541 баш хураганнар өлген дугайын чажырганы дээш Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң даргазы эш Астафьевти, кол зоотехник эш Михайловаиы болгаш кол бухгалтер эш Добычинин комитет шынгыы донгуткан.

Удуртуп турар бүдүүлгези куду шынарлыг продукциянын ховар эвес бүдүүлүн үндүрүп, ону үрегдээр чорукту болдуруп турары дээш партия-күрүне контролюнуң комитеди эът комбинадының директору эш Маркинин болгаш кол инженер эш Крупенинаны донгуткан. Бо талазы-биле садыг организациялары, илангыя Кызыл горпозу база бүүлүг. Эът комбинады соодулга дерилгези-биле хандырынмаанын барымдаалавайн горпо продукцияны ёй-шаанда сөөртүп база сайгарбайн турар.

Мал чемин четчири-биле белеткеп алгаш, малдың продуктулуун улам бедидер

Малга быжыг чем-суурну белеткээр ажылга школачылар улуг улуска дузалажып, ажыктыг болгаш хөй үүле-херектерни бүдүргиннер. Сиген кезеринге, белеринге, сараатгаарынга болгаш бо чугула кампаниянын есө-даа ажылдарынга олар боттарының шыдаар шаа-биле киржип турарын кайы-даа районга чорааш көрүп болур бис. «Элегес» совхозта будун-бүрү чыырының түскай бригадалары тургустунган. Оларның чамдыызы — школачыларның бригадалары. 6-гы классчы Вера Монгуш биле 8-ни классчы Сат Вера будун-бүрү чыырының ажылынга көнчүт кызыман киржип, совхоз директизындан аас шаңналын наш удаа алган.

БО ЧУРУКТАН: Монгуш Вера (солагай талазында) биле Сат Веранын будун-бүрү чем белеткеп турарын көрүңер.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Тарып боозадылгаже кичээнгей салыр

Малдың баш санын өстүрериниге, уксаазын эжиидериниге болгаш продуктулуун бедидериниге тарып боозадылга кайгамчык ужур-дузалыг. Ындыг түрбүже, Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында бо чугула ажылды чедир үнелеп көрбейн турарының фактылары бар.

Районда тарып боозадылгага кирзе чогуур инектериниң чүгле 53,7 хуузун август 1-ге чедир тараан. Моон ап көөрге, колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары, зоотехниктери болгаш тарып боозадылганың техниктери төрүүр малдың элээн хөй кезин тарыттынмайн барган эртекп чылдың четпестерии база катаптап турары ол-дур. Ылангыя «Кара-Хөл» колхозта болгаш «Тээли» совхозта бо ажыл кончуг оожум чоруп турар. Совхозта 500 баш инектиң чүгле 132-зи, азы 26,4 хуузу тарытынган. «Большевик» колхозта инектериң 41 хуузун тараан. «Барлык» совхозта 242 инек ам-даа тарып боозадылгага кирбээн.

Районда хөй тарып боозадылгазының байдалы база дыка багай. «Барлык», «Шекпээр» совхозтарда болгаш «Мурнакчы», «Кара-Хөл» колхозтарда бо ажыл августуң ийиги чартынга чедир безин эгелевээн.

Сүт-бараан фермаларында, ырак оларзарда тарып боозадылга пунктуларын коруп-чурумга, арыг-шевер байдалга киирери, оларны үн бүгү ажылдадыры чугула. Оон ангыда, бо ажылды шулуудадыры-биле чер-чере бөдүүн пунктуларны дерип турузары ажыктыг.

Бүгү уксаалыг бугаларны, кошкарларны түскайлап ажаап, эки чемгерилгеге тургузары чугула. «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак, Даштыг-Арыг сүт-бараан фермаларында бүдүрүкчү бугаларны инектер-биле кады сула салып одарладып турары шын эвес. Пунктуларже хойларны рекээринин графигин тургузар болгаш хойну бүгүзер графикти сагыш күүседир ужурлуг.

Д. ОДАҢ-ООЛ.

ИЙИ КОЛХОЗТАН МЕДЭЭ

САМАГАЛДАЙ. (Телефон-биле). Тес-Хем районнуң «Тере-Хөл» колхозунда силос салыышкыны чедиишкинниг чоруп турар. Колхоз 500 тонна силос салыр планының 300 тонназын азы 60 хуузун бо хүннерде күүседип апкан. Ол-ла районнуң «Коммунизмче орук» көдээ ажылагый артелинде 96 тонна хире силос салдынган, анда будун-бүрү белеткелп база чедиишкинниг чоруп турар.

• • •

Тес-Хемнин ажыл-агыйларында хойнуң тарып боозадылгазы эгелээн. Бо чугула ажылче «Коммунизмче орук» колхоз районда баштай кирген. Баштайгы хүннерде үк ажыл-агыйда 410 баш хөй тарып боозаттынган. Бо ажыл өске ажыл-агыйларда база эгелеп турар.

АЖЫЛ КАЛБАРГАН

Чөөн-Хемчик районда «Сут-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырының ажыл-ишчилери малга четчир чемин белеткеп алыр дээш бүгү бар аргаларны ажыглап турар. Чамдык эштер хол кадыыры-биле ыяш, хараган араазының, суг унунуң сигенин кызымак кезип турар, а чамдыктары будук-бүрү чыыдазынче идепкейлиг киргеп.

Комсомолчу эш Хунаның 16 кижи составтыг бригадазы Ыйгылак Хөлүда болгаш Алаштa 144 тонна сигенни сараатгаан, ам хол кадыыры-биле удамчылап кезип турар. Оларның ишгининден Хайваа, Оюн-оол, Буртугбай, Кенгей-оол хүн нормазын 100 хуу күүседип келген. Салбырда 5—8 класстарның өөренчиктилери бо ажылга база идепкейлиг лузалажып турарлар.

О. КАЙГАЛ-ООЛ.

Сиген шөлдеринде

• • •

68 САРААТ

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының сиген шөлдеринде ажыл-иш дең халазындан кежээ орайга дээр хайнымышкының чоруп турар. Ында сигенчилерииң үш звенозу ам 234 тонна хемчээлдиг 68 сараатты тургусканнар. Эш Димитке баштаткан хол кадыыры-биле сиген кезип турар звено ыяш аразы, бугалар унну ышкаш терең сигенниг черлерни кескеш, кыска хуусаада оон 18 сараатты тургускан. Олардан Т. Мыртык-оол, Т. Аныкай, Х. Көк-оол, К. Орус-оол болгаш өскелер-даа хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

М. ДАЛАА.

• • •

СҮТТАТТЫГ ШӨЛДЕРДЕН ҮНГЕН СИГЕН

Бии-Хем районнуң «Кызыл-Тараачын» колхозунуң Ээрбек ооруу, Көндей-Аксы деп черлерде үнген сиген ам эртекп чылдазындан мрактa артык. Бригаданың 14 кижизи сиген шөлүнде, 10 кижизи будук-бүрү чыылдазында ажылдап турар. Олар ам бо хүннерге чедир 80 тонна сигенни белеткээн муң мооидак хире будук-бүрүнү чыганнар. Салбырда зоотехник В. Чүлдүм сигенчилер-биле кады чурттап, оларның ортузунга лекция, бесседаны чорудуп турар.

О. ТОВУУ.

• • •

КЫЗЫЛ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң кол сиген шөлдери —Эдегей-Аксы, Бора-Чыраа, Суг-Кажаа, Ыйгылак, Аянгатылар уну болгаш өске-даа черлерде 10 трактор, 8 аът машинаны, тракторчуд 5, аъттың 7 дырбаактары, хол кадыыры-биле сиген кезип турар 172 кижи ажылдап турар. Совхозтуң сигенчилерии бо үеге чедир 1813 га шөлдүң сигении кескеи. Сигенчилериің аразындан механизаторлар Үржүт-оол, Өктек-оол, Бөпүк-оол, Кадыр-оол, Соруктуг-оол хүнде 14-18 ганы, хол кадыыры-биле сиген кезинчилери Кызыл-оол, Мерең-оол, Чудуул, Херел өскелерден мурнакчы ажылдан турар.

Чоокка чедир 360 тонна сигении белеткээш, мурнукү одуругда чоруп турар Дөң-Терезин салбырга совхозтуң директизының болгаш парткомнуң салбырлар аразында шилчиир кызыл тугу-биле өртектиг шаңналды тывыскан. Сиген белеткелиниң эгезинде-ле партком 15 агитаторну түс-түс турлагларда тургускан. Бригадалар төптеринге олар дозунарны, плакаттарны, агитхуудустарыны беш хонгаш-ла доктаамал үнүрүп турар. Көргүзүү самбираларында ажыл-ишчилериің кылган ажылының түңнелии бижип турар.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

• • •

КӨРГҮЗҮҮЛЕРИ АНГЫ

Чыргаңы болза одар-белчиниринің, үнүп байлаанның талазы-биле чурумалдыг хемнериңе бирээзи. Эгээртинмес байлак курлавырлыг ол хемниң унунда «Чыраа-Бажы» совхозтуң суурү турүп турар. Тургустунга-да ийи чыл чаа ажыл чоруур аныяк совхозка 15 автомашинаны, 25 трактору, 28 комбайны күрүне дузалаан. Күрүнеиің ол дузазынга харыы кылдыр ажыл-ишчилер бедик көдүрүүшкүнүг ажылдап турар. Эрткен чылдың бо үезин-биле деңнөөргe, совхоз оон 50 тонна эътти, 300 тонна сүттү, 6 тонна дүктү, 70 муң чуурганы хөйнү саткан. Малдың баш санын өстүрериниң чыл планын түзүн аайы-биле ыракта ажыр күүсеткен.

Амгы үеде совхозтуң сиген шөлдеринде ажыл тулуктеп турар. Августуң эгезинде медээ-биле Чыраа-Бажы салбыр 13 сараатты, Чыргаңы салбыр 102, Хорум-Даг салбыр 38 сараатты тургускан. Бо чылын мал бажының ковудээниинден сигении база хөйнү белеткээр ужурлуг бис. Ындыг турбүже, бо чугула ажыл ам-даа оожум чоруп турар. Чыраа-Бажы салбырда (эргелекчизи эш Самдан) ажылчын күүү болгаш машина-техниканың хөй кезии мөөнетгинген хирезинделе куш-ажылды шын организаставаанындан мал чеминиң белеткели хожудан турар.

Салбыр бүргүү тус-тузунда быжыглаттынган шөлдүг, мал бажын өстүрер, оон чемни белеткээр планныг болгай. Чыраа-Бажы салбыр эртекп чылын сиген, силос белеткээриниң планын күүсетпээн.

Мал чемни белеткээриниң ажылы Чыргаңы салбырда багай эвес чоруп турар. Мында аныяктарның хойжу бригадазы чугле боттарының күжүзиле 165 тонна сигении белеткээн. Эш Д. Селеннің хойжу бригадазы 45 сараатты тургускан. Комсомолчу ыыстар. К. Монгүндей, М. Чүгдурыыс хүнде 0,70—0,75 га черниң сигении хол кадыыры-биле хан турар. Будун-бүрү белеткээриниң түскай звенозунда К. Амырбит, 60 харлыг К. Ундаа ышкаш мурнакчы кижилерии база хөйнү адап болур. А Чыраа-Бажы салбырының сигенчилери ажылга орай кээп, кежээ эрте чаныл турарындан-ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү куду деңнелде.

Кукуруза үнелиг культура болгандa, оон ажаалдавын хожудалып болбас. Совхоз ам 1700 га кукурузаны ажаар. Оон иштинден Улуг-Хөвүнүң 550 га кукурузазы хөй ногаан массаны бээрп чугаажок. Ол шөлдүң одурулар аразын аштап сайзырадырынга механизаторлар О. Байыр-оол, И. Калгакпаа, К. Бюрбю, О. Дөмүр-оол олар эвээш эвес үлүг-хуузун киргеннер.

Н. ДОРЖУ.

ЭКИ ЭГЕЛЭЭШКИН

Комсомолчу Галина Галнинэ Тывага келге-ле ийи-ле чыл болган. Институтна күрүне эизамени доозулганда, доесианнарны ажылга хуваар комиссия аныяк эмчини Тываже чоруурун саналдаарга, аңаа ол баштай чөпшээрешпээн. Оон билбези ырак чер аңаа берге ыылдыр бодандырып, дадыкнан түскай эртемниглерниң удуртулгазы-биле улуг эмнелге черинге ажылдаксаан. Ынчаныже кайдала берге болдур, кайда эмчини хереглеп турар болдур, аңаа баары аныяк кижиниң хүлээлгези деп медерел ону ыыңчыктырбаан.

Галина Кызылга чедип келген. Участок эмчизинге томуйлаткан. Эгезинде аңаа бүгү чүве таарымча чок—бажың бичии, аарыглар шинчиир болгаш эмнээр дерилгелерниң чамдыызы чок, участоктарда санитар активчилери организастаттынмаан болган. Ынчаза-даа Галина үр-даа болбайн чүвенің ук ужурун биле берген. Галина Ивановна бодуңуң хүлээлгелиг-даа, хөй-ниитининг-даа ажылынга бодунга шын орукту, аас-кежикче кедилиг орукту тывар дээш оралдажып эгелээн.

Онаашкан участогунга ажылды чогуур деңнелге чедир кодурери чаңгыс кижиге берге деп чүвени Галина Галкина билгеш, хамыктың мурнунда активти организастап эгелээн.

Бо эмчи бажыңга чаладып келгенде, аараан уругну шинчип, эм бижип бергеш, бажыңның эзлеринбиле аңаа-ла чугаалажып эгелээр. Ол чугаалажып олура бичии уругнуң аарый берген чылдагаанын чугаалап бербишаан, аарыгаржык бөлбазын дээш улуг улустарның чүңү ылырын, бажың, кажаа иштин арыг-шевер тургузарын ол сүмелеп турар. Ындыг бөдүүн чугаалажылгалар эки түңнелди берген. Эмчи Галинаның участогунда хөй-ниитичи санитар төлээлекчилери Мария Андреевна Мязева, Софья Павловна Мулюкина, Нина Ивановна Бортникова, Галина Ивановна Астафьева болгаш оон-даа өскелер ажылдап турар. Эгелекчи эмчиге олар шуптузу эки дузалап, херим-кажаа иштин чурумчудуп, боттарының кожаларында херим-кажааларның арыг-шеверии эки-жиктеннер. Олар бок төгер оңгарларны чогуур үезинде аштап турарын, кудунтарның байдалын үргүлүү хайгаарап, херим-кажаалар иштинде уруглар булуңнарын тургузуп турарлар.

Уруглар эмнелгезинин коллективинге партия организациязының ажык хуралынга участоктарның социалистиг чарыжының түңнелин чоокта чаа чугаалашкаш, комсомолчу эмчи Галинаның удуртуп турары Кызылдың дөртку участокту чарыштың бирги черин эзлээн деп санаан. Ийиги черни оң эжи эмчи Надежда Семеновна Петрованың участогу эзлээн.

Галина Галкинаның инициативазы-биле участокка ажылды эки организастаары дээш чарышты калбарткан. Чон ортузунга тайылбыр-массалыг ажылды чорударынга ол чарыш идиг болган. Сөөлгү үш айларда эмчилер, медицина сестралары участоктарга 100 ажыг беседаларны кыляп, 69 санитар бюллетеньнерин үндүрүп, санитар төлээлекчилериниң хуралын поликлиникага эрттирген болгаш өске-даа хемчегларни алган.

Чарыштың түңнелин кыяган хуралга Галина Галкина бедик үнелелди алган. Кызылда уруглар ның медицина албан черлериниң ажылдакчыларының аразынга күш-ажылды коммунистиг ёзубиле нөөрү дээш чарышты организастаарын эш Галинага ол хуралга саналдаан.

— Коммунистиг күш-ажыл дээш чарыш чүгле металл азы тараа будүрүүл турарларның херээ деп бодаар болза шын эвес. Бистер эмчилер, медицина сестралары коммунистиг ёзу-биле ажылдансавас бис бе? Поликлиникаларга, участоктарга ажылды үлегерлиг болдурарын хандырган, коммунистиг күш-ажылдың нояелгезинде хөлегелиг серинн чедирии, элезинниг хаармактарны кылгылаан.

Поликлиникада тускаймыткан эмчи дузаламчызынга эзлчег маиаашкынын чок болдурган. Бүгү ажылдакчылар чаагаймыдылгага идепкейлиг киржип турар апаргаи. Дөрт удаа субботниктерни организастаан. Хүлээлгелериниң бирээзин—яизы-бүрү мергежилдерге өөренир хүлээлгени күүседир дээш медсестралар чогуур түңнелдерни чедип алган. Чижээ, медицина сестразы комсомолчу Ерщова кардеограмма тырттырар аппаратка ажылдаарын өөренип алгаш, ам ында дапкырлап ажылдай берген.

Коммунистиг күш-ажыл дээш медицина ажылдакчыларының патриоттуг шимчээшкинии бистии республикада чаа чүүл болуп турар.

Медицина албан черлериниң удуртукчуларының, партия организацияларының хүлээлгези болза, ол шимчээшкинге чаа коллективтер каттышсын дээш, комсомолчу Галина Галкина ышкаш эмчилер хөй болзун дээш бүгү чүүлдерни кылыры болур.

А. ЛЕПЕШКИН.

Болгар чазак төлээлери аъттаныпкан

Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-ның бирги секретары, Болгарияның Улус Республиказының Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Тодор Живков баштаан Болгарияның Улус Республикалының чазак төлээлери август 16-да Москвадан төрээн чүргүнче чаныпкан.

Внуково аэродромга төлээлерни СЭКП ТК-ның Президумунуң кежигүү, СЭКП ТК-ның секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединин Президумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов болгаш албанның өске-даа кижилери үзээн.

Эштер Л. И. Брежнев, Т. Живков чүве чугаалааннар.

(СЭТА).

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Дүжүт ажаап алыышкынының болгаш тараа белеткелинин үезинде өрт айыылынга удур хемчегларни күштелдирер дугайында

Дүжүт ажаап алыышкынының болгаш тараа белеткелинин үезинде өртке удур хемчегларни күштелдирер дугайында Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлели тускай доктаалды үндүрген.

Комбайнларны, тракторларны, сараатгакчыларны болгаш өске-даа көдээ ажыл-агыйга агрегаттарын, а ол ышкаш хову турлагларын, тараа шаннарын болгаш тараа складтарын дүжүт ажаап алыышкынынга болгаш тараа белеткелинге белеткээрге, өртке удур хемчегларни чамдык колхозтарда, совхозтарда болгаш тараа хүлээп алыр черлерде четпес боттандырып турарын Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында айтып турар.

Каа-Хем районга хынаан 39 комбайнындан 34 комбайнында от өжүрүкчүлери чок, 27 комбайнында кывар чүүл сыстып агар черлерни дуглавааи, 24 комбайнларда от кызаннаажы өжүрер чүүлдер-биле идегелдиг кылдыр деривээн, кургадылга печкаларының септелгезин эгелевээн, тараа шаннарында, Ажыкта тараа хүлээп алыр черде өртке удур хемчегларни кылбаан.

Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бии-Хем районнарның колхозтарында болгаш совхозтарында («Искра», «Большевик» колхозтарда, «Чыраа-Бажы», «Шекпээр» совхозтарда, Кызыл-Мажалыктың тараа хүлээп алыр пунктузунда, «Кызыл тараачын» колхозта, «Өөк» совхозта болгаш өске-даа чамдык черлерде) өртке удур хемчегдер база-ла чогууру-биле тургустунмаан.

«Сельхозтехниканың» республика каттыжышкынының (эш Абрамов) химиктиг от өжүрүкчүлерин болгаш комбайнларга, тракторларга, автомашиналарга от кызаннаажы өжүрериниң артык херекселдерин амга чедир четчири-биле сөөртүп хандырбаан.

Танды болгаш Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз будүрүлге аргелелдери (эштер Куценко, Тургеи-оол), чамдык райкүүскомнар даргалары (Каа-Хемнии—эш Даржаа, Бии-Хемнии—эш Байыр-оол, Чөөн-Хемчиктии — эш Дилгижек), а ол ышкаш колхозтарның болгаш совхозтарның чамдык удуртукчулары дүжүт ажаап алыышкынының болгаш тараа белеткелинии үезинде өрт айыылынга удур хемчегларни хандырар айтырыгже кичээнгей салбайн турарын демдеглээп, Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелин бо талазы-биле боттандырар хемчегларни болдунуң доктаалында айтыкан.

Өрт өжүрер херекселдерни, оон запрадтарын, өртче суг дамчылар чүүлдерни районнарже чүдүрүп чорударын «Сельхозтехниканың» республика каттыжышкынының даргазы эш Абрамовка хүлээткен.

Бүгү комбайнларга, тракторларга, комбайндан тараа сөөртүр автомашиналарга, шаннарга, тараа кургадыкчыларынга, складтарга, кестинмээн тараалларга болгаш болдуун мал чемнери кадагалаар черлерге өрт айыылы болдурбазының бүгү хемчегларни алырын колхоз, совхоз будүрүлге аргелелдериниң начальниктеринге, райкүүскомнар, колхозтар даргаларынга, совхозтар директорларынга даасхан. Бо талазы-биле чорудар тодаргай хемчегларни доктаалда айыткан. Ол хемчеглер болза:

Комбайнларны, тракторларны болгаш автомашиналарны от кызаннаажы өжүрер чүүлдер-биле дериир, от өжүрүкчүлери-биле, өртке удур херекселдер-биле хандырар. Ол машина-агрегаттарны ховуже үндүрерде, өрт үндүрүшкү дег белдирлерии эки хынаар болгаш четпестерин эдер. Өрт айыылы болу бээр чүүлдерни эде кылбаан, өрт өжүрүкчүлери-биле хандырынмаан комбайнарны, тракторларны, автомобильдерни тараа ажаап алыышкынынче киирбес.

Кывар-чаар материалдарның калагалалын болгаш хову шөлдерге машинага кывар чүүл складтарын хову турлагларындан болгаш тараа шөлдериидеи 100 метрден чоок авес черге тургузар. Кывар-чаар материалдар складтарын, хову турлагларын, сиген, саваи сараатгарын долгандыр черни андазыннар-биле тырыкылай андарып каар.

Көдээ ажыл-агый машиналарына болгаш септелге техниказынга кывар чүүл кударын (үреэлик авес автобензозаправшиктерден ангыда) тараа шөлдериие чоруткас.

Тараа быжып турар үеде болгаш ону ажаап алыр үеде улуг тараа шөлдерин бичии-бичии кезектер кылдыр үзе кестиргилеп каар. Сыота тараа кыва бээр таварылгада черни дүрген аңдарыптар төлээде, шөлдериниң чамына андазыннарны үргүлчү бар болдурар.

Бүгү механизаторларның, шаннар болгаш складтар ажылдакчыларының өрт өжүрер техниииимумун дужаарын күрүнеиің өрт хайгаарал черинин негелдезин күүсеткен кижилерии административтиг чурум-биле хемчег көргүзерии хөй-ниитининн көрүм-чурум камгалалынын министерствозунга (эш Алдын-оолга) даасхан.

Ажылга болгаш найыралга аас-кежии дарганналыр

★ ☆ ★

УЛУГ ЧААРТЫЛГАЛАР

Моол Арат Республиканың Убсу-Нур аймаа Тыва АССР-ниң мурнуу кызыгаарын дургаар делгем девискээрде туруп турар. Бүдүрүлгелерниң, колхозтарның болгаш совхозтарның, школаларның, культура албан черлериниң хөй коллективтери ол аймактың ажылчы чоннарының төлээлерин бо чылын хүлээп алган, боттарының дуржулгазын, билиин акы-дүмалышкы ёзу-биле олар солушкан. Бистиң республиканың төлээлери Убсу-Нур аймакка база барып, ооң чонунуң чедип алган чедишкиннерин сонуургап көргеннер. Убсу-Нур аймакта социалистиг чаартылгаларның дугайын бо арында материалдар тодаргай чугаалап турар, ук арынны «Тэргүүний малчын» деп аймак солуну бистиң солунувустун редакциязынче белеткеп чоруткан.

Убсу-Нур аймак Моол Арат Республиканың сонгу-барыын талазында турар. Ол бодунуң сонгу чүгүй дургаар Тыва АССР-биле кызыгаардашкак. Аймактың чурттакчы чону 50 муң ажыг кижи, девискээри— 69 муң хире дөрбелчин километр. Бо аймак чурттуң мал ажылдыг району, малдың баш саны — 1,3 миллион ажыг.

Улусчу революцияның мурнунда бо аймак Моолдуң өске черлери ышкаш политика-экономика-дан, культура-даа талазы-биле эң-не хожудагай чораан. Моолдуң Араттың Революстуг Намының удуртулгазы-биле аймактың ажылчы чоннары боттарының чүвүлүг күш-ажылы-биле экономика болгаш культура хогжүлдезинге улуг чедишкиннерни чедип алган. Сөлүгү үеде мал ажылы-биле чергелештир үлегпүр, транспорт, тудуг ажылдары ында сайзыраан. Хуу ажыл-агыйларның артель-дерге каттышканы — ажылчы чонуң улуг чедишкини. Ам аймакта 18 мыдыг артельдер бар. Артель бүгүзү-ле ортумаа-биле 61 муң баш малдыг. Аймактың ажыл-ишчилериниң оруглазы чылдың-на олуп турар.

Аңгы үениң машиналары болгаш механизмнери-биле дериттинген машина-мал ажылының үш станциялары аймакта бар. Ол ышкаш көдээ ажыл-агый машиналары септээр бир мастерская база бар. Малчыннарың аар ажылдарын техника чигедип, ажылды механизастаарынга дузалаар. Аймактың ховуларында 357 тракторлар, боду чоруур 101 комбайннар, 450 автомобильдер болгаш өске-даа машиналар ажылдап турар. Бо дээрге дыка хөй техника-дыр. Он чылдар бурунгаар аймакка чер ажылын мырыңай-ла чоруткайн турган-ны болгай.

Бистиң кадарчыларывыс Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг лагерьниң өске-даа эки-дүмалышкы чурттарының мурнакчы малчыннарының дуржулгаларын калбаа-биле ажыглап турар. Ынаңгы иттерни болгаш шарыжыгаштарны совет эртемден Байбурткенниң аргазы-биле чазап турар бис, инектерни быжаалар-биле эдирбейн саап, инектерниң уксаазын социалистиг чурттарның экелеген эки уксаалыг бүдүрүкчүлер-биле эжиждип турар. Малды семиртириниң болгаш одаралдарының мурнакчы дуржулгалары ажыглаттынып, шингээттинип эгелээн.

Депшилгелиг аргалар, биске кээп турар четчир амгы техника 1962 чылда малдың баш санын өстүрериниң күрүне планын 12,3 хуурга ажыр күүседир арганы берген. Бир эвес хуулар улуг тайылбырны бербейн турар болза, элээн каш сан-түңнү көргүзүп болур. Араттарның каттыжыышкыннарының коданыгга 1963 чылда 148 муң баш янзы-бүрү мал немештир өскен. Эрткен чылын бистиң аймак республикага бирги черни эжелээш, МАРН ТК-ның болгаш МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Хүндүлүг бижин-биле шаңнадып, акша шаңналын алган.

Экономиканың өзүлдезин-биле чоннуң амыдырал-чуртталгазы дүрген эжиктип турар. 1962 чылда көдээ ажылагый каттыжыышкыннарының оруглазы 27,8 миллион төгерик четкен, азы 1960 чылга деңнээрге оруглга 195,4 хуу өскен. Ооң-биле чергелештир көдээ ажыл-агыйның кол адыры — чер ажылы чедишкиннииг сайзырап турар. 30 муң гектар кур болгаш курукан чер шингээттинген. 1960 чылга бодаарга, тарылга шөлү ийи катап калбаргаш. Каттыжыышкыннар тараа-биле үгле боттарын хандырып турар эвес, харын-даа күрүнете база садар аргалыг. Далган, дээрбедээр үлегпүрүнү чылда күжү — 3500 тонна, ынчангаш аймактың чонунуң далган хереглелин долузу-биле хандырар.

Аймакта амгы үениң транспорт хевирлери, харылзаа херекселдери болгаш үлегпүр бүдүрүлгелери сайзырап турар. Бүгү чүүктү дажыглаар автобаза, чылда дөрт миллион төгерик өртектиг продукцияны бүдүрер үлегпүр кооперативи, чылда 4,1 миллион литр сүттү ажылдап, 200 тонна үстү болгаш өске-даа продукцияны болбаазыралып кылыр аъш-чем комбинады ажылдап турар.

«Социалистиг ёзу-биле ажылдаар, чурттаар дээш» шимчээшкин улам калбарган. 150 ажыг бригадалар социалистиг күш-ажыл дээш чаржып турар, ында 5000 ажыл-ишчилер хаара туттунган, ол бедик атты хөй кижиге тывыскан.

Боттарының күш-ажылының талазы-биле бүгү чуртта сураглыг кижилер бистиң аймакта чурттап турар. Ол дээрге, МАР-ның Күш-ажыл Маадыры хойжу Санжап, чылгычы Шагдар-Сүрэн-дир, олар малдың кададын, одарладыышкынын болгаш ажаалдазын база семиртиргезин үлегерлиг организастап келгеннер. Мурнакчы малчыннар малдың баш санын өстүрер болгаш продуктулуун белидер талазы-биле күрүне планын үргүлүү ажыр күүседип турар.

Зуунхову сумузунда «Говий хөгжүд» каттыжыышкынының дарганы Сүрэнхор кайгамчык эки ажылдап келген. Шакта 500 туйбуну бүдүрер пресстн, кат чулуун хайындырар тускай саваны, мал деңзилээр эптиг денизин, кажаа арыглаар механиктиг машинаны болгаш өске-даа үүлдерни ол чогаадып кылган. № 9 автобазаның чолаачызы Гунсэнниң ады бүгү аймакта сурагласаан, ол 23 чыл дургузунда чолаачылап келген. 1957 чылда чаа машинаны хүлээп алгаш, алды чылдың дургузунда капитал сепгелге чоокка 274687 километрни эртип, кывар, чаар хөй материалдарны камнаан.

Аймактың суму төптери радиожуттунган, телефон харылзазы тургустунган. Улан-Батор болгаш Улан-Кумнуң, а ол ышкаш чурттакчылыг черлериң аразында самолёттар, автомашиналар үргүлүү чоруп, чүүктү сөөртүп, пассажирлерни аргыштырып турар. Аймакта 24 эмнелгелерден аңгыда медицина пунктулары бар, ынчаарга муң кижи бүрүзүнге бир эмчи онаажыр. Бижик билбес чорукту узуткаар үе чоокшулаан. Школа назылыг бүгү үргүлер өөренип турар. Чүс чурттакчыларның санында онааштыр 15 кижи өөредилгенниң бир хевиринде хаара туттунган.

Аймактың ажыл-ишчилери бүгү Моолдуң кижилери-биле бир домей улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларында сорук киришкинниг ажылдап, бистиң чуртувуска социализмни тургузарының чаагай хөрээнге үлүгүн киңип турар. МАРН-ның XIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга чедишкинниг боттандырарынга олар бүрүн шиитпирлиг.

Ш. ХАВДАЛ,
МАРН-ның Убсу-Нур аймак комитединиң бирги секретары.

Улан-Кум хоорайда ортумак школа.

Фото З. Амыганыы.

Түреңги чоруктан— чечектелиишкинче

Убсу-Нур аймак Моол Арат Республиканың пайысталымнан 1800 километр ырак черде турар. Аймактың девискээринде: баяд, дөрбет, хотон, калга болгаш өске-даа улустар бар. Революция мурнунда ол эвээш аймак улустар эң-не мөлүтүкен, түреңги байдалга чуртаан, сарыг шажының төөреднишкинниг алыскан чораан.

Кымнар үжүк-биижиктиг чораанын? Каш борбак ламалар, дуржметтер, феодалдар үжүк-биижиктиг чораан. А ядыы, бөдүүн араттар, оларның ажытөлү эртем-билигни чедип алыр аргазы чок чурттан келген. Эге школа безин чок турган үеде араттарның ажы-төлү кана өөренип шыдаар чораанмыл, ынчан?

1921 чылда болган чоннуң революциязы чурттуң кыдыг черлериниң улустарынга хостаганы, бүрүн эргени тыпсын, депшилгеже, өөредилгеже болгаш эртемче орукту оларның мурнунга ажыдып берген. Совет Эвилелиниң акы-дүмалышкы дузалакчызы-биле, МАРН-ның удуртулгазын ёзугаар бистиң аймактың ажылчы чоннары экономиказын болгаш культуразын хогжүдер талазы-биле улуг чедишкиннерни чедип алган.

Ол дугайын дараазында саннар болгаш фактылар тодаргай хереглеп турар. Шаанда чаңгыс-даа школа турбаан Убсу-Нур аймакта амгы үеде ниити өөредилгениң 23 школалары бар. Оларның иштинде 15-жи эге, сези—чеди болгаш он бир чылдың школалары болуп турар. Үстүнде школаларда араттарның 8000 ажыг уруглары өөренип, эртем-билигни бүзүредиг шиңгээдип ап турарлар. Чоннуң эрге-чагыргазының чылдарында башкы кадрларны белеткээн. Чижээ, ортумак болгаш дээди эртеминг үш чүс ажыг башкылар бистиң школаларывыста ажылдап турар.

Бижик билбес чорук аймакта колдуунда узуткаттынган. Аймактың 13-тем 50 чедир назылыг бүгү чоюнуң 24 хуузу эге эртеминг, үш хуузу—ортумак, а бүдүн чартык хуузу — дээди эртеминг. Кежээки өөредилге бистe дыка калбаргаш. Көдээ болгаш ажылчын аныяктарның школаларының дөртүү класстан чедиги чедир класстары суму бүрүзүнде ажылдап турар. Боттарының өөредилгезин үргүлчүлээрин шиитпирлээн улгады берген кижилерни ол класстарга база өөредип болур.

Чоннуң ортузунда өлүп хораар чорукту барык чайлаткан. Шаанда өлүп, төнүп чораан бичии аймак улустар ам өзүп, көвүдеп турар. Бо бүгү аас-кежин болгаш өөрүшкү чоннуң эрге-чагыргазының сагыш салымшкынының ачызында чедип-алдынган. Амгы үеде суму бүрүзүнде бир азы ийи эмнелге пунктузу, беш сумуларга онааштыр эмнелге участогу болгаш сумулар аразының кижи эмнелгези ажылдап турар. Чоннуң медицина хандырылгазын акшаландырары сөөлгү беш чылдарның дургузунда 2,1 катап көвүдээн болгаш аймактың бюджединиң үштүү бир кезии хемчээлге чедир улгатkан. Божулга бажыңнары, а ол ышкаш бөжуур херээжен чоннуң консультация пунктулары болгаш уруглар консультациялары бүгү сумуларда база чамдык бригадаларда бар.

Ажылчы чоннарның уругларын чаагай сагыш салымшкынының ачызында аас-кежиктиг болгаш өөрүшкүлүг мандып, өөренип турарлар. Бичии уругларның ясилери база садтары көвүдээн. Чижээ, бичии уругларның ясилери болгаш садтары суму бүрүзүнде, а уругларның үш албан черлери аймак төвүнде бар.

Бистиң чонувустуң база бир улуг чедишкиниинiң дугайын чугаалаары күзенчиг-дир. Ол дээрге—национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг уран үүлдүң дүрген көдүрлүүшкүнү болгаш чечектелиишкинидир. Уран үүлдүң дүрген сайзыраарынга делгем аргаларны тургускан: сумуларда клубтар, каттыжыышкынарның бригадаларында, үлегпүр бүдүрүлге черлеринде—кызыл булуңнар, аймак төвүнде—Культура ордузу ажылдап турар. Культураның ол бүгү албан черлеринде болгаш бот-тывынгыр уран үүлү бөлүмнеринде 900 хире кижи хаара туттунган. Аймак төвүнде турум кино, а сумуларда—көжер кинолар бар.

Аймактың ажылчы чоннарын номчуп, ажыглап турар апарган. Аймактың девискээринде 23 библиотекалар ажылдап турар.

Культураның хогжүлдезин, араттарның амыдырал байдалының экижээн чоруу ажылчы чоннарының медерелин бедидиргеге эки салдарлыг болганын демдеглээри чугула. Шаанда аар-бергe чораан күш-ажыл ам өөрүшүүнүң аас-кежиктиң болгаш алдарның чаагай хереэ кылдыр хуулган. Шыдаар шаа-биле ажылдаар, кылган хиреэзибиле алыр деп принцип бистe болганывыскында. Ынчангаш ажылчынмар болгаш араттар улам дээре ажылдаарын, хөйну бүдүрерин күзеп турар. Үлетпүрде болгаш көдээ ажыл-агыйда күш-ажылдың өдүрүүкчүлүүнүң бедээни ажылчы чоннарының оруглазын көвүдеткен. Чижээ, 1962 чылда көдээ ажыл-агыйның ол каттыжыышкынарының кежигүннерин бир күш-хүмүнге-ле ортумаа-биле алды төгеригни болгаш продукт аймаан алган. 1963 чылда көдээ ажыл-агыйның он каттыжыышкынары күш-ажылдың акша төлевиринче шүүт шилчип киргеп.

Чоннуң эрге-чагыргазының чылдарында болган бо бүгү чаартылгаларны ап көөрге: ёзулуг культура революциязының, социал үзүр-дузалыг революциянның боттамганы илдеп.

Б. ЛАМЖАВ.

ЧОН-БИЛЕ КАДЫ

Бистиң чуртувуска социализмни тургузарынга, араттарның политиктиг медерелиг чоруун бедидиргеге солуннар дыка улуг рольду ойнаа келген.

Аймактың партия комитединиң болгаш аймактың күүсекчи комитединиң органы — «Тэргүүний малчын» («Мурнакчы малчын») солун бо чаагай керекке база чугула рольду ойнап келгенин, ам-даа ойнаа турарын демдеглээри чугула.

«Тэргүүний малчын» солуннуң баштайгы дугаары 1945 чылда парлаттынып үнген. Ол даарге, ынчаардагы бичии хуудус турган, ону штаттыг каш-да ажылдакчылар парлап турган. Солуннуң кадасталгазы ынчан чөгенчиг болган, полиграфия баазазы тургустунмаан турган.

Солуннуң амгы типографиязы чаа техника-биле эки дериттинген мурнакчы бүдүрүлге чери кылдыр хуулган. Солуннан аңгыда ында хөй номнарны болгаш дептергижиштерни парлап турар.

Көдээ ажыл-агыйның болгаш үлетпүрүнүң мурнакчыларының дүржулгазының дугайында материалдарны солуннуң арыннарынга тодаргай болгаш калбаа-биле чырыдып турар. Аймактың ажылчы чоннары чээрби, үжен чылдар үезинде үжүгбижик чок чорааннар, а амгы үеде солуннуң ажылынга идепкейлиг киржип турар апарган. Оларның ырлары, шүлүктери, рассказтары, очерктери солунга парлаттынып турарын онзалап демдеглээр херек.

Чамдык бүдүрүлгелериниң ажылында бар четпестерни болунуң корреспонденцияларынга база үүлдерниң үлегпүр солун бижип турар. Ажылды үрей кылыр, хуузунда ажыын хараар, чаштаа кижилерни солуннуң арыннарынга чидин-биле шүүлгүлеп келген. Солуннуң шынчы, чидиг болгаш принципиалдыг шүүлгүледери ажылда бар четпестерни чайладырынга практиктиг улуг дузаны чедирген.

Моол Арат Республикага социализмниң тиилелгези дээш демиселге бүгү чон-биле кады турээн турарынга бистиң редакция коллективи чоргаарланып турар.

А. ПАГМА,
«Тэргүүний малчын» солуннуң харыысалгалыг редактору.

Маадырывыс Санжав

Убсу аймактың Зуунхангай сумузунга он бир чыл бурунгаар чугула болуушкунуң дугайын черле утпас бис. Бөлүгүнежил каттыжарын болгаш боттарының демнежилеглиг күзекиштиккинери-биле мал ажылын сайзырадырын ынаң араттар шиитпирлеп алган. Коллективиг чурттаарын база ажыддарын күзээннер хөй болган. Дем каттыжыл алгаш ажылдаарга кандыг-даа сорулга күүсеттинип болур-ла болгай. Мал ажылының ол каттыжыышкының жилчиккар «Домий» («Депшилге») деп адап алганнар. Бурунгаар хөгжүп депширин араттарның шиитпирлеп алганы ол.

Артельге хамыктың мурнукда арат Ламыовин Санжав киргеп. Ниитинiң мал ажылын сайзырадырынга ол бодунуң бүгү-ле күжүн болгаш билиин хөй чылдарның дургузунда харын чокка берип келген. Малчыннық коданында хөй хойлар бар. Чыл бүрүде ол 450 — 500 баштан эвээш эвес хойларны малдал турар.

Хойларын эш Санжав чаңгыс черге үр тургуспас кижи. Апрель айдан эгелээш, ноябрьга чедип бир одардан өске одарга чедир ол хөй удаа көжер, мал одарын чежедаа солуур. Шээр малды шак ынчаар одар солуп кадарарга, деңгилде тергиин эки болур. Бо дугайын Санжавтың дуржулгазы тодаргай бадыткап турар.

Хойжу Санжав июль айдам эгелээш, августуң ортан үезинге чедир хойларын эртенгинiң беш шакта-ла кадарып чоруй баар, а кажан хүн ишип, 12 шак чедип турда, дуржулгалыг малчын хойларын даг азы кээс черниң

хүнээрек эвес, хялегелиг, серiин талазынче сүруп чоруттар. Ындыг серiин болгаш салгынныг черлерге хойлар изиргеннес база эки дыштанып, одарлаар дээрзин мурнакчы хойжу чугаалап турар. Арай кежээликтей, серiин алларга, хойларын ол эки одарлыг өске черге барып кадарар, а кежээкинiң алды шак чеде бээрге — малын аалга киирип кедир. Кежээкинiң чедi шактан тос шакка чедир хойлар база катап оттаар, а тос шак ажып чорда — үгле ынчаарда ам коданга дүннеп дыштанырлар.

Серiин дүжүп, кажан от-сиген эки быжа берген сентябрь болгаш октябрь айлар дээрге, шээр малды семиртиргe эчне таарымчалыг үе дээрзим эш Санжав бадыткап турар. Ол үеде хойлар дыка семириир. Ынчан хойжу кижи уйгу-дыжының дугайын бодаач-даа хереэ чок. Хойларны аргалыг-ла болза, үргүлүү одарладырын ол таарымчалыг үе негеп турар.

Шээр малды шак ынчаар кадарып одарладырга, хойларның деңгилдези тергиин эки болур. Ынчан улуг хой бүрүзүнүң деңгизи 76—80 килограмм, а хураган санының —40—50 килограмм чеде бээр. Дараазында чылда хой бүрүзүнден 1600 граммдан эвээш эвес дүктү алыр. Ол дээрге, үксаазы эки життинмээн түс черниң хойларының дүгү-дүр.

Кышкы үеде хойлар эки одарлаан, чылыг кажаалар-биле хандырттыган турар дугайында үргүлүүнүң сагыш салымшкының мурнакчы малчын кезээде шлергейлеп келген. Ынчангаш, четчир хемчээлдиг, бедик шыналыг сигенни болгаш өске-даа чемненчи ол чайын-на боду белеткеп алыр. Хой кажааларын база-ла бодунуң күжүбиле септеп, чылыглаар кижи. Кышка удур шак ынчаар хөлөмчалыг белеткенирге, кандыг-даа дошкун, соок кыш коргунчуг эвес.

— Чайын, күзүн эки семиртил, одарладып каан хойлар кыжын безин мырыңай дөңнээс боор чүве. Аргак хой болза, соок шыдаар эвес. Ол чорук солдаан хойларның катап күш киреринге, деңгириинге улуг ужур-дузалыг.

1962 чылда эш Санжав 500 хойлардан 526 хураганны, а бо чылдың баштайгы чартыында — 562 хойлардан 580 хураганны менди алган.

Моол Арат Республиканың чааза мурнакчы хойжунуң күш-ажылын бедиш-биле үнелеп, республиканың Күш-ажыл Маадыры деп бедик атты аңаа тывыскан. Күш-ажыл Маадырым — хойжу Санжавты бүгү моол улус эки билир. Ооң аксеткилдиг чаагай күш-ажылын бедиш-биле үнелеп, хүндүлеп турар бис. Эш Санжавты МАР-ның Улуг хуралының депутадынга (ийи удаа), аймактың партия комитединиң кежигүнүнге соңгаан чорук ол хүндүткелдиң үлгерээшкини-дир.

М. ЖАМБА.

Массалыг спорт аймакта база нептерээн

«УВС» деп спорт ниитилелин беш чыл бурунгаар тургускан. Аймактың ажылчы чоннарының күш-культура кижизидилгезининг талазы-биле улуг ажылды ол ниитилел чорудуп турар. Ниитилелдиң хүрээлеңинде ам үш муң ажыг кежигүннер бар. Бистиң спортчуларывыс колдуунда спорттуң национал хевирлериниң: хүрештиң, ча здарының, аът чарыжының талазы-биле маргылдаалар чорудуп турар. Ынчалаажок, буг, хол бөмбүүнүң, баскетболдуң талазы-биле маргылдаалар, стол теннизи, чиик атлетика, шыдыраа, хаактаашкын ышкаш спорт овуумары бистe база калбаа-биле нептерээн.

1962 чылда бистиң аймакта сес спортчулар бирги разрядты чедип алган, оларның аразында ийи хереэженнер бар. 262 күш-культуржулар спорт мергежилдиг, 4223 кижи ХБХБ-ниң (Күш-ажылга болгаш камгалал хереэнге белеп болурунуң) нормаларын дужаап алган. Чаңгыс сос-биле чугаалаарга, аймактың он чурттакчыларының бирээзи-ле спортчу болуп турар. Ол дээрге, ёзулуг-ла массалыг спорт-тур.

Улан-Кум хоорайның бүдүрүлгелериндe болгаш сумуларда, бүдүрүлге бригадаларында, мал фермаларында күш-культураны база гимнастиканы амгы үеде организастап турар апарган. Күш-культура болза кижилерниң кадыкшылын экижидиринден, оларның хөгжүдүг чоруун хайныктырарындан аңгыда, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидиринге, ажылчыннарның ажыл кылыр аргазын күштелдиринге чаагай салдарны чедирип турар.

Хаактаашкынның, стол теннизинге ойнаарының мергежилин шиңгээдип алыр талазы-биле шалыпчы айларны кышкы үеде организастаан бис. Ол шалыпчы айларга хөй аныяктар киришкеп. Спорттуң ол хевирлериниң аайы-биле дуржулгалыг спортчуларның арга-мергежилин аныяктар эки шиңгээдип алганнар. Хаактаашкын спортту школаларда база дыка нептереткен. Барык бүгү школачылар хаактаарынга конччуг ынак.

Баскетбол, стол теннизи, хаактаашкын, сула хүреш болгаш шыдыраа — спорттуң бо хевирлерин бистиң аймакка чоокта чаа нептереп эгелээн. Ындыг болза-дээ, спорттуң ол хевирлери бүгү чурттакчыларның ниити хандыкшылын чаалап алган. Амгы үеде түгле Улан-Кумда безин 2 муң хире хаакчылар, 600 шыдыраачылар, хол бомбүүнүң 30, баскетболдуң 10 командалары бар.

Ынчалаажок, бистер спортчуларның түгле санын көвүдедип турар эвес, харын оларның белеткелиниң шынарын бедидерин база чедип ап келген бис. Чедишкиннер бистe маргылдаа чок бар. Чижээ, бистиң аймактың баскетбол командазы безин 1958 чылдан бээр бүгү Моолдуң баскетбол маргылдаалырынга дөрт удаа киржип аргалыт болган. Республиканың бир маргылдаазынга бистиң командавыс эки түңнелди чедип ап, мөңгүн кубок-биле шаңнаттырган.

Спорттуң бүгү-ниити ооредилгезин ышкаш организакчы ажылдың ындыг хевирин база ажыглап турар бис. Спорттуң бүгү-ниити ооредилгезин бо чылдың майда аймактың девискээринге чоруттувус, аңаа 15-тен 35 хар лазылыг бүгү чоннуң хөй нуруузу киришкен.

1963 чылда бүгү чоннуң ийиги спартакиадазының эгелээринге чедир бистин аймактың ажылчы чоннары, ылаңгыя аныяктары ол спорт байырлалынга эң идепкейлиг белеткенген. Оларның белеткели халас барбаан. Бо чылдың июльда болган бүгү чоннуң улуг спорт байырлалының үезинде бистиң 300 күш-культуржуларывыс спорттуң сес хевирлериниң талазы-биле чурттуң маргылдааларынга киришкеннер. Ам чаа улуг маргылдааларга — Моолдуң барыын талаңы алды аймактарының спартакиадазынга белеткел хайныышкынның чоруп турар, ол спорт байырлалы Улан-Кумга болуп эртер.

Б. ЧИМЭД.
«УВС» деп спорт ниитилелиниң даргазы.

Тудугжу бригаданың ажыл-ижи

Тес-Хем районнуң «Чодураа» көдээ ажыл-агый артелиниң тудуг бригазазы 1963 чылда элээн хөй чурттарга бажыңнарын, кайышнга-даа 1000 баш кирер ийи хой кажаазын, Хараал-Тей сут-бараан фермазында 100 баш инек кирер бир улуг кажаанны тудуп дооскан. Ол ышкаш чыл эгезинден бээр 14 чурттарга бажыңнарын крышалап, оларның кладовкаларын, арыгланыр бажыңнарын кылган.

Бригаданың чамдык звенолары колхозта хойжу бригадалар төптеринде чунар бажыңнар болгаш кызыл булуңнар тудуп турар. Алды кижи составтыг бир звено район ужур-дузалыг Ужарлыг-Хемни кежилдир көвүрүг тудуп турар, оон тудуу удавас дооступ, ажыглалга кирер.

Бригада бо чылын тудуг ыяжы белеткээриниң планын ажыр күүсеткен. Тайгада белеткеттинген тудуг ыяжындан 1000 ажыг кубометрни тудуг кылыр участоктарже сөөртүп чедирген, 160 кубометр ыяшты дилдирген. Ол ышкаш 215 кубометр даш база белеткеттинген. Ыяш сөөртүүр-биле ийи автомашинаны, бир тракторну тудуг бригадазында быжыглаан. Олар доктаамал ажылдап турар.

Тууйбу бүдүрер звено 20 муң тууйбуну белеткээн.

Бригаданың бир звенозу чаа интернаттың иштин штукатуралап, печкаларын кылып дооскан болгаш 100 метр ажыг херимни кылган.

Тудугжу бригаданың кежигүннеринден үр чылдарда ажылдаан, боттарының дуржулгазын аныяк бызаңчыларга дамчыдып берип турар К. Аралдын, С. Саңчат-оол, И. Бады, И. Шөйдак ышкаш хоочун тудугжулар бар. Аныяк бызаңчылар С. Шыдырaа, С. Чамыян, Л. Авыда олар хүн нормаларын үргүлчү ажыр күүседип, мурнакчылар болуп турар.

Д. ДИРЧИН.

ВЛКСМ комитединиң пленуму

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районнуң ВЛКСМ комитединиң пленуму маңаа август 15-те болуп эрткен. Орта комсомол организацияларының амгы үедеги ажылы болгаш моон соңгаргы сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. «УТКА 25 чылы» совхозта комсомол комитединиң секретары Б. Монгул-оолдуң, «Улуг-Хая» совхозта — К. Сагаан-оолдуң болгаш «Найырал» совхозта — А. Даржаа оларның, ук организацияларда ажылчорудулгазының дугайында информацияларны пленумга дыннаан.

Районнуң комсомолчуларының болгаш аныяктарының ортузунга күскү көдээ ажыл-агый ажылдарының түлүк үезинде организас-массалыг ажылдарны калбартыр дугайында шиитпирни орта хүлээп алган. Организастыг айтырыгны чугаалашкаш, районда комсомод комитединиң секретарынга Ондар Салчак-оолду соңгаан.

ПАРТКОМ БЮРОЗУНДА

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. (Телефон-биле). Малга быжыг чем-суурну белеткээри дээш ажыл-агыйларның аразында калбарган социалистиг чарыштың тиилекчилеринге тыпсыр, Барыын-Хемчик парткомунуң болгаш райкүүскомунiң шиитпир Кызыл тугунуң эдилекчилери — «Мурнакчы» колхозтуң ажыл-ишчилери болгу берген. Август 15-те болган, партком бюрозунга сиген белеткелиниң талазыбиле планын 37,8 хуу чедир күүседи берген ук ажыл-агыйга ол тукту тыпсыр деп шиитпирээн.

Парткомуң бюрозунга мурнунда ол талазы-биле тиилекчи болуп турган «Бардык» совхозта сиген белеткели кыдыгдыр кошкак дээрин шүүлгүлээн. Мал чеминиң белеткели районнуң «Кара-Хөл» (1,8 хуу), «Малчын» (4,7 хуу) колхозтарында дыка оожум чоруп турарын бюрога айытkаш, ол ажыл-агыйларның удуртукчуларынга бо талазы-биле ажылды дүргедедир, бүгү-ле бар кураавырларны ажыглап турган, план күүселедиин чедип алырын шыңгыы сагындырган.

Планны күүседиринге будук-бүрү белеткели, силос салышкыны ышкаш чугула ажыддарже районнуң ажыл-агыйларында кошкак кичээнгей салдының турарын бюрога база айыткан. Районда улуг ажыл-агыйларның бирээзи «Шекпээр» совхоз мынчага дээр ол ажылче шүүт киргээн болуп турар. Силос салышкыны эгелээн безин ажыл-агый районда мынчага чок. Ол бүгү четпестерни дарый чайладыр, мал чеминиң белеткелин чедишкиннинг чорудары-биле чоннуң ортузунга организакчы ажылды күштелдирерин парткомнуң бюрозу айыткан.

Москвага 53 чурттар Керээге ат салган

Москвага пятница болза агаарга, космос дедтемнинге болгаш сут алаанга идролуг чепсектиң шенеделерин хоруур дугайында Керээге ат салышкынының алдыгы хүнү болган. Август 16-да Керээге база беш чурттарның — Ливияның, Венесуэланың, Колумбияның, Никарагуаның болгаш Гондурастың чазактары каттышкан.

Керээге ат салышкыны мурнундагы хүннердегизи ышкаш, база-ла Алексей Толстой кудумчузунда ССРЭ-нин Даштыкы херектер министерствозунуң түскай бажының залдарының бирээзинге болган. Чамдык чурттарның чазактарының төлээлеткенин ёзугаар Керээге ат салган дипломаттыг төлээлекчилерниң баштыннары-биле кады ССРЭ-нин Даштыкы херектер министерствозунуң чингине секретары Б. Ф. Подцероб болгаш ССРЭ-нин ДХМ-нин киллистер эргелекчилери бо төөгүлүг документини кадагалаан, улуг папканы салган столдуң чанынга турганнар.

Залга совет болгаш даштыкы парлалганың, радионуң, телевиденнеэнин болгаш кинохрониканың төлээлекчилери олурушкан.

Б. Ф. Подцероб чыылганнарның мурнунга допчу чүве чугаалаан. Бодунуң адын Керээге салырын даскан чазактарның бүрүн эргелиг төлээлеринге ол байыр чедирген.

Ливия хаан күрүнезиниң ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген Эль-Хади Омар Эль-Харикти столче бир дугаарында чалаан. Документиге ат салгаш, оон чугаалааны болза, Ливияның чазаа бо Керээни бүгү кижи төрелгетеннин четтикпейн манап турары тайбынче чугула базым кылдыр көрүп турар. Бо Керээге ат салбышаан, Ливияның чазаа лайынны чайладыр дээш баш удур ап турар ол аажок улуг күжениишкинерге бодунуң ак-сеткили-биле киржип турарын медереп билип турар. Улуг күрүнелерниң аразында чепсегленишкиннери эндере бүдүреринин айылдыг чоруун соксадырынче, атомнуг чепсектн хоруурунче болгаш үзүткаарынче, бүгү делегейге чепсегленишкинни дүжүреринче, улустар аразында бергелерни шинтпирлээриниң ёзугаар ат салган.

Мексиканың ССРЭ-де элчизи Габриэль Лусио Керээге үш катап ат салган. Мексиканың элчизи оны Венесуэланың, Колумбияның болгаш Никарагуаның төлээлеткенин ёзугаар кылган. Үш латин-америка чурттарның чазактарының даалгазын ёзугаар Керээниң совет бижиктелиниге ат салыр улуг күзел ханыышкыны менээ онаашкан деп, ол чугаалаан.

Бистин планетавыска амыдыралды хүндүлеп көөрүнүң болгаш хандыраранның эргежок чүтүлаазының дугайын хереглеп турар ыядыг Керээге Венесуэланың, Колумбияның болгаш Никарагуаның даскаанын ёзугаар ат салыры бүгү улустарның аразынга чөптүг дугуржулгаже чүткүлге таарымчалыг үе болуп демдеглеттинер деп, Габриэль Лусио демдеглээн.

Оон даражазында Бразилияның ССРЭ-де элчизин Васко Т. Лейтао да Кунья Гондурастың төлээлеткенинбиле Керээге ат салган. Бодунуң чугаазынга оон демдеглээни: ам бо үеде улам хөй санныг латин-америка чурттар төөгүлүг документинин ат салышкынынга каттыжып турар. Бистин дип бо талазы-биле идепкейлиг киржип турар деп, элчин медеглээн.

Керээге ат салышкыны доозулган. Б. Ф. Подцероб чазактарның бүрүн эргелиг төлээлеринге байыр чедирип, бүгү-нимти тайбыны быжыглаарынга чугула базымның кыядынганын демдеглээн.

Москвага август 16-га чедир 53 чурттарның бүрүн эргелиг төлээлери Керээге ат салганнаар.

Өске-даа күрүнелерниң Керээге ат салышкыны даразында хүннерде үргүлчүлээн.

(СЭТА).

Харьковту хостаанындан бээр 20 чыл болурунга

1943 чылдың август 23-те совет шериглер немец-фашистиг эжелекчилерден Харьковту хостаан. Оон соондагы чээрби чылдарның дургузунда ук хөорай улам чараш, улам магалыг болу берген. Хоорайның шилдеринде болгаш кудумчуларында архитектура талазы-биле чаа будуруушкүннер тыптып келген.

ЧУРУКТА: Харьковтуң демир орун станциязының чанында шел.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Браззавильде болуушкуннар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Амыдыралдың берге байдалынга болгаш политиктиг ужур-дүржок аажылаашкынларга чонның таарымнаг чоруунуң уламыдыраан болган үймээннер Браззавильде үргүлчүлеп турар.

Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң дыңнадып турары-биле алырга, 10 мун чылган кижилер Фольбер Юлунуң албан-хүлээлгезинден дүжерин болган чаа чазакты тургузарын негевишаан, президент ордузун долганып алган турган. Чыскаалганнар ордуга мындыг кыйгырыглардыг чедип келген: «Биске ажылдан болгаш чемден берипер!», «Чаа чазактан бер!», «Чөн делгерезин, хосталга делгерезин!».

АП-тың корреспондентизиниң бижип турары-биле алырга, 6 ай дургузунда ажыл чок туруп келдим, үш хүнүң улаштыр чүнү-даа чиведим деп, чыскаалганнарның бирээзи корреспондентиге медеглээн. «Бис аштап тур бис, аргастанып амыдыраары-биле ажылдаарының болдунар аргазы казыттынган-дыр» — деп, ол кижи чугаалаан.

Чыскаалганнарын ордуже чаза болган кирип келириниден ондаксынгаш, эрге-чагыргалар бүгү-ле бар турган шериг күштерин ордуга экелген. Француз офицерлерге баштатқан, аажок чепсегленген таныылдар ордуже кирер эжиктерни дуй турупкан.

ПАРИЖ. (СЭТА). Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң Браззавильден дамчыдып турары-биле алырга, Конго Республиканың (найысылалы Браззавиль) президентизи Фольбер Юлу албан-хүлээлгезинден дүшкен.

Н. С. Хрущевтуң чугаазы немец дылда

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). Бо чылдың июнь-июльде Герман Демократтыг Республикага чораан үезинде Н. С. Хрущевтуң чугаалаан чугаалары-биле мун-мун барыын-берлин чурттакчылар таныжып номчуур аргалыг болган. Барыын Берлинниң герман-совет найырал ниитилели ол чугааларны немец дылга түскай ном кылдыр үндүрген.

Ниитилелдиң даргазы Р. Элнастың медеглээни-биле алырга, ол ном чонның ортузунга чедиишкинниг тараттынып турар.

Найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарынга чаа базым

БЕЛГРАД. (СЭТА). Неделя санында үнер «Улусчу армия» деп солун «Совет Эвилелиниң күчүлүг хөгжүлдези» деп улуг түүлүг парлап үндүрген. Совет Эвилелиниң экономиктиг хөгжүлдезиниң дугайында санмедээлерни чижек кылдыр киирбишаан база СЭКП-ниң XX болгаш XXII съездилериниң улуг ужур-дузазын демдеглевишаан, солуниуң бижээни болза: СЭКП ТК-ның Бирги секретары, Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевтуң Югославияга келир деп турар аян-чоруу болза, боттарының ниитилел чүткүлдериниң ниити болуп турарын делегейнинг ийги дайынының үезинде ниити дайынга удур кады демисели-биле быжыглаан болгаш социалистиг база коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунуга ам боттарының күжениишкиннерибиле болгаш бүгү делегейге тайбынны быжыглаары дээш кады демисели-биле дайын чылдарының кады ажылдажылгазының болгаш найыралының үндезиннерин калбартып турар ийи чурттарның улустарының аразында найыралдыг харылзааларын калбартырынга кедергей улуг ужур-дузалыг болуру чугаажок.

Соодгу элээн каш чылдарда улуг Ленинниң чурттунга боттандырган, кедергей улуг экономиктиг болгаш ниитилел чаартылгаларының херээнге күжениишкиннериниң эгелекчизи болган, найыралдыг Совет Эвилелиниң удуртукчузу болгаш шылгарангай күрүне ажылдакчызы Н. С. Хрущевка Югославияның бүгү чону байыр чедирер апаар деп, «Улусчу армия» солун уламылап бижээн.

Совет Эвилелиниң болгаш Югославияның улустарының аразында харылзааларны быжыглаарынга ийи чурттарның харыысалгалыг күрүне ажылдакчыларының болгаш партийжи удуртукчуларының аян-чоруктары болгаш ужуражышкыннары, ылангыя президент Титонуң Совет Эвилелинче 1956 болгаш 1962 чылдарда аян-чоруу болгаш Н. С. Хрущевтуң база Дээди Советтиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Югославияже аян-чоруктары улуг чергези-биле дөгүм-идиглиг болган деп, солун демдеглеп турар.

Кудумчу шимчээшкининиң дугайында

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң шиитпири

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1962 чылдың март 3-те үндүрген «Административтиг чурум ёзугаар торгаалдар онаар чоруктуг моом ынай кызыгаарлаар дугайында» Чарлыкка үндезилээш, хоорайның кудумчуларынга автомото-аът транспортунуң, велосипедистерниң болгаш чадаг кижилерниң шимчээшкинниге чогуур чурумну хандырар сорулга-биле ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң **шиитпирлээри болза:**

1. Ленин, Кочетов, Красноармейская, Ажылчын кудумчуларын магистральдыг (кол) кудумчулар кылдыр санаар.

2. Чиик автомобильдерден, автобустардан, дүрген дузалаачы машиналарындан, оперативтиг өрт болгаш түскай демдектиг почта машиналарындан аңгыда, авто-аът транспортунуң Ленин, Кочетов кудумчуларын дургаар чоруурун хоруглаар.

3. Магистральдыг кудумчуларже авто-аът транспорттуг чорууру эргежок чугула апарган таварылгада транспорттуң ол хевирлериниң чорууру чөпшээреттингеи эң чоок кудумчуларны таварыыр.

4. Магистральдыг кудумчуларга дорт утланыышкынныг шимчээшкининиң дүргенининң дараазында демчээлдерни доктаадыр:

а) чиик автомобильдерге болгаш мотоциклдерге шакта 40 км;

б) кижилер чедирер автобустарга болгаш автомобильдерге шакта 30 км;

в) чүк автомобильдерниге шакта 25 км;

г) кудумчу белдирлерни дорт утланыышкын-биле кежериге шакта 10-даи хөй эвес км.

Автомашиналарны оң, солагай талаларынче болгаш соонче дедир эзрите шакта 5 км.

5. Чолаачылдарга, мотоциклистерге болгаш мотоколяскалар чолаачыларынга баштайгы башкарылга чаңчылын хоорайның кудумчуларынга өөредирин хоруглаар, ол өөредилгени түскай черлерге чорудар ужурлуг.

6. Велосипедтер шимчээшкини:

а) хоорайның кудумчуларынга 14 хардан куду эвес назылыгларның велосипедтерлиг, 16 хардан куду эвес назылыгларның мотоциклдерлиг чоруурун чөпшээреэр;

б) бодунуң өзүлдезининиң талазы-биле велосипед тепкижиниге буду четпес бичии кижилерниң велосипедтиг чоруурун, чаңгыс олуттуг велосипедке ийи кижиниң ушкажырын, тормозу идегел чок, а дүмеки үеде фонары болгаш соонда кызыл чырык демдээ чок велосипедтерин мунарын чөпшээреэр.

в) велосипедтиң рулии холдарыбиле тутпайн база эзирик мунарын, өске транспортка азы велосипедке коштунарын, а ол ышкаш тротуарлар, чадаг кижи оруктары-биле чоруурун чөпшээреэр;

г) велосипедтер-биле кудумчу дургаар чүгле чаңгыс каът кылдыр (шөйүлдүр) тротуар чаны-биле азы кудумчуның хажыызын дургаар чоруурун чөпшээреэр.

7. Аът транспортунуң шимчээшкини:

а) аът транспортунуң башкарыкчызы кижи кудумчуларга чоруурда олардың эң-не оң талакы кызыгаарыбиле—тротуарның, кудумчу хажыызының чоогу-биле чоруур хүлээлгелиг;

б) аът транспорту-биле доктаамал чүк сөөртүп турар организацияларда транспорттуң кайы черге хамаарарын дуталарга бижип айтыр хүлээлгелиг;

в) аът башкарыкчызы кижи кудумчуга чоруп олурган үезинде болгаш доктаагаи черинге аътты бош салдыр чорук хоруглуг;

г) аът башкарыкчызы кижи аътты эзирик башкарарын база хоруглаар.

8. Чадаг кижилерниң шимчээшкини:

Чадаг кижилерниң барымдаалаар түүлдери:

а) тротуарларның оң талазын барымдаалап, түүле олардың кырыбиле, а тротуар чок черге болза, чадаг кижилер оруу-биле—оруктун, орук хажыызының кырындан солагай талазын дургаар мурнундан чоруп орган транспортка утказыттыр чоруур;

б) кудумчунуң, оруктуң белдирин кежерде, тротуар шугумунуң дужун барымдаалаар;

в) шимчээшкинин таарыштырбайн турар черлериң белдирлерин кежерде, чоокшулап келген транспортка орукту чайлап бээр;

г) чадаг кижи кудумчуну кежерде, чоруп орган транспорттуң оруун дуталаар чорукту чөпшээреэвес.

д) чолаачыларның кижини көөру берге, ээр, дескинер болгаш өскелерде черлерге доктаар.

9. Бо шиитпирниң 2, 6, 7 параграфтарын үреп хажыткан авто-аът транспортунуң чолаачыларын болгаш башкарыкчыларын, а ол ышкаш 8 параграфты хажыткан чадаг кижилерни ол-ла черинге 10 чедир көпеекке торгаар.

10. Хоорай коммунал ажыл-агый кылдызинге(эш Муренковка) болгаш чазагайжыдыла конторазынга (эш Мирошниковка) хүлээдиэр болза:

а) Кызыл хоорайның кудумчуларынга орук сигналдарының демдектерин солуур болгаш тургузары чугула черлерни 1963 чылдың сентябрь 1-ге чедир хынап илередир.

Бо шиитпирни парлаан соонда 15 хонук эрткенде, Кызыл хоорайның девискээринге ол ийи чыл дургузумда күштүг болур.

Хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы С. КРАСНЫЙ.

Хоорай Совединиң күүскомунуң секретары В. ЗАВОРОТНЫЙ.

Кызыл хоорай, 1963 чылдың июль 26.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУН байдалы

Бөгүн республикага шөкар булуттарлыг хүн болур, чамдык черлерге кыска чаашкыннар чаар, дынмирээшкин болуп магатчок. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат ой-тавында, доктаамал эвес. Агаарның температуразы: республикага — 20—25, а Кызылга—23—25 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

ЧУРТКА АЯН-ЧОРУК

ПРАГА. (СЭТА). ССРЭ-нин үжүдүкчу-космонавы Валентина Терешкова Чехословакияга аян-чоруктү эгелээн. Чехословак машина тудуунуң улуг төвү Пльзень хоорайга, курорт-хоорай Карловы-Варага, Словакияның найысылалы Братислава болгаш металлургтар база дагжылар хоорайы — Остравага ол баар.

ПЛЬЗЕНЬ. СЭТА-ның корр. И. Масленниковтуң дамчыдып турары болза:

ССРЭ-нин үжүдүкчу-космонавы В. В. Терешкова Чехословакияның улуг индустриалдыг төвү — Пльзеньнин ажылчыннарынга аалдап барган.

Пльзень В. В. Терешковану чечектер-биле, өөрүшкүлүг хүлүмзуруглер-биле, изиг байыр чедириишкиннери-биле үткүп алган. Совет улустуң алдарлыг төлээлекчизинге байыр чедирер дээш, хоорайның бүгү чурттакчылары кудумчуларга, шөлдерге үнүп келген.

«Заводтар заводунуң» — Пльзеньнин В. И. Ленин аттыг машина тудуунуң комбинадының ажылчыннары, техниктери, инженерлери В. В. Терешковану кайгамчык чылыы-биле хүлээп алган. Коллективтиң бодалын илереткишаан, инженер Ева Неймановның медеглээни болза: бөгүнгү хүн бистиң бодалывыска үр үеде артар. Баштайгы херээжен космонавты, Совет чурттуң кызын үткүп тур бис. Бистер Совет Эвилелинге ынак бис, ынчаарга кижи төрелгетеннин аскежиктиг келир үези дээш демиселге оон чедиишкин бүрүзү биске улуг өөрүшкүнү чедирип турар.

Бүдүрүлгени көргенинин соонда комбинаттың ажылдакчыларының хөй кижи киржикчилиг митингиги болган. В. В. Терешкова совет ажылчынардан, бодунуң космосчу акыларындан чехословак ажылчын аңгыга байырны дамчыдып, чүве чугаалаарга, машина тудукчулары диниттиг адыш часкап турган.

Пльзеньнин чурттакчылары-биле байырлажып чарыгаш, В. В. Терешкова комбинаттың ажылчыннарының үргулары дыштанып турар пионер лагеринге барып чораан.

Чехословакияга аян-чоруккa В. В. Терешковану чехословак херээженнер комитединиң даргазы Гелена Лефлерова үдеп чоруур.

Сем. НАРИНЬЯНИ

Таакпым кыпсып алыйн, одун каям, акый

Божамның оглу Миша чоокта чаа чедиги класстан сескн классче менди-чаагай шилчээнинин ужун шайлаага кылган. Шайлалгага Мишанын чүгле эң чоок эштери: школа хана солунунун редактору, бистин чоогувуста чурттап турар ийи оол, болгаш оолдарның «Тудугжу» деп бүт бомбүк командазының стадионунун солагай талазынга турар Мишаның шанызы Лёня олар чалаттырганнар. Бежээ Мишанын аламзы ажылдап чанып кээрге, аалчылары идеп-не ханып чыргаан байдалдыг, назы четпээн ээнн эдерти сандаргай үннери-биле: «Хыырғыш дагжаан, ыяштар ыргайган...» деп эзирктер ырын узады шөйүп олурганнар.

Ишкилепкен оолчуктарның ырызы көзүлдүр-ле чүлек шинчидиг болуп, ынчаарга Мишанын авазы шак ол чорукту көргеш баштай човуурлай берген, оон карактарын чивеннедип туруп-туруп, адак сөөлүнде ыглапкан. Мишаның ачазы кадыг-быжыг кижи болганындан човуурлап, узункыска тынын түрбаан. Ханада кадагда азып каан турган кылын шериг курну ол чежип алган. Шынында оглу чеди харлыг эвес, он беш харлыг ор-даа турган болза, ону ур үеле эрээдевээн чүведир, ачазы ынчангаш ол кежээ ол курну сегирип алганы ол. Төрээн лаайы болур эргени ажыглаш, ол ада «Тудугжу» деп оолдар командазының эң кыдыкы солагай талазынга турар чээни оолдуң ооргазын дургаар каш удаа сывыра бергикен.

«Сески классче шилчиишкин — он беш харлыг кижиниң чурттагынга анаа-ла бир болуушкун эвес. Мишаның демдеглээр деп ниитпирлеп алганы ол болуушкун бөзин бистин элдепсиниишкинивисти болдурупгары кандыг-ла болду. Ол болуушкуну черле демдеглээр ужурлуг турган. Ынчалза-даа канчаар демдеглээрил?

— Ёзулуу-биле болбайн канчаар ийик—деп, Мишанын эштери чугаалааннар.

А команданың солагай талазынга турары, залчыларның иштинден демги бир ээ-не хүндүлүг галстугун багланыпкан оол хоочун арагачыларының хевири-биле таалайын хөй удаа, үткалыг дакылаткан.

Миша төрелдериниң кадыг азы-чанын билгеш, хөөрежиишкинни хуужуурларлыг шайлаашкынче шилчидерин оралдашкан. Ынчалза-даа аалчызы тывынгыр кижи бооп-тур. Аалчының бажынга кежээни улуг улус дег кылдыр эрттирер болал хире хонуп келген. Хөөнүүр, хөөн чок-даа бол, Миша «Гастроном» садының азыынче баар ужурга таваржып, шагган бээр шак садып алыр дээш чыып келген акшазын анаа төдүүзүн чарыгдаар ужурга таварышкан.

Миша-биле ол болуушкуннуң соолунде ийи хонганда, кажан кожа бажыннарда коргуушкун чамдаанда, чаа дадыкган сескн классчы ол бак чоруун ажыы-биле чугаалап болур апарганда ужурашкан мен. Мишаны ыяннап олурумда, мени ол шайлалганын хевири чүгле элдепсиндирген эвес (беш оолдуң бажынга ыяыг-мыядыг бодалдарның кире хонуп кээри аваан деппе ынчаш!), харын - күткүүшкүнге болгаш ыдаалаашкынга алыскан ол оолларны бак чоруктан улуг кижилерниң чогуур үезинде камгалап албааны мени килениеткен. А ыядыг арга бар турган. Ол буянныг херектн бир дугаарында «Гастрономнуң» садыгжызы кылып болур турган ийик.

«Гастрономга» баргаш, ол садыгжыны көргеи мен. Эң баштай бл менээ эки кижи ышкаш кылдыр сагындырган. Бежен хире харлыг, бедик чаагай кижи болду. Маңаа, прилавка артынга, ол-да садыгжының ада-ие ёзузунга хүндүзүг хамаарылгазын шуут-ла сагынмайн турары хомудаичыгдыр.

Оон мынчаар айтырым:

— Магазинде назы-хары четпээннерге водканы чүге садыглап турар силер?

Ол бодүүн айтырыг салыгжыны болгаш магазин эргелекчизин элдепсиндирипкен.

— Бисте уруглар сады эвес, «Гастроном» болгай, бистер садыгжылар-ла болгай бис—деп, магазин эргелекчизи чугаалайдыр.—Кижи бир эвес акшалыг, бүрүн-бүдүн савалыг-ла болза, аңаа оон негээн чүүлүн бээр хүлээлгелиг бис.

— А бодукар төлүнерге базала оон негээнин ёзугаар берип турар силер бе?

Магазин эргелекчизи хаайын шуун кылгаш, арны кыза берди. Оон орнунга салыгжы харылайдыр:

— Боттун төлү маңаа хамаарышпас.

Чок, хамааржыр! Совет кижи ыын кижизидилгеге бодунуу дег, ескенин төлү дээш база сагыш салыр ужурлуг. Хандыда бээр чүүлдер дескиндир хөй-дүр. Шак ол «Гастрономдан» оолчук бүрүлү кандыг-даа шаптык чокка арага туржуб, таакпыны бөзин садып алыр аргалыг-дыр. Шилип алыышкын мында улуг. Акшан бар болзза—хавы-биле, эвээш болза чангыстап-даа садып ап болур сен. Ынчаарга ыядыг бичии кижижигеш бо ышкажыл, думаазын бөзин аштап,чадап чораан, эртип ыытқан кижиден:

— Каям акый, одун, таакпым кыпсып алыйн—деп, диленип турар.

Ынчаарга ол акыйы олче бажын эргилдирбейн-даа, оон дугайын бодавайн-даа удаа-дараа олун берип чоруур-дур.

— Кыпсып ал даан, харамнаныр боор мен?

А харамнаныр херек. Отту харамнаныр эвес, а оолду бодаар херек. Никотин деп хоран быжыкпаан чаш организмге кайы хире өлүмнүг салдарны халдадып турары ыым-бир кижиге эвес, а таакпычының бодунга биллингирле болгай.

Кайы-бир кежээ оглунар-биле азы уруунар-биле кино көөрүп шенеп көрүнер даан. Оларны ынаар киирбес. Билет үзер кижи бурудатпазын дилээш, мынча дээр:

— Даарта-ла кээп көрүнерем.

— Чүге?

— Хоорай Совединиң дужаалы-дыр.

Хүн-дүнүү ийи кезекке чарып турар ыядыг дужаал бар: хүндүс уругларга, кежээ улуг улуска деп. Ол дээрге кончуг-ла шын хуваашкын-дыр. Улуг улуска хамаарышкан киноларны урутларның көрген херээ чүү боор. Түскай бадылап каан программа ёзугаар хүндүс киноларны үндүрүп турда, ук дужаал улуг болгаш буянныг херекти кылып келген. Ынчалза-даа чооктан бээр чамдык кинотеатрларның директорлары көзүлдүр-ле акша чыып алыр сорулга-биле хүндүс бичии уругларга капчал-даа таарышпас киноларны үндүре каттылап тургулаар.

Чоокта чаа «Колизей» деп кинотеатрга бир-ле ыядыг кинога чораан мен. Дыштанылга үези чүве, залды школачылар доддур эзлепкен, а экранда «Риголетто» деп даштыкы кино, ында амыран таалаан чанагаш кижилер бар. Ол операда Вердиниң аялгазы бардаа болза, чүдек-бүжар чоруктан өске ында чүү-даа чок. Билет садыкчызындан уругларны чүге киирипкенин айтырган мен.

— А хүндүс ону хоругдавайнна турар болгай—деп, билет садыкчызы харылай-дыр.

Кинотеатрның директорунга бардым, билет садыкчызынга сагындырыг бээр туржук, менээ шуут-ла мынча диди:

— Бодунарның-на төлүнерни кижизидип ап көрүнер, хамаатты, а өскелерниң дээш мунгаравайн көрүнер.

Кинотеатр директорунуң бодап турары ышкаш, бодунуң оглуң кижизидери-биле ойлешпес херек. Урутларның шын кижизидилгези дээш, бистиң кижи бүрүзүс мораль талазы-биле харылаар ужурлуг. Сен кым-даа, кала-даа чөрзунза (кудумчуга, автобуска, магазинге, кинога) уруглар кезээде сени шынгыы болгаш ыяк баштынчызы кылдыр көрүп, хүндүлеэн турар ужурлуг. Улуг кижиниң кижизидикчи ролю чүгле төрүүл-төрел хүүзу-биле кызыгаарлаттынмас.

Бажынында таакпының хорзының дугайында оглунга сургаал номчуп берип турар, а кудумчуга школачы-биле чаңгыс оттуганыштан таакпы кыпсып ап чоруур ава—багай ада-дыр.

Очулдурган М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Алдын өг» 10, 12. «Бир эвес эжи ыыйгырыпса» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Ийи океанның чажыды» (1-ги сериязы) 11.15, 1.15. «Сөөлгү хлеб» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Он ийиниң дүнезинде» 2.30, «Орус хуулгазын» (2-ги сериязы) 4.30, 6.50, 9 шактарда.

«ВОСТОК»: «Орус хуулгазын» (2-ги сериязы) 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Орус хуулгазын» (1-ги сериязы) 5, 7, 9 шактарда.

«Тыва даг-дүгү» комбинат болбаазырадылга фабриказынга ажылдаар, 18 хардан куду эвес назылыг ажылчыннар чыып турарын чарлап тур.

Таарыштырыкчыларның, слесарьларның, болбаазырадылга херекселдериниң машинистерининң тускай эртемин чедип алырын күзеп турар кижилер ажылдавышаан тургаш, курстарга өөренип болур.

Боттан ажылчыннарга ниити чуртталга черин тыпсыр.

КОМБИНАТТЫҢ АДМИНИСТРАЦИЯЗЫ.

Тыва АССР-ниң девискээрининге аннаашкынны чорударының дүрүмнерин ёзугаар, суг куштарының күскү аннаашкынын августуң 24-түң кежээзинден эгелээш, республиканың бүгү девискээринге чорударын Тыва АССР-ниң анныыр-тывыш ажыл-агыйының эргелели чөпшээреэн.

Школа назыны четкен үнү чок уругларлыг ада-иелер ол уругларын үнү-чоктарының республика школазынга чедирип келирин чарлап тур.

Школаның адреси: Кызыл хоорай, Авиация кудумчузу, бажын № 1.

ДИРЕКЦИЯ.

РЕДАКЦИЯНЫП АДРЕЗИ: Кызыл Метинкив — Кравченко кудумчузу, бажын № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология киллизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, солээ эжыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыырал киллизиниң 25 — 34, 23 — 54, үлегчүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыырал киллизиниң 22 — 64, чагаа, эжыдыш болгаш кыза корреспондентилер база совет гургузуг болгаш амыыралал киллистеевиниң 21 — 27. Информация киллизиниң 20—60. Бухгалтериянның 31—75, корректорларның 21 — 47, солуи келбейн барганда 32 — 75 телефонче болгаар.

ТС — 01409. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үдезилеттингеп

ШЫН

1963 ч.
АВГУСТ
21
СРЕДА
№ 198 (5602).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

ТӨРЭЭН ЧУРТКА ХӨЙ ТАРАЗЫ БЕРЭЭЛ!

Республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилеринге

Чөөн-Хемчик районнуң „Искра“ колхозунуң колхозчуларының

КЫЙГЫРЫЫ

Эргим эштер! Чеди чылдың бешки чылының планнарын чедиишкинниг күүседир болгаш көдээ ажыл-агыйның бүгү продуктуларын бүдүрериң база күрүнеге садарын көвүдедир, сорулга-биле усть-лабинчилерниң боттарынга алган, бедиткен социалистиг хүлээлгелерин сеткил ханыышкын-биле деткип тур бис. Бубаньчылар боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседип, дүжүт ажаап алышкынын бедик шынарлыг чорудуп, күрүнеге тараа дужаар хүлээлгезин ажыр күүседип турары өөрүнчүт-дүр.

Бистиң Төрээн чуртувустуң колхозтарының, совхозтарының ажыл-ишчилери боттарының аргаларын болгаш курлавырларын санап көргеш, планнарын база хүлээлгелерин эге көрүп, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап турарлар.

Ага-дарга, космос делгеминге болгаш суг аалаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хорутаар дугайында Совет күрүнеминиң тайбыңга ынакшылдыг политиказының чаа тиилелгезинге совет кижилер чоргаарланып турар.

Дүжүт ажаап алышкынын чидириг чокка, организастыг эрттирип, күрүнеге тараа садарын көвүдедир дугайында Танды районнуң «Революциянын чалбыыжы» колхозунуң колхозчуларының боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин деткивишаан, боттарывыстын аргаларывысты болгаш курлавырларывысты санап көргеш, **73200 пуд тараазы күрүнеге садар планывысты 91500 пуд кылдыр, азы планнан ажыр 18300 пуд тараазы садарын хүлээдивис.**

Дүжүт ажаап алышкынынга күш-ажылдың организастыын бедик деннелге тургузуп, бүдүрүкчүлүүн бедидип, ажаап алышкынны кыска хугсаала чидириг чокка чорудуп, тараазың кезилдези-биле бастырылгазының болгаш арыглаш күрүнеге садарының аразынга узуктелиишкинин бодурбайн, механизатор кадрларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп тургаш, үстүнде алган хүлээлгевисти чедип алыр бис.

Тараа ажаап алышкыны-биле чергелештир ниитининг малынга чемнер белеткээринниң темпизин улам-на күштелдирип, кукуруза силозун садырының планын күүседип, бир баш бода малга 20 тонна силосту белеткеп алыр бис.

1964 чылдың тарылгазынга кол белеткел ажылдары — күскү чер андарылгазының планын чогуур хуусаазында бедик шынарлыг боттандырып, четчир санныг, бедик шынарлыг үрезиннерни белеткеп үрар бис.

Дүжүт ажаап алышкынын чидириг чокка, организастыг чорудуп, күрүнеге тараа садарын көвүдедир дээш социалистиг чарыштыг улам-на калбартырыпче республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилерин кыйгырып тур бис.

(КЫЙГЫРЫГНЫ КОЛХОЗЧУЛАРНЫҢ НИИТИ ХУРАЛЫНГА ХҮЛЭЗЭП АЛГАН).

Чурттуң ховуларында

Августуң чартыы эрте берген — чайның бо сөөлгү айы көдээ ажыл-агыйга эң-ле чугула ай. Чурттуң мурнуу талазында тарааларның кезиишкинин барык чер болганда доозултан болгаш орай бижар культуралар дургени-биле бижып турар. Украинаның хөй-хөй районнарында, Молдавияда, Соңгу Кавказта кукуруза сут-быштак чеминте чеде берген. Ортаакы Азияның республикаларында ол культураның бышкан тараазын шагда-ла ажаап эгелээн. Кукуруза Кубаньда база бижып турар. Туркменистанда, Узбекистанның мурнуу талазында хөвеңниң баштайгы баштары частып эгелээн. Киргизияда, Казахстанның мурнуу талазында чигир свёклазының дазылдары чоошпан, чигир-биле хандыланы берген. Ийи-үш неделя болгаш-ла оны тараан бүгү зоналарга оон ажаап алышкынын эгелээр. Үстүг культураларның шөлдеринде тарымал тооруктуң алдын дег баштары ажок аартай берген. Оны база-ла удавас ажаап ап эгелээр.

Амдыызында чуртта тараанын ажаап алышкыны кидин-түлүк чоруп турар. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп Статистика эргелелиниң медээлерин ёзугаар алырга (кукурузаны албаска), тараа болгаш тараа-бобы культураларың дүжүдүн августуң 15-ке чедир 60 миллион 864 муң гектар черден ажаап алган, ол болза тарылга шөлүнүң 48 хуузу болуп турар. 53,5 миллион гектар черниң тараазын бастырган. Украинаның, Соңгу Кавказтың, Поволжьяның, Уралдың болгаш чурттуң өске-даа республикаларындан база районнарындан күрүнеминиң шыгжамырынче чүс-чүс миллион пуд тараа киргеп.

Казахстанның күр чер районнарында, Сибирьниң делгеминде, Урал кавызында тараа кестиришкинин калбарган. «Темижбекский» совхозтуң ажаап алышкын мастерлериниң кайгамчыктыг дуржулгазынче бүгү тараажылар улуг күчээнгейин сала берген, чүл дээрге, темижбекчилер болза техниканы мергежилдин-биле ажыглап турган, байлак дүжүттү дүргеп база эки шынарлыы-биле ажаап ап, оны когаралдан долузубиле камгалап алганнар болгай. Амгы үеде оларның үлегери-биле чурттуң хөй-хөй ажыл-агыйларында ажылдарны ынчаар организастаан.

Кукурузаның ажаап алышкынын Совет Эвилелиниң бүгү-ле республикаларында эгелээн. Оон дүжүдү силос кылдыр болгаш мал чеми кылдыр барык дөрт миллион гектар черде ажаап алдынган.

Келир чылдың бедик дүжүдү дээш демисел чуртта улам улуу-биле калбарган. Алды республикада — Россия Федерациязында, Украинада, Белоруссияда, Казахстанда, Латвияда, Киргизияның даглыг районнарында күзүн чажар тараа чажымышкынын чорудуп турар. Августуң ортаа үезинге чедир күзүн чажар тарааны 5 миллион ажыг гектар черде чажып тараан. Эвилелдешкен сес республикаларда кускү чер андырылгазы чорун турар.

(СЭТА).

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Малга бижыг чем-суурну тургузары — мал ажылының продуктуларын бүдүрериң көвүдедириниң шинтирлиг үүзү. Бо хүннерде республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында кышка удур мал чемнериниң курлавырын тургузар дээш демисел чорун турар. Чамдык ажыл-агыйлар эвээш эвес сигенни белеткеп ал, чаагаар үнген сигенни, тарымал тооруктуң силостап турар. Чөөн-Хемчик районда кукуруза силозун салыры эгелээн.

Тес-Хем районда сиген белеткээри сөөлгү хүннерде экижээн. Район сиген белеткээриниң планын 36,9 хуу күүсеткен. «Чодураа» колхозта хойжу бригада (бригадири эш Хайың) эки ажылдап турар. Хойжулар 800 центнер эки шынарлыг сигенни белеп сараатгаан болгаш сиген кезилдезин үргүлчүлеп турар. Эки көргүзүүлер дээш артельдиң шилчир вымпелин болгаш акша наңналын бригадага тывысхан.

Сиген белеткээриниң планын туспузунда 34,7 хуу болгаш 30 хуу күүсеткилээн Чөөн-Хемчик болгаш Бии-Хем районнарының ажыл-агыйлары сөөлгү беш хонукта багай эвес ажылдаан. Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхозу онаалдазын 53,7 хуу күүсеткен. Сиген кезилдезинге күш-ажылды эки организастаанының, фермаларның база хойжу бригадаларының ажылдакчыларын киириштирбишаан, бүгү колхозчуларны сиген кезилдезинче мобилизастаанының ачызы-биле ол чедип алдынар аргалыг болган. Колхозта эш Шыңгыр-оол бригадирлээн бот-оруга-чарылгалыг хойжу бригаданың коллективи кайгамчык эки ажылдап турар. Хойжулар план ёзугаар 150 тонна сигенни белеткээр тургаш, август 20-ге чедир 200 тоннаны белеткээн. Ындыг болза-даа хойжулар чедип алган үүлге доктаавайн турар. Оларга бижыглаап бүгү хойларны бөдүүн чеммербиле албекшилдиг хандырар дээш олар мал чемнери белеткээрин үргүлчүлеп турар.

«Барлык» совхоз темпизин база алаан дургедеткен. Сиген сараатгаарының планын барлыкчылар 33 хуу күүсеткен. Ооң-биле кады олар үүле шынаа черлериң сигенин эвес, харын оймактарың сигенин база кезип турар. Ажыл-агый ам ховулар болгаш оруктар кыйгыларын кестирип, витаминниг шагар-оът массазын силостап турар.

Ооң-биле кады дыка хөй ажыл-агыйлар мал чемнериниң белеткелинге темпилерин бедиткеп турарын демдеглевейн барып болбас. Чоокта чагган чаашкыннар соонда республиканың барык-ла бүгү районнарында кааң хүннер доктаай берген. Ол болза сиген кезилдезин болгаш ону сараатгаарын дүргеп чорудар арганы берип турар. Ындыг болза-даа Өвүрнүң, Тандының колхозтарында, «Тыва», «Сукпак», «Найырал», «Тээли» совхозтарда, Барыын-Хемчиктиң «Малчын», Каа-Хеминиң «Коммунизмче орук», Тес-Хеминиң «Тере-Хөл», «Коммунизмче орук» колхозтарында тааржымчалыг хүннерни ажыглавайн база сиген сараатгаарын куду темпилиг чорудуп турар.

«Малчын» колхозту чижекке ап көрээл. Мында үүле 26 тонна сиген сараатгаттынган. Ол болза планга удур 5 хуу безин четпес. Ынчаарга мал чемнери чедишпезиниң хараазыбиле артельге чыл бүрүде үш муң баш чедир хой өлүп турар болгай. Колхозтуң удуртукчулары эштер Шыдыраа болгаш Очур-оол олар чүү чүвеге идеген турарыл? Кышкы одарга идеген турарлар бе? Малды азырап ажаарының ындыг практиказын амыдырал болгаш ол ажыл-агыйның малчыннарының ажылының практиказы шагда-ла бүрүү шапкан. Артельдиң удуртукчулары эрткен чылдарниң частырыгларын өөренип көөр болгаш ниитиниң мал ажылынга бижыг чем-суурну тургузары дээш сөс кырынга эвес, харын хереп кырынга ажылдаар үе келген.

Тес-Хем районнуң «Чаа орук» колхозунда сиген ажаал алыр ажыл багай чоруттунуп турар. Сиген белеткелиниң эгезинде аңаа мал чемнери белеткээр чедиг бригада тургустунган турган. Бүдүн ай дургузунда олар үүле 244 тонна сигенни сараатгаан. Колхозчуларның чартык кезии мал чемнериниң белеткелинге киришпейн турда ажылга бедик күжениишкинни кайыы маналр боор?! Эш Чопуйнуң бригадазында 54 кижи санаттынып турар. Олардан хүн бүрүде үүле 28 кижи ажылга киржип, ажок шүүлпеңг ажылдап турар. Сиген кезилдезин эгелээнден бээр олар үүле 30 тонна сигенни сараатгаан. Мал чемнери белеткээр еске-даа бригадалар сиген кезилдезин болгаш сараатгаашкынын базала мындыг «темпилиг» чорудуп турар. Мал чемнери белеткээр талазы-биле колхозта тургустунган байдалга СЭКП-ниң Тес-Хем парткому эптежип турар. Артельдиң удуртукчулары эштер Амырбит болгаш Комбу олардан мал чемнериниң белеткечилери-биле организастыг ажылды экижидерин, ажылдың темпизин дүргедедирин шагда-ла негээр ужурдуг турган.

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» болгаш «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артельдери (даргалары эштер Нурсат болгаш Киселев) мал чемнериниң белеткелин боттарының аргаларындан куду деңиелге чорудуп турар. Ол ажыл-агыйлар онаалдаларын 20 хуу чедир безин күүсеттээн. Ооң чылдагааны болза колхозчуларның күш-ажылын багай организастаанында, машиналарның болгаш агрегаттарның чавыс будурүлчүлүүнде болуп турар.

Бөдүүн болгаш шыктыг чемнер мөөңнээриниң бүгү-ле курлавыларын четче ажыглаары, сиген кезилдезиниң ажылдарын бедик деңиелге чорудары колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының, ажыл-агыйларның база будурүлге эргелелдериниң тускай эртемниглериниң чугула сорулгазы. Ол сорулганы чедиишкинниг күүседир болзувусса, малга тодуг кыштаглаашкынны хамдырар бис. Ол болза күрүнеге эът, сүт, дүк садар талазы-биле хүлээлгевисти чедиишкинниг күүседириниң магадылазы болур.

„Сукпак“ совхозта

Мал семиртир «Сукпак» совхозта республиканың ажыл-агыйларындан келген малдарның кышкы үеде семиртилгезин үзүктедирбес талазыбиле хемчеглерни ап чоруда берген. Бо сорулганы күүседиринге мал чемининг белеткелиниң улуг рольдуун барымдаалаш, совхоз аңаа хереглээр культураларның ажаап алышкынын шыңгыядып турар. Августуң 19-ка чедир совхозтуң сиген шөлдеринде 550 гектар черниң сигенин кезип, оон 172 тонналы сараатгаан.

Тараа культураларындан кыылтас ажаап алышкынын чорудуп берген, ол хүнге чедир 220 гектар кылыл-тасты кестиргеш, оон 103 тонналы бастырган. Дүжүт ажаап алышкынын чедиишкинниг чорудуп турары-биле чергелештир, мал чеминге хереглээри-биле тараа саваның бөлөр ажылдар чоруттунуп турар.

Бо айның 25-тең эгелеп совхозтуң шөлдеринде багай эвес үнген кукурузаның ногаан массазын ажаап ап, силостээры кәрдүнүп турар.

Бии-Хемден медээлер

ТУРАП. (Телефон-биле). Бии-Хем парткомундан биске дыннатканы-биле алырга, районнуң ажыл-агыйларындан «Искра», «Тинделге» болгаш «Халын» колхозтар чаа дүжүттү ажаап алырынче массалыы-биле киришкен. Август 19-та «Искра» колхозтуң механизаторлары 198 гектар черниң кызыл-тазын, «Тинделге» колхозтуу — 190 гектарны, «Халын» — 30 гектар тараазы кезип алган. Моон алгаш көөрге, бо сөөлгү колхозта дүжүт ажаап алышкынының темпизи шуулуавайн турары илдең.

• • •

Ол-ла районда «Өөк» совхозтуң тараажылары болгаш механизаторлары ажаап алышкынче массалыг киреринге бүрүн белен. Хынамчалыг белеткелди эрткен 25 комбайн төп хөвү турлаа — Шивилигде чедиртингеп, оон башкарыкчылары четчелеттингеп. Комбайнерлерниң аразында социалистиг чарыштың негелделерин оларның ниити хуралынга хүлээп алган, кижи бүрүзү түс-түс бедиткен хүлээлгелерни аңаа база алгылаап. Хөвү турлаанын дерилгезин, оон ажыннарының чугайлаашкынын болгаш еске-даа белеткелин бүрүн чоруткан, турлагның кол ээлери — поварлар ында барын ажылдай берген.

Совхозтуң тараа шөлдеринде чочактараа ажаап алышкыны үргүлчүлеп турар. Бо хүннерге чедир 150 гектар черниң чочак-тараазы ажаап алдынган. Чоокку хүннерде оон ажаалдазын бүрүн доозар деп турар.

• • •

«Өөк» совхозтуң сиген шөлдериниле ажыл хайнышкынныг. Ында ниитиди-биле дөрт механизастаттынган сигенчи бригада ажылдап турар. Август 19-ка чедир ында 1718 тонна сиген сараатгаттынган. Ол бригадалар Тарлагның Михайлов шыгында, Дунгуг-Аксы, Ак-Хол деп черлериниң чоок-кавызында сигенни доозар чоокшулай берген. Сиген бөдүүрегезиниле холбаштыр будук-бүрү белеткелин олар база чорудуп, бо хүннерге чедир 30 тонна ажыг будук-бүрү моондактарын ында кадырып белеткээн.

Сигенчи бригадаларда агитас-массалыг ажылдарны күштелдирери-ле совхозта партия бюрозунуң 2—2 төлээлериниң тургустунган агитаторларны бригада бүрүзүнде быжыглаан. Олар ында партиянын тайылбырлар ажылдарын чорудуп, беседаларны болгаш солун номчулгаларын организастаап турар.

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң ховуларында моторлар даажы эртен дең бажыдан орай кежээге чедир соксавайн турар. Механизаторлар Чеди-Паш ховузунда тараарларны дөрт кестирип турар.

ЧУРУКТА: Колхозтуң комбайнери Бабуу Ондар «СК-3» комбайн-биле тараа кестирип тур. Ол хүн бүрүзе 12-15 гектар тараа культураларын кестирип турар.

Фотозу В. ЛУТКОВТУУ.

Улусчу контрольче кичээнгейни улгаттырар

Совет ниитилел хөгжүдезин, чурттуң экономиктиг амыдыралын болгаш культура тургузуушкунун эргелеп башкарар талазы-биле контрольдуң ленинчи принциптерин катап тургускаш, СЭКП ТК-ниң 1962 чылдагы ноябрь Пленуму күрүне эргелелин улам сайзырангайжыдарынга чугула салыышкынны киирген. Контрольдуң ленинчи принциптериниң практиктиг боттанылгазы улус массаларның чогаадыкчы аргалыын, бот-тывынгыр идепкейин кажангызындан артык хайныктырган, ынчангаш улусчу контрольдуң роль, күжү хемчээл чогу-биле өзүп турар.

Үстүнден аданга, адандан үстүнге чедир бүгү чүвени хаара туткан, улусчу контрольдуң сырый четкизи тургустунуп, оон ажыл-чорудулгазы идепкейжин турары-биле холбаштыр, чурттуң мурнунда салыынган ажыл-агыйжы, политиктиг сорулгаларны шиитпирлээр талазы-биле партия, күрүне органнарының ажылы мурнукузундан эдээн чинээн. Партия-күрүне контролюнуң чер-черде комитеттери, оларга деткимче көргүзер бөлүктер болгаш постулар будурүлгелериниң, колхозтар, совхозтарның база албан черлериниң ажыл-чорудулгазынче хандыр сиинигип, практиктиг азылыга четпестерни дидим илередип, оларны чайладырының аргаоруктарын айытпышаан, ажылга харыысалга чоктанып, ажыл чылзыр, дүжүметсиг, күрүне мегелээр, ниитиниң хөрөнгизин карак ажыттап төтчеглээр, чамдык ак-сеткилдиг эвес ажылдакчыларны, ниитилелге удур киижилерни ам мырынай кынчыктырбас болган.

Маңаа хамаарыштыр бистиң республикада партия-күрүне контролюнуң чамдык органнарының ажылының практиказындан чижектерни көргүзүп болур. Сарыг-Септе уруглар ясли-садының эргелекчизи турган Гальченко дээрэи болдунуң чоок өңнүктери-биле сүлүээлежип алгаш, күрүненин хөй түңнүг акша-хөрөнгизиниң, материал-үнелиг үүлдериниң үр үениң дургузуунда туразында төтчеглеп келгенин партия-күрүне контролюнуң район комитеди болдунуң активчилерин дамчыштыр илереткеш, шиитпирлиг хемчеглер ап, ол уруглар албан черинин ажылын сегиндиринге дузалашкан.

Оң ышкаш Кызылда «Улуг-Хем» ресторанның директору Супрун дээрэи баштаан элээн каш ак-сеткилдиг эвес ажылдакчылар чемнер өргээн өшбиле улгаттырып, удуска бөөр чемнериниң хемчээлин кызырып тургаш, кыска үенин дургузунда чемненикчилерни мегелеп, ынчангаш хөй түңнүг «орулганы ап», оон-биле боттарының самчыгдалын дуглап турганы чоокта чаа-илерээн. Хоорайның партия-күрүне контролюнуң комитеди, горпоза аңаа деткимче көргүзер бөлүк ресторанның ажылынга шынгыы контрольлу тургуспушаан, ында херектиң байдалын экижидеринче угландыр хемчеглерни ап турар.

Республикада көдээ ажыл-агый будурүлгелериниң ажыл-чорудулгазын экижидеринге улусчу контроль база дээштиг салдарны чедирип турар апарганының чижектери эвээш эвес. Ылаңгыя Чөөн-Хемчиктиң «Чыраа-Бажы» совхозта партия-күрүне контролюнга деткимче көргүзер бөлүк дээре ажылдаан. массаның күжүне доктаамал дазнымшаан, совхоз будурүлгезиниң бүгү участоктарынга бодунуң хайгааралын улам күштелдирип, күш-ажылды организастаарында, эт-чепсек, акша-хөрөнгилериниң ажыглалында бар четпестерни чайладып узуткаар талазы-биле дегүмнүг дузалы совхозтуң дирекциязынга, ында партия организациязынга көргүзүп турар.

Бир эвес СЭКП-ниң тус-тус парткомнары, Кызыл хооркому, райкүүскомнар болгаш хооркүүском партия биле күрүне амыдыралында бо чаа чугула үүлче доктаамал кичээнгей салып, чер-черде контроль органнарының ажыл-чорудулгазына боттуг удуртулганы ханыырып келген болза, эки чижектер моон-даа хөй, республиканың үдүс ажыл-агыйының хемчүдезинге, күрүне эргелелинге оларның ролю улам өскен турар ийик. Амгы үедеги контроль хөй янзы угланыышкынныг болгаш делгем сорулгалыг. Контрольдаары дээрге, кайы-даа участокта ажыл-херекти башкарары, кижилерни өөредири, хөрөнгилерни камнаары күүлавырларны тывары, оларны коммунизм тургузуушкунуун сорулгаларынга угаазылалдыг ажыглаары болур.

Ындыг турбуже, Тес-Хемде, Өвүрде партия-күрүне контролюнуң комитеттерининг, Хөвү-Аксында, Кызылдың эът комбинадында, сүт заводунда, «Тээли», «Барлык», «Улуг-Хая», «Сукпак» совхозтарда партия-күрүне контролюнга деткимче көргүзер бөлүктерниң хынакчы, мобилизакчы роль мынчага көзүлбейн турары элдептиг. Шынында ол районнарда болгаш ажыл-агыйларда четпестер эвээш эвес, ынчангаш улусчу контрольга шилип алдынган кижилерниң кылза чогуур херектери хөй. Ол болгаш еске-даа чамдык черлерде тургустунгулаан контроль органнарының ажыл-чорудулгазы амыгаа чедир шуулавайн турарының чыллагаанын үүле ында партия организацияларының улусчу контрольдуң ужур-дузазын чедир үнелевейн, оларже кичээнгей салбайн турары-биле тайылбырлап болуур.

Улусчу контрольдуң күштүүн — массаның деткимчезинде, партияның боттуг удуртулгазында. Мынчангаш партия-күрүне контролюнуң комитеттери, оларга деткимче көргүзериниң бөлүктери болгаш постулары ажылчы чобжарның калбак массаларын боттарын долгандыр сырый эвилелдеп, үргүлчү оларның күжүнге даянып ажылдаар ужурлуг, а СЭКП-ниң тус-тус парткомнары болгаш Кызыл хооркому улусчу контрольдуң сигнал бүрүзүн кичээнгейлиг көрүп, алдынып турар хемчеглерни бүгү талазыбиле деткинири чугула — ынчаарда удуртулга боттуг, контроль дээштиг болган турар.

Чер-черде партия-күрүне контролюнуң ажыл-чорудулгазы массага билдингир, дээштиг болган турзуп дээш, контроль комитеттериниң, оларга деткимче көргүзер бөлүктериниң удуртукчулары ажылчы чоннуң мурнунга ой-ойде отчеттарны кылган турарын практикалаар херек. Улусчу контрольдуң органнары моон сонгаарры боттарының практиктиг ажыл-чорудулгазынга аап-саап үүрмектер-биле сүржүүн эвээжеткеш, улус ажыл-агыйының, эргелеп башкарылганын кол-кол принципиалдыг айтырыглазын көдүрериниче, партия биле чазактын чугула-чугула айтышкын шиитпирлериниң чер-черде чогуур үезинде хажык чокка күүсеттинип турарынче, материал-техниктиг болгаш сан-хөө, чиг-эт курлавырларының чөп ажыглалыынче кол кичээнгейни угландырган турза чогуур. Партия-күрүне контролюнуң чер-черде органнары продукция бүдүрериниң шынары, саны, ассортиментизи, планныг онаалгаларның чогуур өйүндеги күүседээн дээш контрольду күштелдирген база ажылчын суурларда, хоорайларда квартира хуваалдазынга хайгаралды чидиглендирген турарынче парторганизациялар онза кичээнгей салыры чугула.

Тус-тус контроль комитеттери, оларга деткимче көргүзер бөлүктер болгаш постулар будурүлге, албан черлериниң ажылын экижидеринге дузалажыры-биле чергелештир, милиция органнары, улусчу дружиналар база эш-хүүзүнүң судтары-биле кады бир деминг хөделип, ажыл кылбас мангыстар, оорлар, самчыгдакчылар, хээли алыкчылары дээш ышкаш ниитилелге удур идегеттер-биле эптеш чок демисеелдя калбак фронтуга чорудуп, каяа-даа оларга шыдажыр аргажок байдалды тургускан турар үүрлүг. Маңаа хамаарыштыр хөй-ниитининг ажык судтарын, шоодугуг бюллетеньнерни, крокодилдерни үндүрерин, идейлиг салдар чедириишкининиң еске-даа чиглг хевирлерин ажыглаар херек.

Улусчу контроль бистиң ниитилелливистиң амыдыралында нарын болган чаа үүл. Оон чамдык талаалары контрольдуң кудуку органнарынга ам-даа эки билдинмейн турарының дугайында хөй-хөй айтырыглар болган диллеглер кээп турар. Мынчангаш парткомнар, Кызыл хооркому партия-күрүне контролюнуң комитеттери-биле кады контрольга деткимче көргүзер бөлүктериниң, постуларның удуртукчуларынга тускай семинарларны ой-ойде организастап, оларны ажылдың практиказынга өөредир мергежидер болза чогуур.

Идеология ажылдакчыларының чөвүлел хуралы

СЭКП обкомунуң идеология киидизи республиканың идеология ажылдакчыларының чөвүлел хуралын август 19-та Кызылга чыылдырган. Чөвүлел хуралга СЭКП-ниң көдээ парткомнарының секретарьларының идеология талазы-биле оралакчылары, хооркомунуң идеология киидизининг ажылдакчылары, «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарының түүгүг эргелелдеринде парткомнар секретарьлары, чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда парторганизация секретарьлары, республика болгаш эргелелдер солуннарының, радионуң, ном үндүрер черниң, «Билиг» ниитилелдиринің болгаш еске-даа организацияларның чамдык ажылдакчылары киришкен.

Чөвүлел хуралды СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока ажытткан. Идеология ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының ажылының түңнелдериниң болгаш республиканың партия организацияларының сорулгаларының дугайында илеткелдя Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчизи, СЭКП обкомунуң идеология киидизининг эргелекчизи эш Ю. Л. Аранчын кылган.

Идеология ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга идеологтуг ажыл талазы-биле чугаалаашкан айтырыгларга илеткелчи доктаагаш, партия чырыдыышкынының ам турүп турар системазы амыдырал-га бадыткаттынган болганда, ону чаарты эде тургузары чугула эвес, а ону улам сайзырангайжылып, оон идейлиг деңнелиин бедидери чугула дээрэин демдеглээн.

Партия чырыдыышкынының янзыбүрү хевирлерин чер-черде ажыглап турарының дуржулгазын делгеренгейи-биле чугаалавышаан, эш Аранчын ындыг массалыг хевирлерни тус-тус черлерге, ажыл-агыйның, будурүлгениң байдалдарынга дүүштүр бистиң республикага ажыглаарының чугулазын демдеглээн. Ам кол чүве болза, политиктиг өөредилгени кижилерниң чүгле хүлээлгези эвес, а хүн бүрүнүң чугула хереглели болдурарында болур.

Партия чырыдыышкынынга эрткен өөредилге чылының чамдык түңнелдерин чугаалавышаан, илеткелчи чаа өөредилге чылынга бүгү талабиле ылап белеткенириниң, партия, комсомол чырыдыышкынын четчеллээрде эки-тура принцивин, кижилерниң белеткелин, мергежилин шынгыы барымдаалазарының чугулазын, политболгумнерге өөредилгелерни чорудары бүзүредиг биличе үндезилеттингеп турарын хандырар төлээде, пропагандист кадрларны шын шилип, оларның белеткелин болгаш өөредилгезин биличе организастаарын онзалап демдеглээн.

Идеологтуг ажылдың еске хевирлерин долузу-биле ажыглаарын чугаалаап чугаалаашкан, илеткелчи оон ынай күш-ажылчы кижизидилгенин, лекция пропагандазының, агитас-массалыг ажылдың, культура-чырыдыышкынын азбан черлериниң ажылының дуржулгазын чугаалаан. Политиктиг ажылды калбартырынга удуртучу ажылдакчыларның ыяавыла киржирип, культура-чырыдыышкын албан черлериниле ажылдың байдалы дээш ажыл-агый удуртукчуларының харыысалгалыг болуру ам кажангызындан-даа артык чугула дээрзин од демдеглээн. Оон ыңай эш Аранчын Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга чугаалашкан еске-даа айтырыглар дугайын республика чөвүлел хуралының киржикчилеринге доктуулап чугаалап берген.

Республиканың идеология ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга чугаалашкан айтырыглар талазы-биле санал-онал солчуушкуннары база болган. СЭКП Танды парткомунуң секретарының оралакчызы эш К. Очур-оол, Өвүр парткомунуң секретарының оралакчызы эш Д. Ондар, СЭКП хооркомунуң идеология киидизининг инструктору А. Лепёшкин, «УТКА 25 чылы» совхозта партком секретары Я. Доржу, ВЛКСМ обкомунуң секретары А. Пожидаев, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың түүгүг эргелехинде партком секретары эш В. Карганов олар санал бергилээн. СЭКП ТК-ниң июнь Пленумунуң сөөлүнде идеологтуг ажылдың чер-черде байдалының тодаргайлап чугаалавышаан, моон сонгаарры сорулгаларын, ылаңгыя партия чырыдыышкынын дүрген болгаш шынарлыг четчелеп тургуларының чугулазын чугаалааннар.

СЭКП обкомунуң бирги секретары С. К. Тока чөвүлел хуралга делгеренгей санал бергеш, республиканың партия организациязының идеологтуг ажылының байдалын анализтеп чугаалаан, ону моон сонгаар улам экижидер төлээде, ап чорутса чогуур хемчеглерни тодаргайлап айытkан.

Культура одагларын идеологтуг ажыл чорударының даяныр черлери болдураал!

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалында мынча дээн: «АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ АМЫДЫРАЛЫНЫҢ АЙТЫРЫГЛАРЫНЧЕ, ОЛАРНЫҢ КУЛЬТУРЛУГ ДЫШТАНЫЛГАЗЫН ОРГАНИЗАСТААРЫНЧЕ, ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЫҢ КИЖИЗИДИЛГЕЛИГ АЖЫЛЫНЫҢ ДАЯНЫР ЧЕРЛЕРИНИҢ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫНЧЕ КИЧЭЭНГЕЙНИ КҮШТЕЛДИРЕРИН ПАРТИЯ КОМИТЕТТЕРИНГЕ БОЛГАШ ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНГА ПЛЕНУМ ДАГЗЫП ТУР».

Ол ышкаш июнь Пленуму бо талазы-биле улуг кичээнгейни салырын Советтериниң болгаш профэвилел, комсомол организацияларының мурнунда база бир улуг соруулга кылдыр салган. Бистиң республиканың дыка хөй культура албан черлери июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш улуг ажылдарны кылып чорудуп турар. Ындыг болза-даа чамдык культура одаглары амдыгаа дээр бо талазы-биле боттуг ажылдарны кылбайн турары канчап-даа шын эвес.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирин күүседир талазы-биле культура-чырыдыышкын албан черлериниң кандыг ажылдарны кылып чорудуп турарын оларның ажылында бар четпестерни, ол ышкаш культура одаглары ажылынга партия, совет профэвилел органнарының кайы хире кичээнгей салып, кандыг хемчеглерни ап чорудуп турарын бистиң редакцияже бижип турарын «Шын» солун көдээ болгаш ажылчын корреспондентилеринден база бижикчилеринден дилеп тур.

Таарымчалыг байдалдар

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бистиң районуң культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылдакчылары боттарының бүгү-ле бар аргаларын, билиглерин үндүрүп, ажылдап турарлар.

Идеологтуг ажылдың талазы-биле партияның салган соруулгаларын күүседиринге клубтарны, библиотекаларны кышка эки шынарлыг белеткеп алыры улуг роль дуг дээрзин эки билгеш, сентелгени болгаш одаар ыяш сөөртүлгезин бо чылын черле эки организастап чоруткан. Амгы үеде клубтарның хөй кезиниң сентелгези колдуунда доозулган, одаар ыяш сөөртүлгезин база чүгээр чоруп турар.

Саглы болгаш Чаа-Суур клубтарының сентелгези дыка эрте, эки шынарлыг доозулган. Ол клубтарның эргелекчилери эштер Алдын-оол, Кызыл-оол боттарының ажыл-агыйжы, организакчы чоруун көргүскеннер. Саглы көдээ Советиниң даргазы Г. Дүвет-оол ында культура албан черлериниң кышка белеткелинге улуг дузаны чедирген. Колхозтарда хөй-ниитиниң киржилгези-биле ажылдаар, штаттан дашкаар эргелекчилерниг 8 кызыл булуңнарның сентелгези кылдынган. Одаар ыяжы бүрүү-биле белеткеттиниген.

Культура албан черлериниң кышка белеткелинде ам-даа четпестер бар. Районуң клубтарынга, библиотекаларынга одаар 500 кубометр хире ыяш ам-даа сөөртүнмээн. Районнуң Культура бажыңының сентелгези (директору эш С. Таспай) чоокта чаа эгелээн. Амгы үеде оон темпизи кончуг оожум. С. Таспай сентелгениң дүрген дооструунче хөй-ниитиниң, ылангыя аныяктарның күжүн мобилизаставайн турар.

Партияның Тэп Комитеди идеологтуг ажылдың эвлегликтиг соруулгаларын чидин-биле салган турбужу, чамдык көдээ Советтер болгаш колхозтар баштаар черлери культура албан черлерининг кышка белеткелинге чоруур дузаны чедирбээн. «Торгалыг» колхозтуң баштаар чери (даргазы эш Мирчиң), Торгалыг көдээ Советиң (даргазы эш Бадыргы) ында культура албан черлериниң сентелгезинге боттуг дузаны чедирбээн. Клуб сентелгезинге ажылдаар кижилерни тускайлап бербээн. Кышка белеткелди колдуунда-ла клубтуң ажылдакчылары боттары кылганнар. Ол ышкаш «Коммунизмче орук» колхоз (даргазы эш Бюрбю), Хандагайты көдээ Советиң (даргазы эш Шагдыр) солчур көдээ клубунуң сентелгезинче кичээнгей салбаан. Фундамент салырынга колхозтан мергежилдиг тудугжулар бербээнинден, дуржулга чок кижилер фундаментини багай салган. Бо дугайы көдээ Советти бичии-даа дүвүретпээн.

Районга колхозтарның күсели-биле 5 кызыл булуңнарны немеп тудар тургаш, амгы үеде чүгле ооң ханаларын тудуп каанындан аңгыда, крышазын, эжиктерин, соңгаларын кино буткаларын ам-даа кылбаан. Районнуң, көдээ Советтерниң, колхозтарның чамдык удуртукчуларын культураның албан черлериниң сентелгезин «кылырын далашкаш чооруп» дээр шын эвес хөөннерлиг. «Баштай школаның уруглар албан черлериниң, ооң соонда медицина албан черлериниң кышка белеткелин кылыр, клубтарның, библиотекаларның сентелгезин, одаар үүлүн далашкаш канчаар ону, сөөлүнде кылып албас чүве бе»—деп турганнар. Торгалыг, Хандагайты көдээ Советтериниң даргалары эштер Бадыргы, Шагдыр, «Коммунизмче орук» колхозтуң Бора-Шайда салбырының эргелекчизин эш Баазак олар шак мындыг хөөннерлиг болгулаан. Идеологтуг ажылче партия бо хире улуг кичээнгейни салып турда, чамдык удуртукчуларның шак мындыг шын эвес хөөннерлиг болуп турары элдеп чүве.

Культура албан черлериниң сентелгезинче хөй-ниитиниң, комсомол, профэвилел организацияларының, херээжиннер чөвүделдериниң киржилгезин долузу-биле ажылгап шыдаавайн турарывысты миннир үжүлүг бис.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан, идеологтуг ажылды үндезинни-биле экижилерин чедип алыры база чоннуң культурлуг дыштанылгазын чөп организастаарының таарымчалыг байдалдарны тургузары культура ажылдакчылары бистериң амгы эң чугула күлээлгевис болуур.

М. ХҮРАГАН-ООЛ.
Өвүр райкүүскомуның культура килдизининг эргелекчизи.

ДҮВҮРЕНЧИГ ЧАГАА

Культура-чырыдыышкын албан черин чоннуң культурлуг дыштанылгазының ёзулуг одаа болдурар дугайында бистиң партиявыс аажок улуг кичээнгей салып, бо талазы-биле чугула хемчеглерни ап турарын бистер кончуг эки билир бис. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунга бо дугайында бирден-бирээ чокка чугаалажып, мацаа хамаарыштыр тускай доктаал-шиитпирлерни күлээп алган. Ол ышкаш СЭКП Тыва обкомунуң болгаш бистиң Каа-Хем парткомунуң пленумнарынга Тэп Комитеттиң июнь Пленумунуң доктаал-шиитпирин күүседири дээш канчаар ажылдаарын, идеологтуг ажылда бар четпестерни чайладырының чугула хемчеглерни ап, ажылдаарын тодаргай чугаалашкан болгай. Төрээн Коммунистиг партиявыстың ап чорудуп турар хемчеглерин, ооң политиказын деткип, ажылчы чон дээш сагыш салыышкынынга кызыгаар чок өөрүп четтиргенивисти колхозчулар илередип тур бис.

Чоннуң культурлуг амыдыралының негелделерин хандырарын уламна экижидер дугайында бо хире улуг сагыш салып, чугула хемчеглерни ап турда, бистиң Каа-Хем районуң база колхозувус баштаар черининг удуртукчулары бистерниң культурлуг амыдырал байдалывысче чогуур кичээнгейни салбайн турарын кижи кайгаар чүве.

Бистиң клубта культура-массалыг ажылдар багай чоруун турар. Клувувус безин эрги, дакыыш бажын-на болгай. Республиканың хөгжүмшүл театрының артистери биске шии, концерт көргүзүп бээр дээш келирге, сцена чок боорга, олар ыяш сууларже чоруптар. Сөөлгү үеде артистер бисти мырыцай ооп эртип турар апарган.

Культура-массалыг ажылдар болбайн турарындан аныяктар кежээлерни, дыштанып хүннерни чалгаарынгыг эрттирип, харын-даа арагаларга, хөй-ниитиниң чурумун үрээр чоруктарны болдуруп турар.

СЭКП обкомунуң бешки Пленумунуң доктаалын бистиң колхозта база-ла багай күүседип турар. Малчыннарның амыдырал байдалынче сагыш салбас, оларның культурлуг негелделерин тоол көрбес бюрократсыг чоруктардан колхозувус даргазы эш Фоменко, партия организациязының секретары эш Брахов, көдээ Совет даргазы эш Бостыченко ам-даа уштунмайн турар. Колхозтуң сүт-бараан фермалары — Бүрен-Аксы, Кара-Суг, Белбейде хөй чон чурттап, сүт бүдүрүлгезин көвүдедир дээш кызымак ажылдап турар, а ол фермаларда кызыл булуңнар, чунар бажыңнар чок. Малчыннарның амыдырал-чуртталгазында улуг четпестер бар. Оларга солунарны чогуур ой-шаанда чедирип бербес, кино, концерт, лекция, беседа болбастаан, медицина ажылдакчылары барбайн турар, дерги садыгдарын организаставайн турар. Малчыннар самдар кидис оглерде чурттавышаан, кыштың соогунга, чайын дамдыларынга оларның ында шыдажып чурттап олурарын харын-даа кижи кайгаар чүве. Колхозувус удуртукчулары малчыннар аалдарынга ай, чылы-биле барбайн баргылаар. Ажыы-биле чугаалаарга, малчыннарның ажылын, амыдыралын ийиги чергенин айтырыны кылдыр көрүп турар.

Колхозтуң төвүнге делгем, улуг клубту тудуп эгелээнден бээр 4 чыл чедип турар, ооң тудуу мынчага дээр дооступ чадаан. Бир эвес колхоз баштаар чери колхозчуларның культурлуг амыдыралынче сагыш салыр, хемчег алыр чүве болза клуб тудуу дораан-на доосту бээр ийик. Ол ышкаш чунар бажың, культура амыдыралдың тудугларын кыска үениң иштинде тудуп алыры берге эвес. Тудуг материалы ыяш дээрге, колхоз төвүнден 3—4 километр черде кончуг хөй. Тудуг ыяжын сөөртүп чедирер машина-техника колхозта арбын, шевер, шалыпкын бызанчылар четчир. Чүгле «Кызыл тук» колхозтуң удуртукчуларының организакчы, сагыш човаңгыр чоруу четпейн турар чүве-дир ийин.

«Кызыл тук» колхозтуң колхозчуларының шак мындыг дүвүренчиг байдалда турарын Каа-Хем районнуң удуртукчулары билир ирги бе?

С. ЛОПСАҢ,
колхозчу

Чонга аян туткан

Тумат Кара-оол Хуураңпанович бот-тывынгыр уран чүүл болгүмүнүң идепкейлиг киржиичизи. Ол сыгыртыр, ырлаар, шиирге ойнаар талазы-биле элээн талантылыг кижи. Бот-тывынгыр уран чүүлдүң Кызылга болган республика көрүлделеринге улуг чедиишкин-биле каш чыл уламтыр ол киржип келген. Бо чылгы республика көрүлдезинге сыгыртыкаш, база-ла эки түңнелди көргүзүп, ертектиг белектер-биле шаңнатывы. ВЦСПС-тиң удавас Москвага ажыттынар съездизининг киржиичилеринге көргүзөр концертке Тумат Кара-оол барып сыгыртыр.

Шак ол талантылыг аныяк оол Көк-Чыраа көдээ клувунуң чөвүделиниң кежигүнүнге каш удаа улаштыр соңгудуп келген. Чон өртүзүнга культура-массалыг ажылдарны чорударынга бөдү-биле идепкейлиг киржип, ону организастаарынга дузаважып турар. Агитжультбригадаңың кежигүннери-биле кады малчыннарга, хөвүнүң амыл-ишчилеринге каш хөнүктар улаштыр концерт көргүскеш келгилээр. Бо чылдың эгезинден эгелээш, бо хүнге чедир ол 27 концерттерге киржип, 3193 көрүүчүлөрге бараан болган.

Ооң уран чүүлге ынакшылы бичезинден-не эгелээзин. Өвүрде Дус-Дагның дагларынга ол бичезинде хөй кадарып чораажы, хаяларга чаңгыландыр сыгыртып, ырлаптар чораан. Ынчангаш ол үргүлчү-ле сыгыртып чораанындан ам талантылыг сыгытчы апарган.

Тумат Кара-оол Көк-Чыраа ияувунда шии болгүмүн мергежилдиг удуртуп турар. Ол болгүмнүң киржиичилери «Элдэ тамаан», «Офицер болгаш солдат» деп кысна шиирлерни база бүгүдеге сураглыг «Малиновкага болган муда» деп шиирден үзүндүнү чонга солун кылдыр, эки көргүзүп шыдаан. Кара-оол интермедияларны, шоодуглуг чугааларны уран мергежил-биле номчуп күүседип турар.

Ол чүгле бот-тывынгыр уран чүүл болгүмнериниң идепкейлиг киржиичизи эвес, «Улуг-Хая» совхозтуң мурнаичы механизаторларының бирээзин. Часны тарылга үезинде Тумат Кара-оол «ДТ-54» трактор-биле эзирлиг мөрмазын үргүлчү амыр күүседип келген. Эрткен күзүн 480 га черниң тараазын чидириг чонна кестирип амаагаш, эки түңнелдиг болган. Бо чылын ол база 400 амыг га черниң тараазын кестирип амаарын күлээнгеп.

К. УРАНГАЙ.
Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа клувунуң эргелекчизи.

Улам-на күжениишкинниг ажылдаар тургаш

Барыын-Хемчик районда ээн улуг клубтарның бирээзи Шүйда клуб мооң мурнунда чылдарда база бир эки ажылдыг культура одаа болуп турган. Ынчалзаза-даа ол ам мооң мурнунда чылдардагызы дег ажылдавайн турар. Кижи бодаарга харын СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң идеологтуг ажыл талазы-биле чугула доктаал-шиитпирин хүлээп алганда, ону амыдыралга күүседир дээш улам күжениишкинниг, соруктиришкинниг ажылдаар ужурлуг.

Культура-массалыг ажылдар ында чогуур деңнелинге чедир тургустунмаан. Аныяктарның дыштанылга кежээлери, тематиктиг кежээлер болбастаан. Бот-тывынгыр уран чүүл болгүмнериниң ажылы уран чүүлдүң республика көрүлдезинге белеткел үезинде диңмиреп тургаш, көрүлде эрте бээрге шыпшың барган. Ынчангаш бот-тывынгыр уран чүүл болгүмүнүң ажылын шак мындыг кампания хевирлиг чорудар болза, черле кайын боор.

Кино болза чоннуң коммунистиг киржиндилгезинге ээ чугула, улуг рольдуг дээрзин эки билир бис. А бистиң клубта кино үндүрүлгези база-ла багай. Ылангыя чаа киноларбиске келбестээн. Шынында ындыг киноларны Тээля суурнуң чонунга көргүскеш, көдээ клубтарже үндүрбейн, дедир чорудуптар боор чүве-дир. Бистиң колхозтуң төвүнге июль 1-ден 23-ке чедир каш киноларэкеп үндүрген. Олар «Иван Грозный», «Индияның мези» дээн ышкаш эрги киноларболгулаан.

Идеологтуг ажылды чорударынга эки таарымчалыг, делгем улуг клубтуг хиреэзинде, Булуң суурнуң чурттакчылары, ылангыя аныяк өскеннер кежээлерни чалгаарынчыг эрттирип турар.

Ол ышкаш райкүүскомнуң автоклуву болгаш кожуң чоруур киномашиназы биске база келбейн турар. «Мурнакчы» колхозтуң төвүнде клубта культура-массалыг ажылдар чүге багай тургустунгаш, автоклуб, кожуң чоруур кино биске чүге келбестээнил даярын райкүүскомнуң культура килдизининг эргелекчизин эш Г. Донгактан айтырып тур бис.

М. ЧАЙЛАГ-ООЛ.

Автоклуб малчыннарда

Барыын-Хемчик райкүүскомнуң культура килдизиниң автоклуву СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлериниң күүселдези дээш улам-на күжениишкинниг ажылдап киргилкен.

Чоокта чаа ол автоклуб агитжультбригада-биле кады «Тээля» совхозтуң Тура, Дыттыг-Хем чайлагларында сүт-бараан фермаларыга, малчыннарга концерт көргүзүп, лекция, беседа кылып чорааннар. Агитбригаданың киржикчилериниң концерт программазы байлак. Ылаңгыя ажылда бар четпестерни, чалгааларны, арагычыларны сойгалап илереткен кыска жанрның шоодуглуг чугаалдары-биле эң-не байлак болуп, көрүкчүлерниң сонуургалын хайыктырган.

Агитжультбригаданың удуртукчүзү эш Одаң-оол районнуң ажыл-амыдыралында чаа болуушкуннарны, амгы үениң кичээнгейинде турар айтырыгларның дугайын долчу, билдингири-биле чугаалап берип чораан.

Ол ышкаш чугула хереглелдиң барааннарын автоклубка ап чораан, оларга дыка хөй түңнүг барааннарны малчыннарга садыгаан.

Моон соңгаар шак ыңдыл үңүшкүннерни автоклуб үргүлчү кылып, малчыннарга аалдап көөп турарын күзээннер.

Х. САМДАҢЧАП.

12 кижи составтыг

ШАГААН-АРЫГ. (ТЕЛЕФОН-БИЛЕ). «Улуг-Хая» совхозта клуб эргелекчизи Кыргыс Урангайга удурткан 12 кижи составтыг боттывынгыр уран чүүл коллективи эки ажылдап турар. Сөөлгү хүннерде олар Дөң-Теректе совхозтуң сигенчи бригадазынга, Көк-Чыраа салбырның көдээ клувунга, Арыг-Бажы салбырга болгаш Алдыы-Шынаада сүт-бараан фермазынга концерт көргүскүлээн. Эрткен неделяда ол коллектив совхозтуң Хендерге салбырынга чедип, ында Ак-Тал суурнуң чурттакчыларынга, Бай-Талда сигенбригадазынга, Арыг-Ужу деп черде малчыннарга болгаш Бестиг Карада сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилеригеке солун концертерни бараалгаткан.

Совхозта комсомол организациязының хостаттырган секретары Кызыл-оол Сагаан-оолдуң аныяктар ортузунга кижизидилге ажылын эки удуртуп турары бо коллективтиң чедиишкиннеригее улуг ужур-дузалыг болуп турар. Бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң оюн көргүскен черинге-ле, лекция, беседаларны ол база кады кылып келген.

Совхозтуң аныяк механизатору Лида Айыр-оол, огород бригадизында ажылдап турар Өнерлиг, комсомолчу механизатор Тумат Кара-оол болгаш өске-даа аныяктар бо коллективтиң идепкейлиг киржикчилери болуп турар.

Дужут ажаап алышкынының эгелээни-биле холбоштур ол ышкаш совхозтуң сигенчи бригадазында ажыл-ишчилерге оюн көргүзериниң тодаргай планын бо аныяктар база планнап алган. Ам олар совхозтуң Арыг-Бажы салбырының сигенчилеринге чоокку хүннерде концерт көргүзүп чедер дээш чаа программаны белеткеп турар.

СЕМИНАР

Чөөн-Хемчик районнуң кино ажылдакчыларының ийи хочук семинары болуп эрткен. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга күүседир талазы-биле районнуң киномеханиктериниң мурнунда салдыган соруулгаларны бир дугаарында-ла чугаалашкан. Пленумнуң шиитпирин күүседиринге, чоннуң коммунистиг киржизидилгезиниң херээжене боттарының улуг-чаагай салыышкынарын, улуг-хуузун киирерин, улам-на кызымак ажылдаарын семинарның киржикчилери киномеханиктер сеткил-сагыжының ханызындан илередип, хүлээлге ап турганнар.

Семинарның киржикчилери бо чылдың бирги чартыында канчаар ажылдаанының түңнелин база чугаалашкан. Бирги чартык чылда чонга кино көргүзериниң талазы-биле Иймеде болгаш Баян-Талада № 6 кинобригада тиилекти болуп шылгарааш, районнуң кинокоустановкаларының аразында шилчиир кызыл туктуталап алган. Ийиги черни Алдак-Маадырда болгаш Бора-Тайгада киномеханиктерниң № 2 бригадазы алган.

Чамдык киноустановкалар чартык чылдың планын кусетпээн. Моон мурнунда районга болгаш республикага эки ажылдыг деп мактадып, эки түңнелдерни көргүзүп турган Чадаана суму, Чыраа-Бажы киноустановкалар багай ажылдап, планныг онаалгаларын күүсетпейн турары хомудаңчыг.

Киномеханиктерниң № 6 бригадазының бригадири эш Черноусов идеологтуг ажылдың талазы-биле партияның салган соруулгаларын күүседири дээш, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыры дээш ажылдаарын хүлээнген. Эш Черноусов районда база бир мурнакчы ажылдыг киномеханик деп мактадып турар, ол эш Маадыр-оол бригадирээн № 2 бригаданы социалистиг чарышка кыйырган.

О. КЫЗЫЛ,
киномеханик.

МОРАЛЬ ТЕМАЗЫНГА

Ынчаар танцылап болбас

Бистиң аныяктарывыс танцылаарынга ынактар.

Бистиң чуртувуста амгы үениң чараш танцылары — этиктиг болгаш эстетиктиг кижизидилгениң база бир хевири. Ындыг танцылар кижилерниң музыкага хандыкшылын хайныктырып, ээдегир, чараш чиик шимчээшкинерге болгаш ээлдек аажы-чанга чаңчыктырар, эш-өөрүн хүндүлеп, биче сеткилдиг болур чорукка кижизидер, национал культурага ынакшылын ханыладыр.

Бисте ээ-не делгерецгей, дыка хөй, сураглыг, чараш танцылар бар. Аныяктар хостуг кежээлерин аңаа улуг күзел-сонуургал-биле эрттирип турарлар.

Эки организастаттынган танцы кежээлери — кижиниң кадыкшылынга ажыктыг, уран чүүлдүң болгаш эстетиктиг кижизидилгениң массалыг хевири дээрзин утпаза чогуур.

Танцы кежээлерин Чадаана хоорайның аныяктары канчаар эрттирип турарыл? Хоорайның ортузунда, тарымал ыяштары арга-арыгның чаягаар өскен бойдус-чурумалы дег сесерлик бар. Мацаа чайгы кежээни эрттирери—арыг агаар тынып, селгүүстеп, дыштанып алганы ол-дур. Сесерликке кежээниң-не аныяктар чыглып келгеш, ында тургузуп каан верандага танцылап турарлар. Бир-ле дугаарында бо хоорайга келгеннер, ылангыя аныяк оолдар, кыстар кежээ кудумчуга кылаштап чорааш, сесерликте баян үнүн дыңнап каашы, сеткил-сагыжы өөрүп, танцылаар күзел-сөөруу хайныгып келир. Ынчангаш олар верандага чеде бергеш, «кижи ужун кижи ыядыр» дээн ышкаш, хейде-ле ыядып, демги хайныгып чораан сонуургалы чидип, харын-даа хөнүү калы бээр.

Танцылаар дээш келгеннериниң сонуургалы, тура-соруу канчап чиде бергенил? Чамдык аныяктар Барыын чүктен тарап келген багай танцыларже суңдугуп, бисте бар чаа, чараш танцыларны «эрги», «багай» дээриндеп безин этпейн турар-дыр.

Элээн хөй аныяктар ГДР-де Лейпциг хоорайга тывылган «Липси» деп танцыны фокстрот азы оожум танго янзылыг шын эвес ойнап турар. Кандыг-даа утка-шынар чок, чараш эвес «танцы» — чаръэтонну ойнап турарлар база-ла бар. Рок-н-роллду кончуг эки танцылап тур бис деп бодап турарлар хөй. Ынчалза-даа олар «чарльэтонну-даа», «рок-н-роллду-даа» шын ойнап билбес, чүгле ужуру ындыг дээнзиг, сырбаңайндыр «танцылап» турары билдингир.

Танцы эгелээриниң мурнуу чарында, чап-чаа-ла аажы-чаны чаптанчыг, чараш хевир-сынныг, аразында хандыкшылдыг хөөрежип турган аныяк уруг азы оол бистиң үениң хып дээн чалыы назыныңың мөзүүр шынарларын, боттарының арын-нүүрүн болгаш оларны долгандыр турган эш-өөрүн хүндүлеп көөрүн үттупканы ол чүве дег, чараш эвес шимчээшкиннер-биле «танцылааш» туруптар... Ынчан оларны кижи көрүп тура, рок-н-ролл болгаш чарльэтон янзылыг, ол чижектиг багай танцыларны бисте хүлээп көрбейн турарын олар канчап черле билбес болганы ол чоор деп байгай бээр!

Ол танцыларның үтказы бистиң идеологиявыска, аажы-чаңчылывыска шуут удурланышкак.

Чөөн-Хемчик районнуң комсомол комитединиң ажылдакчызы Лидия Калинкина болгаш Культура бажыңының уран чүүл удуртукчузу Антонина Филатова олар үтка-шынар чок танцылар ойнап турарларны соксадыр туржук, хайгааракчылар бооп көрүп турары харааданчыг. Ол ышкаш, сесерликте верандага танцылаар дээннер билет садып алгаш кирип турар. Бир эвес мацаа ёзулуг-ла танцы кежээлерин организастап турар чүве болза, сесердик эвес, парк турган болза, билет садып болгай артык.

Чамдык аныяктар танцыга азырык чедип кээп, танцылап турганнарга шаптыктап, шош-содаа үндүре бээр таварылгалар бар. Июнь 1-де, суббота кежээзинде, сесерликке танцылап турганнарның аразынга АТК-ның слесарьлары Петр Горбуденко, Николай Сулейманов олар азырык чедип келгеш, шош үндүрүп, кем-бурүү чок М. Бичө-оодду эттеп каапнар. Чөрле ынчаш, сесерликке азырык улус ховар эвес чоруур, шош-содаа болу берген турар. Ынчалза-даа бо таңцы болуп турар черге кижи чангыс-даа шагдаа, дружинник азы аныяктардан дежурный турганын көрбес.

Чадаана хоорайда хөй-ниитиниң корум-чурумунуң үрекчилери, хулиганнар бар турда, ында шагдаа органы, улусчу дружинниктер оларныңбиле демиселди кошкаткан. Районнуң шагдаа килдизи (начальниги эш Хунажык) хөй-ниитиниң корум-чурумунуң үрекчилерин, хулиганнарны илередир талазы-биле четпес ажылдап турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле чугула улуг соруулгаларны салган болгай. Чөөн-Хемчик районнуң комсомол комитеди (секретары М. Базыр) Пленумнуң шиитпирлерин күүседир дээш аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң ажылын бедик деңнелге тургузары негеттинип турар. Ол ышкаш, райкүүскомнуң культура килдизи (эргелекчизи эш М. Дамба) ВЛКСМ комитеди-биле кады аныяктарга чараш танцыларны өөредир белгүмнерни организастаары чугула.

К. СУТТУГ-ООЛ.

КҮЗЕЛИВИС ХАНДЫ

Кызылдың театр студиязының бо чылгы доозукчулары «Бальзаминовтуң кадайланыышкыны» деп шиирин тыва дыл кырынга көргүзер дээнин дыңнаааш, Кызыл-Мажалыктың чону Культура бажыңын сыңмарлаштыр тырлы берген.

Шии эгелээриниң мурнунда, аныяк артистериң канчаар ойнаарының дугайында бирээзинге бирээзи удурланышкак янзы-бүрү даап бодаашкынарны көрүкчүлер илередип, маргыжып-даа турганнар.

Кажан көжеге ажыттынары-билек-ле, көрүкчүлериң хайгааралын аныяк артистер апкан. Сыңмарлажып шимээргеп турган кижилериң аразында шимээргенинг чугаалары, башкызы кирип келген сургуулдар дег, шыпшың болу берген. Аныяк артистериң шии ойнааны кижи бүрүзүнүң бодаанындан артык солун болган. Шииниң солунунга көрүкчүлер караанының чажын төгүлдүр каттыржып, сеткилин ханып, дыштанганнар.

Шииниң сөзүн доктаадып алганы болгаш утказының аайы-биле чугаалаарын артист бүрүзү эки өөренип алган. Ол ышкаш чугаанның утказының аайы-биле шимчээшкининиң аразында удурланышкын эскертинмес болган. Ол дээрге артистиң харыысалгалыг белеткенгенин болгаш оларның салымнын көрүкчүлерге илередип турары ол. Ылаңгыя Бальзаминовтуң ролюнда ойнап турар Солун-оол Люндуп болгаш кудажы кадай Красавинаның ролюнда Кара-Сал Кара мергежилдиг ойнаанын улус магадап турган. Солун-оолдуң шиирге ойнаар уран талантызы база-ла көрүкчүлерни магададып, оларның сеткил-сагыжын хайныктырып турар. Ооң черле ёзулуг талантылыг артист, үнүп болур дээрзи бүзүренчиг-дир.

Аныяк артистериң кеттингени болгаш гримни черле эки болган. Ол, назын аайынга дыка дүүшкен болгаш орта хамаарыштыр артистериң темпераментизи эскертинмес кылдыр таарышкан. Ылаңгыя Бальзаминованың ролюнда Роза Чооду назынының аайынга темпераментизин эки ойнаан. Чамдык көрүкчүлер аныяк артистер аразында улгады берген артист кире берген-дир деп-даа турганнар. Шииниң очулгазын А. Лаптаң эки күүсеткен.

Аныяк артистериң ойнап турарында чамдык четпестер база-ла бар. Сценаның каасталгазын чуруукчу С. Ланзы чудукпараапканы хомудаңчыг Ийи-ле көргүзүглүг сценаны оон ушчок артык каастап болур турган. Ылаңгыя аныяк артистериң диплом камгалаар шимзин хайгаарал-биле бодунга өмээриштир эки кылыр турган ийик. Чүге дээрге артистер баштайгы амыдыралынче кирип турар аныяк болганда, олар сцена каасталгазынга улуг иетелде кылырын эскербес ийикле азы дидиимес-даа турганнар боор.

Шииниң көрген көрүкчү бүрүзү хоочун артистериң соон салгаар салымныг кадрлар бар дээрзинге сеткил ханыышкын-биле бүзүреп турар.

Мергежилин улам-на бедидип тургаш, чонумуң үргүлчү күзээр ынак артистери кылдыр эки алдарны чедип алырын аныяк артистерге улуу-биле күзеп каалы.

О. СЕГЛЕҢМЕЙ.

Новосибирск областың Тогучинск будүрүлге эргелелиниң «Совет Россия» колхозунуң Үстүү-Куракск фермазының саанчыларының күш-ажылын болгаш дыштанылгазын эки организастаан. Чайын олар колхоз төвүнден 50 км черде туруп турар. Ферма колхоз төвүнден ырак-даа болза оларның амыдырал-чуртталгазы эки, таарымчалыг байдалда, хостуг шактарын культурлуг эрттирип, ойнап, хөглеп турар.

ЧУРУКТА: көжүп чоруур библиотеканы хөй-ниитичи эгелээшкин-биле эргелекчилеп турар, улуг саанчы, коммунист А. Лужелкова саанчыларга ном берип турары.

Фото С. ВЫСОЦСКИЯНИИ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Саваңны бүрүн ажаап алыр

Республиканың ажыл-агыйларында чыл бүрүде-ле муң-муң тонна тараа саваны ажыглаттынмайн турар. Чүгле эвээш саваң мал аданга салырынга, силоска холуй салырынга ажыглаттынып турар. Мал чемнериниң белеткелининң амгы түлүк үезинде бүгү тараа саваңын чогумчалыг болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаар дээш ажаап алыр ужуглуг бис.

ПЛАН КҮҮСЕТТИВЕР

Барыын-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң девискээри болур Хөнделеңниң Ооргада сигенчилерниң ажыл-ижи эртем эртежик эгелээш, дүшке чедир түлүктээр. Оон дүштеки амданыг чем соонда, орай кежээге дээр база ажыл-ла, ажыл.Ында ийи «Беларусь» тракторларың моторларының даажы үзүк чок. Трактористер С. Дакаа биле К. Бичеоолдуң, оларның машинистери Экероол биле Эрес-оолдуң база бичии-даа чайы чок. Ажыт дырбаажы-биле сиген бөлдүрүп турар К. Калдар-оолдуң ажылы оон-даа бачым. Өзен иштинде хол кадыры-биле сиген кезип турар бөлүк кадарчыларның шалыштарының даажы, оларның бот-боттарының аразында каттырышпышаан чүгаалажып турар шимээни бола дыңналып кээр. Сигенчилериниң бо бригадазында 30 ажыг кижи ажылдап турар.

Мурнуку чылдарда Ооргаңың сигенин кеспейн турган. Бо чылын оон аърга чарыының сигенги терең бооргa бригада ону шилип алган. Ажылдың башталгазы хүннеринде-ле олар 31 га черниң сигенин кескеш, бөлүп алган. Бо бригаданың ажылынга школачылар база дузалажып турар. Өөреникчилериниң иштинден Бенден, Боля, Аңгыр-оол болгаш оске-даа уруглар черге сиген кагбас дээш кызымак болуп турардар.

Совхозтуң Хөнделең салбыры ам 50 ажыг тонна сигенни кескеш, ону кыштагларже соорткен. Алаштың малчыннары Б. Арылдай 8 тонна, М. Монгуш-оол 7 тонна, М. Бегзин-оол 6 тонна, К. Баазан-оол 5 тонна сигенни белеткээн. Салбырда малчын бүрүзү 10—12 тонна сигенни кедер дээш шүдүргү ажылдап турар. Салбыр эргелекчизи М. Бирн-Санаанын ажылгы эки удуртпушаан, сигенчилер оргузунга агитас-массалыг ажылды доктаамал чорудуп турарын демиглээр херек.

Салбырның сигенчилериниң хөй кезии ам удавас Хөнделең-Аксы алаакче кирер. Ажылдың темпизи бо хире шалыпчы чоруп турда, план күүсеттинер дээрзинге чигаиниг турбас.

А. ДОПЧАА.

Сигенчи звенолар

Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозта сиген кезилдези үргулчүлеп турар. Колхозтуң сигенчилери Бегирээ чоок-кавызының сигенин доозупкаш, ам бо хүннерде Баян-Хем, Биче-Баян-Кол, Сушь чоогу ынчаар черлерде сиген кезип киришкен. Бо хүннерге чедир ниитизи-биле ажыл-агыйда 404 тонна эки шынарлыг сиген сараатталынган.

Сигенчи звеноларның аразында мал чемнинің белеткелининң темпизин бедидери дээш калбарган социалистиг чарышка Доөк дең черде эш Б. Чоодуга удурткан звено мурнап турар. Олар бо хүннерге чедир 214 тонна сигенни сараатталп апкан. Баян-Хемде эш Күдерекке удурткан звено 190 хире тонна сигенни сараатталп.

Сигенчилериниң оргузунга агитасмассалыг ажылды чорудары-биле кодээ клубтуң ажылдакчыларын ынаар чоруткан болгаш колхозта партия организациязының турум агитаторларын оларда быжыглаан. Агитаторлар сигенчи звеноларда лекция, беседаларны үргулчу чорудуп турар.

Саваңны эки белеткеп алырга, мыйыстыг болд малга болгаш хойга, чылгыга үнелиг чем болур. Ону чогуур үезинде ажаап албас болза чемиштиг шынары баксырай бээр. Бир килограмм кызыл-тас саваны 0,22 кг чемгеримге единицалыг болгаш 10 грамм хайныычал протеининг. Ол шынардар арбайнының 0,36 болгаш 12, чинге-тараның-ның — 0,41 болгаш 24, суливының — 0,31 болгаш 14, чочак-тараның-ның — 0,23 болгаш 31 бооп турар. Чинге-тараа болгаш сула саваңының чемиштиг шынары чавыс шынарлыг сиген-биле деңнежир болгаш малды оон-биле шуут чемгерим болур. Чочак-тараа саваңының чемиштиг шынары кызыл-тас саваны-биле дөмей болза-даа, ында протеин, кальций болгаш фосфор хөй бооп турар.

Саван белеткéлин тараа, дүжүт ажаап алышкынының төнчүзүнге, күскү чер андырылгазының эгезинге чедир саадатпайн, а ажаап алышкын-биле катай чорудар херек. Чамдык ажыл-агыйларның тараа шөлдеринде саван ол олчаан-на ыяка үр чыткылаар болгаш шынарын чидирип, хөрүнү сайгырадып ажылдаарынга шаптык бооп турар.

Саваннь шөлден арыглаары хөй күш-ажыл негеттинер ажыл болур. Ынчангаш ону механизастаарынче кичээнгей салыры чугула. Саван ажаар машиналарны бүрүн ажылдап тургаш, саваңны мал чемиңге курлавырлап алыр ужуглуг бис.

Кызыл-тас, арбай болгаш чочактараа саваңнарын кукуруза-биле кады силостаарга, оон чемиштиг үнези эки болур. Бистиң республиканың эрте соок дүжер байдалында кукурузаны 80—85 хуу шыктыг турдала ажаап ап эгелей бээр. Ындыг кукурузаны ол хевээр бодун силостаарга шынары бакырааар, ону тырый бастырып турар үеде чемиштиг сүүзүнүң чидирер. Эрте силостап турар кукурузаның ол чемиштиг сүүзүнүң камгалаар төлээде анда кызыл-тас болгаш арбай саваның хөлүүр хөрек. Оон ачызында саваның мал чеминге үнели болгаш кукурузаның чемиштиг сүүзүнү камгалаттынар.

Кукуруза-саван силосту белеткээрде, ону холуурумун хемчээлин барымдаалаза чогуур. Кукуруза-саван холуксаанның шыгын 70—75 хуу болурун чедип алыры чугула. Бир эвес 80 кг кукурузага 15—20 кг саваңны холуур болза, ол силос эки шынарлыг болур дээрзин бүдүрүлге практиказы көргүскен. Гектар санындан 300 центнер дүжүттүг болгаш 85 хуу шыктыг кукурузаның нөгаан массазын силостаарынга 5—6 гектар черниң саваны керек. Ынчангаш гектар кукуруза бүрүзү 5—6 гектар тараа саваның бүдүрүкчүлүг ажыглаар арганы бээр. Саван холуксаалыг кукурузаны силостаарны кукурузаның арыг бодун силостаары-биле бир домей. Саваннь саван силозу кестирер машина-биле азы «ИГК-30» деп хөлүглаар машина-биле үүрмектеп алыр. Кукуруза-биле саваның силостаарда, оларны холуурунуң хемчээлин барымдаалаза чогуур.

1962 чылда республиканың чамдык ажыл-агыйлары кызыл-тас саваны-биле холуксаалыг кукурузаны силостаан турган. Ындыг холуктуг кукурузаның шынары эки болуп турар. «Межегей» совхоз эрткен чылын 800 тонна саваннь кукурузабиле кады силостаап, 1000 ажыг тонна эки шынарлыг силосту белеткээн.

Тараа саваңын кукуруза-биле кады силостаары — мал-чеминге немелде курлавыр ол бооп турар.

В. ВАСИЛЬЕВ.
кодээ ажыл-агый дүржулга станциязының кылдыс эргелекчизи.

Чаа техника-биле

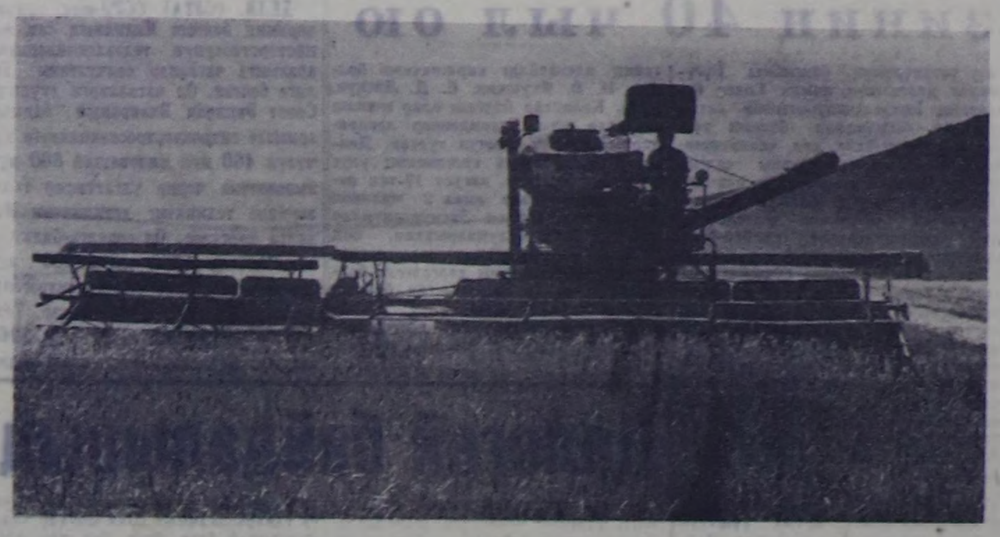

Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында чаа техника кээп турар. Чоокта чаа «Тиилелге» совхоз аңгылап ажаап алырынга хереглээр «ЖВН-10» деп аскылыг ийи жатканы алган. Ол жатказларны боду чоруур «СК-3» комбайнга кожуп алыр. Бедик үнген тараага мыдыг жатказлар ийи талыча кылдыр кестирип болур аргалыг.

ЧУРУКТА: «Тиилелге» совхозтуң комбайнери Виктор Удевиченко үрезин участогунда тарааны тавычалап тур.
Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Малчыннарга

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң баштаар черн малчыннарның культурлуг амыдыралын экижидер талазы-биле улуг кичээнгей салып турар. Хойжуларның өглери моон мурнунда самдар, эрги кидистерлиг турган, а ам үеде бажыңнар тудуп шыдавас хире черде хойжуларның өглериниң кидистерни чаартыр, чаа кидистер-биле хамыырар ажыл чоруттунуп эгелээн.

Кол кыштагларда чуртталга бажыңнарыныи болгаш каналларның тудуу база чоруп эгелээн. Эң ыракы одар— Кызыл-Хаяа узун дурту 22 м, дооразы 10 м чаа хой канзазын тудуп доозкан. Ында бир чурттална бажыңының тудуу доостур чоокшулаан.

К. ОЙДУП-ООЛ.

Боду хайдал

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырында магазин эгелекчизи эш Төтерик бо кодээ садыгга кээп ажылдаа-ла шоолуг үр болбаан.

Ынчаарга бистиң садыгжының ажылдап турары-биле алырга, оон орнунда кадайы, азы дүнмазы өөл туруп алган садыглаан турар. Бистиң суурнуң чурттакчылары оларның мынчаар ажылдап турарынга чүүлдүгүнмейн турар.

Х. КЕНДЕН.

Оларны ажылга чүге албааныл

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Чурттуң дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринге өөренген бедик билигиниг кадрлар бистиң республиканың ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү ажылдарында улам көвүдеп турар. Чаңгыс респотребсоюзтуң системазының талазы-биле ап көөрге безин. оон төп аппарадында кооперативтиң эрги кадрлары-биле чергелештир Москваның Плеханов аттыг улус ажыл-агый институдун дооскан Ооржак Шумбуу, Новосибирскиниң садыг-кооператив институдун дооскан Зоя Иргит, «Найырал» совхозка рабкооп даргазы турган Момбук-оол ышкаш дээди эртемниг аныяк кадрлар хөйүбиле ажылдап турар апарган.

Новосибирскиниң, Иркутскиниң болгаш чурттуң оске-даа улуг-улуг хоорайларының садыг-кооператив техникумнарын дооскан ортумак түскай эртемниг кадрлар райполарда, рабкооптарда болгаш сельполарда база хөйү-биле ажылдап турардар.

Оон-биле кады респотребсоюзтуң баштаар черниң даргазы (эш Будегечиев), кадр килдизиниң (эш Курченко) кадрлар-биле ажылында шыдажыр аргажок улуг четпестернің бары чаңгыс чижектен-не тодаргайыбиле илереп турар. Үш чыл буруңгаар Бай-Тайгага, Бии-Хемге, Улуг-Хемге ортумак школаларны дооскан аныяк уруглар Баай Севек, Мария Дамдын, Кара-кыс Чолдак-оол олар ортумак школа дооскан оске дөрт уруглар-биле кады садыг талазы-биле түскай эртем чедип алыр дээн ниит күзелин илереткеш, респотребсоюзтуң шугуму-биле Алтай крайда Барнаул хоорайже чорупканнар.

Олар анаа барып садыг-кооператив техникумунга кирип алгаш, чеделээ чаңгыс иеиин уруглары ышкаш, найырадлыг өөренип эгелээн. Респотребсоюз ол уругларның амырал хандырылгазының дугайын үтпаан болгаш хуучуларның көрегизинден ай санында-да кижи бүрүзүнге 30 рубльди азы үш чылда 7560 рубльди доктаамал шилчидип келген.

Уруглар техникумнуң нарын чемнер белеткээр салбырынга кызымакай өөренип, теория болгаш практика талазы-биле ханы билиглерни чедип алган. Аъш-чем белеткээриниң технологтары деп түскай аттарны, диплом бижиктерни алганнар. Техникумнуң директору эш Иван Николаевич Александров тыва кыстарның аразында эң-не баштайгы технологтарны үдеп тура. Тыва республикага ниитиниң чемненилге черлериниң шугумунга ажылдавышаан, чонның хандырылгазын экижидер талазыбиле партия болгаш чазактың салган сорулгаларын боттандырар херекке оларның идепкейлиг киржирни күзээн.

Уруглар төрээн республиказынче аъттанып кашп, июль эгезинде Кызылга чедип келгеннер.

— Технологтар кылдыр өөреткен организациявыс бисти түс-түс ажылдарга онаан каан боон чадавас, чечектелип өзүп турар Кызылга-даа, районнарга-даа, будүрүлге черлеринге-даа ажылданар дизе хүлээлгевиети черле күүседириве албан болгай — дижип, олар аразында чугаалажып чораннар.

Бир-де эртен респотребсоюзтуң кадр килдизиниң кабинединче олар чаа ажылдарга кирип ажылдаар айтышкын алыры-биле бүдүрелдиг базып кирипкен. Баштаар черниң даргазының кадр талазы-биле орлакчызы Дмитрий Петрович Курченкога дипломнарын аппарып тудусканнар.

— Силерниң ажылдаар черинер бисте чок-тур. Кызылга, Чадаанага, Кызыл-Мажалыкка, Шагаан-Арыгтада силерниң ажылдаар черлериннерни тыппас мен—дээн, оон сестерни дыңнаап, чап-чаа-ла сургуул доозуп келген уругларның өөрүшкүзү арлы хона берген.

— Кайы, чок бе, дарга?—деп, Чолдак-оол Кара-кыс ылавылаан.

— Не, чок-чок харын, бистиң столовая-ларывыста кадрлар долган—деп, аныяк технолог эртемнит тыва ургларже ширинн кылдыр көргеш, «хостуг силер» деп, ол медеглээн.

Июльдуң 10-13 хүннеринде, чайның уезинде уруглар Курченконуң ажылдаар өрээлинин эжиинге хүнүң-не кээп ээлчег манап хүнзээр тураа-даа, оларның күзели ынчаар хандыртынмаан.

Аныяк уруглар канчаар-да айын тыпшайн барганнар. Олар демги дарганың ажылдаар өрээлинге эң сөөлгү катап чеде берген.

— Үш чыл иштинде бисти өөредириңге чарыгдаан акшаны канчаар деп бодап турар силер, дарга, ол дээрге хуучуларның көрегизиңге болгай? Акша-көрегинни хөй черге ынчаар чарыгдап болур чүве бе, ынчаш?—деп, оларның бирээзи Севек Баай чоргаар айтырган.

— Бистиң акшавыстың күселиби-ле өөренип алган-дыр силер, харын, ажылдаар черлерни боттарыңар тыпкылап алынар — деп база катап ол үзе харылаан.

Ам канчаар, «думчукка тулганда быжаа сугжу» деп, үлегер чугааны уруглар бодай бергеннер. Олар боттары ажыл дилеп эгелээн. Тывага ортумак школага өөренип турган үезинде боттарының школаларының ухурутулга ап турган организациязын — Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозун оларның чамдыктары сакты бергеш,ында хөй чыл дургузунда ажыдап турар эш Болдур-оолга дипломнарын аппарып тудускаан. Ол министерствода байдал мырынай оске. Уругларның өөредилгезин, Барнаулда техникумнуң ажылчорудуугазын ол дораан-на сонуургап эгелээн. Технолог деп түскай эртемни канчап чедип алганын уруглар аңаа тодаргайы-биле сонуургатканнар.

Түскай эртемниг чаа кадрларга өөрүп байырлаанын илереткеш, министр дораан-на дужаал үндүргеп. Ол дужаал-биле Баай Севекти, Чаа-Хөл ортумак школаның, Кара-кыс Чолдак-оолду болгаш Калдар Шыырапты Ак-Туругда уруглар бажыңының домоводство башкыларынга болгаш кижизидикчизинге томуйлагыпаан.

— Кооперативтиң шугуму-биле каш чыл дургузунда түскай эртем билиге өөредип алган кадрларывыс-ны чүге ынчаар тоомча чокка көрүп турар силер?— деп, аштер Будегечиев, Курченко олардан черле айтырыксанчыг-дыр.

Ынчаарга респотребсоюзтуң шугумунда тыва хөрээжен технолог кижи барык чок дизе ол черле частырыг болбас. Ниитизиниң чемненилге черлеринге тыва кадрларның чугула болуп негеттинип турары билдингир. Өөүр райпозунда безин технологтар хамаан чок, түскай эртемни чедип алган чаңгыс-даа повар чок чыгыы болгай. Технологтарны Өөүрже чүге чорудуп болбас турганы?

Иркутскинин, Новосибирьнин садыг-кооператив техникумнарын дооскан болгаш боттарының мергежилдерининң айны-биле кайда-даа ажылдавайн турар Барыын-Хемчиктиң Шүйда Люба Бичии-уруг, «Тээли» совхозта Полина Севек, база Галина Монгуш сугларыны респотребсоюзтуң башкаар черн билир ирги бе? Ындыг аныяк кадрларны оске районнардан оон-даа хөйүү санап болур боор. Оларны респотребсоюз чүге ажылга киирбейн турарыл? Чижээ, Өөүр райпозу товароведтер негээрге, бисте ындыг түскай эртемниглер чок—деп чүге ынчаар харылап турардарыл? Херек кырында кадрларның бары билдингир ышкажыл.

Харын-даа садыг талазы-биле чамдык түскай эртемниглер чедипшеп деп, чыдгак-биле мурнунда самчыгдал кылып чораан кижилерни ажылга катап-катап кииргеш, хуучуларның хөрегизин самчыгдадып турар чорук — ол дээрге, респотребсоюзтуң баштаар черинин кадрлар дугайында айтырыгны чугулалап көрбейн турарының түнелги ол эвеспе?

СЭКП Тыва обкомунуң кылдыс эргелекчизи эш Гореловтуң республика солуннарының арыннарынга чоокта чаа үнген бир чүүлүнде ниитизиниң чемненилге черлеринің 900 ажыг кадрларының аразында чүгле 11 кижи түскай эртемни чедип алганын тодаргай чугаалаан болгай. Ол чөгенчиг санга Барнаул техникумунуң доозукчулары чедя технологтарны немээн болза, эки турган ийик. Ол уруглардың дөртүү ам кайда-даа ажылдавайн турардар.

Ынчангаш кадрларны план бүзүгаар өөредип, оларны түскай мергежилдериниң айны-биле ажылдарга таарыштыр тургузар, ажылга чанчыгып, дадыгарынга дузалаар талазыбиле партия болгаш чазактың айтышкынларын бодунуң ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдуруп, чөп боттандырарын респотребсоюзтуң баштаар черинин удуртукчуларындан шынгыы негээриниң үези ам келген.

М. СУНДУКАЙ.

Боргүңге уруп ал!

Өөүр райозунуң Сөлчүр кодээ магазинининң эргелекчизинге Кыйбан Кызыл дээр аныяк уруг ажылдап эгелээ-ле ам ийи ай ажа берген. Боаразында бодунуң ээлдек эвес, донгун, каржы ажыы-чаңы-биле садып алыкчыларны ол төгендирип турар.

Кандыг-бир бараанның бар-чогун, азы өртээн айтыпкан кижи бирле шаг болганда оон хөректенген үнүн дыннаанынга хомудап чоруур апарган.

Колхозчу С. Монгуш магазинден конфета садып алгаш, ону ооаар саазын айтыргаш, мынаар харыны алган:

— Саазын-биле сени хандырар болбаан мен, боргүннүң иштинге уруп азы хөйлеңинге ораап ал. Райпода чок чүвени будүрүптер мен бе...

Макарон, крупа чижектиг бараанларны чамдык кижилер, ылаңгыя сырак-узак оларлардан келген малчыннар айтыраргa «чок» деп ырыылаш, таныш-көрүштеринге оон берип турар чоруу каш-даа катап илереэн. Чижээ, ырак тайгадан келген малчын О. Семис-оолга үстүнде продуктуларды бербейн, оон соонда суурнуң чурттакчызы М. Бертикке оларны оон садыглап турганын колхозчулар чугаалажып турардар.

Ол садыгны район төвүнден янзыбүрү бараанларны барып алырынче, үнүүшкүнүүр садыгны организастаарынче барык сагыш салбайн турар. Район төвүнден хлебти сөөртүп эккеп бээрге, ону садыгларындан ол база-ла ойталаан.

Садыг ажылынга сонуургалын салбас, чонның хандырылгазын экижидерин бодавас шак мындыг улуургак, донгун садыгжының ол магазинге ажылдаар, ажылдавазының дугайында айтырыгны түрген шиитпирлээрин райпо баштаар черинден колхозчулар негеп турардар.

Х. МОНГУШ.

„Шынның“ материалдарының изи-биле

«Медпункт шөөчалыг» — деп эге-биле бо чылдың август 14-те үнген № 192 (5596) «Шынга» Улуг-Хем районнуң «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында эмнелге пунктузу амылдавастаандан бээр үр болу берген болгаш кандыг-бир аврыг-аржын болу бээрге чөн 40—50 км черлерже — Чаа-Хөлче, Шагаан-Арыгже чоруур умурга таварышп турар дугайында ол совхозтуң ажылчыны Д. Шынаралтың база «Найырал» совхозтуң төвү Чаа-Хөл суурда парикмахерскаяның эжиинден улуг шөөча ыраастаан дугайында Т. Монгуштуң бижээн материалдары парлаттынган.

Бистиң чоруткан бижиивиске Улуг-Хем райүүскомунуң даргазы эш В. Чимдан дараазында харыыны редакциязже чоруткан.

— Районда эмчилериниң ам-даа чедиишпезинден Ак-Туругнуң эмнелге пунктузу кезек үениң иштинде ажылдавайн турганы шын. Ам ында Кызылдың медицина училищезиниң практикантылары ажылдай бергеннер. База ол ышкаш Чаа-Хөл суурнуң парикмахерскаязы элээн үеде дуглаглыг турган, а ам рабкооптуң шугуму-биле ол ажылдап эгелээн.

Башкы—кажан-даа кижизидикчи

Чаа өөредилге чылы чоокшулап орар. Чаа өөредилге чылынга белеткенип, башкылар СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң документилерин катап-катап чоомчуп турдарлар. Ол Пленумга идеология ажылының эң чугула айтырыглары чугаалашкан, ажылчы чоннарның, ылаңгыя аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң оон ыдайгы оруктарының дугайында чугаалашкан.

Идейлиг чазыглар дээш чогаадыкчы интеллигенциянның чамдык төлээлекчилерин Пленумга шугумчүлээни бистерге, башкыларга, шынгыы сагындырыг бооп дыңналган үүве. Шак ындыг шүлүкчүлер, чуруукчулар, смульторлар, кино ажылдакчылары хөй эвес-даа дижик, ынчанмыже олар шупту аныяк үезинде бышкан билигниң аттестаттарын алганнар болгай. Ындыг болганда, оларны бистиң школавыс шын кижизидип шыдаваны ол ышкажыл. Ам безин кижизидип турары уругларны үүл амыдыралга белеткеп тура, чамдык башкылар аныяк кижилер ниити билиглерни чедип алган турарынче колдады сагыш салып турардар. Кижизидилге ажылын ындыг башкылар кандыг-ла бир ийиги чергенин айтырыы кылдыр санап, чазыг кылып турардар.

Харын өөредип турарының үезинде **киминиң бүгү боду хевирлеттинер болгай.** Эки тургустунган өөредилге безин коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүн негелделеринге дүүштүр уругларга сеткил сагыштын эки шынарларын кижизидерин четче магадылавайн турар.

Улус өөредилгезиниң чамдык ажылдакчыларының школаның сөөрүглазын түгле өөредилге-биле кызыгаарлаксаар, өөредилгенин болгаш кижизидилгенин чангыс аай ханы тудуш чорудулгазын хоора тыртыксаар ораалдажышкыннарын СЭКП ТК-ниң Пленуму чөптүг бүрүү шапкан. Мында В. И. Ленинниң мындыг чагыын канчап черле сактып келбес үүвел: **«Амгы үе аныяктарны кижизидериниң, өөредириниң, өөренип алырының бүгү херээ оларга коммунистиг моральды кижизидери болган турары чугула»**

Бир эвес уруглар чүнү «эки» чүнү «багай» дээрин түгле сөс кырынга шингээдип алганнар болза, ол четпес. Боттарының хүн бүрүдеги ажыл-чорудулгазында бедик моральдыг принциптерин удуртулга болдурган турарынче уругларның үүткүүрүн чедип алыры чугула. Уругларны социалистиг ниити чуртталганың чижек-нормаларын сагыырынга өөредири, өөрүнүн коллективи-биле болгаш улуг кижилер-биле шын харылаза-хөлбазыны тударынга дузалаары, хөй-ниити ажылынче хаара тудары, даанңдырган ажыл-херекти ак-сеткилдиг күүсеткен турарын хайгаараары, күш-ажылга ынакшылды кижизидери ынчангаш эргежок чугула. Шынап-ла, бо бүтүдең кижизидилгенин херээ тургустунар болгай.

Аңаа-ла өөредириндең кижизидери канчап-даа берге болуру чугаажок. Пионер, комсомол организацияларының болгаш бистиң совет боттуг үүлүвүстүң чаагай салдарынга идегээш чамдык башкылар бодунуң ажылының кижизидикчи талазынче болганчок-ла чогуур кичээнгей салбайн баарлар. Ада-иелер уругларының кижизидилгезинде четпес үүлдерни школа эскерип, элип каапгарынга идегеп олуруптары база-ла ховар эвес. Бо бүгүнүн түнелинде, хомуданчыг үүлдер болуп турар. Чамдыкта эң эки дээнивис безин өөреникчилер үүгле думчук боралап, үүгле бодунун-па дугайын сактыр, быжыг тура-сорук чок болгулаар фактыларны оон эскээр чүнүн-биле тайылбырлаарыл ынчаш.

Бистиң школаның бүгү башкылар коллективин хөлзедип, ханы бодандырыпкан таварылганыг дугайын чугаалаксаам кээр-дир. Доозукчу класстарның эң эки өөреникчилериниң аразынга башкыларның талазындан кандыг-даа дадаглазаа-сезиглел ап көрбээн бир оол турган үүве. Ынчаарга бир катап оон адазы комсомолга киирер дугайында ол үүге билдиришкин бербейн турарын сонуургаан турду. «Ол дугайын «үштүлер» бодазыннар» — деп, оглу туразында харылаан. Ол оол школаны медальдыг доозар сорулганы салып алган, ынчангаш хөй-ниитиниң ажыл-херектеринче үе-шак чарыгдаар хөөнү чок болган ышкажыл.

Шак ындыг уругларга таваржырывыс ховар-ла харын. Ынчанмыже олар бар-дыр. Ол дээрге школаның-даа, өг-бүленин-даа буруузу ышкажыл. Уруглар багай бооп төрүттүнместер. Ынчанмыже оларның бир-ле четпезин эскербейн арттиривидин, а кол-ла үүл өөреникчиниң школага киирер дугайын системнит чорударынче сагыш салбайн баар бис. Моон түнелинде ам-даа эки кижизидикчи ужуглуг кижи амыдыралга кирер-дир.

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаан чорук кижизидилге ажылын сайзырангайжыдарынга эгээртинмес аргаларны ажыдып берген бистиң хүннеривисте ындыг үүлдериң бооп турарынга өршээл чок. Өөреникчилериниң ниитилелге ажыктыг, будүрүкчү күш-ажылы оларның кижизидилгезинин күүлүг чепсээ апарган. Шынап-ла, күш-ажыл чорудулгазының үезинде коллективчи, ниитилелдиң мурнунга харысалгалыг болуру, ниитиниң ажыл-херээнче бодунуң салыышкынын киирериче үүткүлдүү ышкаш шак ындыг безик моральдыг шынарлар уруларга чедимишкиниг хевирлеттинер.

Социалистиг ниитилелге уругларны кижизидип тура, келир үедеги кижиниң бүткүр бодун «төлевилээр» херек — деп, А. С. Макаренко бижээн. А ол сорулганы шын шиитпирлээр телээде, бирги ээлчегде кижизидилгениң бүгү аргаларының болгаш мергежилдериниң бүгү байлаан шингээдип алыр херек. Кижизидип билир чорук дораан-на чедип алдынмас, кижизидиринге өөренип алыр херек. Ынчанмыже келир үениң башкыларын белеткеп турганы шын безин, бистер ол дугайын уттуп турар бис. Башкы институттарының студентилерин кижизидиринің уран аргазынга кошкак өөредип турарын чажырган херээ чүл ынчаш. Келир үениң башкыларынга лекциялар болгаш семинар кичээлдер кижизидикчиге эргежок чугула билиглерни болгаш чанчыдарны кончуг эвээшти бээр кылдыр тургустунуп турар. Кижизидилге ажылынга көрүүнген эвээш шактыг практикага сургуулдар кайы-бир үүлге ылап шиитпирлээрин өөренип алтар дээрзинге бүзүрээри берге.

Чоокта чаа бистиң школага аныяк башкы келген. Баштайгы-ла кичээлге ол башкы ээдерей берип, ону тоор кылдыр өөреникчилерни угаадырын ол билбес болган.

Ол аныяк башкыга башкылар коллективи ам-даа үр үеде дузалажыр дээрин билдингир. Кижизидикчинин уран иевгей шингээдип алгыжеге дээр ол башкы эвээш эвес чазыглары кылын, сагыш-сеткилдин эвээш эвес хөлзээникиниерин эрттер апаар.

Ынчаарга башкылаар ажылдың талазы-биле дүржулгалыг, а кижизидилгениң аргаларын четче эвес шингээдип алган башкыларга кыя дуза чедирер үүвел? Эге класстар башкылары-биле базы түс-түс эртемнер башкының турар башкылар-биле методистер ажылдап турар. Ангы-ангы эртемнерге уругларны өөредириниң эң эки дүржулгазын үргулчу түннеп көрүп-ле турай. Ажык кичээлдерни, методистер төвүлел хуралдарны эрттирип, делгеренгей үүлдерни, дузалал материалдарны парлап үндүүп-ле турар.

А ол-ла башкы класс удуртукчузунуң дөрт хүлээлгелерин күүседир апаранда, чүнү кылыр үүвел? РСФСР-ниң педагогика эртемнериниң Академиязының сүмелээни кижизидилге ажылының программазы бистиң ажыл-хемчегларинің кижизидикчи дузазын барык орта бодавайн турар болгай. Ажыл эрттерни билбези эвээш эвес бергелер башкыларга таварышкылаар.

Ам чамдык оолдар, кыстарның үүвенің үүгле даштыкы янзы-хевиринче-ле хандыкшып, баштарын кижи кайгаар үш-үдүрүм хевирлерге таартып, кандыг-даа кодан ашкан идиктер сонуургап турары бистерни, улуг кижилерни хөлзедип турар болгай. Ол-да бүгү үүлдер болза чамдык оолдар, кыстар чогум кандыг үүве чараш, эвил дээрзин билбезиниң дугайын хереченлеп турар-дыр. Чараш үүвени эки билиш алыры, толептиг сагыыга-чүрүмүг болуру — ол дээрге кижизидилгениң чугула кол кезээ болгай. Ол ажылды чогум канчаар чорударын башкы бүрүзү билбейн турар. Кижизидикчите, черле ынчаш, чеже-чеже нарын айтырыглар тургустунуп келбес боор дээрид аан! Кижизидикчите дузалаар херек, ол дузаларга доктаамал, бодалдыг, ыяап шынгыы дузалаар херек.

РСФСР-ниң Эртемнер Академиязы өөредилгениң болгаш коммунистиг кижизидилгезиниң эң чугула айтырыгларын улам ханы ажылдап кыяр, кижи бүрүзүнүң өөүр-хевирин кижизидериниң идегелдиг аргалары-биле болгаш мергежилдери-биле башкыларны чепсегээр үе келген. СЭКП ТК-ның Пленумунуң шиитпирлериниде **педагогика эртемниң шынгыы хемчээлиниң дорт айтыкан.** Бистиң эртемденнеривис башкыларның болгаш школаларның, ада-иелериниң мурнунга чеже үениң иштинде өөрилиг бооп келир үүвел? Кижизидилге айтырыгларының материалдар дугайында парлаага арыннарынга хөй-хөй болуру күзелчиг-дир.

Чаңгыс чүүлде маргылдаа черле чок: **башкы киминдизиге ажылын чедир үнелеевейн барып болбас умурлуг.** Совет башкы кайы хире улуг, бедик бүзүреле идегеткен дээрзин партия бистерге база катап сагындырган. **Башкы болза улустуң культуразын кодурери дээш партияның дөмисселиниге идегелдиг чалгынгыш, чаа киминии кижизидеринге партияның эң чоок дузалакчызы болурун** Пленумунуң шиитпирлериниде демдеглээн. Ынчаш-гаш башкының эт-аддарын бүгү тала-биле кодурер херек, ада-иелер боттары болгаш хөй-ниити организациялар башкының сес-домаан, оон арга-сүмезин хүндүлел-биле, кичээнгейлиг дыңнаарын база чедип алыр херек.

Коммунизмни чүгле тудуп тургузар эвес, харын коммунизм үезинге чурттаар аныяк салгакчыларны харын школа, башкылар бирги ээлчегде кижизидип өстүрер хүлээлгелиг.

Бо сорулганы ниити күштерни — школа, өг-бүле хөй-ниити күштерин ажыглап тургаш, ам чедишкинниг шиитпирлеп шыдаар бис.

Г. ПАНФИЛОВА,
Педагогика эртемниң кандидады, Москваның № 16 түскай школазының директору.

Баштайгы Бүгү-эвилел делгелгезиниң 40 чыл ою

Москвада Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезинге чораан миллион-миллион көрүкчүдериниң иштинден чамдык кижилер 40 чылдың мурнунда, 1923 чылдың август 19-та Бүгү-эвилелдиң баштайгы делгелгезиниң дугайын билир боор. Ол хүн Москва хемниң эриинге 10 муң ажыг кижи чыылган. Ам шында Культураның болгаш дыштанылганың М. Горький аттыг төп парыгы тургустунган. Эм дазырга делгелге хоорайжыгаш павильонларының ансамблин тургузар дээш тудугжулар хөй күженишкиннерни үндүрген.

Владимир Ильич Ленин аарыг болган ужурунда делгелгениң ажыдыышкынынга киржип шыдавайн барган. Ынчалза-даа сөөлүүредир, октябрь 19-та, Владимир Ильич Горкилерден Москвага чедип келгеш, делгелгеге чораан. В. И. Ленинниң бижээни болза: «Делгелгени кончуг улуу-биле үнелеп көрүп тур мен; бүгү организациялар делгелгеге бүрүн деткимчени көргүзер дээрзинге бүзүредим. Эң дээре чедишкинни сагыш-сеткилдиң ханызындан күзел тур мен».

Совет көдээниң баштайгы чедишкиннериниң бүгү улусчу көрүлзези болур көдээ ажыл-агый делгелгезин тургузар дугайында бодал Советтерниң IX съездизинге тыптып келген болгаш оон дараазында бо айтырыгны X съездиге чугаалажып көрген. Партияның Төп Комитеди делгелгениң аажок улуг ужур-дузазын үнелеп көрген болгаш ону организастаар талазы-биле бүгү ажылды баштаан. Делгелгениң белеткелинге удуртулганы Бүгү-эвилелдиң Төп Күүсекчи Комитединиң чанында М. И. Калининге баштаткан көдээ ажыл-агый комиссиязы база боттандырып турган.

Көдээ ажыл-агый болгаш ус-тыныш үлетпүрүнүң баштайгы Бүгү-эвилел делгелгези аныяк Совет күрүнеңиң көдээ ажыл-агыйын катап тургузар, быжыглаар болгаш хөгжүдер талазы-биле көл чедишкиннерин көргүзер сорулганы салган турган. Ленинчи кооператив планны, ажылчын аңгының болгаш тараачыннарының эвилелин делгелгениң бүгү делгимдиринге калбаа-биле илередип көргүскен турган.

Делгелгеге чаа көдээ суурнуң салбыры турган. Тамбов губерниянның Борисоглебск районунуң «Дача» деп үлегериг көдээ ажыл-агый коммуназын ол салбырга көргүскен. Коммунарларга столовая, уруглар сады, ломчулга чери, чунар бажың болгаш хеп чуур чер бар турган. Мал кажаазынга баштайгы механизацияны ажыглаарын боттандырган: сут дамчыдылгазын, аскылыг орукту дерип кылган.

Тараачыннарның күш-ажылының механизациязының артык күштүүн делгелге пропагандалап турган. Делгелгеге ийзы-бүрү көдээ ажыл-агый машиналарын болгаш ада-чурт бүдүрүлгезиниң баштайгы трактордарын көргүскен. Көдээни электрижидеринің аажок улуг аргаларын эңне баштай база көргүскен. Делгелгенің девискээзинге улуг эвес кашы электростанцияларын тургускан, чаа көдээниң бүгү салбырын бүрүн электрижиткен турган. Көдээ ажыл-агыйга электрини ажыглаарын Совет эрге-чагырга кайы хире үнелеп көрүп турарын тараачыннар тодаргай бүзүреп көрген.

Эртемниң болгаш практиканың дем каттыштырылгазын делгелгеге калбаа-биле пропагандалаан. Кол павильонга дыка хөй мичуринчи делгимдерни делгеп көргүскен болгаш олар көрүкчүлерни магадаткан. И. В. Мичурин боду база-да делгелгенинг идепкейлиг киржиччизи болган. И. В. Якушкин, Е. Д. Лискун, А. А. Калантар болгаш олар шинаа өске-даа улуг эртемденнер лекцияларны үргүлчү номчуп турган. Делгелгенинг ажылдап келгенинин улуг эвес хуусаазында, август 19-тан октябрь 21-ге чедир анаа 2 миллион ажыг кижи чораан. Экскурсиялыг чурттуң бүгү булуңнарындан, оон-оң ырак черлеринден делгелгеге кээп турган. 1923 чылдың делгелгези болза, 1959 чылда ажыттынган болгаш доктаамал ажылдаар Улус ажыл-агый чедишкиннериниң делгелгезиниң баштайгы үлегер-чижээ болган. (СЭТА).

ИНДИЯГА СОВЕТ ДУЗАЛАМЧЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). ССРЭ-ниң алчам черинин болган Индияның сан министерстволууның геологиялекчилериниң араазынга чагаалар солчулганы Делиге болган. Ол чагаалдарга үүшүтүр Совет Эвилели Бхакраның барын эриинде гидроэлектростанцияның күчүзүн 480 муң киловаттан 600 муң киловаттка чедир улгаттырар талазы-биле техниктиг деткимчени Индияга көргүзер. Ол сорулга-биле Совет Эвилели 1965 чылга 120 муң киловатт күчүлүг бешки гидрогенераторну Индияга чедирип бээр. Техниктиг деткимчени көргүзериң 1961 чылдың февраль 21-де совет-индий дугуржулгага көрдүнген чаазынын күсели-биле чорудар.

Бхакраның барын эриинде ГЭС-тин тудуу калбарган. Ону ампы совет дериите-биле дерээн турар. 120 муң киловатт күчүлүг баштайгы гидроагрегатка хереглээр дериите каш ай болгаш аңаа кээп эгелээр.

Совет түскай артемниглер ГЭС-тин тудуунун, оон дериин эптеп тургузар болгаш ажыглалга киирер талазы-биле дузаламчыны Индияга көргүзер. Ол ГЭС Пенджаб болгаш Раджастан штаттарының үлетшүр бүдүрүлгелерин, хоорайларын, суурларын, а ол ышкаш Делини электроэнергия-биле хандырар.

Шуганың Сизид кишилагында даг чурттуг Саидалидод Саидмирзоев чурттап турар. Ол 125 харлыг. Ол ирей күзүн чажыл тарыыр кызыл-тасты өстүрүп-үндүрген дүржулгачы-селекционер болуп Памирде алдарлаган. Ол кызыл-тасты улус «бобило» деп адап турар (шугаан дылдан очулдурарга, «ирейниң кызыл-тазы» дээн.) Ол кызыл-тас кызыын соокка алыспас, чайыы — каңдавас, даглыг черниң агаар-бойдузунуң кадыг-дошкун байдалдарынга чаагай дүжүттү берип турар.

Бистин хүннеривисте ол кызыл-тасты далай деңгелиинден 1500-тен 3300 метр чедир бедикте туруп турар Памирниң барык-ла бүгү колхозтарында тарыл өстүрүп турар. Гектар черден оон ортумак дүжүдү — 150-180 пуд. Үк кызыл-тас суггаттыг болгаш суггат чокдаа черлерге эки үнер.

Ам Саидалидод Саидмирзоев дыштанылгада. «Ватан» колхоз аңаа пенсиямы төлеп турар.

ЧУРУКТА: улусчу селекционер Саидалидод Саидмирзоев биле «Ватан» колхозтуң парторганизация секретары Гулямад Маёнов дуржулга шөлүнде. СЭТА-ның фотохрониказы.

Делегей байдалының допчулалы

Агаарга, космоска болгаш сут иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында Керээге ат салганындан бээр шоолуг үр эвес үе эрткен болзажок, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыының политиказының чаа тилелгези болур ол. Керээниң канчаар-даа аажок улуг ужурдузазы тодаргай апарган болгаш тайбың дээш, чепсегленнишкинни дүжүрер дээш демиселди улам калбарыышга удур күштериниң тактиказы база тодаргай апарган.

Керээниң талазы-биле кылза чогуур бир дугаар түннел чүл дээрге, үш кавыга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында Керээни бүгү кижи төрелгетен чүүлдүт деп көрүп турар болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкыга удур кижилер ону тоол көрбейн баар аргажок боол турарлар. Боннуң дайынзырак политиказы билдингир болгай, ынчалза-даа Германияның Федеративтиг Республиказының чазаа ук Керээге каттышканының дугайында бодунуң медеглелин кылган. Ол базымны Боня чазак АКШ-тың Күрүне секретары Раскиның чагыг-сургаалының чылдагааны-биле эвес, а Барыын Германияның хөй-ниитизиниң негелдези-биле кылган деп чамдык солуннарның бижин турары кончуг шын.

Бо талазы-биле Американың чамдык «калчаараан» кижилери дыка эпчок байдалга таварышканнар. Чүл дээрге, президент болуксап турар сенатор Голдуотер соңгукчуларның бадылаашкының алыксааш, ук Керээге удурланыр аргажок болган. Улустар аразының дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынга көңгүс удур Нельсон Рокфеллер мынча деп медеглээн: «чамдык шенелделерни хоруглаар турар ук Керээ болза чүс-чүс миллион кижилерниң тайбың туруп болур-дур деп идегелиниң болгаш тайбынче күзел-чүткүлүүн демдээ апарган».

Рокфеллер ийикпе азы Боннуң эргече-чагырга туткан кижилери ышкаш ындыг кижилер ук Керээни ылап-ла сеткилининг ханызындан деткип турар бе азы ындыг эвес бе дээрзинге бис чигзинип болур бис. Ынчалзажок хамык ужур чүдел дээрге, бүгү делегейде чүс-чүс миллион бөдүүн кижилер эң-не калчаа дээн империалистерге тайбың кожа-хелбээ догуннаашкының политиказын албадап болурунда болгаш херек кырында албадап-даа турарында-дыр.

Моон база бир түннел үнүп кээр: Москвага ат салган Керээ болза, чижээлээрге, кыдат удуртукчуларның бадыткаар деп ораллажып турары ышкаш, империализмниң дайынзырак чоруунуң талазы-биле улустарның серемчилелин бичии-даа «кудулаптайн» турар. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкының политиказының чедишкини болур Москва Керээзи улустарның серемчилелин кудуладыр хамаанчок, харын тайбың дээш, термоядролуг дайынны болдурбас дээш моон соңгаар-даа улам шыңгыы демисежир талазы-биле тайбыңга ынак бүгү-ле күштерни кыйгырып, хей-аът киирип турар. Чүге дээрге, үш кавыга ядролуг шенелделерни хоруглаар дугайында керээ болза чепсегленнишкинни эңдере бүдүрүп үндүрерин хоругдавайн турар болгаш дайынның дайылын бүрүн узуткавайн турар дээрзин бүгү делегейниң улустары эки билир. Ынчангаш бо талазы-биле моон соңгаар-даа шыңгыы базымнарны кылыры эргежок чугула.

Москвага ат салган Керээге удур чүве чугаалап турар күштер канчаардаа аажок улуг чаасказаңзыраашкынга таварышканнар. Шак ынчаар чаасказаңзырай бээр боор бис деп олар бодавааннар. Кыдаттың суртаалчылары үүнү-даа чугаалап, кандыг-даа хоозун революшчу сөстер эдип турза, бүгү кижи төрелгетенниң мурнунга олар де Голль деп генералдың болгаш «калчаараан» чамдык америк дайынзырактарның лагеринин талазында ораанны болганнар.

Де Голль-даа, кыдат-даа удуртукчулар: «чок болза дөтерезин хоруглаар, чок болза чүнү-даа хоруглавас керек» деп чайгыс лозунгуут боол турарлар. Де Голль биле кыдат удуртукчуларның илгалдыг чүвези болза, де Голль Францияның ядролуг чепсектиг болдурун ажыы-биле суртаалдап, а кыдат удуртукчулар боттарының ядролуг чепсектиг болуксаар чоруун меге-хоозун марксизчи чугаалар-биле холуп алгаш, чорудуп турарында-дыр. Ынчаарга ол ийининг ылгалыр чүвезин чок: ол ийи негелдениң утказы — чүнү-даа барымдаалавайн, термоядролуг дайынның айылынлаа тоовайн, боттарының кызыы национал сорулгаларын чедип алыр дээн болаал-дыр.

Сөөлгү үеде совет болгаш Даштыкы-даа парлалга барыын лагерьде чөрүлдээлериниң дугайында дыка хөй чүүлдерни бижип келген болгай. Ынчаарга Москвага чарган Керээ ол талазы-биле кандыг-кандыг чаа чүүлдерни киргенил? Барыын лагерьде чөрүлдээлер, НАТО-нуң бодунуң иштинде күштериниң деңзигүүрү ам улам тодаргай апарган деп шуут чугаалап болур.

Францияның чаасказаң болу бергеи — францыз парлалганың улуг темазы боол турар. Де Голль болза «барыын лагерьде чаасказаңзыртай кижи апарган» деп «Эко» солун бижээн. «Францияның Европада чаасказаң калганы таан айылдыг апарган. Москва Керээзинге ат салбаан. барыын талакының чара чаңгыс улуг күрүнеэн, ниити рынокчуң кара чаңгыс күрүнези болза Франция болган»—деп «Орор» солун бижээн.

Францияның чаасказаңзырап турарының дугайын «Орор» дээн ышкаш шак ындыг каргыс, бүржуаз солуннар безин бижин турарын бодап көөрге, ол солуннарның айылынлаын турар чүвези тайбың дээш бүгү делегей шимчээшкиннеринден француз чаватын оспаксырап турары эвес, а соңгуатлантиканың блогундан Францияның үүдүр кыстырып турары болуур-дур.

Москва Керээзинге каттыжып турарының дугайында Германияның Федеративтиг Республиказының чазаазының канчаар көргенин даштыкы парлалга аажок сонуургап турар. Барыын-герман «Рейнише пост» солунуң бижээни-биле алырга, Бонн болза ук Керээге «ийи караанның чажын саалалыр төп турган» каттышкан. «Угаазылалдыг кижи бүрүзүнге эң-не эгезинде-ле билдингир турган чүүл, тодаргайларга Москва Керээзинге каттышпайн баар арга чок дээрзи ам Боннуң эң-не сөөлгү политиказынга безин билдингир апарган» деп Барыын Германияның «Генераль Ангелгер» деп база бир солуну бижээн. Германияның чазаа Федеративтиг Республиказының ударлыкчыларының ишкинде Москва Керээзинге ат салбаан барыын талакының чара чаңгыс күрүнези болза, Германияның Федеративтиг Республиказының ударлыкчылары Москва Керээзинге ат салбаан. Ынчангаш шак ындыг «дүжүттүү» рекордчу чоруукка кайган болур бис Спартакиаданың түңнел маргылдааларында совет спортсменнер 379 республиканчы рекордарны чаарткан. Штангистер делегейниң дөрт рекордтарын болгаш бүгү эвилелдиң сес рекордтарын тургускан, беш кижи ок-биле адарыынын, бир кижи — стендалыг адрышкынның мастерлери болган, чиик атлеттер бодунуң активинге ССРЭ-ниң ийи рекордун киирип бижиттеп, а эштикчилер европейжи ийи рекордтарны болгаш бүгү эвилелдиң 14 рекордтарын ашкан. Магалыг-ла түңнел-дир! Ынчаарга Спартакиада кайы хире хөй чаа аттарны «ажыттаан» дээр!

Спартакиаданың программазынга спорттуң чээрби үш хевирлери кирип турган. Спортсменнер «Москвадан эгелээш эң-не ырак-узак кыдыг булуңнарга чедир» маргылдажып турган. Кайнаар барза экил деп шилдерге кылыры спорттуң сонуургакчыларына берге турган. Ынчалза-даа Москва калбак болгаш кайгамчык янзы-бүрү программаны хандырган: ол эң улуг спортчу хоорайларның бирээзи болу бергеи.

...Партияның болгаш чазактың удуртукчулары, хөй санныг москвачылар болгаш даштыкы аалчылар мырыңай чоокта чаа-ла Спартакиаданың байырлыг ажыдыышкынынга чыглып келген турган болгай. Ынчаарга августуң 17-де, таптыг-ла бир неделя эрткенде, В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң индирлерин кижилер долдур олурупкан. Спортчу чалыылар бодунуң чонунга сөөлгү рапортун бээр дээш, Спартакиаданың түңнелдериниң дугайын, оон ажыдыышкынарыныңг болгаш ынаныштарының дуғайын дыңнадыр дээш чедип келген. Спартакиада совет спортка чүгле экзамен болган эвес, аныяк атлеттерге улуг спортче чүгле эжик болган эвес, харын-даа Токиога болур олимпий оюннарының мурнунда бистиң эң-не күштүглеривистиң көрүлдези болган.

Допчузу-биле мынчаар чугаалап болур: ол экзамен дужааттынган, көрүлде чедишкиниг эрткен. Москва биле Ленинград ышкаш, бүгү-ле республикалар алдарлыы-биле белеткенген.

Спартакиадага командалар демиселиниң түңнелдери мындыг: 1. Москва—572,5; 2. Украина —566; 3. РСФСР—544,5; 4. Ленинград—476,6; 5. Грузия—439; 6. Белоруссия—382,5; 7. Литва—324; 8. Эстония—321; 9. Азербайджан — 318; 10. Латвия — 303; 11. Узбекистан—301; 12. Казахстан—263; 13. Армения — 239; 14. Молдавия—205; 15. Киргизия—185; 16. Таджикистан—136; 17. Туркмения —115 санныглыг болган.

(СЭТА).

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

БАЗА БИР БАЗЫМ

ЛОНДОН. (СЭТА). Космосту тайбың шингээдип алыр талазы-биле совет болгаш америк эртемденнериниң кады ажылдажылгазының дугайында дугуржулганы чарганынга «Дейли экспресс» солун байыр чедирип турар. Чөөн биле Барыын таланың аразынга харылааларда дүшкүүрлүг чоруукту чавырылдырарынче база бир базымны Америка биле Россия кылган деп, ол солун бижээн.

Чөөн биле Барыын таланың аразында харылаазыларны экижидеринге депшилгезинге бурунгаар шимчээшкинин девээр арттырарының эргежок чугулазының дугайын «Таймс» солун редакциязы чүүлүнге бижээн.

Шпионнарны шиитткен

ГАВАНА. (СЭТА). Лас-Вильяс мөжүнүң революстуг трибуналы АКШ-тың төп разведка эргелелиниң үш агентилерин шаажылап өлүрери-биле шиитткен. Каттышкан Штаттарда үрегдекчилер-хоралакчылар өөредип турар школаларның бирээзинге түскай белеткелди эрткен ол шпионнарны төп разведка эргелелиниң судносу-биле Лас-Вильяс мөжүнүң эриизин чоогунда бичии ортулукче обтаан турган. Бо ортулуктан Кубаның эриинче олар чорупкан. Аңаа дүжүрүүнүп турган үезинде шпионнарны тудуп хоруглаан.

Кажан индонезий улустуң иштики хереглеринге империалистиг чамдык күрүнелер холгаарлап, ыйнышкынны кылып турган үезинде, сепаратистерге болгаш хоралакчы чорукка удур демисежип турган үеви-ште, совет улус социалистиг өске-даа чурттарның улустары-биле болгаш бүгү делегейнин тайбынга ынакшылдыг кижилери-биле кады мораль талазы-биле деткимчени биске көргүскен. Барыын Ирианны хостаар дээш демиселге Совет Эвилелинин чаза болгаш улуг социалистиг өске-даа чурттар-биле болгаш бүгү дешшилгелиг кижи төрелгетен-биле кады аажок улуг салыышкынны киирген.

Индонезий улус Совет Эвилелинин болгаш Индонезияның улустарының аразында найыралды быжыглаар дээш доктаамал демисежир деп, Судибьо түңнелинде демдеглээн.

Революстуг трибуналдың шиитккел доктаалын күүсеткен.

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Будапештин шериг трибуналы барыын-герман разведканың үш шпионнарын шиитккен. МТИ агентилелдин дамчыткаңыбиле алырга, кол бурудаттырыкчы Янош Хольцмейстерни 13 чылга, оон оглуун 8 чылга кара бажыңга олуртур болгаш бүгү хөрениизин хавырып шиитккен. Хольцмейстерниң хөрээжен түңнизы—барыын-герман хамаазы К. Бремерни үш чылга кара бажыңга олуртур болгаш оон соонда Венгр Улус Республикадан шөлүп үндүрер деп шиитккен.

Найырал быжыгар

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Хамаарышпас чоруктуң хүнүн август 17-де демдеглеп турары-биле холбаштыр. Национал фронтунуң чингине секретары министр Судибьо ол фронтунуң хүрээленинге каттышкан 20 миллион индонезийлериниң мурнундан өөрүп четтириишкинни индонезий революциязы деткээни дээш совет кижилерге илергейлээн.

Индонезияның хосталгалыг демиселинге совет улустуң ак-сеткилдиг дузаламчызы. Индонезияның улузумун шилип алган оруунун чоптуг чоруун делегей шуулганнарынга оон соруктуг, шудургу камгалааны. КНО-нуң дүрүм ёзугаар болгаш бүрүн эргелиг кежигүнү кылдыр Индонезий Республиканы хүлээп киирүн оон негээни — бо бүгү болза бистиң революциявыска үнелеп четпес чүүл болур деп, Судибьо демдеглээн.

Индонезия Республиканың найысылалы Джакарта. Чөөн хөй чыглыр кудумчуда.

СЭТА-ның фотохрониказы.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БҮГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Өөнүн кыстар» 10, 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Ийи океанның чажыды» (2-ги сериязы) 11.15, 1.15, «Бир эвес эжен ыыгырыпса» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бирги эр» 2.30, 4.30, «Баштайгы ынанчыл дугайында ыры» 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Моге белгаш илоун» 3.15, 5.15, «Орус хуулгаазын» (1-ги сериязы) 7.15, «Орус хуулгаазын» (2-ги сериязы) 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Орус хуулгаазын» (2-ги сериязы) 5, 7, 9 шактарда.

Хоралыг мөөгүлер дугайында

Берге аарыга, харын-даа өлүмге кижини хаая эвес таварыштырып турар мөөгүлер бар, ол дээрге, «чыдыг ак мөөгү» азы «сээк хораны» дээр мөөгүлер-дир. Ол мөөгүнү шыктың, ховунуң, эзимниң, шынааларның аңаа мөөгүлери-биле салчап магат чок. Шак ындыг айыылдыг салчаашкындан чайлаар төлээде, ол мөөгүнүң сывын кичээнгейлиг көөр херек, оон сывы ыскыт азы тон моондуруунуң хаажылаан сырышкынны хевирлиг (кызыл мөөгү ышкаш) көстүр, хоралыг чыдыг мөөгү-дүр дээрзин ындыг демдектер айтып турар.

Шүүлеп (эстичел) мөөгүлер хоралыг мөөгү аймаанга хамааржыр. Хоралыг мөөгүлер, чиир-мөөгүлерге деңнээрге, олардан бичежек көстүр, хоралыг мөөгүлериниң бөргүзүде көгүлдүр-сарыг, ортузунда — кызылзымаар өөнүг карттар бар. Чаа үнген хоралыг мөөгүлериниң бөргүнүң адакы картында сарыг, а оон сөөлүүредир — шогаанзымаар өң көстүр.

Чиирнинге ажыглаар чамдык мөөгүлериниң аразында хоралыг мөөгүлер база турар. Оларның хөй нуруузунуң бөрттеринде — кызыл азы шуут кара өөнүг карттар бар.

Чиир мөөгүлерни бир эвес шын эвес белеткеп, быжырар болза, олар безин кижиге хоралыг болур. Чижээ, эки чүгдүнмаан, арыглаттынмаан мөөгү аймаан чиирге ижин аартыр, кускуу келдирер болгаш куду олуртур таварылгаларны болдура бээр. Ижин-шөйүдүүнүң хангырында хоралыг чулук чамдык мөөгүлерде бар. Ынчангаш ындыг мөөгүлериниң чулуун баш бурумгаар арыглаар херек.

Чем кылырынга ажыглаар мөөгүлерни быжырып белеткээр мурнунда эки арыглаары, изиткен суг-биле чууру, ажыг чүүлдерни бүрүн ангылаары эргежок чугула.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкив — Кравченко кудумчузу. Бажың № 3 телефоннары: Редакторлуң 24 — 63, редакторлуң орлалчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология киличизиниң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, сөөлгө ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи эмзирал киличизиниң 25 — 34, 23 — 54, үлегүүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амзирал киличизиниң 22 — 64, чагаа ажылчын болгаш көдээ корреспонденттер база совет тургузуг болгаш амзирал киличизиниң 21 — 27. Информация киличизиниң 20 — 60. Бухгалтериянын 31—75, корректорларының 21 — 47, солуң белбейн барганда 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01411. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үдезилеттингеш

1963 ч.
АВГУСТ
22
ЧЕТВЕРГ
№ 199 (5603).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА УЛАМ КҮШТҮҮ-БИЛЕ БЫЖЫГАР

Белградка найыралдыг уткуп алыышкын

БЕЛГРАД. СЭТА-ның корреспондентилери Д. Бочаров биле И. Титовтуң даштыдып турары болза:

Югославияның коммунистер Эвилелиниң Чингине секретары, Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының Президентизи Иосип Броз Титонуң чалааны-биле СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев кадайы-биле кады дыштанып. Белградта чеде берген. Эш Н. С. Хрущевту СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның кежигүнү. СЭКП-ниң Москва хоорюмунуң бирги секретары Н. Г. Егорычев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП-ниң Ленинград үлетпүр обкомунуң бирги секретары В. С. Толстиков олар үдеп чоруур.

Белградтың Сурчин аэропортунга эргим совет адамызарны үткүл алыы-биле Югославияның Президентизи Иосип Броз Тито кадайы-биле, Югославияның Эвилел скупщиназының даргазы Э. Кардель, республиканың оралакчы президентизи А. Ранкович, Эвилелдиң Күүсекчи вечазының даргазы П. Стамболич, Югославияның күш-ажылчы чонунуң Социалистиг Эвилелиниң эвилел комитединиң даргазы Л. Колишевский, Югославияның профэвилелдер Эвилелиниң Төп Чөвүлелиниң даргазы С. Вукманович, Сербияның коммунистер Эвилелиниң ТК-зының секретары И. Веселинов, Боснияның болгаш Герцеговинаның коммунистер Эвилелиниң ТК-зының секретары Д. Пупар, улус камгалалының херектериниң талазы-биле күрүне секретары армия генералы И. Гошняк, даштыкы херектер талазы-биле күрүне секретары Б. Поповић болгаш өске-дээ югослав удуртукчулар, а ол ышкаш Белградтың хайынитизиниң төлээлекчилери четкилеп келген.

Ол черинии-биле 13 шак турда, «ИЛ-18» деп күчүлүг самолёт аэродромга чедип келген болгаш байырлал шинчи кижи каастап шимеп каан аэропортка оожум кээп хонупкан.

Н. С. Хрущев самолёттан үнүп келген. Нациаларның артиллерия ёзулалының даштагыжыны чангыланы берген. Чадага Иосип Броз Тито чедип келген. Ол Н. С. Хрущевка изиг байырны чедиргеш, оон-биле күспакташкан.

Пионерлер болгаш школачылар Н. С. Хрущевка, Нина Петровнага болгаш Н. С. Хрущевту үдеп чораан кижилерге чечектер бооладларын экеп тудускан.

Аэропорттуң мурнунда шөлге хүндүлел таныылын чыскаапкан турган. Совет Эвилелиниң болгаш Югославияның Күрүне гимнилери чангыланып үнген.

Н. С. Хрущев биле Иосип Броз Тито хүндүлел таныылын ергип әртекеш, югослав эштер-биле, Белградта дипломаттыг төлээ черлериниң баштыннары-биле мендилешкен.

Оон соонда Н. С. Хрущев биле Иосип Броз Тито индирге баргаш, түве чугаалааннар.

Н. С. Хрущев болгаш ону үдеп чоруур кижилер югослав өнүктер-биле кады машиналарже чорупкан.

Аэропорттан доктаар черге чедир орукка болгаш байырлал шинчи кижи каастап каан будумчуларга совет аалчыларга югослав найысылалдың мүң-мүң чурттакчылары ак-ыдыңда ёзу-биле байыр чедирип турган.

Мурнакчыларның патриотчу эгелээшкинин деткиир

Бүрүмеге пландан ажыр миллион пуд тарааны садарын хүлээнген бүбаңчыларның патриотчу эгелээшкинин деткивишаан, бистиң республиканың мурнакчы колхозтары чаа бедиткен күш-ажылды эки организастап, тарааларның кезилдезин болгаш бастырылтазын эң дүрген чорудар дээш, Төрээн чүртка хөй тарааны бээр дээш берген сөзүн ээлээри-биле чарыштыг калбартып, көдээниң ажылчынгилерин боттарының үлегери-биле сорук кирип турары кайгамчык өөрүнчүт.

Бир дугаарында Таңды районнуң Балгазында «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң колхозчуларының патриотчу эгелээшкини республикага чарлаттынган. Артельдиң кежигүнери боттарының арганарын болгаш күрлавырларын санап көргеш, 1963 чылда 442,6 мүң пуд, азы планда көрдүнгенинден 137,4 мүң пуд хөй тарааны күрүнеге садар хүлээлгени алганнар. Тараанын кезилдезин 7 ажыл хүнүнде, бастырылгазын 20 ажыл хүнүнде чорудар, келир чылдың тарылгазынга бедик шынарлыг сорттуг үрезиннерни бүрүн уруп алыр болгаш мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле алган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседирин олар аазаннар.

«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң колхозчуларының чаа алган социалистиг хүлээлгелерин болгаш оон-биле кады республиканың көдээ ажыл-агыйының бүгү ажылдакчыларын кыйгырганын чүүдүг деп деткээш, СЭКП обкомунуң бюрозу бо көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннериниң үлегер-чижээн эдерип, дүжүт ажаап алышкынын эң дүрген болгаш бедик шынарлыг чорудар, күрүнеге тараа садарының планын хуусаа бетинде долдур болгаш ажыр күүседир дээш колхозтарга, совхозтарга социалистиг чарышты калбартып чорударын бүдүрүлге эргеледдеринге, районнарның парткомнарынга дааскан.

Ам үеде балгазынчыларның бо эгелээшкинин Каа-Хем районнуң Ленин аттыг, «Тиилелге», Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» көдээ ажылагый артельдериниң кежигүннери изин-биле деткип, боттарынга база бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап, республиканың бүгү колхозтарын, совхозтарын социалистиг чарышка кыйгыраннар.

ЛЕНИН АТТЫГ КОЛХОЗ—бо чылын күрүнеге 4000 тонна азы планда көрдүнгенинден 1400 тонна хөй тарааны садар; 1964 чылдың тарылгазынга черни белетизээр болгаш кызыл-тастың «Скала» деп бедик дүжүттүг сортунуң райончутнан сорттуг үрезинин уруп белетизээр.

«ТИИЛЕЛГЕ» КОЛХОЗ — планда көрдүнген 3500 тонналың орнунга 4000 тонна тарааны күрүнеге садар; кызыл-тастың болгаш арбайның бедик дүжүттүг райончутнан сорттуг үрезинин уруп белетизээр.

«ИСКРА» КОЛХОЗ — күрүнеге 91500 пуд тарааны азы планда көрдүнгенинден 18300 пуд хөйну садар; келир чылдың тарылгазынга четчир хемчээлдиг үрезинни уруп алыр болгаш күсүү ажыс эндарылгазының планын күүседир.

Бо колхозтар оон ынай мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле онаалдаларын хуусаа бетинде күүседирин, ниитининг малынга быжыг чем-суурну тургузарын чаа хүлээлгелеринде база айтып турарлар. Ылангыя Ленин аттыг колхоз беш центнер дүктү, «Тиилелге»—30 тонна сүттү пландан ажыр күрүнеге садар.

Агзар-бойдустуң чамдык таарымча чок байалдары турзажок, тарылга шөлдериниң тургузуун эге көрүп, агротехниктиг хемчеглерни шынгыы боттандырганының түннелинде, багай эвес дүжүттерни өстүрүп алган, мурнакчы колхозтарның бо эгелээшкини Төрээн чүрттүң шыгжамырынга тараа урарын көвүдедир дээш, мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир, ниитининг малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш демиселче көдээнин бүгү ажылчы чонун улам сорук кирип турар. Ынчангаш, бо эгелээшкиннерни чер болганга таныштырып, колхозчуларның, совхозтар ажылчыларының ол ышкаш патриотчу, күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүн калбартыры партия болгаш өске хөй-ниити организацияларның, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргеледдеринің эң чугула хүлээлгези болур.

Республикада дүжүт ажаап алышкынының фронтузу улам калбарып турар. Август 20-ге чедир 17400 гектар ажыг тараа кестинген. Ынчалза-даа эрткен чылдың бо үезинде турган темпиден моңу озалдап турар деп санаар херек, ынчан 20515 гектар тараа кестинген турган. Элээн хөй ажыл-агыйларда техниканың септелгези ам-даа доозулбаан, шаңнар белеткеттинмээн, ажаап алышкынны организас чок эгелээн болгаш баштайгы хүннерделе комбайннарның анаа туруушкунун, чидириниң болдуруп турарының фактылары көстүп турар. Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунуң №8 бригадазында он метр калбарты алыр чаа жатказарны эки таарыштырып албаанындан чамдык черлерге кызыл-тастың улуг чидириглиг кезиң турар. «Көк-Тей» совхозта болгаш Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунда шаңнарны баш удур белеткевээнинден тарааны довуракты черде төп турар.

Бүдүрүлге эргеледдеринин, ажылагыйларның удуртуучуларының болгаш түскай эртемниглериниң соруглазы—комбайн бүрүзүн, жатка бүрүзүн контрольга шуут ап, оларның үзүктелишкин чок ажылдаарын чедип алыры болур. Бо дээрге кезилденин, бастырылганың болгаш тараа белеткедериниң темпизин бедидиринің кол чүүлү болур.

Чангыс аай, ёзу барымдаалаар чорукту болдурбайн, шөл бүрүзүнде тарааларның онза байалдарын көрүп, ангылап ажаар бе, азы шуут кезер бе дээрзин чогаадыкчы ёзубиле шилип көрзе чогуур. Ындыг чорук чидиригни болдурбазынга, күрүнеге тараа садар хүлээлгени күүседиринге дузалыг.

Чаа хүлээлгелер ап турар ажылагыйлар болза, ажаап алышкынны бедик организастыг чоруткуп, тарааның чидириин болдурбайн, ажылагыйның иштики хереглелинге чарыгдалдарны эң эвээжедип тургаш, күрүнеге тараа садар бедиткен хүлээлгелерин күүседирин, келир чылдың тарылгазынга үрезинни долдуруп алырын хандырарынга четчир тараа курлавырын тургузар деп шиитпирлеп турарлар.

Мурнакчыларның дуржулгазын көрөнип, оларның-биле дең-ниежир дээш социалистиг чарышты чер болганга калбартып, ажаап алышкынның, тараа белеткедериниң темпизин бедидип, тараанын бичии-ле чидирии-биле эптеш чок демиселди чорудар болза, Тываның тараажылары Төрээн чүрттүң мурнунга сөглээн сөзүн ээлеп, күрүне шыгжамырынга тараа урар хүлээлгезин күүседип, эки шынарлыг үрезиннерни белеткеп ап шыдаар!

Ажаап алыышкынның темпизин бичии-даа кошкатпас

Баштайгы хүннерде

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Көк-Чыраа салбырының Бай-Дагда, Баян-Кодда тараажылары чаа дүжүттүң ажаап алышкынынче чоокта чаа кирген. Салбырның 6 комбайны каш хонукта 184 га шөлдүң тараазын кестиргеш, оон дүжүдүн складта урган. Хову турлаан дозун, плакат-биле каастаан болгаш ында агитхүүдүстарны, механизаторларның хүн бүрү ажылының түннелин үндүрүп турар. Олар столоваялыг, чүвар бажынныг болгаш көжер библиотекалыг. Комбайнерлер В. Сендир-оол, Н. Бөдүп «СК-3», «С-6» комбайннар-биле хүнде 10—10 га черниң тараазын кестирер нормазын 12—13 га чедирип турар.

Сайгарылга баазазында

Чаа дүжүттүң тараалары Кызылдың сайгарылга баазазынга хүн бүрүде дүжаттынып турар. Чүгле эрткен воскресеньеде «Көк-Тей» совхоз 75 тонна тарааны дүжаагаң. «Сукпак» совхоз Каа-Хем районнуң «Октябрь 11 чылы», «Совет Тыва» колхозтары болгаш өске-даа ажылагыйлар база тараа дүжаап турар.

Сайгарылга баазазында Елена Георгиевна Иваньева эргелекчилээн лабораторияның коллективи коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп атты чедип алыр дээш демисежип турар. Олар тараа анализин үзүктел чок чорударын хандырып, тараа хынадыры-биле лабораторияга келген автотранспорттуң анаа турар чоруун кызырар дээш демисежип турар. Лаборантылар Н. А. Нижегородцева, А. С. Макшакова олар кызымаккай ажылдаарының үлегер-чижээн көргүзүп турар.

Сайгарылга баазазы ажылчыннарның күш-ажылын чингедип турар дыка хөй чаа механизмнерни болгаш дерилгелерни бо чылын неперететкен. «Пульман» деп улуг автомашиналарын чүгүн дүжүреринге көрдүнген автоматтыг ажылдаар ийи автокөдүрүкчү ында тургустунган. Оларның дуразы-биле «пульманнарның» чүдүрген тараазы дыка дүрген дүжүрттүнүп турар апарган. Анаа чүгле 1,5-2 минута чарыгдаттынар.

Ваза бир күүлүг тараа күргадыкчының сайгарылга баазазы ажылгага кирирген. Ол шак бүрүзүнде 16 тонна тарааны күргадыр аргалыг. Ону эптеп тургузар ажылды И. Мидетин, В. Хренков олар эки күүсеткен.

Баазада кылып турар бүгү ажылдарның 70 ажыг хуузу механизастаттынган. Ниитизи-биле 19,6 мүң тонна ишкир чаа складтар база тутунуп турар.

Чурунта: Таңды бүдүрүлге эргелеминде «Бурунгаар» көдээ ажылагый артелиниң комбайнери Владимир Абрамов, колхозка тараа ажаап алышкынды эгелээнден бээр ол «СК-3» комбайнга ажылдавышаан, хүн үлүүн үргүлчү ажыр күүседип келген. Аныяк механизатор бодунуң ажыл-херээнге улам-на мергежип, чаа дүжүттү чидириг чокка, дүрген ажаап алыры дээш чүткүүлүг ажылдап турар. Ынчангаш оон ады — «Бурунгаар» көдээ ажыл-агый артелиниң мурнакчыларының сыгында кирген.

Фото В. Лутковтуу.

Мырынай чаа медээ

ТООРА-ХЕМ. (Радио-биле). Солуннүн бо дугаарын парлап турда, эң-не чаа медээ Тожу райондан алдынган. Тожу партком унуң ажылдакчызы эш С. Танааның бистиң редакцияга дыннатканы болза, районнуң ажыл-агыйлары чеди чылдың бешки кыжында ниитининг малын хүр кыштагладыры дээш, мал чеминиң четчир санныг курлавырларын тургузар дээш демиселди кошкатпайн келген. Август 19-ка чедир район ниитизи-биле силос салыр планын 125,3 хуу күүсеткен. Кышкы үеде малга чиртпир шыктыг чемнерни көвүдедири дээш ажылагыйларның аразында калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда «Май 1» колхоз чоруп турар. Ол колхоз силос салыышкынын 131,4 хуу күүсеткен.

Ниитининг малынга быжыг чем суурну тургузарынга бөдүүн мал чеминиң белеткели улуг ужур-дузалыын районнуң ажыл-ишчилери эки билир. Сиген сараатгаашкыны ында база чүгээр чоруп келген. Бо үеним дургузунда районнуң ажыл-агыйлары ол талазы-биле планының 36,4 хуузун күүседип шыдаан. Колхозтарның аразында «Совет Тыва» көдээ ажылагый артели сиген сараатгаарының темпизин өскелердеи шалып чорудуп, сөөлгү хүннерге чедир планының 49,1 хуузун күүседип алган.

«Совет Тыва» колхозтуң Толбулда сигенчи бригадазының ажыл-ишчилери шудургу ажылдап турарлар. Оларның чүткүүдүг ажыл-ижининя түннелинде бригада ам бээрин планының 75 хуузун күүседип алган.

Акы-дуңма югослав улуска дузаламчы

МОСКВА. (СЭТА). Чер шимчээшкининден үредип, бүзулган Скопле хоорайны катап тургузарыга дузаламчы көргүзери-биле улуг панельден бажың тударының заводун Югославияның улузунга белек кылдыр Совет Эвилелиниң дамчыдып бээрининң дугайында дугуржулгага Москвага ат салган.

Күүлүг чылда 35 мүң дөрбелчин метр чурттарга шөлүн тургузар заводтуң бүрүн дериишкинин боддынар-ла быска хуусаада Югославияже чорудуп бээрин Совет Эвилелиниң чазаа хандырар болгаш ол бүдүрүлгеин тургузарынга техниктиг деткимчеин көргүзер.

Совет чазактың төлээлеткени-биле дугуржулгага ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы С. А. Скачков, Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының чазаның төлээлеткени-биле Югославияның Совет Эвилелинде элчини Цвиетин Миятович ат салган.

Акы-дуңманың дузаламчызы дээш Совет чазакка, эш Н. С. Хрущевтуң бодунга өөрүп четтиргенин элчин, югослав чазактың өмүнээзинден илереткен. Бо дузаламчы болза югослав болгаш совет улустарның аразында найыралдың хереченин-дир деп, ол медеглээн. Ол чүгле улуг экономиктиг ужур-дузалыг болур эвес, харын делегейге чугула ужур-дузалыг болур деп, элчин айыткан.

Шаң белен эвес

Дүжүт ажаап алышкынының үезинде шаң ажылы улуг рольдуг. Эки механизастаттынып дериттинген шаң болза, ажаап алышкынны, күрүнеге тараа садарын, үрезин белеткелин болгаш тарааларның өске-даа сайгарылгазын дүргедедир, шын кадагалаашкынын хандырар.

Ындыг түрбүже, чаңдык ажылагыйларда чүгле чепсек-техниканың белеткелинче кичээнгей салгаш, шаң белеткелин ожаавайн баар чүүлдер бар. Оон чижээнге Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң Чеди-Пашта хову бригадазының турлаанда байалды көргүзүп болур. Ол дээрге каш чыл иштинде турум турлаг болуп келген болгаш бригаданы сөөлгү үеде комплексилиг кылдыр эге организастаан-даа. Ынчанмыже ол турлагда ёзулуг дерип кылдынган шаң бо чылга чедир чок болгаш чыл бүрү чернинң сигенин сивирге эштеш, тарааны довурак кырынга уруп келген.

Ындыг байдал бо чылын база каталтап турар. Бригада август 13-те үш комбайн-биле кызыл-тасты кестирип эгелээн, а шаң белен эвес. Эрткен чылдарда тараа уруп турган шөлүнүң кырында саванны, бокасакты аштап ширбиш каан боордан башка, оон ында-мында үнгүлээн оът-сигенин безин арыптаан. Ындыг шаңны шаанда тыва улус «дүктүг шаң» деп адаар болгаш оон ээзини «чалгаалар» деп кочулаар турган. Ам күштүг чепсек техника-биле чепсегленген коллективтиг ажылагый ындыг байдалды көргүзүп турары эгенчиг-дир.

Ында оваалаттына берген кызыл-тас хүн бүрү немежип турар. Ону арыглаар дээрге кандыг-даа механизм тургустунмаан. Электри шимченичиин август 15-те эккеп тургузза берген, тараа чүдүрер болгаш арыглаар механизмнерни Чинге-Даг бригадазындан дажыглап ап турар. Оон уламыдан колхоз август 17-ден бээр Кызылдың сайгарылга баазазынга тарааны бичелеп киирип эгелээн. Ол-ла черде оваалай төп каан чочак-тараа август 17-ге чедир арыглаттынмайн, бок-довуракка ажок холужа берген чыткан.

Бо дээрге хамыктың мурнунда бригадир эш И. Софоновтуң харыысалга чогун, бо улуг кампанияга белеткел чок ужурашканын көргүзүп турар. Кандыг-даа дериге, кажаа херим чок чалгагай черге тараа урар чоруктан чайлаар болза чогуур. Тарааның будалыр, үрелип баксырзар чоруу ыңгыр ажыл-агыйжы эвес чоруктан болдурун улпас херек.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Чылыг, ааң хүннер хову ажылдарын калбартырынга дузалап турар. Улам-на хөй санныг ажыл-агыйлар тараа кезилдезинче кирип, чеди чылдың бешки чылының тараазы дээш демиселди күштелдирип турар. Август 20-ге чедир республикада 17 мүң 402 гектар тараа болгаш тараабобы культуралары кестинген, чаа дүжүттүң 6645 тонна тараазы тараа хүлээп алыр чергерге дужааттынган. Күрүнеге тараа садарының планын 38,6 хуу күүсеткен, «Көк-Тей» совхоз тараа дужаар талазы-биле мурнап турар.

Ажаап алышкынның амылы кезилдениң чаа-чаа маадырларын хүн-бүрүде илереп турар. Дурмулга станциязының комбайнерлери Иван Иванов болгаш Виктор Гуриков ажаап алышкынының баштайгы хүннеринден эгелээш, бедик темпилиг ажылдап турар. Олар «ЖВН-10» деп калбарты алыр, аскылыг матказарбиле ийи хүн дургузунда 280 гектар кызыл-тасты тавычалай кестирген. Ол болза хүнде 35 гектар кестирер тургаш, 70 гектар чедир күүседип турганы ол. Бир эвес комбайнерлер ындыг матказарга бир-ле дугаар ажылдап турарын өөренип көөр болза, ол эки көргүзүг-дүр.

Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунда Илья Ильин база-ла ындыг матказа бедик бүдүрүмчүлүг чорукту чедип ап турар. Ол үш хүн дургузунда 200 гектар хире шөлдүң тараазын тавычалай кестирген. Эш Ильинниң бригадазында кады ажылдап турар өөрү Василий Логинов болгаш Фадей Долганов олар оон база чыдып калбайн турар. Олар «СК-3» комбайн-биле хүн-бүрүде 18—20 гектар тараа культураларын кестирип турар. Кезилдениң мурнакчылары-биле артельдиң оон өске тараажылары база деңнежип турар. Август 20-ге чедир «Коммунизмче орук» колхозта 1196 гектар тараа культуралары болгаш чочак-тараа ажаап алдынган. Ол болза бүгү тарыяга шөлүнүң 17,6 хуузу болур.

Муң гектар хире тараа культураларын кестирген «УТКА 25 чылы» совхоз ажаап алышкын ажылдарының темпизин улам өстүрүп турар. Ам оон ховуларында 20 комбайннар ажылдап турар. Ээлчег онаалдаларын хүн-бүрүде ажыр күүседип турар комбайнерлер М. Доржун-оол болгаш В. Зардеев ынчан ажылдап турар. «Улуг-Хая» совхозтуң тараажылары И. Сендир-оол О. Чорбаа, И. Афанасьев олар ээлчегде бүдүн чартык норманы күүседип, тараа кезилдезин чедимишкинниг чорудуп турар. «Шенпээр» болгаш «Барлык» совхозтарның чер ажылданчылары барык-ла бир-бир муң гектар тараа культураларын кестирип, эрткен беш хонукта эки түннелдерни чедип алган.

Ындыг болза-даа республикада тараа ажаап алышкынны ниитизи-биле оожум чоруп турар болгаш ажыл-агыйлар удуртукчуларының база түскай эртемниглерниң чашдыызы ам-даа тараа бышпаан дээр хөннерден уштунмаан. Ылаңгыя Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП XXII съездизи аттыг, Улуг-Хем районнуң «Чодураа» болгаш Жданов аттыг колхозтарының удуртукчуларының оожум болгаш олуттай чоруун онзалап демдеглезе чогуур. Ол ажыл-агыйларның улуг шелдеринде тараалар бышнаан болза-даа, ону кезерин амдыгаа чедир шулуудатпаан. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг көдээ ажыл-агый артелинге август 20-де чүгле чаңгыс «С-6» деп комбайн ажылдаан, «Чодураа» колхозка чүгле 306 гектар тараа кестинген, ынчаарга Жданов аттыг колхозта ажаап алышкын амга чедир эгелевээн. Эштер Куулар, Кошкар-оол болгаш Төмир-оол чогум наманга чедир манаар силер? Тараа сыпка тургаш, тоглап дүмүп, чидириглер болдунгуже чедир манаар силер бе?

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунда беш комбайн амга чедир ажылга киришпейн турар. Чүге дээрге, олар ажаап алышкынга белетиттинмээн. Ол машиналарны «Сельхозтехниканың» Таңды салбырының механизаторлары сөптээн. Ол-ла районнуң «Кызыл тук» көдээ ажыл-агый артелинде оларны сөөртүр автотранспорт чогунуң хараазыбиле силос ажаар комбайннар анаа турар. № 1 АТК (эксплуатация киидизиниң начальныгы эш Коваленко) колхозче 15 автомашина чорудар ужурлуг турган болза, август 20-де чүгле дөрт машинаны чоруткан. Ол-ла чыдагаан-биле «Бурунгаар» көдээ ажыл-агый артелиниң шаңында күрүнеге садары-биле көрдүнген 100 тонна ажыт тараа мөөңнеттинген. Колхоз ол тарааны тараа хүлээп алыр черже чедирер аргажок. Чүге дээрге, биезги-ле № 1 АТК машиналарны ой-шаанда чоруткайн турар.

Ажаап алышкын чүгле эгелээн, тарылга шөлүнүң 5,9 хуузу кестинген. Дүмүт ажаап алышкыны — шалыпчы фронт. Ынчангаш ону шалыпчы ёзу-биле дүрген, шынарлыг, чидириг чокка чорудар херек.

Ол болза бүгү тараажыларның, ажыл-агыйларның болгаш бүдүрүлге эргеледдеринің түскай эртемниглериниң чугула сорулгазы болур.

Сессия шиитпирлеп тур

Культура-амыдырал айтырыын— кичээнгейниң төвүнче

Совет кижилериниң культура-амыдырал хандырылгазын Советтериниң ажыл-чорудулгазының төвүнге тургузар дугайында чугаа Барыын-Хемчик район Соведиинин ээлчеглиг сессиязында болган. Районда чоннуң амыдырал хандырылгазы өжүүлер хемчегдерниң дугайында райкүүскем даргазы эш О. Биче бодунуң илеткелиниң эгезинге бо талазы-биле чоруттунган ажыдарны чугаалаан. Чижээ, 1963 чылдың бирги чартыында ийи-ийи квартираларлыг 25 бажыңнар туттунган болгаш 64 чурттакга бажыңнары чедир кылдынган, 16 чүнар бажыңнар немешкен. Чоннуң амыдырал хандырылгазында 41 садыг черлери, 19 столоваалар, 22 хлеб бижырар черлер, 6 автолавкалар ажылдап турар.

Ак-Довуракты тудуг эргелеп ном болган хеп аймактың 2 магазинерии, 100 кижи бир удта чемнеңнер столованы, 48 өг-бүлеге ниити чурттакга бажыңын ажыглакга киирген. Ам уеле ында хлеб заводун, аъш-чем болган ногаалар садар тускай магазиниерии, хеп чуур черии, ногаа кадагалаар черии, чем продуктулары ыыжыкаар соодугга черии, кезер эмнелгеии, бөжүүр бажыңы, делгем экранныг кинотеатрны болган спорт залын тудуп турар.

Районда культура албан черлериниң, школаларның, интернаттарның, уруглар салгарының болган ясилеринин четпизи калбаргаи. Ол ышкаш медицина албан черлериниң чергелери өскенииниң чижектерин илеткелчи тодаргай көргүскен.

Ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазының талазы-биле райкүүскомнуң болгаш кодаа Советтериниң организастыг хемчегдериниң четпестерин илеткелчи-даа мииндип демдеглээн болгаш сессиига депутаттар-даа шүгүмчүлеп илереткеи.

Ылаигыя назчыннарның болгаш чамдык суурларында чоннуң культура-амыдырал хандырылгазын экижидериниң дугайында хей чугаа чорун турза-даа, бөттүг уре-түннелдер өөрөөн болуп турар. «Тээли» совхозтуң Дон-Тереште, «Барлык» совхозтуң Хөнделең салбырында, Шыра-Булакта, «Шепкаар» совхозтуң Дон-Терезинде хлеб бижырар черлер, чунар бажыңнар, клубтар багай ажыдап, харын-даа чамдыктары ажыдаивайн турар.

«Барлык» болган «Шепкаар» совхозтарның база «Малчын» колхозтуң малчыннарының кыштагларында чурттаага бажыннары өскөөн. Оон ужурунда 400 ажыг малчыннарның чурттаага бажыңнары чок.

Ам уеде колхозтарның болган совхозтарның төптеринге, улуг-улуг салбырларга столоваилар, ишки-хеп даараар, септеер, баш таарар черлер, улуг эвес-даа бодаа назчылар хонар өрээлдер негеттинип турарын депутаттар боттарының саналдарынга демдеглээн. Ылаигыя Кызыл-Мажалыкка, Ак-Довуракка яизы-бүрү хереклелдер септеер мастерскаилар херектиг апарган.

Чоннуң хун бүрү өзүп турар хереглелдерии хандырар хүзээгелиг салыг организацияларының шүгүмүнда улуг четпестерии сессиига шыигыы шүтүүлээн. Кайда-даа сүт, эът, чамдык уелерде хлеб салыгдарын чогумчалыг кылдыр организастаттынмаан. Кызыл-Мажалыкка ийи дугаар столовая ажыдар, чем садар ларёктар организастаар айтырыг шагдан бөөр тургустунуп келзе-даа, чогууру-биле шиитпирлеттинмейн турар. Ол ышкаш медицина албан черлериниде четпестер хей. Бай-Тал, Дон-Терек суурларда кижи эмчилери чок, карак эмчизи, нервопатолог, гинеколог, рентгенолог эмчилер негеттинип турар. Эмнелге пунктуларының кышка удур септелгеи, одаар ыяш белеткели оожум чоруп турарын сессиига илереткеи.

Кызыл-Мажалыктың болган Тээлинии коммунал хандырыга контораларының адреэинге ыыгыы шүгүмчүлеп болган. Кызыл-Мажалыкта септеер ужурлуг 35 бажыңнардан чугле 14 бажың септеттинген, ийи кават гостиницаның тудуу эгелээнден бөөр бярык-да 6 чыл болуп турар, ол хирезинде-де ам-даа ажыглакга киирбеэн. Септелгеге көрүнген 19.580 рубльден чугле 589 рубль ажыглаттынган. Тээли суурда коммунал хандырыга конторазы 25 септеер бажыннардан чугле дөрт септеэн. Хлеб быжырар черии тудуу алды чылда үргүлчүлээн.

Кызыл-Мажалык суурда олурткан ыыттар камгалал, ажаалга чогундан үрелип, катыглаан. Автобустар доктаар черлерде самдайлар чок, автовокзалда аъш-чем салыглаарын организаставаан. Районнуң бүгү ёрегелериниң чугле 14 хуузу радиожуттуулган.

Мурнунда колхозтар төптери турган Дон-Терек, Кызыл-Даг, Бай-Тал, Дон-Терезии, Хөнделең, Аксы-Барлык чижектиг суурлар дугайында сагыш салыышкыны кошкаланнган, оларда чагаржыдылгага кыадынган түүлер үрелип турар.

Чоннуң хун бүрү өзүп турар культурлуг негеделзиниге дүүштүр культура-амыдырал барааларын келдирер, садыгларды чедир организастаттынмаан дугайында сессиига шыигы шүгүмчүлел болган. Ылаигыя радиоприёмниктер, хеп чуур машиналар, шкафтар, стол, сандайлар чижектиг түүлер хойу-биле негеттинип турар.

Районда улус ёредилгезиниче сессия улуг кичээнгей салган. Ылаигыя чаа ёредилге чылынга белеткелде четпестерии депутаттар илереткеи, белеткелии дүргеи доозарының хемчегдерии айытхан.

Ажылчы чоннарның культура-амыдырал хандырылгазын жижидер талазы-биле районнуң чер-чер Советтериниң, ажыл-агый организациялары-ның амыдыралга боттандырыр ужурлуг хемчегдерии айытхан делгереигей шиитпирии сессия хүлээп алган.

Д. ОДАН-ООЛ.

Күргенниң дуржулга станциязының трактористи **Виктор Дремляков** «ДТ-20» трактор-биле хун бүрү 12—15 гектар черниң сигенин кестирип, бодунуң оналашкан ажылынга ак-сеткилдиг ажылдап келген. Малга бижиг чем-суурну белеткээримниң бо чугула кампаниязының ужур-дузазын аныяк механизатор эки билип, бодунуң трактороун үргүлчү-зе белеп байдалга тургузуп, ажыл шагынган дашкаар уеде хей гектар черни кестиргеп. Оон үлегерии станциянның өске-даа сигенчилери эдерип ажылдап турар.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Тудугжулар-ның сөзү

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуг эргелеиниин болган «Ак-Довурак — Абаза» автомобиль орук тудуунуң № 834 эргелеиниин коллективтери тудугжуларның байырлалын чаа-чаа күш-ажыгчы чедишкиннер-биле үтүкүп эртиргеннер. Байырлал мурнунуң социалистиг чарышыга кайгамчыктыг ажы түнеидин даг-дүгү арыгзаар фабриканың кол корпузунда, Владимир Вишневскийге удуртурган арматурщиктер бригадазы көргүскеи.

Июль 25-тен август 10-га чедир ол бригаданың кежигүннери 33 тонна арматура кылыр деп хүлээге алгаш, черек кырында 52 тоннаны бүдүргеп, азы планның 150 хуу күүсеткеи. Социалистиг чарыштың тиилекчизи болган ол бригадага № 1 үлетөөр участогунуң бригадалар араызында шилчинр Кызыл тугун болгаш 200 рубльниң шаннаалын тывыскаи. Бригада кежигүннериниң 50 хуузун мактал бижиттер-биле шаннааан.

Социалистиг чарыштың ийиги черии Степан Мокранка удуртурган бетонщиктер бригадазы ээлээн. Хүнде 9 кубометр туубу салыр хүзээгелии 10—11 кубометр чедирип, азы планның 130 хуу күүсеткеи. Бригаданы 150 рубль-биле шаннавышаан, кежигүннериниң 30 хуузунга шаннал бижиктер тывыскаи. Үшкү черии ээлээн бетонщик-ополубщиктер бригадазынга (бригадири Дмитрий Голубев) 75 рубльниң шанналын тывыскаи болгаш бригада кежигүннериниң 15 хуузунга мактал бижиктер тывыскан.

Августуң 10-да кежээкиниң 7 шакта Ак-Довуракты Культура бажыңынга хей кижи киржикчилиг байырлал хурал болган. Орта тудугжуларның байырлыг хүнүүн дугайында илеткелди тудуг эргелеиниин коллективиниң инженери эш Б. Якушев кылган. Илеткел деэлүлгаиының соонда тудугжулар хүнүнге алдар болдурган социалистиг чарыштың түнелиинин дугайында постройком даргазы эш П. Тупицинге сөс берген.

Участоктар араызынга организастаан социалистиг чарыштың бирги черии № 1 чурттаага тудуунуң участогу (начальниги эш Алейников, местком даргазы эш Хлебников) ээлээн. Ийиги черии механизация базазының участогу (начальниги эш Бачин, местком даргазы эш Букарцев) алган. Бо участоктарга парткомнуң болгаш постройкомнуң шилчинр Кызыл тугун тывыскан болгаш мурнакчы ажылчыннарны үнелиг белектер-биле түс-түс шаннагылаан.

Оон ангыда 8 ажылчыннарны тудуг эргелеиниин Хүндүлел дептеринде, 10 кижиниң Хүндүлел самбыразында киирген болгаш 35 кижиге хүндүлел бижиктерии тывыскан. Шаннаткаиларның араызында тудуг эргелеиниин сураглыг дарганы Алдын Куяк, арматурщик Дмитрий Голубев, бызанчылар Монгуш Тартаноол, Владимир Кан-оол болгаш оондаа өскелер бар.

Тудугжуларның байырлалынга холбаштыр Тыва АССР-ниң Дээди Соведиинин Президиумунуң Чарлыы-биле «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тудуг эргелеиниин арматурщиги Д. Голубевка, О. Монгушка «Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу» деп хүндүлүг атты тывыскаиын база эш М. Е. Монгушту Тыва АССР-ниң Дээди Соведиинин Президиумунуң Хүндүлүг бижии-биле шаннаан дугайын эш Тупицын дыннадыргга, байырлыг хүралдың киржикчилерии улуг өөрүшкү-биле уткааннар.

Август 11-де Кызыл-Мажалыктың садынга Кызыл-Мажалык болгаш Ак-Довурак суурларның чурттакчы чону тудугжулар-биле кады массалыг дыштанылга хүнүн эртиргеи. Орта национал хүрештин, хол, бут бомбүктериниң, шөйдырааның маргылдааларын организастаан.

ОРС-түң болгаи райпонуң ажылакчылары белеи кылган иизы-бүрү аъш-чемнерии чыыган чонга садыгланнар. Шапкын суглуг Хемчикти кежиидир көөрүг тудуу доостуң, оон кыры-биле автобустар доктаамал чоруи турар апарган. Чоокку хүнеерде ажыглалга дужаар демир-бетон көвүрүгиу тудугжулар байырлазынга чер-черден келген чон удуг сөвүүргал-биле магадаи көргеннер.

Т. ТАЛГАНЧИК.
«Шынның» корр.

Шынның амыдыралды төөгүп турар кайгамчык чогаал

Улуг үнелээшкин

Немец кинематографистер Динели биле Андре Торидайктарның чогаадың тургускаиы «Орус хуулгаазын» деп документалдыг уран-чечен кинозуи Тываның ажылчы чоннары улуг сонуургал, кайгамчык магадаашкын-биле көрүп турар.

Шак ол кайгамчык кино — «Орус хуулгаазын» дугайында август 16-да Кызылдың «Найырал» кинотеатрынга киргүкчүлер конференциязы болуп эртикеи. Конференциига бир дугаарында-ла 1921 чылдаи бээр СЭКП кежигүнү, пенсионер эш Ф. М. Кузьмин ол киноиуң дугайында бодунуң санал-оналын чугаалаары-биле индирге үнүп келген.

— «Орус хуулгаазын» деп кино төөгүнүң чугула болуушкуниарын төөгүп бижээн улуг чогаал. Ол бистиң Төрээн чуртувустуң эртии келген кадыг-берге оруктарын, эң-не чыдып калган чурт тургаи, кыска үениң иитииде шаикын, сайзырангай хогжүлдеже кайгамчык күчүлүг, дүргеи базынмарны кыла каапканын көргүзүп турар. Ол кино болза бирээде, улуг Ленииниң номналының, оон тургускан партиязының удуртулгазы-биле ажылчы чоннуң революстуг демисеижиниң дугайында пафос, ийиде, социализмиин тиилелгезии, коммунизм дээш улуг чаагай демисеижии кайгамчык нафозу — деп, эш Кузьмии бодунуң чугаазын ынчаар эгелээн.

Хаанныг Россияның үезинде, ажылчыннарның болгаш тараачынларның ядыы-түрелги амыдыралчурталгазын көргүскеи кадрларның оиу хөлзедип турганы, шак оон бодунуң чаш, аларын чораан чылдарын көргеиин хоочун коммунист чугаалаан.

— Шаанда хаанныг Россия үезинде чоннуң кадыг-берге амыдыралчурталгазын, аш-түрелгии чорукту көрген мен. Бичиидеи эгелеп хөлөчиктеп, бөрге амыдыралды шыдажып артер ужурга таварышкыным мөнөө уттундурбас.

Октябрьиың Социалистиг Улуг революциязының болгаи хамаагы дайыимың чылдарында аъш-чемии, идих-хеви чедишпес Кызыл шериглер даштыкы 14 күрүнеледиин дижинге чедир чепсегленип алган интервентилерии, чурт иштиниң дайзыннарын эрес-маадырлыг партизаннар-биле кады чаа тургустуигаи Совет чүртүи үндүр сывырыпканын, оон соонда хамаагы дайынга үредеттирген, хоозураан ажыл-агыйны катаа тургузуп эгелээнии, улуг Ленин башкынын канчаар-даа аажок үнелеп, коммунистиг эгелээшкин деп адааны коммунистиг субботниктерии «Орус хуулгаазын» деп кииода тодаргай көргүскеи чорду.

Шак ол коммунистиг субботниктерге ынчаи киржип турдум. Аъшчем чедишпезиидеи төптүр чемненмээн боттарывыс-ла кыи хей ажылды кылыр эвес деп аравыста чарыш салып, маргылдажып ажыллап турганывыс мөнөө нажан-даа уттундурбас. Ядыы-түреигн көдээ суур чурттуг, кадыг-берге амыдыралды шыдажып эртикеи. Совет чаазытын, Коммунистиг партияның ачызында сураглыг эртемден апарган, профессор Василий Семёнович Емельяновтуң салым-хуузун ук кииода дыка-ла тодаргай өөи көргүскен-дир.

Шаанда эртем-биилиг чедип алыры дамы, хоочун салгалдың кижилери кандыг бергелерге таварыжып, өөреиип чорбаан дээр боор. 1921—1922 чылда рабфакка өөренип турганывыс мөнөө нажан-даа уттундурбас. Ынчаи одаар ыыш чок, оок черге өөренип, аъш-чем чедишпес эң-не берге байдалга өөренип турдувус — деп, ол чугаазын уламчылаан.

Федор Михайлович Кузьмин чугаазының төнчүзүнде шак ол кайгамчык киноиу чогаадып, биске бараалгатканы дээш Аинели болгаи Андре Торидайктарга кызыгаар чок өөрүп четтиргемнии илереткеи.

Оон дараазында 1929 чылдаи бээр СЭКП кежигүнү С. Т. Танов индирге үнүп келген. Оон чугаазын кииоконференциязының киржикчилери база-ла улуг сонуургал, кичээнгей-биле дыннаан.

Хоочун коммунист Седип-оол Танов мынча дээн:

— Бистиң чуртувустуң эртбеи оруктарын, Ленин башкынын номналы, оон тургускан партиязының удуртулгазы-биле делегейде эң-не күчүлүг, сайзырангай чурт апарганын бо киноган көрдүм. Киноиуң ужур-дузазы, үнелиг ажыктыы кайгамчык-ла-дыр.

Документалдыг уран-чечен бо киноиу хаанныг Россия үезинде ажылчыннарның болгаи тараачынларның ядыы-түрелги чоруун, берге амыдыралын, эрге-шөлээ чогун, хосталга, аас-кежик дээш демисеижии турган демисеилчилерии эридеп, шаажылап, шөлүп турарын көргүскеи. Хоочун салгалдың кижилери бичии болгаш аныяк чоралан чылдарын, канчаар ажыдаи, демисеижии чораанын киноган көөр-дүр. Коммунистиг ниитилелди тургузуп турар амгы аныяк салгалдың кижилери болза, хоочун салгалдың кижилериниң Октябрьиың Социалистиг Улуг революциязының тиилелгезии, Совет эрге-чагырганы тургузары, олче халдап келген дайзыннарны чылча шавары, аас-кежик дээш эрес-маадырлыг демисеижип чоразыидан үлегер алыр ужурлуг.

Казак улус хаанныг Россия үезинде эң-не чыыш кылган, аарберге амыдыралдыг чөп чораанын, амгы үеде Казах ССР-ниң үлетөөр болгаи көөр ажыл-агый, эртем, культура талазы-биле база бир сайзырангай, эвилелдеикен республикаларның бирээзи апарганын кинода көргүскеии дыка-ла-дыр.

Бистиң тыва улустуң шаандагы эртжеи үезиниң дугайын сактып көрейн. 1901 чылда Чөөн-Хемчикке ядыы аратгың өг-бүлезиидеи төрүттүүген кижи мен. Шаанда ядыы тыва араттарның амыдырал-чуртталгазы база-ла эң берге турган. Мен 10 хардыымдан-на феодалдарга, байдарга хөлөчиктеи эгелеидим. Аштыдаа, соокту-даа шыдажып артым. Шаанда араттар халдамырлыг аарыгдардан арбан, сумузу-биле өлүп, кырлып чорду. Октябрьиың Улуг революциязының херели орус чуртуидан Тывага чырыи келген, оон ачы-салдарында Тывага база-ла революция өөскүп үнген, оон соонда большевиктер партиязының, улуг орус улустуң ак-ыыжа дузалажчыларының ачызында 1921 чылда национал-хосталгалыг революция Тывага тиилээн. Ядыы-түреигн араттарга аас-кежик келген. 1930 чылдарга чедир ужук-бижик чок, каранты, будуулук чораан тыва чон, Октябрь революциязының ачызында боттары тускай ужук-бижиктиг апарган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, Совет чазактың ачызында Тыва АССР ам экономика, культура талазы-биле кайгамчык дүргеи сайзыраи, бурунгаар улуг базынмарны кылып хогжээн. Тываның ажылчы чоннары ам бүгү совет улус-биле кады коммунистиг ниитилелди тургузуп турар. Шак ол болза, казак улустуң амыдырал-чуртталгазын киноза көргүзүп турары дег, бистиң Тыва база-ла казакгарның хогжүлдезии ышкаш ынчаар хогжүп, улам-на дүргеи, шапкын сайзыраи олурар.

Күүлүг совет күрүнеиниң кижилери СЭКП-ниң XXII съездиизиниң шиитпирлеиин ажыл-херек кырында боттандырыл, партияның чаа Программазын күүседип, коммунистиг ниитилелди тургузуп турарын «Орус хуулгаазын» деп кииода тодаргай көргүзүп турар.

Республиканың Коммунал ажылагый министриниң орааилчызы В. М. Зильберман «Орус хуулгаазын» деп киноиуң үнелеп четпес ужур-дузазын чугаалаан.

— Кыска үеним дургузунда бистиң чуртувустуң бурунгаар шак ындыг күүлүг, дүргеи базынмарны кылганы ленинчи идеяның хуулгаазыны-дыр. Киноиуң баштайгы кадрларындан эгелээш-зе көрүп олурарга, удуг Ленин бистиң-биле кады, көжа туруп алган биске орук айтып берип, бисти баштап, удуртуп турган ышкаш сагындырып келир-дир. Бо кино социалистиг реалнзмиин ёзулуг-ла удуг чогаалы-дыр — диген.

Шаанда аныяктарның эртем-биилиг чедип алыр хээш, эң-не берге байдалга өөренип турганын бодаарга, амгы аныяктарның билиг чедип ап турары дээрге магалыг, чыргалдыг чүве ышкажыл, оларга бүгү-ле таарымчалыг байдалдар тургустунган, стипендияны ап турар, өөредилге халас. Ындыг болза-даа бистиң чамдык аныяктарывыс хоочун салгалдың кижилери бо магалыг, чыргыкылыг чурттагаиы эрес-маадырлыг чоруктарын көргүзүп тургаш, тургускаиын билбес, харын олар боттарының төлеп чок ажы-чаннарын көргүзүп, чиик аиыдырал сүрер чоруктарлыг-дыр — деп, эш Зильберман чугаалаан.

Кызыдың пассажирлер АТК-ының слесары, аныяк оол Н. Константинов индирге үнүп келген.

— «Орус хуулгаазын» деп киноиу көрдүм, кайгамчык-ла-дыр. Бүүлүг-ла орус хуулгаазын-дыр. Дайынга кирипшээн кижи мен. Ындыг болза-даа дайын деп чүл ол, дээрзин эки билир мен. Бичии турумда бистиң суурувус кырында немец самолёттар үүлүп келгенин көргеш, ойнаар самолёттар-дыр деп халып турганымны, оон өктажан бөмбалар коргунчуг халаатты болдурунтарга, угаан-кут чок коргуи турганымны кажан-даа үттас мен. Дайын үезинде бистиң өг-бүлевис аш, соок, хилинчек деп чүвени көрген — деп, ол чугаазын эгелээн.

Аныяк слесарь оон ыиай киноиун үнелеп четпес ужур-дузазын оралап демдеглеп, эки кино дээш немец кинематографистерге өөрүп четтиргенин илереткеи.

— Шак ындыг аас-кежиктиг чурттагаиы биске чаалап, тургузуп берген хоочун салгалга, четтирдиивис — деп, Константинов чугаалаан.

«Билигжер» иептередириниң хоорай салбыныиын харыысалгалыг секретары Ф. А. Житков база-ла «Орус хуулгаазынның» кайгамчык ужур-дузазын үнелеп, коммунизм идеязының тиилелгезии, ленинчи идеяның хуулгаазыныы кииода илзп, төлээ-биле көргүзүп турарын чугаалаан.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Ленинчи идея

Ниитилелдериин төөгүзүнде болуп көрбээн хогжүлденин улуг шураашкынларын тенилдиг Ленин башкы өттүр көрген.

Шак ындыг хогжүлдени чугле төөгүден номчуур эвес, а карак-биле көрүп эрте хөна бээр кыдыр, кижи сактып четпес хей ажылдап турган, бистер совет чогаалчылар эвес, бистиң ижин-кара чок өөнүктериве чогаадып каапкыга харын-даа адаартавыылаан, өөрүвес аргажок. Чогаалчы кижи ынчаар ажылдаар херек.

Бо кинону көрген кижи мээвилга бодаиы бээр: чеже-даа чыдып калган болза, хуулгаазын куш кежи төнүп кетпеш, курбустуже — Ай, Хүн хаанче ужуп үнгеш, ынакшаанын чедип алган келир маадыр— Нскүүөөл деп тоолда дег үвени бөттүг амыдырал кылган. Ленин башкы дораан-на сагышка кирип келир-дир.

Бистиң ССРЭ-ниң хогжүлдезии бодапгарга, шынап-да кандыг-бир хуулгаазын куш ону ынчалдыр чаяашкан мииган апаар, — ону Ленининң номналының күштүү ол хиредир деп, катап-катап-да чөргээрлеиың бодай бээр сеи.

Бо кинону көрүп олургаш, «Россия карангы дүнде» деп чогаалынга 1921 чылда америк чогаалчы Горбарт Уэллстиң Ленинии фантастик, төөлчүргүүр, күзеөчи деп бижээнии сактып келгеш, ам көрдүм бе, бүзүредим бе! дээш, бүдүн Европа хүнеп турар кылдыр хулумаурукээзии келир-дир ийин.

Ленинизм шынап-ла төөлчүргүү күзеделерни кижи чүгле чедип алыр эвес, харын ажар, эртер күштүг дээраан көргүскеии ол. Орус-оолдуң, казак кыстың долчу намдарын көрө каапкаш, тывалар база ындыг чораан шыкажыгай деп дораан-на бодай бээр сеи.

Хамыкты мурнай-да уран чүүл, чечен чогаал чон-биле тудуш харылзаалыг, чоннуу болур деп бистиң партиявыстың өөредип турарын бодап келир сеи. Бо кинону көрген кижи, кижилернин чөптүг, каракызыл күш-ажылынган кандыг кайгамчык чүве бүде бөөрии көргүзүп турар, СЭКП-ниң Программазында состерден тодаргай көрүп каар.

Бистиң төөгү номнарывыс чеждаа кылын болза, бо кино дег допчу тодаргай эвес-ле болгай. Бүгү-ле төөгү башкылары бо кинону өөредилге ному кылдыр көөр деп шүүр-ла бүзүрээр мен.

Алак соолүнде бистиң аныяктарывыс бо кинону кандыг-бир чаа-дайын, азы ыйын-кыйын ынакшыл, танцы көргүскен киноларга домейлеп, аиаа дениевейн каш катап көрүп өөренир бөөр деп күзээр мен.

Совет чуртуң хамыкты кайгаткан хуулгаазынны — төөлчүргүү күжү болза ленинизм ол деп каяа-даа чөргээр чугаалаар эргелиг бис.

С. САРЫГ-ООЛ,
чогаалчы.

ОЛАРНЫ — ДЕЛГЕМ ОРУКЧЕ

Шагаан-Арыг автоажыл-агыйы районда база улуг коллективтериин бирээзи. Ында чолаачылар, инженерлер, техниктер, слесарьлар, токарьлар, дарганнар болгаш өске-даа тускай мергежилдиг кижилер ажылдап турар. Оларның артем-биилии, ажылчаны иизы-бүрү. Ынчалза-даа найыралдыг, чангыс аай күзел-чүткүдүг коллектив оларда быжыгын орар. Оларның чамдыкы харын коммунистиг күш-ажыл бригадазы база шалыичызы деп ат дээш демисежип агелээн.

Амгы үеде бо ажыл-агыйда 5 бригада ол бедик ат дээш демисежип турар. Оларның составында 44 ажылчыннар бар. Бригадаларның хей кезии эртжеи чылдың планныг онаалдаларын дыка ажыр күүсеткеи болгаш бо чылдың бирги чартыында база-ла планын ыракта ажырган. Ажыл-херээнге кызымаккай кижилер бо коллективте хей. Чолаачы А. Воробьев бирги чартык чылда сөөртүлге планын 110 хуу күүседип, 413 кг кывар, чаар чүүлдерии камнап алган. А. Талапов планын 180 хуу күүседип, 172 кг кывар чүүлдү, эш Худоногов планын 102 хуу күүсеткеи, 91 кг кывар, чаар чүүлдү камнап алган.

Бригадаларның кежигүннери ниити болгаш тускай эртеминин талазыбиле мергежилии бетдиринче улуг сагыиты салып турарлар. Олардан бир кижи кежээки ортумак школаны дооскан, 4 кижи тускай эртеминии талазы-биле бөт-өөредилге-биле өөренип, 3 кижи 2-ги класстың, 1 кижи бирги класстың чолаачызы болурун чедип алганнар.

Бир чедишпиннер-биле кады, бригадаларның ажылында чамдык четпестер болгаш чедир кылдынмаан ажылдар барын айтыры чугула. Оларга партия организациязы болгаш администрация кошкак дузалап, оларның тускай хурадын, дуржулга солчүүшкүнүн кылбайн, чүгле бригада аайы-биле коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп атты тыпсырыбиле кызыгаарлаттынгаш, түс-түс кижилерге коммунистиг күш-ажылдың шалыичызы атты тыпсырын практикалавайн турары четпес. Бригаданың чамдык кежигүннери өөредилгезиин күш-ажылы-биле шын дүүштүрүүн турда, чамдыктары өөренмейн, чүгле будүүлге планы күүседири-биле өйлежип турар.

Социалистиг чарышты организастаан болза-даа, оон түнелдерии чүгле ниити коллективке үндүртеш, бригадалар боттары оны түнневейн, чедер, четпезин көрбейн турар. «Чолаачыларны тускай чыыдырар арга чок, олар үргүлчү оруктa чоруп турар» деп, организациянын удуртукчулары боттарын оожуктуруп турарлар. Бир эвес оларның ажылы ындыг байдалда турда, чолаачылар-биле кандыг-даа ажылдар кылып болбас, олар чүгле план күүседип, соксаал чок чоруп-да турааннар дээр болза шын бе, ынчаш? Бодап көөрге, черле шын эвес. Харын оларның аразынга партийжи-политиктиг, организастыг бүгү ажылдарны күштелдирер ужурлуг.

Бригада кежигүннери эп-найыралдыг, бот-боттарынга дузалажып, чамдыкта коллективтии-биле дыштанып, кино, концерт көрүп турары өөрүнчүү. Ынчалза-даа оларның өг-бүлелериндe кижилер-биле ажылдын кошкак, хайгаараадан дашкаар болуп турарының барымдаазы болза барык-ла оларның шуптузуиуп кадайларының ажылдавайн олуруп турары болур.

Бригада кежигүннери эп-өөрүнүң четпестерии ол дораан ажыы-биле чугаалажып, боттарын коллективтии-биле эдип, кижизидип ап турары эки. Чижээ, чолаачы Бухтуев моон мурнунда өг-бүлезиниге болганчок-да дуврааэин үндүрүп, чамдыкта шош-содаа кыла бээр турган. Өөрү ону каш удаа суурган, четпестерии арнынга ыяттырып, чугаалажкан соонда ол ам эттинген, өг-бүлезиниге төлептиг ээ болуп, ажылга мурнакчыларның бирээзи апарган.

Ынчалза-даа сагылга-чуруи дээш демисел ам-даа кошкак, кижизидилге ажылы ам-даа ёзу барымдаалаан, оон уламыидан чамдык кижилер аралаар, чуруи үреэр чоруктар бар. Чуруи үреэш, бо бригадаларның бир кежигүнү ажылдан үндүртеш, бирээзии өске ажылче бадыртканын айтырга-да четчир.

Партия организациязы бо патриоттуг шинчээшкинии массалыг болдурарынче угланган ажылдарны амдаа четпес чорудуп турар. 180 ажыг кижилиг коллективте чүгле 44 кижи коммунистиг куш-ажыл дээш демисежип турар чорук кончуг четпес. Куш-ажылга мурнакчы, чуруи-сагылгалыг, ол ат дээш төлептиг туржуп болур кижилер хей. Чүгле олар-биле тодаргай ажылды чорудар, өөредир, бүзүредир болгаш өске мурнакчыларның дуржугазын оларга дамчыдар чорук чүгүла.

В. БЫШТАК-ООЛ.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведиинин депутады Анна Хуурактың удуртуп турары, «Найырал» совхозтуң Үрбүп сүт-бараан фермазы бо чылдың бирги чартыында 80 ажыг тонна сүттүг салып, алган хүзээгелиин ажыр күүсеткеи. Саалчыларның аразында Х. Дангаа, Т. Намаштай, М. Доржу болгаш өскелер-даа бир иненке онаалдыр сүт саалдалын ээлээн ковуйдеткеннер.

Бо ферма эки ажылы дээш совхозтуң фермалар аразынга шилчинр Кызыл тугун чаалап алган болгаш ону быжыы-биле тудуп турар.

Фермаиың ажылынга чамдык четпестер бар-даа болза, ук фермаиың ажылы хун бүрү экижип, сүт саалдазында болгаш мал ажаалдазында чаа-чаа арталарны калбаа-биле ажыглап турар апарган.

ЧУРУКТА: сүт-бараан фермазының эргелекчизи Анна Хуурак.

Созу болгаш фотозу Кыргыс Селиптии.

Биске үлегер

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң төвү Ильинка суурга «Орус хуулгаазын» деп кино болурумуң чарлалы кесчүп келген. Ону дүргеи-ле көөрүн улус четтиклеин мамап турган.

Кежээ клубка кажангызындан-даа артык хей кижи чыыган. Олут чедишпезиидеи улус бут кырынга тургулашкан. Ол ындыг болбастың аргазы чок. Ол кайгамчык документалдыг киноиу көөрү-биле бүгү-ле фермалардан, сиген шөлдериидеи, ыракку одарлардан колхозчулар хей чыыган.

Совет чуртуң аныяк салгалы мен. Шаандагы эртжеи үеии бистиң аларөгбелериивистиң канчаар чурттап, ажылдап, хосталга, аас-кежик дээш канчаар демисежип ыорааннын шак ынчаар шынныы-биле, ураи-чечен көргүзүп шыдаан киноиуң авторларынга хамыкты мурнай байыр чедирип, оларның холуи барып дыңзыг тудуксаам келир-дир. Кинода ыяш андазын-биле чер чарып, шоодай чүктепкеи, тараа чажып кылаштап турарын кижи көргеш, амгы үеиниң техниказы-биле дедиеп ора, ала чаягаар-ла кижиниң сеткилсагыжы сорук кирип, бистиң Төрээн чуртувус, ленинчи партиявыс кыска үеиниң иштинде кайгамчыктыг чедишкиннерии чедип ап, ол хире бурунгаар базынмыя кылганыига кижи чоргаарланып көөр-дүр.

Коммунистиг ниитилелди тургузары дээш мен бээ-ла бистиң хоочун салгалдың кижилериниң эрес-шудургу ажылдап чорааны ышкаш ынчалдыр ажылдап, демисежип мен.

К. СРАТ-ООЛ,
«Тиилелге» колхозтуң трактористи.

Өөрүп четтирдим

Мындыг сагыш чевээшкиига хүрээлеидп алгаш, өөрүшкүлүг чурттап олура, амыдыралымның эртжеи оруктарын сактып, аңаа ону деңнеп иээр мен.

...1917 чылдың апрель айза чүве (ону ииии кайын уттур). Чаданзаның феодал идегеттериие болгаш дээрбечи аитарга ядыы арат олну мен улуламгаш, оларның хонунга кирдим. Олар мииги тудуп алгаш, Минусинск, Красноярск, Улаи-Удэ, Хабаровскиге чедиргеш, тамы дүвүүде дег, черниң черииге ентапканнар. Оон Маичжур-Харбин таварааш, Төөттүүн болгаш Налганың чоон кызыгаарынга үлчүп чедип келдим. Оон соонда Моолдун төвү Улаи-Батөрну таварты чадаг ылаштап, түрел чоруп, Төрээн Тывамга амыгымның ээп коляр аас-кежиктиг болган мен. Өскеи, төрүттүүген черимден үнгеш, эрге-медея чокка, каргыс болгаш феодал идегеттериин үшүн үш чыл түрел келгеним ол.

Оон өске база бир чижек, шаандагы Тывага мен ышкаш назылап-кыраан, аарыгга алыскан ядыы кишиини кым-даа херексевес чораан, ону харын-даа нешкен чуртта кааптар чыгыы турган...

Бис ышкаш мынчаар магалыг чурттап олурар кырганнарны аас-кежиктиг дивес аргажок.

М. ХЫЛБАҢ.

Тес-Хем районнуң Берт-Даг чурттуг мен, ам назы-харым улгадып, 67-леп турар, аарып хоочураш, Каа-Хем районнуң Буренде кырганнар аажар бажыңга келдим. Мен ышкаш аарыг-армын, назыхары дегүй берген кижилерниң дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың сагыш салыышкыны-биле азырадыр аас-кежиктиг болдум. Бо өөрүшкүүнү, эскиш кежиин «Шынны» дамчыш, тыр илередиксеп тур мен.

Киии 3 — 4 хардык апаргыже, чаш турда-ла даа-кезе ынчаар азырап аажар болгай, а бо кырган-нар аажар бажыңда бистиң аажаал, сагыш чевээ турары база ындыгдыр. Чүгле бистиң республикада безии ындыг бажыңнарны үш черде ажыттаи чөрүм, киии дугайында партия, чазаитын өмза сагыш савыышкынынынын тодаргай херечизиниң бирээзи-дир.

Тыва АССР-ге ыяш ажыл-агыйының моон соңгааргы сорулгалары

Тыва АССР 8,5 миллион га, азы республиканың бүгү девискээрининг чартыы хире шөлдү иштеп турар арга-арыг байлактыг.

Арга-ыяштың нииги курлавыры 1014 миллион кубометр, оон иштинде 885 миллион кубометр (колдуунда II болгаш III бөлүктүг ыяштары) ажыглалдыг болуп турар, ынчалзада ыяш үлетпүргүнге ажыглаттының болур хире зонада чүгле 425 миллион кубометр ыяш бар.

Ыяштың чыл бүрүде ажыглап турарын барымдаалаарга, Тывага ыяштың 4 миллион кубометр чедир белеткээр арга бар, ынчалза турда, ыяштың амга чедир шингээдип ап турары чылда чүгле 600 мун кубометр. Оон иштинден 100 мун кубометр ыяштың Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый чери, оон артканын райүлетпүр комбинаттары, колхозтар, совхозтар болгаш чаа тургустунуп турар бүдүрүлгедер белеткеп турар.

Тывада арга-арыгның девискээрге таарыштыр үнгени кончуг ден эвес. Реслубликаның соңгу-чөөн районнарының (Тожунун, Каа-Хемниң, Бии-Хемниң) үлүүнге 310 миллион кубометр азы ажыглаза чогуур арга-арыгларның 74 хуузу онаажып турар. Ынчалза турбуже, бо районнарда белеткээр ыяштың хемчээли республикада белеткеп турар ыяштың чүгле 36 хуузу болуп турар. Бо районнарда ыяш белеткелининг ботденизим кайы-кайызында 10, 12, 14 хуу.

Ыяш белеткелининг эң улуг хемчээли эвээш арга-ыяштыг мурнуу-барыын районнарга онаажып турар. Чүгле Барыын-Хемчик районга бүгү белеткээн ыяштың 20 хуузу онаажып турар. Бо чорук ыяш курлавырын эвээжедиринге чедирип турар. Бо районда ажыглал ыяштың курлавыры 17 миллион кубометр, азы ыяш курлавыры 190 миллион кубометр чедип турар Тожу районундан 11 катап эвээш.

Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинин сорулгаларын барымдаалааш, ыяш белеткелин чоокку чылдарда Тываның соңгу-чөөн кезээнче шилчиткен турар ужурлуг.

Мурнуу-Барыын районнарда ыяш белеткелин соксатканының чылдагааны болза, арга-арыгның суг камгалаар ролю-биле холбашкан.

Сөөлгү чылдарда Барыын-Хемчик районда «Тыва даг-дүгү», Таңды районда «Тувакобальт» ышкаш, эвилел ужур-дузалыг тудугларга ыяш белеткеп бээри-биле холбаштыр, Хемчик болгаш Элегес хемнериниң, оларның хөй санныг адырларының суунун агымы үрелии турга. Чаъс эвээш чаап, ол-шык, шалын эвээжеп кээрге, ыяш чок шөлдериниң хемчээли көвүдеп, хемнериниң соглуруунга, кандаашкыга чедирип болур. Мурнуу-Барыын районнарга ыяш кезерин моон соңгаар соксатпас болза, олар бүргат ховулар апарып болур.

Үлетпүр болгаш чуртталга тудуунун өзүлдези-биле холбаштыр, чылдан чылче ыяшка негелде улгадып турар. Моон соңгаргы чылдарда тудуг ыяжынга негелденин чижек саны мындыг бооп турар: 1962 чылда—600 мун кубометр, 1963—760 мун, 1964 чылда—970 мун, 1965 чылда—1150 мун кубометр.

Амгы үеде районнар аайы-биле ыяш белеткелининг хуваалдазы ыяш курлавырын ажыктыг ажыглаарынга дүүшпейн турар. Моон үржүүндан организациялар ону Тывадан өске черлерден садып алыр ужурга таваржып турар.

Дыттыг, хадыңны болгаш өске-даа ыяштарны ажыглап тургаш, тудугга херек безектерни, шуугайларны болгаш өске-даа кылыгларны бүдүрер цехтерлиг, ыяш болбаазырадын ажыллаар комбинатты Тывага организастаарының бүгү-ле аргалары бар.

Ыяш болбаазырадыр комбинатты тургузар, эң-не эртен чер, болдунун географтыг туружунун аайы-биле республиканың чөөн районнарындан ыяштыг салладып бадырар, суг орулгада турар Кызыл хөрэй болур. Ындыг комбинатты тудары ыяштың бүгү тогланчызын комплекснлиг ажыглап болдурунуң аргазын берип турар. Тудуун 1966 чылда кылыр деп көрдүнген ыяш болбаазырадыр ындыг комбинаттың төлевилелин Москваның «Гипромеспром» институту чогаатkан. Ол чылда 171 мун кубометр дилген материалды бүдүрер. Оон биле чергелештир, Даспы хемде Сордуг-Шиви ыяш участогунуң баазазынга чылда 100 мун кубометр ыяш белеткээр Туранның ыяш ажыл-агый черинин төлевилели база чогаатkынган. Бо болза ам үеде Сыстыг-Хемниң ыяш участогунуң баазында Ырбан суурда тургузуп турар Тожунуң ыяш ажыл-агый черинин сөөнда, ыяш комбинадын хандырар ийи дугаар ыяш ажыл-агыйы болур. Бо ийи ыяш ажыл-агый черлериниң ажыглап болур ыяш курлавыры 17,3 миллион кубометр. Ол дээрге комбинаттың 50 ажыг чылда ажылдаарынга четчир.

Тываның тудугларын четчир санныг тудут материалдары-биле хандырарының дугайында айтырыгны чүгле бо үш объектилерни тудуп дооскан соонда шиитпирлеп болур.

Тывага ыяш ажыл-агый үлетпүргүнүн баазазын хөгжүдери болза, арга-арыгларны мендиг тургузар болгаш өстүрер кол сорулгалыг ыяш ажыл-агыйын үндезиниг-биле экижилерин негеп турар. Ол ажылды сөөлгү үеге чедир республиканың аңгы районнарынга, шоолуг эвес шөлдерге чорудуп турган.

Ыяштың тарыыры болгаш олурткан биске чүгле 300-тен 2000 га хемчээлге чедип турар, ынчаарга олурткан өстүрер ыяштар тарыыры 10-дан 20 га чедип турар. Арга-арыг чок шөлдүң хемчээли республикада миллион га чедип турда, ыяш ажыл-агыйының хөгжүлдези биске кончуг эвээш (нииги шөлдүң чүгле 0,03 хуузу) болуп турар.

Бо ажылды эң ылангыя эвээш арга-арыглыг мурнуу-барыын районнарга калбартыры чүгүлә. Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарында черлерни сугландырары Саян ГЭС-тин тудуу доостурга шиитпирлеттинер. Бо чорук шөлдер камгалаар арга-арыг дилиндектерин, ол ышкаш Кызыл хоорайны, Ак-Довуракты, өске-даа чурттакчылыг черлерни ногаанчыдарынга таарымчалыг байдалды тургузар.

Ногаанчыдылга ажылын экижидер төлээде, Кызылга, Ак-Довуракка ыяш ажыл-агый черлерин организастаар болза эки. Баштай бо айтырыгны «Агролеспроект» институдунуң киржилгези-биле шиитпирлээр херек.

Республикада үнелиг витаминниг ыяш—чыжыргана өзүп турар. Ону кым-даа кадагаламайн, черлик байдалга өзүп турар хиреде-ле чылдынна оон 150—200 тонна чедир чеминжин чыып ап турар. Амгы үеде ону күрүненин арга-арыг фондузунга киирип, камгалай берген.

Алтайның кат-чимне станциязының үлегери-биле Тывага чыжырганының бедик дүжүттүг сыптарын өстүрериниң талазы-биле түскай ажыл-агый черлерин тургузары чугула. Ынчаар болза, чыжырганы чылда 1000—1500 тонна чедир белеткеп ап болур арга бисте бар.

Республиканың девискээринде пөш ыяштың курлавыры база улуг (3,2 миллоин га). Тоорук чыыр талазы-биле ажылды Тожунуң, Каа-Хемниң тыыш болгаш аннынар ажыл-агый черлери кылып турар. Ындыг-даа болза пөш тооруун чылда 100—200 тонна белеткеп турар.

Бүрен-Хемге болгаш Шуурмак чоогунга тоорук чыыр талазы-биле улуг ажыл-агый черлерин тургускан соонда, 1970—1975 чылдарда Кызылга чыжырганадан болгаш пөш тооруундан витамин бүдүрер заводту тургузары чугула. Чылда тоорук белеткелин 1500 тонна чедирериниң аргазы бисте бар.

Чөөн районнарда, ылангыя Тожуда ыяштың канчаар-даа ажок улуг курлавырының барын болгаш бо районнуң 1970—1980 чылдарда бойдустуң байлактарын шингээдириниң перспективазын барымдаалаарга ыяш продукциязын келир үезеги — Тайшет—Кызылдың демир өруу-биле Саян ажылдыр сөөртүп үндүрер. Чылда 1—2 миллион кубометр ыяшты белеткээр ыяш үлетпүргүнүң комплекснлиг базазын тургузаар.

Силим ыяш участогунуң ындында, Каа-Хемниң үжарларын чагырып алган соонда, курлавыры 82 миллион кубометр чедип турар Каа-Хем районнуң арга-арыг байлакшылын ажыглага киирер арга бар апаар.

С. КОКОРИН.

ыяш ажыл-агыйының болгаш арга-арыг камгалал эргелелиниң

ДЕЛГЕЛГЕДЕ ЧАА ҮҮЛДЕР

Шылгалда хүлээп алыр машина

Улус ажыл-агыйның чедишкиннериниң делгелгезинде «ССРЭ-ниң тургустунганы» деп павильонга келгеннерни сонуургадыр үүлдер-ле хөй. Минскиниң радио-техника училищезиниң делгелгеринде шылгалда хүлээп алыр машина — «Альфа-2»-ни сонуургавас аргажок. Ында он хире чарлал данзыны аскан, оларда айтырыглар болгаш ацаа харымнар бижиттингеп. Студент кижи бодунуң водал турары харынның дужунда кнопканы база каалтар. Машина болза, шын күүседилгениң болгаш чазыгларның самаашкынын кылгаш, ацаа деңдек салып бээр.◆Оон чанында харымаашкын үезинде тургустунуп келип болур дүш болган таварылгаларны болдурбас, элдэм нарын прибор база бар. Студент харымлаар дээн биледин ап алыр, а башкы оон шын харымлаза чогуур самаашкының пультага деңдеглеп алыр. Студент телефон дисказынга харымзын чыыл самаар. Харымлаза чогуур уе кызыгаарлыг болур. Бир эвес шылгалда тудуп турар кижи айыттынган үеник дургузунда онаалганы күүседил ыыдаваза азы шын эвес харымлаар болза, бажай демдек алыры чугаажок. Мындыг таварылгада ацаа кым-даа дуза чедирер аргажок. Ынчалза-даа багай алган кижиге прибор боду база дуза чедирип болур. Бердинген үезиниң иштинде күүседил четтиктээн кижиге тускай кызыл лампа кыпа бээр, оон чанында демир хааржактан ол шын харыны тып ап болур.

Эң-не «угаанныг» машинаны Киевте Шевченко аттыг Күрүне университединиң студентилери чогаатkаш, улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезинче чоруткан. Ук машина болза.. үтпас шынарлыг. Ол машина харыгда он студентини шылгап ыыдаар. Шылгалдалар үезинде студентилерге каталгаашкынның бергедээшкиннери таварзыры билдингир болган. Чамдык үүлдерни ацаа шуут катаптаар, өскелерин — шуут удур доктаадып алыр. Ол ышкаш, өөредилге номнарындан керектиг теманы дораан тып алыры база ыыдыг-ла белен эвес болгай. Шак-ла ындыг таварылгада механиктиг консультант — информатор студентиге дузалаар. Студент ол-ла дораан кнопканы базылтары билек-ле, консультацияга чоруп эгелээр. Тодаргай харымны магнитофонуг бижимел дамчыдып бээр.

Бир эвес силер, бодуңарның кайы хире билиңерни ыыжап көөр дизиңерге, машина силерниң бот-кичээл чорударыңарга дузалап болур шыкарлыг. Студент шын эвес харымлап, таймыбырлып турар болза, машина оон өске теманы каталгаарымче киирбес, өскээр чугаалаарга, дараазында айтырыгның самаашкының көргүспейн баар. Ол дугайында медээни машина башкының олурган черинге чөдүде бээр (ук машинизм аудорияларга кичээлдээр кылдыр таарыштырган).

М. ЛАРЬКИН.

Даарта—румын улустуң национал байырлалы

Румын Улус Республиканың найысылалы — Бухарест чыл келген тудум-на улам каас-чараш болуп турар. Улуг эвес бажыңнар орунга, куруг турган черлерге улус эрге-чагыргазының чылдарында улуг-хаагай бажыңнар тургустунгулаан.

ЧУРУКТА: Бухарестиң хевири. Аджерпресс—СЭТА-ның фотозу.

ЧАА ТУДУГНУ МАНАП ОРДА...

(„Чодураа" колхозта библиотека дугайында)

Клубтуң бир азыында, он беш квадрат метр хире хемчээлдиг, бичии, шейбек өрээл туруп турар. Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозта кээ библиотеканың бажыңы бо-дур. Аңаа библиотека тургузар аргажок: ишти тар, карангы, номнарны шалдан дээвиргe чедир, ханада делгимирлерде чыскаап үндүрүпкен, оларның чамдыызы улуг сонга караан дуглапкан, «Номчулга залы» дээр чери—чангыс стол салырынгала ол.

Бодап көрүнерем, бо суурда 250 ажыг өреге бар, номчукчулар саны 400 ажыг кижи, бо чылдың төнчүзүнге чедир оларның саны 600 кижи чедир өзер деп планда кирген, ортумаа-биле алырга, бир хүн-не библиотекага 20—30 хире номчукчулар кээп номчуттунуп болур. Ындыг болганда, он беш квадрат метр библиотекага ынча кижи хары угда канчап сыңчырыл?

Библиотека эргелекчизи Зоя Кертикпен бо ажылынга дөрт чыл ажылдаан. Библиотека бажыңы биче, ынчангаш аңаа номчукчулар-биле массалыг ажылдар чорудары бергедеп турарын колхоз баштаар черинге болгаш партия организациязынга ол каш удаа чугаалап турган. Ынчалзада даргалар: «Борта келир чылын Культура бажыңы тудар бис, ынчан ёзулуг библиотеканы алгай сен аан» деп, тоомча чок харылап келгеннер. Кажан Культура бажыңын тудуп доозуптарыл? Ону тударын «Чодураа» колхозтуң экономиказының амгы байдалы-биле алырга, ыяавыла болдунар бе, ынчан?.. Чаа тудугну —Культура бажыңын маңап орда, библиотека ажылы экиживейн турар ужуру ол.

Зоя Кертикпен-биле чугаалажырывыска, ол ынча деп бадыткап турар: «Көрүп тур силер ыйнаан, мындыг чөгенчиг өрээлчигешке кым чүү кылыр боор...» Ол бир талазында, ыш-на харын, ынчалзажок ындыг «чылдагаан-биле» ооргалаңып алгаш, эргелекчи бодунуң хүлээлгезин четпес бүүседил турар. Библиотекада стенд, плакат, лозунчок, номчукчу моон кандыг номну ап номчууру берге—эң-не чугула номнарның ат-даңзызы ылдыңнаан. Партияның июнь Пленумунуң дугайында, партияның болгаш чазактың өске-даа шиитпирлериниң дугайында стенд-даа, лозун, кыйгырыг-даа чок. Чаа солуннарны, журналдарны стол кырынга ий-шаанда делген салбайн турар. Эш Кертикпен боду кезек-кезек болгаш-ла, библиотекага келгеннерге номнар допчулалтын кылыры-биле кызыгаарлангаш, номчукчулар конференциязын, ыыткыр номчулганы, ном-биле ажылдаарының аргазарын болгаш ном агитациязының өске-даа хевирлерин сөөлгү үеде кыбастаан. Ол дугайында тодаргай план тургустунмаан.

Библиотеканың иденкейлиг номчукчуларының саны дыка эвээш. «Тергиин номчукчуларывыс Дажы-Дамбаа ашак биле Донгак Ынаалай кадай чүве, олар хөй тоолдар номчаан»—деп, Кертикпен чугаалап турар. А өскелери кайдал? Коммунистерден чыл эгезинден бээр чүгле чеди кижи, комсомолчулардан 40 кижи ном бижидип алган. Бо дээрге дыка эвээш-тир. Шынында, колхозта коммунистер болгаш комсомолчулар 120 ажыг кижи бар.

Партия организациязының секретары эш Думбүү библиотекага ховар кээп, коммунистиг кижизидилгеге номнуң ужур-дузазын пропагандалаар ажылды кошкак удуртуп турар. Суурнуң чурттакчыларының саны улам-на өзүп, оларның билиг-медерели бедип турары-биле кады, библиотеканың ном фондузу база-ла элбекшинир ужурлуг. Ынчалза-даа мында кээп ажыл-агый номнары эвээш, бар-даа болза улуг нуруузу орус дылда, тыва литература база-ла ховар.

Бо библиотеканы эки бажың-биле хандырар, библиотеканың организакчы ролюн бедидер, оон чөөн-биле харылзаазын экижидер даапп хөй ажылдарны «Чодураа» колхозка эң чоокку үеде боттандырып чорудар ужурлуг.

А. НУГУУРАК.

ХОСТУГ НИИТИЛЕЛДЕ ХОСТУГ КИЖИ

Амгы үениң буржуаз социологтарының, философтарының, политиктеринин, публицистеринин он шаа чогаалдарын чүүрүү көрүптер болза, бүгү-ниитизи-биле кижиге ынакшылдың чалаттынган үези ам-на келген-дир деп бодай берип болур. Кижинин төлевиниң, оон эргелериниң болгаш хосталгаларының дугайында, кижинин бодун хүндүлээринин дугайында чугаа-соттар чүүлден чүүлче, номдан номче шилчивишаан, «хостуг делегейнин» идеологтуг «ажылчын» хевин тургузуп турар, Өң-базазын кылдыр каасташ ол хөй бүрүзүнү амыдыралдың ёзулуг мөзүзүн, капитализм үеининде кижилерниң бот-боттарының аразында харылзаалариның херек кырында боттуг үүгазын чажырар ужурлуг, дүй шыварының ындыг херексели болуп турар.

Оон-биле чергелештир империализминиң идеологтары болза, социализм үезинде кижилериниң байдалын ынын эвес кылдыр, кара өжегээр өскерти көргүзер дээш, хөй санныг будуктуг, салдынны чарыгдан турар. Делегейниң социалистиг системазының чедишкини тодаргай болган түдүм-на, чаа делегейниң чурттарында ажылчы чоннарның амыдыралы хаймыыкшынның болгаш утка-шынарлыг болган түдүм-на, буржуаз болгаш реформистиг солуннарның, журналдарның, дептержигештернин, монографиялардың арынналарындан улам-на хөй нүүл-меге куттулуп турар.

Бүгү-ле өң-чүзүнүүг антикоммунистеринин кол сыллаа болза, социализм кижинин хууда эрге-ажыктарыбиле дүүшпес, кижини бастып дорамчылап турар, кижиниң кол эргелерин болгаш хосталгаларын базып турар дээр янзылыг балыткаашкын болур. Германиянын Социал-демократтыг партиязының оралакчы даргазы В. Кнорингенниң мелегээнин болза, «коммунизм болза кижинин болуп бастырып, ону коллективтиг чамашкызы болдурарын, оон бүдүзүн өскертирин күзеп турар». Болуунун хуузун болаар кижилерни «коммунистиг тоталитаризминиң» халаптары-биле коргунушаан, империализминиң идеологтары буржуаз демократияны бир дем-биле алгап йөрээп, «хостуг делегейнин» тамчыктарын чулчуруп, «капитализмни будиңыг» болдурарының талазы-биле чашпын турарлар.

Ол бүгү чулчуруушкуннар көңгүс меге-хоозун чүүл-дүр. Оларның алыс сорулгазы—коммунистиг идеологияның өзүп турар салдарын кошкадыры, социализм делегейниин дугайында шынны чажырары болур. Ынчалза-даа меге-хоозун чоруктан шын күштүг. Коммунизмниң дайзыннарының меге-хоозун бодалдарын ол шын улай-улай ойтур шаап турар. Кижи бүрүзүнге амыдыралдың кижизиг байдаллары дээш, кижинин ёзулуг хосталгазы дээш демиселче массаларны ол шын көдүрүп үндүрүп турар.

Кижинин аас-кежинге чүү хереглл? Кижинин бодун хостаарының негелделери кандыгыл? «Кижи» деп сөс-биле «хосталга» деп сөстү канчаар-даа эптеп дүүштүрер болза, социал-политиктиг боттуг амыдыралды, ангыларның болгаш партияларның практиктиг ажыл-чорудулгазын көрбейн чыткаш, ол айтырыгларга харылаап болбас. Ынчаарга төөгүлүг практика, социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң дүржүлгазы мынчаар бадыткап турар: кижини кулданып турар байдалларны үндезинии-биле, революстуг ёзу-биле буза таппайн тургаш, кижилерниң чаңчылдарын, үзел-бодалдарын, психологизын үндезини-биле өскертпейн тургаш, кижини хостаар арга чок. Кижини кижи дарлаар чорукту мөңгежидирип бүзеп турар кижилер чогум-на оон коргуп турар. Империалистиг болгаш барын социалистиг «кижиге ынактарның» антикоммунистиг чулчуруушкуннары болза, ниитилелни революстуг ёзу-биле чаарты тургузарындан, хуу өнүүчү, хуузунда бодун болаар чаңчылларны үзүткап чок кылырынан буржуазтының коргуп турарының илерээшкини-дир.

Кижинин хостуг болуур чоруу, кижинин хууда чечектелишкини — ол бүгү дээрге ниитилел амыдыралының экономиктиг фундаментизин коллективистиг ёзуга чаарты тургускан турда, дарлалды болгаш дарлакчыларны үзүткаан турда, ниитилелге кижинин байдалын оон орулгалары эвес, а оон ажылдап шыдаар аргалыы, оон ажыл-херээ, ниитилелге бараан болуушкуну тодаргайлаар апарган турза, чүгле ынчан бадыткаттынар чүүлдер-дир.

Америк акционерлер каттыжышкынының даргазы Б. Джавитстиң чугаалааны болза: «Каттыжкан Штаттарга шинээлиг болу бээр чорукту садып ап болур, оон айыттынган ортээ бар. Ынчаарга Россияга ниитилелге шинээлиг чорукту күрүнеге көргүзүп турар чедишкиннер-биле болгаш ачы-хавыяалар-биле хандырып турар». Оон ынай базз бир мындыг хереченлерди ап көрүнер: «Совет акша болза совет хамаатынын социал байдалы оон орулгаларының хемчээлиниң түңү болбайн турары-биле америк акшадан онзаланып турар. Харын оон сыр өске болуп турар: оон орулгазы оон кылып турар чүүлүнден база ол чүүлду ол кайы хире эки кылып турарындан хамаарыр» — деп, билдингир чогаалчы М. Уилсон бижээн. Джавистиң-даа, Уилсоннуң-даа оозу шын: социалистиг ниитилелге кижинин байдалы оон банкыда санының илередезин эвес-тир.

Капитализмни ап көөр болза, ында кижинин хостуун, оон эргелерин акшалыг хаптың ишкири тодаргайлаар. Чогум-на шак ындыг «хосталганы» Ф. М. Достоевский сойгалап илереткен. Оон бижээни болза: «Хосталга. Кандыг хосталгал? Бүгү-ле кижилер бүгү чүвени, чүнү-даа хоойлунуң хемчээлдеринге кылыр бир дөмей хосталга-дыр. Бүгү-ле чүүлдерни канчаар кылып болурул? Миллион акшалыг болзунза кылып болур сен. Хосталга кижи бүрүзүнге миллион акшаны берип турар бе, ынчаш? Чок. Миллион акшазы чок кижи кандыг кижил, ол? Миллион акшазы чок кижи дээрге, бүгү-ле чүвени кара-туразы-биле кылып чоруур кижи эвес, харын кандыг-даа янзы дорамчылаттырып чоруур кижи-дир». Кол чүүл мында көргүстүнген: миллион акшазы чок миллион-миллион кижилерге хосталга дээрге, утка-шынар чок хоозун чүүл болуп турар. Ындыг болган төлээде, хосталганы хоозун чүүлден хөрек кырында боттуг чүүл боддурары хуунуң капиталистиг өнчүзүнүң тергиндээшкинин узуткап чок кылырыбиле үзүктел чок холбаалыг болуп турар.

Бүдүрүлгениң чепсектерлинге ниитиниң өнчүзү, улус ажыл-агыйын чорударының социалистиг ёргалары күш-ажылчы кижини коньюктураның чайгылыышкыннарынан, ажыл чокталыр чоруктан болгаш даартагы хүнүнге бүзүревес чоруктан хостуг болдуруп, бодунуң кожайларының байырынга ажылдаарының аргежок чугулаашкынан хостуг болдурун турар. Социализм болза кижинин ажыл-чорудулгазының кол өзээ—күш-ажылын хуузун бодаар болгаш ажык-кончаа алырын бодаар чоруктан хостуг болдурун, кижилерни дорамчылап турар эвес, а оларны чаагайжыдып турар хостуг, чогаадыкчы, сорук киришкинниг чорудулга кылдыр күш-ажылды хуулдарының эгезин салып турар. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының болгаш бригадаларының массалыг шимчээшкини, массалыг рационализаторжу чорук, бүгү улустуң чарыжы дээн ышкаш, ниитилел харылзааларында шак ындыг улуг шимчээшкиннер чүгле социализм үезинде туруп болур, чүге дээрге ол чүүлдер кижинин ёзулуг хостуг чоруунуң илерээшкини-дир.

Бир эвес экономиктиг кавыга социализмнин байдалдарында кижинин хосталгазы — ол дээрге бодунга-даа, бүгү ниитилелге-даа ажылдаарының хостуу болуп турар болза, ынчаарга политиктиг кавыга ол дээрге, күрүне херектерин шиитпирлээринге хамаатыларның киржирининң хостуу-дур. Ындыг хосталга бүржуаз күрүнелерде-даа сес кырында туруп турар: ажылчын кижинин министр болурун хоойлу хоругдавайн турар, ынчалзажок херек кырында миллионерлер министрлер болуп турарлар. Парламентнин чонун төлээлекчилериниң чурттакчыларның сонгуурун хоойлу хоругдаринге болгаш узуткап чок кылырыга массалыг, улусчу киржилге—капиталистиг делегейге сонгулда мурнунун хоозун чугаа-соодунга, «хостуг парлалганын» ойлук чок кампанияларынга болаарга, демократиянын ён-не дээштиг чепсээ болуп турар дээрзин капиталистиг делегейде чүвени боттуу-биле билир кижилер хүлээп көөр ужурга таваржып турар.

Ынчаарга «оппозицияның хостуу» кайыл?—деп, монополияларның идеологтары алгырыжып турарлар. Ол айтырыгга харылаар төлээде, айтырыгны мынчаар тургузар херек: революция болза контрреволюцияга хосталганы бээр чүве бе, ынчаш? Харыы чүгле чаңгыс бооп болур: чок!

Чүс-чүс миллион кижилерниң аас-кежизин дээш, улустуң эрге-чагыргазы, контрреволюсчу «эргенин» болдурбас бүгү-делегейжи төөгүлүг эргени бар. А ол дээрге, ниитилелди революстуг ёзу-биле чаарты тургузарының эргелекчилери болган бистиң чурттувустуң улустарының ол дээш демисежин турганы, ону бир дугаарында чаалап алганы демократия, хосталга ол-дур. Бүгү чер кырынга ажылчы чоннарның аас-кежинге болгаш хосталгазынга марксизм-ленинизминиң идеяларының тиилелгези дээш демисеэди Совет чурт Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле барык-ла чартык чүс чыда чорудун турар деп, СЭКП ТК-ның бо чылдың июль 14-теги Ажык чагаазында онзалап демдеглеп турар.

Бүдүрүлге чорулулгазының киржижизин болгаш хөй-нииттинин ажылдакчызы болур кижинин бүгү талалыг хөгжүдези угаан-болаа культуразының, кижинин угаан-болаа байдакшылының өзүлдезинден чарылбас ол чүүлдер чокка, ёзулуг хосталга туруп шыдавас. Коммунистерниң идеалы— эртемнинг мировоззрениин, делегей культурлуктуң чедишкиннерин шиңгээдип алган, боду чүвени болап билир болгаш бүгү-ле чүүлдерни билдилиг-биле кылып шыдаар аргалыг кижинин хевирлеп тургузары болур. Ол сорулга нииттилел төөгүзүнге бир-ле дугаар тургустунуп келген. Ол сорулга аажок берге болгаш аажок улуг. Ынчалза-даа ол сорулга шиитпирлеттинген турар. Культура революциязының чорудулгазында кылдыгнан чүүлдер ол дугайын хереченип турар. Чаңгыс-даа капиталистиг чурттa массаларның кижизидилгези, өөредилгези бистиң кылып турар чүүлдеривис-биле канчап-даа деңнешпес.

Культура дугайын, сагыш-сеткилдиң үнелиг чүүлдериниң дугайын Барыын чүкте хөй-ле чугаалажып турар. Ынчалза-даа керек кырында боттуг байдалды көөрге, гипдержилерниң мынча дижип турганы сагышка кирер: «культура» деп сесту дыңнап каанымда, боомну дораанна сегирип алыр мен». «Культура» дээн сес бөгүн-даа ажык-кончаачыларны коргутпушаан турар. АБШ-тың төлээлекчилер палатазының кежигүнү Сиптинк бодалы-биле алырга, культура болгаш ураң чүүл дээп ышкаш шак ындыг «яла чок чүүлде» безин ондактыг, «антиамериканчы утка» бар болуп турар. Америк конгрессмен Гросс мынчаар чулчуруп турар: «Дайында белетеннип, ону чорударынга бисте акша чедиштейн турда, чурулганы, скульптураны, кинону, телевиденнени азы танцыны өөренген херээ чүү боор».

Сөөлгү үеде коммунизминиң дайзыннары ССРЭ-де чогаадыкчы чоруктуң хосталгазын «бызын турарының» дугайында бар-ла шаа-биле шуугап турарлар. Партия, бистиң улузувус ураң-чечен чогаадыкчыны коммунизм тургузуушкуунуга эң чүгүлә фактор кылдыр көрүп турары оларга таарышпайн турар. Совет ураң чүүл оптимизм-биле сиңиккен, тургузукчу кижинин, чаартыкчының, бодунуң салым-чалынуң ээзинин ёзулуг-ла ондур чаагайын алдаржыдып турар-чыыткынын сорулгаже чүткүлүүг чогаалдарны тургузуп турар чорук оларга таарышпайн турар. Кижинин ондур-чаагай болдурары, аңаа чаа-чаа чүүлдерни ажыдары — коммунизминиң идеяларынга хандыкпан чуруктуңун хостуг хүлээлгези ол-дур.

Чүгле социалистиг революция кижини төөгүнүң, бодунуң амыдыралының медерелдиг, хостуг тургузукчузунуң деннелинге чедир көдүрүп турар. Бүгү кижилерниң талантыларын болгаш арга-ларын ажыдарының херек кырында боттуг болдунар арга-ларын чүгле социализм тургузуп турар.

А. БОВИН.

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, ДЫННАДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

Москва керээзинге чаа ат салыышкыннары

Агаарга, космос дедгеминге болган суг адаанга ядролуг чепсектин шенелдерин хорууп дугайында Берээге ат салыышкыны август 19-та Москвага үргүлчүлээн.

Боттарының чазактарының мурнундан Керээге ат салганнар болза:

Сомали Республиканың ССРЭ-де элчини Ахмед Мохаммед

Иордан Хашимит хаан күрүнезиниң хаан ордузунуң министри Хазем Нусейби

ГФР-ниң ССРЭ-де херектериниге тур бүзүреттиргеи Г. Шодль

Алжирниң Улус Демократтыг Республиказының ССРЭ-де элчини Мохаммед Бенаһа.

Москвага август 19-ка чедир Керээге 57 чурттарның бүрүн эртелиг төлээлери ат салган.

(СЭТА).

Килеңниг удурланыышкын

ПАРИЖ. (СЭТА). Ийи аныяк антифашистер — Франсиско Гранадо Гата биле Хоакин Делгадо Мартинес оларны франкочуларның ужур-дүржок аажылап өлүргенинден чаа барымдаалары ында билдингир апарган. Франкочу шаажылакчыларның хан-төгүшкүнүүг ужур-дүржок аажылаашкынының дугайын шаажылаашкыннын дерзин - аргалары тодаргай херечилеп турар: шиитпиргеи кижилерни демир-биле чагыга чыышыр шарааш, а оон соонда тускай кылган херексел-биле оларның мойнунуң үстерин оора тыртырып, чушкуулап өлүргеи

«Хосталыышкынның Иберий чөвүлелиниң» (Испанияның болгаш Португалияның бүгү анархистиг федерациязын каттыштырып турар организация) машинага парлап каан медеглеи почта дамчыштыр Парижтин чамдык солуннарының редакциязына чедип келген. Шаажылап өлүрткен аныяк антифашистер, оларга онзаган террористиг үүлгедишкиннерден актыг турган деп, ол медеглелде чугаалап турар.

Франкочу диктатураның чаа үүлгедишкиннеринге Испанияның Коммунистиг партиязы киленниг удурланыышкынны кылган. ИКП-нин күүскомунуң нарлап үндүрген медеглелинде демдеглеп турары болза: оның хөйлүларга үндезилээш, барымдаа чок черге, камгаланырының аргазын бербейн, шиидилгениң каңдыг-даа нормаларын хажытпышаан, шериг трибуналының шииткени ийи антифашистерни кем-бүрүүдүү-биле ужур-дүржок аажылап шаажылаан чорукту компартия бүгү күжү-биле бүрүү шаап тур. Франкочу диктатурага удур демиселди күштелдиреринче испан улустуң компартия кыйгырып тур.

Ирак курдистанда байдал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ирак курдаларның удуртукчузу Мустафа Барзани дайын чорудулгаларын соксадыр дугайында багдад чазактың саналын хүлээп албаан дээрзин Юнайтед Пресс интернейшнл агентилелдиң корреспондентизиниң телеграммазы база катап бадыткап турар дээрзин журналисчи бөлүктер демдеглээн.

Ылаңгыя багдад радионуң сөөлгү медээлериниң бирээзинге чугаалап турганы чүл дээрге, август 15-те Ирак Республиканың президентизи маршал Абдель Салям Ареф мынчаар бадыткаан: «Барзаниниң дээрбечилеринге бистиң шеригленивистиң таварыштырган чаннык ышкаш соңгуушкуннары оон бодун чылча шапкан болгаш ирак-иран кызыгаарже ол ужудуп дезе берген».

Курдалар үүгле чылча шаптыртпаан эвес, харын база бодунуң турар черинде мурнуку хевээр турбушаан турар. Мустафа Барзани-биле чугаалажыышкыннарны ягелээр ужурга ирак чазак таварышкан дугайын Юнайтед Пресс интернейшнл агентилелдиң корреспондентизиниң телеграммазы, а ол ышкаш солуннарның дыннадыгларын чугаалап турар.

Лондонда болгаш Парижте курда бөлүктер Соңгу Иракка чазак шериглериниң чедип алган дээр чедиишкиннериниң дугайында ирак шериг командылалдын дыннадыгларын шуут буруу шаап, курдалар Иракка курдистанның улуг кезинин мурнуку ёзугаар контрольдап, ирак чепсектиг күштерге дээштиг согуушкунарны таварыштырып турарын медеглеп турарлар.

Братиславаның хүндүлүг хамаатылары

БРАТИСЛАВА. (СЭТА). Валентина Терешкованы болгаш фашистиг эжелекчилерден Словакияны хостаарынга идепкейлиг киришкен ужарчүүлдүң генерал-лейтенантызы Н. П. Каманинни Братиславаның хүндүлүг хамаатыларынга сонгаан.

Братислава хоорайның национал комитединиң байырлыг сессиязынга оларны хүндүлүг хамаатыларга сонгаан дугайында бижиктерни болгаш хоорайның тураскаал медальдарын Терешковага болгаш Каманинге тывыскан.

Словак улустуң аалчызы

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияда аян-чорук кылып чоруп турар ССРЭниң ужудукчу-космнавы Валентина Терешкова Словакияның найысылалы — Братиславага август 19-та чеде берген.

Аэродромга болгаш хоорайның кудумчуларынга он-он муң кижилер Валентина Терешковага өөрүшкүлүг байырны чедирип турганнар.

Валентина Терешкова Словак национал комитеттиң президиумунга чораан. Оон дараазында Братиславаны хостаар дээш өлген маадырларның тураскаалынга чечектерин ол салган.

Дүвүрээзинниг чорук

ПАРИЖ. (СЭТА). Невадага чер адаанга кылган ядролуг ийи чазылдырыышкыннар Москва Керээзинге ат салганынга өөрүп турган бүгү-ле кижилерниң улуг дүвүрээзинниг болдурган. Ол чазылдырыышкыннар Керээни хажытпайн турар болза-даа, бүгү делегейде тайбың камгалакчыларынга шынгыы сагындырыг кылдыр чангыланып турар — деп, «Юманите» солуннуң мурнуку чүүлүнде бижээн.

Чепсегленишкинниң ёзулуг дүжүрериниге болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынга чедер төлээде, амдаа узун болгаш берге оруктуу эртер ужурлуг дээрзин сагындырбышаан, ук солун болза «соок дайынның» талалакчылары чепсээн дүжүп бербээнер-дир деп тайылбырлаан. Олар ийи янзы сорулганы салып: хамыктың мурнунда, Москва Керээзинин ужурдузазын кошкадырын, а оон соонда делегейнин дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче чаа базымнарны кылырынга шаптыктаарын оралажып турарлар.

Дегольчу чазак бир тээ «соок дайынның» талалакчызының ролюн ойнап турар болганда, тайбың дээш демиселге француз улустуң онза карыысалгалыын үүлдө айтып турар.

Тельманга тураскаал кылдыр

БЕРЛИН. (СЭТА). 19 чыл мурнунда нацисчи Бухенвальдының хоруудал лагерингe араатанныг ёзулбиле өлүрткен, немец ажылчын ангының баштыңчызы Эрнст Тельманның тураскаалын Гамбургтүң чурттакчылары демдеглеп эрттирген. Тельманның чурттап турган бажыңының мурнунга хөй санныг бодал чечектерни экеп салган. Оон соонда анаа болган митингиге чүве чугаалаан оратор Тельманны улуг патриот деп айтыкан.

Ферхат Аббастың албан-хүлээлгезинден дүшкени

АЛЖИР. (СЭТА). Бүгү-де алжир солуннарның парлап үндүргени чагаага бодунуң албан-хүлээлгезинден дүшкенинин дугайын Алжир Республиканың Национал тургузукчу хуралының даргазы Ферхат Аббас бүгүдеге чарлаан.

Алжирниң Национал тургузукчу хуралынга ам күүкүл хүлээдип турар роль-биле чөпшээрешпес болганым-биле ол базырны кылдым деп, бодунуң албан-хүлээлгезинден дүшкенинин чылдагаанын Аббас ынчаар тайылбырлаан. Чурттуң чаа конституциязының төлевилелии эге бажында Национал тургузукчу хуралга көрбейн, а Национал хосталыышкын фронтузунуң удуртукчу кадрларының хуралынга көрген чорукка Ферхат Аббас таарзынмас чоруун илереткен.

Конституциянын чамдык чүүлдери-биле, ылангыя күрүненин баштыны оон-биле чергелештир чазактың база баштыңы болурун төлевилелдиң баш удур көрүп турар чоруубиле чөпшээрешпейн турарын Аббас база-ла медеглээн.

Франция ядролуг чепсекти шенээр черни тургузуп турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Француз даштыкы легионнуң 70 хире шериг албаныглары — иштин саны 300 кижи болуп турар солдаттарның болгаш офицерлерниң баштайгы болүүг — ядролуг шенелделер кылыр черинге тудуун кылыры-биле Танги ортулукта чеде берген.

Ук черниң ассамблеязы легионерлерниң чедип келгенинге удурланыышкын кылган. Ынчалза-даа оон «удурланыышкынын сый шапкан» деп, Юнайтед Пресс Интернейшнл агентилелдиң корреспондентизи дыңнадып турар.

Француз водородтуг бомбаны чазылдырган туруп болуур Атолл Муруроаже чедип келген солдаттарның болгаш сержантыларның чамдыызын чоруткан деп, агентилел дыңнадып турар.

Дээрбечилер туттурган

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның революстуг чепсектиг күштер министерствозунуң парлап үндүрген дыңнадында чугаалап турары болза: мурнунда контрреволюстуг идегеттернин оорлап алганы ийи куба балыкчы судноларны Англа ортулуктуң чоогунга революстуг шериг-далай күштеринин кезээ тудуп алган. Судноларны оорлаан, ол судноларга чораан кижилерни база тудуп алган. Майами хоорайда туруп турар контрреволюстуг организацияларның дөрт кежигүннери оларның аразында бар болган. АКШ-тың төп разведка эргелери үргедекчи чоруктарны боттандырары-биле оларны Кубаже чажыды-биле чоруткан болган.

Англиянын эжелелинде турар Англа ортулуктуң төп разведка эргелери болгаш анаа бараан болуп турар контрреволюстуг идегеттер шпионнарны, үргедекчилерни, боо-чепсекти национал девискээрже октаарынга ажыглап турар.

Великобританиянын чагыргазының адаанда турар девискээрлерни Кубага удур үүлгедиглерге ынчаар ажыглап турары-биле холбаштыр, Великобританиянын чазаанга Кубаның чазаа удурланыышкынны медеглээр деп, ынналыгда чугаалап турар.

САЯН ГЭС-ТИҢ ТУДУУНГА

Красноярский край. Енисейде ийнги кедергей улуг станция—Саян ГЭС-иниң келир үедеги плотиназын тудар черде геологтар ажылдап турар. Электростанцияны тударынга белеткелдя чорудуп турар ол черлерге удавас ажыл хайнығып үнер-дилиизының начальныгы П. В. Ерашов (солагай талазында) биле шинчилел болуунуң начальныгы Ю. И. Прокофьев олар породаларның хевирлерин көрүп турлар.

Фото Ю. Барминнин.

ЧУРУКТА: «Ленгидропроектиниң» 7-ги экспе-

СЭТА-ның фотохрониказы.

Кызыл хоорайга чер казар ажылдарны чорудар чурумунуң дугайында

ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң шиитпири

Хоорайның девискээрниге — машина чоруур черлерге, шөлдерге, саттарга, херимнер иштинге болгаш өскеда ниити ажыглал черлеринге чер казары негеттинер тудуг болгаш сеттелге ажылдарын чурумчудар сорулга-биле ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң шиитпирлээни болза:

Чер казар ажылдарыны чорударының дараазында чурумнарын доктаазыр:

1. Хоорай шугумунга чер казар (траншеяларны, суг дамчыдар болгаш өске-даа каналдарны, бажыңнар, тудуглар адаанын, адагаштар дөзүнүң онгарларын казарынга база өскелерге-даа) холбашкан ажылдарны чорудар организациялар болгаш тустус кижилер ол айтырыгны хоорайның харылзаа конторазы, күравтоинспекция, эмерго-хандырылга черибиле, өске-даа сонуургалдыг организациялар-биле баш удур дугурушкаш, горкомхозтан тускай бижимел чөпшээрелди (ордерин) алыр. ол ордер чер казар ажылды чорудуп турар кижиниң холунга турар. горкомхозтуң болгаш милицияның ажылдакчылары негээрге, ону ол көргүзер хүлээлгелиг.

2. Узун дурту 25 метрден ырак участокка чер казар азы 10-дан хөй санныг адагаш онгарлары каазар организацияның бодунуң адын, телефон дугаарын, ол ажылды харылзап турар кижиниң фамилиязын айыткан чарлады бижээш, азар хүлээлгелиг. Ук ажылдарны чорудар черни тудуг манзалары-биле тускайлап кажазалаар, каскан черниң кызыгаарларына дүне чырыдар кызыл фонарларны тургускулаан турар ужурлуг. Кудумчуларда, казып каан траншея омгарларын кежилдир база херим иштинче машиналар эрттер түр көвүрүглерни, а ол ышкаш кварталдарның бүгү булунарынга база бажыннарже кирер эжиктерге чадаг кижилер эрттер көвүрүгжүгештерни тургускулаар. Кудумчуларга көвүрүглерни кылырда, транспорттуң бүрүн хостуг шимчээшкиниите таарымчалыг 4 метрден чиге эвес, соңгу өзек кырында 10 тонна чүктүг, а херимнер иштинче кирер черлерде көвүрүглерни 3 метрден чиге эвес болгаш 7 тонна чүктүг машина эрттир болуур кылдыр таарыштырар.

Чадаг кижилер эрттер көвүрүгжүгештер 75 см чиге эвес. 1 метрден чавыс эвес туттунар деъс кажаалыг, кырын 18 см чуга эвес манзалар-биле шып каан болур. погом метр көвүрүгжүгештиң кыры-биле 40 кг аар чүк анаа эртте бээр кылдыр оны ынчаар таарыштырар.

3. Чер иштинден үнген артык болгаш шынар чок чоңгу. хирээндир. өдек-биле холушкан, үлдүргей довуракты траншеядан казып үндүргеи дораан-на, ажылдаар черден ырадыр апларын төгер ужурлуг. Ыяштарны, чер хемчээлиниң демдектерин, люктерни, кудуктарны, бажыңнар херимнериниң улуг, биче хаалгаларын, оңгарлар чоогун, а ол ышкаш кудумчуларда суггарылга шугумнарын болгаш хоошпаларын довурак, тудуг материалдары-биле хөме базырар чорукту хорудгаар.

4. Траншеядан суг үндүрер ажылды чорудары эргежок чугула апарган таварылгада, чоогунда кудумчуларны бокталдырбас дээш чогуур хемчегерин алган турар ужурлуг. Ол ажылды чорударда, хоошпаларны, тускай кылган сөөларны хереглээр.

5. Каскан черни хөмерде ыяавыла тырыыр. оңгар хөмер довуракка органиктиг холуксааларны (өдекти. хирээндини болгаш өскелерни-даа), а ол ышкаш дон-довуракты, харны холуштурбас.

6. Оруктуң шывыын болгаш чагайжыдылганың өске-даа элементилерин катап тургузарын, тудуг богун, довуракты аштап ярыгларын чер каскан организация бодунуң күштери болгаш хөрөнгизи-биле ажыл доозулган соонда ордерде айыткан хуусаазында доп-дораан чорудар.

Эгелээн ажылын күүсетпээн болгаш чагагайжыдылганың элементилерин чогуур хуусаазында катап тургуспаан таварылгада горкомхоз ол дугайында актыны бижээш, административтиг комиссияга киирер хүлээлгелиг.

7. Чаа гүткан тудугну чер казар ажыл-биле холбашкан бүгү ажылдар доозулбаан турда, ажыглалга хүлээп алыр чорукту бүгү бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга хорудгаар.

8. Мурнунда черни казып эгелээш оон довураан аштаваан бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга чаа чер казарының чөпшээрелин бербес.

9. Бо шиитпирни үреп ажыктан буруулугларны хөй-ниитиниң шугумубиле хемчег онзар организацияларже, а ол хемчеглер четпес болур болза, хоорхүүскомнуң чанында административтиг хемчеглер онзар, сагындырар азы 10 чедир рубльге торгаар кылдыр шилчидер.

10. Бо шиитпирниң күүселдээш хайгаараарын хоорайның милициязынга килдизинге болгаш горкомхозка хүлээдир.

11. Бо шиитпирни парлаанының соонда 15 хонук эрткенде. Кызыл хоорайның девискээрнине 2 чыл тургузунда ол күштүг болур.

Хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы С. КРАСНЫЙ.

Хоорай Совединиң күүскомунуң секретары В. ЗАВОРОТНЫЙ.

Кызыл хоорай.
1963 чылдың июль 26.

СТАДИОН ЭЭНЗИРЭЭН

«Найырал» совхозтуң төвү—Чаа-Хөл суурга мурнунда чылдарда долгандыр хериментиинген стадион турган. Анаа үргүлчү аныяктар янзыбүрү спортчу маргылдаалларны эрттирип, яки дыштанып турган. Ам ол стадион бо чылын шуут ээнзирээн, херими болгаш өске-даа тудуглары үрелип, будалып турар апарган.

Бо стадионнуң ээлери—аныяктар. Чаа-Хөл суурда хөй болгай. Совхозта профэвилел, комсомол болгаш күш-культура организациялары мону хайгаарал албайн, анаа суурнуң аныяктарынын маргылдаалларын эрттирер ажылдарны чорутпайн турары ажыдем. Ээнзирээн бо стадионнуң ээлери — комсомолчулар болгаш аныяктар ону ой-шаанда септеп. дерип алыр болза чогуур.

Т. ШЫЫРАП.

Садыгны—чоннуң кол чыглыр черинче

Чөөн-Хемчик районнуң Чалаана эмнелгези — республиканың улуг эмнелгелериниң бирээзи. Анаа Барыын-Хемчик, Өөвүр районнардан, Суг-Хөлден болгаш өске-даа черлерден ажылчы чон хүн бүрүде-де хөйүбиле чыглып кээп турар.

Ындыг турда-ла, ол эмнелгениң чоогунда магазин, киоска чогуннан аңаа чыглган кижилер ижер суксун тыппайн Чалаана суурже. хоорайның аъш-чем магазиннеринче, столовайларже шуужар ужурга үргүлчү таваржып турарлар. Чоннуң үргүлчү чыглыр чери—район эмнелгезиниң чоогунга аъш-чем. ижер суксун сыыр ларёкту азы киосканы чүге тургуспас ирги? деп. айтырыгнын харыызын райпо баштаар черинден ыңнаарын чон улуу-биле сонуурган турар.

М. ӨРУШКУ.

АГААР болгоже

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, чамдык черлерге кыска чаашкыннар чаар, линиирээшкин болуп магатчок. Кызыгга чаашкын шоолуг эвес. Хат ой-тавында, республикага чамдык черлерге дыныг. Агаарның температуразы республикага — 21—27, а Кызылга — 24—26 градус чылыг.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Доктор Калюжный» 10, «Дээш болбас» (1-ги, 2-ги сериялары) 12, 3, 6, 9 шактарда,

«КАА-ХЕМ»: «Уругларга программалар» 10, «Суурдада туктар» 11,15, 1.15, «Бир эвес эжи кыйгырыпса» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЕНИСЕЙ»: «Үш мушкетер» (1-ги сериязы, делгем экранныг) 2.30, 6.30. «Үш мушкетер» (2-ги сериязы, делгем экранныг) 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Үеделээн армгдан үнүп келгеннер» 3.15, 5.15, 7.15, «Суһья» 5.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Улуг вальс» 5, 7, 9 шактарда.

ТЫВА—телевидениениң экраннарында

Төп телеведениениң «Төрээн чурттуң делгеминдеринде» деп дамчыдыгларын миллион-миллион совет кижилер магадап көрүп турар. Оларның дузазы-биле, бажың иштинге олура-ла бистиң улуг Төрээн чурттувустуң янзы-бүрү булуңнарын көрүп, совет улустуң коммунизмни тургузары дээш кайчаар ажылдап, чурттап турарын сонуургап болур.

Август 5-те «Төрээн чурттуң делгеминдинде» деп эвилеглиг дамчыдыгга Тыва АССР-ге тураскаатынган. Москвачылар болгаш оон чоок-кавызында областарның телевидение көрүкчүлери оон дыка хөй солун чүүлдерни көрүп, билип алганнар.

«Элегес» совхозка барып, ол ажыл-агыйда 20 муң баш ажыг хойлар барын билип ап, оларны кыргын турарының бедик темпизинин, ажыл-агыйда мурнакчы кыргыкчылар үүнде 60 чедир баш хойну кыргып турарын, «алдын дуктун» чүктерин чорудар кылдыр белеткеп алганын сонуургаан бис.

Телевидение көрүкчүлери республиканың тараа шөлдери-биле, одарлары-биле база танышкан.

Кызыл хоорайга болуп эрткен республиканың бот-тывыгыр ураа чүүл көрүлдезин, «Элдек шыгыраш» деп кайгамчык танцыны, көрүлдениң шылгаракчыларының Москвага болуур деп турар Тыва республиканың литература болгаш ураа чүүлүнүң Декадазынче белеткенин турарын көргенивер. Москвачыларга ол медээ улуг өөрүшкүнү бодургаи. Олар тыва ураа чүүлдүң төлээлекчилерин аки-дүшпа ёзу-биле уткуур, силерниң кичээригейлиг көрүкчүлериңер болгаш дыңнакчыларыңнар болур.

В. БРАНКОВСКАЯ.

ФРАНЦИЯНЫЫ ТУРГАН КОНГОДА БАЙДАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Конгонуң чаа премьер-министри (найысылалы Браззивиль хоорай) Массамба-Деба, парлалга конференциязынга чүве чугаалап турган медеглээни болза, «сураглыг конго хамаатылар-биле сүмелешкен» соонда түр чазактың программазын парлап үндүрер. Ол дугайын АП агентилелдиң корреспондентизи Браззивильден дыңнаткан.

Мурнунда президент турган Юлунуң хуу-салымының дугайында айтырыгга харылавышаан, Массамба-Дебаның чугаалааны: «Фюльбер Юлуга удур кандыг-даа дерзин үүлгедиглерни кылбас. Конгонуң тамчыктыг ангызында ол хамааржып турар».

Конго республика Аддис-Абебага африка күрүнелериниң баштыннарының май конференциязынга тургускан африка чаңгыс эптиг организациязының кежигүнү болуп хевээр артар дээрзин Массамба-Деба айыткан.

ПАРИЖ. (СЭТА). Конгога 1963 чылдың август 15-тин мурнунда шиитпирген бүгү политиктиг хоруглаттырганнарга келдерел көргүскенин Браззивильдин радиозу дыңнаткан. Радионуң дыңнадынында айтып турары болза, Фюльбер Юлунуң чазаанын ат салган бүгү делегей дугуржулгаларын түр чазак сагыыр.

Алдынган медээлерим барымдаалааш. Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизинин Браззивильден дыңнаткаңы: Конгонуң президентизи турган Юлу улустуң чыскаалдарының соонда албандан дүшкеш, ам шериг лагеринде конго армияның камгалалында турар.

Түр чазактың баштыны болгаш камгалал министри Массамба-Деба болза, Фюльбер Юлунуң турганы ол-ла партияга—африка эрге-ажыктарның камгалалының демократтыг эвилелинге хамааржып турар. Ындыг болза-даа ол партияның чөөн талазынга хамааржып турар. Бир эвес Браззивильге сөөлгү болуушкуннар болбаан болза, Массамба-Деба Парижке каш неделя болганда, бодунуң чуртунун элчиниинин албанынга олурар ийик деп. Франс Пресс агентилел демдеглээн.

Самогон, арага-хымыс—кадыкка хоралыг

Үргүлчү арагалаар кижи бодун аарыгларга, амыдырал-чурттал газын үреп-будаарынга таварыштырар, электен-не кырып харыксырап калыр.

Эзиртир сускун кылдыр борастап будурген самогонга, арага-хымыска хоралыг холундулар: бөжа үзүү, спирти, альдегиттер биле кетоннар болгаш өске-даа хоран аймаа чүүлдер база бар болур. Олар кижиниң организмин билинместедир, баксыралыр салдарлыг. Чижээ, метил спирти нургулайында-ла нерви болгаш хан-дамыр системаларын баксыратказ, хөөнүн булгандырар, күстурар, арны-бажын көгерткеш, спириледир-кавыладыр, чүректиң ажылдаарын суларадыр, тыныш бачыыладыр база өске-даа уржуктарлыг болур. карак шоон база дажок баксыралыр болгаш кижини кенгүс согурартып каар.

Арага-хымыс, самогон ижерлерниң хөй нуруузу оожум, чоорту-чоорту хораннаныр, ынчангаш хораннанганы хоочурай бээр.

Арага-хымыс хайындырары совет кезедилге хоойлузун ёзугаар кемниг болгаш ону үүлгеткен кижиниң хөрөнгизиниң шуптузун ийикпе кезикчамдыызын хавырбышаан, ону 6-дан 7 чыл чедир хоруглап шиидер. Сайгарып-саарар сорулга чокка арага-хымыс белеткээр кижилер турар болза, оларның кылып алган арага-хымызын, ону бүдүргеи ат-чепсээн хавырбаан, ол кижилерниң хосталгазын 1-ден 2 чыл чедир хуусаада казып шиидер.

Арага-хымыс хайындырары улус ажыл-агыйында улуг хора чедирер, чүге дизе, аъш-чем кызырынын үнелиг продуктулары анаа хоралыг чүүлдер бүдүрериниге тотчеглеттинер болгай.

Арага-хымыс аймаанын дугайында оон ыңай чүнү чугаалап болурул? Самогон, арага-хымыс ижер кижи бодунун өлүмге таваржырын болу-да тургедилип турар.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажын № 3 телефоннары: Редакторнун 24 — 63, редакторнун оралакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология киллизининиң 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, кээр ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал киллизининиң 25 — 38, 23 — 54, үлегшүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал киллизининиң 22 — 64, чагаа. ажылчыр болгаш кээр корреспондентилер база совет туругуур болгаш амыдырал киллистериниң 21 — 27. Информация киллазының 20—60. бухгалтерияның 31—75. корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче холгаар.

ТС—01413. Чагыт № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үнделип эгелээнге

ШЫН

1963 ч.
АВГУСТ
23
ПЯТНИЦА
№ 200 (5604).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

СОВЕТ ЧАЗАКТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Агаарга, космос делгемнинге болгаш суг аданга ядролуг чепсектиң шенелделерин чорударын хоруудаар дугайында Керээге ССРЭ-нин, АКШ-тың болгаш Англияның чазактары Москвада ат салган үнден бээр ай четпес те эрткен. Ынчалза-даа ол Керээге улустарың болгаш чазактарның хамаарылгазы ол кыска үениң иштинде-ле тодаргай апарган: ана ат салганының хүнү — 1963 чылдың августуң 5-жи — тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказының, делегейниң чаа дайның чайладырынче үгленнген күжениишкиннериниң үре-түннелдери алаан боттуг үүл кылдыр көстуг берген ындыг хүн кылдыр, тайбынны үнелеп турар бүгү кижилерниң бодалынга артып калган.

Черниң бүгү чурттакчы чонунуң амыдыралчы арге-ажыктарынга хамаажып турар делегейниң эң-не негелделиг айтырыгының талазынбле дугуржулганы Чөөн болгаш Барыын чүктүң күрүнелери «Соок дайынга» бүргеттирген үр чылдарның дургузунда бир-ле дугаарында чедип алган. Бижи төрелгетенге кыжанып турган эң-не хыдыышкынныг чепсекке хамаажып турар чүүл бир-ле дугаарында дугуржулганың чүүлү болу берген. Ынчангаш эге бажында ядролуг үш күрүнелерниң ажыдап кылганы делегей дугуржулганы бир-ле дугаарында бистин чер-делегейивистиң бүгү диптеринге шак ындыг күүлүг деткиишкинни киган. Ам бүгү-ле диптерде референдум аъхевирлиг чүүл болуп турар, ынчаарга оон түннели ам безин билидиниир апарган: — делегейниң улустары ол Керээни быжыы-биле деткип турар.

Боттарының политиктиг болгаш социал тургузуунуң талазы-биле янзы-бүрү болгаш улуглаашкак үзелбодалдарлыг болуп турар күрүнелерниң хөй нуруузу боттарының ону деткип турарының дугайын медегләэн ийикпе, азы Керээге боттарының аттарын салган. Оларны ангыландырып турар янзы-бүрү үүлдер турза-даа, олар чаңгыс чүүлге: черниң агаарының хораланыр чоруун сокса дырынче чүткүлге болгаш ол-ла үеде делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырынче термоядролуг дайынның тыптып үнүп келиринин айыылын эвээжедиринче улам ынайгы базыынарның агезин кылырынга каттышканнар.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруудаар дугайында Керээге улустарың бүгү-ниити үүлдүгүнүүшкүнү ол Керээге удуралның турарларның кандыг ойлук чок байдалга артканын база илереткен. Эге бажында ядролуг шенелделерни сокса дыл болур дээрзинин дугайын сагындырарга безин удурлаашкак болуп турар дээрзин бүгүдеге «бадыткаары» болуп турган. КҮР-нүң чазаанын ол туруужун делегейниң канчаар үнелээнин бөгүн кыдат удуртукчулар боттары көрүп болурлар. Керээге ат салган күрүнелерниң дацлыы-биле безин таныжып көөрге, чүрениң байдалы болу-ла билдингир-дир. Европаның, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың күрүнелериниң төлээлекчилериниң салган чаа-чаа аттары үш бүрүде Керээниң текстизинге немежип турар.

Боданып болур чүүл бар кылдыр сагындырар, ядролуг шенелделерни хоруудаар дугайында Керээни үрээр дээн кыдат чазактың орадлажышкынынга күрүнелерниң болгаш улустарның ол харыызы чүл дээрзин Пекинге-даа билген турар ужуруг кылдыр сагындырар. КҮР-нүң чазаа еске кайы-даа чүрттүп чазаа ышкаш, Керээни канчаар көөрүн — хүлээрин азы хүлээвезин, ана каттыжарын азы каттышпазын боду хостуу-биле тодаргайлаары черле билдингир. Ынчаарга бир эвес кагдыг-бир онза сорулгалар салбас, харын-даа ук Керээге дөрт хамаарылгазы чок чүве болээ ол Керээге ат салырындан ана-ла ойталап каашаа, оон-биле болуп каар болза, ол-ла-дыр. Ынчалза-даа херектиң, ужуру чүдел дээрге, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруудаар дугайында Керээни чарган чорук кыдат удуртукчуларның ана бир шугулдаашкынын болган политиктиг хыланыышкынын болдурганында эвес-тир, харын-даа олар болза дайынның болгаш тайбыңның үнделин айтырыгларының талазы-биле боттарының өнүк-төнгээлиг үзел-бодалдарын мете-хоозун чулчуруушкуннарның болгаш ойлук чоз арганың дузазы-биле еске чүрттарга күткүүр дээш делегей амыдыралында ол чүүлга болуушкунну ажыглаар бодап турары илден-дир. Ядролуг шенелделерни хоруудаар дугайында Керээге удур болгаш ССРЭ-нин дашпыкы политиказынга удур эдлечегиг нүүлдээшкинге бо үеде КҮР-нүң чазааның төлээлекчизиниң медегләри хевирлиг кылдыр, августуң 15-те Пекинден тарадып үнгенин чогум-на оон-биле тайылбырлап болур.

Ядролуг шенелделерни сокса дыры дээш, чепсегленнинкинни дужуреп дээш, тайбың болгаш улустар аразынга найырал дээш кошкан дивес демиселди хөй-хөй чылдарның дургузунда чорудуп келген тайбыңга ынакшылдыг күштериниң чедиишкинниге таарыныганын илереп турар улустарның үгаазылалдыг болгаш бүүрелдиг үнүп тайбыңның болгаш социализмниң хереезите удурланыышкак ол базым дугаан шыдавас дээрзинге бүзүреэри делегейге херектиң байдалын боттуу-биле үнелеп турар кандыг-даа кижите берге эвес. Бир эвес Кыдаттың чаа медегләри үүле бүзүредип турарын дээрзин ап көөр болза, ол дээрге шенелделерни хоруудаар дугайында Керээге болунуң хамаарылгазынга КҮР-нүң чазаа империалистиг күрүнелерниң эң-не агрессчи хөөнүүр болуктери-биле үүле каттыжып турар эвес, харын-даа америк «калчаарал бөрганнарның», барыын-германалаан-өкээнчилериниң, француз экстремистериниң чаржалажыкчызы болурунуң ролин болунга ап турары болур-дур.

Шынын сөглээрге, кыдат чазактың төлээлекчизиниң медегләри КҮР-нүң чазаанын бо чылдың июль 31-деги медегләлинде чугаалаттынган үүлге шоолуг-ла чүве немевейн турар, ол медегләлге Совет чазак авгуетуң 3-те харылаан болгай. Мурнундатыы ышкаш, кыдат чаа медегләл болза коммунистиг болгаш ажылчын партияларның 1957 болгаш 1960 чылдарда болган чөвүлел хуралдарынга делегейнинн коммунистиг шимчээшкинниниң үүлдүг деп көргени, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынче, делегейнин дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче болгаш улустар аразынга тайбыныы быжыглаарынче шугум-биле КҮР-нүң удуртулгазы сөс кырыны чепшээрежип, а херек кырында социалистиг дем каттыштырылганының чүрттарының болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкинниниң ол нийти угланыышкынын амыдыралга боттандырарынче угланган күжениишкиннерге шаптык уужаштырып турарының хереечизи-лир.

Кыдат сөстө бар бүгү-ле сөглештиг сөстер советке удур кампанияны калчаалы-биле чорудуп турган кыдат солуннарының арыннарындан КҮР-нүң чазаанын албан документилеринче шилчий берген кылдыр сагындырар. Оларның хөй уза хүлээп көргени-биле алырга, кыдат улуска удур ачы-дузаны көргүүп турган чүрттүң аянга «бүжар чорук», «сулчээн», «өскерликчи чорук» дээш черле кандыг бак сөстерни кыдат удуртукчулар сөглевээн дээр. Ындыг болган төлээде, Совет Эвилелинге өжээтен характерлиг нүүлдээшкин болганының уланыышкын КҮР-нүң чазаанын ийи медегләлинге ССРЭ-нин КҮР-ла элчин чери Совет чазакка дамчыдып дээри-биле хүлээп албаан болгаш ону чоруткал черинге — КҮР-нүң чазаанга дедир эгидип берген.

КҮР-нүң чазаанын төлээлекчизиниң медегләлинден өскерери берге, харын шынын сөглээрге болдунмас үүл болза, үндезилеттинген, шынныг барымдааларны, фактыларны боттуу-биле тайылбырлаар чоруктуң чок болуп турары болур.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруудаар дугайында Керээ болза, «дайынның күштеринге ажыктыг болуп турар болгаш тайбың дээш демиселдиг турар күштерге ажык чок болуп турар», ол Керээ болза, «американ империализминин мурнунга дужуп беришкин», чамдык бүрүнелерниң «ядролуг монополиязын» быжыглаарынче угланган чорук-тур дээрзинниң дугайында эрги бадыткаашкыннар Кыдаттың чаа медегләлинде кирип турар. Үндезинбарымдаа чок ол бадыткаашкынналрны төнмес-батпазы-биле каталтаарга, ол бадыткаашкыннар бүзүренчиг болбас дээрзи черле билдингир. Ынчангаш Совет чазак кыдат чазакгың ол Керээге удур нлип үндүрүп турар бүзээги-ле эрги хөөзүн үүлдерин болгаш салдынмас сылдагларын база катап тодаргайлап көөру чугула эвес деп көрүп турар. Ол үүлдерниң үндезин-барымдаа чогун Совет чазакгың август 3-теги медегләлинде көргүскен.

Чижээ, ядролуг чепсектиң шенелделерни хоруудаар дугайында Керээни чарганының түннелинде «дайынның айыыты улам өскен» дээр янзылыг кылдыр кыдат удуртукчулар балыткап турарлар. Ол бадыткаашкын чүнү айтып турарыл? Бир эвес чугаа болза, ук Керээ дайынның айыыын чайлатпайн турар дээрзинин дугайында болуп турган болза, ол шын болур. Совет чазак Керээге ат салып турар үеде ол дугайын медегләээш, ук Керээ тайбыныы быжыглаары дээш демиселди калбартып чорударынга чаа, улам-на таарымчалыг болдунар аргаларны ажыдып турар болза-даа, дайынның айыыын ол Керээ чайлатпас болгаш чайладып шыдавас-даа деп онзалап демдеглээн. Ынчаарга кыдат удуртукчулар мырнай сыр өске чүүдүг бадыткап турар. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруудаар дугайында Керээни чарганының түннелинде дайынның кыжанны, Керээни чарарының мурнунда турганынга бодаарга улгаткан дээрзин олар бүзүредир бодап турарлар. Шенелделерни хоруудаар дугайында Керээни үнелээринге бүгү делегей чазыг кылып турар, мерген утаанныг чоруктуң дужуруг чүгле кыдат удуртукчуларның холунда туруп турар ышкажыл. Ол болза кандыг-ла-бир олимпиге одуруп алган, херек кырында боттуг амыдырал-биле бичии-даа дүүшпес шынны оон чарлык боду үндүрүп болур деп бодап турар болгаш бир эвес амыдырал оларның өлүг схемалары-биле дүүшпес болза, амыдыралга оон-даа дора болур дээрзин боттарының хөделиишкиннериге удуртулга болдуруп турар чүгле ындыг кижилерге шынар болур алдептиг бодал-дыр. чүгле ону ынчаар чугаалаар апаар-дыр.

Ынчалза-даа кыдат удуртукчулар ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээ дайынның айыылыг улгаттырып турар дээр дугайында боттарының бадыткашкынын чү чүвеге үнделип турарыл, ынчаң? Оларныы-биле алырга, ядролуг чепсектиң шенелделерни үргулчүлээри болгаш калбартыры, оон эң-не өлүг чедирер хевирлериниң тургустувары, кажан бо чепсек бүгү делегейге таран нептерөөн болгаш даарта ону барыын-герман өжээн негекчилер белеткеп эгелээр, а сонгузу хүн чанкайшисчи-болүк база-ла белеткеп эгелээр магат чок, а чанкайшисчиге дузалаар туралыг кижилер тыптып берген туруп болур, ындыг байдалдың тургустунуп келири тайбыныы быжыглаарының хераезите дузалаар апаар ышкажыл.

Бир эвес ядролуг чепсектиң шенелделерни хоруур дугайында Керээ чок турган болза, шенелделер база-ла чок болур ийик, чүге дээрге АКШ-тың чазаа шенелделери катап эгелээрин «чиик бодал-биле» шинтирлээри чегей-ле боор дээр ындыг бадыткаашкынны чаа кыдат медегләлдиң авторлары бада кыларнар. Ынчалза-даа ол мырнай хөөзүн бадыткаашкын-дыр. Ынчаар бадыткаар чорук болза, бир эвес күрүнелер хообулуарны үндүрбээн болза, эрге траезыкпинери чок болур ийик деп кым-бир кижини бүзүредир дээр оралдажышкын-биле бир дөмей болур. Быдат удуртукчулар үүнүү ужурунда АКШ-тың чазаанын ядролуг шенелделерни чорударынга хамаарыштыр бодалдарының дугайын оон өмүнээзинден чугаалаан турары база-ла билдинмес-тир.

Агаарга, космоска болгаш суг аданга ядролуг шенелделерни хораанының түннелинде дайынның айыылыг улгалыр дугайында оларның бүгү медегләлдерни боттарының сөстерининң ужур-дузазын дилилеп көөрүнге кыдат удуртукчуларның аргалыынга үүле чиглиишкиннерни кижилерге болдурарын мерен билгеш, олар база бир «чылдакты» көдүрүп үндүрген ышкаштыр, бүгү үүлдерни барымдаалаан ап көөрге, ол чылдак камгалакчы болур деп санап турарлар: чер иштинге ядролуг шенелделерни чорударын Американың Каттыжан Штаттарынга Керээ хорувайн турар болганда, ядролуг чепсектиң курлавырлары көвүдеп турар-дыр деп олар чугаалап турарлар. Ындыг болза-даа бирээле, Керээге ат салырының мурнунда-даа АКШ бо талазы-биле хөстуг сула турган, үүле дээрге, бо уткага чаа үүг-даа болбаан. А ийиле, бир эвес ол эргежок чугула апараа, чер иштинге ядролуг шенелделерни чорударын, бодунуң ядролуг чепсээнниң курлавырларын көвүдеринин болгаш бир эвес империалистиг агрессорлар дембээраш, дайынны үгаазылал чокка өөскүүп үндүрүп келзе, оларга удур боо-чепсекти ажыглаарын безин ол Керээ Совет Эвилелинге база хорукайн турар болгай. Мында байдал бир дөмей, бистер, совет кижилер, чугаалажып турары ышкаш, база-ла моонжактарбиле дуглаттырбаанаар, ынчангаш ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээни чаргаш, Совет Эвилели империализм бар турда, чепсегленнинкинни чангыс талалыг дужуреринн мырнай бодавайн турар деп чүвенн кыдат удуртукчулар АКШ-тың удуртукчу ажыдакчыларындан хоомай эвес билип турарлар.

Ынчаарга америк империализминин мурнунга «дужуп беришкин» дугайында, агаарга, космос делгемнинге болгаш суг аданга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээ «негелдээшкин» болур дээр дугайында кыдат удуртукчуларның медегләлдерни кижи аайындан эртпес кандыг кижилерге хордал салганыл? Бистин үевисте кижи аайындан эртпес ындыг кижилер мырнай чок, кайда шынныг үүл, а кайда нүүлдээшкин бар болуп турарын ылгарадып билириниге улустар шагда-ла өөренип алганнар.

Бир эвес моон мурнунда Совет чазак ядролуг чепсектиң шенелделерни хоруур дугайында айтырыгга бир турушту эдлеп турган болза, КҮР-нүң чазаанын удуртукчулары ону боттуг деп санаарынга ак-сеткилдин-биле белеткеп, а оон сөөлүнде еске турушту эдлей бергенде, ону кандыг-бир өлүмнүг бачыт, харын өскерликчи-саттынык чорук кылдыр санап турарын бадыткаарын оралдажып турарлар.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында айтырыгга Совет Эвилелиниң туружу өскерилге чокка артып келгени шын, ол делегей ареналында күштериниң таарышпыр тургузуулгазында өскерилгелер-биле, ССРЭ-нин болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының бүгү чурттарының камгалаяыр аргалыын быжыглаарында чедиишкиннер-биле холбаштыр чаартының турган болгаш ядролуг векгиң боттуг үүлдери деп адап турары бүгү үүлдерни барымдаалаан турган.

АКШ-ка ядролуг чепсектиң тыптып келгенинин соолунде баштайгы чылдарда, кажан АКШ ядролуг монополияны холга алган турда, а оон ужурунда социалистиг чурттарның айыыл чок чоруу айыылдың адаанга турган үеде. Совет чазак болза ол артык үүлдерден АКШ-ты кызымдарын кол сорулга кылдыр санап келген. Ол сорулганы чок-ла болза, ол үеде кара чаңгыс ядролуг күрүне— АКШ-таң дужүрери-биле бир дөмей турган, ядролуг чепсектиң бүгүн хоруурунуң аргазы-биле, чокда болза, бүгү социалистиг чурттарның айыыл чок чоруун хандырарынга бараан болгу дег болдунуң ядролуг чепсээн тургузарының аргазы-биле чедип ап болур турган. Ынчаарда Совет чазак ядролуг чепсектиң хоруур болгаш узуткаар дугайында негелдени база ийин үндүрүп турган, а кажан ол негелдени барыын талакы күрүнелер хүлээп албайн баарга, социалистиг дем каттыштырылгазының бүгү чурттарының хамаарышпас, айыыл чок чоруунуң немелде эки магадылалы болган турар болгаш социалистиг күрүнелерге удур агрессияже империалистиниң чүткүүлүн ойгур шавар ужурлуг болунуң ядролуг чепсээн тургузарын эгелээн. Ядролуг чепсектиң шенелделерин хорууру АКШ-та бар ол чепсектн хары угда узуткаары чокка ол чылдарда социалистиг чурттарның эрге-ажыктарынга дүжүп шыдавас турган деп чүве билдингир — ол хоруушкун Совет Эвилелиниге ядролуг чепсектн тургузар талазы-биле ажыдыы арада сокса дыр болгаш америк ядролуг монополияны быжыглаан турар ийик.

Ындыг болза-даа байдал өскерилге чокка артып калбаан. Бодунуң ядролуг чепсээн тургузар талазы-биле совет улустуң, совет эртемденнериниң шудургу күжениишкиннериниң түннелинде америк ядролуг монополияны сый шапкан, делегейнин социалистиг системазы бодунуң ядролуг камгалалын алган, социалистиг чурттарга хамаарыштыр ядролуг коргудуушкунун политиказын, «күүш төгээр» политиканы чорударынга материалдыг үндезиннеринден империалистиг күрүнелер казыттырган. Ол байдалдарда ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында айтырыг база чаа ёзу-биле тургустуунуп келген. Ам ядролуг чепсектиң шенелделерин үргулчүлээр чорук үүле ядролуг чепсекти эдлере будуреринің шугумун улам-на дүргедип болур, анаа социалистиг чурттар, харын тайбыңга ынакшылдыг бүгү күрүнелер сонуургалдыг эвес. Ынчаарга күштерниң чаа денгиүүрүнүң ужуруг чүдел дээрге, ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээ чарганының түннелинде дайынның айыылыг улгалыр дугайында оларның бүгү медегләлдерни боттарының сөстерининң ужур-дузазын дилилеп көөрүнге кыдат удуртукчуларның аргалыынга үүле чиглиишкиннерни кижилерге болдурарын мерен билгеш, олар база бир «чылдакты» көдүрүп үндүрген ышкаштыр, бүгү үүлдерни барымдаалаан ап көөрге, ол чылдак камгалакчы болур деп санап турарлар: чер иштинге ядролуг шенелделерни чорударын Американың Каттыжан Штаттарынга Керээ хорувайн турар болганда, ядролуг чепсектиң курлавырлары көвүдеп турар-дыр деп олар чугаалап турарлар. Ындыг болза-даа бирээле, Керээге ат салырының мурнунда-даа АКШ бо талазы-биле хөстуг сула турган, үүле дээрге, бо уткага чаа үүг-даа болбаан. А ийиле, бир эвес ол эргежок чугула апараа, чер иштинге ядролуг шенелделерни чорударын, бодунуң ядролуг чепсээнниң курлавырларын көвүдеринин болгаш бир эвес империалистиг агрессорлар дембээраш, дайынны үгаазылал чокка өөскүүп үндүрүп келзе, оларга удур боо-чепсекти ажыглаарын безин ол Керээ Совет Эвилелинге база хорукайн турар болгай. Мында байдал бир дөмей, бистер, совет кижилер, чугаалажып турары ышкаш, база-ла моонжактарбиле дуглаттырбаанаар, ынчангаш ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээни чаргаш, Совет Эвилели империализм бар турда, чепсегленнинкинни чангыс талалыг дужуреринн мырнай бодавайн турар деп чүвенн кыдат удуртукчулар АКШ-тың удуртукчу ажыдакчыларындан хоомай эвес билип турарлар.

Ынчаарга америк империализминин мурнунга «дужуп беришкин» дугайында, агаарга, космос делгемнинге болгаш суг аданга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээ «негелдээшкин» болур дээр дугайында кыдат удуртукчуларның медегләлдерни кижи аайындан эртпес кандыг кижилерге хордал салганыл? Бистин үевисте кижи аайындан эртпес ындыг кижилер мырнай чок, кайда шынныг үүл, а кайда нүүлдээшкин бар болуп турарын ылгарадып билириниге улустар шагда-ла өөренип алганнар.

Бир эвес моон мурнунда Совет чазак ядролуг чепсектиң шенелделерни хоруур дугайында айтырыгга бир турушту эдлеп турган болза, КҮР-нүң чазаанын удуртукчулары ону боттуг деп санаарынга ак-сеткилдин-биле белеткеп, а оон сөөлүнде еске турушту эдлей бергенде, ону кандыг-бир өлүмнүг бачыт, харын өскерликчи-саттынык чорук кылдыр санап турарын бадыткаарын оралдажып турарлар.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Совет чазактың ынчаарда көдүрүп үндүрген санаалы ам ол айтырыгны шинтирлээн шакда ол үндезинге бо айтырыгны шинтирлээрин баш бурунгаар көрген турганың база демдеглээри эргежок чугула. Ынчаарда ядролуг шенелделерни үүле агаарга болгаш суг аданга чорудуп турган, еске черлерге шенелделерни чоруткалак турган, ынчангаш чугаа болза, чогум-на харын агаарга болгаш суг аданга ядролуг шенелделерни хоруур дугайында болуп турган. Бо чылдың август 5-те ат салган Керээге ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруп турар үшкү черни — космос делгемин ана немеп киререн. Ынчангаш ылгал үүл дизе, 1956 чылда АКШ бистиң саналывысты хүлээп алырындан ойталаанында, а 1963 чылда АКШ ол саналды харын алаан делгереңгей хевир-биле — космос делгемнин немеп кирери-биле хүлээп алганында болур.

Чер иштинге ядролуг шенелделерге хамаарыштыр кандыгыл дизе, ол шенелделерниң дугайында айтырыг 1956 чылда тургустунмаан — ол үеде ындыг шенелделерни чоруткалак турган, а сөөлүүредир, кажан АКШ чер иштинге ядролуг шенелделерни чорударын эгелээн үезинде тургустунуп келген. Ол үеден эгелээш, Совет чазак чер иштинге ядролуг шенелделерни база хоруурун Совет чазактың черле чөпшээрежин шыдавазы делегей контролю дээр контрольду, а шынында социалистиг күрүнелерниң айыыл чок чоруунун эрге-ажыктарынга халдап болгу дег делегей шпионажын тургузары-биле холбаштырган ужурунда бо дугайында дугуржулганы чедип алыры мынчага чедир болдунамайн келген.

Тургустунган байдал-биле холбаштыр үш черлерге ядролуг чепсектим (Уланчызы 2-ги, 3-ну арыннарда).

Күрүнеге улам хөй тараа дээш

СЭКП ОБКОМУНУН БЮРОЗУНДА

Дүжүт ажаап алыышкынын болгаш күрүнеге тараа садарын организастыг чорудар

Бо айтырыгны СЭКП обкомунуң бюрозу чугаалажып көргеш, бүгү черлерде тараа культуралары улуг шеллерде бышкан турда, хөй-хөй колхозтарда болгаш совхозтарда дүжүт ажаап алыышкынын оожум база организастыг эвес чорудуп турар деп демдеглээн. Оперативтиг медээ ёзугаар алырга, август 19-ка чедир республикада тараа культураларының ажаал алыр шөлүнүн 4,5 хуузу ажаалтынган база 2,2 хуузу бастыртынган.

Каа-Хем, Таңды районнарның чамдык ажыл-агыйларында эвээн хөй комбайннары болгаш жатказы ажылга киирбээн, а ажылдап турар машиналар хөй таварыгаларда ажыл нормазын күүсетпейн турар. Каа-Хем районуун «Кызыл тук», «Бурунгаар» колхозтарында автотранспорт чогундан, «Тимелге» совхозта кывар, чаазр чүүлдер-биле ой-шаанда четче хандырбайн турарындан комбайннарның анаа тутуушкуннары болуп турар.

Республикада күрүнеге тараа садар ажыл багай чоруп турар. Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң колхозтары болгаш совхозтары дүжүт ажаап алыышкынына хамыкты мурнай киргеш, амга чедир күрүнеге тараа дужаашкынын чоруткаан. Таңды эргелелиниң ажылагыйлары бо ажылды эң оожум чорудуп, күрүнеге тараа садарының планын чүгле 1,6 хуу күүсеткен.

Тараа культураларының чавыс дужүү-биле холбаштыр колхозтарның, совхозтарның чамдык удуртур ажылакчыларында иштики ажыл-агый хереглелиниге канчаалза хөй тарааны арттырын алырыл дээр хөөннер илереп турар, ол дээрге күрүнеге тараа садарының планын күүседирин бергедедир, күрүнеге удур кадык эвес чорук болур. Чамдык колхозтарның, совхозтарның партия организациялары бо херекке партийжи принципиалдыг болбайн, күрүнеге удур ындыг хөөннерге чогуур харыыны бербейн, күрүнеге тараа садарының планын чугаажок күүседирнче колхозчуларны болгаш совхозтарның ажылдакчыларын кошкак мобилизастап турарлар.

Дүжүт ажаап алыышкынын организастаарында чамдык четпестерни чайладып, бо ажылды эң дүрген чорударынче механизаторларны, колхозчуларны, совхозтарның ажылдакчыларын болгаш бүгү ажылгы чоннарны мобилизастаарын, ажаап алыышкында, тараанын арыылаашкынында, сөөртүлгезинде ажыл бүрүзүнге күжениишкинни тургузарын, бүгү ажаап алыышкын болгаш тараа арыглаар агрегаттарны бедик бүдүрүкчүлүт ажыглаарын хандырарын Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозундан (эш Соколов), бүдүрүлге эргелелериниден (эштер Куценко, Турген-оол, Сонам), районнарның парткомнарында СЭКП обкомунуң бюрозу негээн.

Дүжүт ажаап алыышкынының болгаш мал чемнеринің белеткелиниң талазы-биле мурнунда хүлээп алган шинтирге немештир моон дараазында хемчеглерни ап чорудары эргежок чугула:

а) шөл бүрүзүнге ажаап алыышкынны бүгү-ле черлерге хынамчалыг организастаар. Комбайннарны үш дүгаар решёткалар-биле болгаш металл фартуктар-биле дериир. Тараанын молдурактарын дырбаалтаарын болгаш хол-биле болуп чыырын организастаар. Тараз сөөртүр бүгү автомобильдерни эки дериир. Тарааның бүгү чидиринин болгаш төтчеглээшкинин болдурбас, дүжүт ажаап алыышкынында чидириглер-биле демисел талазы-биле хөй-иниитиниң постуларын тургузар, тараазны оорлаар болгаш төтчеглеп самчыгдаар чоруктар-биле шинтирлиг демиселди чорудар:

б) бүгү шаннарга белеткел пунктуларынче чорудар тарааның арыглаашкынын чорудар, а оон бөктуг артын мал чеминге урар. Шаннарга тараа артынчыларын кадагалаар, оларның үрелип баксыраарын болдурбас. Белеткел пунктуларында тараа артынчыларын хостуг садыглаар чоруктуң чорударын тараа-продуктулар эргелелинге (эш Деев) хоруур, оларны садарын республикалың Министрлер Чөвүлелинин колхозтарга болгаш совхозтарга хувааларын ёзугаар чорудар;

в) бүгү мал чемнеринин белеткелин күштелдирер. Хаванналарны чүгле концентраттар-биле чемгерер чоруктуу болдурбазын колхозтарның, совхозтарның удуртукчуларының кичээнгейинге тургузар. Бөдүүн чемнерни белеткээрининң планын чугаажок күүседирнче онза кичээнгейнн салыр, концентраттарны эвээш чарыгдап тургаш, мал ажылының продуктуларын болдунар хөйүбиле алыр төлээде, тургузу азыралдың эгезинде хаванналарга болгаш куштарга чогуур хемчээлдиг сиген далганын белеткээр;

г) малларны янзы-бүрү чемнер-биле хандырар төлээде, бүгү сүт-бараан фермаларынга саван чымчадып бустаар, а хаван фермаларынга — чемни хоюдуп хөөдер чөрлерни дериир. Колхозтарга, совхозтарга концентраттарны чүгле куштарга болгаш хаван семирти азыраарынга чарыгдаары, а аргаан малдарны бөдүүн болгаш шыктыг чемнер-биле азыраары эргежок чугула деп санаар;

д) хлеб быжырарын, нимтинии чеменилгезин эки организастаарын, столоваяларны немей ажыдарын колхозтарга сүмелеер. Картофельдн хынамчалыг ажаап алырын, ону үрезинге болгаш нимтинии чемненилгезинге белеткеэрин, а ед ышкаш ногааларны дузаарын болгаш ажыларын хандырар, капустанын, согунаның, морковтун болгаш огурецтин бүгү дужүүн бүрүн чыын алыр болгаш бүгү садыг чөрлеринге бо бүгүнү садыглаарын организастаар.

Ажаап алыышкынны кыска хуусаада чидириг чок чорударын организастаарынче коммунистернин, комсомолчуларының, көдээ ажыл-агыйның бүгү ажыл-ишчилеринин күштерин мобилизастаарын, дүжүттүң дүргеледиг ажаап алыышкынының дуржулгазын шинтээдип ажыглаарын парткомнардан, колхозтарның, совхозтарның партия эге организацияларындан обкомунуң бюрозу негээн.

Дүжүттү чидириг чок ажаар

СЭКП обкому август 21-де Кызылга чөвүлел хурал эрттирген. Анаа Таңды колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги, ол эргелелге хамаажып турар парткомнарның секретарылары, райкүүсомнар даргалары, республиканың партия-совет болгаш ажыл-агый организацияларының удуртукчулары киришкен.

Республикада дүжүт ажаап алыышкынының болгаш мал ажылының продуктуларының белеткелиниң чоруп турарының дугайында СЭКП обкомунуң секретары эш Попов анаа илеткел кылган. Тарааны массалыг ажаап кириптиринин өйү келзе-даа, Таңды колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларында бо чугула кампания организас чок эгелеп турарының хөй чижектерин илеткелчи көргүскен. Тараа ам-даа чиг дээр хөөннер бар, ынчангаш таваарлап турар, ажаап алыышкынның хөй техниказы ам-даа белен эвес, кывар-чаар материал хандырылгазын багай организастаанындан, чамдыкта тараа чүдүрер машиналар чок болуп турарынан комбайнар анаа тургулаар чүүлдер Каа-Хем районнуң чамдык ажылагыйларында бар.

Тарааның чидирим-биле демисел кайда-даа ажаок кошкак, тарааны ооргалай кестирип турар, сөөртүлге үезинде төп турар чоруктар дыка хөй.

Тараа савазының черге кагбас дугайында СЭКП обкомунуң шыгыы айтышкыны турза-даа, «Улуг-Хая» болгаш «Кок-Тей» совхозтарда ону ажаап албайн, аңгыс-биле катай хөме аңдарып турары шуут кем-буруулуг херек болуп турар.

Тараажылар ортузунга политиктиг ажылды ам-даа кошкак чорудуп, социалистиг чарыыны дыка багай организастап турарының хөй фактыларын эш Попов көргүскен.

Чөвүлел хуралга Таңды колхозсовхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш Куценко, СЭКП-нин Таңды партком секретары эш Сухачев, Каа-Хем райкүүском даргазы эш Даржаа, Бии-Хем партком секретары эш Катков, Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министри эш Соколов болгаш өске-даа эштер санал берген.

Күрүне планы хоойлу, ынчангаш күрүнеге тараа садарының планын ыяавыла күүседир дээш бүгү хемчеглерни алыр деп хуралдың киржикчилери дугурушкан.

Чөвүлел хуралдың түннелинде СЭКП обкомунуң бирги секретары эш Тока санал берген. Бар-ла дүжүттү бичии-даа чидириг чок ажаап алыр, мурнакчы аргаларны маңаа аң-не калбаа-биле ажыглаар, картофель, капуста дээш бүгү ногааны бүрүн ажаап алгаш, эки кадагалаар, столоваяларның ажылын экижидер дугайында тодаргай саналдарны ол чугаалаан.

Ол ышкаш дүжүт ажаап алыышкынынга удуртукчу ажылдакчылардан негелдени күштелдиреринин, чурумну дынзыдарының, тарааның чидирим-биле демиселче бүгү хөй-иниитим мобилизастаарының чугулазын эш Тока айыткан.

Н. С. ХРУЩЕВ ЮГОСЛАВИЯДА

БЕЛГРАД. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң дыштаныры-биле Югославияга келген дугайында репортажтар болгаш фото-чуруктар Белградка, оон чоруп турарының башгайгы хүнүнде-ле Белградтың солуннарының бирги арыннарынга чүм-биле парлаттынган. Белградчылар Н. С. Хрущевту чүректин онза ханызындан үткүп алган дээрзин «Политика» солун демдеглээн. Югослав найысылалдың үш чүс мун хире чурттакчылары Совет чазактың баштыны Н. С. Хрущевка байыр чедирер дээш кудумчуларже үнгенин солун айтып турар.

«Борба» болгаш «Политика» солуннар Белградтың Сурчинде аэропортуна Н. С. Хрущевту үткаанын тодаргай бижип, Совет Эвилелинден келген хүндүлүг аалчыны Югославияның Коммунистер эвилелиниң чингине секретары, ЮСФР-нин президентизи Иосип Броз Тито дээш дужалдыг югослав удуртукчулар-биле кады үткүп алганын демдеглеп турар.

Солуннар аэропортка Иосип Броз Титонуң болгаш Н. С. Хрущевтуң чугааларын парлап үндүрген. «Совет Эвилелиниң улустарынга Югославияның улустарынып найыралчы сагыш-сеткилнин Силернин база катап бүзүреп көөрүнерни» Югославияның улустары ак-сеткилдин-биле күзеп турар деп югослав президентиниң сөстерин «Борба» солун чүүлүнүң эгезинге киргеп. «Бистин чурттарывыстың аразында харылаалар чедиишкиннинг хөгжүп, олар эки перспективалрлыг болуп турарын күзелдин улуг ханызындан үткүп ап турганын парлалга онзалап демдеглээн.

«Младост» солуннуң «Бистиң аалчывыс — эш Хрущев» деп эгелиг мурнуку чүүлүнге бижээнн чүл дээрге, президент Титонуң чалаанын бүзүлар дыштаныры-биле Югославияда келген Н. С. Хрущевту бистин хүннеривистин эң көскү политиктиг ажылдакчыларының бирээзи, чайбың болгаш социализм дээш демиселчи кылдыр чүректин ханызындан изиг алыш часкаашкыны-биле үткаан.

Аэродромдан хоорайга чедир оруукка чоруп турган үезинде Авала йагла алы-сураа билдинмес маадырның көөрүнге. Белградты хостаар дээш тулчуушкуннарга өлген совет болгаш югослав дайынчыларның хөөрүнге чечектер салып турган үезинде совет аалчыларны чүректнп онза ханызындан үткүп ап турганын парлалга онзалап демдеглээн.

СОВЕТ ЧАЗАКТЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

шенелделерин хорууру-биле шенелделерни кызыгаар чокка үргүлчүлээринин аразынга шилилгени кылыр ужур Совет Эвилелинге, харын делегейге нинтизи-биле таварышкан. Ынчаарга үш чөрлерге ядролуг шенелделерни хорууру ам чедип алдыңа берген болганда, бүгү айтырыгның эң кол кезинин шиитпирлээн — ол дээрге улустарның улуг чедишкини, тайбыңга ынакшылдыг күштерниң тилелгези, тайбыңның политиказының боттуг чедишкини-дир.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында айтырыгга Совет Эвилелиниң принципиалдыг болгаш ынчанмыжежок ээлдек болгаш боттуг политиказының кол-кол үелери бо-дур. Ол политиканың түннелинде чедип алдыңганы — агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээни чарганы болза, оларның эң ханы эрге-ажыктарынга дүгжүп турары ышкаш, делегей байдалының бүгү өскерилгелериниң үезинде ол политика чүгле чангыс Совет Эвилелиниң эрге-ажыктарынга эвес, бүгү социалистиг күрүнелерниң тайбыңга ынакшылдыг бүгү күрүнелериниң эрге-ажыктарынга база дүгжүп турган.

Кыдат удуртукчулар аразынче база кире бергени, ядролуг шенелделерни соксадырының удурланыкчылары болза, бир-ийи чыл бурунгаар Совет чазак шенелделерни соксадыр дугайында айтырыгны чамдык-кезиктеп шиитпирлээрингe чөпшээрежип болбас кылдыр санап турган хирезинде, ам келгеш, үш черге шенелделерни хоруудаар дугайында Керээни чарарынга чөпшээрежипкен дээр дугайында ында чөрүдээ бар дээрзин дилеп тывар-даа арга-биле политиктиг капитал тып ап шыдавастар. Үш күрүнелерниң төлээлекчилериниң чугаалажыышкынарының Москвага эгелээрининг мурнунда бир болгаш бүдүн чартык ай бурунгаар Совет чазак ядролуг бүгү-ле шенелделерни хоруудаар дугайында Керээни чарары дээш туржуп турган болгай дээр хирелиг кыдат удуртукчулар ковчуг элденсиңгенин баажыланып турар чүүл бар. Ынчаарга чугаалажышкынар кылыш турар тала бүрүзүнүң чугаалажышкынарынга күзели чүл дээрге, эң-не хөй чүүлдү чедип алыр күзел болур дээрзи үгаазылалдыг политик болгаш дипломат бүргүзүнге тодаргай болгай. Бис ол эң хөй чүүл дээш демисежип турган бис. Тодаргайлаарга чер адаанда ядролуг шенелделерни соксадыры дээш демисежип келген бис. Ынчалза-даа амгы чадада ол болдунмас болган. Мындыг байдал болу бээрге, үш черге — агаарга, космиктиг делгемге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни чорударын хоруудаар дугайында Керээни чарарынга Совет Эвилели чөпшээрешкен. Ол болза делегейниң хөй-ниитизинин маңан турганынга дүүштүр бурунгаар базым, өске-даа бүгү улустарның, оон иштинде кыдат улустуң база кадының дугайында сагыш салыышкыны-биле сиңниккен бурунгаар базым болган. Харын-на ол үш черге ядролуг чепсектиң шенелделерин чорудары кижилерниң кадының когаралды чедирип, дириг амытанар болгаш үнүштер аймаан радиактивтиг үүл-биле хоранналп турар болгай. Ядролуг чепсектиң чер иштинге-даа шенелделерин хоруудары дээш демиселе күжениишкиннерни үндүрериниден Совет чазак ам-даа ойталавайн турар дээрзи черле билдингир.

Амыдырал чаңгыс черге турбас, эртем болгаш техника хайнышкыннары-биле хөгжүп турар, ынчангаш дүүн чаа-ла үлээп көрдүнмес турган үүл бүгүн келгеш, ажыктыг болгаш харын-даа аажок ажыктыг болу берип болур, шак ындыг болүүн боттуг үүлүче КЎР-нуң чазаанның кичээнгейин Совет чазак шагда-ла үгдап келген болгай. ССРЭ-нин камгаланыр аргазын, социалистиг бүгү чүрттарның аймыл чок чорууң быжыглаар талазы-биле Совет чазактың чугула улуг хемчегларинге холбашкан чогуур материалдыг факторлар харын-на бо бүгү-биле холбаалыг болуп турар. Делегейде туруп турар эң-не күчүлүүн киириштирбишаан, эң-не чаа хевиринің ядролуг чепсектерин шенээри база кирип турар ол хемчегдер социалистиг дем каттыштырылгазының аймыл чок чорууң идегелиниңбиле хандырган. Байдал пегеп турар азы негеп кээп болур хирези-биле бистиң камгалал күчүвүстүң моон сонгаар-даа чогуур деннелге тургузарын, га эргежок чугула үүлдер ам-даа бисте бар.

Бис ону чугаалаарыкыста, херектиг эки билир болгаш ынчаар чугаалап турар бис. Совет чазак он беш чыл иштинде ядролуг чепсектиг болуп турар, бо талазы-биле бисте айтырыгның бүгү талалары таныш. Бодап көөрге, ядролуг чепсек-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле бодуңуң бодалдарын дегээр дээш-ле боор он. Совет чазактың ядролуг чепсек талазы-биле ол таныш чорууңга чигзинер оралдажыышкынны кыдат удуртукчулар кылын турар чүүл бар. Ынчалза-даа ядролуг чепсек-биле чүгле чугаалардан таныш болуп туралар ол дугайында билиргеп турун бээрге, туралаан-даа, туралаан-даа бол, олар боттарын эпчок байдалга киирер апаардар. Стратеттиг ядролуг чепсек дугайында, тактиктиг ядролуг чепсек дугайында, ядролуг чепсектиң шенелделерин аттарга чоруларын үргүлүүлээр талазы-биле хереглелдиң ДКШ-та барынын азы чогуңун база өске-даа ындыг айтырыгларның талазы-биле кыдат удуртукчуларның кыдыра чугаалаарынга база ол чорук хамаарыр. Херектиң ук мөзүзүн билбейн чыткаш, ол дугайында чугаалаары черле айыылдыг. Ынчаарга мында хамык ужур болза, ядролуг чепсек дугайында чугаалаарын чүүлбир кижи болунга монополиялап алгаш, ол эргени өскелерден казып каапгарында эвес, харын-даа хамык ужур болза, ол айтырыг талазы-биле кыминың чугаазы улуг деңнилиг болурунда база кымины — хоозун чүлчуруушкун болурунда-дыр.

Бистер, чижээлээрге, 1961—1962 чылдарда бистиң чоруткулаанывыс ядролуг шенелделерниң тодаргай түңнелдери, бистиң холувуста туруп турар ядролуг окталышкынналрның хемчээлиниң дугайында, Совет Эвилелинде четчези-биле бар болуп турар бүгү дайынчы көрекселдерни каза, канчаар ажыглаарының дугайында, ол чепсектер кайда туруп турарының дугайында медээлер дээш ышкаш, шак ындыг чүүлдерни бис чарлап болбас бис деп чүве черле билдингир. Ону ынчаар чорук Совет Эвилелиниң болгаш бүгү социалистиг чурттарның айыыл чок чорууның эрге-ажының, оон иштинде Кыдат Улус Республиканың айыыл чок чорууның эрге-ажының удур болу бээр ийик.

Сөөлгү чылдарда байдал өскерилбээн, ынчаарга харын шенелделерни соксадырының айтырыгының талазы-биле ССРЭ-нин политиказында өскерлиишкин болган дээр хирези-биле медеглевишаан, оон-биле кыдат удуртукчулар сөөлгү чылдарда ядролуг күштерниң деңнигүүрүнде өскерлиишкиннерни каркаа киргүзүп берип, оон ужун ССРЭ-нин камгалалының чажыттарын чарлаарынче Совет Эвилелин күткүп турар чүве болза, оларга бис чүгле чангысты чугаалап болур бис: силер сөс кырынга социалистиг чурттарның камгалалын быжыглаар дугайында сагыш салып турар бис дишкеш, а херек кырында социалистиг дем каттыштырылгазының эрге-ажыы силерге үнелиг эвес болуп турар болгаш харын-даа империалистиг реакцияның күштерине дүжүп бээрине белеңнерниң ролинда турар-дыр силер Совет ядролуг болгаш ракета чепсээнин дугайында эң-не идегелдиг медээлерни канчан тып алыр чоор дээр дугайында харын-на чамдык күрүнелериниң болгаш агрессчи шериг бөлүүлелдериниң штабтарында аажок бодап турар болгай дээрзи кыдат удуртукчуларга биилинмес эвес-ле болгай.

Ынчаарга бир эвес социалистиг бүгү чурттарның камгалалынга эргежок чугула ындыг ядролуг күүш Совет Эвилелинде бар бе дээрзинге кыдат чазак канчан бир шынап-ла бүзүреевйн турар чүве болза, база ол дугайында бистиң тайыбырларывыска ханмзйн турар чүве болза, АКШ-тың удуртукчу шериг ажылдакчыларының медеглелдеринче киченгейни ол салып болур ийик, чүл дээрге, олар каш хонук бурунгаар америк конгресске медеглелдер кылган болгай, оон иштинде АКШ-тың штабтар начальниктериниң медеглелин база ап көрүп болур-дур. Амгы үеде Совет Эвилелинде бар болуп турар ядролуг күүшүң ол медеглелдерде шүүдүбиле үүлээп көрүп турар чүүл бар. Амыдыралдың боду ону ынчаар кылырын албадаптарга, ам кээп ындыг хүлээп көрүүшкүннерни империалистер кыла бээр чүве болгай дээрзин ылангыя барымдаалап көөр болза, демги ол медеглелдер хөйнү чугаалап турар.

Ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында айтырыг талазы-биле Совет чазактың туружу ындыг-дыр.

Ол дээрге — дөрт болгаш ак-сеткилдиг туруш, ынчангаш ол турушту социалистиг өске-даа чурттар, тайбыңга ынакшылдыг бүгү күрүнелер болгаш улустар деткип турарын улуг сеткил ханышкыны-биле демдеглеп турар бис. Бистиң туружувустуң күжү кайдал дээрге, оон амыдыралчызында, улустарның үнезинге эргеажыктары-биле оон бүрүн дугаун турарында, сөөлгү чылдарда болгулаан болгаш делегейде ам-даа болгулап турар өскерлиишкиннерни барымдаалап турарында, оон шынчы, боттуунда болур-дур.

Бөгүнгү делегейниң арнын көргүзүп турар өскерилгелер дугайында Пекинде чүгле барымдаалавайн турар эвес, харын-даа политиканга чангыс черге таптап турар догманы чайгылыш чокка эдерип, херек кырында боттуг чүүлдүн дириг сезүнге өлүт үжүктү удур тургузуп турар чорукту күрүне талазы-биле мерген чорукту бедик чаазы кылдыр санап турарын көөрге хомудануыг-дыр. Кыдат удуртукчуларның, ылангыя ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында айтырыг талазы-биле политиказының код четвес чүүлү ол-дур.

Атомнуг чепсектиң хевирлерин Кыдатка Совет Эвилели бербээн дээш, кыдат удуртукчулар Совет Эвилелиге улуу-биле сеткили хомудаан дээрзи КЎР-нуң чазаанның төлээлекчизиниң август 15-те кылган медеглелиндеп көстүп турар. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның делегейниң дүшкүүлүг чорууң чавырыдырарынче болгаш тайбыңны быжыглаарынче угланган, ядролуг чепсекти неитередириниң политиказы-биле холбаштыр, харынна аңаа таарзынмас бодалы КЎР-нуң удуртукчуларының биске халдаашкының, ылангыя оларның ядролуг шенелделерни хоруглаар дугайында Керээге халдаашкының болдурган хевирлиг болуп турар-дыр.

Ядролуг чепсекти неитеретпес чорук тайбыңның эрге-ажының, социалистиг бүгү чурттарның эрге-ажыктарының, оон иштинде Кыдат Улус Республиканың таарзып турар дээр дугайын КЎР-нуң чазаанга бүзүредир талазы-биле Совет чазак хемчегдерни чангыс удаа эвес ап турган. Төөгү болза социалистиг чурттарның аразында чүгле харын Совет Эвилели ядролуг чепсекти бүдүрүп турар кылдыр тургустуна берген. Совет Эвилелиниң ядролуг күүшүү делегейниң социалистиг дем каттыштырылгазының эрге-ажының, боттарының социал болгаш национал хосталгазы дээш демисежип турар улустарның эрге-ажыктарының камгалалында идегелдии-биле туруп турар дээрзин Совет Эвилели бодунуң бүгү далыкы политиказы-биле көргүскен. Ядролуг чепсектиг күрүнелериниң аразынга бир азы алаан каш социалистиг чурттар хөй болур чорук дээрге, бир эвес социалистиг лагерьнин бир аай бүдүн чүүл кылдыр ап көөр болза, социалистиг лагерьниң камгалалынга боттуг өскерилгени киирип шыдавас. Ынчаарга ядролуг чепсектиг капиталистиг чаа күрүне немешкен түдүм-на, ядролуг дайынның өскүүн үнүп кедириниң айыылы өзер апаар. Ынчаарга ядролуг чепсектиг социалистиг күрүнелериниң санын көвүдеп турда империалистиг лагерьде ядролуг чепсектиг күрүнелериниң саны өскерилге чок артар деп ындыг арга туруп-даа болбас болгаш боттарының кордалдарын ону ынчаар барымдаалап тургузар болза, ол кордалдарны куруг алезинге тургускаңы ол болур ийик.

Барынын чүкке бир политиканы чоруткаш, чөнн чүкке өске политиканы чорудун, бир хол-биле Барынын Германияны ядролуг чепсек-биле чепсегларинге удур, ядролуг чепсекти делегейге неитередиринге удур демиселди чоруткаш, а өске хол-биле ол чепсекти Кыдатка дамчыдып бээр дээр болза, ол черле ынчаш чөгенчиг болур ийик.

Чок, ынчаары реалисчи эвес, амыдыралдан хоорулган политика болур ийик. Социалистиг чурттарны кыдат удуртукчуларның кызымаа-биле кирилип турары ол орук-биле социалистиг чурттар чорупгар чүве болза, барынын талакы күрүнелер база-да ынчаар харыылаар ийик дээрзинге кандыг-даа чигзинниг турбас, ынчаарга ядролуг чепсекти бүдүрериңге экономиктиг, техниктиг болгаш өске-даа аргалар әлээп каш капиталистиг чурттарда бар болгай. Ол бүгү ядролуг чепсек НАТО-нуң, СЕНТО-нуң, СЕАТО-нуң агрессчи шериг бөлүүлелдериниң ниити кочалынче кирип, социалистиг чурттарның ядролуг чепсээнге удур тургустунган турар ийик. Чүгле ядролуг чепсекти бодунуң хоңгага алыр дээш хоптактанган кижилериниң каректары согурарын, ону көрбейн барып, билбейн барып болурдур.

Делегейниң ядролуг чепсектиң неитерелин хоруглап турар дүүгүжулгазын кылыр чорукту чедип алыр деп Совет Эвилелиниң күженишкиннерин ынчангаш бүгү делегейде ән-не калбаа-биле үнелеп болгаш деткип турар, ынчаарга Совет Эвилели боду ол айтырыг талазы-биле принципиалдыг турушту зөлеп турар. Бодунуң ядролуг күүшүзүнге даянып турар Совет Эвилелиниң ядролуг чепсектиң неитерелинге удур чайгылыш чок болгаш шиитпирлиг демисели турбаан болза, Барынын чүкте милитарисчи күштер, хамыктың мурнунда, ядролуг чепсекти шиңгээдип алырынче чүткүп турар барынын-терман дайынзырактар, ам херек кырында кандыг болуп турарынга бодаарга, бөгүн боттарының алыс соруглалынга дыка чоок турар ийик.

АКШ-тың болгаш барынын талакы өске-даа күрүнелериниң политиказын шүүмүүлел келген болгаш шүүмүүлеп-даа турар бис, чүге дээрге, ол политика Барынын Германияның ядролуг чепсек-биле чепсегленип алырына экижетпи бетп дээрге-де НАТО-нуң өске чүрттары-биле бир дөмей байдалга ажыдып берип турар. «НАТО-нуң хөй талалыг ядролуг күштериң» түргузарының планнарынга Совет чазак быжыы-биле удурланып, ол планнарны чугаажок бүрүү шапкан болгаш ол планнарны боттандырарының айымын улустарга көргүзер дээш, даштыкы политиканың чогуур хемчегларин алган. Ону КЎР-нуң чазаа эвес, харын Совет Эвилелиниң чазаа кылган. НАТО күрүнелериниң: бодуңуң ядролуг чепсээн түргузуп алырының орнунга, Барынын Германия НАТО-нуң контролю-биле, ол шериг бөлүүнүн каттышкан ядролуг күштериниң эргежемчээлиниге ядролуг чепсекти алган турары дээрге болур деп, ооруузумнуг концепциязын Совет чазак сойгалап илередип келген болгаш моон сонгаар-даа сойгалаар. Барынч Германияга ядролуг чепсекти кандыг-даа хевир-биле чагладып болбас, чүге дээрге, даштыкы политикалының үндезини дайынзырак соруглалар, Европада түргустунган күрүне кызыгаарларын эде көөрү болуп турар күрүнени ядролуг чепсекче хаңлыкшыдары делегейниң чаа дайынының кыжанышкынын дыка күштедирер ийик деп. Совет чазак айтырыгны ынчаар түргузар апаар. Ядролуг чепсекти неитередириниң кандыг-ла бир хевири-биле Барынын Германияга ону дамчыдып бээрин көрүп турар политика, ол дээрге, тайбыңга улуг айыылдар-биле кыжаныр турар каны аллагдалдыг политика-дыр ээрзин барынын талакы күрүнелерге бүзүредир дээш, Совет чазак болунуң күженишкиннерин кошкатпас.

Бүгү делегейден кандыг-ла бир шырыммаланыышкыннар-биле дуглаттынган кыдат удуртукчулар ол дугайында чүнү-даа билбестер, чүнү-даа дыңнавааннар кылдыр бодап болур. Ынчаарга олар болза, солуну номчуп азы радиону дыннап турар кижи бүргүзүнге эки таныш фактыларга чоруштур-ле, харын Совет Эвилели барынын-герман милитаристерниң ядролуг чепсекти шиңгээдип алыр дээр чоруунга удур ёзулуг демиселди кылбайн турар-дыр деп, боттарының медеглелиниге бадыткап турарлар. Оны хоп-нүүдээн өскээр үнелеп көөр арга чок.

КЎР-нуң чазаанның август 15-те медеглелинде-даа тайылбырлаттынган туружун КЎР-нуң удуртукчулары ядролуг бомба деп чүл дээрзин шенеп көрүп-ле алыр чүве болза, капиталистиг чурттарның аразынга ядролуг чепсектиң неитерелин кыдат удуртукчуларга чугула эвес кылдыр, чүгле ындыг үткалыг билип болур.

Бодунуң экономиктиг хөгжүдээнинің чогуур чадазында туруп, чогуур экономиктиг, күүлүт-даа болза, КЎР амдыызында ядролуг чепсекти хөй санныг хемчээлдерге белеткеп үндүрериңге белеткеттинмээн деп чүвени хүлээп көөр херек. Бир эвес КЎР 2—3 бомбаны белеткептер-даа болза, ол оон дөмей-ле айтырыгны шиитпирлээни ол эвес болур, ол харын КЎР-нуң экономиказынга аажок хоозуралды таварыштыгар ийик. Амгы үениң шериг техниказынга, камгаладның амгы үедеги негелделериңге таарышкан деннелге ядролуг чепсекти калбак хемчээлдерге бүдүрери чүртка, чонга кандыг аар өртек-үнелиг болурун бодувустун хүүда дуржулгавыстан билир бис. Ынчалзажок шак ындыг чепсектиг империалистиг лагерьге удурланыштыр туржур дээш ону кылыр ужурга таварышкан бис. Ынчаарга Кыдат Улус Республика совет улустуң күш-ажылы-биле тургустунган болгаш социалистиг дем кадылгазының чурттарының камгалал соруглаларынга идегелдиг бараан болуп турар камгаладлың ол чепсээнге даянып болур. Ынчангаш амгы байдалдарда КЎР-га ээ-не чаагай угланның политика — бир эвес бодуңуң чүткүдерин бодуңуң аргалары-биле таарыштыр санап алыр чүве болза—бодуңуң күженишкиннерин экономиканың, эртемнин, техниканың, көдээ ажыл-агыйның хөгжүдезинге бараалгадып, оларны кыдат улустуң чаагай байдалын бедидеринге, оон амыдыралчы чүгүла хереглелдерин хандырарынга бараап болур кылдыр тургузары болур ийик. А кыдат улус дыка хөй чүүлдерге чедиимейн турар-да болгай, ынчангаш кыдат удуртукчуларның политиказынга ындыг угланыышкын кыдат улуска улуг ажык-дузаны чедирер болгаш ону ол улус улуу-биле үнелеп көрген база бүгү делегейге ол шын билдинген турар ийик.

Ынчаарга бодуңуң экономиказының кедергей улуг күженишкиннериниң өртек-үнезн-биле бир каш атомнуг бомбаларны КЎР кылып алган дижик, а ол таварылгада КЎР-же империалистер чеже ындыг бомбаларны шыгаашкан турун болурул, чээ? Кыдат удуртукчулар ынчан бодуңуң бомбазының кырынга олуруп алгаш, безин элээп табында туттунуп болурлар бе? Бир эвес чаа дайынның кыжанышкыны Барынын чүкке күштели бээр болза, ол чорук капиталистиг чурттарның аразынга ядролуг чепсектиң улам ыңайгы неитерели болган таварылгада чайлаш чок болур-даа ийик, ынчан Кыдат бодун бөгүнгүзүнден-даа айыыл чок байдалда кылдыр бодаттынары чегей-ле боор.

Барынын чүкте чүү болуп турарының болгаш Чөөн чүкте чүвенин ужуру канчаар тургустунуп турарының аразынга кандыг-даа бедик болгаш кандыг-даа кылын хананы угаазылап, чүгле угаазылап тудуп үндүрүп болур, харын. Ынчаарга херек кырында ындыг хана чок. Ол дээрге делегейниң бирги дайынынында мурнунда шын турган, ол дээрге делегейниң ийи дайынналрывың дуржулгазы-биле бадыткаттынган, ынчаарга бистиң хүннеривисте, кажан эртем болгаш техника хөгжүдезинин ачызында чер бөмбүрзээнде чердер аразынын хемчээли барымда болбазы улам-на тодаргай апарган. Бир эвес улуг азы бичии кандыг-бир чүрттүн удуртукчулары делегей байдалының чогум кандыг турарын ол-ла хевээр көөр күзели чок, харын боттарының политиказынга чүгле оларның хүүда оранссуурунда чүү болуп турарын чугула кылдыр барымдаалап көөр, делегейниң өске черлериңде чүү болуп турары чугула эвес кылдыр көөр болза, бодалдарның ындыг янзылыг хевиринден кызыы бодал, хоозун маргылдаа биилинип кээп турар. Ындыг үзел-бодалдар авантиристиг болганының ужурунда, амыдыралга шүүт-ла айыылдыг.

Совет Эвилели ядролуг чепсектиг-дир, а КЎР-да од чепсек чок-тур дээш, кыдат удуртукчулар Совет Эвилелиң чүүл-бүүр нүүгүдеп турарлар. ССРЭ-нин ядролуг күчүзү чок турган болза, бүгү социалистиг чурттарның эрге-ажыктарынга бо бүгү чылдарда бараан болуп келген ол күчү чок турган болза, Совет Эвилелиниң чорудуп турары чайбыннын политиказы, агрессиянын күштерин чыыра турарының политиказы турбаан болза. КЎР-нуң удуртукчулары аңаала сагыш амыр. Кыдат бодуңуң ажыл-агый болгаш күрүне тургузуулунуң иштики соруглаларын тавында шиитпирлеп болур турган деп, бөгүн чугаалап шыдаарлар бе? Чугаалап болбас деп чүвени КЎР-нуң удуртукчулары миниир ужурлуг турган ийик, ядролуг шенелделерни хоруглаар дугайында Керээге оларның удурланганы ышкаш, база Совет Эвилелиниң болгаш СЭКП-ниң адынга дерзин нүүлдээшкиннерни ышкаш ындыг чулчуруушкунналрны харын Кыдаттың даштыкы айыыл чок чорууң Совет Эвилелиниң болгаш бүгү социалистиг дем кадылгазының күчүзү камгалап турар болганындан кылып турарлары ол деп чүвени база миниир ужурлуглар.

«Империалистиг агрессияга удур демиселге, бодуңуң айыыл чок чорууң камгалаарда, социалистиг кандыг-даа чурт хамыктың мурнунда бодуңуң камгаланыр аргазынга, харын чүгле оон соонда акы-дүүнма чурттарның болгаш бүгү делегейниң улустарының деткимчезинге болгаш дузаламчызынга даянып» дээрзинин дугайында боттарының бадыткалдарының ёзулуг өртек-үнелиг кандыг болурун шынап-да олар билбес дээр ужур чок-ла болгай. Социалистиг чурт бүргүзү, бүгү социалистиг дем кадылгазының айыыл чок чорууң хандырарының ниити хереэнге бодуңуң салыышкының киирип турарны шын болбайнаан, ынчангаш ол талазы-биле оларның түс бүргүзүнүң бодуңуң хүлээлгезин күүседип турарын чүгле хүндүлеп көөр апаар. Ынчалзажок атомнуг чепсектиң үезинде социалистиг кандыг-бир чүрттүң бодуңуң камгалалын чүгле бодуңуң күжү-биле хамгырып турун болдаар ораддажыышкынны халаптыг аддагдал болуп чадавас, ынчаарга боттуң хүүда күштери чамдык чүрттарга база четпес турун болур чадавас. Бүгү социалистиг чүрттар, оон иштинде удуртукчуларыдедир үткалыг бодалын кайы хире-даа бүзүредип турзажок, Кыдат Улус Республика-даа, боттарының камгалалын барынын талакы күрүнелерниң агрессчи бөлүктерин киченгирип турар Совет Эвилелиниң ядролуг күчүзүнге идегел-биле таарыштыр тургузуп турар.

Совет Эвилели чүгле бодуңуң чаагай байдалының дугайында сагыш салып турар, ынчангаш ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында Керээни чарган, «чүгле түр уеде ыржым-шөлээн турарын бодап, кижилерни чүс-чүс чылда човуланга таварыштырып турар-дыр» деп кыдат удуртукчулар чүлчуруп турарлар.

Бир эвес КЎР-нуң чазаанның медеглелиниң чогаадыкчылары «ыржым-шөлээн» деп сөс-биле дайын чогун ынчалдыр билип турар чүве болза, бис ындыг ыржым-шөлээн чорук дээш шынап-ла кезээде түржүп келген, түржүп турар болгаш туржур-даа бис. Бистерге дайын херек чок, бүгү социалистиг чурттарга, бүгү улустарга ол база херек чок. Ынчаарга бир эвес кыдат удуртукчулар Совет Эвилелиниң тайбыннын херээн моон сонгаар-даа эчизинге чедир камгалаар, социалистиг дем кадылгазының чурттарының айыыл чок чорууң камгалаар дээр шиитпирлиг чорууң шын эвес көргүзерин күзеп турар чүве болза,—сагындыртынган медеглелдиң чогаадыкчыларының ындыг бодалы оларга чедип алдынмас деп чүве бүгүдеге илден.

Агрессчи бөлүктер делегейни дайынның кызыгаарынга тургузун келген ән-не берге үелерде безин, география талазы-биле бистен ырак азы чоок турары хамаан чокка-ла, бичии азы улуг чүрттүң кырынга холун сунуп чедип келген агрессорну ара доктаадыр дээш Совет Эвилели бодуңуң бүгү делегей ат-алдарын, бодуңуң шериг күчүзүн кандыг-даа чайгылыышкыннар чокка деңзи тазаанга салыпканы улустарның сагыжындан арлып читпээн. Суэц кризизинин үезинде ындыг болган, 1958 чылда Сирияны болгаш Иракты долгандыр болуушкуннарның үезинде ындыг болган. Тайвань өөңүге дүшкүүлүг чоруткун кыптыгышкынының үезинде ындыг болган—ол-даа дугайын кыдат удуртукчулар, кыдат улус уттуп шыдавас. Кариб далайның кавызынга кризис үезинде база ындыг болган, ынчан Совет Эвилели бодуңуң ракета-ядролуг күчүзү-биле революсчу Кубаны камгалап алган. Кыдат удуртукчулар ол бүгүнү база түр үенин «ыржым-шөлээн» чоруу кылдыр санап турар чадавастар. Ынчалзажок олардан өске, оон-биле кым-даа чөпшээрешпес деп чүвени дидим чугаалап болур. Пекинде хандыкшылдыг чугаалаттынып турар ыыткыр лозуннар база саазын революциялар болурундан өске чүү-даа болуп шыдавас ындыг чүвелер эвес, харын ёзулуг пролетаржы интернационализм Совет чазактың ол хемчегларинден база илергейлеттинген.

Мындыг бир байдалдың хажыызы-биле база эртип болбас: КЎР-нуң чазаа бодуңуң эвилелчи хүлээлгезин херекке албастап, социалистиг чурттарның аразында харылзаларның бүзүреллиг шынар-бүдүжүн соора ажыглавышаан, социалистиг дем кадылгазының чурттарының камгалал талазынга хамааржын турар чажыт документилерни болгаш медээлерни чарлаарының оруунга кирип, харын-даа фактыларны келергей көөредп, хажыткан хевирлиг көргүзүп турар. Совет чазак социалистиг чурттарның камгалалынга хамаарышкан медээлерни илередириниң ындыг оруунга туруп алырынга чедир ындыг бак салыныышкынны кылбас болбайнаан. КЎР-нуң чазаанның мындыг үүлгедиглеринин соонда, оон бүзүредиглеринин шынчызынга кыминың бүзүрээри болгаш бодуңуң камгалал ужур-дузалыг медээлерин аңаа кыминың шынзыдып бүзүредирн чегей-ле боор деп чүвени Совет чазак медеглээр ужурга таварышкан. Бо дугайты Совет чазак бодуңуй түнмелдерин кылыр алаары билдингир.

Харын-даа бүгү делегейниң улустарының мурнунда болгаш оон иштинде совет улустуң, социалистиг өске-даа чүрттарның улустарының, а ол ышкаш Азияның, Африканың, Латин Американың аныяк национал күрүнелериниң өмүнээзинден чугаалаар чүткүл кыдат удуртукчуларның медеглелдеринде улам илереп турар. Бистиң эрге-ажыктарывыска чүү дүжүп турарын, а чүү дүүшпейн турарын бистиң мурнувустан, Совет чазактың мурнундан, бистиң Коммунистиг партиявыстың мурнундан тодаралыр эргени кыдат удуртукчуларга кым тывысканы?— деп совет кижилер киленнээшкинбиле айтырып турарлар. Бис силерге ол эргени бербээн болгаш бээринде бодывайн турар бис.

Социалистиг өске-даа чүрттарның улустарының мурнундан чугаалаар эргени КЎР-нуң удуртукчуларынга кым тывысканы? Олар ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында поляктарның, немецтерниң, чехословактарның, румынналрның, болгарларның, венгрлерниң, югославтарның, моолдарның бодалын айтырып, ол бодалды үндезилээп боттарының медеглелдерин чогаадып турар эвес ирги бе? Чок, олар бо чүрттарның улустарының бодалдарын айтырбаннар. Бистиң бажывыска кирген-не чүвени бүгү кижилер чугаалап, Пекининиң үнүн Варшаваның, Берлиннин, Улан-Баторнуң азы социалистиг өске-даа чүрттарның найысылалдарының үнү кыдыр чугаалап болур деп олар аңаа-ла санап турарлар.

Социалистиг өске-даа чүрттарның ёзулуг эрге-ажыктарын КЎР-нуң удуртукчуларының канчаар көрүп турары ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээни чарган үезинде Герман Демократтыг Республиканың делегей ёзу-чурумунга, «когарал чедирген» дээр оларның бадыткаашкынындан безин көстүп турар. Керээнин баштайгы киржикчизери аңаа ат салган соонда дораан-на ол Керээге боттарының холунуң үжүн салган баштайгыларның иштинде ГДР бар болуп турарын КЎР-нуң удуртукчулары дынналаан чадавас эвес деппе? Ындыг болза-даа ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээге ГДР-нин киржилгезинин ужур-дузазының үнелээшкининиң дугайында айтырыгга КЎР-нуң удуртукчулары, Кыдатта герман херектерни ГДР-ге, Герман Демократтыг Республиканың чазаанга бодаарга, оон улуг билип турар деп санавышаан, боттарының аршини-биле хөмчээп турары база иле-дир.

КЎР-нуң удуртукчулары ол дугайын шүүт чугаалавайн турзажок, ядролуг чепсектиң шенелделерни хоруур дугайында Керээге хамаарыштыр КЎР-нуң чазаанның бодунуң медеглелдериниң бүгү утка-шынары болза, агаарга ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадырында эвес, а үргүлчүлээринде, ол шенелделерни космос делгеминге болгаш суг адаанга үргүлчүлээр чорук улустарның эрге-ажыктарынга, тайбыңның эрге-ажыктарынга дүгжүп турар дээринде болур. Ынчалза-даа кала, кажан, кайы улус радиактивтиг агаарны тынарынга, радиациябиле хорананган продуктуларны чемге хереглээринге бодуңуң белениң чарлааның? — деп айтырар апаар. Ындыг медеглелдер биске билдинмес. Ядролуг чепсектиң шенелделери моон сонгаар-даа үргүлчүлеп турзун, ынчангаш радиактивтиг будумелдер бистиң ханывысты хораннап, бистиң сенекториви стиң иштинче сиңнигин кирип, бистерге, бистиң ургуларывыска, а төрел-уксаа аайы-биле бистиң салгакчыларывыска эңнеттинмес аарыгларны нептеретсин деп, кыдат улустуң чугаалааны биске база билдинмес. Кыдат улустуң ындыг янзылыг чүвени чугаалап турганын дынналаан бис.

Термоядролуг дайынга хамаарыштыр: бир эвес кижи төрелгетеннин чартык кезии өлгенде безин, бир эвес 300 миллион кыдаттар өлгенде безин, ол хамаан эвес, харын империализмниң оран-дедиректиг кырындан аштаттынып арыглаттына бээр болгаш будуң арткан кижилер империализмниң бузундуларына муң катап ән бедик цивилизациянын дүрген темпилер-биле тургускайлар аан дээр ындыг айтышкынны чаңгыс-даа коммунист-ленинчи чаагаар-ла чүдексинмейн барып шыдавас. А чоүум-на харын термоядролуг дайынны шак ынчаар көөр чорук, улуг лужаалдыг кыдат төлээлекчилериниң чугааларынга чангыс эвес удаа илереттинип турган болгай. КЎР-нуң чазаа ядролуг чепсекти хоруурун болгаш удуткаарын чедип алырынга күзели хайныгып турар дугайын, чүгле улустарның эрге-ажыктарының дугайында ол сагыш салып турар дугайын ийи эвес, а чүс ийи медеглелдерни кызаа-даа, термоядролуг дайынга чүс-чүс миллион кижилериниң, оон иштинде кыдаттарның кырлыш өлүрүнге кордашкынның бужар-чүдек чоруунган ол чайлап шыдавас. Черле ынчаш, ядролуг чепсектиң шенелделери моон сонгаар-даа үргүлчүлеп турзун, ынчангаш радиактивтиг будумелдер бистиң ханывысты хораннап, бистиң сенекториви стиң иштинче сиңнигин кирип, бистерге, бистиң ургуларывыска, а төрел-уксаа аайы-биле бистиң салгакчыларывыска эңнеттинмес аарыгларны нептеретсин деп, кыдат улустуң чугаалааны биске база билдинмес. Кыдат улустуң ындыг янзылыг чүвени чугаалап турганын дынналаан бис.

Оон өске айтырыг база түдүп келир. Бир эвес термоядролуг дайынга, кыдат удуртукчуларның өттүр көрүп турарын өзүгаар. Кыдат ышкаш ындыг улуг чурттуң чонунуң дең кезиниң хирезин кыралп каар чүве болза, чурттакчыларының саны чүс-чүс миллион эвес, а он-он миллион азы мырынай каш-да миллион кижи боол турар ындыг чурттарга чеже кижилер кырдырыл? Кижи амытанның санындан кыдат удуртукчуларның үндүр бижин каапгарынга белеп боол турары кижи төрелгетеннин ындыг дең кезинингe хөй-хөй чурттар болгаш удустар бүрүнү-биле таварыжы берген турары илергей ышкажыл. Ынчаарга шак ол улустарның хүү-салымын баш билир, оларның өмүнээзинден чугаалаар эргени кыдат удуртукчуларга кым берген чүвел, ынчаш?

Капиталды күш-ажылдың тинлээрин чедип алыр деп делегейниң ажылчын шимчээшкининиң эчис сорулгазынче баар орук чүгле делегейниң термоядролуг дайынын таварып эртер чүве, өлген сөөктерге болгаш бузунду-чуурундуларга улам-на бедик дешилге-кегээреди тургузуп алыр төлээде чер бөмбүрзээнин чонунун дең кезинден каражадаза чогуур чүве деп бадыткаашкыннар-биле бүжарталыр эргени кыдат удуртукчуларга кым берген чүвел, ынчаш? Ындыг номнал марксисчи-ленинчи өөредиг-биле канчап-даа чүүлдешпес. Бис шак ол араатанзыг номналга удур бис. Бистер марксизм-

Совет чазактың медеглели

(Төнчүзү. Эгези 1—2-ги арыннарда). тургустунган турарын билип алыры берге эвес. Бир эвес кайы-бир чурттуң улузунуң күзел-соруун ук чурттуң чазаа эвес, харын эске бир чазак илергейлеп турар деп кайы-бир чазак бодунуң туразы-биле санаш эгелей бээр болза, улустар аразының харылзаларынга үш-үдүрүм, үй-балай чоруктар тергиндээн турар ийик. Бир эвес улустар аразының харылзаларынга «интернационалчы хүлээлгени» кәратурада тайылбырлаары ышкаш, мындыг үнелел барымдаазы-биле чепсегленип алыр чүве болза, ынчан улустар керээлеринге-даа, күргүнелерниң түскай догуннаан ү чоруун хүндүлээринге, оларның иштики херектерин холгаарлавазынга-даа онаажыр чер арткыс болур ийик.

Совет улустуң эрге-ажыктарынга чүү дүгжүп турарыл, анаа чүү дүүшпейн турарыл. Совет Эвилелиниң айтыш чок чоруун чүү хамыруп турарын, база чүү хавдырбайн турарыл, деп чүвени совет улустуң мурнуунан тодаргайлаар дээн чүткүлдер КҮР чазаның төлээлекчизиниң медеглелинде шуут-ла канчаар-даа аажок улуг хемчээлдерге чедир өзүп турар. Бир эвес Совет Эвилели шенелделерни агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга чорударын хоруур дугайында Керээни чарганында илереттинген ол шугумун бүгү делегей хереткрине боттандыра бээр болза, азы өскээр чугаалааргa, бир эвес ол бодунуң тайынга ынакшылдыг дашпаңкы политиказын моон соңгаарда өдерер болза, кедизинде барып Совет Эвилели боду-даа «туттунуп шыдавас» дээр дугайында КҮР-нуң чазаның медеглелинде бар болуп турар бодал кандыг үнелиглил. КҮР-нуң чазаа АКШ-тың чазаанга чорудуп турар бодунуң «сагындырыгларын» үстүнге туттунуп турар дээрэ биске билдингир. Бөгүнге чедир эвээш эвес ындыг «сагындырыглар» кылдынган. Совет Эвилели «кедизинде барып туттунуп шыдавас» дээр чергелиг домак — КҮР-нуң чүгле чаа адресче чоруткан «сагындырыы» боон база чадавас ирги?

Быдат удуртукчулар Азияның, Африканың, Латин Американың дарлаткан улустарының өмүнээзинден база чугаалап турар ышкаш көстүрүп орадлажып, оларның бир янзы үн улгаттырыкчызы болуксап турар. Ол үн улгаттырыкчызындан кандыг кыйгырыглар үнүп кээп турарыл, улустарның национал-хосталгалыг шимчээшкинин кыдат удуртукчулар кандыг түк-биле үнелээр деп күзеп турарларыл?

КҮР-нуң удуртукчуларының кыйгырыгларындан верета хире мраптан авыязын болгаш авантюризм дынналып кээп турар. Олар дээрге ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээ болгаш делегейде дүшкүүрүүг чоруктуң кошкадыр талазы-биле өскеда хемчеглер оларның национал-хосталгалыг демиселиниң хөгжүдээнге моондактап турар чүве дээр аянныг бодалды Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустарынга ыңгаарын бодалды Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустарының эрге-ажыктарының «өнза» нинти байдалының дугайында чүүлдү пропагандалаарынга калбаа-биле ажыглап турар. Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чамдык чурттарының ийи-чаңгыс ажылдакчыларының национализчи хөөннерин ажыглавышаан, кыдат удуртукчулар чүгле ол үш диптерниң улустарының эрге-ажыктарының нинтилешкээн онзалап демдеглээш, оларның эп-сеткил каттыштырылгазын социалистиг чурттарның улустары-биле, делегейниң революстуг ажылчын шимчээшкинибиле быжыглаарының чугулазын чаңгыс-даа сөс-биле чугаалавайн турарлар. Афроазия эп-сеткил каттыштырышкынын ынчаар тайылбырлаарга, империализмге удур демиселдиң чепсээ болур хире-чергезинден, ол диптерниң улустарын социалистиг күрүнелерден, харын өскеда тайынга ынакшылдыг хөй күрүнелерден башкалаарының чепсээ болурунга артык дөгүм болур ийик. Хөделиишкинниң ындыг курузу империалистерге ажыктыг болурдан башка, кымга тодарымчалыгыл?

Делегейниң коммунистиг болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинним кеш өңүнүң ылгалын барымдаалап чаргаш, оон иштинге кызыгаар тургузар дээр кыдат удуртукчуларының амгы ораладажышкынын, улустарның хосталгалыг демиселин бүгү делегей пролетариадының революстуг шимчээшкининден хоорулдурар дээр оларның түткүлүн баш удур көрген чүве дег, В. И. Ленинин бижээни болза: «А депкен кижи деп база чугаалаар ужурлуг»—национализмниң үзел-бодалын барымдаалай берген кижи бодунуң национальын, бодунуң национал ажылчын шимчээшкинин кыдат хана-биле долгандыр кажаалаар күзелге чайгаарла чедер, ындыг кижи хоорай, чер, суур бүрүзүнге-даа түс-түс ханаларны тургузарындан ыятпас, ындыг кижи бодунуң чарылдырыкчы болгаш санарадыкчы тактиказы-биле бүгү нацияларның, бүгү кештерниң, бүгү дылдарның пролетарийлерин чоокшулаштырарының болгаш каттыштырарының улуг чагыын хоозун чүве кылдыр хуулдурарындан-даа ыятпас» (чогаал, т. 6, 4-кү үндүрүлгези, арын 474—475).

Совет Эвилелинге, оон тайбың болгаш улустарның хостуг база хамаарышпас хөгжүдээнге дээш болбас эргелерин камгаларының политиказында КҮР-нуң хөгжүдээшкин бүрүзүн-не бистиң талавыстан харылаза чогуур деп совет тайылбырлаар чөпшээреди алган ышкаш кылдыр, херектү ынчаар көрүзүер дээш кыдат удуртукчуларның база бир бадыткаашкынынга хамаарыштыр харыны кылза чогуур. Олар болза, Совет Эвилели «херекке албайн каашкан» дижип алгаш, ядролуг чепсектү бүрүн хоруугаары дээш демиселдиң тугун улам бедик көдүрер соруга бистин үлүүвүске онаашкан деп, медеглеп турарлар. Ядролуг чепсектү бүрүн хоруугдаарынче өруктуң баштайгы базымынга хамаарыштыр безин удурланырының политиказын чоруун турар шымбай-ла тук тудукчуларының-дыр, харын.

Бир эвес чепсегленишкинни дүжүрери дээш улуг демиселге улусчу Кыдаттың чазаа Совет Эвилели-биле, социалистиг бүгү чурттар-биле кады бир одуругга чоруп турган болза, бис аңаа чүгле өөрүүр ийик бис. Бегүн оон ындыг эвес болуп турары харааданчыг. Чепсегленишкинни бүгү-нинти болгаш бүрүн дүжүрери дээш, ядролуг чепсектү үзүткээры дээш демиселдиң тугу бедин-биле көдүрүлгеп, ынчангаш тайбын деп сөстү улустар аразының дүшкүүрүүг чоруун чымчадырының, янзы-бүрү социал системалардыг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының, термоядролуг дайынның айызын чайладырының тодаргай программазы болдурган бүгү кижилер ол тукту боттарының холдары-биле каныг ап чоруп турарлар. Ынчаарга, бөгүн оларның аразында Кыдат Улус Республиканың чогу харааданчыг-дыр.

Энчне агрессчи империалистиг күштер делегейниң термоядролуг дайынын өскүдүптеринин айылыы турбушаан турар, ынчалза-даа оонбиле кады дайынны болдурбас аргалыг, агрессчи болүктериң хоралыг болдадарын үзер күүлүг күштер делегейде бар апарган амгы үеним байдалында тайбың дээш улам ынайгы демиселге чүвениң ужурун улустарның шын билген турары онза чугула. Дайын шөлүнге кандыг кызыгаарны эөлеп алганын, оларның мурнунда өөлчеглиг кандыг соруглларның туруп турарын, чедип алдынган чедишкиннерни хөгжүдер дээш чаа шураашкынны кайы угланышкынче кылыр херектинң солдаттарның тодаргайы-биле билири ышкаш, термоядролуг дайынны болдурбазы дээш амгы бүгү делегей демиселинге чедип алдынган чедишкиннерниң практиктиг ужур-дузазының, оларның оон ынай чүнү кылза чогуурунуң, боттарының күжениишкинин чүүже тодаргай угландырза эки болурунуң билиглери-биле кижилер база-ла чепсеглеттинген турар ужурлуг. Ынчаарга бо талазыбиле КҮР-нуң чазаа болза, социалистиг чурттан негеттинип турар чүүлден мырынай сыр дедир байдалдыг чүүлдү кылып турар: ол чазак улустарны ынын оруктан тайзырынче, тайбыңны быжыглаары дээш демиселге ынын билиишкиннерин болдурбазынче чүткүдүп турар, а ол дээрге, үк демиселге улустарның шавышкынының хинтээшкинин үскени ол болур-дур.

Совет чазак делегейниң социалистиг системазының чурттарының чаңгыс эвин быжыглаарында болдунуң күжүн моон соңгаар-даа салыр болгаш социалистиг күрүнелерниң быжыг сырый каттыжышкынынга үндезилээш, делегейниң термоядролуг дайынын болдурбазы дээш, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш, национал хамаарышпас чорук, демократия болгаш социализм дээш инити демиселге үндезилеп, бүгү делегейге тайбыңның тиилелгези дээш демисележир.

КҮР-нуң удуртукчулары социалистиг чурттарның сырый каттыжышкынынга, тайбыңның эрге-ажыктарынга чөрүүп турар боттарының амгы политиказының бүгү үржуктарын база катап бодап көөр, ынчангаш Кыдат Улус Республика термоядролуг дайынны болдурбазы дээш, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш, улустарның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш шынгыы демиселди чорудуп турар күрүнелериниң хүрээлелиннге бодунуң орнун база катап ээлээриннге, ...

Ермаковск чурттуг оол

Красноярск крайның Ермаковское суурда алдан хар ажа берген-даа болза, эрес-шоваазы ажок бир кырган бар. Оон адым Иван Михайловичи Клюев дээр. Хөөчун колхозчунуң бажыңынга каш удаа кирип, оон амыдырал-чуртталгазы болгаш ажыл-херектери-биле танышкан мен.

— Шываганчы биле бис ийи оолдарлыг улус бис. Оларның бирээзи Ыраккы Чөөн-чүкте, а бирээзи Тывада ажылдап турар. Кайызы-даа эки чоруур. Бистер ам сагыш амыр — чүгээр оолдарны кижизиткен бис. А бирээзи командир, өскезиг — чолаачы — деп. Иван Михайлович бир катап менээ чугаалаан.

Ашактың оозу-биле чөпшээрешпес аргажок. Оолдар өстүргеш, эки кижизидери дээрге чаагай херек-тир.

Иван Михайловичиниң Тывада оглу кымыл?

Ол болза «Кодээ электротудуг» тудуг-монтаж участогунуң чолаачызы Василий Иванович Клюев ол. Ол болдунуң дутайын мынчаар чугаалаар:

— Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында чедиги классты доостум. А ол-ла чылын бистим Ермаковское суурнуң дыка хөй кижилери Тарээн чуртун камгалаары-биле чоруткан чүве. Оларның орнунга чаа-ла 7 класс дооскан оолдар ажылдап эгелээн. Мен ынчан Минусинск хоорайга чолаачылар белеткээр курска өөренип киргеш, алды ай болганда доозун алдым. Өөредилеген ээп келиримге, меңээ будүн чартык тонна чүк сөөртүр машина берген. Оон-биле ажылдап эгелээн мен. Ынчан «тыныгга дайынчы ёзу-биле ажылдаар» деп дозун турган болгай.

Колхозумга элээн ажылдап, дайын соңгуде чылдарда безин чолаачылап турдум. Оон соңгуде мээн ол суурга кады ажылдап турган таныжым уруг Кызылче ажылдаары-биле чоруткан... Дараазында — 1952 чылда мен база-ла Тывага хап келдим. Ол үеде областың көдээ ажылагыйын механизастаар болгаш электрижидер тудуг-монтаж участогун тургускан чүве.

...Оон бээр ам он ажыг чылдар эрте берген. Чолаачы Василий Клюев бо үенин дургузунда бүдүрүкчулуг ажылдап, өөренип турган, бирги класстың чолаачызы деп атты чедип алган. А оон колла чедишкини болза, кады ажылдап турар эштөөрелиниң бедик хүндүткелин болгаш ынакшылын бодунуң күш-ажылы-биле чаалап алганы болур.

«Кодээ электротудуг» тудуг-монтаж участогунуң коллективи колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилериниге улуг дузаны көргүскен болгаш көргүзүп-даа турар. Хөй-хөй фермаларда, бригадаларда, шаңнарда улуг күш негеттинер ажылдар механизастаттынган. Бызында бүс-биле ажылдаар турбиналыг электростанцияның күжү Каа-Хемниң, Таңдының, Элегес-Аксының бүдүрүлгелеринде. бригадаларында чеде берген, кижилерге улуг дузаны көргүзүп турар.

Бо бүгүге чолаачы Клюевтиң кинрген салымышкыны улуг.

— Василий Клюев чогум кандыг чүүк сөөртүп турар кижил? — деп номчукчу айтырып болур. А ону мынчаар харыылап болур.

Ол, тудуг-монтаж участогунуң районнарда ажылдап турар бригадаларынга электри материалдарын чедирер, оларның кежигүннерин бир черден өске черже сөөртүр. демир орук-биле Абаканга келген чүүктү чамыкта Кызылче экизэр дээш, өске-даа ажылга киржир.

Василийниң он чыл кады ажылдап келген бир эки коллективте бар. Ол —прораб Дмитрий Яковлевич Семенов тур. Олар электри материалдары чүдүрүп алгаш, республиканың кайы булуңнарынга чорбаан дээр!

Дмитрий Яковлевич чолаачы эжинин амыдыралынга болгаш бир мындыг таварыгганы хөөреп орар кижи. Ынаны-ла үр эвесте Каа-Хемниң колхозтарынга Кызылдың электростанциязының энергизизын чедирип эгелээн. Бир-ле катап тараа ажаан алышкынының бүдүүзүнде ток күжү үзүлгүтырар трансформаторну ынаар чедирери негеттине берген. Ону чедирбес болза, хөй шаңнар механизастаттынмайн баар, механизмнер аңаа турар ужурга таваржыр.

Девискээрде Клюевтиң машиназындан өске чүк сөөртүр чүү-даа чок. Өске машиналар бригадаларда. Ажыл шагы база доостур дей берген. Ынчан кайын машина тывары, хереккедин канчап чедирерил деп, участоктуң начальныгы эш Ондар болгаш прорабтар чугаалажып турган. Василий Иванович эртенден эгелеп шөлээлээр дээш, машиназын үзеп-чаап, тургузар деп турган. Ол конторага чүнүң дугайын чугаалажып турарын дыннап каапкаш мынча дээн:

— Ажыл соңгаарладыр аргажок болганда, дыштанары-даа канчаар. Мен соонда дыштанып ап четтигиптер мен. Трансформаторну доп-дораан чүдүргеш, дүне чедирип каапкар-дыр. Тараа ажаан алышкыны—бүгү-нинтиниң херээ болгай.

Чугула херектиг турган трансформатор эртеңдең хаяында электрижидер бригадазынга чеде берген. Олар ол-ла хүн тараажыларга дузалаар механизмнерин электри тогунга кожуп четтигипкен.

— Бо дээрге соолгу таварыга-дыр — дээш, Дмитрий Яковлевич уламчылады:— Василий Иванович ажыл планын күүседир, бүдүрүлгенин эрге-ажыы дээш соонда дыштанылгазын-даа, үешак-даа барымдаалавас кижи. Шак ындыг эштиңиле ажылдаары чиик болгаш чаагай.

— Клюев каш чыл бурунгаар 01 — 12 дугаарлыг ГАЗ — 51 маркалыг машина хүлээп алган. Ам ол машина дыка узун оруктү эрткен-даа болза, чаа хевээр. Техникага ынакшылдыг болгаш эки билир, ону доктаамал ажаар кижиниң холунга машина белеп үредибес, ажылдаар хуусаазы безин үр болур. Ол машина-биле кады келген 01 — 11 дугаарлыг машинаны көрүнерен. Ол дээрге чогенчиг кылдыр бакшыран калган. Ону чеже-даа катап сеткиливис — деп. «Кодээ электротудуг» тудуг-монтаж участогунуң механиги Федор Константинович Чугунов чугаалап турар.

Василий Иванович Клюев чүгле кончуг эки бүдүрүкчүлүг эвес, а ыңгыйлыг хей-ажыктыг. Ол соолгу чылдарда профсоюзтың комитединиң кежигүнүнге каш улаа соңгудуп келген.

Мурнакчы чолаачының бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылы чүгле коллективте эвес, а найысыладың бүдүрүлге черлеринде сурагжаан. Электри-монтажчы бригадалар болгаш дериглер сөөртүр түскай машинаның чолаачызының чуруун хөөрайның Хүндүлел самбыразында киргирген.

— Бистиң коллектив чеди чылдың бешки чылының бирги чартында эки ажылдап, күш-ажылын бүдүрүкчүлүг бедидер талазы-биле планны 116 хуурга, тудуг-монтаж ажылдарының планын 102 хуурга күүседип, тудуг организацияларының чарыжынга бирги черни эзлээн болгаш СЭКП өбкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң шилчинир Кызыл тугун алды. Ол тукту алыспас дээш коллективтиң күженишкининге бодунуң үлүшүнү киирип, ам-даа эки ажылдаар мен — деп, Василий Клюев чугаалап орар.

А. ИРГИТ.

Хүлээлге күүсеттинер

Негаан арыгны кеже халды бергеш, оон солагай талазынче көөрүвүске, чаа-даа, эрги-даа мал кажаалары көстүп келген. Аңаа чеде бердивис. Ол болза «УТКА 25 чылы» совхозтуң төп хаван фермазының турлаа болду. Арыг кыдыы ыржыы черде кара шокар хаваннар киргит-кайындыр маңнашкан, чамдыктары чадан үнүштер доорунда, деңгелчиктерде ширитер коптарып чушкаан, тамчыктанган турлар.

Ферма эргелекчизи Иван Ефремович Жирнов хүндүскү ажаалдага чүгле ийи кижини арттыргаш, өске ажылдакчыларын эвилелдээш, сиген кезилдезинче чоруткан.

— Эргелекчиниң «оралакчызы» мен-дир мен, билир хире чүүлдеримни чугаалап болур мен—деп, Екатерина Александровна Жирнова бодун мынчаар баштактаны аарак танышпырды. Ында ийи муң ажыг төрүүр хаваннарны бригада методу-биле ажаап, азырап турар болду. Кемерово уксаалыг төрүүр хаваннарны ажаакчы бүрүзүнге 25-28 баш кылдыр быжыглаан.

Ажаалданың байдалын, кижи бүрүзүнүң хүлээлге-даалгазының дугайын сонуургай бердивис.

— Бо турлагда чүгле төрүүр хаваннарны ажаап турар бис, а эткe дужаарын тускай семиртилгеде тургускан, моортан ийи километр четпес черде ангылаан. Чарбалаан ылбыраткан тараа болгаш бо чылдың дүжүдүнден алдынган ногаан массабиле чемгерип тур бис. Деңгел-күжү эки. Арыл-бакшыраан, аарып-аржаан чүве ам дээрезинде чок. Суглуг, шыктыг турлаг база багай эвес черде чүве—деп, ферма эргелекчизиниң кадайы, «оралакчы» чугаалай-дыр.

Төрүүр хаваннарга улуг ажаакчы болуп ажылдап турган Антонина Давыдованы дөрт айлыг хаваннар ажаары-биле чайгы лагерьже шилчиткен болду. Бо фермада ажылдап турар дүжүдүнден хаван ажаакчылары Наталья Какаева, Елизавета Ильина оларның чаагай ажыл-херээ совхозта сурагжаан. Оларның ат, фамилиялары ажыл-агый черинин хүндүлел самбыразында хүндүлелдиниби-биле каастаттынып бижиттингени таварыга эвес. Оларның кижи бүрүзү бир баш төрүүр хавандан-на 14-14 хаван ооларын камгалап алганын хүндүлел самбыразында демдеглээн.

Кижи бүрүзүнүң алган социалистиг хүлээлгезин күүсетсе, кызза чогуур ажыл-даалгазын ажыл графигинде болгаш көргүзүү самбыразында тодаралып бижээн.

Төп ферманың аданда алаакта базы бир чаа кажа тур. Ында дааны-ла ак хаваннар, тырып каан далганныг шоодайлар дег, хараганнар доорзунда довуракта аңдаалтанган турлар. Үш ажаакчы—Вера Лубина, Лидия Вэубель, Мария Томажык күрүнеге дужаар 500 ажыг хаваннарны семирти азырап турар болганнар.

— Биске үш ай назылыг элээн доруга берген хаваннарны дужаап бээр, чүү деп чугаалаар боор, ажыл бачым-на-дыр, хонукта бир баштан 400 грамм немелде дензи алыр деп хүлээлге аңаа эвес-тир. Кызыдыпла тур бис. Удавас дужаар чүве деп дыннаткан, амдан-на эгелеп немелде чем бээр, ногаан масса сөөртүп эккээр болган, сураг-дыр. Чамдыкта аазаан чүүлдериниң түңнели чок болур улус-тур—дээш, ажаакчы эш Лубина тускай казанак бажында тургускан бышкыш насостуң кызыл кнопказын базыттарга, улут досказарже суг шингейнип дамчый берди.

Ажаалда, чемгерилгени экижидип, суг-суггадын таарыштыраргa, немелде дензи немежири эки дээрзин бо турлагда улуг хаван ажаакчызы, комсомолчу Томажык тодаргай чижекке көргүзүп чугаалады. Май айда ол бөдүкке 4 айлыг 64 килограмм дензинлиг бир хаван келген. Сөолгу ийи айның дургузунда ол хаван 90 килограмм четкен. Үк хаван ай санында-ла 12 килограмм дириг дензинни немеп ап турган. Бо чижек чүнү көргүзүп турарыл дээрге, хаван фермазынга чемгерилге, ажаалдының бригада аргазын ыңгыйлаарга, күш-ажылды ыңгыйлаарга, ажылдың үре-түңнели эки дээрзин хереченлеп турар.

— Неделя бурунгаар хаван ажылдакчыларын чыгган, оларның ажылынын баштайгы түңнелин үндүрүп, моон соңгааргы сорулга дугайын чугаалашкан бис. Семиртилгеде хаван бүрүзү хонукта-ла 500 грамм немелде дензини алган болган. Бо азырап турар хаваннарны удавас эткe дужаар бис. Ажыл-агый черинин күрүнеге садар эът планынга хаван эдээ кол черни ээлээн турар. Ынчангаш эът балансазынга чугула рольду ойнаар—хаван ажылынга кинчээнгей салып турарывыс таварыга эвес, эът талазы-биле хүлээлге ыяавыла күүсеттинген турар —деп, директор Виталий Тимофеевич Стихарев биске дыннаткан.

Чаагай ажыл-хереткрге кым өөрүвес боор, хаван ажаакчыларының болгаш тускай эртемнигленинг чугаалап турарын ёзугаар алырга, чай дургузунда чангыс-даа баш хоравал, аарыг-хамчык чок болган. Ол өөрүнчүг херек.

Д. ЕНДАН.

Дыннангыр сестра

Чазык хүдүмзүрүп, сааладыр чугаалап чоруур эптиг-ээлдек эмчи сестразын Зоя Кидирээшовна Иргит дээр. Ам ол Кунгуртуг эмнелгезининг сестразы апарган. Оон дугайын мактап, «кызымак уруг, чалаарга аймык дээр эвес» деп, колхозчулар улуг сеткил ханыышкын-биле чугаалажып турарлар.

Зоя Кидирээшовнаның арткен оруу белен эвес болгаш өөредингиг. 1952 чылда курс дооскаш, Зоя эмнелгеге санитарка болуп киргеп. Оон бээр-де эмчилерден янзы-бүрү түүдерни билип албышаан, бодунуң билинн бедидип, практиказын байыдып келгеш, бо хүннерде эмнелгениң улуг сестразы болу берген. Малчыннар чалап чедип келирге, Зоя Кидирээшовна чажаа дивейн барып, аарыг кижилерге дуза чедирип турар.

Балыктыг бажынга тайгага ини кадарчызы Сонам ааралп, эмчи дузаламчызы хереглеп берген. Суурга эмчилер чедишпээнинден Зоя Кидирээшовнаны чорудар дишкен. Ол доп-дораан белеткени шаап алгаш, аътгангаш хапкан. Аарыг кижиге баштайгы дузаны чедирген сөолгүнде Кунгуртугже алгаш чорупкан. Чоокта чаа Чыргаландыга база бир кижи аарый берген. Ону Кунгуртугга демги-ле Зоя Кидирээшовна чедирип келген.

— Эрес сестра, дыннангыр сестра! —деп, Иргитти чон мактап турар. Ону ол кызымак ажылы-биле, кижилерге сагыш човаңгыр сеткили-биле чедип алган, ам-даа эки ажылдавышаан, ол адын салбас боор деп колхозтун чону идегеп турар.

А. ТУЛУШ.

Эскерип көрзе

Бистиң совхозтуң дирекциязы болгаш ажылчыннар комитеди чонның амыдырал хандырылгазынче кичээнгейин кошкак салып келгенинден совхоз төвү — Алаак суурнуң ажылчы чоннарының хлеб болгаш өскеда аъш-чем хандырылгазында улуг четпестер бар болуп турар.

Суурнуң пекарнязы 5—6 хонукта ажылдавайн баар таварыглар чаңчыл болган. Район төвүнден хлебти эккээрге-даа чонга чедиппес, ону чүгле мурнаан кижилер садып ап турар. Оон уламындан ажылчыннар Бай-Хаак суурдан барып хлебтээр ужурга удаа-дараа таваржып келген.

Суурнуң столовазының чемнериниң ынчары база кончуг куду. Ында чемнерни үредип бакшыраан продуктулардан белеткеп турар. Столованың ажылдакчылары 12 досказар үрелген помидорну, капустаны чоокта чаа черже аппарып төккеннер.

Малчын кижи бодунуң ажаалдазында малы аарыырга-ла, ону өлүргеш, столоваага экеп дужаар чурумну дирекция доктаатkан. Ону күүсетпейн, малды аарыгдан өлүрген кижилерге оон өртээн шуут төлеттирер апарган. Столованың чем кылдыр белеткеп турар ъът продуктузунуң ынынары дендии чавыс болуп турарының чылдагааны шак-ла ында болур-дур. Ындыг турда-да районнуң санитар ажылдакчыларының талазындан столованың арыг-шевер байдалын хынавайн турары алдептиг.

Совхозтуң төвүнге парикмахерская ажылдар дугайында айтырыг ийи чыл дургузунда боттанмайн келген.

Суурнуң улуг чунар бажының туруп эгелээнден бээр ам бир чыл ашкан. Оон чүгле ханалары тургустуягган, ол тулугнуң темпизи кончуг оожум.

Ажылчы чоннарның амыдырал хандырылгазында бо улуг четпестерни эскерип, оларны чайладырынче районнуң партия, совет органнарының кичээнгейин күштелдиреринин үези ам келген.

Т. ТАЖИ-САМБУ.

Таңды районнуң «Межстей» совхозу.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Тараа культураларын ажаап алыры ам бедик темпилерлиг чоруттунар ужурлуг. Ховулар дүрген хосталган тудум-на ажыл-агый хөй аңгыстыг аңдарып, келир чылын байлак дүжүттүг ажаап алыр. Ону Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң чер ажылдакчылары эки билип, хову ажылдарын бедик күженишкининг чорудуп турар. Август 21-ге чедир ол көдээ ажылагый артелин 1757 гектар тараа болгаш тараа-бобы культураларын кескен, ол болза бүгү тарызга шөлүнүң 26 хуузу. Ында комбайнерлер Василий Логинов, Мижитоол, Самбыра, Илья Ильин болгаш өскелер-даа хүн бүрүде 23-33 гектарны кестирип, эки ажылдап турарлар.

Ол-ла районнуң «Бурунгаар» колхозунда (даргазы эш Байкалов, агроном эш Сингкин) байдал мырыңай сыр өскe. Ажыл-агый районга тараа культураларының ажаап алымшкынынче бир дугаарында эгелеп киргендаа болза, соолгу үеде ында ажаап алымшкын ажылдарының темпизи илезв-биле сулараан. Дүүнге чедир ол артель 1244 гектар азы «Коммунизмче орук» колхозка бодаарга 523 гектар эвээш тараазы кестирген.

Республикада тараа кезилдезин ниитизи-биле чүүңдаа-биле бадыткаттынмаан чавыс темпилиг чорун турарын демдеглээр херек. Август 20-деп 21-ге чедир бүгү районнарны каттыштыр алырга, 4778 гектар кестинген. Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелининг ажыл-агыйларында байдал онза дүвүрээнинниг. Ында дүн-хүн дургузунда чүгле 1703 гектар кестинген. Ынчаарга Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунга бир хүн иштинде чүгле 12 гектар, Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» колхозунга — 6 гектар, «Тээлю» совхозка — 47 гектар ажаап алдынган. Бир эвес тараа кезилдезин моон соңгаар ындыг темпилиг үргүлчүлээр болза ажаап алымшкын ажылдарын кышка чедир үзамдыктырганы ол болур. Ынчангаш ону болдуруп болбас. Ховуларда бүгү тарааны дүрген болгаш чидириг чок ажаап алыр ужурлуг.

Оон аңгыда чамдык ажыл-агыйлар ажаап алымшкынны шынар чок чорудуп, агротехниканың улуг хажыдымшкыннарын болдуруп турар. Чижээ, «Көк-Тей» совхозтуң ховуларында хөй ооргалар артып калып турар болгаш савааның чамдыызын болуп сарааттап албайн аңгыс-биле кады аңдарып турар. Тараа кестирген комбайннар ажок дүрген чоруп турарының ужурунда молотилкалардан болгаш бункерлерден тараа черже төктүп турар. Ынчаарга көк-тейжилер күрүнеге кандыг тарааны дужаап турарларыл?! Кызыдың сайгарылга базазынга оларның киирип турар тараазы ажок боктуг болган. Оон ужурунда совхоз улуг когаралга таваржып турар. Оон туржук куш чемгерер тараа кудуруу безин ажыл-агыйга артпайн турар, тараа ажок боктуг болганының ужурунда сайгарылга базазы ук тарааны 15 хуу чедир казылдалыг хүлээп ап турар. Ооц-биле кады дужааттынган бир тонна тараага күрүнеден доктаатгынган өртектен 4 рубль эвээш төлевирни совхоз ап турар. Бо талазы-биле ажыл-агыйның удуртукчулары боттары (директору эш Ломаев, кол агроном эш Свечников) буруулуг.

Күрүнеге тараа дужаары мырыңай чаа эгелээн болза-даа тараа хүлээп алыр черлерже баар орук дургаар хөй тараа төөтүп турар. Ындыг чурум чок чорук-биле эптежип болбас. Автомашина бүрүзү тараа соөртүрүнге эки белететтинген турар ужурлуг. Оларның хааржактары эки септеттинген болгаш брезент азы пөс-биле хандыртынган, машиналарның хааржактарының кырынга 130—150 сантиметр бедик ыяш хактынган турар ужурлуг. Өстүрүп алган грамм-даа тараа ажыл-агыйжы ёзу-биле ажаап алдынган база шыгжамырга урдунган турар ужурлуг.

Узбек ССР. Верхнечирчиктиң бүдүрүлге эргелелинде «Политотдел» колхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Любовь Линиң бригадазы кукурузаның чаагай дүжүдүн ажаап алырынче киринкен. Үш кижи дуртту чедип турар бедик сыптарны кезеринге ийи одуруглуг силос кылыр чаа комбайннарны ажыглап турар.

70 гектар черниң гектар бүрүзүнден сүт-быштак чем чедир бышкан мочактарлыг ийи муң центнер ногаан массаны алырын бригада хүлээнген — ол болза планда көрдүнгенинден ийи катап хөй болуп турар. Ол дүжүт сыпта туруп турар. Гектар бүрүзүнде 50 муң дөс үнүштерни өстүргеп, дөс бүрүзүнүң дензизи дөрт килограмм ажыл турар.

Механизастаан конвейерни кезилдеде шиңгээдип алган. Үүрметтээн массаны кожугаур 12 автомашиналар чүдүрүп чорудуп турар. Ону ажык черге аппарып төккеш, чер кырында силостап турар.

Чуруукта: «КСР-2» деп маркалыг, силос кылыр чаа комбайн Любовь Линиң бригадазының участогунда кукурузаны ажаап ап тур.

Фото К. Разыковтуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Югославияның Социалистиг Федера тивтиг Республиказының найысылалы Белград хоорай. Фото ТАНЫГ-СЭТА-НЫЫ.

Белградта делгелге

БЕЛГРАД. (СЭТА). «ЮФСР—ССРЭ-нин байыралчы кады ажылдажылгазы» деп фото-чурук делгелгезин Белградтың культурлуг төвүнүң бажынында чоокта чаа ажыткан. Делгелгеми информация айтырыгларының талазы-биле эвилел секретариады болгаш Совет Эвилелинин Югославияда элчин чери организастаан.

Делгелгевин делгимелеринде янзы-бүрү ыдыктар талазы-биле Совет Эвилелинин болгаш Югославияның улустарының аразында кады ажылдажыганы көргүзүп турар фото-чуруктар бар. Югослав авторларның Совет Эвилелинге парлап үндүрген чогаалдарын, совет чогаалчыларның Югославияга парлап үндүрген номнарын делгелгеде база салган.

Делгелгени ажыдып тура, Эвилелкүүсевчи вечанын информация айтырыгларының талазы-биле секретары В. Винтерхалтерниң медеглээни бот-боттарының аразында харылзаалары, найыралчы кады ажылдажыганы калбартырынче утландыр ийи чурттарның кады салып турар күжениишкиннери-биле таныжар органы делгелге боор. Делгелгенин ажыдыышкынын Совет чазактың баштыны, СЭКП ТК-нын Бирги секретары Н. С. Хрущевтун Югославияда келгени-биле кансырлашканынга күзел хамыышкынын ол иштергейлээн. Н. С. Хрущевтун келгени онза чугула ужур-дузалыг болуушкун кылдыр көрүп, Югославияның улустары аңаа байыр чедирип турар деп. В. Винтерхалтер медеглээн. Совет Эвилели биле Югославияның аразында кады ажылдажылга бүгү адырлар талазы-биле чайгылыш чокка хөгжүп турарын ол демдеглээн. Ол кады ажылдажылгада ам онза черни Скопльге чер шимчээшкинниң аар уржуктарын узуткаар болгаш чаа Скопльди тудуп тургузар талазы-биле Совет Эвилелинин чазазының Югославияга көргүзүп турар үнелеп четпес дузалажызы эзелеп турар деп В. Винтерхалтер демдеглээн.

Делгелгенин ажыдыышкынынга Совет Эвилелинин Югославияда элчизин А. М. Пузанов база чүве чугаалаан.

Н. С. Хрущевтун Югославияга чоруп турарының бүгү үезинин дургузунда делгелге ажык турар.

Индонезия каттыжар

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Индонезияның даштыкы херектер министри Субандрионун август 20-де Джакартага медеглээни-биле алырга, агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Москва Кереэзинге каттыжарын Индонезия шиитпирлээн.

БАЗА ҮШ ЧУРТ КЕРЭЭГЕ АТ САЛГАН

ЛОНДОН. (СЭТА). Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Москва Кереэзинге 61 чурттарның төлээлекчилери Лондонга ат салганнар. Август 20-де Венесуэланың, Колумбияның болгаш Кувейттың төлээлекчилери Кереэге ат салганнар.

Шаажылакчылар аткаарлап турар

КОНАКРИ. (СЭТА). Португали Гвинеяның африка патриоттарының отрядтары боттарының контролюнда чурттуң мурнуу районнарын тудуп турар болгаш дайын чорудулгаларын Корубал хем дээш демиселче шилчиткеннер. Тура халыкчыларга бүзээлеттирген бодунуң гарнизонунче хем оруу-биле чаза таварын кирер дээр португали шаажылакчыларның оралдажышкыннары буураашкынга таваржып турар.

Португали Гвинеяның болгаш Ногаан Дымчук ортулуктарның хамаарышпас чорууу дээш демиселдиң африка партиязының ында парлап үндүрген медеглелинде дыңналып турары-биле алырга, чоокта чаа Корубал хемниң аксынга шургун кирип келген немелде шеригнерлиг дөрт португали судноларны тура халыкчылар боолаан. Аар коргаралга таварышкаш, португали колонизаторлар Биссау портче далаш-биле аткаарлай берген.

Ойлук чок үүлгедиишкиннер

КАИР. (СЭТА). «Мелегей чорук... Ынчалза-даа херек кырында болган чүүл-дүр» — деп ынчаг эгенин алаабиле неделя санында үнер «Роз Эль-Юсеф» солун Каттышкан Штаттарның чер аданга ядролуг шенелделер кылганын бүрүү шаап турар чүүлүг парлап үндүрген. Ам чер аданга ядролуг шенелделер чорулар дугайында дужаал берген ол кижилернин орта үезаннының чигзиниишкинин нейтралдыг хайгаракчылар илередип турар деп, ол солун бижээн. Ол шенелделер эртем-даа, шериг-даа талазы-биле АКШ-ка кандыг-бир ажыкты бээрп чогенчиг боор. Ынчалза-даа ук шенелделер АКШ-тың ат-алдарын баксыралыр дээрзи чигзиниг чок деп. «Роз Эль-Юсеф» түннелиинде айткан.

«Идж ишин газетта» солун АКШ-тың үүлгедиишкиннерин база-ла бүрүү шапкан.

Ол солун мынчаар онаалап демдеглээн: ядролуг шенелделерни хорудлаар дугайында Москва Кереэзинин алыс үезаазы чүдел дээр болза, тайбыннын болгаш чепсегленнишкинни дужуреринин айтырыгларының талазы-биле улам-на калбак дургужулгаже оруккз ол баштайгы базым болуп турары-дыр. Москва Кереэзинге ат салганының соонда эгелээн уе болза, чаалап алдынган туруштардан кандыг-бир ойталаашкыннар болбазын дээш, чедип алдынган тиилелгелерни быжыглаарынга ажыглаттынган турар ужурлуг.

Франкочу полицияның ужур-дүржок аажылаашкыннары

ПАРИЖ. (СЭТА). Августуң эгезинде франкочу полицияга туттурган, тос испан коммунистеринең — Испанияның Коммунистиг партиязының Сарагоста чажыт организациязының кежигүннериниң аттарын «Юманите» солун дыңналткан. Ол болза ажылчын-металлург Мануэль Хиль Прието, албан-хаакчы Антонино Гинда Лобера, ажылчын-металлург Луис Салайя Наварро, чурукчу Фаустино Арчимбоа, ажылчын-электрикгер Мануэль Мачин биле Феликс Тундидор, телефон компаниязының албан-хаакчызы Х. Барон, ажылчыннар Г. Флор де Лис биле Х. Мигель олар-дыр.

Туттурган бүгү патриоттарны франкочу полиция ужур-дүржок аажылап турар.

Кызыл хоорайга кара-туразы-биле кижи чурттавас тудуглар кылырларга удур демиселдиң талазы-биле хемчеглер дугайында

ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң шиитпири

Кызыл хоорайда хуу болгаш ведомстволар бажыңнарының херимнериниң иштинде кижи чурттавас тудугларны (азырал амытаннар тургузар черлерни, сарайларны, гаражтарны) кара-туразы-биле тудар чорухтуң ховлгу үезе хөй болуп турарын хоорай Соведи демдеглээн.

Кара-туразы-биле туттунган, кижи чурттавас тудуглар хоорайны планнаарыгга шаптыктыг болуп, ооң арыг-шеверииң байдалын баксыралып база өрт талазы-биле улуг айыылдыг болуп турар. Хоорайда кижи чурттавас тудугларны кара-туразы-биле кылыр чоруктарга удур чоггуур демиселдя хоорайның коммунал ажыл-агый киллизин (горкомхоз) болгаш бажың эргелелдерни чорутпайн келген.

Хоорайның арыг-шеверииң болгаш өрттен камгалалының байдалын экижидер соруга-биле ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң **шиитпирээри болза:**

1. Хуу, коммунал болгаш ведомство бажыңнарының херимнериниң иштиниге кижи чурттавас тудуглар кылганы дээш бүрүм харылсалганы хүлээр апаарын горкомхозка, бажың эргелелдерниге, ведомстволарның удуртукчуларынга сагындырар.

2. Өрт болгаш арыг-шевер талазы-биле айыылдыг тудугларны бо чылдың сентябрь 20-ге чедир илереткеш, оларны эң дүрген бүзээр хемчеглерни алырын өртке удур командага болгаш сднитар инспекциязынга хүлээдир.

3. Хуу, коммунал болгаш ведомство бажыңнарының херимнериниң иштиниге кижи чурттавас тудугларны — азырал амытаннар тургузар черлерни, сарайларны, гаражтарны болгаш өскелерни-даа чүтле кол архитектор-биле дугурушкаш, хооргсоветтиң күүскомунуң чөпшээрээни ёзугаар тудуп болгур.

4. Кижи чурттавас тудугларны кара-туразы-биле кылган кижилерни хөй-ниитиниң хемчээн оназар кылдыр шилчидерни, а ол хемчеглер четпес болганда, административтиг комиссияны дамчыштыр административ талазы-биле харыысалга хүлээдирии — сагындырарын, азы 10 чедир рубльге торгаарын, кара-туразы-биле кылган тудуун ооң күселп-биле бузарын доктаадыр.

5. Бо шиитпирии парлаан хүнден соңгаар 15 хонук эрткенде Кызыл хоорайның девискээрииге ол 2 чыл дургузумда күштүг болур.

Хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы С. КРАСНЫЙ.
Хоорай Совединиң күүскомунуң секретары В. ЗАВОРОТНЫЙ.

Кызыл хоорай,
1963 чылдың июль 26.

НИИТИНИҢ КОРУМ-ЧУРУМУ ДЭЭШ

Чөөн-Хемчик районнуң Чыргакы кежээ Совединиң Чыраа-Бажы, Чыргакы болгаш Хорум-Даг суурларында эш-хүүзүнүң суитары багай эвес ажылдап келген. Бо чылдың эгезинден бээр хөй кижи киржикчилиг суд хуралдарынга олар янзы-бүрү хереглерни көрүп шиитпирлээн.

Суттарның ол хуралдарынга 1100 ажыг кижи олурушкан. Ол хуралдарга суттар 27 кижини сагындырган. 10 кижини шынгыы донгуткан, 12 кижини 5—10 чедир рубльге торгаан. 4 кижини суур чагайжыдыгазынга түс бүрүзүп-не 5 хонук хүүсаазы хазас ажылдаткан болгаш 2 кижини онаашкан ажылдарындан үндүрерии негээн.

Чыраа-Бажы суурда эш-хүүзүнүң судунун даргазы эш Дамдынчаптын организакчы ажыл-чорудулгазын онаалап демдеглээр херек. Ол удусчу дружиналарның киирген материалдарын суд кежигүннериниң хуралында баш удур көөрүн организастаан, хереглерни хынамчалыг көрүп турар.

Кежээ Советте эштер К. Экер-оол, Анай-оол, Чынзан олар командирээн бистин удусчу дружиналарывыс боттарының ажылдарын ай санында планнап, хуралдарын удаа-дараа чыылдырып, суурзарның кудумчулаларынга, хөй-ниити черлериге дежурныйларны үргүлчү үндүрүп турарлар.

Болдуунда аныяктардан тургустунган дружиначылар чурум үрекчилерин чаңдыр көрбестер. Чоокта чаа К. Базыр-оол дээрзи эзирлер арагалап алгаш, караанга көзүлген-не кижиже шурап, кырган Чалзайны эттээш, механизатор Өнер-оолду бижектеп турда, дружиначылар М. Шериг-оол, М. Байыр-оол, К. Экер-оол, Д. Наадым олар үк кижиниң тынын камгалаан болгаш дерзин худиганны ол-ла черинге тудуп багланнар, милиция органынга чедирип дужаалганнар. Ол хулган хоойлунуң чогуур кезеңчезин хүлээр ужурлуг.

Бистин удусчу аки-тура дружиначыларывыстың болгаш эш-хүүзүнүң суттарының үстүнде ышкаш чамдык эки талалыг ажылын үнелеп, ол хөй-ниити организацияларның ажылынга партийжи удуртулганы күштелирери, профэвилел организациязының болгаш «Чыраа-Бажы» совхозтуң дирекциязының талазындан чогуур дузалы доктаамал көргүзери чугула болуп турар.

К. ООЛАК,
Чыргакы кежээ Советтиң күүскомунуң даргазы.

Тере-Хөлдүң пор бажыңы чажыдын ажыдып турар

Тере-Хөлдүң пор бажыныңын дугайын бистин Тываза дыңнаваннар ховар боор. Ону кажан, кым түдүп тургусканыл дээрзин тыва улус шаг төгүден бээр улуу-биле сонуургап чораан. Ооң дугайында элээн каш тоолдар болгаш тоолчургу чугаалар-даа бар. Ол тоолдарны чүгле Тере-Хөлдүң чоок кавызында чурттап турарлар эвес, а еске-даа районнарның чону билир.

Бир тоолчургу чугаада, аңаа Элчиген-Кулак деп каржы-дошкун хаан чурттап чораан деп чугаалап турар. Элчиген кулаан улустан ол чажырып чораан. Соолунде чон билип каапкаш, бөрү чүректиг, элчиген кулактыг чүве-дир сен, биске ындыг хаанның хереэ чок дээш, ону сывыртаашкан дижир-даа. Өске бир тоолчургу чугаада аңаа кадыг-дошкун, күчүлүг бай хаан чурттап чораан. Бир-ле хүн ол ижип турган кудуунуң суунда көргүнчүг балыктар бар апарганын көрүп каан. Ооң даартазында эртен көөрге, кудуктуң суу долуп төгүлгеш, кожа-суурну хөме алыр хире апарган. Көргүп девидээн хаан ара-албатызын кыйгырып, эт-севин чүдүртүнгеш, ыал-маганын сүргеш, көжүп чорупкан. Артты ажып чыткаш көөрге, кудуктан төгүлген суг аал коданын хөме апкан болган. Оон хаан шоолдан Тере-Нур болгу (ол хөл болур-дур) дээн.

Бо бүгү болза Тываның чону эртекен төгүдүлүң, ыламыын бүрүнгү хоорай, суурларны кажан, кымнар тудуп кылып турганын база боттарының оларга кандыг хамаарылгалыг чораанын сонуургап, биликсеп турганын тодаргай херечилеп турар. Ындыг-даа болза, ол бир салгакчыдан өске салгакчыже дамчып чораап, бо хүннерге чедип келген тоолчургу, чугаалар пор бажыны кажан, кым тургусканының дугайын шыны-биле тайыбырлап шыдавайн турар.

Пор бажыны кажан, кымнарның тудуп кылганын чүгле сөөлгү чылдарда археологтарның аңаа чорудуп турган эртем-шинчилел ажылдары тодаратқан. Археологтуг шинчилел ажылдарының түннелинде, он муң ажыг чылдарның иштинде тывысык болуп келген чажыдын пор бажын бир-ле дугаарында ажыткан. Ам бис пор бажынының эртем-шинчилелиг казымалдар үезинде ажыттынган чажыды-биле таныжып көрээлинер. Пор бажың шаг үеден бээр Тере-Хөлдүң боду-биле ханы харылзаалыг. Ынчангаш пор бажың-биле таныжылгавысты хөлдүң болундан эгелээлинер.

Тере-Хөл бистин республиканың мурнуу-чөөн талазында турар. Ооң узуну 10 км, а дооразы 5 км ажыг. Хөл далай деңнелинден 1300 метр бедикте турар. Тере-Хөлдүң сонгу талазында, Усуранын чөөн талазында Мооттуң болгаш Хаан тайганың бедик сыннары чаптылган. Оон мурнуу-барыын талазында Саян тайгазы болгаш Айыл сыннары шөйлүген. Хөлдүң сонгу-чөөн талакы кыдыынан Каа-Хемниң эгелеп аккан адырларының бирээзи Салдам хем хап дыып чыдар. Тере-Хөл болгаш оон долгандыр турар бойдузу Тываның байлактыг, чараш черлериниң бирээзи. Хөлдү долгандыр кажаалаган сырый аргаларлыг тайгаларда, бедик сыннарда алыг, хаван, бүүрбулан, сыын-мыйгак, те-чүүма, элик-хүлбүс, диин, киш болгаш еске-даа диириг амытаннар бар. Хөл боду янзы-бүрү балыктар-биле кончуг байлак.

Тере-Хөлдүң бажыннарын улус шаайгаа тура-ла пор бажын деп адап турган. Херек кырында ол чаңгыс эвес, а элээн каш бажыннар болуп турар. Бис бо чүүлге ол бажыннарны улустуң адаапы-биле пор бажың деп хевээр адаалынар. Пор бажынны эрткен XIX чүс чылдарның төнчүзүнде Төп Азияның орус эртемден аян-чорукчулары көрүп демдеглээннер. Ону эртем талазы-биле ёзулуг өөренип көөр шинчилел ажылдарын 1957 чылда Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң С. И. Вайнштейнге удурткан экспедициязы чоруткан. Бо чылын июнь 25-тен августуң эгезинге чедир Тере-Хөлдүң пор бажынынга ССРЭ-нин Эртемнер академиязының этнография институдунуң, Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң болгаш республиканың 60 маадыр аттыг чурттышинчилел музейиниң каттышкан экспедициязы ажылдап турган. Экспедицияны ССРЭ-нин Эртемнер академиязының этнография институдунуң эртем ажылдакчызы, төөгү эртемнериниң кандидазы С. И. Вайнштейн удурткан. Оон ажылынга республиканың чурт шинчилел музейиниң эртем ажылдакчызы Светлана Биче-оол, чуруқчу П. Демчев, архитектор Т. Либерман болгаш мен киришкен мен.

Пор бажын Тере-Хөлдүң мурнуу-барыын талазында ортулуктарның бирээзинде турар. Пор бажынны долгандыр өртептээн туйбулар-биле камгалал ханазын дөрт булуннай тудуп кылган. Ол ханаңың узуну 202 метр, доора дурту 156 метр чедип турар, а бедик шоолуг үрелбээн черлеринде 9—10 метр, оларның калбаа 2-3 метр ашкылап турар. Чөөн талакы камгалал ханазының ортузунга турган улус кирер ажыктың ийи талакы кыдыгларынга, хананың кырынга түскай үнер черлерлиг ийи башня (хайгаарал суургалары) турган. Шак ыыдыг башнянын артынчылары мурнуку камгалал ханазының барын талакы кыдыында база бар. Бир эвес ортулукту долгандыр турүп турар хөл боду бүткен камгалал болуп турган болза, ол бажыңнарны долгандыр кылган улуг хана халдап келир дайзыннарга удур кылымал камгалал чери болуп турган.

Камгалал ханаларының иштики девискээринде, оон кыдыгларын дургаар хөй өрээлдиг 25 чурттагга бажыннары, 2 дарганнаар черлер бар. Оларның ханаларын, печкаларын база-ла өртептээн туйбулардан кылып турган. Бажың бүрүзү долгандыр туйбудан кылган тус-тус херимнерлиг. Ол бажыннарның ортузунда улуг шөлге 2 дуган турган. Оларны казарының мурнунда көөрге, үрелип бузулганы-биле дөрт-будун хевирлиг ширигтели берген деннер көстүр. Чүгле археологтуг казышкыннар үезинде ол дуганнарның архитектурлуг тургузуу билдинген. Чөөн талалында дуган барын талазындаазындан элээн улуг хемчээлдиг. Оон чөөн чүктен барын чүкче хемчээли 22 метр, сонгу чүктен мурнуу чүкче хемчээли 23 метр 50 см.

Дуганның чөөн талазында ийи бедик чадалыг эжиктер турган. Ол болза, дуганның ортузунда төп өрээлче кирер эжиктер болур. Төп өрээл ийи талазын чугайлап каап чугазымаар ханаларлыг турган. Төп өрээл-биле дуганның кыыккы улуг ханаларының аразында галерея (бажыннын кезээнден тургустунган чинге, тар өрээлдер) бар. Дуганның даштыкы ханаларының шоолуг үрелбейн артып калган черлерининң бедии 1 метр четкилеп турар. Дуганнар бедик колоналарлыг чангыс каът бажыннар турган. Колоналарны шаланың адакы деңнелиндеп үзүп, доора дурту 56—60 см. бедии 18—24 см кылдыр дөрбелчиннеп чазап каан даштар кырында тургузуп каан. Өртенип, үрелип калган колоналарның артыын көөрге, 30 см хире чоон хемчээллиг дыт чудуктары турганы илден. Шак ыыдыг колоналарның саны элээн хөй. Дуганнарның ханаларын чугайлап, кызыл, кара будуктар-биле үзүлзалап, каастап турган. Барыын талакы дуган чөөн талазындаазындан бичии боордан башка, архитектура талазы-биле оон шоолугла ылгал чок.

Дуганнарның ханаларын өртедип кылган эки шынарлыг туйбулардан кылган. Оларның крышазын ховудай кылган чуга туйбу ышкаш материал-биле шып кылган. Крышаның алдыкы үштары төгөриктей кылдынган болгаш шевергин чараажы-биле үзүлзелээ каастаттынган. Улуг дуганның дөрт талазында улус кылаштаар түскай черлерни кадырып кылган (хемчээли 30×30 см). Ону улуг туйбу хевирлиг материал-биле тротуарлай шып каан. Ында кызыл бут кижи, инек, ёшкү, ыт болгаш еске-даа диириг амытаннар истери артып калган. Калыышкыннар үезинде бажыңнарның янзы-бүрү кезектериниң артынчыларындан ангыда, демир кадаглар, пор савалар болгаш богда бургаанның скульптуразының бузундулары дээш еске-даа чүүлдер тывылган.

Дуганнарның сонгу-барыын талазында турар бир бичии бажыңчыгаштың казып турда, хөй санныг эзилдирип каан демир материалдар тывылган. Ол болза янзы-бүрү эт-хереккелдер кылып турган демирлернин артыы болур. Ук бажынчыгаш дарганнар чер турган байдалдыг.

Бо бажыннарны бистин эраның VIII веғинин төнчүзүнде нийкпе азы IX вектин эгезинде 1100—1200 чыл бурунгаар уйгурлар тудуп кылып турган. Уйгурлар — Төп Азияның эрте-бурунгу түрк дылдыг улустарының бирээзи. Быдат чыл демдеглелдеринин бижип турарын ёзугаар алырга, олар бистин эраның 386 чылдар үезинде-ле Төп Азияга чурттап турганнар. Бистин эраның VIII вегинин ортаа үезинде (745 чылда) уйгурлар түрк каганадын чылча шапкаш, Төп Азияга тергиндеп эгелээннер. Олар 750—751 чылдарда Тываның девискээрин эжелеп чагырып алганнар. Ол үеден эгелээш, уйгурлар Тываның девискээринге хоорай, суурларны тудуп эгелээн. Тываның девискээринде ам 15 кезек черде уйгур үезинин бажыннары тывылган. Олар Улуг-Хемнин, Хемчиктин, Чаданаанын уннарында турар. Тере-Хөлдүң пор бажыны база-ла ол үеде кыллынган. Бо бажыннарны тударынга уйгурлар кол рольду ойнаан-даа болза, оон ажылына Тываның ол үедеги аймактары идепкейлиг киржип турганы чугаажок. Уйгурларның тергинделинин үезинде Тывага феодалдыг ёзу тургузуг мурнуку хевээр быжыглып, сайзырап турган. Ол үедеги Тываның чону мал, чер ажылынган ангыда, демир, хөмүр даш болгаш еске-даа казымал байлактарны тып, оон янзы-бүрү чепсек-херекселдерни соп, кудуп билир турган. Оларның бүгү тудуг материалдарын тып, ажыглап билир турганын үстүнде шинчилеттинген бажыннар тодаргай балыктап турар.

Тывага уйгурларның тергиндели үр түттүпүп шыдаваан. Бистиң эраның 840 чылында амгы Хакассияның девискээринге чурттап турган кыргыстар Тываның чамдык аймактарын эвиледен алгаш, уйгурларны чылча шапкаш, оларның, бажың суурларын өртедип хоозуратканнар. Уйгурларның хөй кезии ынчан амгы Туркестанче дезинкен, а артканнары Тываның аймактары-биле холужуп калган. Ол уйгурларның артыы амгы тывалырның аразында Оидардар болур. Кыргыстарның чамдык кезии база-ла Тываның еске аймактары-биле холужуп артқан. Оларның ады ам-даа тыва улустуң аразында хевээр артып калган.

Бо бажыннарны казып шинчилээри Тыва улустуң эртеги төөгүзүн өөренирииге улуг ужур-дузалыг боюп турар. Ол бурунгу бажын суурлар Тываның чонунуң чүгле көшкүн амыдыралдыг эвес, а суурлуг бажыңнарга чурттап чораанын херечилеп турар. Дуганнар болгаш оларны калып турда тывылган богда бургаанның скульптуразының бузундулары база еске-даа чамдык материаллар ол үеде Тывага богда шажынның нептерең кирип турганын база херечилеп турар.

Бо бажыннарны казып шинчилээри Тываның төөгүзүн өөренир көөрүнден ангыда, Төп болгаш Ортаа Азияның еске-даа улустарының төөгүзүн бижип тургузарынга үнелиг материалларны берип турар.

Тере-Хөл — эртем ёзулаар алырга, пор бажынны тудуп тургузарының мурнунда-ла элээн каш он муң чылдар бурунгаар тывылган боюп турар. Допчузу-биле чугаалаарга Тере-Хөлде пор бажынның төөгүзү мынчыгыр.

М. МАҢНАЙ-ООЛ
Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шөкар булуттарлыг хүн болур, чамдык черлерге кыска чаашкыннар чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат ий-тавында. Агаарның температуразы: республикага — 19 — 24, а Кызылга — 22—24 градус чылыг.

Редакторнуң ораалачызы
А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «713 хондурарын дилеп тур» 10, «Чөөкшулашпас» (1-ги серизы) 12, 1.40, 3.20, 5, 6.40, 8.20, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Граф Монте-Кристо» (1-ги серизы) 11.15, «Граф Монте-Кристо» (2-ги серизы) 1.15, 5.15, «Баштайгы болчаашкын» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Үш мушкетер» (1-ги серизы, делгем экранныг) 6.30, «Үш мушкетер» (2-ги серизы, делгем экранныг) 2.30, 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Фатима» 3.15, 9.15, «Идиот» 5.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Бир эвес эмин ыыдыгырыпса» 5, 7, 9 шактарда.

Хлебти канчаар ажаарыл

Хлеб — аъш-чемниң эң нептерең продуктузу. Ону ыыдырып, дажыглаарын болгаш саларын санитар дайгаразы үргүлчү хынап турар. Хлеб заводунда ажылчыннарны, а ол ышкаш ону соөртүп, садар-даа кижилерни эмнп үргүлчү шинчип турар. Чемге хереглеттинер хлеб продуктулары эки шынарлыг болзун дээш бо бүгү демчеглерни алыр.

Хереглекчи магазинге келгеш, хлебти сайып алган дижик. Оон соонда хлебти бажынга чедир арыг чедирери чүгле оон хамаарыжыр. Ол бөдүүн херек. Бежен чүдүүлүүлээ иштен кыыган түскай шоодайжыгаштыг болза улам эки. Ол хирленирге дораан-на кестү бээр ак өңнүг болур ужурлуг. Ындыг шоодайжыгаш арыг-силиг хилезиринге эгелээ-даа. Оон ангыда чүүрга арыычал түскай хаптыг болгаш клеёнка карттыг сумкаңы-даа оон орнунга ажыглап болур. Аргажоктуң кырындан хлебти саазын-биле ораап база болур. Хлебти ораавайн долга тудуп чер-ле болбас. Аңаа дөөзүп-довурак чыпшынар, хлебти оскунуптуп база болгай. Ол ышкаш удазындан аргаан сетка хлебти дөөзүп-довурактан камгалап шыдавас. Өске продуктулар-биле, чижээ картофель, ногаалар-биле кады хлебти чаңгыс сумкага база суп болбас. Хяр-чем, олар-биле кады микробтар, курттар чуургаларын-даа хлебтиң кырынга чыпшына берип болур.

Бажынга хлебти буфетке азы-агаар кирер уттерлиг түскэй арыг хазыржакчыгашка-даа кадагалап болур. Бир эвес чиир мурнунда хлебти от кырынга бир-нийи мунита дургузунда чөөрту дескинлер турар болза дыка амданныг апаар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шевченкиң — Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң ораалакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология кылдазының 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, кожээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал кылдазының 25 — 38, 23 — 51, удуртур бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал кылдазының 22 — 64, чагаа, ажылчын болгаш кожээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал кылдастеринин 21 — 27, Информация кылдазынан 20—60, бухгалтериянын 31—75, корректорларның 21 — 47, солун келбейн барганда 32 — 75 телефонче болгаар.

ТС—01415. Чыгыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үнелеп эдилгеш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1963 ч. АВГУСТ 24 СУББОТА № 201 (5605).

Өртээ 2 көп.

Ажаап алыышкынны органнзастыг чорудуп, темпини улам дүргедедиилиңер!

БАШКЫЛАРНЫҢ АВГУСТ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРААЛДАРЫ

Бүгү чуртка болуру ышкаш, бистин республиканың башкыларының август чөвүлел хуралдары чоокку хүннерде чер-черге болуп эртилээр. Совет школаның амыдыралында ол чүгүле болуушкүн чаа өредилге чылы эгелээриниң бүдүүзүнде, кажан бүгү школаларда сөөлгү белеткеддер хайыышкынынг чорүп, олар бистиң мүн-мүн үргуларывыска боттарының эжиктерин база катап делгеми-биле ажыдар уе чоокшулаанда эртер.

Үлвас эгелээр өредилге чылынга школа дугайында Хөөйлүнү улам ынай боттанырар талазы-биле тазырымчалыг байдалдарны хандырар дээш, бистин республиканың школаларының хөй кезии ажылчы чонның идепкейлиг киржилгези-биле эки белеткенип шыдаан. Ылангыя Чөөн-Хемчиктиң Бора-Тайга, Улуг-Хемниң Чаа-Хөл он бир чыл. Кызылдың №№ 5, 6, 8 школалары, Ак-Туругда уруглар бажыны болгаш өске-даа бистин мурнакчы школаларывыс чаа өредилге чылынга ыяк белеткелдиг ужуражып, боттарының өредилге-материалдыг базазын улам байлаткыышып, уругларның күш-ажыл киржизидилгезинге херектиг, эки дериглелиг мастерскаяларны, кабинеттерни немеп тургускаан. Ынчангаш оларны күрүне комиссиялары дагаглаан чок хүлээп алган.

Партизиның идеологтуг ажылының эдилгелиг сорулгаларын чугаалаан СЭКП ТК-ниң июнь Пленуму коммунистиг ниитилелиниң чаа киржизин белеткеп киржиндер талазы-биле совет школаның мурнунга улуг болгаш харысалгалыг сорулганы салган. Ол сорулганы боттандырары совет школада кол болгаш шинитпирлиг күш—улусчу башкыларга онаажып турар болганда, башкыларның амгы август чөвүлел хуралдарының хүн айтырыгы эң солун болган ханы утка-биле синниккен турары билдингир.

Мынчангаш бистин башкыларывыс бо чөвүлел хуралдарга эртекен өредилге чылында бүгү өредилге-киржизидилгелиг ажылдарның ханы анализин үндүрер, ажыл дүржулгазын солчуру-биле чергелештир, улус өредилгезинин моон соңгаргы хөлүдеринде үндезин соруулгаларны—чаш салгакчыларны коммунистиг бедик моральга, революстуг лажы-чанчылдарда, ниитилел хөгжүдезинин кол шинчедикчи күжү болур күш-ажылды медерелдиг коруунуң ёзулугуна чанчыктырып киржимдерин бүгү талазы-биле сайгарып чугаалашкан, школаны амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкуннуң практиказы-биле улам ынай хөлбаштырарының эң ажыктыг аргаларын дилеп тыпкан турар ужурлуг.

Өредилгеннң болгаш коммунистиг киржизидилгенин улам тазырымчалыг аргаларын школа практиказынга моон соңгаар калбартырынга бо чайгы курстуг хемчеглерниң, семинарларының үезинде башкыларның алгылаан немелде билиглери, ылангыя чүртүн өске областарының, крайларының, авиелдешкен болгаш автономнуг республикаларының мурнакчы школаларында будүүрлеге өредилгезинин талазы-биле практиканың эң эки дүржулгазын өөренип чораан башкыларның болгаш улус өредилге ажылдакчыларының шинтээлп алган чаа чүүлдөөн бүгү башкыларның болгаш школаларның ажылынга калбаа-биле ажыглаттырынган турза чогуур. Ынчангаш ам болур башкыларның август чөвүлел хуралдарынга чайгы үеле биллг бедилгезинин курстарынга, семинарларынга киришкен база өске черлерниң мурнакчы школаларының дүржулгазын өөренип чораан бистиң хөй-хөй башкыларывыстың чугаалары, илеткедерни чугула черни ээлээп турар ужурлуг.

Башкыларның чер-черге болгулаар чөвүлел хуралдарының чугаалажыр кол темазы СЭКП ТК-ниң июнь Пленумунуң шиитпирлери болган турары биллингир. Масса ортузунга идеологтуг ажылды күштелдирер талазы-биле ол төөгүлүг Пленумнуң салган сорулгаларының амыдыралга чедиишкинниг боттанылгазы бистиң улусчу башкыларывыстың идепкейлиг киржизидилгезинден биче эвеэн-биле хамаарыжыр чүве болганда, ук Пленумнуң шиитпирлерин-биле хөлбашкап үскай илеткедерни СЭКП-ниң түс-түс парткомнары. Кызыл хооркому болгаш «Билиг-дер» ниитилелиниң Тыва салбыры август чөвүлел хуралдарынга идеятеоретиктиг бедик деңнелге организастаар хүлээлгелиг. Бо айтырыгга хамаарышкан илеткедер ийикпе лекциялар республиканың, районнуң болгаш хоорайның, ылаңгыя түс-түс школаларының идеозиттуг амыдыралы-биле тудуш хөлбаштынган турары чугула.

Улус өредилгезинин хөгжүдезинде амгы кол чүүл — күш-ажыл киржизидилгези, оон-биле хөлбаалыг будүүрлеге өредилгези бистин школаларывыстың амыдыралынче улам ханызы-биле синниккен, салдынган сорулгаже шын угланышкын-биле хөгжээн турарын чедип алыры. Чүгле башкылар коллективтериниң хүлээлгези эвес, харын ажыл-агыйлар улуутукчуларының, түскай эртемниг ажылдакчыларның база чугула албаны болур төлээде, август чөвүлел хуралдарынга оларның идепкейлиг киржилгезин ханыгып, чамдык чүгүла-чүгүла айтырыглар талазы-биле олар боттарының санал-оналын солушкан, тодаргай хүлээлгелерни алган турарынче киҥээнгей салыры чугула. Башкыларның чанчыл болган август чөвүлел хуралдарынга школаларда ада-иелер комитеттериниң, профэвиелгинниң, комсомолчуң төлээлекчилери база киржип, оларның сорулгалары тодаргайлаттынган турар болза эки. Башкыларның амгы чөвүлел хуралдарынга бир класска ийи чылда катап өөренир чоруктуг дүргеп узуткаарының айтырыгы онза чугула черни ээлээп турар ужурлуг.

Башкыларның ам болур август чөвүлел хуралдары ажыл-херекти чугаалажыышкынынарның байдалынга безик организастыг эртээн турауп дээш. СЭКП-ниң түс-түс парткомнары, Кызыл хооркому олардың ажылынче онза киҥээнгей салып, ук хуралдарны шуут удуртуп эрттирер хүлээлгелиг. Маңаа чугула чүве болза, хуралдарның ниити чорудулгазынган ангыда, эртемнер аайының түс-түс секциялырынга эртем-методиктиг илеткедер, мурнакчы башкыларның дүржулга солчулгазы безик деңнелге эрткен, олардан башкылар хөй-хөй ажыктыг түүлдерни шинээткен турары болур.

Республиканың хөй-хөй колхозтары болгаш совхозтары хүн кезии тудум-на дүүгүт ажаап алышкынынче кирип, тараалларны кезиниң хуусаалырын кызырары болгаш күрүнеге тараа садар талазы-биле хүзөөлгелерни чедиишкиниг күүседири дээш социалистиг чарыштыг улам калбартып турар. Республиканың ажылагыйларында август 22-ге чедир 23 муң гектар ажыг тараа болгаш тараа-бобы культуралары кестинген болгаш чаа дүүгүттүң 169 муң пуд тараазы тараа хүлээп алыр черлерде дужаатгынган.

Чүгле дүүн безин Төрээн чурттуң шыгжамырында 39 муң пуд тараа урдунган. Тараа дужаар талазы-биле «Көк-Тей» совхоз мурнукузу хевээр мүрнап турар. Ол совхоз күрүнеге тараа садарының планын 43,1 хуу күүсеткен.

Будүүрлеге эргелелдериниң Таңды эргелеи эки көргүзүглерни чедип алган. Оон ажылагыйлары барык-ла 16 муң гектар тараанны кестиргеп, оон соонда Чөөн-Хемчик эргелеи чоруп турар. Ол эргелелдиң ажыл-агыйлары 7797 гектар тараанны кестиргеп.

Ындыг болза-даа ажаап алышкын ажылдары республикада ниитизи-биле ам-даа оожум чоруп турарын фактылар көргүзүп турар. Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларын чижекке ап көрээл. Август 22-де ында чүгле 749 гектар тараа кестиген. «Кызыл туң» колхозта (даргазы эш Фоменко, агроном эш Каликулин) улуг шөлдерде тараалар аңчылап ажаап ап болур кылдыр быжа берген деп бистиң хүн демдеглелиниште чоокта чаа айыткан болгай. Ынчалзажок ол көдээ ажылагый артелиниң удуртукчуларының адынга кылган шүүмүүлеледеп кандыг-даа түңнелдер кыдынмаан. Амга чедир ажаап алышкынның чаңгыс-даа агрегады ажылче киҥтинмээн. Тараа кезилдезин чорудар талазы-биле силерниң олутпай-шүшпең чоруунар болгаш «тараа быжпаан» дээр хөөңүдер ажыл-агыйга аар өртектиг апаарын боданыңар, эштер Фоменко болгаш Каликулин! Хову турлагларын механизаторларга таарыштыр амга чедир чүге белетевейин турар силер?

«Октябрь 14 чылы», «Ленинчи орук», «Октябрь 30 чылы» колхозтар ажаап алышкынны ажок куду темпилиг чорудуп турарын база демдеглеге чогуур.

Ында хүн бүрүде чүгле 40—65 гектар шөлдүң тараазын кестирип турар. Тараа культураларын кестиреринниң темпизин дүргедедир талазы-биле силерниң механизаторларыңарга чогум чүү чүве шаптыктап турарыл, эштер Федоров, Сарапулов болгаш Бологов? Хамык ужур болза жатказының болгаш комбайнарының хөй кезии организас болгаш техника талазы-биле ямзы-бүрү чылдагаанарының хараазы-биле хүмүүн-не аңаа туруп турары, мынчаарга оларны узуткаар талазы-биле дээштиг хемчеглер алдынмайн турары болур.

Девискээр аймының будүүрлеге эргелелиниң удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң чанында Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында ажыл-херектиң байдалы база эки эвес. «Октябрь 30 чылы», «Большевик» колхозтар болгаш «Сүт-Хөл» совхоз тараа кезилдезинче эгелеп кирбээн. «Тыва» совхоз дугайын (директору эш Юртаев, кол агроном эш Поминов) онзалап чугаалаза чогуур. Чамдык черлериниң тараазыны ажаап ап болур турбуже мында чаңгыс гектар-даа тараа культуралары кестинмээн. Жатказларның болгаш комбайнарның улуг кезии аар-саар чедимче чок чоруктарының база кезектериниң чедиишпезиниң хараазы-биле амга чедир мастерская девискээринде турбушаан турар чорук улуг дүүрээзиниң болдуруп турар. Төп шаңны тараа хүлээп ап база арыгларынга белеткевээн. Тарааны арыглавайн күрүнеге дужаар дээр бодал эштер Юртаев болгаш Поминов оларда бар боор. Бир эвес мындыг болур болза ажылагыйга ол улуг когарал апаар. Мал чемгереринге эргежок чугула он-он тонна тараа чеминерни мал ажыыл албас апаар.

Ажаап алышкынның талазы-биле Улуг-Хем район ажок хөжудап турар. Жданов аттыг колхоз тараа культураларын кезип эгелээн, мынчаарга оон кожазында «Х Улуг хурал» колхоз ук ажылче шуут эгелеп кирбээн. Улуг-хемчилер дүүн база-ла эки түңнел бербээн. Колхозтарның болгаш совхозтарның хөвүлеринде чүгле 450 гектар тараа кестинген. «УТКА 25 чылы» совхоз четчир санныг ямзы-бүрү техниказыг улуг ажыл-агый. Ынчалзажок август 22-де чүгле 75 гектар тараа кескен мыкажыңар чүл, эштер Стихарев болгаш Дорошин?! Ол мыкаш, ол хүн силерге 40 комбайндан чүгле 15 комбайн ажылдаан-дыр.

Дүүгүт ажаап алышкынының мындыг ямзылыг темпизи партия организациязының секретары эш Доржуну дүүредиптейн турар. Тараа кезилдезиниң темпизи чүге мындыг чавызыл, комбайн парыгының чартыктан хөй кезии амга чедир хөвүларда чүге ажылдавайн турарыл деп айтырыгга эш Доржу кандыг-даа харыы бербээн.

Эштер Стихарев, Доржу болгаш Дорошин силер хүн бүрүде 75 гектар эвес, а 500-ден эвээш эвес гектар тараанны ажаап алыр ужурлуг силер. Ажаап алышкынның бүгү агрегаттарын ажылче киргирип, тараа кезилдезин чогум каждандан эгелеп калбак фронтулуг чорудар деп бодап турар силер?!

Партия комитеттериниң секретарылары эштер Аракчаа, Ондар болгаш Чавар олар ажыл-херектиң байдалын өөренип көөрү база дүүгүт ажаап алышкынының темпилеринің кудузу дээш харысалганы совхозтар директорларындан болгаш колхозтар дарганыларындан негээри эргежок чугула.

Четпестерни чайлатпышаан...

«УТКА 25 чылы» совхозтуң ажыл-ишчилери Оруг, Кара-Суг болгаш өске-даа шөлдерге бо чылдың байдалынга кызыл-тастың, чочак-тараанның чаагай дүүгүдүн өстүрүп алган. Ам соруула болза дүүгүтүг чидириг чокка ажаап ап, күрүнеге тараа дужаар хүлээлгени күүседири болгаш келир чыдың тарылгазынга четчир, эки шыналдыг үрединнерни уруп алыры болур.

Кустанай областың Аргалык будуруле эргелелиниң Сарыузен совхозунуң коллективиниң ажаап алышкынны кыска хуусаала чорудуп, күш-ажылдың болгаш хөренгилерниң чарыгдалдарын бүгү хемчег-биле кызырар дугайында инициативазынга база бистин республиканың «Көк-Тей» совхозунуң коллективиниң кыйгырыынга каттыштыышаан, «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылишчилери 40 комбайнарны болгаш өске-даа техниканы белеткээн, ажаап алышкынга эгелеп кирип кеп. Ээр-Хавакта 94 га, Иштии-Хемде 112 га, Оругда 160 га чочак-тараа ажаап алдынган болгаш кызыл-тастың, арбайның ажаап алышкынны эгелээн.

Чоокта чаа совхозтуң парткомунуң бюрозунга дүүгүт ажаап алышкынының эгелээн байдалы болгаш ону дүүредиир хемчеглер дугайында Иштии-Хем салбырының өөредилге эргелекчизи эш А. Амбаржының болгаш совхозтуң кол агроному эш В. Дорошининиң илеткелдерин дыннап чугалаашкан. Ажаап алышкынга белеткеяе болгаш оон чорудулгазында чамдык четпестер-биле чергелештир күш-ажылдың организастаашкынында улуг четпестер барын хуралга демдеглээн.

Эш Амбаржинин илеткелинден болгаш Арыг-Узуу салбырынын эргелекчизи эш Ш. Санчай-оолдуң саналындан ап көөрге, салбырларның эргелекчилери азырадыкчы хөөннерге кирип, совхоз төвүнден айтышкын бээрин, аны белен чүве бээрин манап олурар чүүлдер барын илден болуп турар. Арысканзан өске салбырларның бүгү техниказының септелгезин совхозтуң төп мастерсказынга кылган болгаш механизатор кадрларны шилип алырын, оларны кайы техникага ажылдырын бээрин салбырлар эргелекчилериниң киржилгези чокка шиитпирлеп, эмин эртпер төңчүде бергений ажыглап алгаш, олар боттарынын харысалганы чайлаперын орадаажып турардар. Чижээзэрге, Иштии-Хем салбырга чочак-тараа ажаап алышкыны кидирүүдүктеп турда, салбырның тараазын ажаап алырынга каш комбайн ажылдарын, оларның септелгезининг байдалын, механизатөр кадрларның четчелээшкинин, тараанын үүш-дүжүдүнүң байдалын бээрин оон эргелекчизи эш Амбаржы билбес болуп, ол бүгүнүң дирекция чери билир ыйнаан» деп турган. Ол дээрге оон түгле чөгенчиг байдалын эвес, харын ажылынга харыысалга чогум көргүлүп турар. Салбырның Оруг участогунда чочак-тараа ажаап алышкыны чоруп турда, ынаар учётчик чүге барбаанын деп айтырарга, «бистиң чер кезии чоруур чиик машина чок болгай» деп, эш Амбаржы харыылаан. Чочак-тараа саванын «мал чиир эвес» деп соора билиргиле ону сараатгавайн турганын ыш эвес деп көрген.

Арыг-Узуу салбырның Ээр-Хавакта чочак-тараазынга Шагаан-Арыг хоорайның болгаш совхоз төвүнүң чүртакчылары — чүс-чүс кижилер каш хүннерде ажылдаан, ажаап доозкан турда, ол салбырның эргелекчизи эш Ш. Санчай-оол ол ажылды башкарып чорудар турган, харын харысалга чогум көргүлүп, чеже тонна чочак-тараа бастырып алганын биидее болгаш оон саванын белбейн, ангылын аңдарын эгелээн. Бо четпестерни эдип алырының хемчээн алырының төөнүнга, «Мээң салбырымның төвү бар эвес, сан-түн кылыр кабинедим чок» деп, эш Санчай-оолдуң бюрократызы Узуу-биле харылап турганын партбюрога ыяш эвес деп демдеглээш, четпестерни дарый эдерни оон шыңгыы негээн.

Совхозтуң дүүгүт ажаап алышкынының ажылчын планында ажаап алышкын үезинде күш-ажылдың организастаашкынын экижидип, комбайн агрегаттарын белүктеп ажаар метод-биле ажылдадып турган, 20—25 ажыл хүннеринде ажаап алышкынны доозар деэн.

Оон-биле кады ажаап алышкын үезинде партиянын организастыг болгаш масса-политиктиг ажыдарының планын база тургускан. Совхозтуң девискээринде 50 ажыг илеткелчилерлиг 4 илеткелчилер бөлүүн, 120 ажыг агитаторлардыг 5 агитколлективтерни партия хуралдарынга бадылап тургускаш, түс-түс участоктарга быжыглаан. Оларның арадында Ак-Туруг салбырда библиотека эргелекчизи Т. Жукова, почтачы О. Базыр-Сады, мал эмчизи Т. Базыр-оол, клуб эргелекчизи Д. Сундуй; Арысканда илеткелчилер бөлүүнүң удуртукчузу А. Санчай-оол, школа директору Н. Комбуй-оол, эмнелге пунктузунуң эргелекчизи К. Долбыр-оол, клуб эргелекчизи К. Шактэр, библиотека эргелекчизи К. Сарыы; Иштии-Хемде участок механиги Ш. Чалбаа, учётчик Ч. Кызыл-оол болгаш чамдык өскелдаа эштер ажылчы чоннар ортузунга тайылбыр ажылын кылымаккай чорудуп турарлар.

СЭКП ТК-ниң июнь Пленумунуң түңнелдериниң дугайында лекцияларны, Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистерниге СЭКП ТК-ниң Ажык чагаалыының болгаш Совет чазактың мелегледдерининг дугайында танылыгларны ажылчы чоннарга, ылангыя Кара-Дыттың, Оругунуң, Улуг-Ажактың, Алыр-Бажының болгаш Шивээлигниң сүт-бараан фермаларының малчыннарынга база сигенчилерге каш удаа чоруткулаан.

Ам үеле салбырлар, звеноомор болгаш түс-түс комбайнерлер арасынга социалистиг чарышты организастап эгелээн бис.

Я. ДОРЖУ,
совхозта партком секретары.

Мурнакчылар көвүдеп турар

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). «УТКА 25 чылы» совхозтуң тараажылары чеди чылдың бешки чылының дүүгүдүн ажаап алырынче масалыг киринкен. Бо хүннерде совхозтуң Иштии-Хем салбырының Оругда, Кара-Чыраада. Арыскан салбырында болгаш Терезинде тараа шөлдериниң кызыл-тазын кестирип эгелээн. Август 21-нин медээзи-биле алырга ,совхоз ниитизи-биле 512 гектар черниң тараазын кестирип алган.

Оруг деп черде А. Агбаанга удуртукан дөрт комбайн кестирип киргеп. Оларның ажылы элээн шуудай берген. Дүүгүт ажаап алышкынының бо баштайгы хүннериниң эгелээн дүүгүтүн чидириниң болдурбас ажылдың темпизин дүргедедир талазы-биле мурнакчылар илереп келгеп. Арыскан салбырда Сат Лаңы-Белек «СК-3» комбайн-биле хүнде 8 гектар черниң тараазын кестирер нормазын 20 гектар чедирип, комбайнер Гүлүш Сүрүң-биле аразында салып алган социалистиг чарышынга ол тиилекчи болуп турар.

Хоочун механизатор С. Данзы-Белектиң эгелээшкининг детказинер Терезинде тарад ажаап алышкынында механизаторларының аразында база тыптып турар. Комбайнерлер А. Ноҥкин, В. Гордеев, Д. Тонких олар «С-6» комбайн-биле тараа кестирер үлүг-нормазын үргүлүү ажыр күүсеҥип, олар боттарының аразында социалистиг чарышты салып, кижи бүрүзү сезон дургузунда 400 — 400 гектар черниң тараазын ажаап алыр деп бедиткен хүлээлгени алгылаан.

Акы-дуңма найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзаалары

Эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежиев Румын Улус Республиканың удуртукчулары эштер Георге Георгиу-Дежке болгаш Ион Георге Маурерге байырлыг чагаа чорудуп, национал байырлал— фашистиг дарлалдан Румыняның хосталганының 19 чыл оюн холбаштыр чүректиң ханызындан байыр чедирген.

Чагаада чугаалап турары болза, улусчу Румынияның ажылчын ажгызының, тараачыннарының, интеллигенциязының эрес-маадырлыг күш-ажылының кайгамчык түңнелдеринге совет кижилер чоргаарлаңып турар. Марксизм-ленининиҥ болгаш социалистиг интернационализминиҥ чайгылыш чок принциптеринге үндезилеттинген, Совет Эвилелиниҥ болгаш Румын Улус Республиканың улустарының аразында, СЭКП-ниҥ болгаш Румыниянның Ажылчын партизымның аразында акыдуңма найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзаалары бистиң ниити херээвистиң тиилелгези дээш кады демиселге күштериҥ эгээртинмес үнер төвү болуп турарын эртпеп чылдарның дүржулгазы бүзүреллиг көргускен.

Совет Эвилелинде база калбаа-биле демдеглеп турары, акы-дуңма румын улустуң национал бүрлалынын хүнүнде бис социализмни тургузарын доозарының хереэнге, улустарының тайбыңы болгаш аас-кежии дээш демиселге чаа-чаа улуг чедиишкиннерни Силерге болгаш Румын Улус Республиканың бүгү ажылчы чоннарыңга күзеп тур бис.

(СЭТА).

Н. С. Хрущев югослав ажылчыннарга чораан

БЕЛГРАД. (СЭТА). СЭКП ТК-ниң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Белград хоорайның чанында Раковицада мотор болгаш трактор тудуг комбинадының ажылчыннарынга аалдап барган. ЮКЭ ТК-ниң секретары, республиканың оралакчы президентизи А. Ранкович болгаш албанның өске-даа кижилери Н. С. Хрущевту үдеп чораан. Совет улустуң талазының ажылчыннар байырладлыбиле уткуп алган.

Никита Сергеевич эштелге болгаш металл болбаазырадыр цехтерге баргаш ажылчыннар-биле, комбинатның удуртукчулары-биле, ажылчын боттарының эргелеллин төлээлекчилери-биле чугаалашкан. Заводтуң херимининг иштинге хөй кижи киржикчилиг митинг болган. Комбинаттың партия комитединиң секретары Мича Печанац Совет чазактың баштыңынга изиг байырны чедирген. Н. С. Хрущев митингиге чүве чугаалаан, оон чугаазын диимиттиг адыш часкаашкынналары болгаш совет-югослав найыралга алдар болдурган кыйгылар үзе кирип турган.

„Раковица" комбинатка эш Н. С. Хрущевтуң чугаазының допчулалы

Мотор болгаш трактор тудуунуң «Раковица» комбинадының ажылчы чоннарыңга байыр чедирбишаан, Н. С. Хрущевтуң чугаалааны болза: ажылчын ангының күчүлүг армиязының үлүүнге таварышкан ол төөгүлүг бедик соруланың дугайын чугаалаар ужурга чангыс эвес таваржып чораан кижи мен. Капиталистиг кулданышкынның илчирбезин үзе тыттыр болгаш кижи төрелгетенни чаа амыдыралга—коммунизмге чедирер соруланы төөгү чогум-на ажылчын ангыга — ниитилелдиң эң-не мурнакчы болгаш организастыг күжүнге оналаган. Пролетаржы интернационализминиң белдирлери-биле тудушкан чогум-на ажылчын ангы бүгү ажылчы чоннарның чүс-чүс чылдардагы тура-соруун илеретпишаан, улустарның хосталгалыг шимчээшкинининге эң-не мурнакчы идеяларны, бедик организастыг, быжыг турушкуг, кандыг-даа бергелерни ажыл эртер иергежилдиг чорукту киирип турар.

Бистиң үевисте делегейниң ажылчын ангызы бодунуң бүгү делегейге төөгүлүг соруланың дооскан, ынчангаш амгы үенин кол революстуг күжү ажылчын ангы эвес, а бодунуң ындыг ажылдакчыларын өөренип, оларның ажыл-ишчилери Оруг, Кара-Суг болгаш өске-даа шөлдерге бо чылдың байдалынга кызыл-тастың, чочак-тараанның чаагай дүүгүдүн өстүрүп алган. Ам соруула болза дүүгүтүг чидириг чокка ажаап ап, күрүнеге тараа дужаар хүлээлгени күүседири болгаш келир чыдың тарылгазынга четчир, эки шыналдыг үрединнерни уруп алыры болур.

Кустанай областың Аргалык будуруле эргелелиниң Сарыузен совхозунуң коллективиниң ажаап алышкынны кыска хуусаала чорудуп, күш-ажылдың болгаш хөренгилерниң чарыгдалдарын бүгү хемчег-биле кызырар дугайында инициативазынга база бистиң республиканың «Көк-Тей» совхозунуң коллективиниң кыйгырыынга каттыштыышаан, «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылишчилери 40 комбайнарны болгаш өске-даа техниканы белеткээн, ажаап алышкынга эгелеп кирип кеп. Ээр-Хавакта 94 га, Иштии-Хемде 112 га, Оругда 160 га чочак-тараа ажаап алдынган болгаш кызыл-тастың, арбайның ажаап алышкынны эгелээн.

Чоокта чаа совхозтуң парткомунуң бюрозунга дүүгүт ажаап алышкынының эгелээн байдалы болгаш ону дүүредиир хемчеглер дугайында Иштии-Хем салбырының өөредилге эргелекчизи эш А. Амбаржының болгаш совхозтуң кол агроному эш В. Дорошининиң илеткелдерин дыннап чугаалашкан. Ажаап алышкынга белеткеяе болгаш оон чорудулгазында чамдык четпестер-биле чергелештир күш-ажылдың организастаашкынында улуг четпестер барын хуралга демдеглээн.

Эш Амбаржинин илеткелинден болгаш Арыг-Узуу салбырының эргелекчизи эш Ш. Санчай-оолдуң саналындан ап көөрге, салбырларның эргелекчилери азырадыкчы хөөннерге кирип, совхоз төвүнден айтышкын бээрин, аны белен чүве бээрин манап олурар чүүлдер барын илден болуп турар. Арысканзан өске салбырларның бүгү техниказының септелгезин совхозтуң төп мастерсказынга кылган болгаш механизатор кадрларны шилип алырын, оларны кайы техникага ажылдырын бээрин салбырлар эргелекчилериниң киржилгези чокка шиитпирлеп, эмин эртпер төңчүде бергений ажыглап алгаш, олар боттарынын харысалганы чайлаперын орадаажып турардар. Чижээзэрге, Иштии-Хем салбырга чочак-тараа ажаап алышкыны кидирүүдүктеп турда, салбырның тараазын ажаап алырынга каш комбайн ажылдарын, оларның септелгезининг байдалын, механизатөр кадрларның четчелээшкинин, тараанын үүш-дүжүдүнүң байдалын бээрин оон эргелекчизи эш Амбаржы билбес болуп, ол бүгүнүң дирекция чери билир ыйнаан» деп турган. Ол дээрге оон түгле чөгенчиг байдалын эвес, харын ажылынга харысалга чогум көргүлүп турар. Салбырның Оруг участогунда чочак-тараа ажаап алышкынны чоруп турда, ынаар учётчик чүге барбаанын деп айтырарга, «бистиң чер кезии чоруур чиик машина чок болгай» деп, эш Амбаржы харыылаан. Чочак-тараа саванын «мал чиир эвес» деп соора билиргиле ону сараатгавайн турганын ыш эвес деп көрген.

Арыг-Узуу салбырның Ээр-Хавакта чочак-тараазынга Шагаан-Арыг хоорайның болгаш совхоз төвүнүң чүртакчылары — чүс-чүс кижилер каш хүннерде ажылдаан, ажаап доозкан турда, ол салбырның эргелекчизи эш Ш. Санчай-оол ол ажылды башкарып чорудар турган, харын харысалга чогум көргүлүп, чеже тонна чочак-тараа бастырып алганын биидее болгаш оон саванын белбейн, ангылын аңдарын эгелээн. Бо четпестерни эдип алырының хемчээн алырының төөнүнга, «Мээң салбырымның төвү бар эвес, сан-түн кылыр кабинедим чок» деп, эш Санчай-оолдуң бюрократызы Узуу-биле харылап турганын партбюрога ыяш эвес деп демдеглээш, четпестерни дарый эдерни оон шыңгыы негээн.

Совхозтуң дүүгүт ажаап алышкынының ажылчын планында ажаап алышкын үезинде күш-ажылдың организастаашкынын экижидип, комбайн агрегаттарын белүктеп ажаар метод-биле ажылдадып турган, 20—25 ажыл хүннеринде ажаап алышкынны доозар деэн.

Оон-биле кады ажаап алышкын үезинде партиянын организастыг болгаш масса-политиктиг ажыдарының планын база тургускан. Совхозтуң девискээринде 50 ажыг илеткелчилерлиг 4 илеткелчилер бөлүүн, 120 ажыг агитаторлардыг 5 агитколлективтерни партия хуралдарынга бадылап тургускаш, түс-түс участоктарга быжыглаан. Оларның арадында Ак-Туруг салбырда библиотека эргелекчизи Т. Жукова, почтачы О. Базыр-Сады, мал эмчизи Т. Базыр-оол, клуб эргелекчизи Д. Сундуй; Арысканда илеткелчилер бөлүүнүң удуртукчузу А. Санчай-оол, школа директору Н. Комбуй-оол, эмнелге пунктузунуң эргелекчизи К. Долбыр-оол, клуб эргелекчизи К. Шактэр, библиотека эргелекчизи К. Сарыы; Иштии-Хемде участок механиги Ш. Чалбаа, учётчик Ч. Кызыл-оол болгаш чамдык өскелдаа эштер ажылчы чоннар ортузунга тайылбыр ажылын кылымаккай чорудуп турарлар.

СЭКП ТК-ниң июнь Пленумунуң түңнелдериниң дугайында лекцияларны, Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистерниге СЭКП ТК-ниң Ажык чагаалыының болгаш Совет чазактың мелегледдерининг дугайында танылыгларны ажылчы чоннарга, ылангыя Кара-Дыттың, Оругунуң, Улуг-Ажактың, Алыр-Бажының болгаш Шивээлигниң сүт-бараан фермаларының малчыннарынга база сигенчилерге каш удаа чоруткулаан.

Ам үеле салбырлар, звеноомор болгаш түс-түс комбайнерлер аразынга социалистиг чарышты организастап эгелээн бис.

Я. ДОРЖУ,
совхозта партком секретары.

Н. С. ХРУЩЕВ СКОПЛЕДЕ

СКОПЛЕ. СЭТА-ниң корреспондентилери **Д. Бочаров** биле **И. Титовтуң** дамчыдып турары болза:

СЭКП ТК-ниң Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев кадайы-биле болгаш ЮКЭ-ниң Чиигине секретары, ЮСФР-ниң Президентизи Иосип Броз Тито кадайы-биле тускай самолетка олурупкаш, Скопледе чеде берген. Оларның-биле кады ЮСФР-ниң оралакчы президентизи А. Ранкович, күш-ажылчы улустуң социалистиг эвилелиниң Эвилел комитединиң даргазы Л. Колишевский болгаш албанның өске-даа кижилери Скопледе чеде берген.

Югослав болгаш совет күрүне тукпары-биле хаастап шимээн аэродромга эргим аалчыларны Македонияның Коммунистер Эвилелиниң ТК-зының секретары Б. Првенковский болгаш Македонияның өске-даа удуртукчулары уткуп алган. Июльдуң 26-да чер шимчээшкининден качыгдаан хоорайны көөрү-биле Н. С. Хрущев болгаш Броз Тито база оларны үдеп чоруур кижилер аэродромдан чорупкан. Аэродромдан хоорайга чедир орукка болгаш хоорайның болунга эргим аалчыларга Македонияның кол хоорайының муң-муң ажылчы чоннары изиг байырны чедирип турган. Совет Армиязын тускай инженер кезээ бузундуларны аштап арыглаар талазы-биле ажылды кылып турар Хосталга шөлүнге Н. С. Хрущев биле И. Броз Тито барып чораан. Кезектиң болунун составынга салган сорулганы күүседип турарының чорудулгазының дугайын кезектиң командири В. И. Гунько Совет чазактың баштыны Н. С. Хрущевка рапорттаан.

Совет байынчыларның амыдыралын болгаш ажылын Н. С. Хрущев тодаргай сонуургап көрген. Бистиң югославларның улам ынайгы перепективалары база-да эки деп бөгүн таарзыныышкын-биле чугаалап болур бис. Бистиң чурттарывыстың улустарының найыралы чүгле оларның боттарының эрге-ажыктарынга дүүгүп турар эвес, харын-даа ниитизи-биле социализмнин, коммунизмнин эрге-ажыктарынга, антиимпериалистиг күштерни быжыглаарының эрге-ажыктарынга база-ла дүүгүп турар дээрзинге бистер бүзүреп турар бис.

Делегейниң хөй-хөй эң чугула айтырыгларының талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш Югославияның чазактарының туруштары дүүгүп турар азы дыка чоок болуп турар деп, эш Н. С. Хрущев айыткан. Сөөлгү чылдарның дургузунда бистин чурттарывыстың аразында экономиктиг эки харылзаалар-даа тургустунуп турар.

Ийи чурттарның аразында харылзаалар болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылга моон соңгаар-даа улам чедиишкинниг хөгжүүр апаар дээрзинге бузурелин Н. С. Хрущев илереткен. Тайбыңны болгаш улустар аразынга найыралды быжыглаарынче угланган Югославияның улустарының күжениишкиннерни совет кижилер бедин-биле үнелеп турар деп, эш Н. С. Хрущев түңнелинде чугаалаан. Совет Эвилелиниң улустарының күүрүле Югославияның улустары тайбынны быжыглаары болгаш социализм дээш демиселге идегелдиг болгаш шынчы эвилелчилиг дээрзинге бүзүреп болур силер, эргим эштер.

* * *

Ажылчыннар Н. С. Хрущевка белек кылдыр комбинатта будуруп турар кезектернин чыылдазын, тураскаалдыг альбомну берген.

Н. С. Хрущев белектер дээш изиңбиле өөрүп четтирген болгаш бодунуң өскүзээнде белек кылдыр Ленининиң бюстузун, радиоланы база «Бистиң Төрээн чуртувус» деп альбомну берген.

Каа-Хем районнуң «Буруңгаар» колхозунуң хөвүларынга өстүрген чаа дүүгүттүң тараазы Төрээн чурттуң шыгжамырынче соксаал чокка кирип турар. Ол артельдиң кежигүннери тараа дужаарының темпизин хүн келгем-түлүм-на улам дүргедедип турар.

ЧУРУКТА: «Буруңгаар» колхозтуң төп шаңында тараанны болуя сайгарып турары.

Фото Б. Лутковтуң.

БЕРГЕН СӨЗҮҢНҮ ЭЭЛЕ, АЛГАН ХҮЛЭЭЛГЕҢНИ КҮҮСЕТ!

(Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң ажыл-ишчилери ынчаар чугаалап турар)

Дүжүт ажаап алыышкынын үлегерлиг организастаалынар!

Күрүнеге 442,6 муң пуд тарааны азы планда көрдүнгенинден 137,4 муң пуд хөйүү садар деп хүлээлге алгаш, республиканың тараажыларын социалистиг чарышка кыйгырган Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң колхозчуларының патриотчу эгелээшкинин бүгү республика изии-биле деткээн.

«Революцияның чалбыыжы» колхоз ам бо хүннерде чаа дүжүттү ажаап алырынче эгелеп киришкенге ыяк белеткенип алган турар. Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш оны күрүнеге садарының планын хуусаа бетинде ажыы күүседир дээш ажыл-иш ыңда база-ла хайыгыыр турар. Чарыштың эгелекчилеринде бөгүнгү ажылыш дугайында чамдык чагааларны солунның бо аркында парладывыс.

Кыдаа ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көнүлдүр дээш, бүгү-эвилелдин социалистиг чарыжын эгелээш, ажаап алышкынының үлегерлиг чоруткан, күрүнеге тараа садар хүлээлгезин ажыр күүсеткен усть-лабинчилерниң кайгамчык чедимишкиннери бисти көрүүр. күш-ажылчы тиилелгелерде улам сорук киирип турар. Бистиң колхозувустуң тараажылары бо чылын байлак дүжүттү өстүрүп алган, а ол дүжүттү дайынчы бүү-биле, чидириг чокка ажаап алыр, күрүне шыгжамырынга 442,6 муң пуд тарааны киирер деп, Төрээн чуртувустуң мурнунга сөзүвүстү берген болгаш ынчаар үлегерни эдереринче Тываның бүгү тараажыларын кыйгырган бис. Бистиң ол кыйгырыышкыла республиканың тараажылары каттыжып, боттарынга база-ла бедиткен хүлээлгелерни ап турары улам көрүнүүр-дүр.

Бистиң шөлдеривистиң бүгү-ле участоктарында тарааның гектар санындан ортумак дүжүдү он ийи центнерден кудулавас дээрзин көрүүлде тодаратқан. Ону кыска хүүсаада, чидириг чокка ажаап алыр ужурлуг бис.

Ындыг төлээде чүнү кылырыл, ажыллы канчаар организастаарыл, деп айтырыгны бодувуска салдынган бис. Бисте күскү ажылдарның хемчээли улуг: 10757 га тарылга шөлдүг бис. Оон иштинде тараа культураазары 8651 гектар. Чүгле кызылтас—6692 га. Оон ынай кукуруза—501, чочак-тараа—533, чигир свёкласы—30, картофель —40, ногаалар 10, өске силюс культуралары — 232 гектар. Ол бүгү культураларны чогуур үезинде, чидириг чокка ажаап алырынга четчир техника бар.

Ынчангаш ажаап алышкынны ханчаар организастаарының ажылчын планын кылып, бо айтырыгны колхозтуң баштаар черинің активиле каттышкан хуралынга чугаалажырынга кирген бис. Ол планда тараа ажаап алышкыны-биле кадырлажыр өске ажыллар база-ла өөренип көрдүнген.

Ажаап алышкын ажылдары чочак-тарааны ажаап алырындан эгелээн. Бистиң черивистиң агаар-бойдузунуң байдалы-биле бо ажыл өске районнарыныңдан орайтап эгелээн болгаш ам чочак-тарааның 50 хуузу ажаап алдынган. Оон дүжүдү гектар санындан 10 центнерден кудулавайн турар. Аныяк комбайнер-тракторист Сергей Суртаев хүнде 5 гектар чочак-тараа кестирер хүлээлгезин 8 гектар чедирип ийи норманы күүседип турар. Шак ындыг шалыпчылар-лыг ажылдарга, сеткилге безин таарымчалыг боор-дур.

Тарааның үнүжү багай эвес болганда, 7650 гектар тарааны ангылап ажаап алышкынның аргазыбиле кестирер бис. Бо ажылга эде дериттинген 16 комбайннар хары угда кирер. Агрегат бүрүзү хүнде 20 гектарны, олар шуптуг хүн бүрүде 320 гектарны кестирердер. ЖВН-6 деп 6 метр калбарты алыр машина хүн бүрүде 90-даң эвээш эвес га тарааны кезер. Калбарты алыр ЖВН-10 деп жатказарның бирээзи-ле 50 гектарны кестирер, а сес ыңдыг агрегаттар хүнүүк-не 480 гектарны кестирер. Ангылап ажаап алышкынга ЖБ-4,6 деп 14 машина-биле хүнде 210 ганы, ЖР-4,9 деп ийи машинаның бирээзиле хүнде 30 ганы кестирер. Бүгү-ле кезилде агрегаттарының хүнде кестирер нормазы нииткизи-биле 1160 га болур. Ынчангаш ангылап ажаар тараапы кестирерин чедип ажыл хүнүнде доозар, а сентябрьның эгезинде тавыкларны болдүрери эгелээр болгаш ангылап ажаарынга тааршыпаа тарааны шуут ажаап алырын чорудар бөөр бис. Тавыкларны болдүрерингге 19—20 ажыл хүнү негеттинер. Комбайнарның ажылын бөлүктеп ажылдаар арга-биле организастаар болгаш агрегат бүрүзүнге бир автомашина быжыглаттынар.

Бистиң тараажыларывыс болдунар аргаларны санап киргеш, бо чылын күрүнеге планда көрдүнгенинден 137,4 муң пуд хөй тарааны садар деп шиитпирлээнин үзүлүг патриотчу чорук болуп турар. Колхоз ыңдыг хөй тарааны кажан-даа дужаап көрбээн болгаш ону ам боттандырар деп турары ол. Бастырттынган тарааны ол-ла дораан күрүне шыгжамырынче киирер бис. Күрүнеге тараа садар талазы-биле бедиткен хүлээлгевисти күүсеткенивис дутайын сентябрьның бирги чартыында рапорттаар дээш бүгү хемчеглерни алыр бис. Үрезин участогунуң дүжүдүн аңы ажаап алыр бис. Ол үрезинни ажаап алышкын үезинде-ле чажар шынарынга чедир ажылдап алыр бис.

Силос ажаар сес комбайннар бар. Оларның бирээзи-ле хүнде 6,2 гектар кукурузаны ажаар. Ынчангаш хүн бүрүде 50 гектарны ажаап алыр аргалыг. Кукурузаны ажаап алырынче чаа эгелеп киирип турар бис. Силос ажаар комбайн бүрүзүнге дөрт автомашина быжыглаттынар. Силостуң тырый бастырарынга дөрт ДТ-54 деп тракторлар киржир. Бүгү силос культураларын 14 хонук иштинде ажаап алыр арга бисте бар.

Механизаторлар арасында социалистиг чарыштың түннелин 5 хонук санында үндүрүп турар. Норма күүседезинниң чоруп турарын бригадаларга хүннүң-не биллетеңнер үндүрериниң аргазы-биле көргүзүп турар. Күш-ажылдың бүдүрүүчүлүүн белдер дээш, колхозчуларның материалдыг сонуургалының принципин барыгдаалзар. Ылангыя күш-ажыл төлевириниң депшилгелиг аргаларын ажыглаарын, хүн бүрүнүң ажыл нормазын ажыр күүседип турарларга немелде төлевирлерни бээринің чурумнарын доктаадып алган бис.

Ол бүгү болгаш өске-даа организастыг хемчегерни күүседири күскү хову ажылдарының темпизин дүргедиринге, дүжүттү чогуур үезинде болгаш чидириг чокка ажаап алырынга, күрүне мурнунга берген сөзүвүстүң алдарлыы-биле күүсеттинеринге улуг рольдуг болуру чугаажок.

Бистиң хову-шөлдеривисте тараалырывыс ажаап алыкчыларны ажыглап кириптеринге ыяк белеткендирип, чедиштир быжыы өрар. Олар байлак дүжүттү ажаап киришкен соонда, бисте ажыл-ин канчаар чоруп турарының дугайында солун медээлер республика солуннарынга база-ла чыыттына бөөр. Таңды-Үула эрээнин тараалаң колхозунуң ажыл-ишчилери боттарының сөзүн әэлеп ыыдаар дээрзинге быжыы-биле бүзүреп болур.

О. ЧУЕВА,
«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң агроному

Колхозумнуң алдары дээш

Төрээн чуртка 442,6 муң пуд тарааны бээр бис, коммунистиг инитилелди тургузарынга бистиң бо чылгы күш-ажылчы салыышкыывыс ол болзун — деп ,бистиң «Революцияның чалбыыжы» колхозувустуң бүгү тараажылары чорггаарал-биле хүлээнгем.

Шак ынчаар ажылдаары Төрээн чурттуң, Коммунистиг партиявыстың мурнунга бистиң патриотчу хүлээлгевис. Мени колхозтуң аныяк механизатору деп санап турар. Ынчаарга аныяндан эгелеп эки ажылдаар, эки өөренир болгаш үлегерлиг чурттаар керек. Шак-ла ындыг күзел-биле механизаторларның одуруунга ам ийи чыл ажылдап тур мен.

Профессионал-техниктиг училишеге өөренгеш, комбайнер болгаш трактористе мергежилдерни чедип алган мен. Ынчангаш комбайнгаа-даа, тракторга-даа ажылдап, мергежилимни улам бедидип, чайгы, күскү чер аңдарылгаларынга-даа, дүжүт ажаап алышкынынга-даа хүн нормазым доктаамаа ажыр күүседиринге чаңчыгып ап тур мен.

Ам чочак-тараа кестирип, хүн бүрүде ийи норманы күүседип келдим. Мону дооскаш, тараа ажаап алышкынынче кирер бис. Колхозтуң баштаар чери ЖВН-10 деп он метр калбарты ап кестирер чаа агрегатты башкарып ажылдаарым меңээ дааскан. Ажаап алышкынының бо депшилгелиг чаа аргазын бир-ле дугаар ажыглап киреринге бистиң хову-шөлүвүстүң дүжүдү тааржып-даа турар. Ынчангаш бистиң даглыг черивистиң байдалы-биле хүнде 50 гектар черинің тараазын кестирер норманы үргүлчү ажыр күүседип ажылдаарымны хүлээдим. Агрегатты шемелде-биле ажылдадып көрдүм. Таарымчалыг-ла-дыр, кайгамчык эки-дир!

Василий Мымрин-биле бир бөлүк болуп алгаш, өске бөлүк-биле социалистиг чарыштыг ажылдаар бис. Чарышка алган сөзүвүс ээлээр, социалистиг хүлээлгевис күүседир дээш чүткүлдүг ажылдаар бис. Колхозтуң ниити чеэнишкини механизатор бүрүзүнүң эки ажылдаарындан шуут хамааржыр болгай.

— Эки ажылдаалыңар! — деп, механизатор эш-өөрүм кыйгырбышаан, бодумнуң колхозумнуң алдары дээш мурнуку одурукка турбурум хүлээнип тур мен.

С. СУРТАЕВ,
комбайнер-тракторист.

ЧУРУКТА: Сергей Суртаев.

Күш-ажылчы салыышкын

Колхозтуң төп сүт-бараан фермазында ажылдакчылары чүгле сүт эвес, а эът бүдүрүлгезинге база идепкейлиг киржип турарлар. Хаван ажаакчылары Никита Дурновцев биле Анастасия Дурновцева оларның кызымак ажылын онзалап демдеглээри чугула.

Хаваннарның чайгы азыралын болгаш одарладыышкынын эки тургускаанының ачызында, колхозтуң күрүнеге эът садар талазы-биле планының күүсеттинеринге олар күш-ажылчы салыышкынын киирип турарлар. Мында хаван бүрүзүнүң хонукта немелде деңзизин 500—600 грамм болуп турар.

Дурновцевтерниң ажаалдазында хаваннардан 21 тонна 393 кг эки шынарлыг эът күрүнеге киргеи.

А. ГРИГОРЬЕВ.

СӨЗҮВҮСТҮ ӘӘЛӘӘР БИС

Бодувустуң бүгү нүүвүстү, энергиявысты болгаш сорун киришкинивисти, күш-ажылывысты болгаш угаан-бодалывысты төрээн Коммунистиг партиявыстың Программазын чедимишкинниг боттандырарынга чагыртыылы! Коммунистиг тургузуушмүннүң улуг херээнге төлептиг салыышкынны ниирээлп, чуртка көдээ ажыл-агый мультураларының элбекшилий тургузаалы!

Усть-лабинчилерниң бо кыйгырыынга күш-ажылчы харыы кылдыр бо чылын улам эки ажылдаарын бистим сүт-бараан фермавыстың бүгү ажылдакчылары чыл эгезинде-ле чаңгыс эп-сеткилдиг шиитпирлээн болгаш оон бөөр-ле күрүнеге хөй сүттү бөөр дээш чүткүлдүг ажылдап турарлар.

Чыдың бирги болгаш ийиги кварталдарында сүттү бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгезин бистиң фермавыс аддарлыы-биле күүсеткен болгаш колхозтуң фермалар аразында социалистиг чарыжының бирги черин эәлеп турар. Оон ачызында колхозувус күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын 134,6 хуу күүседир аргалыг болган. Ам үшкү болгаш дөртку кварталдарның онаалдазын база-ла ажыр күүседир аргалар бистеп бар.

Бо чылын күрүнеге тарааны болгаш мал ажылының продуктуларын садарын көвүдедир талазы-биле бедиткен хүлээлгени бистиң колхозувус алган. «Сөзүңү бергенивис — әәле, хүлээлгени алганывыс — күүсет» дижир болгай. Ынчангаш бистиң фермавыска бердинген планны эрте хүүсаада ажыр күүседир дээш ажыл амгы хүннерде багай эвес чоруп турары өөрүнчүг. Бистиң төп сүт-бараан фермавыс бо чылын 456 тонна сүттү бүдүрер, 315 тонна сүттү күрүнеге садар ужурлуг. Ынчаарга августуң 20-ге чедир барык 300 тонна сүттү саттан болгаш чыл планын 65 хуу күүседип алган. Күрүнеге 286 тонна 386 кг сүттү саткаш, чыл планын 90 ажыг хуу күүсеткен. Колхозинек бүрүзүнден ортумаа-биле 1200 кг сүттү саар дээн болза, а бистиң фермавыс — 1300 килограмны саар деп хүлээнген. Ам херек кырында саттынганы 1000 кг ажып турар. Чыл төнчүзүнге чедир хүлээлге ажыр күүсеттинер дээрзинин идегеди моон көстүп турар-дыр.

Амгы үеде бистиң фермавыстың инектерин ийи кезек черде — чайлагларда саап турар. Инектиң сүткүрүлдээ, эки, Клава Тивинин «Ранетка» деп инээ 14 литр, Оюу Хаданмаанын «Ласточказы» — 8, Рая Суванның «Теленказы» — 9 литр сүттү хүнде берип турар.

Бистиң саанчыларывыс болгаш кадарчыларывыс инек бүрүзүнүң сүдү хөй, күжү семис болзун дээш, бодур-чогуур аргаларны ажыглап, инектиң дүн-хүн чокка одарладып, немелде чем-биле чемгерип, чаңгыс ай саалдага чаңчыктырып ап турарлар. Ылангыя инекти ашпаратбиле саптан соонда, хол-биле база соңгулап саап ап турар. Шак ынчаар соңгулап саар чорук сүттүң хемчээлин-даа, сүткүрүн-даа бедидип турар. Кадарчылаар О. Манчик, Ф. Аргунов, И. Касимов инекти чүгле хүндүе эвес, а дүне база одарладып турарлар.

Инектиң сүткүр уксаалының экижидер дээш кызымак ажылдап, тарып боозадыганы эки чорудун келген эш Ф. Барламованың ажылын мактаары черле күзенчиг.

Бызааларны чагыштырып өстүрер арганы ажыглап турарывыс — малдың чаш төлүн чидириг чокка ажаап алырын, оон эки өзүп мандырын хандырып турар. Инек бүрүзүнге 2—3 бызааларны ийи ай чедир эмзирип өстүрүп турар бис. Оларга ховглап каан чемни, суда силозун, минералдыг чемни, дустуг болгаш сөөк дазганын берип турар. Ынчангаш бызаларның хүн-дүнде немелде деңзизи 800 — 900 грамм чедип турар. Бо чылын 375 баш бызааны хүлээп алыр болгаш өстүрүп доруктурары бистиң бүдүрүлге планывыста көрдүнген. Августуң 1-ге чедир 313 бызааны ажаап алган бис. Чыл төнчүзүнге чедир план күүсеттинер апаар. Бызаа ажаакчылары Анна Дагба-оол, Сара Комбет, кадарчылар Иван Суян, Чаргалан Комбет оларның эки ажылын мактап демдеглээри чугула. Олар 220 бызааны, 113 инекти үлегерлиг ажаап, азырап турарлар.

Ферманың ажылдакчылары мал кыштаглашкынынга белеткедип чорударын үтпайн турар. Кышкы турлагның кажааларын аштап-арыглаар, септээр, мал чемнин белеткээр ажылдарны чорудуп турар бис.

Бистиң фермавыста ниитизи-биле 1212 баш мыйыстыг бода мал, 273 хаван бар. Ол малдың аразындан 22 тонна хаван эдин, 9 тонна инек эдин күрүнеге саткан бис. Ол болза күрүнеге эът садарының чартык чыл планын колхозтуң ажыр күүседирип-ге бистиң база-ла күш-ажылчы салыышкынывыс болган.

Чеди чылдың бешки чылында сүттү бүдүрер болгаш күрүнеге садар, келир кыжын малды хүр чыл ажырар талазы-биле хүлээлгелеривисти үлегерлиг чорудар дээш улам эки организастаттынган байдал-биле ажылдаар бис.

Г. АГАПОВ.
колхозтуң төп сүт-бараан фермазының эргелекчизи.

Ажылдап турлар

Колхозтуң сигенчилери болгаш малчыннары ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш чүткүлдүг ажылдап турар. Мал чемнериниң белеткелиниң механизастаттынган бригадаларындан аңгыда, ат машиналары-биле болгаш хол кадыырлары-биле сиген кестирер, ону белдүрер тускай звеноларны малчыннарның иштинден тургускулаан.

Августуң 20-ге чедир колхозта ниитизи-биле 423,2 тонна сиген, 1258 тонна силос, 2,5 тонна будук-бүрү чемнер белеткеттинген.

Оон иштинден Марачевка сүт-бараан фермазының механизастаттынган бригадазы 270 тонна сигенни белеткээн.

Бот-орулга-чарылгавыг хөйүү бригадаларның иштинден Александр Фоминиң звеновзу 160 тонна сигенни белеткээр онаалданы алгаш, ам 100 тоннаны белеткеп апкан. Бо звенонуң составы колдуунда-ла 3 ег-бүленин кежигүннериниден тургустунган. Мында ажылга школачылар болгаш кырган пенсионерлер-даа идепкейлиг дузалажып турар. Чеден харлыг Григорий Петрович Зарубинниң хүннүң-не сараат кырында ажылдап турарын бо-ла көрүп болур.— Бистиң бүгү-ле сараатгаан сигенивис Григорий Петровичиниң холун дамчып эртип турар. Ол, хоочун сараатгакчы чаңчылы-биле чиик ажылдап турары черле кайгамчык эки — деп, бригадир эш Фомин чугаалап орар.

Боттарының хөйүү бригадаларынга чылда четчир сигенни боттары белеткеп алырын хүлээмгеш, малчыннарның чүткүлдүг ажылдап турары черле өөрүнчүг.

Н. ФИЛОНОВА,
зоотехник.

ЧУРУКТА: Александр Фоминиң сигенчи звеновзу.

Темпини дүргедеткен

Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП XXII съездизи аттыг колхозу сиген кезилдезинниң баштайгы үезинде хожудап турар ажыл-агыйларның бирээзи турган. Бо дугайында райпарткомнуң бюрозунга чангыс эвес удаа шүүмчүледи, чемеледи келген.

Колхоз баштаар чери, ында партия организациязы ол шүүмчүлелдерден чогуур түннеди кылып, күш-ажылдың организастыын экижидип, социалистиг чарыштың тодаргай үзүктүрүн хандырганының түннелинде мал чемнери белеткээр талазы-биле колхоз августуң 10-дан бөөр бүгү ажыл-агыйларның мурнунче үнген. Август 15-те 376 тонна сигенни сараатгап, планын 57,5 хуу күүсеткеш, бирги черни чаалап алган.

Ажылдың бо чүгүла фронтузунда мурнакчыларның хүрээлеңи өзүп турар. Эрткен он хонуктуң түннелинде колхозтуң Хайыракан салбырында ниити сигенчилер бригадазы социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, шилчимир вымпелди чаалап алган. Оон бригадирң Сат Мунзук ажылды эки организастап, башкарып турар. Ажылдың мурнакчыларын он хонуктуң түннелэ-биле холбаштыр бригаданың хүндүлел самбыразынга кирип турар. Ажыл нормазын доктаамал 120 хуудан куду эвес күүседип турар сиген кезер машинанның машинистери Күжүгет Даш-оолду, Кара-Сал Даш-оолду, хол кадыыры-биле хүнде 0,3 га сиген кезер нормазын үргүлчү 0,4—0,5 га чедир күүседип турар комсомолчулар Ховалыг Донгай-оол биле Онуң Эдер-оол болгаш өске-даа мурнакчыларны хүндүлел самбыразынган көрүп болур. Кижилерниң хүн бүрүде кылган ажылының түннелин көргүзүг самбыразындан хүннүң-не көрүп ап болур. Агитхуудустарга ажылдың чоруп турарын чырыдып, мурнакчыларны мактап, чалгааларны удаа-дараа сойгалап турар. Бригада 200 тонна сиген белеткээр онаалдазын 209 тонна кылдыр күүсеткеш, сиген белеткелин ам-даа үргүлчүлеп турар.

Сат Чагыр-оолуң удуртуп турары № 1 хөйүү бригаданың кижигүннери 20 тонна сиген кылыр деп хүлээлге алгаш, август 15-ке чедир 17 тонна сигенни Бора-Хөл девискээринде бөлүп, сараатгап алган. Олар хүлээлгезин оранчок ажыр күүседир деп соруглга салып турар. 500—600 хойларны кадарып, хайгаарап турар хойжулар Сарыглар Калзан, Донгак Сундуй-оол олар боттарының уруг-дарыы-биле кады мал чемни белеткээрине онза кызымак ажылдап турарлар.

Колхозта ниити сигенчилер бригадазындан аңгыда, хову бригадазының, үш сүт-бараан фермаларының, ийи хөйүү бригадаларның коллективтери мал чемнери белеткээр талазы-биле тус-тус онаалдаларыг ажылдап турарлар. Мал чемнери белеткээр ажылда үш «Беларусьтар», трактормуң 6, аттыг сиген кестирер 3 машиналары болгаш 98 кижи хаара туттунган. Ниитиниң малынга 654 тонна сиген белеткээр планын колхозтуң ажыл-ишчилери ажыр күүседир соруглалыг ажылдап турарлар.

Кижилер-биле толаргай ажылдаар чоруқ ажылдың темпизин хандырып турар.

С. ПАВУ.
(Бистиң корр).

Кижилер-биле толаргай ажылдаар чоруқ ажылдың темпизин хандырып турар.

С. ПАВУ.
(Бистиң корр).

Мурнакчы звено

Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» көдээ ажыл-агый артелиниң баштаар чери ниитиниң мал ажылынга хөй чемнер белеткээр сорулга-биле хову, тудуг ажылының бригадаларын, ол ышкаш сүт-бараан фермаларының база хойжу бригадаларның ажыл-ишчилерин тус-тус звеноларга кылдыр үскеш, сиген белеткелиниче киирген.

Хову ажылының бригадазының кежигүннериниден 10 кижилиг бир звенону 63 харлыг коммунист Куулар Дамчый удуртуп турар. Ол звенонуң кежигүннери сигенни чүгле хол кадыырлары-биле кестирип турар. Олар бир ай иштинде күзенишкинниг ажылдаанының түннелинде Чиште-Баът, Сарыг-Өзеп, Уэуп-Быйыг деп черлерниң девискээрлеринге 83 тонна эки шынарлыг сигенни кезип, сараатгап дооскан. Оон аңгыда 21.545 муң долгак сигеннерни дыттарда, серилер адаанда азып белеткээн.

Х. ЧАЙЛАГ-ООЛ.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир • дээш бүгү-ниитиниң социалистиг чарыжында бо колхозтуң саанчы аныяктары соруктуу-биле кирип турарлар.

Бодунга быжыглаан инеитериниң бирээзинден-не эң хөй сүттү саап алган Татьяна Оюн ук колхозта саанчыларның бирги черинде чоруп турар.

К. Тиви, З. Фролова, Ш. Санчат, Ш. Чечеймаа, Н. Ензак, З. Оттук олар база-ла мурнакчыларның одуруунда.

ЧУРУКТА: солагай талазындан оң талазынче: колхозтуң Балгазында төп сүт-бараан фермазының эргелекчизи Г. Агапов, саанчылар К. Дулмцова, Р. Суван, К. Тиви болгаш О. Хадамба.

Фотолар В. ЛУТКОВТУУ.

Хоорайның бүдүрүлгелери

СЭКП-ниң XXII съездиниң төлүлүг шиитпирлерин болгаш оон салганы чүгүла экономиктиг сорулганы — коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарын амыдыралга боттандырары дээш демиселге хоорайның ажыл-ишчилери чогуур салыышкынны киирип турарлар. Кызыл хоорайның үлетпүр бүдүрүлге черлери бирги чартык чылда ниити продукция бүдүрер планны 104 хуу, бараанныг продукцияны — 106,2 хуу күүсеткен. Ынчалза-даа II-ги кварталда ниити продукция бүдүрерин чүгле 94,3 хуу, бараанныг продукцияны — 94,9 хуу күүсеткен турган.

Дээре түннелди Элегес шахта эргелеп чедип алган. Бо бүдүрүлге ниити продукция бүдүрерин 112,1 хуу, бараанныг продукцияны — 115,3 хуу күүсеткен. Планнан дашкаар 3 мун тонна хөмүр даштыг берген, бир тонна хөмүр даштың боттүнезин планга көрүнгенинге болаарга, 11 хуу чиигеткен. Бо чедиишкин аңаа таварылга эвес, а коллективтиң күрүне планның чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседип турарынга улуг идигни партия, профэвилел организацияларының талазындан социалистиг чарышты болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинин бригадалар, участоктар арасынга калбартып, ажылдың түннелин үргүлүг үндүрүп, кылыр ажылы эвлчег, декада, ай санында ажылчын бүргүзүнге тодаргай берип турар чорук хандырган.

Коллективте коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири Морозов, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң депутады Ерёмин бүдүрүлгенин шолбаннары болуп, өскелерге үлегерин көргүзүп турарлар. Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелериниң II квартала ажылының түннелин үндүрген, СЭКП-ниң хоорай комитединиң бюрозу болгаш хоорай Соведининиң күүсекчи комитеги 1-ги черни эвлээн бо коллективке шилчиир Кызыл тукту тывыскан.

Дагжыларның күжүн ынчаар үнелеп көргени коллективти моон соңгаар улам ажылдарынче болгаш ажылга техника-экономиктиг көргүзүглерни экижилеринче кыйгырып турар. Ол ышкаш ниити продукция планын 104,1 хуу, бараанныг продукцияны — 103,6 хуу күүсеткеш, типография коллективи база түүлээр ажылдаан.

II кварталда болгаш бирги чартык чылда чамдык коллективтерниң кончуг четпес ажылдаанын демдеглээри чугула. Маңаа II кварталдың планның чүгле 63 хуу, а чартык чылдың планын 78 хуу күүсеткеш, хоорайның болгаш республиканың тудугларынга хөй панельдерни, бетонну, арматураны болгаш өскө-даа материалдарны чедир бербээн «Тыва тудугнун» дузалаар бүдүрүлгелер комбинады (начальниги Пташинский, партия организациязының секретары Голенцова) II кварталдың планын чүгле 91 хуу, бараанныг продукцияны—86,8 хуу күүсеткен хоорайның сүт заводу (директору эш Бояринов, партия организациязының секретары эш Шкляев) ышкаш коллективтер хамааржып турар. Бо заводта күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 96,2 хуу болган. Херек кырында бүдүрген бараанныг продукцияга үндүрген чарыгдалы 3,4 мун рубль бедээн. Бир эвес заводтуң дирекциязы, партия организациязы бүдүрүлгенин айтырыгларын үргүлчү сонуургап. социалистиг чарышты калбартып турган болза, бо коллектив эки ажылдап шыдаар турган. Заводта бар лериг-херекселдерни чеп ажыглавайн турарындан ажылдың 50 хуузун хол-биле кылып турар. Кижизидилге ажылын болгаш социалистиг чарышты удуртпайн, өзү барымдаалап турарындан бирги чартык чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ажыл-төлевириндең чыдып каап., продукцияның ассортимент планы күүсеттинмейн барган. Продукцияның 11 хевирлерин бүдүрүп үндүрер турган, чүгле үш хевирни кылган.

Хоорайның автомобиль ажылагийлары бирги чартык чылдың планның тонна талазы-биле 104,5 хуу, а тонна-километр талазы-биле 103,9 хуу, II кварталдың планның тонна талазы-биле 109,5 хуу, тонна-километр талазы-биле 100,9 хуу күүсеткен. Бирги чартык чылда болгаш II кварталда дээре көргүзүглерни Респотребсоюз АТК-зының коллективи чедип алган. Бо коллективтиң бирги чартык чылда планны тонна талазы-биле 126,8 хуу, тонна-километр талазы-биле 122,3 хуу, II кварталдың планның тонна-биле 120,5 хуу, тонна-километр талазы-биле 126,1 хуу күүсеткеш, 24143 мун литр кывар чүүлүү камнап алган. 10 тонна-километрниң бот-үнези 10,7 копеекка чиигээн. Бүдүрүлгеге чедип алган бедик көргүзүглерни болгаш авария чок ажылдааны дээш, II кварталдың түннелинде СЭКПниң хоорай комитеди, хоорай Соведининиң күүсекчи комитеди бо коллективке бирги черни эвлээн шилчиир Кызыл тукту тывыскан.

Ийиги кварталда автомобиль ажыл-агийлары боттарының ажылын кошкатканын демдеглээр херек. Оларның иштинден эвлээн хейү бүдүрүлге планын күүседип шыдаваан. «Сельхозтехниканың» автобаазазы тонна-километр талазы-биле планның чүгле 92,1 хуу күүсеткен. Пассажирлер АТК-зы 93,9 хуу күүсеткен. Ылангыя № 3 АТК (начальниги эш Книгин, партия организациязының секретары Боровков)

Ат салыры үргүлчүлеп турар

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин ылырын хоруг-даар дугайында Керээге ат салыры Москвага үргүлчүлээн.

Керээге ат салганнар болза:

Малай Федерациязының төлээлеттиргени-биле

Канаданың ССРЭ-де элчини А. К. Смит,

Парагвайның төлээлеттиргени-биле

Бразилияның Каттышкан Штаттарының Республиказының ССРЭ-де элчини Васив Т. Л. Да Кунья.

Август 21-ге чедир Москвага Керээге 60 чурттарның төлээлеттирген кижилери боттарының аттарын салган. Ынчангаш Москвага Керээге ат салган нүрүмелерниң нийти саны Керээниң эге-бажында киржиничилерин — ССРЭ-ни, АКШ-ты болгаш Великобританияны киириштир алырга, 63 болуп турар.

Бүгү-ниити тайбыңче орук

КАИР. (СЭТА). Август 20-де Азияның болгаш Африканың улустарының эң-сеткил каттыштырылгазының организациязының доктаамал секретариады агаарга, космоска болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Москва Керээзиниң дугайында айтырыгны бодунуң эзлчеглиг хуралынга чугаалажып корген. Доктаамал секретариат бүгү-ниити тайбыңче орукка бурунгаар чугула базым ыылдыр корүп, Москва Керээзин деткиир деп саналдаан.

Угаазылалдыг, шын тайылбырлаашкын

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Ядролуг чепсекти хоруглаарының болгаш бүгү делегейге тайбың дээш демиселдиң айтырыгларынга ССРЭ-ниң тодаргай туружу Совет чазактың Медеглелинде база катап билдингири-биле тайылбырлаттынган. Совет Эвилелиниң коммунистериниң пролетаржы интернационализмге шынчызы болгаш делегейниң коммунистиг шинчээшкинниниң чаңгыс эвиниң дугайында олардың сагыш салышкынын база катап бадыткаттынган деп, сураглыг моол чогаалчы Л. Тудэв СЭТА-ның корреспондентизи-биле бе-седазынга чугаалаан.

Кыдат талаадан бак сөглел, дорам-чылап турза-даа, Совет чазак ядролуг дайынның улустарга аймылдын, өдүм таварыштырар чепсекти хорут-даарының эргежок чугузазын база катап быжыг туруштуу-биле тайыл-бырлап турар-дыр деп, чогаалчы онзалап демдеглээн. Аксы-дуңма улус-туң салым-чолун хаинзы-биле со-муургап турар чүгле шын сетилдиг өдүүг шак ынчаар кылып болур. Со-вет чазактың медеглели совет өдүк-териниң кыдат улуска хамаарылгазын база катап көргүзүп турар-дыр.

Черинд. агаарның хораланырын чок кылган болгаш делегейниң дүш-күүлдүг чоруун чавырылдырарының оруунче тодаргай базымны кылган август 5-тиң төөгүдүг хүнүге чер-ниң бүгү кижилери өөрүшүү-биле байыр чедирип турар деп. Тудэв чу-гаалаан.

Кыдат удуртукчулар боттарының ёзулуг өдүктериниң сөстерин биле-ир алтар болгаш депшилелиг идеалдар дээш демиселдиң оруунга катап ээп келир дээрзинге идегелин Тудэв түп-нелинде илереттьен.

Акы-дуңма социалистиг чурттарда

Харылзаалар болгаш ужуражыышкыннар дээш

Прагага парлалга конференциязы

ПРАГА. СЭТА-ның корреспондентизи Н. Масленников-туң дамчыдып турары болза:

Ядролуг шенелделерни чамдык-кезиктеп хоруур дугайында Москва Керээзинге совет космонавтар байыр чедирип турар дээрзин ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Валентина Терешкова Прагага болган парлалга конференциязынга медеглээн. Оон чугаалааны: бо Керээни чарганы—бистиң партиябыстың болгаш Совет чазактың тайбыңга ынакшылдыг ленинчи политиказының улуг тиилелгези болур. Керээни чарган чорук, тайбың соруглалар-биле космосту шинчилээрин эп калбак хемчээлдерге чорудар арганы бээр дээрзинге чигаланмейн барып болур.

Валентина Терешкова биле генерал-лейтенант Н. П. Каманиниң чехословак болгаш даштыкы корреспондентилерниң салган хөй санныг айтырыгларынга харыылааннар.

Космосту шинчилээр талазы-биле совет-америк кадыг ажылдажылганының перспективаларынга хамаарыштыр В. Терешкованың медеглээни: совет эртемденнер болгаш космонавтар бүгү делегейниң эртемденнери-биле, оон иштинде америк эртемденнер-биле сырый кадыг ажылдажылга дээш кезээде туржуп келген.

Космоска бодунуң ужудуушкынының белеткелинге болгаш ону боттандырганынга хамаарышкан айтырыглар-га ол база харылап, Чехословакияга бодунуң аянчоруунуң дугайында бодалдарын чугаалап берген.

Генерал-лейтенант Н. П. Каманиниң айтырыгларга харыылавышаан, демдеглээни болза, космоска совет шинчилелдер тайбың соруглаларны барымдаалап турар. Совет эртемденнер болгаш космонавтар бо шинчилелдер бүгү кижи төрелгетенге ажыктыг чүүлдерни берген турзуп дээш бүгү-ле чүвени кылып турар.

Үлетпүрде, көдээ ажыл-агыйда чаа чүүлдер

ДЕЛЕГЕЙНИҢ МАШИНА ТУДУУШКЫНУНУҢ КӨРҮЛДЕЗИ

Чехословак машина тудуушкынуның хоорайы — Брно улуг болуушкынуның бүдүүзүрде. Удавас маңаа, эң-ле чаражыг морав кемнер Свратканың болган Свитавканың эриктеринге коммерсантылар болгаш туристер, машина тудуушкун техниказының эң шылараңгай кижилери база тускай эртемниг инженерлер чыглып кээрлер.

Чаңчыл дүүгаар алырга, ол болза, чүүүл-даа мурнунда, делегейниң машина тудуушкынуның чедишкинниринин көрүлдези болур. Ярмаркага киржири-биле он-он чурттар. бүгү делегейге билдингир 500 ажыг фирмалар келир. Аңаа машина бүдүрүлгези-биле бедик хөгжүлделиг чурттар киржир. Даштыкы делегелерниң улуг сонуургалдыын билгеш, ярмарканың баштаар чери даштыкы фирмаларның сонуургалын болдунар-ла арга-биле хандырары дээш бүгү чүүлдерин кылган. Ынчалза-даа хостуг шөлдүң чедишпейн турары-биле чамдык фирмалар киришпейн бээр ужурга таваржыр.

Машина тудуушкун техниказының көрүлдезиниң чери кылдыр Брнону шилип алганы таварылга эвес. Социалистиг Чехословакияның дарганы болгаш чурттуң моон ыңайгы индустриалдыг хөгжүлдезиниң кол базаларының бирээзи бо хоорай Төп Европаның эң улуг бүдүрүлгелиг болгаш культурлуг төлтериниң бирээзинге саналтының турар.

Моон чурттуң бүгү-ле булуңнарынче болгаш делегей рыногувче көзүүрт конструкциялары, металлургия база даг бүдүрүлгезиниң дериглелери, аар металл ажылдап кылыр ставоктар, тракторлар чоруп турар. Хоорайның бүгү машина тудуушкун бүдүрүлгелери Брнонуң Бүгү-делегей көрүлдезинге бодунуң кылыгларын делген салыр.

1963 чылдың ярмарказының эң улуг экспонады оон тургузулга кылыгларын болур. Чехословакияның иштики садыг каттыжыышкыннары көрүлдеге чеди муң ажыг экспонаттарны делгеп салыр дээрзи билдингир, оларның 400-зү машина тудуушкун бүдүрүлгезиниң сөөлгү кылган чаа чүүлдери болур. Ол экспонаттар болза, чүгле Чехословакияның машина тудуушкынуның хөгжүлдезинде оралдажыышкынны эвес, харын чурттуң аар үлетпүрүнүн даштыкыже садыглаар арганы хереченлеп турар. Машина тудуушкун кылыгларының болгаш оларны даштыкыже садыглаарының хемчээли Чехословакияга сөөлгү чылдарда каш катап өскен. Эрткен 6 чылдарда оон даштыкы садыг саарылгазы барык-ла үш катап, а машина тудуушкун кылыгларын садыглаар үндүрери чеди ажыг катап өскен. Эрткен чылын машиналар болгаш бүдүрүлге дериглези чехословак экспорттуң барык-ла чартыы болган.

Социалистиг Чехословакия машина тудуушкун кылыгларының 10 эң улуг бүгү-делегей даштыкы садыглажылгазының санынга хамаарыжыр, металл кезээр станоктарны база дарганнаалга-пресс дериглелерин, дизелдерни болгаш дугуйлуг тракторларны, электровозтарны болгаш аргыыр машиналарны даштыкыже садыглап үндүрери-биле делегейде бирги черлерниң бирээзин эзлеп турар. Сөөлгү чылдарда янзы бүрү чурттарже 550 ажыг бүдүрүлгелериниң чүүл бүрү хевирлерин чорудуп. Чехословакияда бүдүн-бүдүн заводтарның комплексниг дериглелериниң берикчизи болуп көдүргүлеп. Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чурттарынче 200 хире заводтарны чоруткан.

Брнога болуур амгы ярмарканың көрүкчүлери чехословак машина тудуушкун кандыг-кандыг чаа чүүлдерни көөрлерил?

«Мотоков» деп даштыкы садыг каттыжыышкынының кол директору Ярослав Прохазка — бисте чаа чүүлдер хөй — деп чугаалаан. Чаңчыл ёзугаар алырга, бо каттыжыышкынга бүгү Брно көрүлделериниң эң-не улуу болур. Амгы, бешки көрүлдеге, ол барык-ла муң хире экспонаттарны делгеп салыр.

«Шкода», «Прага», «Татра» болгаш «Ява» деп маркаларлыг машиналар, автомобильдер, мотоциклдер, мотороллерлер делегейниң бүгү чурттарында билдингир. Бодунуң шынарының талазы-биле делегейде эң жи бооп турар ийи чаа мотоциклдер «Мотоковаңың» экспонаттарының аразында бар. Мотоцикль «Ява-250 куб. см» автоматтыг муфт тудуштуруулга-биле дериттиниген, делегейде ыыдыг дериглеир иске чангыс-даа машинада чок. «ЧЗ-250 куб. см» марканың мотоцикли — мотокросстарга тускай ажыглаттынар спорт машиназы. Ооң кол артык ажыктыы болза, ол бедик күчүлүг болгаш биче денизилиг.

Улуг тускай делгегде турар чүүк чүдүрер болгаш тускай автомобильдерден дүрген чоруур, шала ойтагар, эки олуттуг. автомобиль-самосвал «Шкода», автомобиль-самосвал «Прага», он тоннаның автомобиль-соодукчу база онза сонуургалды болдуруп турар.

Бо машиналар бүгү-делегей рыногунга улуг хереглелдиг болуру чугаажок деп, Ярослав Прохазка чугаазаан.

«Мотоков»— Брнода ярмаркага киржип турар 14 чехословак иштики садыг каттыжыышкынынарының бирээзи. Өске каттыжыышкыннар, бүдүн электростанцияларны, дизель-электри агрегаттарын, металл кезер станоктарны болгаш хөй санныг техниканы каттыштырбышаан, янзы бүрү бүдүрүлге дериглелерин киирип делгээр-лер. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, социалистиг Чехословакияның машина тудуушкун хөгжүлдезинге чедип алган чедишкиннерин чон сонуургап көөр.

Машина тудуушкун хөгжүлдезинге улуг кичээнгейни салып турар ССРЭ, Польша, Румыния болгаш өске-даа социалистиг чурттар Брнога хөй санныг солун чаа-чаа чүүлдерни көрүкүн чөвүлелиниң өнза хуралын чыылдырар талазы-биле далаштыг базымнарны кылыр деп айтыышкынны КНО-да болуушкун доктаамал төлээлекчизинге Сирия берген дээрзин Рейтер агентилели дыңнадып турар. Ол дугайында шинтпирлээн «революстуг командылалдың национал чөвүлелиниң» ол-ла дуне болган онза хуралынга хүлээп алган.

ЛОНДОН. (СЭТА). Израильден Лондовда кээп турар дыңнадыглардан биллинип турары болза, сирий-израиль кызыгаарда дүшкүүрлүг байдал сөөлгү хүнмерде болгулаан чамдык өнчүк-чоңгээлер-биле холбаш-

Ооң иштинде америк эртемденнер-биле сырый кадыг ажылдажылга дээш кезээде туржуп келген.

Космоска бодунуң ужудуушкынуның белеткелинге болгаш ону боттандырганынга хамаарышкан айтырыгларга ол база харылап, Чехословакияга бодунуң аянчоруунуң дугайында бодалдарын чугаалап берген.

Генерал-лейтенант Н. П. Каманиниң айтырыгларга харыылавышаан, демдеглээни болза, космоска совет шинчилелдер тайбың соруглаларны барымдаалап турар. Совет эртемденнер болгаш космонавтар бо шинчилелдер бүгү кижи төрелгетенге ажыктыг чүүлдерни берген турзуп дээш бүгү-ле чүвени кылып турар.

ИЛЬЯ МАСЛЕННИКОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

УЛУСЧУ БОЛГАРИЯДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

Республиканың чаа энергетиктиг чүрээ

Эрте-бурунгу Родопск дагларының төп ортузунда, Болгарияда болгаш Балканнарда эң улуг Доспат-Выча энергетиктиг тудуг чери тудуп турар. Бо улуг тудуг Местаның, Вычаның, Доспаттың болгаш өскелериниң-даа шапкын даг кемнеринин сугларын чаажыктырар база республиканың чаа күүлдүг энергетиктиг түрээн согар кылдыр албадаптар.

Ада-чурттуң төлевилели-биле кылдынып турар болгар гидроэнергетиктиг канчаар-даа аажок улуг тудуг Доспат-Выча болза, беш улуг суг хөөлбектерни, нийти күчүзү 607 муң киловатт 7 гидроэлектростанцияларын хаара тудуп турар. Чыл бүрү маңаа миллиард ажыг килоэатт-шак электроэнергияны бүдүрер, ажылдап кылып турар миллион ажыг декар черни суггарар.

Бо гидроэнергетиктиг тудуушкун бодунуң техниктиг хандырылгазы-биле гидротехниктиг тудуушкунуң бүгү-делегей чеднишкиннери-биле мөөрейлежип турар. Маңаа 4 миллион кубометр черни казары, янзы-бүрү хемчээлдиг 85.600 метр даг өдүглерни өттүр казары, база шап кылыры көрдүнген. 4-кү беш чылдың бо болгаш эң улуг национал тудуунуң бирги ээлчээ 1965 чылда тудуп кылдынар.

Баштайгы болгар пианинолар

Хылдыг болгаш хөгжүм херекселдериниң Казанлык хоорайда республиканың кара чаңгыс фабриказы «Кремона» деп бирги чеди болгар пианиноларны бүдүрүп үндүрген. Хоочун болгаш дуржулгалыг мастерлер ажылдап турар бо улуг эвес будүрүлге скрипкаларны, виолончелларны, контрабастарны база гитараларны бүдүрүп турар. «Кремано» деп ада-чурттуң бирги пианинозун тургускаңы — дуржулгалыг хөгжүм мастери Константин Константиновка баштаткан фабрика коллективиниң улуг тиилелгези болур. Чыл төнчүзүнге чедир Казанлык фабриказы ам-даа 40 пианиноларны кылып үндүрер.

Электротракторну чогаадып кылган

Механизациялыыын болгаш көдээ ажыл-агыйның электрофикациязының Софияда институдунга болгар электротракторну чогаадып кылган. Улуг эвес хемчээлдиг ол машинада (калбаа 60 см база узуну 135 см) хөлделирикчи кыдыр 6,5 ат күштүг электромоторну ажыглап турар. Ам дээрезинде оогу ажылды хол-биле кылып турар, мзиг черниң үнүштерин тускай чылыг оран-бажың-биле өстүрүп турар черлерде чаа электротрактор калбак хереглелди тывар.

Электромоторну иштики кывыышкынның хөделдирикчизи-биле солуурумун дуржулгаларын институтка кылган. Ынчалыг соруглаңың ачызында, биче габариттиг трактор виноград тарыыр черлерни механизастап ажылдап кылырынга база ажыглаттынып болур.

Болгар виноградтың чаа сорту

Болгар виноград делегейниң хөй-хөй чурттарынга суригжаан, ооң экспортунуң талазы-биле Болгария Италияның соонда ийнги черни эзлеп турар.

Виноградтың чаа-чаз үнелиг сорттарын тывар талазы-биле болгар селекционнердер улуг эртем-шинчилел ажылдарын чорудуп турарлар. Виноград ажылының болгаш арага кылырының Плевен хоорайда эртемшинчилел институдунга чоокта чаа эртем ажылдакчызы Йордан Иванов дүрген быжар «Юбилей» деп болгар виноградтың чаа сортун өстүрүп турғускан. Ол чаа сорт кончуг эки амдан шынарлыг болгаш чаагай өөрүп үнер. Бодунуң даштыкы хевири база шынары-биле ух сорт «Болгар» деп виноград-биле дөмейлежип турар.

КЛАРА ОРЛОВА.
СЭТА-ның корреспондентизи.

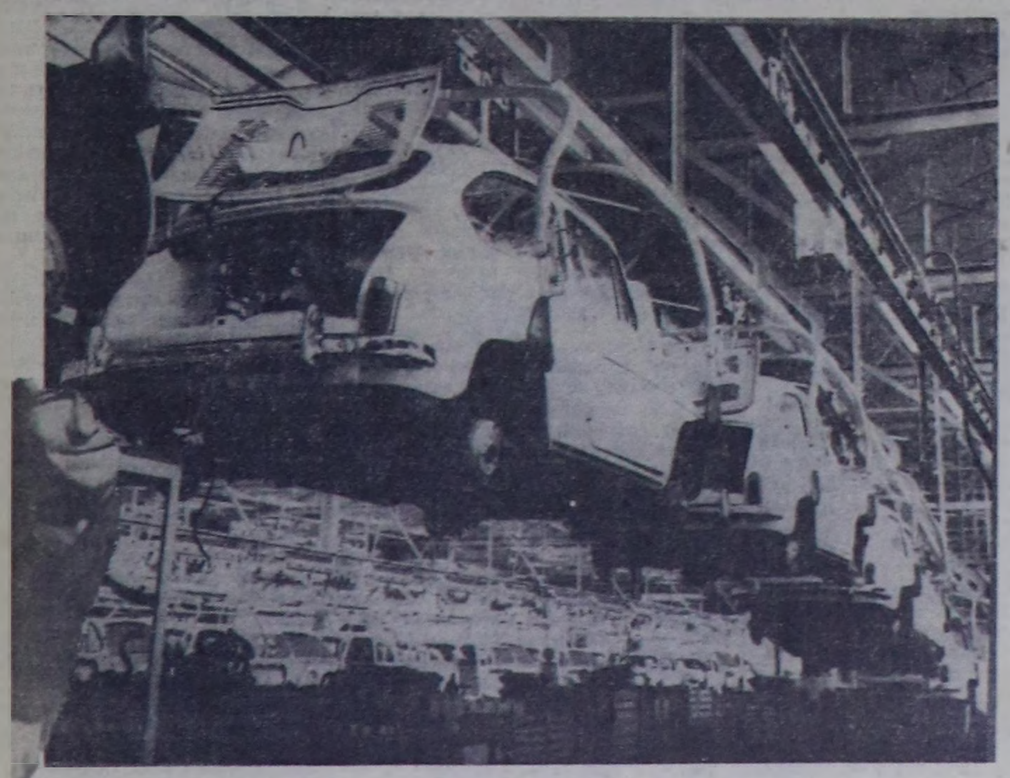

Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказы. Белградтан ырак эвесте Крагуевацта «Црвена Застава» («Кызыл тук») деп эң улуг автомобиль заводу туруп турар. Заводтуң күчүзү чылда 40.000 чиик болгаш чүүк машиналарын будүрүп үндүрер. Дараазында чылдарда ол завод чылда 100.000 чедир машиналарны үндүрер апаар.

ЧУРУКТА: «Црвена Застава» заводтуң эптелге цехинде.

ТАНЮГ-СЭТА-ның фотозу.

Волганың эриктеринден эгелээн, «Найырал» деп нефть дамчыдылгазының оруу беш муң ажыг километр шейлуп чоруткан.

Белоруссиямың девискизиринге ол нефть дамчыдылгазы аймырлыг бээр. Оон соңгу адыры-биле Волганың нефтизи Польшага чеде бээр. Нефтини Венгриянын болгаш Чехословакиямың химия заводтарынга берип турар оон мурнуу адырыммың чамдыызы ажылалда кирип турар.

Унеча-Мозырь участогунда нефть дамчыдылгазының тудуушкунун бо чурукта көргүскен. Эптекчилер Н. К. Фролов (солагай талазында) биле Я. А. Кабанов хоолайларның үрдүрүшкүнүн кылып турлар.

Фото И. Геникти. СЭТА-ның фотохрониказы.

СИРИЯНЫҢ НЕГЕЛДЕЗИ

ДАМАСК. (СЭТА). Сирий-израиль кызыгаарга август 20-де болган өнчүк-чоңгээ-биле холбаштыр, премьер-министр Битар «Израиль агрессиязының дугайында» айтырыгны чугаалажып көрүү-биле Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң өнза хуралын чыылдырар талазы-биле далаштыг базымнарны кылыр деп айтыышкынны КНО-да болуушкун доктаамал төлээлекчизинге Сирия берген дээрзин Рейтер агентилели дыңнадып турар. Ол дугайында шинтпирлээн «революстуг командылалдың национал чөвүлелиниң» ол-ла дуне болган онза хуралынга хүлээп алган.

ЛОНДОН. (СЭТА). Израильден Лондовда кээп турар дыңнадыглардан биллинип турары болза, сирий-израиль кызыгаарда дүшкүүрлүг байдал сөөлгү хүнмерде болгулаан чамдык өнчүк-чоңгээлер-биле холбаш-

Сирий-израиль кызыгаарда байдал

ДАМАСК. (СЭТА). Шериг командылалының тускай төлээлекчизиниң медеглелин Дамаскының радиозу дамчыткан. Соглавында 15 бронетранспортёрларлыг израиль шериглер август 20-де хүндүс кызыгаарның чоогунда Дардара районда турар сирий таңның шериглерни боллаап дээрзин ол медеглелде чугаалап турар. Сирий тала болгаашкын-биле харыылаан. Болгаашкын 2 шак 15 минута дургузунда үргүлчүлээн.

Ол-ла хүн кежээ Израильдиң «Миражж» девирмин дөрт хыдыкчы самолёттары мурнуу кызыгаарның районунче. Сириямың агаар делгеминче шыгуун кирип кээрге, оларны сирий хыдыкчы самолёттар атакалаан. Сирий командылалдың төлээлекчизиниң дыңнатканы-биле алырга, каш минуталарда үргүлчүлээн агаар тулчуушкунунга бир израиль самолёт улуу-биле бердинген болгаш Израильдиң девискээринге, кызыгаардан 4 километр ырак турар Масада районга чүрүлдүр душкен.

ЛОНДОН. (СЭТА). «Ортааки Чөөн чүктө тайбыңга израиль тодаргай аймыл дугайында» нотаны Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң кежигүнеринге тарадып бээр деп айтыышкынны КНО-да болуушкун доктаамал төлээлекчизинге Сирия берген дээрзин Рейтер агентилели дыңнадып турар. Ол дугайында шинтпирлээн «революстуг командылалдың национал чөвүлелиниң» ол-ла дуне болган онза хуралынга хүлээп алган.

ЛОНДОН. (СЭТА). Израильден Лондовда кээп турар дыңнадыглардан биллинип турары болза, сирий-израиль кызыгаарда дүшкүүрлүг байдал сөөлгү хүнмерде болгулаан чамдык өнчүк-чоңгээлер-биле холбаш-

Судтаарының орнунга шаңнал

БОНН. СЭТА-ның корреспондентизи Ю. Борисовтуң дамчыдып турары болза:

Барыын-герман президент Любке бүндесвериин генералдары Адольф Хойзингерге болгаш Ганс Шпейдельге улуг шаңналларны тывыскан. Ам Адольф Хойзингер НАТО-нуң Вашингтонда доктаамал комитединиң даргазында, Ганс Шпейдель НАТО-нуң Европаның төп зоназында каттышкан кургаг чер шериглериниң командылакчызының албанында олуруп турарлар. Ол генералдарны «Ачы-хавыязы дээш» деп улуг орденнербиле шаңнаан. Хойзингерге орденни канцлер Аденауэр болу. Шпейдельге— ГФР-ниң президентизи Либке тывыскан.

Гитлержи генералдар чораан Хойзингер биле Шпейдель олар нацлечи Германияга бодунуң үезинде улуг албан-дужаалдарга олурганнар. Кеминг гитлержи агрессияны белеткээринге болгаш ону ёскүдүп үндүрериниге олар база-да кол роллуу ойнаанын документ-биле илередип доктаамал төлээлекчизинге Сирия берген дээрзин Рейтер агентилели дыңнадып турар. Ол дугайында шинтпирлээн «революстуг командылалдың национал чөвүлелиниң» ол-ла дуне болган онза хуралынга хүлээп алган.

ЛОНДОН. (СЭТА). Израильден Лондовда кээп турар дыңнадыглардан биллинип турары болза, сирий-израиль кызыгаарда дүшкүүрлүг байдал сөөлгү хүнмерде болгулаан чамдык өнчүк-чоңгээлер-биле холбаш-

ТӨЛЕП ЧОК АДАЛАР

Барыын-Хемчик районунуң Карга көдээ Советиниң хамаатызы Василий Бавуевич Очак-Кара 1957 чылдала бодунуң кадайы Кара-Сал Домгровна Долзаттан чарылган. 3 чаа уруун иезинге калган турган.

Мурнундагы Бай-Тайга районнуң улус суду ол неминг кирген хомудалын көргеш. 3 уругнуң азыралын Очак-Карадан төлеттирерин 1958 чылда шинтпирлээн болза-даа, уруглар азыралының акшазын ук ийе аңга чедир чангыс-даа катап албаан.

Харылакчы Очак-Кара «Малчын» колхозтуң колхозчузу болгаш уругчу аңаа ажылдап келген. Кара-Сал Долзат уруглар азыралының акшазын төлеттирер дугайында билдириишкинин киирерге, колхозтуң улус бухгалтери Хертек Ендан — Очак-Караның азыр акшазы чок-тур, сиздер оон чүзүн тыртпын бээр боор — дел, эренгейн-биле харыылап каан. А шынында, ол — бухгалтер Очак-Караның эң чоок өөнүү, ынчангаш уруглар азыралы чүгле оон ужурдулал төлеттинмейн келген.

Барыын-Хемчик районнуң улус судунуң күүсекчиниинин талазынан харылакчының камгалакчызының эренгей чайылбырынга доктаавайн, судтуң шинтпирин хажык чокка боттандырарын чаштарның эрге-аныыларының шынгыы иеген турар.

* * *

Бо-ла көдээ Советте хамаатылар Саая Дамба Кара-оолович 1957 чылда 3 чаа уруун, Иргит Хөлүүн Успунович 1960 чылда 2 чаа уруун каттаннар. Ол уругларның иезиң ажы-төлүн боттарының кара-күүгүбиле азырап хоруктуруп чоруурлар. Саая Дамба дээрзи «Малчын» колхозтуң даргазы Саая Шыдыраанның кадыгырээн дунмазы, ол ам колхозтуң чыдгызын кадарып турар, а дунмазының кагырган чаш уругларының дугайында колхоз даргазының сагыш човаавайн турары база-да элдептиг.— Ол уругларның иезинге кандыг-бир таарымчалыг ажылды хандырза экидир ийин — дишкен, колхозчуларның хөөргеа чугаалары хаая эвес ыыжылыр апарган.

Саая Дамба биле Иргит Хөлүүн олар каапкан кадайлары-биле бөгин чаңдарда чара бадыжашпаанар. Бо бижидерниң өг-бүдеелериниң чизе бүруткелин Карга көдээ Советтиниң күүсекому чыл бүрүде-де канчаар демдеглеп турар ирги? Хөй-нийтиниң шугумунда ажылдап чоруур эр кижилер боттарының чаш ажы-төлүн хөй чыл дургузунда хайгаарал чокка кагган чоруктуг ол көдээ Совет канчаар көрүп турар ирги?

И. МИХАЙЛОВ.

ЧАЗАЛГА

Август 23-те үнген Шынды Совет чазактың Медеглелиниң үзенчизын парлаан 3-кү арыынын ийнги колонказының адаандан өрү ийнги айызының үстүнден куду 12—13 өдүрүглериң «А дешкен кижи Б деп база чугаалаар ужурлуг» деп коңчуур-дур.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага бүргеп, аязыл каап турар дүн болур. Республиканың чамдык черлеринге кезек чаашкыннар болуглаар. Диңмирээшкиннер болуп магат чок. Кызылга чаашкын болбас. Хат өй-тавында, барыын чүк угланыышкыныыр. Агаарның температуразы республикага хүндүс—20—25, а Кызылга —23—25 градус чылыг.

Редакторнуң орлакчызы
А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Уругларга программалар 10, «Чөөкшулаашпас» (2-ги сериязы) 12, 1.40, 3.20, 5, 6.40, 8.20, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Солдаттар» 11.15, 1.15, «Өөнүң кыстар» 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Үш мушкетер» (1-ги сериязы) 2.30, 6.30, «Үш мушкетер» (2-ги сериязы) 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бир эвес эви кыйгырыпса» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Силерге бижиир мен» 5, 7, 9 шактарда.

Ижин-шөйүндүңүң халдавырлыг аарыглары

Ижин-шөйүндүңүң эң-не иептерээчел халдавырлыг аарыглары болза: ижин тифи, дизентерия болгаш уругларның кыжык аарыы болур. Ижин-шөйүнду аарыглары ылаңгыя ийи харга чедир уругларга дыка аймылдыг. Халдавырлыг ижин-шөйүнду аарыгларының микробтары болза, кижиниң организминге чүгле аас дамчыштыр, харлыг аъш-чемден азы суглан тыптыр. Ижин-шөйүлүүнүң халдавырлыг аарыгларының микробтары аарыг кижиниң албанынга, а брюшнотифтозтуглар сидикте туруп турар.

Шөйүнду микробтары кире берген ижер суг болза, ижин-шөйүнду аарыгларын иептередириниң база-да бир чылдагаалы болур. Ижин тифиндеи болгаш дизентериядан аарыя эртикен кижилер эттингеминиң сөөлүнде-даа долгандыр туруп турарларга мырыңай-да аймылдыг эвес деп болбас. Чамдык кижилер ижин тифиниң азы дизентериянын микробтарын үр үе иштинде тарадып болур. Ындыг кижилерни бациллдер ламыкчылары деп адаар. Бир эвес гигиенаның чурумун ол сагывас болза, долгандыр турар кижилерге халдавырлыг аарыгны белем тарадыптып болур.

Халдавырлыг ижин-шөйүнду аарыгларын таратпас дээш баш бурунгаар чорудар хемчеглер болза, аарыг кижиниң дүрген-не эмезге черинге чыттырар болгаш ооң чурттан турган оран-бажыңынга дезинфекциянын чорудары чугула.

Медицина дузаламчызы чогуур өйүнде көргүстүнген турар болза, аарыгның нарымдаашкыннарының тыптырын баш бурунгаар болдурбас. Ынчангаш кузуп, куду олурттуп, азы аарын турган үеде ынчаан дов-дораан чалап келдирер херек. Ижин тифин болгаш дизентериянын хирдиг холдарының аарыы дээр. Ынчангаш хамыктың мурнунда холдарны үргүлчү арыг-шевер болдурар дээш кичээнгей салыр. Чемненирининг мурнунда болгаш албаннар-бажыңга барганының сөөлүнде холдарыңарны үргүлчү саваң-биле чуңар.

Аъш-чемниң артыын стол кырынга артырбаңар, сэмэтерни бүгү-ле чүүлдер-биле чок кылыңар. Чиг суг болгаш хаймындырбаан суг ишпеңер. Ногааларыны, каттарыны болгаш чимистерни хаймындырган суг-биле чуп арытлаан чиңер. Чурттагга бажыңының, кажаа-черииниң болгаш ниити ажыглаг черииниң арыг шеверин сагыңар. Ижин тифинге болгаш дизентерияга удур камгалаттырарының тарыылыын кылыңар.

Ижин тифи-биле болгаш дизентерия-биле демиселдиң чурумун сагывышаан, силер болза, бот-боттарыңарны, уругларыңарны болгаш долгандыр турар кижилерни ол аймылдыг аарыглардан камгалаар ужурлуг силер.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин — Кравченко кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң орлакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология кылдазының 37 — 13, харыысалгалыг секретарының 23 — 35, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал кылдазының 25 — 38, 23 — 54, үлегүүр бүдүрүлгезиниң болгаш партийжи амыдырал кылдазының 22 — 64, чагза, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет гургузуг болгаш амыдырал кылдастеринин 21 — 27, Информация кылдазынан 20—60, бухгалтериянын 31—75, корректорларның 21 — 47, солуун келбейн барганга 32 — 75 телефонче долгаар.

ТС—01417. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1963 ч. АВГУСТ 25 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 202 (5606).

Өртээ 2 көп.

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БЕДИК БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮ ДЭЭШ

Бо хүннерде совет Тыванын ажылчы чону бүгү совет улус ышкаш политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик бодурлуушкунуг чурттап, ажылдап турарлар. Республиканың ажылчы чону чеди чылдың бешки чылынын планын хуусаа бетинде күүседиринге төлептиг салыышкынны киирген.

Үлетпүрүнүң, транспорттуң болгаш тудугнуң дыка хөй ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары алдарлыы-биле ажылдап турарлар. Ниитти продукцияны бүдүрериниң болгаш оон шыпарын бедиринин оналгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыш хүн келген тудум-на өзүп, калбарып турар.

Ниитти продукция бүдүрериниң чартык чыл планын чер-чер советтеринин үлетпүрү 105 хуу күүсеткен, азы планнан дашкаар 92 мун рубльдин продукцияны берген. Социалистиг чарышка мурнакчы колдективтерниң саны республикада көвүдеп турар. Оларның санында ниитти продукция бүдүрериниң планын ажыр күүсеткен болгаш одаар чүүлдүң улуг камналгазын алган Кызылдың төп электростанциязы кирип турар. Бүдүрүлгениң чедишкинниг ажылдап турарына ажылчыннарның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү улам бедип турары оңза эки салдарлыг.

Элегестиң шахта эргелелиниң колдективи база эки түннели чедип алган. Бо колдективтиң дагжылары ниитти продукция бүдүрериниң планын 112,3 хуу күүсеткен. Пландан дашкаар 2 мун ажыг тонна хөмүр даштыг берген. Даг-руда комбинадының өске-даа бүдүрүлгелери, ышкажыл-агыйының болгаш камгалалының эргелели, чонның амыдырал хандырылгазын экижидер бүдүрүлге чердери бодунуң ажылын экижиткеннер. Бо мурнакчы бүдүрүлгелернин чедишкининң ажылчыннарның күш-ажылының бедик бүдүрүкчүлүү хандырган.

Күш-ажылды коммунистиг ёзулбиле көргүнүң чижээн тудуг организацияларының хөй-хөй колдективтери көргүзүп турарлар. 1963 чылдың II кварталында социалистиг чарыштың түннели тудугжуларның талазындан чеди чылды хуусаа бетинде күүседир дээш демиселге чогуур салыышкынны киргенин көргүзүп турар. СЭКП обкому, Министрлер Чөвүлели болгаш облпрофчөвүлели тудуг организацияларының аразында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 116 хуу турда, тудуг-монтаж ажылын 102,3 хуу күүсеткен «Көдээ электротудугнуң» тудуг эргелелиниң (начальныгы эш Ондар) колдективин тинлекчи деп санаан. Колдективке социалистиг чарыштың бирги черин берип, СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Ындыг-даа болза үлетпүрүнүң, транспорттуң болгаш тудуг организацияларының ажылында улуг четпестер барын демдеглээр херек. Бүдүрүлге черлериниң хөй-хөй колдективтери күрүнеге хөй чүүлдерни чедир бербейн турарлар. «Тыва даг-дугу» тудугнуң «Тыва тудуг» трезинин дузалаар бүдүрүлгелер комбинаттары, туулбу заводу, Сарыг-Септиң, Тожунуң райүлетпүр комбинаттары болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелер ниитти продукция бүдүрериниң чартык чыл планын күүсетпээннер. Хожудап турар бүдүрүлгелер 700 мун рубльдин ниитти продукциязын чедир бербээннер.

Республиканың чамдык бүдүрүлгелериниң хожудап турарының кол чылдагааны болза, үлетпүрүнүң, транспорттуң, тудугнуң хөй-хөй бүдүрүлгелеринде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ам-даа чавыс деннелиг болуп турарында. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле планны «Красноярск тудугнуң» кол эргелелиниң бүдүрүлгелери күүсетпээннер. Бирги чартык чылда олар планны 23 хуу чедир күүсетпээннер. Чижээ, «Тыва даг-дугу» тудуг — 25 хуу, «Тыва тудуг» трези —15 хуу чедир күүсетпээн.

Хөй күш негеттинеп ажылдарга ажылчыннарның күш-ажылын механизастаары улуг курлавыр болган турар ужурлуг. Ындыг турда, ажылды хол-биле кылыр арганың деннели ам-даа бедик. Чижээ, «Тыва кобальт» руда эргелелинде хол-биле кылыр ажылдар ниитти кылып турар ажылдарның 29 хуузу боош турар, ыяш ажыл-агый эргелелиниң, «Кызыл тудугнуң» тудуг эргелелинде болгаш оон-даа өске хөй-хөй бүдүрүлгелерде механизация кончуг кошкак тургустунган. Рационализация болгаш чогаадыкчы ажылды кончуг кошкак чорудуп турар. Мурнакчы дуржулганы нептередиринин, техниктиг информацияны калбартырының талазыбиле чогуур ажыл чоруттунмайн турар.

Ажылды моон сеңгаар ынчаар чорудуп болбас. Бүгү бүдүрүлгечи чорудулгаларны чүгле комплекснлиг механизастаар болгаш автоматчыдар чорук күрүненин бүгү онаалгаларын озал чокка күүседиринин үндезини болур күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерине делгем орукту ажыдар деп чүвени шупту удуртукчулар билир ужурлуг.

Үлетпүрнү башкарарынга бо чугула байдалды үттүп турар киижилер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиринин дугайын хөйнү-ле чугаалап турар, ындыг-даа болза херек кырында бо чугула участокка кылган чүвези эвээш инженер-техниктиг ажылдакчылар, бүдүрүлгелер, ажылагыйлар болгаш парторганизациялар удуртукчулары ам-даа бар деп, эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын бистин ажыл-агый, партия, профэвилел организацияларывыстың удуртукчуларынга, ылангыя хожудап турар бүдүрүлгелерниң болгаш тудугларның удуртукчуларынга сагындырза чогуур.

Бирги чартык чыл доозулган. Партия болгаш профэвилел организациялары, бүдүрүлгелерниң удуртур ажылдакчылары массалар ортузунга организакчы ажылды күштедирип, улуг-даа, биче-даа бүдүрүлге бүрүзү күрүне планын бүтү-ле техника-экономиктиг көргүзүлгер талазы-биле күүседирин чедип ап, хамыктың мурнунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиринче улуг кичээнгейни салыр херек.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш чаа курлавырларны болгаш аргаларны дилээрде, хамыктың мурнунда бүдүрүлге чаартыкчыларының, коммунистиг күш-ажылдың мурнакчыларының, шалыпчыларының дуржулгазын нептередири чүгүла.

Партия организацияларының кол соруглазы болза, массаның чогаадыкчы энергиязын планныг даалгаларны күүседиринче болгаш ажыр күүседиринче, чеди чылдың бешки чылының планын чедишкиннир күүседиринче угландырарында болуп турар.

БИСТИҢ БЕЛЭЭВИС

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген «Кызыл-Хавак» шахтаның № 1 участогунуң ажылчыннары бүгү улустуң байырлалы — шахтёр Хүнүнге күш-ажылчы белеттиг ужуражыр дээш чүртта калбарган социалистиг чарышка киргеш, бүдүрүлгечи улуг чедишкиннерни чедип алган.

Эш Михутинниң удуртқан бригадазының кежигүннери хөмүр дажын казарынга белеткээр забойларны хөмүр даш казыкчыларының бригадазынга ийи ай иштинде ажылдаар кылдыр белеткеп бергенер.

Эш Морозовтуң удуртқаны коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннери Харламов, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Ерёмин, Тимонин, Патракеев, Воронин, Мещеряков, Роменский болгаш оон-даа өскелер скреперлиг лебёдкаларга норма ёзугаар 30 тонна хөмүр даш казар тургаш, кижи бүрүзү үргүлүү 32—35 тонна хөмүр даш казып турар.

Н. КУРКОВ.
№ 1 участоктуң начальныгы.

Черногорияга үүректин ханызындан чаагай уткуп алыышкын

ЦЕТИНЬЕ. СЭТА-ның корреспондентилери Д. Бочаров биле И. Титовтуң дамчыдып турары болза:

СЭКП Төп Комитединиң Бирги Секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев кадайы Нина Петровна-биле кады ол черниң шагы-биле эртенгиниң 9 шак турда, тускай самолётка олуруп-каш, Черногорияның социалистиг республиказының найысылалы — Титоградка чедип келген.

Н. С. Хрущев-биле кады Югославияның Коммунистер эвилелиниң чиңгине секретары, ЮСФР-ниң президентизи Иосип Броз Тито кадайыбиле чедип келген.

Республиканың ораланчы президентизи А. Ранкович болгаш Совет чазактың баштыңын үдеп чоруур Ю. В. Андропов, Н. Г. Егорычев болгаш В. С. Толстиков олар база-ла Титоградта чедип келген.

Совет болгаш югослав туктар-биле шимеп каан шериг аэродрому Голубовцыга (Титоградтың чанында) хүндүлел таңныылын тургускан болгаш ССРЭ-ниң база Югославияның күрүне гимнилерин күүсеткен.

Аэродромга Н. С. Хрущевту утказаннарның аразынга Коммунистер эвилелиниң Черногория ТК-зының секретары Д. Пайкович, ЮКЭ ТК-ның күүскомунуң кежигүнү, Югославияның конституциялыг судунуң даргазы Б. Йованович, Черногорияның скупщиназының даргазы А. Мугоша, республика чазаанның даргазы В. Джуранович болгаш албанның эске-даа кижилери бар турган.

Пионерлер Н. С. Хрущевка болгаш ону үдеп чоруур кижилерге чечектер боодалдарын энкеп тудуснан.

Машиналар аэродромдан Титоградче чорупкан.

Хоорайга түр када доктааганының соонда Н. С. Хрущев болгаш президент Тито Цетиньеже чорупкан.

Оруктуң бүгү дургузунга чурттакчылар эргим совет аалчыларга болгаш югослав эштерге изиг байырны чедирип турган. Титоградтың машиналар эрткен кол кудумчуларынга Черногор найысылалдың барык-ла бүгү чурттакчылары үнүп келген турган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Ортаакы-Волганың совнархозунуң Салаватта нефтехимиктиг комбинадынга полиэтилен бүдүрүлгезин тударынга болгаш ажыглага кииреринге чедип алган чедиишкиннери дээш, РСФСР-ниң Тудуг министерствозунуң «Салаватстрой» трезинин болгаш өске-даа организацияларның эң-не шылгараан 97 ажылчыларын, инженер-техниктиг ажылдакчыларын болгаш албан-хаакчыларын ССРЭниң Дээди Совединиң Президиуму 1963 чылдың август 22-деги Чарлыы-биле ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдери-биле шаннаан.

Ленин ордени-биле шаннатканнар болза: Салаваттың нефтехимиктиг комбинадының машиниязы Х. А. Аккулов болгаш «Салаватстрой» трестиң № 5 тудуг эргелелиниң комплекслиг бригадазының бригадири Г. Х. Батыршин.

Күш-ажылдың Кызыл Тугу орденбиле 9 кижи, «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле — 27 кижи, «Күш-ажылчы маадырлыг чоруу дээш» деп медаль-биле — 27, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле — 32 кижи шаннаткан.

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоругдаар дугайында Керээни бадыладыры-биле киирген

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Керээни күштүг болдуруп бадылаарыы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунге киирген.

Айыттынган Керээни күштүг болдурупт бадыладыр дугайында ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келген чүүлүн ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму чугаалажып көрген болгаш ону түңнэл үндүрери-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң даштыны херектер талазы-биле комиссияларынга дамчыдып берген.

МОСКВА КЕРЭЭЗИНГЕ АМ-ДАА АЛДЫ ЧАЗАКТАР КАТТЫШКАН

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоругдаар дугайында Керээге ат салыры августуң 23-те Москвага үргүлчүлээн.

Чазактарның өмүнээзинден Керээге ат салганнар болза:

Коста-Риканың төлээлеткени, АКШ-тың ССРЭ-де элчини Фой Д. Колер,

Перунуң Швейцарияда элчини Энрике Гонсалес Диттонио,

Цейлонның ССРЭ-де элчини Тикири Б. Субасингхе,

Индонезия республиканың ССРЭ-де элчини Адам Малик,

Мали республиканың ССРЭ-де элчини Джибрилла Майга,

Сальвадор республиканың төлээлеткени, Мексиканың ССРЭ-де элчини Габри Эль Лусио.

Августуң 23-ке чедир Москвага Керээниң адаанга 69 чурттарның төлээлекчилери боттарының аттарын салган.

Керээге өске күрүнелерниң ат салыры дараазында хүннерде уламчылаам.

Черногорияның эрте-бурунгу найысылалы Цетинье хоорайга келгеш, автомашиналар доктаай берген. Аңаа болган шайлалга үезинде республиканың болгаш Цетинье хоорайның өмүнээзинден Н. С. Хрущевка черногор национал хептн, шүлүкчү болгаш Черногорияның күрүне ажыдамчызы П. П. Негоштың «Даг венеци» деп шүлүглелиниң болгаш «Москвага ода» деп чогаалының фотокопиязын белекке берген.

Черногор национал хепти Нина Петровнага база белекке берген. Н. С. Хрущев Югославияда дөрт хонук дыштанып турар. Эргим совет аалчының югослав черде чоруп турарынга югослав ажылчы чоннар улуг сонуургалды илередип турар.

Югославияга Н. С. Хрущевка көргүскен үүректиң ханызындан болгаш чылыг хүлээп алыышкын болза югослав болгаш совет улустарның бижыг найыралын болгаш ажы-дүңмалышны чоруун черечилеп турар деп, «Коммунист» солуннуң редакция үүлүнде демдеглеп турар.

«Н. С. Хрущевтуң Югославияга аян-чоруу Югославия биле Совет Эвилелиниң аразында найыралды бижыглаарынга чаа чугула салыышкын болур, социализмниң болгаш бүгү-нийти тайбыңның херээнге чугула салыышкын болур дээрзинге бистер бүзүрөп турар бис» — деп, ол солун бижээн.

Ийи чурттарның аразында кады ажылдажылганы улам ыңай бижыглаарынга болгаш хөгжүдеринге Н. С. Хрущевтуң Югославияга аян-чоруунуң ужур-дузазының дугайын ам безин таарзыныышкын-биле чугаалап болур деп, солун уламчылап бижээн.

• • •

Н. С. Хрущев Цетиньеге баргаш, Черногорияның күрүне музейин көргөн. Ону көрүп доосканының соонда, Н. С. Хрущев хүндүлүг аалчылар дептеринге чүве бижип каан. Ол дептерге И. Броз Тито база-ла чүве бижээн. Олар оон соонда Негош кудумчузу-биле чорупкан.

Эргим аалчылар машинага олурупкаш, далай чанында Котор хоорайга бэрган. Аңаа Н. С. Хрущев биле Иосип Броз Тито «Галеб» деп корабльге үне бергеннер. Корабльге Совет Эвилелиниң болгаш Югославияның күрүне гимнилерин күүсеткен. Н. С. Хрущев биле И. Броз Тито шериг далаймылармың хүндүлүг таңныылын эргим эрткен. «Галеб» деп корабль эргиягеш, Адриатик далайже, соңгу-барыын чүкче шиглей чорупкан. «Сплит» болгаш «Пула» деп эсминецтер ону үдеп чораан.

Югославияныы-биле 18 шак хире турда, Н. С. Хрущев, Иосип Броз Тито болгаш оларны үдеп чоруур кижилер Адриатикте төвгүлүг хоорай — Кубровникке чеде берген. Ол хоорайның көруштүг солун черлерин көргениниң соонда, Н. С. Хрущев, И. Броз Тито болгаш оларны үдеп чоруур кижилер «Галебке» олурупкаш, Сплитче чорупкан.

Сиген белеткелиниң дугайын — сессияга

Тожу районнуң Пий көдээ Совединиң ээлчеглиг сессиязынга «Май бири» колхозта мал чемнерин белеткеп турарының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо ажылдың улуг хожудаашкынныг чорун турарын сессия демдеглээн. Август орта үезинге чедир сиген белеткели чүгле 14 хуу, силос салыышкыны 53 хуу күүсеттинген. Эрткен чылдың бо үезинде мал чемнери белеткээриниң планы колдуунда күүсеттинген турган.

Малга чемнер белеткээр ажылдың мындыг ооржум темпилиг чорун турары — бо ажылга белеткелди четпес чорутканында болгаш ажылды багай организастап турарында деп сессия демдеглээн. Сиген белеткелинде бригадаларны колхоз баштаар чери чогуур санныг чепсек херекселдери-биле, тырттар күш-биле четче хандырбаан. Эш Байгыжыктың баштаан бригадазы машина-чепсекти эки ажыглавайн, онаалдазын күүсетпейн турар. Хамсырада сиген кезер бригадада чепсек-херекселдер чедишпес.

Илереттинген четпестерин чайладып, мал чемнери белеткээриниң планын долдур болгаш ажыр күүседиринче угланган шиитпирни сессия хүлээп алган.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Ниитиниң мал ажылынга быжыг чем-суурну тургузары — эът, сүт болгаш дук бүдүрүмин көвүдедириниң шиитпиргиг негелдези. Амгы үеде республиканың колхозтары болгаш совхозтары келир кышка бөдүүн болгаш шыктыг чемнер белеткээр ажылды чорудуп турар. Чамдык ажыл-агыйлар ажаап алыышкын ажылдарын биледиг дүүштүрбүшаан, чүс-чүс тонна сигенни белеткеп, хөй санныг силосту салып турар.

Каа-Хем районда «Тиилелге» көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери (даргазы эш Зайцев, агроном эш Глазырин) мал чемнери белеткээринге эки үлегерни көргүзүп турар. Олар дүжүт ажаап алыышкыны эгелегже чедир сигенни болуп сараатталар болгаш силос салыр планының барык-ла чартык кезиин күүседипкен. Ильинкачылар бар мал чемнери-биле, малдың баш саны болгаш эът, сүт база мал ажылының өске-даа продуктуларының аразынга шын харылзааны хандырар дээш улам ыңай чүткүп турар. Мал чемнери барда — мал-даа, сүт-даа, эът-даа бар болур дээрзин фермаларның ажылдакчылары эки билир. Мал чемнери белеткээр талазы-биле ильинкачыларның дуржулгазын Каа-Хем партия комитединиң удуртукчулары районнуң бүгү ажыл-агыйларынга нептередири өргежок чугула.

«Тиилелге» колхозта комплекслиг бригадаларның бүгү кежигүннери сиген болгаш силос белеткээринге идепкейлиг киржип турарын демдеглээри өөрүнчүг. Ында сиген белеткелинде киржип турар трактор болгаш аътбиле сиген кезер машиналарны, сараат салыкчыларын, дырбаатарны, автомашиналарны шын болгаш бедик бүдүрүкчүлүг ажыглап турар.

Бо чижек болза чүгле Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларынга эвес, харын кожазы Таңды районнуң ажыл-агыйларынга эки үлегер болур. Бир ай бурунгаар «Революциянның чалбыжы» колхозтуң (даргазы эш Гудков, агроном эш Чуева) шыналарынга сиген кезилдези «Тиилелге» колхозка мшкаш өгелээн. Ол ажыл-агыйның удуртукчулары массалыг дүжүт ажаап алыышкыны эгелегже чедир сиген белеткээр талазы-биле онаалданы колдуунда күүседиптер бис деп медеглээннер болгай. Ынчалзажок силерниң сөзүңер ажыл-херектен каржып турарын фактылар көргүзүп турар-дыр эштер, Гудков болгаш Чуева. Август 24-ке чедир сиген белеткээриниң планы 21,6 хуу күүсеттингени, ол шыкаш оон-даа эвээш силос салдынганы болза оларның малынга ильинкачылар сиген белеткеп бээр болгаш ону оларга чазын садар деп балгазынчылар база катап кордап турарын хереченлеп турар-дыр.

Таңды районда «Межегей» совхоз (директору эш Пащенко, кол агроном эш Лысак) мал чемнери белеткээр талазы-биле хожудап турар. Ында сиген сараатталар талазы-биле онаалда чүгле 29 хуу күүсеттинген болгаш силос салырынче ук ажыл-агый амга чедир эгелеп кирбээн.

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал», Жданов аттыг, «Чодураа» колхозтары ажаап алыышкын ажылдарын ооржум калбартып турар деп бистиң август 23-те хүн демдеглелиннисте айыттынган болгай. Ындыг болзадаа мал чемнерин белеткээри ол ажыл-агыйларда сөөлгү үеде база кошкаан. Сиген белеткээр талазы-биле план чүгле 22—35 хуу күүсеттинген. Ынчаарга силос дугайы кандыгыл дээр болза баян-колчулар болгаш ийи-талчылар ону чаңгыс-даа килограммны салбаан. Оон ужуру чүдел, эштер Висляев болгаш Төмүр-оол? Мал чемнери белеткээр талазы-биле мындыг чөгенчиг хожудаашкын-биле чүге эптежип турар силер? Кыжын малды чүнүң-биле чемгерер деп бодап турар силер?

Республикада мал чемнериниң белеткели мурнуку хевээр оожум чоруп турар. Сиген белеткээр планны 32,9 хуу, силосту — чүгле 3,6 хуу күүсеткен. 127.500 тонна сигенни сараатталар тургаш, чүгле 42.004 тоннаны сараатталаан. Августуң 23-те 1112 тоннаны немей белеткээн. Шак мындыг чавыс темп-биле моон соңгаар канчап-даа эптежип болбас.

Колхозтар болгаш совхозтар дүжүт ажаап алыышкынынче эгелеп киришкен. Ол чорук мал чемнериниң белеткелиниге бачымнаашкынны чугаалдаа чок таварыштырар болгаш улам улуг күженишкиннерни негеп турар. Малга четчир хемчээлдиг, бедик шынарлыг чемнерни белеткээр төлээде бүгү-ле аргаларны бүрүн ажыглаар херек.

Кукурузаны силос кылдыр массалыг ажаап алыры ажыл-агыйларга ам удавас эгелээр. Колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары, тускай эртемниглери болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктери болза силос ажаар комбайнарның, автомашиналарның белеңнин база катап хынап көөр болгаш бүгү агрегаттарның чогумчалыг ажылдаарын хандырар ужурлуг. «Ховуда даңгыназын» болгаш өске-даа культураларны эң кыска хуусаада ажаап алыр, ногаан массаларны хөйнү силостап алыр херек. Бо ажылдың чедишкинин техниканы шын ажыглаар чорук болгаш механизаторларның шалыпчы ажылы хандырар.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери кукурузаны саваң-биле холуштур силостаарынче кичээнгейни хүн бүрүде угландырар ужурлуг.

Бөгүнүң соруглазы — мал чемнерин көвүдедир белеткээриниң бүгүзе аргаларын бүрүн ажыглаары, ферма бүрүзүнге мал чемнериниң эргежок чугула курлавырын тургузары болур.

Ховуларның алдын тарааазын — Төрээн чуртка СЕСЕГЕДЕ

Сесеге ховузу Чөөн-Хемчик районнуң үнүш-дүжүттүр черлериниң бирээзин, өске черлериң деннели-биле алырга, ында бо чылын тараа дүжүдү база-ла багай эвес. Колхозчу тараажыларның кызымак күш-ажылының түннели — чаагай дүжүттүг тараалар хоор-сарыг кылдыр быжып, Сесегениң тараалап ховузу алдынналчак шывыг-биле бүргеттингеп.

Август 20—бо чылын Сесеге ховузунга дүжүт ажаалдазының баштайгы хүнү болган. Ленин колхозтуң хову турлаа байырлал шинчи киргеп. Комбайнерлер, трактористер, шан ажыдакчыдары, поварлар — шуптузу-ла өөрүп магадаан турганнар.

Колхозтуң дуржулгалыг комбайнерлери коммунист Монгуш Өлчей-оол, комсомолчу Түлуш Сот, Ондар Дытындай олар баштаан хову корабльдериниң башкарыкчылары боттарының «СБ-3» комбайннары-биле Даг-Ужу деп черде баштай бышкан 260 гектар кызыл-тасты дөрт ажаап эгелээри-биле чоруптулар. Оларның аразында бо чылын чаа курс доосканнар, комбайнны бир дугаар-ла башкарып эгелеп чоруур комсомолчу комбайнерлер Ховалыг Оюн-оол, Түлүш Сандан олар база бар.

Тараа кезип эгелээриниң баштайгы оруун дуржулгалыг комбайнер Түлуш Сот изеп үндүрген. Оон соонда өскелери улажы бергеннер. Комбайннарның өскергей, кудургай черлериниң аайы-биле бедип, чавызап чоруур ыдың топтап дынап турарга, хөгжүм үнү дег бирле онза аялгалыг! А баштай кестинген тараалар алдын шуудуг болуп алгаш, баштай бастырар аппаратче, оон соонда бункерже, бункерден машинаже, машинадан шанче үзүктел чокка урдунуп эгелээни ол. Кижилерниң өөрүшкүзүү улам немешкен: тарааның дүжүдү га бүрүзүнден 9 центнер ажып турар. Мындыг кац чылда бо дээрге черле багай эвес дүжүт-тур.

Дараазында хүнде ажаалдаже база дөрт комбайн немежин киргеп, бир «С-6» тавычалай кестирип киришкен.

Колхозтуң ажыл-ишчилериниң бо ажылгыр, өөрүшкүлүг хүннеринде бригадада аъш-чем складының эргелекчизи Касыманың арагалаан, прогулдаан болгаш аъш-чем үзүктелдирген чоруу кижилериң ниити килениң болдурган. Ону ол ажылындан үндүргеш, оон орнунга сагыш човангыр, кежээ колхозчуну тургускан.

Агитаторлар кызыл-булуңну, дерээн, баштайгы хүнде ажылдың көргүзүглерин тодаратқан. Социалистиг хүлээлгелерни аскылаан, лекция, беседаны чорудуп эгелей бергеннер. Ажаап алыышкынның ийиги хүнүнде делегей байдалының дугайында лекция болган. Кызыл булуңну дериниңге кижи эмнелгезиниң ажылдакчызы Монгуш Анай, библиотека эргелекчизи Монгуш Маңмаа олар багай эвес киришкеннер.

Колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы ажаап алыышкынның баштайгы хүннериниң четпестерин үзүткаар, ажылдың темпизин дүргедедир, тараа чидириниң болдурбас талазы-биле организастыг хемчеглерни оперативтиг-биле чорудуп эгелээн. Баштайгы хүннерде чидириглиг кылдыр ажаатынган черлерниң маңаан комбайнердерге катап чыгдырган.

Ленин аттыг колхозтуң тараажылары дүжүт ажаалдазыңг чидириг чокка, дүрген темп-биле чорудуп, күрүнеге 800 тонна тарааны дужаар деп хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседиринге шиитпирлиглер.

С. ПАВУ.

Күрүне шыгжамырынга

Чөөн-Хемчик районнуң ажылагыйларында дүжүт ажаап алыышкыны эгелээн.

Күрүнеге тараа дужаары — бирги хүлээлге дээрзин быжыы-биле билип, түс-түс ажыл-агыйлар боттарының аргаларын санап көргеш, күрүнеге чеже тараа дужаап болурун тодарадып, түс-түзүнде бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алгылааннар.

«Искра» колхоз 1500 тонна тараа дужаар хүлээлгезин күүседип эгелей берген. Баштайгы 56 тонна тарааны Чадаананың тараа хүлээп алыр пунктузунга дужааган.

Ол хүн «Чыраа-Бажы» совхоз чаа дүжүттүң тараазындан 21 тонна тарааны база дужааган.

Бо ажыл-агыйларда арыглаан болгаш кургаткан тараалар арбын. Ынчангаш тараа дужаарының темпизин олар моон соңгаар улам дүргедедирлер.

Районнуң өске ажыл-агыйлары комбайн-биле дөрт ажааттынган тарааларны арыглап, кургадып, күрүнеге дужаар шынарынга чедирип турарлар. Ийи-бир хонуктан арткан ажыл-агыйлар күрүне курлавырларынче тарааны мөөң-мөөңү-биле чыгаап, районнуң күрүнеге дужаар 5900 тонна тараазын дүрген күүседиринге боттарының салыышкынын киприштирерлер.

Таңды районнуң «Революциянның чалбыжы» колхозунуң тараажылары бо чылын 530 ажыг га чочак-тараа тараан болгаш гектар санындан ортумаа-биле 10 центнер дүжүттү ап турар.

ЧУРУКТА: Сергей Суртаев биле Вячеслав Перестов оларның чочак-тарааны кестирип чоруп турары.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Аныяк коммунистер-биле ажыл

Партия кежигүнүүн адын улам кедүрүшаан. СЭКП болза коммунистерни кижизидер болгаш дамыктырар талазы-биле хүн бүру улуг ажылды чорудуп турар. Ол черле биледингир. Коммунистиг партияның кежигүү болуру эң даян алдар. Ынчангаш кижи бүрүзү партияның хүрээлеңинге кирип алгаш, партия кежигүнүүн бедик адын шынчылап, оон чангыс эвин бижиглаар, партияның шиитпирлерин күүседиринге идепкейлиг демиселичи болур дээш, ажыл-херекке, амыдырал-чуртталгага өскелерге үлегер болуп, бодунуң билиин бедидер дээш аажок улуг күзел-соруктуг ажылдап турар. Кижилерниң ол күзелчүткүлүн бүгү тала-биле деткип, оларга дузалаары, бүгү коммунистер-биле, ылаңгыя аныяк коммунистер-биле политиктиг болгаш кижизидиглиг ажылын доктаамал чорудары партия организациязы бүрүзүнүң бедик хүлээлгези.

Таңды районнуң парткому болгаш партия организацияларының аныяк коммунистерни кижизидер талазыбиле эдээн ажылдарын кылып, дүрзүлгени мөңгеден алган. Аныяк коммунистерни кижизидер талазы-биле партия организацияларының эки ажылын хөйнү көргүзүп болур. «Элегес» болгаш «Тиилелге» совхозтарда партия организациялары аныяк коммунистерге партиянын Уставын таныштырып, өредирилеп эки организастап турар. Оон-биле кады коммунистерниң политиктиг өредилгезинче доктаамал кичээлгей салып, хүн бүрүнүң айтырыгларын, парлалганы кайы хире сонуургап турарын хайгаравышаан, оларга практиктиг дузаны чедирип турарлар.

Бо совхозтарда аныяк коммунист бүрүзүү партия даалгалыг. Ону күүседип тура, олар амыдырал-биле, кижилер-биле доктаамал харылажып, бүдүрүлгеге болгаш хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турарлар. Чижээ, «Тиилелге» совхозта партия кежигүнүүнге кандидат эш В. Бюрбю дружина штабының даргазы хөйниитичи даалганы эки күүседип турар болгаш бүдүрүлгеге эки көкүрүзачы болуп, үлегерлиг ажылдап турар. Партия кежигүнүнге кандидат, хереэжен тракторист Борбаланды Ондар Тыва АССР-нин Дээди Совединиң депутады болгаш совхозта хереэженнер чөвүлелиниң кежигүнү хүлээлгезин эки күүседип турар. Чайгы чер андырлагаының үемнеге үлүг-нормазын ол 130—150 хуу күүседип турган. Аныяк коммунист Ооржак Биликчап аныяктар бригадазын баштай алгаш, 4000 гектар черге тарылганы шынарлыг чоруткан, тараанын чайгы ажаалдазын организастыг чоруткан болгаш ол бригада күскү ажаалгага техниказын шынарлыг белеткеп, мал чеми белеткээринге идепкейлиг киржип турар.

«Межегей» совхозта партия организациязы механизаторлар Аевич биле Чүдүмму СЭКП кежигүнүүнүң кандидалынга хүлээп алган дораан-на, трактор-хову бригадазынга агитаторлар партийжи даалганы берген. Олар ам безин тараажылар ортузунга агитас-массалыг ажылды калбартып, улустуң хүндүткелин чаалап апканнар. Ол ышкаш, аныяк коммунистерниң идей-политиктиг биилиин бедидип турарын, бүдүрүлгеге болгаш амыдыралга төлептиг болуруң парлия организациязы үргүлүү хайгаарап турар. Аныяк коммунист В. Афанашина Алаак фермазында парторгтуң хүлээлгезин эки күүседип, агитас-массалыг болгаш кижизидиглиг ажылын саанчылар ортузунда калбартып турар. Анда партбюро, дуржулгалыг коммунистер дузалап турар. Моон түннелинде ферманың сүт саалдазы элээн бедээн.

Партийжи даалга-биле аныяк коммунистерни кижизидер чорук олариы ниитининң, партияның хереэн хуу хереэнден бедик көөр чорукка, бергелерни ажып эртеринге бүзүредиг болурунга чанчыктырып турар. Бо ажыл-агыйларда парторганизациялар коммунистерге даалгаларны ниити хуралдарга бергеш, оларның түннелим база аңаа дыннап турар. Бо дээрге партия даалгазының үзүрдүзүн бедидип, кижилерниң хамыскалгазын үлгаттырып турар.

«Элегес» совхозта партия организациязы аныяк коммунистерни партия хуралдары белеткээринге, ажылагый адырларында байдал дугайында информациялар кылырынга киниритирип турар. Моон үзүрүнда мында аныяк коммунистер бүдүрүлгенин байдалы-биле үргүлчү таныш болуп турар. Ол чорук күрүне мурнунга хүлээлгелерни күүседиринде бүгү коммунистерни, ажылчыннарны мобилизастап турар. Ынчангаш совхоз чартык чылда күрүне мурнунга хүлээлгелерни күүседип турар.

Аныяк коммунистерни кижизидерин оларның кижи бүрүзүн түс-түс кирүп, оон белеткелин болгаш негеледерин бүгү тала-биле барымдаалаар чорукту чамдык парторгнизациялар уттуптар чорук районда база бар. Бо үүгүлга ажылды «Совет Россия» колхозта (секретары эш Лопсан-оол), «Сукпак» совхозта (секретары эш Крипын), «Коммунизмнин хереди» колхозта (секретары эш Тембрек) парторганизациялар амыдыралга четче кылбайн турар. Кандидат стаж дээрге кижини партияның Уставы, Программазыбиле таныштырарынга, кандидаттың бодунуң мөзү-шынарын тодарадып алырынга херек болгай. Ынчаарга бо бүгү партия организациязының хөй талалыг ажылы-биле чедип алдынар. Дуржулга станциязында партия организациязының кандидаттарбиле ажылында ыңдыг ханы уткашынарлыг чүткүл чок, аныяк коммунистер-биле кижизидиглиг ажыл кошкак. Моон үзүрүнда чамдык кандидаттерниң стажы арткеи. Станцияның кол агроному эш Дорохов 1961 чылдың ноябрьдан бээр СЭКП кежигүнүнге кандидат, профэвилединң ажылчын комитединиң даргазы эш Болгүм-оол 1961 чылдың декабрьдан бээр кандидат болуп артпышаан.

Кайы-бир кижини партия кежигүнүнге азы кежигүнүүн кандидадынга хүлээп алыры коммунисти кижизидип хевирлээринин үүгле эгези болур. Ону ёвудуп бышкай, дадыскан коммунист болдурар телээде, партия организациязы аныяк коммунист азы кандидат-биле доктаамал ажылдаар үзүрлүг. Ынчалза-даа чамдык партия организациялары хүлээп алынышкын болган соолдуде, дораан-на, аныяк коммунисти бышкан коммунист кылдыр санаап, оон-биле бүгү талалыг кижизидиглиг ажылын чүткүлдүг чорударын херекке албайн баар чоруктар бар. Ындыг түүлдерни бистиң районнуң «Совет Россия», «Коммунизмнин хереди» колхозтарда, дуржулга станциязында парторганизациялар болдүрүп турар.

Коммунист бүрүзүнүң бүдүшпээры күш-ажылга, хөй-ниитиниң ажылынга, партиямын хереэн амыдыралга боттандырары дээш демисеглерлээр. Ол кала-даа ажылдап, чурттап турза, бодунуң мергежилиин, политиктиг биилиин үргүлчү бедидер, бүгү тала-биле өскелерге үлегерчижек болур үзүрлүг. Мону чедип алыры хүр үеде эвес, а үр үеде чоруттуунган политиктиг болгаш кижизидиглиг ажылдың түннелинде болдунар дээрэн биилингир.

С. ТУШКОВ.
партбюронуң пропагандизи.

БӨГҮН—ШАХТЁРЛАР ХҮНҮ

„КАРА АЛДЫННЫ“—ТӨРЭЭН ЧУРТКА

Красноярск улус ажыл-агыйының Чөвүлелиниң Элегес шахта эргелелиниң «Кызыл-Хавак» шахтазының шахтёрлары чеди чылдың бешки чылының бүдүрүлге онаалдазын чедишкинниг-биле күүседир дээш демисештишаан, 7 айлар иштинде улуг чедишкиннерни чедип ап, шахтёрларның Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга II кварталдың түңнелинде 3-кү черни ээлээш, Красноярск улус ажыл-агый Чөвүлелиниң акша шиңналын алган болгаш СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң, ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Шахтёр Хүнүнге таварыштыр комчукчуңуң кечээкгейинге адаамда үүлдерни бараалгаттывыс.

„СП—63“ деп конвейер

ЧУРУКТА: электрослесарьлар А. Кузнецов биле С. Доржу бир шахта шахта иштинден 250 тонна хөмүр дашты үндүрер «СП-63» деп конвейерни монтаждап турлар.

Ооң үлүү база бар

Улуг байырлалдың бүдүүзү. Бүгү-ле үүгүл байырлал шинчи кирген. Шахтаның начальныгы Леонид Ефимович Глотовтуң кабинединге ажылыш дугайны чугаалажып олурувусета, ийиги ээлчегиниң шахтёрлары кээп эгеледи. Бо күш-ажылчы коллективте чеже мурнакчы, маадыр ишчилер чок дээр! Шахтада сураггаан алдарлыг ажыл-ишчи Федор Григорьевич Морозов болгаш оон бригадазының ийиги ээлчээнин бөлүк шахтёрлары база чеде хонуп келди.

Ажыл-агый болгаш амы-удуда айтырыглаар дугайында келген эштерби-биле чугаазын доозаш, Леонид Ефимович уламчылады:

— Мурнакчыларның арасындан мурнакчыларны адаары ыңдыг-ла белен эвес херек. Ынчалза-даа тергиннерниң арасындан тергиннерни адап болур мен—деп, башпактатташ, ээлээн каш эштерниң адын адады. Оларның арасында Алексей Түптен-Хөөнүүн адын адаап, какпы немеди: ол хоочун шахтёрларның бирээзи. Шахтада ону танывас кижи чок. Оон ажылга кежээ, кызымаккайын, биче сеткилдиин өөрү магадаар...

Леонид Ефимовичиниң кабинединден үнгеш, коридор ужунда бөлүк шахтёрларга ужуражы бердивис.

Мырынай-ла чаа дилеп турганывыс кижи бо-ла болгай—дээш, кижи оргузу хире эрже айытты. Ол Алексей Түптен-Хөө болду.

Оон шахтёржу күш-ажылчы базымы он чылдар бурунгаар эгелээн. Бо үениң дургузунда ол кандыг ажылдарны кылбаан дээр! Механизация чедишпес баштайгы үелерде вагоннарны аттар-биле өөртүп, хөмүр даштыдемир хүүрек-биле ажып, канчаар ажылдап турбаан даар! Хол-биле кылыр кандыг-даа ажылдан ол коргуп деспээн.

Бо хүннерде Алексей Түптен-Хөө Лёшиниң бригадазында шахтаның оруун чазап кылырының ыяш белеткээр черинде ажылдап турар. Бөгүн шахтаның бүгү коллективи чылдың 7 айларының будүрүлгезин онаалдазын шагда-ла ажыр күүседкеш, Төрээн чуртка 10911 тонна «кара алдынны» пландан ажыр берген. Ол улуг тиилелгеге хоочун дагжы Алексей Түптен-Хөөнүң улуг база кирген. Күш-ажылчы улуг чедишкин ону улам сорук киргерген.

Д. БААЗАН.

Оларның чаагай амыдыралы дээш

СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлеринге сорук киргеп Элегес шахта эргелелиниң шахтёрлары чеди чылдың бешки чылының хөмүр даш тывыскының талазы-биле планны хуусаа бетинде күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап турарлар.

Алган хүлээлгелерни чедишкиннииг күүседиринге шахтёрларның амыдырал-чуртталгазының жижилгези улуг рольду ойнаар, ынчангаш шахтаның администрациязы, партия база профсоюзтар организацияларыолче улуг кичээнгейни салып турар.

Бо чылын элээн хөй шахтёрлар чаагайжыды туттунган чаа бажыңнарны алганнар. Ол ышкаш чамдык шахтёрларның чурттап турган бажыңнарын алгыдыр тудуп, сентигилээн. Н. И. Мещеряковтуң даргалазыны чурттатыр-амыдырал комиссиязы өөрөш эвес ажылдарны кылган. Бо комиссияның кежигүннери шахтёрларның чурттап турар бажыңнарын кезип, четпестерни илередип, ону чайладырынга улуг дузаны чедирип турар. Ол ышкаш бисте ажылчыннарның кадыкшылынга кичээнгей салдыышкыны күштедген. Бо чылын 16 шахтёрлар санаторийлерге дыштанганнар. Оларның иштинден 10 кижи дыштанырга бажыңнарынга чораашнар, олардан 4-ту халас дыштанганнар. Ол ышкаш шахтёрлар коллективтин-биле Дус-Хөлге дыштаныр хүннерни каш удаа эрттиргилээн. Ажыл соолунде, хостуг шактарны ажылчыннар Улуг-Хем болгаш Элегес суунун кыдыынга балыктап, водейбол ойнап, шыдыраалап, баг хап, ажыктыы-биле эрттиирип турарлар. Бистиң аныяктарывыстың спорт командазы «Тыванын аныяктары» соревнованиязынга Улуг-Хем районнуң командазын 4:3 деп чеден ойнаан.

Мырынай-ла чаа дилеп турганывыс кижи бо-ла болгай—дээш, кижи оргузу хире эрже айытты. Ол Алексей Түптен-Хөө болду.

Оон шахтёржу күш-ажылчы базымы он чылдар бурунгаар эгелээн. Бо үениң дургузунда ол кандыг ажылдарны кылбаан дээр! Механизация чедишпес баштайгы үелерде вагоннарны аттар-биле өөртүп, хөмүр даштыдемир хүүрек-биле ажып, канчаар ажылдап турбаан даар! Хол-биле кылыр кандыг-даа ажылдан ол коргуп деспээн.

Бо хүннерде Алексей Түптен-Хөө Лёшиниң бригадазында шахтаның оруун чазап кылырының ыяш белеткээр черинде ажылдап турар. Бөгүн шахтаның бүгү коллективи чылдың 7 айларының будүрүлгезин онаалдазын шагда-ла ажыр күүседкеш, Төрээн чуртка 10911 тонна «кара алдынны» пландан ажыр берген. Ол улуг тиилелгеге хоочун дагжы Алексей Түптен-Хөөнүң улуг база кирген. Күш-ажылчы улуг чедишкин ону улам сорук киргерген.

Д. БААЗАН.

Курлавырларывыс ам-даа хөй

Элегестиң шахта эргелелиниң коллективи бодунуң байырлалы — шахтёр Хүнүнге бо чылдың 7 айларының будүрүлге планнарын күүседир талазы-биле эки моргузүглерлиг ужуражып турар. Бо үениң дургузунда ниити продукция будүрүп үндүрериниң пламын коллектив 112,3 хуу күүседип, пландан ажыр 65 муң рубльдиң продукциязын берген. Бараанныг продукцияны үндүрери пландан 79 муң рубль ашкан, азы 119,8 хуу күүсеттингэн.

Пландан ажыр 7000 тонна «кара алдынны» Төрээн чуртка бээр деп алган социалистиг хүлээлгезин дагжылар 10911 тонна кылдыр күүсеткен. Ынчангаш чыл дургузунда алган хүлээлгези шахтёр Хүнүнге чедир барык 4000 тонналы ажыр күүсеткен.

Хөмүр казар черлерни шахта иштинге белетиизэр талазы-биле 7 айларның планын 103,6 хуу күүседип, пландан ажыр 106 погон метрни каскан.

Дус казар талазы-биле планны 197,7 хуу чедир күүседип, республиканың улус ажыл-агыйының хереглелиниге пландан ажыр 1148 тонна дусту будүргеи. Күш-ажылдың будүрүкчүдүү планга удур эргелелде ниитизи-биле 17,5 хуу бээзэн.

Бо бүгү саннар чүнү чугаалап турарыл дээрге, СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның сөөлгү пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш сорук киргеп шахтёрлар хайымныг, дайынчы ёзу-биле ажылдааннар-дыр. Бистиң дагжыларывыс ажыл темпизин август айда база кудулатпаанмар.

Ындыг бедик көргүзүглерни «Кызыл-Хавак» шахтаның коллективи чүнүң үмүрүнда чедип алганыл?

Бистиң коллектививистиң чедишкиннериниң бирги болгаш кол чылдагааны болза, шахтёрларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, дузалаар ажылдакчыларның кызымаккай күш-ажылында. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бригадири Ф. Морозов, ол бригаданың кежигүннери А. Харламов, Д. Тимонин, проходчиктер Т. Григорьев, Н. Холмов, Байкара, электровоз машинизи С. Балчыр, электрослесарь С. Доржу болгаш оон-даа өскелер онза эки ажылдан турарлар.

Коммунистиг күш-ажылдыы дээш чарыш бо чылын шахтада элээн малбаган, ол чорук шахтаның ажылынга улам эки сапдарлыг болган. Аңгылдап турар ажыкчыннарның 50 ажыг хуузу ол бедик ат дээш социалистиг чарышта хаара туттунган. Ол чарышка хөмүр даш казар участок (начальныги эш Н. Курков), шахта иштинде транспорт участогу (начальныги эш В. Матвеенко), вентиляция хайгаарадының участогу (начальныги эш В. Тушуков), механитиг цех (начальныги эш Серебрянников) бүрүн составы-биле кирген. Ынчангаш будүрүлгениң кол-кол участоктары социалистиг чарыштың ол эң мурнакчы, дээдэм хевиринде бүрүн хаара туттунган.

Хөмүр даш казыкчыларының эш Ф. Морозов бригадирлээн кол бригадазынга коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты тывысхан. Эш Морозовтуң бригадазы ай сайында бедик будүрүлгечи көргүзүглерни чедип ап турарын маңаа демдеглээри чугула. Улуг чедишкиннерни чедип алырынга шахта эргелелиниң инженер-техниктиг ажылдакчыларының коллективи база биче эвес салыышкынны кылганнар. Оларга хамыктың мурнунда шахта эргелелиниң улуг инженери К. Чашухин, хөмүр даш казар участоктуң начальныги Н. Курков, даг мастери П. Федотов, шахтаның энергетиги И. Изместьев болгаш оон-даа өскелер хамаарыр. Бо эштер будүрүлгениң чугула айтырыгларын ёй-шаанда шиитпирлеп, шахтёрларның аар-берге күш-ажылын чиигедир дээш орландажып турарлар.

Оон ыңай шахтаның ажылынга экономиктиг бедик көргүзүглерни чедип алырынга, хөмүр даштыдемир шахта иштинге чүдүрерин бүрүнү-биле механизастаанны шиитпирлиг роль ойнаан. Хөмүр даштыдемир казарынга белеткел ажылдарын чорудуп, проходка кылыр үеде шахта иштинге хөмүр даш дамыглаарынга 1963 чылга чедир кол «чепсек» бооп турган тачка ам шахтада эрте-бурунгунуң чепсээ бооп артнан Шахтёрлар демир хүүректи ажыглаарын безин уттупканнар.

Хөмүр даштыдемир казып турар болгаш хөмүр дажын казарынга белеткеп турар бүгү черлерден хөмүр даштыдемир чүдүрерин, шахта иштинге ыңай-бээр сөөртүрүн бөгүн боду шимчээр транспортёрларның дузазы-биле кылып турар. Оң хемчег шахтёрларның күш-ажылын дыка чиигеткен.

Механизацияның калбарганы-биле шахта бо чылдың апрельден эгелээш, ийи ээлчеглиг ажылче киргеп, ынчангаш кижиге кончуг халаадынчыг дүнеки ээлчег шуут хереглеттинмес апарган. Ындыг-даа болза шахтада ажылдың темпизи бичии-даа кудулаваан, харын белээн.

Бо бүгү ап келген хемчеглерниң болгаш ажылчыннарның күш-ажылчы, марак-кызыл күжениишкиннериниң ачызында Бүгү-эвилелдиң шахтёрларының социалистиг чарыжының бо чылгы II кварталдың түңнелинде бистиң шахтавыс Красноярск улус ажыл-агый Чөвүлелиниң талазы-биле 3-кү черни алгаш, акша-биле шаңнатнан болгаш Кызыл хоорайның үлетпүр будүрүлгелериниң чарыжынга бирги черни алгаш, СЭКП хөөрөнүмүнүң, хооркүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Ындыг-даа болза, бистиң коллектививис чедип алган чедишкиннеринге ооңургавайн турар. Амыглаттынмаан күрлавырлар бисте ам-даа хөй. Чижээ, ам үеде кол инженер эш Чащухин баштаан эштерниң саналын ёзугаар хөмүр даштыдемир шахта иштинден үндүрериниң чаа комплексилиг аргазынче—рельс чок аргаже шилчиир деп турар. Ол чаа, депшилгелиг арганы херек кырынга ажыглаары ам үеде хөмүр даштыдемир шахта иштинден вагонеткалар-биле үндүрериндө ажылдап турар 20 ажыг дузалаар ажылдакчыларны хостаар болгаш күш-ажылдың будүрүкчүлүүн дыка бедидер. Оон аңгыда хөмүр даштыдемир шахта иштинден транспортёр-биле үндүрер арга болза, үндүрген хөмүр даштыдемир улуг, бичелеп сортировкалаар арганы бээр. Бо чаа арганы ажыглаары шахта эргелелиниге чылда 40 муң рубльдиң камналгазын бээр.

Шахтага конвейерлерни дистанционнуг башкарылгаже шилчидип, күш-ажылдың организациязын экижидип тургаш, оон будүрүнчүлүүн ам-даа дыка бедидип болуур.

Шахтёрларның коллективи бөгүн бодунуң байырлалының хүнүнде чедип алган темпилерин чыл төнчүзүнде улам бедидер деп бижиг бүзүреллиг.

Л. ГЛОТОВ,
Элегес шахта эргелелиниң начальныги.

Балчир Седен—тергиннерниң бирээзи

Бис Элегес шахта эргелелиниң «Кызыл Хавак» шахтазынга чеде бээривиске, артенги ээлчегде ажылдаар шахтёрлар шагда-ла шахталар иштинче киргилей берген болган.

Шахтёр Хүнүнге үткуштур дагжылар канчаар ажылдап турганының дугайында материалдар база мурнакчы кижилерниң чуруктарын тыртыгып алыр даалгалыг келген улус бис деп, шахта эргелелиниң начальныги Леонид Ефимович Глотовка, шахтком даргазы Н. Кочанга чугааладывыс.

— Ковчуг-ла эки-дир, редакция ажылдакчылары кажан-на келир ирги деп манап-даа турган бис дээш, эш Глотов мынча деп үргүлчүлейдир:

— Чеди чылдың бешки чылының будүрүлге онаалдазын төлептии-биле күүседир дээш, дагжыларның Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киргеш, улуг чедишкинни чедип алган бис. Чеди айлар дургузунда 70 муң тонна хөмүр даш тывар турган, херек кырында 80911 тонналы азы планны 115,5 хуу күүседип, Төрээн чуртка пландан дашкаар 10911 тонналы казып бердивис.

— Боттарының күш-ажылга кызымаккай чоруу-биле кижи мактап, чоргаарланмас аргажок бедик көргүзүглерлиг шахтёрлар бисте хөй — дээш, эш Глотов коммунистиг күш-ажылдың бригадазы атты чаалап алган эш Морозовтуң удуртқан хөмүр даш казыкчыларының бригадазының болгаш коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыр дээш демисежип турар эш Михутинниң удуртқан, забойлар казып, белеткеп турар проходчиктер бригадазының шыдгарапгай мурнакчыларын адаглалады. Оларның арасында хоочун шахтёр Балчир Седен-Сонам-Серенович база бар болган.

Седен Сонам-Серенович шахтага 1955 чылдан эгелеп ажылдаан. Башгайы чылларда ол, дагжының нарын мергежилиин чоорту билип албышаан, аар-саар ажылдар кылып турган.

— Ол чылдарда маан кыдбаан ажылым-даа чок ийин. Аът-биле шахта иштинден хөмүр даштыдемир үндүр сөөртүр, шахта иштиишкиннээр ыяш киир сөөртүр болгаш оон-даа өске аар-саар ажылдар. Ол аразында, мергежээн орус, тыва дагжыларның ажылдап турарын көрүп, билип ап, шахта техниказын бот-өөредилге-биле будүү өөренип ап турдум — деп, Седен чугаалап турар.

Ам Балчир Седен — электровоз машинизи. Бо мергежилдин 4-кү разрядын чедип алган. Бо дугайында Седениин чугаалап турары болза:

— Бистиң шахтага 1960 чылда шахта иштинден хөмүр даш үүдүрген вагонеткалар үндүр сөөртүр электровозтар кээрге, будүрүлгениң администрациязы, партия организациязы 3 айның тур курузун маңаа организастаан чүве. мен аңаа өске өөрүм-биле кады өөренгеш, чедишкинниг доозаш, машинистей бердим.

Шахтаның коллективинде Балчирнин ат-алдары бедик. Ону бодунуң кызымаккай, ак-сеткилдиг күш-ажылы-биле чедип алган. Седен ажылга кончуг кызымак, канды-даа бергеге торулбас кижи деп, оон эш-өөрлериниң чугаалажып турары шын. Ол ээлчет бүрүзүнде 185 тонна хөмүр даштыдемир шахта иштинден үндүрер нормазын үргүлчү ажыр сөөртүп турар. Оон башкарып турары электровоз бичии-даа үрелиишкинге таварышпайн турар. Ол 7 айларның ажыл нормазын шахтёр Хүнүнге таварыштыр 115,5 хуу күүсеткен.

Бодунуң амыдырал-чуртталгазының дугайында ол мынча деп чугаалап турар.

— Коммунистиг партия, Совет чазак, шахтёрлар ышкаш, чер иштинге ажылдап турар бистерниң хүндүүлүг болгаш берге күш-ажылывысты чиигедир, оларның амыдырал-чуртталгазын экижидер дээш сагыш човаашкынны үргүлчү салып турар. Оон херечизин бодунуң амыдыралымдан көрүп болур мен. Школа назыны четпээн 3 ургуларым-биле кады өгбүлем ишти беш кижи мен. Эрткен кыжын шахта эргелели менээ 4 өрээл чаа бажыңны берди. Ургуларым-даа, бодувус-даа ары-силиг, чылыг, чырык бажыңда аас-кежиктиг чурттап, ажылдап тур бис. Ам хамык үжүр — Төрээн чуртту, партияның хереэ дээш ак-сеткилдиг, бүгү күжүн үндүрүп ажылдаары ол деп билип турар мен.

— Балчир Седен магалыг-ла эки ажылдакчы. Бистиң партия организациявис ону СЭКП-ниң хүрээлеңинге киреринге белеткээр талазы-биле ажылды чорудар. Ол аңаа төлептиг болуп шыдаар — деп, шахта эргелелиниң начальныги Леонид Ефимович чугаалады.

Ийе, ол аңаа төлептиг кижи.

О. ШИРАП.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) проходчик М. Семизоров, ыяш чедиринчилериниң бригадири А. Лёшин, даг мастери П. Федотов, проходчик Н. Маркелов, № 1 участоктуң начальныги Н. Курков.

Фотолары А. СОДУНАМНЫЫ.

Агитатор ие

Клара Богдановна Сириңмаа «Утка 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының хереэженнер чөвүлелиниң ортузунга агитас-массалыг ажылды үргүлчү чорудуп, оларны совхоз будүрүлгезинче болгаш хөй-ниитиниң ажылынче организастап турар. Сириңмаа мурнундан тура-ла хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип келген. Ону барымдаалаваш, Ак-Туруг суурнуң чурттакчы хереэженнери эртекчилээн-на боттарының ниити хуралынга Клара Богдановнаны суурнуң хереэженнер чөвүлелиниң даргазынга сөөгүп алганнар. Оон бээр ол идепкейлиг агитатор, эптиг-эвилең организаинчы болуп мергемип, суурнуң чөвүлүн хүндүткелин чаалап ап шыдаан.

Ам үеде суурда мультурлуг чурттарга дээш социалистиг чарыш наабарган. Ону суурнуң хереэженнер чөвүлеям баштап турар. Хереэженнер чөвүлелиниң кежигүннери суурну кудумчулар аайы-биле хуваажып алгаш, ай-айде арыг-шевер байдалын хынап, хереэженнер ортузунга улуг тайылбыр ажылын чорудуп, түскай комиссиниың шиитпирээзни-биле чарыштың түңнелин үндүрүп турар.

Ам үеде ниитиниң малынга чем-суур белеткээриниң чугула ашыы чоруп турар. Суурнуң чурттакчыларын бо чугула херекке идепкейлиг киржиртирер дээш, эш Сириңмааның эгелеичи самалын ёзугаар, өг-бүле бүрүзү 300 боодал будүүбүрү чемни баглаваш, кадырып белеткээр деп хүлээжип алганнар. Ам үеде ол ажыл багай эвес түңнелдиг болуп, өг-бүле бүрүзү белеткээн будүкбүрү чемин бригадаларга дузаап турарлар.

Чаа өөредилге чылынга школаны белеткээрнигге Ак-Туруг суурнуң хереэженнери боттарының чөвүлелиниң даргазының удуртулгазы-биле идепкейлиг киржишкеннер. Ылаңгыя иелер Долума, Будээичик, Сендиң, Хеймер-оол болгаш Койнаа оларның кызымак ажыл-ламын хөй-ниити мактап турар. Ам өөредилге эгелээр дей берген. Ынчангаш уругларның идин-хевин, өөредилге хереклелдерин белеткээрни эң чугула. Бо бүгүнү Клара Богдановна доктаамал хайгаарап, ада-иелерниң өг-бүлелеринге барып, олар-биле беседалаар.

Бо чылдың мартта болган чер-чер Советтеринге сонгуулдалар үезинде Ак-Туруг суурнуң чурттакчылары Арыг-Үзүү нөдээ Советке боттарының депутадынга К. Б. Сириңмаамы депшиткеш, сонгуп алганнар. Дөрт уругларның иези, хөй-ниитиниң ажылы дээш чүткүлдүг агитатор, делпутат суурнуң чурттанчы чөвүн, ылаңгыя хереэженнерни ажыл-херекке, хөй-ниитиниң ажылынче мобилизастаар талазы-биле улуг ажылды кылып турар мен.

Н. ХОЛМОВ,
бригада кежигүнү.

БЕДИК АТ

Бистиң бригадавыс коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алыр дээш демисешпишаан, бодунуң мурнунда салдынган сорулгазын үргүлчү төлептии-биле күүседип, Төрээн чуртка «кара алдынны» хөйнү бээринге белеткел ажылын эки күүседип турар. Бистиң коллектививистиң чедишкиннериниң бирги болгаш кол чылдагааны болза, шахтёрларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, дузалаар ажылдакчыларның кызымаккай күш-ажылында. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бригадири Ф. Морозов, ол бригаданың кежигүннери А. Харламов, Д. Тимонин, проходчиктер Т. Григорьев, Н. Холмов, Байкара, электровоз машинизи С. Балчыр, электрослесарь С. Доржу болгаш оон-даа өскелер онза эки ажылдан турарлар.

Коммунистиг күш-ажылдыы дээш чарыш бо чылын шахтада элээн малбаган, ол чорук шахтаның ажылынга улам эки сапдарлыг болган. Аңгылдап турар ажыкчыннарның 50 ажыг хуузу ол бедик ат дээш социалистиг чарышта хаара туттунган. Ол чарышка хөмүр даш казар участок (начальныги эш Н. Курков), шахта иштинде транспорт участогу (начальныги эш В. Матвеенко), вентиляция хайгаарадының участогу (начальныги эш В. Тушуков), механитиг цех (начальныги эш Серебрянников) бүрүн составы-биле кирген. Ынчангаш будүрүлгениң кол-кол участоктары социалистиг чарыштың ол эң мурнакчы, дээдэм хевиринде бүрүн хаара туттунган.

Хөмүр даш казыкчыларының эш Ф. Морозов бригадирлээн кол бригадазынга коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты тывысхан. Эш Морозовтуң бригадазы ай сайында бедик будүрүлгечи көргүзүглерни чедип ап турарын маңаа демдеглээри чугула. Улуг чедишкиннерни чедип алырынга шахта эргелелиниң инженер-техниктиг ажылдакчыларының коллективи база биче эвес салыышкынны кылганнар. Оларга хамыктың мурнунда шахта эргелелиниң улуг инженери К. Чашухин, хөмүр даш казар участоктуң начальныги Н. Курков, даг мастери П. Федотов, шахтаның энергетиги И. Изместьев болгаш оон-даа өскелер хамаарыр. Бо эштер будүрүлгениң чугула айтырыгларын ёй-шаанда шиитпирлеп, шахтёрларның аар-берге күш-ажылын чиигедир дээш орландажып турарлар.

Оон ыңай шахтаның ажылынга экономиктиг бедик көргүзүглерни чедип алырынга, хөмүр даштыдемир шахта иштинге үндүрерин бүрүнү-биле механизастаанны шиитпирлиг роль ойнаан. Хөмүр даштыдемир казарынга белеткел ажылдарын чорудуп, проходка кылыр үеде шахта иштинге хөмүр даш дамыглаарынга 1963 чылга чедир кол «чепсек» бооп турган тачка ам шахтада эрте-бурунгунуң чепсээ бооп артнан Шахтёрлар демир хүүректи ажыглаарын безин уттупканнар.

Хөмүр даштыдемир казып турар болгаш хөмүр дажын казарынга белеткеп турар бүгү черлерден хөмүр даштыдемир чүдүрерин, шахта иштинге ыңай-бээр сөөртүрүн бөгүн боду шимчээр транспортёрларның дузазы-биле кылып турар. Оң хемчег шахтёрларның күш-ажылын дыка чиигеткен.

Механизацияның калбарганы-биле шахта бо чылдың апрельден эгелээш, ийи ээлчеглиг ажылче киргеп, ынчангаш кижиге кончуг халаадынчыг дүнеки ээлчег шуут хереглеттинмес апарган. Ындыг-даа болза шахтада ажылдың темпизи бичии-даа кудулаваан, харын белээн.

Бо бүгү ап келген хемчеглерниң болгаш ажылчыннарның күш-ажылчы, марак-кызыл күжениишкиннериниң ачызында Бүгү-эвилелдиң шахтёрларының социалистиг чарыжының бо чылгы II кварталдың түңнелинде бистиң шахтавыс Красноярск улус ажыл-агый Чөвүлелиниң талазы-биле 3-кү черни алгаш, акша-биле шаңнатнан болгаш Кызыл хоорайның үлетпүр будүрүлгелериниң чарыжынга бирги черни алгаш, СЭКП хөөрөнүмүнүң, хооркүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Ындыг-даа болза, бистиң коллектививис чедип алган чедишкиннеринге ооңургавайн турар. Амыглаттынмаан күрлавырлар бисте ам-даа хөй. Чижээ, ам үеде кол инженер эш Чащухин баштаан эштерниң саналын ёзугаар хөмүр даштыдемир шахта иштинден үндүрериниң чаа комплексилиг аргазынче—рельс чок аргаже шилчиир деп турар. Ол чаа, депшилгелиг арганы херек кырынга ажыглаары ам үеде хөмүр даштыдемир шахта иштинден вагонеткалар-биле үндүрериндө ажылдап турар 20 ажыг дузалаар ажылдакчыларны хостаар болгаш күш-ажылдың будүрүкчүлүүн дыка бедидер. Оон аңгыда хөмүр даштыдемир шахта иштинден транспортёр-биле үндүрер арга болза, үндүрген хөмүр даштыдемир улуг, бичелеп сортировкалаар арганы бээр. Бо чаа арганы ажыглаары шахта эргелелиниге чылда 40 муң рубльдиң камналгазын бээр.

Шахтага конвейерлерни дистанционнуг башкарылгаже шилчидип, күш-ажылдың организациязын экижидип тургаш, оон будүрүнчүлүүн ам-даа дыка бедидип болуур.

Шахтёрларның коллективи бөгүн бодунуң байырлалының хүнүнде чедип алган темпилерин чыл төнчүзүнде улам бедидер деп бижиг бүзүреллиг.

Л. ГЛОТОВ,
Элегес шахта эргелелиниң начальныги.

Республиканың сиген шөлдеринде

«УТКА-25 чылы» совхозтуң мурнакчы механизаторларының бирээзи—Николай Неволин бо чылдың сиген ажаан алышкыны эгелээнден бээр үргүлүү аңаа ажылдап, бо ажылды эки билир, аңаа мергежээн талазы-биле өске сигенчилерге үлегерин коргүзүп келген. Ылаңгы Николай трактор-биле көпзан сөөртүрүнге, сиген бөлдүреринге, сиген кестиреринге-даа эки өөренген. Ол хүн бүрүнүң үлүүн 150 хуу чедир күүседип. Ээр-Хавак базары — Сөөлүг-Дөңде сигенчи бригаданың эң мурнакчы ажылчыларының сеңнээ кирип турар. Ооң ажылдап турары, Доржу Балажыкка үдуртқан механизаттыңган сигенчи звено совхозтуң сигенчи бригадаларының болгаш звеноларының араазында сиген кезер талазы-биле социалистиг чарышка бирги черни он болгаш беш ковуктарның түңнелеринде кажы удаа чаалап келген.

ЧУРУКТА: үстүнде — Николай Неволин, адаанда ооң ажылдап турары.

Фото А. НУГУУРАКТЫҢ.

Шилчиир Кызыл тук — „Большевик“ колхозта

Барыын-Хемчик парткомунуң бюрозунга колхозтарда болгаш совхозтарда мал чемнериниң белеткелиниң чоруп турарының байдалын чугаалашкан. Август 16-да медээ-биле алырга, район сиген белеткелиниң планын 25 хуу, силосту—0,7 хуу болгаш будук-бүрү чемнерни белеткээрин 2,6 хуу күүседткен.

«Большевик» колхоз сиген белеткелиниң планын 44,4 хуу күүседип, районнуң өске ажыл-агыйларын мурнап турар. Сигенчилерниң бүдүрүкчүүт күш-ажылынын эки түңнелин үнелеп демдеглевишаан, мал чемнериниң белеткелиниң талазы-биле парткомнуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун «Барлык» совхозтан алгаш, «Большевик» колхозка тыпсыр деп бюро шиитпирлээн.

Парткомнуң айтышкынын ёзугаар шилчиир Кызыл тукту «Большевик» колхозка тыпсыр дээш райкүүском кежигүнү эш А. Очур-оол-биле кады чоруптувус. Барлыктың сөрээлиг шөлүн тавартыл, «Большевик» колхозтуң чыл бүрүде эң-не хөй мал чемнери белеткеп алыр чери—Теве-Хая шөлүнге болгаш даг баарында талдар аразынга удатпайн чеде бердивис.

Бо хүннерде мал чемнериниң белеткелиниң талазы-биле эки ажылдап турар колхозтуң ажыдының түңнели каракка илдең көстүп келди. Чоокку хүннерде салгылаан чиңгирноган сараатгар Теве-Хая шөлүнде эмгежок.

МУРНАКЧЫ БРИГАДА

Даг баарында талдар аразында сигенчилер хайнышкынныг-ла ажылдап турар. Сиген машиназы-биле кестирген, ооң чоогунда хөй кижилер сигенни бөлүп хөпээнээн, аътар-биле сөөрткен, сараатгаан болгаш 10 ажыг тырын эрдер хол кадыры-биле сиген кескен турлар.

Оларның аразында колхоз даргазының оралакчызы Очур-оол, ажылагый складының эргелекчизи Бак-Кара, колхозтуң кол бухгалтери Отугаш, чолаачы Семис болгаш ооңдаа өскелер бар. Кижилернің ажылдап турарын көөрге, оларны каш минута иштинде сокладып, беседа кылыры безин харааланчыг кылдыр бодаттынар.

Сигеннің үнүжү эки. Гектардан 14—15 центнерни чугаажок ап болур-дур деп, ажым-биле сүмелештивис. Ынчалзажок чыл келген турум Африканың ажылчын аңгызы бодунуң күрээлеңин көвүдедип, чаңгыс эвин болгаш организастыг чоруун быжыглап турар. Даг үлетпүрү эки сайзыраан чурттарда ажылчыннарның саны хөй. Чижээ, Мурнуу-Африка республикада 2,3 миллион, Конгода миллион ажыг, Марокконың, Сомгу, Мурнуу Родезияда миллион хире чедип турар. Нигерияда (700 мун), Анголада (800 мун). Кенияда (560 мун) болгаш өске-даа чурттарда пролетариат өзүп турар.

Африканың ажылчыннары ажоок берге байдалда ажылдап, чурттап турар. Чамдык чурттар ам-даа колониалдыг тергиндээшкинниң үезинде хемирлеттинип тургустуунган болгаш ол тергиндээшкин ооң өзүдезинге чамдык салдарны чедиргеп. Колонизаторлар Африкадан үүле көдээ ажыл-агыйның болгаш үлетпүрүң хөй чиг-эдиң дажыглап үндүрериннге сундугуп турганының харазы-биле Африкада белек хөгжүлделиг үлетпүр чок, ынчангаш фабрика-заводт пролетариадының саны ээзээш, а көдээ ажыл-агыйда ажылчыннарның саны ооң ыракта хөй болоп турар. Ам көдээ ажыл-агыйда 5 миллион кижи ажылдап турар.

Африка чурттарының хөй чуруузунда национал буржуазияның күүжү ам-даа кошкак болганындан улуг будүрүлгелер түдүп тургузарына четчир саныг акша-хөреңгизи чок болоп турар. Будүрүлгелерниң чогучдан ажылчын аңгы бичии-бичии будүрүлгелерде быдаргай хевирлиг болоп турар. Ажылчыннарның саны база эки-таамал эвес. Чамдык ажылчыннар хоорайларга келгеш, кезек болоп чоруй удавайн суурже катап чоруп каар. Бо бүгү болза ажылчын аңгының өзүлдезинге шаптык болуп турар.

Ынчалзажок чыл келген турум Африканың ажылчын аңгызы бодунуң күрээлеңин көвүдедип, чаңгыс эвин болгаш организастыг чоруун быжыглап турар. Даг үлетпүрү эки сайзыраан чурттарда ажылчыннарның саны хөй. Чижээ, Мурнуу-Африка республикада 2,3 миллион, Конгода миллион ажыг, Марокконың, Сомгу, Мурнуу Родезияда миллион хире чедип турар. Нигерияда (700 мун), Анголада (800 мун). Кенияда (560 мун) болгаш өске-даа чурттарда пролетариат өзүп турар.

Африканың ажылчыннары ажоок берге байдалда ажылдап, чурттап турар. Чамдык чурттар ам-даа колониалдыг тергиндээшкинниң үезинде хемирлеттинип тургустуунган болгаш ол тергиндээшкинниң ооң өзүдезинге чамдык салдарны чедиргеп. Колонизаторлар Африкадан үүле көдээ ажыл-агыйның болгаш үлетпүрүң хөй чиг-эдиң дажыглап үндүрериннге сундугуп турганының харазы-биле Африкада белек хөгжүлделиг үлетпүр чок, ынчангаш фабрика-заводт пролетариадының саны ээзээш, а көдээ ажыл-агыйда ажылчыннарның саны ооң ыракта хөй болоп турар. Ам көдээ ажыл-агыйда 5 миллион кижи ажылдап турар.

Африка чурттарының хөй чуруузунда национал буржуазияның күүжү ам-даа кошкак болганындан улуг будүрүлгелер түдүп тургузарына четчир саныг акша-хөреңгизи чок болоп турар. Будүрүлгелерниң чогучдан ажылчын аңгы бичии-бичии будүрүлгелерде быдаргай хевирлиг болоп турар. Ажылчыннарның саны база эки-таамал эвес. Чамдык ажылчыннар хоорайларга келгеш, кезек болоп чоруй удавайн суурже катап чоруп каар. Бо бүгү болза ажылчын аңгының өзүлдезинге шаптык болуп турар.

— Сөөлүг чылдарда делегей ареназынга ажылчын аңгының чаа-чаа отрядтары тыптып кээп турар апарган. Азиядың, Латин Америкадан болгаш Африкадың чурттарында чүс миллион ажыг ажылчыннар база албан-хаакчылар саналтыып турар. Ол болза капиталистиг чурттарда хөлезиленип ажылдап чоруур кижилериң 40 хуузу болур—деп, Н. С. Хрущев демдеглээн. Делегейниң ажылчын аңгызының революстуг шимчээшкинниң чугула кезээзи 15 миллион кижи чедип турар Африканың ажылчын аңгызы ээлеп турар.

Африканың ажылчын аңгызы дашткы колониалдыг тергиндээшкинниң үезинде хемирлеттинип тургустуунган болгаш ол тергиндээшкин ооң өзүдезинге чамдык салдарны чедиргеп. Колонизаторлар Африкадан үүле көдээ ажыл-агыйның болгаш үлетпүрүң хөй чиг-эдиң дажыглап үндүрериннге сундугуп турганының харазы-биле Африкада белек хөгжүлделиг үлетпүр чок, ынчангаш фабрика-заводт пролетариадының саны ээзээш, а көдээ ажыл-агыйда ажылчыннарның саны ооң ыракта хөй болоп турар. Ам көдээ ажыл-агыйда 5 миллион кижи ажылдап турар.

Африка чурттарының хөй чуруузунда национал буржуазияның күүжү ам-даа кошкак болганындан улуг будүрүлгелер түдүп тургузарына четчир саныг акша-хөреңгизи чок болоп турар. Будүрүлгелерниң чогучдан ажылчын аңгы бичии-бичии будүрүлгелерде быдаргай хевирлиг болоп турар. Ажылчыннарның саны база эки-таамал эвес. Чамдык ажылчыннар хоорайларга келгеш, кезек болоп чоруй удавайн суурже катап чоруп каар. Бо бүгү болза ажылчын аңгының өзүлдезинге шаптык болуп турар.

Ынчалзажок чыл келген турум Африканың ажылчын аңгызы бодунуң күрээлеңин көвүдедип, чаңгыс эвин болгаш организастыг чоруун быжыглап турар. Даг үлетпүрү эки сайзыраан чурттарда ажылчыннарның саны хөй. Чижээ, Мурнуу-Африка республикада 2,3 миллион, Конгода миллион ажыг, Марокконың, Сомгу, Мурнуу Родезияда миллион хире чедип турар. Нигерияда (700 мун), Анголада (800 мун). Кенияда (560 мун) болгаш өске-даа чурттарда пролетариат өзүп турар.

Африканың ажылчыннары ажоок берге байдалда ажылдап, чурттап турар. Чамдык чурттар ам-даа колониалдыг тергиндээшкинниң үезинде хемирлеттинип тургустуунган болгаш ол тергиндээшкинниң

Шынныг политика — деткимчеде

„ССРЭ моон соңгаар-даа социализм чурттарының чаңгыс эвин быжыглаар апаар“

ВАРШАВА. (СЭТА). Кыдат чазактың төлээлекчизиниң август 15-теги медеглели-биле холбаштыр Совет чазактың Медеглелиниң бүрүн текстизин «Трибуна Люду» болгаш «Жылнеж вольности» солуннар парлап үндүрген.

«Жипе Варшавы» солун Совет чазактың Медеглелиниң делгеренгей тайылбырлалын парлавышаан, эгезинге мынчаар бижээн: «Бистин хүлээлгевис — коммунизм түргүзүүшкүнүнүг быжыг тайбынны хандырары болур». Адакы эгелинде солуннуң онзалап демдеглеп турары болза: кыдат удуртукчулар — эң-не агрессчи болуктер-биле чаңгыс одуругда туруп турар-дыр. ССРЭ-ниң туружу атомнуг үениң херек кырында бөтүүг байдалын барымдаалап турар. КҮР-нүң удуртукчуларының ондакты ончук-чөнгээлиг үзел-бодалдары тайбынның, демократияның, социализминиң эрге-ажыы-биле дүүшпес-тир, ССРЭ моон соңгаар-даа социализм чурттарының чаңгыс эвин быжыглаар апаар.

ССРЭ чазааның Медеглели югослав солуннарда

БЕЛГРАД. (СЭТА). КҮР-нүң чазааның төлээлекчизиниң август 15-теги медеглели-биле холбаштыр Совет чазактың Медеглелиниң тодаргай тайылбырын югослав солуннар парлап үндүрген. «Борба» солуннуң онзалап демдеглээни болза: «Кыдат удуртукчулар дайынның болгаш тайбынның үндезин айтырыгларының талазы-биле боттарының ончук-чөнгээлиг үзел-бодалдарын өске чурттарга күткүүр бодап турарлыр. Кыдат чазак ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруглаар дугайында Керээге удур демиселге эң-не агрессчи хөөннүг болуктер-биле ыяк каттыжып турар-дыр» деп, «Политика» солун Совет чазактың Медеглелиниң тайылбырлалының эгезинге бижээн.

Нүгүл-хопчуларга төлептиг харыы

СОФИЯ. (СЭТА). Кыдат чазактың төлээлекчизиниң бо чыдың август 15-теги медеглели-биле холбаштыр Совет чазактың Медеглелиниң бүрүн текстизин «Трибуна Люду» болгаш «Жылнеж вольности» солуннар парлап үндүрген.

«Жипе Варшавы» солун Совет чазактың Медеглелиниң делгеренгей тайылбырлалын парлавышаан, эгезинге мынчаар бижээн: «Бистин хүлээлгевис — коммунизм түргүзүүшкүнүнүг быжыг тайбынны хандырары болур». Адакы эгелинде солуннуң онзалап демдеглээни болза: «Кыдат удуртукчулар — эң-не агрессчи болуктер-биле чаңгыс одуругда туруп турар-дыр. ССРЭ-ниң туружу атомнуг үениң херек кырында бөтүүг байдалын барымдаалап турар. КҮР-нүң удуртукчуларының ондакты ончук-чөнгээлиг үзел-бодалдары тайбынның, демократияның, социализминиң эрге-ажыы-биле дүүшпес-тир, ССРЭ моон соңгаар-даа социализм чурттарының чаңгыс эвин быжыглаар апаар.

Чоннуң мергени

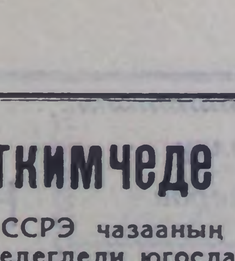

Кукуруза-биле найыралдашкан — Хоолулуг чем мунзавас-даа.

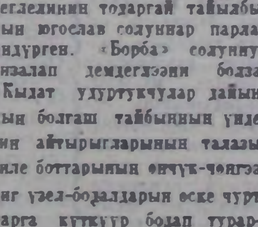

Кукуруза эки амаар — Кассада өрүгә хөй.

Куш-ажыл, күзел чокта Кукуруза эвес, чашпан өзер.

Чуруктарны Н. ОНДАР чураам.

Тодаргай тайылбырлаашкын

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Хөй-хөй фин солуннар Совет чазактың Медеглелин тодаргай тайылбырлавышаан, термоядро. луг дайынга чеже миллион кижи өлүрүл дээрзинин дугайында болал кыдат удуртукчуларны дувуретпейн турар-дыр деп онзалап демдеглеп турар.

«Канзан уутиест» солун даразында чүүлдерни улуг үжүктер-биле онзалап парлаан: 1. Совет Эвилелиниң Чазаа ядролуг чепсекти бүрүнү-биле хоруглаарын орадлажып турар. 2. Оон бар болуп турар ядролуг чепсээ Кыдат Улус Республиканы-даа камгалап турар. 3. Амгы экономиктиг үндезин-суурга Кыдат ядролуг чепсекти бүрүрер аргазы чок болуп турар. Болувун күженнишкиннерин экономиказын хөгжүдеринче мөөнүзэри анаа сарыылдыг чүүл болур ийик».

Робертино орустап бижип турар

«Италия, Рим, итали ыраажы оол Робертино Лореттиге». Ынчаар адрес-биле, бистин чурттуң чамдык областарының уругларының ол итали ыраажы оолга чагаа чорудуп, оон-биле харылзажып турарлар. Робертино ук чагаалардың харыызын чорудуп турар, ол мынча деп бижээн болур: «Бүгү совет кижилерге, ылаңгыя маргаллыг чараш Москвага байыр! Улуг хүндүлел болгаш байырбилэ Робертинодан».

Аныяк артист даштыкы ыллдарны өөренип турар. Горькийниң бир-ле школазының өөренекчилериниң чагаазынга харыыны Робертино орустап мынчаар бижээн: «Чыныг сеткүүл чагаалары дээш силерге Робертинонуң бүгү ог-бүлезин байыр чедирип тур. Четтирдим! Байырлыг!»

Мындыг база болгулаар

Дөрт чылда сес бызаа

Сөңгү-Осетин АССР-ниң Новая Саниба деп суурунда чылда ийи катап: майда болгаш декабрьда бызаалаар инек бар. Даг уксаалыг бо инектен хүн бүрү-ле 14 литр сүттүг саан алтурар. Бо инек сөөлгү дөрт чылларда сес бызаанга берген. Бызаалары кадык-шыырак, хүн-бүрү 350—400 грамм дениинин немеп турар.

„Крокодилди“ „Шынның“ арынче чаладывыс

ӨӨРТҮҮР ДЭЭШ

Изабелла Пафнутьевна башкывыс биске ийи демдектерни салып турар. ынчалза-даа бис аңаа ынак бис. Коллективтиг өзүга ол бисти өөредип турар.

— Уруглар, бистиң класывыстың эки болуруң күзээр силер бе? Класывыстың соңгаларынга эки көжегелер, стол кырынга чараш чадыглар болгаш хөй дириг чечектер турары күзенчиг бе?—деп, башкы айтырган.

— Күзевейн канчаарыл!— деп чөпшээрештивис.

— Ынчаарга, мындыг-дыр, уруглар. Класс өрээлдериниң эң эки санитар байдалы дээш чарыш организастаал. Чарыш болза коллективти сырый каттыштырар болгай. Бис бодувусту чаңгыс деминг болурунга, шуптузу —чаңгызы дээш, чаңгызы — шуптузу дээш ажылдаарывыга кижизиндер ужурлуг бис. Билдинер бе? ,

— Билдивис!— деп алгырыштывыс.

— Оожум!—деп, Изабелла Пафнутьевна бисти оожургаткаш, — мону күүседир төлээде, силер ада-иелериңерден бир-бир рубльден айтырып алгаш, меңээ дужаанар.

Башкының чагыын сөзүгаар авамга чугаалап бээримге, авам удурланмай-даа мынча диди:

— Эки-дир, класстарыны шиник чараш кылыр дээнги эки-дир, соңга көжегези-даа, чечектер-даа чок школа болгай. Бир рубльди берейн, чүгле эки өөрен.

Элээн хүнмер эрткен соонда, класывыс көрүштүг-даа апарган. Бистиң өөрүшкүвүс-даа аажок.

Бир-ле катап Изабелла Пафнутьевна-биле кады чоон болгаш шиник кеттингеп үгбай келдя.

— Бо болза Вася Путиковтуң авазы-дыр. Силер-биле ол чугаалашсын, мен биче када үнгеш келийн—деп. башкывыс чугаалай-дыр.

— Уруглар, ам удавас башкыңарның төрүттүнген хүнү. Башкыңарны өөртүксеп тур силер бе?— деп, Васяның авазы айтырды.

— Өөртүксээр бис! — деп, чаңгыс үн-биле харыыладывыс.

— Ындыг болза ада-иелериңерден бир-бир рубльден айтырып алгаш, меңээ экелеп берниер. Силериңиң ынак башкыларга мен белек садып кээр мен—диди.

— Ура!—деп, алгыржыпкаш, башкыларывысче маңнажыпкан бис.

Бистиң класывыстың эвиниң быжыгып турарын хүн бүрүде-ле улам эки билип келдивис. Бистиң хүрээлениивис улам сырый эптиг болуп турган. Ынчангаш чамдыкта бир-бир рубльди, чамдыкта алданалдан көпеекти чыып турдувус. Школа директорувуң төрүттүнген хүнүнде-даа, март 8-тиң хүнүнде-даа...

Дүүн бистиң класывыска Вася Путиковтуң авазы база катап чедип келгеш:

— Башкыңар Изабелла Пафнутьевнага өөрүшкүлүг чүве кылыксаар силер бе?— деп айтырды.

— Өөртүксээр бис!—деп, күзелдивис-биле өөрүшкүлүг харыыладывыс. Чүге дизе сөөлгү ийи неделяда башкывыска дыка эпчок чүүлдер болган: парта үрелген, соңга шили бузулган.

— Ынчаарга, мындыг-дыр, уруглар. Даарта Изабелла Пафнутьевнаның ашаанның төрүттүнген хүнү-дүр. Билдинер бе?

— Билдивис!—деп, өөренген чаң-биле харыы үгбе карыылаан бис.

Ону авамга чугаалаарымга, чүнү-даа билбээн чүве ышкаш болган болгаш «районга хомудал киирер мем, ону ам чүгле сөксатсын» деп мындыг.

Рубль бээримден авам шуут ойталаан.

Бөгүн мен школага барбас мен. Чаңгыс эптиг колдективнисти канчап багай бай-далга таварыштырар боор.

А. САЛЕНКО.

Бир-ле шоодугзуг

Эмчиден мынча деп бир кижи айтырар:

— Сүмелеп көрүнерем, доктор, семизимни сыыгадыксаар кижи-дир мем. Кандыг сула шимчээшкин кылыр мен?

— Бажыңарны оң-солагай, солагай-оң талазыиче чайгаңар.

— Кажан ынчаар чайгаар мен?

— Силерни чемгере бергенде, ынчаар силер.

— Ынчаарга чем чивес ышкажыл?!

* * *

Хээли ан чаңчыккан бир эш—чуртталга бажыңнары эргелээр черниң начальныгы бодунга-ла бажың үндуруп алыр-да безин бодунуң адынга почта дамчыштыр хөй түңнүг акшаны боду шилчиткен. Ынчангаш хээлиге ол бодун боду хээлилээрингe чедир чаңчыкан ышкажыл.

Кижиниң амы-тынын алган

Чаа Зеландияда Оповони деп черниң чоогунда Хаканкаҳарбор даар мугулдурга 6 чыл бурунгаар дельфин-афалина даар далай амыганы өөскүп келген. Ол аңаа өштип турган кижилер-биле ойнаар, харынлаа болуунун кончуг улуг оорганын безин сүйбаты бээр турган, чоорту мырынай улуска улам чоокшулап, дужүүу-биле бөмбүк үскүдеп ойнаар апарган. Дельфин даарга сөөлүүрди бичии оолларны ооргазынга олургуп алгаш өштип чоргулаар, чамдыкта эрик чоогунда кайгап-чагаланып улуска кайгамчыктыг шүүлгүшкүннарны көргүзе каавылып турар. Ол чааш дельфининиң ыгайында сураг бүгү Чаа Зеландияга тарай берген. Ону көрүкчээн туристер харын-даа веке чурттардан безин сөкпүп келип турган. Ындыг таварылгалар даарга. Чер Ортузу далайның эриктеринге шаг-чеден бээр бидиннер болуп турган.

Неапполь чоогунда Байа деп черниң девискээринге дельфин бир бичии школачы оолду далай муглудурун, кежиндир бичии земеи-биле ааш-чыл үлүштүр школаже дажыглап келген. Ол оол далай кылынга келгеш кыйгырыптарга, демги дельфин оон кылын танып эптип чедип келгеш, оон берген чемнин хөлүндэн ап чиир кылдыр безин чанчыга берген.

Ындыг улуг коргунчуг далай амытаны кижилерниң холунга канчап өөрени бээрил деп айтырыг тургустунуп келдир. Оларның ындыг чоруу кит хевирлиглерниң организминде төрүмелиннден, чаңчыл (рефлекс) болуп чадавас. Кит хевирлиглер кажан далайга олду-кызы ойлуп каарга, ол амытан тынар кылдыр, далай кырынче үнүүр иезер чаңчылдыглар. Дельфин кит ышкаш, хенлирбеинээн тыныл чоруур болганда, сугже шыжыып, оон делир үне шуран келир чорук оон кежинде дырбаашкын ышкаш тодаричыг болур. Болуу безин билбес, өөренген чаңчыл оңу сугга дүшкен чер амытаннарын безин сугдан үнүүр идиптеринче албадаптар.

Чоокта чаа Флоридага бир солун таварылга болган. Ында улуг эштип ыштанып черге бир хөрээжен бижи сугга дүжүп ягелээн. Ол айде дельфин көстүп келгеш, демги хөрээженни сугдан үнүүр идиптекен, оон амы-тынын ол ынчаар камгалап алган. Ындыг хевирниң база бир таварылгазын биске, кажан Кара-Далайга дириг дельфиннер-биле шинчилел кылып турувуста, В. А. Печорин чугаалаан. Бир-де катап ол далайга эштип тургаш, эриктен чартык километр хире ырадыр эштп бергенде, «аът хире чоон» дельфин аңаа мырынай чоокшулап келген. Чамдыкта ол мырынай долганып туруп бээр, чамдыкта улам-на чоокшулай бээр болган. Печорин демгиланнден деэмп, эриктче дузу-далаш-биле эштип чоруп каан, а дельфин чогум ону-даа тоовас, ол хирезинде, оон черле чыдып калбас—мындыг болган. Ындыг янзы-биле демги дельфин ону 10—15 минута хире эдерип келген, эштикчи ынчан 300 метр хире черни эртип келген. Кажан эрик чоокшулап келирге, демги амытан ону каапкаш, чиде берген.

ПАРОХОДТАР ЭДЕРИКЧИЗИ

Дельфиннер улуг корабльдерни, пароходтарны шыдамыккайы-биле эдерип келген таварылгалар кайы хөй. Оларның чамдыкызын сонуургадыр көрээли. 1851 чылда «Плимут» деп парустуг корабльни хөй янк-янк киттер аразынга бир-де улуг кит эдерип чаагеш, 21 хонук үдеп чоруп келген. Экипажтың составы ол улуг аралганын көргеш, корабльден ону өскээр өйладырын кызыдып, корабль дувунден чыдыг сугну оон үүнче теп, бажынын үүнче шилдер октап-даа тургулаан. Оларның оозун демги амытан тоомчага-даа албас, корабльдин соонда чыпшыр сүрүп келген.

1888 чылдан 1912 чылга чедир, 24 чыл дургузунда, Чаа Зеландияда Кук мугулдуру биле Велингтон болгаш Нельсон деп далай ортаалдарының аразынга чорун турган пароходтарны үдеп келген бир улуг дельфинниң ады-сураа дыка алгаан. Ол дельфин түгле Пеларус-Зунд деп мугулдур биле Франш-Пресс деп өөштүн аразынга кызыгаарлыг, дүн-хүннүң кандыг-даа үезинде оларны аңаа-ла үдеп чорун турган. 1904 чылда Чаа Зеландияның губернатору, Пеларус-Джек деп шола аттыг апарган ол, сүт ижер улуг амытанны түскай чарлык-биле өлүрериң хоруглаан.

Дыка хөй шинчилелдерни чорудуп келгеш, бис болза ол амытаннын түге ынчаар кораблидер үдеп турарының чылдагаанын тыпкан бис. Чүү даарга, кит хевирлиг амытаннар сиргин, кежин сүйбадыр, өгенирингe ынак болуп турар.

ХОМУТТАРЛЫГ АФАЛИННЕР

Дельфин-афалиннерни түскай шинчилеп көөрү-биле тургускан океанариумнарга янзы-бүрү шенелделерни чорударга кончуг өөреникчел болгаш. Кижи дүрүлүүр сарбашкыннардан өске, дириг амытаннардан дельфиннер-де ындыг чаңчыгыычал болуп турар. Олар ийи-үш хире катап көргүзеерге-ле, кижиниң аскындан безин чемни ап турар, хомуттаан чүве сөөртүрерге, мал дег чаам апаргылаар. Түскай өөредип каан шиик ыттары ышкаш, дыка улуг дээрбекти «ле халып безин өөренип каар.

Дельфиннерниң дыштери эңне чиңг бижектер дег болгай, ынчалза-даа өөредип, оны чаңчыктырып турда, кандыг-даа берге шенелделерни ылдамыккай эртип турары кайгамчык, ол ойде өөредикчи кижилерге безин халдавас.

Оларның бажының мээзи кижиниңиге чоокшулашкак (чер-де алдеп!) бергай хевирлиг, өске дириг амытаннарныы ышкаш эвес, дыка хөй дыртышкактарлыг.

Редакторнуң орадакчызы А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

АҢЧЫЛАРГА БОЛГАШ БАЛЫКЧЫЛАРГА

Кежээ одагга

— Кыргыс Кыдыг-оолга бүдүн чыл дургузунда аңнаарын чөпшээреп болур-дур аа?

— Ол аңчы-эртемден кижи чүве бе?

— Чок, уругчуу чамдыр боолаар, багай адыгжы-дыр ийин...

* * *

— Холунда туткан олчан чок хиреңде, арыгдан базып үнүп кээриңге ыядынчыг эвестир бе, тала?

—Чүге ыядынчыг деп? Чээргеп чыып чораан эвес мен, аңнап-ла чордум...

* * *

Аңчы Чат-оол аңнап чораан чанып ора, хем кыдынга балык тудуп алгаш чораан эштерин көрүп каан:

— Херек бүттү бе, эрлер?— деп кыйгырган.

— Чер албады, хей-дир.

— Балыын өрү хөлче чемнеп чоктай бербээн бе мон, эш?

— Чок, каймын мындыг боор, сээң хөө аргага коргудуп сүртетпеп эликтериниң оожургадыр дээш чокталтылар-ла.

* * *

Шуптузуи-на кырып-хыдып чоруур аңчы эвес, оларны камнап камгалап чоруур аңчы эки кижи ол болур.

Эки аңчы багай ыттыг болуру багай, ынчалза-даа кажан багай аңчы эки ыттыг болурга, оон-даа дора.

ТЫВЫЗЫКТАР

Бирде кызыл-сарыг, бирде бора, а адын ак дээр.

Кушка херектиг, кижиге — аймылдыг.

ЧЕЧЕН ДОМАКТАР

Часкы чаашкын өстүрер, күскү чаашкын өттүрер.

Чайын кочал ишти суг—шопулак ишти хир, күзүн шопулак ишти суг—кочал ишти хир.

Балык терецин дилвар, кижи экизин сураглаар.

АГААР БОЙДУСТУ БАШ БУРУҢГААР БИЛИРИНГЕ

Булуттар чүк бүрү тарап турар — чаңнык азы шуурган болур.

Булуттар куду бадар —температура кудулаарының, чаашкын болурунуң демдээ.

Сылдыстар эвээш өөстүр — бүргеп кээри ол, чаашкын болур.

Баштайгы хар чагганындан шанактыг чоругуже чедир—алды неделя.

Аң кайы талазынче ооргазыбиле чыдып аарыл — ол талазындан хат келирин маналаны ол.

ЛИТЕРАТУРЛУГ ВИКТОРИНА

Чогаалчы И. С. Тургеневтиң аңчы ыттарының эң-не экизин билир сен бе?

Л. Н. Толстой биле И. С. Тургенев кады аңнап чорда, кандыг хөвар болгаш харазаанчыг таварылга болганыл?

— Балыктаарың ол ийнең?
— А сээң куштаарың ол бе?

АҢЧЫЛАР БОЛГАШ КОЙГУННАР

Дөрт аңчы чыглып келген. Болчажып алган черинге баштай Федор биле Иван, оон соонда чаа саадакты Иванов келген. Удаваанда дөртку аңчы келген. Сидоров Ивандан ийи койгун хөй, Федордан бир койгун эвээшти өлүрген. Одаага Петрот оттулган, а Иванов чээрген чыып эккелген. Хөлүг чүве чугаалаар Михаил база бар. Петров одаг чанынга Ивановтуң чаа саадаан ортедипкен...

Бир эвес Михайлов дөрт, а ортумаа-биле бир аңчы 2,5 койгунуг келген болза, аңчыларның адын, фамилиязын, олаының кижи бүрүзүнүң чеже койгун өлүргенин тывынар.

Тожунун бир-ле хөлүнге

Бол Аңчы-оол балыктаар дээш, өөрү-биле кады хөлге чеже берген. Хемеге олурупкаш, спиннингизин бир октаан — сураг, база бир октаан — бир-ле аар чүве туттунган-на.

Узун спиннинг бирде дугаланчак эәтпектелип, бирде катап хөндүрүлүп кээп, чаза-ла сылгыткен... Адак соонда, ушпунуп келзе-ле — кедергей улуг шортан. Шортанны эштери-биле кады хеме кырынче арай бооруа үнүүр тыртып эккелген. Ол аңаа-ла эвес, а кызыл-шокар баштыг шортан болган. Чүге кызыл-шокарыл? Оон аас кыдыгларын долганыр хөй чүүл блесналар ыяртына берген болган.

Чүү болганыл дээрге, демги шортан эң-не баштайгы блесна аскынга ыяырнып чыып каарга, оон соонда бичии үүрмек балыкчыгаштарны түүп чип шыпаваас апарган болгаш чоорту-ла шымылап ягелээн. Ынчангаш демги шортан балыкчының дүрген тырткан блёсналарын көргеп, ыңаар хамаан чок шурай-ла бээр апарган. База бир блеснаны ынчаар «чаалап» алган, оон базала бирээни... Ынчалза-даа ол шортан улуг болгаш күштүг!

Аңаа блесназын алыскан ол балыкчыларны чемелеп каары артык эвес боор, харын олар эки балыктап өөренгиннер.

Йе, ыланғыя шортанга мындыг таварылгалар өске-даа чердерниң хөлдеринге, хемнеринге ыңга-хаая таварышкылаар.

— Балыктаарың ол ийнең?
— А сээң куштаарың ол бе?

АҢЧЫЛАР БОЛГАШ КОЙГУННАР

Дөрт аңчы чыглып келген. Болчажып алган черинге баштай Федор биле Иван, оон соонда чаа саадакты Иванов келген. Удаваанда дөртку аңчы келген. Сидоров Ивандан ийи койгун хөй, Федордан бир койгун эвээшти өлүрген. Одаага Петрот оттулган, а Иванов чээрген чыып эккелген. Хөлүг чүве чугаалаар Михаил база бар. Петров одаг чанынга Ивановтуң чаа саадаан ортедипкен...

Бир эвес Михайлов дөрт, а ортумаа-биле бир аңчы 2,5 койгунуг келген болза, аңчыларның адын, фамилиязын, олаының кижи бүрүзүнүң чеже койгун өлүргенин тывынар.

БИЛИР СЕН БЕ?

... ан-не дүрген өзүлдезиниң үезинде бир хомукта-ла чаңгыс гектар черге кукурузаның 10-20 болгаш оон-даа хөй центнер иогаан массазы өзүп немежир.

* * *

... чогуур санныг углероду бодунган үндүрер төлээде, шалыпкын өзүлдезиниң үезинде кукуруза тарылгазының бир гектарының үнүштери бодунун бүрүлерин дамчыштыр 50 муң кубометр хире агаарны эрттирер.

* * *

... мексикан сорттуң Куско деп кукурузазының 1000 үрезиниинин дензизи бир килограмм болур.

* * *

... чайгы изиг хүнде кукурузаның чаңгыс үнүжү 4-тен 7 литр чедир сугну бустаалдырып үндүрер. Бүгү чай дургузунда кукуруза бир гектар шөлдеп 1500 тонна хире сугну бустаалдырып үндүрер.

* * *

... бир эвес чаңгыс кукуруза үнүжүнүң системазымда дазылының иинти узунун хемчээр болза, ол 10-12 килограмм хемчээлге дениежир.

«КУКУРУЗА» деп журналдан.

Мындыг база болгулаар

Дөрт чылда сес бызаа

Сөңгү-Осетин АССР-ниң Новая Саниба деп суурунда чылда ийи катап: майда болгаш декабрьда бызаалаар инек бар. Даг уксаалыг бо инектен хүн бүрү-ле 14 литр сүттүг саан алтурар. Бо инек сөөлгү дөрт чылларда сес бызаанга берген. Бызаалары кадык-шыырак, хүн-бүрү 350—400 грамм дениинин немеп турар.

Коичуг чарыны (эр ини) мунуп каап, арга-арыгаын, сын-тайганың ишти-биле, кадыр-берт арттарны ажылдыр, хем, сугларны кежилдир, чыдыңнадыр, чарының сыргактарын дыыладыр, мида-хаая таныылап каап, аянныг ырлап хап орда, түү дээр Шилазында-ле сергек хөрек уламчаа хостуг тыныглап, сойган, шаанак чыын магалыг чавгай эктир чыт болган... Ыраң тайгазынга аңнаарынга ини малдың улуг ажыын кэре бергеп, бистиң Тываның кол аңныыр чөрлери—Тожу биле Тере-Хөлүүн аңчы-колхозчуларының ол чараш болгаш моган-шыллавас малынга ынчангаш дыка-ла ынактар. Аңныырдан кирип турар хөй орулга—ининиң ачызынга деп чоргаараалар болза, ол чөрлериң чону—аңаа дораан каттыжарлар. Кедизинде баглап, эрес-дидимы, капшатай аңчы болуруң күзеп чоруур сол—Кунгуртуг сес чыл школазының өөренирчизи Володя Хурбе бо чылгы чайгы дыштанылгазының үезинде колхоз тоңүүдеп бежеен ажыг километр черде чурттап турар ада-иезининг ини малын кадарарынга дуралажып ажылдап чайлаан. Володя ышкаштар—келир үениң аңчылары боттарының аңчы мергежилин амыдыраштан өөренип. Терээн чуртка хөй аңчылыкту бергиннер деп оларга күзеп каалы...

ЧУРУКТА: Володя Хурбе ини анайын чемгерени-биле ыдар деп тур.

Фото А. АМРЫНИН.

Дириг амытаннарның амыдыралындан

Дельфин—солун амытан

Кит хевирлиг далай амытаннарындан дельфиннерниң кижиге өөреминчели, кижилер-биле оларның солун ужуралдарын эртемденнер шагдан бээр сонуургап келген. Ол шимчегир болгаш улуг далай амытанының дээдэн нерв системазының талазы-биле шинчилелдерин өске чурттарда шинчилекчилер-биле кады, бистиң совет эртемденнеривис база чорудуп турар. Оларның чамдык кылган түңнелдериниң дугайын силерниң кичээнгейинерге бараалгаттывыс.

Редакторнуң орадакчызы А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

АВГУСТ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Он чуң оолдар» 10, «Чоокшулашпас» (1, 2-ги сериялары) 12, 3, 6, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Өөнүк кыстар» 11.15, 1.15, «Симпляе ынакшыл» (1-ги сериязы) 3.15, 7.15, «Симпляе ынакшыл» (2-ги сериязы) 5.15, «Хоорайга шимчээшкиниң организациязы», «Симпляе ынакшыл» (2-ги сериязы) 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чаа аттракцион» 10.30, «Үш мушкетёр» (1-ги сериязы) 12.30, 6.30, «Үш мушкетер» (2-ги сериязы) 2.30, 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Туттурбас Яш» 11.15, 1.15, «Бир эвес эжи кыйгырыпса» 3.15, «Күүүтен-маадыр», «Мартоже бар чор» 5.15, 7.15, «Найырал кезээ-мөңгеде турзуун», «Бир эвес эжи кыйгырыпса» 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Штепсель Тарапуньканы казайландырып тур» 11, 1, «Болбайн барган кузелдер» 3, 5, 7, 9 шактарда.

август 26-да

«НАЙЫРАЛ»: «Алдын дүлгүүр» 10, «Турлагдан келген өлнүүтер» 12, «Чоокшулашпас» (1-ги сериязы) 2, 5.20, «Чоокшулашпас» (2-ги сериязы) 3.40, 7, «Чоокшулашпас» (1, 2-ги сериялары) 8.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Доктор Калюжный» 11.15, 1.15, 3.15, 7.15, «Топ кудумчу» 5.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бир эвес эжи кыйгырыпса» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Үш мушкетёр» (1, 2-ги сериялары) 3.15, 7.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шогаанныг — Комсомольск кудумчузу, бажың № 3 телефоннары: Редакторнуң 24 — 63, редакторнуң орадакчыларының 35 — 24, 25 — 38, идеология кылдыының 37 — 13, харыысадалгы секретарының 23 — 35, кадар чыыл-агыл бүдүүлелериниң болгаш партийжи амыдырал кылдыының 25 — 38, 23 — 54, үлегүр бүдүүлелериниң болгаш партийжи амыдырал кылдыының 22 — 64, чагаа, аңылчыг болгаш ө-чээ корреспондентилер база совет туружуу болгаш амыдырал кылдыстериниң 21 — 27, информация кылдыының 20 — 60, бухгалтериянның 31 — 75, корректорларның 21 — 47, солуп келбейн барганза 32 — 75 телефонче болгаан.

ТС—01420

Чагыг № 122. Кызыл-оол мичнетер үезүнүң типографизы.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үдезилеттинген

ШЫН

1963 ч.
АВГУСТ
27
вторник
№ 203 (5607).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Политчырыдыышкынны четчелеп тура

Бүгү чурттаазы ышкаш, бистиң республиканың хөй санныг коммунистери, комсомолчулары, кежигүн эвес активтери боттарының теоретиктиг биилиин болгаш түскай мергежилин улам бедидер дээш, партия чырыдыышкынының четкизинге, янзы-бүрү өредилге черлеринге заочно болгаш бот өредилгелерге өренип киришпейн үезин чоокшулап келген. Ажылчы чоннарның политиктиг өредилгезин болгаш кижизидилгезиниң бир кол хевири политиктиг чырыдыышкын апарган. Коммунизмни калбаа-биле тургузуп турар үеле маркисчи-ленинчи теория-биле, экономиктиг билиглер-биле кижилерни чепсегээриге оон ролю кайгамчык улгатkан дээрзин бистиң республиканың чижээнден тодаргай көргүзүп болур.

Эрткен өредилге чылында республиканың партия чырыдыышкынының четкизинге 14,5 муң кижи хаара туттунган болгаш 1200 ажыг пропагандистер, консультантылар ажылдап турган. Дыка хөй коммунистер болгаш кежигүн эвес активтер бот-өредилге-биле, ортумак болгаш дээди өредилге черлеринге заочно өренип турган.

Ажыл-агый херээн идеология талазы-биле хандырары шыкаш, идеологтуг ажыллы организас талазы-биле хандырарының эргежок чугулазын СЭКП ТК-ның июнь Пленуму айтkан. Бо айтышкын партия чырыдыышкынының системазын чаа өредилге чылынга четчелеп белеткээринге бүрүн хамааржыр. Эрткен өредилге чылының бистиң республикага практикалыдан алырга, партия чырыдыышкынын четчелээринче, кижи бүрүзүнүң идейлиг өзүлдезинче ёзулуг кичээнгей салып турган черлерге политчырыдыышкынының түңнели-даа, оон ажыл-херекке, кижилерниң амыдырал-чуртталгазынга саллары-даа бедик болган.

Кызылдың электростанциязының дирекциязы, ында партия организациязы коллективтиң кежигүн бүрүзү политиктиг өредилгеже хаара туттунган түрүнүн дээш улуг ажылдарны кыдаа. Оон түңнелинде станция ажылдакчыларының 90 хуузу өредилгеже хаара туттунган, белгүмнерге өредилгенин түңнели бедик болуп, бүдүрүлгеге салдары улгаткан. Таңды районда дүржүлга станциязының Кара-Чыраада малчыннарынга, «Тиилелге» совхозтуң төп сүт-бараан ферязынга, Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхозка, республика типографиязынга өредилгени ёзулуг партийжи ёзу-биле, бүдүрүлге херээ-биле эки холбаштыр организастаан. Ам үеде СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүүр партия болгаш комсомол чырыдыышкынының четкилерин республиканың партия организациялары четчелеп эгелээн.

Ынчалза-даа политчырыдыышкын четкизин четчелээрде ёзу барымдаалап, чүгле сан сүрүп, эки-тура барымдаалаарының принцивин хажытканывыстан база кижилерниң билиинин деннелин, ажылының, мергежилиниң байдалын чамдык парторганизациялар барымдаалавааныңдан улуг четпестер болдунган. Кедээнин-даа, хоорайның-даа ажылчы чоннарындан өренүзе чогуур хөй кижилер өредилгеже хаара туттунмаан. Баштай тургустунган эләэн хөй белгүмнер чамдыызы шуут өренимейн барган, а чамдыктары өредилгезинге ара соксаткан. Политиктиг өредилгенин амыдырал-биле, бүдүрүлге-биле харылзаазы кошкак болган. Марксисчи-ленинчи теорияны бот-өредилге-биле шинээзимп алырын болур-чогууру-биле организастаан, «Тыва даг-дүгү» комбинат түүүнга тургускан белгүмнернин чамдыызы өредилгезин ара каггаан. «Тээли» совхозтуң үүгле төп черлеринде эвээш санныг кижилер өредилгеже хаара туттунган. Кызылдың № 2 түүк АТК-ының ажылчыннарындан 20 ажыг-ла кижи политбөлүгүмге өренип турган болгаш өскелээ чижектер бар.

Эрткен чылдың ыңдыг чижектери турда-ла, чамдык парторганизациялар политбөлүгүмнерни четчелээринче ам-даа четче кирбээн, өредилгенин системалыг, тодаргай уг-шиин шилип албаан болуп турар.

Политчырыдыышкынны четчелеп тура, ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарында тодараттынган айтыышкынларны парторганизация, партком бүрүзү, пропагандист болгаш дыннакчы бүрүзү шынгыы барымзаалаар үүрүлүг. Политиктиг өредилгенин эң-не массалыг болуп, зиила коллектив бүрүзүнүң кежигүннери болдувары-биле-ле хаара туттунган турары эң чугула. Ынчангаш политөредилге кижилерниң үүгле хүлээлгези эвес, а амыдыралчы нелгези болган турарын чедип алыр үүрүлүг бис.

Политиктиг өредилгенин чедишкинниг болурунуң бир чугула магадылалы болза, дыннакчыларның эки-туразын, ниити белеткелиниң деннелин, ажыл-чөрүдүлгазының характерин шынгыы барымдаалап турган, өредилгениң чогуур хевирин шын шилип алыры болур. Ынчангаш партия организациялары кижи бүрүзү-биле тус-тузунда чугаалажып, оларның билигже чүткүлүн кедүрүп тургаш, белгүмнерни четчелээр, өредилгенин хевирин шилип тывар үүрүлүг. Моон-биле кадыг чогуур белеткелдиг кижилер бот-өредилге аргазы-биле өренген турарынче кичээнгей салып, оларның тема шилип алырына дузалап, оларга дузаларының хевирлерин баш үдүр ажылдап кылыр херек.

Марксисчи-ленинчи теорияны шинээзип алыры-биле кадыг экономиктиг теорияны чедип алырынче онза кичээнгей салып, түскай мергежилин, ниити билиин бедидеринин аргаларын дыннакчыларга болдунар-да аргага-биле бээр дээш, өредилге комбинады, коммунистиг күш-ажыл школазы, үлүсчу университет, экономиканың эге школазы ышкаш, бистеболгаш өске-даа черлерде нептерээн хевирлерни ажыглаар болза чогуур. Партийжи пропагандаңы амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкунның тодаргай сорулгаларын шиитпирлээри-биле ханы холбаштырар сорулгаңы политчырыдыышкынны четчелеп, оон программаларын ажылдап кылып тура-ла, баш үдүр тодаралып көөрү чогумчалыг.

Политчырыдыышкының кандыгдаа эки хевирлерин тургузуп алырга, пропагандистиң дириг ажылын чүү-даа солуп шыдавас дээрзин барымзаалаашкы, пропагандист кадрларны шын шилип алырынче, өредилгеден системалыг, тодаргай уг-шиин шилип албаан болуп турар.

Политчырыдыышкынны четчелеп тура, ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарында тодараттынган айтыышкынларны парторганизация, партком бүрүзү, пропагандист болгаш дыннакчы бүрүзү шынгыы барымзаалаар үүрүлүг. Политиктиг өредилгенин эң-не массалыг болуп, зиила коллектив бүрүзүнүң кежигүннери болдувары-биле-ле хаара туттунган турары эң чугула. Ынчангаш политөредилге кижилерниң үүгле хүлээлгези эвес, а амыдыралчы нелгези болган турарын чедип алыр үүрүлүг бис.

Политиктиг өредилгенин чедишкинниг болурунуң бир чугула магадылалы болза, дыннакчыларның эки-туразын, ниити белеткелиниң деннелин, ажыл-чөрүдүлгазының характерин шынгыы барымдаалап турган, өредилгениң чогуур хевирин шын шилип алыры болур. Ынчангаш партия организациялары кижи бүрүзү-биле тус-тузунда чугаалажып, оларның билигже чүткүлүн кедүрүп тургаш, белгүмнерни четчелээр, өредилгенин хевирин шилип тывар үүрүлүг. Моон-биле кадыг чогуур белеткелдиг кижилер бот-өредилге аргазы-биле өренген турарынче кичээнгей салып, оларның тема шилип алырына дузалап, оларга дузаларының хевирлерин баш үдүр ажылдап кылыр херек.

Марксисчи-ленинчи теорияны шинээзип алыры-биле кадыг экономиктиг теорияны чедип алырынче онза кичээнгей салып, түскай мергежилин, ниити билиин бедидеринин аргаларын дыннакчыларга болдунар-да аргага-биле бээр дээш, өредилге комбинады, коммунистиг күш-ажыл школазы, үлүсчу университет, экономиканың эге школазы ышкаш, бистеболгаш өске-даа черлерде нептерээн хевирлерни ажыглаар болза чогуур. Партийжи пропагандаңы амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкунның тодаргай сорулгаларын шиитпирлээри-биле ханы холбаштырар сорулгаңы политчырыдыышкынны четчелеп, оон программаларын ажылдап кылып тура-ла, баш үдүр тодаралып көөрү чогумчалыг.

Политчырыдыышкының кандыгдаа эки хевирлерин тургузуп алырга, пропагандистиң дириг ажылын чүү-даа солуп шыдавас дээрзин барымзаалаашкы, пропагандист кадрларны шын шилип алырынче, өредилгенин

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде болгаш күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунда

Тыва республиканың көдээ Советтериниң социалистиг чарыжының 1963 чылдың бирги чартыында түңнелдериниң дугайында

Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ Советтериниң социалистиг чарыжының 1963 чылдың бирги чартыында түңнелдериниң талазы-биле киирген материалларны көргеш, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкому тускай доктаалды үндүрген.

Социалистиг чарыштың бүрги черин **Чөөн-Хемчик районнуң Шеми көдээ Совети (даргазы эш С. А. Куулар, секретары эш Л. Арапчаа)** эзелээн деп саналаан. Ынчангаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң шилчиир Кызыл тугун Чөөн-Хемчик районнуң Ийме көдээ Советинден алгаш, ону Шеми көдээ Советиниң тыпсырып доктаатткан.

Өвүр районнуң Сагаа көдээ Совети (даргазы эш Т. Н. Түгет-оол, секретары эш Көгел) социалистиг чарыштың ийиги черин эзелээн болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш күрүне албан черлериниң профэвилел обкомунуң Хүндүлел бижик-биле шаннаарын шиитпирлээн.

Тес-Хем районнуң Нарын, Таңды районнуң Элегес, Барыын-Хемчик районнуң Шекпээр, Каа-Хем районнуң Сарыг-Сеп көдээ Советтери чарыштың негелделерин долдур күүседип-даа болза, социалистиг хүлээлгелерни күүседир болгаш ажыл-агый, культура тургузуушкунуң удуртуруп экижидер талазы-биле улут ажылды чорутканын Министрлер Чөвүлели болгаш профэвилел обкому демдеглээн.

Бии-Хем районнуң Өөк болгаш Аржаан, Таңды районнуң Межегей болгаш Күр чер, Тожу районнуң Сыстыг-Хем, Каа-Хем районнуң Ильинка, Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөл көдээ Советтери болгаш еске-даа чамдык көдээ Советтер социалистиг чарышты четпес организастап, көдээде культура болгаш ажыл-агый тургузуушкунуң кошкак удуртканын доктаалда база айыткан.

Социалистиг чарышты удуртуруп экижидерин, чеди чылдың бешки чылының улус ажыл-агыйының планын күүседиринче Советтериң болгаш активтин бүгү күштерин угландырарын район, көдээ болгаш суур Советтериниң күүсеглинарынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкому дааскан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Өрт камгалалының, өрт дружиналарының дайынчы аргалыының болгаш оларның харыылаар объектилериниң өртке удур байдалының хөй-ниити көрүлдезиниң түңнелдериниң дугайында

Өрт командазарының, өрт дружиналарының дайынчы аргалыының болгаш оларның харылап турар объектилериниң өртке удур байдалының хөй-ниити көрүлдезиниң чорутканы эки түңнелдерин деп. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээп алган доктаалында демдеглээн. Өрттү болдурбас талазы-биле, будурүлгелерге, тудугларга, колхозтарга болгаш совхозтарга өрт айылынын чайладыр талазы-биле чон ортузунга тайылбырлыг болгаш организастыг ажыл көрүлде үезинде чоруттунган болгаш өрт командаларының, дружиналарының дайынчы аргалыы бедээн.

Өрт командаларының, дружиналарының дайынчы аргалыының болгаш оларның харылап турар объектилериниң өртке удур байдалының хөй-ниити көрүлдезиниң түңнелдерин кылыр талазы-биле республика комиссиязының протоколун Министрлер Чөвүлели балыыпаан.

Өрт командаларының болгаш дружиналарының дайынчы аргалыының хөй-ниити көрүлдезиниң түңнелдериниң талазы-биле бирги черни **Улуг-Хем район (райкүүском даргазы эш Чимдан, өрт инспектору эш Степаненко)**, ийиги черни **Кызыл хоорай (хооркүүском даргазы эш Красный, өрт командазының начальнигы эш Попов)**, үшкү черни **Барыын-Хемчик район (райкүүском даргазы эш Бичe, өрт инспектору эш Носков)** эзелээн деп доктаатткан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1963 чылдың апрель 13-теги № 222 доктаалы-биле бадылаан хөй-ниити көрүлдезиниң дугайында дүрүмну өзугаар баштайгы үш черлерни эзелээн районнарга шанналарны тыпсырын Тыва АССР-ниң Хөй-ниитинин көрүнчүрүм камгалалының министерствозунга (эш Алдын-оолга) дааскан.

Номчукчулар бижип тур

КУКУРУЗАНЫ КАМГАЛААР

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырында Сат Доржу удуртқан механизастаттынган звеноның кежигүннери бо чазын 600 гектар кукуруза тарымыр онаалдыыр тургаш, 740 гектарны тараан. Үк звеноның кежигүннери кукурузаны тараанының соонда, оон одургуларының аразын сайзыраткыр чемиштиргилелер төгер талазы-биле кандыг-даа ажыл чорутпаан. Оон түңнелинде кукурузаның бүгү шөлүн янзы-бүрү чашпан, сиген хөме алыы берген. Ол чорук кукурузаның ногаан массазының өзүлдезин саадаып турар.

Совхозтуң Тере-Хая салбырында тараан кукурузазының үнүжү эки. Ындыг болза-даа ол чаагай кукурузаны суурнуң малы саспа базып чип турар.

Совхоз бо чылын тарыттынган 1300 гектар шөлдүң гектар бүргүзүнден ортуналап-биле 300 центнер ногаан массаны өстүрүп. Нииттизи-биле 12000 тонна силосту салыр деп планнаан хирезинде, кукурузаны ажаап камгалаар талазы-биле хемчег албайн турары айдептиг.

Мал чемнери эвээш белеткеттингениден хөй мал чидиригге таварышкан эрткен чылдың дуржуугазындан чогуур түңнел кылып. бүгү кукурузаны ой-шаанда чидириг чокка ажаап алыр талазы-биле совхозтуң удуртукчулары, ылангыя кол агроном эш Доминов шиитпиргиг хемчег алаа чогуур.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

КЫСКАЗЫ-БИЛЕ

ШЕФТЭЗШКИН

Эрткен дыштанып хүнде Тожу районда «Май 1» колхозтуң төвү Ий суурнуң чурттакчылары шефтээшкин кылгаш, 60 метр узун дурттуг, дооразы 4 метр, 2 метр ханы силосе онгарын касканнар. Шефке шупту 125 кижи киришкен. Аная М. Бичиилик, К. Кыялай, Т. Бичe-оол, К. Шанмыржы олар кызымаккай ажылдаанар.

К. Кел.

* * *

ЧЕТТИРДИВИС

Нииттиниң малынга четчир чем-суурну белеткеп алыр дээш хайныышкынның ажыл Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунда улам калбарган. Сиген белеткелинде шупту 63 кижи киржип турар. Бригада бо хүнүнерге чедир 400 гектар черниң сигенин кестирип, оон 4926 центнерни сараяттаан.

Илиг-түлүк ажылдап турганнарга солун көргүзүүлерлиг концерт белеткеп алгаш, кожавыста «Улуг-Хем» совхозтуң Кыргыс Урангайга удуртқан бөө-тывынгыр уран чүүл коллективи аалдап келирге, өөрүп уткуп алган бис. Алдыларының биске көргүскен программазы солун болган. Ылангыя Ш. Байыр-оолдуң сыгыртып ырлааны, Б. Хемер-оолдуң «Хүлүмзүүр» деп шулукту номчаны, Наташа болгаш Тамара Данзын угбашкыларның акробатиктиг мергежилгелерни күүседиктиниң көрүкчүлер улуг сонуургал-биле көргеп.

М. Кырлыг-Кара.

Советтер ажылындан

Барыын-Хемчик районнуң Дөң-Терезин суурнуң соңгуучуларынга Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады О. Т. Алдым-оол бодунуң депутат отчёдун кылып чораан. Ол — депутаттың бо чылда ийиги отчёду.

Депутат болуның чугаазының эгезинге Совет чазактың тайбың политиказының бир улуг типпедгезинин дугайын, тодаргайлаарга, ядролуг чепсектиг чамдык шенелделерни хоруур дугайында Нерээге ат салганының ужур-дузазын соңгуучуларга таныштырган.

Соңгуучулар бистиң нурунениң тайбың политиказын чаңгыс эпсеткиз-биле детивишаан, боттарының кызымаккай күш-ажыыл-биле тайбың херээнге боттарының салыышкынын кинирерин демдеглеп турганнар.

Оон-биле нады суурда чонның хлеб хандырылгазының, транспорт харылзаазының, радио дамчыдылгазының, башкыларның чурттаага башкынары-биле хандырылгазының айтырыгларын шиитпирлээринге дузалажырын депутаттан дилээннер.

М. Зргеп.

***

Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөл көдээ Советиниң ээлчегиг сессиязынга культура-чырыдыышкын албан черлериниң кышка белеткелиниң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо талазы-биле «Найырал» совхозтуң Буяун-Терек салбырының эргелекчизи эш Даваажың илеткелин болгаш доктаамал комиссияның даргазы эш Уйнуң-оолдуң эдериичи илеткелин сессия дыңнаап, көдээ Советтиң девиссээринде культура-чырыдыышкын албан черлериниң кышка белеткелинде четпестерни дүрген чайладып, септелгелерни болгаш өдээр ыяш белеткелин дүрген дооразынче угланган хемчеглерни айытқан шиитпирни сессия хүлээп алган. Ол шиитпирни көдээ Советтиң күүскону, хамаарышкан организациялар ам бөттандырып турар.

М. Сыгыр-оол.

АРЫГ-БАЖЫНЫҢ ХОВУ ШӨЛДЕРИНДЕН

ЧОЧАК-ТАРАА

Эрткен чазын «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының 160 га черге тараан чочак-тараазы багай авес олуп үнген. Механизаторлар сыпта чочак-тараанны эрткен 5 хонукта кезип доозкаан. Бастырылгазын чорудуп турар.

Бо үнелиг культураның ажаап алышкынынга механизаторлар Хуважык, Анай-оол, Сюрюн-оол, Дакпа олар ийелкейлиг, эки ажылдааннар.

БУДУН-БҮРҮ

Ол-даа салбырда малга будун-бүрү чем белеткеп эки организастаттынган. Арыг-Бажы суурнуң чурттакчылары дыштанып хүннерде болгаш ажыл шагынын соонда массалыыбиле үнүп турган 106 тонналы белеткеп. Ылангыя эш Пунгар-оолга удуртқан ногаа бригадазының кежигүннери 104 тонна будун-бүрүнү белеткеп хүлээлгезин доозар чыгаты берген. Ол бригададан эштер Димит, Чалбанай, Тас-оол, Бегзи болгаш Чүсүмаа оларның кижи бүрүзү 3—6 тонналы белеткеп, мурнакчы ажылдап турарлар.

КЕЛИР ЧЫЛГА

Районнуң колхозтары болгаш совхозтары чайгы, күскү чер ардарызаашче онза кичээнгейни угландырган, ында түскай звеноларга ажылдап турар. Бо хүннерге чедир районда 13 мун га ажыг чер ардартынган.

Ангы-ангы ажыл-агыйлар-биле алырга. «Найырал», «Улуг-Хая» совхозтарда болгаш «Чодураа» колхозта байдал эки болуп турар.

М. ДАЛАА.

Фермаың мурнакчылары

Тес-Хем районнуң Эрзинде Ленин аттыг колхозтуң № 2 сүт-бараан фермазының саанчылары инек бүргүзүнден хөй сүт саалдазы дээш боттарының аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турарлар.

Од чарыштың бирги черинде эш Долзат, ийиги болгаш үшкү черлеринде эштер Даваа, Балчыт олар чоруп турарлар. Июльдуң төнчүзүнге чедир инек бүргүзүнден оларның сагган сүдү ортумаа-биле 600 кг ажыг болгузаан.

Бешки класстың өөреникчизи Светлана Данзит чайгы дыштанылгазының үезинде бо фермаың ажылынга дыка эки дузалашкан. Ол, сүт болгаар черге июньде 40, июльде 48 күн-хүнүн ажылаан.

Н. ЛОПСАН.

Чылгычы

Улуг-Хем районнуң «Х улут хураа» колхозунуң чылгычызы Ховалыг Хирлит-оол ам үш чыл дургузунда чылгы каларган.

Оон ажылга дуржугазы улгадып, көргүзүүлери бедип турар. Бо чылын төрээн 52 бөйнин бүгү кулуннарын чидириг чокка ажаап алган.

Чайгы үеле 200 ажыг баш чылгыны Кызыл-Хаш, Чартык-Баштары деп черлерге эки семиртип одарлаткан.

К. ОЙДУП-ООЛ.

Мал ажылының продуктуларын көвүдедир талазы-биле алган хүлээлгелерни үлегерлиг күүседир дээш

Таңды районда «Революциянын чалбыыжы» колхозтуң Марачевка сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилери мал кыштагладышкынынга белеткел ажылдарын калбартып, сиген болгаш силос белеткелин күштелдирип турарлар.

Бо ажылдарга Т. Соян, К. Арнак, Н. Виноградов олар оңза шалыпкын киржип турарлар.

ЧУРУКТА: көк-сула сараяттаашкыны. Фото В. ЛУТКОВТУУ.

* ☆ *

Кажан сагыш салыр ирги?

Мал ажылынга ажылдаар күзелинис илередип, совхозтуң дирекциязынга билдиримишкин киниреривиске, биске 600 баш төрүүр хойну хүлээдип берген. Нииттиниң малының күшденгилезин бедилер, хорамча чок кыштагладыр хээш күзел-сорукту ажылдап турар бис.

Ынчалза-даа хомудавчыг болгаш бистиң сагыш-сеткиливисти оожургатпас бир айтырыг дугайын маңаа чугаалавас аргавыс чок болуп келди. Ол болза бистиң амыдыралчурттаалавыска хамаарышкан. Совхозтуң дирекциязы чүгле ийи кижиге ой майгынны биске берген, бажың-херекселдерин ажык шөлде овваалап алган чурттап турар бис. Чаъс-боран үелерни шыдажып-да келдивяс. Совхозтуң хүлээткен малын менди кадагалаар хээш чамдыкта үргүлчүлелдиг чаъстарда бедин бичии майгынывыстан еске чаглактанып черни тыпшайн баар бис.

Бо дугайында совхозтуң удуртукчуларындан негелде кыларывыска, өг-оран чедишпес дээр, а ыяштаваска шуут уттуптар боор-дур. Ийи чаш үргүлларывысты еске аалда аппарып каан бис. «Тиилелге» дээрге республикада улуг, шыдалыг совхозтарның бирээзи болгай. Ол хирезинде мал ажылынче, ону ажаап кадагалап турар кижилерже сагыш салбайн турар-дыр.

Бистин майгынчыгажывыстың чанында улуг хой кажазы чок болза, тур үеде чер чораан кижилерге дөмейлежир майгын көстүр апаар-дыр. Малчыннарның культураамыдырал хандырылгазын улам экижидер талазы-биле СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шиитпири Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунда канчаар күүсеттинип турарынга бо чижек бир барымда бооп болур.

Т. ОЧУР-ООЛ,
Б. ОНДАР,
совхозтуң хойжулары.

САРААТ КӨВҮДЕП ТУРАР

«Совет Тыва» колхоз көдээ ажылагай продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге салар талазы-биле бодунуң мурнунда салдынган планныг даалгаларын күүседир дээш, ажыл-агый чыл кедген түлүм-на мал ажылынче, оон быжыг чем-суурун тургузарынче улуг кичээнгейни салып турар.

Колхозтуң девискээринге өт-сиген четчир кээрге, сиген болгаш силос белеткээр тос бригаданы тургузуп, четчир санныг кижи болгаш чепсекхерекселдиг организастаан. Август 20-деги медээ өзугаар алырга, ажылагый 2970 тонна сигенни белеткеп алыр ужурлуг тургаш, херек кырында 1457 тоннаны белеткеп, планын барык-да чартык хуу күүседи берген. Сиген кезеринин баштайгы үезинден эгелээш, ажылды шын организастап, кижи күжүн, техниканы таарыштыр тургускан. Колхоз ам көк суланы кезип эгелей берген-даа болза, сиген белеткеп турар бригадалар күжүн сураратпаан.

Сиген болгаш силос белеткеп турар тос бригаданың аразынан Толбулда Иван Бараанның болгаш Сергей Мангырның бригадалары мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Ийи бригада каттышкаш нииттизи-биле 800 тонна чыгаа сигенни белеткээр ужурлуг. Мангырның бригадазы 340 тонна сиген белеткээр тургаш, херек кырында ам 273 тонна сигенни белеткээн. Ол ышкаш Бараанның бригадазы ам 60 тонна сигенни сараяттап алыр болза, планын долдур күүседип алырлар. Ынчаарга бригадаларның кайызы-даа силос салырының планын шагда-ла күүсеткен. Бригадалар каттышкаш 470 тонна силос салыр тургаш, август 10-га чедир 477 тонна силосту салган. Бригадаларның кайызы-даа хол кадырын калбаа-биле ажыглап, артен арте болгаш кежээки серинде хөй немелде сигенни ыяш аразынан кадыыр-биле ажаап ап турар. Оон ангыда, ат-хөлдүң ажаалга адилели, күш-ажылдың сагыыга-чүрүмү эки болгаш ажыл бедик бүдүрүкчүлүг болуп турар.

Бригаданың ишчилериниң аразында машинист Бол Казырык, сараят салыкчызы Кеский дээн ышкаш мурнакчылар хөй. Машинист Казырык чүгле бодунга онаашкан ажылынга харыысалгалыг, сиген кестирериниң хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар авес, еске аш-өөрүнге херек апарганда үргүлчү дузалажыр кижи. Кады ажылдап турар ажинниидаа, кожазында бригаданың-даа сиген кестирер машиназы бакшырап үреген турар болза, аш Казырык аңаа дораан чеде берген, чүүү канчаарын сүмелээн, машинаазын септешкен турар.

Ол ышкаш, колхозтуң Хаак-Аксын-да болгаш Тос-Булукта бригадалары сиген болгаш силос белеткээр ажылдарны эки чорудуп турар. Хаак-Аксының бригадазы 325 тонна сиген белеткээр планныг тургаш, 177 тонналы сараяттан алган.

Сиген болгаш силос белеткелиниң темпизин дүргедир, бригадаларның болгаш тус-тус кижилерниң идепкейин деткир соруга-биле колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы шилчип чоруур вымпелдерни тургускан. Эки бригадаларның-даа, дээре машинистернин-даа, мергежилдиг поварларның-даа түкчугаштары бар. Он хонгаш-ла түңнелди үндүрүп, типлекчилерге түкчугаштарны тыпсып турар. Сигенчилер чоокка чедир нииттизи-биле 1997 тонна силосту салган. Колхоз ам көк суланы силостап турар. Ынчангаш бо ажылагый силос салырының планын ийи катап ажыр күүседир аргалыг.

Ындыг-даа болза сиген белеткели ам-даа хожудаашкында. Бир авес колхозтуң сиген кылып турар бригадалары Иван Бараанның, Сергей Мангырның бригадалары ышкаш шалыпчы ажылдаан болза, сиген белеткээринин планы ам 80 хуу чедир күүсеттинген турар ийик. Ылангыя Шынаада болгаш Мөөн-Хөлде бригадалар сула ажылдап турарлар. Мөөн-Хөл бригадазы сиген планын түгле 20 хуу күүсеткен. Шынаа бригадазы база-ла оон дээредевес.

Сүт-бараан фермазы кыштаар Талымда бригада (бригадири эш Анай-оол) ажылды организас чок эгелээн. Ол бригадада сигеннин шынарын бодаварас, оорталай кестирер, оюкоюк черлерни кестирбейн каапталар чоруктар бар, ферма кыштаанын үеүүү талазында хөй сигенни каапкаш, ажык шөлдер сүрүп чорупкан. Ынчангаш ол бригаданың кескен черлеринче катап үлүс үндүрүп, оларның каапкан сигенин катап кестирер ужурга таваржып турар. Салган сараяттары сонгаар, бурунгаар ужар четкен.

Мындыг хевирлиг четпестерни болдурбас херек.

Н. СОЯН.

Республикада мал чемнериниң белеткели

(1963 чылдың август 20-ге чедир, хуу-биле)

Районнар	Сиген	Силос	Будун-бүрү чемнер
Чөөн-Хемчик	36,1	—	2,1
Улуг-Хем	29,2	—	6,7
Барыын-Хемчик	29,0	—	2,2
Чөөн-Хемчик эргелели	**31,1**	**—**	**3,7**
Тожу	36,4	94,2	—
Бии-Хем	31,2	0,7	2,8
Каа-Хем	30,3	—	4,0
Таңды	21,3	—	0,4
Таңды эргелели	**27,4**	**0,9**	**1,8**
Тес-Хем	44,6	—	1,4
Өвүр	28,2	—	0,9
Тес-Хем эргелели	**32,9**	—	1,2
СОВХОЗТАР:			
«УТКА 25 чылы»	45,9	—	7,6
«Чыраа-Бажы»	42,9	—	1,1
«Шекпээр»	40,2	—	—
«Өөк»	39,5	1,3	1,7
Дуржулга станциязы	39,3	—	—
«Барлык»	38,5	—	7,1
«Тес-Хем»	37,2	—	1,3
«Сүт-Хөл»	34,3	—	2,5
«Улуг-Хая»	27,0	—	11,2
«Тээли»	26,4	—	2,9
«Тиилелге»	25,0	—	—
«Межегей»	24,3	—	1,1
«Элегес»	23,0	—	0,9
«Найырал»	15,7	—	3,4
«Тыва»	13,9	—	—
«Суушак»	3,1	—	—
«Кок-Тей»	2,4	—	—

Август 20-ге чедир республиканың ажыл-агыйлары нииттиниң малынга сиген белетизиринин планын 29,8 хуу, силос салырын—0,4 хуу, будун-бүрү чемнер белетизирин—2,7 хуу күүсеткен.

Күзенчиг-дир

Социалистиг чарышты организастаарының чаа аргазын — коммунистиг күш-ажылды -дээш шимчээшкинни калбартыр талазы-биле организакчы ажылдарны Өвүр районнуң партия, комсомол организациялары чүге чорутпайн турарларыя?

Бо айтырыгны ол организацияларның удуртукчуларының мурнунга шак ынчаар дорт тургузар, коммунистиг күш-ажылды дээш шимчээшкинни районга эгелээр үе ам черле келген. Манаа чүү чүве шаптык бооп турарыл?

Районда 15 хойжу бригадалар, 10 ажыг сүт-бараан фермалары бар. Оларның аразында коммунистиг күш-ажылды дээш демисежип турар, чангыс-даа бригада болгаш ферма чок. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң мурнакчыларының чоокта чаа Кызылга бооп эрткен чөвүлел хуралынга бо райондан кыйдаа барбаан.

Районнуң колхозтарында эки ажылдап турар кижилер, бригадалар, хой-де болгай.

Мынчангаш социалистиг чарыштың бо чаа, депшилгелиг аргалың бо районга неперединр талазы-биле боттуг ажылдар чорудары күзенчиг-даа.

С. ТАСПАЙ.

МУРНАП ТУРАР

Чөөн-Хемчик районда Чыраа-Бажы совхозтуң Хорум-Даг салбырында төп сиген бригадазындан ангыда, бичии-бичии звеноларны база тургускан. Сигенчи звеноларның бирээзинде кырганнар ажылдап турар. Звенону 65 харлыг Кечим-Шай баштап турар. Кырганнар 15 хонук иштинде 32 тонна сигенни хол кадыры-биле кескеш, сараяттап тургускан. Олар ам өске шөлдерниң сигенин кезип кирипкеннер.

О. Кавай.

* * *

Тожу районнуң «Май 1-зи» колхозунда К. Доглаамайга баштаткан комсомолчуларның сигенчи бригадазы чедишкинниг ажылдап турар. Бригаданың кежигүннери август 20-ге чедир 1250 центнер сигенни, 120 тонна силосту белеткээннер. Комсомолчуларның бо бригадазы бөгүнге чедир ажыл-агыйнын өске сигенчилерин мурнап турар.

К. Кумаян.

Луган область. Августуң бо күннеринде Дон чанының хонуу магалыг квас-чараш. Станично-Луганскиниң бүдүрүлге эргелелинин «Донецкие зори» деп совхозунга хамааржып турар делгем ховуларда бедик үнген кукуруза кара-ногаан далай болу берген чалгып турар. Муң гектар шөлге трактористер олуруглар аразының болбаазырадылгазын үш катап чорутқаш, органиктиг-минералдыг чемиштиргилгенин төккен.

ЧУРУКТА: совхозтуң директору А. М. Платонов (солагай талазында) биле ийиги салбырның эргелекчизи Ф. Н. Комаров олар кукуруза шөлүн көрүп тур.

Фото Р. Азриельдин. СЭТА-ның фотохроникази.

БАШКЫЛАРНЫҢ АВГУСТ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛДАРЫ-БИЛЕ ХОЛБАШТЫР

Чамдык түңнелдер, сорулгалар

Чаа өөредилге чылынга чедир кашпа хомуктар арткан. Эрткен өөредилге чылы — бүгү тала-биле школа бүрүзүнге база бир чугула чыл болган. Партия, совет, бүгү хөй-нимти организацияларының улус өөредилгезиниң херээнге сагыш салышкынының улам күштелгенинин дугайын ол чыл бадыткап көргүскен.

Бистиң республикада ниитизи-биле 170 ажыг школалар бар. Эрги тургулаан чеди чылдың болгаш он чылдың школалары бүрүн әде чаартынгылаан. 81 интернаттарда 73454, школа-интернаттарда—1153, өөреникчилери хүнзээр школаларның түс-түс 7 болүктеринде 191 уруглар күрүнеңиң хандырылгазын ап, эртикен өөредилге чылында өөренип турганнар. Оон ынай уруглар бажыннары, уруглардың спорт база музыка школалары, пионердер бажыннарының саны өскен. Ялап, садык чок колхозтар, совхозтар ам бисте барык чок, харын-даа ырак фермаларда безин садык өзүп турар. Өвюрүнүң «Коммунизмче орук» колхозунуң Бора-Шайда сүт-барааң фермазында ишли-салта малчыннарның, саанчыларының уруглары хаара туттунган. Колхозтар, совхозтар бүрүзүнде школа назыны четпээн уруглардың албан черлери бичии кижилерниң школага өөренирине улуг белеткел болуп, төлептиг аажы-чаңга кижизиттирип, омак-хөглүг өзүп турарлар.

Башкыларның чогаадыкчы мергежили кадбарган. Аныяк салгакчыларның өөредилге-кижизидилгезинге бедик түңнелдерни чедип ап, боттарының ажыл-херээнин ёзулуг-ла масштерлери апаргылаан башкылар бистиң республикада хөй. Оларның саны чыл бүрү-ле өзүп турар.

Мурнакчыларның дуржулгазын нептередири бүгү-ниитининг харыы-салгалыг херээ апарган болгаш бистиң республикада мурнакчы дуржулганың школалары, ийи чылчылар чокка ажылдап турар башкылар районнар бүрүзүнде-ле хөй. Туранның № 1, Шагаан-Арыгның № 1 школаларының башкылар коллективтери ышкаш өөредилге-кижизидилге ажылдарының шынарынче онза кичээнгейни салып турар башкылар коллективтери бисте көвүдээн.

Республиканың школалары бүгү-ниитининг сес чыл өөредилгезин чедишкинниг боттандырып турар. Ынчангаш сес чыл школалараның доозукчулары күш-ажылга ынак, аңаа эки белеткенгенин, төлептиг аажы-чаңга кижизиттиргенин көргүзүп, быжыг билиглиин часкы экзаменнерге бүрүн бадыткап көргускен.

Бии-Хемнин, Каа-Хемнин, Кызылдың болгаш Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчиктиң чамдык школалары өөредилге-кижизидилгелиг ажылдарга эңне эки көргүзүглердиг болган. Ол районнарның сескиклассчылары школаны доозуп үнеринин экзаменнерине быжыг билиглиин көргускеннер.

Туран школазының 8 «в» класының (башкызы Е. Д. Матюшкина) 27 өөреникчилериниң 24-ү комсомолчулар. Оларның 9-зу 8 классты чүгле 4-5 демдектерге дужааганнар. Класстың өөреникчилери дегере 8-ки классты чедишкинниг доосканнар.

Өөредилге чылының дургузунда кошкак өөрүнге үргүлүг дузалажыр өөреникчилерниң активи эки ажылдаан. Ол-да школаның математика башкылары А. П. Калинина (ында 14 чыл ажылдап турар), В. А. Бычкова сөөлгү үш чылдарда бедик шынарлыг 100 хуу өөредилгени чедип алгылааннар. Өске-даа районнар, школалар бүрүзүнден ындыг эки чижектерни хөйнү көргүзүп болур.

Республиканың партия, совет органнарының, хөй-нимтиниң калбак киржилгези-биле Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу, башкылар билии бедидер институт школа башкыларының, улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының семинарларын, курстарны база бесседалаашкыннарны, чөвүлел хуралдарны өөредилге чылының дургузунда үргүлүг чорудуп, ажыдың өжүктиргенче угланган күжениишкиннерни үндүрүп келген. Республиканың башкылары Липецкиниң, Ростовтуң, Татарияның, Башкирияның, Хакассияның, Алтайның, Кемеровонуң дээш өскедаа черлерниң дуржулгалары-биле холбаштыр, боттарының ажыл-ижинге чамдык чаартыышкыннарны кылгылаан.

Бүгү-ниитиниң ыяавыла сес чыл өөредилгезин чедишкинниг боттандырарынга эге школаларның ролю улуг. Оларның материалдыг базазы улам быжыккан. Бии-Хемде Хүттүг, Тес-Хемде Үй-Шынаның, Барыын-Хемчикте Мөген-Бүреннин, Өвүрде Бора-Шайның болгаш Каа-Хемнин хөй санныг эге школалары ада-иелерниле демниг ажылдаанының түңнелинде чыл-бүрүде школа назылыгларны бүрүн хаара тудуп, өөредилгенин шынарын бедиткеннер.

Башкылар коллективтериниң демниг ажылының түңнелинде эге класстарда башкылаашкынарның деннели бедээн. Бүгү-ниитиниң ыяавыла сес чыл өөредилгезинин хоойлузунун күүселдези-биле кады бүдүрүлге өөредилгелиг 11 чылдың ортумак өөредилгези бистиң республикада чүгээр эки чоруп турар. Бисте 10 чылдың бүгү ортумак школалары 11 чылдыынче бүрүн шилчээннер болгаш ам бүдүрүлге-өөредилгелиг 11 чылдың 28 школалары бар. Оларның иштинде чаа. 1963—64 өөредилге чылында Барыын-Хемчиктиң Бай-Талга, Тандының Бай-Хаакка, Тес-Хемниң Берт-Дагта, Өвүрүнүң Торгалыг 11 чылдың бүдүрүлге-өөредилгелиг чаа школалары немешкилээн.

Бо чылын 11 классты доозарының экзаменнерин 300 өөреникчилер дужаан, баштайгы өөрүнүүг түңнелдерни көргускеннер. Бии-Хемнин Туран 11 чылдың школазында РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Нина Васильевна Селинанын удуртканы найыралыг коллектив өөредилге-кижизидилгелиг ажылга чыл бүрүде-ле эки чедишкиннерни чедип ап турар апарган. Ындыг башкылар коллективтеринге Шагаан-Арыгның № 1, Кызылдың школа-интернады, Таңдының Сосновка, Чөрбинин школа-интернады, Тес-Хемнин Үй-Шынаа, Өвүрүнүң Торгалыг, Кызылдың № 5, 6 школаларын хамаарыштырып болур. Эрткен өөредилге чылында Бии-Хемнин, Чөөн-Хемчиктин, Барыын-Хемчиктин улус өөредилге кылдистериниң (эргелекчилери аштер И. Моляков, Е. Бужин, М. Даржаа) элээн күжениишкиннерни үндүрүп келгенин айтыр ужурлуг. Барыын-Хемчикте эге класстар башкылары З. Сазаа, А. Чешуина, Г. Анисимова, А. Наймушина, математика башкызы Р. Казакова, Улуг-Хемде химия башкызы Р. Антонова, эге класстар башкызы М. Үйнубай ышкаш бо чылын классгарынга эки өөредилгени чедип алган башкылар районнар, школалар санында хөй.

Республиканың школаларында чамдык экижидилгелер-биле кады амдза улуг четпестерим айтыр ужурлуг. Өөредилге чылының дургузунда 700 хире өөреникчилер ында-бүрү чылдагааннар-биле школалардан үнүп чорутканнар. 4 мун хире кижи багай өөренип, оларның иштинден 2 муну классгарынга ийи чылда арткан, дыка хөй өөреникчилер күскү шылгалааларга артар ужурга таварышкылаан. Өвүр районнуң, Тес-Хемниң, Улуг-Хемниң школаларының өөредилгезиниң хуузу күдулаан. Тандыда өөредилгенин хуузу чүгээр бедээн-даа болза, мурнукузунга бодаарга, методтуг ажылдар чорудулгазы сулараан, школаларда кижизидилге ажылдары ам-даа кошкак тургустунган, өөреникчилерниң школазын ара каар чоруктары уламчылавышаан. Районо эргелекчизи эш Гайдук дыка кошкак ажылдэп, харыысалга чогун көргускен. Өвүрде, Тес-Хемде улус өөредилгезинин байдалы кошкак деннелде турар. Оларда районо эргелекчилери чылда 2—3 удаа солчуп турар. Районнуң педагогика кабинеттериниң эргелекчилериде мынчага чедир доктаамал ажылдаар кижилер чок, чогуур методиктиг ажылдар чоруваин турар.

Эге класстарның өөредилгезиниң шынарын бедидип, бир класска катап өлурар чорукту болдурбас ужурлуг. Ындыг турбуже республиканың школаларының бирги класынга бо чылын 184, ийиги класынга 325 өөреникчи катап олурган.

Оон ынай 11 чылдың бүдүрүлге өөредилгелиг школаларының өөреникчилери-биле кижизидилге ажылын күштелдирип, эге класстардан эгелээш, өөредилгезин ара каар таварылгаларны аңаа эрттирбес ужурлуг бис. Каа-Хемниң Сарыг-Сеп 11 чыл школазының 9-ку класынга 1960 чылда өөренип кирген 30 хире өөреникчилериниден бо чылын 11-ги классты чүгле 7 кижи доозуп үнгенин кым чөпсүнер боор. Өөредилгениң амыдырал-биле харылзаазында четпестер ам-даа бар. Ол дугайын Каа-Хемниң Суг-Бажы школазының сескиклассчылары математиканың часкы экзаменинге цилиндрниң, конустуң, призманың хемчээшкиннерин бодалгага ажыглап шыдаваанны, логарифмалыг шугумну шын ажыглап чаңчыкпааны тодаргай херечилеп турар. Ында математика башкызы, Кызылдың башкы институдунуң доозукчузу М. С. Шаңгыр-оолдуң, школа директорду эш Кыстамның четпес ажылының түңнели болур.

> **Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш ССРЭ-ге улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай хөгжүдер дугайында хоойлуга дүүштүр чоруткан ажылдар таарымчалыг улус түңнелдерни бергенин Пленум демдеглеп тур. Өөреникчилерниң күш-ажылчы кижизидилгези экижээн, аныяктарның бүдүрүлгечи чаңчылдарны шиңгээдип алырынче чүткүлүг күштелген, школаларны амыдыралче чоокшуладырының херээнге улуг базым кылдынган.**
>
> (СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалынган).

Школаларда партия организациялары, башкылар коллективтери өөреникчилерниң комсомол, пионер организацияларын четпес удуртуп, оларны чогуур-биле углап-шиглеп шыдаваин турган. Чижээлээрге, № 5 школада чаңгыс-даа пионер ийиги чылда артып калбаан ындыг фактыдан үлегер ап, оон дуржулгазын өөренип, нептередир хемчеглерни комсомол хооркому-даа, горюно-даа, пионер организациязының хоорай соведи-даа кылбаан. №№ 1, 4, 7, 8, 10 школаларның бүгү комсомолчуларының дараазында классче шилчээн, оон дуржулгазын база эскербейн турар.

«Чоинуң культуразын көдүрер дээш демиселге партияның шынчы чөлегинижи, чаа кижини кижизидиринге оон эң-не чоок дузалакчызы улусчу башкы болур»—деп, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалында бижээн. Кызылдың башкыларының бо хуралы харыы-на бо сестерни ханызы-биле медерел билиринин демдээ-биле эрткен.

Хуралдың киржикчилери ылаңгыя № 6 школаның коллективиниң коммунистиг күш-ажыл коллективи деп ат дээш демисежир дээн санаалыя бүрүүг-биле деткээш, ындыг шимчээшкинни башкылар коллективтеринге калбартырын айытканнар.

Чаа өөредилге чылы удавас эгелээр. Илеткелчиниң сөзүү-биле алырга, ол ийи онза чүүлдүг: бирээде, башкылар июнь Пленумунуң шиитпирлери-биле чепсегленген, ийиде — школалар өөредилге чылында эртикен чылдан дээре белеткенген, оларның өөредилге-материалдыг базазы улам өзе берген. Башкы кадрлар аныяк башкыларның чаа болүү-биле четчелеттинген. Моон ужурунда, чаа өөредилге чылында өөреникчилериң билининиң деңнелии улам бедидер, ийи чылга олурупгар чорукту болдурбас дээш демиселди чүгле уламчылавайн, харын улам күштелдирерии башкылар шиитпирлээн.

Ынчангаш чаа өөредилге чылында улам чедишкинниг ажылдаар талазы-биле башкылар ыяк сүмележип алганнар.

С. САЛЧАК.

ДЕМНИГ КҮШ-БИЛЕ

Чөөн-Хемчик районнуң Ийме сес чыл школазы чаа өөредилге чылынга эки белеткенген.

Школаны септеп белеткээринге башкылар болгаш өөреникчилер улуг рольду ойнаан. Башкы Моңгуш Сыгыр-оолдуң удуртулгазыбиле өөреникчилер Моңгуш Алым-оол, Ондар Өнер-оол, Коля Сат, Ондар Соскур-оол олар 22 печкаларны чаартып салганнар. Күш-ажыл башкызы Хованыг Чаш-оолга баштаткан өөреникчилер 15 чаа парталарны чазап кылганнар, 54 эрги парталарны септээннер.

Бо чылын школада физиканың, химия-биологияның кабинеттерин, лаборанныр черин, чазанныр болгаш дарганнаар мастерскаяларны дерип тургускан.

С. ПАВУ.

* * *

Кызыл хоорайда дүлей болгаш «үлү чок» урутларның школазының септелгези август айның орта үезинде-ле эки шынарлыг доозулган. Школаны чаа өөредилге чылынга белеткээринге башкылар болгаш школаның техниктиг ажылчынары дем-биле эки ажылдааннар.

Септелгеге башкылар А. Чернятьева, В. Базрина, Л. Афанасьева, Н. Гуркова, М. Гуркова, И. Додокина база фельдшер Моңгуш Тыыкпан, школаның ажылчынары В. Баранова, В. Никонова, М. Казанцева болгаш өскелердээ кызымак ажылдааннар.

В. АРАКЧАА.

СҮМЕЛЕЖИП АЛГАН

Кызыл башкыларының нөвүлел хуралы

Оон-биле кады маңаа онзалап демдеглезе чогуур чүүл чүл дээрге, уруглардың кижиандилгезиниң бир эң улуг фактору — ниитилелге ажыктыг күш-ажыл болу бергени кончуг өөрүшкүлүг. Ынчангаш өөреникчилерниң бүдүрүлге херээн шиңгээдип алырынче чүткүлүг күштелген. Чамдык чижектерни ап көрээли: № 2 болгаш № 3 школаларның 129 доозукчулары бышкан билигниң аттестаттары-биле кады тускай эртемнин чедип алган дугайында шынзылгаларны база алганнар, тодаргайлаарга 20 кижи—автослесарь, 15 — телефончу, 6 —парлакчы, 10 — чазанныкчы, 30 кижи — библиотекарь болгулаан болгаш оон-даа өске.

Бо дугайында школаларны бүдүрүлге өөредилгезиниң талазы-биле шефтеп турар бүдүрүлгелериң ачыхавыязы база улуг дээрзин демдеглээр херек. Чижээлээрге, «Кодэээлектро-тудуг», тудуг-монтаж эргелелиге (начальнигы эш Ондар) ажылчынарның бүгү коллективи өөреникчилер дугайында сагыш салып турган. Олар тускай ажылдаар черлерлиг, оларны мергежилдиг мастерлерге кожуп каан тургулаан. Ол бүгү эки түңнелди берген. Хоорайның харылзаа конторазынга, дааранылга комбинадынга, Пушкин аттыг библиотекага бүдүрүлге өөредилгези база багай эвес тургустунгулаан турган.

Башкыларның чогаадыкчы инициативазының хөгжүп турары база онза шынар болур дээрзин илеткелдерден болгаш саналдардан илерээн. Ылаңгыя № 1 школада башкы эш Гребнева ёзулуг чаартыкчы кижи. География өөренирин экскурсиялар, походтар кылыры-биле, тус черниң топографизиязын чуруур практика-биле, агаар-бойдустуң байдалын хайгаараары-биле, Тываның географтыг атласын тургузар ажылды кылыры-биле ол холбаштырып чорудуп турган.

Кызылдың № 2 школада башкы эш Алдын-оолду ап көрүнер. Ол болза кандыг-даа бергелерден кортпайн, өөредилге чылының эгезинде эң-не хожудуп турар классты хүлээп алгаш, ону мурнакчы класс кылдыр кодурген. Оон боду урокка ылавылалдыг белеткенир, материалды дылдингир, тода тайылбырлаар, көргүзүг материалдарны эки ажыглап, төрелдер-биле харылзааны тудуп билир.

Бо бүгү-биле чергелештир, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң бедик негелделеринге дүүштүр алырга, Кызылдың школаларының ажылында четпестерниң база бары илеткелдерден болгаш саналдардан илерээн. Хоорай школаларының өөреникчилериниң өөредилге шынары эрткен чылга бодаарга, 1,5 хуу кудулааның ыяттавас аргажок. А № 4 болгаш 10 школаларда өөредилге шынары 5 хуу. № 9 школада — 3 хуу кудулаан. Бо дээрге ол башкылар коллективтериниң өөредилге-кижизидилгелиг ажылды кошкатканының херечизи-дир.

Кызылдың № 2 школазының эге класстарында (башкызы эш Санчат турган) өөредилге ажылы кошкак тургустунган. Мында кол четпес чүве чүл дээрге, өөреникчилерде ханы, быжыг билиг талазы кошкак. Ылаңгыя бирги класстың өөреникчилериниң номчууру, самазы багай, бодалгалар тургузуп шыдавас. Өөредилге турар материалдарны амыдырал-биле, коммунистиг тургузуушкунуң практиказы-биле эвээш холбаштырып турар. Ол школаның эге класстарынга уроктарны эрги, хожудаан аргалар-биле чорудуп турган. Школаның башкылары Ростов болгаш Липецк школаларының мурнакчы дуржулгазын өөренип көрбээнер. Моон хараазында, амгы үеде ол школада бешки класстың өөреникчилериниң белеткели кончуг кошкак. Өөреникчилерни сагылга-чурумга өөредилге чылының дургузунда кошкак өөрүнге үргүлүг дузалажыр өөреникчилерниң активи эки ажылдаан. Ол-да школаның математика башкылары А. П. Калинина (ында 14 чыл ажылдап турар), В. А. Бычкова сөөлгү үш чылдарда бедик шынарлыг 100 хуу өөредилгени чедип алгылааннар. Өске-даа районнар, школалар бүрүзүнден ындыг эки чижектерни хөйнү көргүзүп болур.

Республиканың партия, совет органнарының, хөй-нимтиниң калбак киржилгези-биле Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозу, башкылар билии бедидер институт школа башкыларының, улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының семинарларын, курстарны база бесседалаашкыннарны, чөвүлел хуралдарны өөредилге чылының дургузунда үргүлүг чорудуп, ажыдың өжүктиргенче угланган күжениишкиннерни үндүрүп келген. Республиканың башкылары Липецкиниң, Ростовтуң, Татарияның, Башкирияның, Хакассияның, Алтайның, Кемеровонуң дээш өскедаа черлерниң дуржулгалары-биле холбаштыр, боттарының ажыл-ижинге чамдык чаартыышкыннарны кылгылаан.

Бүгү-ниитиниң ыяавыла сес чыл өөредилгезин чедишкинниг боттандырарынга эге школаларның ролю улуг. Оларның материалдыг базазы улам быжыккан. Бии-Хемде Хүттүг, Тес-Хемде Үй-Шынаның, Барыын-Хемчикте Мөген-Бүреннин, Өвүрде Бора-Шайның болгаш Каа-Хемнин хөй санныг эге школалары ада-иелерниле демниг ажылдаанының түңнелинде чыл-бүрүде школа назылыгларны бүрүн хаара тудуп, өөредилгенин шынарын бедиткеннер.

Башкылар коллективтериниң демниг ажылының түңнелинде эге классгарда башкылаашкынарның деннели бедээн. Бүгү-ниитиниң ыяавыла сес чыл өөредилгезинин хоойлузунун күүселдези-биле кады бүдүрүлге өөредилгелиг 11 чылдың ортумак өөредилгези бистиң республикада чүгээр эки чоруп турар. Бисте 10 чылдың бүгү ортумак школалары 11 чылдыынче бүрүн шилчээннер болгаш ам бүдүрүлге-өөредилгелиг 11 чылдың 28 школалары бар. Оларның иштинде чаа. 1963—64 өөредилге чылында Барыын-Хемчиктиң Бай-Талга, Тандының Бай-Хаакка, Тес-Хемниң Берт-Дагта, Өвүрүнүң Торгалыг 11 чылдың бүдүрүлге-өөредилгелиг чаа школалары немешкилээн.

Бо чылын 11 классты доозарының экзаменнерин 300 өөреникчилер дужаан, баштайгы өөрүнүүг түңнелдерни көргускеннер. Бии-Хемниң Туран 11 чылдың школазында РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Нина Васильевна Селинанын удуртканы найыралыг коллектив өөредилге-кижизидилгелиг ажылга чыл бүрүде-ле эки чедишкиннерни чедип ап турар апарган. Ындыг башкылар коллективтеринге Шагаан-Арыгның № 1, Кызылдың школа-интернады, Таңдының Сосновка, Чөрбинин школа-интернады, Тес-Хемнин Үй-Шынаа, Өвүрүнүң Торгалыг, Кызылдың № 5, 6 школаларын хамаарыштырып болур. Эрткен өөредилге чылында Бии-Хемнин, Чөөн-Хемчиктин, Барыын-Хемчиктин улус өөредилге кылдистериниң (эргелекчилери аштер И. Моляков, Е. Бужин, М. Даржаа) элээн күжениишкиннерни үндүрүп келгенин айтыр ужурлуг. Барыын-Хемчикте эге класстар башкылары З. Сазаа, А. Чешуина, Г. Анисимова, А. Наймушина, математика башкызы Р. Казакова, Улуг-Хемде химия башкызы Р. Антонова, эге класстар башкызы М. Үйнубай ышкаш бо чылын классгарынга эки өөредилгени чедип алган башкылар районнар, школалар санында хөй.

Республиканың школаларында чамдык экижидилгелер-биле кады амдза улуг четпестерим айтыр ужурлуг. Өөредилге чылының дургузунда 700 хире өөреникчилер ында-бүрү чылдагааннар-биле школалардан үнүп чорутканнар. 4 мун хире кижи багай өөренип, оларның иштинден 2 муну классгарынга ийи чылда арткан, дыка хөй өөреникчилер күскү шылгалааларга артар ужурга таварышкылаан. Өвүр районнуң, Тес-Хемниң, Улуг-Хемниң школаларының өөредилгезиниң хуузу күдулаан. Тандыда өөредилгенин хуузу чүгээр бедээн-даа болза, мурнукузунга бодаарга, методтуг ажылдар чорудулгазы сулараан, школаларда кижизидилге ажылдары ам-даа кошкак тургустунган, өөреникчилерниң школазын ара каар чоруктары уламчылавышаан. Районо эргелекчизи эш Гайдук дыка кошкак ажылдэп, харыысалга чогун көргускен. Өвүрде, Тес-Хемде улус өөредилгезинин байдалы кошкак деннелде турар. Оларда районо эргелекчилери чылда 2—3 удаа солчуп турар. Районнуң педагогика кабинеттериниң эргелекчилериде мынчага чедир доктаамал ажылдаар кижилер чок, чогуур методиктиг ажылдар чоруваин турар.

Эге класстарның өөредилгезиниң шынарын бедидип, бир класска катап өлурар чорукту болдурбас ужурлуг. Ындыг турбуже республиканың школаларының бирги класынга бо чылын 184, ийиги класынга 325 өөреникчи катап олурган.

Оон ынай 11 чылдың бүдүрүлге өөредилгелиг школаларының өөреникчилери-биле кижизидилге ажылын күштелдирип, эге класстардан эгелээш, өөредилгезин ара каар таварылгаларны аңаа эрттирбес ужурлуг бис. Каа-Хемниң Сарыг-Сеп 11 чыл школазының 9-ку класынга 1960 чылда өөренип кирген 30 хире өөреникчилериниден бо чылын 11-ги классты чүгле 7 кижи доозуп үнгенин кым чөпсүнер боор. Өөредилгениң амыдырал-биле харылзаазында четпестер ам-даа бар. Ол дугайын Каа-Хемниң Суг-Бажы школазының сескиклассчылары математиканың часкы экзаменинге цилиндрниң, конустуң, призманың хемчээшкиннерин бодалгага ажыглап шыдаваанны, логарифмалыг шугумну шын ажыглап чаңчыкпааны тодаргай херечилеп турар. Ында математика башкызы, Кызылдың башкы институдунуң доозукчузу М. С. Шаңгыр-оолдуң, школа директорду эш Кыстамның четпес ажылының түңнели болур.

Школалар бүрүзүнге эртемнер башкылаашкынарының шынарларын бедидип, чогуур кабинеттерни четчелеп, дерипр, өөреникчилерниң хөй-биле тудуп, боттарының кылыр ажылдарын көвүдүр болгаш аңаа башкыларның бидилиг удуртулгазын хандырары чугула. Үстүкү класстарның өөреникчилери-биле лабораториялыг ажылдарны колдадып, семинарлыг кичээлдерни үргүлүг эрттирери негеттинип турар. Бажың ажылыта, ыяш-биле чазанырының, демир-биле чондурарының мергежилдерин чедип алырынга ёзулуг дериттинген мастерскаялар чок школаларга чангыс аай бадылаттынган программада айыттынган өөредилгелерни чедип алыры берге. Өөреникчилерге күш-ажылдың бедик культуразынга, үе-шактыг, материалды шын чарыгдаарынга өөредип, коммунизм тургузукчуларының бедик шынарларынга өөредир ужурлуг. Улус өөредилгезинин ажылының бүгү-ле хевирлерин бүгү-ниитининг ыяавыла өөредилгезинин Хоойлузун чедишкинниг күүседиринче угландырар херек. 7-ден 16 харга чедир бүгү-ле уруглар школага бүрүн хаара туттунган турар.

Бүгү школаларны башкылар коллективтериниң, өөреникчилериниң ажылдарынга, өөренирине база чурттаарынга таарымчалыг кылдыр тургузуп, Коммунистиг партияның Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр хемчеглерни партия, совет, хөй-нимти организацияларыбиле кады улус өөредилгезинин ажылдакчылары чорудар ужурлуг бис.

С. НОРБУ,
Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң школалар инспектору.

Чаа кижи коллективке кижизиттинер

Коллектив — каттышкан күш. Чаа моральдыг, бедик мөзүг-шынарлыг кижи коллективке кижизинир. **«Коллектив — чүгле бүдүрүлгеге эвес, харын база амыдырал-чурттагага кол кижизидикчи. Үргүлүг улуг эвес, ынчалза-даа хайныышкынныг амыл-херектерингe, хөй-нимтиниң ажыл-чорудулгазынга, коллективке чаа кижи кижизиттинип турар»**—деп, СЭКП ТБ-ның июнь Пленумунга эш Л. Ф. Ильичев чугаалаан. Коллективинге, аштериниң аразынга ажылдавышаан, бо чалбыыштыг сестерни катап-катап угаан, хандыр бодаарга, кижиниң сеткилин өөрүшкү бүргей бээр. Коллективтиг кады шиитпирлээн айтырыг күүсеттинер. Мындыг чижекти көргүзейн. Бистиң Самагалдай 11 чыл школазы улуг коллектив. Ында партия, профэвилел, комсомол организацияларга ажылдап, оларның кежигүннериниң саны өзүп, боттарының оңаашкан ажылынга кызымак болуп, хөй-нимтиниң ажылының идепкейлиг киржикчилери көвүдеп турар. Мурнунда чылдарда бот-тывынгыр уран-чүүл бөлгүмү турзаалаа, бо чылдаазынга деннээрге кошкак турган. Эрткен өөредилге чылында сорулга чедип алдынган. —Хуунүң эрге-ажыындан хөй-нимтиниң бедик көөр—деп, башкылар шиитпирлээннер. Түңнелинде ханы уткашынарлыг, идея талазы-биле бедик программалыг онн-концерттер организастаттынган.

Совет улустуң маадырлыг күш-ажылын алдаржыдып мактаан, октаргай делгемнерин чагырып алган эрес-дидим космонавтарны алгаан база чогаадыкчы бүгү чедишкиннерниң, Чөөн-Хемчиктиң, Барыын-Хемчиктиң улус өөредилге киндистериниң (эргелекчилери аштер И. Моляков, Е. Бужин, М. Даржаа) элээн күжениишкиннерни үндүрүп келгенин айтыр ужурлуг. Барыын-Хемчикте эге классгар башкылары З. Сазаа, А. Чешуина, Г. Анисимова, А. Наймушина, математика башкызы Р. Казакова, Улуг-Хемде химия башкызы Р. Антонова, эге классгар башкызы М. Үйнубай ышкаш бо чылын классгарынга эки өөредилгени чедип алган башкылар районнар, школалар санында хөй.

Республиканың школаларында чамдык экижидилгелер-биле кады амдза улуг четпестерим айтыр ужурлуг. Өөредилге чылының дургузунда 700 хире өөреникчилер ында-бүрү чылдагааннар-биле школалардан үнүп чорутканнар. 4 мун хире кижи багай өөренип, оларның иштинден 2 муну классгарынга ийи чылда арткан, дыка хөй өөреникчилер күскү шылгалааларга артар ужурга таварышкылаан. Өвүр районнуң, Тес-Хемниң, Улуг-Хемниң школаларының өөредилгезиниң ажылының бүгү-ле хевирлерин бүгү-ниитининг ыяавыла өөредилгезинин Хоойлузун чедишкинниг күүседиринче угландырар херек. 7-ден 16 харга чедир бүгү-ле уруглар школага бүрүн хаара туттунган турар.

Эге классгарның өөредилгезиниң шынарын бедидип, бир класска катап өлурар чорукту болдурбас ужурлуг. Ындыг турбуже республиканың школаларының бирги класынга бо чылын 184, ийиги класынга 325 өөреникчи катап олурган.

Оон ынай 11 чылдың бүдүрүлге өөредилгелиг школаларының өөреникчилери-биле кижизидилге ажылын күштелдирип, эге класстардан эгелээш, өөредилгезин ара каар таварылгаларны аңаа эрттирбес ужурлуг бис. Каа-Хемниң Сарыг-Сеп 11 чыл школазының 9-ку класынга 1960 чылда өөренип кирген 30 хире өөреникчилериниден бо чылын 11-ги классты чүгле 7 кижи доозуп үнгенин кым чөпсүнер боор. Өөредилгениң амыдырал-биле харылзаазында четпестер ам-даа бар. Ол дугайын Каа-Хемниң Суг-Бажы школазының сескиклассчылары математиканың часкы экзаменинге цилиндрниң, конустуң, призманың хемчээшкиннерин бодалгага ажыглап шыдаваанны, логарифмалыг шугумну шын ажыглап чаңчыкпааны тодаргай херечилеп турар. Ында математика башкызы, Кызылдың башкы институдунуң доозукчузу М. С. Шаңгыр-оолдуң, школа директорду эш Кыстамның четпес ажылының түңнели болур.

Школалар бүрүзүнге эртемнер башкылаашкынарының шынарларын бедидип, чогуур кабинеттерни четчелеп, дерипр, өөреникчилерниң хөй-биле тудуп, боттарының кылыр ажылдарын көвүдүр болгаш аңаа башкыларның бидилиг удуртулгазын хандырары чугула. Үстүкү класстарның өөреникчилери-биле лабораториялыг ажылдарны колдадып, семинарлыг кичээлдерни үргүлүг эрттирери негеттинип турар. Бажың ажылыта, ыяш-биле чазанырының, демир-биле чондурарының мергежилдерин чедип алырынга ёзулуг дериттинген мастерскаялар чок школаларга чангыс аай бадылаттынган программада айыттынган өөредилгелерни чедип алыры берге. Өөреникчилерге күш-ажылдың бедик культуразынга, үе-шактыг, материалды шын чарыгдаарынга өөредип, коммунизм тургузукчуларының бедик шынарларынга өөредир ужурлуг. Улус өөредилгезинин ажылының бүгү-ле хевирлерин бүгү-ниитининг ыяавыла өөредилгезинин Хоойлузун чедишкинниг күүседиринче угландырар херек. 7-ден 16 харга чедир бүгү-ле уруглар школага бүрүн хаара туттунган турар.

Бүгү школаларны башкылар коллективтериниң, өөреникчилериниң ажылдарынга, өөренирине база чурттаарынга таарымчалыг кылдыр тургузуп, Коммунистиг партияның Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр хемчеглерни партия, совет, хөй-нимти организацияларыбиле кады улус өөредилгезинин ажылдакчылары чорудар ужурлуг бис.

С. НОРБУ,
Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң школалар инспектору.

ЧАА ШКОЛА

Шкелачыларның чайгы хөглүг дыштанылгазы дооступ, олар ынаң школазынга чаа күштер-биле өөренип кириптерин четтиктейн манап турарлар. Дыка хөй школачылар өөредилге чылының эгезинде чаа школаларны белекке алырлар. Каа-Хем районнуң Бүрен-Бай-Хаак школазының өөреникчилери чаа өөредилге чылының эгезинде база-ла чаа школаны белекке алырлар. Ийи каът, бус-биле изидер чаа школаның тудуунга адамелер, башкылар болгаш үстүнүү классгарның өөреникчилери идепкейлиг киржип ажылдааннар. Школаның бус-биле изидер системазын 8 кижи составтыг монтажниктер бригадазы эки шынарлыг кылып күүсеткенмер.

С. ИДАМ.

КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛ ФЕРМАЗЫНЫҢ КОЛЛЕКТИВИНДЕ

АЛТАЙ КРАЙ. Бийск бүдүрүлге эргелелиниң «Лесной» совхозунда коммунистиг күш-ажыл фермазының коллективи база инек бүрүзүндеи хүнүү-не пуд сүттү саап алыры дээш крайда социалистиг чарыштың эгелекчизи болган. Бодунуң хүлээлгезин бир дугаарында крайда эң дээре саанчы Матрена Самойленко күүсеткен. Оон бөлүүнде хомукта сүт саалдазы инектен-не 18 кг болуп турар. Оон соонда Л. Соболева, А. Сапегина, Е. Терехова чорун турар.

Эрткен чылын фермага инектен-не 3450 кг сүт саагаи. Бо чылын ону-даа ажыгар дээннер.

ЧУРУКТА (солагай талдаи оң талаже): ферманың мурнакчы саанчылары Л. Соболева, А. Сапегина, Е. Терехова болгаш М. Самойленко олар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

Чехословак улустун үнү

ПРАГА. (СЭТА). Социалистиг Чехословакияның хөй-нинтизи болган парлалгазы Кытат чазактың медегдели-биле холбаштыр Совет чазактың Медеглелин чангыс эп-сеткилбиле деткип турар.

Совет политика төөгү талазы-биле келир үеге бүзүрээр чорук-биле сицниккен дээрзин «Руде право» солун бижээн. ССРЭ-нин туружунун күштүү болган оон амыдыралчызы чүдел дизе, улустарның эрге-ажыктарынга бүрүнү-биле дүгжүп, амгы үеним делегейинге ээлгү чылдарда болган өскерилгелерни барымдаалап турарында.

Совет чазактың Медеглели кытат улуртукчуларның бадыткаашкынынарының теория болган практика талазы-биле барымдаа чогун тодаргай чижектер болган фактылар-биле көргүскен дээрзин ол солун бижээн. Империалнамнн ажып тиилээр төлээде, термоядролуг дайынга кижи төрелгетенниң чартык кезиин, оон иштинде 300 миллион кытатларның өлүрүн санап турар кытат улуртукчуларның айтылгазы ханы киленнээшкинни болдуруп, чүвени шын бодап чоруур кижи бүрүзү, бүзулуг коммунист бүрүзү марксизимбиле болгаш амгы үеним боттуг чүүлү-биле чүүлдежир чүзү-даа чок ындыг чулчуруушкуннарны шинитпирлиг бүрүү шаап турар деп, ол солун демдеглээн.

Совет Эвилели тодаргай, ханы гуманныг болган принципиалдыг дашты политиканы чорудуп турар деп, «Руде право» солун медеглээн. Бо политика бүгү делегейниң улустарының эң калбак детинмчезин чаалап ап турар.

„Термоядролуг дайынны болдурбазынга орук“

БҮЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). «Москва Керээзи болза термоядролуг дайынны баш удур болдурбазынга орукту ажыдып турары-биле кончуг чүгүлә» деп ында чоруп турар, Нобеле шаннадың лауреады америк әртемден Лайнус Полинг медеглээн.

Латин Американың чурттарында «тайбынның аян-чоруун» кылып чоруп турар Полинг болза Латин Американы ядролуг эвес зона кылдыр чарлаар дугайында беш латин-америк президентилерниң кыйгырыын деткип, ол кыйгырыта Аргентина бала каттыжар боор дээрзинге идегелин илергейлээн.

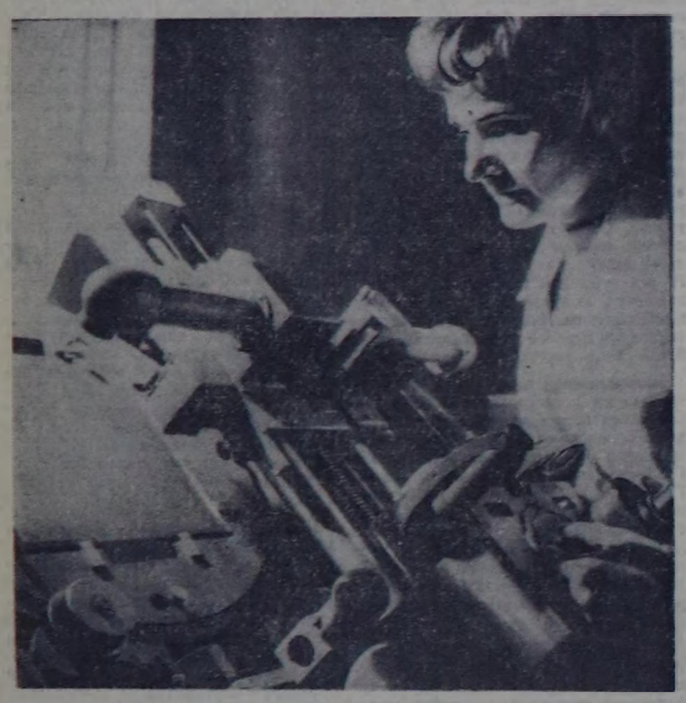

Румын Улус Республиканың амыдыралында херээженнер улуг черни эзлеп турар. РУР-нуң бүдүрүлгелеринде ажылдап турар бүгү ажылчы чоннарның үштүң бир кезии хирези — херээженнер. Чуртта 11 муң инженер херээженнер бар, 300 ажыг херээженнер эртем-шинчилел ажылын чорудуп турар.

ЧУРУКТА: баштайгы астроном румын херээжен Корнелия Кристеску.

Фото Аджерпресс — СЭТА-ныы.

Курда шериглерниң чедиишкини

ПАРИЖ. (СЭТА). Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң Лондонзан дамчыдып турары-биле алырга, курда шериглер Иракның сонгу чүгүнде Барзан болгаш Бнарис суурлардан ирак армияның кезектерин үндүр сывырган болгаш Улуг Заб хеминиң кежиинге боттарының контролюн тургускан деп, дыннадыр кээп турар. Мосул-Барзан-Амадия аразының районун курдалар бүрүнү-биле контрольдап турар. Фронт шугуму-биле чергелештир чоруткан орукту эзлеп ап четтиккен ирак армияның кезектери курда партизаннарның доктаамал халдаашкынынга таваржып турар.

Бүрүнү-биле аңгылаттынган

ПРАГА. (СЭТА). «Бистиң интернационалчы хүлээлгевис: термоядролуг дайынны империалистерниң кыпсып үндүрерин болдурбазы». «Тайбынның тиилелгези дээш чангыс эптн быжыглаар», «Москва Керээзи — тайбынга ынакшылдыг политиканың чедиишкини», «Бүгү улустарның амыдыралчы эрге-ажыктарынга дүгжүп турар Керээге КУР-нуң улуртукчуларының үндезин барымдаа чок болгаш айыылдыг халдаашкыннары» — деп, ындыг эгелерниң адаабиле «Руде право» болгаш өске-даа чехословак солуннар Совет чазактың Медеглелин парлап үндүрген. Прага радиозу Медеглелдиң төдаргай тайылбырлалын элээн каш удаа дамчыткаш, Совет чазак болза, пролетарлы интернационализмниң ленинчи принциптериниң үндезинниге делегейнин социалистиг системазының чангыс эвин быжыглаарынче кезээде чүткүп келген болгаш чүткүп-даа турар деп демдеглээн.

Совет чазактың Медеглелиниң бүрүн текстизин парлап үндүрген «Руде право» солуннуң онзалап демдеглээни болза: Совет Эвилелиниң политиказы социалистиг болгаш тайбынга ынакшылдыг бүгү-ле чурттарның эрге-ажыктарынга дүгжүп турар. Ядролуг шенелделерни хоруглаар дугайында Москва Керээзиин делегейниң улустары чүүлүг деп көрген, ындыг болганда оон удураныкчылары бүрүнү-биле аңгылаттырган-дыр.

Чедимче чок салып үндүрүүшкүн

ТОКИО. (СЭТА). Космос делгемин шинчилээри-биле ийи чадалыг ракетаны салып үндүрер орадлажыышкынны «Утиноура» деп шенелде черинге (Кагосима префектура) чоокта чаа кылган.

Космоска хереглээшкинни. Черниң магниттиг шөлүн болгаш өскелээ айтырыгларны шинчилеп көөрү шинчилелдин программазында көрүнгеп турган. Шинчилээ-даа ракетаның ийити чадазы ажылгавайн баргаи үжурунда программаның боттаның болтурунга чигаанинишкин болуп турар.

„Керээ бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар“

ВАШИНГТОН. СЭТА-ныи корреспондентизи Г. Деревенскоотуң дамчыдып турары болза:

Сенаттың даштыкы хереглер талазы-биле комиссиязының чоокта чаагы хуралынга агаарга, космос делгемине болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Керээни чугаалажып көөрүн үргүлчүлээн. Америк хөй-нинтизиниң төлээлекчилери ол хуралга саналдарын берип турган.

Президент Эйзенхауэрниң чепсегелениишкинни дүжүреринин айтырыгларының талазы-биле тускай дузалакчызы турган Гарольд Стассен Керээге ийи партиянын детинмчезин көргүзер болгаш ону бадылаашкынынын хөй нуруузу-биле бадылаар деп сенатты кыйгырган.

«Бо Керээ бүгү кижи төрелгетенниң эрге-ажыктарынга дүгжүп турарын» болгаш америк улустуң эрге-ажыктарынга бараан болуп турарын демдеглээрин хамыктын мурнунда күзээн мен. Ол Керээге Каттышкан Штаттар онза соңуургалдыг болуп турар деп, санавайн тур мен. Бо Керээ Совет Эвилелиниң тускай эрге-ажыктарынга база дүүшпейн турар. Бо Керээ болза, Каттышкан Штаттарны болгаш Россияны кириштирбишаан, бүгү улустарның эрге-ажыктарынга эң калбак үндезин-биле дүгжүр болгаш дүүшкен турар үжурлуг» деп ол медеглээн.

Өске-даа чурттарның аразынга ядролуг чепсектиң нептерээр чоруу кижи төрелгетенге эң айыылдыг болуп турар деп, Стассен демдеглээн. Стассенниң бодалы-биле алырга, бо чорук болза, шын авес үнелээшкинниң, таварылга-биле ядролуг чазылдырышкынның азы коргунчуг ядролуг хоозураашкынның эгелээринге чылдак болур өске-даа кандыг-бир хөделишкинниң түнелинде ядролуг дайынның тыптып кедирининң айыылын хөй катап улгаттырып турар.

Бо Керээ болза, бүгү делегейге эң быжыг тайбынче оруккa баштайгы базым болган турарын бүгү кижилер хүлээп көрген деп, Стассен оон ынай чугаалаан. Бир эвес Керээ бадылаттына берее, Каттышкан Штаттар дараазында базынга өске-даа идеяларны болгаш саналларны көренип көрүп болур дээрзин Стассен демдеглээн.

Стассенниң дараазында АКШ-тың хосту хөй-нинти ажыдакчызы, «Сатердей ревью» журналдың редактору Норман Казинс санал бергеш, Керээни бадылаар деп сенатты кыйгырган. Казинс Совет Эвилелиниге бодунуң аян-чорук кылып чораан дугайын болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев-биле чугаалашкан дугайын сенаттың комиссиязының кежигүннериниге чугаалаан. Совет Эвилели бо Керээни барымдаалаар дээрзинге бүзүрээр мен деп, ол чугаалаан.

Дайынның хоочун америк киржикчилериниң комитединиң мурнундан оон даргазы Эндрю Райс санал бергеш, ядролуг шенелделерни хорун турар Керээни бадылаар деп сенатты кыйгырган болгаш Америка Штаттар аразазында базынга өске-даа идеяларны болгаш саналларны көренип көрүп болур дээрзин Стассен демдеглээн.

Стассенниң дараазында АКШ-тың хосту хөй-нинти ажыдакчызы, «Сатердей ревью» журналдың редактору Норман Казинс санал бергеш, Керээни бадылаар деп сенатты кыйгырган болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев-биле чугаалашкан дугайын сенаттың комиссиязының кежигүннериниге чугаалаан. Совет Эвилели бо Керээни барымдаалаар дээрзинге бүзүрээр мен деп, ол чугаалаан.

Дайынның хоочун америк киржикчилериниң комитединиң мурнундан оон даргазы Эндрю Райс санал бергеш, ядролуг шенелделерни хорун турар

Тарааны дүн-хүн чок, бедик темп-биле ажаар

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединин болгаш Министрлер Чөвүделиниң органы

1963 ч. АВГУСТ 28 СРЕДА

№ 204 (5608).

Өртээ 2 көп.

Югославияда чоруп турар СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-чиң Министрлер Чөвүделиниң Даргазы Н. С. Хрущев Югославияның Коммунистер Эвилелиниң Чиңгине секретары, ЮСФР-ниң Президентизи Иосип Броз Тито-биле кады чер шимээшкинниинден үрелеп Скопле хоорайны барып көрген.

ЧУРУКТА: Н. С. Хрущев болгаш Иосип Броз Тито Скопледе.

СЭТА-ның тускай корреспондентизи В. Егоровтуң фотозу.

(фототелеграф-биле хүлээп алган).

Н. С. Хрущев биле И. Броз Титонуң аразынга чугаалажыышкыннар

БРИОНИ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазы Н. С. Хрущев биле Югославияның Социалистиг Федеративтиг Республиказының Президентизи, Югославияның Коммунистер Эвилелиниң Чиңгине секретары Иосип Броз Титонуң аразынга чугаалажыышкыннар августуң 26-да Бриони чанында чайлагга болган.

Чугаалажыышкыннарга совет таладан СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары Н. Г. Егорычев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП-ниң Ленинград үлетпүр обкомунуң бирги секретары В. С. Толстиков, ССРЭ-ниң Югославияда элчизиниң А. М. Пузанов, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң бешки европейжи кылдызының эргелекчизи С. Т. Аставин болгаш өскелер-даа киришкен.

Чугаалажыышкыннарга югослав таладан ЮКЭ-ниң секретары, Югославияның Эвилел скупщиназының даргазы Э. Кардель, ЮКЭ-ниң секретары, ЮСФР-ниң оралакчы президентизи А. Ранкович, ЮКЭ ТК-ның күүс-комунуң кежигүнү В. Влахович, даштыкы херектер талазы-биле күрүне секретары К. Попович, эвилелдиң күүседикчи вечизиниң даргазының оралакчызы Б. Крайгер, Югославияның күш-ажылчы чонунуң социалистиг эвилелиниң эвилел комитединиң улустар аразының харылзааларының талазы-биле комиссиязының даргазы Д. Видич, ЮСФР-ниң ССРЭ-де элчизи Ц. Миятович болгаш республиканың президентизиниң чиңгине секретары Ю. Прнобрня олар киришкен.

Ажыт-чажыт чок болгаш бот-бодун бүрүнү-биле билчириниң байдалынга эрткен чугаалажыышкыннарның чорудулгазында делегейниң амгы байдалының болгаш делегейниң ажылчын шимээшкининиң өйү келген айтырыгларының дугайында санал-оналдарның найыралдыг солчулгазы болган. Ийи чурттарның аразынга кады ажыддажылганы улам ынай хөгжүдеринің дугайында чугаалажыышкыннарны кылган.

И. Броз Тито, Н. С. Хрущев болгаш чугаалажыышкыннарга киришкен кижилер ийи чартык шак хире беседа кылган.

Чугаалажыышкыннарны даартазында Брионите уламчылаан.

Оон соонда Президент Тито кадайы-биле, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүделиниң Даргазы Н. С. Хрущев-биле, оон кадайы-биле болгаш чугаалажыышкыннарның киржикчилери-биле кады Ванга ортулукче чоруушкан. Ванга ортулукка баргаш, президент Тито кадайы-биле кады бөртарының малчыларынга алдар болдуруп, шайлалга кылган. Үк шайлалга найыралтыг байдалга эрткен.

Аян-чорук бистиң найыралывысты быжыглаар

БРИОНИ. СЭТА-ның корреспондентилери Д. Бочаров биле И. Титовтуң уламчылыг турары болза:

Н. С. Хрущевтуң Югославияда чоруп турары мурнуку хевээр югослав хөй-ниитиниң кичээнгейинде тевүнде туруп турар. Эргим совет аалчыларның Брионида барганының дугайын, президент Тито-биле оон найыралдыг ужуражыышкыннарының дугайын солуннар бирги арыннарынга парлап, Адриатиканың каас-чараш эриктерин дургаар Н. С. Хрущевтуң аян-чоруун тодаргай бижип турар.

Пуле хоорайда судно кылып турар «Үляник» деп заводка барып чорудувус. Анаа хөй-хөй ажылчыннар-биле чугаалаштывыс.

— Бо аян-чорук чогумчалыг улуг түннелдерни бээр болгаш бистиң найыралывысты улам-на улуу-биле быжыглаар дээрен чугаа чок — деп, судно дериштиннериниң негинге механик Марио Үлошич биске чугаалады.— Бистиң бо бүдүрүлгевис ышкаш. Сплит хоорайда база-ла мындыг бүдүрүлгеге эш Хрущевтуң чугаазын бистиң ажылчыннарывыс улуг сонуургал-биле номчаан. Ол чугаа конгуг эки чугаа болуу, ол чугаа биске судно тургузукчуларынга биллингир болду. Бистер социализмниң тургузар дээш улам-на шудургу ажылдаар ужурлуг бис. Бистиң чурттарывыстың аразында ажы-дүнмалышкы харылзааларның доктаамал ажижип турарынга бистер шын сеткилдивис-биле ооруп тур бис.

Бүдүрүлгениң удуртукчударының бирозун, 20 чыл стажтыг коммунист, национал-хозталгалыг демиседдиң киржикчизи Иосип Лоренценнин онзалап демдеглээни болза: совет улуска болгаш социализмниң баштайгы чурту — Совет Эвилелинге ын-не чаагай медередиш югослав улус илередип турар. Тайбыңның болгаш социализмниң чаагай чорууңга Н. С. Хрущевтуң могаг-шылаг чок ажыл-чорудулгазын югославтар бедик-биле үнелеп турар. Делегей пролетариадың болгаш делегейниң коммунистиг база ажылчын шимээшкининиң сырый каттыштырарынга ол бүгү-ле күштери-биле дөгүм идигни берип турар-дыр. Совет Эвилели биле Югославияның аразында харылзааларны чогумчалыг болдурарынга, бистиң найыралывысты хөгжүдеринге болгаш быжыглаарынга Н. С. Хрущев хөй үүлгелерни кылган.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының ховуларында көдээ ажыл-агый чылының шинтпирлиг үезин доозарының изиг-түлүк ажылдары чоруп турар. Тараа болгаш тараа-бобы культураларының кезилдези-биле кады көдээниң ажылчынчылери күрүнеге хөй тараа садар дээш эвээш эвес күжениишкиннерин үндүрүп турар. Август 26-га чедир колхозтар болгаш совхозтар 300 ажыг муң пуд эки шынарлыг тарааны тараа хүлээп алыр черлерже чоруткан. Каа-хемчилер дүүн шудургу ажылдаан. Олар барык-ла 300 тонна тарааны Төрээн чурттуң шыгжамырынга ургаш. Оларның сооңдан Таңды районнуң ажыл-агыйлары чоруп турар. Тараа дужаар талазы-биле чарышка совхозтардан «Көк-Тей» совхоз (директору эш Ломаев, кол агроном эш Свечников) бирги черни эзлеп, тараа дужаар онаалдазын 52,5 хуу күүсеткен.

Дүжүт ажаан алышкыны, күрүнеге дужаары болгаш ниитиниң малынга мал чемнерни белеткээри амгы үениң эң чугула сорулгазы. Ындыг болза-даа төрүүр хойларның тарып боозадылгазын ой-шаанда, организастыг чорудары база чугула ажыл. Бо чылын республиканың ажыл-агыйларынга 300 муң, оон ниитинден совхозтарга 146 муң 600 төрүүр хойларны тарып боозадыры көрдүнгеп.

Ол ажыыга Чөөн-Хемчик районнуң колхозтары болгаш совхозтары организастыг эгелеп киргеп болгаш ону чеднишкининг чорудуп турар. Чеди ажыл-агыйларда 14 пунктулар ажылдап турар. Оларны эки дерээн, бодунуң ажыл-херээн билир техниктер-биле четчелээн. «Барлык» совхозта 7 пункт ажылдап эгелээн. Аңаа чоок-

Хайырлыгда хайныккан ажыл-иш

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунуң коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турар комплексилиг бригадазының тараажылары тараа дээш күш-ажылчы шылгалданы тудуп турар.

Ажыл-иш эгелээ-ле неделя ашкан. Ында ажыл-ла хөй. Комбайнерлер 680 га чернин тараазын аңгылап ажаар арга-биле тавычалай кестирген, оон 300 ажыг газын бастырган.

Хайырлыгда эш Малышевтиң удуртkан бригадазының кежигүннери боттарының бар күрлавырларын болгаш аргаларын санап көргеш, мурнуда 1000 тонна тараа садар хүлээлгезин 1600 тонна чедир күүседирин шинтпирлээн. Олар сөгээн сөзүн күүседир дээш күжениишкинни улгаттырган. Баштайгы 5 хүнде Хайырлыгның 208 тонна тараазын күрүнеге сакган.

Хайныккан ажылдың баштайгы хүннеринден эгелээш шалыпчылар көвүдеп турар. Дуржулгалыг комбайнерлер Михаил Протасов, Николай Рябухин олар «СК-3» деп ховү корабльдери-биле хүнде 10 га чернин тараалын ажаарының орнунга 25—27 га чедирип, бригаданың ажылының ниити темпизин дүргелеткен.

Комбайнналардан шанга келген тарааларны арыглап, кургадырынга болгаш күрүнеге дужаарын шалыпкын чорударынга механик Салчак Сувандиниң салыышкыны улуг. Ол тараа сайгарар машиналарны үреливишкинге таварыштырбайн, бедик бүдүрүкчулуг ажылдадып турар.

Бригаданың трактористери күскү чер аңдарылгазын эгелээн. Баштайгы 3 хүнде олар 250 гектар черни аңдарган. Маңаа Федор Миковтуң кызымак ажылы илерей берген. Ол хүн санында норма күүседезин 130—150 хуудан кудулатпайн турар.

Тараажыларның амылырал-чурталгазынче кичээнгей салыышкыны мында эки тургустунган. Ажыл-иштиң кижилерин эки шынарлыг чембиле хандырган. Оларның чурттаар бажыннары арыг-силиг, стол, сандайлар-биле, орун-дөжек-биле хандыртынган. Тараажылар чунар бажыннап, арыг хептерин солуп кедип турар. Колхозчулар хостуг шактарын содуп, хөглүг кылдыр эрттирер арганы.

Ажаан алышкынның баштайгы хүннеринден эгелээш, тараажыларның ортузунга социалистиг чарышты калбарткан. Оон түннелин хүн санында үндүрүп, кым, чеже ажылды кылганын көргүзүг самбырызынга бижип, агитаторлар беседаларынга чугаалап турар.

Чедишкиннерниң хөлегезинде четпестер база барын айтыры артык эвес. Аныяк комбайнер А. Санчат техникага камнуг эвезинден, кылган ажылынга соңуургал чогундан 5 хүн иштинде үүле 5 бүнкер тараа ажаган. Комбайнга бичии-ле үреливишкин болурга, эш Санчат аңаа чылдагаанналаш, бодунуң дыжын харап чоруп бээри эвээш эвес.

(Бистиң корр.).

Эптежир аргажок четпестер

(„Тиилелге" совхозтуң удуртукчуларының кичээнгейинге)

Бүр черниң совхозу — «Тиилелгениң» ховуларында тараалар аңгылап ажаан алырынга болгаш дөрт кестирерингe таарымчалыг кылдыр бышкан. Ажаан алышкын ажылдарды чедиргi болгаш сескi бригадаларда калбарган. Мурнакчылар-даа илерей бергилээн. № 7 бригаданың комбайнерлери О. Доржу, М. Ананоол, О. Элир-оол олар хүн санында нормазын 150—200 хуу күүседип, шалыпчы ажылдап турарлар. Ындыгда болза бригадаларның төптеринде кижилер дугайында сагыш салыышкын дыка четпес. № 7 бригадага ажаан алышкын эгелээ-ле 2 неделя ашкан. Үчёчик чогундан мында кижилерниң кылган ажылдарының сан-түңү билдинмес. Үчёчиктеп турган Дангат-оол ажылын ээп кагган, кайнаар барганы-даа билдинмес.

— Дүмбей чүве дег ажылдап тур бис. Кескен тараавыстың саны-даа билдинмес, кымнарның канчаар ажылдап турарын агитхүүдуска-даа, көргүзүг самбырызынга-даа биживес-тир. Агитатор кижиниң беседа, номчулга кылып турганын көрбедивис, солуннар келбейн турар, кылган ажылывысты чолаачыларның бүнкер санын бижип алганындан чижеглеп ап тур бис. Чем хандырылгазы четпес. Чемненирде 2—3 км черден комбайн-биле боттарывыс чедип келгеш чемненир-дир бис—деп, аныяк комбайнер Дежит Көшкен-оол шынгыы хомудап чугаалаан.

— Көшкен-оолдуң чугаазынга немекээр чүвем бар—деп, база бир аныяк оол олурган сандайындан туруп келди.

— Чугааланар, чугааланар, харын—деп, оны деткидивис.

— Бис моон-даа хөй ажылды кылган турар үжүрлүг бис. Баштайгы дөрт хүнде 5 кижи бүнкерни долдуруп алгаш, машина манап турувус. Машиналар кежээликтей барып келгилээр таварылгалар турду. Бригада төвүнде эжип белеткээн шаң безин чок, тарааны черже төгер эвес, аңаа база маналашкынвар болуп турган—деп, эш Ондар немедиг.

Совхозтуң удуртукчулары тараазы ангылап ажаар алырынга хөөн чок чоруун илередип турар. 1000 гектар ажыг кестинген тараадан 600 га тараа тавычалай кестинген, № 1, 2, 3 бригадаларның тараа культуралары ангылап ажаан алырынга таарымчалыг. № 1 бригадада безин 670 ажыг гектар чернин тараазын ангылап ажаар аргалыг турда, аңаа хол-даа дегбээн.

Тараа ажаан алышкыны удуктегиже чедир чеже гектарны ангылап, чежени дөрт ажаап алырын кол агроном эш Новиков ам-даа тодаратпаан. Ажылдың баштайгы хүннеринден эгелээш-ле дүжүтүү чидириг чок ажаап алырының салымхүүзүн шинтпирлээр дөрт хүлээлгезин Новиков уттупкан турган. Сескi бригадага 100 га черге тавычалай кескен тарааны аныяк, дуржулга чөң комбайнерлер 5—6 хуу чидиригниг ажаап ап турганын үүле август 23-те каап билип каан. Ам ол чернин тараазын комбайн-биле катап бөлер үжүрга таварышкан. Ол дээрге артында-ла үрезин участогу болган. Эш Новиков ажыл дээш сагыш-човаңгыр кижи турган болза, ол чорукту ажылдың эгезинде-ле болдурбайн баар, катап күш үндүрбес, кывар, чаар материалдарны ийи дапкыр чарыгдавас ийик.

Кайы-даа бригадаларда хүннүң темазынга көскү агитация чок, көргүзүг, хүндүлел самбыралары тургустунмаан. Үзекки тарылга үезинде аскан лозуңнар ам-даа солуттунмаан. Ажыды баш бурунгаар белеткелдиг, эгезинден тура-ла өөскi организастарга таарымчалыг болгай. Ынчаарга мында ындыг эвес бөөп турар. Партия комитединиң секретары эш Дамдың лозуң, плакаттарны бижирип чаа организастап эгелээн. Агитаторлар ажылын хову-шөлче уландырбаан. Агитаторларның бирги хуралын август 23-те чыыдырган болгаш ажыл хуваалдазын кылган.

Совхозтуң аныяк кукурузачызы Молдуу Мас-оолдуң улуг күжениишкинни үндүрүп тургаш өстүрген «хову кадыныңың» үнүжү эки. Ам оон ажаап алышкынын механизаторлар шалыпчы ёзу-биле чорудуп турар.

Ол үнелиг культураны төп сүт-бараан фермазында силостап турары чогенчиг байдалдыг. Ону эрткен чылгы кукуруза силозуунуң орнунда, чода ортузу чедип турар өдек бургаан чер кырында салып турары хомудаачыг. Силос дүжүрген, ону тырый бастырган тракторлар кукурузаны өдек-биле холуй бастырып, оон мал чимир шынары кудулап турар.

— Силос салыр шөл чок эвес, мындыг эки кукурузанарны чүге өдек-биле холуй силостап турар силер?—деп, ферманың зоотехниги Юркевичиден айтырарга, ол сер-даа чок мынчаар харыылаар:

— Даргаларның айтыышкынындыр, ону өскертир эрге бисте чок.

Бир эвес эш Юркевич ажыл дээш ёзулуг сагыш човаңгыр кижи болза, мындыг четпес чорукту болдурбас ийик.

Кижилерниң кылган ажылын үнелеп көрбес, мындыг хоралыг чорук болуп турда, совхозтуң удуртукчулары эштер Алымов, Дамдын олар ону «ажырбас, ажырбас» деп каап, оон-биле эптежип турары канчаар-даа таарышпас.

К. ХЕРТЕК.

Агитас-массалыг ажылды хову турлагларынче!

Дүжүт ажаап алышкыны, тараа!— бо сөстер, амгы үеде бүгү чурттаазы дег, бистиң республиканың бүгү ажылчы чонларының кичээнгей салган кол чүүлү, солуннарының болгаш радио дамчыдылгазының эң чугула темазы болуу берген. Бо даарге ам күш-ажылчы, дайынчы кол фронтур. Ол фронтунуң дайынчызы—хөвүнүң ажыл-ишчи бүрүзү чаа дүжүттү чидиргиг чоокка дүрген ажаал алыр. Төрээн чурттуң шыгжамырынга улам хөй тарааны урар, бо талазы-биле күрүнеге берген сөстү алдарлыы-биле эдээр, ниитиниң малынга четчир санныг чемни белеткээр деп улуг чаагай күзел-сорук-биле ажыддап турар.

Дүжүт дээш шинтпирлиг тулчуушкунуңуң үезин болур ажаап алышкыны ажылдары ажыл-агый бүрүзүнге шыдалы экзамен. Ынчангаш чамдык колхозтарның болгаш совхозтарның партия организацияларының ажаа бүгү тала-биле хынамчалыг белеткеңгеп, дүжүттүң салыы-чолун шинтпирлеп турар кижилерниң ортузунга масса-политиктиг ажылды болур-чогуур-биле тургусканнар. Ылангыя Чөөн-Хемчиктиң «Искра», Таңдының «Революцияның чалбыыжы» колхозтарда, Улуг-Хемниң «УТКА 25 чылы» совхозта болгаш өске-даа ажыл-агыйларда партия комитеттери ажаап алышкынының баштайгы хүннеринден эгелээш-ле, идейлиг чепсектиң бүгү хевирлерин хову турлагларынче шилчиндип база агитаторлар, пропагандистер болгаш культура-чыдыышкын ажылдакчылары боттарының ажыл-чорудулгазын калбартып турар.

Бо черлерде хову турлагларын кескү агитация-биле эки дерип кылган, хана солуну үндүрүп, механизаторлар ортузунга беседаларны чорудуп турар. Чижээ, «УТКА 25 чылы» совхозта 50 ажыг илеткелчилерлиг 4 илеткелчилер болуу, 120 агитаторлардыг 5 агитколлективтер бо хүннерде түе-түе участоктарда ажыл-ишчилерге СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң түңнелдериниң дугайында лекцияларны, Совет Эвилелиниң партия организацияларынга, бүгү коммунистеринге СЭКП ТК-ның Ажык чагаазының болгаш Совет чазактың медеглелдеринин база ниитиги, даштыкы болуш-күннарның дугайында танылгаларны чоруткан. Ол ажылны чорударынга культура ажылдакчылары Т. Жукова, Д. Сундуй, К. Шактар, башкы Н. Комбуй-оол, кижи болгаш мал эмнелгезиниң ажылдакчылары К. Долбыр-оол, Т. Базыр-оол, механик Ш. Чалбаа болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг киржип турар.

Ылангыя күрүнеге тараа садар талазы-биле чыл эгезинде алган хүлээлгезиниден ыракта хөй 442 муң пуд тарааны Төрээн чурттуң шыгжамырынче киирерни хүлээнгеш, социалистиг чарыштың эгелекчизи болган Таңдыда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң хову турлагларында масса-политиктиг болгаш агитас-массалыг ажыл багай эвес тургустунган. Чижээ, библиотека ажылдакчызы Е. Егорова көжер библиотекажыгашты организастап, ушкү бригаданың турлаанда кескү агитацияны эки кылган. Комсомолчулар кинофильмнерни, бот-тывынгыр уран чүүл бөлүмүнүң концерттерин көргүзерин планда киирген.

Бир эвес ол районнуң эң улуг ажыл-агыйларының бирээзи — күр чер совхозу «Тиилелгеде» болгаш «Коммунизмнин херели» колхозта бо талазы-биле байдалды көөр болза, оон сыр өске боон турар. Ол дугайында солуннуң бо арыында К. Хертектиң чагаазында «Тиилелге» совхозтуң аныяк комбайнери Дежит Көшкен-оолдуң чугаазында ынчаар одуруглары киирерге тайылбыр чокка биллинге бээр:

— Дүмбей чүве дег ажылдап тур бис. Кескен тараанның саны-даа биллинмес, кымнарның канчаар ажылдап турарын агитхүүдуска-даа, көргүзүг самбыразынга-даа биживес-тир. Агитаторлуң беседа, солун номчулгазы кылып турганын көрбедивис, солуннар келбейн турар, чемненирде 2 — 3 километр черден комбайн-биле чедип барып чемненир-дир бис...

Бо чижектен совхозта кижилер-биле политиктиг ажылдың, оларның дугайында сагыш салыышкынның кошкаа илден-дир. Черле ынчаш ажаап алышкынга хозбакпан дозуң, плакаттарны чоокта чаа бижип, агитаторларның баштайгы хуралын, ажыл хуваалдазын үүле август 23-те кылып турганын ында эш Дамдың секретарьлаан партия комитединиң шүүлеп, сагыш амыр чоруунуң илерээшкини деп санаар апаар-дыр. Оон-биле кады бүгү улустуң кичээнгейи тараа дээш шинтпирлиг демиседе үгланган, дүн-хүн чок, иштиг-түзүк ажыл-иш хайнығын турда, совхозта культура-албан черлериниң ажылдакчылары, интеллигенция канчап сагыш амыр шыдажып олурарларыл? Олар база-ла күженишкинниг, шимченгир ажылдаар, ол улуг чугула херекке боттарының үлүүн киирер үжүрлүг.

Ол ышкаш Каа-Хемниң «Совет Тыва», Улуг-Хемниң «Х Улуг хурал», «Күш-ажылдың хостуу» колхозтарда болгаш өске-даа ажыл-агыйларда партия организациялары тараажыларның болгаш мал чеми белеткел турар кижилерниң ортузунда масса-политиктиг ажылдарны кошкак чорудуп турар. Оларның хову турлагларынга агитаторларның беседалары, солун номчулгалары ховар болгулаар, концерт, кино көргүзүглерин таварылга кылдыр организастап турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму массаның ортузунда калбак агитация болгаш массалыг ажыл чокка бүдүрүлгечи чедишкиннер чедип алдынмас дээрзин айытпышаан, **коллзэге идеологтуг амыдыы шинтпирлин-биле күш-тандырери эргежок чугула** дээрзин **онзалап демдеглээн.** Ынчангаш партия организацияларны ажаап алышкын үезинде тараажылар ортузунга бүгү масса-политиктиг ажылды аңаа дүүштүр тургузар, оны дүжүт дээш күженишкининг демисеп чорун турар черлерге калбартыр, агитаторларның ажылын үн бүрү башкарар, контрольлаар херек.

Хову турлагларынга агиткультбригадаларны үргүлчү ажылдадыры болгаш хана солуннарны, агитхүүдустарны, «крокодилдерни» база «чаңныктарны» доктаамал үндүрери, оларга мурнакчыларның дуржулгазын нецередири, чалгаалларны илередири база бот-тывынгыр уран чүүлдүң концерттерин болгаш кино көргүзүглерин организастаары—амгы үеде партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының база культура-чыдыышкын албан черлериниң чүгүлга сорулгазы болур.

Партия организацияларының бүгү агитас-массалыг ажылы дүжүттү чидириг чоокка, дүрген ажаап алырынга база күрүнеге тараа садар талазы-биле ажыл-агый бүрүзүнүң социалистиг хүлээлгезин күүседиринге чагыртkан турар үжүрлүг. Идеология фронтузунуң бүгү ажылдакчылары ол улуг чаагай херекке боттарының төлептиг үлүүн киирер үжүрлүг.

Баштайгы дүжүттү күрүнеге

БАЖЫН-АЛААК. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозу чаа дүжүттүң ажаап алышкынын калбартып турар. Ам Арыг-Бажының кыыл-тазын 11 комбайн сокпаа чоокка кезип турар. Колхозтуң комбайнерлери бо хүннерге чедир 208 га шөлүүн тараазын дөрт кестиргеш, 60 ганы тавычалаан. Ажаап алышкында механизаторлар Сат Шооча, Сетленмей Комаадыр, Монгуш Кертик-оол хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчылар болуп турарлар. Комбайннардан алган тарааны төп шаңга бургадып арыглаш, ол дораан күрүне шыгжамырынче сөөртүрүп үргүлчүдевишаан.

Ам август 27-ге чедир ажыл-агый 56 ажыг тонна эки шынарлыг кыыл-тасты күрүнеге дужаган. Колхозтуң комбайннарының бир чамдызы ам каш-ла хоноктан Кара-Талдың делгем шөлдеринде бышкан тарааны база кезип кириптерлер.

Барлык-Хемчик районда «Барлык» совхозтуң мурнакчы комбайнери Сарыглар Дормат бо чылын муску ховү ажылынче баштай үнген. 120 гектар чочак-тараанны кестиреримн болгаш бастырарын аңаа дааскан. Ол ажылдың темпизин дүрген, шынарын эки чөвүдүп турар.

ЧУРУКТА: комбаймер Сарыглар Дормат.

Фото Г. Федосеевтиң.

СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНУҢ ШИИТПИРЛЕРИН АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРАР

Бүгү кичээнгейни—ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинче

ССРЭ-ниң культура министри Е. А. Фурцева-биле беседа

Чечен чогаалдың болган уран чүүлдүң ажылдакчыларының, культураның бүгү ажылдакчыларының мурнунга СЭКП ТК-ниң июнь Пленуму чаа соруулгаларны салган. Пленумнуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга алдынган баштайгы хемчегларинің дугайында чугаалап, бээрин СЭТА-ның корреспондентизи Г. Погосова ССРЭ-ниң культура министри Е. А. Фурцевадан дыңнаан.

— Коммунистиг нийтилелдиң тургузарының эң чүгүле соруулгаларының бирээзи болур ажылчы чоннарны коммунистиг ёзугга кижизидеринче партия, оон Төп Комитеди болган Никита Сергеевич Хрушев боду улуг кичээнгейни салып турар — деп, Е. А. Фурцева чугаалаан. Чаа кижини хевирлеп кижизидери дээш, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөру болган кижилерниң медерелинде эргининң артышкынчаары узуткаары дээш демиселге чечен чогаалдың болган уран чүүлдүң ужур-дузазын Пленумга онаазы-биле демдеглеп турган.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери-биле холбаштыр ССРЭ-ниң культура министерствозунуң чоокта чаа хүлээп алганы кол-кол хемчегларниң планы чаңгыс соруулгага — ажылчы чоннарны коммунизм тургузукузунуң моральдыг дүрүмүнүң үгаан-бодалынга кижизидеринге, марксизм-ленинизминиң идеология талазы-биле тиилелгезин бадыткап, амыдыралдың совет мөзүзүнүң тиилелгезин бадыткап турар бистиң культураның болган уран чүүлдүң үзам ынай хөгжүүрүнге чагыртқан.

АЙТЫРЫГ: Ол планның эң чүгүле угланышкынарының дугайында чугаалап берип көрүнерем.

ХАРЫЫ: Театр уран чүүлүнүң талазы-биле улуг болган харыысалгалыг ажыл турун турар. Бистиң театрларның репертуарында совет шиилер көскү черни эзлеп турар болза-даа, Пленумга ол дугайында айтыш турганыңдан алырга, ол шиилерниң идейлиг болган уран-чечен денеелинде ам-даа ажыжидер чүүлдер хөй. Харыын-ла олче бис ам кол кичээнгейни салып турар бис.

Чогаадыкчы коллективтерни удуртуруп улам ажыжидер, оларның ажылынын шынарын контрольдаар чоруктуң күштедирер соруулга-биле организастыг чамдык хемчегларни министерстволуг чорудары көрүнгеш. Ол эде тургузуушкунуун утказы чүл дээрге, тус-тус черлерде байлады экизи-биле билир болуру, чечен чогаалдың болган уран чүүлдүң ажылдакчыларыга оларның чогаадыкчы ажылының үезинде дузалаары болуп турар. Ол-ла соруулга-биле репертуар-редакция коллегияларын тургузар бодап турар бис, оларга хөйге билдингир шиичилер, критиктер, режиссёрлер, артистер, чүрукчулар кирижир. Ол коллегиялар болза театрларның, концерт организацияларының репертуарын тургузарынга, делегелгелерни четчелештиргинге, уран чүүлдүң чамдык төлээлекчилериниң чогаал ажылынга улуг дузаны чедирерлер.

Көдээ чоннуң уран чүүл талазы-биле хандырарынче улуг кичээнгейни салган турар.

Аныктарны коммунистиг ёзугга кижизидеринге театрларның ролюн улам бедидер соруулга-биле боттарының чогаал ажылы аныктарже, өзүл өлүрар салгакчыларже шуут көрдүнген ындыг театрларга — «Амгы үениң» театрга, Москваның болган Ленинградтың Ленинчи комсомол аттыг театрларына, Молдавияның «Лучеферуда», Риганың болган Саратовтуң аныяк көрүкчүлер театрларына болган өскелерге-даа дузалаачыны бирги эзлеге көргүзери чүгүле кыдыр санаа турар бис. Оларның ажыл-чорудугазын удуртуру, иланыш оларның репертуарын тургузарын экижидерине дузалажыры улам экижээн турар ужурлуг.

ССРЭ-ниң культура министри Е. А. Фурцева-биле беседа

⊙

Совет боттуг амыдыралга, бистиң үениң кижизиниг — коммунистиг нийтилелдиң тургузукчузунга холбашкан шиилер талазы-биле, база ол ышкаш Октябрьниң социалистиг Улуг революциязының 50 чыл ооңнга холбаштыр шиилер талазы-биле күрүне чагыныың перспективтиг планнарын чогаадырынче кирип турар бис. Эвилелдешкен болган автономнуг республикаларның шиичилериниң эң дээре шиилерин орус дыл кырынче очуддургулаан турар.

Сентябрь—октябрьда театрларның удуртукчулары-биле ужуражылга кылыр бодап турар бис. Прибалтиканың, Белоруссияның, Ортаакы Азияның, Закавказьяның театрларының директорлары-биле болгаш кол режиссёрлары-биле ындыг ужуражылгаларны кылыры көрдүнген. Чаа сезонда Кремль театрының сценазынга ССРЭ-ниң улустарының шин чогаалының көрүлдезини чоруткан турар.

АЙТЫРЫГ: Совет кижилерниң амыдыралында музыка улуг черни эзлеп турар болгай. Музыка уран чүүлүн улам ындай чечектедиринге чүнү-чүнү кылып турарыл?

ХАРЫЫ: Чуртуң музыка амыдыралынга эң-не чүгүле болуушкунарның бирээзи болза, Совет эргечагырганың 50 чыл ооңнга турасказаткан, амгы үениң болгаш төөгүреволюсчу темага операларны, балеттерни, музыка талазы-биле өскеде-даа чогаалдарны тургузарынга Бүгүзавилелдиң конкурузу болуру чигзинииг чок. Коммунизм тургузуушкунуун амгы үе-чадазын болгаш сөөлгү бежен чыл дургузында бистиң Төрээн чуртувустуң эртикен алдарлыг орууң көргүзүп турар ырлар чогаадырының бүгү-эвилел конкурузун база чорудар. Ол төөгүдүг ойга алдар кылдыр музыка театрларының болгаш уран чүүл коллективтериниң бүгү-эвилел көрүлдезин-даа чоруткан турар.

Музыка культуразының ажылдакчыларының кол соруулгазы — совет музыканы пропагандалаары, чоннуң эстетика талазы-биле кижизидери болур-дур. Бүүседилге уран чүүлүнүң, музыка эртемниң, концерт организацияларының, музыка лекторияларының улустуң филармонияларның ажылдарын экижидериниң айтырыгларын планда кингирлеп.

АЙТЫРЫГ: Чамдык чуруккуларның идея талазы-биле шын эвес туруштарының, формализтиг азыыш-кынарның дугайында, культураның чамдык албан черлериниң ажылдарында четпестерниң дугайында айтырыг чогаадыкчы интеллигенцияның төлээлекчилери-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының ужуражыышкыннарында болгаш СЭКП ТК-ниң июнь Пленумунга чидин-биле турул турган болгай. Культура фронтузуунуң ажылдакчылары оортан практиктиг кандыг түңнелдерни боттарынга кылганнарыл?

ХАРЫЫ: Пленумнуң материалдарын болгаш партияның Төп Комитединиң айтышкынынарын культура фронтузуунуң ажылдакчылары боттарының дайынчы программазы кылдыр хүлээп алган дээрзин бүзүредии-биле чугаалап болур. Культураның болгаш уран чүүлдүң бүгү-ле албан черлерин удуртуруп улам экижидер талазы-биле ССРЭ-ниң культура министерствозу болгаш культураның республикалар министерстволары хөй ажылдарны чорудар апаар дээрзин бис эки билип турар бис. Ылангыя чурулга уран чүүлдүң улам ынай хөгжүдер талазы-биле холбашкан улуг соруулгаларны шиитпирлээр апаар. Ол ажылды ССРЭ-ниң Уран чурулга академизи-биле болгаш Чуруккулар эвилели-биле кады чорудар ужурлуг бис. Уран чурулга талазы-биле дээди өөредилге черлериниң студентилери база киришкен турар аныяк чуруккуларның чогаалдарының ам болур делгелгези аныяктарның мергежилдин, идея болгаш чогаадыкчы чаланының өскенин көргүзер дээрзинге чигзинииг турбас. Уран чурулга критиказының болгаш чоннуң эстетиктиг кижизидилгезиниң талазы-биле улуг ажыл база кылдыгын турар ужурлуг. Бо чылын чоруткан турар ужурлуг уран чурулга талазы-биле лотереяга белеткелдиң чоруп турарының дугайында айтырыгны министерствозуң сөөлгү коллегияларының бирээзинге чугаалажып көрген чүве. Чуртуң сурагшыт чуруккулары ол чүгүле хемчегге изин-биле харылап, боттарының чогаалдарын база киргилээн.

Чурулга уран чүүлүнүң чаа чогаалдарын чуруп чогаадыр талазы-биле чуруккуларга күрүне чагыын бээрининг дугайында саналдар белеткеттинип турар, ол ындыг чогаалдарның партийжи, улусчу болуру, амыдыралын бөтүг чүүлүнге шынчы болуру—чайзын чок шынар болур ужурлуг.

Көдээ болгаш үлетпүр районнарыта уран чурулганың көжүп чоруур делгелгелериниң санын элээн көвүдедирин шиитпирлээн.

Культураның болгаш уран чүүлдүң тураскаалдарын, национал-дарның төөгү тураскаалдарын болгаш тураскаалдыг черлерин пропагандалаарын күштедирер талазы-биле хөй ажылдарны кылыр апаар.

Библиотекаларга, клубтарга, музейлерге, парктарга культура-чыргыдышкын ажылының айтырыгларынче улуг кичээнгейни салыры негетинин турар. Бот-тывыктыр уран чүүлдүң ажылын удуртуруп улам экижидериниң оргүктары айыттынган.

Культураның болгаш уран чүүлдүң чедиишкиниериниң талазы-биле калбак солчуушкунчарны даштыкы чуртар-биле моон соңгаар-даа чоруткан турар.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң салып берген соруулгалары болза культура албан черлериниң ажылын улам экижи-биле организастарынче, бистиң иваларлыг улуг-дуска, бистиң катаптаммас үевиске үелештиг болуп турар чаа-чаа чогаалдарны тургузарыпче культура фронтузуунуң бүгү ажылдакчыларын сорук кирип турар.

(СЭТА).

КРАСНОЯРСК КРАЙ. Енисейде ийги кедертей улуг гидростанциянын —Саян ГЭС-ниң келир үедеги плотиназын тургузар черде геологтар ажылдап турар. Электростанцияның тудуушкуунуга белеткел чоруп турар. Ол черлерге ажыл удавас хаймыгын үнер.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан): экспедицияның геологу Ф. П. Стрельский, «Ленгидропроектиниң» ажылчын төлевилээшкин бөлүүнүң начальниги А. Б. Гаджиев болгаш «Ленгидропроектиниң» 7-ги экспедициязының начальниги П. В. Ерашов.

Фото Ю. Барминиин. СЭТА-ның фотохрониказы.

Өөредилге херекселдериниң магазининде

Кызыл хоорайда өөредилге-көргүзүг дериглериниң магазининге бо август айда республиканың янзы-бүрү школаларындан хөй садыл алыкчылар келген. Чамдык хүннерде оон садыгжылары шуут чай чок ажыылдаар ужурга таварлыжып турган. Ындыг болбас аргажок, өөредилгени амыдырал-биле, күш-ажыл-биле холбаштырары бисте эң чугула чүүл апарганының сөөлүнде, өөреникчиниң чүгле өөредилге ному, башкыының билиш эвес, харын-даа, бүгү-ле ажыл-шиитиң херекселдери сонуургадыр турар болгай. Бүдүрүлгелерге, колхоз, совхозтарга ажыылаар станоктарның, машиналарның тургузуун чүгле теория кыырында өөренирининден амгыда, ону херек кырында ажыылаарыын школьный партазынга олурар үезинден эзлеп билир ужурлуг.

Күш-ажыл-биле өөредилгени холбаарда өөредилге-көргүзүг дериг-херекселдер башкыларга улуг дузаны чедирип турар, олар алгы школалар программаларын ёзугаар ыяалыма чугула чүүлдер болуу берген.

Кызылда бо магазинге бо өөредилге чылынга келгээр чаа мындыг херекселдер эвээш эвээ келген. Чазалыр, демир кылыр, электрилиг ялзыбүрү станоктар, магнитофоннар, токарь-слесарьның оон-даа өскө херекселдери, дааранар машиналар магазинге хөй келгилээн. Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Улуг-Хем, Тес-Хем районнарның школаларын бүдүрүлге-өөредилгениң ындыг херекселдерин бо чылын хөйнү садыл. дериттингилээн.

Школаларга бо чылын саттынган дериглерден «Прокопьевская» болгаш «Херсонская» дээн маркаларның 10 санныг электростанция моторларын-не солун. Оларны баштай чагыг кылган школалар алгылаын. Ол чугула херекселдерниң чагыгларын кииргеннер хөй. Ам сентябрь айда магазинге ол моторларны болгаш база-ла херегленга улуг. холга ап чоруур үн бижиир бичии магнитофоннарны манап турар. Магнитофоннардан амдыызында улуг хемчээлдиг «МАК-59» деп маркалыг (бирээзиниң өртээ 350 рубль) магнитофоннар киргеп.

Ону безин школалар дооза алгаш баргылаан.

Бүдүрүлге-өөредилге дериг - херекселдериниң аңгыда, физика, химия, биология кичээлдеринге, дуржулгаларга херегленгээр дыка хөй дериглер садыгларттынган.

— Бистиң магазинчеривиске сентябрь айда медицина талазы-биле янзы-бүрү приборлар, көргүзүг материалдары, физиканың дериг-херекселдери келир. Оларны школаларның кабинеттерине, мастерскаяларынга херегленгээр кылдыр чорудар бис. Школаларга чаа программа ёзугаар херегленгээр чүүлдерни болдунары-биле чагыдып ап, сайгарып турзувусса-даа, бистиң ажылывыста четпестер ам-даа хөй. Чамдык чугула дериглер чедиишпейн баар, төнчүттүнген хандырылга бистиң чагыгларывысты күүсетпейн баргылаар-дыр. Ынчаза-даа магазинде бар болгаш эккелдирттинген дериглерни чогуур баазазы тургустунган черлерге чедиштирерин кызыдып турар бис — деп, ол магазинниң эргелекчизи Т. Г. Орловская чугаалаан.

Өөредилге чылынга белен

ТОРГАЛЫГ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районнуң Торгалыг көдээ Советиниң девискээрине хамаарыжып турар үш школа — Торгалыг сес чыл, Көжай эге болгаш Эйлиг-Хем сес чыл школалары чаа 1963—1964 өөредилге чылынга бүрүн белем кылдыр сепчеттинген. Торгалыг сес чыл школазынга (директору эш В. Кудрявцев) шалалар будулгазын, чугайлаашкынны болгаш өске-даа үүрмек ажылдарны чорударынга өөреникчилер киржип чайлаан.

Көжай эге школазынга сепчелгелерни ада-иелерниң болгаш башкыларның киржилгези-биле чоруткан. Эйлиг-Хем сес чыл школазы база-ла элээн көскү сепчелгелерни шынарлыг чоруткан. Амгы үеде үк школаларның чанында кышкы үеде оттуулар мыштарның сөөртүлгези четчелеттинип турар.

Клуб белен

Районнуң дээре клубтарының бирээзи болуур Булуң-Теректе көдээ клубтуң сепчелгези доозулган. Ында 4 печкаларны, 20 диваннарны кылгаш дозулап будаан болгаш кыжын одаар дожнак мышты бүрүн белеткээн. Клубтуң иштихи, даштыкы сепчелгезинге Монгуш Данзын, Монгуш Санчай, Владимир Дырымаажап болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг ажылдааннар.

Д. ШОЙДАР.

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозу.

Республиканың сиген шөлдеринден медээлер

Малга четчир чем дээш

Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының малчыннары болгаш хову бригадазының ажыл-ишчилери ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

Салбырның хову бригадазы 100 тонна сиген белеткээр планының 88 тонназын ам күүседип алган, арткан сигенни кезери, болуп сараяттаары бо хүнүерде үргүлчүлеп турар.

№ 1 хойжу бригада 120 тонна сиген белеткээр дээн онаалдаяны ам ажыр күүседипкен.

Ажык-Бара-Суг, Көп-Сөөк, Кызыл-Даг ынчаар тараан кукурузаның үнүжү багай эвес. Ону силостаары база эгелей берген.

Б. БАРБА.

* * *

Тээли суур Советиниң чуртакчы чону чоокта чаа Адыр-Мажалык деп черге малдың будук-бүрү чемнериң белеткээриниң талазы-биле шеф ажылын чоруткан.

Бай-Тайга сельпозунуң коллективи (даргазы эш Шойзаа) 22 кижи ол шефке организастыг үнгеш, 7 тонна тал бүрүзүн кезип, шарып берген.

Бо ажылга Тээлиниң почта, банк салбырларының, кижи эмнелгезиниң коллективтери багай киржилгелиг болганнар.

Ажыл-ишчи дузаламчы дээш өөрүп четтиргенин «Тээли» совхозтуң дирекция чери илереткен.

Х. КАРА-ООЛ.

Тонна, центнер немешкен

БАЛГАЗЫН. (Телефон-биле). Таңды районда «Революцияның чалбыжы» колхозтуң сигең шөлдериңден келген медээлер үк ажыл-агыйда мал чеминиң белеткелинге тонналар, центнерлер улам немежип турарын хереченип турар. Ону санныг фактыларбиле көргүзерге мындыг: бо хүнүерге чедир колхозтуң сигенчилери 447 тонна сигенни бөлүп хөпээниээн, 4232 центнер сигенни шуут сараяттап алган, ээлэн каш гектар черниң сигени кестинген.

Келир кышка мал чемин четчир кылдыр белеткээриңге болдунар-ла бүгү аргаларны бо ажыл-агый ажыглап турар. Будук-бүрү белеткелин элээн чедиишкиниг чорудуп эгелээш, бо хүнүерге чедир 2,5 тонна хирени кадырып алган.

Болуун чемнерниң четчир хемчээлдиг курлавыры-биле чергелештир кышкы үеде малдың продуктулуун бедидериңге шыктыг ноган чемнерниң кайы хире улуг ажык-дузалыын балгазынчылар эки билир. Чогум-на ынчангаш мында силос салыышкынынче онза кичээнгейни сөөлгү үеде салып эгелээни таварылга эвес. Мал чеминиң өске хевирлериниң белеткелин чедиишкиниг чорудуп үргүлчүдевиваан, колхозтуң ажыл-ишчилери чүгле төп сүт-бараан фермазының чоогунда безин 1258 тонна силосту салганнар. Оон иштинде чаягаар бүткен оът-сигенден ангыда, үнелиг мал чеми культураларның ногаан массазарын база ходуй силостаан: 249 тонна тарымал тоорук, 242 тонна кукуруза бар.

Республиканың бүгү көдээ ажылагый ажыл-ишчилериңе кылган патриотчу кыйгырыында «Революцияның чалбыжы» колхозтуң ажыл-ишчилери— бо чылын ниитиниң малынга четчир хемчээлдиг чем суурну тургузуп алырын база хүлээнген болгай. Олар боттарының берген сөзүн ээлеп шыдаарыңга чигзиниг турбас.

Шалыпчы күш-ажылдың мурнакчылары

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозумуң ажыл-ишчилери сиген кезилдезин кидин-түүк чорудуп турар.

Ийнги сигенчи бригада бо хүнүерге чедир 230 гектар черниң сигенин кестиргеш, 170 гектарны бөлүп, сараяттан алган. Сес улуг сараятты хемчээрге 550 ажыг центнер сиген ажаал алдынган болган.

Сигенчилерниң аразында тракторист А. Мижит-оол, машинист А. Чашпай, О. Кире, сараяттакчы эштер Орчумаев, Дамбыл олар шалыпчы күш-ажылдың мурнакчылары болуп турарлар.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

* * *

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозу сиген белеткелин Көк-Чыраада, Арыг-Бажында, Хайыраканда болгаш Хендергеде чорудуп турар. Трактороның болгаш аттың сиген кестирер машиналарындан ангыда, 80 хире кижи хол кадырлары-биле сиген кезип турар. Бо хүнүерге чедир совхозтуң сигенчилери 1203 тонна сигенни белеткээн.

Сигенчилер ортузунга таймылбир ажылын чорудары-биле 17 агитаторларны быжыглаан. Олар бесседаларны, номчулгаларны чорудун, агитлистоктарны үндүрүп, көргүзүг самыраларынга түңнелдерни бижип турарлар.

К. САГАН-ООЛ.

Бии-Хем районнуң «Хадыңа» көдээ ажыл-агый артелиниң бо чылын чаягаар үнген сигенин 1200 тонналы белеткээр планныг. Август 10-га чедир алырга 442 тонна сигенни бөлүп сараяттаан болгаш 80 тонна ажыг тырып шараан сигенни фермаларда сөөртүп чедирген.

Сиген белеткелинде трактористер А. Дембирел, В. Алехин, А. Найдын, кестиричилер А. Мынын-оол, А. Серен-оол К. Сүрен хүн нормазын 130—160 хуу чедир күүседип, мурнакчылар болуп турарлар.

Колхозта тускай эртемниглер ийиүш хүнүерде шеф организастаан, 300 тонна хире сигенни сараяттааннар.

С. ДАНГАА.

Кышка белеткел

Улуг-Хем районнуң «Чолдура» көдээ ажыл-агый артелиниң № 1 сүт-бараан фермазының саанчылары инектерин сагбышаан, чай аразында кышка белеткел ажылдарын чорудуп турарлар.

Олар инек адаанга төгөр 15 тонна өдекти, 5 тонна хады бүрүзүн белеткеп алган. Бо ажылга саанчылар Т. Чанчынмаа, Д. Кара-Кыс, К. Үйнүк-Кара олар мурнакчы киржип, хүннүң ажыл нормазын 120—125 хуу күүседип турарлар.

О. КҮЖҮГЕТ.

Пролетариаттың диктатуразындан бүгү улустуң күрүнезинче

Коммунистиг партияның хөй талалыг ажыл-чорудугазының эң-не чүгүле талаларының бирээзи болза, марксизм-ленинчи теорияны чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдери болуп турар. Бодунуң улуг баштыңчызы база башкызы В. И. Ленинниң чагыгларын эдербишаан, партия теоретиктиг болгаш практиктиг ажылын алызындан дүүштүрүп, нийтилел хөгжүдезиниң чорудулгазынга, хамыктың мурнунда коммунистиг тургузуушкунуун практиказынга, делегей пролетариадының бүгү хосталгалыг шинчээшкининиң практиказынга тыптып келип турар айтырыгларга шын харыыларны дилеп болгаш тып турар.

Ленинчи партияның кайгамчык улуг болгаш үре-түннедиг теоретиктиг ажылы СЭКП-ниң XXII-ги съездиниң хүлээп алган Программазында эң-не долуу-биле боттанып синнижкен. Амгы үениң ол кайгамчыктыг документизинде көдүрүлген хөй-хөй чугула өөредилгелериниң санында бүгү улустуң социалистиг күрүнезиниң дугайында өөредиг кирип турар.

Совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң чуртувуска болгулаан социал-экономиктиг улуг өскерлиишкиннер-биле холбаштыр ол айтырыгны көргеш, СЭКП болза пролетариаттың диктатуразы социализминиң долу болгаш ачызынге чедир тиилелгезин база коммунизм тургузуушкунуун калбартырынче нийтилелдиң шиичиишкинин хандыргаш, бодунуң төөгүдүг хүлээлгезинге күүсеткен болгаш нийтилел хөгжүдениң соруулгаларын барымдаалап алырга ССРЭ-ге эргежок чугула чүүл болбастай берген деп түңнелди кылган. Пролетариат диктатуразының күрүнези кылыр шиитпип келген Совет күрүне чаа, амгы үе-чадада бүгү улустуң күрүнези, бүгү улустуң эрге-ажыктарын болгаш тура-сөөруун илередиринин органы болу берген.

Быдаттың коммунистиг партиязының удуртукчулары СЭКП Төп Комитединге боттарының июнь 14-теги чагаазынга ол өөредиглге удур чоруун чугаалап турарзар. Пролетариат диктатуразы мырыңай коммунизминиң дээди чадазынче шиичиишкинге чедир хевээр арттар ужурлуг болганда, бүгү улустуң күрүнезиниң дугайында чугаа-даа турбас деп, олар мегеглеп турарлар. «Барындаа» кыдыр ББП-ниң удуртулгазы пролетариат диктатуразының дугайында Маркстың болгаш Ленинниң чогаалдарындан чамдык домактарны көргүзүп, оларга чаңгыс талалыг, догматиктиг тайылбырны берип турар. Ындыг тайылбырны барымдаалаар болза, капитализмден коммунизмче шиичилгенин пролетариат диктатуразы хөделип артпышаан турар үезин — коммунизминиң бирги чадазы — социализмни база бодунга киирген турар аныяк болуп турар ышкажыл. Ынчаарга ол бадыткал чогаадыкчы маркизм-ленинизминиң өөредиглери-биле шуут удурланышкак болуп турар.

Дүжүттикен, ынчалзажок узуткатынмаан капитализминиң болгаш төрүттүнген, ынчалзажок тиилеп четпикелек социализминиң аразында эң чидиг демисел ол душта чоруп турар ужурунда шиичилгеге үезин, харын шиичилгенни деп адаар чүве деп, «Пролетариат диктатуразының үезинде экономика болгаш политика» деп кайгамчыктыг чүүлүнге В. И. Ленин айтып чораан. Мында айтырыг болза: бир-ле болза капитализм социализмни ажып үнер, чок-ла болза, социализм тиилээр болгаш бүдүрүлгениң хуваалда чок тергиндээр аргазы кыдыр тургустунуп бадыткаттынар кылдыр туруп турар. Чогум-на харын социализм тиилеп шыдаар төлээде, пролетариаттың диктатуразы, тодаргайлаарга, «буржуазнига удур пролетариаттың күчүлел-биле чаалап алганы болгаш деткип турары» революстуг эргечагырга эргежок чугула. (Чогаалдары, т. 28, арын 216).

Ленинниң, ылангыя, совет үеге хамаарышкан ажылдарында пролетариат диктатуразының соруулгаларының болгаш эрге-хүлээлгелериниң дугайында, демисел дээрге амыдырал-чуртталга дээш эвес, харын капиталистиг болгаш социалистиг элементилериниң аразында кымны кым ажар эвес дээш чоруп турар капитализмден социализмче бүгү шиичиишкин үезинде пролетариат диктатуразы эргежок чугула дээрзиниң дугайында кайгамчык хөй генналдыг бодаллар болгаш өөредиглер кирип турар. Пролетариаттың диктатуразы дээрге анчы демиселиниң дөөстүп калганы ол эвес, харын чаа байдалдарда болгаш чаа хевирлерде оон үргүлүүзашкинин-ни, аарын Владимир Ильич онзалап демдеглеп чораан. Өжээннешкек ангылар турбушаан турда, мөлүкчүлерниң удурланышкынын базарынга, а оон соонда оларны чок кылырынга эргежок чугула пролетариат диктатуразы чайлаш чок догуннаан турар ужурлуг.

Мөлүкчүлерге хамаарыштыр революсчу күчүдел диктатураның ылаыла турар демдээ-дир. Ол күчүдел анчы дайзынының удурланышкынының хире чергезинден хамаарыштыр янзы-бүрү хевирлерге боттанар. Бистиң чуртувуска ындыг удурланышкынны чепсек-биле-даа (хамааты дайын), экономиктиг хемчегларниң дузазы-биле-даа (капиталистерниң болгаш помещиктерниң хуу өнчүзүн хуралары), мөлүкчүлерниң политиктиг эргелерин казыры-биле-даа базар ужур таварышкан.

Ынчаарга социалистиг тургузуушкунуун чорудугазында ажаанның ангылар узуткаттынган, кижиниң кижи мөлүкүр чорукту төрүттүндүрүп турган экономиктиг чылдагааннар чайлаттынган соонда, мөлүкчүлерни базарының эрге-хүлээлгези дүжүп, чок болу берген. 1936 чылда хүлээп алдынган чаа Конституция — тиилээн социализминиң конституциязы— мөлүкчү идегеттерге хамаарыштыр

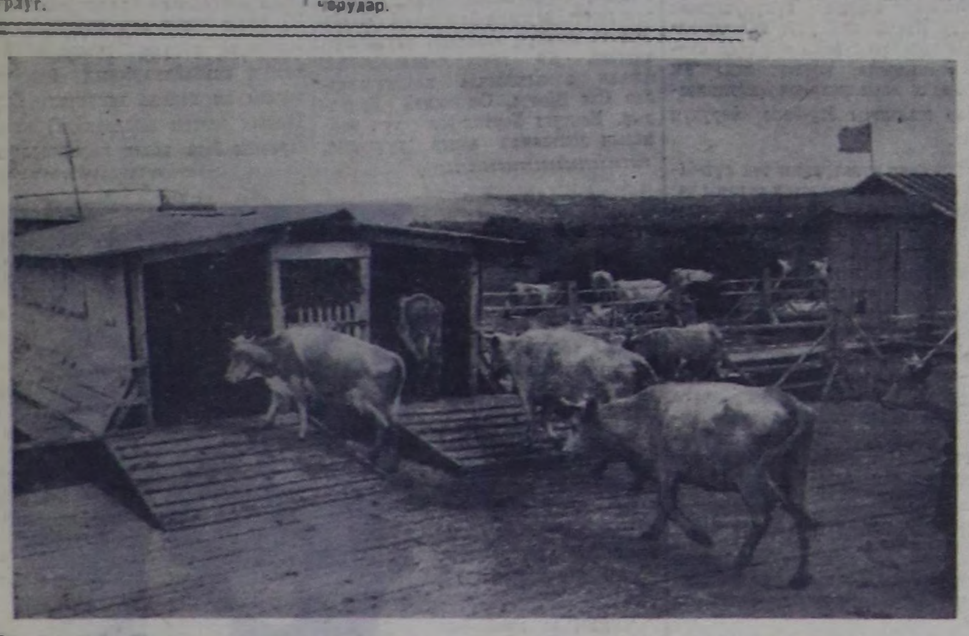

Примор край. «Красноярск» совхоз күрүнеге сүт садар талазы-биле планын үргүлчү ашыр күүседип турар. Сааp имектериниң аймаадазын эжиндип тургаш, чайгы одарлаашкынның дургузунда малчыннар саар имен бүрүзүнге онзаштыр 1500 кг сүттүг саап алырыг шиитпирлээн.

Совхозтуң бирги салбырында сүт-бараан фермазының коллективи бо талазы-биле бедик көргүзүглерни чедип алган. Мал ажылдыгларның амыдыралынга болгаш бүдүрүчүлүг ажылдаарынга таарымчаллыг байдалдарны чайгы лагерьлерде тургусчуулаан.

ЧУРУКТА: Ол совхозтуң бирги салбырында «ёлочка» хевириниң саалда шөлчүгешин.

Фото Н. Назарованың.

БҮДҮҮЗҮНДЕ

ЧОГААЛЧЫНЫҢ ДЕМДЕГЛЕЛИ

Тыва АССР-ниң пайысылалы Кызыл хоорайның чанында Улуг-Хемниң кежилдир өндүр чаагай, моге, бедик кан-шөй көвүргүнүң түдүү доозулган. Оон иладырлыг тудугжулары, эш Ивановка баштаткан коммунистиг күш-ажылдың тудугжу бригадазы Бүгү-эвилелдиң тудугжулар түнүнүң бүдүүзүнде, көвүргүнүң хөй-ниитии ажыдыышкын митингизи эгелээриниң биче мурнунда «көвүргүг доозулду, моорланар!» деп, кызылчыларны чалап турганнар.

— Бүгү-эвилелдиң тудугжуларының хүнү август 11-ге чедир Кызыл көвүргүн доосказ, күргүнеге хүлээдир бис деп алган хүлээлгевисти коммунистиг ёзу-биле күүсеттивис! — деп, тудугжулар Совет чазакка, СЭКП ТК-га, Совет Тываның чонунга чоргаарадыы-биле айыткаанныр.

Тудугжулар аазаан сөзүн быжыг эелээннер-даа, эр-хейлер! Боларны Улуг-Хемниң маадырлары деп адаваспаа арга чок. Ынчангаш көвүргүжтудугжуларны бүгү Совет Тыва күспактап, ошкап, Улуг-Хемниң унунга чедип алган бо төөгүдүг тимлелгебиле байыр чедирип, арааттың изиг чүраэнден четтиргенин илередип турар.

Көвүргүнү ажыдарының бүдүүзү. Бо каш хүннерде Улуг-Хемниң ол-бо эриктеринде кижинин, машина, лериг-чепсектиң хөйүн канчаар! Мында кандыг кижи чок дээр силер? Ажылчыннар, албан-хаакчылар, аныяктар, кырганнар, бичии уруглар, 'даянгыыштыг ушпа кырганнар...

Шапкын, терең, моге күүлүг Улуг-Хем шөлээн чаагай, өргүн күштүг, калбак делгем агыш бадып чыдыр. Оон терең, шапкын унун чоорту алды бедик, быжыг, бир-ле тейлер ишкаш, даактар чоргаар көстүп турганнар. Даактар сугнуң адаанче алды-чеди метр хандыр кире берген. Чалгыг агыш оларга кайтыккаш, далаш эртип бадып тургулаан. Од чоош, моге даактар кырында он метр ажыг калбак кан-шөй көвүрүг ийи талакы эрикке тептинген, көвүргүнүң узун дурту 408 метр! Хем кырындан бедии чеди-сес метр ажыг!

— Улуг-Хем! Мындыг шапкын, күчүттен хем сенээ бо хире быжыг, күчүлүг, бедик даактарны кым, канчап тургузупкаш, сени чагырыптыр? Бо хире чүвени мынчаар дарганнып кылып каар, эрес-даа, мерген-даа, дарган-даа эрлер база тургулаардыр, аа! — деп чанывыста турган 72 харлыг Дактал ирей магадай-дыр.

— Эртемниң күжү-дүр ийин, ирем. Машина, сайгылгаан күжү-биле дээрден башка, кызыл хөл-биле канчаар боор, бо кончуг бугаларны, бо чалым дег демирлерни аан! — деп, оон ажы оол чугаалай-дыр.

— Ам моон кыры-биле кежээлинерем. Оода чадазарда, бир-даа чагы орнундан касчып, бичии-даа бол үлүүвүстү өргүүл маңаа дишкеш, көвүргүнүң бир ужунан кежип эгелединис.

Эриктерден көвүргүже орук чалдынып чөрүй барган. Көвүргүнүң машина чоруур чери чеди метр калбак, оңу дазартыр асфальтылап каан. Оон ийи талазында чадаг улус оруу — тротуарлыг. Көвүргүнүң ийи талазы көженектелчек херимчигештиг — көвүргүден машина, кижи аҗа бербезин дээш магадылап-даа, чараш болзун дээш каастап-даа кааны ол. Көвүргүнүң бодунга чедир оруктуң ийи талазы ак-ак, дистинчек адаганнарлыг, бир-ле чыскаалган кастар-ла!

Базып-ла олур бис. Көвүрүг чоорту бедип олур. Ортузу дөстейип бедий берген. Аңаа келгеш, магадаппаа, чоргаарланып-даа куду харанып тур бис.

Көвүргүнүң ийи талазы-биле дээрбек баштарлыг чингежек демир адаганнар чергележип чоруткан. Оларның эңмек баштарында үрген сыныйлар дег ак-ак шаажаннар халайып тургулаар — дүне када чырыдар сайгылгаан доңгалары ол.

Улуг-Хемниң кырында, бо чедисес метр хире бедик көвүргүде, оон хана көженектелчек херимчигежинде чоденип алган, талыйтыр харанып,ында хайның турар ажыл-ишти сонуургап хөөрежип тур бис. Бедии! Дөө ол. Төге болгаш Ленин даглары, иштин Хербистер чавыс ышкаш салгындырып тур. Көвүрүг адаанда оттуг-хеме агымны чара чүткүп бар чор. Көвүрүг адаа-биле пароход-даа, сал-даа хостуг эртип болур. Дөө ол сайда эңмежок салдар чыскаалыпкан тур. Эжиндирип бадып орган хеме көвүрүг адаанче караш диди. Хем кыдымында эжинген улус дээрге — бир-ле ойнаан балык-ла! Солагай талдавыста, дөө ол, куду паромнап, пантон көвүргүлеп машиналар, чадаг кижилер сөөлгү катап кежип турлар. Ол көвүрүг болган паром ам боттарының хүлээлгезин эрттирген. Ам совет кижилерге төөгүлүг моңге көвүрүг бараан болур.

— Бо чеден ажыг харның иштинде мындыг магалыг чүвени көрүп чораан эвес. Калчаа далайның чеди-кудурүүндан туттунар эвес дээш, чалбарып тейлеп, чажыын чажып, чаламазын баглап чораашаа, кежип чоралын бот-тур. Бистиң Совет нам, чазаавыстың авыралының бир көскү демдээ көвүрүг бо-дур. Совет Тывавыстың ажыл-хөжүлү, эртем-соңгуу улам дүрген чечектелип, хөжүп турзун, ажыл-хөжүл-даа, аргыы-чоруш-даа саат чок болзун дээш, мындыг магалыг көвүргүнү түдүп шаннаан-дыр. Маңаа өөрүвейн, маңаа байырлавайн канчаар боор, моңу тутқан оолдарны куспактап, холун тутшайн, кымның холун тудар боор, четтирдивис, четтирдивис, оолдарым — деп, Дактал ирей араттарның бүгү сеткилин илереткен тур. Ирей-даа, мен-даа ийи хүүректи туткаш, эш-өөр-биле кады адаганнар орнун каза бердивис.

Көвүрүг тудукчуларының отряды көвүргүн шагда доосказ, бөгүн күргүне комиссиязынга хүлээдип тургап. Ажылчы комиссия көвүргүнүң төлевилелин ёзугаар хынаазы, күргүне комиссиязынга хүлээдип болур деп санаан.

Хайдыг чүве, көвүргүжүлерден орукчулар ооладан калган. Көвүргүнүн ийи ужунда кирер оруктуң болгаш тротуарны асфальтылаарын, адаганнар кадаарын орукчулар хожудады берген. Ону дүргедир дээш дестүнмес кызылчыларның он дөрт бөлүктивери көвүргүнү ажыдарының бүдүүзүнде дузалажып киришкен турганы ол.

Көвүргүге кижи-даа, ажыл-даа хайым! Янзы-бүрү аар-чиик машиналар диңмирээн, ажылдаан улус баттырышкан, хөөрешкен, кыстар ырлашкан — кончуг-ла соруктуг тур!

Көвүргүнүң бир ужунда кинопрокат болгаш кинофикация коллективтери Александр Пресновка баштаткан 15 кижи ажылдаан тур. Каа-Хем кинотеатрның киномеханиги Евгений Петров турган:

— 12-де бистиинге келиннер, «Орус хуулгаазын» деп кинону көөр бис. А бо көвүрүг — ол хуулгаазын күштериниң база бирээзи-дир — деп хөөрей тур. Ол база-ла шын.

Коммунал ажыл-агый министерствозунуң Михаил Кускашевке баштаткан дөрт электриктери көвүргүнүң чырыткызын шагда-ла кылып кашкан.

Башкы О. Назытпайга баштаткан автошколаның курсантылары, 30 шаа оолдар, эртенгиниң 9 шактан эгелеп ажылдаан. Оолдар ажылды дүргеп доозар дээш дыка-ла кызып ажылдап турлар.

Көвүрүг кырын кылайтыр асфальтылап доозуп тур. Ону «Сибирьтрансгидың» тускай эргелели дээр. Кызылда СМУ-3 деп тудуг чери кылып турган. Көвүргүге 6.000 квадрат метр черни асфальтылаан. Ону удуртуп турган А. Интрупский сорук кирип чугаалай-дыр:

— Хөө, бистең чүү боор, бо кежээ доосканывыс бө. Александра Пантучевага баштаткан 12 кижилиг бригада эрткен айның 30-дең эгелеп ажылдаан. Бо Мечек Севилбазаны көрүпер. Чалаандан келген уруг-дур. Бо көвүргүге майның 18-тең бээр ажылдап турар.

Орук тудушкун эргелелиниң удуртукчулары эштер И. Степанов биле В. Жигалов олар хамык күштерни таарыштырган, дүвүреп халчып турлар.

— Бистиң оладдан киргенивис кончуг багай. Ажырбас, эртенге чедир чүү-даа эвес доозуп каалтар бис. Бо хире эзирлер, бо хире машиначенсек турда, чүү боор — деп, Игорь Семенович чугаалай-дыр. Оон чанында ТВА — 65-12 деп самосвал хап келген, сай-дажын шиг кылдыр төге каапты. Ол № 2 АТК-ның чолаачыны Фарман Фаширович Ширинов болду.

— Көвүрүг-даа бо-ла! — дээш улуг салаазын көргүзе-дир.

— Кайын келген силер, Фарман?

— Азербайджан... Мырынай нефтизиг Бакудан. Ам моолап Бакуиун нефтизи, мурнуку республикаларның кат-чимизи кежип турар апаар. Кайы хире эки-дир, чээ!

— Ындыг, ындыг, Фарман, чүү кешпес дээр сен. Акы-дунма республикаларның кежик-байлактары, эт-бараанны, залчылары шупту кежер болгай.

Көвүргүнүң машина маңнаар черинде 5,5 тоннаның автокаток шимчээр, шимчевес чылып олур. Оон чолаачызы Яков Елисеев асфальтыны таптадып тур.

— Хаа, бистиң Красноярскиде Енисейни кешкилээн көвүргүлерниң дунмазы-дыр ийин бо. Быжыг чараш көвүрүг! — деп ол база-ла хөөрээн чор.

Көвүргүнүң ындыкы ужунда элээн каш коллективтер ажылдаан тур. Оларның иштинде «Шын» солуннуң, эртем-шинчилел институдунуң, радио болгаш телевидение редакциязының коллективтери бар болду.

Кызылдың хоочун чурттакчыларының бирээзи Монгуш Надынович Люндуп берзенип каапкан, дом тутқан, аларга орнун каспышаан:

— Бо кежиг-биле аътка дүжүп, хемелеп, оттуг-хемелеп, паромнап, агаар-биле самолеттап, та чеже кешкен кижи мен! Ам бөгүн-не Улуг-Хемни таптыг хемчээп кештим әвеспе, таптыг-да 450 кулаш, барык чартык километр хем-дир — деп, хөөрээн, өөрүн катыртқан хөлчөк-ла тур. Ол арааныда автокрейтер алдыртан өрү кудрон холуктуг сайны дескилээн чоктап олур. Каа-Хем өрук тудуунуң ажылчыны Леонид Блинов көвүрүг оруунга киржир дээш, бодунуң крейтери-биле хап чедип келгени ол. Мында ол ам Чалаана өрук тудуунуң ажылчыны Иван Вертепа-биле ийилээп ажылдап турганнар. Оларның ыңаында, Усинск орүү-биле шуут улашкан черинде бетонщиктер Александр Стретов, Афанасий Колодкин, Василий Павликов суглар орук кыдыының ыскыт дажын салып доозуп турлар.

Бөгүн мында далашпас-ла кижи чок. Ынчанмайн канчаар, даарта көвүргүнү байырлалдыы-биле ажыдар болгай. Дактал ирей биле бис база-ла хейде-ле дүүрээн, алагаштар оңгарын каскан тур бис. Солун черлериниң фото-чурукчулары, корреспондентилери А. Содунам, Т. Кызыл-оол, Владимир Лутков суглар ында-мында шыгааган, чызыраткан.

— Көвүргүнү чүмү-биле аптар! — дишкен халчып турлар.

Ол үеде көвүргүнүң ак белиинде дааш-шимээн аразында композитор Саая Бюрбээ бир-ле чүве демдегдээн тур — Улуг-Хем бе, көвүрүг бе азы ажыл бе дугайында ол аялга-ла бижип тур боор деп боладым. Оон ыңаында хоочун чуруккуу Василий Демин холун чүктепкен, хөлчөк-ла боданган базып олур.

— Оо, Василий Фадеевич, 1946 чылда «Келир үедеги Кызыл» деп чуруунарда көвүргүнер бо ышкаш чүл?

— Мен бодум безин кайгап, өөрүп чор мен. Ынчангаш тудугжуларга, силер бүгүдеге байыр чедирип чор мен! — деп чуруккуу чугаалаан, ам чаа чурук чуруурун хөөрей-дир.

Мен демги черимге кээп, база катап боданып тур мен. Найыралдын, акы-дунманың улуг оруу шынап-ла бо-дур ийин. Ынчангаш бо көвүргүнү найыралдың көвүрүг деп адаза чүл? Сактырымга моңу тударынга бистиң акы-дунма улустарывыс шупту киришкен ышкаш.

Эргим номчукчулар, көвүргүнү ажытканы-биле сорук киргеш, силер бүгүдеге байыр чедирип тур бис.

Л. ЧАДАМБА.

Кызылдың сураглыг тудугжузу Оюн Калзаңны бүгү республика билир. Республиканың найысылалында оон тудушпаан бажыңы ховар. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумуу оон тудугга үр, кызымакнай күш-ажылын бедии-биле үнелеп көргеш, чоокта чаа аңаа Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу деп атты тывыскан.

ЧУРУКТА: О. Л. Калзаң республиканың кислород станциязының бажыңының үстүйбу ханазын салып тур.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Редакцияга ЧАГААЛАР

ЧОН НЕГЕП ТУР

— Ам база биеэги-ле чемнер ышкажыл! — деп, бир механизатор хөөнүү калганзыг чугаалай каапты.

— Чоп кончуг эвээшти каар чоор! — деп, чемнин алгаш столда олурүп чыткан бир кижи химиренир-дир.

— Ооза-ла кырынга кудар чүвезин чоп таптыг кылып кагбас чүве ирги? Өртеткен күйга муну дег чүве ышкажыл — деп база бир кижи ынгыг.

— Ооэуп чугаалаарга, кижини эки-бак сестер-биле сылба берип каапкан кижи болгай бо — деп, ынаар бир кижи чугаалай-дыр.

Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг суурда столоваяга кирген кижи мындыг таарыныпаан чугааларны үргүлчү дыннаар.

Столоваяның эргелекчизи болгаш улуг повары болур А. Политова аңаа ажылдап кирге-ле үш ай чаа-ла чедип чоруур. Ынчалза-даа оон «чесхолазы» көстүп келгени ол. Чемненикчилер таарымча чок байдаалдарын чугаалаарга эпти-ле кос-баш чокка кончуттунуп туруп бээр чаңныг кижи болган.

Оон аңгыда чогуур черинден таарыштыр доктаадып берген турбуже, чемнернин өртээн бодунуң кара-туразы-биле улгаттырып турар. Маңаа чижек кылдыр мындыг чүүлдерни киирип болур: гуляштың азы поджарканың доктаатқан өртээ 18 көпеек турбуже 23—24 көпеек кылдыр, шинин азы мүнүн 9 көпеек турбуже 11—13 көпеекке, быжырган рожкиниң азы макароннуң 5—6 көпеек турбуже 8—10 көпеекке садып келген. Аъш-чем өртээнин мындыг данзыцыл ам-даа уламчылап болур ийик.

Бо талазы-биле эскерип турган чемненикчилер доктаатқан өртээн көргүзерин дилээрге, Политова ийи ай хиреде чажырып келген. Соолунде кээп коммунист эш Машпалдыр болган школада башкы М. Данзын олар «шыдандырбас кылдыр» негей бээрге, ам кээп арай бооpда көргүскен.

Арын-нүүрүлүг кижи болганда сестн-ле бергени ол боор оң: гуляш, поджарка, мүнүн өртектерин ам доктаатқан өртээнче киирген, ынчалза-даа эскe чемнериннң өртээ хевээр.

Былыш турар чемнернин шынары багай, үлегге салыры эвээш. Оон аңгыда, бир чем данзызы тургузуп алганда, ону эскe чемнер-биле солувайн ай хиреде катапган кээр. Шынында «УТКА 25 чылы» совхозтаа ол столоваяны янзы-бүрү продуктулар-биле четчир кылдыр хандырыпла турар болгай.

Оон аңгыда А. Политова хавааннарлыг. Оон бирээзи он шаапы оолдапкан. Кезек те иштинде ол үк хавааннарны столоваяның хериминиң иштинге тургузуп алгаш азырап турган. Ол чорук билдине бээр хире апаарга, бажыныңче аппаргаш, столоваяның бүгү-ле чемининң артыын ам ынаар дажыглап турар.

Столоваяда четчир ажылчыннар турбуже, Политованың кайда-даа ажылдавайн турар ашаа Политов хөй-ниитиниң каразы мегелеп, столоваяда халат кедип алган әертинии чоруп турар.

Столоваяның дузалакчы повары Чамбал Январь үр үеде ажыдан келген, биче сеткилдиг, ажылгыр уруг болгай. Ынчалза-даа Политова ону үүгле сава чугдурарынга, чем хайындырарынга ажыглап, чемненикчилерге аъш-чемни норма ёзугаар бериптериндең-не коргун сестир чоор-оң, аңаа «хымыш тудуспайн» турар.

Столовая субботада, воскресеньеде шуут ажылдавас. Ону дыштанып үүн чокка ажылдадып болур арга-даа бар, ажылчыннар-даа четчир.

Совхозтуң дирекция черинден бо бүгүнү өөренип көөрү күзенчиг, харын-даа чон ону негеп турар.

К. МӨҢГҮН-ООЛ.

Номчукчуларның шүгүмчүлелдери

Тес-Хем райпозуиуң Самагалдайда төп складтарын 1930 чылдала чуга ыяштар-биле кылгылаан. Оон бээр оларга септелге-даа кылбаан, сентээр-даа аргазы чок болган. Сөөлгү үеде олар мырыңай үрелип турар апарган.

Чаа складтар тудар дугайында айтырыг хөй удаа тургустуун келген. Ынчалза-даа респотребсоюзтуң баштаар чери планга, сметага киирер бис деп аазап-ла турар.

Бо сагыш салымшкын чок чоруктуң ужурунда ниитиниң өртектиг хөй бараан хөреңгизи ирик, бузук складтарда өлүг, довурак-доозуига үрелип турар. Оон дуржук харын-даа ойнаан бичии уруглар безин складтарның үрелик ойбак черлериниден барааннарны ушта тыртып аптар апарган. Чижээ, бо чылдың июль 28-те он беш харлыг Валерий Михеев биле он бир харлыг Александр Бай-Кара складтың хос черинден киргеш, боттарынга таарыжыр ойнаарактарны болгаш халактарны ап, оът-сиген аразынга сукулап кааны илерээн. Ийи бичии хөрээжен уруглар база селёдка балык салыр шил тавактарны ушту-туп алган болган. Ындыг чоруктар мурнуку чылдарда-даа болуп турган.

Бо үрелик складтарны респотребсоюзтуң баштаар чери үүү деп көрүп турар ирги? Бо айтырыгны шиитпирлээр ойу келген.

О. Лама.

• • •

Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырынга мооң мурнунда нептередип турган бүгү-ле кызыгаарлаашкыннарны күш чок болдурган. Бүгү совет хамаатылар мурнундагы социал байдалынган хамаарылга чокка, ажылдаар, дыштаныр, өөренир, күргүне эргелениниң органнарынга киржир талазы-биле ден эргелерни алган болгаш оон-даа ынай.

Коммунизминиң баштайгы баазазы — социализминиң тиилээни-биле совет ниитилелдиң анги составы үндезини-биле өскерилген. Бүдүүлгениң социалистиг аргазы-биле хөлбашкан үүгле ажылчыннар болгаш тараачыннар — колхозчулар аңаа арткан. Оон аңгыда, чоннуң аразындан үнген, онзагай социал бөлүк болур интеллигенция арткан. Экономиктиг, политиктиг болгаш идейлиг эрге-ажыктарның ниитилешкек чорууол бүгү социал бөлүктерни марксизмленинизминиң алдарлыг түгүнүң адаа-биле Коммунистиг партияны долгандыр сырый каттыштырган.

Совет ниитилел — чаа, ээди хевирниң ниитилели-дир. Ында дарлакчы болгаш дарлаттырган ангылар чок. Куба улустың чоокта чаа бистиң чуртувуска чөөраан баштыңчызы Фидель Кастро мынча деп чугаалаан: «Мында хамыктың мурнунда-ла, анры чок ниитилел-дир деп чүве көстүп келир-хир (мында молчукчу ангылар чок болуп турарын ынчаар чугаалааны ол. — С. Т.). Ол дораанга илден-дир. Бо дээрге кижи бүрүзү ажылчы чурт-тур».

Бистиң социалистиг ниитилелливисте ажылчыннарның болгаш тараачыннарның аразында, ол ангылар биле интеллигенцияның аразында ангы талазы-биле ылгалдар ам-даа бар болбайнаан. Ынчалза-даа ол ылгалдар ажаанныкек эвес болгаш ындыг болуп-даа шыдавас, чүге дээрге мында бүгү ажылчы чоннар деп эргелиг болуп, коммунизмни ниити күжениишкиннер-биле тургузуп турар. Бисте базар ужурлуг болгу дег ындыг ангылар чок. Ынчангаш ажылчын аңгы ниитилелдиң аң-не организастыг болгаш мурнакчы ангызы, коммунистиг идеалларның аң-не чайгылыш чок шынчы неитередикчизи болурунуң удуртукчу ролюн ойнап үргүлүлелеп турза-даа, коммунизм тургузуушкунунга чангыс ангының диктатуразы ам безин негеттинмейн турар.

Ынчангаш үүгле пролетариат диктатуразының дузазы-биле шиитпирлээр ужурлуг болгаш шиитпирлеп болур сорулгаларның боттанып күүсеттингени-биле пролетариат диктатуразы ССРЭ-ге эргежок чугула үүгл болбастай берген. Ынчаарга Совет күрүне канчап барганы? Ол болза социалистиг ниитилелдиң ажыл-ишчилериниң бүгү улустың күрүне-дир. Ийиде, кыдат теоретиктер болза ниитилелдиң ажаок хөй нуруузунуң эрге-ажыктарын илередип турар. Ынчаарга Совет күрүне болза, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарын организастаар, социалистиг харылзаалар коммунистиг харылзаалар кылдыр чаартыр, күш-ажылдың хемчээлинге болгаш хереглелдиң хемчээлинге контрольду боттандырар, чоннуң чаагай байдалын кедүрерин хандырар, хамаатыларның эргелерин болгаш хоталгаларын, социалистиг эрге-чүрүмүн болгаш социалистиг өнчүнү камгалаар, массаларны медерелдиг сагылга-чүрүмүн болгаш күш-ажылды социалистиг ёзу-биле көөрүнүн угаан-бодалынга кижизидер хүлээлелиг. Чурттуң камгалалын болгаш айыыл чок чорууң хандырар, социалистиг чурттар-биле акы-дунма кадыг ажылдажылганы хөгжүдер, тайбынның хереен камгалаар болгаш бүгү чурттар-биле таарымчалыг харылзааларны тудар хүлээлге Совет улусчу күрүнеде онаажып турар.

Ынчаарга чинженнерни, бүзүрүкчуларны, хөөли адыкчыларын, беригчилерин, мангыстарны, худиганнарны канчаарыл? Пролетариат диктатуразы чокта оларны кым кезедирил? — деп, кыдат эштер чугаалап турар. Ол бүгү идегеттер дээрге канчаарга-даа кандыг-бир ангы болбайн турар болгаш оларның-биле демиселге пролетариат диктатуразы черле херек чок деп үүгвени көргүскеш, бодунуң Ажык чагаазынга СЭКП Төп Комитеди ол айтырыгга үзе харыны берген. Хөй-ниитиниң калбак деткимчезинге даянган бүгү улустуң күрүнези ол сорулганы черле эки күүседип турар. Бистиң эки-тура дружиналарывыстың, эш-хүү султарывыстың, бажыннар комитеттеривистиң болгаш оон-даа өскелерниң дуржулгазы харын ол дугайын хереченлеп турар.

Революсчу теориянның алыс утказын билбес, харын шөөжилекчи номналырак кижилер бүгү улустуң күрүнези туруп шыдавас деп чугаалап турарлар. Ынчаарга **социалистиг ниитилелдиң байдалдарында бүгү улустуң күрүнези чигзиниг чок факт** болур дээрзин амыдырал, төөгүлүг дуржулга хереченлеп турар. Социализминиң тиилээни-биле болгаш чуртуп коммунизм тургузуушкунуң калбартырының үезинче киргени-биле холбаштыр ажылчын аңгы коммунистиг ниитилелди тургузарының сорулгаларын барымдаалааш, бодунуң диктатуразының күрүнезин бүгү улуступ күрүнези кылдыр чаартқан.

СЭКП-ниң Программазының дугайында партиянның XXII съездизинге илеткелинге эш Н. С. Хрущевтуң чугаалаавы болза: **«Ол дээрге төөгүлө чиигээзээр чүве чон факт-тыр, эштер! Мооң мурнунда күрүне неззеде найыбир аңгының диктатуразының чепсээ болуп келген. Найы-бир чаңгыс аңгының диктатуразы эвес, харын бүгү ниитилелдиң, бүгү улустуң чепсээ болур күрүне бир-ле дугаарында бисне тургустунган».**

Пролетариат диктатуразының болгаш социалистиг күрүнениң салыкхуузунуң дугайында айтырыгның иштики болгаш делегей талазы-биле байдалын боттуг барымдаалап көөр диалектиктиг, чогаадыкчы тургустунулгазы ыңдыг болур-дур. Ол дээрге пролетариат диктатуразының дугайында эрентей угазылап бодаашкынларга эвес, харын ниитилел хөгжүлдезиниң чорудулгаларын анализтээринге, социалистиг күрүнениң хөгжүлдезиниң төөгүлүг дуржулгазын түңнээринге үндезилеттингеп маркисчи-ленинчи өөредигниң ёзулуг хөгжүлдээн болгаш байлышкыныдыр.

Төөгүлүг хөгжүлде күрүнениң чок болуп дүжеринге чайлаш чок чедирер. Ону кыырынга эргежок чугула иштики байдалдар — сайзырангай коммунистиг ниитилелдиң тургузары, а ол ышкаш даштыкы талазы-биле алырга — делегей кырынга социализминиң тиилээри болгаш быжыгары негеттинер. Күрүне бөдү чок болуп дүжерде күрүне органнарының коммунистиг ниити бот-эргелели кылдыр чоорту чаартынар апаар.

Социалистиг демократияны бүгү талалыг калбартыр болгаш сайзырангайжыдар, күрүнени эргелеп башкарырынга, ажыл-агый болгаш культураа тургузуушкунун улуртуруна бүгү хамаатылар идепкейлиг киржир, күрүне аппарадының ажылын экижидер болгаш оон ажыл-чорудулгазынга улусчу контрольду күштелдирер — коммунистиг бот-эргелеге чедире бээр боттуг оруктар ыңдыг болур. Үдептүрүү болгаш кедээ ажыл-агыйны эргелеп башкарарын эде тургузар. Советтерниң болгаш оон хөй санныг хөй-ниити организацияларының ролюн бедидер, партия-күрүне контролюнуң дээштиг органнарын тургузар талазы-биле СЭКП Төп Комитединиң инициативазы-биле сөөлгү чылларда чоруттунган хемчелер чогум-на харын совет хамааты бүрүзү ниитилелдиң болгаш күрүнениң херектерин эргелеп башкарырынга идепкейлиг киржикчи болган турарынче углаанган.

СЭКП-ниң Программазы эң чорудар хемчеглерниң бүдүн системазын төлевилээн, оларны боттандырары социалистиг демократияны чайгылыш чок шыны-биле хөгжүдеринге идиг бээр. Ол дээрге харын улуртур органнарның составын үргүлчү чаартырыдыр, чер-чер Советтеринин эргелерин калбартыры-дыр, улус төлээлелгезинин хевирлерин сайзырангайжыдары болгаш еске-даа хөй-хөй ындыг түүдер-дир. Коммунизминиң дайзынары болза демократияның ханылаашкынының болгаш калбарып хөгжүүшкүнүүн ССРЭ-де болуп турар чорудулгаларын көөрүн шуут-ла күзевейн турарлар. Чижээ, «советтер херектериниң талазы-биле тускай эртемниг кижи» дижир Томас Уитни (АКШ) СЭКП-ниң Программазын тайылбырлавышаан, ындыг албыстыг үүлдү чулчуруп турар: «Бо дээрге Совет Эвилели төлээлелгелиг органнарга бирээден хөй кандидатты депшилип тургаш, хөй партиялыг системаже болгаш парламентарлыг демократияже баар болдалыг дээни ол эвес ыйнаан?»

Буржуаз билиишкин-биле кызыгаарлаттынган ындыг янзылыг дээргилер «аңаа-даа», буржуаз демократиядан аңгыда, социалистиг демократия, чонга демократия туруп турар деп үүгвени билип шыдавастар. Чонга демократтыг хосталгаларны ёзу барымдаалап чарлаары эвес, харын оларны херек кырынга хандырары эң чугула деп үүгвени ол дээргилер билип шыдавастар. Буржуаз парламентилерде янзы-бүрү партияларның төлээлекчилери шыпаавыза бар. Ынчаарга ында бодунуң хайыраатыларының — монополистиниң эрге-ажыктарын камгалаан буржуаз парламентарийлер тергиндеп турар болгай.

Бот-бодунга ажаанныкек ангылар чок болган ужурунда бистиң чуртувуста хөй партиялыг системз чок. Ажылчыннарның, тараачыннарның, интеллигенцияның эрге-ажыктарын Коммунистиг партия чаасказан төлээлеп турар. Ынчангаш ол партия харын бүгү совет улустуң партиязы, оон дайынчы авангардызы болуп турар. Бодунуң Программазында партия мынча деп бижээн: «Чон — коммунизм тургузуушкунунуң шиитпирлиг күжү. Партия чонга бараан баиуру-биле туруп турар, аңаа бараан болурун бодунуң ажыл-чорудулгазының утказы кылдыр көрүп турар».

Партия болза чон-биле харылзазын калбартып болгаш хамыдып, иштики болгаш даштыкы политиказының эң чугула айтырыгларының дугайында ажылчы чоннар-биле үргүлчү сүмележип, Советтерниң, профэвилелдериниң, комсомолдуң болгаш массалыг эске-даа организацияларның ажыл-чорудулгазын калбартырынга болгаш экижидерине, оларның чогаадыкчы энергизазын, инициативазын хөгжүдеринге бүгү хемчег-биле идиг берип турар. Коммунизмни тургузарда Совет улусчу күрүнеде салдынган кайгамчык хөй улус арга-ларны эң-не хөйү-биле ажыглаарының дугайында.

С. ТИТАРЕНКО.

„Шынның“ материалдарының изи-биле

1963 чылдың август 18-те үнген № 196 (5600) «Шынга» недээ биижикчи М. Кыргыг-Караның бижээни «Эмчиниис ам-даа чок» деп эгелиг материал парлаттынган. Улуг-Хем районнуң Эйлиг-Хем суурда эмчи пунктузу самдаргай байдалда, оон кышка удур септелгезидээ кыдыынмайн турар. Суурда эмчи чогунуң хараазыбиле Эйлиг-Хеминң чурттакчылары үргүлчү Шагаан-Арыгже чоруп, бергедээшкиннерге таварыпып келген дөп ында чугаалап турар. Солунга парлаттынган шүгүмчүлелдиг материалды чөптүг деп өөренип көргеш, Эйлиг-Хем салбырын медицина ажылдамчылары-биле бүрүн хандырган дугайында Улуг-Хем райнүүскому редакциягa дыннатнам.

СЭТА ДАМЧЫДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

Массаларны аймаазырадырынче кордаашкын

ПАРИЖ. (СЭТА). «Юманите» солуун Москвада болуунуң корреспондентизи Жан Канапаның чүүлүн «Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Москва Керээзинге Пекинниң удырланыышкыны коммунистерниң гуманныг идеяларынга чөрүшкек» деп эге-биле парлап үндүрген.

Быдат удуртукчуларның бүгү ажыл-чорудулгазы массаларны аймаазырадырынче хордал салган деп. Канапа демделээн. Барыын-герман адаанакчылар безин Москва Керээзинге ат салыр ужурга таварышкан болгай. Быдат удуртукчулар кымның кампаниязынче каттыжа бергенил? Каш санныг америк кедерээннерниң, деголлычу чазактың болгаш бойлап дүшкен троцкисчи бөлүктернин кампаниязынче каттыжа бергени ол-дур. Марксизм-ленининизмге хамаарыжырын санаттынып, харын кымдан-даа артык шүүлүп турар кижилерге ол элдептиг чүве-дир...

Ядролуг шенелделерниң дугайында айтырыгның талазы-биле түрүшка «өскерилген» деп Совет Эвилелин быдат удуртукчулар чемелеп турарлар.

„Авантюризм аштырыышкынче аппар чыдар“

СОФИЯ. (СЭТА). Август 15-теги быдат чазактың төлээлекчизиниң медеглели-биле холбаштыр Совет чазактың Медеглелиң болгар хөй-ниитин изин-биле деткип турар. Быдат удуртукчулар революсчу хоозун сөстерине чагыныш алгаш, ан-не барыын үзелдиг, Вашингтоннуң, Боинуң болгаш Парижтин «тенек аарыг» реакционерлериниң хүрээлениңе кире берген дээрзин «Отечествен фронт» солуң демделээн.

Амыдыралдан хоорулган, эрги догмага алыскан быдат удуртукчулар империализм лагеринге тайбынның ан-не калчаалыг дайзыннары-биле кады кандыг чаасканзыраашкынче кире бергенин олар көөрүн күзевейн турар деп, «Замедлско знаме» солуң демделээн.

«Пекинниң авантюризминиң кандыг-даа кедилиг чүвези чок, чүге дээрге аштырыышкынче болгаш өлүмче ол аппар чыдар, а бүгү чурттарның улустары боттарының келир үеде аас-кежин дээш демисежип турар».

Бо чемелээшкин — догматизмге дүүшкек чижек-тир. ССРЭ болза, америк империализмни атомнуг монополиядан кызамдалып, бүгү социалистиг лагерьни күчүлүг атомнуг камгалал-биле камгалап алгаш, бүгү-ниити тайбынның болгаш улустарның, оон иштинде быдат улустуң айыыл чок чоруунуң херээнге үнелеп четпес дузаны көргүскей. Совет Эвилели америк ядролуг монополияның чок апарган үезинден эгелээш, ядролуг шенелделерни хоруурун негевишаан, тайбынның бүгү халаллакчыларының база эвээш эвес чүүлдүгүнүшкүнүн болгаш деткимчезин алган. Оон сорулгазы болза: дайынны баш үдүр болдурбазында болуп турган. Бо болза социалистиг күрүненин болгаш оон удуртукчулары — ленинчилерниң чорудуп болур кара чаңгыс политиказы-дыр.

20 чыс чыдың ортан үезинде делегей хемчээлинге калбарган ангыларның улуг тулчуушкуннарынга удур күштерни ажыглаарындан империализмни тыртыдырар төлээде, ядролуг чепсек Совет Эвилелинге херектиг турган деп. Жан Канапа оон ынай демделээн. Социализм лагеринин шериг талазы-биле артык күштүүнүң ужур-дузазының дугайын чүтле харысалга чок политиктер оон өскээр бодап болур.

Быдат удуртукчуларның ону кылып турары ышкаш бир-тээ термоядролуг дайын империализмни үзүткап чок кылыр чүве болганда ол дайынның чорудулгазында 300 миллион эр, херээжен кижилер боттарының черинге (ындыг янзылыг перспективаның дугайын олар боттарының улузунга дыннаткан бе) өлүрүп болгаш кижи төрелгетеннің чартык кезииниң үзүткаттынарын салыш амыр кордап турар ындыг янзылыг авантюризм коммунизмнин өзүзүбиле бичин-даа таарыппас болгаш ол дээрге коммунистерниң гуманныг идеалдарынга үнделинни-биле чөрүжүп турар бүжар-чүдек чүве-дир — деп, Канапа үргүлүдеп бижээн.

Совет чазактың медеглелинин айтып турарын өзүгаар алырга мырнай оон сыр оске турушта туржуп турар. Совет чазак совет хамаатыг бүрүзүнүң амызын, делегейниң бүгү улустарының амызын хайыралап көрүп турар.

КҮР-нуң удуртукчулары боттарының ядролуг чепсээн тургузарынче угланыышкынны холга алганын, ол чорук чурттуң экономиказынга немелде бергелерни тургузуп база делегейге ядролуг чепсектиң улам ынай тарап нептерээринин айылын болдуруп турарын айыткаш, Жан Канапаның демделээни болза, быдат удуртукчулар бүгү социалистиг лагерьниң мурнунда салган сорулгаларындан өске сорулгаларны барымдаалап турар.

Тайбыңның херээн быжыглаар арганы холдан салбас ужурлуг

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң чиргиие секретары У Тан ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Москва Керээзинге ат салганынга байыр чедирип, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырыдырарынга болгаш чепсеглениишкинни дүжүрериниң айтырыш шиитпирээринге ол хире эргежок чугула бот-бодунга бүзүрежир чоруктуң байдалын тургузарынга оон онза ужур-дузазын демделеп турар.

Бо чылдың сентябрь 17-де ажыттынар КНО-нуң Кол Ассамблеязының сессиязынга киирер плеткелиниң киирилде үүлүүге чиргиие секретарының демделеп турары болза, эрткен чылдың элээн болуушкуннары делегей перспективаларын эң чыыткылыг кылган болгаш Каттышкан Нациялар Организациязын быжыглаан. «Куба кризисти» чедиишкинниг узуткаанын болгаш ядролуг шенелделерин хоруур дугайында Москва Керээзинге ат салганын бо болуушкуннарның эң чугулазы кылдыр ол айтып турар.

Бир эвес ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээниң соон дарый делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырыдырарынче болгаш күрүнелер араазында бүзүрежир чоруктуу тургузарынче угландырган өске-даа хемчеглерниң дугайында дугуржулгалар удаа-дараа болгулаар болза, ол чорук нациялариың араазында бот-бодун билчир чоруктуң чаа үезинiң эгелээрин ге бараан болур болгаш чепсегленишкинни бүгү-ниити база бүрүн дүжүрерии чедип алырын чиргедир дээрзин У Тан демделээн. Тайбының херээн быжыглаарында онза арганы кызыы националь эрге-ажыттарның болгаш чүвени баш удур көрбес политиктиг бодаалдарның уржуунда холдан салыптар чоруктуу болдурбас дээрзинге идегелии ол илергейлээн.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИН ДУЗАЛАМЧЫЗЫ-БИЛЕ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моол Арат Республикада ветеринария ажылдакчыларының күш-ажылын хүндүлеп турар. Сөөлгү 40 чылдарның дургузунда чуртка тургускан ветеринария албан черлериниң четкизинде 500 эмчилер болгаш 3 муң хире ветфельдшерлер ам ажылдап турарлар деп, МАРның Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кол ветеринары Сугаррагча СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага чугаалаан. Аймак бүрүзүнүң төвүнде, кураажыл-агыйларда, көдээ ажыл-агый каттыжыышкыннарында ветеринария салбырлары болгаш участоктары, бактериологтуг лабораториялар, эът-сүт хынаарының станциялары бар. Малдарның халдавырлыг аарыгларын республикада узуткаан. Малдың өлүп хораары кызырылган.

МАР-га ветеринария албаның тургузарынга улуг дузаламчыны бистиң өөнүүвүс Совет Эвилели көргүзүп келген болгаш көргүзүп турар. Баштайгы моол ветеринарларны Совет Эвилелинге белеткээн, чуртка ветеринария албаның аайлап тургузарынга совет тускай эртемниглер дузалаан. Республиканың ветеринария ажылдакчылары ам-даа совет өөнүктерниң байлак дуржулгазынга өөренип тираплар деп, ол онзалап демделээн.

КАРЖЫ ЫЙЫЫШКЫН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Шинтпирниң күштүг болган хүнүнден эгелээш 60 хонуктуң дургузунда Куба Республика-биле бүгү садыг харылзааларын үспээн кандыг-даа чуртка көргүзер америк дузаламчыны сокпадыр дээш Каттышкан Штаттарның конгрезинин төлээлекчилер палатазы чоокта чаа бадылаан дээрзин Юнайтед Пресс америк агентилел шыпатkан.

Президент Дж. Кеннединиң киргени, даштыкы күрүнелерге дузаламчы дугайында хоойлу төлевилелиниге бо немелде болза америк «дузаламчыны» ап турар күрүнелерге каржы ыйыышкын болур. АБШ шын-даа база мөге-даа бүгү үүлдерин ажыглап турган. Куба-биле кандыг-даа садыг харылзааларын үзеринче янзы-бүрү чурттарны албадаарын оралдажып турар. Төлээлекчилер палатазының кежигүнү, республиканчы Джеймс Бэтин Куба-биле садыг харылзаалардын тудуп турар чурттарны нүүдеп, Великобританияны, Грецияны, Италияны болгаш Норвегияны «кеминг үүлгедикчилер» деп айыткан.

Гехардсеннин чазаа албандан дүшкен

ОСЛО. (СЭТА). Чоокта чаа премьер-министр Эйнер Гехардсен Норвегияның хааны Улафаға чораан болгаш чазак албандан дүшкен дээр дугайында медеглелди аңаа чудуескан.

Чоокта чаа Сочиде Фрунзе аттыг чаа санаторий ажыглалга киргеи. Санаторийда удуур, эмнээр, клуб корпустары, 350 кижи чемненир столовая, хеме станциязы, эштир чер болгаш кышкы үеде эштир бассейн киргем.

Эки дыштамырга болгаш эмненириниге таарымчалыг бүгү байдалдар ында тургустуунган. Бир палатага-ла 1—2 кижи чыдар. Эмнелге корпузунда — күш-культураның делгем залы, медицина болгаш шинчилир кабинеттер бар, оларны болбаазырангай аппаратура-биле дерип кылган.

Санаторий баштайгы дыштанныкчыларны хүлээп алган

ЧУРУКТА: санаторийниң палатазында.

Фото И. Григоровтуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Ыры, танцы ансамблиниң концерти

Чоокку эрткен хүннерде парктың Ногаан театрынын улуг залынга кызылчылар чыглып кээп, ыры болгаш танцы талазы-биле аныяктарның цыган ансамблиниң концертин сонуурган көргеннер. Театрның залын долдур олургулаткан көрүкчүлер концертин эгелээрин четтикпейн манап турганнар.

Моон мурнунда кошкун амыдыралдыг цыганнар Совет Эвилелиниң хөй-националдыг өг-бүлезинде киргеп болгаш культуразы, уран чүүлү өзүп, сайыраан деп, концерттиң удуртукчузу чугаалаан соонда кожеге ажыттынган. Цыган улустуң «Олар кайдал» деп ырызын ниити ыр болуу күүсеткени-биле концерт эгелээн. Цыганнарның уран чүүлүнүң онзагай чүүлү, кандыг-ла бир ырны ырлавышаан, ыяавыла танцылап киргиптер.

Цыган улустуң ырлан пляскаже шидчип турар ырлары сценадан дынналып, кашпагай, ээдек шимчээшкиннери-биле көрүкчүлерниң бедик үнелелин чедип ап турган. Номер бүрүзү көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара түдүп, сонуургаткан. Үдегеде гитарачылар квартели. Бо бөлүктүң эң аныяк ойнакчызы Валентина Пленкинанын цыган танцыны ойнап күүсеткенин көрүкчүлер улуг сонуургал-биле уткаан. «Берге аас-кежии» деп кинодан ырны база өскеда цыган ырларны Иван Левин гитарага бодуу үдевишаан, ырлап күүсеткенин көрүкчүлер кагап дилеп турганнар.

Хөй үнүг таалынчыг ырга үдеттирген пляскалар концерттиң программазында хөй. «Турлаг плясказын» Мария, Николай Шишковтар хөглүг, солуң ойнап көргүскен. Ол ышкаш Нина Боркованың цыган танцыларны шимченгир эвдек күүсеткени көрүкчүлерни кайгаткан. Ол чүтле конгуг эки танцылаарынга ангыда, эки ырлап күүсеткен. Ылангыя «Хөстуг аймр» деп ырны Валентина Пленкинанын күүсеткени таалынчыг.

Хөглүг баштак ырларның күүседикчизи Иван Лекарев «Даг көкпаларыбиле», «Кошкан үш аътгар» дээш өске-даа ырларны күүсеткенин көрүкчүлер сонуургаан.

Ол ышкаш, Александр Москалев цыган пляскалар ойнап күүседир талазы-биле көрүкчүлерниң бедик үнелелин чаалаан алган. Ырлавышаан танцылап кириптерге, чоорту ону өске өөрү леткивишаан, шупту-ла танцылап кириптер. Ынчангаш бүгү сцена ыр, пляска болгаш хөглүг кыйгылар-биле чаңгыланып, шимчеп турганзыг. Ол ышкаш, долгандыр турар өөрү хөглүг танцылап турда, ырлап күүседир ырлар база бар. «Трактористе» деп ырны Нина Карпецкая массалыг танцыга үдеттирбишаан, ырлап күүсеткеии солуп. Гитараларның аянныг үнү бо концерттиң бүгү дургузунда чаңгыланып келир. Оон аңгыда үш гитарачылар «концерт вальзин» бөзө цыган аялгаларыны таалынчыг күүсеткен.

Ырак Саян ажыр бистиң республикавыска келген, цыганнарның ыры болгаш танцы ансамблиниң концертин кызылчылар чылыы-биле уткаан. Бо аныяктар ансамбли республиканың районнарынче база концерт көргүзүп баар.

Б. ДИРЧИН.

Назаровтарны торгаан

Кал-Хем районнуң Ильинка суурнуң чурттакчылары. «Типлелге» көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери Василий Иванович биле Анна Степановна Назаровтар боттарының бажыныңга брага дээр пивоиун бир хевирин кулактыг улуг бидонга хайындырып алган турда, ол бүрүү үүгедигини суурнуң дружиначылары билгеш, тутканнар.

Чазактың хоойлузунга удурланып, бажыныңга кара-туразы-биле пиво белеткеп турган Назаровтарны кембүрүү херээн районнуң улуг суду чоокта көргеш, В. И. Назаровту 40, А. С. Назаровапы 30 рубльге торгаан болгаш моон сонгаар ындыг үүгедигиий кылбазын оларга шыпгыы сагындырган.

И. ПЕТУХОВ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУН байдалы

Бөгүн республикага будуттагылап каап турар хүн болур, быска чаашкыннар чаар. дииирээшкин болуп магатчок. Хат өй-тавындаазындан чоорту дыпзыыр. Агаарның температуразы: республикага—18—23, Кызылга—20—22 градус чылыг.

Редакторнуң орлакчызы А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Тимур болгаш оон командазы» 10, «Чарылбас өөнүктер» 12, «Өг-бүленiң чамыды» 1.45, 3.30, 5.15, 7, 8.45, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «49 хүннер» 11.15, «Чөөкшулапшас» (1-ги сериязы) 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Өскелерге домейлешпес Фея» 2.30, «Сөөлгү хлеб» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Үш мушкетер» 1-ги сериязы) 3.15, 7.15, «Үш мушкетер» (2-ги сериязы) 5.15, 9.15 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Хөстуг саягын» 5, 7, 9 шактарда.

Арага дугайында чамдык айтырыгларга харыылар

1. Арагалаар чорук хөй-ниитиге улуг хора чедирип турар болганда, араганы бүдүрүп үндүрерии болгаш садыглаарын тускай хоойлу ёзугаар чүге хорувайн турарыл?

Арагаларны садыглаарын хоойлу ёзугаар хорудгаары эки түнгелдер бербес дээрзин мурнуку чылдарның дурзулгазы көргүскен. Садыгларга арага чок апаарга чамдык чыдып калган кижилер аъш-чем продуктуларындан арага хайындырып, оларны кам чок төтчетлеп турганының фактылары бар. Ол ышкаш, чамдык спирт холуктуг химиктиг составтарны арага орнунга ажыглаан, хорааннган кижилер тургулаан, арага тигер керекселдэн чамырар сорулга-биле шала адаанга, кладовкалар, мүнгаш каажаалар иштиге от салып турганындан өрттер, частыышкыннар болгулаи турган төварылгалар бар.

Арагага хандыкшыыр чорукту хоойлу ёзугаар хорудгап турган эвес, а чонның культура дениелии, социалистиг медерелии бедидип турган үзүткап болурунуң бүгү аргалары бистиң чуртувуста бар.

2. Арагага хандыкшыыр чорук мынуур салгаар бе?

Чок, арагачы кижилерниң уругларын мынуурундан база арагачылар болур деп бадыткаары окта ыын эвес. Бичии уругларның арагага хандыкшыл бөзөи оларның ада-иелериниң төлеп чок, багай үлегер-чижээнден кол хамаарамыр.

Иштиг не кижи арагага хандыкшыыр болза ооң келир үедеги уруунуң азы оглуунуң кадыкшылы кошкак, өзүлдези өске чажыт өөрүнден ооожум болур.

Уруг эмзирер не арагага хандыкшыыр болза бодунуң уруунуң кадыкшылынга канчаар-даа аажок улуг хора чедирип турарын ол болур.

3. Кандыг арагаларны ижери эң-не хоралыгыз, водка бе азы кымыз арагалар бе? Чаңгыс угда дыка хөйну билбестедир ижиптер болза, азы ур үеде үргүлүү бичелеп ижип-не турар болза бүгү-де арагалар шупту хоралыг. Эң ылаңгыя араганы аш ижинге ижерге конгуг хоралыг.

Бир эвес арагаларның составында оларның азыртыр кезээ арыг алкогольду аң көөр болза, водка каттан кылган арагалардан артык хоралыг деп саваи болур.

4. Бичии уругларның аъш-чемге хөөнүүн азы удуурун эжиндер дээш оларга кызыл араганы бичелеп ижиртип болур бе?

Бичии уругларга арага ижиртири шуут хоруглуг. Уругларның болгаш улуг-даа кижилериниң чемге хөөнүүн, удуурун эжиндерииге ажыглап болур тускай эмнер дыка хөй болгай. Ынчангаида ол эмнерии ажыглаар хереп, а араганы эвес.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ

ГФР-де „сөстүң хостуу“

Боинуң чагырыкчы бөлүктеринге бараан бооп турар хөлчөк улут пропаганда машиназындан идеологтуг пропагандаңың болгаш мөге-хуурмак медээлерниң күштүг агымы Барыын Германияның чурттакчыларының кырынче хүн бүрүде то-чая куттулуп турар. Совет Эвилелиигe болгаш социалистиг лагерьниң өске-даа чурттарынга удур пүтүл болгаш хоп, дайынзырак чадагай чулчуруушкун болгаш «делегейниң ийиги дайыныың түңнелдерин күш-биле эдериичеэ» кыйгы — Барыын Германияда үнүп турар суртаалчы номнарының болгаш солуннарның утказы ындыг.

Хүн бүрүде үнер 20 миллион кезек тираждыг 1.500 ажыг солуннар, ай болгаш неделя санында үнер 150 миллион кезек тираждыг 6000 хире журналдар, 11 радиостанциялар, 9 телевидение төвү. неделя санында кылып үндүрер 4 кинохроника болгаш пропагандаңың өске-даа органнары — бо бүгү болза ГФРниң хөй-ниитизиниң үгаанын төөредириниң массалыг чепсектери-дир, оларның дешнел чок хөй вурузу. Барыын Германияның көскү публицизи Эрих Кубиниң хереченлеп турарын ёзугаар алырга, политиктиг эрге-чагырганың шуут салдарының адаанда турар чагырыкчы бөлүктерниң сагыжыңа тааржыр үзелдерии болгаш медээлерни нептередириниң чогум-на шак ол суртаалчы органнары ГФР-де «сөстүң бүрүн хостуг чоруун» ажыглап турар, ол-ла үеде чазакты болгаш ооң чорудуп турар политиказын шүүмүүлээр деп семээн ким-даа кижи буждар бактаашкынга болгаш полицияның истеп сүрүүшкүнге таварыш турар.

Боинуң суртаалчы машиназының түдүш кезектериниң бирээзи болза Герман Демократтыг Республиканы узуткап каарын ажыы-биле кыйгырып, «ышкындырган герман черлерии» дедир эгидериң, тодаргайлааргa чамдык совет, польша болгаш чехословак черлерии герман девискээрже кадарын негеп турар өжээн-адаанчы органнарның парлалгазы болур. Ол органнарның 2 миллион кезек тиражтыг кылып үндүрүп турары 350 солуннар болгаш журналдар Боин чазаанның чүтле политиктиг эвес, харын база саң-хөө-даа деткимчезин ап турар. «Массалыг тиражтыг өжээргел» деп ат-биле ГДР-де үнген чыында номнуң сан медээлерин ёзугаар алырга, шаандагы идепкейлиг фашистер кескү черии ээлеп турар ол адаанчы парлалганы Барыын Германияның камгалал министерствозу, өскээр көжүрткеинериың министерствозу, ниити герман айтырыглар министерствозу акшаландырып турар.

Аксель Шпрингериниң күчүлүг солуннар-концерии барыын герман парлалганың шинчи шынарын тодарадырынга таварымчалыг чижек бооп болур. Барыын германь парлалганың шак ол чаанынга ГФР-де эң-не түүлбүрү эрге-ажыктарга таарыштыр улуг буржуазияның «Дитвельд» солуиудан эгелээш «Бильд-цейтунг» дээн ышкаш чуруктар долган төөремиң хуудустарга чедир миллион-миллион кезек тиражтыг дыка хөй солуннар болгаш журналлар хамааржыр. Ындыг болза-даа оларның шупту-зуун чаңгыс ниити демдек—Совет Эвилелиин нүүлдеп мегелээри, өжээргелдиң болгаш сезигленишкинниң байдалын үрдүндүрери, дайынзырак чүткүлдерии нептередип хөрдээледиги каттыштырып турар. «Шпрингериниң солуннары болгаш журналдары фашистиг үүлгедикчилерниң дылыбиле онзаланып турар» — деп, көскү политиктиг болгаш публицист Альберт Норден медеглеп турар.

3,5 миллион ажыг кезек тиражтыг үнүп. Барыын Берлинде безии нептереп тарап турар «Бильд-цейтунг» солуннуң репортёрларын чиргипкеи кижилерниң хуу-салымының кандыг болуру билдингир. Барыын герман телевиденнеиниң редакторуу Пачеиский бодунуң дамчыдылгаларының бирээзинге «Бильд-цейтунг» кандыг аргаларның дуузы-биле бодунуң номчукчуларын төөредип, ыдалаашкын болгаш ончук-чөнгээлер кылып турарын көргүзүпкеи. Оон соонда шприигержи солуннар Пачеискийже карак-кулак чок халдап эгелээии. Эрге-чагыргалар Шпрингерии деткээи. Пачеиский ажылындан үндүрткеи.

Пачеискийге хамзарыштыр болган чорук ГФР-иің чагырыкчы бөлүктериге радиоиуң болгаш телевидениеиниң депшилгелиг кижилерии истеп сүрерде ончук чылдагаан болган. ГФР-иің амыдыралының эң-не бүжар багай талаларын чамдыкта шүүмчүлеп диттигипкеи редакторлар болгаш таймылбырлакчылар истелге сүрүлгеге таваржып турар. «Бөгүн бооп турар чүүлдер эрткеи шагның дүмбей карангы үелери-биле дөмейлежип турар-дыр» деп, Германияның Социал-демократтыг партиязының органы «Социал-демократишер прессединдст» солуп ол истеп-сүрүүшкүнiерии дугайтыр бижээн.

Радиоиуң болгаш телевиденнеиниң элээн каш ажылдакчыларынга удур холээвен кампания — хамаарышпас буржуаз-либералдыг үзел-бодалдарга удур Барыын Германияда сөөлгү үеде калбарган шавар халдаашкынның чүтле бир кезээ-дир. Боинуң чагырыкчылары компартияны шагда-ла чажыт ажыллаар кылдыр ойладыпкан, ооң парлалга органнарының үнерии хоруп каан. Ам олар ГФР-де үнүп турар бүгү-ле парлалга, радио, телевидение органнарын бодунуң кызыгаарлал чок контролюнга киирип алырын ораллажып турар. Чуртту атом-биле чепсеглээрииің дугайында Боинуң ажылдап кылып турар планнарының дугайын номчукчуларга чугаалап диттигипкеи буржуаз-либералдыг «Шпигель» журналга удур полицейжи үүлгедишкиннер Барыыл Германияда болгаш даштыкыда калбак килеңиээшкинии өөскүткеи. Бо чылдың чазынында күүне прокурэтуразы Гамбурггуң антифашистиг «Блинкфейер» деп журналынга удур истелге чорудулгазын эгелээи. Барыын Германияның хөй-хөй сураглыг чогаалчыларының кирип турары антифашистиг чогаалчыларың «47-иің болуу» деп каттажымышкыны база истеп сүрүп турар.

Чоиинуң эрге-ажыктарының эң-не шынчы камгалакчылары болур коммунистерже Боинуң эрге-чагыргалары 3ң дерзинзи-биле халдап турарлар. 1956 чылда компартияның ажыл-чорудулгазын хорун каан болза-даа, коммунистиг парлалга соксаваан болгаш идепкейлиг ажылдап турар. 1959 чылдың декабрында «коммунистиг пропагандаиы туюлунга чедир үзуткаар» сорулга-биле «Зенденпаузе» деп ылгавыр аттыг полицейжи калбак операция чоруттунган. Полицейжилер ол операцияның «бүрүн чеднишкиниинiң» дугайын чарлап үндүргеиiер. Ынчалза-даа каш-ла неделя эрткеиде «ГКП-иің чажыт агитациязының» дугайында медээлер солуннарга үнүп келгилээн.

Амгы үеде полицейжи дерзин истеп сүрүүшкүнiер түрээжок. ГКПиің топ органының үндүрүп турары «Фрейес фолькэ» солуп, «Виссеи унд тат» деп теоретиктиг журнал ажылчын шинчээшкиниинiң дугайында ГКП ТК-ның политиктиг болгаш экономиктиг информациялар киргеи Бюллетеии доктаамал үнүп турар. ГФР-иің чер бүрүзүидө партияның үк чер удуртулгазының бир азы элээн каш солуннары парлаттыныл үнүп турар. Оон аңгыда. ГКП-иің чер-черде болгаш заводтарда чүс-чүс солуннары үнүп турар.

ГКП-иің хөй санныг редакторлары, оларның мүн-мүн шынчы дузалакчылары — барыын герман коммунистерниң солуннарын парлап база тарадып нептередип турар кижилер—шынның солуи ГФР-иің ажылчыннарынга, бүгү ажылчы чоиларынга чедирип бөгө дээш хаиы чажыттың кадыг-берге байдалларында ажылдап турарлар.

А. РАЧКОВ. (СЭТА).

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Шевенкин-Бровченко кудумчуузу 3ажын. № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторуң 24—63, редакторуң орлакчызының болгаш харыысалгалыг секретарының 23—35, өчээ ажыл-агый кылдызының 37—13, иштиге информация кылдызының 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 21—27, үлетүүр болгаш транспорт база культура аныыдал кылдыстериниң 22—64, бухгалтерияның 31—75, корректорларның 21—47, Солун келбейи барганда 32—75 телефоннар болгаар.

ТС—01423

Культура министерстволакиин типографиязы.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1925 чылда үндезилеттингеш

1963 ч. АВГУСТ 29 ЧЕТВЕРГ № 205 (5609).

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 46 ЧЫЛ ОЮНГА

Эгелекчилерниң баштайгы чедиишкини

КЕМЕРОВО. (СЭТА). Немелде нурлавырларны ажыглаалга киирери дээш октябрь мурнунуң социалистиг чарыжының эгелекчилери болган Кузбасс улус ажыл-агый чөвүлелиниң үнетпүр бүдүрүлгелери эң чугула кылыгларның хөй-хөй хевирлериниң талазыбиле ниити продукция бүдүреринниң сес айлар планын күүседирип хуусаа бетинде доозаннар. Эрткен чылдың ол-ла үези-биле деңнээрге, бүдүрүлгениң хемчээли 9,2 хууга өскен.

Пландан ажыр миллион

ДОНЕЦК. (СЭТА). Донецк бассейниниң шахтёрлары Төрээн чуртка пландан ажыр миллион тонна хөмүр дашты берген. Чеди чылдың бешин чылынга алдынган социалистиг хүзээгелер ийи катап ажыр күүсеттинген.

Пландан ажыр хөмүр даш казарының чыл хүзээгелерин бүгү дөрт комбинаттар күүсеткен. «Чистякантрацит», «Калининуголь» болгаш «Антрацит» трестерде хөмүдан турар чаңгыс-даа шахта чок. Ажылчыннарның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү ол бассейниң бүгү төөгүзүнде кастүп карбаанны-биле бо чылын бедээн.

ЧАЙ ТӨНГЕН, МАЛ ЧЕМНЕРИ ЭВЭЭШ

Тыванын колхозтарының болган совхозтарының ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында улуг соруглаларны шиитпирлээр, ылаңгыя чонуң өзүп турар хереглелин хандырар дээш эът, сүт, дүк бүдүрерин дыка көвүдеир ужурлуг. Оон-биле кады бо чылын 20 мун тонна эътти, 19 мун 600 тонна сүттү, 2.000 тонна дүктү бүрүнеге сагар хүлээлге база алдынган. Салынган соруглаларны болгаш алдынган хүзээлгелерни чедиишкинниг күүседирде, шиитпирниң малын азыраарынга четчир хемчээлдиг болуун болгаш шыктыг чемнерлиг болур херек. Мал чемнерин мөөңнээр дээш демисел колхозтарда болгаш совхозтарда ам-даа үргүлчүлеп турар.

Чамдык ажыл-агыйлар чүс-чүс тонна сигенни белеткеп алганнар. Чөөн-Хемчик, Тожу, Бии-Хем, Каа-Хем, Тес-Хем районнар сиген белеткээр талазы-биле мурнап турар. «УТКА 25 чылы», «Чыраа-Бажы», «Шекпээр», «Өөк», «Барлык», «Тес-Хем», «Сүт-Хөл» совхозтар, дүржулга станциязы, Каа-Хемниң «Бүрүнгаар», Ленин аттыг, «Тиилелге», Бии-Хемниң «Хаңы», Тожунуң «Совет Тыва» колхозтары сиген белеткээр онаалдаларны 38,9—52,4 хуу чедир күүсеткилээн.

Үстүнде алаан ажыл-агыйлар болза, сиген кезер машиналарны болгаш агрегаттарны бедик бүдүрүктүүт ажыглап, сиген белеткелинче фермаларның, хойжу бригадаларның ажыддакчыларын, ол ышкаш тускай артемниглерни калбаа-биле киириштирип, сигенчилерниң ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускаанының, социалистиг чарышты калбартаанының ачызы-биле мал чемнерин белеткээр ажылды бедик темпилиг чорударын хандырып турар.

Ынчалза-даа республиканың статистика эргелелиниң мээзээ-биле алырга, мал чемнери белеткээр ажылда улуг дүвүрээжик барып, оон темпизин кудуунуң илереп турар. Август 25-ке чедир республикада түгле 43.936 тонна сиген, 5.050 тонна силос, 1.920 тонна будук-бүрүү чемнер белеткеттинген. Кезиң, ажаан ап болуур ужурлуг шөлдер кургап, оларның сигени хөөдүүг өскү шынарын чидирип турар. Ынчангаш чоруг түгле болдунуп турарыл? Сигени кестинмээн черлерде мал чемнериниң четчир күрлавырлары бүрүү-биле тургустуна бергени ол бе? Чок, черле ындыг эвес. Чижээ, Таңды районда сиген белеткээр план түгле 26,6 хуу, Өвүр районда 31,6 хуу күүсеттинген. Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарда сиген белеткели база хожудап турар.

Сөглээн сөзүнер ажыл-херектен түгле каржып турарыл дээрзин айыткан районнарның удуртукчуларындан айтырар херек. Бо районнарның удуртукчуларынга мал чемнериниң малынга эргежок чугула мал чемнериниң күрлавырын бо чылын тургузар дугайын хөй удаа чугаалап келген. Эрткен кыжын мал чемнери эвээжинден мал бергедеп чыз ашканын, оон ужурунда чурт эвээш эът, сүт алганын ол эштер уттушканнары ол бе?

Мал чемнери белеткээр ажылдың оожум темпилиг болуп турары болза районнарның чамдык парткомнары, райкүүскомнар, бүдүрүлге эргелелдери бо түгүлга ажылга чөгүүр контрольду тургускаанындан болдунган деп санаар херек. Улуг-Хем, Таңды, Барыын-Хемчик, Өвүр районнарда сиген кезер техника багай ажыглаттының турар. Ол ышкаш сиген шөлдеринде күш-ажыл база багай органнаставттынган.

Чалгаар үнген сигенден силос салыр ажылдың темпизи сиген белеткелиннден-даа дора болуп турар. Силос салырының планын түгле Тожу районнуң колхозтары бүрүү-биле күүсеткеш, планын ажыр оңу белеткеп турар. Колхозтарның болгаш совхозтарының хөй келии силос белеткээринге мырыңай чөөкта чаа эгелеп киргеп болгаш харын чамдык ажыл-агыйлар силос салырынче амыдаа чедир-ле эгелеп кирбээн.

Чылдагааны чөгүм чүдел, ынчаш? Ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери кукуруза четчип өзе бээрге фермаларны долгандыр кукурузадан өңдере силостап алгаян деп идегел-биле оожургап турар. Кукурузага идеген болур-да ыйнаан. Ынчалзажок мал чемнери мөөңнээриниң өске курлавыры болур чалгаар үнген сигенни силостаарын үттүп болбас.

Кукурузаның ногаан массазын силос кылдыр ажаап алыр ажыл уламзыг чер болганга калбарар. Колхозтарның болгаш совхозтарның, бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчулары, парткомнар силос ажаар комбайннарның база өске-даа техниканың белениш база катап хынап, агрегат бүрүзүн дуржулгалыг механизаторлар-биле хандырып, техниканы шын ажыттап, бүгү кукурузаны кыска хуусадза ажаап алыр херек.

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары ам тараа кезилдезин чорудуп турар. Ынчалзажок дүжүт ажаап алышкыны эгелээни-биле мал чемнери белеткээринниң темпизин кошкаткан чорук канчап-даа таарышпас.

«Мал чемнерин бүдүрери малдың баш санының өзүлезинден мурнаар кылдыр ажыл-херекти ынчаар тургузар херек. Мал бар-ла болза чемнер тыпты бээр деп чамдык удуртукчуларның бадыткан турары шын эвес. Ынчап болбас. Мал чемнери чокта мал база чок болур. Ынчангаш мал чемнерин бүдүрерин бирги чергеннин айтырыы кылдыр тургузар херек» деп, эш Н. С. Хрущев чугаалап турар.

Оон ужурунда ажыл-агыйларның удуртукчулары, бүтүргүлге эргелелдери, парткомнар тараа ажаап алышкыны болгаш өске ажылдар-биле калы мал чемнери белеткээринниң темпизин бичии-даа кошкатпас, сиген, силос белеткээр планны ыяавыла күүседирин хандырар ужурлуг.

Ам мал чемнери белетиээриниң шыңгыы өнаалдаларын, оларны күүседириниң хуусаалардан доктаадыры, сиген болгаш силос белеткелинче аныяктарны, кедээниң күш-ажыл кылып шыдаар бүгү чонун эвилелдээри, ажыл-агый, ферма бүрүзүнге шыңгыы контрольду тургузары чугулаа. Шаг-үе манавас! Мал чемнерин белетиээрии оомумнадыры кышкы үеде багай үрмүктерге чедирип болуур. Ынчангаш колхоз болгаш совхоз бүрүзү мал чемнериниң четчир нурлавырларын канчап-даа тургаш тургузар хүлээлгелиг.

Төрээн чурттуң шыгжамырынга—улам хөй тараа дээш

Мурнакчыларга деңнежир, дуржулганы неттередир

«Суклан» совхозтуң ажыл-ишчилери күскү ажаан алышкынны хайныышкынныг чорудуп үргүлчүлеп турар.

ЧУРУКТА: совхозтуң шаңында тараазы автомашиналарга чүдүрүп турары.

Фото П. СТАХНЕВТИИ.

Комбайнерлер хүлээлгезин күүседир

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» көдээ ажыл-агый артели дүжүт ажаап алышкынын калбак фронтбиле чорудуп турар. Тараа кезилдезинде механизаторлар бөлүктээр арга-биле ажылдап, бот-боттарынга дузалашпышаан, тараазының чидирини болдурбас деэш комбайнарны аңаа тургуспайн, шүүргү демисежип турар.

Дуржулгалыг механизаторлар П. Цыбин, М. Изместьев, Ф. Бурак, А. Вавилин оларның звенолары комбайн бүрүзүнге ажылдың бүдүрүкчүлүүн кижи бүрүзү 400—450 гектар чедирерин, тараа культуралары-ның бүгү шөлүн 21 ажыл хүнүнде ажаап алырын шиитпирлээн. Чамдык бергелер таваржып түрза-даа олар хүлээлгелерин күүседиринге, бүрүн шиитпирлинг.

ТАРАА ШӨЛДЕРИНДЕН

АРЫГ-ҮЗҮҮ. (Телефон-биле). «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында комбайнер Ч. Бара-оол арбай кестирер ажылга шалыпкын ажылдап, хүн нормазын үргүлчү 110—120 хуу чедир күүседип келген. Бо сезоннуң дургузунда ниитизи-биле 300 гектар чернин тараазын ажаап алыр деп бедиткен хүлээлгени бодунга алгаш, дүжүттүң чидирини болдурбас талазы-биле социалистиг чарышка бодунуң эжи комбайнер Колхоз-оолду кыйгырган. База ол-ла салбырда комбайнер Игорь Көкер-оол ол эжиниң үлегерин эдербишаан, «СК-3» комбайн-биле арбай кестирер нормазын үргүлчү 105—115 хуу чедир күүседип турар. Ол база-ла бо сезонда 300 гектардан эвээш эвес чернин тараазын ажаап алырын хүлээнген болгаш ол талазы-биле социалистиг чарышка Колхоз-оолду кыйгырган.

• • •

КӨӨК-ЧЫРАА. (Телефон-биле). Чаа дүжүттүң тараазын чидириг чокка ажаап алыр, күрүне мурунга тараа садар талазы-биле хүлээлгени күүседиринге төлептиг үлүгү киирер деэш демисел ол-ла районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң тараажыларының болгаш механизаторларының аразында калбарган. Ол талазы-биле бо хүннерге чедир мурнуку одуругга «С-6» комбайнның башкарыкчызы эш Афанасьев чоруп турар. Ол бир өөлчегде 10 гектар кызыл-тас кестирер нормазын үргүлчү 10,5—11 гектар чедир күүседип турар. Ол ышкаш, Иван Сендир-оол «СК-3» комбайн-биле база-ла ынчаар күүседип келген.

• • •

ИЙИ-ТАЛ. (Телефон-биле). Бо районнуң Жданов аттыг колхозу чоокку хүннерге чедир тараа ажаап алышкынынче шүүлап кирбээн турган, а сөөлгү хүннерде ында ажыл база өлөөн идепкейжип эгелээн. Колхозчу механизаторларның болгаш тараажыларның аразында мурнакчылар илереп келген. Куу-Даг деп черде комбайнер эш Кечил-оол өөлчег нормазын 110 хуулаң кудулатпайн турар. Калбак-Хаяда колхозтуң тараа шөлүнде комбайнер эш Малбык-оол өөлчег нормазын 112 хуу кылдыр күүседип, мурнакчыларның одуругунда киирген.

Тараазың чидирини болдурбас, күрүнеге тараа садар планны ыяавыла күүседир деэш районнуң бүгү-ле ажыл-агыйлары шыңгыы демисежип киирип турар.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының ховуларында ажаап алышкын ажылдарының хуусааларын кызырары дээш демисел хүн-бүрүде калбарып турар. Амгы үеде ажыл-агыйларда 40 мун гектар хире тараа болгаш тараа-бобы культуралары кестинген. Тараа дээш чарышка бирги черни Каа-Хем районнуң чер ажылдакчылары өөлеп турар. Оларның сообда Барыын-Хемчиктиң механизаторлары болгаш хову ажылдакчылары чоруп турар. Совхозтардан «Барлык», «Шекпээр», «Көк-Тей», «Межегей» болгаш өске-даа ажыл-агыйларда көргүзүүлер эки.

Ажыл-агыйларның хөй кезии тарааның кезилдези-биле кады күрүнеге тараа сагар ажылды чорудуп турар. Август 27-ге чедир тараа хүлээп алыр черлерде 322 мун пуд тараа урдунган.

Ажаап алышкын ажылы түгле көдээниң ажыл-ишчилеринге эвес, харын база транспортчуларга шыңгыы шылгалда. Тараа кезилдезинниң бүдүүзүнде бирги чүк автоажыл-агыйының коллективин боттарының аргаларын сагнап көргеш, чаа дүжүттүң тарааларын сөөртүр талазы-биле тодаргай хүлээлгелерни боттарынга алган болгаш оларның үлегерин эдерериңче Тываның бүгү автомобильчилерин кыйыргаан. № 1 АТК-ның чолаачыларының кыйгырыы республиканың автоажыл-агыйларындан изиг деткимчелиг тыпкан. Чолаачыларның хөй кезии бедик көргүзүүлерин чедип ап турар.

Чолаачылар Михаил Шакуров болгаш Анатолий Шабалин олар кысаа хуусаа иштинде «Тиилелге» совхозна улуг хүндүткелди чаалап алган. Олар хүндүс чеди километр черге 18—18 рейстерни кылып, кукурузаның ногаан массазын сөөртүп турар. Оларның кайызы-даа хүнде 50 болгаш оон-даа хөй тонна шыктыг чемнерни сөөртүрүнге четтиргеп турар. Эштер Шакуров болгаш Шабалин оларның башкарып турар автомашиналары дүмей үеде база аңаа турбас. Кукуруза ажаар комбайнар ажылын доозуптары билек, олар машиналарынга тараа чүдүрген. Кызылдың сайгарлыга баазазынга чедирип, база ийи-ийи рейсти кылып турар. Техниканы шын ажыглаар талазы-биле өөренир ужурлуг чүве ол-дур! Тываның автомобильчилериниң чарыжынга деңнежир ужурлуг чүве ол-дур! Эштер Шакуров болгаш Шабалин силерниң үлегериңерни республиканың өске-даа автоажыл-агыйларының чолаачылары эдерер боор деп идегелди илередип тур бис.

Ындыг болза-даа ындыг эки чижектер аажок эвээжик харааданчыг. Ажаап алышкынга тускайлаан 282 автомашиналардан август 26-га чедир колхозтарга болгаш совхозтарга түгле 176 автомашина ажылдап, олар 2.635 тонна тарааны болгаш 4.392 тонна силос массазын сөөрткеп. Ынчангаш бир автомобильниң ховунга будурген ажылы 9,4 тонна болган.

Шагаан-Арыг АТК-зындан ажаап алышкынга ажылдаары-биле «Улуг-Хая», «УТКА 25 чылы» совхозтарда барган автомобильдер багай ажыглаттының турар дугайында медээлер кээп турар. Ховуларда комбайнар ажылче орай үнүп, ажылды эрте доозуп турарының үжүрүнде автомобильдер хүнде 5—8 километр черге түгле 4—4 рейстер кылып турар. Ынчаарга август 25-те ол ажыл-агыйларга чаңгыс-даа автомашина ажылдаваан.

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик», «Октябрь 30 чылы» колхозтарында, «Чыраа-Бажы» болгаш «Тыва» совхозтарында ажылдап турар автомобильдер аажок чавыс будурукчулуг ажылдап турар. Автомобильдерин ажыглаар талазы-биле ындыг яңзылыг чорук, Барыын-Хемчиктиң «Тээли» болгаш «Барлык» совхозтарында база бар. «Межегей» совхозта дүжүт ажаап алышкынынга барган машиналар база багай ажыглаттының турар. Силерниң бирги трактор-ховуу ажылының бригадаларга август 23-те «ЗИЛ-164» деп ийи машина будун хүн иштинде аңаа турган болгай эштер, Пащенко болгаш Лысак. Оон-биле кады ол-ла бригадага чамдык комбайнерлер бүнкерлерде тарааны дүжүрери-биле ховудан шаңга чедир ийи-үш километр черге артык чорук кылыр ужурга таваржып турган.

Ниитизиниң чемненилгезин база чолаачыларның дыштанылгазын багай организастап турар дугайында Каа-Хемниң «Кызыл тук», «Тиилелге» колхозтарындан, Таңдының «Тиилелге» совхозунуң болгаш өске-даа районнарның чамдык ажыл-агыйларындан дыңнадыглар кээп турар. Ол ажыл-агыйларның ховуларында белеткеттингеш чемнерниң өртээ аажок аар, шынары база багай. Чолаачылар дыштанып тускай орээлдер кылдынмаан. Оон ужурунда чолаачыларның дыка хөйү шуут-ла машиналарының кабиналарынга удуур ужурга таваржып турар. Чолаачылар болгаш ажыл-агыйлар удуртукчуларының аразында ажыл-ишчи харылзаа чок. Оон түнелиниле транспорт чүк чок куруг маңнаашкыннар кылыр чорук ховар эвес. Ынчаарга колхозтар даргалары болгаш совхозтар директорлары ол дутайында чолаачыларга шимээлгелер бербейн турар.

Бо хүнүнүң чугула сорулгазы болза, дүжүт ажаап алышкынының үезинге быжыглаттынган бүгү автотранспорту бедик будурукчулуг ажыглаары болуур. Ол сорулга-биле будурүлгениң бүгү-ле участокторунга чүдүреп болгаш дүжүрер ажылдар дүрген чоруттуган, учёт үлегерлиг кылдынган, документилер шын бижиттингеш турар кылдыр колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының ажылын ынчаар организастаары эргежок чугула. Ол болза колхозтар, совхозтар, транспорт организацияларының удуртукчуларының база тускай эртемниглериниң дорт хүлээлгези. Бо сорулгаларны шиитпирлээри—ажаап алышкын ажылдарын дүрген чорударының, чеди чылдың бешки чылының тараа белеткээр планын күүседиринин чугула негелдези.

ДҮЖҮТ АЖААП АЛЫШКЫНЫ

1963 чылдың августуң 25-те хүү-биле

Районнар болгаш ажыл-агыйлар	Кескен тараа сатканы	Күрүнеге тараа сатканы
Барыын-Хемчик	23,4	0,4
Улуг-Хем	9,4	0,8
Чөөн-Хемчик	5,2	4,0
Чөөн-Хемчик эргелелдиң түңү	**10,9**	**1,9**
Каа-Хем	24,2	6,6
Бии-Хем	10,0	2,7
Таңды	9,4	4,2
Тожу	—	—
Таңды эргелелдиң түңү	**13,0**	**4,8**
Тес-Хем	1,4	—
Өвүр	0,2	—
Тес-Хем эргелелдиң түңү	**1,2**	—
СОВХОЗТАР:		
«Барлык»	33,1	—
«Шекпээр»	26,0	1,6
«Көк-Тей»	20,5	49,6
«Межегей»	15,3	8,1
«Чыраа-Бажы»	13,9	12,3
«Улуг-Хая»	13,7	2,3
«Тээли»	11,3	—
«Элегес»	11,3	—
«Суклак»	11,6	—
Дуржулга станциязы	10,3	1,1
«Найырал»	6,8	—
«УТКА 25 чылы»	6,8	—
«Тиилелге»	5,2	4,0
«Сүт-Хөл»	3,1	—
«Өөк»	3,1	1,6
«Тыва»	2,2	—
«Тес-Хем»	1,4	—

Республиканың ажыл-агыйлары ниитизи-биле 34807 гектар тарааны азы бүгү тарааның 11,7 хуузун кезип алган. Күрүне шыгжамырынга 4372 тонна тарааны киирген азы сатса чогуур тарааның 4,0 хуузун күүседкен.

Н. С. ХРУЩЕВ—ЮГОСЛАВИЯДА

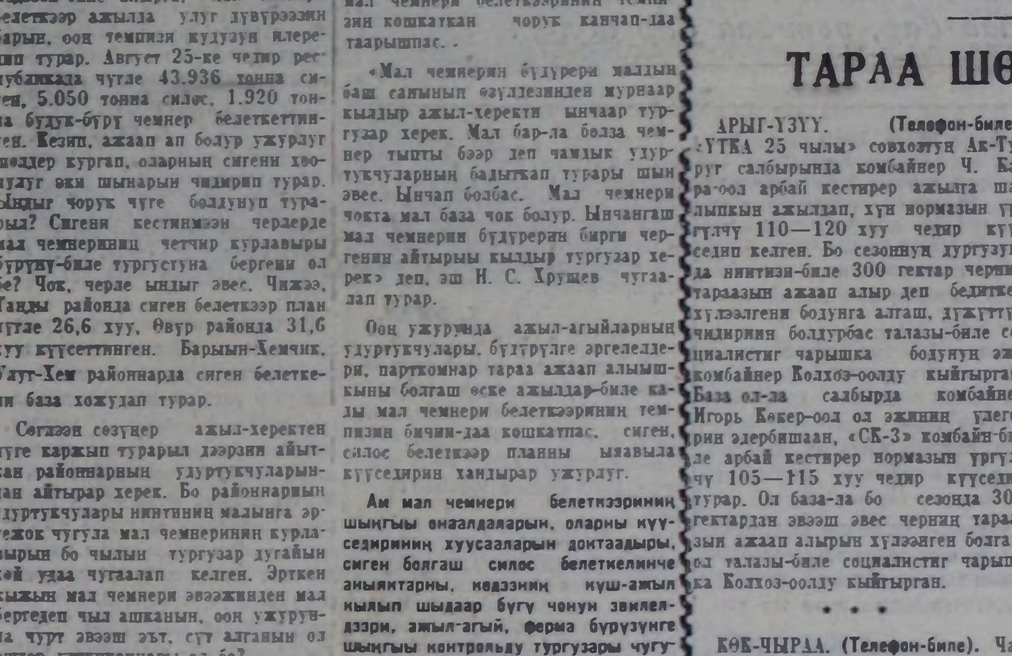

СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Югославияда.

ЧУРУКТА: Белградтың кыдыында хоорай-чаагай — Раковицкий моторо-трактор тудуукүн комбинадының бир цегин Н. С. Хрущевтүң көрүп чоруп турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Брионида чеде берген

БРИОНИ. СЭТА-ның корреспондентилери Д. Бочаров биле И. Титовтуң дамчыдып турары болза:

Н. С. Хрущев болгаш Иосип Броз Тито олар кадайлары-биле кады «Подгорка» деп кораблье олурупкаш, Истрийниң эриктерин дургаар селгүүстээшкин кылган. Олар Лимск бугазын барып көрген. Оон соонда «Подгорка» эриктиң мырыңай чанында Ровниняның болгаш Пореченяның каас-чараш району-биле оожум эрткен. Ол үеде эрикке турган үк черниң чурттакчылары болгаш туристер эргим совет аалчыга болгаш президент Титога изиг байырны чедирген.

Делегейниң III кинофестивалынга Москвага чоокта алдын демектеп тывыскан «Козара» деп уран-чечен югослав кино-чурукту Бриони чанында чайлагга кежээ совет аалчыларга көргүскен.

Н. С. Хрущевтүң Брионида чоруп турарын төп югослав солуннар калбаа-биле чырыларын үргүлчүлеп турар. «Борба» солун эгелээн чугаалажышкынынарның дугайын дыңнатпышаан, ол чугаалажышкынынар найыралдыг, ажыт-чажыт чок болгаш ботбодун бүрүн биличириниң байдалынга эрткен деп онзалап демдеглээн.

Н. С. Хрущев биле И. Броз Тито Пулуда

БРИОНИ. СЭТА-ның корреспондентилери Д. Бочаров биле И. Титовтуң дамчыдып турары болза:

СЭКП ТК-ның Бирги Секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев болгаш ЮКЭ-ниң Чиңгине секретары, ЮСФР-ниң Президентизи Иосип Броз Тито олар кадайлары-биле «Подгорка» деп кораблье олурупкаш, Пулу хоорайже селгүүстээшкин кылган. Оларныңбиле кады Эвилел скупщиназының даргазы Э. Кардель, оралакчы президент А. Ранкевич, СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хооркомунуң бирги секретары Н. Г. Егорычев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП-ниң Ленинград үлетпүр обкомунуң бирги секретары В. С. Толстиков, Совет Эвилелиниң Югославияда элчизин А. М. Пузанов болгаш өскелээ кижилер селгүүстээшкинге чораан.

Далай ортээлинге болгаш кудуумчуларга хоорайның муң-муң чурттакчылары Н. С. Хрущевка болгаш И. Броз Титога чүректиң ханызындан байыр чедирип турган. Бистиң эравыстың 40 — 70 чылдарында туткан, Пулуда эрте-бурунгу амфитеатрны эргим аалчылар көрген. Оон соонда олар чаа курорт черни «Алдын хаяларже» чорушкан.

Ийи шак селгүүстээшкин соонда Н. С. Хрущев биле И. Броз Тито болгаш оларны үдеп чоруур кижилер Брионите дедир ээп келген.

Чаартыкчыларга улам делгем орукту бээр

ЧОГААДЫҢАР!

Чогаадыкчыларның болгаш рационализаторларның Бүгү-эвилел нинтилединин (ВОИР-нин) Тыва чөвүлелинин үшкү конференциязы чоокта чаа Кызылга болуп эрткен. Бирги конференциядан бээр бо аразында тыва чаартыкчылар улуг чедишкиннерни чедип алган. ВОИР-нин республикада эге организацияларының саны 48 чедип, кежигүннериниң саны 2000 ашкан.

СЭКП-нин XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның сөөлгү пленумнарының шиитпирлерин амыралга боттандырбышаан, бүдүрүлгенин тыва чаартыкчылары техниктиг депшилгеге, үлетпүр болгаш көдээ ажылагый бүдүрүлгелериниң чеди чыл планының онаалдаларын чедишкиниг күүседиринге тодаргай салыышкынны киргизинер. Ам үеде республикада 300 ажыг рационализаторлар бар. Чеди чыл эгелээнден бээр тыва чаартыкчылар чеди чыл аттыг рационализаторжу фондуга бир миллион 33 мун рубльди киргизинер.

Баштайгы чартык чылда республиканың 200 ажыг рационализаторлары чогаадыкчы саналдарны киргирген. Оларның чүгле 157-зин бүдүрүлгеге шингээткени-биле 140 мун рубльдин камналгазын берген. Рационализаторжу саналдарны удус ажыл-агыйынга шингээдирин болгаш ажылчы чоннарның чогаадыкчы инициативазын акыжиринге профэвилелдеринин адырлар аайы-биле обкомнары-биле ВОИР-нин Тыва чөвүлелинин чыл бүрүде организастап турары чогаадыкчы чоруктун болгаш рационализаторжу ажыл талазы-биле конкурс көрүлделери улуг ужур-дузалыг болуп турар. Чижээ, эрткен чылын организастаан ындыг көрүлдеге ийи чүс ажыг кижилер киржип, 300 ажыг рационализаторжу саналдарны киргирген. Ол саналдарның иштинден 187-ни бүдүрүлгеге шингээткени күрүнеге ийи чүс мун ажыг рубльдин камналгазын берген.

ВОИР-нин чамдык эге организацияларының чеди чылдың бешки чылында база улуг чедишкиннерни чедип алганнар. Кызылдың төп электростанциязының коллективинде эге организацияның кежигүннериниң хөй кезии ажылчыннар болуп турар. Бо коллективте ажылдап турар 4 кижи бүрүзүнүн бирээзи-де — рационализатор. Эрткен чылын инитилединің кежигүннери 77 саналдарны киргирнеер, оларны бүдүрүлгеге неперететкени 15 мун рубльдин камналгазын берген. Бо чылдың баштайгы чартыында электростанцияның рационализаторлары 27 саналдар киргирген. Электрослесарьлар станциязының цехтерин чырыдарының чаа схемазын бодап кылган бүдүрүлгеге шингээткен. Ол чорук 700 рубльдин камналгазын берген. Рационализатор Бондаренко котёлдардан хуя үндүрерин эде кылган. Ол 1020 рубльдин камналгазын берген. Аккумуляторлар батерейин октазарының чаа схемазын эш Грехов бодап кылган, бүдүрүлгеге шингээткени 12 мун хире киловатт-шак электроэнергияны камнап алыр арганы коллективке берген. 20 инженер-техниктиг ажылдакчылар кирип турар, бүдүрүлгеде тургустунган хөй-нинтиниң конструктор бюрозу улуг ажылдарны база чорудуп турар. Хөй-нинтиниң конструктор бюрозу рационализаторжу саналдарны чогаадып, оларны бүдүрүлгеге шингээдип ажыглаанынган база удуг оруга алынган.

Автосептелге заводунда, № 1 АТК-да, «Элегес» шахта эргелелинде, Кызыл хоорайның үлетпүр комбинадында болгаш өске-даа бүдүрүлгелерде чаартыкчылар база чүгээр ажылдап турарлар. Көдээниң рационализаторлары база алаан чаартыкчы ажылдарны кылып турарлар. «Элегес» совхозта ол ажылды мастерская эргелекчизи эш Тупицын удуртуп турар. Ол совхозтун рационализаторлары «С-6» комбайнны кукуруза, сулаболгаш өске-даа тараа культураларын ажаап ап, силос салыр кылдыр эде дерээнинер, автомашиналар блогун чазаар болгаш хоюглаар станокту кылганнар, тараапы селякже чүдүрерин механизастааннар, хаваннарга чемнерни механиктиг арга-биле бээрин болгаш хөй дүүн престээр болгаш машинага чүдүрер краннy база оон-даа өске чаартылгаларны кылганнар.

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунда Ондар Доржу «СК-3» комбайнга «ЖБ-4,6» деп жатканы кожуп алган, тараа кестирер арганы чогаадып тургускан. Ындыг-даа болза, үлетпүр-бүдүрүлге черлериниң, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң чамдык удуртукчулары бүдүрүлге чаартыкчыларының болгаш рационализаторларының ажылын багай соңгуурган, материал талазы-биле сула деткип турарлар.

Рационализаторжу саналдарны бүдүрүлгеге шингээдип киргирени дээш «Тыва кобальт» комбинады, пиво заводу, Кызылдың даараныла комбинады, Чадаананың, Сарыг-Септиң болгаш Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинаттары бо чылын чаңгыс-даа көпеек төлевээнинер. Чамдык бүдүрүлгелерде киргеп рационализаторжу саналдарны безин бүрүткевейн турар. Бо ажыл шыңгыя «Тыва кобальт» тудуг эргелелинде, Туранның райүлетпүр комбинадында, «Сельхозтехниканың» автобазазында, алгы заводунда онза багай тургустунган. Бо бүдүрүлгелерге бо чылын чаңгыс-даа санал кирбээн. Рационализаторжу ажыл «Тыва даг-дүүгү» тудугда, «Кызыл тудугда», № 2 АТК-да, Кызыл-Мажалык АТК-да болгаш «Сукпак», «Найырал», «Шекпээр» совхозтарда база багай тургустунган.

Бүдүрүлге чаартыкчыларының болгаш рационализаторларның ажылынга партийжи удуртулганы бүдүрүлгелерде партия организацияларын дыңыдарын амыдырал болу пегеп турар.

В. КОЗОРИЗ.

Өске күрүнелерниң дээп болбас эргелеринге халдаар дээн чамдык чазактарның оралдажыышкынынга удур

АКШ-тың болгаш Великобританияның чазактары августуң 16-да Совет чазакка нота чоруткаш, агаарга, космос делгеминге болгаш суг алдаңга ядролуг чепсектиң шенелделерин кыларын хоруглаар дугайында Москва Керээзинге Герман Демократтыг Республиканың ат салганының дугайында дыннадыгны боттарының хүлээп албаанын медегдээнинер. Оон-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу августуң 23-те АКШ-тың болгаш Великобританияның чазактарынга Совет чазактың харыы ноталарын чоруткан.

Москва Керээзи болза, кижини долгандыр турар чүүлдерниң радиактивтиг бүдүмелдер-биле хоралаттынарын чок кылыр болгаш чепсегленишкинни дүжүрериниң айтырыын шиитпирлээрин чиигедир соруглалыг болуп турар деп, Совет чазактың ноталарында айтып турар. Керээниң соруглазы — күрүнелер аразында харылзаалларга кандыг-бир нарылдаашкынны болдурары эвес, харын ол харылзаалларны экижиринге дүгүм идиглиг болуру болгай. Ону барымдаалап алырга, айыткан Керээге ГДР-ниң чазаның ат салганыбиле холбаштыр АКШ-тың болгаш Великобританияның чазактарының ээлеп турар туружу таарышпас болгаш Москва Керээзинин ёзузунга удурланышкак болуп турар.

Гитлержи рейхтиң бузундуларының орнунга тускай догуннаан ийи күрүне—Герман Демократтыг Республика болгаш Германияның Федеративтиг Республиказы шагда-ла тургустунган болгаш догуннап турар, а ол ышкаш херек кырында тускайлаң политиктиг хоорай Барыын Берлиннин туруп турары бүгү делегейге биилдингир болгай деп, ноталарда оон ынай чугаалаан. Ийи герман күрүнелер делегей харылзааларының талазы-биле бир дөмей байдалда туруп, бир дөмей эргелерни ажыглап, бир дөмей хүлээлгелерни эдилеп турар. Герман Демократтыг Республика—делегейде калбаа-биле хүлээп көрген күрүне-дир. ГДР болза улустар аразының хөй санныг керээлериниң болгаш дугуржулгаларының киржикчизи болуп турар, оларның чамдыызында оон-биле кады Федеративтиг Республика база-ла киржип турар. Делегей херектеринге бүгү Германияны төлээлээр деп, ГФР-ниң чазааның тургузуп турар негелдезинде болгаш чаңгыс аай Германия турбайн турар чүве төлээде, Герман Демократтыг Республиканың өмүнээзинден туружур дээн негелдеге кандыг-даа үндезин-барымдаа чок-тур. Ол негелделер делегей эргезинин бүгүде хүлээп көрген нормаларынга удурланышкак болгаш Барыын Германияның тодартай белүктериниң адаан-өжээнчи чүткүлдерин илередип турар. Ындыг болган төлээде, ГФР-ниң талазындан азы оон салдарының адаа-биле өске чурттарның талазындан кылып турар азы кылып болур кандыг-даа медегделдер Герман Демократтыг Республиканың дээп болбас эргезин бичелеп азы делегей харылзааларынга оон эргелерин кызыгаарлап шыдавас. Делегей харылзааларынга ГФР-ниң мурнундан ГДР-ниң турушпайн турары ышкаш, ГФР болза делегей херектеринге бүгү Германияны төлээлевейн турар болгаш ГДР-ниң мурнундан туружур шыдавас дээрзинин ол фактызын шак ындыг янзылыг мелегделдер өскертип шыдавас. Ол күрүнелерниң кайызы-даа өскезинге чагыртпайн турар. Оларның кайызыдаа бодунуң дээп болбас девискээриниң хемчээлдеринге бүгүн юридиктиязы ажыглап турар.

Бот-бодунуң иштики херектеринге холгаарлашпас чоруктуң болгаш күрүнелерниң дээп болбас эргезин хүндүлээриниң принциптерин удурутула болдурбушаан, Совет чазак болза өске хамаарышпас күрүнелерниң эргелеринге болгаш төлээлеттирилгезинге халдаар дээн чамдык чазактарның оралдажыышкынының шиитпирлиннбиле ойтур шаап турар.

ССРЭ-ниң чазаа Москва Керээзинин депозитарийлеринин бирээзи болган төлээде, ол Керээге ат салган Герман Демократтыг Республиканы оон бүрүн эргелиг киржикчиин кылдыр көрүп турар.

(СӘТА).

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ КИЧЭЭНГЕЙНИ КОШКАТПАС

* *

Чүгле арны көстүр

Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» колхозунуң Мергенде сүт-бараан фермазының коллективи чылдың бирги чартыында күрүнеге сүт садар хүлээлгезин чедишкиниг күүсеткен. Ам чылдың планын күүседир дээш демисежип турар.

Ынчалза-даа фермаңың коллективиниң сүт саалдазын көвүдедир, күрүне мурнунга хүлээлгезин күүседир дээш демисеглиге чамдык таарымча чок байдалдар таваржып турар. Чүл дизе, фермада ийи электри-саалда аппараттарының моторлары үргүлчү үрелир, чамдыкта үш-дөрт хонуктарда аңаа туруптар. Шак ынчап баарга, 30—40 инекти бир саанчы хол-биле саар ужурга таваржыр. Электри-саалда-биле бир саанчы 25—35 инекти саап турган болза, хол-биле ынча инекти саары берге. Инектерниң чартык кезиин саап турда-ла, ортемги саалда 11 шакка чеде баар. Ынчангаш инектиң оттаар, дыштанып үези конгуг эвээш болур. Инектер эвээш үеде оттаар, дыштанып болза, оларның сүдү эвээш, семиртилгези шоолуг эвес болуру чугаажок. Оон ынай инекти бирде электри-биле, бирде хол-биле саап турарга, оларның сүдү көвүдевес болур-дур.

Колхозтуң инженери эш А. Моргун машиналыг хап келгеш, чүгле арны көзүлгеш, ажыл шагы доозулган-дыр дээш чоруй баар. Бригадир М. Елисеев биле зоотехник Г. Мочалова биске чедип келгеш, чүвү-даа хынап көрбейн, чүгле «чүге эвээш сүт саап ап турар силер?» дээш чоруй баарлар.

База бир четпес чүве болза, инектериниң тарып боозадылгазын орта чоруптайн турары болур. Тарып боозадылганы колхозка үш чыл иштинде ажыглаза-даа, ону эки түңнелдиг чоруптаам. Бо үеде ол ажыл шуут чоруттунмастаан. Инектериин хөөн кирген үезинде тарып боозатпас азы адержинге чоруптас болза, олар боттары сүржүп, орта оъттавас, дыштанмас апаар болгай. Ам бистиң коданывыста ындыг байдал тургустунган. Оон уламыдан инектериниң суду база кызырып турар. Бригадир эш Елисеев, зоотехник эш Мочалова та чүнү көрүп, канчаар бодап турар улуг чүве. Бо дугайы саанчыларның сагыш-сеткилин дуруредип турар. Бир эвес бо хевээр турар болза, келир чылын инектеривистиң эдээн хөй хуузу кызыраар боор деп айылгыныл турар бис.

Оон ынай бистиң фермаңың ажылдакчыларынга лекция, беседа, солун номчулгазы чоруваин турар. Кино көргүзүү харын ында-хаая болгулаар. Культура-массалыг ажыл чок. Моон чылдагаанынаан корум-чурум чок чоруктар бар болуп турар.

Ферманың ажылынче ханылап кирип, бо бүгү четпестерни чайладыгының хемчээн алырын колхозтуң удуртукчуларындан негеп тур бис.

Х. КЫЗЫЛ-ООЛ,
Ферманың кадарчызы.

УЛУГ-ХЕМНИҢ СИГЕНЧИЛЕРИНДЕ

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Кожайда комплексилиг бригадазының кежигүннери нинтиниң малынга 4300 центнер сигенни белеткээн алы планныг. Бо планны күүседир соруза-биле бригаданың кежигүннери ийи звено болуп алган сиген белеткеп турарлар.

Сигенчилер күжениишкинниг ажылдап тургаш, август 20-ге чедир 4000 центнер сигенни белеткээн алы планын 93,2 хуу күүсеткен. 450 тонна силос база салдынган. Бригада сиген белеткээр планын сентябрьның баштайгы хонуктарында ажыр күүседип шыдаар.

Х. ДОРЖУ.

* * *

«Х Улуг хураа» колхоз сиген белеткелиниң талазы-биле районнуң ажыл-агыйларының сөөлүнде чоруп турар. Колхоз 25350 центнер сиген белеткээр тургаш, август 20-ге чедир чүгле 4500 центнер хирени белеткээн.

Моон чыдагааны болза, колхозчуларның эвээш кезиин сиген белеткелинче хаара тутканында. Оон ынай суурнуң чурттакчыларын суббота, воскресенье хүннеринде шефтээшкинге эвээш кирип турар. Машина чоруттунмас черлериниң сигенни кезип алырынга хол кадыырларын эвээш ажыглап турар.

Колхоз будук-бүрү чемнерни 30 тоннанын өрнүнга 60 тонна чедир белеткээн. Бо дээрге Баян-Кол, Кара-Тал школаларының өөреникчилериниң идепкейлиг ажылдаанының ачызындан болган. Сиген белеткелинге Оттук-Дашта сүт-бараан фермазының коллективи багай эвес киржип турар. Колхозтуң хойжуларын ап көөрге, олар бо чүгүла ажылдан дашкаар туруп турарлар. «Бис чүгле хөй кадарар бис, сиген белеткелии өске колхозчулар чорудар», азы «ында школачы оглум, уруум ажылдап турар болганда, аңаа киришпеэримге ажырбас» дээр хөөннерге кирип турарының чылдагаанындан 30 ажыг кодан шөвр малдың кадарчылары сиген белеткелинге киришпейн турарлар. И. Сат, Т. Түлүш дээн ышкаш хойжуларның бо изиг кампания үезинде суурга ийи-бир хун эзирик чулчуруп чоруурун колхозтуң удуртур ажылдакчыларының аңаа эргиирип турарын кижи кайгаар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

* * *

«УТКА 25 чылы» совхозтуң мал чеми белеткээр 4 бригадаларында 300 хире кижи ажылдап турар. Август 20-ге чедир совхоз сиген белеткелиниң планын 45,9 хуу күүсеткен.

Бо чылын сигенниң үнүжү хирелиг болза-даа, мурнунда сиген кезип чорбаан черлерже активтерни баш удур үндүрүп, шилип көрүп алгаш, оларже звеноларны чорудуп, машиналардан аңгыда, хол кадыырларын хөйнү ажыглаанындан сиген белеткели алаан дөгүй берген ужуруында. Сигенчилер ортузунга организакчы болгаш тайылбырыг ажыды Арыскан салбырда хол-биле сиген кезер звено удуртукчузу Д. Биче-оол, ушку звенонуң удуртукчузу Т. Чүлдүм, Арыг-Узуу салбырның сиген бригадазының бригадири С. Сундуй-оол, ында механизастаан звенонуң удуртукчузу Б. Доржу, Иштии-Хем салбырда звено удуртукчулары С. Торжу, К. Шожут болгаш оон-даа эскелер ажыды организаставышаан, партия организацияларының даалгазын ёзугаар сигенчилерге агитацияа ажылын эки чорудуп турарлар.

Сиген кезилдезиниң түңнелдерин агитхуудустарга үндүрериниг учётчиктер Ч. Кызыл-оол, Т. Кызыл-оол, библиотека эргелекчизи К. Сюрюн, совхозта комсомол комитединиң секретары Б. Биче-оол, школа башкылары К. Дажаа, Н. Комбуй-оол идепкейлиг киржип турарлар. Сиген белеткелиниң беш хонук түңнелин совхозтуң салбырларының аразынга үндүрүп, мурнакчыларга өртектиг шаңналдарны тыпсып, көргүзүү салбыраларынга бижип турар.

Я. ДОРЖУ.

—□—

Колхозунга дуза

Чайгы дыштанылга үезинде школачылар төрээн колхозтарынга, совхозтарынга улуг дузаны чедиргеннер. Бо чылын Улуг-Хем районнуң Баян-Кол сес чыл школазының өөреникчилери мал чеми белеткээрингe идепкейлиг киришкеннер. Башкы Татьяна Кондрашинага удурткан өөреникчилер бригадазы кыска үениң дургузунда 10 тонна будук-бүрүнү чыгганнар. Ол бригадага башкылар база ажылдап турганнар. Оларның иштинде башкылар Сат Сорук, Еловская, өөреникчилер Сымчаан Орус-оол, Николай Ланчап болгаш өскелер-даа хун нормазын үргүлчү ажыр күүседип турганнар.

Б. БАЙНАРА.

ИЕЛЕРНИҢ УНУ

Конгресстиң делегады отчёдун кылган

*

Тайбың чаагай тургузукчу ажыл хүнү шагда доозулган. Шактың соңгуну 7 шакче бар чыткан. Ынчанымжеок Ак-Довуракты тускай хептер кеткилээн кыстары фабрика тудуунун ийнги ээлчээнге ажылап турганнар. Ында ажыл дүне-хүнгүс чок хайнығып турар. Ол-ла үеде Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры болгаш Маадыр не Уруле Кандан оңгу хеймер уруу Татьяняны чемгерип каап, шайын хайындырып каап, хой кадарын чоруткан Салчак Кандаңны мынап олурган-да чадавас. Тыва АССР-нин Дээди Советинин депутады Александра Хертек кежээки саалдага соолгу инээн саап дооскаш, электри-саалдазынган үндүрүп-даа турган.

Тайбың удуп хонгаш, иези оглун ыяк чемгерген, хепкерин каарга, бажыңындан үне халын келир. Ол мурнай хүнче көрүп, оон чырыынга чылчырыктап тургулаар-даа, чамдыкта чассыг эриннерин эмчийтип тургулаар. Оон удаткан чок кожа өпүктери-биле холужа бээр. Чоокавыга чаш уругларның катыызы, хогаду үннери дола бээр. Ажылче далашкан улустар дола бээр: «Бүзинниг эртен-биле» деп мендилежип эртип тургулаарлар. Бо бүгү магалыг-дыр! Тайбың чурттуң кижилери ындыг болур. «Тайбың» деп бо кыска сөсте өөрүшкү, аас-кежик, тургузукчу күш-ажыл, бүгү-ле чаагай чүве сиңниккен...

Чоокта чаа бир кежээ, чамдык уругларын четкилээн, өскелерин холда күспактаан Керээженнер районнуң Кудьтура бажыңынче далажып чоруп турганнар. Кижи-де бүрүзү: «Керээженнерниң Бүгү-делегей Конгрезинин киржикчизи эш Х. А. Анчиманың чугаазы көнчүг солун боор дижип, чугаалажып турганнар. «Солун болбайн канчаар дээр сен, дүртен-ие канчап-чоол олут ээлеп алыр чоор» дигилээн сестер оон-моон дыннаалын турду.

Удаткан чок районнуң Культура бажыңының оңуттарын керээженнер долдур олурушханнар.

— Бистиң улуг Төрээн чүртүвүстүн найысылалы Москвага болуп эрткен керээженнерниң Бүгү-делегей Конгрезинге совет керээженнериниң делегациязының кежигүнү эш Хертек Амырбитовна Анчимаага сөс бээр-дир — деп, райкүүском заргазы эш О. Биченин сөзүн хуралдың киржикчилери маңг алыш часкаашкыны-биле уткааннар.

Индирде Х. А. Анчимаа. Зал шыпшын апарган. Хертек Амырбитовна бодунуң чугаазын, оон болунуң будужүнде чаны-биле далаш чок, оожум, доннап турган чүве дег, өткүт чугаалап эгеледи.

Москвага, Кремльдин Съездилер Ордузунга болуп эрткен керээженнерниң Бүгү-делегей Конгрези ышкаш, шак ындыг хой кижи киржикчилиг шуулганны чамбы-диптии тоогузу кажан-даа көрбээн деп, Х. А. Анчимаа бодунуң чугаазын эгелээн. Конгресске 114 чурттардан барык ийи муң ажыг янзы-бүрү дыл, домактарлыг, кеш-өнүүг, аңгы-аңгы үеелиг болгаш шажын-чүдүлгелиг керээженнер чыглып келгеннер. Ол дээрге чырык өртемчейниң беш диптериниң керээженнериниң янзы-бүрү организацияларының төлээлери-дир. Керээженнериң бо ассамблеязынга оларның чыглып келириниге кандыг-даа моонлактар турун ыыдавааи. Керээженнериниң Бүгү-делегей шуулганының бо хире күштүүн кижи көрүп олургаш, шынап-ла: «Дамырактар каттышкаш, далай болур, дамырлар каттышкаш күш болур» деп үлегер домактыг сактып келир чүве-дир деп, Х. А. Анчимаа чугаалаан.

Конгресске чүве чугаалаан кижи бүрүзү-ле бүгүн эрте-шөлээни, хостаалганы холга алгаш, тайбынны бирзе дугаарында делегейге хоойлужуп чарлаан Совет күрүнениң өндүр бедик, үнелеп ханнас ролюн чугаалап турганнар деп, оратор чугаалаан. Конгресстиң ажыл-чорудулгазынга ийи төөгүдүг болуушкун—Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевтүн керээженнериниң Бүгү-делегей Конгрезинге чоруткан чагаазы болгаш бистин чүртүвүстүң Маадыр кызы, делегейде бирги керээжен космонавт — Валентина Терешкова-биле ужуражышкынының дугайында эш Анчимаанын чугаазы хуралдың киржикчилерин кайгамчык сонуургаткан. Керээженнериниң Бүгү-делегей Конгреси эгезинден төнчүзүнге чедир янзы-бүрү социал-системалыг чүртүмниң тайбың кожа-келбээ догунналп болуруун балыткап, чепсегленишкинни бүгү-нинти дүжүрүп, ядролуг чепсектиң шенээрин болгаш ажыглаарын соксалыр дугайын негеп, дарлалды, аймак-сөөк ылгаар чоруктуу, деп эвес эргенин амгы артынчыларын төнчүзүнге чедир үзүүкаарын негеп турганын илеткелчи демдеглээн.

«Керээженнериниң Бүгү-делегей Конгрезинге Советтер чүртүмүн төлээн болуп олуржуп тура, амгы Тываның эртип келген оруун, оон ам канчаар танытынчазы-биле ялуп, сайзырай бергенин үргүлчү сактып олурдум—деп, Х. А. Анчимаа үламчылаап, керээженнерге хостуг эргешээлээ деп чүү чүвел даэр дугайында бистиң Тывадан ээлээн каш чижектерни ол көргускен. Ам Тывала бүгү албан-хаакчыларның 42 хуузун, дээди эртемниглерниң 53 хуузун, ортумак эртемниглерниң 63 хуузун керээженнер ээлеп турар.

Индирде Кызыл-Мажалык школазының хөөчүн, башкыны Салчак Аракчаа. Оон чугаалааны болза:

— Москвага болуп эрткен керээженнериниң Бүгү-делегей Конгреси чер-делегейге тайбынны быжыглаарынга канчаар-даа аажок улуг салышкынны киргирген. Оон бир төөгергей хереченги чүдел дизе, агаарга, космос делгеминге болгаш суг алдаңга ядролуг чепсектиң шенелделерин соксадыр дугайынга үш улуг күрүнелериниң Керээге ат салганы болур. Бо дээрге келир үениң салгакчыларын өөредип турар башкылар бистерге улуг өөрүшкү-дүр, эштер!

Коммунизмни тудуп тургузарынга төлептиг, бүгү тала-биле болбаазырангай аныяк салгакчыларны кижизидиринге бүгү күжүвүстү харам чокка баэр бис дээрзин эш С. Н. Аракчаа бүзүреткен.

Парткомнуң инструктору эш Сержинмаа Ямбиль сөс алгаш, керээженнерниң Бүгү-делегей Конгресининң кыйгырыын бүрүнү-биле сеткил ханып хүлээп ап турарын чугаалаан. Бо магалыг чаагай үеде ажылдаары, чүртгаары нелер бистерге өөрүнчүдүр. Керээжен чоннуң чамдык кезиинде төлеп чок, арага-дары ижер, уруг-дарыйның кижизидилгезиниң дугайында эки сагыш салбас чоруктарның фактылары бар болгулаары хомудаңчыг-дыр. Керээжен чонну культурлуг ажыл-чанчылдарга өөредир, уруглар албан черлериниң ажылын үлегерлиг байдалга тургузарынче онза кичээнгей салыры чугула деп, ол чугаалаан.

О. ДАИР.

Республикада мал чемнериниң белеткели

(1963 чылдың август 25-ке чедир хуу-биле)

Районнар	Сиген	Силос	Будук-бүрү чемнер
Чөөн-Хемчик	40.6	—	2.3
Барыын-Хемчик	36.0	—	4.6
Улуг-Хем	32.5	—	7.2
Чөөн-Хемчик эргелели	**35.7**	—	**4.9**
Тожу	41.8	125.4	0.7
Каа-Хем	36.6	1.3	4.1
Бии-Хем	34.5	0.7	2.8
Таңды	26.6	—	0.6
Таңды эргелели	**32.5**	**1.5**	**2.0**
Тес-Хем	50.1	—	1.5
Өвүр	31.6	—	1.0
Тес-Хем эргелели	**34.5**	—	**1.3**
Совхозтар:			
«Чыраа-Бажы»	52.4	—	1.2
Дуржулга станциязы	51.9	—	—
«Шекпээр»	47.7	—	—
«УТКА 25 чылы»	46.9	—	7.7
«Өөк»	45.9	1.2	1.8
«Тес-Хем»	43.1	—	1.3
«Барлык»	41.8	—	7.1
«Сүт-Хөл»	38.9	—	2.9
«Таалы»	38.6	—	3.7
«Тиилелге»	35.5	—	0.6
«Улуг-Хая»	30.5	—	11.7
«Межегей»	29.7	—	1.6
«Элегес»	25.3	—	1.0
«Найырал»	19.6	—	3.7
«Тыва»	15.2	—	—
«Сукпак»	3.1	—	—
«Көк-Тей»	2.4	—	—

Республиканың ажыл-агыйлары нинтизи-биле сиген белеткээриниң планын 34,5 хуу, силос салырын — 0,6 хуу, будук-бүрү чемнер белеткээрин 0,7 хуу күүсеткен.

Бо дээрге Совет Армиядан халажып келгеш, колхозтарның болгаш совхозтарның ховуларында эрес-маадырлыы-биле ажылдап турарларның бирээзи-дир. Ону Маадыр Алдын-оол дээр. «Барлык» совхозтуң механизатор-кукурузачызы М. Алдын-оол 92 гектар черге гектар бүрүзүнден 400 центнер ногаан массаны алыр хүлээлгезин күүседир дээш, агротехниктиг бүгүле хемчеглерни чогуур өйүнде ап чоруткан. Оон кукурузазы эки думуттуг бээри чугаажок.

ЧУРУКТА: «Барлык» совхозтуң кукурузачызы Маадыр Алдын-оол.

Сиген кезер машина хенертен үрели берген. Тракторист Н. Тырышкак үрелинти билип алгаш, дыңнадыгны кылган соонда, септелге бөлүү шак хире болганда чедип келген. Мастерлер Маңмар-оол Түлүш, Базыр Күмүгет, Кушнаш-оол Оорман олар үреленген чүүлдүң орнунга чаана суп, машиманы ыяк кылдыр септей каапканнар. Машина үреленген соонда ийи шак болганда-ла тракторист Н. Тырышкак сигенни база кезип киргирнеп. Техниктиг хандырылганың ындыг чаа хевирин «Барлык» совхозта чедимшкинниг практикалап турар.

ЧУРУКТА: мастер М. Түлүш сиген кезер машиманы септеп тур.

Сөзү болгаш фотолары Г. ФЕДОСЕЕВТИИ.

БАШКЫЛАР ЧУГААЛАШКАН

(Башкыларның август чөвүлел хуралындан)

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Август 26-да анаа Улуг-Хем районнуң башкылары чыглып келгеш, боттарының чөвүлел хуралын эрттиргеннер. «СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлери болгаш башкылар коллективтериниң сорулгалары» деп илеткелди ол чөвүлел хуралга Улуг-Хем парткомунуң секретарының оралакчызы эш К. Д. Будук-оол кылган.

Район школаларының өредилге-кижизидилгелиг ажылдарында чамдык чедишкиннерни илеткелчи демдеглээн. Шупту 23 школаның иштинден эрткен өредилге чылында Арыг-Узуу, Эйлиг-Хем, Ийи-Тал сес чыл школалары болгаш Шагаан-Арыг 11 чыл школазы бо талазы-биле көскү чедишкиннерлиг болган. Районнуң школалары өредилге программазын эрткен өредилге чылында 89,2 хуу вүүсеткен.

Аныяк салгакчыларны кижизидеринге бүгү билиин, энергиязын берип, ак-сеткилдиг ажылдап турар башкыларның хүрээлеви өскен дээрзин ол оон ынай айтыкан. Ындыгларга хамаарыштыр Шагаан-Арыг № 2 школаның башкылары Е. Соколова, У. Дамба, Ийи-Тал сес чыл школазының башкызы О. Ак-кыс, Арыг-Узуу сес чыл школазының башкызы Сартыкова, Эйлиг-Хем сес чыл школазының директору Бичe-оол болгаш өскелерни-даа адап болур. Эрткен өредилге чылын районда 65 башкы боттарының башкылап турар эртемнеринге эки болгаш кончуг эки демдеглерлиг доосканын айтыр ужурлуг.

Чөвүлел хуралга илеткелчи болгаш санал берген башкылар өредилге-кижизидилгелиг ажылдарының четпес талаларынга доктаап, оларны чайладыының арга-аргаларын демдеглеп турганнар. Бир-ле дугаарында, чамдык башкылар коллективтеринге арага-дарыга хандыгар, чурум үрээр чоруктарның турганын айтып турар. Чижээ, Ак-Туруг школазының башкызы Самбуу, анда уруглар бажыныын директору турган Бичe-оол олар өренекчилеринге болгаш оларның адаелеринге төлеп чок чоруун көргүзүп келгенинiң түннелинде ол өредилге черлеринге чурум шуут сандаргай байдалга турган таварылгалар бар. Ол ышкаш Арыг-Бажы сес чыл школазынга (директору Самбуга) өренекчилерниң элээн чамдыызы өренип турган класстарынга катап артар чоруктарның көвүдеп турганын чүгле ажылдың кошкаандан. өренекчилерниң аразынга кижизидилге ажылының четпес тургустуунуп келгенинiң болган дизе частырыг болбас.

Башкы кадрларның аразында ол хүндүлүг атты бүжартадырынга чедип, арага-дарыга хандыгар, боттарының өренекчилерiниң караанга көзүлдүр-ле чурум үрээр чоруктарның бар болуп келгенин санал берген эштер шыгыы шүгүмүүлээн. Үстүнде ады үнгеннерден аңгыда Чаа-Хөл ортумак школаның башкызы Антонов болгаш Арыг-Бажы сес чыл школазының башкызы турган А. Бегзи оларны башкылар чөптүг шүгүмүүлээн.

Бо өредилге чылынга школаларның канчаар белеткеттингенiнiң дугайында башкылар элээн чугаалашкан. Септелге болгаш өредилге чылынга белеткел талазы-биле чамдык чедишкиннерни олар демдеглевишаан, чамдык школаларда белеткелдiң байдалы эрткен чылдыындан кудуу дээрзин айыткан. Чамдык черлерде будулга, чугайлаашкын ышкаш бодүүн ажылдарны безин дыка шынар чок кылдыр чоруткан. Үрбүн сес чыл школазының директору турган Буянды класстарда бүгү-ле үүлдерни чаңгыс өңнүг будук-биле былчап алган турган. Шагаан-Арыг хоорайда музыка школазы (директору Медведева) сентелгезин ам-даа доспаан дээш оон-даа ынай. Ол бүгү четпестерни дарый үзүткээр хемчеглерни санал берген башкылар демдеглегилээн.

Районда «Билиглер» нииитилелиниң кежигүнү 90 хире башкылар санаттынып турар. Оларның иштинден эштер Бавуу-Сүрүң (Ийи-Тал), Санчай-оол (Арыскан) болгаш Ковалев (Шагаан-Арыг хоорай) олар элээн эки ажылдап турар.

Санал берген башкыларның аразынан Арыг-Узуунде орус-тыва комплексилиг класстың башкызы эш Терешкованың чугаазын башкылар улуг сонуургал-биле дыңнаан. Ол аныяк башкы уругларны интернационалчы өзүге кижизидиринiң үлегер-чижээн билдилиг ажыглап, пионерлериниң чыыштарын эрттирерин бирде тыва уругларга, бирде — орус уругларга дагып, бот-боттарынга байыр чедиржир, дузалажыр, эштингайырадыг өренип, чурттаарының чанчылдарынга ол башкының кижизидилгелиг ажылды кошкак тургусканын, ылангыя социалистиг хоойлу-дүрүм танылылгазының сөөлгү үеде барык чорувайн келгенин тодаргай хереченээн.

Районнуң партия, совет, хөй-нинiи организацияларының талазындан ажылчы чонуң ортузунга массаполитиктиг ажылды калбартып, совет кижилерни, аныяк салгакчыларны коммунизминiң моральдыг дүрүмнериниг өредип, кижизидеринче кичээнгейни улам-на күштелдирери чугула болуп турар.

А. АРТАА.

Хулиганнарны шынгыы харыысалгаже

Өвүр районнуң Хандагайты суурунда болгаш оон кожазы «Коммунизмче орукө колхозтуң төвүнде сөөлгү үеде оорлар, хулиганнар илереп турар апарган.

Чижээ, үстүнде колхозтуң Улаатайда хойжу бригадазынга турган дерги садыынын бараанарын билдинмес кижилер оорлаан. Оон соонда колхоз төвүнүң магазининден болгаш Хандагайты суурнуң аъш-чем барааннары салар магазининден бараннарны оорлаан болук оорлар туттурган. Оларның хөй-ле аныяктар, харын-даа көдээ клуб эргелекчизин Быстан-оол дээрзи безин ол кемниг хереглерни үүлгеткеннерниң идепкейлиг киржикчизи болган.

Хандагайты суурга дүне болуглежип алгаш, кудумчуга чораан хамаатыларже халдаашкын кылып, оларны үптеп, тонап турган дээрбечилер база илерээн. Бо бак хереги мурнунда шиитпирип чораан чанып келген, нииитилелге ажыктыг күш-ажыл кылбайн, адазының тежээлинге амыырап турган Ондар Кара-оол база оон өңнүү, каяа-даа ажылдавайн турган Моңгуш Чаш-оол деп аныяк кижилер үүлгедип турганнар. Олар Чадаанадан албан ужурунда келген телефон септекчизи кижинiң кыырынче дүне халдааш, ону эттевишаан, шагын үптээш, туттурганнар.

Оон мурнунда Доржу, Д. Доктак-Көк, Артур болгаш өске-даа чамдык кижилерге удур хулиганнар дүне база халдап турган. Ол кижилер илереттинмээн болза-даа, оларны база-ла Ондар Кара-оол, Моңгуш Чаш-оол суглар боор ижип, суурнуң чурттакчылары чугаалажып турарлар.

Оор болган хулиган хереглер үүлгедиглери районнуң төвүнде, ылангыя аныяк кижилерниң талазындан удаа-дараа илереп турар чорук, онда комсомол организациязының кижизидилгелиг ажылды кошкак тургусканын, ылангыя социалистиг хоойлу-дүрүм танылылгазының сөөлгү үеде барык чорувайн келгенин тодаргай хереченээн.

Районнуң партия, совет, хөй-нинiи организацияларының талазындан ажылчы чонуң ортузунга массаполитиктиг ажылды калбартып, совет кижилерни, аныяк салгакчыларны коммунизминiң моральдыг дүрүмнериниг өредип, кижизидеринче кичээнгейни улам-на күштелдирери чугула болуп турар.

А. АРТАА.

Херээженнер бригадазында

Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозта Ховалыг Силигбенге удуртка 13 кижи составтыг тудугжу херээженнерниң бригадазы кызымаккай ажылдап турар. Ол бригада чурттанганың 6 бажыңнарын штукатурлап, печкаларын салып, 4 бажыңнарның септелгезин дооскан болгаш нефтебазаның улуг досказарыны класстарын ажыглаан.

Тудугжу херээженнер бригадазында эштер Монгуш Дарыймаа, Монгуш Шура, Тумат Анай, Монгуш Даржык болгаш өскелер-даа хүн нормазын үрүлүү ажыр күүседип, кызымаккай ажылдап турарлар.

К. КОМБУ.

Комсомолчу үш өңнүктер Галя Зуева (солагай талазында), Галя Коваленко (ортузунда) биле Галя Корякина. Тудуг училищезинге өөренип тургаш-ла, ол кыстар чарылбас деп шиитпирлээн, а өредилге доостуру-биле Хакас автономнуг областың Черногорскиде камволь шепкен комбинадының тудуунга ажылдаары-биле кады чедип келген. Өңнүктер тудугда мурнакчы бригадага тергиин эки ажылдап, бүгү кижилер-биле кады нормаларны үргүлүү ажыр күүседип турарлар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ КАДЫК КАМГАЛАЛЫ

Совет школа — коммунизминiң тургузукчуларын, коммунизм үезинде чурттаар салгакчыларны кижизидип турар. Ол аныяк өскен — чурттуң келир үези, чүгле эртем-билиглиг, культурлуг, „тура-соруктуг кыдыр өөренiнден аңгыда, кадыг-бергеге торулбас, кадык-шырак кижилер кыдыр өзер ужурлуг. Школаларга, ылангыя школа-интернаттарга школачыларның кадын камгалаар айтырыг — амгы үеде бистиң республикада чугула айтырыгларның бирээзи болур.

Школалар, ылангыя школа-интернаттар ортумак азы дээди эртемниг эмчи кадрлар-биле хандыртынган турар ужурлуг. Ынчалзажок амдыызында эмчи кадрларның, ылангыя дээди эртемниг эмчилерниң чедишпейн турарындан ол айтырыг талазы-биле бергедээшкиннер тургустунуп келири албан. Школаларда өөреникчилерниң коддуунда улуг нуруузу кан-кадык улустар болгай, ынчалзажок чылда ийиден эвээш эвес катап школачыларны эмчилер хынап көрүп турар.

Бир эвес школаларның удуртукчулары ол кол айтырыгны өөредилгекижизидилгелиг ажылдың база бир адырыбас, кол кезии кылдыр көрүп турар болза, ортумак эртемниг эмчидээ аңаа ажылды эки тургузуп болур. Оны эки организастаары — чүгле эмчи кижиниң бодунуң инициативазындан, идепкейиниден, оон ажылга кызымаандан хамаарыжыр дээрзи билдингир.

Ындыг турбуже, бистиң школаларывыста бо кол айтырыг багай шиитпирлеттинип турар. Ол талазы-биле Тыва АССР-ниң Улус чырыышкын министерствозу-даа, Кадык камгалал министерствозу-даа чогуур негелдемерни салбайн, харын ону кошкадып турарындан школаларда ол ажыл амгы үеге чедир четпес болуп турар.

Чижек кыдыр Кызылдың школа-интернадын ап көрээлиндер. 1962 чылдың октябрьга чедир ол школаның эмчи салбырын ортумак эртемниг эмчи ажылдакчызы, оон мурнунда каш чылдар иштинде ажылдаан эш М. С. Черных эргелекчилеп турган. Оон черле кандыг ажыл кылып турганы эки билдинмес.

Школага чаа өөренип кирип турар ийикпе, азы өске школадан шилчип келген өөреникчи бүрүү холга тутkан документилерлиг турар болгай. Оон өөредилгеге хамаарышкан документилериниң аразында кадыының дугайында шынзылга турар ужуруг. Кандыг халдавырлыг ажырыглардан аарып эрткенiл, кандыг аарыгларга удур кайы үелерде тарыдып турганыл, халдавырлыг аарыгдан аарып турган улустар аразынга турган бе дээрзиниң дугайын ол шынзылгага тодаргай айтып каан турар. Ол шынзылганы барымдаалап, өөреникчини школа эмчизи хайгаарап, ой-шаанда кылыр ужуруг тарыышкыннарны кылыр, ону тарыышкын кылдырткан өөреникчилерниң иинти дазызынче хар-назынының, класының аайы-биле кинр бижип алыр ужуруг. Оон аңгыда, ол кижиниң өзүлдезиниң, кадыкшылыының дугайында өскерлиишкиннер турар болза, ону дораан демдеглээр. — «Школачының кадыының болгаш өзүлдезиниң хууда дептержигежи» кижи бүрүзүнге турар болгаш ол дептержигеш школа эмчизиниң ажылынын база бир кол хереченизи болур.

Ол школа 5 чыл турып келгенiниң дургузунда бо үстүнде айыткан документилер чүгле бо чылын чаа кылдынган. Ынчалза-даа чогуур негелдезинге чедир ам-даа кылдынмазын.

Школаларда-даа, бичии чаштарны кижизидип турар албан черлериндеда ажылдап турар кижилер эмчи шинчилгезин чылда ийиден эвээш эвес катап, а столоваяларда болгаш өске-даа аъш-чем бүдүүлгелеринде ажылдап турар кижилер квартал санында-ла эмчи шинчилгезин эртип, бодунуң санитар дептержигежинге ол дугайында демдегледип эмнелге-санитария черлеринден кылдыртып ап турар ужуруг. Бо айтырыг республиканың кайыда школаларында хайгаарадлан дашкаар турар. Чамдыкта ол талазы-биле негелде тургузарга, башкылар, ылангыя кижизидикчи башкылар ону шуут херекке албайн, бодунуң кара-туразы-биле ойталаар таварылгалар бар. Ол ышкаш чамдык школаларның столоваяларында ийи-үш чыл ажылдап турар хирезинде санитар дептержигежин холга безин тудуп көрбээн кижилер хөй.

Республиканың, хоорайның, районнарның санитар-эпидемиологтуг станцилары хынаддаларны үргүлчү кылып, аъш-чем бүдүүлгелеринде, школаларда, ясли-садтарда, столоваяларда ажылдап турар кижилерге түскай санитар дептержигештерин тыпсыры өргежок чугула.

Бо талазы-биле республиканың-даа, хоорайның-даа санитар-эпидемиологтуг станцилары хынаддаларны үргүлчү кылып, аъш-чем бүдүүлгелеринде, школаларда, ясли-садтарда, столоваяларда ажылдап турар кижилерге түскай санитар дептержигештерин чок, боттары кылып алырынар дээр.

Бо айтырыгны херекке албайн турарындан чүү үнүп турарыл? Оон тодаргай чижээ бо-дур. Эрткен чылын школа-интернаттың директизы эмчинiң кандыг-даа чөпшээрели чокка бир ажык туберкулёзтуг, бир шээр аарыгдан аарып турган, үчёттан ам-даа дүжүртпээн кижини ажылга хүлээп алган турган. Кажан школа эмчизи ол дугайында айтырыг тургузуп келирге, өске ажылдакчылар тывызбас-тыр, эмнедип турар кижилер кандыг боор дээн чижектиг удурланышкыннар школаның ажылдакчыларындан-даа, ол ажылдакчыларның боттарындан-даа ынналып турган. Ол дээрге өөреникчилерге кандыг аймак чедирип болуруун эки угаан билбейн турган, бизе-даа ону тоовас чорук — айылдыг дээрзи кижи бүргүзүнге билдингир.

Бичии чаштарны школа назынындан эгелээш-ле күш-ажылга ынак кылдыр кижизидери — школаның болгаш ада-иелериниң мурнунда салдынган кол айтырыгларның бирээзи ол. Ынчалзажок күш-ажыл бүргүзүле бичии кижиниң хар-назынының, күш-шыдалының аайы-биле база түскай хемчээдигр болур. Ол талазы-биле Улус чырыышкын министерствозунуң-даа, Кадык камгалал министерствозунуң-даа түскай айтыышкыннары бар. Ындыг турбуже, бичии кижилерни, ылангыя эге класстар өөреникчилерин ажылчыынар четпезинге чылдак каккаш, сонга шилдери чүгдурар, шала чүгдурар, столоваяга изиг чем дажыдар дээн чижектиг озал-ондак болуп, школачының кадыынга хораны чедирип болур ажылдарны кылдыртып турар.

Бистиң чуртувуста, ылангыя бистиң республикада уругларның халдавырлыг аарыглары кончуг дүрген базым-биле чыл бүрүде-ле узуткаттынып, халдавырлыг аарыгларан аарып турар бичии чаштарның саны кызырлып турар. Ынчалзажок дизентерия, паротит (сөөнка), вирустуг гриипп, салгын оспазы дээн ышкаш чамдык аарыгларның ам-даа когу үзүлбээн болгай. Ол ышкаш аараан уругларны 2—3 хонук иштинде школаже баарындан хостаткан, соокка алыскан дээн чижектиг уругларны кадык уруглардан дораан ангылаап, түскай өрээлдерге чыттырар ужуруг. Бо айтырыг республиканың кайыда школаларында черле орта шиитпирлеттинимээн.

Оон түннелинде чүү болуп турарыл? Эрткен өредилге чылында Кызылдың школа-интернадынга чамдык уруглар кодурлаап, дыка хөй өредилге шактары үстүнген. Ол талазы-биле ында ажылдап турар эмчи бүргүлүг болбайнаан харын, ынчалзада ол аарыг эгелеп, ийи-чангыс кижилер аарый берген турда, оларны ангылап, өске өрээлдерге чыттырган, эмнээн болза, хөй кижи аарыйвайн барып болур турган. Ол үеде республиканың кеш аарыының эмнелгезин долган, ол ышкаш ол эмнелге карантинге турган. Ындыг берге үеде безин ангылаар дугайында негелде салып, санитар эпидемиологтуг станцинiң түскай айтыышкыны турда безин школа директизазы ону эрте хемчег алыр дугайында эмчинiң сөзүн, айтыышкынын херекке албазан.

Кызыл хоорайга вирустуг гриипп неппереп турар үеде кодуунда-ла чангыс өрээлди хостап берген. Кажан ол өрээлге гриипттээн оолдарны ангылап каан турда, школа директору эш П. К. Грудинина эмчинiң кандыгда чөпшээрели чокка, ол өөреникчилерни кичээлче чорудукан турган таварылга база бар. Оон түннелинде 40 ажыг кижи 6—7 хонук дургузунда база кичээл шагы үскен.

Кайы-даа школаларга кыс уругларның гигиеназының дугайында айтырыг кол черни ээлээр ужуруг. Оларны херээжен кижиниң организминiң онзагай байдалдарынга белеткээр, гигиенаның өргежок чугула чурумнарын оларга өредирип — чугула айтырыгларның бирээзи. Ону кижизидикчи башкылар-даа, школа эмчизи-даа лекция-беседаларны кылып, өргежок чугула материалдар-биле хандырып, харын-даа херээжеинер эмчизиниң лекциязын оларга түскай кылыр херек.

Оон ангыда школачыларның кадык камгалалының талазы-биле бир кол черни диспансерлиг хыналда дээр түскай эртеминг эмчилерниң үчёдунга туруп алгаш, хынадыр чорук улуг рольдуг. Өг-булезинiң иштинден бир-ле кижи туберкулёзтан аарып турган болза, ол кижи ындыг үчёткa турар ужуруг. Ол ышкаш дижи, боску аарыг уруглар база-ла түскай учёттуг, хире-хире болгашла эмнедип турар эмчизинге хынадыы турар ужуруг.

Бир-ле дугаарында школага ажылдап турар эмчи кижи школа директизазы-биле сырый харылзаалыг, ында башкылар коллективиниң кежигүнү болуп, өөреникчилерниң кадыын камгалаарының дугайында айтырыгның школага чедер, четпезин үргүлчү чугаалажып турар хүлээглелиг. А школа директизазы бодунуң эмчизиниң айтыышкыныын амыырапга боттандырар, ол талазы-биле болдунар-да хемчеглерни ап чорудары чугула. Ол ышкаш школалар эмчилериниң ажылын ой-шаанда хынап, оон чедер, четпезинiң дугайында айтыышкыннарны хоорайның, районнарның санитар эпидемиологтуг станцилары-даа, хоорайның, районнарның кадык камгалал министерстери-даа чорудуп турар болза кончуг эки болур ийик.

Бо чугула айтырыгның дугайында республиканың Улус чырыышкын министерствозу боттуг хемчеглерни алыры күзенчиг.

К. ЧАМАЕВ.

„Нүгүлдээшкинге удур“

«Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Информастыг бюллетенiн» Венада үндүрүп турар. Редакция «Нүгүлдээшкинге удур» деп эге-биле тайбың талалакчыларының шимчээшкининге кыдат төлээлекчилериниң ядролуг чепсектиг шенелделериниге холбаштыр туружунуң дугайында тайбыңның Бүгү-делегей институдунуң материалдарын парлап турар. Ядролуг болгаш водородтуг чепсектериниң шенелдезин соксадыр дугайында айтырыг талазы-биле кыдат удуртучулар мурнунда кандыг турушту барымдаалап турганнарыл, ам олар тайбыңга ынакшылдыг күштерге удур чарылдырыынчы хөделишшиннерниң оруунче киргеш, ол туруштан кайы хире ырай бергенiниң дугайында номчуучулар тодаргай билип ап болур, боттуг фактыларга үндезилеттинген ол үүлдер бистиң солунувусна парладывыс.

Ядролуг чепсектиг шенелделерни хоруурун дээш туруштуг демисежип турар тайбың талалакчыларының бүгү делегей шимчээшкининге удур шуугаазының кампанияны Кыдатта сөөлгү үеде калбартып турар. Тайбың талалакчыларының адрезинге хамаарыштыр, барымдаа чок бурууданыышкыннар-биле калбарган ол кампанияда чоокку эрткен үениң фактыларын каржызы-биле хажыдып база шуут нүгүлдеп турар үүлдер бар. Ядролуг шенелделерни хоруурунга Пекиниiң өжээннешкек болуп турары болза, чепсегленiишкинни дүжүреринiң болгаш тайбың дээш улустарның демиселиниң айтырыгларын кыдат удуртулганың дүмбей көрүп турарының моонеттинген илереэшкини болган. Кыдат хөй-нинiиниң хөй санныг төлээлекчилерин киириштирип турар митингилерниң индирин тайбың талалакчыларының шимчээшкинiн эң-не бужары-биле хоптап нүгүлдээриңе, ол шимчээшкининiң кол принциптерин бужартарынга ажыглап турар. Тайбың талалакчыларының шимчээшкининiң бактакчыларының ролюн доктор Го Мо-жо болгаш чогаалчы Мао Дунь ышкаш сураглаан хөй-нинiи ажылдакчыларынга онаажып турары аажок хараланчыг-дыр. Ядролуг шенелделерни хоруур дугайында Керээге каттыжарындан ойталаанынга ажыктыг болгу дег бүзүреичиг барымдааларның чок болуп турарын ол сураглыг кижилериниң аттары-биле дуглаар деп турар хевирлиг. Тайбың талалакчыларының бүгү делегей шимчээшкининiң кайы-хамаан чок бактап турар Тайбың камгалалының Кыдат комитединiң чагаазы элээн хөй чурттарже чоруп турар. Бүгү делегей ужуражышкынныарынга кыдат делегаттар Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелин бактап, оон күүсекчи президентизи, сураглыг эртемден профессор Дж. Берналга болгаш шимчээшкининiң өске-даа ажылдакчыларынга удур төлеп чок каржы халдаашкынны кылып турарлар.

Ындыг байдалдар турда, Тайбыңның Бүгү-делегей институту Пекинде ажыглап турар хажыдыкчы аргаларны сойгалап илередирiп болунун хүлээлгези деп санап турар. Делегейниң хөй-нинiизи чөвениң боттуг байдалдарын билген турар ужурлуг.

Бодунуң чазааның тайбыныың херээнге удурланышкак туружун бадыткаарын ораллажып турар тайбың камгалалының Кыдат комитединiң төлээлекчилериниң чылдагтары шүгүмчүлелге-даа дезишпес. Ядролуг шенелделерни кезик-чамдыктап хоруглааны чепсегленiишкинни эңдере бүдүрериң ам-даа доктаатпаан, ядролуг дайынның айылын чайлаттпаан дээрзин бадыткаар дээш ажык ажыкче-ле чаза булган турганының херээ чүл? «Шупту үн кылыр азы чүү-даа кылбас» деп формула-биле шыптының алгаш, чепсегленiишкинни дүжүреринiң баштайгы чугула базымын кайы-хамаан чок бактаарының ужуру чүл?

Тайбың талалакчыларының бүгү делегей шимчээшкининде кыдат төлээлекчилериниң мурнундагы медеглелдеринге бир эвес шынзыгар чүве болза, ядролуг чепсектерни шенээрин хоруур дугайынга айтырыг талазы-биле Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлели-биле оларның аразында чөрүдээлер чок турган. Олар бо шугуунну барымдаалап турганнар.

Кажан, беш-алды чыл мурнунда, ядролуг чепсекти шенээрин доп-дораан соксадыры дээш тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштерниң күчүлүг кампаниязы бүгү делегейге калбарып эгелээнде, тайбың камгалалының Кыдат комитеди чаагай сеткилдиг кижилериниң ол негелдезин бодунуң деткип турарының дугайын медеглээн.

1957 чылдың март 1-де тайбың камгалалының Кыдат комитеди тайбыңның Цейлон чөвүлелинге чоруткан бодунуң бижинге ядролуг шенелделерни буруу шапкан болгаш шенелделерни соксадыр дугайын медеглээн. Ол бижикте чугаалааны болза: «Атомнуг болгаш водородтуг чепсекти, ол чепсекти шенээрин соксадырындан эгелээш, хоруур дугайында совет саналдарны кыдат улус бүгү сеткил-чүрээнден деткип тур».

1957 чылдың март 29-та ядролуг шенелделерни соксадырын делегейниң улустары улам-на туруштуу-биле негеп турар деп демдеглээн медеглелди тайбың камгалалының Кыдат комитеди кылган. Медеглелде чугаалааны болза:

«Кыдат улус ядролуг чепсекти ажыгзаарынга болгаш шенээрине удур турушта демисежип турар. Ядролуг чепсекти хоруур дугайында болгаш ядролуг чепсекти шенээрин доп-дораан соксадыр дугайында айтырыг талазы-биле КНО-нуң чепсеглээшкинни дүжүрер талазы-биле адакы Комиссиязынга киирген совет саналды бис деткип тур бис. Ол ышкаш, атомнуг болгаш водородтуг чепсекти шенээрин хоруп турар доктаамал дугуржулганы чаргыже чедир, ядролуг шенелделерни тур соксадырының дугайында дугуржулганы чарар дугайында Совет чазактың саналын бис база деткип турар бис».

1957 чылдың апрель 2-де ТБЧ-нiң Бюрозунуң Берлинге болган сессиязынга кыдат төлээлекчи ядролуг чепсекти шенээрин соксадырынче кыйгырып турар угуулганы үлээп алыры дээш бадылаан.

1957 чылдың апрель 26-да тайбың камгалалының Кыдат комитединiң доктаамал комитеди ТБЧ-нiң Бюрозунуң ол угуулгазын чүүлдүг деп үлээп көрген.

1957 чылдың май 19-та тайбың камгалалының Кыдат комитединiң даргазы Го Мо-жо ядролуг чепсекти шенээрин доп-дораан соксадыр дугайын айтып турар медеглел кылган.

1957 чылдың июнь 16-да Коломбага (Цейлон) ТБЧ-нiң сессиязынга ядролуг шенелделерни дораан соксадырынче кыйгырып турар бүгү чазактарга Кыйгырыг дээш кыдат төлээлер бадылаан.

1957 чылдың июль 2-де Пекинге болган массалыг митингиге ТБЧ-нiң сессиязынга чораан кыдат төлээлер чүве чугаалаан болгаш ол сессияның шиитпирiн бүрүнү-биле үлээп ап турар резолюция үлээп алдынган. Ында айтыканы болза: «Коломбага болган сессияга үлээп алдынган шиитпир тайбың дээш, ядролуг чепсекти шенээрин соксадыры дээш ядролуг чепсектиң айылынга удур демиселче делегейниң бүгү улустарын көдүрүп база сорук киирип шыдаар».

1958 чылдың май 15-те «ТБЧ-нiң информастыг бюллетенiнге» Совет Эвилелиниң бодунуң ядролуг чепсээн шенээрин чаңгыс талалап соксадыр дугайында шиитпири-биле холбаштыр, тайбың камгалалының Кыдат комитединiң удуртукчуларыбиле интервьюму парлаан. Ынчан олар мынча деп чугаалап турганнар.

Го Мо-жо: «Ядролуг шенелделерни чаңгыс талалап соксадыр дугайында Совет Эвилелиниң шиитпиринге бүгү делегейниң улустары изиг байыр чедирип турар. АКШ-тың болгаш Англияның чазактары шын шиитпирни үлээп ап, совет саналбиле чөпшээрежир болгаш боттарының ядролуг шенелделерiн дораан соксадыр боор деп шынгыы идеген турар бис. Ол ышкаш, ядролуг чепсекти шенээрин соксадыры, атомнуг энергия чүгле мырынай тайбың сорулгаларга ажыглаттынган турар кыдыр, ядролуг чепсекти бүдүрериден, мөөнүзөриинден болгаш ажыглаарындан ойталаарының хевирбиле улам ынай хөгжүдени алыр дээрзинге база бүзүреп турар бис».

Мао Дунь: «Шенелделерни соксадыр дугайында Совет Эвилелиниң шиитпири оон улузунуң болгаш чазаның ак-сеткилдиниң, шиитпирлиниң дугайын база катап херечилеп турар. Мен ол шиитпирни деткивишаан, кыдат улус болгаш өске-даа тайбыңга ынакшылдыг улустар Совет чазактың ол Медеглелин дектиринче шиитпирлиг болгаш саадал чок хөделир дээрзинге бүзүреливи илередип тур мен».

С. Бурхан: «Делегейниң улустары Совет Эвилелиниң ол тайбың инициативазын изин-биле үүлдүгүнүп турар. Совет Эвилелиниң ол базымы ядролуг чепсектиг шенелделерни бүгү тала-биле соксадыры дээш, кедизинде барып ядролуг дайынның айылын чайладыр дээш демиселче улустарны сорук киирип турар».

1958 чылдың май 15-те «ТБЧ-нiң информастыг бюллетенiнге» Совет Эвилелиниң бодунуң ядролуг чепсээн шенээрин чаңгыс талалап соксадыр дугайында шиитпири-биле холбаштыр, тайбың камгалалының Кыдат комитединiң удуртукчуларыбиле интервьюму парлаан. Ынчан олар мынча деп чугаалап турганнар.

Го Мо-жо: «Ядролуг шенелделерни чаңгыс талалап соксадыр дугайында Совет Эвилелиниң шиитпирiнге бүгү делегейниң улустары изиг байыр чедирип турар. АКШ-тың болгаш Англияның чазактары шын шиитпирни үлээп ап, совет саналбиле чөпшээрежир болгаш боттарының ядролуг шенелделерiн дораан соксадыр боор деп шынгыы идеген турар бис. Ол ышкаш, ядролуг чепсекти шенээрин соксадыры, атомнуг энергия чүгле мырынай тайбың сорулгаларга ажыглаттынган турар кыдыр, ядролуг чепсекти бүдүрериден, мөөнүзөриинден болгаш ажыглаарындан ойталаарының хевирбиле улам ынай хөгжүдени алыр дээрзинге база бүзүреп турар бис».

Мао Дунь: «Шенелделерни соксадыр дугайында Совет Эвилелиниң шиитпири оон улузунуң болгаш чазаның ак-сеткилдиниң, шиитпирлиниң дугайын база катап херечилеп турар. Мен ол шиитпирни деткивишаан, кыдат улус болгаш өске-даа тайбыңга ынакшылдыг улустар Совет чазактың ол Медеглелин дектиринче шиитпирлиг болгаш саадал чок хөделир дээрзинге бүзүреливи илередип тур мен».

С. Бурхан: «Делегейниң улустары Совет Эвилелиниң ол тайбың инициативазын изин-биле үүлдүгүнүп турар. Совет Эвилелиниң ол базымы ядролуг чепсектиг шенелделерни бүгү тала-биле соксадыры дээш, кедизинде барып ядролуг дайынның айылын чайладыр дээш демиселче улустарны сорук киирип турар».

1958 чылдың июль 16-да Стокгольмга чепсегленiишкинни дүжүрер болгаш бүгү делегейге дем каттыштырылгазы дээш Конгресске кыдат делегацияның баштыңы Го Мо-жоның бодунуң чугаазынга демдеглээн болза:

«Бис шупту-вус ядролуг шенелделерни соксадыры дээш турүүп турар бис. Ядролуг чепсектиг болуп турар АКШ болгаш Англия Совет Эвилелиниң үлегерин эдерер болгаш боттарының шенелделерiн бала соксадыр боор деп идеген турар бис».

1958 чылдың июль 22-де Стокгольм Конгрезинге кыдат делегация болза, ядролуг чепсектиң шенелделеми соксаттынган турар ужурлуг, чепсеглээшкинни бүгү-нинiи болгаш контрольдуг дүжүреринче оруктуу ол ажылар дээрзин база чугаалап турар Кыйгырыг дээш бадылаан.

1958 чылдың август 6-да Пекинге болган массалыг митингинге Стокгольм Конгрезинiң шиитпирлерин кыдат улустуң изин-биле деткип турарының дугайын чугаалап турар болгаш ол шиитпирлерни күүседиринге кыдат улус чүгленiишкинiнiң могаг чок кииреринге белеминң медеглеп турар резолюцияны үлээп алган турган.

Шоолуг-ла үрде эвес эрткен үеге хамаарыжыр фактылар ындыг-дыр. Тайбың камгалалының Кыдат комитединiң төлээлекчилериниң туружу ындыг турган. Ынчалза-даа ядролуг чепсектиң шенелделерни хоруур дугайында айтырыгга делегейниң тайбыңга ынакшылдыг бүгү күштериниң иинти шугумундан оларның ойталаашкыны 1958 чылдан эгелээш, улам-на идеп апарган. Ядролуг шенелделерни хоруурунуң негелделери кирген ТБЧ-нiң документилери дээш кыдат делегаттар ынчан бадылаан турзажок, ол негелделерни удаа-дараа ыытташпастап чоруй, аныктың соолунде, боттарының баштайгы туруштарындан бүргүү-биле ойталаанар. Ам дээрге олар делегейниң тайбың талалакчыларының шимчээшкининге ындыг-ла үр эвесте деткип турган ол-ла үүлдерин кылыктаныышкын-биле бүрүү шаан турарлар-дыр.

(Уламчызы 4-чү арында).

Москва Керээзинге 71 чурт ат салган

Агаарга, космос делгеминге болгаш суг алаанга ядролуг чепсектиг шөнделерин хоруур дугайында Керээге ат салыышкыны Москвада үргүлчүлебишаан.

Непалдың болгаш Швейцарияның төлээлекчилери бөттарының чазактарының мурнундан Керээге ат салганнар. Мынчангаш Москвага август 26-га чедир Керээге 71 чурттарның бүрүн эргелиг төлээлери бөттарының аттарын салганнар.

Ооң мүрүмелериниң Керээге ат салыры дараазында хүннерде үргүлчүлээн.

(СЭТА).

Депшилгелиг күштерниң чангыс эви быжыгып турар

Дөрт хүннерде үргүлчүлеп келген онза чидиг чугаалажылгаларның соңгунде Индияның парламентизи Индий национал конгресс партияның амгы чазаанга бүгүрелдин дугайында айтырыгны чугаалажып көөрүн доозкан. Нерүүн чалааның дүжериндөлгаш каттышкан реакциялыг чазактарының талакы күштериниң талазынга анаада туржуп турар. «Таймс оф Индиа» деп солун безин шериг өөредилгезин чорудар дугайында дугуржулганы «ол болза шериг керээнин бир янзы хевири болурукпан ооскө чүү-даа эвес-тир», а шериг өөредилгелерин чорударынга индий чазактарын база Мурнуу Вьетнамда демократтыг хосталгаларны болгаш чүдүлгениң хостуун үнелеп көрүп турар кижилерни истеп сүрериниң антикоммунизмни ажыглап турарын ол бүгү тодаргай чугаалап турар деп, Хоанг Куок Вьет демдеглээн.

Мурнуу Вьетнамда бүзөледиг байдалды суксадырын, мурнуу-вьетнам улуска удур дерзии үүлгедиглерни болгаш истеп сүрер чорукту суксадырын, а ол ышкаш чүрттүң эрегелерине америк холгаарлаашкынны үзүгаарын негеп турар резолюцияны митингиниң киржикчилери хүлээп алган.

Дерзии үүлгедиглерни суксадыр

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамда АКШ-тың болгаш ногодиньдьемчи эрге-чагыргаларның улуска удур политиказынга удурланыышкынның массалыг митингизи чоокта чаа Ханойга болган. Митингиге 550 мун кижи кириштен.

Митингиге чүве чугаалаан Вьетнамның Ада-чурт фронтузунуң Төп комитединиң президиумунуң кежигүнү болгаш Вьетнамның профэвилелдер федерациязының даргазы Хоанг Куок Вьет мурнуу-вьетнам чонга, ооң иштинде шажынчыларга удур америк-ногодиньдьемчи болуктүң полицейжи ёзу-чурумун болгаш дерзии үүлгедиглерин буруу шапкан.

Нго Динь Дьемниң бүзөледиг байдалды тургусканы, мурнуу-вьетнам чонну ажыы-биле истеп сүрүп турары америк-ногодиньдьемчи ёзу-чурумунуң фашисчи шынарын база катап сойгалаан дээрзин Хоанг Куок Вьет медеглээн. Бо ёзу-чурум француз колонизаторларга удур арткен дайынга кириштен кижилерни болгаш өске-даа патриоттарны эвес, харын база Мурнуу Вьетнамда демократтыг хосталгаларны болгаш чүдүлгениң хостуун үнелеп көрүп турар кижилерни истеп сүрериниң антикоммунизмни ажыглап турарын ол бүгү тодаргай чугаалап турар деп, Хоанг Куок Вьет демдеглээн.

Мурнуу Вьетнамда бүзөледиг байдалды суксадырын, мурнуу-вьетнам улуска удур дерзии үүлгедиглерни болгаш истеп сүрер чорукту суксадырын, а ол ышкаш чүрттүң эрегелеринге америк холгаарлаашкынны үзүгаарын негеп турар резолюцияны митингиниң киржикчилери хүлээп алган.

Шынныг чүүлден коргуп турарлар

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның студентилериниң университет федерациязының чалааның ёзугаар бөлүк америк студентилер июль айның эгезинде Гаванага чедип келгеннер. Ол дугайында оларның боттарының медеглээни-биле алырга, социалистиг революция тиилээн чүрттүң дугайында шынныг чүүлдерни билип алыры-биле ында келгеннер.

Чүрттү эргидир аян-чорук кылып чоруп турган үезинде америк студентилер — ак кештиглер болгаш негрлер, ооллар болгаш кыстар, политика болгаш чүдүлге талазы-биле янзы-бүрү үзел-бодалдыг кижилер болза ажылчыннар, тараачыннар болгаш революцияның удуртукчулары-биле ужуражып, чугаалашкан. Куба улустуң баштынчызы Фидель Кастро оларбиле база чугаалашкан.

Америк студентилер төрээн чүрттүче чанары-биле белеткенип турган үезинде АКШ-тың күрдепартаментизи олар чанып келбезин дээш бүгү хемчеглерни ап турар.

Гаванага болган парлалга конференциязынга чүве чугаалаан америк студентилерниң медеглээни: АКШтың чазаанын ыйыышкыны-биле америка диптин чамдык чүрттарының эрге-чагыргалары түскай куба самолёттуң оларның аэродромнарынга хонарынын чөпшээрээриниң өйталаан. Кубаның чазаа ол самолёт-биле америк студентилерни чорударын бодап турган.

Кубаны түскайларынче, латин-америк-даа база америк-даа хамаатыларның Кубаже баарынга шаптык чедиреринче угланган бодунуң күжениишкиннерин Каттышкан Штаттарның күрүне департаментизи чажырбайн турар дээрзин студентилер медеглелиниде чугаалап турар.

Күрүне департаментизи бистиң аян-чоруувуска ан өгезинден тура удурланып турган. Биске кыжаның турган, ындыг болза-даа ол чорук бистерге шаптык чедирип шыдавазы, чүге дээрге, конституциядa эргелеривисти ёзугаар хөлелип турган бис. Ам төрээн чүрттувусче ээп чанар талазы-биле биске шаптык чедирип күзеп турар-дыр. Ындыг болза-даа ээп чанарынга шинтпирлиг бис.

Кубага ындыг аян-чорукту болгаадырар арганы бергени дээш Кубаның студентилериниң университет федерациязынга болгаш бүгү куба улуска ханы өөруп четтириишкинни америк студентилер илергейлээн.

ЛЕОПОЛЬДВИЛЬДЕ БАЙДАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Конгонуң Хостуг профэвилелдериниң конфедерациязының удуртулгазы август 26-да ягелээн күрүне албан-хаакчыларының бүгү-нииги ажыл суксадыышкынын арада суксаткан. Ажыл төлевирин бедидерин болгаш күш-ажылдың байдалдарын экижилерин чедип алырын ол ажыл суксадыышкынның сорулгазы кылдыр салган тургаш, «Нью-Йорк таймс» солунуң корреспондентизиниң дыннаткаары-биле алырга, «чазак бистиң негелдериввис-биле чөпшээрешкен» ужурунда ажыл суксадыышкынын ара суксаткаының конфедерациянын чиигиле секретары Китиима медеглээн.

Күрүне албан-хаакчыларының дугайында дүрүмүү эде көөрүн Алуулның чазаа чөпшээрешкен. Ол дүрүм ажыл төлевирин болгаш күш-ажылдың байдалын таарыштыр шинтпирдеп турар. Ажыл төлевирин ортумаалбиле 12 хуу бедидерин ол дүрүмге көрген турда, арткен чылдың ноябрьдан бээр үенин дүргузунга амыралдың үнези 550 хуу аартаан. Профэвилелдерн ажыл төлевирин 40 хуу бедидерин негеп турар.

Леопольдвильден келген ынаныдыглардан билиниң турары болза, хоорайда болгаш оон чоогунда шеригдериниң «аналга өөредилгелерин» суксадырындан чазак ойталаан. Профэвилелдериниң төлээлекчилери ону суксадырын негеп турган. Леопольдвильдиң кудумчуларында шериг кезектери болгаш полицияның отрядтары мурнуку хевээр таннылалдан чоруп турар. «Парашютчулардан» күштедирген таннылдарны почтаның, чазак албан черлериниң бажыннарында, а ол ышкаш барыын талакы күрүнелерниң алчим черлериниң бажыннарында тургускан. Хоорайга кандыгдаа митингилерни болгаш хуралларны эрттиреринге хоруглаан.

Ажыл суксадыышкынын арада суксаткан турзажок. Леопольдвильде байдал дүшүүрүүг болуп артпышаан.

«Ленинчи офицер» дээр турбоходтуң кырында совет эмчи И. Мороз биле аныяк чүдүрүкчү Кристин олар Суэттен хемге кужактажыпканнар. Бир-ле катап, чүдүрүүшкүн үезинде Кристининиң бажын бир-ле чүве деже дээптеп. Совет судноиуң эмчизи ол чүдүрүкчүну аңаа кезип эмнээн болгаш ынчалдыр ооң тыныш алган.

ЧУРУКТА: И. Мороз биле Кристин.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ССРЭ-ниң улуг театрының артистери Тывага келир

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу ССРЭ-ниң Академиктиг УЛУГ ТЕАТРЫНЫҢ артистерин утчуп-хүлээп алырынга белетеникип турар.

Республиканың Культура министриниң ораалачызы эш Саморюков бистиң корреспондентивисбиле беседазынга мынча диген:

— Москвадан келген артистер Кызыл хоорайда республиканың хөгжүм-шинн театрынга сентябрь 3-тен 6-га чедир үш концерттерни көргүзерлер. Ооң соонда Абаканче, Шушенскоеже болгаш Красноярскиче чоруптарлар. Концертте балет болгаш ыры күүседиглери бар. Концерттиң киржикчилери РСФСР-ниң алдарлыг артистери МАРИАНА БОГОЛЮБСКАЯ, НИНА СИМОНОВА, ЮРИЙ ГОРМАН база артистер ЛЕОНИД ШВАЧКИН, ГЕОРГИЙ ТАРАБАНОВ, ол ышкаш Москванын К. С. Станиславский болгаш В. И. Немирович-Данченко аттыг Күрүненин хөгжүм-шинн театрының ыраажызы, РСФСР-ниң алдарлыг артизи МИРА РЕДКИНА олар.

ССРЭ-ниң Улуг театрының хөгжүм оркестри концерттиң хөгжүмүнүг үделегезин күүседир. Оларның составы: виолончелист Исай Швейцер, скрипач Григорий Тросман, фортепьянчы Надежда Тарасова.

ССРЭ-ниң Улуг театрының артистериниң концертин көөр дээн кижилериниң коллективтиг чагыглары Культура министерствозунда кээп эгелей бергенин эш Саморюков чугаалаан.

Тоолчулар болгаш ыраажы

Дыл, литература болгаш төөгүнүң Тыва эртем-шинчилел институду чылдың-на улустуң аас чогаалын чыып бижиири-биле экспедицияны организастап турар. Ол экспедицияга Кызылдың башкы институдунуң студентилери улуг сонуургал-биле киржип турарлар.

Бо чайын Мөңгүн-Тайгажа 4 кижи составтыг экспедицияны организастаан. Ооң киржикчилери Калзаң (эртем-шинчилел институду), Чүлдүм-Сүрүң (музыка училищезн), Достай-оол (башкы институду) база мен Мөңгүн-Тайгага чеде бергеш, бир дугаарында хоочун тоолчу Дондупка бардывыс. Ол биске улуг өөрүшкү-биле ужураажып, чечен-мерген солун «Аңчы Кара» деп тоолду ыдып берди. Ооң соонда чечен-мерген аныяк тоолчу Ширинеңге чеде бердивис. Ол «Бокту-Кириш, Бора-Шээлей алышкылар» деп тоолду ытты. Бо тоол ооң мурнунда тоолдар чыындызынга парлаттынган, ынчалзадас четче биженттикмээн болду, тоолчу ол тоолду эгезинден төнчүзүнге чедир ыткан. Аныяк тоолчунуң дугайында мактал сөстерин дыңнадывыс.

— Тоолга кончуг-ла сонуургалдыг оол. Ол хой кадарын чорааш, даг кырынга чааскаан олуруп алгаш, бо-ла тоол аялгазы-биле ырлай берген орар—деп, кырганнар ооң дугайында чугаалап турар.

Ол-ла чорааш, «Малчын» колхозтуң хойжузу шаандан бээр-ле бодунуң суурунга концерттерге киржип, каш удаа шаңналдарны ап келген, ыраажы Мыйысаң-биле ужураштывыс. Элээн каш эрги болгаш амгы үениң ырларын ырлап берди.

Д. КАРА-ООЛ,
экспедицияның киржикчизи, студент.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага будуттагылаан каап турар хүн болур. Чаашкын шоолуг эвес. Республикага чамдык черлерге кыска чаашкыннар болур. Харй-тавында. Агаарның температуразы: республикага — 19—24, а Кызылга —21—23 градус чылыг.

Редакторнуң ораалачызы
А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Васёк Трубочёв болгаш ооң эштери» 10, «Динге дең черлин ыт» 12, «Өг-бүленің чажыды» 1.45, 3.30, 5.15, 7, 8. 45, 9.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «49 хүннер» 11.15, «Чоокшулашпас» (II-ги серизы) 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10, «Чоокшулашпас» (I-ги серизы) 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өшүүн ыыстар» 3.15, 5.15, «Үш мушиетер» (1-ги серизы) 7.15, (2-ги серизы) 9.15 шактарда.

ЧАЛГЫ КИНОТЕАТРГА: «Мистер Питкин дайзынның тыылында» 5, 7, 9 шактарда.

„НҮГҮЛДЭЭШКИНГЕ УДУР“

(Төнчүзү. Эгези 3-нү арында).

Бижилериниң кадыынга ээн-не хоралыг ядролуг шенелдени хоруур дугайында Керээге КУР-нуң чазаанын ат салырындан ойталааны болза, атомнуг болгаш водородтуг бомбаларның база тургузулгаларның шенелде чазыдырыгларын үргүлчүлээриниң күрүзүн херек кырында бадыткааны болуп турар. А ол дээрге — ат-сураглыг эртемденнериниң үнелели-биле алырга, радиактивтиг хорааннаашкынының үргүлчүлээр дээни ол-дур. Кыдат баштынар миллионмиллион кижилериниң кадыын болгаш келир салгалдың кадыын коргаралга таварыштырарынга белеп болуп турар ышкажыл. Ынчаарга тайбың камгалалының Кыдат комитеди бүгү улустарның үндезин эргежактары-биле карышкаш болуп турар ол турушту деткиринче далажы берген.

Кыдат комитеттиң удуртукчулары ындыг байдал-биле хөделгеш, ядролуг шенелдерниң хоралыының дугайында боттарының мурнунда медеглелдериниң ойталаннар. Харынна тайбың камгалалының Кыдат комитединиң даргазы доктор Го Можо 1957 чылдың май 19-та, ында мынча деп база айтып турар медеглелди кылган болгай: «Ядролуг чепсеглээшкинни өндере будурери болгаш водородтуг бомбаларны шенээрин үргүлчүлээри бүгү делегейге тайбынга болгаш кижи төрелгетениниң айыыл чок чоруунга үргүлчүү өзүп турар айыыл болур. Оларның улам-на ханылап бар чыдар уржуктары келир үенин салгакчыларынга безин хора чедирер».

Ам дээрге Кыдат комитет ядролуг чепсектиң ан-не хоралыг шенелделерин хорааныңга байыр чедиргеп кижи бүрүзүүн-не кырынга халдап турар. Харын мырынай, атомнуг болгаш водородтуг. чепсекке удур демиселдиң Бүгү-япон чөвүлелиниң баштап чорутканы массалыг шимчээшкинии безин сандарадырынга чедеринге олар доктаавааннар. Ол шимчээшкининиң ан чүгула сорулгазы радиактивтиг халдавырга удур демисел болуп келгени билдингир болгай. Шаанда Кыдат комитет ол шимчээшкин-биле ап-сеткил каттыштырып турарын бадыткап турган, а ам кээп атомнуг болгаш водородтуг чепсекти хоруурун дээш Хиросимага болур IX конференциянын бүдүүзүнде, аңаа согуушкун таварышгырган. Тайбың камгалалының Кыдат комитединиң болгаш хөй санныг кыдат хөй-ниити организацияларның — Азия болгаш Африка улустары-биле ап-сеткил каттыштырарының, профэвилел, аныяктар, культура, эртем, чогаадыкчы организацияларның болгаш харын Кызыл Крестиң Кыдат ниитилелиниң безин ады-биле август 1-де Пекинге митинг организастаан. Аңаа КУР-нуң чазаанын кежигүннери база келгеннеп. Тайбың камгалалының Кыдат комитединиң даргазының оралакчызы, ол митингиге чүве чугаалаан Ляо Чэн-чжи ядролуг чепсекти агаарга, космос делгеминге болгаш суг алаанга шенээрин суксатканынга каржыны кыжаныг дээрзинден өскээр үнелеп болур бе, ынчаш. Кыдат делегация ядролуг шенелделерни кезик-чамдыктап хорааның буруу шаварын оралажып, ядролуг кыжаныга удур япон улустуң шимчээшкининиң хүрээлениң сандарадырын оралажып тура, Хиросима конференциязының бодунга база-ла ындыг бодалбиле хөделип турган. Атомнуг частыышкыннарга хаарткан Хиросиманың болгаш Нагасакиниң черинге тура, өлүмнүг чепсекти сайзырангайжыдар талазы-биле чарышты үргүлүлээриниң сарыыл чок идеязын нептередиринге кайы хире арын-нүүр чок чорукка чедери херек чүве иймек!

Чепсегленишкинни дүжүреринге болгаш делегейде дүшүүрүлүг чорукту кошкадырынга Пекининиң ажыыбиле өжээнешкек чоруу илереп келгенде, делегейниң тайбың талалакчыларының шимчээшкининге кыдат төлээлекчилериниң сөөлгү үеде чорудуп турар чарылдырыкчы шугуму ам улам-на билдингир апар чыдар. Ядролуг шенелделерни хоруп турар дугуржулганы чедип алыр дээш тайбынга янакшылдыг күштерниң идепкейлиг хөделиишкиннериниң дугайында айтырыг туруп келгеге, кыдат төлээлер сөөлгү үеде чүге ийи талалыг шугум ээлеп, кажарлап турганнарыл дээрзи база билдингир апар чоруур. Чепсегленишкинни бүгү-нииги дүжүрери болгаш тайбың дээш 1962 чылда конгресске кыдат делегация конгресстиң бүгү киржикчилери-биле кады делегейниң улустарынга Кыйгырыг дээш бадылааны билдингир болгай, ында бистиң планетавысты халдавырландырып турар ядролуг шенелделерни сокадырын шынгыы негеп турар, а делегация Пекинче ээп келгеш, ол документиден ойталаан болгаш конгресстиң түңнелдерин бүжартадырын оралдажып эгелээн.

Делегейниң тайбың талалакчыларының шимчээшкининде Кыдаттың төлээлекчилери ядролуг шенелделерни хорууру дээш демиселчилерниң ажыл-чорудулгазындан башкаланган болгаш оларның күжениишкиннерин сандарадып турар. Олар дээрге, ынчап-даа турган, ядролуг чепсекти эңдере будурерине киржиринче чүткүп турар КУР-нуң чазаанын политиказын шынзыдарынче чүгле сагыш салып турар. ТБЧ-нин президиумунуң Мальмага (1963 чылдың мартта) болган хуралынга бүгү күрүнелериниң ядролуг чепсектиг болур эргезинин дугайын аажок делгерентей чугаалап турган болгаш «ядролуг чепсекти монополияга удур демисежирин» кыйгырып турган кыдат төлээ Чэн Шэн-юну база-ла чүгле ынчаар билип болур. Өлүмнүг чепсекти бүгү чер бөмбүрээзинге нептередиир дээш «тайбың талалакчызы» кызыдып турары алдептиг-дир, ынчалза-даа фактыр!

1963 чылдың июль 26-да Пекинге болган митингиге, өске кым-даа эвес, харын тайбың камгалалының Кыдат комитединиң даргазы, чоокта чаала ядронун шенелделиг чазыдырыышкыннарының айылының дугайын чөптүү-биле үнелеп турган Го Мо-жо ядролуг чепсегленишкинниң эңдере будурерин үргүлчүлээриниң дугайын кандыг-даа дадагалзаа чок чугаалаан.

Тайбын талалакчыларының шимчээшкининге, кажан чүгле АКШ атомнуг бомбалыг турган ындыг байдалда тайбынның херээн камгалаар ужур база бир үеде таваржып турган. Ынчан ядролуг монополия шынап-ла турган. Ол күрүненің агрессчи бөлүктериниң холунга турган ядролуг чепсек чамдык чүрттарже кеземче чок халдап болурунуң айылын ынчаарда тургузуп турган. Харын ол монополиязы узуткааны көрей дайынының үезинде Көрейге болгаш Кыдатка удур ядролуг чепсекти ажыглаарының планын үскенин, бүгү делегейге дайын өртүн чайлатканын Пекинде эки билир турар ужурлуг. Төөгүнүн шыны мынаы-дыр.

Чепсегленишкинни дүжүреринин программазын практикага боттандырар дээш демисел-биле эвес, а ядролуг чепсектиг чүрттарның санын көвүдедири-биле тайбыныы быжыглаар чүве дээр янзылыг бодалдың болуп безин ядролуг чепсекти шенээрин хорууру дээш, ол чепсекти бүрүн хорууру дээш, чепсегленишкинни бүгү-нииги болгаш бүрүн дүжүрери дээш үргүлчү демисежин келген тайбың талалакчыларының шимчээшкини шинтпирлиг бүрүү шаап турар. Ядролуг чепсекти чаа-чаа чүрттарже нептередири делегейниң улустарының айыыл чок болурунга дегүм болур ийик дээр дугайында кыдат удуртукчуларның чылдактарын тайбынның ёзугуг талалакчыларының инитиндем ким деткип ап шыдаар деп? Тайбың камгалалының Кыдат комитединиң даргазының оралакчызы Ляо Чэн-чжи чоокта чаа Пекинге болган митингиге чүве чугаалап тура, чамдык чүрттар «мөнгези-биле» ядролуг чепсек чок артып каап болурунга хомудалын илереткенинин болгаш ядролуг күрүнелериниң саны хөй болур болза, улустарның айыыл чок чоруунга эки болур дээр янзылыг бадыткаанының дугайында чүнү чугаалаар боор. Барыын-герман аланзырактарның ядролуг чепсеглээшкинни негеп турарынга болгаш «атомнуг алдарның» француз күзекчилеринге демейлежип турар ындыг турушту тайбың камгалакчылары бүрүнү-биле бүрүү шаап турар. «Монополия» дугайында ындыг авантюристиг бодалдарны улустуң айыыл чок чоруунуң дугайында сагыш салыышкынлан үнүп келген-дир деп, шынзыгары черле болдунмас-тыр. Бо бүгү херек кырында чепсегленишкинни дүжүреринче кижи төрелгетениниң бүрүнгаарлаашкының чүгле шаптыктаар аргалыг болгаш «сөөк дайынның» пропагандистеринге чемиш болур.

Делегейниң тайбың талалакчыларының шимчээшкинни ындыг турушка хамаарыштыр «хоржок» деп, бодунуң бир эп-сеткилдиг болгаш шинтпирлиг сөзүн сөглеп турар.

Бүгү-делегейниң чаагай сеткилдиг кижилери, боттарының күжениишкиннерин каттыштырбышаан, ядролуг чепсекти шенээрин чер иштинге база хорууру дээш, ядролуг чепсектин бодун хорууру болгаш узуткаары дээш, чепсегленишкинни бүгү-нииги болгаш бүрүн дүжүрери дээш шудургу демиселдиин оруу-биле улам ынай чоруурлар.

(«ПРАВДА» СОЛУНДАН»).

ЭШТИРЛЕРГЕ СҮМЕ

Эштир бетинде

Эштири чүгле кадык кижилерге ажыктыг. Эштип эгелээр бетинде эмчи-биле сүмележиңер. Агаар 20—25 градус, а суг 17—19 градус чылыг турда, хат чок каан хүндүс эштип эгелеңер. Эштир кылдыр черле билир черинерни ийикпе аңаа түскайлап берген черден шилип алыңар. Чоокта шаңк, эштир чер, суг станциязы чок болза, арыг эдезиниңг эрикке туруп ап болур. Чемненгеш бир шак эртээже ажинмезе аки. Эзирик эштип болбас. Эштир бетинде дыштанып алыр херек. Изиргенип-изиргенип сугта кирбес. Улуг чалгыглыг сугта ажинменер. Билбес черлеринерге сугже шымчышкын кылбанар.

Эштип турган үезинде

Сугже оваарымчыл— кирнер. Терең эвес черге доктаап алгаш, бажынар-биле шымны клаптынар. Бодуларны дидирээринге чедирбенер, 10—15 минутадан ажыр ажинменер. Сугдан хөй удаа үнмес, хатка үр турбас херек. Шымны берзинерже, девидевенер. Суг кырынга туттунарын кичээгеш, дуза дилеп кыйгы салынар. Шапкын агымга таварышканда, ону өрү эштир дивейн, эрикке чоокшулап алырын бодап, агымны ажырганар. Бөөдекке таваржы бергеш, кортпанар. Өкпеңерни долдур агаар тыныш алгаш, сугже шымны берінер, суг дувүнге баргаш, агым уунче дап бергеш, суг кырынче эштип үнүп келінер. Эриктеи ырадыр ажинменер, сагындырыг демдектериден ынай эштип кирбенер. Кел чыдар судноларже чоокшулалыр ажинменер, ол аны-тынга айыылдыг. Сугта донгун опчактанманар. Хонукта ийиден хөй эвес удаа ажинже чогуур.

Эжинген соонда

Сугдан үнүп келгеш, мага-бодунарны кургадыр чоттунгаш, адыкынар-биле ийикпе аржыыл-биле дүрбүттүнүп-дүрбүттүнүп алынар, ооң кеттине тыртып алгаш, селгүүстей каапшынар. Эжинген соонда хүнге дөгеленип чытпанар. Эштир бетинде, эштн тыртып алгаш хүнге дөгеленіңер. Эжинген соонда хөлегеге дыштанып алырга эки.

Сугта кирерге, эштирге, хүнге дөгеленирге организм далыгар, кадык быжыгар, кижи сергек, ажылдаарга чиик апаар.

Сугта душкен ийикпе сугта чорааш айыылга таваржып турар кижиге доп-дораан дуза чедирери — ССРЭ-нин хаматы бүрүзүнүн алдарлыг чаагай хүлээгезин.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу бажын, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң ораалачызының болгаш харысаалгалыг кежурумнүң 35—24, пропаганда киллизиниң 23—54, харысаалгалыг секретарьның 23—35, кодээ ажыл-агый киллизиниң 25—38, партийжи амылыралы киллизиниң 37—13, эштики информация киллизиниң 20—60, чагга болгаш совет тургузуг киллистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амылыралы киллистериниң 22—64, бухгалтериянын 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС —01425.

Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЫРЫ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеи

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Соведининг болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1963 ч. АВГУСТ 30 ПЯТНИЦА № 206 (5610).

Өртээ 2 көп.

Н. С. Хрущевтуң Югославияда чоруп турары

Н. С. Хрущевтуң болгаш И. Броз Титонуң журналистер-биле ужуражыышкыны

СЭТА-ның корреспондентилери Д. Бочаров биле И. Титовтуң Брионидеи дамчыдып турары болза:

ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев болгаш ЮСФР-ниң Президентизи Иосип Броз Тито олар совет, югослав база даштыкы корреспондентилерниң улуг бөлүүн хүлээп алган.

Совет чазактың Баштыңының Югославияга дыштанып келгени делегейниң хей-ниитизиниң улуг соңгургалы болдуруп турар. Ол ажы-чорукту чырыдары-биле делегейниң янзы-бүрү чурттарындан солуннарның, агентилелериниң, радионуң болгаш телевидениениң 100 ажыг корреспондентилери Югославияда чедип келген.

Чайлагга болган ужуражыышкын үезинде Н. С. Хрущев биле И. Броз Тито журналистерниң хей санныг айтырыгларынга харыылаан.

Чезаре Мердзагорну хүлээп алганы

Брионида дыштанып турар, СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев ында дыштанып турар, италь сенаттың даргазы Чезаре Мердзагорну хүлээп алган болгаш оон-биле беседа кылган.

Пөс-таавычыларга чорааны

Нина Петровна Хрущева биле Йованка Броз олар Пулу хоорайже аян-чорук кылган. Олар улустуң хосталгалыг шимчээшкинниниң маадыры Ольга Бан аттыг трикотаж фабриказынга барган болгаш калбак хереглелдиң барааннарын бүдүрүп турарын көргеп. Фабриканың коллективи эргим аалчыларга изиг байырны чедирген.

Көдээ Советтерниң чарыжы

Бистиң республикада көдээ Советтериниң социалистиг чарыжының түңнелдерин чартык чыл болгаш-ла үнүрери бисте чанчыл болган. Бо чылдың бирги чартыында чарыштың түңнелдериниң дугайында Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлели болгаш күрүне албан черлериниң ажылакчыларының профсөвилел обкому 1963 чылдың август 21-де доктаал үндүрүшкен, республиканың көдээ Советтериниң бо чылдың бирги чартыында социалистиг чарыжының тиилекчизи Чөөн-Хемчик районунуң Шеми көдээ Соведи болган деп доктаатказ.

Шеми көдээ Соведи кандыг көргүзүглер чедип алган, чарыштың тиилекчизи болганы? Көдээ Советтиң девискээринде «Большевик» колхоз бо чылдың бирги чартыында болуунуң хүлээлгелериниң күүседир, чонуңуң культура-амыдырал хереглелдерин хандырар талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган. Чартык чыда күрүнеге эът садарының планын 109,3 хуу, сүттү — 11,8 хуу, дүктү—100,9 хуу күүсеткен. Ол ышкаш малдың баш санын өстүрериниң планы база күүсеттинген.

Көдээ Совет чонуан үндүрүг чыыладарының талазы-биле чыл планын күүсеткен. Бот-оналарга, көдээ ажылагый үндүрүглериниң болгаш страхование чыылдазының планын 125—190 хуу чедир күүседирин хандырган. Школа, эмнелге, культура албан черлериниче улуг кичээнгей салдынган.

Чонуңуң, ылангыя малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазының талазы-биле Шеми көдээ Соведи республикада сураггаан, харыында СЭКП ТК-ның июнь Пленуму безин ол дугайын дыннаан.

Бо чедишкиннерни чедип алырынга көдээ Советтиң, оон күүскомунуң, доктаамал комиссияларының, депутаттарының организастыг ажылы улуг рольду ойнаан. Колхоз бүдүрүлгезиниң түс-түс алырларынга депутаттар бөлүктери ажылдап, 25 депутаттардан 23 кижи боттарының сонгукчуларынга отчеттарын кылып, Советтиң болгаш күүскомунуң шиитпирлерин таныштырып, күүседезин организастап келген. Көдээ Советтиң күүскому, доктаамал комиссиялары болгаш депутаттары боттарының ажылын чоруларда, ажылчы чоннарның бот-ажыл-чорудулгалыг организацияларынга көл даныып турары эки түңнелдерни берген.

Өвүр районуңуң Саглы көдээ Соведи чарыштың ийиги черин ам ийи удаа— эрткен чылдың ийиги чартында, бо чылдың бирги чартында эзлээн.

Көдээ Советтиң доктаамал комиссиялары планныг ажылдап, депутаттары сонгукчуларга отчеттарын, беседаларны, номчулгаларны кылып, Советтиң мурнунда сорулгаларны күүседиринче чонну мобилизастап турар. Ында «Депутат үнүн» эртирип, шиитпирлер күүселдезинин дугайында информацияларны сонгукчуларга кылып турар. Көдээ Советтиң бүгү организас-массалыг ажылында үлегерлиг, өөредиглиг түүлдер хөй.

Социалистиг чарыштың кол сорулгазы болза, хожудан турарларны мурнакчыларның деннелиниге чедир көдүрери болур. Ол талазы-биле бо удаада база эки талалар бар болган. Социалистиг чарыштың негелделерин доллур күүседирин чедип албаан-даа болза, ажыл-агый, культура тургузуушкунун үдүртүрүн эки-житкен көдээ Советтерге Тес-Хем районнуң Нарын, Тандының —Элегес, Барыын-Хемчиктин — Шекпээр, Каа-Хемнин — Сарыг-Сеп болгаш өске-даа көдээ Советтер немешкен.

Республикада ам-даа эзлээн хей көдээ Советтер социалистиг чарышты четпес организастап, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун кошкак үдүртүп турарын көдээ Советтерниң социалистиг чарыжының түңнелдериниң дугайында доктаалга база деңгелээн.

Эрткен чылдың ийиги чартынында чарыштың түңнелинде Бии-Хем районнуң өөк көдээ Соведининг ажылын четпес деп деңгелээн турган. Ынчалза-даа Бии-Хем райкүүскому оон ыңай-ла кадыгдыг деп, райкүүскон даргазы эш Байыр-оолдан шыңгыы айтырар херек.

Эрткен түңнелдерде Каа-Хем районнуң Ильинка көдээ Соведи эки ажыдыг деп деңгелеткен, а бо түңнелде хожудангайларның арасында чүпшаан болгаш анаа Аржаан көдээ Соведи база немешкен. Ынчангаш районнуң ийи-ле көдээ Советтери ийилээн четпес ажыдыг болган чорук райкүүскомну мөгүдедир ужурлуг. Районнуң хей-даа эвес, а ийи-ле көдээ Советтери чүге багай ажыдыгыл деп, райкүүскон даргазы эш Байыр-оолдан шыңгыы айтырар херек.

Эрткен түңнелдерде Каа-Хем районнуң Ильинка көдээ Соведи эки ажыдыг деп деңгелеткен, а бо түңнелде хожудангайларның арасында чүпшаан болгаш анаа Аржаан көдээ Соведи база немешкен. Ынчангаш районнуң ийи-ле көдээ Советтери ийилээн четпес ажыдыг болган чорук райкүүскомну мөгүдедир ужурлуг. Районнуң хей-даа эвес, а ийи-ле көдээ Советтери чүге багай ажыдыгыл деп, райкүүскон даргазы эш Байыр-оолдан шыңгыы айтырар херек.

Көдээ Советтерниң чарыжының ийиги чартык чылда кол негелдези дүжүт ажаап алышкынын организастыг чорудары, тараа белеткелиниң болгаш мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының чыл планын доллур болгаш ажыр күүседири, мал чемнерин четчири-биле белеткээри, бүгү-ле алырларның кышка белеткелиниң үлегерлиг чорудары, чон дугайында, ылангыя малчыннар дугайында доктаамал сагыш салыры болур. Маңза коз-ла чүве ажылды мергежилдиг организастаарынган, ажылдакчыларның инициативтиг болурундан болгаш масса-биле, актив-биле ажылдап билириниен хамаарыжыр. Көдээ Советтериниң чарыжын райкүүскомнарның талазындан доктаамал, боттуг үдүртүрүн чарыштың эрге-ажыктары, көдээниң мурнунда салдынган сорулгалар негеп турар.

Ажылды чүге хожудатканыл?

Каа-Хем районнуң «Бүрүнгаар» колхозунуң тараачылары Кара-Суг, Хайырлыг, Калбак-Даг деп черлерде ажаап алышкынын түлүктеп турар. Хайырлыгга № 1 бригаданың механизаторлары кыска хуусаала 559 га тараны дорт кестиргеп, 206 ганы тавычалаан, ол тараазындан 205 тоннаны күрүнеге дүжаагаан. Бо бригадага комбайнерлер эштер Братасов, Маков, Рябухин болгаш өскелер-даа хүн нормазын 150—180 хуу күүседип турда, оларның өөрү Песчанский, Санчат кошкак ажылдап, ажаап алышкынны саадалып турар.

Калбак-Дагда № 2 бригада 130 ганы тавычалавышаан, 110 ганы дорт кескен болгаш Кара-Сугда № 3 бригада 654 га тараны дорт ажаап алган.

Колхозтуң ховуларында ажаап алышкын инитизи-биле багай эвес чоруп турар-даа болза, ажылды хожудалып турар чамдык четпестерниң барын айтыр апаар. Комбайнарның болгаш трактористерниң аяк кезектери колхозта чок болганының хараазы-биле, ховуга үреглеген техниканың 2—3 хонукта ажыл чок тургулаан. Механизаторлар механик эш Булатовка дуза дилеп чеде бээрге, оозу: «Үреп алган кижи бодуң артык кезекте тыпкаш, қылып ал»—деп, көректенип каар. Бистиң колхозта ооба-чалаарда сиген машиналарының артык кезектери безин чок.—Артык кезектер чок бергедеп тур бис—деп, колхоз даргазынга комбайнерлер хомуларга, дарга база-ла:—«Сельхозтехника» черинде 10 муң рубль өреглиг улус-тур бис, ынчангаш биске артык кезектер бербейн турар—деп

Ажыл кандыгыл, үре-түңнели ындыг

Бии-Хемден медээ

ТУРАН. (Телефон-биле). Ында тараа хүлээп алыр пунктуда ажылыш сөөлгү хүнде элээн хаһыышкынныг чоруп эгелээн. Тараа хүлээп алыр черниң ажылдакчылары колхоттардан болгаш совхоотан келген тарааларны саадал чокка хүлээп алыр талазы-биле чүткүлдүг ажылдап турар. Чаа дүжүттүң чүгүн сөөрткен машиналардан тараа дүжүрер ажылдар бүрүн механизастатынганы ында ажылдап турарларга бо чылын дыка улуг чиигелделиг болуп турар.

Бии-Хем районнуң ажыл-агыйлары чеди чылдың бешки күзүүнүң чаа дүжүдүн бо тараа хүлээп алыр пунктуга киирерин үргүлчүлеп турар. Август 27-де бо пунктуга районнуң ажыл-агыйларындан «Искра» болгаш «Тиилелге» көдээ ажыл-агый артельдери тараа киирген. «Искра» колхозтуң тараа шөлдеринден ол хүн 160 тонна, «Тиилелге» колхозтуңдан — 25 тонна кызыл-тас эккеп дүжааттынган.

Тараа хүлээп алыр черге колхоттардан кээп турар тарааларның шынары амдыызында багай эвес болуп турар.

Ажылды чүге хожудатканыл?

Каа-Хем районнуң «Бүрүнгаар» колхозунуң тараачылары Кара-Суг, Хайырлыг, Калбак-Даг деп черлерде ажаап алышкынын түлүктеп турар. Хайырлыгга № 1 бригаданың механизаторлары кыска хуусаала 559 га тараны дорт кестиргеп, 206 ганы тавычалаан, ол тараазындан 205 тоннаны күрүнеге дүжаагаан. Бо бригадага комбайнерлер эштер Братасов, Маков, Рябухин болгаш өскелер-даа хүн нормазын 150—180 хуу күүседип турда, оларның өөрү Песчанский, Санчат кошкак ажылдап, ажаап алышкынны саадалып турар.

Калбак-Дагда № 2 бригада 130 ганы тавычалавышаан, 110 ганы дорт кескен болгаш Кара-Сугда № 3 бригада 654 га тараны дорт ажаап алган.

Колхозтуң ховуларында ажаап алышкын инитизи-биле багай эвес чоруп турар-даа болза, ажылды хожудалып турар чамдык четпестерниң барын айтыр апаар. Комбайнарның болгаш трактористерниң аяк кезектери колхозта чок болганының хараазы-биле, ховуга үреглеген техниканың 2—3 хонукта ажыл чок тургулаан. Механизаторлар механик эш Булатовка дуза дилеп чеде бээрге, оозу: «Үреп алган кижи бодуң артык кезектен тыпкаш, қылып ал»—деп, көректенип каар. Бистиң колхозта ооба-чалаарда сиген машиналарының артык кезектери безин чок.—Артык кезектер чок бергедеп тур бис—деп, колхоз даргазынга комбайнерлер хомуларга, дарга база-ла:—«Сельхозтехника» черинде 10 муң рубль өреглиг улус-тур бис, ынчангаш биске артык кезектер бербейн турар—деп каар. Артык кезектерниң чогуи биле-тура-ла механик эш Булатов септелгени чедир организаставаан. Техника үреги бээрге, холуи чада салыпкан олурбайн, болу айтып берип, дузалажып турган болза... Механик эш Булатовтуң ажылга хөөн чок чоруунган сиген белеткеп алыр планныг, ону ажыр күүседип алган.

Малга бодуун чем курлавырын тургузары дээш бригадаларның аразында социалистиг чарышты калбарткаңы эки түңнелдерниг болган. Бо ажылга бүгү малчыннар, сиген ажылынга ажылдап болгу дег колхозчулар хаара туттунган. Ылангыя школачыларның бо талазы-биле колхозка чедирип турар дузазы улуг. Чижөө, аныяк коммунист Дүгүрүк Дарнажашка удуртkан Кызыл-Сылдыс сес чыл школазының өөренникчилериниң тургустунган 18 кижилиг бригада бо хүннерге чедир ниитизиниң малынга 64 тонна сигенни сараатган белеткээн.

Сиген ажылынга колхозтуң бүгүле хойжу бригадалары идепкейлиг киржип турар. Оларның ниитизиниң Божалыгга хойжу Ендан Эреске удурткан сигенчи бригала көскү чеиишкиннерлиг болуп турар. Олар 140 тонна сиген белеткеп алыр планныг, а бригада бо хүннерге чедир 124 тонна сигенни бүрүн сараатган алган.

Ам бо хүннерде Мөренде Максим Бадарчыга удурткан ол № 4 бригаланың ажылы шуудаан, олар Эрзинниң шыыазынче киржип келгеннер. Август 28-ке чедир бригада 104 тонна сигенни сараатган четтигипкен. Олар ниитизи-биле 110 тонна сиген белеткээр планныг, ону ажыр күүседип алыр деп хүлээлгеени чаа боттарынга алганнар.

Колхозта мал чемнинiң белеткелиниң база бир чүгүлэ курлавыры болдур будук-бүрү чыыл белеткээрин багай эвес чорудуп турар. Бо ажылга сүт-бараан фермаларының коллективтери улуг үлүгүн киирип келген. Чижөө, № 2 болгаш № 3 сүт-бараан фермаларының саанчылары хостуг үелеринде ажыладап турган, амга чедир 18,5 тонна будук-бүргүнү белеткээннер.

Чоокку хүннерден эгелеп база бир чүгүлэ ажыл болур—силос салыышкынынче калбаа-биле киирер. Мал чемнинiң үнелиг культуразы кукурузаны ынчан кестирип, оон ногаан массазын ажаап алырынче киирерин көргеи.

• • •

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Сиген белеткеи Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» көдээ ажыл-агый артелинде бо хүннерде багай эвес чорун турар. Мал чемнинiң белеткелиниде бригадаларның аразында колхоз баштаар чериниң болгаш партия организациязының шилчиир Кызыл тугун, 25 рубль акша шаңналын сөөлгү хүннерниң түңнелин үндүрүп турда, Оттүк-Дашта эш Вениаминге удурткан сигенчи бригада чедип алган.

Бо бригадала мурнакчыларның хүрээлеңи өзүп турар. Ким-оол Суванчык аът-биле сиген кестирер нормазын үргүлчү 120—130 хуу чедирип турар, сараат салыкчызы Семён Шожат нормазын үргүлчү 120 хуудан кудулаттайн келген.

Ол ышкаш үшкү бригаданың сараат салыкчызы Артел-оол Бай-Кара, хөпээн салыкчызы Александра Тушун-оол олар хүн нормазын база-ла 105—110 хуу чедирип турар.

• • •

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырының сигенчилери бо үеде изиг-түлүк ажылдап тураалар. Ылангыя эш Мартыгырга удурткан хол кадыыры-биле сиген кезер звено, эш Анай-оолга удурткан сиген белеткээр бригада амыр-дыш чок ажылдап турар. Үк бригада августа 20-те чедир 278 тонна сигенни белеткээн. Звеноолар аразында социалистиг чарыштыг ажылдап, оон түңнелин беш хонуң санында үндүрүп турар.

Ынчалза-даа салбырның малчын нарының талазындан мал чемнерининiң белеткелиниге шоолуг киришпейн турары элдептиг. Чижөө, сүт-бараан фермазының коллективи чүгле 16 тонна сиген белеткээн, а чамдык хойжулар сиген кезидезинге шуут киришпейн турар. Мал чемнерининiң белеткели оларга хамаарышпас чүве бе? Чүгле сиген белеткеп бээрин манап олурар ындыг малчыннар-биле салбырның удурткулары чугаалажып, түс-түс даалганы берзе чогуур.

Х. КЕНДЕН.

СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

ЭРЗИН СУУР. (Телефон-биле). Тес-Хем районда Ленин аттыг колхоз малының баш саны чыл келген түдүм өзүп турар ажыл-агыйларның бирээзи. Ынчангаш келир кышка мал чемниң быжыг курлавырын тургузуп алыры—бо хүннериң чугула айтырыгларының бирээзи болуп турар. Колхозтуң сиген шөлдеринден келген медээлерни ёзугаар алырга, ниитизи-биле колхоз сиген белеткелиниң планын бо хүннерге чедир 69 хуу күүседип алган.

Малга бодуун чем курлавырын тургузары дээш бригадаларның аразында социалистиг чарышты калбарткаңы эки түңнелдерниг болган. Бо ажылга бүгү малчыннар, сиген ажылынга ажылдап болгу дег колхозчулар хаара туттунган. Ылангыя школачыларның бо талазы-биле колхозка чедирип турар дузазы улуг. Чижөө, аныяк коммунист Дүгүрүк Дарнажашка удурткан Кызыл-Сылдыс сес чыл школазының өөренникчилериниң тургустунган 18 кижилиг бригада бо хүннерге чедир ниитизиниң малынга 64 тонна сигенни сараатган белеткээн.

Сиген ажылынга колхозтуң бүгүле хойжу бригадалары идепкейлиг киржип турар. Оларның ниитизиниң Божалыгга хойжу Ендан Эреске удурткан сигенчи бригала көскү чеиишкиннерлиг болуп турар. Олар 140 тонна сиген белеткеп алыр планныг, а бригада бо хүннерге чедир 124 тонна сигенни бүрүн сараатган алган.

Ам бо хүннерде Мөренде Максим Бадарчыга удурткан ол № 4 бригаланың ажылы шуудаан, олар Эрзинниң шыыазынче киржип келгеннер. Август 28-ке чедир бригада 104 тонна сигенни сараатган четтигипкен. Олар ниитизи-биле 110 тонна сиген белеткээр планныг, ону ажыр күүседип алыр деп хүлээлгеени чаа боттарынга алганнар.

Колхозта мал чемнинiң белеткелиниң база бир чүгүлэ курлавыры болдур будук-бүрү чыыл белеткээрин багай эвес чорудуп турар. Бо ажылга сүт-бараан фермаларының коллективи улуг үлүгүн киирип келген. Чижөө, № 2 болгаш № 3 сүт-бараан фермаларының саанчылары хостуг үелеринде ажыладап турган, амга чедир 18,5 тонна будук-бүргүнү белеткээннер.

Чоокку хүннерден эгелеп база бир чүгүлэ ажыл болур—силос салыышкынынче калбаа-биле киирер. Мал чемнинiң үнелиг культуразы кукурузаны ынчан кестирип, оон ногаан массазын ажаап алырынче киирерин көргеи.

• • •

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Сиген белеткеи Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» көдээ ажыл-агый артелинде бо хүннерде багай эвес чорун турар. Мал чемнинiң белеткелиниде бригадаларның аразында колхоз баштаар чериниң болгаш партия организациязының шилчиир Кызыл тугун, 25 рубль акша шаңналын сөөлгү хүннерниң түңнелин үндүрүп турда, Оттүк-Дашта эш Вениаминге удурткан сигенчи бригада чедип алган.

Бо бригадала мурнакчыларның хүрээлеңи өзүп турар. Ким-оол Суванчык аът-биле сиген кестирер нормазын үргүлчү 120—130 хуу чедирип турар, сараат салыкчызы Семён Шожат нормазын үргүлчү 120 хуудан кудулаттайн келген.

Ол ышкаш үшкү бригаданың сараат салыкчызы Артел-оол Бай-Кара, хөпээн салыкчызы Александра Тушун-оол олар хүн нормазын база-ла 105—110 хуу чедирип турар.

• • •

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырының сигенчилери бо үеде изиг-түлүк ажылдап тураалар. Ылангыя эш Мартыгырга удурткан хол кадыыры-биле сиген кезер звено, эш Анай-оолга удурткан сиген белеткээр бригада амыр-дыш чок ажылдап турар. Үк бригада августа 20-те чедир 278 тонна сигенни белеткээн. Звеноолар аразында социалистиг чарыштыг ажылдап, оон түңнелин беш хонуң санында үндүрүп турар.

Ынчалза-даа салбырның малчын нарының талазындан мал чемнерининiң белеткелиниге шоолуг киришпейн турары элдептиг. Чижөө, сүт-бараан фермазының коллективи чүгле 16 тонна сиген белеткээн, а чамдык хойжулар сиген кезидезинге шуут киришпейн турар. Мал чемнерининiң белеткели оларга хамаарышпас чүве бе? Чүгле сиген белеткеп бээрин манап олурар ындыг малчыннар-биле салбырның удурткулары чугаалажып, түс-түс даалганы берзе чогуур.

Х. КЕНДЕН.

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Тараа кезилдезини кыска хуусаала база бедик шынарлыг чорудар дээш механизаторларның болгаш хову ажылдакчыларының чарыжының дугайында медээлер хүн бүрүде вээп турар. Ажаап алышкынга машиналарның бүдүрүкчүдүүн бедиглериниге арга бүрүзүн шын ажыглап, жатказарының, комбайнарының, автотранспорттуң болгаш өске-даа техниканың үзүктел чок ажылын хандырып турар кижилер дүжүт дээш кызымаккай демисеглге удуп алыр. Бо социалистиг чарышка Таңдының бүдүрүлге эргелелиниң чер ажылдакчылары бирги черни эзлеп турар. Олар барыкла 30 муң гектар тараа болгаш тараа-бобы культураларын кескен. Оларның иштинден 22 муң ажыг гектар бастыртынган. Оларның удаазында 18 муң гектар хире шөлдүң тараазын ажаап алган Чөөн-Хемчик эргелелиниң ажыл-агыйлары чоруп турар.

Таңдының бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилерин каа-хемчилер чарышка сорук киирип турар. «Коммунизмче орук» көдээ ажыл-агый артелиниң (даргазы эш Киселев, агроном эш Гудко) механизаторлары болгаш хову ажылдакчыларының бедик бүдүрүүлүг ажылын база катал демдеглээр апаар-дыр.

Медведевкачылар 2 муң 720 гектар тараа болгаш тараа-бобы культураларын кестирип, тараа бастырылгазын организастыг чорудуп турар.

Комбайнерлер Абрам Жуйков, Борис Беляков болгаш Иван Мельниченко кезилденiң ёзугуг орук айтыкчылары болуп турар. Олар хүнде 15 гектар тарааны тавычалай кестирер нормазын 25 болгаш оон-даа хөй гектар кылдыр күүседип, эки шынарлыг ажылдап турар.

— Бо чылын калбарты алыр техниканы бир-ле дугаарында ажыглаан бис. «ЖВН-10» деп жатказарны механизаторлар Александр Егоров болгаш Илья Ильин олар башкарып турар. Оларның дуржулгазы четпес болганындан баштайгы үеде ажыл эки бүтпейн турган. Ам ажылдың бүдүрүүлүг бедээн. Эштер Егоров болгаш Ильин оларның кайызы-даа хүнде 50 гектар чедир тарааны тавычалай кестирип турар—деп колхоз даргазы эш Киселев чугаалап турар.

Тараа фронтузунда кайгамчыктыг ажыл-херектер дээш, эштер каа-хемчилер силерге байыр чедирип, күш-ажылга чаа-чаа чедишкиннерлиг болурунарны күзеп тур бис!

«Бүрүнгаар» колхоз дүжүт ажаап алышкынынга хожудан турарын бистиң хүн демдеглелиниске айткан болгай. Ажыл-агыйның удуртукчулары (колхоз даргазы эш Байкалов, агроном эш Сиптиин) шын түңнелдерни кылган. Комбайн парыгын эки ажыглаар болгаш тараа кестирилгезинде, бастырылгазында база чаа дүжүттүң тараазын сөөртүр ажылда ажылдан турар бүгү кижилериниң күш-ажылын организастаар талазы-биле хемчегер алдынган. Оон түңнели мынаыг болган. Ол-ла ажыл-агыйда дүүн хүнге чедир 2163 гектар шөлдүң тараазы кестинген.

Ындыг болза-даа ол районнуң бүгү колхозтарында ажыл-херек таарымчалыг чорун турар деп бодаар болза частырыг болур ийин. Ленин аттыг артельдиң чижекке ап көрээл. Ында кестинген 1455 гектар тараа культураларындан чаңгыс-даа гектар тараа бастыртынмаан. «Октябрь 14 чылы» колхозтуң ховуларында кестинген 880 гектар тараадан чүгле 80 гектар шөлдүң тараазы бастыртынган. Изиг-түлүк ажылды чогум кажаң ёзулуг калбартыр деп бодап турар силер, эштер Бархатов, Брагин, Федоров болгаш Андреев? Ол ажылды канчаар чорударыл медведевкачылардан өөренип алыр ужурлуг турган-дыр, силер. Дүжүттүң салым-чолу дээш бирги эзлчегде силер харылаар апаарыңарны утпанар.

Чочак-тараа ышкаш ындыг эрте ажаап алыр бобы культураларын ажаап алырының хуусаазы шагда-ла эрткен. Ынчалзажок республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында ол ажыл амга чедир доозуубаан. 7071 гектар чочак-тараадан чүгле 4830 гектар шөлдүң тараазы бастыртынган, ол болза планның 68,3 хуузу болур. Бо талазы-биле Чөөн-Хемчик будүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары оны хожудап, чочак-тараа ажаарының бүгү хуусааларын эрттирип турар. Силерде чүгле 883 гектар шөлдүң чочак-тараазы азы 48,3 хуузу бастыртынган болгай, эштер Борисов болгаш Бойдарь. Ол үнелиг культураны ажаап алырынга харысалга чок чорук узуткаттынган турар ужурлуг. Техника-даа, кижилер-даа бар. Чүгле оларны организастаары негеттинип турар. Ынчангаш кезилдеии узамдыктырып база үзүп турар удуртукчуларга шыңгыы хемчег көргүзер ужурлуг.

Колхозтарының болгаш совхозтарының ховуларындан чаа дүжүттүң тараалары кээп турар. Август 28-ке чедир тараа хүлээп алыр пунктуларда 360,5 муң пуд тараа чедиртинген. Эрткен хүн дургузунда күрүне шыгжамырынга тараа урар ажылды Каа-Хем болгаш Таңды районнарның ажыл-агыйлары элээн организастыг чорутkан.

Чайның сөөлгү айы—август төнер чыгаан. Ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемнигилери болза механизатор бүрүзү тараа кезилдезинге болгаш тавычаларда тарааны бастырарынга эзлчет онаалдаларын чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседир кылзыр ховуларга ажыл-херекти мынаар организастаар ужурлуг.

Тываның механизаторлары! Тараа кезилдезиниң хуусаазын кызырары дээш чеpишты калбартыылыңар! Дүжүттүң өй-шаанда база чидириг чокка ажаап алыылыңар!

„Искрачыларның“ кукурузазы

Чөөн-Хемчиктиң партия комитединиң бажыңының ажинде республика солуннарының делгиринде чаа номерлерни көрүп турар арамда, чанында, парткомнуң чадазының кырында мындыг чугаа үнген:

— Силерниң кукурузаңар өскелерниниңден шынап-ла чаагай-дыр, дарга, тараанар үнүжү, ылангыя Кара-Дыгда кызыл-тас черле эки чорду.

— Йөет, муң чүгээр ийин, дарга. Калбак-Тейиин, Белдир-Бажының кукурузазын ажаап ашкан бис. Гектардан-на ортумаа-биле 241 центнер алынган. Силерниң көргенинер Арыг-Бажы участокта кукуруза-дыр. Ындыг дүжүттү өстүрер дээш бистиң кукурузачыларывыс ылап-ла шудургу ажылдааннар болгай...

Аразында чугаалашкан кижилерниң үүнче көрүптеримге, бирээзи СЭКП обкомунуң секретары эш К. С. Шойгу, а бирээзи «Искра» колхозтуң даргазы эш М. Д. Доктугу болду.

Оларның сеткил ханып мактаазы кукурузаны тараан Арыг-Бажы участокка эрткен дыштанып хүнде чеде берген мен. Ынередиг чок үлегерлеп чугаалаарга, аът бажындан бедик, авай-хаак дег сырый үнген ол чаагай кукурузаның делгем шөлүнде кукуруза кестирер дөрт комбайн коолалды хөмейлээн, тарыгайнып-ла тур. Дөрт комбайнга автомашиналар-ла чедишпес болду.

Дөрт машинистин, дөрт трактористин иштинден Сат Базыр, Ооржак Докпак, Иргит Бавуу, Ооржак Доругоол хүнде кестирер нормазын хүнүн-не 120 — 130 хуу ажыр күүседип, механизатор өөрүнүн аразындан шуглуп үнгеннер. Олардан тудак чок ажылдап турар комсомолчу Хевек-оол Монгуш. Монгуш Энгел-оол, Ооржак Менди-Байыр, Саая Тоока суглар-биле калы 767 га чернин кукурузазын кестиргеннер. Ам механизаторларның үлүүнде чүс ажыг гектар чернин кукурузазын ажаап кестирери арткан.

Ниитизиниң малынга быжыг чем-суур белеткеп алырынга чугула ужур-дузалыг кукурузаны бода мал турлаглары — фермаларның оран-савазының чанынга силостап үүлелеп алырынга чоллаачыларның, сөөртүкчүлерниң болгаш колхозтуң өске-даа ажылишчилериниң улуг-хүүзу улуг дээрзин чугаалаксаазы кээр.

Кестирген кукурузаны орук ара төкпейн сөөртүрүнге чоллаачылар Базыр Монгуш, Фина Донгак, Сундуй-оол Ондар, Монгуш Бюрбю, дүжүрүкчүлер комсомолчу Светлана Калдын, Доржу Ондар, силостаан кукурузаның таптакчызы Алеша Ховалыг эң кызымаккай ажылдап, хүнүн-не бүдүн чартык нийн чыгам норманы күүседип, кукурузаның чаагай дүжүдүн чидириг чокка, организастыг, шалыпкын, эрес ажаап алырының демисеглинге мурнакчылар өөрөп алдаржааннар.

«Искрачыларның» Калбак-Тей, Белдир-Бажы участогунда кукурузазындан артык чаагай дүжүт Арыг-Бажы участоктан алдынган. Мында дүжүт бир гадан-на ортумаа-биле 297 центнер болган.

Чыл кандыгыышкынныг болза-даа, кукурузаның мындыг чаагай дүжүдүн «искрачыларның» өстүрүп ап шыдаанынга кижинин сеткил-сагыжы ханып, оларның кандыг черге ол үнүштү тараанын, оон ажаалга-тежээлезин канчаар организастап чоруткаңын ала-чаяаар-ла сонуургай бээр.

Дээди эртемнит аныяк агроном Григорий Максимович Улахановтуң киржилээн-биле колхозтуң хоочун тараажылары, ылангыя кукурузачылары көдээ ажыл-агыйның тускай эртемнигилери-биле сүмележип тургаш, хөрзүнү элезин коллаан белдеринiң күр черлеринге кукурузаны тараанар. Күр черлерниң довураа кадыг болган ужурунда, кукурузачы механизаторлар үк черлериниң довураан үш-дөрт катап үдүреткен болгаш культивация чорудуп, дүрүм ёзугаар сагыттынган дөрбелчиннерниң одуруглар аразының сайзырадылгазын кончуг кичээнгейлиг, кызымак эрес ажылгыр күүсеткеннер.

Кукурузаның чайгы ажаалдазынга механизаторлар Ооржак Соруга, Узавас-оол могаг-шылаг чок, ылап-ла шүүрүү ажылдааннар.

Кукурузачыларның эрбес-шудургу күш-ажыды халас барбаан. Бир ивес 1962 көдээ ажыл-агый чылында колхоз бир гектардан ортумаа-биле 89,6 центнер дүжүттү ажаап алган болза, алдарыг чеди чылдың бешки чылында ол-ла колхоз үш черге тарыттынган кукурузаның бир гектарындан-на 241-ден 297 центнер чедир ногаан массаны ажаап ап, кукурузаның чаагай дүжүдүн өстүрүп алырының херээнге тиилекчи болган.

Боттарының аргаларын болгаш курлавырларын санап көргеш, «искрачылар» бо чылын бир баш малгала 20 центнер чем аймаан белеткеп алыр бис деп республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының бүгү ажыл-ишчилерни кыйгырган кыйгырыынга аазап хүлээнгеннер болгай. Ол бедик хүлээлгени ажыл-ишчилеринiң кыйгырган боттандырарынга 875 гектар черде мындыг чаагай дүжүттүг болган кукурузаны ёй-шаанда, организастыг ажаап ап турары ниитизиниң малын хүр кыштагладырының магадыалы болуру чугаажок.

А. БЕГЗИ.

• • •

Кукурузачы механизаторлар А. Ховалыг, А. Иргит олар гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 250 центнер ногаан массаны ажаап ап турарлар.

ЧУРУКТА: «Искра» колхозта кукуруза ажаап алышкыны.

Фото Г. СИРОТИННИН.

Ажаап алыышкында чаа техника

Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң № 3 комплексилиг бригадазының бо чылгы дүжүт ажаап алыышкынында 10 метр калбарты алыр «ЖВН-10» деп чаа жатка немешкен. Дүржулгалыг комбайнер Семен Болтовский ол жатка-биле хүн бүрү 35—40 гектар кызыл-тасты тавычалай кестирип турар.

Бо дээрге өске жатказарга бодаарга, ийи ажыг катап бедик бүдүрүкчүлүг жатка-дыр. Чижөө, өске жатказарның ийи эргиреп чериң бо чаңгыс катап чоруур болгаш ийи тавычаның орнунга чаңгыс улуг тавыча кылыр. Тавычаларны белдүрүп бастырар комбайнарның бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга бо чорун база дузалыг.

Тавычаларны белдүрүп бастырары база эгелээн болгаш ам ийи чүс ажыг га чернин тараазы бастыртынган. Ортумаа-биле 10 центнер дүжүт алдынып турар.

Бо бригаданың комазы № 4 комплексилиг бригадада «ЖВН-10» деп жатка база бар. Комбайнер А. Самаров ол жатка-биле кезип киргеш, дораан үреп алган, үш-дөрт хонукта ол бедик бүдүрүкчүлүг техника аназ турган. Инженер эш Г. Савин техниктиг дузалы ёй-шаанда кергүсээнинден комбайнер чаасказан чалажып турганы ол-дур.

Ажаап алыышкынның баштайгы хүннеринде маңаа чамдык четпестерни демдеглеэ чогуур. № 3 бригада тарааның кезилдезинге мурнап турар болза-даа, бригадир эш П. Чепкасовтуң төп шаңны белеткээр хүлээлгезини күүсеттээнинден ында тараа төгер черлериң бек үнүштери безин аштаттынмаан, тараа арыглаар машиналар белен эвес болган.

Ажаап алыышкынның шаг-үени манавас. Ам колхозтуң бүгү тараалары колдуунда болушаан. Ынчангаш темпини дургедедири чугула.

К. СРАТ-ООЛ.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ—БОТТАНЫЛГАДА

ДУЗАЛААР БӨЛҮК

Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозта партия-күрүне контролюнуң комитединге дузалаар бөлүк бо чылдың март айда тургустунган. Бөлүктүң кежигүннери 11 кижи. Ук бөлүк амыр-эгыйның аайы-биле мал амылының, тудугнуң, чер амылының, школа болгаш уруглар албан черлериниң деп дөрт секторлуг кылдыр тургустунган. Ооң амылын колхоздуң партия организациязының секретарының ораалакчызы Куулар Семис-оол удуртуп турар.

Дузалаар бөлүк амылды эжимидеринге идиг бөрип, амыл-эгыйның бүгү адырларынга хүн бүрүнүң хыналдазын чорудуп турар. Май айда колхоздуң эргелээ аппарадынга хей артын штаттар тудуп турар чоруктуң дугайында медээ киргеп. Хыналданың түнелинде илерзини болза, колхозка мыйыстыг болгаш шээр мал амылынга ийи бригадир турар аргалыг тургаш-ла, артык үш дугаар (85 рубль шалыңныг) бригадирни тудуп турган. Колхоздуң бухгалтерия аппарадынга 75 рубль шалыңныг бухгалтер-экономист деп артык амылдавчы турган. Чаңгыс херимниг гараш биле склалты ийи кижи таңмыдан турган. Ындыг артык амылдавчыларны штаттан назыырын колхоз баштаар черинге сумелээн. Ол ышкаш, колхозта ялзиге повардан ажгы эргелекчи деп база бир кижини амылдадып турган. Шак ындыг эскe-даа артык амылдакчыларны кызырган, чылда 2940 рубльди колхоз хамнап аар аргалыг болган.

Дузалаар бөлүктүң кежигүннери артель кежигүннериниң ниитиниң амылынга киржилгезин идепкейимдип турарлар. Колхозтуң девискээринде малчыннардан эскe бүгү чонну шупгузуп колхоз суурунче номчүрген, колхозчуларның хууда малын бөлүп кадарткан. Ооң түнелинде элээн каш кижи ниитиниң амылынче кирген. Тайгага хуу малын беш ай иштинде кадарып, ниитиниң амылынга киришпейн турган Куулар Комтүң тайылбырын колхозта озалдаан. Ам арткан үеним дыңнаваш, ында шыңгыы сагындырыгны берген.

Колхозта техниканы ажаап-надаралаарының болгаш чөп амыглаарының төлазы-биле хынайданы чорутkан, автомашиналарны хууда херээнге халас амыглаар чорукту колхозка чөп болдурган.

Дузалаар бөлүктүң тудуг талазы-биле сектору колхозтуң түүйбу болгаш чугай бүдүрер черлеринге шыңгыы хыналданы кылган. Ынчангаш хей-ниитиниң хөреңгизин—тудуг материалдарын үен-даян төтчеглээр чорукту чидирген, түүйбуларны, өртетинен чугайны силадта бөлдүрген болгаш ооң үчёду эжимээн.

Ыракта малчыннарны хүн бүрүнүң баразынары-биле, ном дептерлербиле хандырар амылды садыг талазы-биле харыылаар кежигүннер холга ап, колхозтуң машиназы-биле үргүлчүнүң үнүшүнүнерин чорудуп турарлар.

Ол ышкаш, дузалаар бөлүктүң школа болгаш уруглар албан черлериниң амылын харыылаар сектору колхоз суурунуң төвүнде албан-хаамчыларның ажы-төлүн ялзиге хүлээп аярын чурумчулуп, база малчыннарның уругларын колхоз ялзизинче тургузар амылдарны чорутнан.

Мал болгаш чер амылдарын харыылаар секторлар улуг амылдарны чорутнан. Ай бүрүүнде фермаларның думаажы № 24 дугаарлыг отчёду ёзугаар, малдың баш санының, азы-харының талазы-биле шимчээшкинин анализтеп көрүп, тудагдалдыг малчыннардан малды дораан төледип турар.

Бо хүннерде ол секторларның ажы-чээнгейи мал кыштагладыышкынынга белеткелче угланган. Ылаңгыя немелде кыштаглар тударының хемчеглерин ап, мал чемнерин белеткээрин, кестинген сигеннерни кыштаглаpже дажыырын организастаныг тудар. Мал тарылыр амыя бо чылын колхозта озалдаан. Ам арткан үеним чөп амыглаарын колхоз баштаар черинге сүмелеп, бо талазы-биле хыналдаларны база чорудуп турар.

Колхозтуң фермаларынга тыртkан сүттү төтчеглээр таварылгалар турган. Сарлык фермазы (учётчик эш Сарыг-оол) чайын 47 тонна сүттү төнкеми илерээн. Бөлүктүң кежигүннери буруулугларны тыпкаш, сүттүң ортээн төледир деп турар.

Дузалаар бөлүк бодунуң амыл планын колхозтуң партия организациязының боорозу-биле сүмележип, бадыладып ап турар. Колхозта парторганизациязының секретары эш Санаа дузалаар бөлүкке бодунуң сүмезин кадып, ооң амылдаарынга дузалажып турар.

Дузалаар бөлүктүң амылында четпестер барын база айытсв чогуур. Ооң кежигүннери колхозчуларның, комсомолчуларның, коммунистерниң хуралдарындан депшиткен кижилер болгай. Ындыг турбуже, ук бөлүк бодунуң амылының дугайында отчёдун бо хүнге чедир чон мурнунга кылып көрбээн. Чон мурнунга отчёт бээри — партия-күрүне контролюнуң амылын чонче чоокшуладыр арганарның бирээзин. Ынчангаш партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктүң кежигүннери амыларчы чонналрның хуралдарынга кылган амылдарын илеткеп берип турары эргежок чугула.

Партия-күрүне контролюнуң комитединге дузалаар бо бөлүк бодунуң амылында чамдык четпестерни чайладып албышаан, дуржулгазын улам байыдып, партия организациязының амылынга боттуг дузаны моон соңгаар-даа эжижидер ушуглуг.

Д. САРЫГЛАР,
СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң партия-күрүне контролюнуң комитединиң инструктору.

Бо хүннерде биистиң колхозта

Ниитиниң малынга быжыг чемсуурну тургузар айтырыгже «Совет Тыва» колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы аңаа белеткелдерниң үезинден баар-ле кичээнгей салган. Сиген кезилдезинге болгаш силос салышкынынга белеткел ажылдары ынчангаш багай эвес организастаттынган болгаш мал чемнериниң белеткели чогуур үезинде база организастыг эгелээн.

Бо айтырыгны колхозтуң коммунистериниң ниити хуралынга чугаалашкаш, сиген болгаш силос белеткелин организастыг чорударының хемчеглерин ажылдап кылган. Оң-ла дораан мал чемн белеткээр 9 бригадаларны тургускан. Оларга 186 кижи, 130 ажыг аът, сиген кезер аът машиналары, хол кадыырлары, дырбаштар болгаш өске-даа херекселдер быжыглаттынган. Бригада бүрүзү төлергай онаалданы алган. Социалистиг чарыштың негелделерини докладтаткан.

Сигенчилер ортузунга чорудар масса-политиктиг ажылдың планын кылгаш, түс-түс агитаторларга, лекторларга партийжи даалгаларны берген. Бригада бүрүзүнге СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң материалдарын пропагандалаан болгаш СЭКПниң 60 чыл ойнуң дугайында, делегейде болгаш чуртуң иштинде болуушкуннар дугайында тайылбырмассалыг ажылдарны чорутkан. Бригадаларның ажылдап турар черлеринге кино, концерт көргүзүглерин организастаан болгаш солуннарны, номнарны чедирип берип турар.

Партия организациязы, колхоз баштаар чёрн түс-түс бригадалар болгаш сигенчилер аразында социалистиг чарыштың түнелин он хонук санында үндүрүп, мурнакчыларны илередип, шаннап келген. Чарыштың тиилехчизи болган бригадага колхоз баштаар черинин болгаш партия организациязының шилчиир Кызыл тугун акша шанналы-биле кады бирги черни эалээн машинистерге, сиген бөлдүрүкчүлеринге, сараттакчыларга болгаш поварларга шилчиир вымпелдерни акша шанналы-биле кады тыпсып турар.

Бо чугула кампанияга колхозчуларның материалдыг сонуургалының принцивин барымдаалаар чорук, ажылдың темпизин дүргедиринге дыка дузалаан. Ылаңгыя Төлбүдүп эштер Кол Мангыр, Бараан Иван, Ээн-Сүгда Маады Монзай-оол оларның удурткалны бригадалар соолгу он хонук иштинде сиген белеткээриниң хуузун 30—32 хуу чедир бедиткенер. Төлбүдүп эш Мангырның бригадазы силосту салырының чыл планын 102 хуу, малга сиген белеткээриниң планын 83 хуу, Иван Бараанның бригадазы силосту—100, сигенни—80 хуу күүседип алгызаан.

Аът машиназы-биле сиген кестирикчилери Кол Зинчейбен, Кол Базырык, сараттакчылар Шура Кеский, Кол Доржуман, Борис Кол, бөлдүрүкчүлер Балчыр Маадыр-оол, Михаил Кол, Битке Шимит оларны болгаш өске-даа хей-хей мурнакчыларны онзалап демдеглээрин черле ооруушуг.

Моон-Хемде, Шынаала болгаш Хойлуг-Мээсте эштер Танаа, Чамыян, Сундуй оларның удуртканы бригадалар мал чемнерин белеткээрин хөнүдалып турарын айтыр херек.

Колхоз бо чылын тарылга шөлүн 450 гектар чедир калбарткан. Ооң хей кезиндe мал чеми культуралар тарыттынган. Тараа ажаап алышкыны ам эгелээн. Бо кампанияга белеткел ажылдарын агроном болгаш хөвү ажылын харыылап турар Кол Ангырбан, механик И. В. Кудрин олар четпес организастаан. Тараа склады, шаң болгаш картофель подвалы мынчага чедир септеттинмээн. Комбайннарны, тракторларды болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа чамдык машиналарын ам чаа септеп турар фактылар бар.

Мал чемнериниң белеткелин, тараа ажаап алышкынын чорутпушаан, мал кыштагладыышкынынга белеткелди, колхозтуң оруга тывар өске ажылдарын—кат, тоорук чыырын, балык тударын, аннаыр сезонунга белеткелди организастап турар бис.

А. ДОРЖУ,
Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунда партия организациязының секретары.

«Сукпак» совхозта тараа ажаап алышкыны-биле чергелештир, малга чем белеткээриниң ажылы үргүлчүлеп турар.

Сиген белеткелиниң, талазы-биле социалистиг чарыштың бирги черин тракторист **Иван Назарович Кушнарев** эзлеп турар. Ол МТЗ-50 трактору-биле волокушага саван соортүрүнге хүн үлүүн үргүлчү ажыр күүседип келген.

Чурукта: И. Н. Кушнарев.

Фото П. Стахневтуу.

Өөрүшкүнүң сөстери

Кижиниң амы-тынын камгалаарыбиле холбашкан болганда, эмчи кижиниң ажылы тергиин харыысалгалыг-даа, улуг бүлинныг-даа. Эки эмчилерни кижилер дангаар-ла «Эвилен, чаагай сеткидиг, човаачал, бүлинныг кижи» деп чугаалажыры таварылга эвес. Чонга ынча диригип мактадырларның бирээзи—Татьяна Николаевна Кожевина — республиканың туберкулёз эмнелгезиниң мергежилдиг эмчизи.

Кижилерниң кадыы дээш демиселдиң мурнуу одуруунда ол ам чээрбиле чыл дургузунда ажылдап келген. Бо үенин иштинде Татьяна Николаевна кандыг аарыг кижилерни көрбээн, эмнеп, өөртпээн дээр боор оны! Татьяна Николаевна аарыг кижилерниң сеткил-сагыжынга идегелди чалгаарла сиңниктире бээр. Кижиниң аарыының төөгүзү-биле кичээнгейлиг танышкаш, чымчак, эш-хуузунуң чугаазы-биле кижилерниң бүзүрелин быжыглап, деткинр, эки сүмезин бээр, херек апарганда котпактаар, ынчалза-даа артык чүве чугаалавас, боду-даа шугулдавас, аарыг кижилерни-даа хөлзетпес.

Чаңгыс чижектен ап көрээл. Красноярск крайның Баратуск районундан келген П. Л. Золотухин ирей эмчиге чедип кээрге, Татьяна Николаевна шинчип көргеш, мынча дээн:

— Ур эвес, ийи ай хиреде, биистиң эмнелгеге дыштанып апаар-дыр силер, ирем. Чөпшээрээр силер бе?

— Ийе, чөпшээревейн канчаар ийик—деп, ашак саат-даа чокка харыылаан.

Ол ашакты эмчиге чыттырып алгаш, Татьяна Николаевна эмнеп берген. Он хонук безин четпейн чорда, ашактың аарыы өкижип эгелээн. Ийи ай хиреде эмнедип келгеш, Золотухин ашак сегип, өкижээнинээн эмчинин үндүр бижиирин безин четтикпес апарган.

Мындыг таварылгаларның чежезин ол дээр боор!

Эмнелгениң узун-делгем коридорунга Татьяна Николаевна хүлүмзурбушаан, чиик-чиик базып кел чорда, ону көргеннер база-ла хүлүмзуруп, өөрүшкүлүг сеткили-биле ону эдерти көрүп тургулаар. Ол эмнелгеге келген кижи бүрүү эмчи Кожевинаның дугайында чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илередкен эки сөстерин чугаалап турарлар. Ол черле чөптүг. Ону мен бодум база эки билир болгаш ол сөстерге база-ла каттыжар мен.

К. ДОРЖУ,
Тожунуң Азас школазының башкызы.

Малдың уксаазын экижидер

ЭРЗИН СУУР. (Телефон-биле). Тес-Хем районнуң ажыл-агыйларында база бир чугула ажыл—хой тарып боозадылгазы эгелээн. Районда бо талазы-биле элээн шыырак колхозтарның бирээзи—Ленин аттыг колхозтуң хойжу бригадаларында бо ажыл түлүктеп турар.

Артельдиң девискээринде бо чылын беш кезек черде хой тарып боозадыр пунктулар тургустунгулаан, оларда ажыл бо хүннерде элээн шуудай берген. Планда көрүнгенин ёзугаар бо күзүн колхоз 11 муң баш хойну тарып боозадылгага киирер ужуруг. Амга чедир ниитизи-биле 2112 баш хойну тарып боозаткан.

— Хой тарып боозадыр ажылда бо чылын онзагай түүл болза, Кызылдың мал тарын боозадыр станциязы-биле бистиң чарып алган керээвисти ёзугаар, үелерни дораан ажылап турарывыс болур. Олар ону биске самолёт болгаш өске-даа транспорт-биле кончуг дарый экпеп берип, нарын уксаларның үнелиг үрелери-биле бистиң пунктуларывысты хандырып турар. Ол дээрге малдың баш санын өсүүрениң шинтирлиг ужур-дузалыын бис үнелеп турар бис—деп, колхозтуң кол зоотехниги эш Д. Хөрлуу чугаалап турар.

Тарып боозадылга ажылы эш Өзей Ооржакка удурткан № 5 хойжу бригадада бо хүннерге чедир дээре чоруп келген. Ында тарып боозадылга техниги эш Алдын-оол Дамдынның кызымаккай ажылдап турарын айытса чогуур. Бо хүннерге чедир ында 600 баш хой тарып боозадылгага киргеп. Колхозтуң Төре-Хөлге эш Чары-Хөө Санчаага удурткан хойжу бригадазында ажыл база-ла элээн кескү. Ында ам 542 баш хой тарып боозадылганы эрткен.

Г. ТАЛЧЫҢ.

• • •

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» көдээ ажыл-агый артели мыйыстыг болза болгаш хой малдың уксаазын экижидер талазы-биле соолгу үеде чамдык хемчеглерни боттандырып турар.

Артель бо чылын сименталь уксаалыг бүдүрүкчү бугаларның үрезинбиле 200 ипекти, нарын дүктүг кошкарларның үрези-биле 4000 хойну тарып боозадыр планныг. Ам херек кырында 195 инек тарып боозаттынган ийикпе, ооң планы 97,5 хуу күүсеттинген. Кызыл-Хавак сүт-бараан фермазы (эргелекчизи эш Назыты) инек тарып боозадыр планын күүседип, эки көргүзүглүг болган.

Ындыг болза-даа хой малды тарып боозадыры багай чоруттунуп турар. Хойжу бригадалар аайы-биле хой тарып боозадыр үш пунктуну дерип тургускан. Оларның бирээзи август 13-те, а ийизи август 16—20-де аажок өзалдап ажылдап эгелээнинден ам чүгле 560 хой тарып боозаттынган. Тарып боозадылганы сентябрь 30-ге чедир үргүлчүлээр сорулга салдынган. Ол хуусаа иштинде график ёзугаар хойларның тарып боозадылгазын доозары көрдүнгеп.

И. КОНГАР.

ГРАФИКТИ ЧҮГЕ САГЫВАСТААНЫЛ?

«Тыва» совхозтуң Хөндертей салбырында чурттакчы чоннуң саны хой, ынчангаш кижилерниң Чадаана хоорай-биле аразында ажыл-агый талазы-биле аргыжары көвүдеп турда, Чадаана АТБ-зының удурткучулары автобус чоруур графикти сагывайн, эки таварыштырып чадаавнар. Автобус доктаар черде автобус хүнүнүне эртенгининг 9—10 шакта кээр деп чарлап каан. А херек кырында неделяда таварылга боор, ийи-де катап хүндүскүдүн 11—12 шактарда келир. Ынчангаш район төвүнге арте барып, ажыл будурун алыр деэн азы эмчиге кирер деэн кижилер 20 километр черге аргажоктун кырындан кыштажып чоруп турар таварылгалар бар.

Ол ышкаш байдал «Сүт-Хөл» совхоз-биле аразында база боон турар. Бо таварычна чок байдалды эдип, чоннуң негелделеэн эки хандырар дугайында АТБ-нын удурткучуларындан негелдени дыңзытса чогуур.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

Хыналданың түнелиниң

Барыын-Хемчик районнуң «Кара-Хөл» колхозунда партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктүң составында 15 кижи ажылдап турар. Ук бөлүктүң кежигүннери август айның башталгы чартыында колхозта автомашиналарның, тракторларның болгаш көдээ ажыл-агыйның өскедаа чепсектериниң байдалының дугайында хыналданы чорутkан.

Колхозта янзы-бүрү маркалыг 7 автомашинаның иштинден ГАЗ-51 деп ийи машина үрелген, ГАЗ-69 деп бир машинаны капитал септелгеге киирер апарган. Бир беш трактор септелге-биле ажылдап бөлүр. Аътның сиген кестирер машиналарының бежи үрелген, бирээзи ие чок чиккен. Машина чепсектиң үрелип, чидип турарының чылдагаанын болза, бүгү чепсек техниканы бир черге мөөнүп тургузлаан, олар чаңгыс-чаңгызыбиле чодаачыларның, трактористериниң бажыннарының чанында хондурхүнзедир тургулаар. Ооң уламыдан оларның үүрмек кезектери чидип турар.

Хыналданың түнелиниң бедүкүүн Винница областың колхозтарында кукурузаны силос кылдыр ажаап алыры тулуптел турар. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхоз силостаашкынын Липовецтин будурүлге эргелелиниге бир дугаарында эгелээн «Ховударның кадыы» көдээ ажыл-ынчилерни чаагай дүжүт-биле шаннаап турар. Колхозта кукуруза тараан 260 гектар черниң гектар бүрүлү 460 центнер погаан массаны бээр. Механизаторлар болгаш малчыннар 485 тонна эки шынарлыг силосту салгап. Ында кукуруза ниитиниң малынга кол чемниң болу берген. Инек бүрүүнүге 20 тонналдан эвээш эвес силосту белеткээн турар.

Чурукта: Липовецтин будурүлге эргелелиниге СЭКП XXII съездизи аттыг колхозта кукурузаны силос кылдыр ажаап ап турары.

Фото Е. Копыттың.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ГРАФИКТИ ЧҮГЕ САГЫВАСТААНЫЛ?

«Тыва» совхозтуң Хөндертей салбырында чурттакчы чоннуң саны хой, ынчангаш кижилерниң Чадаана хоорай-биле аразында ажыл-агый талазы-биле аргыжары көвүдеп турда, Чадаана АТБ-зының удурткучулары автобус чоруур графикти сагывайн, эки таварыштырып чадаавнар. Автобус доктаар черде автобус хүнүнүне эртенгининг 9—10 шакта кээр деп чарлап каан. А херек кырында неделяда таварылга боор, ийи-де катап хүндүскүдүн 11—12 шактарда келир. Ынчангаш район төвүнге арте барып, ажыл будурун алыр деэн азы эмчиге кирер деэн кижилер 20 километр черге аргажоктун кырындан кыштажып чоруп турар таварылгалар бар.

Ол ышкаш байдал «Сүт-Хөл» совхоз-биле аразында база боон турар. Бо таварычна чок байдалды эдип, чоннуң негелделеэн эки хандырар дугайында АТБ-нын удурткучуларындан негелдени дыңзытса чогуур.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

БАШКЫЛАРНЫҢ АВГУСТ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛДАРЫ

Улам эки ажылдаар

Бии-Хем районнуң школалары эрткен өөредилге чылында өөредилге-кижизидилгелиг ажылдар талазыбиле республикага бирги черни алган. Бо удуг чедишкининиң канчап чедип алдынганын түнневишаан, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шинтирлерин удуртулга болдуруп, районнуң башкыларының моон соңгаарғы ажыл-херектериниң дугайын август чөвүдел хуралынга Бии-Хем партомунуң секретарының ораалакчызы эш Өпеш илеткелиниг чугаалаан.

Районнуң хей-хей башкылары школаның ажыдырал-биле харылаазын быжыглары дээш чаа-чаа аргаларны дилеп тып, башкылар ажылында мурнакчы дуржулгаларга дидим-биле даянып, оларны чогаадыкчы ёзу-биле чаартып, улуг күжениишкиниг ажылдап турарлар. Оларның чедишкининиң кол үндезини ында. Эрткен өөредилге чылында бо райондан 72 башкылар боттарының башкылап турар эртемнеринге чүс хуу өөредилгени чедип алган. Туранның будурүлге өөредилгелиг 11 чыл болгаш Аржаан сес чыл школаларында башкылар коллективтери педагогиканың мурнакчы дуржулгаларын калбаа-биле ажыглап келген.

Башкы—чоргаар дыңналыр сөс, башкы—өөредикчи, кижилерге буянныг чаагай сагыш-сеткидерни дамчыдып бээр кижизидикчи. Совет башкының од хүндүлүг адын телепши-биле эдилеп турар башкылар районда хей, оларга эштер Н. В. Селина, М. В. Селина, Багыт-оол, Коноченко, Осипова, Матюшкина болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Туран 11 чыл школазының атсураа бистин республикага эки билдингир. Эрткен өөредилге чылында бо школаның 34 башкызары өөренүкчилеринге чүс хуу өөредилгени чедип алган, школаның 992 өөренүкчилериниң 363 кижи чүгле кончуг эки болгаш эки өөренген. Ол дээрге бүгү өөренүкчилериниң үштүн бир кезиниден хөйү-дүр. Багай өөренгеннер чүгле чеди кижи. РСФСРниң школаларының аддарлыг башкызы Н. В. Селина директорлаан бо школаның башкылары бир класска ийи чыл өөренирлер чок өөредилгени чедип алыр дээш кызымак ажылдап келген болгаш ам келир өөредилге чылында багай өөренирлерни санын моон-даа кызырар деп сорулганы салып алганнар.

Эки өөредилгени чедип алырынга школада тургустунган «Школага болгаш өг-бүлеге дузалаарының совединиң» роль дүт болган. Будурүлгелерде болгаш албан организацияларда тургустунган ол совет уругларының өөредилгезин, чурум-сайгылгазын, хей-ниитиниң ажылынга киржилгезин хынап, бичии-де эпчок таварылга болганда, оон дугайын дораан-на советтин хуралдарынга чугаалажып, четпестерни эдип-чаазап турар. Өөредилге чылы төнген соонда-даа ол совет ажылын тургузуп, школа септелгезинге, өөренүкчилер дазынызын тургузарынга киржип, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң дугайында беседаларны кылып берип турар.

11 чыл школазында будурүлге өөредилгези хей талалыг болган солуп, уругларны күш-ажылга чанчыктырарынга ажыктыг хей билиглерни берип турарын төвүдел хуралга демдеглээн. Оон түгле чаңгыс чижектен ап көрээл. Бо чайын өөренүкчилерниң 50 кижилиг будурүлге бригазазы тараа культуларының болгаш кукурузанын багай эвес дүжүдүн остүрүп алган. Кызыл-тастын бир гектарынаан өөренүкчилер бригадазы ортумаа-биле 17,7 центнер дүжүттү ап турда, бригадага баазa болуп турар «Кызыл тараачын» колхоз—12 центнер, район ниитизи-биле 11 центнер дүжүттү ап турар. Кукурузанын бир гектарнан алдынган дүжүдүн деннээр болза, өөренүкчилерниң база-ла ажып турар.

Моон алгаш көөрге, өөренүкчилерниң будурүлге бригадазы, мурнунда чыдарда ышкаш бо чылын база эки ажылдаан. Тараа культураларының ажаалдазын бичии-даа баксыратпаан, агротехниканы чурумнарын шынгыы сагып келген. Бо бригаланың чүткүдүг ажыл-ижин республиканың школаларында будурүлге бригадаларынга эки үлегер болуп ужуралуг.

Өөредилге-кижизидилге ажылларынга мындыг чедишкиннери бар турза-даа, районнуң школаларының материалдыг хандырылгазы чедишпейн турарын төвүдел хуралга санал бергеннер чугаалап, боже чугула кичээнгей салырын айытканнар. Будурүлге өөредилгезинин бир кол айтырыы—өөредилге-дуржулга участоктары чамдык школаларда чүгле ат кырында санаттынып турар: оларда дуржулга ажыдары чоруттунмайн, культураларның ажаалда, өстүрүлдезинче кичээнгей салдынмайн, аңаа ажылдаар өөренүкчилер чепсек-херекселдер-биле долу хандыртынмайн келген. Школаларда 60 ажыг дааранар машиналар, 30 хире станоктар, элээн каш радиостанциялар бар. Ынчалза-даа оларны камнаг, будурүкчүлүг ажыглавайн турар. Өөредилге мастерскаяларында дерилгелерниң чедишпейн турарындан районнуң школаларының школачыларның техниктиг чогаадылгазының район болгаш республика делгелгелеринге кошкак белеткелиниг киришкен.

«Өөредилге кабинеттериниң болгаш мастерскаяның дериг-херекселдери бистин школада чедишпее. Мен физика башкызы мен, бо эртемни өөредири менээ чамдыкта ыка бергедей бээр-дир, чүге дээрге, херекселдер чок. Оларны садыл ажыгыбиле биске тускайлаан акшаны чарыгдаваан бис, дерилгелерни кайнын садып аар боор...»—деп, Хадың сес школазының башкызы эш Горбунова чугаалаан. Бо ышкаш байдал Туран 11 чыл школазындан өске школаларның барык шупгузунга бар турган.

Бии-Хем школаларының материалдыг базазын эжижидерине, илангыя өөредилге мастерскаяларын механизастаарынга республиканың Чыыдыышкын министерствозу дүрген дуза чедирер ужуруг. Район школаларының өөредилге мастерскаяларынга дерилгелер ам-даа хей цегеттинип турар, чамдык школаларда күш-ажыл башкылары чок, ынчангаш оларны башкылар-биле хандырары база-ла чугула айтырыг.

Аныяк салгакчыларны коммунистиг ёзугa кижизидери—совет школаның улуг болгаш харыысалгалыг херээ болур дээрзин районнуң башкылары улуг кичээнгей салып, чугаалашкан. Школаларга кижизидилге ажылын янзы-бүрү хевирлерге чорудар, башкыларның болгаш школада партия, комсомол организацияларының аңаа киржилгезин улам эжижидер, общественоведение артеминиң башкылашкынынга физика, химия, биология, астрономия башкыларының калбак киржилгезин чедип алырын Бии-Хемнин башкылары төвүдел хуралынга онзалап демдеглеенер.

Чедишкиннерни быжыглавышаан...

САРЫГ-СЕП. (Телефон-биле). Каа-Хем районнуң башкыларының төвүдел хуралы болуп эрткен. «Партияның июнь Пленумунуң шинтирлерин болгаш районнуң башкыларының сорулгалары» деп илеткелди партком секретарының ораалакчызы эш Болотов кёлгаи. Ол, бодунуң илеткелиниге эрткен өөредилге чылында башкыларның чедип алган чедишкиннерин айтып, районнуң школалары өөредилге программазын күүседир талазыбиле мурнунда чылдардан дээре көргүзүглүг болганын демдеглээн. Ол талазы-биле 1962—63 өөредилге чылында районда өөредилге шынары 91,6 хуу болуп турар.

Төвүдел хуралга райкүүскомнуң оралакчы даргазы эш Попков өдериичи илеткел кылган. Чаа, 1963—64 өөредилге чылынга школаларның белеткели багай эвес чоруттунган дээрзин эш Попков айыткан. Ылаңгыя Медведевка, Федоровка, Бояровка, Сарыг-Сеп, Бүрен-Аксы сес чыл школалары болгаш Даниловка эге школа дээре белеткеттинген. Эрткен өөредилге чылында школа бажыннары эргн, тар болганы-биле, ийи ээлчеглиг өөренир ужурга таваржып турган Ильинка суурда, Бүрен-Бай-Хаакта сес чыл школалары бо чылын чаа ийи каът бажыннарлыг болган.

Аныяк салгакчыны кижизидер, аңаа быжыг билигни бээр талазыбиле киску чедишкиннерни чедип алган, улус чыдыышкын системазының эске-даа ажылдарынга шылгарангай башкы кадрлар өзүп турарын илеткелчилер демдеглээн. Районнуң башкыларының сылдыстары кыдыр адатканнарның аразында класс удуртукчузу эштер В. Дунзев, Н. Сальчикова (Ильинка), Ежова, Егорова (Медведевка), Иванова, Киселева, Жигеева, Ларина, Головинская (Сарыг-Сеп), Сининде ажылчын аныяктар школазының директору эш Сомова олар бар. Сарыг-Септе школа-интернаттың кижизидикчи башкылары эштер Атаманова болгаш Адымачева оларның ажылында уругларны коллективке кижизидериниң талазы-биле улегерлиг чедишкиннер бар болуп турар.

Төвүдел хуралга школалар директорлары, эге болгаш үстүк класстарның удуртукчу башкылары саналгана бертилээн. Олар боттарының саналдарынга уругларның өөредилгекижизидилгезинде бар чедишкиннерни дедетлеп, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шинтирлеринге дүшүүр, чаа кижини кижизидер талазыбиле тодаргай сорулгаларны чугаалааннар. Сарыг-Сеп школазының директору эш Киселева «Уругларны күш-ажылга чанчыктырары», ол-ла школаның башкызы эш Б. Иванова «Өөредилге биле кижизидилгени холбаштырары» деп темалыг илеткелдерни кылганын хуралдың киржикчилери улуг сонуургал-биле дыңнаваннар.

Каа-Хем районнуң башкыларының август чөвүдел хуралы организастыг бедик деннелге эрткен.

Е. ФИЛИМОНОВА,
башкыларның профсоюзелиниң Каа-Хем районнуңун даргазы.

Өөнүктерге четтирдим!

Немец кинематографистер Аннели биле Андрэ Торндайктарның тургусканы «Орус хуулгазын» деп кайгамчык киноэун көргеш, хаанныг Россия үезинде шолугдеге чорааныныны сактып келдим. Минусинск, Ачинск кара бажыннарынга аар-берге байдалга жандарынарга базындырып база Амурнуң төп демир орууның тудуунга ажылдап, кандыг бергелерни, човуланы көрбедим дээр. Ынчангаш талантылыг немец өөнүктерниң чогаадыл тургусканы бо кинодан хаанныг Россия үезиндеги кадыг-берге амыдыралды, шаажылал, дарлалды бодуминуң шаанда эртип келген берге өруктарымны көрүүм. Ол үеде чон дыка-ла аар-берге амыдыралдыг чурттаан чораан. Биске ааскежиктиг чурттанганы Октябрьның Социалистиг Улуг революциязы бергеп.

Бистиң чедип алган чедишкиннеривисти шын көргүскен кинорежиссёрлар Аннели биле Андрэ Торндайктарга улуг өөрүп четтирдим!

В. НИКОЛАЕВ.
пенсионер.

Келир үениң аныяк чолаачылары

Кызылдың чөөн талазында бир квартала иштиг деягем херимче хире бәәрге, ында хөй-ле автомашиналар чыскаап каап турар. Машина бүрүзүнде: «Өөредилге машиназы» деп бижээн. Мында Тыва автотрестиң Кызылда автошколазы туруп турар.

Школаның төөгүзүнден алыр болза, солун чүүлдер бар: баштай ол Красноярскиниң өөредилге комбинадының Тывала курс базазы турган. Ол үеде курсту чылда ортумаа-биле 100 кижи доозуп турган. Сөөлүнде ол курс базазы автошкола кылыр эде тургускан, ол дээрге 1957 чылда болган. Ынчаарга школа болуп ол туруп келгенинден бээр 3 мун хире кижи ону үшкү класстың чолаачылары болуп доозуп үнгеннер.

Школа ам аажок алгаан. Чижек бо-дур: эрткен чылын школа болза, Тыва АССР-ниң кодээ ажыл-агыйынга, үлетпүрүнге, албан черлеринге үшкү класстың 600 ажыг чолаачыларын белеткээн болган 110 кижи билиин бедидип, 2-ги болгаш 1-ги класстың чолаачылары болгулаан.

— Силерниң эки башкыларынар кыынарыл? — деп айтырарга, ында өөренип турар кижи бүрүзү:

— Ол дээрге И. И. Руденко болгаш М. М. Панаргиндеп оске кым боор — дижир. Олар үр ажылдан келген болгаш хөөчүп, улуг дурзулгалыглар.

Бистин башкыларывыс-биле чугаалажып көөрге, олар чамдыкта мынча дигилээр:

— Республиканың районнарынга чоруурга, бистин танып кижилеривис бо-ла таваржып келир. Чамдыкта бис, үр болу бергенибиле уттуптар-даа болгай бис, а чугаалажып көөрге, «мен силерниң школага өөренип турган, чолаачы болуп алган болгай мен» дигилээш, байыр чедирер, хүндүлээр, бодунуң канчаар ажылдан турарын чугаалаар болгулаар. Анаа кижи аажок өөрүүр. Төрээн чуртка «бисче-даа бол, шаам-биле бараан болган-дыр мен, оон херечизи бо кижилер ол-дур кылдыр кижи бодагылаар-даа».

Башкыларның ынча дээри-ле чөп. Шынавыла ап көөрге, бо школаны доосканнар дээрге ырак Монгун-Тайгада, Тере-Хөлде, Кара-Хөлде, Тожуда, Эрзин-Тесте, барын районнарда дээш, кайда чок дээр оны! Чер болганда бар.

Школаның курсантылары өөредилге-биле чергелештир оске-даа ажыктыг чүүлдерин база кылып турар бис. Чижээлээрге, амгы үеле өөредилге бажының алгыдар талазы-биле тудугга киржип тур бис. Курсантылар оон ыяжын боттары тайгага кескилээш, боттары сөөртүп экелгилээн. Оон-биле кады хоорайның чаагайжыдыгазынга база киржип турар бис. Ылангыя Улуг-Хемни кежиндир көөрүүгүнүң тудуунга каш удаа барып ажылдаанывысты чөрле утпас бис.

Кызылдың кудумчуларынга чоруп чоруурга, холдарында кызыл пөстер баглап алган аныяк оолдар автомашиналарны доктаатказ, чолаачыларның документилерин хынаан турарын бо-ла көрүп болур. Ол дээрге бистиң школаның курсантылары болгай. Бистер кудумчу шимчээшкинин үрээлер-биле демисежиринге ындыг янзы доктаамал киржип, автоинспекция черинге дузалы көргүзүп турар бис.

Школаның оттуглар ыяжын болгаш хомур даажы курсантылар боттары белеткеп сөөртүп экеп турар, ол дээрге, оон-биле кады машина чорударынга биске чергинин практика болуп турар.

Демдеглезе чогуур база бир чүве болза, бистиң школада өөренир өрээлдер чедишпес болуп турар. Ынчангаш Улуг-Хем ыяш ажылагый черинин күрүг турар складтары бар, ону биске шилчиндип берген болза, ында ийи классты дерип ап болур. Бо айтырыгны кашдаа тургускан, ынчалзажок од ажыл-агый черинин удуртукчузу эш Забоев ол айтырыгны шиитпирлээр хөлүү чок.

Курсантыларга иштиг чурттагга бажыны база чок. Оон хөрээнинде ырак районнардан өөренири-биле келген кижилер улуг бергелерге таваржып турар. Бо дугайында дилеглерни чогуур организациялардың мурунга база тургузуп тургулаан. Ынчалза-даа ол айтырыг ам-даа шиитпирлеттинмээн. Бистиң дирекция черинден негезе чогуур чамдык четпестер база бар, ол чүл дээрге, бистиң өөредилге черивистиң херим иштинде үрелик үш машина туруп турар, оларны ажыглалга киирери чугула. Оларны септеп кылып алыр болза, өөредилге талазынга улуг ажыкты од берип болур болгай.

Ам күскү ажаап алышкынга барып шуут киржири-биле 30 кижи автошколаны доозар деп турар бис. Од биске кончуг өөрүшкүлүг. Мынчангаш бистиң республиканың колхозтарының совхозтарының, бүдүүлүг, албан черлериниң, автоажыл-агыйларының чагыын ёзугаар бо школа дөрт ай иштинде хөй-хөй чолаачыларны белеткеп үндүрүп турары кончуг өөрүшчүг.

Ам бистер автошколаны доозуп чоруткаш, оон ат-аддарын баксыратпайн тургаш, эки ажылдаарывысты боттарывыска хүлээнип ап турар бис.

Ч. САЛЧАК,
школаның курсантызы.

«Тере-Хөл» колхозтуң Чыргалаңдыда сарлык фермазының саанчылары **Мария Самбыла** биле оон дуңмазы **Севил Самбыла** хөй сүт саалдазы дээш ында калбарган социалистиг чарышка дээрге көргүзүгүнү чедип ап турарлар. Оларның кайызы-даа боттарынга быжыглаттынган 15—15 сарлыктарындан хонукта 26—30 литр сүттү саап ап турар.

Чурукта: (солагай талазындан) Севил биле Мария Самбыла угбашкылар. Фото А. Алексеевтиң.

КЫШ ДАГ АРТЫНДА ЭВЕС-ЛЕ БОЛГАЙ...

Бистиң хоорай, суурларывыста школа, эмнелге, клуб, библиотека чок черлер хөвар. Ол болза чоннуң өзүп турар материалдыг болгаш культурлуг негелдезин бүрүп хандырар талазы-биле партия биле чазактың сагыш салыныкшынының херечизи-дир. Оларның ажыл-чорудулгазын улам экижидер, чонга чогумчалыг бараан болдурарынга чугула чүүлдериниң бирээзи болза, кышка удур белеткелди баш бүрүткээр эки шынарлыг чорудары болгай.

Улуг-Хем районуң «УТКА 25 чылы» совхозтуң девискээри делгем, чому хөй болгаш-биле эвээш хөй школа, эмнелге, культура албан черлери ында тургустунган. Эрткен чылдарның практиказындан алгаш көөрге, кышкы үеле септелгеги багай, одаар ыяш чок болганындан ол черлериң чамдыызы доктаамал ажылдавайн келген.

Ак-Туруг школазының септелгези чоруттунган болза-даа, одаар ыяжы белен эвес. Медээ ёзугаар школада 800 кубометр ыяш белеткеттинген турган, а хынаддадан илерээни болза, чүгле 450 кубометр ыяш бар болган. Ам-даа 200 кубометрден эвээш эвес ыяш болгаш хомур херек. Ол школаның башкылары одаар ыяш чок болган учурунда боттары ыяштыг удур белеткээр ужурга ам таваржып турарлар.

Ак-Туруг клуву кышка белеткеттинген, Арыскан клубунга печкалар салыр, Арыг-Узуунуң клубун будуур, чугайлаары арткан. Ынчалза-даа совхозтуң ажылчын комитези (даргазы Лобачев) бодунуң эргезинде үш клубтуг одаар ыяжын белеткеп алырынче далашпайн олурар.

Медицина албан черлериниң септелгези база-ла бүрүн эвес. Чамдык черлерде септелгени ёзу барымдаалап чоруткан. Арысканда эмнелге салыры бичии, крыша чок болжулда. 3 Ак-Туругунуң эмнелге участогу амга чедир шуут септелге чок турбушаан.

Башкылар, медицина болгаш культура ажылдакчыларының чурттаар оран-суурунче база сагыш салыры чугула. Ылангыя Ак-Туругга 3 башкыларның база Арыг-Узуунде чамдык башкыларның чурттаар чери чедишпес болуп турар.

Үстүнде бар четпестерни дарый чайладып, культура албан черлерин чоннуң культурлуг дыштанылгазының ёзулуг төптери, школаларга уругларның өөренир, чурттаарынга эң-не таарымчалыг байдалды тургузары даэш, совхоз дирекциязы, кедээ Совет шиитпирлиг хемчег алыр үези келген.

В. БАШТАК-ООЛ.

Бажыңнарыңарның ээлери болуңар

Амыдыралга-чурттагганы коммунистиг ёзугга-биле көөрү дээш ажылчы чонларның шимчээшкинин — бажыңнар, кварталдар комитеттериниң, эш-хүүзүнүң судтарының, үлүсчү дружиналарының ажыл-чорудулгазы бистө чыл түдүм улам-на калбарып орар. Хөй-ниитиниң чүрүмү-биле ажылдаар кызыл будуннар, библиотекалар, сөөрт залдары, уруглардың танцылаар болгаш ырлажыр иелдери тургустунгулап турар. Кызыл горюмхозуның бажың эргелелдериниң чанында 79 кижи составтыг адды бажың комитеттери, 30 кижи составтыг эш-хүүзүнүң бөш судтары тургустунгулаан, чурттагга бажыңнар айгы-биле херээженнер чөвүдээлери, санитар комиссиялары база доктаамал ажылдап турар.

Каа-Хем суурда квартал комитеди (даргазы эш Вильнов) санитар комиссиязы-биле болгаш херээженнер чөвүдели-биле кады ыяш болгаш чадаң үнүштер тарылгазын багай эвес организастап, хөй-ниитиниң черлеринге санитар талазы-биле көрүдели чорутканының түнелинде, суурнуң арыг-шевер байдалы эдээн ажыкээн.

Эш И. Канунников даргазаан бажың комитеди уругларның библиотеказыг пионер штавын бажың эргелелиниң дузалакчызы чокка болу организастаан. Ол пионер штавы школазының четпээн уруглар ортузунга кижизидиге ажылын чорудуп, солун номчудгазын, спорт оюннарын болгаш ыры болгумун организастап турар.

Комитеттиң кежигүннери боттарының девискээриниң чаагайжыдыгазының байдалын, чурттагга фондузунун, ыяштарның ,чадаң үнүштериниң камгалалын хынап, бажыңнар дериглелериниң ажыглалын болгаш кадагалалын эскилеринче утпаган үнелиг саналдарын берип келген.

Ленин кудумчузунда № 26 бажың-ның чурттакчылары боттарының инициативазы-биле бот-тывынгыр уран чүүлдүн болгумун тургузуп алган. Оон ойнакчыларының белеткээн концерттерин чурттакчылар ам улуг сөөрүүгэл-биле көрүп турар. Ол бажың-ның хериминиң иштинде иогаш үнүштер, чечектер, чадаң үнүштер доодур ышва берген. Ында чурттакчылар эштер Горбунова, Кеазлова, Сизых, Цевменко болгаш өскелер-даа бажыңнарның агар септелгезин белги боттарының күселиңбиле кылырып ап турарлар.

Шетинкин-Кравченко кудумчузунда № 36 бажың комитеди (даргазы эш Селиверстов) херим иштин иогаанчыларынче чурттакчыларның күжүн эки организастаан, ам ону ёзулуг сад шинчилиг кылдыр хуудургаан.

Ынчаарга чурттакчылар боттарының бажыңнарының ёзулуг ээлери болу берген эки үлегер-чижектер-биле чергелештир чурттагга фондузун кайы-хамаан чок байдал-биле көөр чоруктар ам-даа бар. Каа-Хем, Кочетов кудумчуларында № 2 бажың комитедин аңаа чижек кыдыр көргүзүп болур. Ында эш улуг, кайызында-даа 96 ааң иштин чурттап турар бажыңнарның чаны ырынай чаагайжыттынмаан, ол үргүлүү-ле бок-сактыг чыдар ыяш спорт, оюннар шөлү чок, чурттакчыларның уруглары кандыг-даа организас чок ойнап чоруурлар.

Мындыг четпестерни моон соңгаар чайладыры чугула. Ол бажыңнарның чурттакчылары ниити чурттагганың чурумун эдерип, боттарының девискээрин чаагайжыдырының херээнге калбаа-биле киржир үе келген.

Г. МАШКОВСКИЙ,
Горюмхозтуң эргелекчизиниң оралакчызы.

№ 2 АТК-ның чолаачызы **Василий Бочаров** ол тускай эртемнге он үш чыл ажылдаан. Ол ажылынга удам-даа мергежил болгулуге черинде мурнакчы чолаачыларның бирээзинге санаттынып турар. Амгы үеде эш Бочаров 1966 чылдың февральдың үлүүмде ажылдап турар, ол—коммунистиг күш-ажылының бригадазының кежигүнү. Дуржулгалыг чолаачы «ЗИЛ-585» машиназы-биле капитал септелге чокка 115 мун ажыг километрни эрткен.

ЧУРУКТА: чолаачы Василий Бочаров эзлчеглиг рейсче чоруп тур.

Фото П. Гольцовтуу.

МАЛ ЧЕМИНИҢ ЧУГУЛА КУРЛАВЫРЫ

Дүжүт ажаап алымшкымның болган күрүнеге тараа садарын күжениишкининг чорудары-биле чергелештир, ниитиниң малын дүр кыштагаладырынга херектиг мал чемнерни четчир санынын-биле белеткээр ажылды, бо хүнүерде кошкатпас ушурлуг. Малга бөдүүн чемнерни белеткээр ажылга тараа саваңы чугула курлавыр болуп турар.

Республиканың ажыл-агыйларының тараа шөлдерине моон мурнунда чылдарда мышкаш, хөй-хөй тонна тараа саваңын ажаап албайн, олчаан каавтар чорукту бо чылын катаптавас ушурлуг.

Тараа саваңын ажаап алырынга ажыл-агый бүрүзүнде бар техниканы билдилиг ажыглаары чугула. Механизастаашкынны ажыглап турар ажыл-агыйлар аңаа хөй кижи күжүн чартыктырбайн турар. Мал семиртир «Суклай» совхоз тараа ажаап алымшкымын чорудуп мелээн хүнүдеп бээр, кестинген тарааларының саваның удур-да болуп турар. Од ышкаш «УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскында мыдыг звенону тускайлаанын эки. Каа-Хем районда «Октябрь 14 чылы» колхозтуң Сарголда бригада саваң ажаап алыр тускай звенону тургускаш, ийи-ле хонукта 250 гектар черинң саваңын сараатпан тургускан.

Саваңны, млаңгыя чаа кескенде дораан-на кандыг-бир мал чеми нультуранның иогаан массазы-биле катай силостаары улуг ажыктыг. Кызыл-тас болгаш чочак-тараа саваңнарын кукурузаның иогаан массазы-биле холуй силостаар арганы бо чылын чамдык ажыл-агыйлар чедиишкинниг ажытпап эгелей бергеп. Каа-Хем районуң «Тилелге» колхозу мыдыг холуушкунуут силосту элээн хөйнү салып белеткээн. Од-ла районда «Октябрь 14 чылы» кодээ ажыл-агый артели бо хүнүерге чедир 1000 тонна кукуруза силозун кызыл-тас саваңныбиле холуй салган.

Кукурузаның иогаан массазын ол хевээр силостап каапта, оон сүүзүнүүт шимнары аларын кудулай бээри чугаалаан. Силостуң шимнарын кудулаттпас төлээде, кукурузаны арбай болгаш кызыл-тас саваңы-биле холуп силостаарын тускай артемнигээр сүмелеп турар.

Чер-черге тараа саваңын удур ажаап алыр чорук, кускү чер аңдарылгазынга болгаш келир чазын тараа чаштырылгазынга шаптыктыг чүүлдерин болдурбазынга база ажыктыг болгай. Эртмен чазын тарылганың түлүк үезинде Бии-Хем районуң «Искра» колхозунуң тараа шөлдерине күзүн шөлдеп чайлаттынмаан тараа саваңын өртетпеш, оон орнуун аңдарар дээрге, доң хевээр болуп, берге уржуктар таваржып турган. Ынчан ук ажыл-агыйның механизаторлары аңаа безин дыка хөй үнелиг шакты чидиргеп. Ындыг таварылгалар республиканың оске-даа ажыл-агыйларынга турган. Шак ындыг чорукту болдурбас дээш колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары, көдээ ажыл-агыйның тускай артемнигери бүгү-ле хемчегерни алыр ужурлуг.

Малга бөдүүн чем белеткээр ажылга агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары эдээн салдарлыг болуп турар бо үеде тараа саваңы сагсыбиле домей үнелиг апаары чугаажок. Ынчангаш саваң ажаап сараатпаар ажыл бирги чергенинг айтырыгларының бирээзи, ол оске чугула ажылдар-биле деңге үнелеттинер ужурлуг. Тускай артемнигериниң бадыткан турарын ёзугаар алырга, кызыл-тастың чаңгыс килограмм саваңында-аа 0,22 чемгерилге единицазы, 10 грамм хире хайлымчал протеин, арбайлыкында ол шинарлар—0,36 болгаш 12, чаңгытараада—0,41 болгаш 24 болуп турар. Моон алгаш көөрге, саваңны ойлаанда ажаап алыр болза, оон чемнитиң шык сигенииниден каапталдаа тудавас-тыр.

Мал чемниге бо курлавырны бүрүн ажаап алыры дээш шоодуг ажыл-агый бүрүзүнге калбартса чогуур. Бүгү-ле аргаларны ажыглаш тургаш, тараа шөлүнге тудум-даа саваң кагбас дээш демисежирни амгы чугула хүлээлге.

КОШКАК ХӨГЖҮЛДЕЛИГ ЧУРТТАРНЫҢ ИДЕГЕЛДИГ КАМГАЛАКЧЫЗЫ

Социализм болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкин

Бистиң үениң ханы революстуун капитализмден социализмче шилчилге, коммунизминиң бадыткаттынганы, база од ышкаш Азияны, Африканы, Латин Американы шыва алган национал-хосталгалыг демиселдиң канчаардаа аажок улуг өөдүрүлүшкүнү тодарадып турар. Амгы үениң шак ол улуг демиселиниң бот-боттарынга ханы харылзаалыын болгаш оларның дүрүм ёзугаар дес-дараалашкаан ленинизм бадыткап көргүскен.

81 коммунистиг болгаш ажылчы партияларның төлээлекчилериниң чөвүлел хуралының (1960 чылдың нөябрьда) бир үн-биле хүлээп алдыгаан Медеглелинде айтып турары: «Социализи делегейниң күштери колониалдыг болгаш хамаарылгалыг чурттарның улустарының империализмниң дарлалындан хосталыр дээш демиселинге шиитпирлиг деткимчелиг көргүсмен. Социалистиг система болза, хосталган улустарның хамаарышпас национал хөгжүлдезинниң идегелдиг камгалакчызы апарган. Национал-хосталгалыг шимчээшкинниг улуг деткимчени бүгү делегейниң ажылчын шимчээшкинин көргүзүп турар».

Амгы үениң кол черинде делегейниң ажылчын ангызы туруп турар, ынчаарга оон үре-төлү — социализминиң делегей системазы болур деп марксисчи-ленинчилер чалгыс ай түнелди кылганнар. Делегейге төөгүлүг үжүр-дузалыг болгаш улуг келир үелиг национал-хосталгалыг шимчээшкинге оон моон соңгаарры тиилелгелериниг кол негелдеринии биргээн болза, империализм-биле демиселге кол күштү тургузуп турар делегейниң чаа чурттары-биле биикыг эвилел болгаш кады ажылдажыпга, капиталистиг күрүнелериниң ажылчын шимчээшкини-биле бузулбас эвилел болур.

1957 база 1960 чылдарда Москва чөвүлел хуралдарынга ажылдап кылган од карачаңгыс шын туруптан кыдат удуртукчулар амгы үеде шуут ойтазап, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге удур туржуп турарлар. Азияда, Африкада, Латин Америкада национал-хосталгалыг демисел болза, кол фронт, «делегей революциязының шуурганнарының кол зоназы» деп оларның идип үндүрген «теориязын» чүгле ынчаар үнелээр апаар-дыр. Амгы делегейниң кол үндезин чорудээн империализмбиле социализминиң аразында эвес, а национал-хосталгалыг шимчээшкин биле империализминиң аразында чөрүлээ болур деп олар бадыткап гурарлар.

Делегейниң революстуг шимчээшкининиң аңгы-аңгы агышкынналарын, боттуг туруп турар деңгүүр байдалын хажылар база од шимчээшкининиң баштыңчызы чүгле ажылчын ангы болур болгаш бөөп шыдаар турбуже, оларның үзел-бодалы-биле алырга, национал-хосталгалыг демиселде киржип турар молчукчу ангылары (бүржуазиямы болгаш феодалларның чамдыызын) ол демиселдиң барык-ла баштыңчызы кылдыр тургускаш, национал-хосталгалыг демиселдиң ролюн үндезин чок черге кудуладыр деп кыдат эштер ораалаашкын турар. Национал-хосталгалыг шимчээшкинни бүгү делегейниң пролетар шимчээшкининиден, делегейниң социалистиг системазындан ангылаар, национал хосталганың болгаш дарлаткан улустарның катап тургустунарының чөлевүнүнүң шөлүн халдаар төвү», «делегей революциязының шуурганнарының кол зоназы» деп оларның идип үндүрген «теориязын» чүгле ынчаар үнелээр апаар-дыр. Амгы делегейниң кол үндезин чорудээн империализмбиле социализминиң аразында эвес, а национал-хосталгалыг шимчээшкин биле империализминиң аразында чөрүлээ болур деп олар бадыткап гурарлар.

Делегейниң революстуг шимчээшкининиң аңгы-аңгы агышкынналарын, боттуг туруп турар деңгүүр байдалын хажылар база од шимчээшкининиң баштыңчызы чүгле ажылчын ангы болур болгаш бөөп шыдаар турбуже, оларның үзел-бодалы-биле алырга, национал-хосталгалыг демиселде киржип турар молчукчу ангылары (бүржуазиямы болгаш феодалларның чамдыызын) ол демиселдиң барык-ла баштыңчызы кылдыр тургускаш, национал-хосталгалыг демиселдиң ролюн үндезин чок черге кудуладыр деп кыдат эштер ораалаашкын турар. Национал-хосталгалыг шимчээшкинни бүгү делегейниң пролетар шимчээшкининиден, делегейниң социалистиг системазындан ангылаар, национал хосталганың болгаш дарлаткан улустарның катап тургустунарының

Телеграф дамчыдып тур

Совет-финлянд кады ажылдажылганың хөгжүлдезинде чугула болуушкун

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Сайменск каналдың совет кезиин болган Малый Высоцкий ортулукту Финлянд Республикага хөлезиге дамчыдып бөөр дугайында Керээни чарганы ийи чурттарның аразында кады ажылдажылганың хөгжүлдезинге чугула болуушкун. ССРЭ биле Финлянд Республиканың аразында харылзаалларга үндезилеттинген тайбың кожа-хелбөө догуннаашкынының принциптериниң түннелиниин чайынначах херечизи болур.

Сайменск каналдың совет кезиин болган Малый Высоцкий ортулукту Финлянд Республикага хөлезиге дамчыдып бөөр дугайында бөгүн күштүг болуп эгелээн Керээ чедиишкиниг боттаныл, бистиң күрүнелеривистиң аразында найыралды болган бүзүрежир чорукту быжыглаарынга дузалаар дээрзинге илеткедип илертейлеп турар бис деп, А. В. Захаров медеглээн.

Премьер-министр болган Финляндияның дашткы харылзаалар министриниң түлөөгелезин күүседип турар Ахти Карьялайнен болушкан. Бнолуп европа салбырының директору Спинелли байыр чедирип, чүве чугаалаан болган сессияның киржикчилеринге КЮО-нуң чингине секретары У Таннын чагаазын номчаан.

Эртенги хуралга сессия хүн чурумуи базылаан болган Кызыл крестиң база Кызыл чартык айның 14 чаа национал организацияларын болуунуң хүрээленинге база хүлээп алган.

Лиганың башкарыкчыларының Чөвүлелиниң сессиязын, а ол ышкаш Кызыл крестиң төлээлериниң Чөвүлелиниң сентябрь 2-де ажыттынар сессиязын өске-даа байырлал хемчегleри-биле чергелештир 1863 чылда үндезилеттинген «Делегейниң Кызыл крезинин 100 чыл оюнуң конгрези» деп санаар кылдыр хүлээп алган.

Кызыл крестиң делегей комитединиң 100 чыл ою

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Кызыл крест, Кызыл чартык ай нииттилелдериниң, Кызыл Арзылап болган Хүн нииттилелиниң (бүгү-делегей федерациязының) Лигазының Чөвүлелиниң башкарыкчыларының Кызыл крестиң делегей комитединиң 100 чыл оюбиле холбаштырган байырлалдыг сессиязы Женевада Нациялар ордузунга август 28-те ажыттынган. Ам делегейниң 102 чурттарында ажылдап турар бүгү национал нииттилелдериниң төлээлекчилери Лиганың ол удуртукчу органында бактаап турар.

ССРЭ-ниң Кызыл крест болган Кызыл чартык ай нииттилелдериниң Эвилелиниң Күүсекчи комитезиниң даргазы, Лиганың оралакчы президентизи профессор Г. А. Митерев баштаан совет төлээлер сессиянын ажылында киржип турар.

Кызыл крестиң швейцар нииттилелиниң президентизи профессор фон Альбертини сессияны ажыктаан. Бнолуп европа салбырының директору Спинелли байыр чедирип, чүве чугаалаан болган сессияның киржикчилеринге КЮО-нуң чингине секретары У Таннын чагаазын номчаан.

Эртенги хуралга сессия хүн чурумуи базылаан болган Кызыл крестиң база Кызыл чартык айның 14 чаа национал организацияларын болуунуң хүрээленинге база хүлээп алган.

Лиганың башкарыкчыларының Чөвүлелиниң сессиязын, а ол ышкаш Кызыл крестиң төлээлериниң Чөвүлелиниң сентябрь 2-де ажыттынар сессиязын өске-даа байырлал хемчегleри-биле чергелештир 1863 чылда үндезилеттинген «Делегейниң Кызыл крезинин 100 чыл оюнуң конгрези» деп санаар кылдыр хүлээп алган.

Француз коммунистер СЭКП-биле эп-сеткилин каттыштырып турар

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының чер-чер организациялары СЭКП-ниң болган Совет чазактыг чорукту турар тайбың кожа-хелбөө догуннаашкынының политиказын бүрүү-биле деткип, кыдат удуртукчуларын чарылдырыкчы ажыл-чорудулгазын бүрүү шаап турар.

Сена болган Марна департаментинин коммунистиг федерациязының бюрозу резолюцияны күлөөп ап, Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртулгазының арга-методтарын ол резолюцияга бүрүү шаап көрген. Кыдаттың Коммунистиг партиязының удуртулгазы болуунуң частырыглыг шугумун өске партияларга дөгээрин оралдажып, социалистиг өске-даа чурттарның болган коммунистиг партияларның ишкиги херектерин холгаарлаар эртени болунга шингээдип ап турар болгай. Аткаарлаар үзүрга аргажоктуң бырындан таварышкан дайынның күштерин ашкан тайбынның күштериниң чаа, улам улуг тиилелгелиг болуруи айтып турар Москва Керээзинге бюро байыр чедирип турар.

КҮР-нуң удуртукчуларының ишки үндүргени «шупгуун кылыр азы чуну-даа кылбас» деп хоралыг принцивин бүрүү шапканы болгаш боттуг чүүлдү көргүскени дээш өөрүп четтириишкинниг Коммунистиг партияга бөлгаш совет улустуң улуттукчуларынга Сена болгаш Марна департаментинниң коммунистери илергейлеп турар. Тайбың кожа-хелбөө догуннаашкынының идеялары тиилеп, совет улус коммунизминиң чедиишкинниг тургузуп турар үеле, СЭКП-ниң удуртукчуларын дорамчылаар чорукту Кыдаттың Коммунистиг партиязының кылып турарынга ол департаментиниң коммунистери ханы хараадап турар.

Дорлонь департаментиниң коммунистиг федерациязының комитези Кыдаттың Коммунистиг партиязының темистерин болгаш чарылдырыкчы ажыл-чорудулгазын болунуң резолюциязынга киленнээшкин-биле бүрүү шаап көрген. Бо ажыл-чорудулга частырыглыг болгаш авантюристиг шынарлыг болуп турар деп, комитеттиң резолюциязында чугаалап турар.

—□—

Совет Эвилелиниң чагыы-биле

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Галацкиниң суднолар тудуунуң заводунга Совет Эвилелиниң чагыын өзугаар кылганы далайның «Новый Донбасс» деп теплоходун совет төлээлекчилер күлөөп алган. Далай теплоходтарын будуперин чуртка улусчу эрге-чагыргазының чылдарында эгелээн. «Новый Донбасс»—Галацкиниң суднолар тудугжуларының дашкаар үндүрүп-биле кылганы ындыг хевириниң баштайгы суднозу болур.

—□—

„Оптимистиг трагедия" деп кино-чурук чурттуң экраннарында үнүп эгелээн

В. С. Вишневскийниң атташ шинзии өзугаар, «Мосфильм» киностудиязының чогаалыкчы коллективиниң (режиссёру С. Самсонов) тургусканы «Оптимистиг трагедия» деп кино-чурукту Москваның «Россия» болган «Мир» деп ийи кино-театрларынга ийи ай мурнунда үнүдүп эгелээн. Эрткен үеним дургузунда ол кино-чурукту бир миллион хире москвачылар көрген.

«Оптимистиг трагедия» деп кино-чурук Ленинградтың. Минискиниң, Донецкиниң болган Днепропетровскиниң экраннарында база-ла чедиишкиниг үнүп турар.

«Оптимистиг трагедия» деп кино-чурукту сентябрьда бистиң чуртувустуң өске-даа хоорайларының хөй-хөй чурттакчылары көрүп болур.

(СЭТА).

Микромирниң кол чажыттарынче орукта

Дубнога болган делегей конференциязы

ДУБНО. (Москва облазы). (СЭТА-ның корр.). Бедик энергияларның дүргедекчилериниң талазы-биле Делегейниң эртем конференциязы аңаа доозулган. Конференциянып сөөлгү хүнүнде эртемденнер кезектерни дүргедедириниң принципиалдыг чаа аргаларын чугаалажып көрген. Октаныышкынныг кезектерниң дүргедекчилери болза, оларның дузазы-биле эртемденнер бойдустуң чажыныче ханыпап кирип турар кол хереккедлер болуру билдингир болгай.

Дүргедекчилерниң техниказы сөөлгү он чылдарның дүргузунда кедергей улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ынчалза-даа микромирниң ханызынче улам ынай бурунгаарлаашкынга улам-на кедергей улуг энергияны берип турар дүргедекчилер эргежок чугула.

Чаа дүргедекчилерниң дидим болгаш онзагай төлевиледелерин Дубнога болган конференцияга санаадан кирген, олар эртемниң хөгжүлдезинге революшчу рольду ойнаары магат чок. Плазманы радиациялыг дүргедедир аргазының дугайында плеткел коңчуг солуп болган. Академик В. И. Векслериниң идип үндүрген ол идеязын чурттуң шинчилел институттарының бирээзинде ам чедиишкиниг ажылдап кылып турар.

Дүргедекчи фактор кылдыр... чырыкты ажыглаар дугайында саналды профессор А. А. Коломенский бодунуң чугаазында үндезилээн. Ангылаттынган орбиталарлыг циклотронну ажыглаарының дугайын Р. С. Ливингстон (АКШ, Окридживиниң национал лабораториязы) чугаалаан. Дүргедекчилерниң ол хевири атомнуг өске машиналарның четпес чүүлүнден—дүргедекчиниң камеразындан үнерде, кезектериниң улуг чидириглиг болурундан хөстүг апарып болур. Электронларның индукциялыг шугумнуг дүргедекчизиниң дугайын сураглыг америк физик Николас Кристофилос конференцияга илеткээн. Ол дүргедекчи болза, 4 миллион электроновольт энергия турда, 200 ампер чедир токту берип турар, ону амдыызында ол чергелиг чангыс-даа машина чедип ап шыгаваан.

Совет болган америк физиктериниң кады ажылдажыгазының дүржүлгазының дугайын конференцияның киржикчилери америк физик Л. Д. Ласлеттиң (Айова штаттың университединең) илеткелиндең билип алган. Совет физик Г. И. Будкерниң саналдааны дүргедекчиге кезектериниң шимчээшкининиң тозартай саналшкынарын чижек кылдыр ол көргүскен.

Конференциянын программазы доозулган соонда (анаа 168 илеткелдерни кылган), В. И. Векслер чүве чугаалаан. Делегейниң хөй-хөй чурттарының эртемденнериниң үре-түннелдиг ол ужураажышкынының түннелин үндүрген болгаш конференцияның дашткы киржикчилеринге совет хоорайларга солун болгаш чалгай алн-чорукту кылырын күүсөөн.

(СЭТА).

—□—

Даштыкы парлалганың допчулалы

Югославияда Никита Сергеевич Хрущевтүң чоруп турары болгаш Брионига Иосип Броз Тито-биле оон чугаалажышкыннары даштыкы чурттарның эң ынзы-бүрү утланышкынныг солуннарының кол темазы болуп артпышаан. Н. С. Хрущевтүң аян-чоруунуң дугайында отчеттарны бөгүн социалистиг чурттарның парлалгазы болгаш Лондонның «Дейли телеграф», «Таймс» солуннары, «Нью-Йорк таймс» солуп, Барыын Германияның «Франкфуртер Альгемейне» солуну, Парижтиң «Фигаро», «Либерасьон», «Юманите» солуннары болгаш өске-даа дыка хөй солуннар парлап үндүрген.

Агаарга, космос делегезинге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруур дугайында Москва Керээзинге чаа-чаа күрүнелерниң төлээлекчилериниң ат салып турар дугайын даштыкы парлалга номчукчуларга дыңнадып турар. «Юманите» солуннуң мурнуку үүлүнге Францияның Коммунистиг партиязының Политбюрозуның кежигүү Этьен Фажон бүгү кижи төрелгетеңге Москва Керээзинiң аажок улуг ужур-дузазының дугайын база катап сагындырып, дегелтелчу чазактың барыын талакы чурттарда «темек аврыгларның», а ол ышкаш ол Керээге удурланган кыдат удуртукчуларның туружун шыңгыы буруу шаап турар.

«Боттуг үүлдеп хоорулган» деп эгелиг чүүдүнге Польшаның «Трибуна люду» солуну Москва Керээзинiң дугайында айтырыгның талазы-биле барыын-герман чазактың туружуның болгаш бүгү Германияның мурнундан саналдаар дээр боюн удуртукчуларның чүткүлүүн барымдаа чогун көргүзүп турар.

Мурнуу Вьетнамда душкүүрлүг байдалдың дугайын солуннар мурнуку хевээр бижип турар. Мурнуу Вьетнамда Нго Динь Дьеминиң ярик ёзу-чурумунга удур демисежип турар муң-муң студентилерни болгаш шажынчыларны кара бажыңче кинр октаан деп чүве билдингир болгай. Парижте өөренип турар вьетнам студентилериниң удурланышкынының демдээ кылдыр ашты чарлаан дугайын Парижтиң солуннары дыңнадып турар. Лондонның «Дейли уоркер» солунунуң редакция чүүлүнге демделээнин: Мурнуу Вьетнамда турустумган байдал-биле холбаштыр Вашингтонның дувүрээзинни «хамаарышпас ворук болгаш хосталга дээш улустуң демиселин доктаадып шыдаар аргазы чогун. Нго Динь Дьеминиң ёзу-чурумуу көргүзүлүп-биле» холбашкын факт-биле тайылбырлаттыгар.

Парижтиң «Фигаро» солунунуң мурнуку чүүлүнге Роже Массип «Ниити рыноктүң» чурттарының аразында дүшкүүрлүг харылзаалардың дутайын бижип турар. Авторлуң сөзү-биле алырга, көдээ ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле Францияның болгаш Барыын Германияның аразында чогуш-кырыш ол блоктуң догуннаашкынынга кыжанып турар.

Мурнуу-Африка Республикада Феврардтуң аймак-сөөк шлгаар өзүчүрумунуң дерзии үүлдедиглери-биле холбашкан болуушкуннарның дугайын Лондонның бүгү солуннары көскү черлериниң парлап үндүрген.

АКШ-та хамааты эргелер дээш август 28-те эгелээнин Вашингтонче улуг поход-биле холбаштыр кеп чоянуң демисели улам калбарып турарын Нью-Йорктуң солуннары демдеглээн.

ГФР-ниң чаа чазаан тургузар дугаймда айтырыгның талазы-биле оралакчы президент Эрхард биле САДП-ниң даргазы Менденин аразында чугаалажышкынчар болур дугайын чамдык барыын-герман солуннар дыңнаткан. «Чазакты тургузарга боттуг үе-чадаже кирген» дээрзин «Штутгартер цейтунг» солуп бижээн.

Сентябрь-октябрьда бундесверниң «хөөн фельз 63» деп аттыг улуг өөредилгелериниң болур деп турарын «Франкфуртер альгемейне» солун дыңнаткан. Ол өөредилгелерге америк шериглер база киржир деп турар. Сентябрьда өөредилгеге 20 муң хире кижи киржир апаар.

(СЭТА).

Кемерово область. Новокемеровоның химия комбинадында метанол корпузун ажыглалга киирген. Ол будурулгеш ажыглалга киирген-биле чурттуң өске районнарындан метанол-чиг-этти кирер сөөртүү чугула эвес болу бээр.

Фото А. Кузяриннин. СЭТА-ның фотохроникази.

Садып алыкчылар хомудап тур

100 булкадан-на 6 рубль...

Тожу районнуң «Май 1» колхозунуң төвүнде райпонуң пекарниязының эргелекчизи Алексей Кузьмин даарзи быжырган хлевии суурнуң чүүттакчыларынга боду садыглап турар. Ол хлебти дензилевейн, булка бүрүзүнүң-не өртээн 30 көпеекке боду доктаадып алган.

Ынчаарга район төвүнүң магазинниде хлебти дензилеп садары чүрүмчаан. Ында садып алыкчылар бир булканы 23—24 көпеек-биле ап турарлар. Бо чорук болза, район төвүнде хлеб өртээнге деңнээрге, оон божазы суурга колхозчуларның бир булканы-да 5—6 көпеек—улуг өртекке садып ап турарын херечилеп турар. Бир эвес деңзя талазы-биле ап көөр болза, ол ылгалдын оон-даа улуг болуру магат чок.

Өртек ылгалынган кирген акша кайнаар барып турарын даар дутаймында айтырыгны база салза чогуур. Райпонуң хлевинин өртээ билдингир чүве төлээде, оон улгатырган өртекке кирген артын акша чүүү-биле Кузьминниң карманыныче кирип турар даарзи толаргай.

Бодүүн арифметика чуруму-биле санап көөрге бегин, 100 булканы саткаш-ла 6 рубльди ол бодунга ап турар-дыр. Бүдүн улуг суурнуң чүттакчыларынга хүн бүрүде-ле чүс-чүс кезек булка хлеб садыглаваш, оон кирип алган акшазы-биле Алексей Кузьмин чүгле сөөлгү үеде бензин «ИЖ-56» мотоциклин, 1 хеме моторун, бир бызаалыг инекти, бир аътты (ону дедир садыпкан) болгаш оон өске-даа улуг өртектиг чүүлдерни садып алган. Ол боду аннавас, балыктавас база өске-даа тывыштыг ажыл кылбас кижи болганда, чүгле ап турар шалыны-биле ынча хөй хөреңгини садып алыры аңаа бергеле болгай.

Колхоз суурунда бодунуң магазинни бар турда-ла, райпонуң баштаар чери чонга хлебти магазин дамчыштыр салыглавайн, совет садыгның чүрүмүн үреп, ону чангыс кижиниң холунда тутсуп каан турарының чылдагааны чүдел? Алексей Кузьмин хлеб өртээн улгаттырып, чижек ёзу-биле байып турда, районда партия-күрүне контролюнуң болуу ол чорук-биле чүге эптежип турарыл деп, айтырыгларны суурнуң чүттакчылары үргүлчү-ле салып турарлар.

К. КОЛ.

—□—

„ЧИТКЕН" ДЖЕМБЕРЛЕР

Чоокта чаа «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр фермазында садыгны Ондар Чимий-оол чаа барааннар сөөртүп ажкелген.

— Дыка-ла солун чүүлдер келгендир: ынзы-бүрү хемчээнгии джемберлер, ботинкалар дээш өске-даа барааннар хөй—деп, улус дораан-на чугаалажы берген.

Аңаа чылган кижилер оларны садып алыры-биле сөлчегге тургулаптарга, садыгжы тургаш,—бөгүн ажылдавас мен, тыштанып көрейн, эртен келиңер—дигеп.

— Эртен дан бажында сөлчегни бир-ле дугаарында кээп сөөлээр-дир ийин—дишкеш, олар тарай бергенер.

Оон эртенинде магазинге чон-даа хөй келген, олар сөлчегте чурумнуубиле дизе турупкан турганнар.

— Дүүн көргенивис хүрен, кек, кавга өнүүр бичии хемчээлгиг джемберлеривис кайда чоор?—дишкен чугаалар аңаа база ыынналы берген.

Шынап-за баштайгы сөлчегле кижилер боттарынга тааржыр джемберлерни шилип ап шыгаваан. Аңаа турган джемберлерниң хемчээни шуптузуунуу улуг болган.

— Бичии хемчээдиглер черле чок ийин, барыл-ла бо—деп, салыткы дораан-на чарлай берген.

А херек ырында ол барааннарны чажырыпкаш, сөөлүнде бодунуң төрелдеринге, таныштарынга оон дүмбаа садыглан турганы илереен.

Садып алыкчылар ол четпес чорукту демдеглээш, моон сонгаар содун барааннарны тала-дугай тыртпайн, хостуу-биле садарын садыткынына сагындырганнар.

Н. ООРЖАК.

Алдарлыг хүн

ПРАГА. (СЭТА). Социалистиг Чехословакиянын ажылчы чоннары словак улустуң тура халыышкынының 19 чыл болган оюн байырлалдыы-биле демдеглеп турар.

19 чыл мурнунда улус массалар Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, фашистиг кулданыышкынга үдүр демиселче көдүрүлүп үнген болган чайынналчак тиилелгелерни чедип алган. Словак тура халыышкын словак болгаш чех улуттарның салым-чолунга кайгамчык улуг рольду ойнаан.

Улусчу эрге-чагырганың чылдарының дургузунда болган социал-экономиктиг чаартылгаларның түннелдерин словак улус бо хүннерде үндүрүп турар. 1937 чыл-биле деңнээрге, 1962 чылда Словакияга үлетпүр будурулгези 12 катап өскен. Словак черге үлетпүрүнүң 250 будурулгелерин тудуп тургускан, олар ынзы-бүрү продукциялы берип турар. Чоон-словак металлургия комбинады лээн ышкаш, социалистиг индустрияның шаа ындыг улуг будурулгезин Словакияда дерип тургускан. Чуртта баштайгы болуп турар никел заводу чоонга чаа продукцияны берип эгелээн. Баштайгы атомнуг электростанцияны Словакияда тургузуп турар. Словакияның индустриалдыг хөгжүлдезинге улуг чедиишкиннер чех улустуң акы-дүнма дузалаачызының, Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле кады ажылдажылганың ачызы-биле чедип алдынган.

Словак улустуң тура халыышкынының болган төвү Банска-Бистрица хоорайда болгаш Словакияга улустуң тура халыышкынының төөгүзү-биле холбашкан өске-даа хоорайларда, суурларда бо хүннерде хөй санныг байырлалдар болуп турар.

Улуг-Хемни шинчилеп турарлар

Бии-Хем биле Каа-Хеминиң каттышкан белдириндеп бичe вуду черде, сугда элдептиг херекселдериг катер турарын көрүп болур. Өске катерлерге бодаарга, ол оожум өрү чоруп турар. Чүге дизе, ол сугда шөйүп каам демирдеп туттунуп чоктап турар. Ону № 719 термограф деп адаар. Ол — Кызылдың гидростанциязының катери-дир. Ында чүгле ийи кижи ажылдап чоруур: катерниң старшиназы Валентин Панаргин болгаш суг хайгаарачызы Г. А. Горшков. Олар бо катер-биле ам беш ажыг чыл ыңай-бээр чоруп турарлар. Ол үеним дургузунда Улуг-Хемни тускай хереселдериниң дузазы-биле хынап көрүп, оон агымының дүргеини болгаш чеже хире сугну чарыгдап турарын хемчээп турарлар. Оларның ажылы кончуг солун: чымп турар медээлери Улуг-Хеминиң унунда ажылдап турар хемчилерге болгаш гидротудугжуларга хереглеттинер. Суг хайгаарачызы Георгий Афанасьевич Горшков Улуг-Хеминиң суунуң терецнеп, сыыган турарын, оон температуразын, бистиң хемнеривистиң терецин барык шээжи-биле билир.

— Августуң чедизе Улуг-Хеминиң суунуң деңнелээ тикпес алырга 260 см турган, мичаарга тоста — 338 см, суунуң температуразы ол хүн 16,4 градус турган—деп Горшков чугаалап турар.

Г. Горшков Улуг-Хеминиң суунуң доозуннуун, оон кандыг холуксаалыын база хынап келген. Ол бүгү медээлерни эки тодарадып ажылдап кылгаш, оозун Красноярск болгаш Минусинск хоорайларже чорудуп турар. Оларның келирин хемчилер болгаш гидротудугжулар четтикпейн манап турарлар.

Кызылдың гидрологтары улуг ажылды кылып, Улуг-Хеминиң төөгүзүн база бижип турар.

ЧУРУКТА: катерниң старшиназы Валентин Панаргин суунуң доозуннуун хынаар дээш суг узуп ап тур. Георгий Горшков сутнуң шапкынын хынап тур.

Сөзү болгаш фотозу Н. АЛЕКСЕЕВТИН.

Перуда ханныг үскүлежиишкин

ИТМА. (СЭТА). Янтак биле Маркапомакоча общиналарда 600 перу тараачыннар Корпаканчаның эжелеп турган черлерин хунаал алган. Олар ол черлерге чурттаар оран-сууруу тудуп алган болгаш одарларга кодан малды кадарып турганнар. Эрге-чагыргалар хамааты гвардияның кезектерин тараачыларга удур чорукган. Тараачыннарның организастаан камгалалының бирги шутумунга ыяштар-биле чепсегленген хереэженнер турган.

Кадыг-дошкун сегиржип алышкынларың түннелинде бир тараачын өлүртккен, сези балыглаттырган. Хамааты гвардияның 3 офицерлерин болгаш 7 аңаа дайынчыларын балыглаан.

Тараачыннарже чепсектиг халдаашкын Перунуң хөй-ниитизиниг киленнээшкинин болдурган. Перунуң ажылчы чоннарының национал федерациязының удуртулгазы хан төгүүшкүнүнге буруулуг кижилерни кеземчеже киирерин негээн.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУН байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чамык черлерге кыска чаашкын чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат ой-тавындаазындан чоорту дыңзыыр. Агаарның температуразы: республикага — 15—20, а Кызылга —18—20 градус чылыг.

Редакторнуң оралакчызы А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Кинотеатрларга

ООГУМ

«НАЙЫРАЛ»: «Кайгамчыктыг Васильица» 10, «Ооллар» 12, «Өг-бүленин чаңгыды» 6, «Каин XVIII» 2, 4, 8, 10 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Ынакшыл дугайында төөлчургу чугаа» 11.15, «Чөөкшулашпас» (2-ги серизы) 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чөөкшулашпас» (1-ги серизы) 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сөөлгү хлеб» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА»: «Өөнүк кыстар» 5, 7, 9 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Бровченко суулуучузу 3 аймак, № 5. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчызының болгаш харысаалгалыг ажурнайның 35—24, пропаганда киллизиниң 23—54, харысаалгалыг секретарьының 23—35, колхоз ажыл-агый киллизиниң 25—38, партийжи аныырал киллизиниң 37—13, ишкиги информация киллизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг киллистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура аныырал киллистериниң 22—64, бухгалтериниң 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче болгаар.

ТС—01429

Культура министерствозунуң типографизи

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

ШЫН

1925 чылда үнезилеттинген

1963 ч.
АВГУСТ
31
СУББОТА
№ 207 (5611).

Өртээ 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Тараа хөй болган тудум, Төрээн чурт улам бай, күчүлүг болур

Бистиң тараажы сөзүвүс

Тарааны чылда чаңгыс катап ажаап алыр. Аңда белеткенип тургаш, ону эгелээриниң бүдүүзүнде шылгалда мурнунда белеткел-биле бир дөмей дувураар чүве болгай. Бо чыл-биле тараа кезилдезин чээрби беш удаа чорудуп турар мен. Бодунуң ажыл-херээн чеже-даа эки билир болза, ажаап алышкын бистен хөй түүлдерни иегеп турар. Ажаап алышкыныңың кыска бачым ажылы күштерни болгаш энергияны четче бээрни хоочуп-даа, аныяк-даа механизатор бүрүзүнден иегээр апаар.

Бир-ле катап бистиң механизаторларывыстың аразынга мындыг чугаалаы дыңнаан мен. Олар бо чылын ажаап алыр тараа чок, мынчангаш оңза шылгараттынар аргажок дижип турганнар. Ол шын эвес. Бо чылын тараажыларга ажыл четчир деп бодаар мен. Ындыг болза-даа чевис сыптыг тарааны билдилиг ажаап алыры кижи бүрүзүнден улуг мергежилди иегеп турар. Ынчаарга кылыр ажыл эвээш деп хомудап турар кижилериниң тараа кестирген шөлүн көөрге, ону ооргалай кестирип, ажок мажактап каапкан тургулаар болгай. Ынчалзажок ындыг кижилер эвээш. Механизаторларның хөй кезин ам хоозун чугаалар кылбайн турар.

Бистиң коллектививиске «ЖБ-4,6» деп жатказлыг кожуглуг ийи «С-6» комбайнны, ийи тракторну болгаш самосвалды быжыглаан. Бистеге тос кижи ажылдап турар. Оларның үжү бистиң от-булевистиң кежигүнери, Суворовтар. Улуг оглум, Николай—комбайнер, бичизи, Валерий —штурвальщик болуп ажылдап турар. Тараа кезилдези эгелээриниң ырак мурнунда чыглып алгаш, чүүү кылырын шинтпирлеп, ажыл хүлээлгелеривисти хуваашкан бис. Ынчангаш он ажыг хүн иштинде тараа кестирип турар бис. Дүүнгүзүнден бөгүн хөйнү кестирери бүтү агрегаттың дүрүмү ол.

Эрткен үе иштинде чогум чеже гектар хире тараа кестингенин чоокта чаа түннеп көрдүвүс. Ол чеди чүс гектар хире болган. Ынчаарга бо чылын база биче эвес хүлээлге алган бис. Тодаргайлаарга, эрткен чылын кестирип база бастырганывыс ышкаш 2500 гектар. Ажылды хүлээп алганда, оон чажам дивес дижир болгай. Ынчангаш бодувустуң сөзүвүстү канчап-даа тургаш, ээлээр деп шинтпирлээн бис.

108 гектар тараа кестирген бир хүнүң чижекке ап көрээл. Ол хүн тараа шөлүүже эртенгинiң 9 шакта үнгеш, ажылды дараазында хүнүң эртенгиниң 6 шакта дооскан бис. Хүн эки болган, машиналар үрелишкин-даа чок ажылдаан. Чүгле дүштеки болгаш кежээки чем үезинде дыштанып турган бис. Аңда 1 шактан хөй эвес үе эрткен, чүге дээрге аъш-чемни боттарывыс ап алган бис. Дүне база кестирип турдувус. Ажылды үргүлчү-ле мынчаар күүседир дээш кызыдып турар бис. Ындыг болза-даа совхозтуң дирекциязының талазындан болдунуп турар чамдык четпестер дугайы сагышка кирип кээр-дир.

Техниктиг хандырылга, кывар, чаар материалдар сөөртүр талазы-биле биске эки дузалап турар. Мынчаарга «аар-саар чүве» ышкаш кылдыр сагындырар болза-даа, механизаторларның чемненилгези болгаш хонар черинiң дугайында сагыш салбайн турар. Турлагда столовая ажылдап турар болгаш бистиң повараывыс амданныг чемни белеткеп турар. Механизаторларның обшежитиезя база бар. Ынчалзажок ажылдан турлаже дүне-даа, кээр комбайнер азы тракторист кижи канчаарыл, оон удуур черин өске кижи ээлеп алган турар болгай. Оон ыңай столовандан хүндүс, кежээ ийи удаа чемненир болза, аңаа ийиде эвээш эвес шак чарыгдаттынар. Ховуда ажылдап турар механизаторларга поварлар изиг чемни чүге чедирип берип болбазы? Чамдыкта 15—20 кижи чаңгыс черге ажылдап турар бис. Ынчалзажок ажыл-агыйның удуртукчуларының биске дузалаштайн турар.

Өнүктер дутуржулга чоокта ажылхерек эки бүтпес болгай. Кол агроном Дмитрий Петрович Лысактың болгаш Алаак салбырының эргелекчизи Кузьма Михайлович Лебедевтиң шинтпирлериниң дутуржулга чок чоруунда бистиң иниги хереэвис качыгдап турар. Оларның бирээзи бир участоктуң тараазын кестирер деп дужаарга, бирээзи өске участокче чорудуп турар. Оон ужурунда бистиң коллектививис ийи хүнү халас эрттирген. Ол болза чүс ажыт гектар тараа ажаап алдынмааны ол-дур. Черле күш-ажылдың организастаащыны бо чылын эрткен чылгызындан дыка багай болуп турар. Кайда чагаалар ногаанып, а кайда оларны кезип болур апаргыл дээрзин тускай эртемниглер билбес болгулаар чорук база бар.

Ындыг болза-даа бергелерниң мурнунга дүжүп бээрин бодавайн турар бис. Ам кол чүве болза, чаңгыс-даа борбак тарааны ажаап алыры, чаңгыс-даа хүмүү, чаңгыс-даа шахты халас эрттирбези болур. Ынчангаш бүгү агрегаттың ажылынга тода, организастыг чорук эки түүлелерни бээр. Ажыкче эрте үмер, ажылдан орай чанар деп ындыг чурумну бо хүнверде сагып ажылдап турар бис. Ажылче үнериниң мурнунда бүгү белдирлерни тааржыткырып, дадара бергем кезектерни үзеп, чаап, бир эвес эрлилдер кошкай берген болза, оларны дыңзыдып ап турар бис. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга механизмнерни хыпап көөру, оларны ажаары доозулган соонда чүгле мынан ховуже үнүп турар бис. Чедимче чок түүлдер таваржып турза-даа оларның барык-ла шуптузун ол черге чок кылып ап турар бис. Ол болза бистиң боттарывыстың септел алган комбайнарывыс болгай. Оглум биле кады ол комбайнарга ам үш чыл ажылдап турар мен. Мынчангаш үк комбайнарны беш салаа-биле дөмей билир апарган бис. Комбайнарның моторларын кыжын-на септеп доозкаш, машиналарның боттарын тараа кезилдези эгелээриниң ырак мурнунда белеткеп алган бис. Подшипниктерни өй-шаанда солуп, тараа кезилдезиниң үезинде эргежок чугула аңаар артык кезектерни курлап алган бис. Бо чылын комбайнны эдерип ажылды кылбаан мен. Чүгле мотовило кырынга чээрби сантиметр ыяш хап алган мен. Ам оон ачызы-биле чевис тараалар безин эки кестинип турар.

Ынчангаш үнелиг шаг-үеви чидирбейн турарывыс магат чок. Бистиң совхозта техникага ажыл-агыйжы эвес чорукту болдуруп турарының дугайын ыыттавайн баар аргам чок болганда, ону чугаалап турар мен. Бистиң ам тараа кестирип турарывыс бирги бригадада тараа кезилдезиниң мырыңай эгезинден бээр чээрби хире комбайн ажыл чок туруп келген. Чоокта чаа оларның чамдыкызын септээн болза-даа, 6 комбайн мурнуку хевээр комбайн бооп бараанны көстүп турар. Ындыг далаш-биле белеткээн машиналарны хүлээп алымшкын комиссиязы канчап эскербейн барганы ол? деп айтырыгны салыр херек.

Ажылга тода чоруктан ажыл-херектиң чедиишкиннери хамаарыр. Бистиң коллективтиң кежигүнери чүгле ээлчег омаалдаларын ажыр күүседир дээш эвес, харын өске эш-өөрүнге дуза кадар дээш оралдажып турар. Чижээ, штурвальщиктер Роман Назарович Сергеевти болгаш Валерийни дүне дыштанып алыры-биле турлагже чандырыпкаш, оларның орнун Николай биле бис ийи солуп, ынчангаш дыштанылганы деңге үлежип турар бис. Ховуга ажыл үезинде ботботтарынга дузалажырындан хөй түүлдер хамаарыр. Бистиң комбайнарывыстан тараа соөртүп турар чолаачы Владимир Кривовязовтуң самосвалы бистер комбайнерлер ажылды дооспаан шаавыста ховудан чоруваай турар. Ол тараа соөртүлгезинге ээлчет сыныда 19—23 рейстерни кылып четтикпи турар.

Ам бистиң агрегатта «өг-буле чорук» дугайын чугаалап көрейн. Бодум үр чыл стажтыг механизатор кижи мен. Ынчангаш оолдарым база мээң оруум-биле чоруп турар. Улуг оглум, Николай — комсомолчу, трактор болгаш автомашинаны башкарып билир, ол үш чыл дургузунда комбайнга ажылдап турар. Бичe оглум, Валерий база механизатор апарган. Ол ам ийи-үш хонгаш, сескн класска өөренир. Ынчалзажок оон орнунга ажылдаар кижини тып алган бис. Аллы дугаар бригадага барып ажылдаар үевисте мээң кадайым, база-ла механизатор Александра Павловна бис-биле кады ховуга барып, оглу Валерийниң орнун солуур.

Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунда Дресвянниковтарның механизатор өг-бүлезиниң дугайын дыңнаан мен. Олар ажыл-ишчи өг-буле деп чугаалажыр чораан. Өстүрүп алган дүжүттүң чаңгыс-даа борбак тараазын черге кагбас дээш чарыпсыпысса эки эвес вийнеп! Ынчангаш мээң бо чагаазымны Дресвянниковтар сонналистиг чарышка кыйгырыг кылдыр хүлээп алзыннар.

С. СУВОРОВ.
«Межегей» совхозтуң комбайнери.

«Межегей» совхозта дүжүт ажаап алышкыны изиг-түүлүк чорун турар. Степан Бабаковтуң удуртканы звено тарааны дөрт кестиреринге шылгарап турар. Баштайгы дөрт хүнде олар «СК-3» деп үш комбайн-биле 400 гектар кызыл-тасты кестирген. Ындыг комбайн бүрүзү-ле хүн нормазын 10,7 гектар чедир күүседип турар.

ЧУРУКТА: Звено удуртукчузу С. П. Бабаков (оң талазындан солагай талазынче), А. С. Захарьев, Н. Ф. Никитин.

Фотозу В. Лутковтуу.

Мал ажылында чугула кампания

Хой ажылында ан чугула кампанияларның бирээзи—хойларның тарып боозадылгазының үези ам чорун турар. Августан октябрь айга чедир чорудар тарып боозадылга болза, келир чылдың январь—февраль айларында эрте оолдаашкынны алыр сорулгалыг. Ындыг эрте төрүттүнген хураганнардан ажыл-агыйлар ол-ла чылында немелде дүүтү, эътти алыр.

Бистиң республиканың мал ажылынга көл черни хой ажылы эзлеп турар болгаш оруганын хой кезиин оон ап турар болганда, хойнуң баш саның өстүрериниг, уксаалыг болгаш продуктулуг шынарын белдиринге, кадык-шырак, бөгүр чаш төлүү алырынга ам чорун турар тарып боозадылга улуг ужур-дузалыг. Төрүүр 100 хойга онаалтыр 110 болгаш 112 хураганы бүрүн кампалап алган «Элегес» совхозта Чоолу Чалбаа, Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунда М. Дажы-Доржу болгаш өске-даа мурнакчы хойжуларның чедиишкиннери дээрге, тарып боозадылганы бедик шынарлыг чоруткаш, эрте оолдаашкындан хөй хураганны алганында болур.

Мурнакчы хойжуларның эки көргүүлгери турза-даа, республикада ниитизи-биле хөй тарып боозадылгазының ажылы чыл бүрү зоотехниктиг негелделер ёзугаар эртпейн келгенинiң түннелинде хойнуң элээн хөй хуузу кызырап, хөй чаш төлүү чедир албайн келген. Маңаа бо чылдың чижээн көргүзерге мындыг: төрүзе чогуур хойнуң чамдыызы кызыраанының хараалынган республика 90 муң хире хураганы чедир албаан. Ылангыя «Межегей» совхозтуң хоюнуң 70 хуузу, «Чыраа-Бажының»—52 хуузу, «УТКА 25 чылының»—48 хуузу-кызыраан, Чөөн-Хемчик, Өвүр, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарының төрүүр хойларының кызыраашкыны 33—48 хуу болган. ...ччa хөй хой кызырап, чаш төл ...йын турда, малдың баш санының ...ериниң болгаш эът, дүк бүдүү...ин планнарын канчап күүсе... айтырыг билдингир-дир.

...ш боозадылганың ужур-дуза...дир үнелеп көрбес чорук, бо ... база катаптап турарын баш... көрүү...рар. Август 20-ниң медээзи...лырга, октябрь 15-ке чедир ...бликада тарыза чогуур хойнуң ...е 4,2 хуузу, оон иштинде Чөөн...чик бүдүүлге эргелелинде 6,4, ...ңды эргелелинде 2,2, Тес-Хем эр...елелинде 1,2 хуузу тарыттынган. Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы», «Малчын», «Кара-Хөл» колхозтарында тарып боозадылга барык эгелевээн.

Таңды, Тес-Хем бүдүүлге эргелелдериниң районнарында тарып боозадылганы кончуг органнзас чок эгелеп болгаш чамдык ажыл-агыйлар бо чугула ажылны амга чедир эгелевээн чүүл бар. Ылангыя бо чылын хоюнуң хөй кезии кызыраан «Межегей» совхозта бо ажыл эгелевээн. Совхозтуң удуртукчулары болгаш мал ажылының тускай эртемниглери хөй ажылын хөгжүдерин канчаар көрүп турары билдинмес. Ол ышкаш «Элегес», «Тинлелге» совхозтар болгаш Тес-Хем районнуң «Чодураа», «Чаа орук», Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозтары тарып боозадылганы база эгелевээн. Ылангыя «Чодураа» колхоз август 14-ке чедир тарып боозадылга пунктуларының дерилгелерин Кызылдан сөөртүп албаан турган.

Ниитизи-биле республикада хой ажылында бо ан чугула кампания, эрткен чылларда ышкаш, бо чылын база-ла организас чок, удуг оолдаашкынныг, өске кампания ажылдарның хажыызында, эрең-гей байдал-биле чорун турар деп демдеглээр херек. Республиканың экономиказында көл черни эзлеп турар мал ажылын мынчаар көрүп болбас! Бо үеде дүжүт ажаап алышкынының чорун турары ышкаш тарып боозадылганы база мынчаар организастаар херек.

Бүдүүлге эргелелдериниң, районнарның, колхозтарның, совхозтарның мал ажылының тускай эртемниглерни тарып боозадылганың ажылын холга ап, шуут харыылаар хүлээлгелиг. Бо дүннерде эң дүрген шинтпирлээр айтырыг болза, ажылгаттынмайн турар пунктуларның септелгезин, тудуун болгаш дерилгезин дарый доозкаш, ажыглаага киирери болур. Пункт бүрүзүнге тарыза чогуур хойларның планын октябрь 15-ке чедир ылаавыла күүсеткен турар кылдыр ажылдың графигин тургузуп, хойларны эккээр ээлчээн хойжу бүрүзүнге чедирген турар ужурлуг. Пункт бүрүзүнге үредиг кошкарларны тускай азыралга тургузар. Тарып боозадылга станцияларының бедик шынарлыг кошкарларның үрезин болдунар шаа-биле ажыглаарынче онза кичээнгейни салыр. Күрүне станцияларының болгаш ажыл-агыйларның кошкарларындан ап турар үреннин шынарын пункт бүрүзүнге хүн бүрүде хынаар.

Пункт бүрүзүнге санитарлыг негелделерни шынгыы сагыырын ветеринария ажылдакчылары шуут холга алза чогуур. Тарып боозадылганың шынарынче онза кичээнгейни салып, суда эдериштирер чорукту болдурбас. Эрткен чылын «Кара-Хөл» колхозка ийи муң хире хойну кошкарларга тыптырбайн, холга тут тунган-на аайы-биле тарып ыяпкаш ышкаш чорукту болдурбас. Хойларның үре-төлгүрүн белдирер болгаш кызыраашкынны болдурбас сорулга-биле хойну ийи катап тарыза чогуур. Чижээ, эртен шилип алган тараан хойну 12 шак эрткенде, кежээ база катап тарыр, а кежээ тараан хойну ол хире үе эртерге, эртен база тарыр.

Хойларның кызыраар чорун узуккаар талазы-биле бедик көргүүлерни чедип ап, хайнак болгаш нарын дүктүг хөй хураганнарны алыры дээш тарып боозадылганың техниктериниң аразынга чарыштыг кылбартыры, оларның ажылының түннелин көрүп, материал талазы-биле деткип ханнаар чорукту боттандырары чугула.

Тываның хойжулары болгаш мал ажылының тускай эртемниглери! Кышкы болгаш чазын эрте үеде хөй хураганнарны алыр дээш 300 муң баштан эвээш эвес хойну тарып боозадырын чедип алыры-биле болдунарның ажылыңарга эртемнинң чедимишкиннерин болгаш мурнакчыларның дуржулгазын калбаа-биле ажыглаңар!

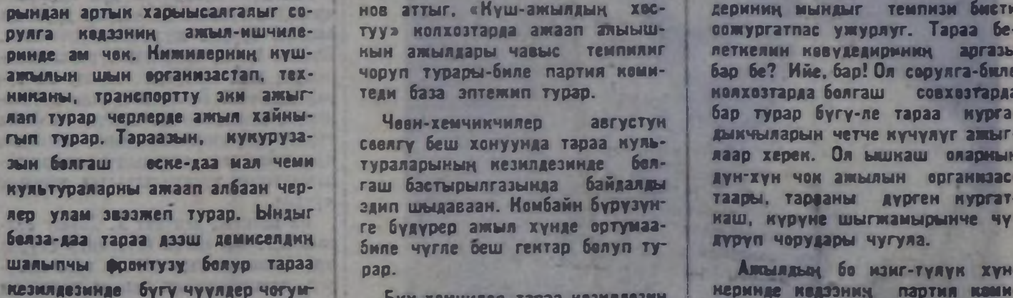

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Дүүгүт ажаап алышкынын ай-шаанда база шынарлыг чорударындан артык харыысалгалыг сорулга көдээниң ажыл-ишчилеринде ам чок. Кимилерниң күш-ажылын шын организастап, техниканы, транспортту эки ажыглап турар черлерде ажыл хайнып турар. Тараазын, кукурузазын болгаш өске-даа мал чеми культураларны ажаап албаан черлер улам эвээжеп турар. Ындыг болза-даа тараа дээш демиселдиң шалыпчы фронтузу болур тараа кезилдезинде бүгү түүлдер чогумчалыг болуп турар деп бодаары частырыг болур ийик.

Чөөн-Хемчик будүүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары ажаап алышкынын ажылын барык-ла бир ай иштинде чорудуп турар. Чамдык организастыг четпестерни узутпаарынга болгаш ажылды дүргедедиринге шаг-үе четчир турган. Ынчалзажок Барыын-Хемчин районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында ажыл-херек багай чоруп турарын фактылар көргүзүп турар. Август 30-га чедир ында 7.638 гектар шөлдүң тараазы ажаап алдынганын, азы ол планның 33,3 хуузу болуп турарын ой-төвинде деп санап болур бе? Барыын-Хемчикчилер августуң сөөлгү беш хонуунда кезилдезин онза багай чоруткан. Дөрт хүн дургузунда силерниң районга үүгле 2000 ажыг гектар тараа кестингенгир-дир, эш Бойду.

Улуг-Хем районда тараа кезилдезинiң темпизи база муду. Дүүгүт ажаап алырының планы ында үүгле 19 хуу нүүсеттингеп. Ажыл-агыйларның удуртукчулары тараа кезилдезин чогум кажан ёзулуг кылбартыр деп бодап турарларыя? «Х Улуг хураа», Жданов аттыг, «Куш-ажылдың хөстүү» колхозтарда ажаап алышкын ажылдары чавыс темпилиг чоруп турары-биле партия комитеди база эптемип турар.

Чөөн-Хемчикчилер августуң сөөлгү беш хонуунда тараа культураларының кезилдезинде болгаш бастырылгазында байдалды здип шыдаваан. Комбайн бүрүзүнге будүрер ажыл хүнде ортумаа-биле үүгле беш гектар болуп турар.

Бии-Хемчилер тараа кезилдезин дендии оомуу чорудуп турар. Олар 29.539 гектар шөлдеп 3.582 гектар тараа болгаш тараа-бобы культураларын кескен. «Өвек» совхоз (директору эш Лихтин, кол агроном эш Головин) онза хомудап турар. Ажыл-агыйда хөй санныг комбайннар бар турбуже, ында үүгле 262 гектар тараа кестингеп. Тараа кезилдезин канчаар чорударын кожазында «Исира» колхозтан өөскүлер өөренип алыр ужурлуг турган-дыр.

Бо болгаш өске-даа чамдык четпестер болза, хову амылдакчыларының база механизаторларның күш-ажылын кошкак организастаанының, техника талазы-биле чүзүн-баазын четпестерниң хараазы-биле шатнаар болгаш комбайннар анаа туруп турар чоруктуң түннели болур.

Сөөлгү хүннерде чагган чаашнаннар-биле хөлбаштыр күрүне шыгжамырынга тараа киирериниң темпизи база мудуланн. Август 29-ка чедир республика ниитизи-биле тараа хүлээп алыр черлерге үүгле 398,4 муң пуд тарааны киирген. Тараа белеткелериниң мындыг темпизи биети оожургатпас ужуралуг. Тараа белеткелии көвүдедириниң аргазы бар бе? Ийе, бар! Ол соруулга-биле колхозтарда болгаш совхозтарда бар турар бүгү-ле тараа нургадыкчыларын четче күчүлүг ажыглаар херек. Ол ышкаш оларның дүн-хүн чок ажылын организастаары, тарааны дүрген нургатнаш, күрүне шыгжамырынче чүдүүп чорудары чугула.

Ажылдың бо изиг-түүлүк хүннеринде көдээниң партия комитеттериниң, будүүлге эргелелдериниң, партия, профзавилея болгаш комсомол организацияларының сорулгазы болза, механизаторларның, чолаачыларның чарлыы массалыг база ёзулуг дээштиг болган турары болур. Чарыштың үре-түүнелдиг болгаш дээштиг болурун хандырары чугула. Колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге, бригада бүрүзүнге хана солуннарын, агитхуудустарны, «чаңныктарны» үргүлчү үндүрерин хандырары эргежок чугула. Механизатор бүрүзү хүнде, беш хонукта үүгле бодунуң будүрген ажылын ылавыла билип турар эвес, харын бодунуң эштериниң будүрген ажылыының түннелдерин билип турар кылдыр ажыл-херектн ынчаар тургузар херек.

Ховуларның ажыл-ишчилери! Техниканы улуг-улуг белүктер-биле бедик будүрүкчүлүг ажыглаңар! Жатказларның, комбайнарның ажылын база дүүгүт ажаап алышкынының шынарын шыңгыы контрольдаңар!

Бүгү дүжүттү дүрген ажаап алыр

★АВГУСТ 25-КЕ ЧЕДИР ТАРААНЫҢ 58 ХУУЗУ КЕСТИНГЕН. ★ЦЕНТНЕР ТАРАА БҮРҮЗҮН КАМНААР. ★КОЛХОЗТАР, СОВХОЗТАР КУКУРУЗА АЖААП АЛЫШКЫНЫНЧЕ КИРИПКЕН. ★ТАРАА КҮРҮНЕ ШЫГЖАМЫРЫНЧЕ КИРИП ТУРАР. ★ЧАА ДҮЖҮТТҮҢ ХӨВЕҢИ. КҮЗҮН ЧАЖАР КУЛЬТУРАЛАРНЫ МАССАЛЫЫ-БИЛЕ ТАРЫП ТУРАР.

Чайның сөөлгү айы — август төнүп тур. Колхозтарның болгаш совхозтарның тараажылары дүүгүт ажаап алышкынын доозарын далажып, күзүнү чажар культураларның чажышкынын дүргедедир, ниитизин малынга четчир чемнерни белеткеп алыр дээш күженишкинниг ажылдап турар. Чүртке болдунар-ла хөй тарааны бээр дээш, тараажылар чаржып турарлар.

Чүруүн чөөн районнарының шөлдеринде тараа культураларын кезери болгаш бастырары улаңчылап турар. Ынчаарга Украинада болгаш Сонгу Бавказта «ийиги кезиишкинче» — кукурузаны тараа кылдыр ажаап алырынче улам хөй ажыл-агыйлар кирип турар.

ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп статистика эргелелиниң медээлерин ёзугаар алырга, чүруүн колхозтары болгаш совхозтары августуң 25-ке чедир, кукурузаны албаска, тараа болгаш тараабобы культураларын 72,2 миллион гектар черде азы бүгү тарылганың 58 хуузун кескен. Кестинген тараанын 90 хуузун бастырган. Украинада, Узбекистанда, Молдавияда, Белоруссияда тарааларны барык бүрүнүбиле ажаап алган.

Кукуруза шөлдеринде ам кидиң ажыл чоруп турар болгаш оон дүжүдүнүң дөртүн бир кезии август 25-ке чедир ажааттынган. Кукуруза мочактарынын алдын үнүжүн алыр дээш, чер ажылдакчылары хөй сагышты салып турган. Ону ажаап алырынче Кубаньның, Ставропольдуң, Донуңу, Украинаның механизаторлары кидиң кирипкен.

Колхозчулар, совхозтарның ажылчыннары күрүнеге тараа садар хүлээлгелерин күүседир дээш кошкаал чок чүткүл-биле ажылдап турардар. Күрүнеге 162 миллион пуд тарааны шагда-ла берген, социалистиг чарыштың эгелекчилери — Кубаньның тараажыларындан үлегерни олар ап турар. Ставропольчулар 147 миллион ажыг пуд тарааны шыгжамырже шагда киирген. Донуңу шөлдериниң күрүне шыгжамырынче 101 миллион пуд тараа база киирген.

Сөөлгү беш хонуктуң иштинде Таджикистанның, Тула, Закарпат болгаш өске-даа областарның ажылишчилери тараа садарының күрүне планың күүсеткилээн. Белоруссияның, Киргизияның, Калинин, Владимир, Житомир, Алма-Ата областарның тараажылары планны күүседиринге чеокшулап келген.

Чочак-тараанын болгаш мал чеми бобыларның бастырышкыны барык бүгү черлерде дооступ турар. Ол үнелиг культураны бо чылын 8,7 миллион гектарга тарып өстүрген.

Ортаакы Азияның хөвең шөлдеринден өөрүшкүлүг медээлер кээп турар. Хөй-хөй колхозтар болгаш совхозтар чүруүн мурнунга бедик хүлээлгелерни алгаш, эрее-маадырлыг күш-ажыл-биле эки дүжүттү алырын хандырган. Агаар-бойдустуң эки чыдыг болганы хөвеннiң быжарын дүргедеткен. Таджикистанның Вахш шынаазының хөвенчилери чиг хөвеннi ажаап киирипкен. Пянджск будүрүлге эргелелиниң Ленин аттыг колхозунуң ажыл-ишчилери хөвең ажаалгазынче баштайгыларның бирээзи болуп кирген. Колхоз хүнүнүңне белеткел черинче 25 тонна «ак алдынны» чорудуп турар. Куйбышев болгаш Курган-Тюбиек эргелелдерниң ажыл-агыйлары база хөвең ажаап алышкынынче кирген. Республиканың хөвең арыглаар заводтары хөвеннi хүлээп алырынга болгаш арыглаарынга белеп.

Узбекистанның мурнуу талазында база-ла ажаап алышкынның кидиң өйү келген. Хөвеннi чаа шиңгээдип алдынган шөлдерде өстүрүп турар Каршин ховузунуң ажыл-агыйлары чиг хөвеннi ажаап алырын эгелээн. «Кассан» совхозта гектар бүрүзүнден 25 центнерден эвээш эвес хөвеннi алыр деп сайап көрген. Хөвенчилерниң мурнунда — дүжүт ажаап алышкынын организастыг чорудар, шөлдерге машиналарны болгаш механизмнерни улам калбаа-биле ажыглаар, чүртке хөй-ле чиик өртектиг чиг-эттн баар деп харыысалгалыг сорулга туруп турар.

Чүруүн чер ажылдакчылары ажаап алышкын ажылдары-биле чергелештир, келир чылдың дүжүдээш сагыш салышкынын база илередип турарлар. Августуң 25-ке чедир барык бүгү черлерде күзүн чажып тарыыр тараанын чаштырылгазын массалыы-биле эгелээн. 13,5 миллион гектар черни—планнаан шөлдүң барык үштүң бир кезиин ол эзлээн. Украинанын, Сонгу Бавказтың, Поволжьенің болгаш төп районнарның хөй-хөй колхозтары болгаш совхозтары өртекен чылдарга болаарга, бо чылын күзүн чажып тарыыр культураларга улам хөй шөлдерни тускайлаан. Шөлдерни кызыл-тастың, арбайның, кок-тараанның бедик дүүгүттүг, сорттуг үрезиннери-биле чажып тарып турар.

Чазын чажып тарыыр культураларга аңгыс аңдарылгазында мүнмүң агрегаттар бо хүннерде эзлеттингеп. Ону шагда-ла 12 миллион гектар черде аңдарган. Чазын чажып тарыыр бүгү черлерге аңгыс аңдарылгазын бүрүнү-биле күүседип алыр аргалар амгы үеде бүгү колхозтарда болгаш совхозтарда бар болуп турар.

Күс дүжүп келген. Чер ажылдакчыларын үлэзлегези — күш-ажылга күженишкиннерни улам дыңзыдар, дүүгүт ажаап алышкынын улам дүргени-биле доозар, көдээ ажылагыйның бүгү-ле ажылдарын чедиишкиннии-биле доозар даап, улуг күженишкиннии-биле ажылдары болур-дур.

Н. С. Хрущевтуң Югославияда чоруп турары

БРИОНИ. СЭТА-ның корреспондентилери Д. Бочаров биле И. Титовтуң дамчыдып турары болза:

Брионига 4 хонукта дыштанып тургаының соонда, август 29-та, СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев кадайы-биле кады «Галеб» деп кораблыг олурупкан, Копарже— Истрийниң эриинде далай ортаазы хоорайже чорупкан.

ЮКЭ-ниң Чиңгине секретары, ЮСФР-ниң Президентизи Иосип Броз Тито кадайы-биле, ЮКЭ ТК-ның секретары, ЮСФР-ниң эвилел сыүшшназының даргазы Э. Кардель, ЮКЭ ТК-ның секретары, ЮСФР-ниң оралакчы президентизи А. Ранкович, Югославияның күш-ажылчы улузуның социалистиг эвилелиниң эвилел комитединиң делегей харылзааларының талазы-биле комиссиязының даргазы Д. Видич, ЮСФР-ниң дашты херектер талазы-биле күрүне секретарының ораалчызы Д. Лекич, Югославияның ССРЭ-де элчизин Ш. Миятович, а ол ышкаш СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорюмунуң бирги секретары Н. Г. Егорычев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП-ниң Ленинград үлептүр обкомунуң бирги секретары В. С. Толстиков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, Совет Эвилелиниң ЮСФР-ле элчизин А. М. Пузанов, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң бешки европа килдизиниң эргелекчизи С. Т. Аставин болгаш албанның өске-даа кижилери Н. С. Хрущев-биле кады чорупкан.

• • •

КОПАР. СЭТА-ның корреспондентилери Д. Бочаров биле И. Титовтуң дамчыдып турары болза:

«Галеб» деп корабль далай ортаазын Копарда чеде берген. Аңаа Н. С. Хрущевка, Иосип Броз Титога болгаш оларны үдеп чоруур кижилерге далай чанының хоорайының муң-муң чурттакчылары аки-дуңма ёзугу-биле байыр чедирген.

Далай ортаазынге хүндүлелдиң таңымылын тургускан. Өртээлге турган судномлар үргүлчүлелдиг медээлээшкин-биле «Галебти» уткаан. Өртээлге дыңмиттиг «ура» чаңгыланып турган. Оркестр байырлал марыжын ойнаан.

Эргим аалчыларны Словенияның Коммунистер эвилелиниң ТК-зының секретары М. Маринко, Словенияның социалистиг республиказының скупшина даргазы И. Мачек, Словенияның чазаанның даргазы В. Авбдель, ЮКЭ ТК-зының күүскомунуң кежигүнү Ф. Лесковшек, ук черинiң эргечагыргазының болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилерн утткуп алган.

Н. С. Хрущев, И. Броз Тито болгаш оларның кады чораан өөрү «Галебтиң» командирн-биле байырлажып чарылгаш, чадалап дүжүп келген. Совет Эвилелиниң болгаш Югославияның күрүне гимнилерин шериг оркестри күүсеткен.

Хүндүлел таңымылын эргип эрткен соонда, Н. С. Хрущев, И. Броз Тито болгаш оларны үдеп чоруур кижилер машиналарга олурупкан. Артиллерия ёзулаашкыны чаңгыланып турган.

Автомашиналар колонназа кижилер-биле долдунган хоорайның кудумчуларын-биле чорупкан.

Копарга үр эвес турган соонда, Н. С. Хрущев, И. Броз Тито болгаш оларны үдеп чоруур кижилер Брдоже чорупкан.

• • •

БРДО. СЭТА-ның корреспондентилери Д. Бочаров биле И. Титовтуң дамчыдып турары болза:

Эргим аалчыларны Словенияның найысылазы — Люблян хоорайга онза чылыы-биле уткуп алган. Автомашиналар эртер кудумчуларга хоорайның барык-ла бүгү чурттакчылары чыглып келген. Кудумчуларга оркестрлер дыңмиреп, бажында чораан машиналарже чечектерни октап турган.

Автомашиналар колонназа хоорай скупшиназының бажыңының чанында кээп доктаагаан.

Н. С. Хрущев хоорайның хүндүлүг аалчыларының дептеринге ат салган.

Автомашиналар колонназа Крань хоорайны таварты, Брдоже чорупкан. Аңаа баргаш, машиналар база катап доктаай берген. Ол хоорайның ажылчы чоннары совет аалчыларны дыңмиттиг адыш часкаашкыны-биле байыр чедирген кыйгылар-биле утткаан.

Ол черинi-биле 20 шак хире турза, Н. С. Хрущев, Иосип Броз Тито болгаш оларны үдеп чоруур кижилер Югославияның президентизиниң Брдода албан кылыр бажыңынга чедип келгеннер.

Картофельди, ногааларны чидириг чокка ажаап алыр

Республиканың колхоздары болган совхоздары дүжүт ажаап алышкынынче хүн-бүгү улам-на хөйү-биле кирип, дүжүттү чогуур үезинде, беник шынарлыг ажаап алыры, күргенге тараа садар талазы-биле хүлээлгени чедиишкинниг күүседири дээш социалистиг чарыштыг улам-на калбартып турар. Бо хүннерде ногааларның, картофельдиң массалыг ажаап алышкынының үези база мырыңай чоокшулап орар.

СЭКП ТК-ның болган ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң картофель бүдүрерин көвүдедир дугайында доктаалын амыдырапта боттанырар дээш шиитпирлиг демисеспишаан, «Межегей», «Тиилелге», «Барлык» болган эске-дээ совхоздарның механизаторлары, Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу», Каа-Хемде «Тиилелге», Ленин аттыг, «Коммунизмче орук», «Октябрь 14 чылы» дээш, эске-дээ көдээ ажыл-агый артельдериниң колхозчулары картофельдиң болкаш ногааларның багай эвес дүжүдүн өскүдүрүпкеннер.

«Межегей» совхозтуң 380 гектар картофели, 49 гектар огурези ам барык быжа берген. Ол картофельдиң шүүт хой кезии Кызыл хоорайның чүрттакчы чонунуң чеминге хереглеттинер. Ынчангаш эрткен чыла ышкаш, колхозтарның, совхозтарның картофель, ногааллар ажаап алышкынынга дузалажыр сорулга кызылчыларның мурнунда база салдынып турар.

Ынчаарга чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларының болган агрономнарының чайгы үеде картофель, ногааллар ажаалдазынче сагыш салбайн турганы харааданчыг. Каа-Хемниң «Совет Тыва», «Бурунгаар» колхозтарының шөлдеринде картофельдиң тарамык сыптарын безин чаштап араазынган бөт бооргa тывар. Улуг-Хем районнуң «Чодураа», Жданов аттыг колхозтарының картофель шөлдеринде байдал оортан база-да дээредевес. «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының 35 гектар картофель олурткан шөлүнден чүгле чаңгыс чаштап үнген, а ооң чоогунда аштаргазын, ажаалдазын чорудуп турган участокта картофельдиң дүжүдү багай эвес болуп турар.

Коммунистиг партия болган Совет чазак чонунуң аъш-чем хандырылгазын эжиндеринге кичээнгейни үргүлүү салып турар. Совет кижилерниң аъш-чем хереглелинге картофель болган ногааллар улуг черни эвлээр. Эки чем—ногааллар чокта белеткеттинмес—деп, эш Н. С. Хрущев чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирин ёзугаар республиканың хереглел кооперациязы бо күзүн колхозтардан, совхозтардан болган чүрттакчы чондан 4 муң ажыг тонна картофельди садып алган, ооң 2600 тонналын кышкы шыгжамырга киирер, муң ажыг тонна картофельди чүрттакчы чонга күзүн садып сайгарар болган ооң артканын крахмал кылдыр болбаазырадыр ужурлуг.

Бо чылын Кызыл хоорайга «Межегей» совхоз 1500 тонна, дүржүлга станциязы—200 тонна картофельди киирип бээр, а ол ышкаш Каа-Хем, Улуг-Хем, Таңды районнарның колхозтары кооперацияга дыка хөй хемчээлдиг картофельди садар хүлээлгелиг.

Картофель — ол дээрге ийги хлеб деп, чон чугаалажып турар. Ынчангаш ооң ажаап алышкыны болза, улус ажыл-агыйынга тараа ажаап алышкыны-биле бир эвмей чугула ужур-дузалыг.

Партия, совет органнарының, бүдүүлге, белеткелдер эргелелдериниң, ажыл-агый удуртукчуларының сорулгазы болза, картофель ажаап алышкынының техниказын чогуур үезинде белеткээри, картофель болган ногааллар ажаап алышкынының талазы-биле түскай бригадаларны тургузары, оларга транспортту хандырары болур.

Колхозтар болган совхозтар боттарының картофель дүжүдүн ажаап албышаан, келир чылдың үрезиннерин ам-на тускайлап үруп алыр ужурлуглар. Ооң аңгыда, «Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарның түгү ажылчыннарынга картофель, ногаа продуктуларын база хандырар хүлээлгелиг.

Школа, интернат, эмнелге бүргүүнүң удуртукчулары аъш-чемге хереглээр четчир санныг картофель, ногаа аймаан белеткээрин үптаас ужурлуглар. Ынчангаш картофель шыгжаар черлерни септеп, база чаа черлерни түдүп белеткээр ажылды эң дүрген доозар хемчегларни алыры негеттинип турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирин ёзугаар республиканың хереглел кооперациязының, колхоз-совхоз бүдүүлге эргелелдериниң ажылдакчыларының сонгаарладып болбас сорулгазы болур. Парткомнар, райкүүскомнар ажылдың ол участогун боттарының шыңгыы контролунга база алза чогуур.

П. ГОРЕЛОВ,
СЭКП Обкомунуң кылдыс эргелекчизи.

Көдээ Советтерниң сессиялары

Улуг-Хем районнуң Баян-Кол көдээ Советиниң ээлчеглиг сессиязынга «Х Улуг хурал» колхозта херээженнер чөвүлелиниң ажылының дугайын чугаалашкан. Херээженнер чөвүлелиниң даргазы, район Советиниң депучады Л. Филимонова колхозчу херээженнерниң ажыл-хереглерин депутаттарга болгаш активчилерге тодаргай чугаалап берген.

Колхозчу херээженнерден 50 кижи мал ажылында, 80 хире кижи хову ажылдарында, 30 чыгыы кижи колхозтуң эске ажылдарында идепкейлиг киржип турар. Хойжу херээженнерден З. Шактар-оол хой бүргүүнүден 2 кг чедир дүктү кыргын алган. К. Серен-оол, Д. Баян-оол, М. Доржу кадарган хойларының чаш төлүү чидириг чокка бүргү дорукторуп алганнар. Саанчылар К. Байкара, К. Оюн, О. Марк-кыс, Ш. Чанчымаа болгаш оон-даа эскелер чартык чылда сүт саап планның 120 хуудан кулу эвес күүсетккеннер. Ногаа ажылында Д. Допчаа, А. Путинцева, С. Түлүш оларның ажаап турар ногааларының үнүжү эки. Колхоз бүдүүлгезинге эки ажылдап, боттарының амыдырал-чуртталгазын күлтуржудуп турар эске-дээ херээжен колхозчуларның аттары сессияга үгүлээн.

Илеткелчи-дээ, сессияга санал берген депутаттар Сопуулай, Күскелмаа, Барынмаа, Оюмаа, Седип, зоотехник Доржу, ногаа бригадазының бригадири Допчаа болгаш оон-даа эскелер

ДАЙЫНЧЫ, ДЭЭШТИГ КӨСКҮ АГИТАЦИЯ ДЭЭШ

Көскү агитациянын талазы-биле Бүгү-россейский көрүлдези бистин Федерациянын көдээ культура-чырыдыышкын албан черлеринде чоруп турар. Шак ол көрүлдете үндезилээш, Тыва АССР-ниң Культура министерствозу республиканың көдээ Культура бажыңнарынга, клубтарынга, библиотекаларынга, кызыл булуңнарынга көскү агитациянын республика көрүлдезин бо чылдың апрель айдан эгелеп организастаан. Көрүлде ноябрь айга чедир үргүлчүлээр. Ынчангаш көрүлде амгы үеде республиканың көдээ культура-чырыдыышкын албан черлеринде чоруп турар.

Көрүлдениң кол соруглазы: партияның төрээлүг XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь база июнь Пленумнарының шиитпирлериң пропагандалаар, мурнакчы дүржүлгелиг, коммунистиг күш-ажыл дээш балбарган шимчээшкинни, тараа, эът, дүк, сүт болгаш көдээ ажыл-агыйның өскедээ продуктуларын бүдүрер талазы-биле колхозтарның, совхозтарның социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге культура одаглары дузалажыр хүлээлгелиг турган.

Көскү агитациянын республика көрүлдези Каа-Хем районда чүгээр чоруп турар. Райкүүскомунуң культура килдизин районнуң культура ажылдакчыларын чыылдырган, аназ көскү агитациянын талазы-биле семинарны организастап чоруткан. Районнуң болгаш ажыл-агыйларның мурнунда салдынган соруглаларны, мурнакчыларның чедиишкиннерин көскү агитациянын хевири-биле клубтарга, библиотекаларга канчандыр улгаттыр парлап аскылаарын, культура албан черлерин канчындыр дерип каастаарын чугаалашкан. Ол районнуң Сизимде библиотека (эргелекчизи С. Беренова) көскү агитациянын көрүлдезинге черле шору киржип турар. Библиотека дозуп, плакаттар, стендилер дээш көргүзүү материалдары-биле эки деритингеи, ыланғыы В. И. Ленин дугайында монтаж, шажыңга удур стендилер болгаш ажыл-агыйның планныг онаалгаларының дугайында диаграммалар эки кыдынган, оларда ханы утка-шынар сиңиикеен. Ындыг болганда эш Беренованың эргелекчи турар ол библиотеказында делегиинген үүлдерде Сизимнин ыяш -агый черинин ажыл, амыдыбиле холбаштырган көскү агинок. Ол ыяш ажыл-агыйының а салдынган соруглаларны, урнакчыларны көскү агитаажылган турган, анаа көрүжурлуг турган. Каа-Хем раеске-даа көдээ клубтарны, текалары көскү агитациянын дезинге шору киржип турар зинде, тус черниң ажыл, амыдыбиле холбаштырбаан.

Бо чугула кампанияга белетээл Тожу районда база-ла чүгээр чоруп турар, көрүлде эртиреринин район оргкомитедин ында баш бурунгаар тургускан, олар көрүлдениң негелделарын ёзугаар ажылдап турар.

Көскү агитациянын көрүлдези бо үстүнде ажыктыг черлерден ангыда ооң районнарда онза багай чоруп турар. Чамдык районнарда оргкомитеттер августуң эгезинге чедир тургустунмаан турган, ол ышкаш көдээ черлерде чамдык культура ажылдакчылары харын-даа көскү агитациянын көрүлдези чоруп турар дээрзин билбес болгулаан.

Бо талазы-биле байдал Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарда онза багай. Бии-Хемниң «Кызыл тараачыны» колхозунуң төп сүт-бараан фермазы бистин республикада мурнакчы ажылдыг фермаларның бирээзи. Ында М. Бичия-уруг, А. Үзүйген, Д. Завьялова дээн ышкаш ады-сураа билдингир мурнакчылар ажылдап турар. Ындыг турбуже, ында кызыл булуңда көскү агитация талазы-биле көргүзүүлер астынмаан. Фермала сураглыг кижилерни, оларның ажыл-агый көргүзүүлериниң чедиишкиннерин көскү агитацияның чүүл-бүрү хевирлерин дамчыштыр аназ чүге көргүзүп болбас деп? Ол хамаан чок кызыл булуң үргүлчү-ле хаалгыг болур, саанчылар ортузунга культура-массалыг ажылдарны багай тургускан, оларның культурлуг негелделарын ыракта четпее хандыртынган.

Бистиң республиканың чамдык культура албан черлериниң көскү агитация талазы-биле шимелде көргүзүү дыка багай. СЭКП-ниң XXII съездизиниң материалдарын, улус ажыл-агыйын хөгжүдүрүнүң чедиишлиин планының соруглаларын, СЭКП ТБ-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының дугайында агитация ажылын көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлери-биле парлап, чүрүүлеп, каасталга-шимелдеп багай. Байдал мынаар турда, парткомнар, ооң эге организациялары, райкүүскомнар болгаш ооң культура килдистери көскү агитацияның көрүлдезинче кичээнгей салбайн турары канчап-даа шын эвес. Бо дээрге чугула политиктиг кампания-дыр, ынчангаш партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары бөке база-ла улуг кичээнгейни салган турар ужурлуг.

Көскү агитациянын Бүгү-россий көрүлдези Россия Федерациязының автономнуг республикаларының, крайларының, областларының, национал округтарының көдээ культура албан черлеринде база бир чугула политиктиг кампания апарган хайныышкынның чоруп турар. Ыланғыы Оренбург областың көдээ культура-чырыдыышкын албан черлеринде эң-не бедик деннелде чоруп турар. Ында область болгаш районнар көрүлдезинин ажылынга партия, совет, комсомол организациялары, культура ажылдакчылары болгаш чүрүкчүлер эвилелиниң чогаадыкчы ажылдакчылары улуг кедергүүшкүн-биле киржип, бүгү талалыг хемчеглерни ап турар. СЭКП-ниң Оренбург обкомунуң секретариады «Көскү агитациянын область көрүлдезин көдээнин культура-чырыдыышкын албан черлеринге чоругларының дугайында» доктаалды хүлээп алган, бо талазы-биле айтыышкыннарны берип, удуртулганы күштелдирген. Оргкомитет тускай план ёзугаар ажылдап турар. Областың Н. К. Крупская аттыг библиотеказы, методика кабинеди. Улус чогаалынгазының бажыңы методиктиг солун материалдарны, плакаттарны, делегеге материалдарын көдээге культура албан черлеринде көскү агитациянын көрүлдезинге черле шору киржип турар. Библиотека дозуп, плакаттар, стендилер дээш көргүзүү материалдары-биле эки деритингеи, ыланғыы В. И. Ленин дугайында монтаж, шажыңга удур стендилер болгаш ажыл-агыйның планныг онаалгаларының дугайында диаграммалар эки кыдынган, оларда ханы утка-шынар сиңиикеен. Ындыг болганда эш Беренованың эргелекчи турар ол библиотеказында делегиинген үүлдерде Сизимнин ыяш -агый черинин ажыл, амыдыбиле холбаштырган көскү агинок. Ол ыяш ажыл-агыйының а салдынган соруглаларны, урнакчыларны көскү агитаажылган турган, анаа көрүжурлуг турган. Каа-Хем раеске-даа көдээ клубтарны, текалары көскү агитациянын дезинге шору киржип турар зинде, тус черниң ажыл, амыдыбиле холбаштырбаан.

Бо чугула кампанияга белетээл Тожу районда база-ла чүгээр чоруп турар, көрүлде эртиреринин район оргкомитедин ында баш бурунгаар тургускан, олар көрүлдениң негелделарын ёзугаар ажылдап турар.

Көскү агитациянын көрүлдези бо үстүнде ажыктыг черлерден ангыда ооң районнарда онза багай чоруп турар. Чамдык районнарда оргкомитеттер августуң эгезинге чедир тургустунмаан турган, ол ышкаш көдээ черлерде чамдык культура ажылдакчылары харын-даа көскү агитациянын көрүлдези чоруп турар дээрзин билбес болгулаан.

Бо талазы-биле байдал Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарда онза багай. Бии-Хемниң «Кызыл тараачыны» колхозунуң төп сүт-бараан фермазы бистин республикада мурнакчы ажылдыг фермаларның бирээзи. Ында М. Бичия-уруг, А. Үзүйген, Д. Завьялова дээн ышкаш ады-сураа билдингир мурнакчылар ажылдап турар. Ындыг турбуже, ында кызыл булуңда көскү агитация талазы-биле көргүзүүлер астынмаан. Фермала сураглыг кижилерни, оларның ажыл-агый көргүзүүлериниң чедиишкиннерин көскү агитацияның чүүл-бүрү хевирлерин дамчыштыр аназ чүге көргүзүп болбас деп? Ол хамаан чок кызыл булуң үргүлчү-ле хаалгыг болур, саанчылар ортузунга культура-массалыг ажылдарны багай тургускан, оларның культурлуг негелделарын ыракта четпее хандыртынган.

Бистиң республиканың чамдык культура албан черлериниң көскү агитация талазы-биле шимелде көргүзүү дыка багай. СЭКП-ниң XXII съездизиниң материалдарын, улус ажыл-агыйын хөгжүдүрүнүң чедиишлиин планының соруглаларын, СЭКП ТБ-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының дугайында агитация ажылын көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлери-биле парлап, чүрүүлеп, каасталга-шимелдеп багай. Байдал мынаар турда, парткомнар, ооң эге организациялары, райкүүскомнар болгаш ооң культура килдистери көскү агитацияның көрүлдезинче кичээнгей салбайн турары канчап-даа шын эвес. Бо дээрге чугула политиктиг кампания-дыр, ынчангаш партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары бөке база-ла улуг кичээнгейни салган турар ужурлуг.

Көскү агитациянын Бүгү-россий көрүлдези Россия Федерациязының автономнуг республикаларының, крайларының, областларының, национал округтарының көдээ культура албан черлеринде база бир чугула политиктиг кампания апарган хайныышкынның чоруп турар. Ыланғыы Оренбург областың көдээ культура-чырыдыышкын албан черлеринде эң-не бедик деннелде чоруп турар. Ында область болгаш районнар көрүлдезинин ажылынга партия, совет, комсомол организациялары, культура ажылдакчылары болгаш чүрүкчүлер эвилелиниң чогаадыкчы ажылдакчылары улуг кедергүүшкүн-биле киржип, бүгү талалыг хемчеглерни ап турар. СЭКП-ниң Оренбург обкомунуң секретариады «Көскү агитациянын область көрүлдезин көдээнин культура-чырыдыышкын албан черлеринге чоругларының дугайында» доктаалды хүлээп алган, бо талазы-биле айтыышкыннарны берип, үдуртулганы күштелдирген. Оргкомитет тускай план ёзугаар ажылдап турар. Областың Н. К. Крупская аттыг библиотеказы, методика кабинеди. Улус чогаалынгазының бажыңы методиктиг солун материалдарны, плакаттарны, делегеге материалдарын көдээге культура албан черлеринде көскү агитациянын көрүлдезинге черле шору киржип турар. Библиотека дозуп, плакаттар, стендилер дээш көргүзүү материалдары-биле эки деритингеи, ыланғыы В. И. Ленин дугайында монтаж, шажыңга удур стендилер болгаш ажыл-агыйның планныг онаалгаларының дугайында диаграммалар эки кыдынган, оларда ханы утка-шынар сиңиикеен. Ындыг болганда эш Беренованың эргелекчи турар ол библиотеказында делегиинген үүлдерде Сизимнин ыяш -агый черинин ажыл, амыдыбиле холбаштырган көскү агинок. Ол ыяш ажыл-агыйының а салдынган соруглаларны, урнакчыларны көскү агитаажылган турган, анаа көрүжурлуг турган. Каа-Хем раеске-даа көдээ клубтарны, текалары көскү агитациянын дезинге шору киржип турар зинде, тус черниң ажыл, амыдыбиле холбаштырбаан.

Бо чугула кампанияга белетээл Тожу районда база-ла чүгээр чоруп турар, көрүлде эртиреринин район оргкомитедин ында баш бурунгаар тургускан, олар көрүлдениң негелделарын ёзугаар ажылдап турар.

Көскү агитациянын көрүлдези бо

Шуурмактың үлетпүр комбинадында

Шуурмактың үлетпүр комбинады моон мурнунда хөй директорлар халжып, чангыс аай удуртулга болгаш организакчы ажыл суларап турганындан хожудаашкыга таваржып, планныг онаалгаларын чыл-чыыы-биле күүсетпейн турган. Комбинатты хоочун шахтёр, бүдүрүлге талазы-биле дүржүлгелиг эш Садчиков директорлай бергенден бээр ооң ажылы элээн экижээн.

Күш-ажылды организастаарын болгаш кижилер-биле ажылды эш Садчиковтуң экижиткени, бүдүрүлгениң амыдыралынга дээштиг салдарны чедирген. Шуурмакчылар бирги чартык чылда ниитти продукция бүдүрериниң планын 102 хуу, бараанныг продукцияны — 138 хуу, дилиг материалдары белеткээр планын 106 хуу күүсеткен. Одаар ыяш белеткээриниң чыл планын май айда-ла 200 хуу ажырган. Чартык чылда түүйбу бүдүрериниң планын база күүсеткен. Хары угда 60 муң түүйбу кирер чаа, делгем сарайны кылып дооскаш, ажыглалга киирген. Түүйбуну моон мурнунда 20-30 километр ырак черге кылып, ону сөөртүр талазы-биле улуг каражага таваржып турган болза, ам шынары эки материалды бүдүрүлгениң чанындан тып ап, бот-үнезин чиик, шынары эки продукцияны массалыы-биле бүдүрүп турар апарган.

Шуурмак суур шаандагызынга бодаарга, таныттынмас кылдыр өскен, ында чурттаганнын, бүдүрүлгениң тудуглары калбарган. Садыг, столовая, почта, телефон, клуб, библиотека, кижи эмнелгезинин пунктузу, радио бээдири болгаш, электростанция чоннуң материалдыг, культурлуг негелделарын хандырып турар. Бо чылын 160 олуттуг чаа школаны база тудуп дооскан. Дөрт өг-бүле чурттаар ийи бажыңны ажыглалга киирген.

Мурнунда чылдарда тыва ажылчыннар маңаа каш-ла кижи турган болза, ам олар бүдүрүлгеде бүгү ажылчыннарның барык 60 хире хуузу болуп турар. Оларның хөй кезии чаа, таарымчалыг чурттарга бажыңнары-биле хандыртынган. Тыва уруглар орус школада очулдурулга хереглевейн өөренип турарлар.

Бүдүрүлгеде мурнакчыларның болгаш шалыпчыларның саны өскен. Чижээ, ыяш кезикчизи эш Светашев чеди чыл планын бо чылдың февральда күүсеткеш, алды ай мурнай чоруп турар. Комбинаттың кадржаан чазаныкчызы эш Тембирел, ыяш кезикчилери эштер Кустов, Никитин, дилигжилер эштер Горбунов, Радостьев, тракторист эш Владимиров олар бүдүрүлге планнарын ай санында 120 — 170 хуу күүседип турарлар.

Комбинаттың ажылында чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир, улуг четпестер база бар. Комбинат чартык чылда продукция бүдүрериниң ассортиментизин күүсетпээн. Чаа станоктар, дерит-херекседдер-биле эки хандыртынган хирезинде-ле, чазанылга талазы-биле планнар күүсетпинмээн. Чурттакчы чоннуң, ылангыы коозиниң ажыл-ишчилериниң бажыңнын, өгнүң чүгүлә херекседдери-биле хандырар онаалгазын база-ла ыракта боттандырбаан. Чурттарга шолуг чедиишпезинден ажылчын күжү ыырынмайн турар. Ооң кол чылдагааны республиканың амыдырал хандырылгазының эргелеги бодунарның саарылга хөрөнгинер-биле чурттарга бажыннары түдар силер дээш, эвээш акша- хөрөнги бергенинде, ооң ужамындан чангыс өг-бүле чурттаар бажыннарда ийи-үш өг-бүле чурттап, берге байдалга таваржып турар.

Электростанция бүдүрүлгени чыыткы-биле доду хандырып шыдавайн турар. Ыяш белеткээринге хереглээр техника, ылангыы тракторлар чедиишпес. Комбинатка эргежок чүгүлә техниканы бээр, бар техниканың септелгезинге дузалаар дүрүмнер талазы-биле кылган дилегларын эргелеп база-ла хандырбайн турар.

Комбинатта парторганизация (секретары эш Тишанькин) бүдүрүлгеге коммунистерниң мурнакчы ролүн бедидип шыдавайн турар. Партия хуралдары шынар чок эртип, бүдүрүлгеге айтырыгларын шиитпирлевейн турар. Шиитпирлеп алган айтырыгларның күүселдези дээш хыналга чок. Мында партия организациязының хүрээленги чыл-чыыы-биле еспейн келген.

Бүдүрүлгениң цехтеринде, участоктарында партияның көскү агитациязы кылдыынмаан. Эш Тишанькин материалдыг байдакты боттарының күш-ажылы-биле бүдүрүп турар кижилер араазында безин ховар баргылаар болгаш танылыга ажылынга шүүт киришпейн турар.

Хөй-нинти организациаларынга партийжи удуртулга, оларның тывынгыр чоруун хөгжүдер талазы-биле башкарыкчы ажыл тергиин багай тургустунган. Бүдүрүлгеде местком (даргазы эш Никитин) чүгүлә кежигүн дадывыры ховырар, бюллетеньнер шиитпирлээр, кирген билдиринишкиннер көөрдеп өске кандыг-даа ажыл кылбайн турар. Комсомол организациязы чүгүлә саазын кырында бактаап турар. Он ажыг ай иштинде ооң хуралы чангыс-даа катап болбаан. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни организастаар талазы-биле мынчага чедир кандыг-даа ажыл мында кыдынмаан. Парторганизация, администрация чери болгаш местком аразында харылзаа чок ажылдап турар.

Ажылчыннарның хөй кезии тывалар бооп турда, тыва дыл кырында лекциялар, политиктиг илеткелдер болбайн турар. Тес-Хем парткомуун үлетпүр комбинадынга удуртулгазы ниити болгаш кампания хевирден ам-даа үзүлүмээн.

Бир эвес администрация чери, партия организациязы бүдүрүлгеде бар курлавырларны болгаш аргаларны четче ажыглаан, чангыс деминг ажылдаан болза, Шуурмакта үлетпүр комбинадының ажылынга ындыг четпестер турбас ужурлуг турган. Ам соруглга болза, болган частырыгларны болгаш четпестерни бот-шүүгүмчүлекчи ёзу-биле көрүп, эки түннел кылын, организакчы ажылды күштелдирери Шуурмактың үлетпүр комбинадының болгаш Тес-Хем парткомуунуң удуртулгазындан улуу-биле негеттинип турар.

К. ЧАМЗЫРЫН,
«Шынның» штаттан дашнаар корреспондентизи.

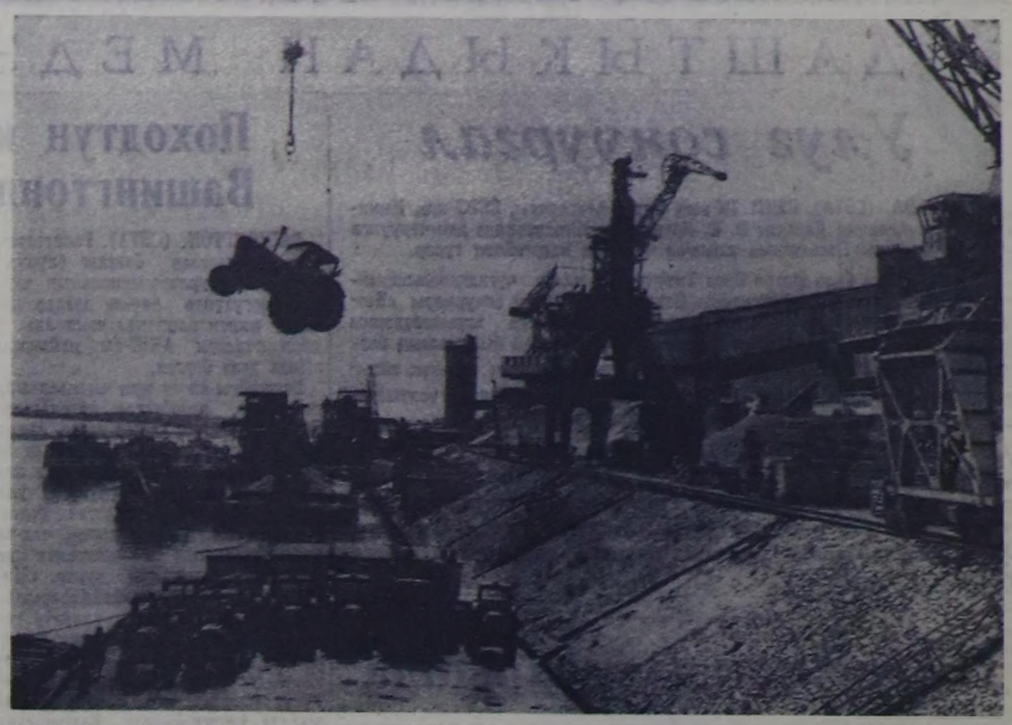

Көдээ ажыл-агыйга хереглээр чүүктерни — «Бичии-даа саадатпас!»—деп шак ындыг кыйгырыг-биле Иртыш пароход ажыл-агыйының хемчилерни шалыпкым ажылдап турар.

Омск болгаш Тюмень областарның соңгу районнарынче чорутнан көдээ ажыл-агый техниказы хем ортээлдеринге саадавайн турар.

ЧУРУКТА: Омскиниң хем эргээлинде. Омск областа Тарскиниң девиизээр ийи-биле эргелелиниң «Сельхозтехника» салбырынга хереглээр тракторларны болгаш комбайннарны баржага чүдүрүп турары.

Фото В. ЛИПОВСКИЙНИИ. СЭТА-ның фотохрониказы.

Бөдүүн ажыл-ишчи

Тес-Хем районнуң Эрзин суурда кижи эмнелгезинде чоланачылап ажылдап турар Михаил Иванович Попов санитар машиназынга ам үш чыл ажыг ажылдап турар. Эш Поповтуң машиназы бо аразында сентелгеге чангыс-даа катап кирбээн, ол хирезинде кижилерниң кадыы дээш ажылдап турар ырак. Берге оруктарны эртип, кандыг-даа черлерге чоруп турар.

Кайда, кым деп кижи аарый берген, азы кандыг-бир таварылга болган деп медээ эмнелге черинге келирге, ынаар дүрген чоруур-дур дээрге, эш Поповтуң машиназы кезээде белен турар болгаш ол боду дүне-даа, хүндүе-даа изиг, соок-даа дивейн, эмчилер-биле хаптар. Эрзиннин девискээриниде Михаил Ивановичиниң таныыс кижилер ховар. Ол, колхозчу малчыннарның аалдарында чораан үезинде оларның амыдырал-чуртталгазының байдалын таныжып көрүп, четпестерни ол талазы-биле хемчег алыр черлерге дыннадып турар.

К. ӨЛЗЕЙ.

КИНО ҮНМЕСТЭЭН

«Найырал» совхозтуң Булун-Терек салбыры Улуг-Хем районнуң чурттакчы чон талазы-биле улуг суурларның бирээзи. Анаа кино ында-хаяа келгилээр. Сөөлгү ийи айларның иштинде чүгле 4 катап көжер кино болган.

Кинону чоңга үргүлчү үндүрер дугайында көдээ Совет даргазы эш Байлактың шыңгыы хемчегни алыр үеэи ам черле келген.

Н. ХҮРГҮЛЕК.

Амдыгаа дээр шоочалыг

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң Алдан-Маадыр салбырында библиотека июнь айдан амга чедир хаалгыг туруп берген. Ооң чыдагааны ыындыг үүле бо: библиотека эргелекчизи эш Анчима июнь айның эгезинде-ле Уруже арналнап чорупкан. Ооң келгеш ол библиотеказын ажыттайн, харын-даа садыглап ажылдай берген. Библиотекадан ном ап номчуур дээн кижи-ле хөй. Ынчалза-даа ооң эжинде кара шооча ам-даа турбушаан. Библиотеканы чогум кажан ажыдарыл? Ол дугайын Алдан-Маадыр көдээ Советтиң даргазы чүү деп харылаар ирги.

О. САНЧЫ.

Хандырза чогуур

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачыны» колхозунуң Хүт фермазы районнуң эң ырак чери болур. Ол фермада медпунктунуң ажылдакчызы эш Стремилова ам бир чыл хиреде ажылдап келген. Ынчалза-даа ында чоннуң күзелин ол хандырбайн турар. Аарыг кижилерге, ылангыы бичии уруглар аарый бээрге ол, эмчи дузаламчызын эки көргүзүп шыдавас.

Ынчангаш, аарыг болган таварылгада чон самолет-биле Кызылче ужудар ужурга таваржып турар.

Ырак черде медицина пунктузун шыырак билингир эмчи-биле хандырар болза деп чоннуң күзелин хандырза чогуур.

М. ЧАЛБАА.

узел-бодалдарынга удур совет солунвар болгаш журналдар шыңгыы турлуп турар деп ам кыдат парлалга хомудап турар. Чүгле хомудап турарын? СЭКП-те болгаш коммунистиг тургузуушкунуң чедиишкиннери кедергей улуг ужур-дузалыг болуп турар. Эртемниг коммунизмниң шынчыынын балыткаашкынын, ооң идеалдарын боттандырары херек кырында боттуг болдунуп болдуруп бүгү делегейниң ажылчы чоннары ол чедиишкиннерден көрүп турлалар.

Делегей империализмин коммунизмге удурланыштыр салып база массаларны хамыкшыдып шыдавас дег кандыг-даа чогумчалыг идеялар чок болганда, улустарның карааңга үстүнде ажыктыыс черлерден ангыда ооң районнарда онза багай чоруп турар. Чамдык районнарда оргкомитеттер августуң эгезинге чедир тургустунмаан турган, ол ышкаш көдээ черлерде чамдык культура ажылдакчылары харын-даа көскү агитациянын көрүлдези чоруп турар дээрзин билбес болгулаан.

Бо талазы-биле байдал Бии-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнарда онза багай. Бии-Хемниң «Кызыл тараачыны» колхозунуң төп сүт-бараан фермазы бистин республикада мурнакчы ажылдыг фермаларның бирээзи. Ында М. Бичия-уруг, А. Үзүйген, Д. Завьялова дээн ышкаш ады-сураа билдингир мурнакчылар ажылдап турар. Ындыг турбуже, ында кызыл булуңда көскү агитация талазы-биле көргүзүүлер астынмаан. Фермала сураглыг кижилерни, оларның ажыл-агый көргүзүүлериниң чедиишкиннерин көскү агитацияның чүүл-бүрү хевирлерин дамчыштыр аназ чүге көргүзүп болбас деп? Ол хамаан чок кызыл булуң үргүлчү-ле хаалгыг болур, саанчылар ортузунга культура-массалыг ажылдарны багай тургускан, оларның культурлуг негелделарын ыракта четпее хандыртынган.

Бистиң республиканың чамдык культура албан черлериниң көскү агитация талазы-биле шимелде көргүзүү дыка багай. СЭКП-ниң XXII съездизиниң материалдарын, улус ажыл-агыйын хөгжүдүрүнүң чедиишлиин планының соруглаларын, СЭКП ТБ-ның ноябрь болгаш июнь Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының дугайында агитация ажылын көскү агитацияның янзы-бүрү хевирлери-биле парлап, чүрүүлеп, каасталга-шимелдеп багай. Байдал мынаар турда, парткомнар, ооң эге организациялары, райкүүскомнар болгаш ооң культура килдистери көскү агитацияның көрүлдезинче кичээнгей салбайн турары канчап-даа шын эвес. Бо дээрге чугула политиктиг кампания-дыр, ынчангаш партия, совет, профэвилел, комсомол организациялары бөке база-ла улуг кичээнгейни салган турар ужурлуг.

Көскү агитациянын Бүгү-россий көрүлдези Россия Федерациязының автономнуг республикаларының, крайларының, областларының, национал округтарының көдээ культура албан черлеринде база бир чугула политиктиг кампания апарган хайныышкынның чоруп турар. Ыланғыы Оренбург областың көдээ культура-чырыдыышкын албан черлеринде эң-не бедик деннелде чоруп турар. Ында область болгаш районнар көрүлдезинин ажылынга партия, совет, комсомол организациялары, культура ажылдакчылары болгаш чүрүкчүлер эвилелиниң чогаадыкчы ажылдакчылары улуг кедергүүшкүн-биле киржип, бүгү талалыг хемчеглерни ап турар. СЭКП-ниң Оренбург обкомунуң секретариады «Көскү агитациянын область көрүлдезин көдээнин культура-чырыдыышкын албан черлеринге чоругларының дугайында» доктаалды хүлээп алган, бо талазы-биле айтыышкыннарны берип, үдуртулганы күштелдирген. Оргкомитет тускай план ёзугаар ажылдап турар. Областың Н. К. Крупская аттыг библиотеказы, методика кабинеди. Улус чогаалынгазының бажыңы методиктиг солун материалдарны, плакаттарны, делегеге материалдарын көдээге культура албан черлеринде көскү агитациянын көрүлдезинге черле шору киржип турар. Библиотека дозуп, плакаттар, стендилер дээш көргүзүү материалдары-биле эки деритингеи, ыланғыы В. И. Ленин дугайында монтаж, шажыңга удур стендилер болгаш ажыл-агыйның планныг онаалгаларының дугайында диаграммалар эки кыдынган, оларда ханы утка-шынар сиңиикеен. Ындыг болганда эш Беренованың эргелекчи турар ол библиотеказында делегиинген үүлдерде Сизимнин ыяш -агый черинин ажыл, амыдыбиле холбаштырган көскү агинок. Ол ыяш ажыл-агыйының а салдынган соруглаларны, урнакчыларны көскү агитаажылган турган, анаа көрүжурлуг турган. Каа-Хем раеске-даа көдээ клубтарны, текалары көскү агитациянын дезинге шору киржип турар зинде, тус черниң ажыл, амыдыбиле холбаштырбаан.

Бо чугула кампанияга белетээл Тожу районда база-ла чүгээр чоруп турар, көрүлде эртиреринин район оргкомитедин ында баш бурунгаар тургускан, олар көрүлдениң негелделарын ёзугаар ажылдап турар.

Көскү агитациянын көрүлдези бо

(Уланчызы 4-ку арыында).

ДАШТЫКЫДАН МЕДЭЭЛЕР

Улуг сонуургал

ВАРШАВА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң Югославияда аян-чөруунга улуг сонуургаяды Польшаның ажылчы чоннары илергейлеп турар.

Н. С. Хрущев биле Иосип Броз Титонуң аразында чугаалажыышкынмарның дугайында дыңнадыгларны Варшаваның бүгү солуннары «Бот-бодуп бүрүн билчир чорун», «Ийи чурттарның аразында харылзааларны хөгжүдеринче онза кичээнгейни көрүндүрген», «Делегей байдалының болгаш ССРЭ биле Югославияның аразында харылзааларның ноя-кол айтырыгларының талазы-биле бот-бодуп бүрүн билчир чорук болгаш чепшээреживге» деп эгелер-биле бирги арыннарынга парлап үндүргүлээн.

«Н. С. Хрущев биле И. Броз Тито делегейниң ажылчын шимээшиниң чугула айтырыгларының талазы-биле, тайбың, демократия болгаш социализм дээш деминселге социалистиг болгаш эске-даа депшилгелиг күштериң чаңгыс эвин быжыглаар талазы-биле санал-оналдарны солушкан» деп дыңнадыгда айытнан үүлдерни Польшаның солуннары тускайлап турар.

—□—

Кубаның тудугларында

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның Орьенте можуунда чаа плотиналарның болгаш эске-даа гидротехниктиг дериишкиннерниң тудуу калбак демчээлдиг чоруттунуп турар. Бо чылын премьер-министр Фидель Кастронуң можуунуң бүдүрүлгелериниге болгаш тудугларынга чораан соонда, тудугнуң темпилери онза күштелген. Бүш-ажылдың организациязы экижээн, күш-ажылдың чуруму белээн, хүнде ажылчыннарның ажылдап кылыышкыны дыка көвүдээн.

«Хильберт» деп плотинаның тудуунда ам-ко ажылдарны улуг өдүгдерже мөңгээн болгаш ону өттүр өрүмнеп казарының дүргени барык ийи катап улгатказ. Тудугнуң ажылдакчылары можуда эске-даа гидротехниктиг эң улуг дериишкиннерниң тудугжулары-биле чедиишкинниг чаржып турарлар.

—•—

Манолис Глезос Афиныда ээп келген

АФИНЫ. (СЭТА). «Улустар аразынга тайбынны быжыглаары дээш» делегейнин Ленинчи шаңналының лауреады, Грецияның национал маадыры Манолис Глезос Совет Эвилелинге болгаш Францияга аян-чорук кылып чораш, чоокта чаа Афиныда чаныш келген. Чөөн үзелдиг чаңгыс ай демократтыг партияның удуртулгазы, ол партияның Даргазы Пасалидис, грек хөй-ниитининиң төлөлекчилери Афинының аэропортунга Глезосту чылыы-биле үткүп алган.

Парлалганың төлөөлекчилериниге кылган медегелинге Глезос болза, Македонияның автономнуг күргүнезин тургузар дугайында медегледи кылган деп нүүдеп турар чоруккa холбаштыр грек реакциязың өөскүдүп үндүрген нүүдүдүг кампаниязын база катап шиитпирлиг сойгалаан.

Болгарияның Улус Республиказының судно кылыр будүрүлгелериниде амгы үениң бедик техника-экономиктиг көргүзүглерлиг судноларын дерип, ада-чурттуң болгаш даштыкының-даа хөй чүк чүктээр корабльдерин септеп турар.

Чурукта: Варненниң судно кылыр будүрүлгезинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Походтуң киржикчилери Вашингтонда кээп турар

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Расистерниң сөөк-азы ылгаар болгаш өлүрүкчү чоруунга удурланыышкынның чурттуң төөгүзүнде бир-ле дугаар масштаглыг нийти национал чыскаалының киржикчилери АКШ-тың найысылыында дола берген.

Баштайгы он-оон муң чыскаалчылар поездилер, автобустар, автомашиналар-биле болгаш харын чадаг, Американың Каттыкжан Штаттарының бүгү булуңнарындан Вашингтонда кээп эгелээн. Олар ниик бүрүзүнде удаа көвүдеп турарлар, а телетайп болгаш телеграф белүк кижилериниң чаа-чаа колонналарының Вашингтонче кел чоруурун дыңнадып турар. «Миссисипиниң хевең плантацияларындан эгелээш. Чөөн эриктиң үлетпүр төптеринге чедир бүгү мурнуу чүктүн муң-муң негрлери автобустарда, поездилерде доддур олуруп алган, төөгүлүг «хосталганың походунга» өй-шаанда киржири-биле Вашингтонче чоруп турар» деп ЮПИ агентиледдин корреспондентизи Флорида штаттан дыңнаткан.

Негрлерниң интеграциязы дээш көскү демиселчи чораш, чоокта чаа расистерге өлүрткен Медгар Эверстиң дүмээзы Чарльз Эверстиң агентиледдин корреспондентизинге медегээни: «АКШ-та турып турар байдалдарга бистин күзелиристиң ханмайн турарын поход бүгү делегейге көргүзер». Мурнуу Каролинада Флоренстиң чурттакчызы Смит: «Хостуг болурун күзээш, олче бар чор мен» деэн.

Расизмге удур хөй муң-муң ак кештиг кижилер негрлер-биле кады Вашингтонче походка киржип турар. Походтуң киржикчилериниң демиселтерининде түттунчуп алган ийи бара, ак холдарны чураанга таварылга эвес.

Ындыг болза-даа ак кештиг эске кижилер база-ла бар. Походту үзер, корум-чурум чок чорукту үндүреринге бүгү чүүлдерни кылырынга олар белен болуп турар. Вашингтонда походтуң штаб-квартиразындан дыңнадып турары-биле алырга, каш-каш өөнчүк-чөнгээлер ам безин болгулаан. Ылангыя Нью-Йорктан Вашингтонче баар орукка, АКШ-тың найысылыындан чүгле чээрби миль черге ак кештиг чепсетленген расист Нью-Йорктан кел чораан аныяк негр Джон Кроничаже халдаап, ону кадыг-дошкуну-биле эттеп турган. Джон Кроничаже походтуң эске-даа 18 киржикчилери-биле кады Вашингтонга чедер дээш орук аайы-биле машиналар хозуп олурарын оралдажып турган.

Ынчалза-даа расистерниң кандыгдаа турашында аажылдалары Вашингтонче походтуң киржикчилериниң күүдүр шимчээшкинин сокса-дып шыдавайн турар. Расизмге удур кижилер ажыл болгаш хосталга дээш демисежириниге боттарының быжыг шиитпирлиин көргүзеринге бүүреледиг.

—o—

Вашингтонче походтуң удуртукчулары Ак бажыңга барган

ВАШИНГТОН. «Вашингтонче походту белеткээн болгаш ону чорутукан он-оон организацияларның удуртукчуларын А. Линкольнниң түрес-каалының чанынга болган митингизиниң соонда АКШ-тың президентизи Дж. Кеннеди Ак бажыңга хүлээп алган.

Президент Кеннединиң походтуң удуртукчулары-биле ужурашканының соонда парлап үндүрген медегелинде чугаалап турары болза, чоннуң хөй-биле ажылдыг болур чоруун болгаш ажылга хүлээп алырда, ылгай көөр чорукту чайлаарын чедип алыр сорулга-биле АКШ-тың чазаа күжениишкиннерни салыр деп турар. Негрлерге бир ден хамаатты эргелерни хандырып турар эске-даа чугула айтырыгларның талазы-биле хөөйлу төлевилелдерин хүлээп алырын орадлажырын президент Кеннеди аазаан.

(СЭТА).

—□—

Индонезияның национал партиязының съездизи

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Индонезияның национал партиязының (ПНИ) онгу съездизи август 28-те Урвокертога (Топ Ява) ажыттынган. 1924 чылдың июль 4-те Сукарнонуң эгелекчи чоруу-биле тургустунган ПНИ амгы үеде республиканың эң улуг политиктиг партияларының бирээзи.

Чурттуң бүгү-ле районнарында партияның салбырларын төлөөлээн делегаттар съездиниң ажылында киржип турар. Съездиде хөй санныг аалчылар, индонези болгаш даштыкы журналистер база киржип турар.

Индонезияның национал партиязы болза, империализмге удур демиселге чурттуң бүгү-ле политиктиг күштеринин дём каттыштырылгазы дээш, хамаарышпас чорукту быжыглаары, чурттуң мурнунда турун турар экономиктиг айтырыгларны президентининиң экономиктиг декларациязының ёзузунга шиитпирлээри дээш туржуп турар. ПНИ бодунуң ажыл-чорудулгазынга чурттуң даштыкы болгаш иштики политиказы Панчасиланың принциптеринге үндезилеттинген турар ужурлуг дээрзин барымдаалап турар.

Беш хонукта үргүлчүлээр съезд индонези хөй-ниитининиң улуг кичээнгейин хаара туткан.

Болгарияның Улус Республиказының судно кылыр будүрүлгезинде амгы үениң бедик техника-экономиктиг көргүзүглерлиг судноларын дерип, ада-чурттуң болгаш даштыкының-даа хөй чүк чүктээр корабльдерин септеп турар.

Чурукта: Варненниң судно кылыр будүрүлгезинде.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Шоодуглуг кыска чугаалар

Ф. БЕЛОХВОСТОВ.

ШЫРАЙЫНДА

Партия-күрүне контролюнуң ажылдакчызы Петр Александрович-биле ийилээн ыракы районнуң шөлдерин хүнзедир кезип келдивис. Шаг төөгүп, чем-даа чиксей берген бис.

— Кайа хонуп алыр бис?— деп, Петр Александрович айтыра-дыр.

Мээң хоочуп эжим, техникумга кады өөренип турган өөнүүм Захар мында ырак эвестеге чурттап турарын сактып келдим. Улуг хаван фермазын ол эртелекчилеп турар ышкаш ийик. Оон-биле беш-чыл хиреде ужурашпаан мен.

— Мында мээң хоочуп эжим бар, айза бараалы. Оон бажыны улуг, биске удуур чер гыпты бээр — деп саналдадым.

Ынчаар шиитпирлевиис. Магазинче эттеш, чүү-төө сатып алдывыс.

Эрги өөнүүм бистиң өөрүшкү-биле уткуп алды. Петр Александровичиниң ким болурун анаа чугаалап, таныштырдым. Захар эжим дораан-на өскерлип, шырайы чыктыг апарды.

Хемче барып, үштип алган келириивиске. Захарның кадайы стол кырында аъш-чемин делгеп каан тур: коюу эки окрошка, буска быжырган кадыргылар, эске-даа— кижи салаазын-даа каны пайнапкы дег. Петр Александрович-биле бис ийи чаа-ла чемненип алдывыс.

Ынчалза-даа бажыңның ээ-зизинде чүү-ле болган чүве ийик — харык-ла чок, шырайы талгаараанзыг.

Чемненген соонда, дашкаар үүп келдим. Захар база мээң соомдан чедип келгеш:

— Чугаалап көрем, Федор, чүгле шыны-биле, партконтрольда база билип каанын ол чоор бе? — деп, сымыраны-дыр.

— Чүнү?— деп сонуургадым.

— Хаван оолларының дугайын зан.

— Кайдыг хаван оолларын?

— Фермадан үш хаван оолларын алгаш, кадайлыының төрелдеринге белекке берипкен болбазык мен бе. Ынайлаажок мени партия бюрозунга-даа, партия хуралынга-даа чугаалашкан-на болгай. Доңгуттурдум. Ол хаван оолларының, хайлыг кулутурларының өртээн шагда-ла акша-биле төлеп каапкан-на болгай мен...

«Оорнүң чажмазы шырайында» дээрн бо чүве ышкажыл моонар, деп бодаан-дыр мен ийик.

Ыйыдаал

(ТРАКТОРИСТИҢ ЧУГААЗЫ)

Кукуруза тарып эгелээн бис. Бирги хүнде сеялкавыс адып алдывыс. Даартазында ажыл-даа шулуудаан. Бүгү агрегаттар эки ажылдай берген. Үш дугаар хүнде дан бажында хамык чүвевисти белеткеп,— сеялкаларга үредининн үрүп, хемчээр сувургаанарны шөйүп ап, тракторларны хөделдиргеш, чоруттувус.

Канчангаш-ла көөрүвүске, бистин соовустан аттыг кижи маннадып ор. Чүү болганыл? Өрт бе, азы эске кандыг халап болган чоор, деп бодаан бис.

— Доктаанар!— деп, сүрген кижи алгыра-дыр.

— Чүү болду?— деп, айтырдывыс.

— Дүрген-не турлагже? Директор кыйгыртып тур!

Шуптувус доктаай бердивис. Бис-даа, үш километр хире ырак келген улус хөвү гурлаанче ээптеривиске, сүрүп келген киживис өске агрегаттарже хапты.

Хөвү турлаанга чедип келириивиске, совхозувус директору бо тур.

—Чүү мынлыг дүвүрээнин болду?— деп, директорлан айтырдывыс.

— Өске сөөрүпер келзин, ынчаарда чугаалаан бөөр мен — дейдир.

Маңап таакпылап, харын-даа, үйгүзүрай берипвис. Хүн мырыңай бедип келзи. Бүгү трактористер болгаш үрезин сээртүр, сувургаанар шөөр ажылчыннар чыглып кээрге, директор мынча деп чугаалаан:

— Эштер! Дүүн бүдүрүлге эргеделиинге чөвүлел хурал болду. Сорулга мындыг-дыр бо: «Хөвүнүн кадын хаанын» түрген-не тарыыр. Ыйыдыл-ла кызыдып-ла көрээл, эштер!

— Ыйыдаал!— дээш, дүштеки чемче чоруттувус.

Хунаакчы

Орай караңгы дүне даштыгаа чораан кижиниң сагыжынга чүүдээ кирер боор чүве болгай. Шынап-ла, бүргет караңгы кежээниң орайында чааскаан чаныл бар чорумда, артымда бир-ле кижи мээң соомдан чоруп олурарын эскерип каашаш, бүгү мага болдум чымырт-ла дивди.

«Оода чадаарда, таңдымылга азы шагдаага ужуражы берзиниэ» кылдыр бодай бердим. Кудумчуда кым-даа чок. Болалынга база-да чүү-даа кирбестээн. Орук-биле маңнаптаттым. Соомда кижи база халып-ла олур, эгиштей гынары безин илден. Бажың чанынга мырыңай чоокшулап келгенимде, бүштүг хол-даа мени сегирип-ле алды. Удурланыр-даа арга чок.

— Акшан экиел!—деп, мынгыр.

Караңгыда ооң арыын-даа көөр арга чок, ынчалза-даа үнүп дыңнаарга, танылырым кижи ышкаш. Чораан акшамны үштүп бердим. Хунаакчы саазын ажыларны санап, көпеестерни кыңыратказ соонда, холумга каш көпеести соолаш кылдыр тудусту.

Бир дугаар-ла хунаатырып турарым ол чүве, ынчалза-даа артыын чаңдырып бөөр деп бодавайн чораан мен.

Ол хиремде-ле ооңум мынча дидим:

— Чүнү-даа билбейн тур мен.

— Ол дугайын профэвилел хуралынга чугаалажыр бис—дел, танывааан кижиин чугаалай-дыр.

Ооң арыын ам-на көре каапкам. Ону дораан канчап таныывайн барган кижи мен ыйаан—бистиң профкомувус даргазы ышкажыл. Хорадаанымдан чүве безин чугаалаар арга чок кылдыр харлыга берген тур мен.

— Бодунуң эжиниң канчап, ынчаар диттигер кижи сен?—деп чорумда.

— Ооңум, удус удуп турар болгай—деп, даргам мени үзе киржи.

— Сендей кежигүн дадывыры өске арга-биле алдынмас-тыр. Холуң үжүүн сал, мен моон ынай чоруптайн, бөгүн ам-даа беш кижи-биле ужуражыр кижи мен—деп, дадывыр хавырар данзыже көрбүшаан, профкомум даргазы чугаалады.

Инна ГРИГОРЬЕВА.

Оода-ла үш демдектен

— Никифоровка база ийик демдек салып бердиңер бе, Зинаида Григорьевна?

— Ийинни салдым, Петр Петрович, Никифоров чүнү-даа билбес-тир.

— Ону хожудавазыны дээш, чүнү кылдыңар? Кичээл соонда арттырып ап турар силер бе?

— Арттырып-даа турган мен.

— Ада-иезинге чордуңар бе?

— Чораан мен.

— Эки өөреникчилер быжыглаан силер бе?

— Быжыглаан мен, Петр Петрович.

— Бодуңар ол оол-биле кичээлдеңиңер бе?

— Бодум-даа кичээлдеп турдум.

— Черле билбес-тир бе?

— Чүнү-даа билбес-тир.

— Ынчаарга, өскээр бир янзы бодавас болза хоржок-тур. Бодуңун багай демдектери-биле ооң школаны аткаар тыртып турарыңга черле таварыш шы... бис— деп, школа директору Петрович чугаалаан. Ооң хандыр бодаып чоруй мы... шиитпирлээн:—Аңаа оода-ла... тей салып берипкеңер че. З... кда Григорьевна.

Чөптүг удурланыг

Заводтуң хоочуп ажылчыны, ам пенсионер Ирина Захаровна аарааш, эмнелеге чыдып алганы директорга биладыже берген. Ооң эмчиде чыдар үезинде аңаа кыыдаа барбаан болган.

Аңаа киледиээн директор заводтуң профком даргазы Тепляковту бодунга чалап келдиргеш, мынча дээн:

— Черле чүү деп чоор? Кижиге кижи—өөнүк, эш, аңы-дуңма дижип турар хереэзис чуу?!

Тепляков чиктигзинип удурланган.

— Ооң кандыг дүнмазы боор мен. Ооң оглу-дур мен.

(Эмчиде аараан кижиге баар ийи дапкыр—кыыдаа-даа артык хүлээглелиг кижи Тепляков мышкажыл).

Чечектер делгелгези

Чечектер делгелгезин чыл бүрүде Кызылга эрттирери чаңчыл апарган. Бо чылын база-ла сентябрь 1-де чечектер делгелгези ажыттынар.

Бо делгелгеге бүдүрүлге коллективтери, школалар, өөредилге черлери, уруглар садтары, бажыңнар комитеттери киржип болур. Сөөлгү чылдарда бо делгелгеге хереэжиннер чөвүлелдери болгаш чечек өстүреринге ынакшылдыг кижилер идепкейлиг киржип турар.

Кызылчылар! Хоорайчың IV-ку чечектер делгелгезинге идепкейлиг киржиңер!

Ук делгелгеге киржирин күзээнмер эртенгиниң 9 шактан 17 шакка чедир хүн бүрү хоорүүскомга чагыын киирер азы № 31—77 телефонче долгаар.

Республикага АГААР-ВОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага будуттагылап каап турар хүн болур. Чамдык черлерге кыска чаашкыннар чаар, Кызылга чаашкын шоодуг эвес. Хат өйчавынга. Агаарның температуразы: республикага — 15 — 20, а Кызылга — 18 — 20 градус чылыг.

Редакторнуң орлакчызы А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Кинотеатрларга

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: «Нахалёнок» 10, «Барабанны хан!» 12, «Каин XVIII» 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Найгамчынтыг Василиса» 11.15, 1.15. «Өг-бүленнең чанывы» (делгем экранныг) 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чөөнчулаашпас» (2-ги серияы) 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чөөнчулаашпас» (1-ги серияы) 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Сөөлгү хлеб» 5, 7, 9 шактарда.

ОЙНААШКЫН ТИРАЖЫНГА КИРЖИҢЕР!

Акша-бараан лотереязының 30 көпеен ортактыг чаңгыс биледи-биле «Москвич» деп чиик автомашинаны азы «Планета» деп мотоциклди, азыынону азы холодильникти, даараныга база хөп чуур машинаны болгаш эске-даа үениг эргеренселдерни ойнап ап болурун билир болгай силер.

Тиражка 2.800.000 ойнаашкынныг таварыыр, оон иштинде 1.521.230 рубль түңнүг 18.270 ээлел-хереңселлер ойнаашкынныры, 3.728.770 рубль түңнүг 2.781.730 акша ойнаашкынныры бар.

Лотерея билеттерин акшаалга кассаларындан, магазинниерден, харылзаанның будуруглелериндеп, кинотеатрларның, клубтарның, автовокзалдарның болгаш аэропорттуң кассаларындан садып ап болур.

Ойнаашкынныларың тиражы 1963 чылдың сентябрь 8-те Калининниң хоорайга болуур.

Хамаатылар! Лотерея билеттерин садып алыңар!

Ойнаашкынныларың тиражынга киржиңер!

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЕЛИ.

Коммунизм—бистиң дээди эчис сорулгавыс

(Төнчүзүү. Эгези 2-3 арыннарда).

ККП-ниң удуртукчуларының делегейниң коммунистиг шимчээшкининде «онза» сектанзыг шүгүму делегейниң ниитилел хөгжүдезинин казалама оруунуң хажыызында туруп турар болгаш марксизм-ленинизмден ойталап турар. Ажылчын ангының демиселинин, делегейниң социалистиг системазының хөгжүдезиниң бүгү делегейге төөгүлүг дуржулгазын херекке албайн, чүгле бодуңуп хуузунда дуржулгазын барымдаалаш, ол шүгүм болуң боду ангылаңдырарынга, национал кызыгаарлаттыышкынның муңгаш мугулдурунга чедирип турар.

IV.

КОММУНИЗМНИ тургузарынга аргежок чүгула бүгү-ле байдалдар совет удуста бар болуп турар. Дыка чүгула негелде болза, бүгү совет кижилерге коммунистиг мировоззрениени хевирлээринче угланган идеологтуг ажыллы бүгүле хемчег-биле калбартыры, коммунизм тургузуушкунунуң үндезин айтырыгларын теория болгаш практика талазы-биле шиитпирлээри болур.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму болза, коммунизм тургузуушкунунуң амгы үедеги чадазынга дүжүп турар, идеологтуг ажылның кол угланышкынын болгаш сорулгаларын тодаргайлавышаан, коммунистиг мировоззрениени хевирлээриниге, удусту идей-эртеминиг кижизидериниге, социализмниң коммунизмче шилчиринин айтырыгларын комплекслии-биле өөренип көөрүнге эртеминиң өзүп турар ужур-дузазын онзалап демдеглээн.

Коммунистиг ниитилелдиң эң чүгула тадаларын болгаш хевирлерин, оон ниити байдалын чайынналчак кылдыр чырыдары—аас болгаш парлалга пропагандазының ойу келген сорулгазы. Совет кижилер бөттарының күш-ажылы-биле тургузуп турары коммунизм дугайында бүрүн бүлиглиг турар, ону тургузуп турарының чорудулгазында тыптып келир айтырыгларны эки билип алган турар ужурлуг. А коммунизм дугайын сыр өскээр билип турар, коммунистиг ниитилелге амыдыралды шын эвес бодап турар кижилер амга чедир-ле бисте бар болуп турарын дорту-биле чугаалаар херек.

Элээн үе мурнунда солуп редакциязынга бир эш-биле беседа болган, коммунизм дугайын утопиялыг номнардан ийикпе, азы чигзинчиг үнер дестерден каксы-куксу билип алган деми эш, келир үениң ниитилелин бүгү-ле хүлээглелерден, оон иштинде ажыддаар хүлээгеден-даа кижиниң бүрүн, кызыгаар чок хостуу кылдыр, шак ынчаар бодап чораан болган. Беседаның чорудулгазында ол эшке, бир номда мынча деп бижээн черни номчуп берген: «Оларның бүгү амыдыралын хөөйлулар, статуттар, баш удур бижип каан айтышкынныар башкарып турган эвес, а чаагай, хостуг тура-сорук башкарып турган. Олар туразы келгенде өрөүдээн туруп келир; хөннү барда ижер, чинр, ажылдаар, удуур турганнар. Оларны кым-даа оттурбайн, күзөөнинден эске чүвени ижерин-даа, чинрин-даа, кылырын-даа оларга кым-даа албадавайн турган... Оларның дүрүмүнге чүгле чаңгыс үүлдү: «Күзээн чүвенни кыл»—деп бижээн турган.

— Ол ынчуг шын-дыр, «Күзээн чүвенни кыл» дээри шынаап-ла коммунистиг ёзулуу-дур—деп, демги кижи чугаалаан.

Биддингир француз сатирик Франсуа Рабленің дөрт чүс ажыг чылдар мурнунда бижээн номундан аңаа үзүлдүүр номчуп берген дээрзин болгаш ол үзүлдүүр чүгле идеалды көргүспейн турар эвес, харын-даа монахтарның маңгысталчак амыдыралын кыжырып, кочулаан дээрзин демги кижи билбес турган-дыр.

Коммунизмни болгаш коммунизм үезинде амыдыралды шын эвес билип турар кижилер биске чок турган болза, ол чижекти маңаа киирбейн барып болур турган ийик. Коммунизм дугайында айтырыглар салгылаан, чамдыкта бүүдүүлүк-даа айтырыглардыг болгулаар хөй-хөй чагаалаар солуннарга болгаш журналдарга кээп турар. Ынчаарга коммунизмни болгаш оон тургузуушкунун шын эвес, марксисчи эвес үзедбодалдар-биле көрүп турар чагаалаар база-ла бар болуп турар. Чамдык кижилер келир үедеги коммунизмниң дугайын авторитеттер чок, корумчурум чок, барымдаалаар эгелер чок үш-үдүрүм кара-туразында кандыг-бир хостуг чорук дугайы кылдыр бодап турардар. Коммунизм—хостуг болгаш медередиг ажыл-ишчидерниң бедик организастаттынган ниитилели, башкарып, планнап турар, үлегерлиг корумнуг болгаш сагыыга-чурумнуг, күш-ажыллы эртем ёзуулу-биле организастаан ниитилел дээрзин олар билбейн турардар. Ол бүгүнүң дугайын Н. С. Хрущев чогаадыкчы интеллигенциянуң төлөөлекчилери-биле ужуражышкынга болгаш Россия Федерациязының үлетпүр ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга кончуг чечен чугаалаан болгаш коммунизм үезинде авторитеттерни хүлээп көрбес чорукту негеҗоозунуң база «кызыгаар чок хостуг чорукту» үш-баш чок тайылбырлап турарын кыжырып, кочулаан.

Коммунистиг ниитилелдиң болгаш оон тус-тус талааларының дугайында: коммунистиг моральның, коммунистиг мировоззрениенин, өөрүнүң болгаш күш-ажылдың дугайында, кижиниң болгаш хосталганың, коммунистиг ниитилелди удуртурунуң принциптериниң дугайында, бистиң партиявыстың болгаш Совет күрүнениң ниити улусчу характеринин дугайында ханы эртем шинчиледдери болгаш эки биҗиттинген, нептерегей ажылдар херек. Ындыг ажылдарны тургузары—үениң негелдези.

Эртеминг коммунизминиң курузун башкыларын чурттуң дээди өөредилге черлериниге чаа өөредилге чылынан эгелеп кирип турары эки-дир. Ол чорук бистиң аныяк өскенниивистиң артемниг, марксисчи-ленинчи мировоззрениезининиң шын хевирлеттинеринге бодунуң ролюн оймаар. Ол курсту башкылаарда эртеминг коммунизминиң идеяларының төөгүлүг хөгжүлдезин чүгле тайылбырлап каар эвес, харын-даа айтырыгларны теория талазы-биле анализтээр, бөгүнгү амыдыралдың фактыларын түнеп ниитижидер, даартагы түүне көөр, келир үениң тодаргай байдалын делгеренгейи-биле көргүзер херек.

СОВЕТ ЧУРТ ам кажангызынан-даа артык күштүг, улустун, партияның болгаш күрүнениң чаңгыс эви-биле, бодуңуп күчүлүг экономиктиг болгаш камгалал күжү-биле, ленинизминиң тиилеп турар идеяларынга бодуңуп шынчызыбиле күштүг болуп турар.

Коммунистиг партияның бүгү делегейге төөгүлүг улуг эчис сорулгазы — коммунистиг ниитилелди тургузары—бистиң чуртувуста бүгү улустуң эчис сорулгазы, практиктиг сорулгазы, хүн бүрүнүң ажыл-херээ болу берген. Ол эчис сорулга дээш совет удус күженимшкинниг демиселдя барык-ла чартык түс чыл чорудуп турар. Ол демисел бүрүн тиилелге-биле доостур-даа!